

ایدر نحو اضربان و اضربان اما قولنک ضعفی ظاهر در و اضربن مثلیده و اوک سقوطی التقاء ساکنین علی غیر حده واقع اولد یغیچونمیدر یو خسه و اوک ثقلی میدر نون مشددک ماقبلنده بعضیلر دبدیلر که التقاء ساکنین در علت حذف زیرا که التقاء ساکنین علی حده شرط اولدر که ایکی ساکنین یله بر کلمه اوله و نون مشدده بر غیر کلمه در و اضربان کیده الف حذف اولمادی زیرا حذف اولسه نون مشدده مفتوح اولوردی و ثنیه صورتی مفرد صورته ملتبس اولوردی زیرا که ایکسنتک یله صیغه سی اضربن اولوردی اما جمع مذکره التباس یوقدر و اضربان مثلیده الف نونلری فصل ایچوندر اگر حذف اولسیدی اجتماع نونات که مکروه در لازم کلوردی و بعضیلر دبدیلر که التقاء ساکنین علی حده لازم دکلدر که ایکی ساکن یله بر کلمه اوله پس اضربان و اضربان اصلی

اوزرینه در اما اضربن و اضربن کیده التقاء ساکنین علی حده در لیکن و اوی ثقیل

اولد یغیچون حذف ایلدیلر و ضمّه اکادلیلدر یایده ثقیل اولد یغیچون

حذف ایلدیلر و کسره اکادلیلدر معلوم اوله که چون نون تأکید فعل

معربّه متصل اوله اول فعل مبنی اولور حرکت اعرابی آمدن ساقط

اولور نحو هل تضربن کبی که مبنی اولور قح اوزرینه و هل

تضربن و هل تضربان که نون اعراب بوالفاظده ساقط

اولدی سبب بنا اولدر که نون اگر چه بر غیر کلمه در

اما شدة اتصال سیبیله جزء کلمه متزلزله در

پس علامت اعرابی آمدن اول اولقی

جائز دکلدر تا کیم وسط کلمه اوله

آمدن صکره اولمقدمه جائز

دکلدر زیر اعراب فعل

اوزره جاری اولقی

لازم کلور که حقیقه

بر غیر کلمه در

تم بعون الله الملك الوهاب

❁ قطعة لطيفة لتامة ❁

جمعه کون بعد العصر اثنی عشر شهر صفر • جمع او اوب بر قاج احبا سوبلشور لر کن لغز
عون حقله اول زمانده چون تمام اولدی کتاب • بوکه بر تاریخ ~~صکر~~ کردرد بدیلر اخوان اعز
بو حقیرک قلبنه الهام ربانی ابله • بی توقف دوشدی حالا اولدی تاریخ لغز

۹۹۷

طبع هذا الكتاب في المطبعة العامرة في شعبان المعظم سنة ۱۳۱۲

والنهی الخ وقلت زیادتها فی مثل اما تفعلن و ما موصوله و یا موصوله در قبلها صله و یا صفت در مابیه مع ضمیر
 المذکرین مقدره متعلق ای اذا کان معه و یا مضمومه و موصول و یا موصوف صله سیله و یا صفتیه
 مبتداً مضموم خبری تقدیری و الحرف الذی ثبت قبل التأکید او حرف ثبت قبل مضموم مع ضمیر
 المذکرین و مع مخاطبه مقدره متعلق مکسور خبر مبتدای محذوف در تقدیری و ما قبلها اذا کان مع
 مخاطبه مکسور و بو جله معطوف در جله سابقه به فیما عدا ای عدا المذکور که و او ضمیر جمع و یا
 مخاطبه در مفتوح مکسور کی در امر ایاده و عطفه * و تقول فی التثنی و جمع المؤنث اضربان و اضربان
 و لا تدخل فعل فی مستقبل هما مفعول فی الخفیفه فاعلی ای لا تدخل النون الخفیفه فی التثنی و الجمع خلافاً
 لبونس و هما مبتداً فی غیرهما مع الضمیر البارز مقدره متعلق کالمنفصل خبرهما تقدیری نوناً التاً کید الخفیفه
 و المشدده کالکلمه المنفصله اذا استعملتا فی غیر التثنی و جمع المؤنث فان لم یکن ای کلاهما مستعملا مع الضمیر
 البارز فکان متصل ای فیهما کاللفظ المتصل * و من ثمة قبل هل ترین یا تک کسر یله و ترون و اولو ضمیه و ترین
 یا تک ضمیه و اغزون و اولو ضمیه و اغزن زانک ضمیه و اغزن کسر یله و الخفیفه مبتداً محذوف لساکنین
 جله فعلیه خبر مبتداً و فی حرف جر لاجل معاضنه الوقف مجرور در فی ایله و بو جار و مجرور
 معطوف در لساکنینه تقدیری و النون الخفیفه تحذف لاجل ساکن بعدها و لاجل الوقف فیردم محذوف
 و المفتوح مبتداً ما قبلها قائم مقام فاعلیدر مفتوح قلب الفاجله فعلیه خبر مبتدادر تقدیری و النون
 التي قطع الحرف الذی ثبت قبل النون الخفیفه قلب تلك النون القاعده الوقف (محصول
 ترکیب) نون التاً کید یعنی جله حروفند در نون تأکید اولده ایکی قسمدر * بریمی خفیفه ساکنه در
 و بو اصل اوزرینه در زیر که بو حروفدر حرفده اصل بنادر و بناده اصل سکوندر * و نایمی ثقیله
 متحرکه در التقاء ساکنین ایچون و حرکتی قعده در الفله اولسه قعده خفیف اولدیفیچون اما الفله
 اولدقده حرکتی کسره در فعل مضارعده تثنیه نونه مشابته که الفدن صکره مکسور اولور کرکه
 اول نون تثنیه الفدن صکره اوله اضربان کی و کرکه جمع مؤنث نوندن صکره اوله فصل ایچون
 کلمه اضربان کی و نون تأکید فعل مستقبله مخصوصدر که آمده معنای طلب اوله امر و نهی و استفهام
 و تمنی و عرض و قسم و نون تأکید فی ایله آذرر ثقیه مشابته که اگرچه نفی ده معنای طلب یوقدر نحو
 زید لایقومن و نون تأکید جواب قسمه لازمدر فعل مضارع مثبت اولجه نحو بالله لافعلن و بالله
 لا کیدن زیرا تا کید قعده غایت مطلوبدر و استعمالده چوقدر بر فعل مضارعه که شرط اوله و اداة
 شرطی ان اوله مایله مؤکد نحو اما تذهبن و اما تخافن و سابقاً مرور ایلدی بومعنی که چون
 حرف شرط که وسیله در مؤکد اوله شرط که مقصود در تأکید اولی اولور و نون تأکید
 ما قبلی ضمیر جمع مذکر ایله مضموم اولور نحو اضربن و هل تضربن * اما جمع مؤنث مخاطبه
 ضمیر یله مکسور اولور نحو اضربن و هل تضربن اما بو ایکی محلدن غیرده مفتوح اولور
 یعنی مفرد مذکر مخاطب و غائب نحو اضربن و هل تضربن و هل یضربن زید و مفرد مؤنث
 غایبه نحو هل تضربن هند و لتضربن هند و تثنیه و جمع مؤنثه نوندن اول الف اولور یا تثنیه النی و یا الف
 فاصله که نونلرک اراستی فصل ایدر جمع مؤنثه و الف قابل حرکت دکدر و الفک ما قبلی التسه
 مفتوح اولور و بو ایکی محله یعنی تثنیه و جمع مؤنثه نون خفیفه داخل اولماز زیرا التقاء ساکنین
 لازم کلور علی غیر حده * اما بونس نحوی نون خفیفه بی بوابکی محله تجویز الملشدر یعنی ادخال

نحو مادا الاولى کي تابع حرکت آخر دیندی زیرا سا کن که تابع حرکت آخر کله اولیه اکاتونین
 دیملز نون منع کبی ونون من ومن کبی بوقیده که لالتا کید الفعل نون تا کید خفیفه خارج قالدی
 * و تنوین بش قسمدر * اول تنوین ممکن در که دلالت ایدر امکنیت اسم یعنی اسم معرب و منصرف اولدیفنه
 نحو زید ورجل و اسم معربه ممکن دیر یعنی اسمیده محکم دیملدر زیرا اسمده اصل اعرابدر پس اسم
 مبنی اسمیده ممکن اولماز و هرگاه که اسم معرب و منصرف اوله اکامتمکن و امکان دیر و اگر معرب
 غیر منصرف اولور سه اکامتمکن غیر امکان دیر و تنوین ممکن مخصوصدر ممکن امکانه * ثانی تنوین
 تنکیدر که فارقدر معرفه و نکره بیننی نه که دیر سن صه تنوین صه یعنی اسکت السکوت الذی تعرفه و صه
 تنوینله ای اسکت سکوناما و بوقیاس اوزر مه و مه و سیویه * ثالث تنوین عوضدر مضاف الیه دن نحو
 بومثو حیثنولیلثندو ماضی یوم اذ کان کذا یوم مضافدر اذمو اذ مضافدر برجله به آمدن صکره در پس
 چونکه اول جله بی تخفیف حذف ایلدیر تنوینله اول مضاف الیهی تعویض ایلدیر تا کله ناقص
 قالمسون بوقیلندندر (و کلا ایننا) ای کلمه * چهارم تنوین مقابله در و اول بر تنویندر که جمع مؤنث سالمه ک
 آخرنده اولور و اول بر نونک مقابله در که آخر جمع مذکر سالمده اولور و بعضیلر قنده بونوین تنوین
 ممکن حکمنه داخلدر و هرگاه که مسلمات مثلی بر شخصه علم قلندر منصرف اولور زیرا که بوتا
 محض تأیید ایچون دکدر بلکه علامت جمعیدر تأییدله یله پس منع صرفده مضمر اولماز و رتا
 دخی تقدیر الملک جائز دکدر زیرا بوتا موجود برتا دخی تقدیر الملکه ماندر و بعضیلر
 قنده مسلمات علمیت حائنده لاینصرف اولور تأیید و علمیتله و آنده اولان تنوین تنوین
 مقابله در و ممکن قسمنه داخل دکدر * پنجم تنوین تریم در یعنی ابرلامق و اول ایکی قسمدر
 بریمی تنوین غیر غالبدر که حرف اطلاقدن عوض اولور نحو یا باعلاک او عساکا عوضدر
 عساکا القدنکه حرف اطلاقدر و بریمی تریم غالبدر که حرف اطلاقدن عوض اولماز نحو * و قائم
 الاعماق خاوی المخترقن * و هرگاه که علم موصوف اوله اول امله که مضاف اوله ر علمه دخی اولکی علمدن
 تنوین ساقط اولور کلامده بوترکیب چوق استعمال اولندیقندن پس آنده خفت مطلوب اولور نحو
 جانی زید بن عمرو و اگر امله موصوف علم اولمازه آنده تنوین ساقط اولماز نحو زید ابن اخینا و هر
 صورتده که تنوین ساقط اولور مو صوفدن تلفظده الف ابن ده ساقط اولور کتابنده تا کتابنده دخی خفت
 حاصل اوله و هریرده که تنوین ساقط اولماز کتابنده الف ساقط اولماز عبارتده * و ابدنک حکمی
 مذکور لده یعنی تلفظده تنوین ساقط اولقده و کتابنده الف ساقط اولقده اینک حکمی کیدر * نون
 التا کید خفیفه ساکنه و مشدده مفتوحه مع غیر الالف و تختص بالفعل المستقبل فی الامر و النهی و الاستفهام
 و التثنی و العرض و القسم و قلت فی التثنی و لزمت فی مثبت القسم و کثرت فی مثل اما تعلقن و ما قبلها مع ضمیر
 المذکرین مضموم و مع مخاطب مکسور و فیما عدا ذلك مفتوح و تقول فی التثنی و الجمع المؤنث اضریان و اضریان
 و لاتدخلهما الخفیفه خلافا لیونس و هما فی غیرهما مع الضمیر البارز کالتفصل فان لم یکن فکالتصل
 و من ثمه قبل هل ترین و ترون و ترین و اغزون و اغزن و الخفیفه تحذف للساکن و فی الوقف فیرد
 ما حذف و المفتوح ما قبلها قلب الف * نون التا کید مبتدا خفیفه خبری ساکنه خبر بعد الخبر و قبیله
 مفتوحه معطوفدر خفیفه ساکنه مع غیر الالف مفتوحه متعلق و یا مقدره ای اذا استعمل مع الالف
 و تختص بالفعل المستقبل خبر آخر درای نون التا کید تختص بالمستقبل فی الامر و النهی و الاستفهام و التثنی
 و العرض و القسم و قلت فی التثنی و بوجه معطوفدر جله صغیریه که مقدره در تقدیری و هی فی الامر

اول دیمکدر حاصلی یفلن بو کلامدن وکاه اولور که کلا حقا معناسنه کلور نحو (کلا ان الانسان) و بو کلامده
 خلاف وار که حرفیدر کلاه ردعی کی که مبنی الاصلدر یو خسه اسم میدر کلاه ردعی به لفظده مشابهتله مبنی
 اولمشدر تاه التأیث الساکنه تلحق الماضي التأیث المسند الیه فان کان ظاهر اغیر حقیقی فمخبر و اما الحاق علامتی
 التثنية والجمعین فضعیف (محصول ترکیب) تاه التأیث الساکنه یعنی تاه تأیث ساکنه فعل ماضی به لاحق
 اولور فاعلی مؤنث اولدیفنه دلالت ایچون کر که فاعلی اولسون نحو ضربت هندو کر که قائم مقام فاعل
 اوله نحو ضربت هندو تاه تأیثی ساکنه الیه تفسید ایلدی زیرا که تاه تأیث متحرکه اسماء مشقده به لاحق اولور
 نحو ضاربة ومضروبة وحسنة وندمانة ومراد سکون تادن اصلنده ساکن اوله واکر چه بعض
 برده متحرک اولور سده نحو ضربتا ونصرتا وهرگاهکه فعلک مسند الیهی اسم ظاهر اوله و مؤنث
 غیر حقیقی اوله آنده سن مخیر سن تا کتور مکله کتور مامک اور تاسنده نحو طلع الشمس وطلعت الشمس
 و بو سوز بو مقامده تذکیر و اخطاردر یعنی خاطره کتور مکدر اول تفصیلی که ماتقدمه یکدی تا معلوم
 اوله که مراد الحاق علامت تأیث فعله بر تاه ساکنه الحاقدر و اما الحاق علامت تثبیه و علامت جمعینی
 فعله حال فاعله تثبیه ایچون ضعیفدر بخلاف الحاق علامت تأیث اول وجه اوزره که ماتقدمه ذکر
 اولدی اول ضعیف دکلدر بلکه بعض مواضعده واجبدرو بعض مواضعده جائز پس اکر دیک که قاما
 رجلان ویا قاموا رجال ویا قن نساء اول ضعیف اولور زیرا که بو علامتله اصلنده ضمائر درو بو
 صفتله کلامده جوق مستعملدر پس آنلری ضمیر لکدن چبقار مقی واستعمال املک مجرد علامت حال
 مسند الیه فعل اولد قلوبنه که مثنی ویا جمع مذکرو یا جمع مؤنثا کلونی البراغیث کی مثلاً ضعیف
 اولور بونک برله که بو احوال مسند الیهده ظاهر در زیرا که صیغه مثنی وجمع مذکرو یا مؤنث بری
 برندن بمنازلدر و تاه تأیث ساکنه هرکز ضمیر اولماز بلکه علامت حال مسند الیهدر ایلدی بونده
 کلمه اصلندن اخراج املک لازم کماز تا کیم ضعیف اوله باخصوص که بعض مواضعده حال تأیث
 مسند الیه وآنک تذکیری حالی مشبه اولور و تأیث فعله ظاهر اولور نه که اسماء اعلامده که مذکره
 و مؤنثه اطلاق اولتور التوین نون ساکنه تتبع حرکت الاخر لالتأکید الفعل وهو للتمکن والتشکیک
 والعوض والمقابلة والترنم و یحذف من العلم موصوفاً بان مضافاً الی علم التوین مبتدأ نون خبری
 ساکنه نعت نوندر تتبع حرکت الاخر جمله فعلیه نعت ثانی لاحرف نفی مقدره داخل اکا دلالت
 ایدر لتأکید الفعل قولی زیرا جار مجرور متعلقدر بر فعله لفظاً ویا تقدیراً و بوجه به حرکت صفندر
 تقدیری لایکون النون الساکنه لتأکید الفعل و جائزدر که لاحرف عطف اوله و معطوف محذوف
 اوله تقدیری التوین نون ساکنه تتبع حرکت الاخر لان نون ساکنه تلحق الاخر لتوکید الفعل یا خود
 معطوف علیه محذوفدر تقدیری التوین نون ساکنه تتبع حرکت الاخر للتمکن و غیره لتأکید الفعل صکره
 اختصار اولدی سابق و سابق قرینه سیله و هوای التوین للتمکن والتشکیک والعوض والمقابلة والترنم و یحذف
 ای التوین من العلم موصوفاً خبر کان محذوفدر تقدیری اذا کان العلم موصوفاً یا حالدر مجرور دنکه العلم درای
 و یحذف التوین من العلم حال کونه موصوفاً بان موصوفه متعلق مضافاً خبر بعد الخبر یا حال بعد الحال الی علم
 مضافه متعلق (محصول ترکیب) التوین جمله حروفدن توین در و اول بر نون ساکنه در که تابع حرکت آخر
 کلمه اولور تأکید فعل ایچون دکل نون ساکن دینلدی ثانون متحرک خارج قله که اول توین دکلدر
 و سکونله مراد اول نوندر که اصلنده ساکن اوله و جائزدر که برعارض واسطه سیله متحرک اوله

ای والله لئن اخرجوا پس شرط ماضی در و لایخرجون جواب قسمدر اگر جزاء شرط اولیدی جزم
اولی ایدی و لام لئن اخرجویه موطنه قسم دبر یعنی قسم شرط اوزرینه پکورر و جوابه اولشدبر
تا اول جواب لفظ حسبنه قسمك اوله شرطك اولیده * و اما التفصیل یعنی کلمه اما تفصیل بمجل ایچوندر
غالبا نته که دیرسن جانی اخونك اما زید فاکرمنه و اما هرو فاعطینه و اما خالد فاهتنه و جائزدر که
بمجل کلامده مقدر اوله و یا قرائله مخاطبه معلوم اولور اوله پس امای اولی بمجلی تفصیل ایچونذکر
ایدرلر غالبا دیدک زبرا خطبه لرا وائلنده اما ذکر اولور اما تفصیل بمجل ایچونذکل * و هرگاهکه اما
تفصیل بمجل ایچون ذکر اوله و اجبدر که لفظا مکرر ذکر اوله نته که مذکور اولدی و باتقدیرا کقوله
تعالی (فاما الذین فی قلوبهم زیغ) بونده لفظا مقابل اما مذکور ذکل لکن مقدر درای و اما الذین
ایس فی قلوبهم زیغ فیبتعنون المحکمات و بردون الیها المتشابهات * و کلمه اما شرط ایچون اوله نك حکمی
جوابنه فالازم اولدیفیدر و اما زید فمطلق اصلی مهمما یکن من شیء فزید مطلق در پس کلمه اما قائم مقام
مهمادر و آنک شرطی که من شیء در واجب الحذفدر اختصار ایچون برنکته دخی و ارکه چونکه اما
مهمما مقامنه قائم اولدی و فعل حذف اولدی عبارت بویه اولدیکه اما فزید مطلق پس علامت
شرط و علامت جزا بری برینه متلاصق اولدیلر یعنی بولوشدیلر و بو تلاصق مناسب کورلدی * پس
بر فاصله به احتیاج اولندی ایکینسک اور تاسنه اول فاصله ده اوج مذهب وار * اول اول فاصله بر جزمدر
اول نسنه دنکه فاه جزانک حیرتنده ایدی مقدم قلندی شرط و جزا علامت برینی فصل اطلب ایچون
کرکسه اول فاصله مرفوع اولسون و کرکسه منصوب اولسون و کرکسه آمده فاه جزا تقدیمسندن
غیری بر مانع اوله و کرکسه اولیه مثلا هروفتکه دیرسن اما زید فمطلق بونده زید مبتدا اولور و اول
فاجزانک خبرنده ایدی و شمعی فاصله اولفچون مقدم اولدی و تنبیه اولدی زید مستلزم انطلاق
اولدیفنه نته که شرط مستلزم جزادر یعنی زید البته منطلقدر و بوالبته مبالغه سی مهمما یکن من شیء دن
بو معنی مستفاد اولدی لیکن زیدک شرط منزلنده اولدیفنی آندن معلوم دکلیدی و الآن مبتدادر و منطلق
خبریدر و بوجه حقیقته اما جوابیدرینه بونک کی هرگاهکه دیرسن اما بوم الجمعة فزید مطلق
اول بوم الجمعة حیر جزاده ایدی و منطلق معمولی ایدی شمعی مقدم اولدی فاصله اولفچون و منزله
شرطده اوله زیدک انطلاقی استلزام ایچون وینه منصوبدر منطلقله * مذهب ثانی اولدر که اول فاصله
بر محذوف ماملک معمولیدر حیر جزاده اولانک جزئی دکدر کرکسه آمده فادن غیری بر مانع اوله
و کرکسه اولیه پس اما زید فمطلق تقدیری مهمما یکن زید فهو مطلق پس زید مرفوعدر قائم مقام
فاعل فعل محذوف اولفله و تقدیری اما بوم الجمعة فزید مطلق بودر که مهمما تذکر بوم
الجمعة فزید مطلق پس بوم الجمعة منصوبدر بر فعل محذوفک مفعول بهی اولفله * مذهب ثالث
بودر که اگر آمده فادن غیری مانع اولمازسه اول فاصله بر جزاء اولور فانک حیرتنده اولاندن
مذهب اول کی و اگر آمده بر مانع دخی اولور سه نحو ایام بوم الجمعة فان زیدنا مطلق بونده جائز دکدر
که فاصله فانک مابعدندن بر جزاء اوله زبرا که ایکی متخالفک تعذری لازم کلور بریسی قاور بریسی ان که صدر
کلام اقتضا ایدرلر ایدی بوم الجمعة فعل مقدرله منصوبدر ای مهمما تذکر بوم الجمعة نته که مذهب ثانیده
واقدر * حرف الردع کلا و قد جاء بمعنی حقا * حرف الردع کلمه کلادر یعنی کلمه کلاردع و زجر معناسنه
مستعملدر نته که رکبیه سکافلان ابشی ایشلدک دبسه سن جوانده کلادر سن یعنی بوسوزدن مرتدع و منزجر

احد ولو انتم تملكون ده که اصلی لوتملکون ایدی چونکه مراد ایلدیرکه فعلی حذف ایدر تا کیم مبهم اوله و آندن صکره تفسیر ایدر تا کیم ذهن ساعده محکم و ممکن اوله فعلی حذف ایلدیرکه و فاعلی ضمیر متصل ایدی منفصله بیدل اولدیکه ولو انتم اولدی آندن صکره مذکور تملکون اول فعل محذوف مفسری اولدی * و من ثمه یعنی بوجهندن که لوحرفی مستلزم فعلدر واجب اولدیر که آنک کبیده همزه مفتوح اوله زیرا که ان مفتوحه حیرتده اولان نسنه ایله اول فعلک فاعلیدر که لودن صکره مقدردر ای لو ثبت انطلاک ثبت حذف اولدی زیرا که کلمه لومطلقا بر فعل اقتضای ایدر و کلمه ان دلالت ایدر تحقیق و ثبوت پس ایکیسی بیله ثبت معناسنه قرینه اولدیر و بومقامده که لودن صکره ان واقع اوله و اجبدر که انک خبری فعل اوله تا که اول فعلک لفظی عوض اوله اول حذف اولان فعل لفظندن مثلاً بر ص لوانک انطلقت و دیگر ص لوانک منطلق و بومذکور قاعده بروقتده میسر اولور که انک خبری اسم مشتق اوله تا بر فعلکه آنک معناسنه در آنک قرینه دوره نسه که منطلق و انطلقت ده مذکور اولدی * اما کرانک خبری اسم جامد اولور سه آنک فعلی اولماز که اول جامد قرینه دوره آمده خبر ان جائزدر که اسم اوله نسه که خدا کلامده و اقدردر که (ولوان مافی الارض من شجرة افلام) چونکه بر فعل بوقدر که اقلام مقامده قائم اوله ضروری اولور ان خبرنده ابقا اسمدن لودن صکره * و اذا تقدم القسم یعنی چونکه اول کلامده قسم اوله شرطدن ایلر آنده و اجبدر که شرط ماضی اوله لفظا و یا معنی و ایکیسندن بیله صکره مذکور اولان جواب قسمک اولور لفظ و معنی حسبجه اما شرطک اولور معنی حسبجه انجق و الله ان اتیتی لا کرمنک چونکه قسم مقدمدر و صدر کلامده در اهتمام تمام آنک جانبده در پس جواب لفظ حسبجه کا و بر مک و علامت جواب قسمی اول جوابه و بر مک کرک و چون کلمه شرط اول نسنه دن که آنک جواب ایدر معنی حسبجه معزول اولدی لفظ حسبجه پس التزام ایلدیر که عبارت شرط ماضی اوله لفظا و یا معنی تا کیم نیجه که کلمه شرط لفظ حسبجه جزاده عمل ایلامشدر شرطده عمل ایلسون دیو و اگر قسم متوسط اولور سه کلامده شویله که شرط و یا غیر شرط قسم اوزرینه مقدم اوله آمده جائزدر که قسمه اعتبار ایدر و جوابی کا و بره و شرطده ماضی اعتبار ایدر و جائزدر که قسمی الغایده و اعتبار الطیه و جوابی جزاء شرط ایدر و احکام جزائی اوزرینه اجرا ایدر پس بونده در صورت اولور ایکیسی الفانکدر بریسی شرطک تقدم بیله و بریسی تقدم غیر شرطله و ایکیسی اعتبار قسم ایچوندر بریسی تقدم شرط ایچوندر و بریسی غیر شرطک تقدیمی ایچوندر * مثال اول ان تأتی و الله آنک جواب ایدر زیرا که اول اهم در تقدم سیبیله و مجموع شرط و جزاء ساد مسد جواب قسم اولور * مثال ثانی انا و الله ان تأتی لا نک چونکه قسم متوسط اولدی اول اهتمامکه صدر کلامده ایکن ایدی توسطیله باقی قالمادی پس جواب شرطک اولدی و شرط و جزا ایکیسی بیله خبر مبتدا درل و مبتدا خبر بیله ساد مسد جواب قسم اولدیر * مثال ثالث ان اتیتی فوالله لا ینک جوابی قسمه و یردیلر و قسمی جواب بیله جزاء شرط ایلدیر پس فواجب اولدی تا کیم ایکیسینک بیله مقتضای موفر و موفی اوله * مثال رابع انا و الله ان اتیتی لا کرمنک جوابی قسمه و یردیلر لفظ و معنی حسبجه و شرطله و یردیلر معنی حسبجه و مجموع قسم و جوابی خبر و مبتدا ایلدیر و هرگاه که قسم صدر کلامده مقدر اوله اول قسم مقدر حکمی قسم ملفوظ حکمیدر پس اول شرطده که آندن صکره در مضی لازمدر و جواب لفظ و معنی حسبجه قسمک او اور و معنی حسبجه شرطک او اور نحو (ان اخرجوا لا ینرجون معهم)

نصرف زیاده در هل ده تصرفدن پس جائزدر ازیدا ضربت مفعولی فعل اوزره تقدیم الیه اما جائز
 دکدر هل زیاده ضربت * وینه بونک کبی جائزدر اتضرب زیاده و هو اخوک انکارضرب برادر ایچون
 اما جائز دکل هل تضرب زیاده و هو اخوک انکارضرب برادر ایچون * وینه جائزدر ازید عندکام
 عمرو اما جائز دکل در هل زیده عندک ام عمرو یعنی ام متصله مقارن همزه اولور اما مقارن هل او اما از
 وینه بونک کبی جائزدر که همزه بی حروف ماضیه اولنه کتور رسن که ثم و فاء و واور تنه که قول
 خداده واقعدر (انما اذا واقع) و (افن کان) و (او من کان) اما هل ده بوجائز دکدر * حروف الشرط ان
 ولو و اما لها صدر الکلام فان للاستقبال وان دخلت علی الماضی ولو عکسه وتلزمان الفعل لفظا
 او تقدیرا ومن ثمه قبل لوانک بالفتح لانه فاعل وانطلقت بالفعل موضع منطلق لیكون كالعوض فان کان
 جامدا جاز لتعذر و اذا تقدم القسم اول الکلام علی الشرط لزمه الماضی لفظا و معنی و کان الجواب للقسم
 لفظا و معنی مثل والله ان آتینی او ان لم تأتینی لا کرمنک و ان توسط بتقدم الشرط او غیره جازان یعتبر و ان
 یلغی کقولک ان الله ان آتینی لا نک و ان آتینی لا یتینک و تقدیر القسم کاللفظ مثل انن اخرجوا و ان اطعموهم
 * و اما التفصیل والتزم حذف فعلها و عوض بینها و بین فائها جزء ممافی حیرها و هو مفعول لما فی حیرها
 مطلقا نحو اما یوم الجمعة فزید منطلق و قبل هو معمول المحذف مطلقا و قبل ان کان جائز التقديم فن
 الاول والا فن الثاني * حروف الشرط ان ولو و اما لها صدر الکلام فان للاستقبال وان دخت
 علی الماضی ولو عکسه ای عکس ان وتلزمان یعنی ان ولو الفعل لفظا او تقدیرا ومن ثمه قبل لوانک
 بالفتح لانه فاعل وانطلقت بالفعل معطوفدر بالفتح به موضع منطلق ظرف لیكون الفعل اسم کان كالعوض
 خبری فان کان الخبر جامدا یعنی اسم غیر مشتق اولسه جاز یعنی خبرک جامدا و لمسی جائز اولور لتعذر یعنی
 ضلک تقدیری متعذر اولد یفقدن او توری جازیه متعلق و اذا تقدم القسم اول الکلام یعنی اوله کلامده
 جله شرطیه علی الشرط تقدمه متعلق لزمه الماضی لفظا و معنی تفصیل ماضی در جله جزایه و کان
 الجواب معطوفدر جله جزایه لفظا تمیزدر * والله ان آتینی اولم تأتینی لا کرمنک و ان توسط بتقدم
 الشرط او غیره جازان یعتبر و ان یلغی نحو ان الله لا تک و ان آتینی فوالله لا یتینک و تقدیر القسم کاللفظ مثل
 لنن اخرجوا * و ان اطعموهم * و اما التفصیل والتزم حذف فعلها ای فعل اما و عوض بینهای بین اما
 و بین فائهای فاء اما جزء ممافی حیرها ای حیر فائها و هو مفعول لما فی حیرها مطلقا حالددر جزء در تقدیری
 و عوض بینهما جزء ممافی حیره حال کونه مطلقا و یا مفعول مطلق ای عوض بینهما جزء و اطلق اطلاقا
 و یا نعت مصدر محذوفدر ای عوض تعویضا مطلقا و قبل هو ای الاسم الواقع بینهما معمول
 المحذوف مطلقا و قبل ان کان ای ذلک الاسم جائز التقديم فن الاول والا فن الثاني (محصول ترکیب)
 حروف الشرط بو اوج حرف معنای شرطیه ایچوندر و اوچی بیه صدر کلام اقتضاء ایدر زیرا که
 انواع کلامدن برنوعه دلالت ایدر و اصل معنای شرطیده ان حرفیدر زیرا که معنای استقبالی
 ماضیده داخل اولور سه و معنای شرطیت و تعلیق بحسب تحقیق استقبالی ماضی متصوردر نحو ان تضربنی
 اضربک و لفظ لو تقدیری شرطیه و تعلیق ایچوندر زیرا که لوماضی مضامنه در فعل مضارعده
 داخل اولور سه نحولو بطبعکم ای لو اطاعکم و شرطیت و تعلیق ماضیده تقدیری اولور تحقیق اولماز
 نحو ان ضربتني ضربتک و بوابکی لفظ بیه فعل اقتضاء ایدر و آندن منفک اولماز لیکن اول فعل جائز که
 ملفوظ اوله و بوجوددر و جائز که مقدر اوله تنه که (و ان احد من المشرکین استبحارک) ای ان استبحارک

مصدر یدر اعجبی ان ضربت زیدا ای ضربك (نحو وضافت علیهم الارض بمارحبت) ای برحبها بریده ان
مصدر یدر نحو اعجبی ان ضربت زیدا ای ضربك زید او بو ابکیسی جله فعلیه مختصراً و اول
داخل اولدیفی فعلی تأویل مصدر ده قلور لر و ثانی ان مفتوحه در حروف مشبهه دندر که مخصوص صدر جله
اسمیه و جله سنی تأویل مفرد ده قلور پس اگر خبری مشتق ایسه خبرك مصدری تأویلنده اولور اسمیه
مضاف نحو اعجبی انك قائم ای اعجبی فیامك و اگر مشتق اولماز سه بلکه معنای مشتقه اولور سه تأویل اولور
اول نسبه ایله که خبرك مصدری کبدر نحو اعجبی ان زیدا اخوك ای اعجبی اخوة زید و اگر خبر
هیچ ربیسی اولماز سه بویکیدن آنده کون تقدیر انك كرك اعجبی انك زید ای کونك زیدا ﴿حروف
التخصیض هلا والاولوالاولو مالها صدر الکلام و تلزم فعل لفظاً او تقدیراً لها﴾ ای لهذه الحروف لفظاً
حال در فعل دن مفعول معنای در ای تلزم حروف التخصیض الفعل حال کونه ملفوظاً و مقدراً و یا خبر کان در
ای لفظاً کان الفعل او تقدیراً و یا ظر فدر ای فی اللفظ و یا مفعول در اعنی تقدیر یله او تقدیراً معطوف در لفظانه
(محصول ترکیب) حروف التخصیض بو حروفه حروف التخصیض و تدیم دیر لر اگر ماضی به داخل اولور سه
تدیم ایچوندر نحو هلاقت نیچون قالمك تدیم تعقیل باندن مصدر در پشیان انك معنای و اگر
مستقبله داخل اولور سه تخصیض و ترغیب معنای در یعنی برایشه قدر می نحو هلا تقوم یعنی
نیچون قالمز سن و بو حروف دائماً فعله داخل اولور زیرا که تخصیض و تدیم افعالده اولور و اول
افعال جائز که ملفوظ اوله نحو هلا ضربت زید او جائز که مقدر اوله نحو هلا زیداً ضربته ای هلا ضربت
زیداً ضربته ﴿حرف التوقع قدوهی فی المضارع للتقلیل﴾ (محصول ترکیب) کلمه قدوه حرف توقع دیر لر
زیرا که بر خبره داخل اولور که مخاطب امید ای اولور اول خبر له اخبار اولتی یعنی خبر لکم و بو کلمه ماضیده
حاله قریب اولدیفنه دلالت ایدر نحو قد ضرب یعنی یوقینده اوردی و مضارعده تقلیل ایچوندر
نحو ان الکذوب قد یصدق یعنی بلا نبی آزر کچک سوبلر کاه اولور که مضارعده تحقیق ایچون
اولور نحو قد یعلم الله یعنی البته یلور ﴿حرف الاستفهام الهمزة و هل لهما صدر الکلام تقول ازید
قائم واقام زید و كذلك هل والهمزة اعم تقول ازیداً ضربت واتضرب زیداً و هو اخوك و ازید
عندک ام عمرو و اثم اذا ما وقع و افن کان دون هل﴾ (محصول ترکیب) حرف الاستفهام همزه و هل
استفهام ایچون یعنی طلب فهم ایچون ایکی حرف و ارکه صدر کلامده واقع اولور لر زیرا که انواع
کلامدن بر نوعه دلالت ایدر لر و جائز در که جله اسمیه به داخل اوله لر نحو ازید قائم و هل زید قائم
و جله فعلیه به نحو اقام زید و هل قام زید لیکن همزه بر جله اسمیه به داخل اولور که خبری فعل
اولور نحو ازید قائم * اما هل داخل اولماز پس جائز دکلدر هل زید قائم زیرا هل کاصلی قد معنای
اولقدر نحو (هل اتی علی الانسان) ای قداقی اما اتی همزه ایله استفهامده چوق استعمال المثلدر
و همزه بی حذف المثلدر پس اول حقیقته معنای همزه بی منضمدر ایددی نیجه که قد زید قائم جائز دکلدر
هل زید قائم ده جائز دکلدر * اگر سائل سؤال ایدر سه که هل زید قائم جائز اولماقی کرکیدنی ته که قد
زید قائم جائز دکلدر * جواب اولدر که کلمه هل بونده محمولدر اختنه که همزه در و لائق دکلدر که
هل زید قائم جائز اوله همزه به جل الیکله زیرا فعل هل کمحبوبدر پس هرگاه که هل کحیرنده بر فعل
اوله اول راضی اولماز که آنکله محبوبی بیننده بر فاصله اوله و هرگاه که حیرنده بر فعل اولیه کویاکه
محبوبی فراموش المثلدر و همزه اول جهندنکه اصلدر استفهامده و اخفدر استعمال جهندن آنده

(تصرف)

وبعض حروف الجر معطوف در اذایه و قلت ای زیادتیا مع المضاف و لامع الواو و بعد النفی بعد النفی ده
 حامل فعلدر که اکادلات ایدر مع الواو قولى زیرا جار مجرور متعلقدر اکاتقدیرا و بعد ان المصدریه
 و قلت ای زیاده لاقبل اقسام و شدت ای زیاده لامع المضاف و من والباء واللام تقدم ذکرها ای
 ذکر هذه الثلاثه فی حروف الجر (محصول ترکیب) حروف الزیاده بو حروفله حروف زیاده دیرلر
 زیرا بعضی مواضعده زیاده اولورلر یعنی شانلر دندر زائد اولمق بویله دکلدر که واقع اولمازلر الا
 زائد حروف صلهده دیرلر و فائده لری کلامده تأکید و یاترین نظمدر و زائده دیدیلر بو حروفه زیرا
 اصل معنایه زائدلردر * ان کسره همزه و سکون نونله ماه نافیله دنصکره زیاده اولور تأکید نفی
 ایچون نحو مان زید قائم * ماه مصدریه دنصکره زیاده اولور قلته اجلس مان جلس القاضی ای مده
 جلوسه * لمان صکره زیاده اولور قلته نحو لما ان قت قت ای لماسقت قت * وان همزه مک فهی
 و سکون نونله زیاده اولور کثرته لمان صکره نحو (فلما ان جاء البشیر) دخی بونک نظیر لری بنه زیاده
 اولور قسمله او اور تاسنده نحو والله او ان قت قت کافدن صکره زائد اولور قلته * بیت و یوما
 نوافینا بوجه مقسم * کائن طیه تعطو الی آخر السلم * و افظما زیاده او اور متنده مذکور اولان کلمات
 شرطله نحو اذا ما قت قت و متى ما قت قت و انما جلست جلست (وایا ما تدعوا فله الاسماء الحسنی)
 و اما تذهین بک * و هرگاه که ان شرطیه مؤ کدا اولور ما زائدله و اجیدر که فعل شرط مؤ کدا اولور
 نون تأکیدله نحو اما تذهین بک و اما تخافن دخی غیر یلری زیرا چونکه حرفکه وسیله مقصوددر
 مؤ کدا اولور و شرطکه مقصوددر تأکید اولی اولورینه بونک کی ما زائد او اور بعض حروف جردن
 صکره نحو فجارحه ای فبرحه و بما خطایاهم ای من خطایاهم * اما مضافله مضاف الیه بیننه مانک
 زیاده سی قلیلدر نحو غضب من غیر ما جرم ای من غیر جرم و لفظ لازائد اولور و او ماطفه ایله که نفی دن
 صکره اوله تأکید نفی ایچون نحو ما جانی زید و لا عمرو و بولایه مؤ کده نفی و مذکره نفی دیرلر بنه
 بونک کی لازائد اولان ان مصدریه دن صکره (اثلا یعلم اهل الکتاب) ای لیعلم و ما منک ان لا تعبد
 ای ان تعبد * ولانک اقسام دن اول زیاده سی قلته در نحو (لا اقسام یوم القیامة) ای اقسام و بعض
 نحو یلر دیمشدر که بولازائد دکلدر و معنی بودر لا اعظم یوم القیامة بالاقسام یعنی اکایمن الملکه آتی
 اولوله مان بلکه نفسنده اولودر بنم اولوله مامدن قطع نظر اما مضافله مضاف الیه بیننه زیاده سی
 شاذدر قول شاهه کی * مصراع * فی بئر لا حور سری و ما شعر * ای فی بئر حور جور جمع جائزدر حاردن
 قن هلاک اولسه * و لفظ من و یا و لام زیاده سی حروف جرده یکدی و کافک زیاده نفی ذکر ایلدی قلتندن
 اوتوری * حرفا التفسیر ای و ان وهی مختصة بما فی معنی القول * (محصول ترکیب) حرف
 التفسیر ای و ان در چونکه کلامده ابهام واقع اوله تفسیره محتاج اولور و اداه تفسیر بوابکی حرفدر
 یعنی ای و ان و کلمه ان مختصدر اول نسنیه که آئده معنای قول اوله نحو کتبت الیه ان قم چونکه
 کتابنده که قول مضامنده در ابهام وارددر که ندن عبارتدر ان حرفیله تفسیر اولدی و نحو قوله تعالی
 (و نادیناه ان یا ابراهیم) چونکه نداده که قول مضامنده در ابهام وار عبارت جهندن آتی ان حرفیله تفسیر
 ایلدی معلوم اوله که قول صریح ان حرفیله تفسیر ایلک جائز دکلدر که دبه سن قلت ان قم بلکه دیمک کرک
 قلت له قم * و ای کلمه سی جیع مواضعده تفسیر واقع اولور کر که قول صریح اولسون و کر که
 اولماسون نحو قلت ای تلفظت و رأیت غضنفر ای اسدا و ضربت فی الارض ای سافرت * حروف
 المصدر ما و ان و ان فلا و لان لفعلیه و ان للاسمیه * (محصول ترکیب) حروف المصدر او چدر بری ماه

معنای یواولور که بل جانی عمرو و زید بن مجی منی در و یا حکم مسکونده در و کلمه لکن عطف مفرد آمده که بحث آمده در و اجیدر که ماقبل نفی اوله نحو ما جانی زید لکن عمرو ای لکن جانی عمرو پس حکم مجی زید بن منی اولور و عمره ثابت اولور ﴿حروف التنبيه الاواماها﴾ (محصول ترکیب) حروف التنبيه بواج کلمه مخاطبه تنبيه ایچوندر صدر جمله ده تا کیم کلامدن هیچ نسنه آندن فوت اولیه نحو الا زید قائم و اما زید قائم و زید قائم لکن کلمه هاء مفرداته که اسماء اشارت در داخل اولور زیرا که معنای اسماء اشارت بی اشارت معین اولم زیس کلمه ها حرف تنبيه در که اول اسماء اشارت داخل اولور تا کیم مخاطب متنبه اوله اشارتدن که معین معنای اسماء اشارتدر غافل اولیه ﴿حروف النداء یا وایا وها وای واهمهزة فیاعها وایا وها للبعید وای واهمهزة للقرب﴾ حروف النداء فیاعها ای اعم الحروف وایا وها للبعید وای واهمهزة للقرب (محصول ترکیب) حروف النداء بوبش حرف نداء ایچوندر و کلمه یا مستعمل اولور نداء قریده وبعیدده وایا وها نداء بعیدده وای وهمزه نداء قریده و احوال نداء صدر کتابده مذکور اولم شد ﴿حروف الایجاب نم و بلی وای و اجل و جیر و ان فتم مقررده لما سبقها و بلی مختصة بالیجاب النفی وای اثبات بعد الاستفهام و یلزمها القسم و اجل و جیر و ان تصدیق للمخبر﴾ حروف الایجاب ای التصدیق نم و بلی وای و اجل و جیر و ان فتم مقررده لما سبقها و بلی مختصة بالیجاب النفی وای اثبات بعد الاستفهام و یلزمها القسم و اجل و جیر تصدیق للمخبر (محصول ترکیب) حروف الایجاب بوحروف الایجاب ایچوندر یعنی اثبات ما مقدم بو تفصیل اوزره که کلمه نم اول کلامی تقریر و تحقیق ایدر که اوزرینه سابقدر پس اول کلام اگر اثبات ایه صورت خبر و یا صورت استفهامده نم اول اثباتی تقریر ایدر نحو قائم زید و یا قائم زید جوابنده نم دیر یعنی نم قائم زید و اگر اول کلام نفی اوله خبر صورتده و یا استفهام صورتده نم اول نفی تقریر ایچوندر نحو ما قام زید و یا قام زید جوابنده نم دیر یعنی نم ما قام زید معنای نم بودر اصل لغت حسبجه بوجهندن دیشلر که (الست بربکم قالوا بلی) اگر بلی یرینه نم اولسیدی کفر اولوردی زیرا معنی بویه اولوردی نم لست برنا لکن عرفده اگر برکیسه زیده دیسه الیس لی عليك الف درهم و زید نم دیسه اول اقرار اولور و نم قائم مقام بلی اولور نفی دن صکره تقریر اثبات ایچون و بلی مختصدر نفی ایجابیه یعنی نفی دن صکره کلور و افاده اثبات ایدر و اول نفی رفع ایدر کرکسه اول نفی خبرده اوله و کرکسه استفهامده نحو لم یقم زید و یا لم یقم زید جوابنده بلی دیر یعنی بلی قام زید و لغت عربده اثباتدن صکره بلی مذکور اولماز ﴿کلمه ای استفهامدن صکره کلور اثبات ایچون و قسم آکا لازمدر نحو اقام زید پس دیر سن ای والله﴾ و اجل و جیر و ان تصدیق مخبر ایچوندر مستفهم ایچون دکل نحو قد اتا ل زید پس دیر سن اجل و یا جیر یا ان و کلمه ان بونده قلیل الاستعمال در و ان زیبر قولنده کلشدر که بر هر ب اکادیدی لمن الله نافع حلتنی الیک جوابنده دیدی ان و صاحبها بونده ان تقریر دعا ایچوندر ﴿حروف الزیاده ان و ان و ما و لا و من و الباء و اللام فان مع ما النافیه و قلت مع المصدریه و لما و ان مع لما وین لو و القسم و قلت مع الکاف و ما مع اذا و متی و ای و ان و ان شرطا و بعض حروف الجر و قلت مع المضاف و لامع الواو بعد النفی و بعد ان المصدریه و قلت قبل اقسام و شدت مع المضاف و من و الباء و اللام تقدم ذکرها﴾ حروف الزیاده ان و ان و ما و لا و من و الباء و اللام فان مع ما النافیه و قلت ای زیادتهامع المصدریه و بوجه معطوفلدر بر مقدر جمله به تقدیری و انما کثرت زیاتها مع ما النافیه و قلت مع المصدریه و لما و ان مع لما وین لو و القسم و قلت ای زیادتهامع الکاف و ما مع اذا و متی و ای و ان و ان شرطا حالدرو یا خبر کان تقدیری و بزاد مامع هذه الکلمات حال کونها شرطا او اذا کان کل واحد منها شرطا

(وبعض)

وافصحدر و هرگاه که احد مستویین امی و بریسی همزه بی والی اولیه اول کلام جائز اولور جواز حسنله پس ارأیت زیذا ام عمرو احسن اولور احسن اولماز یعنی فصیح اولور افصح اولماز بوجهتند در که کافیه نك بعض نسخه سنده که مصنفدن اوقونمشدر و اوزرنده مصنفك خطی واقع اولمشدر که بلیها احد المستویین والاخر الهمزة دنصکره علی الافصح عبارتی واقع اولمشدر و من ثمة لم یجز بدلی و من ثمة ضعف واقع اولمش لکن و من ثمة ضعف به مناسب علی الافصح دکلدر تنه که مخفی دکلدر و بالجملة مصنفك رحمه الله بومقامده اضطرابی واقع اولمشدر پس بوجهتدن عبارتی تغییر اولمشدر اما حق بودر که سیویه دن منقولدر مصنفه افترا در * و من ثمة کان یعنی همزه و امله سؤال تعیین دن اولدینی ایچون جوابده تعیین املك كرك لا ونعم دیمك جائز دکل در زیرا که مقصود حاصل اولماز * اما او و اما که همزه ایله واقع اولسدر جائز در نحو اءامك زیدا و عمرو و یا اءامك اما زیدا و اما عمرو و بونده جواب لا و نعمله جائزدر زیرا که مقصود اولدر که بونلرك بریسی لا علی التعمین سنك فكه ككش میدر یوقسه یوق * ایکنجی قسم ام منقطعه در که بل و همزه معناسنده در یعنی کلام سابقدن اضراب و امراضی معناسنده در و سؤالدر اول نسنده دنکه ام دنصکره مذکور اولمشدر و ام منقطعه جائزدر که خبردن صکره واقع اوله نحو انها لابل ام شاه بل هی شاه خبر سابقدن اضراب ایلدی و استفهام ایلدی ام دنصکره مذکور دن و جائز که استفهام دنصکره واقع اوله نحو ازيد عندك عمرو و استفهام اولدن اضراب ايلدك استفهام ثانیه معلوم اوله اما طافه ده و اجبدر که معطوف علیه دن اول برامادخی مذکور اوله نحو جائنی اما زید و اما عمرو و تا کیم ابتدادن معلوم اوله کلام شك اوزره مبنی در اما او حرفنده اما بی معطوف علیه اوزرینه تقدیم واجب دکلدر بلکه جائزدر نحو جائنی اما زید و عمرو * و جائنی زید و عمرو و بعض نحو بلر دیمشدر در که اما حروف طافه دن دکلدر و الا معطوف علیه دن مقدم کمازدی سائر حروف طافه کی و دخی اکا و او داخل اولور پس حرف عطف اولقی جائز دکلدر زیرا که ایکی حرف عطف بریده جمع اولقی لازم کلور و بریسی زائد اولور بهر حال * جواب اولکی اعتراضدن اولدر که معطوف علیه اوزرینه سابق اولان اما حرف عطف دکلدر بلکه اول کلامده شکه تنبیهدر و اما ثانیة حرف عطفدر * و ایکنجی اعتراضدن جواب بویه در که بو و او حرف عطفدر که اما ثانیة اما اوله عطف ایدر و اما ثانیة کنديك مابعدنی اما اولك مابعدنه عطف ایدر * و لا و بل و لکن و اوج حرفك حروف طافه دن حکمی نسبت ایچوندر ایکی امر ك برینه معطوف و معطوف علیه دن برینه تعیین ایله و لا نفی ایدر کندي مابعدندن اول حکمی که معطوف علیه ثابت اولمشدر پس حکم بونده معطوف علیه اولور تعیینله و معطوفك اولماز نحو جائنی زید لا عمرو بونده حکم مجبی زیده در عمره دکلدر و بل اثباتدن صکره حکمی صرف املك ایچوندر معطوف علیه دن معطوفه نحو جائنی زید بل عمرو ای بل جائنی عمرو پس حکم بونده معطوفك او اور معطوف علیهك اولماز لانك عكسجه و حال معطوف علیه حکم صورت اثباتده اولور که حکم مسکوتده اولمقدر کویا که اکاهیچ حکم واقع اولماشدر نه مجبی ایله نه عدم مجبی ایله و بو اخبار آندن مجبی ایله کویا که قصده اولماشدر پس بوجهتندن اول حکم بل کله سیله صرف اولدی معطوف علیه دن معطوفه و معطوف علیه حکم مسکوتده قالدی * و بعضیلر دیمشدر در که کلمه بل صورت نفی ده اثبات ایدر معطوفه اول حکمی که منفی اولمشدر معطوف علیه دن و معطوف علیه حکم مسکوتده در و یا حکم آندن متبیدر پس ما جائنی زید بل عمرو

بریندن ای یستعمل بأحد الامرین حال کونه مبهماً و أم مبتداً المتصلة نهی لازمة خبر مبتداً الهمزة
الاستفهام لازمة نه متعلق یلها احد المستویین جمله فعلیه حالدر لازمة مستتر ضمیرندن والاخر الهمزة
معطوفه در سابق اولان فاعل وفعوله بعد ثبوت احدهما ای احد الامرین ظرف یلها در طلب التعمین تعلیلدر
یلها ایله مابعدنه تقدیری انما اشترط ذلك لطلب التعمین ومن ثم لم یجز ارایت زیدا ام عمرو من ثمه کان جوابها
ای جواب الجملة التي ذكرت ام فیها بطریق العطف بالتعمین دون نم اولوام المنقطعة کبل والهمزة نحو انها لایل
ام شاء و اما مبتداً قبل المعطوف علیه ظرف لازمة در اوزرینه مقدم اولمش لازمة خبر مبتداً مع ما لازمة نه
متعلق جائزة خبر بعد الخبر مع او جائزة نه متعلق ولاوبل ولكن لاحدهما معینا حالدر ولكن لازمة للنی
(محصول ترکیب) الحروف العاطفة یعنی مذهب اصح اوزرینه حروف عاطفه اوندر نه که متده
مذکور در درت اولکیسی و او وفاة و ثم و حتی در جمع ایچوندر معطوف و معطوف علیه یینی بر حکمه که
معطوف علیه کدر یعنی معطوف علیه مخصوص صدر لیکن و او مطلق جمع ایچوندر که نه ترتیه دلالت ایدر
ونه معینه پس جانی زید و عمرو دبسک محتملدر که ابکیسی یله کلمش اوله و محتملدر که زید اول کلمش
اوله و عمرو آندن صکره مهلتله و یا مهلتسز و جائزدر که بونک عکسجه اوله و فترتیه دلالت ایدر مهلت
سز مثلاً جانی زید و عمرو دلالت ایدر که زید اول کله و عمرو آندن صکره مهلتسز و ثم دلالت ایدر ترتیه
مهلتله پس جانی زید ثم عمرو دبسک معنایی اول زید کلدی آندن صکره مهلتله و عمرو کلدی دیمکدر
و حتی ثم کبیدر ترتیب و مهلتله دلالت ایلده و فرقی بوابیکی نکی پینده اولدر که حتی نك مابعدی ماقبلندن
جزء اولی کرک یا اقوی نه که دیر سن مات الناس حتی الانبیاء و یا اضعف نحو قدم الحاج حتی المشاة و ثم
بواجب دکلدر بفرقه بودر که ثمده مهلت بحسب خارجدر نحو جانی زید ثم عمرو و حتی ده بحسب
ذهن در زیرا که دهنده مناسب اولدر که موت اول تعلق ایله انبیاء غیرینه صکره تعلق ایله
انبیاء اگر چه خارجده موت انبیاء ایله سائر ناسده در یینه بونک کبی دهنده مناسب اولدر که قدم اولی
حجاجک آتلیسنک اوله صکره یا قلرک یعنی اول آتلی کله صکره یا قلرک و جائزدر که بعض اوقاتده بونک
عکسجه اوله یعنی اول بیاده لر که صکره سواریلر بونک بریله دیمک اولور که قدم الحاج حتی المشاة
و او و اما و ام حروف عاطفه دن بواجب کله بری بریله مشترکدر در دلالت ایدر لر برینه نسبت متعلق
اولدیفنه معطوفدن و یا معطوف علیه دن ابهام طریقله و أم ایکی قسمدر بریسی ام متصله در که لازم
همزه استفهامدر یعنی آندن منفک اولماز هر یرده که ام متصله اولور آنکله همزه استفهام یله اولور
لفظاً و یا تقدیراً و بوابیکیسی یله کندی مدلولر یله برکلام اولور و ام متصله نك شرطی اولدر که ایکی
مستونک بریسی امک یله سنده واقع اوله یعنی ایکی اسمک و یا ایکی فعلک و یا ایکی حرفک بریسی و بریسی
همزه نك یله سنده حاصلی مابعدنه اوله آکا متصل آند نصکره کی مستونک بریسی لاعلی التعمین
متکلمک معلومی اوله و مقصودی اسؤل الدن تعین اولور نه که دیر سن ازید هندک ام هر و یعنی یلور مک
بونرک بریسی نك یا نکرده در لیکن تعینله یلزم قفیسیدر و نه که ایکی فعلده دیر سن اضریت زیدا
ام اگر مننه یعنی یلور مک بونرک بریسی زیده المش سن اما تعینله یلزم و بونک ایچونکه و اجبدر که احد
مستویین ام متصله یله سنده واقع اوله و بریسی همزه نك یله سنده جائزدر کدر و بونرکیکه ارایت زیدا
ام عمرو زیرا که امک یله سنده اسمدر و همزه نك یله سنده فعلدر مصنفک رجه الله سوزی بودر اما سیویه دن
منقول اولدر که هرگاهکه احد مستویین ام یله سنده واقع اوله و بریسی همزه یله سنده اول احسن

نقی ایله اولماز زیرا ایکسبله یله جمع اولور پس غیری جهندن فرق کرلته که دیرلر اکر اول حرف نفی استقبال مضانه ایه آنکله مذکور اولان ان مصدریه اولماز زیرا ایکی حرف استقبال بریده جمع اولقی لازم کلور پس متعین اولور که اول آن دن مخفندر و یا نظر ایدر اول فعل مضارع که حرف نفیدن صکره در اکر منصوب اولور سه مصدریه در واکر مرفوع اولور سه مخففه در * و کان لاتشیه یعنی کان انشاء تشبیه ایچوندر نحو کان زیدا الاسد و کان چونکه مخفف اولور افصح لغات اولدر که عملدن الفاء ایدر ته که شاعر دیشدر * بیت * ونهر مشرق الاون * کان ثدیه حقان * اعمالده جائزدر ته که دیر سن کان ثدیه حقان لیکن غیر فصیحدر زیرا کان فعله مشابهنده آن دن دوندر * و کلمه لیکن استدر اک ایچوندر سابقا ذکر اولان معنایه پس واجبدر که واقع اوله ایکی کلام متغایرک اراسنده معنی جهندن نفی و اثبات تغایرله کرکسه لفظ جهندن متغایر اوله لنحو جاه زید لیکن عمرو المیمی * ولم یحیی * زید لیکن عمرو اجاه و کرکسه معنی جهنده متغایر اوله فقط نحو زید حاضر لیکن عمرو اثناب و چونکه لیکن مخفف اولور علی بالکلیه باطل اولور زیرا که اول فعله مشابهنده کان دن اضعفدر و چونکه لیکن مخفف اولور جائزدر که اکا و او ماطفه داخل اولور تا کیم فرق ظاهر اوله لیکن مخففه ایله لیکن که حرف عطفدر که واک دخولی اکا جائز اولماز * ولیت تمی ایچوندر یعنی کلمه لیت انشاء تمی ایچوندر نحو لیت زیدا قائم * و فراء جائز طوتمشدر که ایت دن صکره ایکی خبریه منصوب اوله لنحو لیت زیدا قائما زیرا لیت اتعنی مضانه در کویا که دیر سن اتعنی زیدا کائا علی صفة القیام پس ایکی خبریه لیت مضانک مفعولی اولور * و کسائی جائز طو تار خبر تائینک نصبنی کان تقدیریه لنحو لیت زیدا کان قائما و ایکسینک یله متمسکی قول شاعر در * یالیت ایام الصبار و اجماع * فراء در که ای اتعنی ایام الصبار و اجماع و کسائی در که ای لیت ایام الصبار کانت و اجماع اما محقر قنده و اجماع حالته منصوبدر خبر محذوفده مستتر ضمیردن ای لیت ایام الصبار لای کائنه لئاحال کونهار اجماع * و لعل لترجی ای کلمه لعل انشاء ترجی ایچوندر * و تمی و ترجی بیننده فرق اولدر که تمی مستحیلات و ممکناده اولور اما ترجی اولماز الا ممکناده و لعل ایله جرائلک شاذ و خلاف قیاسدر ته که قول شاعر در * کیشدر * لعل ابی المنوار منک قریب * الحروف العاطفة الواو والفاء وثم وحتى وأو وإما واما واول وبل ولكن فالاربعة الاول للجمع فالواو للجمع مطلقا لا ترتیب فیها والفاء للترتیب وثم مثلها بمهلة وحتى مثلها ومعطوفها جزء من متبوعه لیفید قوة أو ضعفاً وأو واما واما لاحد الامرین مبهما واما المتصلة لازمة للمزة الاستفهام یلیها احد المستویین والاخر الهمزة بعد ثبوت احدهما لطلب التعمین ومن ثم لم یجزأ رایت زیدا ام عمرو او من ثم کان جوابها بالتعین دون نعم او لا واما المنقطعة کبل والهمزة نحو انها لابل ام شامو اما قبل المعطوف علیه لازمة مع اما جائزة مع أو ولا وبل ولكن لاحدهما معینا ولكن لازمة لئنی * الحروف العاطفة ای جماعة حرف عاطفة مصنف رحه الله ترتیبه ذکر ایلدیکی اون حرفدر فالاربعة مبتدأ الاول نعت مبتدأ جمع اولی در ته که آخر جمع اخری در جماعة رجاله ده صفت اولور اولون ده جائزدر للجمع خبر مبتدأدر فالواو مبتدأ خبری محذوفدر ماسبق دلالتیه مطلقا مفعول مطلق یا حالدر مجرور دن تقدیری فالواو للجمع اطلاقا یا حال کونه مطلقا * والفاء للترتیب وثم مثلها بمهلة وحتى مثلها ای مثل ثم معطوفها ای معطوف حتی جزء من متبوعه ای متبوع المعطوف لیفید مقدرة متعلق قوة مفعول به او ضعفا کا معطوف معنای تحقیق شرط اولدی مابعدی ماقبلندن جزء اولقی قوت و یا ضعف افاده ایلیمکیون * و او واما واما لاحد الامرین مبهما حالدر بو او چک

لیت‌ده و لعل‌ده و کانه‌ده باقی قالدی ایدی اسمک محلی اعتبار ایلک ممکن دکلدر * و لذلک یعنی
 بونک ایچون که ان مکسوره جله‌نک معناسنی تغییر الاز جائزدر که لام ابتداء داخل اوله ان ایله
 یاخبرینه و یا سمنه اول شرطله که ان ایله اسمی بیننه برسنه فاصله اوله و یا اسم و خبر بیننه برسنه
 توسط ایله نحو ان زیدا لقاثم وان فی الدار زیدا وان زیدا اطعامک آکل * اما جائز دکلدر ان زیدا
 آکل اطعامک زیرا که بولام ابتادار و حق صدر جله‌ده اولقدر زید قائم کی لیکن چونکه ان‌ده
 لامده تا کید نسبت ایچوندر ایکسینی بریده جمع ایلک کرک طومتشدر و چونکه ان واسطه سیله
 صدارتدن دوشدی لایق دکلدر که جمیع اجزاء جله‌دنکه عده درلر متأخر اوله * و لامک لکن ایله دخولی
 نه که ان‌ده یکدی ضعیفدر اگر چه استعمالده وارد اولمشدر نه که قول شاعرده واقعدر مصرع * و لکننی
 من حبها اهلل * و سبب فرق مکسوره ایله لکن بیننده بو حکمه اولدر که چونکه لکن برغیری کلامک
 سبقنی اقتضاء ایدر کویا که صدارتدن دوشمشدر پس لام که طالب صدارندر آنکله اجتماعی اولقدر
 مستحسن دکلدر بخلاف مکسوره که اول مقتضی تقدم کلام آخر دکلدر * و کاه اولور که ان مکسوره
 تخفیف ایدرلر ایدی آنک صورتی ان نافیله کی اولور پس بونک ایچون ان مخففه ایله لام لازمدر
 تا کیم اشتباه اولیه اما شول یرده که مکسوره به تخفیفدن صکره عمل و برمزدر بوفرک لازمدر کیم
 معنای نفی و اثبات ری برینه مشتبه اولیه و اما بعد تخفیف مکسوره ناک اعمالی طرد الیابد * و یحوز دخولها
 یعنی تخفیفدن صکره مکسوره ناک افعال مبتدا و خبره دخولی جائزدر یعنی باب کان و باب علت به نحو
 (وان کنت من قبله لمن الفافلین * وان وجدنا اکثرهم لفاسقین) اما بصریلر قنده غیر فعله دخولی جائز
 دکلدر زیرا که مکسوره ناک اصلی و حق مبتدا و خبره داخل اولقدر و چونکه مخفف اولدی و مبتدا
 و خبرده عملدن ساقط اولدی و فعله داخل اولدی کرکدر که اول فعل مبتدا و خبره داخلدرن اوله
 تا اول نسنه که ان ناک مقتضی و اصلی در بقدر امکان باقی قاله * و کوفیلر سائر افعال دخولی تجویز
 الیشلر و قول شاعرده استشهد الیشلر بیت * بالله ربک ان قتلت لسلما * حلت علیک عقوبة التعمد *
 و تخفف المفتوحه یعنی ان مفتوحه چونکه تخفیف اولور ضمیر شان مقدرده و جواب طریقله عن
 ایدر پس جمیع جله‌لرده دخولی جائز اولور مطلقا زیرا چونکه ضمیر مقدر اسمی اولور هر جله‌که
 ضمیر شان مقدری مفسر اولور خبری او اور کرکسه اسمی و کرکسه فعلی و کرکسه اول فعل دواخل
 مبتدا و خبردن اوله و کرکسه اولیه * و ضمیر شان تقدیرنده سبب اولدر که مفتوحه ناک فعله مشابهتی
 مکسوره دن زیاده در نه که مرور ایلدی و اعمال مکسوره تخفیفدن صکره سمع کلامده واقع اولمشدر
 کفوله تعالی (وان کلا لما یوفینهم) اما اعمال مفتوحه تخفیفدن صکره سمع کلامده کلامشدر پس ظاهرا
 اضعف یعنی مکسوره اقوی اوزره یعنی مفتوحه راجع اولقی لازم کاور بوايه جائز دکلدر پس
 ضمیر تقدیر اولندی تا کیم مفتوحه تخفیفدن صکره بونک کی حامل اوله مبتدا و خبرده نه که اصلده
 بویه ایدی و مکسوره کاه حامل اولور و کاه اولماز و مفتوحه مخففه ناک ضمیر شان مقدردن غیریده عملی
 نادر در نه که شاعر بیورر بیت * فلوانک فی یوم الرخاء سألتنی * فراقک لم یخل و انت صدیقی * و یلزمها
 مفتوحه مخففه چونکه فعله داخل اولور اکادرت نسنه ناک برسی لازم درسین و یا سوف یا قد
 یا حرف نفی اما اوج اولکینک برسی لازم اولدیغی فرق ایچوندر مفتوحه مخففه ایله مصدریه
 یعنی زیرا بواج حرف مصدریه ایله جمع اولماز و مخففه و مصدریه بیننده فرق مجرد حرف

و بوجهتدن که مردن خبر در که مرفوع در ابتدا فله عامل رفع ابتداء اولور پس ان و ابتداء ایکیسی بیل
بر رفک اوزرینه جمع اولش اولور بو خود باطلدر * و کوفیلر بو شرطی الیدلر زرا آنلرک قنده ان اسمده
عمل ایدر انحق و خبری ینه سابق کی ابتداء بیل مرفوع در پس ایکی عاملک بر معمولک اهرابی اوزرینه اجتماعی
لازم کلار * و لائر یعنی عطف جائز اولده اسم انک مبنی اولسنک هیچ تأثیری بوقدر انک محله عطف
ایلمده خبر یکمزدن اول یعنی عطف جائز دکدر کر کسه مبنی اوله ایدمی جائز دکدر انک وزید ذاهبان نه که
جائز دکدر ان زیبا و عمرو ذاهبان زرا اول محذور که بیان اولدی ایکی مثالک بینده مشترکدر اما مبرد
و کسائی قنده هرگاه که اسم ان مبنی اوله آنک محله عطف جائزدر خبر یکمزدن اول زرا چونکه عمل
ان بنا و واسطه سیله اسمده ظاهر اولادی پس کویا که خبرده عامل دکدر ایدمی اول محذور لازم کلار
و بوقول ضعیفدر زرا که ان کندی اسمی محله که نصبدر عمل المشر نهایی بنا و واسطه سیله اول نصب
ظاهر اولماز و چونکه خبرده هیچ مانع بوقدر ان آمده عامل اولور پس اول محذور لازم کلور * و لکن
کذلک و لذلك دخلت اللام مع المكسورة دونها على الخبر اوعلى الاسم اذا فصل بينه وبينها او على
ما بينهما وفي لکن ضعیف * و تخفف المكسورة فيلزمها اللام ويجوز الفاؤها ويجوز دخولها على
فعل من افعال المبتدأ خلافاً للكوفيين في التعميم وتخفف المفتوحة فتعمل في ضمير شان مقدر فتدخل
على الجمل مطلقاً وشد اعمالها في غيره ويلزمها مع الفعل السين اوسوف او قد او حرف النفي و كأن
للتشبيه وتخفف فتلغى على الافصح ولكن للاستدراك يتوسط بين كلامين متغايرين معنى وتخفف فتلغى
ويجوز معها الواو وليت للتمنى واجاز الفراء ليت زيدا قائماً ولعل للترجي وشد الجربها و لکن کذلک *
یعنی ان کبدر اسمک محله حل ایلک جوازنده و لذلك یعنی ان جمله تغییر ایلدی کیچون و انه مفتوحه
معنای مفرده قالد یعنی ایچون دخلت اللام ای لام الابتداء مع المكسورة دونها ای دون المفتوحة على الخبر
دخلته متعلقدر او على الاسم اذ فصل بينه ای بین الاسم و بینها ای بین ان بظرف او على ما بينهما ای بین
الاسم والخبر و فی لکن ضعیف ای الحاق لام الابتداء ضعیف و تخفف المكسورة فيلزمها ای المكسورة
بعد التخفيف اللام ويجوز الفاؤها ای من العمل بعد التخفيف ويجوز دخولها ای ان بعد التخفيف على افعال
المبتدأ نحو كان وعلت خلافاً للكوفيين في التعميم ای فی تعمیم دخولها على كل فعل وتخفف المفتوحة
فتعمل في ضمير شان مقدر فتدخل على الجملة مطلقاً زماناً مطلقاً او دخولاً مطلقاً وشد اعمالها في غيره ای
ضمير شان ويلزمها ای المفتوحة مع الفعل السين اوسوف او قد او حرف النفي و كأن للتشبيه وتخفف
فتلغى على الافصح ولكن للاستدراك يتوسط مبتدأ محذوفه خبردر بین كلامين متغايرين ای
تغایر ایتا معنی و تخفف ای لکن فتلغى ويجوز معها ای مشددة او مخففة الواو وليت للتمنى واجاز الفراء
ليت زيدا قائماً ایکی جزؤك نصیله و لعل للترجي وشد الخبر بها ای بلعل (محصول ترکیب) و لکن
کذلک یعنی اسمک محله عطف جائز اولمده لکن ان کبدر زرا اولده معنای جمله فی تغییر الملاز و ایکی
معمولی اول حال اوزره در که سابقده ایدلر و بو معنای استدراک که لکن ده در اوله هتاک بقاسی منافی
دکدر پس جائزدر که آنک اسمک محلی اعتبار ایدوب برنسنه رفعه کا عطف ایدلر نه که انده
معلوم اولش ایدمی و معنای استدراک ابطال و هم باطلدر که کلام سابقدن ناشیدر پس لکن به اوزرینه
سابق بر کلامدن لازمدر تا کیم استدراک متصور اوله نه که دیرسن لم یخرج زید لکن عمرو خارج
و مکرو باقی حروف مشهده اسمک محله عطف جائز دکدر زرا معنای ابتداء که اصلنده وار ایدمی

داخل اولدیغی جله‌بی تغیر ایدر تاویل مفردده قفلور و محتاج ایدر بر نسنه به تا کیم کلام تمام اوله
مثلا هر کاهکه دیرسن ان زیدا قائم معناسی تحقیق و مقرر زید قائم در و هر کاه که دیرسن ان
زیدا قائم معناسی آندن صکره کرچک قائمدر ایمدی جله‌نک ان مفتوحه صورتده استقلال
قالدی و بونده ان مکسوره جله. تغیر ایاز و ان مفتوحه تاویل مفردده قفلور واجب
اولدی کسر جله مقامنده و فتح مفرد مقامنده * پس همزه مکسور اولور ابتداء کلامده که جله
مستقله محلیدر نحو ان زیدا قائم * و موصولدن صکره زیرا که صله جله اولور مفرد اولماز نحو جانی
الذی ان اباه عالم * و قولدنصکره زیرا که مقول قول جله مستقله اولور نحو قلت ان زیدا قائم * و مفتوح
اولور همزه فاعل مقامنده اولدقد و یا مفعول مقامنده و یا مبتدا مقامنده فقط و یا مضاف الیه مقامنده
نحو بلغنی انک عالم و کرهت ان زیدا فاتی و عندی انک فاضل و اعجبنی اشتهار انک فاضل و اولاه
امتناعبه دینصکره همزه مفتوح اولور زیرا که لولادنصکره مبتدادر که خبری مخدوف در پس اول اسم
و خبرله موضع مبتداده دریا لکزه مفرددر * لودنصکرده همزه مفتوح اولور زیرا که لوحرف شرطدر
فعل اقتضاء ایدر پس ان اسم و خبرله محل فاعلده اولور نحو قوله تعالی (ولو انهم صبروا) ای لو ثبت انهم
صبروا ای ثبت صبرهم فان جاز التقدير ان جاز الامران یعنی بریده که هم جله جائز اوله و هم مفرد و جله
و مفرد تقدیری جائز اوله آنده کسرو فتح جائزدر نحو من یکر منی فانی کر مه اگر ملاحظه ایدرسک اصل
کلام فانا کر مه در پس جله اسمیه اولور که جزاء شرط در و بونده ان کسرله اوقومق کرک زیرا آندن صکره
مذکور اولان جله در اما اگر آتی ملاحظه ایدرسک که اصل کلام بودر که فجزاؤه انی کر مه پس بونده ان
فجمله ارقومق کرک زیرا که ان مابعدیه مبتدای مخدوفک خبری محلده در و اصل خبر مبتدا مفرد درینه
بویه در حال قول شاعرده بیت * و کنت اری زیدا کما قبل سید * اذا انه عبد القفاواللهازم * اگر بونده
بویه تقدیر ایدرسک که اذا هو عبد القفا پس بوجه اسمیه اولور که اذا مفاجأدن صکره و اقدر
و بونک حق بونده کسردر و اگر ملاحظه ایدرسک که ان مابعدیه تاویل مفردده در که مبتدادر
و خبری مخدوفدر ای فاذا عبودیه للقفاواللهازم حاصله * پس حق ان بونده فتح اولور زیرا که
ان ایکی معمولیه موضع مبتداده و اقدر مبتدا خود مفرددر * و لذلک یعنی ان معنای جله‌بی تغیر
ایلدیکچون لابق بودر که ان معدوم منزله تنزیل ایدرلر و بر نسنه که محل انیه عطف ایدر لرفعله
عطف ایلسونلر زیرا اصلی مبتدالغله مرفوع ایدی کرکسه ان لفظا مکسور اولسون نحو ان زیدا قائم
و عمرو و کرکسه حکما مکسور اولسون نحو علمت ان زیدا قائم و عمرو و اگر چه ان بونده لفظا مفتوحدر
زیرا مفعول مقامنده و اقدر لیکن حکما مکسوردر زیرا که ان ایکی معمولیه علمت نک ایکی مفعول نک قائم
مقامیدر و اول ایکی مفعول معنی جهندن بر جله در مرکب مسند و مسند الیه دن و ان مفتوحه که حکما
مکسور اولیه آنک اسمی محلنه عطف جائز دکدر زیرا چونکه معنای جله‌بی تغیر ایلسدر آتی معدوم
فرض ایلك ممکن دکدر تا که آنک محلی معتبر اوله * و اسم ان نک محلنه عطف ایله نک شرطی اولدر که
خبری معطوفدن ایلمی یکمک کرک لفظا و یا تقدیرا لفظا نحو ان زیدا و عمرو و تقدیرا نحو ان زیدا و عمرو
قائم ای ان زیدا قائم و عمرو قائم ایمدی خبران تقدیرده یکممش اولور و مخدوف اولمش اولور معطوفک
خبری اکدالات ایلدیکچون مضی خبر آنکچون شرطدر که اگر یکممش اولماسه نه لفظا و نه تقدیرا
ایکی عاملک اجتماعی لازم کلور بر معمولک امرای اوزرینه نحو ان زیدا و عمرو ذاهبان شک یوفکه
ذاهبان خبردر معطوف و معطوف علیه دن پس اسم ان به خبر اولدیغی جهندن رفنده عامل ان در

وتلحقها یعنی اشبوحروفه لاحق اولور مالککافه ای هذه الحروف عن العمل علی الافصح وتدخل ای
هذه الحروف حیثند علی الافعال فان لاتعیر معنی الجملة وان مع جلته فی حکم المفرد ومن ثمه وجب الکسر
فی موضع الجملة والفتح فی موضع المفرد فکسرت ابتداء وبعد القول والموصول وفتحت یعنی ان مفتوح قلندی
فاعلة حالدر فتحته مستترند ومفعولة ومبتدأة ومضافا الیهای یعنی الی ان معطوفلر در فاعلة نه وقالوا
فعل وفاعل لولا بر حرف در که بوندن صکره خبر محذوف مبتدا واقع اولور ان حروف مشبهه دنکه
اسمی وخبری ذکر اولدی زیر مقصوده داخل دکلدر ایدی بعض ترکیب اوزره قصر اولدی پس ان
اسمیه وخبریه تأویل مفردده محلا مرفوع مبتدا در تقدیری قالوا اولانک منطلق ای لولا انطلاک موجود
ایدی اولانک محلا منصوب مقول قالوا در وقالویه متعلق مبتدا در * ولوانک لانه فاعل معطوفدر اول
انک به واصر ای آنک کیدر فان جاز التقدير ان ای تقدیر المفرد والجملة جاز الامر ان ای قبح ان وکسر ها مثل من
یکرمی فانی کر مه واذا انه عبدالقفاو الهازم وشبهه جرله معطوف در ومن یکرمی به واول محلا مجرور در
اضافته * ولذلك جاز العطف علی اسم ان مکسورة لفظا مکسورة بی تفصیلدر او حکما اکامعطوف بالرفع
جازه به متعلق دون المفتوحه ای لم یجز العطف علی اسم المفتوحه مثل ان زید اقامم وعمر ویشترط مضی الخبر
لفظا تمیز در او تقدیر اکامعطوف خلافا مفعول مطلق للکوفین ا کامتعلق ولان فی جنس ایچوندر اثر اسمی
لکونه ای لکون اسم ان مبیا خبر کوندر جارو مجرور خبریه خبر لادر خلافا للبر دخلافا للکوفین کیدر
والکسائی معطوفدر مبرده فی مثل انک وزید ذاهبان (محصول ترکیب) الحروف المشبهة بالفعل بالواتی
حرفک معناده فعله مشابته وار زیرا که بونلرده معنای فعل وارننه که مشهوردر و اسمیه لزومده افعاله
مشابهدر یعنی اسمیه داخل اولورل افعال کبی ولفظ جهتندده افعاله مشابهلر در اوج حرف اوزره
وزیاده اولمقدر و آخرلریده فعل ماضی کبی مفتوحدر ولفظ انک مشابته لفظ جهتندن زیادهدر
وسبب مشابته ایچون لفظده ومعنی ده بو حروفه فعل عملنی ویردیلر * وعمل افعال ایکی وجهه اوزرهدر
برسی اصلدر که مرفوعی منصوبی اوزره تقدم الیکدر وبرسی فرعدر که منصوبی مرفوعی اوزرینه
مقدم قلندر و بو حروف چونکه عملی مشابته ایچون ایدرلر افعالک فرعی اولورلر پس بونلر فرع
عملنی ویردیلر که عمل فرع افعالدر و منصوبی مرفوع اوزرینه مقدم قلدیلر و بو حروفه آنه مفتوحه دن
غیری به صدر کلام ویردیلر زیرا که انواع کلامدن برنوعه دلالت ایدرلر پس لابق بودر کم صدرده
اوله لر تا کیم اول امرده اول نوع مفهوم اوله وان مفتوحه باقی حروفک عکسنجه در یعنی بونده واجب
صدرده اولماقدر زیرا که بواسم وخبریه تأویل مفردده در و بوکه لازمدر برنسنه به متعلق اولمقی
تا کیم کلام تمام اوله پس اگر صدرده اولور سه صورت کتباتده ان مکسوره به مشبه اولور
بو جهتندر که چون که ان اسم وخبریه مبتدا اوله واجب اولدر که خبر مؤخر اوله نحو عندی انک
قامم نه که یکدی و بو حروفه تخفیف لاحق اولور حذف تشدیدیه که اول حرف اخیری متحرک حذفه
اولور وتخفیدن صکره عملری باطل اولور افصح لقائده زیرا که مشابته لفظی تخفیفه زائل اولور
وبعض لغتده عمل ایدر مکده کلشدر و بو حروفه کلمه ملاحق اولور تا کیم بونلری عملدن منع ایلیه
بوسیدن بو کاماه کافه دیرلر نحو انما زید قائم و چونکه عملدن مکفوف اولورلر فعلده داخل اولورلر
نحو انما قام زید وانما یقوم زید * فان لاتعیر معنی الجملة بو حروف مشبهه دنک احوالی تفاصیلنه شروعدر
یعنی ان مکسوره داخل اولدیغی جمله کندی حالندن تغییر ایلز بلکه معنای جمله به تأکیدو تحقیق زیاده
ایدر مثلا زید قائم کلام تامدر و چونکه ان کلور تا کیدو تحقیق اول کلام تامده زیاده اولور وان مفتوحه

دیرلر بوجهنددر که مصنف رحمه الله بیه قسمی علی حده حروف جردن بر حرف عدایلدی و اکثر استعمالده
اقسم حذف اولنور و لفظه الله ایله اکتفاء اولنور نحو بالله لافعلن و بوبا که صله اقسامدر استعمالده
حامدر فعلله ده مستعمل اولور فعل سزده و اسم ظاهره و مضمره داخل اولور نحو بک لافعلن قسم
استعطفاده مستعملدر نحو بالله اخبرنی و لانتخبرنی و و اوقسم بادن بدلدرو فعلله مستعمل اولماز ضمیر له ده
و لافعلن دیمزلر و قسم استعطفاده مستعمل اولماز پس دیمزلر و الله اخبرنی و لانتخبرنی * و التاء یعنی
تاء قسم بدلدرو اوقسمدن مخصوصدر بر اسم ظاهره که لفظه الله در نحو (تالله لایکدن اصنامکم) لیکن
اخفش ترب الکعبة روایت الی شدر و قسمه بر جواب لازمدر که اقامقسم علیه دیرلر اولده بر جمله
اولور و صدر مقسم علیه ده کرکدر حرف ان و یالام اوله صورت اثباتده و یا حرف نفی اوله صورت
نفی ده اما حرف نفی صورت نفی ده اعتبار الیک ظاهر در زیر که مقصود نفی در و اما ان و لام اعتباریکه
تأکید دلالت ایدر آنکیچوندر که دلالت ایدر که مدخولاری جواب قسمدر * و بحذف جوابه یعنی
جواب قسم حذف اولنور چونکه قسم متوسط اوله بر نسنه اور تاسنه که جواب قسم دلالت ایلده و یآندن
متأخر اوله نحو زید و الله قائم و زید قائم و الله شول نسنه که بونده ذکر اولدی اگر چه معنی حسبجه جواب
قسمدر لیکن لفظ جهندن اکادالات ایدن بر جواب دیرلر جواب دیمزلر آنکیچون اول مذکورده علامت
جواب قسم یوقدر یعنی ذکر ی واجب دکدر * و عن المجاوزة یعنی کلمه عن مجاوزة ایچوندر نحو رمیت
السهم عن القوس و علی الاستعلاء یعنی کلمه علی استعمال ایچوندر نحو زید علی السطح * و هرگاه که حرف
من عن کلمه سنه و علی کلمه سنه داخل اوله اسم اولورلر عن جانب معناسنه جلست من عن مینه ای من جانب مینه
و علی فوق معناسنه نحو غدت من علیه ای من فوقه زیرا من کلمه سی حرف جردن اسم داخل اولور حرفه
داخل اولماز * و الکاف التشبیه ای کلمه کاف تشبیه ایچوندر نحو زید کالاسد زائده اولور نحو (لیس بکلمه
شیء) ای ایس مثله شیء اسم ده اولور نحو یضحک عن کالبر دنهم ای یضحک عن مثل البرد و مذو من ذابا
معلوم اولدیکه من ذله مذا سملدر ظروف مینه دن کاه ابتداء مدت معناسنه و کاه جمیع مدت معناسنه
و بومقامده حروف جردنلر زمان ایچون و معنای ایچون که زمان ماضیه داخل اوله رابتداء مدتدر
نحو مارأیته منذ السنة الماضية او منذ يوم الجمعة الماضية یعنی کورمبلی بریلدر و یابر کوندر اما زمان
حاضره داخل اولنجده فی معناسنه درلر یعنی معنای ظرفیت افاده ایدرلر نحو ما رأیته منذ سننا و شهرنا و یومنا
یعنی بویلد و بویآیده و بویکونده کورمدم دیمکدر و حاشا و عدا و خلا بویکلمه کاه فعل اولورلر نه که
مباحث استناده سابق اولدی و کاه حرف جر که مابعد یعنی مجرور ایدرلر و معنای استنادینه
بونده نحوه جانی القوم عدا زید و خلا زید و شتمنی القوم حاشا زید * الحروف المشبهة بالفعل ان وان
و کائ و لیکن و لیت و لعل لها صدر الکلام سوی آن فهمی بعکسها و تلحقها ما تلغی علی الافصح و تدخل
حینئذ علی الافعال فان لاتغیر معنی الجملة و ان مع جللتها فی حکم المفرد و من ثمه و جب الکسر فی موضع
الجملة و الفتح فی موضع المفرد فکسرت ابتداء و بعد القول و بعد الموصول و قمت فاعلة و مفعولة و مبتدأة
و مضافا الیها و قالو الالانک لانه مبتدأ و لو انک لانه فاعل فان جاز التقدير ان جاز الامر ان مثل من یکرمنی فانی
اکرمه و اذانه عبد القفا و الهازم و شبهه و لذلك جاز العطف علی اسم المکسورة لفظا و حکما بالرفع دون
المفتوحة مثل ان زیدا قائم و عمرو و بشرط معنی الخبر لفظا و تقدیرا خلافا لکوفین و لا اثر لکونه مبنیا
خلافا لالمبرد و الکسائی فی مثل انک و زید ذاهبان * الحروف المشبهة بالفعل ان وان و کائ و لیکن و لیت و لعل
لها ای لهذه الحروف صدر الکلام سوی آن فهمی یعنی ان بعکسها ای بعکس هذه الحروف

(و تلحقها)

اولیدی بونلر مسلمانلر بزم اوزریمزه سبق الیمزلردی بلکه بزآنلردن اول آتی اخذ ایدردک و اوقسم
معناسته کلور تعجب ایچون نحو لله لایؤخر الاجل امور عظامده مستعملدر لله لقدطار الذباب
دیمزلر و کلمه رب اصلنده انشاء تقلیل ایچوندک خبری مقابلنده که انشاء تکثیر ایچوندک اگرچه
ایکینسک بیله مابعدی خبردر نته که سابقده بوکه اشارت اولیدی و کلمه رب انشاء تکثیرده چوق
مستعملدر و اگرچه کم خبری انشاء تقلیل ایچون مستعمل دکلدور رب صدر کلام اقتضاء ایدر زیرا که
معنایی انشاءدر که کم خبریده صدر کلام اقتضاء ایدر بوجهندن و کلمه رب مخصوص صدر نکره
موصوفیه امانکره اولدیفی زیرا تعریفه محتاج دکلدور و امانکره فی وصف آنکیچوندک رب
برجسندن بر نوعی تقلیل ایچوندونکره فی وصف الملکدن جسندن بر نوع مفهوم اولور و علی
الاصح بوردیکه اشارتدر بر طائفه نک رب نک نکره غیر موصوفه دخولنی جائز کوردکدرینه لیکن
اصح قول اولدر و شول فعلکه رب اکا متعلق اولور فعل ماضی در زیرا رب تقلیل محقق
اولور بوابسته ماضی ده متصور اولور و اول فعل اکثر استعمالنده محذوف اولور زیرا که قرائن
دلالتیه اول فعل معلوم اولور نحو رب رجل کریم ای لقیته آز مرد کریم و یا چوق مرد کریم
بن آتی کوردم و ابرشدم و گاه اولور که لفظ رب داخل اولور بر ضمیر مبهمه که میز اولور بر نکره
منصوبه ضمیر باب نم کی و اول ضمیرکه مدخول ربدر دائما مفرد مذکر اولور زیرا که راجعدر
ذهند بر مبهمه نحو رب رجلا و رب رجلین و رب رجلا و رب امرأة و رب امرأتین و رب نسوة نته که
ضمیر مبهمه فاعل نم در دائما مفرد مذکر اولور و کوفیلر باب ربده خلاف الملشکر که اول ضمیرکه کرکدر
کذبیک تمیز نه مطابق اوله افراد و تشبیه و جمعه و تذکیر و تأنیده لیکن بصریلر قولی اصحدر
و ربیه ماکافه لاحق اولور که آتی عملدن منع ایدر پس ربیه رجلا ده شول تقلیل و یا تکثیر نسبت
ایچون اولور که اول جمله دهدر ربما قام زید کی اما جائز دکلدور ربما یقوم زید زیرا رب تقلیل محقق
ایچوندک تکثیر محققده مستعملدر پس قول خداده ربما بود و معناسته در زیرا اخبار خداده کذب احتمالی
یوقدر بلکه صدق محققدر صدق ماضی کی و واوها ای و اورب حکم ربده در یعنی نکره
موصوفیه داخل اولور قول شاعره کی و بلدتیس بهائیس الایعافیر و الایس و و القسم انما
تکون عند حذف الفعل لغير السؤال مختصة بالظاهر و التاء مثلها مختصة باسم الله تعالی و الباء اعم منهما
فی الجمع و یتلّق القسم باللام و ان و حرف النفی و یحذف جوابه اذا اعترض او تقدمه ما یدل علیه و عن
المجاوزه و علی الاستعلاء و قد یکونان اسمین بدخول من و الکاف للتشبیّه و زائده و قد تكون اسماء و
و من ذی الزمان للابتداء فی الماضي و الظرفیه فی الحاضر نحو ما رأیتهم مذشرنا و من ذیومنا و حاشا و عدا و خلا
للاستثناء و و او القسم انما تكون عند حذف الفعل تكون نک خبر اولیدر لغير السؤال خبرنا یدر مختصة
بالظاهر خبرنا یدر و التاء مثلها ای مثل الواو مختصة باسم الله تعالی و الباء اعم منها ای من الواو و التاء و یتلّق القسم
ای یجاب القسم باللام و ان و حرف النفی و یحذف جوابه ای القسم اذا اعترض بواسطه القسم او تقدمه ای
القسم ما یدل علیه ای علی جواب القسم و عن المجاوزة و علی الاستعلاء و قد یکونان اسمین بدخول من و الکاف
للتشبیّه و زائده و قد تكون الکاف اسماء و تختص بالظاهر و من ذیومنا و من ذی الزمان للابتداء ای لا ابتداء
الزمان فی الماضي و الظرفیه فی الحاضر نحو مذشرنا و من ذیومنا و حاشا و عدا و خلا للاستثناء (محصول ترکیب)
و او القسم معلوم اوله که قسم ده اصل بادر زیرا فعل اقسامیه مذکوردر نحو اقسام بالله و بوابه الصاقد که
معنای اقسامی نام خدایه الصاق اللشدر پس قسم عند التحقيق بر جمله در که اکا جمله قسمی دیر لرو الله قسم به

جائز طوتمشدر و بعضی کلام عربیه استدلال اینست نحو قد کان من مطر ای قد کان مطر و کلام خدا بیه نحو (یغفر
لکم من ذنوبکم) ای یغفر لکم ذنوبکم زیر اخدا بیورر (ان الله یغفر الذنوب جمیعاً) جواب اولیکی استدلالدن
اولدر که لفظ من موجبده حکایه طریقیله در کویا که بر سائل هل کان من مطر دیدی پس آنک جوابنده قد کان
من مطر دیدی ایمدی بو من اول منک حکایه سیدر که غیر موجبده ایدی * و استدلال ثانیدن جواب بویه
در که (یغفر لکم من ذنوبکم) امت نوحه خطا بدر (وان الله یغفر الذنوب جمیعاً) امت محمد صلی الله علیه وسلم
خطا بدر و جمیع ذنوب امت محمدن مغفور اولقدن امت نوحن مغفور اولقی لازم کماز پس (یغفر لکم
من ذنوبکم) ده من تبعیض ایچون اولور زائد اولماز * والی الانتهاء و بمعنی مع قلیلا و حتی کذلک
و بمعنی مع کثیرا و یختص بالظاهر خلافاً للبرد و فی الظرفیة و بمعنی علی قلیلا و الباء للالصاق والاستعانة
و المصاحبة و المقابلة و التعدية و الظرفیة و زائدة فی الخبر فی الاستفهام و النفی قیاساً و فی غیره سماعاً نحو
بحسبک زید و الی یدیه * و الام للاختصاص و التملیک و زائدة و بمعنی عن مع القول و بمعنی الواو
فی القسم للتعجب و رب للتقلیل لها صدر الکلام مخصصة بنکرة موصوفة علی الاصح و فعلها ماضی محذوف
غالباً و قد تدخل علی مضمرة مبهم بمر بنکرة منصوبة و الضمیر مرفرد مذکر خلافاً لکوفین فی مطابقة التیمیز و یلحقها
ما قد دخل علی الجمل و و اوها تدخل علی نکرة موصوفة * و رب و و اوها ای و او رب (محصول ترکیب)
والی الانتهاء یعنی کلمه الی انتهاء غایت ایچوندر نه که من ابتداء غایت ایچوندر نحو سرت من البصرة الی الکوفة
و کاه اولور که مع معانسنه اولور نحو دن انصار ی الی الله ای مع الله و لانا کلاوا اموالهم الی اموالکم ای مع
اموالکم و حتی الی کبی انتهاء ایچوندر و مع معانسنه اما الی انتهاء معانسنه چوق کاور و مع معانسنه آرو حتی مع
معانسنه چوق مستعملدر و کلمه الی مظهر و مضمرة مستعملدر نحو الی زید و الی والیه و الیک و حتی مختصدر
اسم ظاهره نحو نمت البارحة حتی الصباح و مبرد حتی نک مضمرة دخولنی جائز طوتمشدر زیرا
اشعار عربده واقع اولمشدر نحو حتاک اما غیر یلر قنده بوشاذدر بوا قیاس جائز دکدر * و فی ظرف
ایچوندر یا حقیقة نحو المسال فی الکیس و یا مجازاً نحو نظرت فی الکتاب و النجاة فی الصدق و کاه
اولور که علی معانسنه کاور نحو (ولا صلیبکم فی جذوع النخل) ای علی جذوع النخل * و لفظ بانک نیجه
معناسی وار * اول الصاق ایچوندر حقیقة نحو به داه و یا مجازاً نحو مررت بزی دی ای بموضع یقرب
من موضع زید * الثانی استعانت ایچوندر نحو کتبت بالقلم * ثالث مصاحبت ایچوندر نحو دخلت علیه
یثیاب السفر ای مع یثیاب السفر * رابع مقابله ایچوندر نحو اشتريت هذا بذک * پنجم ظرفیت ایچوندر نحو
صلیت بالمسجد ای فی المسجد * ششم تعدیه ایچوندر نحو ذهبت بزی زیدی کندمله ایلتم * سابع زائددر
و بوما و لیس نک و استفهامک خبرنده قیاسیدر نحو ما زید بقائم و ایس زید بقائم و هل زید بقائم اما نفیک
و استفهامک خبرندن غیریده بانک زیاده سی سماعیدر مرفوعده اولسون نحو کفی بالله و بحسبک زید منصوبده
اولسون نحو (ولا تلقوا بایدیکم) ای انفسکم * و الام للاختصاص یعنی لام اختصاص ایچون ملکیتیز
نحو الجمل للفرس و یا ملکیتله نحو المال لزید * تعلیل ایچونده اولور نحو ضربته للتأدیب زائده ده
اولور نحو ردف لکم ای ردفکم و عن معانسنه اولور قول الیه مستعمل اولنجه نحو قوله تعالی
(وقال الذین کفروا للذین آمنوا) لام للذین ده صله قول دکدر تا کیم معنی بویه اوله که کافرلر
مؤمنلره دیدیلر و آنلره خطاب ایلدیلر که اکر بویه اولیدی ماسبقتمونا دیمک کرک ایدی پس بولام
عن معانسنه در یعنی کافرلر مسلمانلر جهنندن و جانبندن دیدیلر اکر اوله که محمد کتور مشدر خبرلی

معلوم اولدی و بو مخصوصک اعرابی نم مخصوصک اعرابی کیدر یعنی اعرابنده ایکی قول وار و حیدادن ذا
ایله نعم ده ضمیر بینده فرق اولدر که اول ضمیرک تمیزنی لازمدر که اکر اول تمیز اولماسه مفهوم اولمازدی که
نعم ده ضمیر واردر اما کلمه داده تمیز واجب دکلدر بلکه جائزدر که مخصوصدن اول و یا صکره برنکره
مذکور اوله که ذاتی تمیز ایله نحو حبذا رجلا زید و حبذا زید رجلا و بوفرقک مناسی اولدر که
ذا بر آشکاره کلمه در برابر مبهمه دلالت ایدر و ضمیر نعم برکیزی نسنه در که تمیز سزمفهوم اولماز اصلا
پس بولفظ ظاهر کی هر مبهمک اولقدر تمیزه احتیاجی اولماز که ضمیر مبهم مستزک او اور پس بوجهندن
تمیز ضمیر واجبدر تمیز ذا جائزدر و واجب دکل * ینه بونک کی جائزدر حیداده قبل مخصوص و بعده
برنکره که حال اوله نحو حبذا زید را کبا زید * الحرف مادل علی معنی فی غیره و من ثمه احتیاج
فی جزئیه الی اسم او فعل * حروف الجر ما وضع لافضاء الفعل او معناه الی مایلیه و هی من والی و حتی و فی
والباء و اللام و رب و و اوها و و او القسم و تاؤه و باؤه و عن و علی و الکاف و مذومند و حاشا و عدا و خلا
فن للابتداء و التیین و التبعض و زائده فی غیر الموجب خلافا للکوفین و الاخفش و قد کان من
مطروشه متأول * الحرف مادل علی معنی فی غیره ای غیر ما و من ثمه احتیاج ای الحرف فی جزئیه لاکلام
رکنا کان او غیره الی اسم او فعل حروف الجر ما وضع لافضاء الفعل او معناه ای معنی فعل الی مایلیه ای الی اسم
بلی الحرف ذلک الاسم و هی ای حروف الجر ما اوردها المصنف فی المتو رب و و اوها ای و اورب و و او
القسم و تاؤه ای القسم و باؤه ای القسم (محصول ترکیب) الحرف وقتا که اسم و فعلک بیاندن و احکامندن
فارغ اولدیه شمیدی حرفک بیانه و احکامنه شروع ایدوب بیورر * و حرف تنه که صدر کتابده
معلوم اولدی برکله در که غیریده اولان معنایه دلالت ایدر و بوجهندن حرف محتاج اولدی جزء کلام اولده
کرک عمده و کرک فضله فعله قد ضرب کی و اسمه من البصره کی تا کیم معنای اول حرفدن مفهوم اوله و وجهه
اقسام حرفدن حرف جردر و اول بر نیجه حرفدر که موضوع اولمشدر فعلی یا معنای فعلی حرف
جرک بلیسنده یعنی مابعدنه اولان نسنیه ایرشدر مک ایچون کرکسه اسم صریح اوله مررت
زید و انا مار بزدکی و یا تأویل اسمده اوله نحو قوله تعالی (و ضاقت علیهم الارض بما رحبت)
ای برحبها و بوجهندن در که بو حروفه حروف اضافت دیرلر یعنی نسبت فعل یا معنای فعل بو حروف
واسطه سبیل بو حروف مابعدنه متعلق اولور حروف جرده دیرلر یا بوندن او توریکه معنای فعلی
کندیلرک مابعدنه جرایدرلر یعنی چکرلر یا بونک ایچونکه بونلرک اثری حرکت جردر * و هی یعنی
حروف جر مصنف رحمه اللهک متنه ذکر ایلدیکیدر * فن للابتداء یعنی کلمه من حروف جرندن
درت وجه اوزره در * برسی ابتداء ایچوندر یا کاندنه نحو سرت من البصره و یا زمانده نحو لله الامر
من قبل و من بعد و بو وجهک علامتی مقابلنده انتها صحیح اولقدر نحو سرت من البصره الی الکوفه *
ایکنجی وجهی تبییندر نحو (فاجتنبوا الرجس من الاوثان) و بونک علامتی اولدر که الذی و یا متصرفاتی
یرینه وضع الیلکله معنی صحیح اوله ای فاجتنبوا الرجس الذی هو الوثن * وجه ثالث اولدر که معنای
تبعض و بره نحو اخذت من الدراهم و علامتی اولدر که لفظی بعضی یرینه وضع الیلکله معنی صحیح
اوله ای اخذت بعض الدراهم * و جدرابع اولدر که زائد اوله علامتی اولدر که حذف ایلسله معنی
مختل اولیه نحو ما جانی من احد ای ما جانی من احد و منك زیاده سی کلام غیر موجبده او اور
یعنی نفی و نهی و استهاده او اور و کلام موجبده من زائد اولماز بصریلر قنده و کوفیلر کلام موجبده

واصرابه کا مراب مخصوص نم و يجوز ان يقع قبل المخصوص و بعده تمیز احوال علی وفق مخصوصه ای مخصوص حبذا (مخصوص ترکیب) افعال المدح والذم مراد افعال مدح و ذمندن بر نیجه فعلدر که موضوع اولشدر انشاء مدح و ذم ایچون پس مدحت و ذمت و کرم و لوژم که اخبار مدح و ذم ایچوندر بوتعریفه داخل دکلدر و اصل افعال مدحه نم و افعال ذمده بئسدر * و افعال مدح و ذمک شرطی اولدر که فاعلاری اوج و جهک * بریسی اوزره اوله بالامله معرف نم الرجل و بئس الرجل کبی و یا معرف باللامه مضاف اوله نم صاحب القوم و بئس صاحب القوم * و یا بر مبهم ضمیر نکره منصوبه الیه بمیز و مفسر اوله نحو نم رجلا و بئس رجلا و یا ما الیه بمیز که شیء معنایه اوله نحو فعمامی ای نعم شیطانی ای الصدقات * و اوج و جهک بریسی اوزره فاعل ذکرندن صکره مخصوص بمدح و بذم اولور نحو نم الرجل زید و بئس الرجل عمرو * و مخصوص بمدح اعرابنده نحو بیک ابکی مذهبی وار * بریسی اولدر که مخصوص مبتدا و اولنده جمله مقدم خبر و الف و لام نم الرجل زیده قائم مقام ضمیردر * و بریسی اولدر که مخصوص مبتدا محذوفه خبر اولور زیرا چونکه نم الرجل دیک کویا که بر سائل سؤال ایدوب دیدی من هو پس جوابنده دیک زید یعنی هوزید و بومذهب اصح و اولی در نه که غیر کتابدرده میندر و مخصوصک شرطی فاعله مطابق اولقدر جنسده و افرادده و تثبیه و جمعه و تذکیر و تأنیده زیرا که معنی جهندن اول همان فاعلدر نحو نم الرجل زید و نم الرجلان الزیدان و نم الرجال الزیدون و نم المرأة هندون و نم المرأة الهندان و نم النسوة الهندات و بوضع اوزره قیاس به الیه بئس و اگر بعض مواضعه مطابقت ظاهر اولمازسه تأویله احتیاج اولور قول خدای تعالی ده کبی (بئس مثل القوم الذین کذبوا) بونده ابکی تأویلدن بریسی کرک اولی بوکه تقدیر کلام بودر که بئس مثل القوم مثل الذین کذبوا پس الذین کذبوا که مخصوص در مطابق فاعلدر که مثل الذین در ذکر اولان احوالده * ایکنجی تأویل اولدر که الذین کذبوا صفت قومدر و تتمه فاعلدر و مخصوص محذوف اولور ای بئس مثل القوم الذین کذبوا مثلهم المذکور و هو المشبه بمثل الخمار * و کاه اولور که مخصوصی حذف ایدر معلوم اولدیغیچون نه که خدای تعالی ایوبی ذکر در نصکره دیمشدر نم العبدای نم العبدو ای ایوب * و ساء بئس کبیدر یعنی ساء که سوءدن مأخوذ اوله فتح سینله بر امازاق معنایه افعال ذمندن بئس کبی پس فاعلی یا معرف باللامدر و یا معرف باللامه مضاف و یا ضمیر مبهم نکره الیه ممیز نه که مباحث بئس ده معلوم اولدی قال الله تعالی (ساء مثل القوم الذین کذبوا) فاعل ساء بونده ضمیر مبهمدر و مثلاً آنی تمیز ایدر و مخصوص القوم در مضاف تقدیر الیه ای ساء مثلاً مثل القوم اما ساء که مسائدن و سوءدن ضم سینله مأخوذ اوله غمکین الملک معنایه اول خبر بنده مستعملدر افعال ذمندن دکلدر نه که سانی یسوعفی دیرلر * و جمله افعال مدحندر حبذا و بومر کبدر لفظ حب دن حب الشی صار حبیباً و یا حب الشی صار محبوباً و لفظ ذادن حاصلی حب الیه ذادن مبر کبدر و فاعل حب لفظ ذادر لازم اولدیغی تقدیر جه امامته دی اولدیغی تقدیر جه و لفظ حب دنکه متغیر اولمش اوله حب لفظنه معنای خبردن انشایه متغیر اولدیغیچون کلمه ذاقم مقام فاعل اولور لکن نه حکم فاعلده در آنکچون مصنف رحمه الله فرق ایچوب فاعله ذادیدی و لفظ ذا بو حالنده متغیر اولماز بلکه دائماً فرد مذکر صیغه سی اوزره در زیرا مشار الیه مبهمه اشارتدر نه که ضمیر نم متغیر اولماز کندی حالندن زیرا بر امر مبهمه راجعدر پس دیر سن حبذا زید حبذا الزیدان حبذا الزیدون حبذا هند حبذا الهندان حبذا الهندات و حبذاده ذادن صکره مخصوص بالمدح مذکور اولور نه که

ابتدادر نکره در اعراب اصلینده ما حسن زبداده اوج وجه وار * بریسی بودر که کلمه مائی معنائه
 محلا مرفوع مبتدادر و مابعدیکه احسن در مایه راجع ضمیر مستقره و مفعوله محلا مرفوع خبریدر
 مبتدائک و بو ترکیب بو تقدیرجه شرا هز ذائب قبلندندر و بوسیدوبهک مذهیدر * و ثانیمی بودر که
 ماموصول در کزدیدن صکره جمله صله سیدر و مجموع موصول صله سیله محلا مرفوع مبتدا و خبری
 محذوفدرای الذی احسن زبدا شی * و بو وجه اخفشک مذهیدر * وجه ثالث بودر که ماستفهام ایچون
 محلا مرفوع مبتدادر و آند نصکره جمله محلا مرفوع خبریدر و بو وجه اصل ترکیب حسبنجه در معنای
 مراده کوره که انشاء تعجب دکدر زبرا که معنای تعجبی حسبنجه بو عبارتک اجزاسنده هیچ اقتضاه
 اعراب یوقدر و احسن بزید ترکیبده زبدا فاعل احسن در سیدویه قنده زبرا که اصل ترکیب احسن
 زبدایدی ای صارزید ذاحسن معنائه صیغه احسن که خبردر تغییر الی بدلر صیغه احسن که امردر اما
 معنی بنه اول خبرک اوزر در و باز آندر فاعلده نه که کفی بالله ده اوله در * اما اخفش قنده صیغه احسن
 امردر کندی معنائه خبر معنائه دکل و بامقوله زاندر اگر احسن متعدی احسن دن مأخوذایسه نه که
 خدا قولنده (لاتلقوا بآیدیکم الی التهلكة) و اقدر و یا بانعدیه ایچوندر اگر احسن لازم احسن دن
 مأخوذایسه ای صار ذاحسن و ابکی تقدیرجه یله احسن امردر هر مخاطبه که زیدی و صفایلیه حسنه
 کویا که هر مخاطبه در که صف زبدا احسن و بو معنای اصلی * امریدن انشاء تعجبیه متقول اولمشدر نه که
 مذهب سیدویهده معنای خبریدن انشاء تعجبیه متقولدر * خفی دکدر که سیدویه مذهبنده احسن ده ضمیر
 یوقدر زبرا که فاعلی مذکوردر اما اخفش مذهبنده آنده ضمیر مستقر و اردر هر مخاطبه راجع
 معلوم اوله که بونلک تحقیقی اوزه افعال تعجبک معناری و اوضح اولدی پس ترکیب معنی ویرملی اولسک
 ما احسن زبدا و ما اکرم زبدا * احسن بزید و اکرم بزید ترکیبیه دیرز که نه عجب حسندر زبدا و نه
 عجب کریمدر زید معنی جهنده ابکی صورت برابردر حاصلی معنی بیاننده صفتی نه وجهله کورسه
 آئی کتورمک کرک مثلاً ما انصره نه عجب ناصردر و ما اضربه نه عجب ضاربدر و انصربه و اضرب
 به معناده بونک کبیدر تأمل ندر * افعال المدح والذم ما وضع لانشاء مدح او ذم فنها نعم وبئس
 و شرطهما ان یکون الفاعل معرفاً باللام او مضافاً الی المعرف بها او مضمر امیراً بنکرة منصوبة او بما
 مثل فعماهی و بعد ذلک المخصوص و هو مبتداً ما قبله خبره او خبر مبتداً محذوف مثل نعم الرجل زید *
 و شرطه مطابقة الفاعل (وبئس مثل القوم الذین) و شبهه متأول وقد یحذف المخصوص اذا علم مثل نعم
 العبد و فتم الماهدون * و ساء مثل بئس ومنها حبذا و فاعله ذا و لا یتغیر و بعده المخصوص و اعرابه کاعراب
 مخصوص نعم و یجوز ان یقع قبل المخصوص و بعده تمیز او حال علی وفق مخصوصه * افعال المدح والذم
 ما وضع لانشاء مدح او ذم فنها ای افعال مدح و ذم دندر نعم وبئس و شرطهما یعنی نعم وبئس نک شرطی ان
 یکون الفاعل معرفاً باللام او مضافاً الی المعرف بها ای باللام او مضمر امیراً بنکرة منصوبة او بما مثل فعماهی
 و بعد ذلک ای بعد ذکر الفاعل المخصوص و هو ای المخصوص مبتداً و مبتداً خبری جمله اسمیه جزاء آخردر
 مبتدایه او خبر مبتداً محذوف معطوفدر مبتدایه مثل نعم الرجل زید و شرطه ای المخصوص مطابقة الفاعل
 (وبئس مثل القوم الذین کنوا) مبتداً و شبهه ای شبه بئس مثل القوم الذین متأول خبر مبتدا ای فوله
 بئس مثل القوم الذین و شبهه متأول * و قد یحذف المخصوص اذا علم مثل نعم العبد و فتم الماهدون و ساء مثل
 بئس * و منها حبذا ای من افعال المدح حبذا و فاعله ذا ای فاعل حب و لا یتغیر ای ذا و بعده ای بعد ذلک المخصوص

اولدر که خبره شروع قربه دلالت ایلله و بونلر درت فعلدر که استعمالده کاده کبدر یعنی خبرلری
فعل مضارعدر ان سز نحو جعل یفعل کذا و طفق یفعل کذا الخ و اوشک استعمالده کاه اولور که خبری
ان ایلله عسی کبی و کاه ان سز کاد کبی نحو اوشک زید ان یخرج و اوشک زید یخرج ﴿ فعلا التعجب ﴾
ماوضع لانشاء التعجب وهی صیفتان ما افعله و افعله به و هما غیر متصرفین تقول ما احسن زیدا
واحسن زید و لا یبینان الا بما یبنی منه افعال التفضیل و یتوصل فی الممتنع بمثل ما اشد استخراجا و اشد
باستخراجا و لا یتصرف فیهما بتقدیم و تأخیر و لا فصل و اجازا لما زنی الفصل بالظرف و ما ابتدایة شکره
عند سیبویه و ما بعدها الخبر موصولة عند الاخفش و الخبر محذوف و به فاعل عند سیبویه فلا ضمیر
فی افعال و مفعول عند الاخفش و الباء للتعبدية اوزائدة فیه ضمیر ﴿ فعلا التعجب ﴾ و ماوضع و له صیفتان
ما افعله و افعله به و هما غیر متصرفین تقول ما احسن زیدا و احسن زید و لا یبینان ای فعل التعجب من شیء
الاستثناء مفرغ در مما یبنی منه افعال التفضیل و یتوصل مضارع مجهول فی الممتنع قائم مقام فاعل ای الذی
امتنع بناؤه منه بمثل یتوصل به متعلق ما اشد استخراجا و اشد باستخراجا و لا یتصرف فیها
ای فی الصیفتین بتقدیم و تأخیر و لا فصل و اجازا لما زنی الفصل بالظرف و ما مبتدا ابتدایة خبر
نکره خبر بعد الخبر عند سیبویه ای هو عند سیبویه و ما موصولة بعدها ای بعد کلمه ماصله
و موصول صله سبله مبتدا الخبر خبر مبتدأ و بوجه خبر ثالثدر مبتدأ اوله موصولة خبر
رابعدر مبتدایه عند الاخفش مبتدای محذوفه خبر ای هو عند الاخفش و الخبر مبتدأ محذوف خبری
و به مبتدا فاعل خبر عند سیبویه مبتدای محذوفه خبر فلا ضمیر فی افعال جزاء شرط محذوف در ای اذا
کان کذا فلا ضمیر فیه و جائزدر که معطوف اوله و به فاعل جمله منه مفعول خبر بعد الخبر ای به
مفعول عند الاخفش و الباء للتعبدية اوزائدة فیه ضمیر (محصول ترکیب) فعلا التعجب بونسخه ده
تثنيه صیغه سبله و اقدردر و بعض نسخه ده جمع صیغه سبله افعال التعجب عبارتله و ایکی سیده صحیحدر
زیرا اگر صیغه نظر ایدرسک تثنيه مناسبدر و اگر ماده نظر ایدرسک که بوابکی صیغه اول
ماده لرده در جمع مناسبدر زیرا شول فعلدر که ما افعله و زنی اوزره کلدردر تا محصوردر مثلا ما احسن
زید و ما اکر م زید و ما احل زید الخینه بونل کبی شول ماده لرکه افعله به و زنی اوزره کلدردر تا محصوردر
نحو احسن زید و اکر م زید و احل زید لیکن جمع مناسبدر کدر مصنفک و هی صیفتان قولنه و بعض نسخه ده
و هی غیر متصرفه قولنه یعنی افعال تعجب ایکی صیغه اوزره در و متصرف دکلدر و تعریف ایلدی که
ماوضع لانشاء التعجب دیو یعنی افعال تعجب بر نیجه فعلدر که موضوع اولمشر انشاء تعجب ایچون
ایمدی عجبت و تعجبت کبیلر که اخبار تعجب ایچوندر تعریفدن خارج قالور و ما احسن زیدا و احسن
زید کبیلر بوقدیر جه تعریفه داخل اولور ﴿ و افعال تعجب ایکی صیغه در بریمی ما افعله در
ما احسن زید کبی و بریمی افعله در احسن زید کبی و بوابکی صیغه مبنی اولماز الا ثلاثی مجرددر که
الوان و عبودن اولیه و اکر دیلر لسه که بونلردن بناء تعجب ایدرلر اشد و اکثر و احسن و اقبح مثیلله
توصل ایدرلر نحو ما اشد استخراجا و اشد باستخراجا و اکثر حرنه و اکثر بحرنه و ما اقبح غوره
واقبح بعوره و بوابکی صیغه تجمیده تقدم و تأخر و فضلاء تصرف اولماز زیرا که بوابکی صیغه معنای
انشاء واسطه سبله حروفه مشابهدر ایمدی لایق بودر که بونلرده تصرف اولیه ته که حروفده
تصرف اولماز پس جائزدر کدر که دیه سن ما زیدا احسن و زیدا ما احسن و ما احسن الیوم زید و زید
احسن و احسن الیوم زید ﴿ اما ما زنی ظرفله فصلی جائز طوتمشدر نحو ما احسن بالرجل ان یصدق و ما

(ابتداء)

موضوع اولشدر قربه دلالت ایچون خبر لری یار جاجه نندن و یا حصول و یا که شروع ایملک ایچون اولکیمی یعنی اول که قرب خبره دلالت ایدر رجا جه نندن کلمه عسی در و بولکه غیر متصرفه یعنی آندن ماضی صیغه لرندن غیر کلمه عسی کبی الخ * و بولک استعمالی ایکی وجه اوزره در * بری اولدر که فاعلی اسم محض اولور و خبری ان ایله مصدر فعل مضارع در زیر ارجا مستقبلا متعلقدر و ان حرفی علم استقبالی در نحو عسی زید ان یخرج * و بری اولدر که فاعلی ان ایله مصدر فعل مضارع در نحو عسی ان یخرج زید بواسطه استعمال اوزره عسی فعل تام اولور که فاعلیله کلام تامدر و زید بوتر کیده فاعل یخرج در و اولکی استعمالده عسی فعل ناقصدر اسم و خبره محتاج لیکن چونکه خبری ان ایله فعل مضارع در رجا ایله مناسبت جه نندن پس اول فعل مصدرله مأول اولور و بر مضاف تقدیرنه محتاج اولور عسی زید ذا خروج و یا مصدر اسم فاعل معنایه اوله نحو عسی زید خارجا بعض نحو یلر دیشلدر که عسی استعمال اولده قارب معنایه در ای قارب زید الخروج و استعمال ثانیه قرب معنایه در ای قارب خروج زید لیکن بوندن توهم اولور که ان یخرج مفعول عسی اوله خبری اولیه و بالجمله کلمه عسی جمیع استعمالده و تقدیرده انشاء رجا معنایه در رجا دن خبر معنایه دکلدر * فعل مقاربه نك ثانیه یعنی حصول جه نندن قرب خبره دلالت ایلمن کلمه کاددر و بولک خبری فعل مضارع اولور ان سز نحو کاد زید یخرج یعنی یقین اولدی زیدك خروجی حاصل اولغه و کاه اولور که خبرنه ان داخل اولور عسی به تشبیها نه که عسی دن ان دوشر کاده تشبیها نحو عسی زید ان یخرج و کاد خبر معنایه در انشاء معنایه دکلدر و کاد بر کلمه در که متصرفدر یعنی آندن مشتقات مضارع و غیر لری مستعملدر * و اذ ادخل النبی یعنی هرگاه که کادیه و سائر متصرفاته ادات نفی داخل اولسه حکمی سائر افعال کیدر نفی معنایه افاده ایلمده نه که دیر سن ما کاد زید یخرج و لم یکن زید یخرج یعنی یقین اولماز و یقین اولمادی زید حقه فیه اصح مذهب بودر سائر افعاله قیاسله * و بعضیلر دیشلر که کاد و منصرفاتی نفی دخولندن صکره اثبات افاده ایدر و بعضیلر تفصیل ایدوب دیشلر که نفی ماضیده ما کاد کیده اثبات افاده ایدر و مستقبلده لم یکن کیده نفی ایچوندر که و متمسک یوسوزده قول خدادر که (فذبحوها و ما کادوا یفعلون) زیرا اکرو ما کادوا نفی افاده ایلمسه مناقض فذبحوها اولوردی و بو دلیل دلالت ایدر مذهب اطلاقک بر جزئه یعنی کادوا نك متصرفاته نفی داخل اولسه اثبات افاده ایدر دینه و اول کیمسه نك تمام مذهبنه که دیشلدر ماضیده اثبات ایچوندر زیرا که بو کیمسه به که مستقبلده نفی ایچوندر دینه دلیل احتیاج یوقدر سائر افعال دن خارج قیاسه نه که مذکور اولدی و بو متمسکدن جواب اولدر که (و ما کادوا یفعلون) نفی ایچوندر و مناقض فذبحوها دکلدر زیرا معنای کلام بودر که آنلر ذبح ایلمدیلر و ذبح ایلمدن اول ذبح ایملکه قریب دکلر ایدی اول تفتیشلره کوره آنلر دن صادر اولشیدی و مذهب اطلاقک جزئه نایسنه متمسک اولدر که بعض فصحاء و بلغاء ذوالر مه بویت مذکورده نخطئه ایلمشدر پس اگر لم یکن اثبات برا ح رسیس هوا ایچون اولیدی بولرک نخطبه نك وجهی اولمازدی و جواب اولدر که اول نخطئه ناصواب ایشدر و جائزدر که نخطینک اعتقادی بو اوله که کاد نك و منصرفات نك حالی نفی ده سائر افعال کبی اولیه و کن دینک اعتقاد باطلنه کوره نخطئه ایلمش اوله قول ذوالر مه که صواب اوزره در و جائزدر مذهب اصحاب تفصیل کندی مدعای نك جزئه نایسندن قول ذی الرمه به تمسک ایده لر زیرا که بونده مراد نفی در مبالغه طریقله یعنی رسیس هوا به محبت ذائل اولغه قریب اولمادی دکلکه زائل اولمق و شک یوقه که ذوالک قریبی نفی ایملک ابلغدر نفی ذوالدن و بو قبلدندر قول خدای تعالی لم یکنر بها یعنی قرب رؤیت یوقدر دکلکه رؤیت * افعال مقاربه نك و چنجیمی

و خبردر (محصول ترکیب) و يجوز تقديم خبرها عليها يعني افعال ناقصه نك خبری بنی اسمای اوزرینه
تقديم ايتك جائز در بلاخلاف زیرا بونل فعل در و کندی معمولرنده قوت تصرفی وار کر کسه مرفوع
مقدم اولسون و کر کسه منصوب لیکن بوافعال خبری کندی اوزره مقدم اولده اوج قسمدر بر قسمی
اولدر که بالانفاق جائز در و اول کان دن راح به دکر در اول ترتیب اوزره که مصنف کتابنده ذکر ایشدر زیرا
بونل افعالدر مفعوله مشابهه عمل ايتك قادر لر در مقدم اولور سه ده مانع ایسه هیچ بوقدر بر قسمی
اولدر که خبری کندی اوزرینه مقدم اولمق جائز دکر و اول شول فعل ناقصی در که اولنده کلمه ما اوله
کر کسه نافیه اولسون و کر کسه مصدریه اما نافیه اولنجه آنکی چونکه نفی صدر کلام اقتضایدر پس لایق
دکر که کندی معمولی اوزرینه تقدم ایله و اما مصدریه اولنجه آنکی چونکه ماه مصدری وان
مصدری وان مفتوحه حروف موصوله در لر که مابعدیه هر بریمی برنسنه منزلنده در پس
نیچه که موصولات اسمیک صله سی حیرنده اولان نسنه موصوله اوزرینه مقدم اولماز بو حروف
اوزره ده حال بویه در اما این کیسان نحو یلردن مادام ده خلاف ایشدر جهوره اما اول
درت فعلده خلاف ایشدر و آنلر خبری مقدم ايتك جائز طوتمشدر کندی اوزرینه زیرا کلمه
ما اگر چه حرف نفی در اما چونکه بر فعله داخل اولور که معنای نفی در و افاده نفی ایلدی
حاصلی معنای ثبوت مستقر اولور پس گویا که بونده نفی بوقدر بلکه بوافعال کان منزلنده در پس
خبر بنی اوزرینه مقدم ايتك جائز اولور لیکن معتبر مذهب جهوردر زیرا که استمرار ثبوت فرع
نفی نفی در پس اول اصل بوافعالده ملحوظدر قسم ثالث مختلف فیه در نحو یلر آرا سنده اول لیس در
بر طاقه اول قول اوزره در که لیس نك خبری لیس اوزره مقدم اولماز زیرا لیس نفی ایچوندر و نفی
صدر کلام اقتضایدر و بر طاقه مقدم اولور دیدیلر زیرا لیس نك عملی فعلیت ایچوندر نفی ایچون دکر
ته که سابقا ذکر اولیدی پس کندی معمولنده که مقدم مفعوله مشابهدر تصرف ايتك قادر اولور
وقول خدای تعالی (الایوم یأتیهم لیس مصر و قاعنهم) دلالت ایدر تقدیم جواز نه زیرا که بوم معمول
مصرف و قدر که خبر لیس در پس معمول خبر لیس اوزرینه مقدم اوله ایلدی تقدیم خبر لیس اوزرینه بطریق
اولی جائز در زیرا هر یوده که معمول واقع اولمغه قبلدر اول معمول تاملی واقع اولمغه بطریق اولی
قابلدر افعال المقاربه ما وضع لدنوا خبر رجاء او حصولا و اخذافیه فالاول عسی و هو غیر متصرف
تقول عسی زید ان یقوم و عسی ان یقوم زید و قد یحذف ان و الثانی کاد تقول کاد زید یحیی و قد تدخل
ان و اذا دخل النفي علی کاد فهو کالافعال علی الاصح و قبل یكون للاثبات و قبل یكون فی الماضي للاثبات
و فی المستقبل کالافعال تمسک بقوله سبحانه و تعالی (و ما کادوا یفعلون) و بقول ذی الرمة بیت اذا غیر
الهجر المحبین لم یبکد ریس الهوی من حب میه تیرح و الثالث جعل و طفق و کرب و اخذوهی مثل کاد
و اوشک و هوی مثل عسی و کاد فی الاستعمال افعال المقاربه ما وضع لدنوا خبر رجاء تمیز او حصولا و اخذافیه
فیه ای فی الخبر یعنی خبر در فالاول عسی و هو غیر متصرف تقول عسی زید ان یقوم و قد یحذف ان و الثانی کاد
تقول کاد زید یحیی و قد تدخل ان و اذا دخل النفي فهو ای کاد کالافعال فی انه منفی علی الاصح و قبل یكون
فی الماضي للاثبات و فی المستقبل کالافعال تمسک مفعول له در قیل به و الثالث طفق و جعل و کرب و اخذوهی
فی الافعال الاربعه مثل کاد و اوشک و هو ای کلمه اوشک مثل عسی و کاد فی الاستعمال (محصول ترکیب) افعال
المقاربه یعنی بر نیچه فعل که قریه دلالت ایدر و بوافعال افعال ناقصه اخواتدر که اسم و خبره محتاجدر لر لیکن
افعال ناقصه دن ممتاز لر در که بونلر خبر لری فعل مضارعدر ان حرفیله مصدر و یان سز و بونلر بر نیچه فعلدر که

زید فقیرا یعنی زید فقیر اولدی دیمکدر واصبح بوا یکی معنایه نسبت فعل ناقصدر خبره محتاج او چنجی معنایه صباح و قننه داخل اولقدر نحو اصبحنا و امسینا و اصبح بومعنایه فعل تامدر خبره محتاج دکدر و اصبح به قیاس ایله امسی واضحی کلمه سنی * ظل و بات دلالت ایدر لر کندیلرینک مضمونلری زمانلری و وقتلرینه مقترن اولدقلرینه یعنی جله لرینک مضمونی و قنلرینه مقترندر که کوندر و کجه در ننه که دیرسن ظل زید ساثرای یعنی زید بتون کون بور ییچی اولدی حاصلی کیدیچی اولدی و بات زید مصلیا یعنی زید بتون کجه نماز ادا ایدیچی اولدی * و کاه اولور که بوا یکی کلمه صار معنایه اولور اول ایکی وقتی ملاحظه سز نحو ظل وجهه مسودا و بات وجهه مسودا ای صار و مازال و مابرح و مافئی و ما انفک بودرت فعل ناقص کندیلرینک خبرلری فاعلر یله ثابت اولمچوندر یعنی خبرلری فاعلر یله قائم اولمچوندر اولر ماندنبریکه فاعلری خبرلرینی قبول ایلشدر یعنی خبرلرینه قابل اولشدر پس مازال زید امیرا معنایه همیشه زید بکدر اولر زماندنبریکه بکلمه و حکومته قابلیت و استحقاقی اولشدر * و بوافعالک بواستمراده سبب دلالتی اولدر که بوافعال نفی معنایه در ننه که ظاهر در و چون بونلره ماه نافیه داخل اولور معنای نفی نفی اولور و نفی نفی استمرار و ثبوتدر و اعتبار قابلیت و صلاحیت عقل حسبجه معلومدر و حرف نفی بوافعالک لازمیدر لفظا و یا تقدیرا زیرا که معنای استمرار استفاده سی بوافعالدن موقوفدر حرف نفیک دخولنه بونلره ننه که مذکور اولدی پس کرکدر که حرف نفی مذکور اوله لفظا بو خود ظاهر در یا تقدیرا ننه که قول باری ده و اقدر (ناله تقنؤ تذکر یوسف) ای لاتقنؤ * و مادام یعنی کلمه مادام برایشک وقتی تعیین ایلک ایچوندر خبری اسمیله ثابت اولدیغی مدتیجه یعنی برایشی و قنلرسن خبری اسمیله قائم اولدیغی و قننه که دیرسن اجلاس مادام زید جالساً مخاطبک جلوسی وقتی تعیین ایلدک زیدک جلوسی مدته یعنی زید او تور دقچه سن او تور دیمکدر * و بو کلمه تک تحقیقی اولدر که لفظ ما مصدریه در و بوندنصره کن فعل تأویل مصدرده در ای اجلاس دوام جلوس زید و زمان بونده مقدر در ای اجلاس زمان دوام جلوس زید و اول سبب که مادام تک معنای زمانه راجع اولدیکه ظرفدر بر کلامه محتاج اولدی زیرا که ظرف کلامده فضله در مستقل بالا فاده اولماز و ماه مصدریه تک بوقیمنه ماه مدت دیرلر * و لیس یعنی لفظ لیس مضمون جله نفی ایچوندر زمان حاضرده پس لیس زید قائماتک معنای زید بوزمانده قائم دکدر دیمکدر و اگر زمان حاضرله تقید ایدر لرسه اول تأکید اولور و زیاده تعیین اما بعضیلر قنده اولدر که لیس نفی مطلق ایچوندر زمان حاضرده و غیریده * و یحوز تقدیم اخبارها کله علی اسمائها و هی فی تقدیمها علیها علی ثلاثة اقسام قسم یحوز و هو من کان الی راح و قسم لایحوز و هو ما فی اوله ما خلا فالابن کیسان فی غیر مادام و قسم مختلف فیه و هو لیس * و یحوز تقدیم اخبارها کله یعنی افعال ناقصه تک علی اسمائها یعنی افعال ناقصه تک و هی افعال ناقصه فی تقدیمهای الاخبار علیها انی الافعال علی ثلاثة اقسام * قسم رفله خبر مبتدای محذوفدر و جرله بدلدر ثلاثة دن و جله فعلیه نعت قسمدر ای الاول منها قسم یحوز فیها تقدیم اخبارها علیها و هی من کان الی راح * و قسم لایحوز معطوفدر قسم یحوزیه و هو مبتدای موصول و یا موصوف فی اوله ظرف و ما فاعل ظرف و یا خبری مقدم مبتدأ و جله صله و یا صفتدر مایه و موصول صله سیله و یا موصوف صفتیه خبر مبتدای تقدیری القسم الثانی الافعال الی ثبت فی اولها ما و افعال ثبت فی اولها ما خلا فالابن کیسان فی غیر مادام * و قسم مختلف فیه معطوفدر قسم یحوزیه و هو ای القسم المختلف لیس مبتدأ

حربه کبی اولدی ظاهر بودر که قعد بومثاله ناقصدر انجق اما جاء بومثالدرن غیریده ده ناقص کلشدرنته که درلر کلت البرفحاء قفزین و افعال ناقصه جله اسمیه داخل اولورلر جله اسمیه ک خبرنه کندی حکمرینی و برکنچون مثلاً صار که معناسی انتقالدر جله اسمیه داخل اولدوقده زید غنی کبی خبر که غنی دراکا کندی معناسی حکمی و برر که منتقل الیه در نحو صار زید غنی زید غنی اولدی یعنی فقیرایکن غنی اولدی حاصلی غنایه انتقال ایلدی و بوقایاس ایله سائر افعال ناقصه بی پس لفظ حکم مستدرک اولماز و آنک معنایه اضافتی بانیه اولماز و الله اعلم و بوافعال جزء اولی جله اسمیه دن مرفوع ایدرلر فاعلیت اوزرره و جزء ثانی منصوب ایدرلر خبری اولوق اوزره و مفعوله مشابته فکان تکنون ناقصه یعنی لفظ کان ناقصه اولور اسم و خبره محتاج و بوحقیقته اوج قسمدر * بریبی ناقصه مطلقه در که دلالت ایدر خبری اسمیه ثابت و قائم اولدیفنه زمان ماضیده کر کسه ثبوت دائمی اولسون کقوله تعالی و کان الله علیما حکیم و یا منقطع اوله نحو کان زید قائما * ایکنجیبی ناقصه در صار معناسنه که انتقاله دلالت ایدر صار کبی نحو قوله تعالی کان من الکافرین کبی * او چنجیبی ناقصه در که انده ضمیر شان اولور نحو کان زید عالم ای کان الشان زید عالم * کان نامده اولور ثبوت و حصل معناسنه که فاعلیله کلام تام اولور خبر ایستمر نحو کانت الکائنه ای حصلت الحادثة * زائده اولور لفظا و معنی ته که قول شاعرده و اقدر * بیته جیاد بنی ابی بکر تساما * علی کان المسومة اغراب * و یا لفظ جهندن زائددر انجق ته که دیر سن ما کان احسن زیدا ای ما احسن زیدا کان بونده بحسب لفظ زائددر اما معنی جهندن دلالت ایدر که تعجب زیدک حسنددر زمان ماضیده بنه آنک حسندن زمان حالده و صار للانتقال و اصبح و امسى و اضحی لاقتزان مضمون الجملة بأوقاتها و بمعنی صار و تکنون تامه و ظل و بات لاقتزان مضمون الجملة بوقتها و بمعنی صار و مازال و مابرح و مافتی و ما انفک لاستمرار خبرها لفاعله من ذنبه و یلزما التنی و مادام لتوقیت امر بمدة ثبوت خبرها لفاعله و من ثمة احتاج الی کلام لانه ظرف و لیس لنفی مضمون الجملة حالا و قیل مطلقا و صار للانتقال یعنی صار بر حالدرن بر حاله انتقاله دلالت ایدر و اصبح و اضحی و امسى لاقتزان مضمون الجملة باوقاتها یعنی اوقات اصبح و اضحی و امسى و بمعنی صار معطوفدر لاقتزان جله به * و تکنون تامه ای هذه الافعال تکنون لاقتزان الجملة و تکنون تامه و ظل و بات لاقتزان مضمون الجملة بوقتها ای ظل و بات و بمعنی صار و مازال مبتدا و مابرح و مافتی و ما انفک لاستمرار خبرها لفاعله خبر مبتدا و ضمیرلر افعال مذکوریه راجعدر من مذبتدا اول مدة معناسنه قبله فعل و فاعل و مفعوله خبره مبتدا و ضمیر فاعل عائددر فاعلهایه و ضمیر مفعول عائددر خبرهایه تقدیری اول المدة استمرار خبرها لفاعلهایه مان قبوله ایاه * و یلزمه التنی یعنی بوافعاله حرف نفی لازم در و مادام لتوقیت امر بمدة ثبوت خبرها لفاعلهایه و ضمیرلر دامیه عائددر کله تا و یلبیله * و من ثمة احتاج ای مادام الی کلام لانه ای مادام ظرف و لیس لنفی مضمون الجملة حالا منصوبدر ظرفیله و عاملی بونده لنفی در و قیل مطلقا معطوفدر لیس لنفی مضمون الجملة به تقدیری لیس مضمون الجملة فی الحال قبل لیس لنفی مضمون الجملة نفیا مطلقا حالا و غیرها پس بوتقدیر جه مطلقا مصدر محذوفه صفت اولور و جائزدر که مفعول مطلق اوله ای اطلقت التنی اطلاقا (محصل ترکیب) صار انتقال ایچونددر بر صفتندن بر صفته نحو صار زید غنی و یا حقیقتندن حقیقته نحو صار الماء حجرا * و اصبح و امسى و اضحی بواج کله نک هر بریبی او چر معنایه کلشدر مثلاً اصبح نک اولکی معناسی آنک جله سنک مضمونی زمان صباحه و قترن اولمقدر نحو اصبح زید غنی یعنی زید صباح و قنده غنی اولدی ایکنجیبی معناسی صار معناسنه در یعنی انتقال بر حالدرن بر حاله صبح و قتی ملاحظه سز نحو اصبح

الاسمية خبر بعد الخبر ای الافعال الناقصة تدخل عليها لاعطاء الخبر مصدر مضافدر مفعول اوله وفاعل
 افعال الناقصة در حکم معناها مفعول ثانی و ضمیر معناه ده ماننددر افعاله و لاعطاء قولي تدخل به متعلق
 تقدیری الافعال الناقصة ما وضع اکذا تدخل علی الجملة الاسمية لان يعطى هذه الافعال الخبر حکم معناها
 من اثبات او نفي و انتقال او دوام او توقیت فترفع ای هذه الافعال الاول و تنصب الثاني فكان لفظی
 مراد مبتداً تكون ناقصة خبری ثبوت خبرها مبتدای محذوفه خبر درای هو یجی ثبوت خبرها و ضمیر
 ماننددر کان به کلمه تأویلله ماضیا لدر خبر هادن که معناه فاعلدر زیرا ثبوت فاعلته مضاف مصدر در
 و دائماً نعت ماضی در او منقطعاً معطوفدر دائماً اوزرینه و بمعنی صار معطوفدر ثبوت خبرها به
 و یکون فیها ای فی کلمه کان ضمیر الشان و تكون ای کلمه کان تامة بمعنی ثبت بوجهه معطوفدر و تكون
 ناقصة جله سنه و زائدة معطوفدر تامة لفظه (محصول ترکیب) افعال ناقصه بر نیچه فعلدر که
 موضوع اولش را کندی فاعل را بینی بر صفت اوزره ثابت و قائم و مقرر قیلمعینچون و افعال تامة بر نیچه
 فعلدر که موضوع اولش را بر صفت ایچون فاعلنی اول صفت اوزره مقرر قیلمعنه یله * پس افعال تامة
 ده موضوع له مجموع صفت اولور فاعلی اول صفت اوزره مقرر و ثابت قیلمعنه یله اما افعال ناقصه ده
 موضوع له مجرد فاعلی صفت اوزره مقرر قیلمعنه در مجموع مرکب صفت و تقریر فاعلدر دکل * پس
 بو تفسیر اوزره افعال ناقصه افعال تامة به داخل اولماز و تفصیل کلام بودر که فعل تام ضرب کی مثلاً
 دلالت ایدر بر معیت معنایه که غیره مسند اولغه صالح اوله و اول معنایک نسبتنه دلالت ایدر به و اول
 نسبتک زمانه پس مدلول ضرب اوج نسبتی مشتمل اوله فعل ناقص کان کی دلالت ایدر بر معیت که
 انک مسند اولغه صلاحیتی اوله بلکه دلالت ایدر مجرد نسبت زمانه نسبت ایلله پس آنک معنای فعل
 تامک معنایندن بر جزله ناقص اولور و بوجهندن فعل ناقص کندی فاعلیله کلام تام اولماز بلکه
 محتاج اولور آنکله بر نسنه بی ذکر الیکله که مسند اولغه صلاحیتی اوله مثلاً کانک هرگاه که معنای
 ثبوت شیء فی نفسه اوله اول کان تامة اولور و فاعلیله کلام تام اولور و هرگاه که مراد آندن فاعلی
 بر صفت اوزره اولقدر که اول صفت معناه کان دن خارجدر اول کان ناقصه اولور نحو کان زید قائماً
 مراد کان دن بونده وجود زید دکل فی نفسه تا کیم کان تامة اوله بلکه مراد زیدک صفت قیام اوزره
 اولمسیدر و تاقیام مذکور اولیه کلام تمام اولماز و سیویه کندی کتایده افعال ناقصه دن درت مثال
 کنور و ب دیمشدر هر فعل که بودرت فعل اسلوبنده کلور او اوده فعل ناقص در و محتاجدر خبره و مصنف
 رحمه الله اون بدی مثال صریحاً ذکر ایلشدر که افعال ناقصه در دیو و دیمشدر جاء دخی فعل ناقص اولور
 ما جات حاجتک کی یرده ا کر کلمه مانافیه ایسه ضمیر جات بر مؤنثه راجعدر که ما تقدمه مذکور
 اولشدر و حاجتک خبری اوله یعنی مذکور مؤنث سنک حاجتک مقدار نیجه کلدی یعنی سنک احتیاجک
 آندن زیاده در و ا کر کلمه ماستفهامی اولور سه معنی بویه اولور ای حاجه جات حاجتک جات
 ضمیری راجع اولور مانک معنایه که مؤنثدر و حاجتک خبری و جائزدر که تأیید لغتی خبر اعتباریه
 اوله تنه که من کانت امکده واقعدر بو خوار جک اول قولیدر که ابن عباسه دیدی حضرت امام عایدن
 آلمه آجیلکه واردی یعنی ما جات حاجتک یا ابن عباس دیدی * ینہ مصنف رحمه الله دیدیکه قعدت ده
 فعل ناقص کلشدر قول اعرابده که ارف شفرته حتی قعدت کا ئنها حربة * شفر قیحه و بیوک بیخاغه دیرلر
 ارفاف یله مکهد دیرلر حربه یارم نیرمه دیرلر اما بونده مراد مشهور بر اقدر یعنی شفره سنی شویه یلدی که

دیدیلر که بیان ایده لره خلاف معناد اوزره در و فاعله متعلقدر ایکنجی ضمیری لفظ نفسه تبدیل ایدرلر و دیرلر ضربت نفسی و ضربت نفسک و زید ضرب نفسه تا کیم لفظ نفسی سامع اشتمکله بیلکه بو فعل خلاف معناد اوزره دروا کر خلاف معناد اوزره اولسیدی لفظ نفس اولماق کر لایدی و بو حکم افعال قلوبده سبی اولدر که معناسی افعال قلوبک علدر و یاظن و کشینک علی و ظنی کندی افعال و صفاته تعلق ایلک اولی و اعلیدر پس علمتی منطلق کیده اول و هم اولماز که سامع خلاف مقصود فهم ایلله و علمتی اخفدر علت نفسی دن پس جائز اولور * و بعض افعال قلوبک برغیری معناسی دخی وارددر که اول بعض اول معنی صیبله بر مفعوله تعدی ایدر انجق مثلاظنات اهتمت معناسنه اولدقده بر مفعول آلور و علت معرفت معناسنه بر مفعول آلور و تفصیل بونده اولدر که آنکلایش ایکی قسمدر بریسی بر شیشی نفسنده و ذاتنده بیلکدر بر صیده بر شیشی بر صفت اوزره بیلکدر و علم بواکنجی معناده چوق مستعملدر پس علم ایکی شینک بیننده بر نسبت اولور یعنی ایکسینه بیله متعلق اولور و اول ایکی شیء بیله آنک مفعولی اولور و کاه اولور که علم اولکی معنایه کور ایدمی بو تقدیرجه بر مفعوله تعدیه ایدر معرفت کبی و اگر عرفانی معنای ثانیده استعمال ایدر لسه جائزدر * پس ایکی مفعوله متعدی اولور علت کبی لیکن مشهور معرفتده معنای اولدر و علتده غالب معنای تأیدرینه بونک کبی رأیت ابصرت معناسنه بر مفعوله متعدی اولور یعنی رؤیت قلبی که علدر ایکی مفعول آلور و رؤیت بصری بر مفعوله متعدی اولور * نه بونک کبی وجدت صادقت معناسنه بر مفعول آلور شنه که دیر سن وجدت الضالة ای اصبتھا و صادقتها اما هرگاهکه وجدان الشیء علی صفة اولسه ایکی مفعوله تعدیه ایدر و وجدت زیدا عالما کبی * پس وجدت دخی ایکی معنایه کور بریسی وجدان الشیء علی صفةدر و بریسی وجدان الشیء فی نفسه اولکیسی ایکی مفعوله تعدیه ایدر و ایکنجیسی بر مفعوله * الافعال الناقصة ماوضع لتقرر الفاعل علی صفة وهی کان و صار و اصبح و امسى و اضحی و ظل و بات و آض و طاد و غدا و راح و مازال و مابرح و مافتی و ما انفک و مادام و لیس و قد جاءت حاجتک و قعدت کأنها حربة تدخل علی الجملة الاسمية لاعطاء الخبر حکم معناها فترفع الاول و تنصب الثاني مثل کان زیدا قائما کان تكون ناقصة لثبوت خبرها ماضیا دائما و منقطعة و معنی صار و یكون فیها ضمیر الشان و تكون تامة معنی ثبت و زائدة * الافعال الناقصة ماوضع لتقرر الفاعل علی صفة وهی ای الافعال الناقصة کان و صار و اصبح و اضحی و امسى و بات و ظل و آض رجع ای صار و عاد ای صار و غدا ای ظل و راح ای بات و مازال و ما انفک و ما فتی و مابرح و مادام و لیس و قد جاءت حاجتک و قد جاء یعنی تقریر الشیء علی صفة ما جاءت حاجتک ترکیبنده و جاءته ضمیر اسمی و حاجتک منصوب خبری و ما استفهامیه و جاءته ضمیر مائددر که مایه و تأییدی معناده حاجتدن عبارت اولدیغی ایچون در تقدیری ای شیء جاءت حاجتک و جائزدر که مانفی ایچون اوله و جاءت مسند اوله ذکر می مقدم شیء ضمیرنه مثلاً بر معنی شینه محتاج اولسک صکره بوشیء حاجتک مقدار نیجه حاصل اولسه دیر سن ما جاءت هذه علی قدر حاجتک و بعضیلر حاجتی مرفوع جاته اسم او قودیلر و مائی مقدم خبری کذا فی بعض الشروح و قعدت ای صارت کأنها حربة اصلی و قد جاء لفظ قعد ایضا فی قول الاعرابی ارهف شفرته حتی قعدت کأنها حربة و ضمیر قعدتده اسمیدر شفرته به مائددر و کأنها حربة محلا منصوب اسمی و بوجه معطوفدر ما جاءت حاجتک جمله سنه محلا مرفوع اولور زیرا اولکی جمله فاعل و اقدر جاته ظاهرا تقدیرا دکل تدخل علی الجملة

معنی ابصرت و وجدت بمعنی اصبت هر بریسی فظننت بمعنی انکسبت کیدر اعرابده (محصل ترکیب)
 افعال القلوب یعنی بر نیجه فعلدر که کوکله متعلقدر و کوکلدن صادر در جوارح و اعضاء دگل یعنی ظاهر
 عضولدن صادر اولماز و اول یدی فعلدر که اوچی علم معناسنه در علت و رأیت و وجدت و اوچی ظن
 معناسنه در ظننت و حسب و خلت و بریمی گاه علم معناسنه کلور و گاه ظن معناسنه و اول زعمت در اعتقدت
 معناسنه کر که اعتقاد ظنی و کر که اعتقاد علمی اولسون و بو افعال جمله اسمیه به داخل اولور که بیان
 ایدلر که اول جمله علم دغی صادر اولمش بو خسه ظندغی مثلاً هرگاه که دیسک زید قائم احتمالی وار که بو حکم
 سندن علم جهندن صادر اوله و احتمالی وار که ظن جهندن اوله و هرگاه که دیدک علت زید قائم معلوم
 اولدیکه علم دندر و هرگاه که ظننت زید قائم دیدک معلوم اولور که ظندندر پس بو افعال کلام ایکی جزئی بیه که
 مبتدا و خبر ایدلر مفعولیه منصوب ایدلر و من خصائصه ای یعنی افعال قلوبه مخصوص احوال دندر که
 بر مفعولی اوزرینه اقتصار جائز دکلدر یعنی بر مفعولی مذکور اوله و بر مفعولی نسیا منسیا محذوف اوله
 جائز دکلدر زیرا معلوم اولدیکه یا مسند مسند الیه سز و یا مسند الیه مسند سز قالمق لازم کلور لیکن قرینه
 ایه حذف جائز در اگر چه که قلبدر نه که یکدی اما ایکی مفعولی بیه نسیا منسیا حذف ایلک جائز در
 اما اعطیت بایندن ایکی مفعولی بیه و باری نسیا منسیا حذف ایلک جائز در نه که یکدی * افعال قلوبک جمله
 خصائص دندر الفا جائز اولاق یعنی لفظا و معنی عملدن افعال ایلک شول زمانه ایکی مفعولی بیننه
 توسط ایلده و یا ایکی سندن تأخر ایلده نه که دیر سن زید علت منطلق و زید قائم علت بو ایکی صورته
 اعمال جائز در و ابطال عمل لفظا و معنی جائز و بو افعال معنی جهندن ظرف اولور و مبتدا و خبر کندی
 حالنده باقی قالور لکلام نام کویا که دیر سن زید فی علمی قائم و زید قائم فی علمی و غیر الفاظده الغاء جائز
 دکلدر * و جمله خصائص دندر افعال قلوبک تعلیق یعنی بو افعال علمی و جوبا ابطالدر لفظا معنی دکلدر
 استفهامدن و نفی دن و لام ابتدادن اول واقع اولسه در نه که دیر سن علت ازید قائم ام عمرو و علت
 مازید قائم و علت زید قائم بو صورته و واجبدر که افعال قلوبک علمی لفظده باطل اوله تا کیم
 صدارت استفهام و حرف نفی و لام ابتداء باطل اولمه اما معنی جهنده عمل باقی قالور و اول ایکی جزء
 محلا منصوب اولور مفعولیه پس کویا که دیمش سن علت احد هما بعینه قائم و علت زید غیر قائم
 و علت زید قائم * پس الغاء و تعلیق بیننده فرق ایکی جهندن بریسی اولدر که الغاء جائز در واجب
 دکلدر و تعلیق واجبدر ایکنجیمی اولدر که الغاء ابطال عملدر لفظا و معنی و تعلیق ابطال عملدر لفظا
 معنی دگل * دخی جمله خصائص دندر افعال قلوبک که فاعل و مفعول ضمیر لری متصل اوله بر شیده راجع
 نه که دیر سن علتی منطلقا و علتک منطلقا و زید علت منطلقا اما غیر افعاله بو جائز دکلدر ایددی جائز
 دکلدر که دیه سن ضربتی و لا ضربتک و لازید ضربیه شو قصدله که ضربیه نک فاعلی ضمیر مستتر اوله
 زیده راجع ضمیر مفعولده ا کاراجع اوله و بو حکم عدم جواز نک سببی غیر افعاله اولدر که فعل افعال
 جوارحه اکثر فاعلک غیره تعلق ایدر مثلاً ضرب زید غالب اولدر که زیدک غیره تعلق ایدر نفس
 زیده دگل پس اگر سن ضربتی دیسک سامع بو عبارتدن ضربتی معناسنی فهم ایدر زیرا فعل جوارح
 اکثر فاعلک غیره تعلق ایدر و ضمه نادنده متنبه اولماز که مقصود معنادر غالبه خلاف و یا سامع حرکت
 تأدن غفلتی جهندن پس تصور ایدر که تام فتوحدر تا کلام سن غالب اوزره اوله یا خود تصور ایدر که
 متکلمدن سهو واقع اولشدر که فتحه تارینه ضمه ایه تلفظ ایلدی * پس هرگاه که افعال جوارحه

اول بری مسند و بری مسند الیه در علت زیدا قائما کی و بوقسمده جائز دکلدر که بر مفعول اوزره
 اقتصار ایده لر و واول بر مفعولی نسیا منسیا حذف ایده لر زیرا که بامسند الیه مسند سز و یا مسند
 مسند الیه سز قاق لازم کلور بوا یسه باطلدر لیکن ایکی مفعولک بریسی حذف الیک مراد و مقصود
 ایکن قرینه قائم اولده ده جائزدر اگر چه استعمالده آذر و جائزدر کیم مفعول ثانسی مفعول اولک
 غیر ی اوله بحسب ذات و آرا لرنده فعل تعلقندن اول ارتباط اولیه اعطیت و اخواتی کی *
 و بونده ایکی مفعولک برینی نسیا منسیا حذف الیک جائزدر نه که اعطیت زیدا دیرسن و معلوم
 دکلدر که اکانه و یردیکک و یا دیرسن اعطیت درهما و مراد دکلدر کیه و یردیکک اما ایکی مفعولی
 بیه حذف الیک بوا یکی قسمده یعنی باب علت و اعطیت ده نسیا منسیا جائزدر * او چنجیمی اولدر که
 اوج مفعوله تعدیه ایدر و بواسعمالده آذر و بوقسمده اصل اعلم و آری در که افعال همزه سی سیبیه
 بر مفعول دخی زیاده اولدی علم و رأی ایکی مفعولی اوزرینه و اول مفعول که همزه واسطه سیله زیاده
 اولدی اکامفعول اول دیر لر و آنک حذفی نسیا منسیا جائزدر اعطیت بونده کی اما بکنجی و او چنجی
 مفعول لریک برینی نسیا منسیا حذف الیک جائز دکلدر زیرا که بوا یکی سیبیه حقیقتده علت بابک
 ایکی مفعولیدر * پس اگر بری اوزره اقتصار ایدر لر سه مذکور محذور لازم کلور و اما آخر دن آخره
 و ارنجه افعال اوج مفعول آمده اصل دکلدر بلکه آنلرک اوج مفعوله متعدی اولدق لری معنای اعلامی
 مشتمل اولدق لری جهتند * افعال القلوب ظننت و حسبت و خلعت و زعمت و علت و رأیت و وجدت
 تدخل علی الجملة الاسمية لیان ماهی عنه فنصب الجزین و من خصائصها انه اذا ذکر احدهما ذکر
 الاخر بخلاف باب اعطیت * و منها انه يجوز فيها الالفاء اذا توسطت او تأخرت لاستقلال الجزین کلاما
 بخلاف باب اعطیت مثل زید علمت قائم * و منها انها تتعلق قبل الاستفهام و النفي و اللام مثل علمت ازید
 عندک ام عرو * و منها انه يجوز ان يكون فاعلها و مفعولها ضمیرین لشیء واحد مثل علمنی منطلقا
 و لبعضها معنى آخر تعدی به الی واحد فظننت بمعنى انهمت و علمت بمعنى عرفت و رأیت بمعنى ابصرت
 و وجدت بمعنى اصبت * افعال القلوب مبتدا ظننت بدلدر و یا خبر مبتدای محذوف در ای وهی ظننت
 و حسبت و خلعت و زعمت و علمت و رأیت و وجدت معطوفلدر ظننت به تدخل علی الجملة الاسمية خبر مبتدأ
 و یا خبر مبتدای محذوف ای وهی تدخل علی کذا و خبرا افعال القلوب کذا و کذا لیان ماهی عنه تدخل به متعلق
 یعنی تدخل هذه الافعال علی الجملة الاسمية لیان ما يكون تلك الجملة عبارة عنه من ظن او علم * و ممکندر بروجهله
 دخی تقدیر الیک ای تدخل تلك الافعال علی الجملة الاسمية لیان الشیء الذی يكون تلك الافعال مشتقة عنه
 یعنی علمت لاجل بیان العلم و ظننت لیان الظن فنصب الجزین و من خصائصها انه اذا ذکر احدهما ذکر
 الاخر ای احد المفعولين ذکر الاخر بخلاف باب اعطیت * و منها ای و من خصائصها يجوز فيها الالفاء
 اذا توسطت او تأخرت لاستقلال الجزین کلاما بخلاف باب اعطیت مثل زید علمت قائم * و منها ای و من
 خصائصها انها افعال قلوب تتعلق ای بطل عملها قبل الاستفهام و النفي و اللام مثل علمت ازید عندک ام عرو *
 و منها ای و من خصائصها انه ای الامر و الشان يجوز ان يكون فاعلها ای فاعل افعال القلوب و مفعولها
 فاعله معطوف ضمیرین لشیء واحد خبر یكون در نحو علمنی منطلقا و لبعضها مقدم خبر معنی و آخر مبتدا
 او بعضها ضمیری عائد در افعال قلوبه آخر نعت معنی در تعدی ای البعض به ای بذلك المعنی الی مفعول
 واحد جله فعلیه صفت بعد الصفتدر معنایه فظننت مبتدأ معنی انهمت خبری و علمت بمعنى عرفت و رأیت

(معنی)

اول اوج وجه آمده جاری اوله * وا کر مبنی للمفعول و لیحق فعل مستقبل او اور سه اولی که حرف مضارع قدر مضموم ایدرلر ا کر مضموم اولما زسه و آخر ینک ماقبلنی مفتوح ایدرلر ا کر مفتوح دکل ایسه نحو ینصرو ینضرب و یعلم اولکینک ضمیمه اکتفا الی بدلر زیرا که بکرم و بدحرج و بفرح و بضاربده معلوم مجهوله مشتبه اولور آخر ینک ماقبلی قحیله ده اکتفا الی بدلر زیرا علم کبیده مجهول معلومه مشتبه اولور * و معتل العیندن مضارعک عینی مجهولده الفه قلب اولور پس بقول ده و ینبع ده ینقال و ینباع دیر سنکه اصلی بقول و ینبع ایدی و او حرف علت متحرک ماقبلی حرف صحیح ساکن نقل حرکت بر ماقبل ایلدیلر و او متحرک فی الاصل ماقبلی مفتوح الان الفه قلب ایلدک ینقال اولدی ینباع ده بونک کبی اعلال اولدی * ینه بونک کبیدر حال ینختار و ینقادده که اصل ینختیر و ینقود ایدی و اوله یا متحرک ماقبلی مفتوح الفه قلب ایلدیلر ینختار و ینقاد اولدی * ینه بونک کبیدر حال ینقال و ینقام و ینستخارده کی اصلی بقول و ینقوم و ینستخیر ایدی و اوله یا متحرک ماقبلی حرف صحیح ساکن نقل حرکت بر ماقبل ایلدیلر و اوله یا متحرک فی الاصل ماقبلی مفتوح الان الفه قلب ایلدک ینقال و ینقام و ینستخار اولدی معلوم اوله که بناء مجهولی متعدبدن بناء ایدرلر و بوظاهر در فعل لازمده بناء ایدرلر ینفککم فعل لازمی مفعول بهدن غیری مفعوله اسناد ایدرلر المتعدی و غیر المتعدی فالتعدی ما یتوقف فهمه علی متعلق کضرب و غیر المتعدی بخلافه کقعد و المتعدی ینکون الی واحد و اثین کضرب و اعطی و علم و الی ثلاثة کاعلم و اری و اخبر و خبر و انبأ و نبأ و حدث فهذه مفعولها الاول کفعلول اعطیت و الثاني و الثالث کفعلولی علت * المتعدی خبری محذوف مبتداً و یا خبر در مبتداسی محذوف ای منه الفعل المتعدی و یا هذا بیان فعل المتعدی و غیر المتعدی المتعدی به معطوف فالتعدی ما یتوقف فهمه ای فهم معنی ذلک الفعل علی متعلق لامک قحیله ای علی شیء ینقع علیه کضرب و غیر المتعدی بخلافه کقعد و المتعدی ینکون الی واحد و اثین کضرب و اعطی و علم و الی ثلاثة کاعلم و اری و انبأ و نبأ و اخبر و خبر و حدث و هذه مبتداً مفعولها مبتدای ثانی الاول نعمت ثانی کفعلول اعطیت خبر ثانی و ثانی خبریله خبر اولدر و الثاني مبتداً و الثالث اکامعطوف کفعلولی علت خبر مبتداً و بوجه معطوف قدر مبتدای اوله خبر واقع اولان جله به (محصول ترکیب) المتعدی و غیر المتعدی یعنی فعل ایکی قسمدر متعدی و غیر متعدی متعدی شول فملدر که آنک فهمی موقوف اوله متعلقه نحو ضرب که تعلق و ارمطلوبه بر وجهله که فهم ضرب بی فهم مضروب محالدر و اول متعلقه مفعول به دیرلر و غیر متعدی شول بر فملدر که آنک فهمی متعلق فهمه موقوف اولیه قدم کی که آنک هیچ متعلق یوقدر که آنک فهمی اول متعلق فهمه موقوف اوله اگر چه قعودک زمان و مکان و هیئت فاعله تعلق و ارادر لیکن آنک فهمی بو متعلقات سز ممکندر حاصلی اکر فملاک فهمی موقوف ایسه فاعلدن غیر ینک فهمنه اول فعله متعدی دیرلر و اول غیره مفعول به دیرلر اما اکر فملاک فهمی فاعلدن غیر ینک فهمنه موقوف دکل ایسه اکا غیر متعدی و لازم دیرلر و فعل لازم متعدی اولور همزه افعاله اکرمت زیداکبی و تضعیفه فرحته کبی و الف مفاعله ایله ماشینه کبی و سین استفعالده استخرجه کبی و حرف جرله ذهبته کبی * و متعدی منقسمدر اوج قسمه بریبی بر مفعوله تعدیه ایدندر نصر و ضرب و طلب کبی و بوقسم استعمالده چوقدر ایکنجیبی اولدر که ایکی مفعوله تعدیه ایدر بوده ایکی قسمدر زیرا که مفعول ثانی سی جائزدر که بحسب ذات عین مفعول اولدر و افعال قلوب کبی که آنلرک مفعول ثانیمی عین مفعول اولی اولور و اکامستند اولور و

مع التاء مقدره متعلق خوف اللبس مفعول له * ومعتل العين مبتداً الا فصح مبتداء ثانی
 قبل خبر ثانی و بواقی خبر اولدر و رابط مخذوفدر و بیع قبل به معطوف و جاء الاشمام والواو
 ومثله ای مثل قبل و بیع باب اختیار و انقید دون استخیر و اقیم * وان کان ای الفعل مضارع ماضی اوله
 ای اول الفعل و وقع ماقبل آخره ای آخر الفعل و معتل العين ینقلب فیه ای بصیر العين فیه الفا
 (محصل ترکیب) فعل مالم یسم فاعله یعنی فاعلی ذکر اولیان مفعولت فاعلی بر فاعلدرکه فاعلی حذف
 ایدرلر و مفعولدردن بر مفعولی قائم مقام فاعل طو تارلر و آنک اعرابی اول مفعوله و یررلر و طریق بونده
 بودرکه اگر فعل ماضی اولورسه اولنی مضموم ایدرلر و آخرینک ماقبلی مکسور اگر مکسور
 اولمازسه نحو نصر و علم و شرف و اکرم و فرح و دحرج آخرینک ماقبلنک کسریله اکتفاء ایدلیرلر
 زیرا که التباس لازم کاور معلومه مجهول بیننده علم کبیلرده اولک ضمیمه ده اکتفاء ایدلیرلر زیرا اکرم
 مثلنده اگر اکرم دیسدرلر اکرم که مضارع مجهولدرلر اکا ملتبس اولور بوشول ماضینک حکمیدرکه
 اولی همزه وصل و تا اولیه اما همزه وصل اولورسه استخراج کبی همزه وصله حرف ثانی یله
 مضموم التک کرک زیرا اگر حرف ثالث مضموم اولما سه و همزه وصل درجده ساقط اولسه
 ماضینک صیغه مجهولی صیغه امر مخاطبه مشبه اولوردی الاستخراج کبی ده ینه بونک کبی در اخواتی
 حالی نحو انطلق و اقتدر و غیزی اخواتی ینه بونک کبی اگر اولنده تا اولورسه نحو تفعل و تفاعل
 و تفعلل ایکنجی حرفی قایله یله مضموم التک کرک نحو تصرف و تضارب زیرا اگر ایکنجی
 حرف مضموم اولما سه و تصرف ده تصرف دیسدرلر تفعلل بانک معلومنه مشبه اولوردی
 صرف کبی و اگر تضارب ده تضارب دیسدرلر مفاعله بانک مضارع معلومنه مشبه اولوردی
 اگر تدحرج ده تدحرج دیسدرلر دحرج بانک مضارع معلومنه مشبه اولور مخفی اولیه چونکه
 فاعل ده حرف اول مضموم اوله الف واوه قلب اولور ینه بونک کبی تفاعل ده چونکه ایکنجی
 حرفی مضموم اوله الف واوه قلب اولور * ثلاثی مجردک معتل العیننده اوج وجه وار بریبی
 افصحدرکه قبل و بیعدرکه اصلنده قول و بیع ایدی ضمه دن صکره و او اوزره کسره ثقیل اولدیغی
 ایچون ماقبلنده قافه ثقل ایدلیرلر بعد سلب حرکت قاف و اوسا کن ماقبلی مکسور اولدیغی ایچون
 یاه قلب ایدلیرلر قیل دیدلیرلر و بیع نکرده اصلی بیع ایدی یا اوزره کسره ثقیل ثقل حرکت بر ماقبل ایدلیرلر
 بعد سلب حرکت ماقبل بیع اولدی * و جاء الاشمام یعنی مذکور اجوف و اویده و یابیده اشمامده کلمشدر
 اشمام اولدرکه فاک کسره سنی ضمه یه میل ایندیرر سن که واوه میل ایلیه و اویده کلمشدر قول کبی فاک
 ضمی و واوک سکونیه و بوع یاه واوه قلب اولدی ماقبلی مضموم اولدیغی ایچون * ینه بونک کبی
 افعال و انفعال بانک اجوفنده اوج وجه جائزدر نحو اختیار و انقید که اصلی اختیار و انقود ایدی
 افصح ذکر اولان اعلالدر و متوسطی یعنی اشمام اولدرکه همزه یی ینه مضموم اوقویه سن
 و تا و قافی اشمام ایلیه سن یعنی تیر و قید و قیل و بیع کبی اوج وجهله اوقویه سن لیکن ججهندن ضعیف
 اختور و انقوددر * اما افعال بانندن و استفعال بانندن معتل العین نحو اقیم و استقیم بونده بر وجهندن
 غیری جائز دکلدر زیرا که اقیم اصلی اقوم ایدی و او اوزره کسره ثقیل ثقل حرکت بر ماقبل ایدلیرلر
 و اوسا کن ماقبلی مکسور یاه قلب ایدلیرلر اقیم اولدی و استخیر اصلی استخیر ایدی یا اوزره کسره ثقیل
 ثقل حرکت بر ماقبل ایدلیرلر استخیر اولدی پس بوابکی بانک ثلاثی معتل العینله مناسبی بودر تا کیم

اکرم (محصول ترکیب) الامر صیغه ۳ نحو یلر اصطلاحاً حنده امر هم غائب و هم مخاطبه اطلاق ایدر لر معلومته و مجهولته لیکن امر حاضرک معلومته امر بالصیغه دیر لر و اول اوچنه امر بالحرف دیر لر که اول حرف لام در و لفظ امر هرگاه که مذکور اولور آندن متبادر اولان امر حاضر معلومدر آنک ایچون مصنف الامر صیغه یطلب بها الفعل دیدی و شک یوفکه صیغه متناولدر اقسام اربعه و فاعل قیدیه امر غائبک و حاضرک مجهولاری خارج قالدی و مخاطب قیدیه امر غائبک معلومی خارج قالدی و یحذف حرف المضارعه قیدیه خارج قالدی امر فاعل مخاطب که لامله اوله نته که قراءه شاذده وارد (فلنک فلتفرحوا) قیاس بوایدیکه خطاب تقدیریه فافرحوا دینلیدی و حکم آخره ای حکم آخر امر فاعل مخاطب حکم مجزومدر یعنی نیچه که صورت جزومه کاه حرکت و کاه حرف علت و کاه نون حذف اولور بونده بویه حذف اولور نحو اضرب و اغزوارم و اخش اضربا اغزوا لیکن یوحذف جزم قبلندن دکلدر زیرا که بوا امر مبنی الاصل قبلندندر ماضی کبی و شول مشابهت که فعل مضارعی آنک ایچون معرب التثنید بوا مرده باقی دکلدر اما چونکه بوا مر اول اوج قسمله که مجزومدر در مشارکدر معنای امریتده و طلب فعلده بونک آخرنک حکمی حکم مجزوم اولدی * و کوفیلر قننده امر فاعل مخاطب مجزومدر و لام امر آمده مقدردر اما بصریلر قننده بوا مر موقوفدر مجزوم دکلدر و بومذهب صوابه یقینرکدر زیراین العلماء منصوردر * فان کان بعده ساکن یعنی صیغه امر اشتقاق ایلنک طریق اولدر که حرف مضارعتی حذف ایدر لر پس اگر مابعدی متحرک اولور سه آخرینه جزم حکمی ویرلر و باقسنی امر ایدر لر ایدی تعددن عد و تضاریدن ضارب و تکریم دن کرم و تدرج دن دخرج و تدرج دن تدرج و تنصرف تنصرف دیرلر و چونکه بوقسم ظاهر ایدی ذکر اولمادی * و اگر حرف مضارعتک مابعدی ساکن اولور سه و اول مضارع درت حرفی اولماز سه یعنی افعال باندن اولماز سه اول صورتده برهمزه وصل زیاده ایلنک کرک فاکیم ابتداء بالساکن متعذر اولیه و اول همزه مضوم اولور اگر ساکنک مابعدی مضوم اولور سه اگر چه حتی مکسور اولقی ایدی زیرا که اصلنده ساکن ایدی و الساکن اذا حرك حرك بالسکس اما ضمه دن کسریه انتقال ثقیل اولدبغی ایچون همزه اتباع ایچون ضمه و یردیلر اقل کبی و هر گاه که ساکنندن صکره ضمه اولیه که کرکه فتحه و کرکه کسره اوله همزه وصل مکسور اولور نته کم آنک اصلیدر نحو اضرب و اعلم کر او مضارع باب افعالدن اولور سه تکریم کبی اول همزه قطع مخدوفی اعاده ایدر لر و مفتوح اولور پس کویا که اکرم تکریم دن مأخوذدر و حروف مضارعتک مابعدی بونده متحرک تقدیر اولور معلوم اوله که افعال همزه سنی مضارعه حذف ایلنک مشکلمده اجتماع همزتین لازم کلدیکی ایچوند و باقیلر نده اطراد حذف ایلدیلر و بو علت امر بالصیغه موجود دکلدر لاجرم همزه اصلنه رجوع ایلدی * فعل مالم یسم فاعله هو ما حذف فاعله فان کان ماضیاضم اوله و کسرمقابل آخره و یضم الثالث مع همزة الوصل والثانی مع التاء خوف اللبس ومعتل العین الافصح قبل و یبع وجاء الاشتماء والواو ومثله باب اختیار و انتقید دون استخیر و اقیم وان کان مضارعاً ضم اوله و فتح مقابل آخره ومعتل العین یقلب فیہ الف * فعل مالم یسم فاعله ضمیر فاعله ده مایه عائددر که الذی معنایستدر ای فعل المفعول الذی لم یسم فاعله هو مای فعل حذف فاعله ای فاعل الفعل فان کان ای الفعل ماضیاضم اوله ای الفعل و کسرمقابل آخره ای آخر الفعل و یضم الثالث مع همزة الوصل والثانی ثالثه معطوف در

اما اگر نظر بیدرسک که لانی مطوق و همچون در حال و استقباله احتمالی و از حرف شرطک جزاده تأثیری اولور
 حال احتمالن در قطع التکلیف و قایه احتیاج اولنمار * از چنجی قسم اولدرکه فاء آنده واجب اولور و اولهر
 جزادرکه مذکور ایکی قسم سابقدن غیر بیدرس بوتقدیرجه یا ماضی اولور قده لفظا نحو ان اکرمنی
 الیوم فقد اکرمتک امس و یا تقدیرا قده نحو ان اکرمنی الیوم فاکرمتک امس قد تقدیر یله نه که
 قرآنده کلمشدر (فصدقت و هه فکذبت) بونده فاء واجبدر زیرا که ماضی کندی حالنده باقی قالمشدر و حرف
 شرطک آنده تأثیری بوقدر پس فارابطه سنه احتیاج اولنور دخی فانک دخولی واجب اولان جله
 اسمیه در وجله فعل امر و نهی و دعائی و فعل مضارع که مایله و یالن ایله منفی اوله بومواضعک
 جبعنده فاء واجبدر زیرا که حرف شرطک جزاده تأثیری بوقدر * و یحیی اذایعنی اذاه مفاجاه که
 قرب معناسنه در فانک برینه طورر جزاه شرط جله اسمیه اولدوده نحو قوله تعالی (وان نصبهم
 صیئة بما قدمت ایدیهما اذاهم یقنطون) ای فهم یقنطون جله اسمیه ایله تفسید آتک ایچوندرکه اذاه مفاجاه
 جله اسمیه به داخل اولاغندر الانادر و بان مقدرة یعنی فعل مضارع ان مقدره مجزوم اولور پس مقامده
 فعل امرده یعنی امرک جوابنده نحو زرنی اکرمک ای ان تزرنی اکرمک فهیکده نحو لاتعمل الشر
 یکن خیرا لک ای ان لم تفعله یکن خیرا لک ای ان لم تفعله یکن خیرا لک استفهامکده نحو هل عندکم ماء
 اشربه زیرا معناسی ان یکن عندهم ماء اشربه تمنی نکرده نحو لیت لی مالا انفقده زیر معناسی ان یکن لی مال
 انفقده مضکرده نحو لاتنزل بنا نصاب خیرا زیرا معناسی ان تنزل بنا نصاب خیرا و هرگاه که بواشیاء خمسة
 دنصکره مضارع ما تقدم منه سبب اولغه لایق اولسه و متکلم سببیت قصد ایله فعل مضارع له ان تقدیر اولنور
 و بواشیانک جوابنده مضارع آنکله مجزوم اولنور نحو اسلم تدخل الجنة ای ان تسلم تدخل الجنة بوقاسر
 جواب امردر و لا تکفر تدخل الجنة ای ان لا تکفر تدخل الجنة و امتناع اولدی لا تکفر تدخل
 النار زیرا اگر شرط لفظله موافق منفی تقدیر اولسه معنی نه فاسد اولور زیرا ترک کفر دخول
 ناره سبب دکلددر بلکه سببی کفرددر * اما اگر شرط مثبت تقدیر اولسه ایمدی برشی تقدیر اولنور که
 لفظا اکادالات الیز زیرانی اثباته دلالت الیز اما کسائی دیرکه بوجائزدر زیرا حرف حسبنجه بومعنی
 مفهوم اولور که ان تکفر تدخل النار و ان تدن من الاسد یا کلک پس نهی حرف واسطه سیله بونک
 کبی برلرده قرینه شرط مثبت اولور و بونده هیچ خلل بوقدر اما اگر حرف بوتقدیرده دلالت
 المسیدی جائز اولمازدی * الامر صیغه یطلب بها الفعل من الفاعل المخاطب بحذف حرف المضارعة
 وحکم آخره حکم المجزوم فان کان بعده ساکن و لیس رباعی زیدت همزة وصل مضمومة ان کان
 بعده ضمة مکسورة فیما سوا مثل اقبل اضرب اعلم و ان کان رباعیا مفتوحة مقطوعة * الامر
 بعض نسخده مثال الامر واقعدر صیغه یطلب بها ای بالصیغه الفعل ای المصدر قائم مقام فاعلیدر
 یطلبنک من الفاعل المخاطب بحذف حرف المضارعة یطلب به متعلقدر و حکم آخرای آخر بناء الامر مبتدا
 حکم المجزوم خبر فان کان بعده ای بعد حرف المضارعة ساکن و لیس الفعل رباعی شرطه معطوفدر
 و با حالددر زیدت همزة وصل مضمومة نعت همزدر و ان کان بعده ضمة مکسورة صفت ثانیدر فیما
 سوا ای فیما سوا کان بعد الساکن مضمومة مثل اقبل مضمومه مثال اضرب مکسورة مثال اعلم
 مفتوحة مثال و ان کان الفعل رباعیا مفتوحة مقطوعة ای فهمة الامر منه مفتوحة مقطوعة نحو

فالجزم ای فالجزم لازم * وان کان الثاني فالوجهان ایکی محذوف تقدیر بله خبر کان و خبر مبتدادر تقدیر
 کلام وان کان الثاني مضارعا فیه وجهان و اذا کان الجزاء ماضیا بغير قدلفظا تمیز در ماضیادن و یا قدر
 کان نك خبریدرای لفظا کان او معنی کامعطوف لم یجز الفاء جزاء شرطدر وان کان الجزاء فعلا مضارعا
 مثبتا او منفیا بلا فالوجهان ای فیه الوجهان * والا ای وان لم یکن الجزاء ماضیا بغير قدلفظا او معنی
 ولا مضارعا مثبتا او منفیا بلا فالفاء لازم * و یحیی مضارع معروف اذا فاعلی مع الجملة الاسمية یحیی به
 متعلق موضع الفاء مفعول فیه یحیی در وان مقدرة محلا منصوبدر حکایه لقله و بأن مقدرة قولندن که حال
 واقع اولشدر بعد الامر والنهی والاستفهام والتنی والعرض اذا قصد السببية نحو اسلم تدخل الجنة
 ولا تکفرتدخل الجنة وامتنع لا تکفرتدخل النار خلافا للکسانی لان التقدير ان لا تکفربا مجرد و امتنع
 به متعلقدر (محصول ترکیب) و کلم المجازاة کلم جمع کله در و یا اسم جنسدر نه که کتاب اولنده
 معلوم اولدی کلم مجازاة مذکور اولاندرو بونرا یکی فعل مضارعه داخل اولورلر تا که دلالت ایلیه
 اولکی ثانیه سبب اولدیفنه شکم در سن ان تضربنی اضربک وفعل اوله شرط وثانی به جزاء درلر
 ملزوم و لازمده درلر پس ا کر ایکی فعل یله مضارع اولورسه ایکیسنه یله جزم لازمدر زیر ا یکی فعل
 یله جزمه قابلدر و جازم موجود و مانع هیچ یوق * ینه بونک کی ا کر اولکی مضارع وثانی ماضی اولورسه
 جزم اول متعیندر زیرا که جازمک قندهدر و قابل جزمدر و ا کر عکسجه اولورسه یعنی اولکی
 ماضی وثانی مضارع اولورسه ایکنجیده ایکی وجه جائزدر بریسی جزمدر زیر ا بوایکنجی قابل جزمدر
 و حامل جزم موجوددر و اولکیده اولان مانع که بنادر یوقدر و بواسطه ماده چوقدر ایکنجیسی مرفوع
 اولمقدر زیرا کلم مجازاة چونکه کندینک اولکی معمولنده عمل ایتمکه قادر اولدی مبنی اولدیفنچون
 پس ا کاضع طاری اولدی امدی مناسب اولدیکه ایکنجیده عمل ایلیه و بوجه استعمالده آذر داما
 وارددر نه که شاهر بیور مشدر * شعر * وان اتاه خلیل یوم مسغبة * یقول لاثائب مالی ولا حرم *
 و هرگاهکه یکی فعل یله ماضی اوله حال ظاهر اولور زیرا که کلمه مجازاة هیچ برنده عمل ایده
 انکچون بوضوح ذکر الیدی * و اذا کان الجزاء ماضیا معلوم اوله که شرط اولماز الاجله فعلی خبری
 اما جزاء جائزدر که جمله فعلی اوله جمیع اقسام یله و جائزدر که جمله اسمیه اوله * و جزایه فا داخل اولمق
 اعتبار یله اوج قسمه منقسمدر بریسی اولدر که ا کا فا داخل اولمق جائز اولمایه و اول شول و قدر کیم
 جزاء فعل ماضی اوله لفظا و یا معنی بلا لفظ قدملفوظ و یا مقدر نحو ان ضربتني ضربتک وان ضربتني لم
 اضربک بونده فاجائزدر زیرا که کلمه شرط جزاءه تأثیر ایا مشدر و آتی معنای مستقبله ایلتمشدر
 پس بوتأثیر و ارا یکن قاربطة سنه محتاج دکلدر بلکه قایله ربط لغو اولور ایکنجی قسم اولدر که
 جزاء فعل مضارع مثبت و یا منفی بلا اوله بوایکی محله ادخال فاعل و ترک فاجائزدر اما مضارع مثبت زبرا
 مضارع حاله و استقباله محتملدر و حرف شرط واسطه سبله استقباله مخصوص اولدی پس آمده حرف
 شرطک تأثیری اولور حاله محتمل اولمقدن تخلیصی واسطه سبله پس فایه احتیاج اولماز اما اول جهتن
 که استقبال بر معاصیدر آنک امدی اول کندی معناسنده مستعمل اولمش اولور و بواسطه حرف
 شرطک آمده تأثیری اولماز پس مناسب اولور قایله ربط ایا * بهضیلدر میشردر که ا کر مضارع مثبتی
 مبتدای محذوفه خبر ایدرسک فایه احتیاج اولنور و ا کر ایا رسک احتیاج اولتماز و اما لایله منفی مضارعه
 ا کر نظر ایدرسک که لانی استقبال اچوندر کلمه شرطک جزاءه هیچ تأثیری اولماز و فایه احتیاج اولنور

و فاجزائه تقدیری و اما اجزای المضارع مع کیفها و اذا فشاذ و بأن معطوف درله مقدرة ای حال کونها مقدرة واسطه ایله مفعول به در تقدیری و یجزم المضارع بأن حال کونها مقدرة فلم مبتدا لقلب جار مع المجرور خبر مبتدادر مفعولنه مضاف مصدر در المضارع مفعول اول و فاعلی متروک ماضیا مفعول ثانی و فیه ای نفی المضارع قلبه معطوف تقدیری و لم وضعت لتقلب المضارع ماضیا و فیه مثلا لم یضم زید دیسک معنای مقام زید دیمکدر و لما مثله ای مثل لم و یختص ای لما بالاستفراق و جواز حذف الفعل و لام الامر المطلوب بها ای تلك اللام ای بلحوقها الفعل قائم مقام فاعل المطلوب در و لا النهی المطلوب بها الترك جله اسمیه معطوف در لام امره (محصول ترکیب) و یجزم یلم و لما یعنی بودرت حرفه بر فعل مضارع جزم اولور یعنی بونلک هر بری بر فعل مضارع جزم ایدر و کلم مجازاة ایکیشرفعل مضارعی جزم ایدر و اول این در و آنک معنای متضاده ندرنته که تفصیلیله بیان اولور ان شاء الله تعالی و اذا کلمه سی مالفظنه مقرون اولنجه جزم ایدر لکن اذنتها جزم الما زینه بونک کبی حیث کلمه ماسر جزم الما ز اما این ومتی ما ایله و ماسر زده جزم ایدر * اما فعل مضارعی کیفها و اذا ایله جزم انک و ماسر زده ما ایله ده شاذدر اما کیفها ایله شاذ اولدیفی عموم احوال لازم کلدیکچون نه که دیر سن کیفها تقرأ اقرأ بونک معنای بوا و اولور که و هر طریق و هر فن اوزره که سن او قور سن بنده او قورم و ظاهرا بومعنی متعذر اولور زیرا که مخاطبک جمیع کیفیت قراءتی کندی قرائتنده رعایت انک مشکدر و اما اذا ایله جزم انک شاذ اولدیفی آنکیچوندر که شرط اقتضاء ابهام و عموم ایدر و کلمه اذا تعین و خصوص ایچوندر ایدمی مناسبت مجازات اولمازا کرچه استعمالده وارد اولشدرنته که شاعر بیورر * مصراع * و اذا تصبک خصاصة قححمل * ینه بونک کبی فعل مضارع مجزوم اولور ان مقدرة نه که معلوم اولور ان شاء الله تعالی * فلایعنی لم حرفی فعل مضارعی جزم ایدر حذف حرکت و یانون و یا حرف علت ایله و مضارعی ماضی به قلب ایدوب مثبت ایکن منفی قیلور و لماده بونک کبی در ایکن کلمه لما مختصی در استفراق فیه تکلم و فیه دیک نه که دیر سن ندیم زید و لما ینفعه الندم یعنی پشیمان اولدی زید و الانا کا پشیمانلق فائده و یرمدی و بواسفراق نفی لم ینفعده یوقدر * ینه لما حذف فعله مخصوصدر شوبله که بریده که امیرک آتهر کوبی مذکور اوله دیر سن جئت و لما ای و لما یرکب الامیر اما جاتر دکلدر که دیر سن جئت و لم یرکب الامیر و دخی لماده توقع وارد در کلدیه یوقدر * و بولما جازمه غیر لماء حینبه در که دیر سن لما جاء زید جاء عمرو * و لام الامر یعنی لام امر بر لامدر که آنکله طلب فعل قصد اولور نحو لیضرب زید اورسون زید دیمکدر و لا النهی ضد لام امر در یعنی لا ایله طلب ترک فعل ایدر لنحو لا یضرب زید اورسون زید دیمکدر * و کلم المجازاة تدخل علی الفعلین لسیبیه الاول و مسبیه الثانی و یسمیان شرطا و جزاء فان کان مضارعین أو الاول فالجزم وان کان الثانی فالوجهان وان کان الجزاء ماضیا بغير قدلفظا و معنی لم تجز الفاء وان کان مضارعا مثبتا و منفیا بلا فالوجهان و الا فالفاء و نجی اذا مع الجملة الاسمية موضع الفاء و ان مقدرة بعد الامر و النهی و الاستفهام و التنی و العرضی اذا قصدت السبیه نحو اسلم تدخل الجنة و لا تکفر تدخل الجنة و امتنع لا تکفر تدخل النار خلافا للکسانی لان التقدير ان لا تکفر * و کلم المجازاة تدخل علی الفعلین لسیبیه الاول ای الفعل الاول و مسبیه الفعل الثانی و یسمیان الف قائم مقام فاعل شرطا مفعول ثانیدر یسمیان به و جزاء معطوف در ماقبلنه * فان کان مضارعین أو الاول معطوف در اسم کان به

اول اوج وجه آمده جاری اوله * واکرمینی للمفعول اولیحق فعل مستقبل اولورسه اولی که حرف مضارع تدر مضموم ایدرلر اگر مضموم اولمازسه و آخرینک ماقبلنی مفتوح ایدرلر اگر مفتوح دکل ایسه نحو بنصرو یضرب و یعلم اولکینک ضمیمه اکتفا ایلدیلر زیرا که بکرم و بدحرج و یفرح و یضاربده معلوم مجهوله مشتبه اولور آخرینک ماقبلی قحیله ده اکتفا ایلدیلر زیرا بعل کیده مجهول معلومه مشتبه اولور * و معتل العیندن مضارعک عینی مجهولده الفه قلب اولور پس یقول ده و بیع ده یقال و یباع دیر سنکه اصلی یقول و یبیع ایدی و او حرف علت متحرک ماقبلی حرف صحیح ساکن نقل حرکت بر ماقبل ایلدیلر و او متحرک فی الاصل ماقبلی مفتوح الان الفه قلب ایلدک یقال اولدی یباع ده بونک کی اعلال اولدی * نه بونک کیدر حال یخمار و یقناده که اصل یخیر و یقود ایدی و اوله یا متحرک ماقبلی مفتوح الفه قلب ایلدیلر یخمار و یقود اولدی * نه بونک کیدر حال یقال و یقام و یستخارده کی اصلی یقول و یقوم و یستخیر ایدی و اوله یا متحرک ماقبلی حرف صحیح ساکن نقل حرکت بر ماقبل ایلدیلر و اوله یا متحرک فی الاصل ماقبلی مفتوح الان الفه قلب ایلدک یقال و یقام و یستخار اولدی معلوم اوله که بناء مجهولی متعدیدن بناء ایدرلر و بوظاهر در فعل لازمده بناء ایدرلر یختمکم فعل لازمی مفعول بهدن غیری مفعوله اسناد ایدرلر * المتعدی و غیر المتعدی فالتعدی ما یتوقف فهمه علی متعلق کضرب و غیر المتعدی بخلافه کقعدو المتعدی یكون الى واحد و اثین کضرب و اعطی و علم و الی ثلاثه کاعلم و أری و اخبر و خبر و انبأ و نبأ و حدث فهذه مفعولها الاول کفعلول اعطیت و الثاني و الثالث کفعلولی علت * المتعدی خبری محذوف مبتداً و یا خبر در مبتدائی محذوف ای منه الفعل المتعدی و یا هذا بیان فعل المتعدی و غیر المتعدی المتعدی به معطوف فالتعدی ما ی فعل یتوقف فهمه ای فهم معنی ذلك الفعل علی متعلق لاما ک قحیله ای علی شیء یقع علیه کضرب و غیر المتعدی بخلافه کقعدو المتعدی یكون الى واحد و اثین کضرب و اعطی و علم و الی ثلاثه کاعلم و أری و انبأ و نبأ و اخبر و خبر و حدث و هذه مبتدأ مفعولها مبتدای ثانی الاول نعمت ثانی کفعلول اعطیت خبر ثانی و ثانی خبریله خبر اولدر و الثاني مبتدأ و الثالث اکامعطوف کفعلولی علت خبر مبتدأ و بوجه معطوف در مبتدای اوله خبر و واقع اولان جمله به (محصول ترکیب) المتعدی و غیر المتعدی یعنی فعل ایکی قسمدر متعدی و غیر متعدی متعدی شول فعلدر که آنک فهمی موقوف اوله متعلقه نحو ضرب که تعلق و ارمطلوبه بر وجهله که فهم ضرب بی فهم مضروب محالدر و اول متعلقه مفعول به دیرلر و غیر متعدی شول بر فعلدر که آنک فهمی متعلق فهمنه موقوف اولیه قعد کی که آنک هیچ متعلق یوقدر که آنک فهمی اول متعلق فهمه موقوف اوله اگر چه قعودک زمان و مکان و هیئت فاعله تعلق و اردر لیکن آنک فهمی بو متعلقا تسر ممکندر حاصلی اگر فعاک فهمی موقوف ایسه فاعلدن غیرینک فهمنه اول فعله متعدی دیرلر و اول غیره مفعول به دیرلر اما اگر فعاک فهمی فاعلدن غیرینک فهمنه موقوف دکل ایسه اکا غیر متعدی و لازم دیرلر و فعل لازم متعدی اولور همزه افعاله اکرمت زیداً کی و تضعیفه فرحته کی و الف مفاعله ابله ماشینه کی و سین استفعال استخرجته کی و حرف جرله ذهبت به کی * و متعدی منقسمدر اوج قسمه بر بیسی بر مفعوله تعدیه ایدندر نصر و ضرب و طلب کی و بوقسم استعمالده چوقدر ایکنجیبی اولدر که ایکی مفعوله تعدیه ایدر بوده ایکی قسمدر زیرا که مفعول ثانی سی جائزدر که بحسب ذات عین مفعول اول اوله افعال قلوب کی که آنلرک مفعول ثانسی عین مفعول اولی اولور و اکامستند اولور و فعل داخل اولمازدن

مع التاء مقدره متعلق خوف اللبس مفعول له * ومعتل العين مبتدأ الا فصح مبتداء ثانى
 قبل خبر ثانى وبو ثابله خبر اولدر و رابط محذوف در وبع قبل به معطوف وجاء الاشمام والواو
 ومثله اى مثل قيل وبع باب اختيار وانقيد دون استخیر واقیم * وان كان اى الفعل مضارع ماضى اوله
 اى اول الفعل وقبح ما قبل آخره اى آخر الفعل ومعتل العين ينقلب فيه اى بصير العين فيه الفا
 (محصول تركيب) فعل مالم بسم فاعله يعنى فاعلى ذكر اولمیان مفعول فاعلى بر فاعلدر که فاعلى حذف
 ایدرلر ومفعولردن بر مفعولى قائم مقام فاعل طو تارلر وآنک اعرابى اول مفعوله ویررلر وطریق بونده
 بودر که اگر فعل ماضى اولور سه اولنى مضوم ایدرلر و آخرینک ماقبلنى مکسور ا کر مکسور
 اولما زسه نحو نصر و علم و شرف و اکرم و فرح و د حرج آخرینک ماقبلنک کسریله اکتفاء ایدلرلر
 زیرا که التباس لازم کور معلومه مجهول بینده علم کیلر ده اولک ضمیمه ده اکتفاء ایدلرلر زیرا اکرم
 مثلنده اکر اکرم دیسرلر اکرم که مضارع مجهولدر ا کا ملتبس اولور بوشول ماضینک حکمیدر که
 اولی همزه وصل و تا اولیه اما همزه وصل اولور سه استخراج کبی همزه وصله حرف ثانی پله
 مضوم ایلک کرک زیرا اکر حرف ثالث مضوم اولما سه و همزه وصل درجده ساقط اولسه
 ماضینک صیغه مجهولی صیغه امر مخاطبه مشبه اولوردی الاستخراج کبی ده یته بونک کبی در اخواتی
 حالى نحو انطلق وانقدر وغیری اخواتی یته بونک کبی اکر اولنده تا اولور سه نحو تفعل وتفاعل
 وتفعّل ایکنجی حرفی ثابله پله مضوم ایلک کرک نحو تصرف وتضرب زیرا اکر ایکنجی
 حرف مضوم اولما سه وتصرف ده تصرف دیسرلر تفعل بآنک معلومنه مشبه اولوردی
 صرف کبی واکر تضارب ده تضارب دیسرلر مفاعله بآنک مضارع معلومنه مشبه اولوردی
 اکر تدرج ده تدرج دیسرلر د حرج بآنک مضارع معلومنه مشبه اولور مخفی اولیه چونکه
 فاعل ده حرف اول مضوم اوله الف واوه قلب اولور یته بونک کبی تفاعل ده چونکه ایکنجی
 حرفی مضوم اوله الف واوه قلب اولور * ثلاثی مجردک معتل العیننده اوج وجه وار برسی
 افصحدر که قبل وبع در که اصلنده قول وبع ایدی ضمه دن صکره واووزره کسره ثقیل اولدینى
 ایچون ماقبلنده قافه نقل ایدلرلر بعد سلب حرکت قاف واو سا کن ماقبلی مکسور اولدینى ایچون
 یاه قلب ایدلرلر قبل دیدلر وبع نکرده اصلی یبع ایدی یاووزره کسره ثقیل نقل حرکت بر ماقبل ایدلرلر
 بعد سلب حرکت ماقبل یبع اولدی * وجاء الاشمام یعنی مذکور اجوف واویده واییده اشمامده کلشدر
 اشمام اولدر که قانک کسره سنی ضمه یه میل ایندیر رسن که واوه میل ایلیه واوده کلشدر قول کبی قانک
 ضمی وواو ک سکونیه وبع یاه واوه قلب اولدی ماقبلی مضوم اولدینى ایچون * یته بونک کبی
 افعال و انفعال بآنک اجوفنده اوج وجه جائزدر نحو اختیار وانقید که اصلی اختیار وانقود ایدی
 افصح ذکر اولان اغلالدر ومتوسطی یعنی اشمام اولدر که همزه یی یته مضوم او قویه سن
 و تا قافی اشمام ایلیه سن یعنی ترو قید وقیل وبع کبی اوج وجهله او قویه سن لیکن جهندن ضعیف
 اخنور وانقوددر * اما افعال بایندن واستفعال بایندن معتل العین نحو اقیم واستقیم بونده بر وجهدن
 غیرى جائز دکلدر زیرا که اقیم اصلی اقوم ایدی واووزره کسره ثقیل نقل حرکت بر ماقبل ایدلرلر
 واو سا کن ماقبلی مکسور یاه قلب ایدلرلر اقیم اولدی واستخیر اصلی استخیر ایدی یاووزره کسره ثقیل
 نقل حرکت بر ماقبل ایدلرلر استخیر اولدی پس بوا یکی بانک ثلاثی معتل العینله مناسبی بوقدر تا کیم

اکرم (محمسول ترکیب) الامر صیغه مجهول اصطلاحاً حنده امر هم غائب وهم مخاطبه اطلاق ایدر لر معلومته و مجهولته لیکن امر حاضرک معلومته امر بالصیغه دیرلر و اول اوچنه امر بالحرف دیرلر که اول حرف لام در و لفظ امر هرگاه که مذکور اولور آندن متبادر اولان امر حاضر معلومدر ائک ایچون مصنف الامر صیغه یطلب بها الفعل دینی و شک یوقکه صیغه مناولدر اقسام اربعه و فاعل قیدیه امر غائبک و حاضرک مجهولاری خارج قالدی و مخاطب قیدیه امر غائبک معلومی خارج قالدی و یحذف حرف المضارعه قیدیه خارج قالدی امر فاعل مخاطب که لامله اوله نته که قراءه شاذده و اردر (فلذلک فلتفرحوا) قیاس بوایدیکه خطاب تقدیریه فافرحوا دینلیدی و حکم آخره ای حکم آخر امر فاعل مخاطب حکم مجزومدر یعنی نیچه که صورت جزومه کاه حرکت و کاه حرف علت و کاه نون حذف اولور بونده بویه حذف اولور نحو اضرب واغزو ارم و اخش اضربا اغزوا لیکن بوحذف جزم قبیلندن دکلدر زیرا که بوا امر مبنی الاصل قبیلنددر ماضی کبی و شول مشابیه که فعل مضارعی ائک ایچون معرب الشکر در بوا مرده باقی دکلدر اما چونکه بوا امر اول اوج قسمله که مجزومدر در مشارکدر معنای امریده و طلب فعلده بونک آخرنک حکمی حکم مجزوم اولدی * و کوفیلر قنده امر فاعل مخاطب مجزومدر و لام امر آمده مقدردر اما بصریلر قنده بوا امر موقوفدر مجزوم دکلدر و بومذهب صوابه یقینر کدر زیراین العلماء منصوردر * فان کان بعده ما کن یعنی صیغه امر اشتقاق ائلک طریقی اولدر که حرف مضارعتی حذف ایدر لر پس اگر مابعدی متحرک اولور سه آخرینه جزم حکمی و برلر و باقسنی امر ایدر لر ایددی تعددن عد و تضاریدن ضارب و تکریم دن کرم و تدحرج دن دحرج و تدحرج دن تدحرج و تنصرف تنصرف دیرلر و چونکه بوقسم ظاهر ایدی ذکر اولمادی * و اگر حرف مضارعتک مابعدی ساکن اولور سه و اول مضارع درت حرفی اولمازه یعنی افعال بایندن اولمازه اول صورته برهمزه وصل زیاده ائلک کرک تا کیم ابتداء بالساکن متعذر اولیه و اول همزه مضوم اولور اگر ساکنک مابعدی مضوم اولور سه اگرچه حتی مکسور اوائق ایدی زیرا که اصلنده ساکن ایدی و الساکن اذا حرك حرك بالسکسر اما ضمه دن کسره یه انتقال ثقیل اولدیغی ایچون همزه اتباع ایچون ضمه و یردیلر اقل کبی و هر کاهکه ساکنندن صکره ضمه اولیه که کرکه قحه و کرکه کسره اوله همزه وصل مکسور اولور نته کم آئک اصلیدر نحو اضرب واعلم کر او مضارع باب افعالدن اولور سه تکریم کبی اول همزه قطع محذوفی اعاده ایدر لر و مقنوح اولور پس کویا که اکرم تکریم دن مأخوذدر و حروف مضارعتک مابعدی بونده متحرک تقدیر اولور معلوم اوله که افعال همزه سنی مضارعه حذف ائلک متکلمده اجتماع همزین لازم کلدیکی ایچوندر و باقیلر نه اطرا حذف ایلدیلر و بولت امر بالصیغه ده موجود دکلدر لاجرم همزه اصلنه رجوع ایلدی * فعل مالم یسم فاعله هو ما حذف فاعله فان کان ماضیا ضم اوله و کسر ما قبل آخره و بضم الثالث مع همزة الوصل والثانی مع التاء خوف اللبس ومعتل العين الانفصاح قبل و بیع و جاء الاشمام والواو و مثله باب اختیار و انقید دون استخیر و اقیم وان کان مضارعاً ضم اوله و فتح ما قبل آخره و معتل العين یقلب فیہ الف * فعل مالم یسم فاعله ضمیر فاعله ده مایه مائدر که الذی معنایستدر ای فعل المفعول الذی لم یسم فاعله هو مای فعل حذف فاعله ای فاعل الفعل فان کان ای الفعل ماضیا ضم اوله ای الفعل و کسر ما قبل آخره ای آخر الفعل و بضم الثالث مع همزة الوصل والثانی ثالثه معطوف در

اما اگر نظر اید بر سبب که لایقی مطلق ایچوندر حال واستقباله احتمالی وار حرف شرطک جزاده تأثیری اولور
 حال احتمالنندن قطع التکله و فایه احتیاج اولتظار * او چنجی قسم اولدرکه فاءآنده واجب اولور و اولهر
 جزادرکه مذکور ایکی قسم سابقدن غیریدر پس بوتقدیرجه یا ماضی اولور قدله لفظا نحو ان اگر متنی
 ایوم فقد اگر متک امس و یا تقدیرا قدله نحو ان اگر متنی ایوم فاکرمک امس قد تقدیر یله نته که
 فرآنده کلشدر (فصدقت و هفکذبت) بونده فاه واجبدر زیرا که ماضی کندی حالنده باقی قالشدر و حرف
 شرطک آنده تأثیری یوقدر پس فارابطه سنه احتیاج اولنوردخی فاکک دخولی واجب اولان جله
 اسمیه در وجه فعل امر و نهی و دعائی و فعل مضارع که مایله و یالن ایله منفی اوله بومواضعک
 جیبنده فاه واجبدر زیرا که حرف شرطک جزاده تأثیری یوقدر * و یجی اذایعنی اذاه مفاجاه که
 قرب معناسنه در فاکک برینه طورر جزاه شرط جله اسمیه اولدقده نحو قوله تعالی (وان نصبهم
 صیئة بما قدمت ایدیهم اذاهم یقنطون) ای فهم یقنطون جله اسمیه ایله تقید آنک ایچوندرکه اذاه مفاجاه
 جله اسمیه به داخل اولاغندر الانادر و بان مقدرة یعنی فعل مضارع ان مقدره مجزوم اولور پس مقامده
 فعل امرده یعنی امرک جوابنده نحو زرئی اگر مک ای ان ترئی اگر مک فیکده نحو لا تفعل الشر
 یکن خیرا لک ای ان لم تفعله یکن خیرا لک ای ان لم تفعله یکن خیرا لک استفهامکده نحو هل عندکم ماء
 اشربه زیرا معناسی ان یکن عندهم ماء اشربه تمنی نکرده نحو لیت لی ما لا انفعه زیر معناسی ان یکن لی مال
 انفعه مرصکده نحو لا تنزل بنا نصب خیرا زیرا معناسی ان تنزل بنا نصب خیرا و هرگاه که بواشیاء خمسة
 دنصکره مضارع ما تقدمه سبب اولغه لایق اولسه و متکلم سببیت قصد ایله فعل مضارع له ان تقدیر اولور
 و بواشیانک جوابنده مضارع آنکه مجزوم اولنور نحو اسلم تدخل الجنة ای ان تسلم تدخل الجنة بواشیر
 جواب امردر و لا تکفر تدخل الجنة ای ان لا تکفر تدخل الجنة و امتناع اولدی لا تکفر تدخل
 النار زیرا اگر شرط لفظله موافق منفی تقدیر اولسه معنی بنه فاسد اولور زیرا ترک کفر دخول
 ناره سبب دکلدر بلکه سبی کفردر * اما اگر شرط مثبت تقدیر اولسه ایچدی برشی تقدیر اولنور که
 لفظا اکادالات الیز زیر اننی اثباته دلالت الیز اما کسائی دیرکه بوجاژدر زیرا عرف حسبجه بومعنی
 مفهوم اولور که ان تکفر تدخل النار و ان تدن من الاسد یا کلک پس نهی عرف واسطه سیله بوفک
 کبی برلده قرینه شرط مثبت اولور و بونده هیچ خلل یوقدر اما اگر عرف بوتقدیر دلالت
 المسیدی جائز اولمازدی * الامر صیغه یطلب بها الفعل من الفاعل الخطاب یحذف حرف المضارعة
 و حکم آخره حکم المجزوم فان کان بعده ساکن و لیس برباعی زیدت همزة وصل مضمومة ان کان
 بعده ضمة مکسورة فیما سوا مثل اقلل اضرب اعلم و ان کان رباعیا مفتوحة مقطوعة * الامر
 بعض نفعده مثال الامر واقدر صیغه یطلب بها ای بالصیغه الفعل ای المصدر قائم مقام فاعلیدر
 یطلب نك من الفاعل الخطاب یحذف حرف المضارعة یطلب به متعلقدر و حکم آخری آخر بنا الامر مبتدا
 حکم المجزوم خبر فان کان بعده ای بعد حرف المضارعة ساکن و لیس الفعل برباعی شرطه معطوفدر
 و با حالد زیدت همزة وصل مضمومة نعت همزدر و ان کان بعده ضمة مکسورة صفت ثانیدر فیما
 سوا ای فیما سوا کان بعد الساکن مضمومة مثل اقلل مضمومة مثال اضرب مکسورة مثال اصل
 مفتوحة مثال و ان کان الفعل رباعیا مفتوحة مقطوعة ای فهمزة الامر منه مفتوحة مقطوعة نحو

فالجزم ای فالجزم لازم * وان كان الثاني فالوجهان ايكي محذوف تقديره خبر كان وخبر مبتدأ تقدير كلام وان كان الثاني مضارعا فقيه وجهان واذا كان الجزاء ماضيا بغير قد لفظا تميز در ماضيان ويا قدر كانك خبر بدراي لفظا كان او معنى كامعطوف لم يحذف الفاء جزاء شرطدر وان كان الجزاء فعلا مضارعا مثبتا او منفيا بلا فالوجهان اي فقيه الوجهان * والا اي وان لم يكن الجزاء ماضيا بغير قد لفظا او معنى ولا مضارعا مثبتا او منفيا بلا فالفاء لازم * ويجي مضارع معروف اذا قل على مع الجملة الاسمية يجي به متعلق موضع الفاء مفعول فيه يجي در وان مقدرة محلا منصوب بدر حكايه لقله وبأن مقدرة قولندن كه حال واقع اولشدر بعد الامر والنهي والاستفهام والتثني والعرض اذا قصد السببية نحو اسلم تدخل الجنة ولا تكفر تدخل الجنة وامتنع لا تكفر تدخل النار خلافا للكسائي لان التقدير ان لا تكفر جار مجرور امتنع به متملقد (محصول تركيب) وكلم المجازاة كلم جمع كلمه در ويا اسم جنسدر نه كه كتاب اولنده معلوم اولدى كلم مجازاة مذكور اولاندرو بونرايكي فعل مضارعه داخل اولورلر تا كه دلالت ايليه در اولكي ثانيه سبب اولديفته تكلم دير من ان نضربني اضربك وفعل اوله شرط وثاني به جزاء ديرلر ملزوم ولازم ده ديرلر پس اكر ايكي فعل بيله مضارع اولورسه ايكي سنه بيله جزم لازم در زيرا ايكي فعل بيله جزمه قابلدر وجازم موجود ومانع هيچ بوق * ينه بونك كي اكر اولكي مضارع وثاني ماضى اولورسه جزم اول متعين در زيرا كه جازمك قنده در وقابل جزمدر واكر عكسجه اولورسه يعنى اولكي ماضى وثاني مضارع اولورسه ايكي مجيده ايكي وجه جائزدر بريسي جزم در زيرا بوايكنجي قابل جزمدر وامل جزم موجوددر واوليكده اولان مانع كه بنادر بوقدر وبواستعمالده چوقدر ايكنجيسي مرفوع اولمقدر زيرا كلم مجازاة چونكه كندينك اولكي معمولنده عمل ايتكه قادراولدى مبنى اولديغيجون پس كاضف طارى اولدى ايمدى مناسب اولديكه ايكنجيده عمل ايليه وبوجه استعمالده آذر داما وارد در نه كه شاعريور مشدر * شعر * وان اتاه خليل يوم مسغبة * يقول لاثاب مالي ولا حرم * وهرگاهكه ايكي فعل بيله ماضى اوله حال ظاهر اولور زيرا كه كلمه مجازاة هيچ برنده عمل ايله منر انكيچون بوضورتى ذكر ايلدى * واذا كان الجزاء ماضيا معلوم اوله كه شرط اولماز لاجله فعلى خبرى اما جزاء جائزدر كه جمله فعلى اوله جميع اقساميله و جائزدر كه جمله اسميه اوله * وجزايه فا داخل اولمق اعتباريله اوج قسمه منقسمدر بريسي اولدر كه اكا فا داخل اولمق جائز اولمايه واول شول وقندر كيم جزاء فعل ماضى اوله لفظا ويا معنى بلا لفظ قد ملفوظ ويا مقدر نحو ان ضربتني ضربتك وان ضربتني لم اضربك بونده فاجائز دكدر زيرا كه كلمه شرط جزاءه تأثير ايلمشدر و آنى معنائى مستقبليه ايلتمشدر پس بوتأثير وارا يكن فاربطه سنه محتاج دكدر بلكه قابليه ربط لهو اولور ايكنجى قسم اولدر كه جزاء فعل مضارع مثبت ويامتنى بلا اوله بوايكي محمله ادخال فاورترك فاجائزدر امامضارع مثبت زيرا مضارع حاله واستقباله محتملدر وحرف شرط واسطه سيله استقباله مخصوص اولدى پس آده حرف شرطك تأثيرى اولور حاله محتمل اولمقن تخلص واسطه سيله پس فايه احتياج اولماز اما اول جهندن كه استقبال بر معنا سيدر آنك ايمدى اول كندى معنا سنده مستعمل اولمش اولور وبواعتبارله حرف شرطك آده تأثيرى اولماز پس مناسب اولور قابليه ربط املك * بعضيدر ديمشدر كه اكر مضارع مثبتى مبتداي محذوفه خبر ايدرسك فايه احتياج اولنوروا كرايلىز سك احتياج اولتماز واما لاياله منى مضارعه اكر نظر ايدرسك كه لافى استقبال ايجوندركه كلمه شرطك جزاءه هيچ تأثيرى اولماز و فايه احتياج اواندر

وفاجزایه تقدیری و اما اجزای المضارع مع کیفما و اذا فشاذ و بان معطوف درله مقدره ای حال کوئی
مقدرة واسطه ایله مفعول به در تقدیری و بنجزم المضارع بأن حال کونها مقدرة فلم مبتداً لقلب جار
مع المجرور خبر مبتدأ در مفعول مضاف مصدر در المضارع مفعول اول و فاعلی متروک ماضیا مفعول
ثانی و فیه ای نفی المضارع قلبه معطوف تقدیری و لم وضمت لتقلب المضارع ماضیا و فیه مثلاً لم یقم
زید دیکم معنای ما قام زید دیکمدر و لما مثلها ای مثل لم و یختص ای لما بالاستفراق و جواز حذف
الفعل و لام الامر المطلوب بها ای تلك اللام ای لمحوها الفعل قائم مقام فاعل المطلوب در و لا التهی
المطلوب بها التک جله اسمیه معطوف در لام امره (محصول ترکیب) و بنجزم لم و لما یعنی بودرت
حرفه بر فعل مضارع جزم اولور یعنی بونلک هر بری بر فعل مضارع جزم ایدر و کلم مجزاة
ایکیشر فعل مضارع جزم ایدر و اول ان در و آنک معنای متضمنه ندرته که تفصیل به بیان اولور ان شاء الله
تعالی و اذا کلمه سی مالفظنه مقرون اولنجه جزم ایدر لکن اذنها جزم التلازیمه بونک کی حیث
کلمه ماضی جزم التلازم اما این ومتی مایل و ماضیه جزم ایدر * اما فعل مضارعی کیفما و اذا ایله جزم ایلک
و ماضیه مایلده شاذر اما کیفما ایله شاذر و لدیفی عموم احوال لازم کلدیکچون ته که دیرسن کیفما
تقرأ اقرأ بونک معنای بواو اور که و هر طریق و هر فن اوزره که سن او قورسن بنده او قورم و ظاهرا
بومعنی متعذر اولور زیرا که مخاطبک جمیع کیفیت قرائتی کنیدی قرائتنده رعایت ایلک مشکدر و اما
اذا ایله جزم ایلک شاذر و لدیفی آنکیچوندر که شرط اقتضاء ابهام و عموم ایدر و کلمه اذا تعین و خصوص
ایچوندر ایدی مناسبت مجازات اولمازا کر چه استعمالده وارد اولشدر ته که شاعر سیورر * مصراع *
و اذا نصبتک خصاصة فتحمل * ینه بونک کی فعل مضارع مجزوم اولور ان مقدره ته که معلوم اولور
ان شاء الله تعالی * فلم یعنی لم حرفی فعل مضارع جزم ایدر حذف حرکت و یاتون و یا حرف علت ایله و مضارعی
ماضیه به قلب ایدوب مثبت ایکن منفی قبلور و لماده بونک کی در لیکن کلمه لما مختص در استفراق فیه
تکلم و فیه دیک ته که دیرسن ندیم زید و لما ینفصه الندیم یعنی پشیمان اولدی زید و الا ان کا بشیمانلق
قائده و برمدی و بواسفراق نفی لم ینفصده یوقدر * ینه لما حذف فعله مخصوص صدر شوبله که بریده که
امیرک آنهر کو بی مذکور اوله دیرسن جئت و لما ای و لما یرکب الامیر اما جائز دکلدر که دیرسن جئت
و لم یرکب الامیر و دخی لماده توقع وارد کلدیه یوقدر * و بولما جازمه غیر لماء حینیه در که دیرسن لما جاء
زید جاء عمرو * و لام الامر یعنی لام امر بر لا مدر که آنکله طلب فعل قصد و انور نحو لیضرب زید و رسون
زید دیکمدر و لاه النهی ضد لام امر در یعنی لا ایله طلب ترک فعل ایدر لر نحو لا یضرب زید او رسون
زید دیکمدر * و کلم المجازاة تدخل علی الفعلین لسیبیه الاول و مسیبیه الثانی و یسمیان شرطاً و جزاء
فان کانا مضارعین أو الاول فالجزم و ان کان الثانی فالوجهان و ان کان الجزاء ماضیا بقیه قد لفظاً و معنی
لم تجز الفاء و ان کان مضارعاً مثبتاً و منفیاً بلا فالوجهان و الا فالفاء و نجی * اذا مع الجملة الاسمیة موضع
الفاء و ان مقدرة بعد الامر و النهی و الاستفهام و التثنی و العرضی اذا قصدت السبیه نحو اصل تدخل الجنة
و لا تکفر تدخل الجنة و امتنع لا تکفر تدخل النار خلافاً للکسانی لان التقدير ان لا تکفر * و کلم المجازاة
تدخل علی الفعلین لسیبیه الاول ای الفعل الاول و مسیبیه الفعل الثانی و یسمیان الف قائم مقام فاعل
شرطاً مفعول ثانیه یسمیان به و جزاء معطوف در ما قبله * فان کانا مضارعین أو الاول معطوف در اسم کان به

(فالجزم)

ولام محمود بر حرف جر در که کان منقیدن صکره داخل ولور تأکید فی ایچون چوننده فعل مضارع داخل اوله تقدیر آن لازمدر مذکور کی تنه که الله تعالی جل جلاله قول شریفنده واقعدر (وماکان الله ليعذبهم وانت فيهم) واقفاء یعنی فمضارعی نصب ایدن آن حرفنی فادن صکره تقدیر ایلک ایکی به مشروطدر بریسی سببه در یعنی فاک ماقبلی مابعدنه سبب کرک ایکنجیسی اولدر که ماقبلی اشیاء سته نک بریسی اوله * اول امر نحو زرنی فاکرمک ای لیکن منک زیارة فاکرام منی ویانهی لاتشمتنی فاضربک ای لایکن منک شتم فاضرب منی ویانفی نحو ماتائینا فتحدثنا ای لیس منک اتیان فتحدث منی * باستفهام نحو هل تأتینی فاکرمک ای هل یكون منک اتیان فاکرام منی ویاتمنی نحو لیت لی مالا فانفقه ای لیت لی ثبوت مال فانفاق منی ویاعرض نحو الانزل فتصب خیرا ای الایکون منک نزول فاعصابه خیر منی جمیع بومواضعده سببه مقصوددر وفا کادالات ایدر وفاک مابعدی بر مصدر تأویلنده در که معطوفدر بر غیر مصدره که فاک ماقبلندن معلومدر تنه که تقدیر ایلندی * والواو یعنی واودن صکره ان ناصبه مضارع مقدر اولور ایکی شرطله بریسی معنای جمعیت قصدی در و بریسی اولدر که واول ماقبلنده مذکور اشیاء سته نک بریسی اوله وامثله واهمان امثله فادرقائی واه ابدال ایلنه اول تقدیر مثلاً دیرسن زرنی واکرمک ای لیجمع الزیارة والا کرام ونحو لاتأکل السمک وتشرب اللبن ای لایجتمع منک اکل السمک مع شرب اللبن وقس علی هذا * وأو یعنی کله او که فعل مضارع آندنصکره مقدر آن حرفیله منصوب اولور الی معنای در پس حرف جر اولور وواجب اولور آندنصکره ان تقدیر ایلک تا کیم حرف جر داخل اسم اوله تنه که دیرسن لازمک أو تعطینی حتی ای لازمک الی ان تعطینی حتی یعنی سندن مفارقت الیام حقی و بر منجیه وبعضیلر دیدیلر که او بونده حتی معنای در پس الی حکمنده در وبعضیلر دیدیلر که الامعنا سندن ای لازمک حتی تعطینی حتی ویا الاتعطینی حتی ای فی کل وقت الاعطائک حتی * والعاطفه یعنی حرف عطفدن صکره أن تقدیر اولنور وفعل مضارع آنکله منصوب اولنور شول وقتکه معطوف علیه اسم اوله تا کیم فعلی اسم اوزرینه عطف لازم کلیه تنه که قول شاعرده واقعدر بیت * لبس عباءة وقرعینی * احب الی من لبس الشفوف * یعنی وان تقر بونده أن لازمدر تا کیم مصدر فعلی اسم قیلوب اسم اسم معطوف اوله حاصلی فعل تأویل مصدرده اسم اولوب ماقبلنده اسم معطوف اوله * وبوکلاتکه آنلردن صکره ان ناصبه تقدیر اولنور اوج وجه اوزرینه در * بریسی اولدر که اضمار و اظهار جائز در یعنی حروف عطفده تنه که لبس عباءة وقرعینی یعنی وان تقرعینی ولام کی در قیاس که لافیه ایله جمع اولماس اوله جئت لتکرمنی ولان تکرمنی کی امالام مجوده اظهار جائز دکلدر فرق ایچون * اما ایکنجیسی اظهار واجبدر واول لام کی در قیاس که لافیه ایله جمع اوله نحو قوله تعالی لئن لا یعلم اظهار ان بونده واجبدر تا کیم ایکی لام جمع اولیه ودله ثقیل اولیه * او چنجیسی اولدر که اظهار جائز اولیه لام کی وحروف عطفه کی * ونجزم یلم ولما ولام الامر ولا فی النهی وکلم المجازاة وهی ان واذما وحیثا وابن ومتی ومن وماوای وانی وامامع کیفما واذافشاذوبأن مقدرة فلم تلعب المضارع ماضیا ونقیه ولما مثلها ویمختص بالاستفراق وجواز حذف الفعل * ولام الامر المطلوب به بالفعل ولا النهی المطلوب بها الترك * ونجزم ای المضارع یلم ولما ولام الامر ولا فی النهی وکلم المجازاة ای الشرط معطوفدر له وهی ای کلم المجازاة ان ومهما واذما وحیثا وابن ومتی ومن وماوای وانی واماقصیل ایچون * مع کیفما مقدره متعلق * اذا اکام معطوف فشاذ مبتدی محذوفه خبردر

متروک اوله و بو حته ناصبه حرف جر در که خواص اسمند بر پس و اجبدر که آند نص کره آن مقدره اوله
 تا کیم فعلی تأویل مصدرده قیله و بو حتی که کی معناسنه در یعنی سببیت معناسنه در غالباً نه که دیر سن اسلمت
 حتی ادخل الجنة و کاه اولور که الی معناسنه اولور یعنی منتهاء غایت معناسنه پس آنده سببیت اولماز
 نه که دیر سن سرت حتی تغیب الشمس و اگر مراد فعلند که حداثه نص کره در زمان حالدر تحفیف طریقله
 و یا حکایه طریقله اول حتی حرف جر اولماز و ابتدایه و استیاضیه دیرلر و مابعدی کلام مستقل
 و سببیت واجب او اور تا کیم ارتباط لفظی و معنوی بالکلیه منقطع اولیه نه که دیر سن مرض
 فلان حتی لایرجونه یعنی فلان مریض اولدی شویله که بوزمان حاضرده صغ الملق امید یوقدر
 و یا دیر سن کنت سرت امس حتی ادخل البلد ادخل بومقامده حکایت حال ماضیه در کویا که سن
 بو عبارتق دخول بلد حالنده پیدا ایلش سک و بوزمانده آنی حکایت ایدر سن پیدا ابتدیک کبی
 و اول عبارتده رفع و اربادی پس حکایتده رفع اولقی کرک و بو حکایت حال ماضیه دیرلر و چون
 مراد حال اولور تحقیقا یا حکایه آنده آن تقدیر ایلک ممکن دکدر زیرا که ان علامت استقبال و من
 ثمه امتنع یعنی بونکیچونکه یلدر که هرگاه که مراد فعل مضارع دن حداثه صکره حال اوله تحقیقا
 و یا حکایه اول حتی ابتدایه اولور و مابعدی کلام مستقل اولور ایددی بمنع در که کان ناقصده
 دیه سن کان سیری حتی ادخلها رفعله زیرا که کان ناقصه خبر سرز قالور زیرا که حداثه مابعدی
 جله مستقله در کلام سابقک تمهیدندن دکل * و جائزدر که کان تامده دیه سن و معنی ینه بو اوله ثبت
 سیری فانا ادخل الآن و بوجهتدن که حداثه استیاضیه نک مافیلی مابعدیه سبب اولور جائز دکدر که
 دیه سن اسرت حتی بدخلها رفعله زیرا بومقرر اولور حصول دخول که مسببدر بونک بریله که سبب
 دخول که سیردر اول مشکو کدر استفهام واسطه سیله لیکن جائزدر که دیه سن ایهیم سار حتی بدخلها
 رفعله زیرا که سیر بومقامده محققدر و شک فاعلده در پس جائزدر مسبب محقق الحصول اوله * و لام
 کی مثل اسلمت لا دخل الجنة و لام المحمود و لام التأکید بعد النفی لکان نحو قوله تعالى وما کان
 الله ليعذبهم والفاء بشرطین احدهما السببية والثانی ان یكون قبلها امر اونهی و استفهام اونفی او تمن
 او عرض والواو بشرطین الجمعیه و ان یكون قبلها مثل ذلک * و أو بشرط معنی الی ان والعاطفة
 اذا کان المعطوف علیه اسما و یحوز اظهار ان مع لام کی والعاطفة و یجب مع لافی اللام * و لامی مثل
 معلوم اسلمت لا دخل الجنة و لام المحمود و لام التأکید بعد النفی لکان نحو قوله تعالى وما کان الله ليعذبهم
 والفاء بشرطین احدهما السببية والثانی ان یكون قبلها ای قبل الفاء امر اونهی و استفهام اونفی او
 تمنی او عرض والواو بشرطین الجمعیه جرله بدل بمضدر شرطیندن و ان یكون قبلها ای قبل الواو
 و مثل ذلک ای مثل تلك الوجوه و أو بشرط معنی الی ان والعاطفة مبتدأ خبری محذوف اذا کان
 المعطوف علیه اسما ظرف محذوف تقدیری والحروف العاطفة ینصب بعدها المضارع باضمماران
 اذا کان المعطوف علیه اسما و جائزدر که العاطفة معطوف حتایه و بأن مقدرة بعد حتی و لام کی والفاء
 والواو ده پس مجرور اولور زیرا احتیاضافله مجروردر و یحوز اظهار ان مع لام کی والعاطفة و یجب
 ای اظهار ان مع لافی اللام (محصول ترکیب) و لام کی بر حرف جر در که معنای تعلیل افاده ایدر
 چرنکه فعل مضارعه داخل اولور ان تقدیر ایلک کرک تا حرف جر داخل اولغه صالح اوله
 زیرا تأویل بوقدرجه مضارعی مصدر قبلور نه که حداثه جارده دینلدی نحو اسلمت لا دخل الجنة

الجنة و كنت سرت حتى ادخل البلد واسير حتى تغيب الشمس فان أردت الحال جله شر طيه
تحقيقا مفعول مطلق وباتميز اصلي ان اريد تحقيقه در صكره بوصورته عدل اولدى نه كه قرآنه
(وفجرنا الارض عيونا) اى فجرنا عيونها واقعدر او حكاية معطوفدر تحقيقاته كانت اى حتى حرف
ابتداء جله جزايه فترفع اى المضارع ويجب السببية نحو مرض حتى لا يرجونه ومن ثم امتنع
الرفع فى كان سبرى حتى ادخلها فى الناقصة واسرت حتى تدخلها وجاز فى التامة اى حصل ووقع
كان سبرى وأيهم سار حتى يدخلها (محصول تركيب) وينصب بمعنى فعل مضارع منصوب اولور
بودرت كله ايله و كلة ان ناصبه جائزدر كيم ملفوظ اوله نحو اريد ان تحسن الى وان تصوموا خير
لكم اولكيدنه نصب فتحه ايله در وثابيده حذف نونه در* وجائزدر كيم أن مقدر اوله حتى دن
واخوانندن صكره كه آندن صكره مذكور در و أنك تقاصبلى معلوم اولور ان شاء الله تعالى وكلة أن كه
علم دن صكره واقع اولور ان مخففه در مثله دن أن ناصبه دكلدر زیرا كه مخففه تحقيقى افاده ايدرو علمه
مناسبدر و ناصبه رجا و طمع ايجوندر وعلمه مناسب دكلدر ليكن مخففه دن صكره درت نسنهك بريسي
كر كسبن وسوف وياقد و يالا نافية نه كه كله جكدر ان شاء الله تعالى* وكلة أن كه ظن دن صكره واقع
اوله مخفف اولمق جائز ناصبه اولمق جائز و هرگاه كه بر فعل دن صكره واقع اوله كه اول فعل نه علم
معنا سنده در ونه ظن اول مقرر در كيم ناصبه اولور* ولن يعنى لن ناصبه نفي مستقبل ايجوندر كه تأ كيد
طريقيله نحو لن افعل هرگز بوايشى ايشلم ديمكدر پس بونفى خصوص صنده لادن ابلغدر* وبعضيلر
ديديلر كه اصل ان لادر كه النى نونه قلب ايديلر كه وبعضيلر ديديلر كه اصلى لان در تخفيف ايدوب لن
ايديلر* وكلة اذن فعل مضارعى نصب ايدر ايكي شرطه* بريسي اولدر كه مابعدى ماقبلنه
اعتماد ايلامك كرك زیرا اعتماد ايدرسه عمل ايلز نه كه دير سن انا اذن اكر مك بر كمنهك جوابنده كه سكا
انا ايك دير* بر بسيدنه اولدر كه فعل مستقبل كرك حال كركز نه كه بكن مثالده واقعدر وا كر حال واقع
اولور سه عمل ايلاز نه كه اذن اظنك كاذبا دير سن بر كمنه كه سنى سورين دير يعنى انا احبك دير و بو
شرطى آنكيچون ايشلدر كه حاصل معنى اذن جواب و جزادر و جزا جواب حقيقته مستقبليه اولور
حالده اولماز و هرگاه كه كلة اذن و اودن و يافادن صكره واقع اولسه مابعدنه ايكي وجه جائزدر رفع
ونصب رفع آنكيچوندر كه واو ويا فا واسطه سيله مابعدى ماقبلنه اعتماد ايشلدر پس عمل ايلاز ونصب
آنكيچوندر كه معطوف مستقل بنفسه در زیرا كه جله در* واوه مثال قرآنه (واذن لا يلبثون ولا يلبثوا فاية
مثال فاذن اكر مك* وكلة كى بر حرفدر كه ناصب فعل مضارع در اصل نه كه ان وان بصريلر قنده اما
كوفيلر قنده حرف جر در و آندن صكره أن مقدر در و فعل مضارع منصوبدر مقدر ان حرفيله امامذهب
اول اصحدر زیرا كه لام حرف جر در كى حرفنه داخل اولور كقوله تعالى (لكى لا يكون على المؤمنين)
پس كى حرف جر اولماز و معنى كى ايكي مذهب اوزره سييت در نه كه دير سن اسلمت كى ادخل الجنة
اسلام سبب دخول جنددر* كلة حتى فعل مضارعى نصب ايلر ان تقدير يله شول زمانكه مابعدى ماقبلنه
نسبت مستقبل و مترقب اوله كر كسه زمان حاضره نسبت مستقبل اوله نه كه دير سن اسير حتى ادخل
البلدو كر كسه اوليه نه كه دير سن سرت اس حتى ادخل البلد يعنى دون كيدم تا كيم شهره كيرم شه
دخول سيره نسبت مترقيدرا كر چه زمان حاضره نسبت مترقب دكلدر و دخول بوصورته جائز كه
واقع اوله و جائز كه واقع اوليه بلكه مراد اولدر كه سير دخول بلده ايجون اوله و دخول سير زمانده

* والمقتل بالواو فعل مضارعك آخر بكة حرف علت اوله اكر واو ويا در بدعو ویری کی رفعی ضمه
 تقدیر بیه اولور زیر او ویا اوزر مضمه ثقیلدر حذف اولور پس یدعو ویری دیر سن سکون واو ابله
 ویا ابله ونصبی فتحله اولور لفظا لن یدعو ولن یری کی زیرا که فحه خفیدر وجزمی حذف واو ویا
 ابله اولور لم یدع ولم یرم کی زیرا جازم چون حرکت بولدی بر حرف که مناسب حرکتدر حذف
 ایلدی * واکر اول حرف الف اولور سه رفعی ونصبی تقدیری اولور زیرا که الف قابل حرکت
 دکلدرو جزمی حذفله اولور نته که معلوم اولدی * ویرتفع فعل مضارعک امرابی نصبدر وآنک معین
 عاملی وار وجزمدر آنکده معین عاملی وار نته که معلوم اوله جقدر ورفقدر وآنک عاملی ناصب
 وجازمدر نجر ددر اسم موقعنه واقع اولغه نته که دیر سن زید یضرب زید ضارب یرینه پس عاملی رفع
 معنودر نته که عوامل ده معلوم اولدی * وعامل معنویه ایکی قید وار بریسی عدمیدر یعنی ناصب
 وجازمدر نجر ددر وبریسی وجودیدر یعنی اسم موقعنه واقع اولق نته که مبتداً وخبر لُعامل معنویسنده
 ایکی قید وار بریسی عدمیدر که نجر ددر عوامل سماعی وقیاسیدن وبریسی وجودیدر واول قصد
 اسناددر پس مناسب اولدر که فعل مضارعده اسم موقعنه واقع اولق اعتبار اولنه * وینتصب بأن ولن
 واذواکی وبأن مقدرة بعد حتی ولام بی ولام الجحد والفاء والواو وأو * فأن نحو اريدان تحسن الى وان
 تصوموا خير لكم والتي تقع بعد العلم مخففة من المثقلة وليست هذه نحو علمت ان سيقوم وان لا يقوم والتي تقع
 بعد الظن ففيها الوجهان * ولن نحو لن ابرح ومعناها في المستقبل واذن اذ لم تعتمد ما بعدها على ما قبلها
 وكان الفعل مستقبلاً نحو اذن تدخل الجنة واذا وقعت بعد الواو والفاء فالوجهان * وكى مثل اسلمت
 كى ادخل الجنة ومعناها السببية * وحتى اذا كان مستقبلاً بالنظر الى ما قبلها بمعنى كى اوالى نحو اسلمت
 حتى ادخل الجنة وكنيت سرت حتى ادخل البلد واسير حتى تغيب الشمس فان اردت الحال تحقيقاً او حكاية
 كانت حرف ابتداء فیرتفع ونجيب السببية نحو مرض حتى لا يرجونه * ومن ثم امتنع الرفع في كان سيري
 حتى ادخلها في الناقصة واسرت حتى تدخلها وجاز في التامة كان سيري حتى ادخلها وابهم سار
 حتى يدخلها * وينتصب اى المضارع بأن ولن واذن وكى وبأن مقدرة منصوبدر حالتيه ان دنه واسطه
 ابله مفعول به در اى ينتصب المضارع بأن حال كونها مقدرة وبعد حتى ولام كى ولام الجحد والفاء
 والواو * فأن نحو اريد ان تحسن الى * وان تصوموا خير لكم * والتي اى ان التى اسم موصول بعد
 العلم صلته سى وموصول صلته سيله مبتدا مخففة خبر مبتداً من المثقلة به متعلق وليست هذه جله فعلیه
 معطوفدر خبره نحو علمت ان سيقوم وان لا يقوم والتي تقع بعد الظن موصول صلته سيله مبتداً ففيها
 الوجهان جله اسمیه خبر مبتداً * ولن نحو لن ابرح ومعناها في المستقبل * واذن مبتداً خبری مقدراً اذا
 ادات شرط لم تعتمد جمده مطلق ما قبلها موصول صلته سيله فاعل جمهدر * على ما قبلها جار مجرور بیه
 جمده متعلق وضمير ل اذن كله سنه راجعدر * وكان الفعل مستقبلاً نحو اذن تدخل الجنة واذا وقعت اى اذن
 بعد الواو والفاء فوجهان اى فقيه وجهان پس وجهان مبتداً خبری محذوف او اور ووجه جزاء شرطدر
 وكى نحو اسلمت كى ادخل الجنة ومعناها اى معنى كى السببية وحتى مبتداً خبری محذوف اذا كان مستقبلاً
 ظرف خبردر بالنظر مستقبلاً متعلق الى ما قبلها نظره متعلق وبعنى كى خبر مبتداً محذوفدر اى وهو بمعنى
 كى وياحتى دن حالدراو الى أن معطوفدر كيه تقدیری و حتى تنتصب الفعل باضمار ان اذا كان الفعل الذى دخل
 عليه حتى مستقبلاً بالنظر الى ما قبلها حتى حال كونها ماصقة بمعنى كى اوالى ان نحو اسلمت حتى ادخل

والفحمة والسكون اعرابی ظاهر در مثل یضرب معلوم والمتصل نعت مبتدای محذوف در به متصله متعلقه و ضمیر مضارعه راجعه در ذلک فاعل متصل در بالنون خبر مبتدای و حذفها نونه معطوفه تقدیری والمضارع الذي اتصل بذلك المضارع الضمیر البارز يكون اعرابه حال الرفع بالنون وحال النصب والحزم بحذف التون والمعتل مبتدای بالواو اکامعاق والياء واوه معطوف بالضمه خبر مبتدای تقدیرا تمیز ویا مفعول مطلق ویا حال در ضمه در که مفعول معناسنه در تقدیری والمعتل بالواو والياء يكون اعرابه بالضمه من حيث التقدیر لان حيث اللفظ یاخود قدرت تقدیرا یاخود حال كونها مقدره والفحمة معطوفه بالضمه یه افظام مفعول معناسنه به حال در قحه در والحذف معطوفه در اکا والمعتل بالالف وبالضمه والفحمة تقدیرا والحذف اعرابی ظاهر ویرتفع اذا تجرد عن الناصب والحزم یعنی مضارع وجهی ظاهر در (محول ترکیب) وهمز حروف نایت دن مفرد متکلم ایچوندر اگر مذکروا کر مؤنث انها زمسنه موافقت ایچون ونون متکلم ایچوندر غیر یله ایکی ویا زیاده مذکرو مؤنث نحن نونه موافقت ایچون ونا خطاب ایچوندر مطلقا انت تاسسنه موافق اولمغیچون ومؤنث غائبه وغائبین ایچوندر وظاهر بوایدی که بوا یکی غائبه داخی یالیه اولیدی مذکر غائبی کی وجع مؤنث غائبه کی اما چونکه تایادن اخفدر غائب دن بوا یکی صیغه مخاطبه الحاق ایلدیلر ونا کنوردیلر اخف اولانی استعمالده ثقلت ویرسون دیو و حروف المضارعة مضومۃ فی الرباعی یعنی حرکت حرف مضارعه ضمه در هر مضارعه که ماضیسی درت حرف اوزره اوله اولده درت بایدر افعال وتقبل ومفاعله وفعاله در وملتقی اولان فعلا یه آنک حکمنده در بودرت بایک حرف مضارعه ضم اختیاری فرق ایچوندر واضرب و یضرب کیده عدم التباس ایچوندر زیرا اگر یضرب دینسه ثلاثی مجرد کی التباس لازم کلودی و باقبل بنی باب افعاله قیاس ایلدیلر زیرا ماضیبری درت حرفی در ماضیسی درت حرفی اولاندن غیر نیک حرف مضارعتی مفتوح در خفتدن اوتوری و هیچ بر فعل در عرب دکدر لافعل مضارع که اول در بردر اسم مشابته واسطه سیله تده مذکور اولدی وفعل مضارع شول وقت در عرب اوور که اکامصل اولیه نون تا کید ثقیله وخفیفه که اگر متصل اواسه اول فعل مضارع مبنی اوور زیرا که نون تا کید شده اتصال واسطه سیله جزء کله منزلنده در پس لایق دکدر اعراب نون تا کید ماقبلنده اوله زیرا اعراب وسط کله ده اوائی لازم کلودی حقیقه تله بینه بونک کی فعل مضارعه کله نیک اعرابی بر غیر ی کله نیک اوزرنده اوائی لازم کلودی حقیقه تله بینه بونک کی فعل مضارعه نون ضمیر متصل اواسه مبنی اوور یضربن واتضربن کی زیرا بونون اقتضاء ایدر که ماقبلی ساکن اوله یضربن کی ایدی یضربن مشابته مبنی اوور فعل مضارع اعرابی رفع ونصب در که مشترکدر آنکله اسم مایندو جزء در که افعاله جر منزلنده در اسماء وهرگاه که فعل مضارع صحیح اوله یعنی حرف اخیری حرف حالت اوله پس اگر ضمیر برزمر فوع در مجرد اوور سه که تنبیه مذکر ومؤنثه وجع مذکر در در کر کسه حاضر وکرک غائب ومخاطبه مؤنثه اوور واول درت لفظه اوور یضرب واتضرب در ایکی موضعه اضرب واتضرب پس اعرابی حالت رفعه ضمه ایله وحالت نصبه قحه ایله وحالت جزمه سکون ایله در نحو یضرب وان یضرب ولم یضرب واکر اکا بوضمائر متصل اوور سه واول بشدر آنک اعرابی حالت رفعه ثبوت نون ایله اوور وحالت جزمه حذف نونه در که قثم مقام حرکتدر وانصب بونده جزمه تابعه در که اسماء تابعه جر در

لیکن چونکہ ماضی اسمہ مشابہدر اسم موقعتہ واقع اولدہ نحو زید ضرب اس و زید ضارب اس
یربنہ بوجہ تندن مستحق اولدیکہ اصل سکوندن دور اولہ واصل امراب کہ حرکتدر نزدیک اولہ
پس حرکت اوزرہ مبنی اولدی و اختیار فتح خفت یجوندن بوقتہ جائزدر کہ ماضی اولہ ضرب
کبی و جائزدر کہ مقدر اولہ فزا و رمی کبی و هر که کہ فعل ماضی بہ ضمیر مرفوع فخرک ماضی
اولہ سکون اوزرہ مبنی او اور ضربت اوج حرکتہ زیراکہ ضمیر فعل جزہ فعل نزلددر
پس آخر فعل ساکن اولازمہ نولی حرکت اربعہ لازم کاور شول نسنده کہ برکله منزلده در
بو خود جائز دکادر زیرا کہ واحدہ قبل اواق لازم کاور و هر که کہ ماضی بہ واو ضمیر متصل
اولہ اول ماضی ضم اوزرہ مبنی او اور ضیک واو ابله مناسبتی اولدی ایچون افطاضربوا کبی
یا تقدیرا روا کبی * المضارع مبنی مضارع بر فعلدر کہ آنخو ذدر ماضی دن نابت حرکتدر بر یک زیادہ مبنی
سبیلہ و بوجہ و ملک برایی زیادہ اواق واسطہ سبلہ مطاق اسمہ مشابہ او اور اشتراک و تخصیص سبیلہ
مثلاً بضرب اصح مذهب اوزرہ مشترکدر زمان حل و زمان استقبال بینده اشتراک لفظیہ تنہ کہ
رجل مشترکدر زید و عروا بینده اشتراک معنوی انہ و بضرب مخصوص او اور استقبال تعینلہ
میں و سوف سبیلہ تنہ کہ رجل مخصص او اور لام مہملہ شخص مبینہ * یند بونک کبی فعل مضارع دک
مشابہتی وار اسم فاعلہ عدد حروف و حرکتہ و آنک موقعتہ واقع اولدہ و زمان حل و استقبالہ
دلات ایلده ملازید بضرب دیر من زید ضارب یربنہ و مضار دک اسم فاعلہ مشابہتی واسطہ سبلہ
و اسم فاعلہ مخصوص مشابہتی سبیلہ اکا مضارع آد فو دلر مبنی مشابہ دیکدر و تبعیلہ آنی و عرب
ایلدیلر تنہ کہ معاوم او اور انشاء اللہ تعالیٰ * فاعلہ مرفوعہ للمکام مفردا و النون له مع غیرہ و التاء للمخاطب
و المؤنث و المؤنثین غیبة و الیاء لفائب غیر ہما و حروف المضارعة مضمومہ فی لرباعی مفتوحة
فیما سواہ و لا یعرب من الفعل غیرہ اذا لم یصل بہ نون تأکید و لانون جمع المؤنث و امرابہ رفع و نصب
و جزم فالصحيح المجرد من ضمیر بارز مرفوعہ للثنیة و الجمع و المخاطب المؤنث بالضمۃ و الفتحۃ و السکون
مثل بضرب و المتصل بہ ذلک بالنون و حذفها و المفعول بالواو و الیاء بالضمۃ تقدیرا و الفتحۃ افظا
و الحذف و المفعول بالاف بالضمۃ و الفتحۃ تقدیرا و الحذف و یرتفع اذا تجرد عن الناصب و الجازم
نحو یقوم زید * فاعلہ مرفوعہ مبتداً للمکام خبری مفردا حالدر مکامدن کہ واسطہ ایلہ مفعولدر مبنی
تقدیری فاعلہ مرفوعہ زیدت للمکام حال کونہ مفردا و النون له مع غیرہ امرابہ سابق کیدر و ضمیر لر
متکلمہ حالدر * و التاء للمخاطب بہ مبتداً و خبردر و المؤنث و المؤنثین غیبة ای زیدت للمؤنث و المؤنثین
اذا غاب کل من ذلک غیبة بوقتہ برجه مفعول مطاق او اور و جائزدر کہ حل اولہ ایکسندن و غیبة
خائبہ معنسانہ اولہ ای زیدت التاء امرابہ حل کونہ ما غائبین * و الیاء لفائبینہ مبتداً و خبر غیر ہما صفتدر
خائبہ و یلددر آندن * و حروف المضارعة مبتداً مضمومہ فی الرباعی خبری و مفتوحة فیمساوہ معطوفدر
ما قبلہ * و لا یعرب فعل انفی استقبالہ من الفعل اکامتا قی غیرہ ثم مقام فاعلیہ اذا ادات شرط لم یصل
فعل جمعه مطاق بہ اکامتا قی ای بالمضارع نون التأکید فاعل لم یصلدر او نون جمع المؤنث نونونہ
معطوفدر و امرابہ مبتداً ای المضارع رفع خبری مبتداً و نصب اکامتا و جزم بودہ فالصحيح مبتداً
المجرد صفتی من ضمیر مجردہ متعلقدر بارز مرفوعہ ضمیرہ صفتدر لثنیة جار و مجرورینہ صفتدر
ضمیرک و الجمع اکامتا و مخاطب بودہ المؤنث نعمت مخاطبدر بالضمۃ ای یکون امرابہ بالضمۃ

و بوجه مایه صله و یا صفت در و موصول صله سیله و یا موصوف صفتیله خبر مبتدادر و تخصیصه
ای تخصیص المضارع و وقوعه به معطوف در بالسن تخصیصه متعلق در او سوف اکا معطوف (محصول ترکیب)
چونکه مباحث اسمدن که کلمه دن قسم اول در و اشرف اقسام در زیرا مسند و مسند الیه اولمه
صلاحیتی و ار فارغ اولدیه احوال فعل که قسم نائیدر کلمه دن و اسمدن دوندیر زیرا آمدن مسند الیه
اولماز و حرفدن اشرف در زیرا حرفدن نه مسند اولور و نه مسند الیه ایدمی تعریف و تقسینه شروع
ایدوب بیورر فعل بر کلمه در که دلالت ایدر نفسنده بر معنایه که جزوی اوج زمانک برینه مقارندر
کلمه لفظی اوج قسمه بیله شاملدر و فی نفسه قیدیه حرف چیقدی زیرا حرف غیریده معنایه دلالت
ایدر نفسنده معنایه دلالت الیگز نه که کتاب اولنده مرور ایلدی و مقترن قیدیه اسم خارج اولدی
زیرا که اسمک نفسنده معنی وار و معنایه دلالت وار اما مدلولنده زمان معتبر دکلدر یعنی ازمنه
ثلاثه نك بری معناسندن جزء دکلدر * و من خواصه یعنی فعلک جمله خواص مشهوره سندن لفظ
قد داخل اولقی ماضی بی حاله تقریب ایچون و یا تحقیق ایچون و فعل مضارع تقلیل ایچون و یا تحقیق
ایچون و چونکه بومعناز افماله مخصوص صدر ایدمی دخول قد خواص فعلدن اولور و جمله خواص
فعلدن در دخول سین و سوف زیرا مضارع که حال و استقبال بیننده مشترکدر آفی استقباله تخصیص
ایدر لر نه که لام ابتدا حاله تخصیص ایدر بعضی قنده سوف ده تأثیر سیندن زیاده در * و جمله
خواص فعلدن کلمات جازمه داخل اولقی اگر حرف و اگر اسم زیرا که جزم خفیدر
و فعل تقلیدر پس تعسا دل ایچون اکا مخصوص اولدی * نه که جر که تقلیدر و اسم خفیدر
اکا مخصوص اولدی پس دخول جوازم خواص فعلدن اولدی * و جمله خواص فعلدن در
ناه تأیث ساکنه لاحق اولقی تا کیم دلالت ایلده که فاعل فعل مؤنث در ضربت هند کی
سکونیه قید آنک ایچوندر ناه تأیث متحرکه سمه مخصوص صدر نحو ضارب و مضروب و خسته * و جمله
خواص فعلدن ضمائر مرفوعه متصله بارزه نحو ضربت و ضربت و ضربا و ضربوا
ضمائر مرفوعه دیدک زیرا منصوبه و مجروره حرفده اولور نحو انه و به متصله دیدک زیرا که
ضمیر مرفوع منفصل فاعل اسم اولور نه که صفة جرت علی غیر من هی لده معلوم اولدیدی نحو
هند زید ضارب نه هی بارزه دیدک زیرا ضمیر مرفوع متصل مسند سنده اولور زید ضارب الزیدان
ضاربان الزیدون ضاربون * معلوم اوله که لفظ قد ماضی ده اولور و مضارع ده اولور و سین و سوف مضارع
مخصوص صدر و جوازم مضارع مخصوص صدر و ان کبر اگر چه ماضی به داخل اولور اما جزم ایلز * و ناه تأیث
ساکنه ماضی به مخصوص صدر و ضمائر مرفوعه متصله بارزه مشترکدر ماضی و مضارع و امر مخاطب بیننده
نحو ضربا و ضربوا و ضربن و بضربان و بضربون و بضربن و تضربین و اضربا و اضربوا و اضرب
و اضربن * الماضی یعنی فعل اوج صیغه در ماضی و مضارع و امر حاضر و اصل ماضیدر و مضارع
آندن زیاده ایله مأخوذدر نه که امر حاضر مخاطب مضارع دن مأخوذدر نقصانله نه که معلوم اولور
ان شاء الله تعالی * و ماضی بر فعل در که دلالت ایدر بر زمانه که سن اولدیفک زماندن اولدر که اکا زمان
حال و حاضر دیر لر نحو ضرب و دحرج و استخراج و احرنجم و فعل ماضی قتح اوزره مبنیدر ضمیر مرفوع
متحرک و و او داخل اولیه جک مبنی اولدیفی آنک ایچوندر که مقتضی اصراب یوقدر نه اصالت
طریقیه و نه تبعیت طریقیه و قیاس اولدیدی که سکون اوزره مبنی اولدیدی زیرا بناده سکون اصلدر

اولور تقدیر سز بو تقدیر جه اختصار زیاده اولور موصوف تقدیرینه احتیاج اولماغله بلکه کاف مثل
معناسنه در بحسب الظاهر موصوفدر احسنله و فیهاده ضمیر یاعین مقدره راجعدر تقدیر اول اوزره
ویار اجمعدر کافه که مثل معناسنه در که آندن مراد عیندر تقدیر ثانی اوزره بو عبارت ثالث شاهرک
شعرنده وارد اولان کبدر **نظم** مررت علی وادی السباع ولاری **کوادی السباع** حین یظلم وادیا
اکل بهر کب اتوه تأیبه و اخوف الاما فی الله ساریا **زیرا** که شاعر بونده مفضل علیهی مقدم کنور مشدر
دیشدر ولاری کوادی السباع اگر مراد رویت بصرایسه وادیا مفعولیدر و کوادی السباع بو مفعولک
صفیدرو چون مقدم اولدی حال اولدی واکر مراد رویت قلب ایسه وادیا مفعول اولیدرو کوادی السباع
مفعول ثانیدر و حین یظلم ظرفدر که حال اولمشدر وادی سباعدن ای لاری وادیا یشبه وادی السباع کا ثنا
فی زمان اظلامه و اقل که اسم تفضیلدر صفت وادیا در بحسب ظاهر و بحسب معنی صفت ركب در که
اول وادی به کلمشدر تأیبه توقفا تمیزدر افلاک ركب نسبتندن که فاعلیدر و آنکله مرفوع اولمشدر
نته که کمال احسن لفظیله و اخوف افله معطوفدر لکن صفت وادیدر حقیقه و معنی وآنده ضمیر
وادی وار و کلمه ما مصدریه در ای لاری وادیا اخوف من وادی السباع فی وقت من الاوقات
الا فی وقت وقایه الله من کان ساریا فی وادی السباع **پس** اول که بو شعردن عبارت ثانی کبدر بودر که
لاری کوادی السباع اقل به ركب و اخوف بونک ما بعدی نک عبارت ثانی به تعلق یوقدر و چونکه
شعرده وادیا مذکوردر و معلوم اولور که عبارت ثالث ده عین مقدردر نته که مذکور اولدی ای
مارأیت کهین زید عینا احسن فیها الکمل واکر لفظ وادیا مذکور اولمیددی تقدیره احتیاج اولمازدی
زیرا که کوادی السباعدن متبادر اولان کندی کی بر وادیدر پس بو تقدیر جه اقل صفت کاف اولور که
مثل معناسنه در نته که وجه تأیبه مذکور اولدی **الفعل** مادل علی معنی فی نفسه مقترن بأحد
الارمنة الثلاثة و من خواصه دخول قد والسين وسوف والجوازم و لحوق تاء التأنيث الساكنة
ونحو تاء فعلت **الماضی** مادل علی زمان قبل زمان اخبارک مبنی علی الفتح مع غیر الضمیر المرفوع
المتحرك والواو **المضارع** ما شبه الاسم بأحد حروف تأیت لوقوعه مشترکا وتخصیصه بالسين
أو سوف **الفعل** مادل علی معنی فی نفسه مقترن بأحد الارمنة الثلاثة و من خواصه ای الفعل
مقدم خبر دخول قد مؤخر مبتداً والسين فده معطوف وسوف سینده معطوف **والجوازم** ما قبلنه
معطوف و لحوق دخول معطوفدر تاء التأنيث مضاف الیه الساكنة صفت تاء تأیثدر بعض نخده
ساكنة واقعدر تاء تأیثندن حالتیله منصوبدر اول ایسه معنی فاعلدر زیرا لحوق فاعلنه مضاف
مصدردر تقدیری ای یلحق تاء التأنيث به حال كونها ساكنة ونحو تاء فعلت معطوفدر تاء تأیثه
والماضی مبتداً ماموصول ویا موصوف ای الفعل الذی اوفعل دل علی زمان قبل زمان اخبارک
اعرابی معلومدر سابقدن مبنی خبر بعد الخبردر ای الماضی مبنی ویا مبتدای محذوفه خبردر ای هو
مبنی علی الفتح مبنی به متعلق مع غیر الضمیر کنه مبنی به متعلقدر المرفوع المتحرك صفتدر ضمیره والواو ضمیر
معطوفدر **المضارع** مبتداً و ماوصول ویا موصوف شبه الاسم ای شبه الاسم فعل و فاعل و مفعول به
بأحد حروف تأیت اشبهیه متعلقدر و بعضیلر دیدیلر که لوقوعه به متعلقدر وباسبیت ویا مصاحبت
ایچوندر ای سبب تصدیر احدها لوقوعه ای المضارع به اشبهیه متعلقدر مشترکا حالددر و قوعه
فاعدن زیرا فاعلنه مضاف مصدردر تقدیری لان یقع المضارع حال كونه مشترکا بین الحال والاستقبال

ملاحظه اثبات ايلك كرك تامعنى كلام ظاهر اوله آند نصكره حرف تفيك دخولنى ملاحظه ايلك كرك
ايمدى رأيت رجلا احسن فى عينه الكحل منه فى عين زيد اسم تفضيل كه احسن در صفت شى در كه
رجل در بحسب ظاهر اما بحسب حقيقه صفت كمن عين رجل در كه مسبب و متعلق رجل در و بمسبب
مفضل اولش در رجله كوره كندى اوزرينه مفضل اولش در غيره كوره كه اول عين زيد در زيرا كه
بو كلام مثبتك معناسى بود كه بن بر رجل كوردم كه آنك كوزنده مرده خورق در زيدك كوزنده
سرمه دن * پس شول نسنه كه و شرطه حرف نفى سز ذكر اولدى ظاهر اولدى * و چونكه حرف نفى
ادخال اوله اول تفضيل كه اثباته و ارايدى منفى اولور و شرط بالتمام حاصل اولور بو صورتده علت
عمل اولدر كه اسم تفضيل سياق نفيد فعل معنا سنه در * پس هرگاه كه ديسك مارأيت رجلا احسن
من زيد بونك معناسى صرف افنده اولدر كم بن زيددن ايرك ار كوردم * پس اگر چه بحسب اصل
معنى نفى احسن زيددن مستفاد اولور لكن متعارف افنده نفى احسن و مساوى مفهوم اولور * پس
كوبيا كم ديمش من مارأيت رجلا احسن كريد * پس بو مثال مذ كورده معنى عرف افنده حسب آنچه بواولور كه
مارأيت رجلا احسن فى عينه الكحل مثل احسنه فى عين زيد * پس بواقل تفضيل فعل معناسنه
اولدى و فعل معناسنى عمل ايلدى و كفى فاعليه مرفوع ايلدى * پس اعتبار نفى تفضيل آنك ايجو ندر كه
افعل تفضيل فعل معناسنه اوله و آنك عملى ايليه و باقى قيود كه شرطه و اقدر آنك ايجو ندر كه افعول
تفضيل معمول ظاهر حاصل اوله تا كم آمده عمل ايليه زيرا اگر باقى قيود اولماسه اسم تفضيل ضميرده
عمل ايلر ظاهرده عمل ايلزى ننه كه ديرسن مارأيت رجلا احسن من زيد مع انهم يعنى مثال مذ كورده
كلمه احسن عمل ايلكه برباعث داخى وارد كه علت مذ كورده بنى تأيد و تأكىد ايلر زيرا اگر احسنى
كلمه عمل ايلدر ماسه احسنى مرفوع ايلدر لردى تا كم خبرى مبتداً اوليدى كه كملدر و بوجه صفت
رجل اولوردى * پس بو مبتدا كه خبردن اجبنى در و آنك معمولى دكلدر احسن و معمولى يبنى كه
منه در فاعل اولور بو خود جائز دكلدر * و محقق دكلدر كه منهك حق ضميرى كلمه راجع اولمق واسطه سيله
ككادن مؤخر اولمقدر اما اگر كنى اوزرينه مقدم اولسه جائز در زيرا مرتبه كك مقدمدر ككدينك
جزئه متعلق اولاندن * پس بو تقدير چه مذ كور فصل لازم ككلاز لكن معنى ده بر رككت حاصل
اولور * و نك ان قول يعنى مسئله كنى و آنك شرائطى و آندن بوجهله تعبير كه معناسى مقصوده مطابق
اوله و آنده حذف تقدير اوليه اولدر كه كبرى و سنك ايجو و اردر معناسى مقصوددن براخصر عبارتله
تعبير ايليه سن كچن عبارتدن و ديه سن مارأيت رجلا احسن فى عينه الكحل من عين زيد * پس منه ضميرى
وفى كلمه سى محذوف اولدى و بو عبارت بو مقدارله مختصر اولدى و اگر سن عين زيدى كه مفضل عليه در
مقدم ايله سن افعول تفضيل اوزرينه و بويلاه ديه سنكه مارأيت كه عين زيد احسن فى الكحل * پس كلمه من كه
ايكى حرفدر حذف اولش اولور و كاف تشبيه كه بر حرفدر رينه كمش اولور بوجهندن زياده
اختصار حاصل اولدى و شك يوق كه كه عين زيد لفظندن على الاطلاق مثل عين زيد متبادر در و اول
بر عين دخى متبادر در * پس سكا جائزدر كه ديه سن تقدير كلام بودر مارأيت عينا كه عين زيد احسن
فى الكحل * و ياديه سن مارأيت كه عين زيد عينا احسن فى الكحل * پس بو تقدير چه احسن بحسب
ظاهر صفت عين مقدر در ننه كه كه عين زيد آنك صفتيدره و جائزدر كه ديه سن عين زيددن متبادر اولان
بر عين دخى در * پس اول موصوف تقديرينه احتياج اولماز زيرا كه مذ كوردن معناسى مقصود فهم

کوادی السباع حين يظلم واديا * اقل به ركب اتوه تأية * واخوف الاماوق الله سارياه * ولا يعمل
 نفى استقبال معروف ومستتر فاعلى مآئدر اسم تفضيله في مظهر لا يعمل به متعلق الاحرف استثناء
 ومستثنى مفرغدر لا يعمل قولدن * اذا اداه ظرف مضافدر مابعدنده جله به كان ماضى معروف
 ومستتر اسمى مآئدر اسم تفضيله لشيء خبرى تقديرى لا يعمل في جميع الاوقات الاوقت كون اسم
 التفضيل صفة كائنه لشيء في اللفظ * وهو مبتدأ مآئدر اسم تفضيله في المعنى مقدره متعلق بسبب خبر
 مبتدادر مفضل نعمت مسبب باعتبار الاول حالددر مسبب مفضلدن * على نفسه مفضله متعلق باعتبار
 غيره على نفسه دن حالددر زيرا واسطه ايله مفعولدر * پس آندن حال كلك صحبدر ويا مصاحب
 وملاسه ايچوندر تقديرى فضل المسبب حال كونه مصاحبا وملاسا باعتبار الثانى ونفسه ضمير
 راجعدر مسبه وفي غيره ده شبهه ومنفيا حالددر كان ده اولان ضمير دن اى الا اذا كان اسم التفضيل لكذا
 وكذا حال كونه منفيا مثل خبر مبتدأ محذوف مارأيت فاعل وفاعل منى ورجلا مفعولى احسن نعتى
 في عينه ظرف احسن درو يا حال * الكحل فاعل احسن در منه اى من الكحل احسن به متعلق في عين زيد
 ظرف احسن در ويا حال ووجه محلا مجروردر اضافته لانه خبر مبتدأ محذوف در اى هذا لانه اى احسن
 بمعنى حسن جارو مجرور مقدره متعلق تقديرى لا يعمل في فاعل مظهر في جميع الاوقات الاحال كونه
 كذا وكذا فانه يعمل لانه بمعنى حسن * مع اداه ظرف ان حرفدر حروف مشبه دن وهم اسمى عبارندر
 نعتاندر * لو حرف شرط رفعوا فعل وفاعل فعل شرط * فصلوا فعل وفاعل بينه اى احسن ظرف فصلوا در
 وبين معموله اى احسن معطوفدر بينه به بأجنبى فصلوا به متعلق دركه جواب لودر ووجه شرطيه
 خبران در وان اسم وخبر به محلا مجروردر مع حرفيه جار مجرور به دليل آخردر افعال تفضيله عمل
 ايندر مكده وهو مبتدأ الكحل خبرى ولك مقدم خبران تقول تأويل مفردده مؤخر مبتدأ مارأيت
 رجلا احسن في عينه الكحل من عين زيد بوجه محلا منصوب مفعول ان تقولدر فان قدمت ذكر العين
 بوجه شرطيه قلت مارأيت كمين زيد احسن فيها الكحل بوجه جزائيه ونحو خبر مبتدأ محذوف
 ولا ارى فعل نفى استقبال متكلم وحده كوادی مفعول ثانى لا ارى دركه افعال قلوبندر لا اعلم معناه
 السباع اضافته مجروردر حين ظرفدر في معنائه اى يشبه وادى السباع وقت الظلام يظلم اظلامدن
 مضارع معروف ومستتر فاعلى مآئدر وادى السباعه ووجه محلا مجروردر اضافته واديا مفعول اول
 ازى در اقل صفت واديا در به اقل به متعلقدر در كعب فاعل اقل در و جائزدر واديا منصوب اوله مفعول به
 لغله لا ارى به مشاهده معنائه وكوادی السباع حال اوله آندن زيرا نكرة نك صفتى مقدم اوله حاليله
 منصوب اولور جائزدر كه بدل اوله كواديدن وكاف مثل معنائه اوله لا ارى به مفعول اولفله (محصول
 تركيب) ولا يعمل في مظهر اسم فاعل واسم مفعول وصف مشبه واسم تفضيل بو نرك ضميرده عملى
 شرطسز جائزدر اما اسم ظاهرده عمللى كه ضمير دن اقوى در اسم فاعل ده واسم مفعول ده وصف مشبهده
 ذكر اولان شرائطه در عمل واسم تفضيله معنى فعلدن بعدى واسطه سيله زياده لك سيله يعنى فعل
 معناسندن زياده به دلالت ايلديكيچون مشروطدر بونده مذكور اولان شرطه * واول شرط بودركم
 اسم تفضيل لفظ جهندن برشى * اوزرينه جارى اولور ومعنى جهندن اول شيك متعلقه جارى اولور
 واول متعلق شىء اوله كوره مفضل اولور اما اول شيدن غيره كوره نفسى اوزره مفضل اولور
 برمنى تفضيله نته كه ديرسن مارأيت رجلا احسن في عينه الكحل منه في عين زيد بصورتده اول

نعتی لا غیر اعرابی سابق اولدی فلا يجوز نفی استقبال زید الافضل من عمرو جمله ممنعه قاعـل
لا يجوز در ولا زید افضل آکه معطوف الان یعلم استثناء مفرغدر (محصول ترکیب) اسم تفضیل چون
مضاف مستعمل اوله ایکی معنایی وار* بریسی اولدرکه آنکله مضاف الیه اوزرینه زیاده قصد ایدرلر
* پس مضاف الیه داخل کرک و کندیدن غیرله اصل معناده شریک اولمق کرک و بواعتبارله داخل
اولور و ممتاز کرک کندیدنک غیرله زیاده دن و بواعتبارله اول مضاف الیه مضاف اولدی نه که
دیرسن زید افضل الناس زید ناسدندر و اصل فضلده آنلره شریکدر و ممتاز در آنلردن فضل
زیاده سیله* پس جائز دکلدرکه دیه سن ملک افضلدر بشردن زرا که ملک بشرده داخل دکلدر* نه بونک کی
جائز دکلدرکه دیه سن بومعنی قصدیله یوسف احسن اخوته زرا چون اخوه یوسفه راجع ضمیره
مضاف اولدی آنلره مضاف اولماز* ایکنجی معنایی اولدرکه اضافتله مطلق زیاده لک قصد ایدرلر
یعنی اولکی کی مضاف الیه اوزرینه زیاده لک دکل و اضافت توضیح ایچون اولور آنجق مثلاً هرباری که
دیرسن الناقص والاشیخ اعدلابنی مروان معنی اولدرکه بوا یکی کیسنه موصوفدر زیاده عدلیله
مضاف الیه اوزره دکل تا کیم بنی مروانک عدلده بوا یکی کیسنه ایله شریکتنی لازم کله و معنی فاسد اوله
زیرا که بنی مروانک بوا یکی کیسنه نغیری هب ظالمرایدی بلکه معنی بوبله درکه بوا یکی کیسنه موصوفدر
عدله حالبوکه بونلر بنی مروان قبیله سندندر بوتقدیرجه جائز اولور یوسف احسن اخوته مسئله سی
زیرا که احسنک اخوه یوسفه اضافتی توضیح حال یوسف ایچونددرکه مشهور اولشددر قدداشلمری
قصه سیله نه که اخوه سی اوزرینه آتی تفضیل ایچون اوله تا کیم آنک دخولی اخویه واجب اوله
نه که معنای اولده مذکور اولدی* و يجوز فی الاول الخ اسم تفضیل هرگاه که من حرفیله مستعمل اوله
مفرد مذکر اولمق کرک نحو زید افضل من عمرو و الزیدان افضل من عمرو و الزیدو ن افضل من عمرو و هند
افضل من عمرو و الهندان افضل من عمرو و الهندات افضل من عمرو زیرا که من اسم تفضیلله شده اتصال
معنوی واسطه سیله جزء کله منزله در آندن و بحسب لفظ مستقل برکله در* پس لایق دکلدرکه علامت
تثنیه و جمع و تأنیث آنک ماقبلنده اوله و الا لازم کله و بوعلامات وسط کلمده واقع اوله حکماً کلمه
من دتصکره و المقتده لایق دکل و الا لازم کله و بوعلامت برغیری کلمه لاحق اوله و ایکی قسم ییله
باطلدر* پس واجب اولدیکه دائماً فرد مذکر اوله و هرگاه که اسم تفضیل لامله معرف اوله واجبدر
رأیت مطابقت اول نینه ایله که اسم تفضیل آنکدر افراد و تثنیه و جمع و تذکیر و تأنیده زیرا که مقنضی
مطابقت وارو مانع هیچ یوقدر* و هرگاه که اضافتله مستعمل اوله اگر اضافتک معنای ثانیه سی مراد اولورسه
بونده مطابقت واجب اولور لامله معرف ده کی زیرا که مقنضی مطابقت وار و يجوز ترک مطابقت
بوق* و اگر مراد معنای اول اولورسه آنده ایکی وجه جائزدرکه بریسی رأیت مطابقت که اصلدر
و بریسی ترک مطابقت زیرا که بومقامده اسم تفضیل مشابهدر من ایله مستعمل اسم تفضیل مفضل علیه
لفظاً مذکور اولده ابعدی جائز اولورکه بومضافه من له مستعمل حکمی و بره و دائماً مفرد مذکر
ایده ل* و لا یعمل فی مظهر الا اذا کان صفة لشیء و هو فی المعنی لمسبب مفضل باعتبار الاول علی نفسه
باعتبار غیره منقیامثل مارأیت رجلاً احسن فی عینه الکحل منه فی عین زید لانه یعنی حسن مع انهم
لورفضوا فصلوا این احسن و معموله بأجبنی و هو الکحل و لک ان تقول احسن فی عینه الکحل من عین
زید فان قدمت ذکر العین قلت مارأیت کعین زید احسن فیها الکحل مثل* مررت علی وادی السباع ولا یری*

مراد در پوخته عیب کنیدی * و هرگاه که ثلاثین غیریده و الوان و عیوبدن زیاده لک بیان ایلک ایسته سگ
اشد لفظی و آنک مثلله توصل ایلک کرک و اول بابک مصدرنی تمبیر ایلک کرک و بویه دیمک کرک هو
اشد منک استخراجا و حجرة و صفره و عوی و عورا و دحرجة و غیر یلری * و قیاس اسم تفضیلده فاعل
ایچون بناء اولقدر زیرا که حال فاعلی بیان اهدم و فاعل مفعولدن اکثر در و کاه اولور که مفعول ایچونده
اولور نحو اعذر و آلوم و اشغل و اشهر و اعرف و نظاری * و اسم تفضیل اوج و جهک بریله مستعملدر
یا مضاف یا من حرفیله و بالامله معرف بواوج و جهک برینی آنک ایچون التزام ایشلردر که مفضل
علیه معلوم اوله زیرا که هرگاه که من حرفیله مستعمل اولور اول من ابتدایه اولور و مابعدی مفضل
علیه زیاده افضل من عمرو کبی * و هرگاه که لامله معرف مستعمل اولسه اول لام عهده اولور و مفضل علیه
تبعیله معهود اولور زید الافضل کبی ای هو ذلک الافضل الذی علم افضلیته و چون افضلیت معلوم
و معهود اوله مفضل علیه آنک تبعیله معلوم و معهود اولور و هرگاه که مضافک معنای مشهوری
تفضیل اوله مضاف الیه اوزرینه مفضل علیه اولان مضاف الیه مذکور اولور و بوجوه ثلاثه نك
ایکیسی بریده جمع اولماز زید الافضل من عمرو دیزلر زیرا که بوایکی و جهک بریسی لغوا اولور
ترک و جوه ثلاثه ده جائز دکدر ایمدی خدا قولنده * یعلم السروا خفی * ده من مقدر درای و اخفی من السر
دیمکدر * فاذا اضعف فله معنیان احدهما وهو الاكثر ان تقصده الزیادة علی من اضعف الیه فی شرط
ان یکون منهم مثل زید افضل الناس فلا یجوز یوسف احسن اخوته لخروجه عنهم باضافته الیه * والثانی
ان یقصد زیادة مطلقة و یضاف للتو ضیح فیموز یوسف احسن اخوته و یجوز فی الاول الافراد
و المطابقة لمن هو له * و اما الثانی و المعرف باللام فلا بد من المطابقة و الذی بمن مفرد مذکر لا غیر
فلا یجوز الافضل من عمرو و لا زید افضل الا ان یعلم * فاذا اضعف ای اسم التفضیل جله
شرطیه فله ای لاسم التفضیل معنیان جله جزایه خبر مبتدأ * احد هما مبتدأ و هو مبتدأ ثانی عائددر
احده الا کثر خبر مبتدأ ثانی و بوجه معترضه در مبتدأ و خبر یبینه خبران تقصده در ضمیر اسم تفضیل
راجعدر الزیادة قائم مقام فاعلی علی من زیاده به متعلق اضعف ماضی مجهول * البه اکامتعلق ای اضعف
اسم التفضیل الی من فی شرط مضارع مجهول ان یکون تأویل مفردده قائم مقام فاعلی اسمی تحتده
موصوفه راجعدر و منهم خبری ای داخلای المضاف الیه مثل معلوم زید مبتدأ افضل الناس خبری
فلا یجوز مضارع معروف یوسف مبتدأ احسن اخوته خبری و جله محلا مرفوع فاعل لا یجوزدر
خروجه علت لا یجوزدر و اکامتعلق و ضمیر یوسفه راجعدر عنهم خروجه متعلق باضافته خروجه
متعلق و ضمیر اخویه راجعدر الیه باضافته متعلق و ضمیر یوسفه راجعدر * و الثانی مبتدأ ان تقصد
تأویل مفردده خبر زیاده در قائم مقام فاعلی مطلقة نعت زیاده در و یضاف مضارع مجهول و مستتر
قائم مقام فاعلی عائددر اسم تفضیله للتوضیح بضافه به متعلق فیموز جواب شرط محذوف فاعلی
مقدر ترکیب لفظیدر یوسف مبتدأ احسن اخوته خبری و جله محلا مجرور مضاف الیه ترکیبدر
و یجوز فی الاول یجوز به متعلق الافراد فاعل یجوزدر و المطابقة اکامعطوف لمن جار مجرور مطابقة به متعلق
هو مبتدأ ای اسم التفضیل له خبری ای لمن و الثانی مبتدأ و المعرف باللام آکه معطوف باللام معرفه متعلقدر فلا بد
فاجزایه در و ابکی مبتدایه خبردر و ضمیر محذوفدر ای لابد لهما من المطابقة جله اسمیه جزاء شرط و اقدر
تقدر ضمیر مذکور له و الذی موصول بمن صله سی موصول صله سبله محلا مرفوع مبتدأ مفرد خبری مذکر

لغیره نحو زید افضل الناس فان قصد غیره توصل الیه بمثل هو اشد منه استخراجا و بیاضا و عمی و قیاسه
 للفاعل و قد جاء للمفعول نحو اعذر و ألوم و اشغل و اشهر و يستعمل علی احد ثلاثة اوجه مضافا
 او بمن او مرفقا باللام * اسم التفضیل مبتدا ماموصول اشتق ماضی مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی
 عائد در مایه من فعل اشتق به متعلق لموصوف كذلك زیاده لموصوف نه متعلق علی غیره بوده زیاده نه
 متعلق ای غیر الموصوف و جله صله در مایه موصول صله سیله خبر مبتدادر و هو مبتدا عائد در
 اسم تفضیله افعل خبری و شرطه مبتدا ان یبنی مضارع مجهول تأویل مفردده خبر مبتدادر و مستتر
 قائم مقام فاعلی عائد در اسم تفضیله من ثلاثی اکامتعلق مجرد نعتی لیکن مضارع معروف منصوب در
 لام کی الیه یبنی به متعلق و مستتر فاعلی عائد در بنایه که حکما مذکور در یبنی قرینه سیله لیس فعل ناقص
 و مستتر اسمی بلون خبری و لا عیب آ که معطوف و جله نعت ثلاثی در لان منها ای من اللون و العیب
 افضل لغیره ای لغیر التفضیل جار مجرور یله لیس به متعلقدر نحو خبر مبتدای محذوف زید مبتدا
 افضل الناس خبر و جله محلا مجرور در اضافتله فان حرف شرط قصد ماضی مجهول فعل
 شرط غیره ای غیر الثلاثی المجرد قائم مقام فاعلیدر قصدك توصل ماضی مجهول الیه ای غیر الثلاثی
 او الی المقصود قائم مقام فاعلی توصل در بمثل توصل به متعلق هو مبتدا اشد خبری منه اشدیه متعلق استخراجا
 تمیز و جله محل جرده در اضافتله توصل الخ جزء فان قصد در و بیاضا معطوف در ماقبلنه و عمی كذلك *
 و قیاسه ای اسم التفضیل مبتدا للفاعل خبری و قد حرف تقلیل جاء ماضی معروف و مستتر فاعلی عائد در اسم
 تفضیله للمفعول جاء به متعلق نحو معلوم اعذر مضاف الیه ألوم اکامعطوف اشغل و اشهر كذلك و يستعمل
 مضارع مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی عائد در اسم تفضیله علی احد ثلاثة اوجه يستعمل به متعلق مضافا بدر
 علی ثلاثة اوجه دن ای يستعمل مضافا و جائز در که مقرر یکنونه خبر اوله ای اما بان یكون مضافا
 دیمک اوله و او حرف عطف بمن مقدره متعلق ای متصلا بمن معطوف در ماقبلنه او مرفقا باللام بوده ماقبلنه
 معطوف در (محصول ترکیب) چونکه دیلیدر که فاعلیت و مفعولیت معناسنده آر تعلق و زیاده لك
 بناء ایدر بونی بیان ایچون بر مخصوص صیغه وضع ایلیدر افعل و زنی اوزره غالباً و آنك مشتقاندن
 واکا اسم تفضیل و افعل تفضیل او قودیلر * غالباً دیک زیرا بعضی افعل صیغه سندن اخراج ایلشدر در مثلاً
 خیر منک شرمک کی که اصلنده اخیر و اثر ایدی تغییر ایدوب خیر و شر دیلیدر * پس اسم تفضیل مصدر دن
 مشتق بر اسم در فاعلیتده و مفعولیتده غیر ی اوزرینه زیاده لك موصوف ایچون و شرطی ثلاثی مجرد دن بناء
 او لمقدر تا کم آندن صیغه افعل وضع ایلک ممکن اوله و اگر ثلاثیدن اولیوب غیریدن بناء ایلسه لر هر نیچه حرفی
 حذف ایلک لازم کوردی صیغه افعل وضع ایلک ایچون بو تقدیر جه التباس لازم کوردی مثلاً اگر استخراج دن
 و در جردن اسم تفضیل بناء ایلک دیسه لر و هیچ حرف حذف ایلسه لر بو صیغه متصور او لماز آنلردن و اگر
 حذف ایلسه لر استخراجده اخرج دیسه لر و در جرده ادر و یا اخرج دیسه لر معلوم او لماز که اخرجك
 معناسی خروجده زیاده لكدر و یا استخراجده و معنی ادر در حورده زیاده لكدر بو خسه در جرده می
 و معنی اخرج حرجده زیاده لكیدر بو خسه در جرده می * دخی اسم تفضیلده شرط الوان و عیوبدن
 او لماقدر زیراکه الوان و عیوبدن افعل صفت مشبهه در که آنده زیاده لك یوقدر * پس اگر آندن افعل تفضیل
 بناء ایلسه لر التباس لازم کوردی ایدی معلوم او لمازدی احر و اصفر جرده و صفرتده آر تعلق میدر
 بو خسه قزل و صاری دیمک میدر * یته بونک کی اء و ر و اعی دیسک معلوم او لمازدی که عیبده زیاده لكمی

ایکی وجهی متمندر بریسی الحسن وجهه اضافتله زیرا بواسطه لفظیه ده تخفیف یوقدر وبرسیده الحسن وجهه زیرا که صورتا اضافت معرفه الی النکره در * وبر وجهه مختلف فیه در یعنی حسن وجهه بعضیلر دیدیلر که متمندر زیرا که اضافه الشیء الی نفسه در زیرا حسن عین وجهه در که اکا مضاف اولشد و بعضیلر دیدیلر که حسن اعدر وجهدن پس اضافت مام الی الخاص اولور نفس زید وکل القوم کبی حق بوسوزدز واولیکه مذکور وجوهدن باقی قالدی هر شکل که آنده بر ضمیر وارد احسن در زیرا که مقصود حاصلدر و کلامده زیاده یوقدر واول طقوز وجهه در وهر شکل که آنده ایکی ضمیر وارد حسنندن زیرا که مقصود حاصلدر لیکن زیاده ایله واول ایکی شکل در وهر شکل که ضمیردن خالیدر قبعدر زیرا که مقصود اولان مذکور دکلدر واول درت شکل در * وضابط حال ضمیر یلمده اولدر که بر ضمیر که معمول صفتده در اول بازدر و حسله معلومدر که موجوده بدر دکلدر اما صفتده اولان ضمیر مستر اولدیغی واسطه سیله آنده نوماخفا وارد * پس آئی یلمده طریق بودر که اگر صفت مابعدنی رفع ایدر سه آنده هیچ ضمیر اولماز ایدمی آنک حکمی همان فعل حکمیدر پس تذکیر و تأنیتی فاعل حسبجه رایت اولنور اما تنبیه وجهی رایت اولماز فعل کبی * وهرگاه که صفت مابعدنی رفع الی ذکر کسه مابعدی منصوب اولسون وکر کسه مجرور صفتده بر ضمیر اولور موصوفه راجع پس تذکیر و تأنیت و افراد و تنبیه و جمع رایت اولنور موصوفه مطابق * و اسما الفاعل والمفعول یعنی اسم فاعل که مفعول بهه متعدی اولیه یعنی فعل لازمندن مشتق اوله قائم و نائم کبی و اسم مفعول که مفعول بهه متعدی اولیه یعنی بر فاعلندن مشتق اوله که بر مفعوله تعدیه ایده بوقدیرجه اول مفعول قائم مقام فاعل اولور و آنک منصوب مفعولی اولماز مضروب کبی * ایدمی بونک کبی اسم فاعل و اسم مفعول صفت مشبهه کبدر مذکور اولان احوالده اون سکر اشکالندن یعنی ایکبسی متمندر و بریسی مختلف فیه طقوزی احسن و ایکبسی حسن و دردی قبعدر نته که معلوم اولدی * پس بویه دیر سن زید قائم ابوه و قائم اباه و قائم ابیه بواج مسئله در بری احسن در و بریسی حسن و بریسی مختلف فیه ادر و بوقیاس اوزره در آخره وارنجه یعنی مذکور اسم فاعلک معمولانی فاعلیتله مرفوع ایدر لر و منصوب ایدر لر معرفه ده مفعوله مشابته و نکرده تمیز لفظه و مجرور ایدر لر اضافتله * ینه بویه اسم مفعول مذکورک معمولانی مرفوع ایدر لر فاعلیتله و یا قائم مقام فاعلیتله ایکی مذهب اعتباریه و منصوب ایدر لر معرفه ده مفعوله مشابته و نکرده تمیز لفظه و مجرور ایدر لر اضافتله * بومسائل ایکی مفعوله و یا زیاده به متعدی اولان اسم فاعلده و یا اسم مفعولده جاری دکلدر زیرا که موجب التباس اولور مثلا هرگاه که دیر سن زید ضارب ابیه معلوم دکلدر اب فاعل ضربدر که اسم فاعلی اکا اضافت التلش سن یا مفعول ضربدر که ضاربی اکا اضافت التلش سن * ینه بونک کبی اگر دیر سن زید معطی ابیه معلوم اولماز که اب قائم مقام معطی در که اکا اضافت التلش سن یوخسه مفعول نایدر که اکا اضافت التلش سن * ینه بونک کبی اسم فاعلده و اسم مفعولده اضافت و مفعوله مشابته و یا تمیز لفظه نصب موجب التباس در پس جائز دکلدر * اما بونک خلا قبعدر بر اسم فاعل که مفعول ثانیه اولیه و اسم مفعول که مفعول ثانیه اولیه که آنده التباس اولماز * پس بومسائل ذکر اولان وجه اوزره مذکور فاعلده و مفعولده جاری اولماز * اسم التفضیل ما شتق من فعل موصوف زیاده علی غیره و هو افعال و شرطه ان ینبی من ثلاثی مجرد لیکن لیس بلون ولا عیب لان منها افعال

الحسن الوجه الحسن وجه اثنان منهما تمتعان الحسن وجه الحسن وجه * واختلف في حسن وجهه والبواقي ما كان فيه ضمير واحد أحسن وما كان فيه ضميران حسن ومالا ضمير فيه قبح * ومتى رفعت بها فلا ضمير فيها فهي كالنعل والاقبية ضمير الموصوف فتؤنث وتثنى وتجمع واسما الفاعل والمفعول غير المتعديين مثل الصفة فيما ذكر * وتفصيلها مبتدأ حسن وجهه خبرى ثلاثة مبتدأ محذوفه خبر در اى هذه ثلاثة اوجه من الاعراب * وكذلك اى مثل ذلك في الواجه الثلاثة مبتدأ حسن الوجه * حسن وجه الحسن وجهه * الحسن الوجه * الحسن وجهه خبر بعد الخبر لدر * وجاز در كم مثال هربرى مبتدا اوله وكذلك هربرى ندم مقدم خبر اوله * وجاز در كم حسن الوجه به خبر اوله وباقي سنده بونك قرينه سيله برر خبر مقدم تقدير اوله * اثنان مبتدأ منها صفتي تمتعان خبرى الحسن وجهه اضافته مبتدأ محذوفه خبر در اى هما الحسن وجهه والحسن وجهه معطوفان حذف علقه ويا خبر بعد الخبر در واختلف ماضى مجهول في حسن وجهه جار مع المجرور قائم مقام فاعل اختلف در والبواقي مبتدأ ماموصول كان فيه ضمير واحد صله سى وفيه ضميرى عائدر ما به موصول صله سيله نعت بواقي در اى البواقي التى كان فيها ضمير واحد ويابدل بعضدر آدن احسن خبر مبتدأ ثاندر ومبتدأ ثانى خبر به خبر مبتدأ اولدر ورابط محذوفدر * وما كان فيه ضميران حسن مبتدأ وخبر معطوفدر ماكانه سابقه به ومالا ضمير فيه قبح اعرابى سابق كيدر واكامعطوفدر * ومتى كلمه شرطدر رفعت فعل شرط بها اى بالصفة رفعت به متعلق فلا ضمير فيها اى في الصفة جله اسميه جزاء شرط واقدر آنكيچون اولنه فا داخل اولدى فهي مبتدأ كالنعل خبرى جله اسميه بدلدرد فلا ضمير فيها دن ويا تعليليه در متى رفعت بها فلا ضمير فيها لانها كالنعل ديمكدرد زيرا فعل فغن كنديدن صكره براسمى فاعليته رفع ايلسه آنده ضمير اولماز * پس اكا بكزه ينده آنك كيدر * والاى وان لا ترفع بها جله شرطيه ففيها ضمير الموصوف جله اسميه خبر ومبتدأ دن جزاء شرط واقدر فتؤنث مضارع مجهول ومستتر قائم مقام فاعلى عائدر صفته وتثنى وتجمع آنك كيدر اعرابه واسما مبتدأ اصله اسمان سقط نونه بالاضافه الى الفاعل والمفعول الفاعل مضاف اليه والمفعول اكامعطوف بعض نسمخده واسم الفاعل دوشمش افرادله غير نعت فاعل والمفعول در ويابدلدرد آنلردن المتعديين مجرور در اضافته مثل الصفة خبر مبتدأ در في حرف جر ماموصول ذكر صله سيله محلا مجرور بيان وجه مماثلة در قددر (محصول تركيب) وتفصيلها يعنى تفصيل وجوه صفت مشبهه اولدر كيدر سن حسن وجهه صفت مجرد ومعمول مضاف وفاعله مرفوع وحسن وجهه مفعوله مشابهته منصوب وحسن وجهه صفت مجرد ومعمول لامله معرف وفاعله مرفوع حسن الوجه مفعوله مشابهته منصوب * حسن الوجه اضافته مجرور در حاصلى هربرى صورت اوچر اعرابه معرب اولور * ينه بونك كبي دير سن حسن وجهه صفت مجرد ومعمول فاعليته مرفوع حسن وجهها تمير لقله منصوب حسن وجهه اضافته مجرور * ينه بونك كبي دير سن الحسن وجهه صفت لامله معرف ومعمول مضاف وفاعليته مرفوع الحسن وجهه مفعوله مشابهته منصوب الحسن وجهه صفت معرف باللام ومعمول مجرد فاعليته مرفوع الحسن وجهها تمير لقله منصوب الحسن وجهه اضافته مجرور مجموع اشكال اون سكر اولدى

قدر السماع من الواضع كحسن خبر مبتدای محذوف در وصعب وشديد اكا معطوف لدر وتعمل مضارع معلوم عمل مصدر نوعی فعلها مضاف اليه وضمير صفة راجع دره مطلقا خالدر فعلها دن كه معنى جهندن فاعلدر زیرا عمل مصدر در فاعله مضاف و جازدر كه مصدر محذوفه صفت اوله عملا مطلقا و یا مفعول مطلق اوله اى اطلاق اطلاقا وتقسيم مبتدا مسائلها اى الصفة مضاف اليه ان تكون تأويل مفردة در ان حرفيله الصفة اسمى باللام مقدرة متعلق خبرى اى الصفة المتصلة باللام او مصدرتها او معرفة بها وجله خبر مبتدادر ومجردة معطوف باللامه ومعمولها مضافا معطوفدر اسميله خبريله كان به او باللام مضافاته معطوفدر اى متصلة او مقرونة باللام او مجردا معطوفدر ماقبله عنهما اى عن الاضافة واللام فهذه مبتدا ستة خبرى والمعمول مبتدا فى كل واحد منها اى من الستة مقدرة متعلق و یا مذكوره مرفوع خبر مبتدادر ومنصوب و مجرور اكا معطوف صارت اخوات كان دندر جله مستأنفة در كويا كه سائل سؤال ايلديكه نه قدر اولدى جواب ويردى كه صارت كذا اسمى مستر و ثمانية وعشر خبرى وتيميزى محذوفدر وجله خبر مبتدای محذوفدر تقديرى وهى اى الستة المذكورة بضر بها فى هذه الثلاثة صارت ثمانية عشر وجها وجازدر كه جزاى شرط مقدر اوله تقديرى فاذا ضربت تلك الستة المذكورة فى هذه الثلاثة صارت ثمانية عشر قسما * فالرفع مبتدا فاحرف تفسير على الفاعلية خبرى والنصب مبتدا معطوفدر رفعه على التشبيه على الفاعلية كبيدر بالمفعول تشبيهه متعلق فى المعرفة بوده اكا متعلق وعلى التمييز معطوفدر على التشبيه فى النكرة تميزه متعلقدر والجر على الاضافة مبتدا وخبر سابق كبيدر (محصول تركيب) الصفة المشبهة يعنى صفت مشبهة براسمدر كه مشتق اوله فعل لازم من يعنى مصدر لازم من شول كيمسنة ايجونكه فعل ايتكله قائمدر ثبوت معناسنه حدوث معناسنه دكل اسم فاعل كى ايمدى ضيق دار اولان نسنيه ديرلر اماضائق اول نسنيه ديرلر كه طارلق آنده بكي پيدا اولمش اوله بونك كبيدر حسن وحاسن * وصيغة صفت مشبهة اسم فاعل صيغه سنه محالفدر بونك برله كه ايكيمى بيله شريكدر اول ايكى نسنيه اسم اولده كه معنى مصدر آنكله قائمدر وافراد وتثنيه وجع وتذكير وتأنيت اولده بوجهندن بوكا صفت مشبهة ديمشدر يعنى مشبهدر اسم فاعله وصيغه لرى اسم فاعل واسم مفعول صيغه لرينه مخالفدر كه سماعيدر وآترك قياسيدر نه كه سابق اولدى * وصفت مشبهة كندى فعلى علمنى ايدر پس حسن حسن علمنى ايدر وبونك علمنده زمان حال واستقبال مشروط دكلدر زیرا بوثبوت معناسنه در حدوث معناسنه دكلدر كه آنده زمان اعتبار اوله اما علمنده صاحبنه اعتماد و یا همزه و حرف نفيه شرطدر * وتقسيم مسائل اولدر كه صفت مشبهة بالامله معرف اوله و بالامدن مجرد اوله ايكى تقدير جه بيله معمولى يامضاف اوله و بالامله معرف و یا ايكيسندن بيله مجرد اوله پس ايكى اوجه ضربدن آلتى صورت حاصل اولور وبوالتى صورتك هر برنده معمولى يامرفوع اولور يامنصوب يا مجرور و چون اوچى آلتى به ضرب ايليه سن اون سكر صورت حاصل اولور * پس معمولده رفع فاعليه در نحو الحسن وجهه ونصب اكر معمول معرفه ايسه مفعوله مشابهته در مفعولته دكل زیرا لازم مفعول آلاز نحو الحسن وجهه واكر معمول نكره ايسه نصبي تمييزا فله در نحو الحسن وجهه وجر اضافته در الحسن الوجه كى * وتفصيلها حسن وجهه ثلاثة وكذلك حسن الوجه * وحسن وجهه الحسن وجهه

صیغه سی کیدر نحو الزیدان ضاربان عمروا الان اوغدا والضاربان عمروا الان اوغدا اوامس * جمعك
حالیـده بویلدر نحو الزیدون ضاربون عمروا الان اوغدا والضاربون عمروا الان اوغدا اوامس
وهرگاهکه مثنی وجمع معرف باللام اوله و ما به در بنی منصوب ایدلر جائزدرکه نونلربنی تخفیفاً
حذف ایدلر نه که قول شاعرده واقعدر * بیت * الحافظوا عورة العشرة * لایأتیهم من ورائهم
نطف * اصلی الحافظون ایدی نون تخفیفاً حذف اولدی و بو حذفی ارتکابک سببی اولدرکه الف
ولام موصولدر وصله ده عمل واسطه سیله اول منصوبده طول پیدا اولدیکه حذفی مناسبـ بدر
* اسم المفعول ما اشتق من فعل لمن وقع علیه وصیفته من الثلاثی علی مفعول کضروب ومن غیره
علی صیغه اسم الفاعل بفتح ماقبل الآخر نحو مخرج و مستخرج و امره فی العمل والاشتراط کأمر
اسم الفاعل نحو زید معطى غلامه درهما * اسم المفعول ما اشتق من فعل لمن وقع علیه وصیفته
من الثلاثی علی مفعول ومن غیره علی صیغه اسم الفاعل بفتح ماقبل الآخر اعرابه اسم الفاعل
ما اشتق الی آخره کیدر و امره مبتداً فی العمل مقدّمه متعلق والاشتراط اکا معطوف کأمر اسم الفاعل
خبر مبتدا کاف محلا مرفوعدر اگر مثل معنائه تقدیر اولورسه تقدیری و امره شبهه بامر اسم الفاعل
فی العمل والاشتراط و جائزدرکه محلا منصوب اوله یکون ضماریله تقدیری و امر اسم المفعول
یکون کأمر اسم الفاعل فی العمل والاشتراط نحو معلوم زید مبتدا معطى خبری غلامه قائم مقام
فاعل درهما مفعول به و جله محلا مجرور مضاف الیه * محصول ترکیب * اسم المفعول یعنی
اسم مفعول بر اسمدرکه مشتق اوله بر فعلدن یعنی مصدردن شول کیمنه ایچون که فعل آنک اوزرینه
واقع اوله و صیغه اسم مفعول ثلاثی مجرددن مفعول وزنی اوزرینه در محبوب و مضروب کبی
اما غیر ثلاثیدن اول بابک اسم فاعل صیغه سی اوزرینه در آخرک ماقبلک قحیله محصل کلام
بودرکه اسم فاعل غیر ثلاثی مجرددن هر بابک مضارع معلومى صیغه سی اوزرینه در حرف مضارعت
یرینه میم مضومه وضع الملکله و آخرینک ماقبلنی مکسور الملکله نه که سابق اولدی اما اسم مفعول
غیر ثلاثی مجرددن اسم فاعل کیدر آخرینک ماقبلی مفتوح اولفـله و اسم مفعولک حالی عملده
و شرط عملده اسم فاعلک حالی کیدر ایدی جهور فنده کرکدرکه حال و یا استقبال معنائه اوله
و صاحبنه اعتماد ایلیه و یا همزه و یا حرف نفیه و هرگاهکه معرف باللام اوله ماضی معنائه ده
عمل ایلر پس اسم مفعول قائم مقام فاعلی رفع ایدر اگر یانجه بر مفعول دخی اولورسه نصبی اوزره
باقی قالور نه که دیرسن زید معطى غلامه درهما * الصفة المشبهة ما اشتق من فعل لازم لمن قام به
علی معنی الثبوت و صیغتها مخالفة لصیغه اسم الفاعل علی حسب السماع کحسن و صعب و شدید و تعمل
عمل فعلها مطلقاً و تقسیم مسائلها ان تكون الصفة باللام او مجردة عنها و معمولها مضافاً او باللام او مجردا
عنهما فهذه ستة و المعمول فی کل واحد منها مرفوع و منصوب و مجرور صارت ثمانية عشر
فارفع علی الفـاعلیه و النصب علی التشبیه بالمفعول فی المعرفة و علی التیمیـز فی النكرة و الجر علی
الاضافة * الصفة مبتداً المشبهة صفتی ماموصول و یا موصوف اشتق ماضی مجهول من فعل اکا
متعلق لازم نعت فعلدر لمن اشتق به متعلق قام ماضی معلوم و مستتر فاعلی تأنـدر فعله به قام به
متعلق و ضمیر منه تأنـدر علی معنی الثبوت قام به متعلق و صیغتها مبتداً مخالفة خبر مبتدا لصیغه
اسم الفاعل مخالفة متعلق علی حسب السماع بوده اکا متعلق و یا خبر بعد الخبردر ای کائنه علی

مبتدأ المثنى مبتدأ والمجموع آ که معطوف مثله خبر مبتدأ در مثله لفظ بدیه ضمیر ایکی برده بیله فاعله راجع الیه
و یحوز مضارع معروف حذف النون فاعل یحوز در ترکیب اضافی مع العمل یحوز به متعلق والتعریف
العمله معطوف تخفیفاً مفعول له و عاملی حذف النون در که مضاف در مفعوله و فاعلی متروک در (محصول
ترکیب) اسم الفاعل چون دبلیدیکه اسم فاعلک عملی بیان ایل به محتاج اولدی تعریفه و مصادر دن صیغه سی
نیجه اولدیغی بیان الملکه پس بوجه تدن دیدیکه اسم فاعل شول اسم در که مشتق اوله بر فعلدن یعنی مصدر دن که
اصطلاحه اکا حدث دبیلر یعنی برکنه ایچون مشتق اوله که اول فعل آنکله قائم اوله حدوث معناسنه
ماشتق من فعل شاملدر جیع اسمایه که مصادر دن مشتقدر و لن قائم به قیدیه اسم مفعول خارج
قالدی و بمعنی الحدوث قیدیه صفت مشبهه و افعال تفضیل خارج قالدی که بونلر ثبوت دلالت ایدر لر
وصیغه اسم فاعل ثلاثی مجرد دن فاعل وزنی اوزره اولور ضارب و قاتل و ماشی و آکل کی و هر
نسنه که ثلاثی مجرد مصادر دن مشتق اوله لن قائم به الفعل و فاعل وزنی اوزره اوله اول اسم
فاعل اولماز بلکه صفت مشبهه یا فاعل تفضیل و یا مبالغه صیغه سیدر حسن و احسن من زید
و مضارب کی و صیغه اسم فاعل غیر ثلاثی مجرد دن فعل مضارع معلوم صیغه سی اوزره در اولیابدن
یعنی قنغی بایندیکه اسم فاعل اخذ ایدر لر سه حرف مضارعت یرنه میم مضمومه وضع الملکه
کرکسه حرف مضارعت مضمومه اولور سه و آخرینک ماقبلی مکسور اولور کرکسه مضارعه
اول حرف مکسور اولسون کرک اولسون تنه که صرف کتابلرنده مکتوبدر و بعمل عمل فعله یعنی
اسم فاعل کندی مشتق اولدیغی فعلک عملی ایلر کرکسه لازم اوله و کرکسه متعدی لیکن آنک عملنده
شرطی حال و یا استقبال معناسنه اولمقدر بصیرلر مذهبنده نحو زید ضارب غلامه عمرو الان
او غذا ینه بونک کبیر عملده شرطی کندی صاحبنه اعتماد ایلک کرک مبتدأ و یا موصوف و یا ذوالحال
کی و یا همزه استفهامه و یا ما نافی به نحو قائم زید و قائم الزیدان و ما قائم زید و ما قائم الزیدان و اسم
فاعلک ذکر اولان وجه اوزره عملک سبی اولدر که کندی بایندن مضارع معلوم موافق اولمقدر
وزنده و اصل معناد و احتمال زمان حال و استقبالده پس اگر ماضی معناسنه اولور سه عمل ایلز
یعنی فاعل ظاهری مرفوع ایلز و مفعولی منصوب ایلز زیرا بو تقدیر جه معنی حسبینجه موافق فعل
ماضی در و لفظ حسبینجه فعل مضارعه موافقدر ایمدی هیچ برینسه تمام مشابتهتی بولماز پس هیچ برینک
عملی ایده مز بلکه و اجیدر که آتی اضافت معنوی لغه ایله مضاف ایدر اول نسنیه که حال و استقبال
معناسنه اولدیغی وقت آنکله منصوب اولدی و کسائی مذهبی بودر که اسم فاعل ماضی معناسنه
عمل ایلر پس بو تقدیر جه اضافتی لفظی اولور آنک قتنده و اگر اول صورتده که اسم فاعل ماضی معناسنه در
و مضاف اولمقدر مذکور معموله آندن غیر بر منصوب معمول واقع اولور سه نحو زید معطی عمرو
درهما مس اول معمول اسم فاعل ایله منصوب اولماز جمهور قتنده بلکه بر فعل مقدره منصوب اولور
تقدیری اعطاء درهما در و هرگاه اسم فاعله الف و لام داخل اوله مطلقاً عمل ایلر ماضی و حال
و استقبال معناسنه زیرا که اسم فاعل بو تقدیر جه صله موصول اولور و معنی حسبینجه فعلدر اگر چه
صورتاً اسمدر و ما وضع منه للمبالغة یعنی اسم فاعلک مبالغه ایچون موضوع اولان صیغه لری اسم
فاعل حکمنده در عملده و شرط عملده نحو زید ضارب عمرو الان او غذا و یا الضارب عمرو الان او غذا
او امس زیرا فعل مضارع معلومه مشابتهت اگر چه فوت اولدی لیکن معناد مبالغه آنک قائم مقامیدر
عمل دخی اول اسلوب اوزره باقی قالور و اسم فاعلک تنبیه سی وجهی عملده و شرط عملده مفرد

(صیغه سی)

الفعلة مؤولدر ودخول لام تعریف ان مع الفعلة جائز دکدر لیکن چونکه مصدر اسم صورتند اولور
ادخال لام قلته جائز در بودر مصدر ک عملده حالی مفعول مطلق اولما دینی وقت * اما هرگاه که مفعول مطلق
اوله اگر فعلدن بدل اولما زسه عمل فعلکدر مصدر ک دکدر کر کسه فعل مذکور اوله نحو ضربت ضربا زیدا
و کر کسه مذکور اولیه لفظا نحو ضربا زیدا شول مقامده کی مخاطب متوجه ضرب اوله ای اضرب ضربا زیدا
* و اگر مفعول مطلق فعلدن بدل اولور سه نحو سقبا زیدا آنده ایکی وجه جائز در بریسی عمل فعلک
اولمقدر که اصا در عملده و اینکجیسی مفعول مطلق اولمقدر زیر فعلدن بدلدر و آنک قائم مقامیدر * اسم
الفاعل ما اشتق من فعل لمن قام به بمعنى الحدوث وصيغته من الثلاثي المجرد على فاعل ومن غيره
على صيغة المضارع بيم مضمومة وكسر ما قبل الآخر نحو مخرج ومستخرج ويعمل عمل فعله بشرط
معنى الحال او الاستقبال والاعتماد على صاحبه أو الهزمة أو ما فان كان للماضي وجبت الاضافة
معنى خلافا للكسائي وان كان مفعول آخر فيفعل مقدر فان دخلت اللام استوى الجميع وما وضع
منه للبالغة كضراب وضروب ومضرب وعلیم وحذر مثله والثني والمجموع مثله ويجوز حذف
النون مع العمل والتعريف تخفيفا * اسم الفاعل مبتدأ مضاف ما اسم موصول ای الاسم الذی ویا
موصوف ای اسم اشتق ماضی مجهول ومستقر قائم مقام فاعلی مآئدر مایه من فعل اشتقیه متعلق
لن قامیه جار مجرور یله ینه کا متعلق قامده ضمیر فعله راجعدر و بهده من کلمه سنه بمعنی الحدوث
مقدره متعلق ویا حالددر اشتق ضمیرندن ای حال کون ذلک المشتق بمعنی الحدوث و بوجه صله ویا
صفتدر مایه و موصول صله سیله ویا موصوف صفتیه خبر مبتدأدر وصيغته مبتدأ ای صيغة الفاعل
من حرف بیان الثلاثی مجرور در آنکله المجرد نعت ثلاثی علی فاعل قائم مقام خبر ای صيغته من الثلاثی
المجرد ديجی علی وزن فاعل ومن غيره ای من غیر الثلاثی المجرد علی صيغة المضارع معطوفدر من الثلاثی
قولنه بيم متعلقدر علی صيغة المضارع متعلق اولدینغه مضمومة نعت ميمدر و کسر معطوفدر ميمه ما قبل
الآخر ای کسر الحرف الذی ثبت قبل الآخر او حرف ثبت قبل الآخر * پس ما موصول ویا موصوفه
نحو معلوم مخرج مضاف الیه ومستخرج آکا معطوف و يعمل اسم الفاعل عمل فعله ظاهرا بشرط معنی
الحال يعمل یه متعلق او الاستقبال والاعتماد معطوفدردر الحال یه علی صاحبه اعتماده متعلق و ضمیر اسم
فاعله راجعدر او الهزمة او ما معطوفدردر صاحبه یه فان کان ای اسم الفاعل للماضی جله شرطیه وجبت
الاضافة جله جزایه معنی تمیز ای وجبت اضافته الی مفعول من حيث المعنی لان حيث اللفظ یاخود
نعتدر مقدره که مفعول مطلقدر ای من حيث الاضافة مضمومة خلافا مفعول مطلق للكسائي
اکا متعلق ای خالف هذا القول خلافا لقول الكسائي فانه يجوز اعماله بمعنی الماضي ویا نعتدر
مفعول مطلقه ای وجبت الاضافة وجوبا محالفا له وان حرف شرط کان فعل شرط مفعول اسمی
آخر نعت مفعول وخبری محذوفدر ای فان کان له مفعول آخر * و جائزدر که تامة اوله
ثبت معنائه بفعل مقدر جله اسمیه تقدیرا جزاء شرط واقمدر انکیچون اولنه فا داخل اولدی
تقدیری فهو مفعول بفعل مقدر * فان دخلت اللام استوى الجميع اعرابی ظاهردر و ما موصول ویا
موصوف وضع ماضی مجهول ومستقر قائم مقام فاعلی مآئدر مایه منه ای من اسم الفاعل مای
بیاندر للبالغة وضع یه متعلق و بوجه صله ویا صفتدر مایه و موصول صله سیله ویا موصوف صفتیه
مبتدأ كضراب مبتدای محذوفه خبردر وضروب ومضرب وعلیم وحذر معطوفدردر اکا مثله خبر

وقد حرف تقلیل بضاف مضارع مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی مآذدر مصدره الی المفعول بضافیه متعلق و اعماله ای المصدر باللام قليل مبتداً و خبر و یامع معانسه در فان کان ای المصدر مطلقاً خبر کان در فاعله مبتداً للفعل خبر و جمله اسمیه جزاء شرط در وان کان بدلا منه ای من الفعل فوجهان اعرابی سابقدر معلومدر (محصول ترکیب) المصدر چون مصنف رحمه الله دبلدیکه عمل مصدری بیان ایلیه محتاج اولدی تعریفنه و قنده سماعی و قنده قیاسیدر دیو بیان ایلکه * پس مصدر بر حدث اسمی در کیم جاری اوله اول اسم کندی فعلی اوزرینه و مراد حدثن خبریله قائم بر معنی در و مراد کندی فعلی اوزرینه جاری اولقدن اولدرکه آنک فعلی اوله که اول اسم مذکور اوله اول فعلی بیان ایچون نوع جهندن و یا عدد جهندن نه که دیرسن جلست جلوسا و جلسته و جلسته ایـدی و یلاله و و بحاله که فعل آندن مشتق دکلدر مصدر اولمازا کر چه که مفعول مطلقدر * و ثلاثی مجرددر مصدر سماعیدر و عدد اوزانی او توزایی به ایریشور نه که تصریف کتابیله مسطور و مذکور در و غیر ثلاثی مجرددر مصدر قیاسیدر نه که تصریفده معلوم اولدی و مصدر مفعول مطلق اولمادیفی وقت کندی فعل هملنی ایلر یعنی ماضی و حال و استقبال فعلی نحو اعجبنی ضرب زید عمرا امس او الان او غدا و معمول مصدر اوزرینه متقدم اولماز زیره که مصدر عمل ده ان مع الفعل تأویلنده در وان حرف موصولدر و مابعدی منزله جزء اخیرده در کله دن * پس لایق دکلدرکه مقدم اوله موصولات اسمیده کبی ایـدی نه که جائز دکلدرکه دیه سن اعجبنی عمرا ان ضرب زید جائز دکلدرکه دیه سن اعجبنی عمرا ضرب زید زیرا که بواعجبنی ان ضرب زید عمرا تأویلنده در * و لا یضمر فیه یعنی مصدرده فاعل اضممار اولماز و الا لازم کاور که مصدرک تنثیه و جعنده فاعل مضمر اوله واحده قیاسله * پس تنثیه و جعنده اضممار فاعل ایچون ابکی تنثیه و ابکی جمع لازم کاور بری مصدر ایچون و بری فاعل ایچون و چونکه فعلده تنثیه و جمع فاعل اعتباریله در نفس فعل اعتباریله دکلدر بو محذور آمده لازم کلاز * بنه بویه اسم فاعل و اسم مفعول و صفت مشبیه حالی بونلرده تنثیه و جمع حقیقته فاعله راجعدر مصدرک خلاقیه که آنک کنندنه کوره تنثیه و جعی وارددر غیره کوره دکل * معلوم اوله که مصدرک فاعلنی ذکر ایلک لازم دکل نه که اعجبنی ضرب زید دیرسن پس اکر ذکر فاعل لازم اولیدی مصدرده اضممار لازم اولوردی شول وقتکه ضمیره مسند اولور * و دخی مصدری کنندی فاعلنه اضافت جائزدر و استعمالده چوقدر پس فاعلی لفظ مجرور اولور و مفعول مذکور اولور سه منصوب اولور نحو اعجبنی ضرب زید عمرا * و کاه اولور که مصدری مفعوله اضافت ایدرلر پس فاعل مذکور اولور سه مرفوع اولور * و اعماله باللام قليل یعنی عمل مصدر اوج وجه اوزره در * ربیسی اولدرکه منون اوله و کنندی فعلی عملنی ایلیه نحو اعجبنی ضرب زید عمرا و بو عمل مصدرده اصلدر یعنی منون عمل ایلک * و ایکنجیسی مضاف اولمقدر فاعله و یا مفعوله و اول بر معمولی حالی اوزره قالور نحو اعجبنی ضرب زید عمرا و اعجبنی ضرب زید عمرو و بو وجه اوزره عمل اولکیدن اقلدر بو نکیچون و یحوز اضافه دیـدی باخصوص که فاعله اضافت مفعوله اضافندن زیاده در آنکیچون دیـدی و یحوز اضافه الی المفعول * او پنجیسی معرف باللام مصدردرکه فعل عملنی ایلر نه که شاعر دیر * بیت * ضعیف النکایه اعداده * بخال الفرار را خی الاجل * اعداده منصوبدرکه مفعول النکایه درکه مصدردر و بو وجه اوزره عمل استعمالده قتی قلت اوزره در قیاسده مقتضی * قلت در زیره که جمله مصدر ان مع

حائض و طامث کبی که حائضات و طامثات دیمزلر اما حائضه بی حائضات اوزره جمع ایدرلر تا کیم حائضه ابله حائض بینده فرق اولسون و چونکه لفظ حائض ذات حیض معنانه در یعنی حد بلوغه ایر شمس خاتون بی اختیار حدوث حیض حاصلی حیض ظاهر اولقی لازم دکل همان اول حده ایر شمس کفایت ایدر حائض دیمکه اما حائضه بالفعل حائض ظاهر اولنه دیرلر ایدی لفظ حائضه اسم فاعل اولور حقیقه که حدوث حیضه دلالت ایدر فعل کبی که حاضت و نجیض دیرسن و اسم فاعلک تأنیثی فعلک تأنیثه متفرع در فاعلک تأنیثی ایچون پس بوافظه جمع سلامت اولی درو حائض لفظندنکه اسم فاعل صیغه سی اوزره در اما حقیقه اسم فاعل دکلدر زیرا حدوث حیضه دلالت الیزلر و الا یعنی اگر اول اسمکه جمع سلامتله جمع ایلک ایستلر صفت اولماز بلکه محض اسم اولور سه بوجع آمده جائزدر شرط سنز ایدی طلحه و نمره و زینب و هنده طلحات و تمرات و زینبات و هندات جائزدر وقتا که مصنف رحمه الله جمع سالمک ایکی قسمندن ببله فارغ اولدیه جمع مکسر شروع ایلدی پس یورر که جمع مکسر اول جمعدر که آمده مفرد صیغه سی مکسور اوله رجال و افراس و فلوس کبی که نظائری بی حدود بی شمار درو جمع معنی جهندن ایکی قسمه منقسم در یعنی جمع مکسر ایکی قسمدر جمع قلت و جمع کثرت اولدر که چون قرینه دن عاری و خالی اوله عشره به و مادونه اطلاق صحیح اوله و جمع کثرت اولدر که قرینه سنز عشره به و ما فوقنه اطلاق صحیح اوله و چونکه جمع قلت صیغه لری آذر آتی ضبط ایلدی که ماعداسی جمع کثرت درو جمع قلت صیغه لری الی در دردی جمع مکسردن و ایکیسی جمع مکسردن بریسی افعول و زنی اوزره در اطلب کبی و افعال در افلاس و افعله در اثریه کبی و فعله در غلظه کبی ایکیسیده جمع صحیحدر مذکر و مؤنث و بو آتیدن ماعداسی صیغه جوعدن جمع کثرتدر و کاه اولور که جمع کثرتی موضع قلنده استعمال ایدرلر ثلاثه قرو و اربعة رجال بونک عکسیده جائزدر قرینه اولدینی رده المصنوع اسم الحدث جاری علی الفعل و هو من الثلاثی سماع و من غیره قیاس مثل اخرج اخراجا و استخرج استخرجا و یعمل عمل فعله ماضیا و غیره اذا لم یکن مفعولا مطلقا و لا یتقدم معموله علیه و لا یضمربه و لا یلزم ذکر الفاعل و یجوز اضافته الی الفاعل و قد یضاف الی المفعول و اعماله باللام قلیل فان کان مطلقا فالعمل للفعل و ان کان بدلانته فوجهان المصنوع مبتدا اسم الحدث ترکیب اضافی خبر جاری نعمت الحدث در علی الفعل جاری به متعلق و هو مبتدا فاعلدر مصدره من الثلاثی بیان مصدردر بعض نسخه ده المجرده موصوفدر سماع ای سماعی و مسموع خبره و در و من غیره قیاس ای قیاسی او ذو قیاس او مقیس معطوفدر ماقبلنده جمله اسمیه به و یعمل مضارع معروف و مستتر فاعلی فاعلدر مصدره عمل مفعول مطلق فعله مضاف الیه و ضمیر مصدره فاعلدر ماضیا حالدر فعله دن و غیره معطوف ماضیانه اذا مجرد ظرفیت ایچوندر و عاملی یعملدر و یا شرط ایچون و جزاء محذوف اولور ماسبق قرینه سیله و لم یکن فعل جمحد مطلق و مستتر اسمی فاعلدر مصدره مفعولا خبری مطلقا نفی و جمله محلا مجروردر اضافتله و لا یتقدم فعل نفی استقبال معموله فاعلی علیه لا یتقدم به متعلقدر و ضمیرلر مصدره فاعلدر و جمله معطوفدر جمله اسمیه به و لا یتقدم فعل نفی استقبال بناء مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی فاعلدر معموله فیه ای فی المصدر لا یضمربه متعلق و بو جمله معطوفدر سابقه به و لا یلزم فعل و فاعل و مفعول به و ضمیر فاعلدر مصدره ذکر الفاعل فاعل لا یلزمدر و بو جمله ده سابقه به معطوفدر و یجوز مضارع معروف اضافته فاعلی و ضمیر مصدره راجعدر الی الفاعل اضافته متعلق

مذکرو مؤنث بیننده فرق یوقدر نه که در جل جریح و امرأة جریح دیر سن اکر مذ کرده جریحون جائز اولسه
 حال بو که بوصیغه مؤنثه اطلاق ایلک جائز اولماز ایمدی مؤنثه جریحات دیمک کرک ایدی پس جمعه که
 مذکر له مؤنث بیننده فرق بولنقی لازم کلور ایمدی فرعک اصل اوزره مزیتی اولوب اصله مخالف
 اولماق لازم کلور * ینه بونک کی فعل بولمقی فاعل اولماق کرک مثلاً رجل صبور و نه صبور و نه دیملر * ینه
 بونک کی مفعول که صیغه مبالغه در که مذکرو مؤنث بونده برابرر بوجع آمده جائز دکلدر ایمدی رجل مفضل
 ده مفضلون دیملر و علت جریحون ده ذکر اولان علتدر * و جله شرائطنددر که آمده اولان تائیت
 مبالغه ایچون اولیه علامه و فروقه و راضیه کی اولمایه زیر بونلر اکر چه معنی جهندن مذکر لدر امالفظ
 جهندن تا که علامت تائیدر آنلر ده موجوددر * پس بویه جمع شریف که خواص مذکر دندر بویه اسمایه
 لایق و جائز دکلدر * و نون جمع اضافت حالنده تشبیه نونی کی که حذف اولور معلوم اوله که بعضی الفاظ
 جمع سالم لفظه جمع اولور بونک بر له که شرائط مذکوره آمده موجود دکلدر مثلاً رضون و ارضین و سنون
 و سنین و قلون و قلین و ثون و ثین و حرون و حرین و اوزون و اوزین پس بوالفاظده بوجع شد و ذکر یقله
 اولور اما بعضی نحویر بوالفاظک بعضی بر قاعده تحتنه درج ایشلر و بر مناسبت سولیشلر نه که
 بعضی مفصلانده مسطور و مذکوردر * و المؤنث مالحق آخره الف و تاء و شرطه ان کان صفة و له
 مذکر فان یکنون مذکره جمع بالواو و النون و ان لم یکن له مذکر فان لایکون مجردا تکایض و الا جمع
 مطلقاً * جمع التکسیر ماتعیر بناء واحده کر جال و افراس * و جمع القلة اقل و افعال و افعاله و فاعله
 و الصحیح و ماعدا ذلك جمع الکثرة * و المؤنث مبتداً مالحق آخره الف و تاء خبری امرایی سابقدن
 طاهر در و شرطه مبتداً ان کان صفة و له مذکر جله شرطیه فان یکنون جله حالیهدر اسم کان دن
 و یا اکا معطوفدر معنی جهندن تقدیری ان کان المؤنث صفة و کان للمؤنث مذکر و ان یکنون مذکره
 جمع بالواو و النون جله جزایه و شرطیه و جزایه خبر مبتداً اکر فان یکنون فایله اولور سه اما
 فامز اولور سه نه کم بعضی نسخده و اقعدر بو خبر اولور و جزاء محذوف اولور و ان لم یکن له مذکر
 فان لایکون مجردا تکایض جله شرطیه معطوفدر سابق جله شرطیه * و الا ای ان لایکون
 الاسم صفة جمع مطلقاً جله شرطیه معطوفدر جله شرطیه * جمع التکسیر مبتداً ماتعیر بناء
 واحده موصول صله سبله جله اسمیه خبر مبتداً اکر جال خبر مبتداً محذوفدر و افراس اکا
 معطوف * جمع القلة اقل مبتداً و خبر و افعال و افعاله و فاعله معطوفدر در اقل صیغه سه * بودرت کلمه نك
 اوچی غیر منصرفدر وزن و تعریف ایچون و افعاله و فعلة تعریف و تائیت ایچون و الصحیح معطوفدر اقل
 کلمه سه و ماعدا ذلك جمع الکثرة جله اسمیه معطوفدر جمع القلة به فتامل (محصول ترکیب) و المؤنث
 جمع مؤنث سالم بر اسمدر که آخرنه لاحق اوله الف و تاء تا کیم دلالت ایلله لحوق و یا لاحق که اول اسمله
 کنندی جنسندن زیاده وارددر و اول اسمکه آتی جمع سلامتله جمع ایلک ایستبه لیا صفتدر و یا غیر صفت *
 و اکر صفت اولور سه آنک مذکر اوله و یا اولیه اکر اولور سه آنک شرطی بوجمده اولدر مذکر
 جمع سالم لفظه جمع اوله * پس مسلمة فی مسلمات و زنی اوزره جمع ایدر لر زیر اسم فی مسلمون ایلله جمع ایدر لر اما
 فعل که مفعول معنایه اوله جریح کی اما فعل که فاعل معنایه اوله صبور کی و مفعول و مفعیل که مبالغه
 صیغه لیدر بونلر جمع سلامتله جمع اولماز لر زیرا که مذکر لرینی جمع سلامتله جمع ایلدیلر نه که معلوم
 اولدی و اکر اول صفتک مذکر اولماز سه آنک بوجع ده شرطی اولدر که تاء تائیدن مجرد اولیه

مستویا فيه مع المؤنث مثل جریح و صبور و لا بناء التأنيث مثل علامة و یحذف نونه بالاضافة و قد شد نحو
 سنین و ارضین و شرطه مبتدا ان كان اسما جله شرطیه فذکر مبتدای محذوفه خبر در علم خبر آخر در
 آنکه بعقل جله فلیه نعمت علم در ای علم بعقل صاحبه و جائز در که مذکره صفت اوله علم ده کاصفت
 اوله پس تقدیر کلام و شرط جمع السلامة بالواو و النون ان كان الجمع اسما فهو مذکر علم بعقل و بو
 جله جزاء شرط در و جله شرطیه خبر و شرطه در و ان كان صفة معطوف در ماقبلنده که شرطیه به
 و اعرابی آنک کیدر و ان لا یكون مضارع معروف و مستتر اسمی افعل خبری فعلاء مضاف الیه
 و بوجه تأویل مفرد در ان مصدریه الیه معطوف در فذکر قولنه و لافعلان فعلی معطوف در افعل
 فعلاویه و لا مستویا بوده اکامعطوف مع المؤنث مستویانه متعلق مثل جریح و صبور ظاهر و لا بناء
 التأنيث بوده اکامعطوف مثل علامة معلوم و یحذف نونه بالاضافة مثنی بحشده مثلی یکدی و قد
 حرف تحقیق شد ماضی معروف نحو فاعلی سنین مضاف الیه و ارضین آنکه معطوف (محصول
 ترکیب) هراسم که آنی جمع سلامته یعنی او و نونله و یایاه و نونله جمع ائلك ابستیدر یا اسم خالص در
 یعنی محض اسم در که آنده هیچ و صفیدن اثر یوقدر و یاصفدر اگر اسم محض اولور سه آنی جمع
 سالم لغله جمع ائلك ده اوج شرط و اورد در اول اولدر که مذکر کرک یعنی آنده تا تأنیث نه ملفوظ کرک و نه
 مقدر پس طلحة و حمزه کبیر بو طریقه جمع اولماز اما ورقاء و حراء کبیر که علم مذکر واقع اوله
 جائز در که بوجه جمع اولوب و رقاؤن و حراؤن دیدر زیرا علم تأنیث تادرالف دکل پس بوجه
 مانع اولان تادر که مذکر جمیدر الف دکل ایکنجی شرطی اولدر که علم اوله رجل کی که مذکر
 فاعلدر بوجه جمع ائلر و رجلون دیمز زیرا که علم تعیین معناده اسم جنس دن اقوادر پس بوجه که
 اشرف جوعدر علمه تخصیص ایلدیلر او چنجی شرطی اولدر که عقلا دن اوله ایدمی اعرج و لاحق
 که بر فرسک علیدر بوجه جمع اولماز زیرا عقل صاحب لری سائر حیوانات دن اشرفدر ایدمی
 بوجه که اشرف جوعدر سائر اعلام و حیوانات ده اولمق مستحسن دکلر و اکر بوجه صفت جمع
 اولمی اولسه صحت جعنده نیچه شرط وار بریسی اولدر که مذکر عاقله صفت اوله پس ضارب
 و مضروب و حسن که انسانه صفت اوله ل ضاربون و مضروبون و حسنون بوجه جمع ائلك اولور
 اما ضاربة کی اگر چه صفت انساندر و مضروب و حسن کبیر کی که انسانک غیریه صفتدر بوجه جمع
 ائلك اولماز و جله شرائط در که اول صفت که مذکر و عاقل اوله مذکر ی افعل و مؤنثی فعلاء
 و زنی اوزره کلبه اجر و حراء کی که احرون دیمز تا کیم صفتله افعل تفضیل بیننده فرق اوله
 ته کم اعلون و افضلون دیرلر و بوقضیه عکس المادیلر زیرا که افعل تفضیل و صفینده اشرف و اقوی در
 زیرا زیاده به دلالت ایدر و جله شرائط در اول صفتکه مذکر و عاقلدر مذکر ی فعلا دن و مؤنثی
 فعلی و زنی اوزره اولیه عطشان و عطشی و سکران و سکر ی کی ایدمی عطشانون و سکران تون دیمز
 تا کیم فرق اوله بونکله فعلا دن و فعلا نه بیننده ندان کی که ندان تون دیرلر جعنده عکس المادیلر زیرا فعلا دن
 و فعلا نه مذکر و مؤنث بینی تایلر فرق ایلده اصلدر و جله شرائط در مذکر و مؤنث صیغه ده
 مساوی اولیه نه که فعل یعنی مفعول ده اولور پس رجل جریح ده جریحون دیمز زیرا چونکه مفرد در

صله سیله و یا موصوف صفتیه فاعل فعلدر مفتوحا حالدر فاعلندن و بوجه معطوفدر حذف الالف
 قولنه مثل مصطفون مثل قاضون کیدر اعرابه یعنی مثلك مضاف الیهدر (محصول ترکیب) المجموع
 معلوم اولدیکه تنبیه و جمع خواص اسمندر و فعلده تنبیه و جمع فاعله راجعدر و نحو یلر اصطلاحنده
 رجال مثلنه مجموع و جمع دیرلر ته که رجان نوهنه تنبیه و مثنی دیرلر و جمع بر اسمدر که دلالت ایلیه
 مقصود اولان آحاده کنینک مفردی حرفلیله آزه حق تفسیرله و ما دل علی آحاد مقصوده قولنه قوم
 و رهط و ثلاثه و اربع مثللی داخلدر و بحروف مفرده قیدیه بونلر چیقدی زیر که بواسطه مفردی یوقدر که
 اول مفردلرک حرفلی بواسطه اوله و بتغیر قیدیه اشارتدر که جمعیده جمله مفردیننده فی الجملة تفسیر
 کفایت ایدر ته که معلوم اولور ان شاء الله تعالی ظاهر اولان اولدر که بحروف مفرده ده حرف جردل به
 متعلقدر ظرف مستقر اولق اوزره یعنی اسم دلالت ایلیه آحاد مقصوده به بر حالته که ملتبس اوله
 اول اسم کنینک حروف مفردنه و ایدی جمع بو تعریف اوزره لفظ ترمجعه نمره دکلدر ته که ظاهر یلر
 کلاننده مشهوردر بلکه ترمجس در قلیل و کثیره متناو لدر و ترمه اول جنسک واحددر پس لفظ ترم آحاد
 مقصوده به دلت الحلازه ینه بونک کی لفظ کب جمع را کب دکلدر زیر که فعل وزنی اوزره فاعل جمع اولماشدر
 و پس را کب مفرد کب اولمازور کب تفسیر جمعه داخل اولماز و لفظ فلک و لفظ هجان و بونک کیلر کاه
 مفرد اولورلر و کاه جمع و آرا رنده تقدیری بر تغیرده واردر هر برنده زیر که ضمه فلک مفرد فاعل ضمه می کیدر
 و ضمه فلک جمع ضمه اسد کیدر که جمع اسددر و کسره هجان مفرد کسره کتاب و نقاب کیدر و کسره
 هجان جمع کسره رجال و ذیاب کیدر و جمع ایکی قسمدر بریسی جمع صحیح و صحیح ده دیرلر که بناء
 واحد آنده سالم و مسلم اوله یعنی تفسیر اولیه و بریسی جمع مکسر در که بناء واحد آنده متغیر اوله و جمع
 صحیح ایکی قسمدر بریسی مذکر و بریسی مؤنث ایچوندر و جمع صحیح مذکر اول اسمدر که آخرینده ماقبلی
 مضموم پرو او و بر نون مفتوحه لاحق اوله حالت رفعده و یا ماقبلی مکسور نون مفتوحه حالت نصب و جرده
 زیدون و زیدین و مسلمون و مسلمین کی و هر اسم که آخری ماقبلی مکسور یا اوله کر کسه اول یا ملفوظ اوله
 القاضی والداعی کی و کر کسه مقدر اوله قاض و داع کی چونکه اول اسمی جمع مذکر ایلک استیهلر
 القاضون دیرلر اصلی القاضیون ایدی یا اوزره ضمه ثقیل نقل ضمه بر ماقبل ایلدیلر بعد سلب حرکت
 ماقبل التقاء ساکنین اولدی یادن و اودن یا یی حذف ایلدیلر قاضون اولدی بروزن قاعون اولدی
 و یا فاعلن حالت نصب و جری قاضین کلور اصلی قاضیین ایدی یا اوزره کسره ثقیل اولدی یعنی
 حذف ایلدیلر التقاء ساکنین اولدی ایکی یادن یا نلک برینی حذف ایلدیلر قاضین اولدی قاعین و یا فاعلن
 وزنی اوزره الداعی و الفازی و غیر یلری بویه اعلال اولور پس قیاس کرک و اگر اسم مقصور
 اولور سه یعنی آخرینده الف اولور سه کر کسه مذکور و ملفوظ المصطفی و المرتضی کی و کر کسه
 مقدر اولور مصطفی و مرتضی کی بوالف التقاء ساکنین ایچون ساقط اولور پس مصطفون
 و مصطفین اولور اصلی مصطفیون و مصطفین ایدی یا مخرک ماقبلی مفتوح اولدی یعنی ایچون لفه
 قاب ایلدیلر التقاء ساکنین اولدی القدن و و اودن و یا القدن و یادن آئی حذف ایلدیلر مصطفون
 و مصطفین اولدی بو صورتده و اوک و یا نلک ماقبلی مفتوح باقی قالدی پس اول که و اوک ماقبلی
 مضموم و یا نلک ماقبلی مکسور اولور دینلدی اعمدر که فی الحال اوله و یا فی الاصل و و شرطه
 ان کان اسمافذ کر علم یقل و ان کان صفة فذکر علم یقل و ان لا یكون افضل فعلا ولا فعلان فعلی و لا

همزه سی اصلی اولور سه اول همزه تنبیده ثابت اولور * پس قراوده قرا آن و قرا ابن دیمک کرک
 زیرا که حرف اصلی تک حق حالی اوزره قالمقدر * اگر همزه سی تأیث ایچون اولور سه صحراء
 و صحراء همزه سی کی اول همزه یی تنبیده و اووه قلب ایلک کرک پس صحراء وان و حراء وان دیر سن
 زیرا که همزه الف جنسندندر و حرف ثقیلدر * پس لایق دکلدر که ایکی الفک ارا سنده واقع اوله
 بونک برله که اصلی دکلدر * و اووه قلب ایلدیلر یا به ایلادیلر زیرا که و اووه ثقلنده همزه و تأیثله
 مناسبی وار * اگر ممدودک همزه سی نه اصلی اوله و نه ده تأیث ایچون آنده ایکی وجه جائزدر
 بریسی همزه یی کندی حالی اوزره قومق و بریسی اصلنه رد ایلک * پس کساده کساء ان و کساوان
 جائزدر و ردا ده ردا ان و ردا یان جائز اوله * اما عبارت مصنف رحمه الله دلالت ایدر که ایکی وجهک
 بریسی همزه کندی حالنده ابقاء اوله همزه اصلیه مناسبیچون و بریسی و اووه قلب ایلکدر پس ردا مثلنده
 ردا ان و ردا وان دیمک کرک ردا یان دکل اما مشهور ردا یاندر پس مصنف رحمه الله و الافوجهان
 دیمک کرک ایدی لام تعریفمنز * و نون تنبیه تنوین کی انفصالی موزندر * پس اضافه حذقی و اجبدر
 تنوینک کی و تنبیده تاء تأیثکه کلمه نکل آخرنده اوله حذف اولماز * پس شجره و ثمره ده شجرتان و ثمرتان
 دیمک کرک الا ایکی لفظ که تنبیده آنده تانک حذقی جائزدر که بریسی خصیبه و بریسی الیهدر که
 تنبیه لنده تانک حذقی جائزدر * پس خصیان و البان دیرلر خصیتان و البان ده جائزدر و سبب جواز
 حذف اولدر که بوا یکی نسنه بری برندن آیرلماز * پس بونده تنبیه لفظی کلمه مفرده حکمندهدر و اثبات
 تاء اول منزله ده اولور که تاء تأیث کلمه مفرده وسطی منزله ده اوله بومعنی ایسه مناسب دکلدر * المجموع
 مادل علی آحاد مقصوده بحروف مفرده بتغییر ماونحو تمرور کب لیس بجمع علی الاصح و نحو فاک جمع و هو
 صحیح و مکسر فالصحیح لذلک و مؤنث فذلک کر مالحق آخره و او مضوم ماقبلها اویاء مکسور ماقبلها و نون
 مفتوحة لیدل علی ان معه اکثر منه فان کان آخره یا قبلها کسرة حذفت مثل قاضون وان کان مقصور احذفت
 الالف و بقی ماقبلها مفتوحا مثل مصطفون * المجموع مبتدا ماموصول و یا موصوف دل ماضی
 معروف و مستتر فاعلی مآئدر مایه علی آحاد متعلقدر دلیه مقصوده نعت آحاد بحروف متعلقدر دلیه
 و یا مقصوده نه مفرده مضاف الیه و ضمیر مایه مآئدر بتغییر بحروف کبدر تعلقده ما نعت تغیردر
 و بوجه صلهدر و یا صفتدر مایه و موصول صله سیله و یا موصوف صفتیه خبر مبتدادر و نحو مبتدا
 تمر مضاف الیه و ركب آکه معطوف لیس افعال ناقصه دن و مستتر اسمی مآئدر نحو تمر نه بجمع خبر
 لیس در علی الاصح لیس به متعلق و یا خبر مبتدای محذوفدر و جمله خبر مبتدادر و نحو فاک مبتدا
 جمع خبری و هو مبتدا مآئدر مجموعه صحیح خبر مبتدادر و مکسر اکا معطوف فالصحیح مبتدا لذلک خبری
 و مؤنث اکا معطوف * فالذلک مبتدا مالحق آخره و او مضوم ماقبلها اویاء مکسور ماقبلها و نون
 مفتوحة لیدل علی ان معه اکثر منه * بولکلام الثنی مالحق آخره الف اویاء الخ کبدر اعرابه فان حرف
 شرط کان فعل شرط آخره نصبله خبر کاندر و ضمیر مایه مآئدر که عبارتدر اسمدن یا اسم کان قبلها
 ظرف کسرة فاعل ظرف و یا مؤخر مبتدا مقدم خبر و قبلها ضمیری مآئدر مایه و جمله نعت یادر حذفت
 ماضی مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی مآئدر مایه و جمله جزاء شرط در مثل معلوم قاضون وان کان
 مقصور احذفت الالف اعرابی سابقدن معلومدر * و بقی ماضی معروفدر ماموصول قبلها صله سی
 ای الحرف الذی ثبت قبل الالف و یا موصوف و قبلها صفتی ای حرف ثبت قبل الالف و موصول

آخره منصوب در تزع خافض لغله ای یا آخره و یا ظرفیتله ای فی آخره و ضمیر راجع در مایه الف فاعلیدر
 والیاء معطوفدر الفه مفتوح صفت یادر ماموصول قبلها صله سی ضمیر قبلها عائددر مایه موصول
 صله سیله قائم مقام فاعلیدر مفتوح کنون معطوفدر الفه مکسوره نعت نون در لیدل تعلیل استقبال لام
 کی ایله متعلقدر لحقیه و مستتر فاعلی عائددر الف و یاه علی حرف جران حرفدر حروف مشبیه دن
 معه خبری مثله اسمی من جنسه مثلی بیاندرو ضمائر ثلاثه عائددر مایه و اول اسم و خبریله مجروردر علی ایله
 و بوجار مجرور یله متعلقدر لیدل یه و جله یعنی مالحق آخره الف الخ صله در و یا صفتدر مایه موصول صله
 سیله و یا موصوف صفتیله خبر مبتداده و المقصور مبتدأ آن حرف شرط کان فعل شرط الفه اسمی عن واو
 مقدره متعلق خبر کان در ای مبدله عن واو و هو مبتدأ عائددر مقصوره ثلاثی خبر مبتدأ و جله حالدر مقصوره
 مستتر دن و یا الفه ضمیر ندن حال خود مضاف الیه دن واقع اولور نحو قوله تعالی (و اتبع ملة ابراهیم حنیفاً)
 قلبت و او ا جله فعلیه جزاء شرط و جله شرطیه خبر المقصود در و الا فالیاء جله شرطیه به معطوفدر
 جله شرطیه به تقدیری و ان لایکن الفه بدلا عن و او فالیاء متعینة * و الممدود ان کانت همزه
 اصلیه تثبیت و المقصور ان کان الفه کبیدر اعزایده و آکه معطوفدر و ان کانت لثانیث قلبت و او ا معطوفدر
 شرطیه سابقه به و الا فالوجهان معطوفدر سابقه تقدیری و ان لایکن کا ذکرنا فقیه الوجهان و یحذف
 مضارع مجهول نونه قائم مقام فاعلی مضافدر مثالیه راجع ضمیره للاضافه متعلقدر یحذف به و حذف ماضی
 مجهول تاه قائم مقام فاعلی التأیث مضاف الیه فی خصیان بضم الخاء و سکون الصاد المهملة تنبیه خصیه
 حذفته متعلق و ألبان بفتح الهمزة و سکون اللام تنبیه الیه آکه معطوف قیاس خصیین و البین ایدی
 لکن بوصورتی کنوردی حکایت طریقیه (محصول ترکیب) المثنی تنبیه و جمع اسمک خواصنددر
 و فعلده تنبیه و جمع فاعله راجعدر نفس فعله دکل و مثنی شول اسمدر که آخرنه لاحق اوله حالت
 رفعده بر الفه برنون مکسوره و یا ماقبلی مفتوح بر یا ساکنه برنون مکسوره ایله حالت نصب
 و جرده تا کیم لحوق و بالاحق دلالت الیه که اول اسمله برکندی کی یله او لدیغنه یعنی
 کندی جنسندن بردخی آنکله یله او لدیغنه ایدی من جنسه قیدی اشارتدر اکا که لفظ مشترکی ایکی
 معنی اعتبار یله تنبیه ایلک اولماز زیرا کیم برجنسندن دکلدردر * پس جائز دکلدر که قران لفظندن
 طهر و حیض مراد اوله بلکه ایکی طهر و یا ایکی حیض اولور که هرا یکیسی برجنسنددر و حال مثنی
 اسم صحیده زید کبیدر و صحیحیه ملحقده دلو و طبی کی در و یا بر ناقصده که آخرنده یا ثابت اوله القاضی
 کی و یا مقدر اوله قاض کی بونلرک حالی تفسیر مشادن ظاهر در * پس دیرسن زیدان دلوان و ظبیان
 حالت رفعده لیکن نصب و جرده النی یاه تبدیل ایدرسن اما بر اسمک تنبیه سنده آخری الف مقصوره
 و یا ممدوده اوله آنده بحث وار انکچون و المقصور دیدی ضابط بودر هراسمکه آخرنده الف مقصوره
 اوله اکر ثلاثی اولوب النی و او دن منقلب اولمش اولور سه تنبیه اول النی و او ره رد ایدر لر پس
 عصوان و عصوبن دیرلر و اکر بویه اولماز سه اول النی یاه رد ایدر لر اکر ثلاثی دن زیاده اولور سه
 کرکسه اول الفک اصلی و او اوله ملهی کی و کرکسه یا اوله اعی کی و کرکسه هیچ بر اصلی اولیه
 جاری کی بوجیع تقادیرده الف یاه ابدال اولور * پس دیرسن ملهیان و ملهیین و اعشیان و اعشین
 و جاریان و جاریین و اکر اسم ثلاثی اوله و النی یادن اوله و یا الفک هیچ اصلی اولیه ایکی صورته
 یله الف یاه قلب اولور * پس دیرسن رحیان و رحیین و متیان و متیین ایکی کیسنه که متی
 اسمیله معنی اوله لر * و الممدود یعنی هراسمکه آخری الف اوله و یا الفدن صکره همزه اوله اکر

زیرا بونلرده حرف رابع قائم مقام تادر نه که باب لای نصرفده آکه اشارت اولیدی مصنف رحمه الله
علامات تأنیثدن تابی اول ذکر ایلدی زیرا که تأنیثده عمده اولدر و مذکر اول اسمدر که آنده علامت
تأنیث اولینه لفظا و نه تقدیرا * و مؤنث ایکی قسمدر بریسی حقیقی در و اول بردیشی در کیم مقابلنده
حیواندن ارکی اوله مرأة و نافقه کی کر کسه آنده الف بمدوده اوله حراء کی که صفت زن اوله و یا
الف مقصوره اوله حبلی کی و یا تا اوله لفظا ضاربیه کی و یا تقدیرا هند و زینب کی * ایکنجیسی مؤنث
لفظی در که اول مؤنث حقیقی نک غیریدر کر کسه آنده الف بمدوده اوله حراء کی صفت لباس اوله
و یا ألف مقصوره اوله بشری کی که مژده لکه دیرلر و یا ملفوظ اوله غرفة و ظلة کی و یا مقدر اوله
عین و عقرب کی و لفظی بومقامده مقابل حقیقی در و باب لای نصرفده مقابل معنوی در * و مؤنث معنوی
اولدر که آنده نامقدر اوله کر کسه مؤنث حقیقی اوله هند کی و کر کسه غیر حقیقی اوله عین و عقرب
کی مراد لفظی دن اولدر که تاه آنده ملفوظ اوله کر کسه مؤنث حقیقی اوله امرأة و ضاربیه کی
و کر کسه غیر حقیقی اوله ظلة و غرفة کی * و اذا اسند هرگاه که فعل مسند اوله ظاهر مؤنث حقیقی به
و یا ضمیر ینه فعله علامت تأنیث الحاق الیک واجبدر مصنف رحمه الله قنده جاءت امرأة و امرأة
جاءت کی * و بعضیلر دیدیلر که ا کر فاصله واقع اولورسه فعله ظاهر تأنیث حقیقی اراسته ترك تأنیث
جائزدر جاء القاضی الیوم امرأة کی * یند بونک کی ا کر مؤنث حقیقی آدمیدن اولمازسه فاصله سزده
ترك تأنیث جائزدر نحو سار النافقه * و ا کر فعل مؤنث لفظی ضمیر ینه مسند اولورسه تأنیث فعل
واجبدر نحو الشمس طلعت * جائزدر کلدکر دیه سن الشمس طلعت * اما ا کر فعلی ظاهر مؤنث لفظی به
اسناد ایدرسک مخیرسک تأنیث و ترك تأنیث یننده نحو طلعت الشمس و طلعت الشمس * و هر جمع که
واردر کر کسه جمع مذکر حقیقی اوله الرجال کی و کر کسه غیر حقیقی اوله الايام کی و کر کسه جمع
مؤنث حقیقی اوله نسوة کی و کر کسه مؤنث غیر حقیقی اوله غرفات کی امدی هرگاه که برفعلی بوجهلرک
ظاهر ینه اسناد ایلده سن تأنیث فعل و ترك تأنیث فعل جائزدر نه که ظاهر تأنیث غیر حقیقی ده ذکر اولدی
* پس دیرسن جاء الرجال و جاءت الرجال و مضی الايام و مضت الايام و قال نسوة و قالت نسوة و علا
الفرقات و علت الفرقات و بوجعلک ظاهر ینه فعلی اسناد ایلده فرق ایلا دیر زیرا که جعینده جمع
جاعت تأویلنده در و جاءت مؤنث لفظی در * پس بوجوعک حکمی ظاهری مؤنث لفظی حکمنده
اولور و هرگاه که فعلی بوجوعک ضمیر ینه اسناد ایدهن ا کر جمع مذکر حقیقی اولورسه الرجال
کی آنده ایکی وجه جائزدر * بریمی اولدر که ضمیری مؤنث کتوره سن جاعته تأویلده نظر * پس
دیرسن الرجال جاءت * و بریسیده اولدر که ضمیری جاعت مذکر عقلاء کتوررسن و دیرسن الرجال
جاؤا * اما ا کر جمع مذکر غیر حقیقی اولورسه الايام کی و یا جمع مؤنث حقیقی اوله نحو النساء کی آنده ده
ایکی وجه جائزدر بریسی اولدر که ضمیری مفرد مؤنث کتوررسن جاعت تأویلده کوره و بریسی اولدر که
ضمیری جمع مؤنث کتوررسن معنی به کوره زیرا که جمع مذکر غیر حقیقی به جمع مؤنث حکمی و بر مشلر
پس دیرسن الايام مضت و مضین و النساء مشت و مشین * الثانی مالحق آخره الف اویاه مفتوح ماقبلها و نون
مکسوره لیدل علی ان معه مثله من جنسه و المقصور ان کان الفه عن و او و هو ثلاثی قلبت و او و الا فالباء
و الممدودان کانت همزة اصلیه ثبتت و ان کانت للتأنیث قلبت و او و الا فالوجهان و یحذف نونه للاضافة
و حذف تاه التأنیث فی خصیان و البان * الثانی مبتدا ماموصول و یا موصوف لحق ماضی معروف

اسم متعدد در معرب ایدرسن زیرا سبب بنا ترکیب ابدی اول خود باقی قالدی * پس دیرسن مررت
 ثلاث ثلاثة عشر * المذكر والمؤنث المؤنث مافیه علامة التأنيث لفظا وتقديرا والمذكر بخلافه
 وعلامة التأنيث التاء والالف مقصورة او ممدودة وهو حقيقى ولفظى فالحقيقى بازائه ذكر من الحيوان
 كأمراء وناقاة واللفظى بخلافه كظلمة وعين * واذا اسند الفعل اليه فالتاء وانت في ظاهر الغير الحقيقى
 بالخيار وحكم ظاهر الجمع غير المذكر السالم مطلقا حكم ظاهر غير الحقيقى وضمير العاقلين غير المذكر السالم
 فعلت وفعلوا والنساء والايام فعلت وفعلن * المذكر والمؤنث المعرفة والنكرة كبدر اعرابه المؤنث مبتدا
 وماموصول ويا موصوف عبارتدر اسمدن فيه علامة التأنيث جله اسمية ويا ظرفية صلة ويا صفتدر ما به
 وضمير فيه ده ما به راجع در و موصول صلة سيله ويا موصوف صفتيله خبر مبتدا ر لفظا ضمير اى من حيث اللفظ
 ويا مقدر كان نك خبر يدر اى لفظا كان او تقديرا آكه معطوف والمذكر مبتدا بخلافه خبرى وضمير تأنيته راجع در
 * وعلامة مبتدا التأنيث مضاف اليه التاء خبرى والالف آكه معطوف مقصورة مقدر كان نك خبرى او ممدودة آكه
 معطوف اى مقصورة كانت او ممدودة وهو مبتدا عائددر مؤنثه حقيقى خبرى ولفظى آكه معطوف فالحقيقى
 مبتدا ماموصول ويا موصوف بازائه ظرف ذكر فاعل ظرف ويا خبرى مقدم مبتدا فى الحيوان مقدره متعلق
 ويا نعت ذكر در وجهه صلة ويا صفتدر ما به موصول ويا موصوف صلة سيله ويا صفتيله خبر مبتدا ر تقديرى
 فالمؤنث الحقيقى الاسم الذى او اسم يكون بازائه ذلك الاسم ذكر فى الحيوان كأمراء مبتداى محذوفه خبر در
 وناقاة آكه معطوف واللفظى مبتدا بخلافه خبرى كظلمة وعين كأمراء وناقاة كبدر واذ ادات شرط
 اسند ماضى مجهول فعل شرط اليه اكا متعلقدر وضمير مؤنثه راجع در الفعل قائم مقام فاعليدر
 اسند نك فالتاء مبتداى محذوفه خبر در وجهه جزء شرطدر تقديرى فهو بالتاء اى الفعل ملصق بالتاء
 وأنت مبتدا فى ظاهر غير الحقيقى مقدر اسناده متعلقدر تقديرى فى اسناد الفعل الى ظاهر اللفظى بالخيار
 خبر مبتدا ر وحكم مبتدا ظاهر مضاف اليه الجمع كذلك غير المذكر السالم بدلدر جمدن ويا صفتدر
 لامك زياده سيله مطلقا مفعول مطلق حكم ظاهر غير الحقيقى خبر مبتدا ر وسائر اعرابى ماسبقدر
 معلومدر وضمير مبتدا العاقلين مضاف اليه غير المذكر بدل ويا صفتدر عاقلينه السالم صفت مذ كر در
 فعلت خبر مبتدا ر وفعلوا آكه معطوف والنساء مبتدا والايام آكه معطوف فعلت خبر وفعلن آكه معطوف
 (محصول تركيب) المذكر والمؤنث تذكير تأنيث وخواص اسمادنر تعريف وتنكير كى وفعله
 وجهه به تنكير اطلاقى مجاز طريقيله در و تاء تأنيث فعلت مثلثه تأنيثه دلالت ايجوندر * پس
 حقيقته اول تأنيث فاعله راجع در * يه بونك كبدر تقولده تاكه مؤنث غايه ايجوندر حاصلى
 مذ كر لك ومؤنثك اسمك اصنافدنر فعله اطلاقى مجازدر * پس مؤنث عبارتدر شول اسمدنكه آندء علامت
 تأنيث اوله لفظا ويا تقديرا وعلامت تأنيث ايبكى الف ممدوده در يعنى برالف كه زانده اولور وآندن صكره
 برهمزه زانده اوله جراه وصحراء كى ويا الف مقصورة در يعنى برألف زانده در كه آندن صكره همزه اوليه
 حبلى وبشرى كى * پس كساده وورداده در الف ممدوده والعصا والرحدة الف مقصورة علامت تأنيث
 اولور وبو ايبكى علامت اسمده مذ كور اولور مقدر اولماز وعلامت ثالث تاء زانده در كلكه آخرنده
 وبو علامت جائزدر كه ملفوظ اوله ضاربة وظلمة وغرفة كى وجائزدر كه مقدر اوله هند وزينب
 وعين وعقرب كى وتانك تقديرينه هندده وعينده كه ثلاثيلدر دليل تصغيرده تا ظاهر اولد بغيره نيدء
 وعينية كى وزينب وعقرب كه ثلاثيدن زاندر در ثلاثيلر قياس اليه در و بونك تصغيرنده تا ظاهر اولمادى

(زيرا)

Digitized by Google

ولفظ حسبنه مذکراوله اشخص واشخاص کبی که نسوبه اطلاق ایلبلر آنده ایکی وجه جائزدر
 * پس اگر لفظ جانبی ربایت ایدر لسه ثلاثة اشخص من النساء دیرلر واکر ربایت معنی ایدر لسه
 ثلاث اشخص دیرلر وهرگاهکه لفظ محدود مؤنث اوله ومعنی مذکراوله ته که انفس لفظی ذکوره
 اطلاق ایدلر آنده ایکی وجه جائزدر ایدمی دیرسن ثلاثة انفس من الرجال معنی ربایت ایدر سک
 وثلاث انفس من الرجال لفظ ربایت ایدر سک * واحده اشانک که مراتب اعداد دندرلر میرنی اولماز
 ایدمی واحدرجل اثارجل دیمازلر زیرا اول نسنه که آنره تمیز اولسه کرک ایدی اول نسنه هم جنسه دلالت
 ایدر هم تعیینه یعنی مقصود اولان عددک تعیینه بلاشبهه منلارجل دلالت ایدر جنسه ووحده
 ورجلان دلالت ایدر جنسه واثنینه * پس بونک انجمن بویکی مقامده عدد میرله جمع اولماز تمیز
 طریقله ته که سائر اعداد جمع اولور لیکن عددده بویکی مقامده صفت مؤکده میرانک اولور ته که
 اله واحد والیهین اثنین دیرسن * و تقول فی المفرد من المتعدد باعتبار تصییرہ الثاني والثانیة الی العاشر
 والعاشره لا غیر وباعتبار حاله الاول والثانی الی العاشر والعاشره الحادی عشر والحادیة عشرة
 الثاني عشر والثانیة عشرة الی التاسع عشر والتاسعة عشرة ومن ثمه قبل فی الاول ثالث اثنین ای
 مصیرهما من ثلاثهما و فی الثاني ثالث ثلاثة ای احدها و تقول حادی عشر احد عشر علی الثاني خاصة
 وان شئت قلت حادی احد عشر الی تاسع تسعة عشر فترب الاول * و تقول مضارع معروف فی المفرد
 اکامتلای من المتعدد مفردی بیاندر باعتبار تقولیه متعلقدر تصییره مجروردر اضافله مصدردر جعل
 معنائه فاعلنه مضاف که ضمیردر مفرده راجع وایکی مفعولی یله محذوفدر ای باعتبار جعل العدد
 الاقل اکثر بواحد * الثاني خبری محذوف مبتداً و جلّه مقول قولدر و الثانية والثانی به معطوف الی
 العاشر والعاشره تقولیه متعلق ویا بر مقدره حالدر تقول فاعلندن ویا فاعلندن تقدیری
 و تقول فی المفرد من المتعدد باعتبار تصییرہ الثاني والثانیة حال کونک صاعدا منها الی العاشر والعاشره
 اوحال کونهما صاعدين الی العاشر والعاشره * لا غیر بونده اختلاف اولندی بصریلر ضمرا ایلّه
 او قودیلر قبل وبعد کبی وزجاج لا غیر رفع رابله وتوینله وایس فی غیر تقدیرنده وکوفیلر لا غیر
 دیدیلر فتحله لاریب کبی کذا فی الاقلید * وباعتبار حاله الاول والثانی الی العاشر والعاشره امر ایدمه
 سابق کبیدر واکامطوفدر الحادی عشر الحادیة عشرة الثاني عشر الثانية عشرة ماقبلنه معطوفدر
 بری بری اوزرینه الی التاسع عشر والتاسعة عشرة فعل مقدره متعلقدر تقدیری و تقول باعتبار حال
 المفرد من المتعدد الاول الی التاسع عشر والتاسعة عشرة ماقبلنه معطوف * ومن حرف جر سیبیه و ثمه
 محلا مجروردر آنکله اشارتدر ایکی اعتبار مذکوره قبل ماضی مجهول مسبب فی الاول ظرف قبلدر
 ثالث قائم مقام فاعلیدر قبل نک اثنین مجروردر اضافله ای مصیرهما تفسیر ثالث اثنین درمن ثلاثهما
 فعلنی بیاندرو یا مبتدای محذوفه خبردر ای هو مشتق من ثلاثهما ویا حالدر ثلاثه دن تقدیری قبل فی الاول
 ثالث اثنین حال کونه مشتقا منه و فی الثاني ثالث ثلاثة ای احدها امر ایدمه ثالث اثنین کبیدر و آ که
 معطوفدر * و تقول مضارع معروف فاعلی تحننه مستتر أنت حادی عشر احد عشر ترکیب اضافی مقول
 قولدر علی الثاني تقولیه متعلق خاصة مفعول مطلق ای خص خاصة وان شئت جلّه شرطیه
 قلت حادی احد عشر جلّه جزایه الی تاسع تسعة عشر امرابی ماسبقدن معلومدر فترب مضارع
 معروف فاعلی تحننه مستتر أنت الاول مفعولی (محصول ترکیب) و تقول فی المفرد من المتعدد چونکه

فوجهان ولا یمیز واحد واثان استغناء بلفظ تمیزه عنهما مثل رجل ورجلان لافادته النص المقصود بالعدد * ویمیز الثلاثة الى العشرة مخفوض مبتداً وخبر بمجموع خبر بعد الخبر لفظاً تمیز در مجموع دن او معنی اکامعطوف الی ثلاثه الی تسعمائة بمجموع دن مستثنی در وكان قیاسها میثات او مثنی وجمعی ظاهر در ویمیز احد عشر الی تسعة وتسعين منصوب مفرد اعرابی سابق کیدر * ویمیز مائة والالف وثنیتها وجمعه مخفوض مفرد * واذ اسم شرط کان فعل شرط المعدود اسم کان مؤثناً خبری واللفظ مذکر اسم وخبره معطوف در أو حرف عطف بالعکس جار مجرور بیه معطوف در واذ کان المعدود مؤثناً تقدیری واذ کان المعدود مذکراً واللفظ مؤثناً فوجهان خبری مخدوف مبتدایر و بوجهله جزء شرط تقدیری واذ کان كذلك فیه وجهان * ولا یمیز نفی مستقبل واحد قائم مقام فاعلی واثان معطوف در واحده استغناء مفعول به ویا مفعول مطلق بلفظ تمیزه ای تمیز العدد استغناء متعلق عنهما ای عن ذکر الواحد والاثین ینه استغناء متعلق در مثل معلوم رجل مضاف الیه ورجلان آکه معطوف ورفعلی حکایه طریق له در لافادته ای لافاده تمیزهما استغناء متعلق فاعله مضاف مصدر در النص ای البیان مفعول افاده در المقصود نفی بالعدد مقصوده متعلق (محصول ترکیب) ویمیز الثلاثة چونکه الفاظ اعداد معانی معینة عدد ایچون موضوع در لیکن شول اجناس که اول معانی عددی آکه متعلق در مبهم در والفاظ اعداد اول اجناسه علی التبعین دلالت الیاز ایمدی اول الفاظ ده تعیین جنس ایچون تمیزه احتیاج واقع اولدی مثلاً عشرون نك معنی عددی تعیین له بکرمی در و بونده ابهام یوقدر لیکن ابهام آنده در که بیکرمی نه جنس در التو نمی اچیه می ارمی عورت می کتابی غیر می * پس لازم اولدی عشرون به تمیز دن بوجهت دن ایمدی مصنف رحمه الله شروع ایلدی بیان میمر مراتب اعداده ثلاثه دن ابتدا ایلدی زیرا که احد و اثنان میمر له جمع اولماز لرتنه که معلوم اولور ویمیز ثلاثة عشر به دك مجرور و مجموع در اما مجرور اولدیغی عدد معدوده اضافت ایچون در و اما مجموع اولدیغی لفظاً و معنی مطابق اولق ایچون در بونك بریله که عدد ده کثرت ظاهر د کدر و بوجهیت جائز در که لفظ جهت دن اوله نحو ثلاثة رجال و جائز در که معنی جهت دن اوله نحو ثلاثة نفر و بوقاعده که ثلاثة ده و اخواتنده ذکر اولندی مطرد در الاشول وقتکه بونك میمری مائة اوله که آنده میمر مجرور و مفرد در نحو ثلاثمائة رجل و ثلاثمائة امرأة سبب اولدر که مائة اعداد کثیره به دلالت ایدر * پس بوجهت دن آنی مفرد کتور دیلر و قیاس بوایدیکه ثلاثیات و یا ثلاثین دیه یلر دی لیکن بوقیاس متروکدر * ویمیز احد و عشر الی تسعة وتسعين منصوب و مفرد در جمعی ترک ایلدیلر کثرت عدده بناء مقصود بیان جنس ایدی اول خود حاصل اولدی و عددی میمره اضافت ایلدیلر بلکه تمیزی اصلنده قودیلر که نصبر زیرا که اضافتک تعذری وار * اما احد عشر ده تسعة عشر به و ارنجه اول جهت دن که تنوین معنی ده مقدر در زیرا که اصلی احد و عشر ایدی و اما عشرون رجلا و ما فوقنده اول جهت دن که بونون جمع نونی دکل بلکه نون جمعه شبیه در * پس اضافت ایلر لی اولسه ل بونونی اثبات ایلک اولماز حذفه ایلک اولماز * ویمیز مائة مجرور و مفرد در اما مجرور اولدیغی اضافت ایچون در نه که ثلاثة ده معلوم اولدی و مفرد آنکیچون در که چونکه عدد چوق اولدی تمیزه بیان جنس ایچون مفرد له اکتفاء ایلدیلر و رعایت مطابقت ایلدیلر * ینه بوبله در حال الفده و مائة تنبیه سنده والفک تنبیه سنده والفک جعنده * پس دیر سن مائة رجل و مائة امرأة والف رجل و الف امرأة و مائة رجل و مائة امرأة والف رجل و الف امرأة و آلاف امرأة و ثلثه ده نون اضافتله ساقط اولدی و هرگاه که معدود معنی حینجده مؤنث اوله

و یا عطفه و یا ثنیه صیغه سببه و یا جمع صیغه سببه قیاسی و یا غیر قیاسی نه که عشرون و آنک بدی
 اخواتی که صیغه جمع اوزره درلر * اما قیاسی دکل نه که دیرسن میثات و مثنین * و آلف والوف قیاسی جمع
 اوزره دخی ماثان و الفان قاعده ثنیه اوزره * بوسوزک تفصیلی اولدر که ایتداه اعداددن مذکر
 ایچون واحد و اثنان دیرسن و مؤنث ایچون واحد و اثنان و ثلثان دیرسن پس تذکیر
 و تأیث بونده اصل مشهور اوزره در * اما اوچه که ایرشدک لغت عربده تذکیرده تا کتور روب
 دیرسن ثلاثة رجال الی عشرة رجال و مؤنثده تا کتور مرزن و دیرسن ثلاث نسوة الی عشر نسوة
 بوابسه مخالف مشهور در * و سبب اولدر که مذکر اعتبارده مؤنث اوزره مقدمدر و چونکه مذکر
 اوچه ایرشدی جماعت اولور و جماعت مؤنث لفظی در ایمدی تأنیلفنی ربایت ایللمکیچون تا کتور دیلر
 عددده و مؤنثده تابی ترک ایلدیلر فرق ایچون * و چونکه اوندن کچدک بیان عدد ترکیبه اولور نه که
 دیرسن احد عشر رجلا احدی عشر امرأة و بوحقیقتده ترکیب واحد و واحدده در عشره ایله لیکن
 واحد تغییر ویردیلر احدله و واحدیه احدی ایله تخفیف ایچون صورت ترکیبده و لفظ عشره تنها
 اولدقدده مذکرده تایلله و مؤنثده تاسز اولور خلاف قیاس مشهور اوزره و چونکه ترکیبه کیردی
 اصل اوزره کلدی مذکر تاسز مؤنث تایلله * پس مذکرده احد عشر رجلا و مؤنثده احدی عشرة
 امرأة دیرسن و بوقیاس اوزره در اثنا عشر رجلا و اثنا عشر امرأة * و چونکه اون اوچه ایرشدک
 عددک جزء اول افرادده اولدیغی وجه اوزره اولور و عشر کندی اصلنه رجوع ایدر پس مذکرده
 ثلاثة عشر رجلا و مؤنثده ثلاث عشرة امرأة تاسعة عشر رجلا و تسع عشرة امرأة کلور * اما عشرون
 و اخواتده که جمع مذکر سالم صورتده در مذکر و مؤنث بیننده فرق یوقدر نحو عشرون رجلا
 و عشرون امرأة دیرسن و چونکه عشرون دن کچدک ترکیب عطفه کلور پس مذکرده احد
 و عشرون رجلا و اثنان و عشرون رجلا و ثلاثة و عشرون رجلا تاسعة و عشرون رجلا دیرسن
 و مؤنثده احدی و عشرون امرأة و اثنا و عشرون امرأة و ثلاث و عشرون امرأة تاسع و عشرون
 امرأة * و بوقیاس اوزره در حال عدد یوزه و ارنجه یعنی عطف طریقله کلور مذکرده احد و اثنان
 و مؤنثده احدی و اثنان دیرسن و مذکرده ثلاثة دیرسن و مؤنثده ثلاث دیرسن و اخوات ثلاثة و ثلاث
 بویه در * و چونکه یوزه ایرشدک مذکرله مؤنث بیننده فرق یوقدر نحو مائة رجل و مائة امرأة و چونکه
 مائه بی کچدک مذکر ایچون لفظ احد و اثنان ذکر ایدرسک و مؤنث ایچون احدی و اثنان * و مائه بی بوالفاظ
 اوزره عطف ایدرسک پس دیرسک احد و مائة رجل و احدی و مائة امرأة * اما چونکه ثلاثیه
 ایرشدک مائه بی تقدیم ایدرسک نحو مائة و ثلاثة رجال و مائة و ثلاث نسوة بینه بویه دیرسن مائة
 و تسعة عشر رجلا و مائة و تسع عشر امرأة * چونکه یکری به ایرشدک دیرسک مائة و عشرون رجلا
 مائة و عشرون امرأة * اما چونکه یوزیکر میدن کچدک دیرسک مائة و احد و عشرون رجلا مائة و احدی
 و عشرون امرأة بوقیاس اوزره در حال اعداد ایکبوزه و ارنجه * و چونکه ایکبوزه ایرشدک دیرسن
 احد و مائتا رجلا احدی و مائتا امرأة بویه کیدر تائلا ثمانمائة و الف و الفان و آلف والوف بودر قاعده
 ضبط اعداد جمیع مراتب محصورده * و بمیزال ثلاثة الی العشرة مخفوض مجموع لفظا و معنی الافی
 ثلاثمائة الی تسعمائة و کان قیاسها میثات او مثنین و بمیز احد عشر الی تسعة و تسعين منصوب مفرد
 و بمیز مائة و الف و ثنیتها و جمعه مخفوض مفرد * و اذا کان المعدود مؤنثا و الفظ مذکرا او بالعکس

شرط اضافت معنوی اولقدر زبرا اضافت لفظی مفید تعریف گذار * مانکره شول اسمدر که موضوع اوله شیء غیر معین ایچون رجل وامرأة و انسان و فرس کبی * اسماء العدد ماوضع لکیمه آحاد الاشياء اصولها اثنتی عشرة کلمه واحد الی عشرة و مائة و الف تقول واحد اثنان واحدة اثنان او ثنتان ثلاثة الی عشرة ثلاث الی عشر احد عشر اثنی عشر احدی عشرة و اثنتا عشرة و ثلثا عشرة ثلاثة عشرة الی تسعة عشر ثلاث عشر الی تسع عشرة و تميم تکسر الشین فی المؤنث * عشرون و اخواتها فیهما احدو عشرون احدی و عشرون ثم بالعطف بلفظ ما تقدم الی تسعة و تسعين مائة و الف مائتان و الفان فیهما ثم بالعطف علی ما تقدم و فی ثمانی عشرة فتح الباء و جاء اسکانها و شذ حذفها بفتح النون * اسماء العدد ماوضع لکیمه آحاد الاشياء اسماء الاشارة ماوضع لمشار الیه کبدر * اعرابه اصول اسماء العدد مبتدأ اثنتی عشرة خبر کلمه تمیز واحد خبر مبتدأ محذوف در تقدیری هی واحددر و یابدل بعضدر اثنتی عشرة درن الی عشرة متعلقدر مقدره تقدیری منتهی الی عشرة در و مائة اکامعطوف و الف كذلك تقول مضارع معروف و مستتر آنده أنت دیر که فاعلیدر * واحد مبتدا خبری محذوف و اثنان اکامعطوف عاطفه تقدیریه و بوجه محل منصوب مقول قولدر واحد مبتدأ خبری محذوفدر اثنان معطوفدر آ که عاطفه تقدیریه أو ثنتان اثنانیه معطوف و بو کلام کلام سابقه معطوفدر تقدیر کلامین تقول للذکر واحد و اثنان و للمؤنث واحدة و اثنان و ثلثان ثلاثة الی عشرة ثلاث الی عشر احد عشر اثنی عشر احدی عشرة اثنتا عشرة و ثلثا عشرة ثلاثة عشر الی تسعة عشر ثلاث عشرة الی تسع عشرة کلام سابق کبدر اعرابه و تقدیرده و حذفده * و جاز در که بوالفاظ جعبا حالت افراددن محکی اوله وضع اولدیغی کبی آنکیچون آرالینه و او عاطفه ایراد اولدی و تميم مبتدأ تکسر الشین جله فعلیه خبری فی المؤنث تکسریه متعلق * و عشرون مبتدأ و اخواتها اکا معطوف فیما خبری تقدیری عشرون و اخواتها و هی ثلاثون و اربعون الی تسعين علی صیغتهما کائنه فی المذکر و المؤنث احد مبتدأ و عشرون اکامعطوف و خبر محذوفدر احدی و عشرون سابق کبدر اعرابه * ثم حرف عطف بالعطف جار مجرور متعلقدر مقدره بلفظ ما تقدم اضافتله متعلقدر بالعطفه * الی تسعة و تسعين بنه عطفه متعلقدر * احد و عشرون دیدیکی ابتداء کلامدر تقدیری تقول احدو عشرون فی المذکر و احدی و عشرون فی المؤنث اذا جاوزت من عشرين ثم تأتی بالعطف بلفظ عدد تقدم من الآحاد الی تسعة و تسعين مائة مبتدأ و الف اکامعطوف مائتان و الفان معطوفدر تقدیر عاطفه الیه ما قبلنه و یابندای ثانی فیما خبر ثانیدر و جله خبر اولدر و مجموعی مقولات تقولدر * ثم حرف عطف علی ما تقدم ثم بالعطف کبدر و فی ثمانی عشرة فتح الباء خبر و مبتدأ و جاز اسکانها جله فعلیه * و حذفها مبتدأ بفتح النون حذفه متعلق شاذ خبر مبتدادر متن لسخه سنه کوره اعرابی معلومدر (محصول ترکیب) اسماء العدد جله اصناف اسمادن اسماء عدددر و بواسمائک بر نیجه احکامی وار * پس بوجهندن ذکر ایدوب دیدیکه اسماء عدد بر نیجه اسمدر که موضوع اولشدر در کیمه آحاد اشياء ایچون یعنی آحاد اشیا نه قدر در آنی بیان ایچون موضوع اولشدر در شویله که دیرسن ثلاثة رجال تا کم معلوم اوله که آحاد رجل او چدر پس بو تفصیل که اسماء عددک تفسیرنده ذکر اولندی واحد و اثنان اسماء عدددن اولور زیرا کک جوابنده واقع اولور لئنه که دیرسن کم رجلا عندک پس جوابنده دیرسن واحد و یا اثنان * اما بعض اهل حساب عددیت واحد و اثنان ده خلاف المثلث و اصول اسماء عددان ایکی در بردن اونه و ارنجه و بوزدر دخی یک و غیری مراتب اعداد بو اون ایکی کلمه دن آنور یازکیله عطفسز

بناءً بـ صور تـ لـ رـ دـ هـ ذـ کـ رـ اـ وـ لـ دـ یـ جـ اـ ژـ دـ رـ * المعرفة والنكرة المعرفة ما وضع لشيء بعينه وهي المضمرة
والاعلام والمجهلات وما عرف بالالف واللام أو بالنداء والمضاف الى احدهما معنى * المعرفة خبر مبتدأ
محذوف درو یا خبری محذوف مبتدأ در تقديری هذا باب المعرفة ویا منه المعرفة ما موصول ویا موصوف وضع
ماضی مجهول ومستتر قائم مقام فاعلی عائدر ما به لشيء وضع به متعلق بعينه جار مجرور نعت لشيء در
و ضمير عائدر لشيء نه وجله صلده در ویا صفتدر ما به موصول صلده سيله ویا موصوف صفتيله خبر
مبتدأ وهي مبتدأ المضمرة خبر جله اسميه معطوفدر ما قبلنه والاعلام والمجهلات وما عرف بالالف
واللام أو بالنداء والمضاف معطوفدر المضمرة الى احدهما مضافه متملقد معنى تميز ویا صفت مصدر
محذوفدر تقديری والاسم الذي اضيف الى احد هذه المعارف المذكورة غير ما عرف بالنداء من حيث
المعنى لان من حيث اللفظ او اضافة معنوية (محصول تركيب) المعرفة والنكرة جله اصناف اسمندر
معرفة ونكرة معرفة شـ و لـ اسمدر که بر معین نـ سـ نـ هـ دلالت ایچون موضوع اوله ابعدي ما وضع لشيء
معرفة ونکره متناولدر وبعينه قيديله نکره بی اخراج ایلدی معرفة تفسیرندن واقسام معرفة بشدر
برینی مضمرا تدر که سابقده مذکور اولدی ایکنجیسی اعلامدر او جنجیسی مبهماتدر یعنی موصولات
واسماء اشارت نه که یکدی ودر دنجیسی معرف باللام ویا بالنداد و بشنجیسی بونلرک برینه مضاف
اولاندر اضافت معنوی اقله غلامک و غلامزید و غلام هذا العلم ما وضع لشيء بعينه غير متناول غيره
بوضع واحد و اعرافها المضمرة المتكلم ثم المخاطب * والنكرة ما وضع لشيء لا بعينه العلم ما وضع لشيء
بعينه المعرفة ما وضع لشيء بعينه کیدر اعرافده غير نصبيله حالدر وضعده مستتر ضميردر و رفعله
خبر بعد الخبر دره متناول مضاف اليه غيره مفعول متناولدر مضافدر شيئه راجع ضميره بوضع متناوله
تملق واحداثت وضعدر و اعرافها مبتدأ و ضمير معارفه راجعدر المضمرة خبر التكلم نعت مضمردر
ثم المخاطب آکه معطوف والنكرة ما وضع لشيء لا بعينه اعرافی ظاهر در لا بعينه نعت لشيء در وجله
معطوفدر العلم ما وضع الى آخره جله سنه (محصول تركيب) علم شـ و لـ اسمدر که موضوع اوله بر معین شيء
ایچون واول شيئن غير متناول اولمايه وضع واحدله ما وضع لشيء معین قولي جميع معارفه متناولدر
غير متناول غير قيديله جميع معارف خارج قالدی و بوضع واحد قيديله تعريفه داخل اولدی هر علم که
مشترک اوله زید کبی که ایکی کیسنه اسم ایدلر زیرا که زید بـ و صورتده غير متناولدر اما بـ و وضعله
دکل ایکی وضعله * اما ناوانت وهذا الرجل مذکور مخالفدر زیرا بـ و وضعله امور متعدده به متناولدر
نه که برنده معلوم اولور ان شاء الله تعالی * و اعراف معارف جمهور قولنج مضمرا تدر و آنلرک اعراف
ضمير متکلمدر آند نصکره اعلامدر آند نصکره مبهماتدر و بونلرک هر برنده مضاف اولان کندی مضاف
الیهی مرتبه سنده در * و بعضیلر دیدیلر که اعراف معارف علم شخص در که بـ و وضعله متناول دکلدر الا
بر سنه به اما مضمرة وسار معارف بـ و وضعله امور متعدده به متناولدر * و بعضیلر دیدیلر که اعراف
معارف اسم اشارتدر زیرا معنای عقله وحسله معلومدر لیکن مذهب اول اظهر و اشهر در و ندایله
معرف سابقده معلوم اولدی نه که یا رجل دیر سن و بر شخص معین قصد ایدلر سن * و لامله معرف یا جنس
ایچوندر نه که دیر سن الرجل خير من المرأة ویا استغراق ایچوندر نه که دیر سن ان الانسان لفي
خسر الا الذين آمنوا وعملوا الصالحات یعنی جميع آدمی زيانکار لقه در الا آنلرک ایمان کتودیلر و عمل
صالح ایشلدیلر و یا عهد ایچوندر نه که دیر سن که جانی رجل و قال الرجل و بونلرک برینه مضاف اولانده

ای ای زمان اوفی ای زمان یوم القیامة * وآنر دندر کیف حالدن سؤال ایچوندر نه کم دیرسن کیف
زید ای اصحیح ام سقیم وهرگاه که کیف دنصکره اسم اوله ذکر اولان کبی اول محلا مرفوع خبر
اولور واول اسم مبتدا وهرگاه که آندنصکره فعل اوله نحو کیف جئت اول حالتیه منصوب اولور
ای علی ای حال جئت ای ارا کما ام ماشیا * وجله * ظروف مبنیه دندر مذ و منذ و بونلر ایکی معنایی
وارد * بریسی اول مدت در پس مابعدی اسم مفرد معرفه کرک تا کیم اول مدت متعین اوله و تبعیله مجموع
مدت معلوم اوله نه کم دیرسن مارأیه مذ یوم الجمعة او منذ یوم الجمعة * وایکنجی معنای جع مدت در
* پس مجموع مدت که مقصود در عدله بونلر بلی سنده اولور یعنی قنده و عقبنده نه کم دیرسن
مارأیه مذ یومان او شهران اوسنان و بونلر ظرفیت حالنده سبب بناسی لفظه حرف اولدقوی
حالیته موافقت لیدر معناده مقاربلردر وکاه اولور که بونلر دنصکره مصدر واقع اولور نحو مارأیه
منذ سفره فعلده اولور بونلر دنصکره نحو مارأیه منذ سافروان مخففة نحو منذان سافر وآن ثقیله
نحو منذانه سافر بودرت صورتده تقدیر زمان لازمدر زیرا که معنی آتی اقتضا ایدر ای منذ زمان
سفره الخ * ومله منذ جیع تقادیر مذ کورهده محلا مرفوع مبتدا در و مابعدی خبر لیدر ای اول
المدة یوم الجمعة او جیع المدة یومان واول المدة زمان سفره الخ و زجاج دیر که بونلر مابعدی مبتدا در
و بونلر خبر لیدر اما بوندن لازم کلور که مذ یومان ده مبتدا نکره اوله و خبر که جیع مدتدر معرفه اوله
بو خود جائز دکلدر * جله * ظروف مبنیه دندر لدن و ولدن عند معنائه و فرق بودر که المال عند زید
دیمک اولور برماله که قنده حاضر در و برماله که خزینه سنده در اما المال لدی زید ولدن زید دیمک
اولماز الابرماله که قنده حاضر در و سبب بناء لدی ولدن و اخواتک اولدر که بعضیسی بونلر وضع
حرف هبئنده در * پس جیعنی مبنی قلدیلر طردا لباب * ولدا دائما مابعدیه مضافدر و مابعدی
مجرور در * لیکن بعضی اوقات عربده لفظ غدوة لدن دنصکره منصوب کلشدر زیرا نون لدن تنوینه
بکزر کاه ثابت اولوب کاه حذف اولده * پس فیجه که رطل زیت دیرلر لدن غدوة دیرلر * جله * ظروف
مبنیه دندر قط استغراق ماضی منی ایچون * و هو ض استغراق مستقبل منی ایچوندر و سبب بنا
اولدر که بونلر دلالت ایدر استغراقه که لام حرفک معناسیدر * وشول ظروف که جله یه ویا کله اذه
مضاف اوله آنلری قتح اوزره مبنی قلی جائز اعراب الیکده جائزدر نحو هذایوم یفع الصادقین
صدقهم جائزدر که یوم مبنی اوله قتح اوزره کنیدن صکره کلان جله یه اضافت ایچون و جائزدر که
معرب اوله رفعله که خبر مبتدا در نه که الله تعالی حضرتلری کلام قدیمده واقعدر
(ومن خزی یومئذ) جائزدر که یوم مجرور اوله مضاف الیه اولفله و جائزدر که مبنی اوله قتح اوزره
زیرا مضافدر اذکله سنده مضافدر جله یه زیرا که تقدیر کلام بودر که یوم اذکان کذا اذکله سنک
مضاف الیهی حذف ایلدیلر و بدلنه تبوین ویردیلر * پس یوم اذ واسطه سبله جله یه مضاف اولدی
ایمدی قتح اوزره اکتساء بناء ایلدیلر زیرا اخف حرکتدر * و بوظرفک حکمنده در اعراب و بناء جوازنده
لفظ مثل و غیر شول و فکله بونلر دنصکره ماوأن مصدری و ان مشدده اوله زیرا که بونلر اول ظروفه
مشابقی وار استلزام اضافته و چونکه بونلر دنصکره بوکلات بولنه جله یه مضاف اولور نه که
اول ظروف جله یه مضاف ایلدیلر * پس اعراب و قتح اوزره بناء جائز اولور نه که دیرسن قیامی
مثل ما قام زیدا و مثل ان زیدا قائم یا خود قیامی غیر ما قام زید الخ مثل و غیر لفظنده اعراب و قتح اوزره

الظروف دیدی لام عهدله ظروف مبنیه اشارت ایچون وجهه ظروف مبنیه دندر اولظر فکه اضافندن
مقطوع اوله بونک بریله اول طرف اضافت اقتضاء ایدرو چونکه مضاف الیه محذوف اولوب منوی
اوله معنی جهندن اول طرف مبنی اولور حرفه مشابهتی سببیه غیره احتیاج ایچونکه مضاف الیه
وهرگاهکه مضاف الیه مذکور اوله اکا احتیاج زیاده قوتده اولماز * پس منصوب اولور ظرفیت اوزره
ته که در سن جث قبل زیاده وبعده ویا مجرور اولور حرف جرله نحو جث من قبل زید و من بعده
اما چونکه مضاف الیه محذوف اوله و معنی جهندن مقصود در اول طرف احتیاجی اول مضاف الیه
قوی اولور * پس ضم اوزره مبنی اولور تا کیم حرکت بنائی حرکت اعرابه به مخالف اوله و بو
قیلندندر (لله الامر من قبل و من بعد) ای من قبل ذلک و من بعد ذلک * دیدک که مضاف الیه منوی کرک
زیرا نسبتا مبنی محذوف اولسه اول طرف کندی حالجه معرب اولور ته که قول شاعرده واقعدر بیت *
فساغلی الشراب و کنت قبلا * اکاد اغص بالماء الفرات * و بوقیاس اوزره در حال جهات ست نحو
قدام و امام و خلف و یمن و یسار و فوق و تحت * و لفظ غیره مضاف الیه محذوف اوله لا غیر
ولیس غیر کی و لفظ حسب که مضاف الیه محذوف اوله نحو حسب ایدی بونر ضم اوزره
مبنی اولده ظرف مقطوع مجرمانه جاریدر مضاف الیه حذف ایلکده مشابعت جهندن ظروف
مقطوعه کی کثرت استعمالیده * وجهه ظروف مبنیه دندر لفظ جث مکان ایچون واکثر جله به
مضاف اولور وجهه احتیاج جهندن حرفه مشابه اولوب ضم اوزره مبنی اولدی اما هرگاهکه
آنی مفرد مضاف قلسه در معرب اولماسی جائزدر ته که قول شاعرده واقعدر بیت * اما تری
حیث سهیل طالعا * نجما بضی * کالشهاب ساطعا * بونده مفرد مضاف اولشد که سهیل در ایدی
معرب اولماسی جائزدر زیرا علت بناء جله به اضافتدر که مبنی الاصلدر و جائزدر که غلبه اضافتی جله به
اعتبار ایدر و بونده آنی مبنی طوته لر * وجهه ظروف مبنیه دندر کله اذ از زمان استقبال ایچون معنای
شرطی متضمندر غالباً بوندندر که مبنیدر و بوندنصرکه فعل مختاردر ته که ماضی حمله علی شریطة
التفسیرده معلوم اولدید و کاه اولور که کله اذ اذما جاء ایچون کلور نحو خرجت فاذا السبع واقف
ای خرجت ففجأت زمان السبع واقف * دخی اذ اذما جاء انصرکه مبتدا لازمدر
غالباً اذ اذما جاء و اذای شرطیه فرق ایچون و اذما جاء فاه شرطیه برینه واقع اولور شرطک
جوابنده ته که معلوم اولور ان شاء الله تعالی * و ظروف مبنیه دندر کله اذ زمان ماضیده و بوندنصرکه
ایکی جله به واقع اولور اسمیه و فعلیه و سبب بنامی وضعی وضع حروف اولدیفیدر نحو من
وعن و بل و غیره * دخی ظروف مبنیه دندر ابن و آنی مکان و استفهام و شرط ایچوندر ته که ابن زید و آنی
زید در سن ای فی ای مکان هو و این مجلس اجلس و آنی مجلس اجلس ای فی مکان مجلس اجلس و فی ای
مکان ظرف شرطدر و یا ظرف جزاء ای فی ای مکان مجلس اجلس فی ای مکان مجلس فی مجلسه ایکی سنک
بناسنه سبب معناه استفهامی و یا شرطی متضمن اولمقدرو سائر اخواتی بوکه قیاسدر * دخی ظروف مبنیه دندر
متی زمان ایچوندر طریق استفهام و شرطه نحو متى القتال ای فی ای زمان القتال و متى مجلس اجلس
ای فی ای زمان مجلس اجلس * و نحو بلر قنده مشهور بودر که متى و اخواتی ابن و آنی کی معمول شرطدر
زیرا که شرط اقریدر جزادن اگر چه اولده معناده صیغه دندر ته که ذکر اولدی * وجهه دندر ایان
بر زماندن استفهام ایچونکه اول زمانک خلقی افهامنده عظمت و فخامت اوله نحو ایان يوم القيامة

ومنها حيث مقدم خبر مؤخر مبتدا معطوفدر ومنها ما قطع به ولا يضاف مضارع مجهول ومستتر قائم مقام فاعلي مآئدر حيث به الاحرف استثناء الى جلة لا يضاف به متعلق واستثناء مفرغدر تقديرى ولا يضاف حيث الى شئ الا الى جلة في الاكثر لا يضاف به متعلق ومنها مقدم خبر اذا مؤخر مبتدا معطوفدر ماسبقه وهى مبتدا للمستقبل خبرى معطوفدر سابقه * ومنها مقدم خبر اذا مؤخر مبتدا معطوفدر ماسبق وهى مبتدا للمستقبل خبرى معطوفدر سابقه وفيها ظرف وبامقدم خبر معنى الشرط فاعل ظرف وبما مؤخر مبتدا فلذلك جار مجرور به اشارتدر معنى شرط معلولدن مقدم * اختير ماضى مجهول بعدها مفعول فيه فيهاده وبعد هاده ضمير راجعدر اذايه كله تأويله الفعل قائم مقام فاعل اختيردر وقد حرف قليل يكون مضارع معروف ومستتر اسمى مآئدر اذايه للمفاجأة خبرى فيلزم المبتدأ بعدها فعل وفاعل ومفعول فيه معطوفدر قد يكون به ويلزم ديمكدر يغلب ديمكدر كويا كه استعمالده غالبى منزله لازمه تنزيل ايلدى زبرا كه قليل حكم عدمدهدر * ومنها اذ مبتداى مؤخر خبر مقدم لامضى خبر مبتداى محذوف تقديرى هى لامضى اى كلمة اذالزمان الذى مضى والزمان مضى * ويقع بعدها الجملتان فيلزم المبتدأ بعدها كيدر اعرابه بعدها ضميرى اذكله سنه راجعدر ومنها اين ماقبلته معطوف وانى اكا معطوف للكان خبر مبتداى محذوف استفهاما وشرطا حالدر تقديرى هما للكان حال كونهما للاستفهام والشرط * ومتى معطوفدر اين به للزمان للكان كيدر اعرابه وفيهما اى وفى الاستفهام والشرط وبوظرف متعلقدر للزمان متعلق اولديفته * واين للزمان استفهاما وكيف للحال استفهاما وانى للكان استفهاما كيدر اعرابه * ومنذ معطوفدر ماقبلته بمعنى اول المدة خبر مبتداى محذوفدر فيليهما المفرد فعل وفاعل ومفعول به المعرفة نعت مفرددر * وبمعنى الجمع بمعنى اول المدة معطوفدر فيليهما المقصود بالعدد ظاهردر وقد يقع بالمصدر فعل وفاعل او الفعل او أن مصدره معطوفدر فيقدر مضارع مجهول زمان قائم مقام فاعلى مضاف نعت زمان وهو اى مذومند مبتدا * مبتدا خبرى مابعد مبتدا خبره خبرى وضمير خبره وبعده راجعدر مذومند كله سنه كل واحد اعتباريه وبو جله خبر بعد الخبردر وبما نعت مبتدادر * پس خبره وبعده ضميرى مآئدر مبتداه خلافا مفعول مطلق ناصى مضمردر للزجاج مفعول مطلقه متعلق * ومنها لى خبر ومبتدا ولدن آكه معطوف وقد جاء لدلا مك قحى ودالك سكونيله فعل وفاعل ولد لامك قحى ودالك قحى ودالك ضميله ماقبلته معطوف ولدضم وسكونله ولدن ولدن ولدن لامك قحى وضمى ودالك ضمى وقحى وكسرى وسكون نونله ولدن ولدن لامك قحى وضمى وسكون دال وكسرى نونله ولدن لامك ضمى وسكون دال وقحى نونله برى برنه معطوفدر * وقط قافك قحى وطانك تشديديله وضمى وكسربله وتخفيف طارضم وسكونيله وايكينك يله ضمى وتشديد طانله وتخفيف يله التى لقت اولدى قط قط قط للماضى مبتداى محذوفه خبردر المنى نعت ماضىدر * وعوض قحى عينله وضملده لقتدر للمستقبل المنى اعرابى سابق كيدر * والظروف مبتدا المضافة صفى الى الجملة المضافة به متعلق يجوز بناؤها جله فعمليه خبر مبتدادر وضمير ظرفه راجعدر على الفتح بناءه متعلق * وكذلك مثل مبتداو خبر ويا خبر ومبتدا * وغير آكه معطوف مع ما متعلقدر مقدره كه مقروناندر وأن مخفف وان مشدد مابه معطوفدر تقديرى مثل الظروف المضافة واذ مثل وغير اذا استعمال مع ما وان فى جواز البناء على الفتح وجواز الاعراب (محصول تركيب) الظروف چونكه اكثر ظروف معربدر وبعضى مبنىدر بوجهتدن سابقده ديدى مبنى على ايلدى يرد وبعض الظروف وبونده

اولد یغیچون وکم خبری لفظده کم استفهام الله موافق اولدیغیچون مبنی اولدی * وکذا لفظی اصلده ذالاسماء اشارتدن اولدیغیچون مبنی اولدی * وکیت وذیت جله لردن کنایت اولدیغیچون که مبنی الاصل در مبنی اولدیله ویمیز کم استفهامی منصوب و مفرد اولور زیرا که آتی عدد متوسطه حل ایشلردر که عشره الله مائه مابینده در که آمده میز منصوب و مفرد در نه کم معلوم اوله جقدر ان شاء الله تعالی * اما کم خبرینک میزنی اضافتله مجرور اولور کاه مفرد نه که عدد کثیرده اولور نحو مائه رجل وکاه جمع اولور عدد قبلده اولور نحو ثلاثة رجال کی وایکینک ده میز نه کلمه من داخل اولور * پس اول میز من حرفیله مجرور اولور زیرا که حرف جر زائده اولور سه عملدن لغو اولوب قالمز وکم استفهامی و خبرینک مقتضای صدر کلامدر اما استفهامی زیر انواع کلامدن برنوعه دلالت ایدر که استفهامدر آتی صدر کلامده ابراد ایلک واجب اولور تا کیم اول امرده نوع کلام معلوم اوله و مخاطبه دغدغه قالیله * اما خبری یا کم استفهامیه به مشابیهت جهتنددر و یا انشاء تکثیر دلالت ایلدیکیچون در واکا خبری آنک ایچون دیمش لردر که مابعدی خبردر واکر چه انشاء تکثیر ایچوندر نه کم دیرسن که رجل عندی یعنی نه جوق رجل وار قتمده * پس حصول رجل متکلم قنده خبر طریقله در واما متکلمک رجلی استکثار انشاء طریقله در بو ایسه انواع کلامدن برنوعه در وکلاهما یعنی هربری کم استفهامی و خبریدن کاه محلا مرفوع وکاه منصوب وکاه مجرور اولور * پس اگر کم استفهامی واکر خبری که آندن صکره بر فعل اوله مشغول اولیه معرض اولیه آنک عملندن ضمیرینک علتیه ویا متعلق ضمیرینه یعنی اول فعل که راجع ضمیری ویا متعلق ضمیرینی منصوب ایلیه نه که ماضی عامله علی شریطة التفسیرده معلوم اولشیدی اول کم محل نصبده اول فعلک معمولی اولور اولوجه اوزره که اول فعل معمولی اولوجه اوزره درلر * پس جائزدر که مفعول به اوله نه که دیرسن که رجلا ضربت وکم رجل ضربت * و جائزدر که معمول مصدر اوله نه که کم ضربه ضربت و ضربه ضربت و جائز که ظرف اوله نحو کم یوما صمت وکم یوم صمت و هر کم آندن اول حرف جر اوله وکم یا کندی به مضاف اوله اول کم اولا حرف جرله ویا اضافتله محلا مجرور اولور نه که دیرسن بکم رجلا مررت بکم رجل مررت و غلام کم رجلا ضربت و غلام کم رجل ضربت غلام بونده منصوب اولور ضربتیه ویا ضربتیه مفعول به اولفله و حرف جر ویا مضاف واسطه سیله کک صدارتی باطل اولماز زیرا که جار مجرور یله و مضاف مضاف الیه یله برکله منزلنده در پس معنای استفهامی حرف جردن و مضافدن اول تقدیر ایلک کرک پس کویا که بوبله دیمش سن ابعشرین رجلا مررت ام ثلاثین و اعلام عشرين رجلا ضربت ام غلام ثلاثین * و هر کم که بوبله اولیه یعنی آند نصکره ذکر اولنان کی فعل اولیه واولنده حرف جر و مضاف اولیه اول کم مرفوع اولور پس اکر اول کم ظرف معنای اولمازسه محلا مرفوع مبتدا اولور کرکسه آند نصکره بر فعل اوله که آندن ضمیرینه ویا متعلق ضمیرینه مشغول اوله نه کم دیرسن کم رجلا ضربتیه او ضربت غلامه وکم رجل ضربتیه او ضربت غلامه * و کرکسه براسم نکره اوله نه که دیرسن کم درهما مالک ویا ظرف اوله نحو کم درهما عندک ویا براسم معرفه اوله نحو کم درهما مالک بومواضک جبعنده کم محلا مرفوع مبتدا در و مابعدی خبری بومذهب سیویه در اما خبرینر مذهبنده کم درهما مالک ده کم محلا مرفوع خبر مبتدا در و مالک لفظا مرفوع مبتدا در نه که یکدی من ابولده و بو کتابده مذکور سیویه مذهبدر واکر کم ظرف معنای او اورسه مرفوع اولور خبر مبتدا اولفله و مابعدی مبتدا اولور نه که دیرسن

معروف و مستتر فاعلی راجع در کلامیه مرفوعا حالدن یقع فاعلندن و منصوبا و مجرورا اکا معطوف در و جاز در که ظرف اوله لرای فی محل الرفع والنصب و الجبر و جله خبر مبتدای * و کل مبتدا و ماموصول و یاموصول و مضاف الیه * بعده ظرف * فعل فاعل ظرف یا خبری مقدم مبتدا و بعده ضمیر مآئدر مابه که عبارت در کم دن غیر صفت فعل در مضاف در مشتغله عنه ضمیری که راجع در و مشتغله متعلق و جله صله و باصفت در مابه و موصول صله سبله و یاموصول صفتیله محلا مجرور در اضافتله کان فعلدر افعال ناقصه دن و مستتر اسمی مآئدر که منصوبا خبری معمولا خبر بعدا خبر * علی حسب معمولاته متعلق و ضمیر فعل نه راجع در کان اسمیله خبریله جله خبر مبتدای * و کل ماقبله حرف جر و کل مابعدله فعل کیدر اعرابیده و مضاف معطوف در حرف جر * مجرور خبر کل ماقبله در معنای شرطی متضمندر آنکیچون خبرینه فاعل داخل اولدی و الاجله شرطیه اصلی ان لا تکن بعده فعل غیر مشتغل عنه و لاقبله حرف جرو لا مضاف صکره اخنصار او اندی حرف شرط دلالتیله و ماسبق قرینه سبله * فرفع خبر مبتدای محذوف در ای فهو مرفوع مبتدا بدلدن و یاعطف بیان و یاصفت در مرفوع نه و جاز در که تقدیری بویله اوله فرفع علی انه مبتدا و بوجه جزاء شرطدر * ان لم یکن ظرفا جله شرطیه جزاسی مقدر ماسبق قرینه سبله * و خبر معطوف در مبتدا او زرینه ان کان ظرفا ان لم یکن ظرفا کیدر و کذلک مقدم خبره اسماء الاستفهام مؤخر مبتدا و الشرط معطوف در الاستفهامه فی حرف جر * مثل مجرور در آنکله مضاف در کم استفهامیه و یا خبریه که محلا مرفوع در مبتدا لفظه عمه نصبیله کم استفهامیه نک تمیزی و جله کم خبریه نک و لا ظرف مستقر خبر قد حلت صفة عمه در اماعه رفعله مبتدا اولنجه لا صفت اولور و قد حلت خبر و تمیز محذوف ای که مرة * حاصلی عمه و خالده اوج اعراب جاریدر نه که شرحده بیان اولسه کرک ان شاء الله تعالی یا حرف ندا جر بر منادای مفرد معرفه و خالده عمه نه معطوف و کم عمه الخ مضاف الیه ثلاثه اوجه مبتدا خبری مقدم که فی مثل در بعض نسخهده فی مثل تمیز کم واقعدر * و محذوف مضارع مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی مآئدر میره مثل معلوم کم استفهامیه محلا مرفوع مبتدا تمیزی محذوف ای درهما و مالک خبری و جله محلا مجرور در اضافتله * کم خبریه محلا منصوب در و میر محذوف ضربت فعل و فاعل تقدیری کم ضربه و یا کم مرة ضربت (اعراب البیت) کم عمه کم خبری یا استفهامی و عمه یا مجرور در خبر لفظه و یا منصوبدر استفهام لفظه و یا مرفوع در ابتدال لفظه * و لا جار مجرور یله صفت مبتدای و میر مقدر در یا خبر لفظه مجرور و یا استفهام لفظه منصوب ای کم مرة و یا کم مدة دیمکدر و خبر مبتدا قد حلت در و کم و ایکی تقدیر او زره عمه مرفوع او لیحق منصوبدر ظرفیله و عاملی حلت در و فعلی خبر اول لفظه مبتدا ماقبلنده عمل الیکه منع دکل در نه که دیرلر یوم الجمعة زید ضرب * و کم ایی وجه اولده محلا مرفوع مبتدای و قد حلت خبری و خالده عمه نه معطوف و فدا نعت عمه و باخاله و یا ابکیسند یله و عشاری عینک کسری و یای متکلمه محلا منصوب مفعولیدر حلیتک حاصلی عمه نصب ابدرسک خالده و فدا بی نصب ابدرسن رفع ابدرسن یه بویه خبر ابدرسک یه بویه فتأمل (محصول ترکیب) مبنیاتدن بعضدر کنایات و کنایاتدن مراد بر لفظدر که ابهامله دلالت ابلیه بر معنایه که بر غیر عبارده اول معنی و اضحدر اما بو مقامده مراد کنایات مبنیه در کنایات معربه دکل فلان و فلانة کبی زیرا بحث مبنیاتده در پس کم لفظی بو قول او زره کنایات قبیلندن دکل در زیرا که کم سؤالدر عدد مبهمدن و یا اخباردر عدد کثیر مبهمدن و هیچ بریسند اول معنی ملحوظ دکلدر که اول عدد مبهم بر غیر عبارده مفسر اوله پس آتی کذا و کیت و ذیت مناسبیله ابهامده ذکر الیشر و کم استفهامی مبیدر همزه استفهام مناسنی متضمن

متعلقدر مقدره ای مرکب و یا حاصل من کلین لیس افعال ناقصه دن بینهما خبر ایس نسبت اسمی و جمله صفت کلین در فان حرف شرط تضمن فعل شرط الثاني تقدیری مرفوع فاعلی حرفا مفعول به بنیا ماضی مجهول و ضمیر بارز قائم مقام فاعلی عائد در جزء اول و ثانی به و جمله جزء شرط کخمسه عشر خبر مبتدای محذوف در وحادی عشر کا معطوف و اخواتهما یعنی اخوات خسته عشر و وحادی عشر الاحرف استثناء اثنی عشر مستثنی در بنیادن و یا اخواتهم ایدن و الاجله شرطیه در اصلی و ان لا یضمن الثاني حرفا عرب الثاني جمله جزایه که بعلیک خبر مبتدای محذوف و بنی الاول جمله فعلیه معطوف در جمله جزایه به فی الاصح متعلقدر بنی به و یا مبتدای محذوفه خبر * بعض نسخه ده فی الافصح واقعدر (محصول ترکیب) مبنیاندن بهضدر مرکبات و بمقامده مراد مرکباتن هراسمدر که مرکب اوله ایکی کلمه دن آر الزنده هیچ بوجهله نسبت اولیه * پس اگر ایکی کلمه دن مرکب اسمک جزء ثانیهی معنای حرفی متضمن اولور سه ایکی جزء یله مبنی اولور * اما جزء اول مبنی اولی جزء کلمه حکمیده اولدیغیچوندر زاه زید کی * اما جزء ثانی مبنی اولدیغی معنای حرفی متضمن اولدیغی جهتندر احد عشر و خسته عشر تسعة عشریه و ارنجه * بنه بونک کی در حادی عشر تسعة عشریه و ارنجه حاصلی مذکور مرکباتک مذکر و مؤنثنده ایکی جزء یله مبنیدر الاثنی عشر و اثنتا عشرة که جزء اول بوا یکی صورتده مریدر مضافه مشابهنری واسطه سیله ترکیبده نون حذفی جهتندن بونک بریله که جزء ثانی مبنی در جزء ثانی معنای حرفی متضمن اولدیغی جهتندن حکم بویه در * اما جزء ثانی معنای حرفی متضمن اولماه جزء ثانی معرب اولور و جزء اول مبنی اصح قول اوزره و افصح لغات اوزره بعلیک و معدی کرب و حضر موت و بنخنصر کی بونلک جبعی علمدر و عرب آخر الزنده جاریدر منع صرفله و جزء اولری مبنیدر * مرکباتک ایکنجی قسمده برلفت دخی وارد بریسی اولدر که جزء اولی معرب ایدوب جزء ثانی به مضاف ایدلر و جزء ثانی بی منصرف ایدلر نحوه بعلیک و رأیت بعلیک و مررت بعلیک ایکنجیسی اولدر که جزء اولی ثانی به اضافت ایدلر و ثانی بی لا ینصرف طو تار نحوه بعلیک و رأیت بعلیک و مررت بعلیک لکن لغت اولی افصح و اولی در * الکنایات کم و کذا لاعدد و کیت و ذبت للحدیث فکم الاستفهامیه میزها منصوب مفرد و الخبریه مجرور مفرد و مجموع و تدخل من فیهما و لهما صدر الکلام و کلاهما یقع مرفوعا و منصوبا و مجرورا فکل ما بعده فعل غیر مشتغل عنه کان منصوبا معمو لا علی حسب * و کل ما قبله حرف جر او مضاف مجرور و الاقرفوع مبتدا ان لم یکن ظرفا و خبر ان کان ظرفا و كذلك اسماء الاستفهام و الشرط و فی مثل تمیز * کم عملاک باجریر و خاله * ثلاثا وجه و قد یحذف فی مثل کم مالک و کم ضربت * الکنایات مبتدا کم خبری و کذا اکامعطوف لاهدد خبر مبتدای محذوف تقدیری همالعدد و کیت و ذبت معطوف در کده للحدیث لاعدد کییدر اعرابه فکم مبتدا الاستفهامیه صفتی کلمه تا و یلیله و احتمالدر مؤنث سماعی اوله میزها مبتدای ثانی مضافدر کدر ارجع ضمیره منصوب خبر مبتدای ثانی مفرد خبر بعد الخبر و جمله خبر مبتدای اولدر * و الخبریه مبتدا مضاف حذفله ای و میز کم الخبریه مجرور خبر مبتدا مفرد خبر بعد الخبر و مجموع معطوف و جائز در که تقدیری و کم الخبریه میزها مجرور مفرد اوله صکره اختصار اولدی ماسبقی دلالتیه پس اعرابه فکم الاستفهامیه میزها منصوب مفرد کی اولور * و تدخل مضارع معروف من لفظی مراد محلا مرفوع فاعلی فیما ای کم استفهامیه و کم خبریه و لهما مقدم خبر صدر الکلام مؤخر مبتدا و کلاهما مبتدا مضافدر ایکی که راجع ضمیره یقع مضارع

بر نیچه لفظ در که صیغه لری فعل صیغه سی دکل اما معنای فعل معناسنه در آنزه اسماء افعال دیرلر
اولده ایکی قسمدر بر قسمی اولدر که امر حاضر معناسنه اولور نحو روید زیدا ای امهله وبله زیدا
ای دهه ایکنجی قسمی فعل ماضی معناسنه در نحو هیهات ای بعد وشتان ای افتراق و بو ایکی
قسم بیله مبنی در معناده مبنی اصله مشابه اولدقلر یچونکه امر حاضر و فعل ماضیدر و جله اسماء
افعال در فعال صیغه سی فاک قحی و لامک کسر یله که امر حاضر معناسنه و بو صیغه ثلاثی مجرددن
قیاسیدر یعنی هر ثلاثیدن اشتقاقی صیغه در نحو تزل اتزل معناسنه و تراك اتراك معناسنه
و ضراب اضرب معناسنه و مناع امنع معناسنه و فعالک بناسنده هیچ بحث یوقدر یینه بونک کبی مبیدر
بالافتاق مصدر معرفه دن معدول اولان فعال نحو فجار الفجور معناسنه و حاد المحمده معناسنه معدول
اولدنی کبی و فعال که معدولدر صفت مؤنثدن نحو یا فساق که معدولدر فاسقه دن و یا خبثات
خبیثه دن و یالکاح لکعاه دن آلجیق معناسنه بو ایکی فعال بیله مبیدر در امر حاضر معناسنه اولان
فعال یه مشابها ایچون وینه اسماء افعال دیر وزن و عدله اما اعیان مؤنثه علم اولمده قطام و حدام و غلاب
و بونلرک نظارتنده اختلاف وار لغت عربده اهل حجاز قنده بو قسمده مبیدر یکن اخوات ثلاث کبی
اما اکثر بنی تمیم قنده بو قسمک مجموعی یعنی اعیان مؤنثه علم اولان معربدر الاخرنده راء اولان فعال
دکل پس اکثر بنی تمیم قنده بو قسم مبیدر کسراوزره نحو حضار و طهار و کرار و بوجهور بنی تمیم که
اعلام مؤنثه علم اولان فعال یی معرب طو تار لاینصرف ایدرر تأنیث و علمیه جانی حدام و رأیت
حدام و مررت بحدام و بومنع صرفده عدل تقدیریه احتیاج یوقدر نه که عدل بحشده ذکر یچدی
و بوجهور حضاری کسراوزره مبنی ایلدیلر زیرا راده تکرار وار و اماله یه تخفیف ایچون محتاجدر
و چونکه مبنی اوله کسراوزره حضار کسر حائله جائدر اما معرب اولنجه کسر جائز اولماز و اماله
متصور اولماز و بعض بنی تمیم حضار ایله حدام بین یی فرق ایلدیلر و جبعی معرب ایلدیلر و بوقول
قیاسه اقربدر و اول کیسه لکه لغت بنی تمیمده منع صرف ایچون قطام کبیده عدل تقدیر ایلدیلر تقدیره
احتیاج یو فیکن تمسکری بودر چونکه مذکور اوج فعالده عدل وار نه که معلوم اولدی پس
مناسب اولدیکه بونده عدل تقدیر ایدرر احتیاج یو فیکن عدله منع صرف ایچون اطرادا للباب
و بو تقدیردن معلوم اولور که باب قطام اکثر نسخ کافیهده باب منع صرفده نه ایچون مذکور اولدی
و بعض نسخه لرده نه ایچون محذوف اولدی و الاصوات کل لفظ حکمی به صوت او صوت به لبه ایم
والاول کقاق والثانی کنخ و الاصوات مبتدا کل لفظ خبری حکمی به صوت جله فعلیه صفندر
کل لفظنه و به ده ضمیر کل لفظنه راجعدر او صوت به لبه ایم جله فعلیه یه معطوف و اعرابه آنک کبیدر
فالاول مبتدا کقاق خبر والثانی کنخ ماقبلنه معطوف و اعرابه آنک کبیدر (محصول ترکیب) جله
مبنیات لازمه البنادندر اصوات و اول عبارتدر هر لفظندن که آنکله حکایت اولنور اصواتدن بر صوت
نه که غاق لفظیه حکایت اولنور صوت غراب و یابر لفظدر که آنکله حیوانات چاغر لر نه که نخ دیرلر
خاک تشدیدیه و تخفیفه دوه او بوده جق و قنده معلوم اوله که اسماء افعال و اصوات چوقدر و آنک
تفاصيلنی ضبط ایلکه محتاجدر اما اولکه بو کتابده مذکوردر اول تفاصيلدن مختصر بر بجملدر
المرکبات کل اسم من کلتین لیس بینهما نسبة فان تضمن الثاني حرفا بنیا کخمسة عشر و حادی عشر
الاثنی عشر و الا اضرب الثاني کبعلک و بنی الاول علی الاصح و المرکبات مبتدا کل اسم خبری من کلتین

(متعلقدر)

مبنی اولدی وای نك امر ابنه سبب بونك بریله که موصولات جیعامبیدر احتیاجده حرفه مشابهتدر
 زیرا ای مستلزم اضافتدر بوجهتندر که یا ایها الرجل ده هاء تنبیه زیاده ایدر لر تا کیم مضاف الیه دن
 عوض اوله اضافت خود خواص اسمندر * پس اسمیت ای اضافت سببیه مقوی اولور و اسماده
 اصل امر ایدر ایدمی بوجهتدن کندی اصلنهر جوع ایلدی لیکن چون صدر صله محذوف اوله احتیاج
 متضاعف اولور * پس اضافت مشابهتله مقاومت ایدم بوجهتندر که ضم اوزره مبنی اولور
 نه کم صورت نداده بویله ایدمی * معلوم اوله که ماذا صنعت ده ایکی وجه وار * بوجه بودر که ماستفهامی
 اولور و ذا الذی معنانه اولور ای مالدی صنعت * پس مامبدا اولور و ما بعدی خبری عکسیده
 جائزدر بوتقدیرجه جوابی رفعله اولور نه کم خیردیرسن ای الذی صنعت خیردیکدر تا کیم جواب
 سؤاله مطابق اوله ایکیسی بیله جله اسمیه اولماده * ایکنجی وجه بودر که ماستفهامی اوله نصب
 محلنده مابعدنده مذکور اولان فعلا و لفظ رائد اولور ای ای شی صنعت بوتقدیرجه جوابی نصبه
 اولور تا کیم سؤاله مطابق اوله ایکیسی بیله جله فعلی اولده نه کم خیرا دیرسن ای صنعت خیرا
 * اسماء الافعال ما کان بمعنی الامر او الماضی مثل روید زیدا ای امهله و هیهات ذاک ای بعدو فعال
 بمعنی الامر من الثلاثی قیاس کنزال بمعنی ازل و فعال مصدرا معرفه کفجار و صفة مثل یافساق مبنی
 لمشابهته له عدلا وزنه و علما للایان مؤنثا کقطام و غلاب مبنی فی الحجاز معرب فی تمیم الا فی آخره
 راه نحو حضار * اسماء الافعال مبتدا ماموصول کان بمعنی الامر صله سی او الماضی الامر معطوف
 و موصول صله سببیه خبر مبتدا مثل معلوم روید لفظ امهله اسمدر قتح اوزره مبنی زیدا مفعول به و مجموعی
 محلا مجروردر اضافتله ای امهله تفسیری * معلوم اوله که نحو یلرک روید محلنده ایکی قولی وار بریسی
 مصدر لاق اوزره منصوب اولمق یعنی ارواد ازیدا معنانه و بریسی رفع محلنده در ابتدائه و ضمیر
 مستتر آمده فاعل سادسد اخیر نه کم قائم الزیدان ده اما ایکنجی وجه اوجده در زیرا اولکی اسم فعل
 اولماز اتفاق اجماعله و هیهات ذاک معطوفدر روید زیدانه ای بعد تفسیری و فعال مبتدا بمعنی الامر
 مقدره متعلق بمعنی المصق بمعنی الامر من الثلاثی صفت و یا حال قیاس خبر مبتدا کنزال خبر مبتدای
 محذوف بمعنی ازل مقدره متعلق و فعال مبتدا مصدرا مقدر کان به خبردر ای اذا کان مصدرا معرفه
 صفت و یا خبر بعد الخبردر و یا حالدر مبنی ده مستتر ضمیردن مائد الی فعال و معرفه حال مترادفه تقدیری
 و فعال مبنی اذا کان مصدرا معرفه و بینی حال کونه مصدرا حال کونه معرفه کفجار مبتدای محذوفه
 خبر و صفة معطوفدر مصدره مثل معلوم یافساق ظاهر یعنی اضافتله مجرور مبنی خبر مبتدا لمشابهه
 مبنی نه متعلق له لمشابهته متعلق عدلا تمیز وزنه اکامعطوف ای من حیث العدل والزنه و جائزدر که
 ظرف اوله لر تقدیری انما بینی فعال فی هذین الصورتین لمشابهه لفظ فعال فی المعین لفظ فعال الذی
 بمعنی الامر فی العدل و الزنه و علما مصدرا کیدر امر ایدله للاعبان مقدره متعلق مؤنث نشا علمادر
 کقطام خبر مبتدای محذوف و غلاب اکامعطوف مبنی خبر فعال مقدردر ای و فعال اذا کان علما
 لکنذا مؤنثا مبنی فی الحجاز مبنی نه متعلق معرب خبر آخردر مبنی فی تمیم معربه متعلق الاحرف استثناء
 ماموصول آخره مبتدا راه خبری و جله صله در مایه و آخره ضمیری موصوله راجع و موصول
 صله سببیه محلا منصوب مستثنی تقدیری معرب کل فعال علما للاعبان مؤنثا عند بنی تمیم الافعال
 الذی فی آخره راه نحو حضار خبر مبتدای محذوف ای هو حضار (محصول ترکیب) اسماء الافعال

قالور * بنه اخبار متعذر در بر اسمند که مشتمل بر ضمیر یک موصولدن غیر ی به مستحقدر زیر
 بر ضمیر که اول اسمک موقعنه واقع اولور اکر موصوله راجع اولور سه اول مستحق محروم
 قالور واکر اول مستحقه راجع اولور سه موصول مائسز قالور * ابدی زید ضربت
 غلامه کیده غلامدن اخبار جائز دکلدر زیرا بوضمیر که غلامک مقامنه واقع اولور اکر موصوله
 مائد اولور سه زید ضمیر سز قالور واکر زیده راجع اولور سه موصول مائسز قالور
 وایکیمی یله باطلدر * وما الاسمية موصولة واستفهامية وشرطية وموصوفة وتامة بمعنى شيء
 وصفة * ومن کذاک الافی التام والصفة وأی وأیة کن وهی معربة وحدها اذا حذف صدر صلتها
 وفي ماذا صنعت وجهان احدهما مالذی وجوابه رفع والاخرأی شيء وجوابه نصب * وما مبتدا
 الاسمية صفتی موصولة خبر واستفهامية وشرطية وموصوفة وتامة بمعنى شيء تامة فی تفسیر در وصفه
 معطوفدر ماسبقه ومن مبتدا کذاک خبر الاحرف استثناء فی التام مستثنی ومستثنی منه محذوف تقدیری
 ومن کما فی الوجوه الافی التام والصفة اکا معطوف وأی مبتدا وأیة آکه معطوف کن خبری وهی
 مبتدا مائدر ای کله سنه معربة خبر مبتدا وحدها حالددر معربة ده مستتر ضمیر دنکه مائدر ای
 کله سنه تقدیری تعرب کلمة أی حال کونها منفردة ویا مفعول مطلق در ای یفرد انفرادا الاحرف
 استثناء اذا حذف صدر صلتها تأویل مفردة مستثنی در ومستثنی منه محذوفدر تقدیری وهی معربة
 فی جمیع الاوقات الاوقت حذف صدر صلة أی فانها عنده مبنية * وفي ماذا صنعت وجهان مقدم خبر
 مؤخر مبتدا احدهما مبتدا ای احد الوجهین مالذی صنعتنه ماستفهامیه در مبتدا وذا موصول
 وصنعت صفتی صله سی وعائد محذوف وموصول صله سیله خبر مبتدا تقدیری ای شيء الذی صنعتنه صکره
 اختصار اولدی ماصبق دلالتله وجوابه مبتدا ای جواب مالذی رفع خبری والاخر مبتدا أی شيء وجوابه
 مبتدا نصب خبری (محصول ترکیب) وما الاسمية موصولة یعنی کلمة ما حرف اولق وارماه کافه کبی انما زید
 قائمده وماه نافیله نحو ماضربت زیدا ومازید قائما کبی اسم اولق وار * پس موصول اولق وار نحو
 معرفت ما شترته * استفهامیه ده اولور نحو ما عندک وما فملت * شرطیه ده اولور نحو ما اصنع * موصوفه ده
 اولوز یا مفردله نحو مررت بما معجب لاث ای شيء معجب لاث ویا جله الیه ته کم قول شاعرده واقدر نحو
 * ربما تکره النفوس من الامر * ای رب شيء تکره النفوس * تامة ده اولور شيء مناسنه فتمهای
 ای فتم شتاهی * صفته اولور نحو اضربه ضربا ما أی ضرب کان * وکلمة من کلمة ما کیدرجع اقسامده
 الانامه و صفت که کلمة من بوا یکی وجه اوزره کما مشدر مثال موصوله نحو معرفت من ضربته واستفهامیه
 نحو من عندک وشرطیه نحو من تضربه اضربه * وموصوفه اولور یا مفردله قول شاعر کبی * وکنی
 بنا فضلا علی من غیرنا * حب النبی محمدا یا نا * ای علی شخصی غیر نا ویا جله الیه رب من جاءک قد اکرمته
 * أی وأیة کن یعنی جمیع اقسامی من کیددر صفته کلشدر اقسام من دن زیاده مثال موصول نحو
 لنتر من من کل شیعة ایهم اشد * واستفهامیه نحو ایهم عندک * وشرطیه نحو ایهم ضربت ضربت * وموصوفه
 نحو یا ایها الرجل ویا ایها النفس صفته اولور نحو مررت برجل ای رجل ویا امرأة ایه امرأة * وهی
 معربة یعنی کلمة ای وایة معربدر اقسام موصولانده غیر یلری مبنیدر الا شول وقتکه موصول اوله
 و صدر صله می محذوف اوله ته کم آیت کریمه ده لنتر من من کل شیعة ایهم اشد ای ایهم هوا شد
 اکر هو مذکور اولیدی ایهم مفعولیتله منصوب اولور دی و چونکه حذف اولدی ای ضم اوزره

من هی له بویه اولیحق فاعلنی ابراز ایلک کرک تنه که معلوم اولدی پس اکر الذی ایله خبر ویرمک ایسته مک
 دیر سنکه الذی ضربته زید شویه یکدی * واکر الف ولامه خبر ویرمک الضار به انازید دیر سن
 تنه که معلوم اولدی * فاذا تعذر امر نهایی چونکه بواور ثلاثه دنکه اخبار بالذی نک شرطیدر
 بریسی متعذر اوله اخبار بالذی متعذر اولور بوندندر که ضمیر شاندن اخبار بالذی متعذر در یعنی
 متعذر زیرا ضمیر شان بر جله نک صدر ندیده اولور که اول جله آنی مفسردر تا کم مخاطب اولام
 مبهمی فهم ایدوب آنی بلکه مشتاق اوله و آ که توجه ایلیه تا چونکه آنک تفسیری مذکور اوله مخاطبک
 دهندنه ممکن و مقرر اوله اعدی ضمیر شانی کندی موضعندن تأخیر ایدوب موصولدن خبر ایلک
 جائز دکلددر پس لایق دکلددر زید منطلق ده دیه سن الذی هوزید منطلق هو تا که اولکی هو که ضمیر
 شان برنده در موصولدر اجمع اوله و ایکنجی هو که ضمیر شاندن خبر اوله موصولدن * ینه بونک کی
 خبر ویرمک متعذر در یالکز موصوفدن زیرا بر ضمیر که اول موصوف برینه واقع اولور کر کدر که اول
 موصوفک صفتیه موصوف اوله لیکن ضمیر موصوف اولغه صالح دکلددر تنه که معلوم اولدی
 ایدمی جانی زید العالم ترکیبنده جائز دکلددر الذی جانی هو العالم زید دیه سن زیرا بو هو که زید برینه
 واقع اولدی عالمه موصوف اولق کرک بوایسه باطلددر * ینه بونک کی متعذر در اکر اول
 ضمیر فعلده مستر اولور سه تنه که بومثاله واجبددر لازم کور که ضمیر مستر موصوف اوله
 عالمه بونک کی یالکز صفتدن خبر ویرمک متعذر در مثلاً بومثاله عالمدن اخبار بالذی
 متصور دکلددر زیرا که بر ضمیر که العالم برینه واقع اولور اول زیدک صفتی واقع اولور
 و ضمیر وصف اولغه صالح **دکل** تنه کم موصوف اولغه صالح **دکل** * اما مجموع
 موصوف و صفتدن خبر ویرمک جائز در تنه کم بومثاله دیر سن الذی جانی زید العالم اول ضمیر که
 موصوفله صفت موضعنه وضع اولدی فعلده مستر اولوب موصوله راجع اولدی و مجموع
 موصوف صفتیه اول موصولدن خبر اولدی * ینه اخبار ممنعدر بر مصدر دنکه عامل اوله زیرا بر ضمیر که
 اول مصدر موقعنه واقع اوله کر کدر که عمل ایلیه تنه کم مصدر ایدردی یعنی آنک عملی ایلیه لیکن
 ضمیر آنک عملی ایده من ایدمی اعجبی ضرب زید عمرو اکیده یالکز ضربدن خبر ویرمک جائز دکلددر
 زیرا بو ضمیر که اول مصدرک مقامنه واقع اولور کر کدر فاعلی مرفوع و مفعولی منصوب ایلیه بو معنی
 ایسه متصور دکلددر ضمائر جنسندن اما مصدردن معمولیه خبر ویرمک متصور در تنه کم دیر سن الذی
 اعجبی ضرب زید عمرو اول ضمیر که مصدرله معمولی برینه واقع اولشددر فعلده مستر اولوب موصوله
 راجعدر بو مصدر کندی معمولیه خبر اولدی موصولدن * ینه بویه متعذر در حالدن خبر ویرمک
 زیرا که حال نکره اولق واجبددر و ضمیر خود معرفه در * پس لایق دکلددر که ضمیر حال مقامنه
 واقع اوله * ینه بونک کی اخبار متعذر در بر ضمیر دنکه موصولدن غیر یه مستحقدر زیرا که بر ضمیر که
 اول ضمیرک موقعنه واقع اولور کر کدر که اول ضمیرک مستحقنه راجع اوله * پس موصولک صله ده
 رابط ضمیری اولماز بو خود باطلددر و اکر اول ضمیر موضوعی ضمیر اول برینه موصوله ارجاعی
 ایلیه سن اول مستحق محروم اولور رابطدن مثلاً زید ضربته ده بو ضمیر مفعول که زید راجعدر
 بوندن خبر ویرمک جائز دکلددر زیرا بر ضمیر که بو ضمیرک موقعنه واقع اولور اکر موصوله راجع
 اولور سه زید ضمیردن محروم اولور که لایق ضمیر دروا کر زید راجع اولور سه موصولک اندر

موضع الخبر عنه مفعول فيه ضمیرا مفعول به له ای للكلمة صفت ضمیر در و بوجه معطوف در جزایه
 و آخرته فعل و فاعل و مفعول به خبرا حالد ر آخرته مفعول لدن و ضمیر آخرته ده مائدر خبر عنه به
 و بوجه معطوف در سابق کبی شرطیه به فاذا اخبرت عن زید امرای شمیدی یکدی من حرف جر ضربت
 زیدا جله فعلیه محلا مجرور منله ای من هذا التركيب قلت فعل و فاعل الذي موصول ضربته جله
 فعلیه صله سیدر موصول صله سیله مبتدا زید خبری و جله محلا منصوب مفعول قول جواب شرط در
 و کذا مقدم خبر الالف واللام مؤخر مبتدا عطفه فی حرف جرایله مجرور در فی ایله الفعلیه نعت
 جله در جار مجرور یله متعلق در مقدره خاصه مفعول مطلق تقدیری و مثل الذي الالف واللام فی الاخبار
 فی الجملة الفعلیه خصایها خاصه لیصح مضارع معروف لام کی ایله منصوب و بولام مابعد یله متعلق در
 خاصه به بناه فاعل لیصح در اسم مضاف الیه الفاعل بنه مضاف الیه و المفعول کامه معطوف فان تعذر
 امر منها ای من التصدير وجعل الضمیر موضع الخبر عنه و تأخیره جزایه بوجه شرطیه در تعذر الاخبار
 جله جزایه و من حرف جر منه اشارت در تعذر و بوجار مجرور یله تعلیل امتنع ماضی معروف و مستکن
 فاعلی مائدر اخباره فی ضمیر الشان امتنع به متعلق در و الموصوف و الصفة و المصدر معطوف در
 ضمیر شانه العامل مصدر در و الحال و الضمیر معطوف در سابق کبی المستحق نعت ضمیر در لغیرهای
 لغیر کلمه الذي متحققه متعلق و الاسم ضمیر شانه معطوف در المشتل صفت الاسم در علیها مشتله متعلق
 و ضمیر مائدر ضمیر متحققه لان يعود الی غیر الموصول (محصول ترکیب) و اذا اخبرت بالذي یعنی
 هرگاه که الذي و یا اخواتی و یا اخوانی و یا الف و لامه خبر و یرمک ایسته سک بر اسم مبهم تعیینندن که
 اول اسم مبهم مخاطبک معلومی اولان نسبت خبرینک ظرفی یعنی خبری واقع اولمدر اول نسبت کرک
 اسنادی اوله و کرک غیر بسی اوله آنده اوج نسبه به رعایت اولی کرک اول اولدر که اسم موصولی
 مصدر کلامه کنورمک کرک ایکنجیسی اولدر که اول اسم مبهم که مراد مخاطب قنده آنک تعیینی در
 آنک برینه بر ضمیر وضع ایله سن که موصوله راجع اوله اوجنجیسی اولدر که اول اسم مبهم که مخاطبک
 معلومی دکلدر آنی تأخیر ایدوب خبر ایله سن اسم موصولن صله سیله یعنی اسم موصول مع صله دن
 مثلا زید منطلق ده اگر مخاطبه معلوم اولور سه که بر شخص منطلقدر اما تعیینیله بلز که اول شخص
 کیدر بویه دیمک کرکدر که الذي هو منطلق زید اما اگر مخاطبک معلومی اولور سه که زید بر حال و اردر
 اما بلز که انطلاقیدر قیامی فهو دمیدر بویه دیمک کرک الذي زید هو منطلق اما ضربت زیدا کیده چونکه
 مخاطبک معلومی اوله که سن بر شخص ضرب ایلش اوله سن اما اول شخص علی تعیینی بلز در سن
 الذي ضربته زید اما ضربت زید عمرواده اگر زیدی تعیینیله بلز در سن که الذي ضرب عمروا زیدا
 ضمیر که زید برینه قونوردی فعلده مستر اولدی اما اگر عمروی تعیینیله بلز در سن الذي ضرب
 زید عمرو اول ضمیر که عمرو موقعه واقع اولدی بونده فعله متصل اولدی و فاعل او زید نه مقدم اولدی
 اما اخبار ده الف و لامک حکمی الذي حکمیدر لیکن الف و لامه اخبار جله فعلیه ده متصو در
 تا کم آندن اسم فاعل و یا اسم مفعول که الف و لامک صله سیدر پدا ایلک اوله اما بمعنی جله اسمیه ده
 متصور دکلدر پس اگر خبر و یرمک ایسته سک زید دن ضربت زیدا ترکیبنده الف و لام استعا نطیله
 در سن الضار به انا زید زیرا چونکه فعلدن اسم فاعل اشتقاق ایلدک و الف و لامه صله ایلدک الف
 و لام خود اول مبهمدن عبارتد که زید در و ضارب متکلمدر پس بوجر صفت اولور جاری علی غیر

والذين واللاء واللاقي واللاقى والهواى ومن وما وأى وأية وذوالطاية ثالث رفعيله صفة ذودر
وتأنيثي كلمه تأويليله در وبالفظة تأويليله وذابه نصبه خبركان مقدردر تقديرى وذاذا كان بعد
ماللاستفهام والالف واللام جميعا معطوفدر الذى به والعائد مبتدا المفعول صفتى يحوز مضارع
معروف حذفه فاعلى وجله خبرمبتدادر (محصول تركيب) جله مبتداتن كه مبهمات قبيلنددر اسماء
موصوله واسم موصول براسمدر كه كلامدن جزء تام اولماز اكر عمده واكر فضله الاصله ابلاه وعائدايله
وصله جله خبريه اولور انشايه اولماز وعائد ضمير اولور موصوله راجع والف ولام متمسازدر
سائر موصولاتن صله سى اسم فاعل وباسم مفعول صورتند اولقده زيرا مشابهتى وارد الف
ولام تعريفه كه اسميه مخصوصدر پس بوچهندن جله خبريه كه صله موصول اولور اسم فاعل
صورتند وباسم مفعول صورتند المثلر تا كم لام تعريفه مشابهتى رطابت ايليدر ومعنى جهند
اول اسم فاعل واسم مفعول جله فعلى وخبرى معناسنه اوله مثلا الضارب والمضروب الذى ضرب
والذى ضرب معنا سنه در * وموصولات بوكلما تدر كه ذكر اول نور الذى مفرد مذكر ايجوندر والتى
مفرد مؤنث ايجوندر والذان حالت رفعده والذين نصب وجرده تنبيه مذكر ايجوندر واللتان
واللتين تنبيه مؤنث ايجوندر * والاولى والذين جمع مذكر ايجون باقىسى جمع مؤنث ايجوندر * وجله
موصولاتن در من وما من اولى العلم ايجوندر وما اولى العلم وغيرى ايجوندر وبوايكيسى لفظ جهند
مفرد ومذكر در امامعنى جهندن جميع اقسامى شاملدر يعنى مفرد ومثنى وجمع ومذكر ومؤنث * وكلمه
أى وأية موصولاتن در اى مذكر ايجون وأية مؤنث ايجون * بنه بونك كى كلمه ذو موصولدر لغت
قبيله طيده نه كه شاه لر ديمش مصراع * وبثرى ذو حفرت وذو طوبى هـ اى بثرى التى حفرتها والتى
طوبتها وبوذو اسماء ستند صاحب معناسنه اولان ذودن غيريدر * بنه بونك كى كلمه ذاموصولدر
لكن ما استفهام نصكره غيرى رده دكل وبواسماء اشارتدن اولان ذاك غيريدر * وجله موصولاتن در
الف ولامكه الذى دن واخواتن مخففدر الذى دن يابى حذف ايدوب الذ ديدل صكره
حركه سنى حذف ايدوب الذ ديدل صكره ذالى حذف ايدوب الف ولام اوزره اقتصار ايليدر
وبوقياس اوزره در اخوات الذى * پس الف ولام الذى والتى معناسنه اولور آخره واربعه وبالف
ولام تعريف الف ولامدن غيريدر زيرا بالف ولام اسم موصولدر اول حرف تعريفدر * والعائد
المفعول يعنى برضميركه موصوله مآنددر مفعول ضميرى اولنجه كلامده حذفى جائزدر وچوق
واقعدر زيرا مفعول كلامده فضله در وموصول صله سيله طويلدر * پس حذف تخفيف مطلوب
اولور واكر طاء مرفوع اولوب فاعل اولورسه حذفى جائز دكلدر واكر مبتدا اولورسه حذفى
جائزدر قلته مجرورده اولورسه حذفى آزا اولور زيرا جارى حذف الملكه مؤدى اولور پس
كثر محذوف لازمكولر * واذا خبرت بالذى صدرتها وجعلت موضع الخبر عنه ضميرا لها وآخرته
خبرا فاذا خبرت عن زيد من ضربت زيدا قلت الذى ضربته زيد * وكذلك الالف واللام فى الجملة
الفعلية خاصة ليصبح بناء اسم الفاعل والمفعول فاذا تعذر امر منها تعذر الاخبار ومن ثمه امتنع فى ضمير
الشان والموصوف والصفة والمصدر العامل والحال والضمير المستحق لغيرها والاسم المشتمل عليها *
فاذا اسم شرط خبرت فعل وفاعل فعل شرط بالذى باحرف استعانت خبرت به متعلق صدرتها فعل
وفاعل ومفعول به وضمير مآنددر الذى به كلمه تأويليله وجله جزء شرط وجعلت فعل وفاعل

الماشتر وا کر چه که تنبیه ده فرق الماشتر ضمائرک هکسجه برسی اول اسمائک زادر مفرد مذ کر
ایچون هر جنسدن ایکنجیمی زان در تنبیه مذ کر ایچون حالت رفعه و ذین حالت نصب و جر ده
او چنجیمی مفرد مؤنث ایچوندر که تادرو مراد فربدر در دنجیمی تنبیه مؤنث ایچون تان در حالت
رفعه و تین در حالت نصب و جر ده بشنجیمی جمع ایچوندر مذ کر و مؤنث مشترک و اول اوله در محدود
و مقصور و دخی بونرک اولنه هاه تنبیه لاحق اولور یعنی اسماء اشارت اولنه هاه تنبیه داخل
اولور تا کم مخاطب فافل اولیه بواشارتدکنکه اسم اشارته مقارن در و اول اشارت واسطه سیله مشار الیه
متعین اولور و دخی اسم اشارت آخرنه حرف خطاب متصل اولور و اول بش صیغه در
ضمائر متصله مخاطبه طریق اوزره که تنبیه مذ کر و مؤنث بیننده هیچ فرق یوقدر و چونکه بش
اسماء اشارتی بش حرف خطابه ضرب ایدله یعنی اسماء اشارتک هر برینه بش حرف خطابک هر برینی
الحاق ایدله لیکر می بش اولور ملاذاده دیرسن ذاک ذاک ذاکا ذاکم ذاکن بوشدر و بوه که قیاسدر
باقیمی ته کم دیرسن ذانک ذانکما ذانکم ذانکن و بالجملة اسم اشارتده مشار الیه حالته نظر
ایلك کرک افراد و تنبیه و جمعه و تذ کیده و تائید و حرف خطابه ملاحظه حال مخاطب ایلك
کرک ته کم دینلدی و يقال ذاللقریب یعنی نحو یلر اراسنده چونکه اسم اشارت کاف خطابدن و لامدن
و آنک مقامنه قائم اولاندن که نوندر معری اوله قریبه اشارت اولور ذاکبی اما کر کاف خطابه اوله
لامسز و قائم مقام مسز اول متوسطه اشارت اولور یعنی قریب و بعید اور تاسنده ذاکبی اما کر لامه
اولور سه اول بعیده اشارت اولور نحو ذلک و ذلکما و تلک و تلکما و اولانک ینه بونک کبی اگر تشدیدیه
اولور سه که قائم مقام لامدر بعیده اشارت اولور ذانک و تانک کبی اما نم کلمه می و اولکه آدن صکره
مذ کور در مکانه اشارتدر انجق اما اسماء اشارت سابقه بوکا مخالفدر که جمیع اشیا به نام و شاملدر
یعنی هر شیه آنرله اشارت اولنور و چونکه اسماء اشارت تعیین مرادده غیره محتاج اولدیلر که اشارتدر
احتیاجده حرفه مشابه اولدیلر یعنی حرف کبی غیره محتاج اولدیلر پس مبنی اولدیلر و نحو یلرک ذان و ذین
و تان و تین ده خلا فی وارد در که مبنی میدر یو خسه معرب میدر اصح اولدر که مبنی اوله لریکن مرفوع ایچون
بشفه صیغه وضع الماشتر و منصوب و مجرور ایچون باشقه صیغه ضمائرده کبی بوا یسه موجب اعراب اولماز
بوده معلوم اولسونکه بوصیغه لک هر بریمی ارتجال طریقله موضوعدر بری برندن مأخوذ کلدن تأمل
تدر الموصول مالایم جزأ الابصلة و مائد و صلته جله خبریه و العائد ضمیرله و صلة الالف و اللام
اسم فاعل أو مفعول و هی الذی و التی و اللذان و اللتان بالالف و الیاء و الاولی و اللذین و اللاء و اللاتی
و اللانی و اللواتی و ما و من و ای و أیه و ذو الطایفه و ذا بعدما للاستفهام و الالف و اللام
و العائد المفعول یحوز حذفه الموصول مبتدا ماموصول و یا موصوف لایم نفی مستقبل مبنی للفاعل
و مستکن فاعلی مائددر مایه جزأ تمیز الاحرف استثناء بصلة مفعول لایم و مائد اکا معطوف و استثناء
مفرغدر تقدیری الموصول مالایم جزأ بشی الابصلة و مائد و جله صله و یا صفندر مایه و موصول
صله سیله و یا صقیله خبر مبتدا در و صلته مبتدا مضافدر موصوله راجع ضمیره و جله خبر مبتدا خبریه
نعت جله در و العائد مبتدا ضمیر خبرله نعت ضمیردر و ضمیری راجعدر موصوله و صلة الالف مبتدا
و اللام الفه معطوف اسم فاعل خبر او مفعول اکا معطوف و هی مبتدا مائد موصولاته الذی خبر الاتی
اکا معطوف و اللذان و اللتان المصقتان بالالف فی حال الرفع و الیاء فی حال النصب و الجر و الاولی

(والذین)

ضعیفدر الان ایله که ان تخفیف اوله که آندہ ضمیر شان تقدیر ایلک لازمدر زیرا أنک فعله مشابہتی
 ان دن ارتقدر وان مخففه بعض یرده عمل الیشدر اما ان مخففه نک عملی هیچ بردن ظاهر دکلدر
 * پس بوجهندن دیدیلرکه اسم ان مخففه دائما ضمیر شان محذوفدر و بوندن لازم ککرکه اقوی عمل
 الیه واضعف عمل ایله * بوده معلوم اوله که بوضمیر استعمالده شول زمانده مؤنث اولورکه بوندن
 صکره کلان جلهده مؤنث اوله عمده هی هند ملحقه و * فانها لاتعمی الابصار کبی و هر کاهکه اول
 جلهده مؤنث اولیه ویا مؤنث اوله اما کلامده عمده اولیه بلکه فضله اوله اول ضمیر استعمالده
 مؤنث کلامشدر اگرچه کقاس جواز تأثیردر ابدی هی زید قائم و هی ضربت هنداکلام مریده
 بولنامشدر * اسماء الاشارة ما وضع لشار الیه و هی ذالک کر و لثناه دان و ذین و للمؤنث تاوتی
 و ذی و ذه و نهی و ذهی و لثناه تان و تین و لجمعهما اولاء مدا و قصرا و يلحقها حرف التنبيه و يتصل
 بها حرف الخطاب و هی خسة فی خسة فیکون خسة و عشرين و هی ذاک الی ذاکن و ذانک الی ذانکن
 و كذلك البواقی و يقال ذالک للقريب و ذالک للبعيد و ذالک للتوسط و ذالک و تانک مشددتین و اولالک مثل
 ذلک و اما تم و هنا و هنا فللمكان خاصة * اسماء الاشارة مبتدا ماموصول و یا موصوف و وضع ماضی مجهول
 و مستکن قائم مقام فاعلی مایه مائد * لشار و وضع به متعلق الیه قائم مقام فاعلیدر مشارنک و ضمیر راجع در
 مشارنک مقدر موصوفه و جله صله و یا صفتدر مایه و موصول صله سیله و یا موصوف صفتیه خبر
 مبتدادر هی مبتدا اذا خبر للذکر مبتدای محذوفه خبردر ای هو موضوع للذکر و لثناه دان و ذین ای دان
 و ذین و هما لثنا اذا بوقدر جده دان و ذین معطوفلدر ذالک اوزرینه و لثناه مبتدای محذوفه خبردر و جائزدر که
 و لثناه مقدم خبر و دان و ذین مؤخر مبتدا اوله * و للمؤنث تاوتی و ذی و ذه و نهی و ذهی و لثناه
 دان و ذین کیدر امر ایله * و لثناه تان و تین بوده اولیه در * و لجمعهما ای لجمع المذکر و المؤنث اولاء یه
 سابق کیدر مدا و قصرا تمیزلدر ای من حیث المدو القصر و یا مفعول مطلق ای ممد مدا و قصر قصرا
 و یا حالدر اولاء دن تقدیری و اولاء موضوع لجمعهما حال کونها عمدودا و مقصورا و یا نزع
 خافض لعله منصوب اوله لر ای بمد و قصر * و يلحقها فعل و مفعول به حرف التنبيه فاعلی و يتصل
 مضارع معروف بها مفعول به در با واسطه سیله حرف الخطاب فاعل يتصل و هی مبتدا ای حرف
 الخطاب خسة خبر مبتدا فی خسة مقدره متعلق ای مضروبة فی خسة فتكون ناقصة و اسمی مستکندر
 تحتندہ مائددر حاصل من الضربه خسة خبری و عشرين اکامعطوف و هی مبتدا خسة و عشرينه
 مائددر * ذاک الی ذاکن ماقبلنه معطوف و کذا البواقی مبتدای مؤخر خبر مقدم * و يقال مضارع
 مجهول ذامبتدا للقريب خبری و بوجهله محلا مرفوع قائم مقام فاعل و ذالک للبعيد و ذالک للتوسط
 یه سابق کبی و تلک مبتدا و ذانک و تانک اکامعطوف مشددتین نعت مقدردر که يقال به متعلقدر
 تقدیری بنونین مشددتین و یا حالدر مذکور بندن ای حال کونها مشددتین نونهما اولالک معطوفدر
 تلک یه مثل ذلک خبر مبتدادر و اما حرف استیناف ثم محلا مرفوع مبتدا و هنا و هنا ثم به معطوفلدر
 فللمكان خبر مبتدا خاصة مفعول مطلق ای خصت هذه الالفاظ الی الامکنه خاصة و یا حالدر
 تقدیری و اما تم و هنا و هنا فهی وضعت للمكان حال کونها مخصوصة بالاشارة الی الامکنه
 (محصول ترکیب) اسماء الاشارة یعنی اسماء اشارت نحو یلر اصطلاحنده برنیجه اسمدر که موضوع
 اولمشدر اولنسته ایچونکه اکا اشارت اولنور اول اسماء بشدر و قیاس التی اولقی ابدی اوچی مذکر ایچون
 واحد و تنبیه و جمع و اوچده مؤنث ایچون بوقیاس اوزره لیکن جعده مذکر و مؤنث بیننده فرق

دخول عواملدن نحو کان زید هو القائم * و بصورت ضمیر مرفوع منفصله بصریلر فصل تسمیه ایدرلر خبری احتمال صفتدن فصل وتمیز ایلدیکیچون اما کوفیلر عماد دیرلر زیرا خبرله صفتی فرق ایلکه اعتماد اکادر و بوصیفه نك شرط توسطی اولدرکه خبر معرفه اوله تاکم آنک مبتدا معرفه صفت اولفه احتمالی اوله و احتیاج دوشه خبرله صفتی فرق ایلکه ویا من حرفیله مستعمل افعال تفضیل کرک زیرا که بو افعال تفضیلات معرفه به مشابته وار مفضل علیهی معلوم اولده نه کم معرف باللام افعال تفضیلات مفضل علیهی معروف و معهود در نحو زید هو الافضل * پس بو مشابته واسطه سبله افعال من کذابه معرفه حکمی ویردیلر و بو صیغه کتور دیلر و کرچه بو خبر که افعال من کذا در مبتدا معرفه به صفت اولقی احتمال ویرمز نه کم دیرسن کان زید هو افضل منک و بو صیغه خلیل قنده حرفدر ضمیر دکدر * پس بوسیدندرکه اعرابدن محلی یوقدر و بعض عرب بو صیغه ضمیر یلورلر و مابعدنی کندی به خبر طوترلر نه کم قراة شاذده کلشدر نحو و ما ظلمناهم و لکن کانوا هم الظالمون بونده هم مابعدیه جله اسمیه در محلا منصوبدر خبر کان اولفه * ویتقدم قبل الجملة ضمیر فائب یسمى ضمیر الشان یفسر بالجملة بعده ویکون منفصلا ومتصلا مستترا وبارزا علی حسب العوامل مثل هو زید قائم وکان زید قائم وانه زید قائم وحذفه منصوبا بضعیف الای مع ان اذا خفت فانه لازم * ویتقدم مضارع معروف قبل الجملة ظرفدر ضمیر فائب قاعل یقدم یسمى مضارع مجهول و مستکن قائم مقام فاعلی مآئدر ضمیر غائبه * ضمیر الشان مفعول ثانیدر یسمى نك و بوجه نعتدر ضمیر غائبه یفسر مضارع مجهول و مستکن قائم مقام فاعلی مآئدر ضمیره بالجملة اکامتعلق بعده ای بعد الضمیر ظرف یفسردر و بو جله نعت ضمیردر * ویکون مضارع معروف و مستکن اسمی مآئدر ضمیره منفصلا خبری و متصلا اکامعطوف مستتر اخبر بعد الخبردر ویا صفت ضمیر وبارزا اکامعطوف علی حسب العوامل یکون به متعلق مثل معلوم وهو مبتدا زید مبتدا ثانی قائم خبر و جله خبر مبتدای اولدر و جله محلا مجروردر اضافتله وانه زید قائم وکان زید قائم هو زید قائم نه معطوف و اعرابی ظاهر در * وحذفه ای حذف هذا الضمیر مبتدا منصوبا حالددر حذفه ضمیرندن اول ایسه معنی مفعولدر ضعیف خبر مبتدا الا حرف استثناء و مستثنی منه محذوفدر مع ان مستثنی واستثناء فرغدر تقدیری وحذفه منصوبا بضعیف فی جمیع النواصب الای مع ان اذا خفت فانه ای الحذف لازم خبراندر (محصول ترکیب) ویتقدم یعنی جله اسمیه ویا فعلیه اولنه ضمیر مفرد فائب تقدم ایدر و اول ضمیره شان وقصه دیرلر * زیرا که اگر مفرد و مذکر ایسه امر و شان معانسه در نه کم هو زید قائم وقل هو الله احد دیرسن ای الامر و الشان زید قائم و الله احد * و اگر مفرد و مؤنث ایسه قصه معانسه در نه کم هی هند ملیحة دیرسن و اول ضمیر فائب کنیدن صکره اولان جله ایله مفسر اولور و اول ضمیر فائب جائزدرکه منفصل اوله نه کم یکدی و جائزدرکه متصل بارز اوله نه کم انه زید قائم و ه فانها لاتسمى الابصار و جائزدرکه متصل مستتر اوله نه کم کان زید قائم کانده بر ضمیر شان واردرکه آنک اسمیدر و بو جله خبر کاندر اول ضمیرک مفسریدر و بو انفصال و اتصال و بروز و استتار عوامل حسبجه در * یعنی اگر عامل انفصال اقتضاء ایدر سه شویله که عامل اول ضمیرده ابتداء اوله اول ضمیر منفصل اولور و اگر عامل ان و اخواتی اوله ضمیر متصل بارز اولور * و اگر عامل کان و اخواتی اوله اول ضمیر مستتر اولور و ضمیر شانی منصوب اولدیغی حالده حذف ایلک

وتضربونی وتضربیننی وتضربینی اگر نون کنور رسک نون اعرابدن جاری اولان اخواته قیاس اولور و اگر نونی ترک ایدرسک آنکیچون اولور که نون اعراب فعلدن خارجدر پس احتیاج اولماز که نونی کسره دن حفظ ایلیمسن کورمز میسن که بنون آمده تنبیه دن صکره مکسور اولور * ینہ بونک کبی سن مخیرسن لدن ده اگر دیلرسنکه آخرینک سکونی باقی طوته سن نونی کنور رسن ونون لدنی اکا ادغام ایدرسن ولدنی دیرسن واکر دیلرسن که نون و قایه یی ترک ایلیمسن ونون لدن اسمدر فعل دکل مکسور ایلیمسن لدنی دیرسن * ینہ مخیرسن نون کنور مده ان واخواتنده یعنی حروف مشبهه بالفعلده اکر نون کنور رسک بو حروفک فعله مشابہت ایچون کنور رسن واکر ترک ایدرسک اجتماع نونانک کراحتی ایچون ترک ایدرسن * ولیت ده نون کنور مک مختار اولی در زیراکه مشابہت وار واجتماع نونات یوقدر * ینہ بوبله مختار در من وعن وقد و قط ده نون کنور مک تابو حروف و اسماء افعال بولکانت قلت حروفله کندی سکونی اوزره باقی قاله لایمیدی منی وعنی وقطنی اولی در منی وعنی وقطنی دن * وکلمه لعله عکس لیت واخواتیدر یعنی بونده مختار ترک نوندر پس لعلی اولی در لعلنی دن زیرا بولکله نک حروفی چوقدر ونون لامه قریب المخرجدر پس بونده ترکی اولی در فعله مشابہتی وار * ویتوسط بین المبتدأ والخبر قبل العوالم وبعدها صیغه مرفوع منفصل مطابق للمبتدأ تسمى فصلا لفصل بین کونه نعمتا وخبرا وشرطه ان یکون الخبر معرفة او افعال من کذا مثل کان زید هو افضل من عمرو ولا موضع له عند الخلیل * وبعض العرب یجعله مبتدأ وما بعده خبره * ویتوسط مضارع معروف بین ظرف مضاف المبتدأ مضاف الیه والخبر اکا معطوف قبل العوالم ظرف یتوسط وبعدها اکا معطوف صیغه مرفوع فاعل یتوسط منفصل نعت مرفوع مطابق کذلک للمبتدأ مطابقه متعلق تسمى مضارع مجهول ومستتر قائم مقام فاعلی مائدر صیغه ینہ فصلا مفعول ثانی وجله محلا مرفوع ویا مجرور نعت صیغه ویا مرفوعدره لفصل تعلیل استقبال مبنی للفاعل منصوبدر لامکی ایلہ وبو ما بعده یه تسمى به متعلقدر ومستکن فاعلی مائدر صیغه ینہ بین ظرف کونه مضاف الیه وضمیر خبره راجعدر نعمتا خبر کونه وخبرا اکا معطوف * وشرطه مبتدأ ای شرط اثبات هذه الصیغه ان یکون مستقبل معروف الخبر اسمی معرفة خبری وجله تأویل مصدرده خبر مبتدا او افعال من کذا معطوفدر معرفة نه مثل معلوم کان ناقصه زید اسمی هو صیغه متوسطدر اسمله خبر یننده افضل من عمرو خبر کان وجله مجروردر اضافتله ولا جنسبه موضع اسمی وله خبری وضمیر فصله راجعدر عند الخلیل خبر مبتدای محذوفدر که هودر ای عدم الاعراب له عند * وبعض العرب مبتدأ یجعله مضارع معروف ومستتر فاعلی مائدر بعض عربیه وضمیر متصل اولی مائدر ضمیره مبتدأ مفعول ثانی ماموصول بعده صلہ سی ای بعد الفصل والضمیر وموصول صلہ صیله خبری ای خبر مبتدا (محصول ترکیب) ویتوسط بین المبتدأ والخبر یعنی مبتدا ایلہ خبر اراسنه تداخل وتوسط ایدر بر صیغه ضمیر مرفوع منفصل مبتدایه مطابق افراد وتنبيه وجعه وند کیرده وتأیئده تا کیم بو ضمیر فصل ایلیم ما بعدی ماقبلنه صفت اولماسیله خبر اولماسی یننی حاصلی دلالت ایلیمه که ما بعدی خبردر صفت دکل * ویتوسط مبتدأ و خبر عوالمندن مقدم اولور یعنی کاه مقدم اولور نحو زید هو العالم اکر کلمه هو اولماسیدی احتمال اولوردیکه العالم زید دن خبر اولیدی واحتمال اولوردیکه زیدک صفتی اولوب خبری آردنجه کله وهو واسطه سیله معین اولدیکه العالم خبردر صفت دکدر * وکاه مؤخر اولور

اولماسه و غیر اعراف فاصل اولسه بطریق اولی فصل واجب اولور ضمیر ثانی بی * و المختار فی خبر باب کان
یعنی کان و اخواتک خبرنده مختار خبری ضمیر اولی حق منفصل اولمقدر نته کم کان زید قائما و کنت ایاه
دیر سن زیرا خبر کان اصلنده خبر مبتدادر و خبر مبتدا ضمیر منفصل اولقی کرک زیرا عاملی
معنویدر متصل اولمقدمه جائزدر نته کم کنته دیرسن زیرا خبر کان مفعوله شبیهدر و ضمیر مفعول
ضربته کبیده واجب الاتصالدر امدی مفعوله شبیهده واجب الاتصال اولماز سه باری جائز
الاتصال اولقی کرک لیکن رعایت اصل که خبر مبتدادر اولی در مفعوله مشابهتی رعایتندن
و استعمالده اکثر اولدر که لولادن صکره ضمیر مرفوع منفصل اوله نته کم لولانت لکان کذا
دیرسن زیرا که اول خبر مبتدادر که خبرینک حذفی واجبدر نته کم سابقا معلوم اولدی اما بعض
لغته لولاک لکان کذا واقعدر * اخفش دیر که کاف لولادن صکره ضمیر مجروردر ضمیر مرفوع برینه
واقع وینه مبتدادر که ضمیر مرفوع ابدی اصلده زیرا بعض ضمائر بعضک برینه واقع اولور
ننه کم دیرسن ما انا کانت بمقامده ضمیر مرفوع ضمیر مجرور مقامنه واقعدر پس جائز اولور که
لولاده کاف ضمیر مجرور اوله ضمیر مرفوعک برینه واقع * اما سیویه در که لولا بمقامده حرف
جرور و کاف ضمیر مجروردر کندی موقعه واقع * پس اخفش مابعد لولاده تصرف الیشدر و سیویه
نفس لولاده * وینه اکثر استعمالده عسی به و اخواته متصل اولان ضمیر مرفوع اولور و صیغه سی
بویه چکله عسبت عسیما عسینم الخ زیرا که بوضمیر فاعلدر و متصل اولشدر که کنیده عامل اولان
فعله * و بعض لغته عساک عسا کاعسا کم واقعدر * اخفش دیر که بوکاف ضمیر منصوبدر ضمیر مرفوع
برینه واقع و سیویه دیر که عسی بونده عملده لعل به محمولدر معناده متقارب اولدقیری واسطه سیله
پس بونده اخفش ضمیرده تصرف الیشدر و سیویه اول ضمیرده عامل اولان فعلده فتأمل * و نون
الوقایه مع الباء لازمه فی الماضي و فی المضارع عریا عن نون الاعراب و انت مع النون فیه ولدن وان
و اخواتها مخیر * و یختار فی لیت و من و عن و قد و عکسها لعل * و نون الوقایه مبتدا مع
الباء لازمه نه متعلقدر و یار محذوفه لازمه خبر مبتدادر فی الماضي لازمه متعلقدر و فی المضارع
اکامعطوف عریا خبر کان محذوف در ای اذا کان عریا بویا مجرور دن حالدر * عن نون الاعراب
عریانه متعلقدر و انت مبتدا مع النون مخیره متعلقدر فیه مقدره متعلق ولدن وان و اخواتها التونه
معطوف مخیر خبر مبتدادر تقدیری و انت مخیر فی اثبات نون الوقایه و حذفه مع النون الکنانه فی
المضارع و یختار مضارع مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی عائد در اثبات تونه * فی لیت یختار به
متعلق و من و عن و قد و لیت به معطوفلدر * و عکسها مبتدا لعل خبری (محصول ترکیب)
هر کاهکه یا که ضمیر متکملدر فعل ماضی به متصل اولسه نون وقایه لازمدر ماضی نک جمع
صیغه لرینه تا کیم فعله کمره داخل اولیه آنکی چون بوکا نون وقایه دبیلر امدی ضربنی دیرسن
ضربی دبیزسن و بوقیاس اوزره ضربانی و ضربونی الخ * نه بونک کی واجبدر نون وقایه یا الله فعل
مضارعده نون اعرابدن خالی اولدقده نته کم بضربنی و تضربنی و بضربنی دیرسن * و اگر فعل
مضارعده نون اعراب اولور سه مخیرسن نوع اعرابی ایراد ایدوب ترک ایتمک بپننده * پس جائز
اولور که دیه سن بضربانی و بضربانی و تضربانی و تضربونی و بضربونی و تضربونی

(و تضربونی)

و اذا ادات شرط اجتماع فعل شرط ضمير ان فاعل اجتماع وليس افعال ناقصه دن احد هما اسمی مرفوعا خبری و بوجه معطوف در شرطیه فان حرف شرط کان فعل شرط احد هما اسمی اعرف خبری و قدمته فعل و فاعل و مفعول به حالد اعراف تک فاعل دن فلک الخیار مؤخر مبتدا و مقدم خبر فی الثانی فلک متعلق اولد یغنه متعلق در و بوجه جواب شرط ناید و شرط ثانی جزا صیله جزا شرط اولدر و اول جمله ابتدایه در مثل معلوم اعطیتکه فعل و فاعل و مفعول به محلا مجرور مضاف الیه و ضریک اکا معطوف والا یعنی وان لانکن احدهما کما ذکرنا جمله شرطیه* فهو منفصل جمله جوابیه مثل معلوم اعطیتکه ایاک اعطیتکه کبیر اعرابه و ایاه ایاک به معطوف در* و المختار مبتدا فی خبر باب کان مختاره متعلق الانفصال خبر مبتدا والا کثر مبتدا لولا بحر فدر که بوند نصکره مبتدا واقع اولور و انت مبتدا و خبری محذوف الی آخرها جار مع المجرور متعلق در قدره تقدیری لولا انت حاضر لکان کذا و عسیت فعل و فاعل الی آخرها جار مع المجرور اولکی کبیر اعرابه و رجوع ضمیرده تقدیری والا کثر فی الاستعمال وقوع ضمیر مرفوع منفصل بعد لولا لانه مبتدا و وقوع ضمیر مرفوع متصل بعد عسی لانه فاعل* و جاء ماضی معروف لولا حرف جر در اکا ضمیر متصل اولسه کاف محلا مجرور در و عساک کاف منصوب در عسی الیه زیرا عسی بونده اعل معانسه در و بوسیویه قنده در* اما اخفش قنده اولکی مرفوع در ابتدالفله و ثانی مرفوع در فاعلغه* و مرید قنده ثانی منصوب در خبریت عسی الیه و فاعلی کنیده مضمر در* و خلیل قنده اولکی مجرور در تقدیر حذف مضافه ای لولا وجودک مضاف حذف اولدی و مضاف الیه یرنه اقامت اولدی الی آخرها ای الی آخر لولاک و عساک جاءیه متعلق و لولاک و عساک فاعل جاء در (محصول ترکیب) چونکه ایکی ضمیر بریده جمع اوله اگر بریسی ضمیر مرفوع ایسه البته مقدم اولور و ضمیر ثانی متصل اولمق کرک کرکه ضمیر مرفوع اعراف اوله اول ایکنجی ضمیر دن ضربت کی زیر ضمیر مرفوعک حاملنه شدت اتصالی وار پس کویا که حامله ضمیر ثانی مابیننده فاصله یوقدر* ایدمی ضمیر ثانیک اتصالی واجب اولمق کرک و یاخود اعراف اولیه ته کم زید ضربت دیر سن بونده ضربت ایاک و یا زید ضربت ایاک دیمک جائز دکلدر* و اگر بوابی ضمیرک هیچ بریسی مرفوع اولماسه ایکیدن خالی دکل یاری برندن اعراف اوله و یا اولیه اعراف اولور سه و آنی مقدم کتور دیکسه ضمیر ثانیده مخیرسک اگر دیرسک متصل کتور رسک ته کم اعطیتکه دیر سن کاف که مخاطب در ضمیر غائب دن اعراف در و آنی مقدم طوتمش سن* و اگر دیرسک منفصل کتور رسن ته کم اعطیتک ایاه دیر سن اتصال آنکیچوندر که مقدم اولان اعراف در پس کویا که حامله ضمیر ثانی یعنی فصل المشرر* اما اول مرفوع دکلدر و شدت اتصالی مرفوعه کی یوقدر پس کویا که حامله ضمیر ثانی یعنی فصل المشرر ایدمی ضمیر ثانی منفصل اولمق کرک* ینه بونک کی در ضربت ده حال زیرا که ضمیر مجرور متکلم که مقدم در اعراف در ضمیر مخاطب دن پس جائز در که ضمیر مخاطب متصل اوله ته کم دیر سن اعجبی ضربتک و جائز در که منفصل اوله ته کم ضربی ایاک دیر سن اول ایکی وجه اوزره که اعطیتکه و اعطیتک ایاه دیدک* و اگر ضمیر بندن هیچ بریسی اعراف اولیه فصل ثانی واجب اولور ته کم اعطیتکه ایاه دیر سن و یا بریسی اعراف اوله و مقدم اولیه ثانی منفصل اولمق کرک ته کم اعطیتکه ایاک دیر سن زیرا چونکه ضمیر متساویدر ضمیر اول حامله ضمیر ثانی مابینتی فصل ایلر* ینه بونک کبیر اعراف مقدم

و مذکر و مؤنثه نه که زید ضارب و الزیدان ضاربان و الزیدون ضاربون بونلرده فاعلر مستتر در
الف و او حرف امر ایدر ضمیر فاعل دکلدر و بوقیاس اوزر در ضارب و ضاربان و ضاریات ضمیر
مرفوع مستر او اور اما ضمیر منصوب و مجرور مستر او لاز مرفوع عکده متصلی مستر او لور زیرا
منفصلی مستقل کلمه در استناری منصور دکلدر اما ضمیر مرفوع متصل که جزء کلمه منزلده در
استناری جائز در زیرا استنار غایت اتصال در و لا یسوغ المنفصل یعنی ضمیر منفصل کتور مک جائز
دکلدر الا اول یرده که متصل متعذر اوله زیرا متصل اخفدر و مادامکه مقصود اخفله حاصلدر ائقله
عدول مناسب دکل و بونعذر متصل یا ضمیر عاملی اوزره تقدیمله اولور نه که ایاک ضربت دیرسن
ا کر بو ضمیر مؤخر اولیدی ضربتک دیردک ضربت ایاک دیردک و یا ضمیر له ماملنک اراسنی فصلله
اولور نحو ما ضرب الانا و یا لانت و یا لاهو چونکه الا کلمه سی ضمیر له عاملی اراسنی فصل ایلدی
اتصال ممکن اولمادی پس بوجه تندن فاعل فعلدن منفصل اولدی و بوفصل کلمه الا ایله حصر ایچوندر
ینه بونک کی کلمه انما سبب فصل اولور نحو انما ضربنا و یا انت و یا هو زیرا که انما و الا مضاعفه در
ای ما ضرب الانا اما ا کر حامله ضمیر بیننده بر نسته ایله فصل واقع اولور سه که فصلده آنکه
غرض اولیه جائز دکلدر ایددی دیرسن ضرب فی الدار انا و انت او هو بلکه دیرسن ضربت فی الدار
و یا انفصال حذف سیبيله اولور ایاک و الشریکی اصلی اتق ایدی تبدیل ایلدیلر اتق نفسک به تا کیم
ایکی ضمیر متصل که بری فاعل ضمیری اوله و بری مفعول ضمیری و ایکی سی بيله بر شیشه راجع اوله
جمع اولیه و چون اتق حذف اولدی و ضمیر مستتر ده عامل ایدی ضمیر منفصل اولدی زیرا عاملک اتصال
کندی ماملنه اولور پس عامل حذف اولمغه اتصالدن انفصاله دوندی و یا تعذر اول سیبيله اولور که عامل
ضمیر معنوی اوله نه که ضمیر مبتدا و یا خبر اولور نحو انا و زیدانا کی زیرا که امر معنوی تک ملفوظه اتصال
مفعول دکلدر و یا تعذر آنکه اولور که ضمیر ده عامل حرف اولور و ضمیر مرفوع اولور نه که مانت
قاٹما دیرسن بونده انفصال ضمیر و اجیدر زیرا که ا کر متصل اولسه لازم اولور دیکه بعضی یرده مستر
اولیدی شوبله که ضمیر مرفوع متصلده معلوم اولدی حرفک ایسه اول صلاحیتی بوقدر که ضمیر آئنده مستر
اوله اما ا کر ضمیر منصوب و یا مجرور اوله حرفه متصل اولمغه قابل اولور انه و به کی زیرا که
اول محذور لازم کلر و ینه تعذر اول سیبيله اولور که ضمیر بر صفت مسند اوله اول صفت بر غیر کیسه نک
اوزرینه جاریدر که آنک صفتی دکل کر که اشتباه محلنده اوله نحو زید عمرو ضارب هو ا کر بو ضمیر
هو که فاعل ضارب در منفصل اولیه معلوم دکلدر که زید عمرو می اوردی بو خسه عمرو زیدی و چونکه منفصل
اولدی معلوم اولدیکه زید ضارب عمرو در و ضارب آنک صفتیدر و عمرو اوزرینه جاری اولوب خبر
اولمشر اما ا کر زید عمرو ضارب دیکه انفصال ضمیر منزه معلوم اولور دیکه عمرو ضارب زید در و بوصفت
جاریدر صاحبی اوزرینه و کر که اشتباه محلنده اولیه هند زید ضاربته بونده انفصال ضمیر منزه
التباس بوقدر زیرا که ضاربته تأنیثدن و آخرنده ضمیر مذ کردن معلوم اولور که هند زیدی
ضاربته در و ا کر مقصود اول اولسه که زید هندی ضاربدر عبارته بوبله کرک ایدی هند زید ضاربها بونک کی
یرلرده انفصال اطرا دالباب در و اذا اجتمع ضمیران و لیس احدهما مرفوعا فان كان احدهما حرف و قد منته
فلاک الخیار فی الثانی مثل اعطیتکه و ضربیک و الافهو منفصل مثل اعطیتکه ایاک و ایاه و المختار فی خبر باب
كان الانفصال والاكثر لولانت الی آخرها و عسیت الی آخرها و جاء اولاك و عساك الی آخرهما

علی عامله او بالفصل لغرض او بال حذف او بكون العامل معنویا او حرفا والضمیر مرفوع او بكونه
 مسندا اليه صفة جرت علی غیر من هی له مثل اياك ضربت وماضربك الاانا وایاك والشر وانا زید
 ومانت قائما وهند زید ضاربتہ هی * فالرفوع مبتدا المتصل صفتی خاصة مفعول مطلق ای خص
 خاصة يستتر مضارع معروف ومستكن فاعلی تاندر مرفوعه فی الماضي يستتره متعلقدر الغائب صفة
 ماضی در والغائبة اکامعطوف جله فاعلیه خبر مبتدادر * بعض نسخدهه للغائب والغائبة جار مجرور
 مقدره متعلق ماضی به صفتدر ای المستعمل للغائب والغائبة یاخود اذا كان للغائب * وفي المضارع
 معطوفدر فی الماضي به للمتكلم للغائب کیدر مطلقا مفعول مطلق ای اطلاقا یاخود صفتدر تقدیری
 ويستتر الضمیر المرفوع المتصل فی المضارع المستعمل للمتكلم استنارا مطلقا یاخود حالدر يستترده ضمیر
 مستتر دن والمخاطب متکلمه معطوفدر * والغائب والغائبة مخاطبه معطوف وفي الصفة ماضی به
 ویا مضارعه مطلقا ای استنارا مطلقا ویا مانا مطلقا * ولا یسوغ نفی مستقبل المنفصل فاعلی الاحرف
 استثناء لتعذر جار مجرور یله مستثنی ومستثنی منه محذوف واستثناء مفرغدر المتصل مضاف الیه تقدیری
 ولا یسوغ المنفصل بشی * الا لتعذر المتصل وذلك مبتدا تعذر اشارتدر بالتقديم خبری علی عامله تقدیمه
 متعلقدر او بالفصل تقدیمه معطوفدر * لغرض فصله متعلق او بالحذف فصله معطوف او بكون حذفه
 معطوف العامل مضاف الیه اسم کون معنویا خبری او حرفا معنویانه معطوف والضمیر مبتدا مرفوع
 خبری وجهه حالیه در او بكونه مسندا اليه او بكون العامل معنویا کیدر امرایده وعطفده وضمیر بكونه
 والیده راجعدر ضمیره * صفة قائم مقام فاعلیدر المسند الیه جرت ماضی معروف ومستكن فاعلی تاندر
 صفته علی غیر جرتہ متعلق * من موصول ویا موصوف هی مبتدا تاندر موصول ویا موصوفه خبر
 وجهه صله ویا صفتدر منه وموصول ویا موصوف صله سبله ویا صفتیه محلا مجروردر اضافته وجهه
 محلا مرفوع صفت صفةدر معنای التعداد یكون بسبب ان یسند الی الضمیر صفة یكون من حیث اللفظ
 صفة لشیء ومن حیث المعنی لشیء آخر وهذا هو المراد بقوله صفة جرت علی غیر من هی له مثل معلوم
 اياك مقدم مفعول ضربت فعل وفاعل مؤخر وجهه مضاف الیه وماضربك فعل ومفعول الاحرف
 استثناء انا فاعل ضرب واستثناء مفرغدر وجهه معطوفدر جله سابقه وایاك والشر وجهی تعذیرده
 یکدی ای اتق نفسک والشر معطوفدر ما قبلنده جله وانا زید مبتدا وخبر معطوفدر ما قبلنده وما یس
 معنایه انت اسمی قائما خبری * هند مبتدا زید مبتدای ثانی ضاربتہ خبر مبتدای ثانی هی فاعل ضاربتہ
 وجهه محلا مرفوع خبر مبتدای اولدر وایکی مثال معطوفدر امثله سابقه (محصول ترکیب)
 فالرفوع المتصل یعنی ضمیر مرفوع متصل مخصوص مستر اولور فعل ماضی مفرد مذکر غائبه
 وغائبه نه که زید ضرب وهند ضربت دیر سن ضربده زیده راجع هو ضمیری وضربتده هنده
 راجع هی ضمیری وارا ما ضرب زید وضربت هند دیر سک آنده ضمیر اولماز زیرا فعل ظاهره مسنددر
 وینه ضمیر مستر اولور فعل مضارع مفرد مذکر غائب ومؤنث غائبه زید بضرب وهند تضرب کبی نه که
 ماضیده معلوم اولدی * ینه فعل مضارع مفرد مذکر مخاطبهده مستر اولور جمع او قائده یعنی دائما
 حتی اگر تضرب انت دیر سک پس انت اول مستتری تا کید اولور فاعل فعل اولماز * ینه مستر اولور
 متکلمدره مطلقا یعنی واحده ومتعدده اضرب ونضرب کبی که بونلک فاعلی دائما مستدر * ینه
 مستر اولور مطلقا صفتده یعنی اسم فاعل واسم مفعول وصفه مشبهده مطلقا یعنی مفرد وتثنيه وجعهده

ضربن و ضربن جار مجرور و معطوف متعلق در فعل مقدره که بپایان در و الثانی تا الی هن و الثالث ضربنی
 الی ضربن و اننی الی انهن و الرابع ایای الی ایاهن و الخامس غلامی ولی الی غلامهن و لن یونزلن فالاول ضربت
 و ضربت الی ضربنی کبیدر اعرابده و اکا معطوف در در فتأمل (محصول ترکیب) مضمیر شول
 اسمدر که موضوع اوله بر کیمسه ایچون که اول مضمیرله تلفظ ایلده انا و نحن کی یاخود اول کیمسه
 ایچون موضوع اوله که اول مضمیرله مخاطب اوله انت انما انتم کی و یا موضوع اوله غائب ایچون
 یعنی بر کیمسه ایچون که نه متکلم اوله و نه مخاطب * لیکن غائب ایچون وضعک شرطی اولدر که اول
 فائبک ذکر لفظا مقدم اوله نحو زید هو القائم و یا معنی نحو اعدلوا هو اقرب للتقوی لفظ هو را جمدر
 بر عدله که معنی مذکور در اعداوا ضمیمه و یا حکما مذکور اوله ضمیر شایده و نم رجلا ده و بره رجلا ده
 کی نه که ذکر اوله بقدر ان شاء الله تعالی * و ضمیر ایکی قسمدر متصل و منفصل و منفصل اولدر که تلفظه
 مستقل اوله انت و ایاک کی یعنی آنکله تلفظ ممکن اوله قانون لغت اوزره ماقبلنده بر لفظ اولمقسرین
 و متصل اولدر که مستقل اولیه که قاعده لغت اوزره آنکله تلفظ ممکن دکدر ماقبلنده بر لفظ سابق
 اولینجه ضربت و ضربت کی * و هو یعنی ضمیر اوج قسم اوزره در مرفوع و منصوب و مجرور یعنی
 هر حالتیچون رفع و نصب و جردن بر صیغه وضع المثلث مثلانت مرفوع ایچون و ایاک منصوب ایچون
 و یا علامیده ولی کیده مجرور ایچوندر * و چونکه صیغه ضمیر بو حالتلر اختلافی حسبجه مختلف اولور
 بعضیلر توهم ایلدیلر که اعراب ایکی قسمدر * بریسی صریح جائی زید و رأیت زیدا و مررت زید
 زیرا صیغه زید کندی حالنده در که متغیر اولمادی و حرکات مختلف اولور معانی معتوره به دلالتیچون
 نه که کتاب اولنده ذکر اولندی * بریسیده غیر صریح در و بو مضمیرانده در که صیغه مختلف اولور
 حالات رفع و نصب و جر اختلافی حسبجه لیکن بو کلام ظاهریدر و حق سوز اولدر که مضمیرات
 جمله مبنیات حقیقه دندر کورمز میسن که هر بریسی انت و ایاکدن مفردات لغتده موضوعلر در
 اگر چه آمده معانی معتوره موجود دکدر * پس بو اختلاف معانی معتوره به دلالتیچون دکدر
 و بو اختلافه اعراب دیمزلریلی بو اختلافک اختلاف اعرابه به مشابعتی وارو بو مضمیرک اولکی ایکی قسمک
 در بریسی یعنی مرفوع و منصوبی متصله و منفصله منقسم اولور و او جنبی قسم که مجرور در اول دائما متصل
 اولور زیرا که مجرور جاردن منفصل اولماز کرک جار حرف جر اوله و کرکسه مضاف اوله ایدمی
 بونده انفصاله احتیاج یوقدر اما مرفوع و منصوب بونک خلاقیجه در که هر بریسی کندی حاملنه
 متصلده اولور آندن منفصلده اولور * پس اقسام ضمائر بشدر اول ضمیر مرفوع متصل نحو ضربت
 و ضربت الی آخره و بو اون ایکی صیغه در اون سکر معنی ایچون * ایکنجیسی ضمیر مرفوع منفصل از انان
 آخره و ارنجه بوده اون ایکی صیغه در اون سکر معنی ایچون * او چنجیسی ضمیر منصوب متصلدر
 نحو ضربنی و اننی آخره و ارنجه بوده اون ایکی صیغه در اون سکر معنی ایچون * در دنجیسی ضمیر
 منصوب منفصلدر نحو ایای ایاهن به و ارنجه بوده اون ایکی صیغه در اون سکر معنی ایچون * بشنجی
 قسمی ضمیر مجرور در و اول متصلدن غیر اولماز و آنک صیغه لری ضمیری منصوب متصل صیغه لری
 کیدر مثلا کاف ضربتک و کاف مررت بک بر صیغه در نصب حسبجه مختلف و حرکت حال عاملدن
 معلوم اولور * فالرفوع المتصل خاصه یستتر فی الماضي الغائب والغائبه و فی المضارع المتکلم
 مطلقا و الخطاب والغائبه و فی الصفة مطلقا و لا یسوغ المنفصل الا لتعذر المتصل و ذلک بالتقدیم

اکامعطوف والموصولات واسماء الافعال والاصوات والمركبات والکنایات وبعض الظروف
معطوفه در بری برینه (محصول ترکیب) و قنایم اسم معربک یا نندن واحوال واقسا مندن فارغ
اولدیه اسم مبنی نك اقسام واحکامه شروع ایدوب بیورر المبنی یعنی مبنی ایکی قسمدر * بریسی اولدرکه
آنک مبنی الاصل مناسبتی اوله که حرف وفعل ماضی در اتفاقله و فعل امر حاضر معلومدر قول
اصح اوزره وجله دخی جله اولدینی حیثیتدن مبنی الاصلدر * و آنک اعراب محلی به استحقاق
مفرد موقعه واقع اولدینی واسطه سیلهدر * ومبنی نك بوقعی مضمرات واخواتیدر نه که معلوم
اولور ان شاه الله تعالی * ومناسبت مشابهتدن اعمدر زیرا مشابهت اولدرکه بر سنه مشترک اوله اسم
مبنی ایله مبنی الاصل آرهمنده ومناسبت جائز که بوجه اوزره اوله و جائز که بوجه اوزره دخی
اوله نه که ظرف که مضاف اوله جملیه بونده مناسبت وتعلق وار امام مشابهت یوقدر آنکی چون
ناسب دیدی شابه دیدی * بکنجی قسمی مبنی نك اولدرکه اسم اوله اما رکیده واقع اولیه زید و عمرو
و خالد والف و با و تا کی و بونلره بکزمین نه که وار ایسه اگر چه بواسماء مبنی الاصله مناسبت دکلمر
لیکن چونکه سبب استحقاق اعراب ترکیبدر و بواسماء که صورت تعداده درلر ترکیب منتفیدر
* پس بونلر اعرابه استحقاق اولماز ایدمی مبنی اولور و سکونلری سکون بنایی اولور مذهب مصنف
رحمه الله بودر اگر چه اکثر نحائک قولنه مخالفدر * وحکم مبنی اولدرکه آخری مختلف اولیه عوامل
اختلافیه یعنی مبنی نك حکمی معربک حکمنه مخالفدر و حرکات و سکونی * مبنیات القابی ضم و قح
و کسر و وقفدر و بوالقابی حرکات اعرابه ده استعمال ایدرلر اما القاب حرکات اعرابی مبنیائده
استعمال الازلر مثلا جانی زیدده زیده مضموم دیرلر اما منندده رفع اوزره مبنی در دیمزلر * وهی یعنی
اسماء مبنی به بوانواع معدوده درکه مذکوردر و ظرفی بعضله قید ایدمی زیرا بعض ظروف مبنیات
قبیلندندر * المضموم موضع لتکلم او مخاطب او غائب تقدم ذکره لفظا او معنی او حکما وهو متصل
ومنفصل فالمتصل غیر المستقل بنفسه والمنفصل المستقل وهو مرفوع ومنصوب و مجرور فالرفوع
و المنصوب متصل ومنفصل والمجرور متصل فذلک خمسة انواع * الاول ضربت وضربت الی
ضربن وضربن * والثانی انا الی هن * والثالث ضربنی الی ضربین و انی الی انهن * والرابع ای الی ایاهن
والخامس غلامی ولی الی غلامهن ولهن * المضموم مبتدا ماموصول و یا موصوف وضع ماضی مجهول
ومستتر قائم مقام فاعلی عائددر مایه لتکلم وضعیه متعلق او مخاطب اکامعطوف او غائب کذلک تقدم
ماضی معروف ذکره فاعلی و ضمیر غایبه عائددر لفظا تمیزدر و یا خود خبر کان مقدرای لفظا کان ذکره
وجله محلا مجرور نعمت غائبدر او معنی اکامعطوف او حکما کذلک وضع الخصله و یا صفتدر مایه
و موصول صله سیله و یا موصوف صفتیه خبر مبتدا وهو مبتدا عائددر مضموم متصل خبری
ومنفصل اکامعطوف و بوجه معطوفدر المضموم جله سنه * فالمتصل مبتدا غیر المستقل خبری و فاء حرف
تفسیر بنفسه مستقله متعلق * والمنفصل مبتدا المستقل خبری و بوجه معطوفدر فالمتصل غیر المستقل
جمله سنه وهو مبتدا راجعدر ضمیر مرفوع خبری و منصوب و مجرور اکامعطوفدر فالرفوع مبتدا
و المنصوب اکامعطوف متصل خبری مبتدا ومنفصل اکامعطوف * بعض نخبه ده فالاولان متصل ومنفصل
والثالث متصل واقدر و بونخبه ده والمجرور متصل دوشمش فذلک خمسة انواع مبتدا و خبر و فاء حرف
نتیجه و یا حرف عطف والاول مبتدا ضربت خبری بنام معلوم وضربت بناء مجهول اکامعطوف الی

مثل * انا بن التارك البكرى بشره * عطف البيان مبتداً مضاف تابع خبر غیر نعمت تا بعد صفة مضاف اليه
 بوضع مضارع معروف ومستكن فاعلى عائد در تابعه متبوعه مفعول بوضع در وجه صفت تابع در و جائز در كه
 غير صفة خبر بعد الخبر اوله و بوضع متبوعه يده بوبله نحو معلوم اقسام ماضى معروف بالله اقسامه
 متعلق ابو حفص اقسامه فاعل در هر عطف ياندر وجه مضاف اليه وفصله مبتداً عطف بانه
 راجع ضميره مضاف من البدل فصله به متعلق لفظا تميز في حرف جر مثل مجرور در آنكه انا مبتداً
 ابن خبر التارك مضاف اليه البكرى مضاف اليه بشر عطف ياندر بكرى به و بوكلام محلا مجرور در
 اضافته و جار مجرور يله خبر مبتدا در (محصول تركيب) عطف بيان بر تابع در صفتن خبرى يعنى
 دلالت الميزات متبوعه قائم معناه صفت دلالت ايلديكى كبرى وعطف بيان موضع متبوعه
 بوقيله خارج قالور بدل وعطف نسق و تأكيد حاصل عطف بيان بر تابع در كه كندى متبوعه ابضاح
 ايدر صفت متبوعه ابضاح ايلديكى كبرى دكل * زيرا كه صفت دلالت ايدر كندى متبوعه ذنبه قائم
 معناه و اول ذات اول معنى سبيله واضح و ممتاز اولور غير يدين * وعطف بيان بر اسم در كه اول اسم
 سبيله آنك متبوعه واضح اولور * عطف بانه بدل كل يبنده معنى جهندن فرق زياده واضمحدر زيرا
 بدل كل مقصود بالنسبة در اما عطف بيان مقصود بالنسبة دكلدر اما لفظ جهندن ار الزنده فرق قول
 شاعر كيدور * مصراع * انا بن التارك البكرى بشر * بوتر كيده بشر بكرى دن بدل اولمق لايق دكلدر بوجه
 البكرى حكم سقوطده اولور دى و مآل تركيب بوبله اولور دى انا بن التارك بشر بوجه جائز دكلدر
 زيرا كه الضارب زيد قبيلندندر * پس متعين اولديكه عطف بيان اوله و البكرى حكم ساقطده اوله
 و تركيب التارك البكرى الضارب الرجل قبيلندندر و بوقيلندندر انا الضارب الرجل زيد بونده ده زيد بدل
 اولمغه لايق دكلدر بلكه عطف ياندر * اكثر مواضعده عطف بيان و بدل كل برتر كيده جائز اولور
 برى برندن عوض مثلاً جاني اخو كزيد جائز در كه زيد بدل اوله و جائز در كه عطف بيان اوله بوجه خصوصه
 لفظ جهنده هيج مانع بوقدر * پس اكر متكلم نسبت قصدينى زيده ايدوب اخو كنى مقدمه
 و توطئه ايلديسه زيد بدل كل اولور و اكر قصد نسبتى اخه ايلديسه و مرادى زيدى ذكر در توضيح
 اخ ايسه عطف بيان اولور بوقياس اوزره در * اقسام بالله ابو حفص عمر * المبنى ما ناسب مبنى الاصل
 او وقع غير مركب و حكمه ان لا يختلف آخره باختلاف العوامل والقابضه ضم و فتح و كسر و وقف
 و هى المضمرات و اسماء الاشارة و الموصولات و اسماء الافعال و الاصوات و المركبات و الكنايات
 و بعض الظروف * المبنى مبتداً ما موصول و يا موصوف ناسب ماضى معروف ومستكن فاعلى
 عائد در ما به مبنى مفعول به الاصل مضاف اليه و وجه صله و يا صفتدر ما به و موصول و يا موصوف
 صله سبله و يا صفتله خبر مبتدا در او حرف عطف وقع ماضى معروف ومستكن فاعلى عائد در ما به
 غير حالدر وقع ده ضمير مستتر در مركب مضاف اليه و وجه معطوفدر صله به و حكمه مبتداً مضافدر
 مبنى به راجع ضميره ان حرف ناصب * لا يختلف فعل نفي استقبال منصوبدر ان حرفيله آخره فاعلى
 مضافدر مبنى به راجع ضميره لام حرف جر اختلاف مجرور در آنكه العوامل مضاف اليه و مجموع
 تركيب محلا مرفوع خبر مبتدا در و وجه اسميه معطوفدر وجه سابقه القابضه مبتدا مضافدر بنا به
 راجع ضميره كه معنى مذكور در زيرا مبنى كا دلالت ايدر ضم خبر مبتدا در و فتح كا معطوف و كسر
 كذلك و بوجه معطوفدر وجه سابقه به و هى مبتدا عائد در مبنياته المضمرات خبر و اسماء الاشارة

بدلک پس بو غلطی تدارک ایلدک چارذ کربله ﴿و یکونان معرفتین و نکرین و مختلفین و اذا کان نکره
من معرفه فالنعت مثل بالناصبه ناصیه کاذبه و یکونان ظاهرین و مضمرین و مختلفین و لا یبدل ظاهر
من مضمر بدل الکلی الامن الغائب مثل ضربته زیدا ﴿و یکونان مضارع معروف افعال ناقصه دن
و ضمیر بارز اسمی راجعدر بدله مبدل منه یه معرفتین خبری و نکرین ا کا معطوف و مختلفین کذلک
و اذا اسم شرط و کان فعل شرط و مستکن اسمی قائمدر بدله نکره خبری من معرفه کان به متعلق
و یا محذوفه فالنعت مبتدأ خبری محذوف و جله جزاء شرط ای اذا کان البدل اسما نکره یقع بدلا
من اسم معرفه فالنعت لازم له مثل معلوم بالناصبه جار مجرور انفسعا فعلنه متعلقدر ناصیه آندن
بدلدر کاذبه نعت ناصیه در و مجموعی محلا مجرور در اضافتله ﴿و یکونان ظاهرین و مضمرین
و مختلفین اعرابی سابقدن معلومدر و اکامعطفو در و لا یبدل نئی مستقبل بنا بمجهول الظاهر قائم مقام فاعلی
من المضمر یبدل به متعلق بدل مفعول مطلق الکلی مضاف الیه الاحرف استثناء من الغائب المضمر دن
مستثنی در نحو معلوم ضربته فعل و فاعل و مفعول زیدا ضمیر دن بدلدر (محصل ترکیب) بدل و مبدل
منه یا ایکسی یله معرفه اولور لر و یا ایکسی یله نکره و یا اولکی معرفه و ثانی نکره و یا امر بر عکس
اوله پس بودرت قسم اولور بدله درت قسمدر ﴿ ا ب مدی دردی درده ضرب ایدنجه اون آتی اولور
ایکی معرفه یه مثال بدلا درت قسمدن جائی زیدا خوک ضربت زیدا رأسه سلب زید ثوبه رأیت زیدا الحمار ﴿
ایکیسی یله نکره یه مثال جائی شخص رجل صالح ضربت رجلا رأسه سلب رجل ثوبه رأیت رجلا حمارا
﴿ و مثالین مختلفین مذکور امثله دن اخذ ایدرسن مبدل منیه درت قسم اولدن اخذ ایلکله و بدلی درت
قسم نایدن و یا امر بر عکس ایدرسن پس اون التی قسم حاصل اولور ﴿ و هرگاه که نکره معرفه دن بدل اوله
اول نکره یی و صف ایلک لازم اولور مصنف رجه الله قنده و غیر یلر قنده احسن و اولی در واجب دکلدر
﴿ و یکونان ظاهرین یعنی بدل و مبدل منه ایکسی یله ظاهر اولور لر و مضمر اولور لر و مختلف اولور لر پس
بو اقسامده درت اولور ا ب مدی بدلا درت قسمنه ضرب ایلکله اون التی قسم اولور نته که سابقا معلوم اولدی
﴿ ایکسی یله ظاهره مثال بدل کلد جائی زیدا خوک و بدل بعضده جائی القوم ثلثم و بدل اشتمالده اعجبی
زید علمه و بدل غلطده جائی زید حمار ﴿ ایکسیده مضمره مثال بدل کلد ضربته ایا و بدل بعضده رأس زید
ضربه ایا اول تقدیر اوزره که ضربته ضمیری زیده راجع اوله و ایا و ضمیری رأسه و بدل اشتمالده علم زید
اعجبی هو اول تقدیر اوزره که فاعل اعجبی زیده راجع اوله و هو ضمیری آنک علمنه و بدل غلطده شول
برده که حار و زید مذکور اوله دیرسن رأیه ایا و ضمیر اول زیده راجع اوله و ضمیر ثانی حاره ﴿ و مثالین
مختلفین بوسکز مثالدن مأخوذ اولور ذکر اولان وجه اوزره سابقا و هیچ اسم ظاهر بدل کل طریقله
ضمیر دن بدل اولماز الا ضمیر غائبدن زیر اضمیر متکلم و مخاطب تعریفده و وضوحده مرتبه اعلی ده در لر
زیرا احرف معارفدر لابق دکلدر اسم ظاهر که آلحق مرتبه ده و مقصود بالنسبه در که آنک قائم مقام
اوله بو خسه مقصود بالنسبه مقدمه و توطئه سندن آلحق مرتبه ده اولماز لازمکور بو حکم خود بدل کله
مخصوصدر که مدلول ثانی عین مدلول اول اولور ا ب مدی ثانیکن اولکیدن تنزلی مرتبه جوازده اولماز
اما سائر بدلدره جائزدر که اسم ظاهر بدل اوله ضمیر متکلم و مخاطب دن زیرا که معنی مختلفدر نحو ضربتی
رأسی بدل بعضده و حدثنی علی بدل اشتمالده و رأیتی غلامی بدل غلطده مصنفک رجه الله مثالی ضربته
زیدادر ﴿ عطف البیان تابع غیر صفة بوضوح متبوعه نحو ﴿ اقم بالله ابو حفص عمر * و فصله من البدل لفظانی

کده دکدر زیرا انلرده آنجلین استقلال یوقدرکه لفظ نفس وعینک وارد لفظ اکتع وابتع وابع
چونکه اجمع الیه مذکور اوله ل آنک عقبنده اولور زیرا که معنای تأکید اجمع نکل دلاتی افوادر
پس آنک تقدیمی اولی و احرى اولور و بوالفاظ ثلاثیه اجمع سز ذکر ایلک ضعیفدر * و بواج لفظک
اراسنده ترتیب اولدرکه اول اکتع مذکور اولور آندنصکره ابتع آندنصکره ابع * نحوک بعض
نسخه لنده لفظ اضع ضاد مجیه الیه مذکوردر الفاظ تأکیدده پس بویه اولنجه اجمع نکل اوج
اخواتی اولور نه که کافیه نکل بعض نسخه سنده واقعدر * البدل تابع مقصود بمناسب الی المتبوع
دونه و هو بدل الکل و بدل البعض و بدل الاشتمال و بدل الفلظ * فالاول مدلوله مدلول الاول والثانی
جزؤه والثالث بینه و بین الاول ملابسه بغير هما والاربع ان تقصد الیه بعد ان غلطت بغيره * البدل
مبتداً تابع خبری مقصود صفت تابع در با حرف جر * ماموصول ای العامل الذی و یا موصوف ای
عامل نسب ماضی مجهول و مستکن قائم مقام فاعلی مآندر مایه * الی المتبوع نسبیه متعلق و جله
صله و یا صندر مایه و موصول و یا موصوف صله سیله و یا صفتیه مجرور در با الیه جار مجرور و یله مقصوده
متعلق * دونه ظرف مقصود و ضمیر متبوعه راجعدر * و هو مبتداً مآندر بدله * بدل الکل خبر و البعض
والاشتمال والفلظ معطوفدر بری برینه * فالاول معطوفدر بدل کله مبتداً فاحرف تفسیر مدلوله مبتدای
ثانی و ضمیر اوله راجعدر مدلول الاول خبر مبتدای ثانی و جله خبر مبتدای اولدر * والثانی جزءه ای جزء
الاول مبتداً و خبردر و الثالث مبتداً بینه ظرف ملابسه فاعل ظرف و یا مبتدادر خبری مقدم و یا
مقدر کان نکل اسمی تقدیری و الثالث ان یکون بین الاول والثانی ملابسه و جله ظرفیه یا اسمیه و یا
فعلیه خبر مبتدادر بغيرهما ای بغير البعضیه والکلیه صفت ملابسه در و الرابع مبتداً ان تقصد ان الیه
منصوب مضارع و مستکن آنده انت فاعلیدر الیه ای البدل ان تقصدیه متعلق بعد ظرف ان غلطت
فعل و فاعل محلا مجرور مضاف الیه بغيره ای بغير البدل غلطتیه متعلق و جله مضاف الیه ان
تقصد الخ خبر مبتدادر (محصول ترکیب) بدل برتا بعدرکه مقصوددر متبوعه منسوب اولان شیء الیه
و متبوع مقصود دکدر بلکه تابعه مقدمه و توطئه ذکر اولشدر نه کم جانی زید اخوک دیرسن
مقصود نسبت مجئی در اخه و زیدک ذکر مقدمه و توطئه در اخه * تابع ذکرى جميع توابعى شاملدر
و مقصود بالنسبة قیدی عطف بالحروفدن غیرینى اخراج ایلدی و دونه قبیلده بوده چیقدی * و بدل
درت قسمدر بدل کل و بدل بعض و بدل اشتمال و بدل غلط * بدل کل اولدرکه مدلول ثانی عین مدلول
اول اوله نه که مثال مذکورده ذات اخ عین ذات زیددر * و بدل بعض اولدرکه ثانی جزء اول اوله
نه کم دیرسن ضربت زیداً رأسه و جانی القوم ثلثهم * و بدل اشتمال اولدرکه اولکی الیه ثانیک بیننده
کایت و جزیتدن غیرى بر ملابسه اوله کر که اولکی ثانی بی شامل اوله نه کم کلام شریفده واقعدر
* بسألونک عن الشهر الحرام قتال فيه و کر که ثانی اولی شامل اوله نحو سلب زید ثوبه و کر که
برى برینى شامل اولیه نحو اعجبنى زید علمه کبی * و قومه بدل اشتمال تسمیه سنی اول سیدندرکه
اول کلام اجماله دلات ایدر آخر کلامه پس کویاکه اول منزله مشتمله در ثانی مثلاً هرگاهکه
اعجبنى زید ديدک بو خود معلومدرکه ذات زید موجب دکدر پس کویاکه دیمش سن اعجبنى شیء
من زید و بو معنى اجماله شاملدر علمى و غیر یسنى و بو تسمیه جميع اقسام بدل اشتمالی شاملدر
* و بدل غلط اولدرکه سن آنی قصد الخش و کثورمش اوله سن آنک غیرینى یا کلش و غلط ذکر
ایلدنصکره نه کم جانی زید جاردرسن مرادک جانی جار دیمک ایلدی ناکاه ديلک غلط ایلدی زید

و تنبيه مذکر و مؤنثی و جمع مذکر و مؤنثی، و شمول و تناو، اختلاف صیغ و ضمائرله اولور پس مفرد
مذکرده نفسه دیرسن و مفرد مؤنثه نفسها و تنبيه مذکر و مؤنثه معا انفسهما و قیاس نفساهما
دیمک ایدی لیکن هر گاهکه مثنی مثابه مضاف اوله و مضاف مضاف الیه متصل اوله لفظ
مثنی که مضافدر مبدل اولور صیغه جمع اکثر استعمالده پس نفسا هما و ظهراهما و رأیها
دیمزلر بلکه انفسهما و اظهرهما و رؤسهما دیرل * و جمع مذکرده انفسهم دیرسن و جمع مؤنثه
انفسهن دیرسن * پس اختلاف صیغه لفظ نفسده اولدرکه کاه مفرد اولور و کاه جمع و اختلاف
ضمیر اولدرکه ضمیری کاه مفرد مذکر اولور و کاه مفرد مؤنث و کاه تنبيه مذکر و مؤنث بر طریق
اوزره * و کاه جمع مذکر و کاه جمع مؤنث و بو قیاس اوزره در لفظ عینک حالی * قسم ثانی که کلا
و کلتادر تنبيه مخصوصدر زیرا که معنای مثنی در پس مفرد دو جمعه مستعمل اولماز و تنبيه مذکر
ایچون تأکید کلاهمادر و تنبيه مؤنث ایچون کلتاهمادر و باقی الفاظ مثانک غیرینه مخصوصدر *
ایمدی لفظ کلدله صیغه مختلف اولماز بلکه ضمیر مختلف اولور پس دیرسن اشتریت العبدکله و الجاریه
کلهما و العیید کلهما و الجواری کلهن اما غیر کلدله بو الفاظدن صیغه اختلافیه اولور پس مفرد مذکرده
اشتریت العیید اجمع دیرسن و مفرد مؤنثه اشتریت الجاریه جمعه دیرسن و جمع مذکر ایچون اجمعون
دیرسن و جمع مؤنث ایچون جمع دیرسن باقی الفاظ بو قیاسدر * و لایؤکد بکل یعنی کل لفظیه واجب
لفظیه و مشتقایله تأکید اولماز الاجزاسی اولان نسبه که اول اجزاء بری برندن آیرلوق ممکن اوله حسده یعنی
ظاهرده نته کم دیرسن اکرم القوم کلهما و یا حکما بری برندن آیرلوق ممکن اوله نته کم دیرسن اشتریت
العبدکله بوا یکی مقامده کله و اجمع الیه تأکید فائده سی ظاهردر و هر نسبه که اجزاسی ظاهر اولیه
یعنی تجزی و انقسام قبول الیه ذکر اولان وجه اوزره آتی کله و اجمع الیه تأکید ایلک جائز دکلدلر
زیرا فائده سی بو قدر ایمدی جائنی زید کله دیمک جائز دکلدلر زیرا زیدک اجزاسی حکم بحیثه نسبت متفرق
اولماز پس تأکید لغو اولور * و اذا اکد المضمیر المرفوع المتصل بالنفس او العین اکد بمنفصل مثل
ضربت انت نفسك و اکتع و اخواه اتباع لاجمع فلا یتقدم علیه و ذکر هادونه ضعیف * و اذا اداه
شرط اکد فعل شرط المضمیر قائم مقام فاعلی المرفوع صفت مضمردر المتصل نعت ثانی بالنفس اکتبه
متعلق او العین اکا معطوف اکد بمنفصل جواب شرط مثل معلوم ضربت فعل و فاعل انت تأکید
ضربت در نفسك تأکید آخردر اکا و بوجه محلا مجرور در اضافتله و اکتع مبتدا و اخواه اکا
معطوف اتباع لاجمع خبر مبتدا در فلا یتقدم فعل نفی استقبال بناء معلوم و فاعل مستتر ماضدر اکتع به
و اخواه به و بوجه شرط محذوف و جزادر تقدیری و اذا کان كذلك فهی لا یتقدم علی اجمع و ذکر هابتدا
مضاهدر اکتع و اخواه به راجع ضمیره دون ظرف و ضمیر اکتع به راجعدر ضعیف خبر مبتدا در
و بوجه معطوفدر جمله شرطیه سابقه اولان جمله به (محصول ترکیب) چونکه ضمیر مرفوع متصلی
نفسله و یا عینله تأکید ایلک استیله اول آتی تأکید لفظی ایلک کرک ضمیر مرفوع منفصله تا کیم
اکا برنوع استقلال پیدا اوله آنند نصرکه نفسله و یا عینله تأکید ایلک جائز اوله زیرا ضمیر مرفوع
متصل جزء کله مترانده در و لفظ نفس و عین انواع اهرابات قبول ایلک واسطه عینله تمام استقلال
اوزره در و لایقی دکلدلر بونجای مستقل نامی تابع نامستقل ایلک الا بروقت که اول نامستقله برنوع استقلال
پیدا اوله * ضمیر مرفوع متصل دبدک زیرا که ضمیر منصوب و ضمیر مجرورده بو حال اولماز و ضمیر متصل
دبدک زیرا که مرفوع منفصلده بو حکم اولماز و بو شرط لفظ نفس و عینده در لفظ کل و اخوات

جاء فی زید زید دیدک معلوم اولدی که زید ثانی ذکر یله تأکید در نسبت مجبی زیده تحقیق طریقیه در سهو
 یانسیان یا تجوز طریقیه دکلدر پس زید ثانی که تأکید در مقرر و محکم ایلدی نسبت مجبی زید اوله که
 متبوعدر * بنه بونک کی هرگاه که در سن جانی زید نفسه او عینه معلوم اولدیکه زیده نسبت مجبی سهو
 ونسیان طریقیه دکلدر * بعضیله دیدیلر که بوتأ کیده تجوز مرفوع اولور اما سهو ونسیان بوتأ کیده
 زائل اولماز * تقریر امر متبوع شموله آنجیلین در که دیده سن جانی القوم کلهم ویا جعون لفظ القوم اگرچه
 شاملدر جبعی اما احتمالدر که مراد اکثر قوم اوله و کلهم واجمعون لفظیه شمول مقرر اولدی و معلوم
 اولدیکه مراد جبع قوم در شوبله که هیچ کیسته خارج دکلدر * فالاولان یمن باختلاف صیغهما و ضمیرهما
 نحو نفسه نفسهما انفسهما انفسهن والثانی للمثنی نحو کلاهما کلناهما والباقی لغير المثنی باختلاف
 الضمیر فی کله وکلهما وکلهم وکلهن والصیغ فی البوای اجمع جماء اجمعون جمع و لا یؤکد بکل و اجمع
 الاذواجزاء بصح افتراقها حسا و حکما مثل اکرم القوم کلهم و اشتریت العبد کله باختلاف جاء زید
 کله * فالاولان مبتدا یمن خبر مبتدا * باختلاف صیغهما یمن به متعلق و ضمیرهما ماقبله معطوف
 ضمیر الاولان به حاد نحو معلوم * نفسه لفظا مرفوع حکایه جانی زید نفسه دن تقدیرا مجرور در
 اضافله * نفسها معطوف در ماقبله تقدیر مطلقه انفسهما بوده بویه انفسهم بوده انفسهن بوده بویه * و جائز
 در که بوعدد طریقیه اوله صاحب مفصل دیدیکی کی عدد ایسه وقف اوزره موضوعدر واحد اثنان
 ثلاثة الخ و الثانی مبتدا للمثنی خبری نحو معلوم کلاهما تائیدن بدلدر ویا عطف بیان ویا محذوف مبتدا به
 خبر ویا خبر تائیدر مبتدا به * کلناهما کامعطوف والباقی مبتدا لغير المثنی خبر مبتدا باختلاف الضمیر فعل مقدره
 متعلق فی کله اختلافه متعلق وکلهما وکلهم وکلهن کله به معطوف در تقدیری والباقی یکون لغير المثنی مع
 اختلاف الضمیر فی کله او بتعین لغير المثنی فی کله ویا خود انما تخییر باختلاف الضمیر فی کله الخ والصیغ جرله
 ضمیره معطوف در فی البوای اختلاف مقدره متعلق ای باختلاف الصیغ فی البوای * اجمع جماء اجمعون
 جمع * اجمع جماء مبتدا محذوفه خبر لدر تقدیری هی اجمع الخ * و جائز در که هر بریسی بدل بعض اوله
 البوای دن پس مجرور اولور و لا یؤکد فعل نفی استقبال بناه مجهول بکل متعلقدر لا یؤکد به و اجمع کا
 معطوف الاحرف استثناء و اجزاء قائم مقام فاعلی در لا یؤکدک * بصح افتراقها فعل و فاعل و ضمیر اجزایه
 راجعدر حساسیمیر و یا حال و مفعول مطلق مضای حذف ایدوب مضاف الیه بریندا قامت الیه کله ای افتراق
 حس او حکما معطوف در حسانه و جله اجزایه نعتدر و استثناء مفرغدر که مستثنی منه مذکور دکلدر تقدیر
 کلام و لا یؤکد بکل و اجمع شی * الاذواجزاء من حیث الحس او حال کون الافتراق حسا نحو معلوم اکرم
 القوم فعل و فاعل و مفعول به و کلهم قومی تأکید و جله محلا مجرور در اضافله و اشتریت العبد کله اکرم القوم
 کلهم کبیر امر ابده بخلاف جاء زید کله مبتدای محذوفه خبردر (محصول ترکیب) تأکید ای قسمدر *
 بریسی تأکید لفظی در که لفظ اولک تکریردر نه کم در سن جانی زید زید بونکرار جبع الفاظه جاریدر
 او لا حرفده ان ان زیدا قائم فعلدهده اولور ضرب ضرب زید * جله دهده اولور ضرب زید ضرب زید
 اسمدهده اولور نه که مرور ایلدی بو مقامده مراد تأکیددن قسم اسمیه اولان تأکیددر زیر بحث قسم
 اسمدهدر * تأکیدک یکنجی قسمی معنویدر اولده بر نیجه مخصوص لفظله در که تعیین اولمشدر و غیر لفظی
 اکا قیاس الیک اولمازوهی یعنی اول الفاظ مخصوصه بو ذکر اوله جق الفاظدر یعنی نفس وعین
 افضلدر آخره و ارنجه و بوا یکیسی یعنی نفس وعین عام و شاملدر جبع اقسامی یعنی مفرد مذکر و مؤنثی

عمر و زیدله ارتباطی یوقدر تأخیر اولغه صالح اوله آندن پس رفع ذاهب واجب اولدیکه عمرو مؤخر مبتدا و ذاهب مقدم خبر اوله و بوجه مازید بقائم و قائما جمله سنه معطوفدر و انما يجوز یعنی بوترکیب جائزدر بونک بریله که یغضب بحسب ظاهر صله موصوله معطوفدر که یطیردر وصله ده موصوله راجع ضمیر وار و یغضب زیده یوقه الذی به راجع اوله پس لایق بوایدیکه بوترکیب جائز اولیدی اما سبب جواز بودر که بوقاهه سیبیتدر فاه ماطفه دکدر پس بوجه تندن جائز اولدی بعضیلر دیدیلر که فاه سیبیت ده فاه ماطفه در تقدیر کلام بوترکیبده بویه در فیغضب من طیرانه ئید پس معطوفده ضمیر مقدر اولور و اذا عطف یعنی ایکی مختلف عاملک معموله بر حرف عطفله بر نسنه بی عطف ایلک جائز دکدر زیر احرف عطفده اول قوت یوقدر که ایکی مختلف عاملک قائم مقامی اوله پس جائز دکدر که دیه من ان زیدا فی الدار و عمروا الجمرة تاکم عمرو معطوف اوله زیده و حرف عطف قائم مقام ان اوله عمل نصبده و الجمرة معطوف اوله داره و حرف عطف قائم مقام فی اوله عمل جرده اما اگر بر حرف عطفله ایکی نسنه بی بر عاملک ایکی معموله عطف ایدلر جائزدر نحو کان زید قائما و عمرو قاعدا و ان زیدا فقیر و عمروا غنی زیرا که بر حرف عطف بر عاملک قائم مقامی اولش اولور ایکی عملده و بونده خلاف یوقدر اما قرأ طوتمشدر که بر حرف عطف ایکی عاملک قائم مقامی اوله عملده پس آنک قننده ایکی مختلف عاملک ایکی معموله عطف ایلک مطلقا جائزدر اما سیویه قننده اصلا جائز دکدر اما بعضی نحو یلر دیمشدر که اگر بر عاملک معمولی مجرور اوله و بر عاملک معمولی منصوب و یا مرفوع اوله و مجرور مرفوع و یا منصوب اوزرینه مقدم اوله معطوفده دخی بویه اولور سه یعنی بومعنی رعایت اولور سه عطف جائزدر نحو فی الدار زید و الجمرة عمرو و او حرف جرک قائم مقامی اولور جرده و قائم مقام ابتدا اولور رفته یینه بونک کی جائزدر ان فی الدار زید و الجمرة عمرو و او قائم مقام فی در جر جرده و قائم مقام ان در نصب همروا ده بویه عطی تجوز ایدلرک متمسکی اولدر که کلامده بونجیلن تراکیب چوق واقع اولور پس مناسب اولان اولدر که بوصورتی که چوق واقع اولور جائز طو توب تاویل ایلدهم و اول قاعده دنکه قیاس اقتضای ایدر که بر حرف عطف ایکی عاملک قائم مقامی اولماز دیو بوصورتی استثناء ایدر مصنف قننده بو تفصیل مختاردر التوکید تابع یقرر امر المتبوع فی النسبة او الشمول و هو لفظی و معنوی فاللفظی تکریر لفظ الاول مثل جانی زید زید و یجری فی الالفاظ کلها و المعنوی بالفاظ محفوظة و هی نفسه و عینه و کلاهما و کله و اجمع و اکنع و اتبع و ابصع التوکید مبتدا تابع خبری یقرر مضارع معروف و مستکن فاعلی عائددر تابعه امر المتبوع مفعول به فی النسبة متعلقدر یقرربه او الشمول اکا معطوف و هو مبتدا عائددر نوکیده لفظی خبری و معنوی اکا معطوف فاللفظی مبتدا تکریر لفظ الاول خبری مثل معلوم جاء ماضی معروف فی مفعول به زید فاعلی و زید تا کید و یجری مضارع معروف و مستکن فاعلی عائددر تا کید لفظی به فی الالفاظ یجری به متعلقدر کلها تا کید انفاظدر و المعنوی مبتدا بالفاظ خبری محفوظ صفت الفاظدر و هی مبتدا عائددر الفاظه نفسه خبر مبتدا و عینه اکا معطوف و کلاهما و کله و اجمع و اکنع و اتبع و ابصع (محصول ترکیب) تا کید بر لفظ تابعدر که ثابت و مقرر ایلر کند ی متبوعنک امرنی و حالنی نسبتده و یا شمولده مثلا هر کاهکه دیر سن جانی زید و یجی زیده نسبت ایلر سن احتمال ایدر که جاء صاحبی زید اولیه بلکه اوغلی و یا قوئی اوله و نسبت یجی زیده سهوا و یا نسیانا و یا خود نجوز طریقله اوله و هر کاهکه

ایده را بخود جائز دکلدر مثالی ضربت انا وزید بونده زید معطوفدر اول ضمیر متصل اوزره که
 منقوی اولشدر بو منفصله ضمیر منفصله معطوف دکلدر والا لازم کلوردیکه زید ضمیر متصلی
 تأکید ایدیدی بوايه ظاهر البطالندر ومنفصله تأکیدى ترك ايلك جائز دکلدر مکرّم ضمیر منفصله
 آنک اوزرینه معطوفک اراسته بر فاصله واقع اوله بوتقدیرجه منفصله تأکیدى ترك ايلك جائزدر
 مثالی ضربت اليوم وزید کویاکه بوفاصله واسطه سیله ضمیر متصله نوما استقلال کدی * پس ترك
 تأکید جائز اولدی طول کلام واسطه سیله * وهر کاهکه ضمیر مجرور اوزرینه برشی عطف اولسه
 اعاده جار لازمدر اگر حرف واکر اسم نحو مررت بك وزید وبه وزید اما جائز دکلدر بك وزید
 وبه وزید زیرا ضمیر مجرور جزء کلمه منزلهدر * پس اگر اعاده جار ایلمه در جزء کلمه مستغنی
 عطف ايلك لازم کلوردی بوايه جائز دکلدر اسمده حال بوبلهدر مثلاً جانی غلامك و غلام زید
 دیرسن جانی غلامك وزید دیمزن * والمطوف فی حکم المعطوف علیه ومن ثمه لم یحز مازید بقائم
 اوقائماً ولا ذاهب عمرو الا الرفع * وانما جاز الذى بطیر فیغضب زید الذباب لانها فاء السببيه واذ اعطف
 على عاملين مختلفين لم یحز خلافاً للفراء الا فی نحو فی الدار زید والحجره عمرو خلافاً لسیویه *
 والمعطوف مبتداً فی حکم المعطوف علیه خبری * ومن حرف جر سببی لم یحزه متعلق ثمه مجروردر
 من ایله اشارتدر معطوف معطوف علیه حکمنده اولدیغنه لم یحز فعل جسد مطلق بناء فاعل فی حرف
 جر تامشابه لیس زید اسمی بقائم خبری اوقائماً اکا معطوف ولا ذاهب مقدم خبر عمرو مؤخر مبتدا
 وجله معطوفدر جله مقدمه به * الا حرف استثناء واستثناء مفرغدر الرفع فاعلی لم یحزدر ومازید
 جله سی مجروردر فی حرفیله تقدیری ولاجل ان المعطوف فی حکم المعطوف علیه لم یحز شیء من الاعراب
 فی ذاهب فی ترکیب مازید بقائم اوقائماً ولا ذاهب عمرو الا الرفع * وانما کلمه حصردر جاز ماضی
 معروف الذی موصول بطیر مضارع مرفوف ومستتر فاعلی مآئدر الذی به وجله صله سیدر وموصول
 صله سیله مبتداً فیغضب مضارع معروف زید فاعلی الذباب خبری مبتدا خبریله فاعل جازدر لام حرف
 جر ان حرفدر حروف مشبهه بالفعلندن وها اسمی مآئدر فیغضب فاسنه وفاء خبر ان در السببيه مضاف الیه *
 ان اسمیله وخبریله مجروردر لامه جار مجرور یله متعلقدر وانما جازیه تقدیری ما جاز هذا التركيب الا لكونها
 فاء السببيه واذ اسم شرط عطف فعل شرط ومستکن قائم مقام فاعلی مآئدر اسمه على عاملين متعلقدر
 عطف به مختلفین نعمت عاملین در لم یحز جزاء شرط ومستکن فاعلی در عطف به مآئدر خلافاً لمفعول مطلق للفراء
 اکا متعلق الاحرف استثناء واستثناء مفرغدر ای لم یحز العطف فی ترکیب ما الا فی مثل هذا التركيب
 فی حرف جر نحو مجروردر آنکله فی الدار زید خبر و مبتداً وجله محلا مجرور مضاف الیه والحجره داره
 معطوف عمرو زیده معطوف خلافاً لسیویه خلافاً لفراء کیدر (محصول ترکیب) معطوف معطوف
 علیک حکمنده در یعنی اول نسنه که معطوف علیله واجبدر ویا متمنندر معطوفده واجب و متمنندر پس اگر
 بر جله بی بر جله به عطف ایلمه که خبر مبتدا در معطوفده بر مآئدر لازمدر که مبتدا به راجع اوله ته که معطوف
 علیه ده لازمیدی مثالی زید قام ابوه و ذهاب اخوه کیدر معطوف معطوف علیک حکمنده اولدیغنی ایچون
 مازید بقائم اوقائماً ولا ذاهب عمرو ترکیبنده جائز دکل الرفع ذاهب * زیرا اگر مجرور اولسه ویا
 منصوب زیدک خبرنه معطوف اولوردی * و عمرو ذاهبک فاعلی اولوردی * پس بوتقدیرجه لازم
 کلوردیکه ذاهب و عمرو زیددن خبر اوله تقدیری مازید بذاهب اودها عمرو و شک یوق که ذهاب

پس بوجهتدن لازم اولديکه وصف باب هذا براسم جنس معرف باللام حقيقته دال اوله تااول
 نسنه که مقصود در حاصل اوله بوجهتدنکه مقصود و وصف باب هذادن ازاله ابهام و بيان حقيقته در ضعيف
 اولدی مررت بهذا الابيض زيرا که ابيض اگر چه معرف باللام در اما حقيقته مشار اليه دلالت ايلز
 و مختلف حقايقه محتمله اما مررت بهذا العالم خوبتر زيرا عالدين معلوم اليك اولور که مشار اليه
 انساندر * العطف تابع مقصود بالنسبة مع متبوعه يتوسط بينه وبين متبوعه أحد الحروف العشرة
 و سيأتي مثل قام زيد وعمر و اذا عطف على المضمر المرفوع المتصل اكد بمفصل نحو ضربت انا وزيد
 الا ان يقع فصل فيحوز تركه نحو ضربت اليوم وزيد * واذا عطف على المضمر المجرور اعيد الخافض
 نحو مررت بك و زيد * العطف مبتدأ تابع خبري مقصود صفت تابع در * بالنسبة اي بنسبة العامل اليه
 مقصوده متعلق مع متبوعه اي متبوع التابع به مقصوده متعلق در توسط مضارع معروف بينه ظرف توسط در
 و بين متبوعه ما قبله معطوف و ضمير تابعه راجعه در احد فاعل توسط در الحروف مضاف اليه العشرة
 نعت حروف در و بوجه فعليه نعت تابع در و جائز در که حال اوله مقصوده ضمير مستتر دنکه تابعه راجعه در
 و سيأتي مضارع معروف و مستكن فاعل على عائد در حروفه بر مضاف حذفه اي سيأتي ذكر معاني الحروف
 مثل معلوم قام زيد فعل و فاعل و عمرو زيد معطوف و جله محلا مجرور مضاف اليه * اذا ادات شرط عطف
 ماضى مجهول فعل شرط و مستتر قائم مقام فاعلى عائد در اسمه على المضمر عطف به متعلق المرفوع صفتى *
 المتصل صفت مرفوع دره اكد ماضى مجهول و مستتر قائم مقام فاعلى راجعه در مرفوع متصله بمفصل اكد به
 متعلق و جله جزاء شرط در مثل معلوم ضربت فعل و فاعل انا كائنا كيد در و زيدا نايه معطوف و جله
 محلا مجرور مضاف اليه در * الاحرف استثناء ان حرف نصب يقع مضارع معروف منصوب در ان حرفيه
 فصل فاعل يقع در و جله محلا منصوب در استثناء الفله و استثناء مفرغ در تقديرى اكد بمفصل فى جميع
 الاحوال الاحال وقوع الفصل بينهما يا خود استثناء منقطع اوله يعنى لكن ان يقع فصل فيحوز مضارع
 معروف ان يقع به معطوف تركه فاعل و ضمير تأ كيد راجعه در که حکما مذکور در اكا كد دلالت ايدر مثل
 معلوم ضربت اليوم فعل و فاعل و مفعول فيه و زيد معطوف در ضمير مرفوع متصله و جله محلا مجرور در
 اضافله * واذا عطف على المضمر المجرور اعيد الخافض واذا عطف على المرفوع المتصل اكد كبدر
 اعرابه نحو مررت بك وجهى ما سبقن ظاهر در و زيد معطوف در بك باسنه (محصول تركيب) حرفه
 معطوف بر تابعه در که كلامه واقع نسبتله متبوعه مقصود در يعنى كلامه واقع نسبتله تابع و متبوع
 برابر مقصود در برى برندن زياده دكل تابع جميع تابعى شاملدر * و مقصود بالنسبة قيديه نعت و تأ كيد
 و عطف بيان خارج قالدی زيرا مقصود بالنسبة دكل در بلکه متبوعه ليد * ومع متبوعه قيديه
 بدل خارج قالدی زيرا نسبتله اول مقصود در متبوعى دكل بلکه متبوعى توطئه و مقدمه سيدر نه کم
 جاني زيد اخوك دير سين * و قيد توسط بيان و اقدر تمام حددن صكره * حروف عشره كله جكد در
 ان شاء الله تعالى مباحث حروفه مثالى قام زيد و عمرو ايمدى عمرو بر تابعه در نسبت قيامه مقصود در
 متبوعى مقصود اولديقى كى و آراينه حروف عشره نك ربسى توسط التشدركه و او در * و هرگاه كه
 ضمير مرفوع متصل او زينه بر نسنه عطف اوله لازم در اول ضمير مرفوع متصلى مرفوع منفصله تأ كيد ايد در
 تا كم اول متصل بومنفصل واسطه سيله نوما استقلالى پيدا اوله معطوف عليه اوله لايق اوله و اگر
 تأ كيد بومعنى افاده التماسه لازم كلور که براسم مستقلى ضمير متصله که منزله جزء كلمه در عطف

و یقعدون مشابه ذلک که ضعیف اوله * پس جائز اولور نه خوب و نه ضعیف * و المضمیر لا یوصف
ولا یوصف به و الموصوف اخص او مساو و من ثم لم یوصف ذوالالام الایمله او بالمضاف الی مثله
وانما التزم وصف باب هذا بذی اللام للابهام و من ثمه ضعف مررت بهذا الابيض و حسن بهذا
العالم * و المضمیر مبتداً لا یوصف فعل فی استقبال بنام مجهول و مستکن قائم مقام فاعلی عائد در مضمیر و وجهه
خبر مبتدایه و لا یوصف به معطوف قدر لا یوصف به ضمیر مضمیره راجع در و الموصوف اخص مبتداً و خبر
او مساو اخص به معطوف قدر * و من ثمه جار مجرور بیه لا یوصف ترکیبیه متعلق قدر واکاتعلیل در حصر
ایچون تقدیم اولدی لم یوصف فعل جمحد مطلق ذوالالام قائم مقام فاعلی الاحرف استثناء مستثنی منه
محدوف قدر بئله مستثنی تقدیری و من ثمه لم یوصف ذوالالام بشی الایمله و ضمیر بئله ده ذی اللام در راجع در
او بالمضاف معطوف قدر بئله به الی مثله مضافه متعلق و ضمیر مثله ده ذی اللامه تأیید و انما کلمه سی حصر در
اعرابدن محلی یوقدره التزم ماضی مجهول و وصف قائم مقام فاعلی باب مضاف الیه هذا ینه مضاف الیه بذی
اللام جار مجرور بیه و صغه متعلق للابهام التزم به متعلق و من ثمه ضعف مررت بهذا الابيض و حسن بهذا
العالم و وجهی سابقدن معلوم در (محصول ترکیب) مضمیر که اعرف معارف در اصح قول اوزره و صفتیک
قائده سی اولان توضیح محتاج دکلدر * پس بونکیچون مضمیر موصوف اولماز ایددی مضمیر موصوف
اولدیغی کی صفتده اولماز زیر مضمیر ده معنای و صفت یوقدر که دلالت الیه بر ذاتله بر معنائک قیامنه بلکه
مضمیر ذاته دلالت ایدر ذاتله قائم معنایه دکل آنکیچون ضمیر له بر سنه بی وصف الیزلر * و الموصوف
اخص یعنی موصوف صفتدن اعرف کرک و یا مساوی کرک صفتده و تعریفده زیر صفت تابع
موصوفدر آنکیچون مطلوبدر ایددی لایق دکلدر کم کندی موصوفدن اعرف و اقوی اوله * بو خود
معلوم اولدیکه ضمیر نه موصوف اولور و نه صفت و اول اعرف معارفدر قول اکثر اوزره
آند نصکره مرتبه ده علم اعرفدر و علمدن صکره اسم اشارت و موصولدر که به ضمیر قتنده ایکیسی
بر مرتبه ده در و مبهمات قیلندندر آند نصکره معرف باللام در و هر معرفه به مضاف اولان اول معرفه نک
مرتبه سنده در * پس ضمیر مضاف اولان مرتبه ضمیر ده در و علم مضاف اولان مرتبه علمده در
و علی هذا القیاس پس علی علم مضاف الیه وصف اطلاق اولور نحو مررت بزید صاحب عمرو و اما ضمیر
مضافله اولماز جائز دکلدر مررت بزید صاحبک * علم اسم اشارتله ده موصوف اولور نحو مررت بزید
هذا ای المشار الیه * موصولله ده موصوف اولور علم نحو مررت بزید الذي یحفظ القرآن * معرف باللامه ده
علم موصوف اولور مررت بزید الابيض غیر یسنى بوکا قیاس الیه * و چونکه معرف باللام سائر
معارفدن نازلرک و دوندن آتی هیچ بر معرفه الیه وصف جائز دکلدر الا کندیکنک مثلیله که معرف
باللامدر نحو مررت بالرجل الافضل و یا کندیکنک مثله مضافله که اولده مرتبه ده اول موصوف
کبیدر نحو مررت بالرجل صاحب القوم * و انما التزم جواب سؤال مقدر در که کانه سائل دیر که
اسم اشارت معرف باللامدن اعرفدر لامله معرفه مضافنده اعرفدر پس کرک ایدی وصف باب
هذا یعنی اسماء اشارات ایکی سیله بیه جائز اولیدی لکن جائز دکل الا معرف باللامه * جواب بودر که
قیاس بویه اولقی کرک ایدی لیکن باب هذاده رابهام واردر که حقیقت مشار الیه لفظدن معلوم دکلدر
و بیان حقیقت و ازاله ابهام امر مهمدر * پس کرک کم آنک وصفی بر لفظ اوله که آندن حقیقت مشار
الیه معلوم اوله و حقایق اشیا به دلالت ایلین اسماء اجناسدر و تعریف اسماء اجناسده اصلده لامدر

التثنية والجمع لو اسند الى ضميرهما ويغرد لو اسند الى الظاهر * وجائز در کم کال فعل خبر مبتدای محذوف
اوله تقدیری هو فی الباقی مثل الفعل دره ومن ثمه جار مجرور یله حسن به متعلق در وا کا تعلیل در
حسن ماضی معروف قام رجل فعل و فاعل قاعدت رجله غلانه فاعل قاعد در مضاف در رجله راجع
ضمیره وبو کلام محلا مرفوع در زیر فاعل حسن در ای حسن هذا التركيب لاجل کذا وضعف
قاعدون فعل و فاعل معطوف در کلام سابقه تقدیری ضعف قام رجل قاعدون غلانه وباضعف قاعدون
فی قاعدون غلانه * وجاز فعود غلانه وجهی ماسق دن معلوم وا کا معطوف در (محصول ترکیب)
وتوصف النكرة اسم نکره موصوف اولی جائز در جله خبر به ایله زیر جله حکم نکره ده در
نکره به صفت اولیله قابل در لیکن معرفه به صفت اوله من * ابدی جائز در جانی رجل ابوه عالم اما
جانی زید ابوه عالم جائز دکل در * جله خبر به ایله قید ایلدک زیر جله انشائی صفت اولماز الا
تاویلله نه کم در سن جانی رجل اضربه ای مقول فی حقه اضربه یعنی مستقدر که آتی ضرب ایلکه
امر ایدر و بر جله که صفت اوله آندن موصوفه ماضی بر ضمیر کر که آتی موصوفه ربط ایلده و اگر
ضمیر اولماسه اول جله موصوف دن اجنبی دوشر وا کا صفت اولماز نه کم جانی رجل زید عالم دیسک
* ووصف شیء ایکی قسم دره بریمی اولدر کم آتی کنندی حالبله صفتلیه لر نحو جانی زید العالم ویا جانی
رجل عالم بلکه بونده صفت واقع اولشدر موصوفک کنندی حالبلر * بریسیده اولدر که آتی متعلق
حالبله وصف ایلدر نه که جانی زید العالم ابوه یا خود جانی رجل عالم ابوه و بصورتیه موصوفک
کنندی حالی دکل در علم بلکه متعلق موصوفک حالی در که ابوه در * ونعتک اولکی قسمی موصوفه
اون نسندده تابعدر یعنی صفت موصوفه اون مقامده موافق کرک اوج اعرابک برنده و افرادو تنبیه
وجعلک برنده و تأنیث و تذکیر کرک برنده و تعریف و تنکیر کرک برنده * و صفتک قسم ثانیسی موصوفه بش مقامده
موافق کرک مصنف رجه الله ذکر ایلدیکی وجه اوزره یعنی صفت موصوفه موافق کرک بشک ایکسندده
حاصلی اوج اعرابک برنده تعریف و تنکیر کرک برنده و قلان بشک حکمی فعل حکمیدر * پس نه کم فعل مفرد
اولور فاعلی کر که مفرد و کر که تنبیه و کر که جمع اولسون صفتده بویه اولور فاعلی هر نه اولور سه
اولسون و شویله که فعلک تذکیر و تأنیث کنندی فاعله کوره اولور بو وصفکده تذکیر و تأنیث فاعله کوره
اولور موصوفه کوره اولماز * پس در سن جانی رجل حسن غلامه و حسن غلامه و حسن غلامه افرادله
نه که فعلده مفرد ایلدرک نه جانی رجل حسن غلامه و حسنه جارینه و جانی امرأة حسن غلامها و حسنه
جارینها حاصلی فاعله کوره تذکیر و تأنیث ایدر سن موصوفه کوره دکل * ومن ثمه حسن یعنی بش
اولکیده متعلقک حالبله وصف تابع موصوف اولوب باقیسندده فعل کی اولدیغیچون خودر که
دیه سن قام رجل قاعد غلانه افراد قاعدله نه که فعلده قام رجل قعد غلانه او بقعد غلانه در سن افراد فعلله اما
ضعیفدر قام رجل قاعدون غلانه نه کم ضعیفدر قام رجل یقعدون غلانه زیرا که یقعدون ده و او
فاعلدر پس غلمان فاعل اولماز ابدی تاویلله احتیاج اولندیکه و او یقعدون ده علامت جمعیت فاعلدر
ضربت تاسی کی که علامت تأنیث فاعلدر بوايه خلاف ظاهر در زیرا وای بومضاده استعمال
انک محقق دکل و بعضیلر دبدیلر که غلمان بدلدر و اودن اما بوده ضعیفدر * پس بوجهتدن بو ترکیب
ضعیفدر نه بونک کی قاعدون غلانه ضعیفدر زیرا شیهدر یقعدون غلانه به اگر چه و او یقعدون ده
ضمیر دکلدر بلکه حرف اعرابدر اما قام رجل فعود غلانه جائز اولدی زیرا که فعود جمع تکسیر در

حال تابعه داخل دکلدر * ونکره رده نعتک فائده سی تخصیص در نته که جانی رجل عالم در صین
 بونشکه عالم در رجلی تخصیص ایشدر جاهل اولقی احتمالندن * اما نعتک معارفه فائده سی تو ضیحدر
 مثلاً جانی زید التاجر در سن بروفته که زید آدلی ایکی کسسه اوله تاجر دیمکه زیدی ابهامدن خلاص
 ایله سن و تعین قله سن * وگاه اولور که نعت مجرد ثناء ایچون اولور بسم الله الرحمن الرحیم کبی وگاه
 اولور که مجرد ذم ایچون اولور اعوذ بالله من الشیطان الرجیم کبی * وگاه اولور که بر معنایی تأکید ایدر که
 منبوعدن معلوم اولمش اوله نحو نفخة واحدة کبی لفظ نفخة دن معنای وحدت ضمناً معلوم اولدی و لفظ
 وحدتک فائده سی تأکید در انجق * ولافصل یعنی هیچ فرق بو قدر نعت مشتقی اولغله و غیر مشتقی اولغله بلکه
 ایکی سیده اولور و مدار صحت ذات منبوعده معنایه دلالتدر کر که مشتقی اولسون ضارب و مضروب
 کبی و بو قسم استعمالده چو قدر بوجهندن در که چوق کسسه توهم ایله که نعت صفات اولقی کر کدر نته کم
 حالده بویه توهم ایلدیر که حال مشتقان اولقی کر لک و کر که مشتقی اولماسون بوده ایکی قسمدر * بریمی
 اولدر کم موضوع اوله بر ذائده بر معنایه دلالت عموم اوزره دلالت ایلمکیچون یعنی جمیع استعمالنده
 بر معنائک حصوله دلالت آندن مستفاد اوله مثل نمیی و ذومال * ایمدی نمیی دائماً دلالت ایدر که بر ذائک قبیلہ
 نیمه نسبی حاصلدر و ذومالده دلالت ایدر که بر ذات صاحب مالدر * ایکنجی قسمی اولدر که بعض
 مواضعده بر ذائده بر معنائک حصولنده دلالت ایله پس نعت اولغله لایق اولور و بعض مواضعده
 دلالت ایله پس نعت اولغله لایق اولماز مثلاً ای رجل * مررت بر رجل ای رجل ده دلالت ایدر که کمال
 رجولیت معناسنه ایمدی نعت اولغله لایقدر اما ای رجل عندک دیسک لایق دکلدر که نعت اوله بنه
 بونک کبیر حال رجل جانی هذا الرجل ده بونده رجل هذا دن صکره مذکور اولدی ایمدی هذا دلالت ایدر
 بر ذات مبهمه و رجل بر ذات معینه و خصوصیت ذات معین منزله معین ده و ذات مبهمه پس بوجهندن
 رجل هذا به صفت اولور به بعضیلر دیدیلر که بدلدر نعت دکلدر و هر یرده که رجل بر معنایه دلالت انتر صفت
 اولغله لایق دکل بوفیاس ایله در مررت بزید هذا ای بزید المشار الیه پس هذا بو موضعده دلالت
 ایدر ذات زیدده بر معنایه ایمدی آنک صفقی اولور اما ایلادیکي یرده نعت اولماز * و توصف النکرة
 بالجملة الخبریة و یلزم الضمیر و یوصف بحال الموصوف و حال متعلقه مثل مررت بر رجل حسن غلامه
 فالاول یتبعه فی الاعراب والتعریف والنکرة والافراد والتثنية والجمع والتذكیر والتأنيث والثانی
 یتبعه فی الخمسة الاول و فی البواقی کالفعل ومن ثم حسن قام رجل قاعد غلامه وضعف قاعدون و یجوز
 فعود غلامه * و توصف مضارع مجهول النکرة قائم مقام فاعلی بالجملة اکا متعلق الخبریة صفة جملة
 و یلزم الضمیر فعل و فاعل معطوفدر یوصف النکرة به و توصف مرور ایلدی مستکن قائم مقام فاعلی
 اسم راجعدر بحال الموصوف یوصف به متعلق و بحال متعلقه اکا معطوف و متعلقه ضمیری موصوفه
 راجعدره نحو مررت بر رجل مرور ایلدی حسن رجله صفتدر غلامه فاعل حسن در مضافدر رجله
 راجع ضمیره فالاول مبتدا یتبعه مضارع معروف و مستکن فاعلی عائددر اوله و ضمیر متصل مفعولی
 عائددر موصوفه فی الاعراب یتبعه به متعلق و جملة خبر مبتدادر * والتعریف والتکبیر والافراد والتثنية
 والجمع والتذكیر والتأنيث جیما الاعرابه معطوفدر * والثانی یتبعه فی الخمسة اعرابی مرور ایلدی
 الاول جمع اولدر نعت خمسة در * و فی البواقی مقدر یكون به متعلقدر کالفعل خبری تقدیری والثانی
 یكون فی البواقی مثل الفعل فی انه یؤنث لو اسند الی المؤنث و یذکر لو اسند الی المذکر و یلحق علامة

مطلقا و قائده تخصیصی او توضیح و قدیكون مجرد الشاء او الذم او التا کید مثل نقضه واحده و لا فصل بین ان یکون مشتقا او غیره اذا کان وضعه لغرض المعنی عوما مثل نمی و ذی مال او خصوصاً مثل مررت برجل ای رجل و مررت بهذا الرجل و بزید هذا التوابع مبتداً کل ثان خبری * باعراب سابقه مقدره متعلق من جهة دهبوله و واحده تقدیری التوابع کل لفظ ثان معرب باعراب سابقه سابق ثان من جهة واحده * النعت مبتدا تابع خبری بدل مضارع معروف و مستکن فاعلی راجع در تابعه علی معنی بدلیه متعلق فی متبوعه صفت معنی در و ضمیر تابعه مآئدر مطلقا حالد ر فاعل بدل دن و یا مفعول مطلق در مضاف حذفه ای دلالة مطلق و یا حذ فتسرای اطلقت الدلالة اطلاقاً و جله محلاً مرفوع صفت تابع در و قائده مبتداً مضاف در نعت راجع ضمیره تخصیص خبری او توضیح اکا معطوف و قد حرف تقلیل یکون مضارع معروف و مستکن اسمی مآئدر نعت * مجرد الشاء خبری او الذم اکا معطوف او التا کید بوده سابقه مثل معلوم نقضه واحده مضاف الیه محلاً مجرور رفعی حکایتله در لانی جنس ایچوندر فصل اسمی بین ظرف مضاف قائم مقام خبر لادر ان حرف نصب یکون مضارع معروف منصوب در ان حرفیه و مستکن اسمی مآئدر نعت مشتقا خبری او غیره ای غیر المشتق معطوف در مشتقه اذا ظرف زمان مضاف در کنیدن صکره جله به کان ماضی معروف و وضعه اسمی و ضمیر غیر مشتقه راجع در افرض المعنی وضعه متعلق عوما خبر کان در تقدیری لافرق بین کون النعت مشتقا او غیر مشتق و فت کون وضع غیر المشتق لغرض المعنی الوصف من کونه دالاعلی مافی الموصوف فی جمیع استعمالاته مثل معلوم نمی و ذو مال او خصوصاً ای فی بعض استعمالاته معطوف در عومنه نحو معلوم مررت فعل و فاعل برجل با واسطه سیله مفعول به در ای لغت در رجل در رجل مضاف الیه و جله مضاف الیه و مررت بهذا بایله مفعول به الرجل نعت هذادر و بزید معطوف در هذایه و هذا صفت زید در (محصول ترکیب) توابع جمع تابع در که منزله اسمده در و تابع اسمی فواعل و زنی اوزره جمع ایدر کاهل جمع کواهل و کاتب جمع کاتب کبی * اما نحویر اصطلاحنده هر تاندر که کنیدنک سابقه اعراب اوله بوجهتدن ثانی دینک زیرا اول تابع اولماز * و باعراب سابقه دینک تاهر ثانی که اعراب سابقه معرب اولیه خبر کان و خبر ان کبی تعریفه داخل اولیه * وجهه واحده دینک تا کیم خبر مبتدا و مفعول ثانی باب علت خارج قاله زیرا بونلر توابعدن دکدر زیرا بونلر اعرابی سابقک جهتدن دکدر مثلاً ظننت زیداً قائماً قائماً منصوب در مظنون اولدینگی جهتدن وزید منصوب در مظنون فیه اولدینگی جهتدن و خبر مبتدا مرفوع در اول جهتدن که عوالم افطیه دن مجرد در اسنادی مقتضی مسند ایچون و مبتدا مرفوع در اول جهتدن که اول اسناد مسند الیهی اقتضایدر * و مثل جائی زید العالم العالم ایکیسی بیه مرفوع در در جاء فاعل اقتضای ایلدینگی جهتدن و چون عالم زیدله منهدر در آتک لباسنی کیمشدر اول کیدینگی جهتدن سائر توابعده بوکا کوره در * النعت نعت بر تابع در که کنیدنک متبوعنده بر معناه دلالت ایلیه مطلقاً یعنی اول معنائک حصولی اول متبوعده مقید دکل زمان صدور فعله آدن و یا زمان وقوعی فعله اوزرینه نه که حال مقید در اول وجه اوزره که یکدی * پس قید اطلاق تنبیه ایچوندر نعتله حال بیننده فرقه نحو جائی زید الراکب و جائی زید را کبا زیرا نعت دلالت ایدر زیدده حصول معنای رکوبه بلا قید که رکوب زمان مجئی ده اوله و حال دلالت ایدر حالت ایدر حصول معنای رکوبه زیدده زمان مجئی ابله مقید * پس بو طریقله نعت ایله حال بیننده فرق ظاهر اولدی اگر چه

وابا کا معطوف و جم و هن و فم بری بر نه معطوف در در و فمک فاسنده اوج حرکه جائز در فم فم و وقع
 مبتدا الفاء مضاف الیه افصح خبر مبتدا در مهما افصحه متعلق و ضمیر ضم و کسره راجع در و جاء
 ماضی معروف جم فاعلی مثل نصبه اول یحق مصدر محذوفه صفت در تقدیری و جاء جم مجبئا مثل
 مجی ید فی الاستعمال بکونها معربا بالحرکه امار فعله اول یحق مبتدای محذوفه خبر در تقدیری و جاء جم علی
 وجوه اربعة احدها مثل ید مضاف الیه و خب و دلو و عصابه معطوف در مطلقا جاء فاعلندن خالد
 و یا مصدر محذوفه صفت و یا مفعول مطلق ای جاء مثل هذه الکلمات المذكورة حال کونها مطلقا لا مقیدا
 بحال الافراد و جاء جم مثلها مجبئا مطلقا و اطلق اطلاقا و جاء هن مثل ید مطلقا امر ای سابق کبی در و ذو مبتدا
 لا یضاف مضارع مجهول یعنی نفی استقبال و مستکن قائم مقام فاعلی راجع در ذویه الی مضمیر جار مجرور و یله
 لا یضاف به متعلق و جله خبر مبتدا در و لا یقطع نفی استقبال بناء مجهول و مستکن قائم مقام فاعلی عائد در ذویه
 و بوجه لا یضاف جله سنه معطوف در (محصول ترکیب) اما الاسماء الستة و اائل کتابه معلوم اول یدیدی که اسماء
 سته یاه متکلمدن غیر ی به مضاف اولسه امر ای حر و فله او لور اما یاه متکلمه مضاف اولسه لبشقه احکامی و او
 مثلا اخ و اب ده انخی و ابی دیر سن زیر ابونلک لام الفعلی نسبا منسیا ساقط اولشدر و ایمدی آخر لری حرف
 صحیح او لور و یا مناسبتجون اول حرف مکسور اولقی کرک و حرف یاه مفتوح او لور و یا ساکن نه که غلامی ده
 معلوم اولدی و اما بر د بو ابی نک لام الفعلی که و او در ینه دوندروب یاه قلب ایدر و یاه متکلمه ادغام
 ایدر و انخی و ابی دیر و اما حی و هنی که یاه متکلمه اضافت الیه سن میمون که بونلک آخر یدر لام الفعلی
 نسبا منسیا حذف نصکره مکسور ایدر سن و ابی مفتوح و یا ساکن ایدر سن ماسبق کبی و فوه که چونکه
 یاه متکلمه مضاف اوله بو و او که عین الفعلیدر یاه متکلمه ادغام اولوب فاسی مکسور اولوب فی دیر لر
 اصلی فوی ایدی لام الفعلی بونده هادر زیر اجمع افواه کلور لیکن لام الفعلی نسبا منسیا محذوف اولشدر
 اکثر لغت بودر که ذکر اولدی اما بعض لغتده فی دیر لر زیر اضاقتدن قطع ایدنجه و او میمه ابدال اولور که
 ایکسی بیه مخرج شفه دندر و ا کر میه قلب اولیوب اعراب و او اوزره جاری اولسه الفه قلب اولوب
 تنوینله ساقط اولوردی و کلمه معربه بر حرف اوزره قالوردی بوا یسه جائز دکل و چونکه قطع اضافت
 حالتده فم دیر لر حالت اضاقتده یاه متکلمه فی دیر لر و چونکه بوا اسماء خسه بی اضاقتدن قطع ایدر
 حرکاته معرب اولور لر اخ و اب و جم و هن و فم دیر لر اخ و اب یدودم کبی در تنبیه لری اخان و ابان کلور
 و جعلی اخون و ابون کلور اخا و اباده کلور عصا کبی مطلقا تنبیه لرنده اخوان و ابوان کلور اخ و اب ده
 کلور تشدیدله و فم ده فاک قحی افصح در ضم و کسره دن و جم ده بر نیجه لغت دخی و اردر و برسی بدکیدر
 اعرابه کر که یاه متکلم غیر ی نه مضاف اولسون حک و حک و حک کبی و کر که یاه متکلمه مضاف
 اولسون نحو حی و کر که یه اضاقتدن مقطوع اوله نحو ح و ح و ح و اما یکنجیمی مهموز الاخر در
 خب کبی نحو حنک و حنک و حنک و او جنجیمی اولدر که آخری و او ماقبلی ساکن اوله داو کبی نحو
 حو ک و حو ک و حو ک در دنجیمی عصا کبی در حالت اضاقتده و افرا دده نحو هذا جاو حاک و رأیت
 جاو حاک و مررت بمحاو حاک هن ده ده بر لغت داخی و ار مذکور دن غیر ی بدکی نحو هذا هنک
 و رأیت هنک و مررت بهنک و هذا هن و رأیت هنا و مررت بهن اسماء سته دن ذو کلمه سی ضمیره مضاف
 اولماز مطلقا نه متکلم ضمیر نه و نه غیره اضاقتدن مقطوعده اولماز و زبرا اسم جنسه صفت اولماز
 الا بر شیه اضاقتله و التوابع کل ثان باعراب سابقه من جمه و واحده و الت تابع بدل علی معنی فی متبوعه

برذاتکه کرز لفظیله مسمی و ملقبدر دیمک اولور * ایدی بومسمانک اسمہ اضافتی قبیلنددر مسمانک
 مسمایہ اضافتی قبیلندن دکل * و اذا اضیف الاسم الصحیح او الملحق به الی یاء المتکلم کسر آخره والیاء
 مفتوحة و ساکنه فان کان آخره الفاثبت و هذیل تقلبها لغیر التثنیہ یاء فان کان یاء ادغمت و ان کان واو او
 قلبت یاء و ادغمت و قمت الیاء لساکنین * اذا ادات شرط اضیف ماضی * مجهول فصل شرط
 الاسم قائم مقام فاعلی الصحیح صفة اسم در او الملحق به اکامعطوف و به الملحقه متعلق و ضمیر صحیحہ
 راجعدره الی یاء المتکلم اضیف به منطوقدره کسر ماضی * مجهول آخره ای آخر الاسم قائم مقام فاعلی
 و جله فعلیه جواب شرط والیاء مبتدا مفتوحة خبری اوساکنه اکامعطوفه فان حرف شرط
 کان فعل شرط آخره ای آخر المضاف الی یاء المتکلم اسم کان در * الفاخبری ثبت مضارع معروف
 و مستکن فاعلی و جله جزاء شرط و هذیل مبتدا تقلب مضارع معروف و مستتر فاعلی عائددر هذیلہ
 و ضمیر مفعول به لغیر التثنیہ جار مجرور به مقدره متعلق حالددر تقلب مفعولندن یاء مفعول ثانیدر تقلب نک
 تقدیری و هذیل من قبائل العرب یجعل الالف حال کونها کائنه لغیر التثنیہ یاء * و ان کان سابقی کبیدر
 و مستتر اسمی عائددر آخره یاء خبری ادغمت ماضی * مجهول و مستکن قائم مقام فاعلی عائددر یاء و جله
 جزاء شرط و ان کان و او اوجه * شرطیه قلبت یاء جله جزایه و ادغمت معطوفدر قلبته و قمت الیاء
 لساکنین بودہ قلبته معطوفدر تقدیری و ان کان آخر المضاف الی یاء المتکلم و او اوجمل الو او یاء و اغم فی الیاء
 و قمت یاء المتکلم لساکنین (محصول ترکیب) بر اسمک یاء متکلمه مضاف اوله آتک حرف
 آخری یا حرف صحیح اوله یا حرف صحیحہ ملحق اوله و اول و او و یادرکه ماقبلی ساکن اوله و یهر
 تقدیر اول اسمک آخری یاء مناسبت ایچون مکسور اولور نحو غلامی و ظبی و دلوی * و یاء متکلم
 بوابکی صورنده جائزدر کم مفتوح اوله غلامی کی و جائزدرکه ساکن اوله غلامی کی لکن بعضیلر
 دیدیلرکه فتحه اصلدر و بعضیلر دیدیلرکه سکون اصلدر مفصلانده ایکیسنده دلیلر یازمشل * اما اگر
 یاء متکلمه مضاف اولان اسمک آخری حرف علت اوله و حرف صحیحہ ملحق اولیه الف کی کرک
 الف تنبیہ اوله غلامی و مسلمای کی کرکسه خبری اوله عصای و رحای کی الف ثابت اولور * اما قبیلہ
 هذیلکه عربدن بر قبیلہ در تنبیہ الفندن غیرنی یاء قلب ایدوب عصی و ریحی دیرلر و بوحالنده
 یاء ضمیر مفتوح اولور التقاء ساکنین علی غیر حده لازم کمسون اما وقفده یاساکن اولور * اما کلمه نک
 آخری و او و یاء اولوب ماقبلری متحرک اولورسه * پس اگر یا اولورسه یاء متکلمه ادغام اولور
 نحو قاضی و مررت بمسلی کی و یابونده مفتوح اولور و اکرواو اولورسه و او یاء قلب ایدوب
 یابی یاء ادغام ایدرلر و او و دن دوتن یانک ماقبلنی مکسور ایدرلر مثل مسلمی اصلی مسلمون ایدی
 اضافتله نون ساقط اولوب اعلال ابلدیلر * و اما الاسماء الستة فأخی و ابی و اجاز المبرد اخی و ابی
 و تقول حی و هنی و يقال فی فی الاکثر و فی و اذا قطعت قبل اخ و اب و هن و فم و فتح الفاء افصح منهما
 و جاء حم مثل بد و خب و دلو و عصا مطلقا و جاء هن مثل بد مطلقا و ذولا یضاف الی مضمرو لا یقطع *
 و اما اسمانک یاء متکلمه اضافتک تفصیلیمچوندر الاسماء مبتدا الستة صفتی فأخی خبر مبتدا و ابی اکامعطوف
 و اجاز ماضی * معروف المبرد فاعلی اخ یانک تشدیدیلہ مفعول اجازدر و ابی اکامعطوف و تقول
 مضارع معروف و مستکن که هی در ضمیر غایبه فاعلی * حی مفعول به و هنی اکامعطوف ای تقول
 فی حم حی و فی هن هنی و يقال مضارع مجهول فی یانک تشدیدیلہ قائم مقام فاعلی فی الاکثر ای فی قول
 الاکثر یقال به متعلق و فی معطوفدر فی به و اذا ادات شرط قطعت ماضی * مجهول فعل شرط
 و مستتر قائم مقام فاعلی عائددر اسماء ستیه قبل ماضی * مجهول اخ قائم مقام فاعل و جله جواب شرط

آنک کبی متأول خبر مبتدادر مثل جرد قطیفة و اخلاق ثیاب متأول اعرابده ماقبلی کبیدر (محصول ترکیب) موصوف صفتنه مضاف اولماز زیرا ذات موصوف صفتیله حقیقتده برشیدر پس شیء نفسنه اضافت اولقی لازم کلور آندنصرکه اعرابده صفت موصوفه تابعدر ایمدی اکر مضاف الیه اولسه دائمی مجرور اولوردی و اعرابده موصوفه متابعت متصور اولمازدی * صفتده موصوفه مضاف اولماز ذاتی بر اولدیغیچون ودخی صفت موصوفه اعرابده تابع اولقی کرک و موصوفدن متأخر اولقی کرک پس کندی موصوفنه مضاف اولماق کرک و الامقدم اولوردی موصوفدن متابعت متصور اولمازدی و نیجه مثال وار کلام عربده که ظاهرا اضافت موصوف الی صفتده در تأویله محتاجدر بوجهتندر که آنره اشارت ایدوب پیورر و مسجد الجامع تقدیری مسجد الوقت الجامع در زیرا جامع مسجد صفت اولدیغی کبی وقته ده صفت اولور و بترکیده وقتک صفتدر که مسجد وقته مضاف اوله و وقت جامعله موصوف اوله * پس موصوفک صفتنه اضافتی قیلندن اولماز بوجه قیاسدر جانب الغربی تقدیری جانب المکان الغربی و صلوة الاولى تقدیری صلوة الساعة الاولى در و بقلة الحفاهن تقدیری بقلة الحبة الحفاهدر * و بر نیجه مثال وار کلام عربده که ظاهرا اضافت صفت الی الموصوف قیلندنر که تأویله محتاجدر نحو جرد قطیفة و اخلاق ثیاب زیرا که اصلده جرد صفة قطیفة در و اخلاق صفة ثیاب در ای قطیفة جرد و ثیاب اخلاق دیمکدر تأویل بویه در که جردی و اخلاق موصوفلرندن معری استعمال ایلدیلر شویله که بونلرده ابهام واقع اولدی زیرا جرد حوی دو کیش نسنه به و اخلاق اسکی به دیرلر و چونکه ابهامی رفع ایلک دیلدیلر هر برینی کندیه موصوف اولغه لایقنه مضاف ایلدیلر اگرچه بواضافت حیننده موصوفیت قصد ایلدیلر همان ابهامی رفع ایلک قصد ایلدیلر ایمدی بو طریقله اضافت صفت الی الموصوف اولماز * و لایضاف اسم مماثل للمضاف الیه فی العموم و الخصوص کلیت و اسد و حبس و منع لعدم الفائدة بخلاف مثل کل الدراهم و عین الشیء فانه یختص و قولهم سعید کرز و نحوه متأول * و لایضاف مضارع مجهول اسم قائم مقام فاعلی مماثل صفت اسم در للمضاف الیه مماثله متعلق فی العموم بوده و الخصوصی اکامعطوف کلیت مبتدای محذوفه خبردر ای هو کلیت دیمکدر و اسد اکامعطوف و حبس و منعه * لعدم الفائدة لایضاف به متعلق بخلاف مبتدای محذوفه خبردر ای هذا بخلاف کل مضاف الیه حکایتله رفعی جائزدر الدراهم مضاف الیه و عین الشیء کل الدراهم کبیدر اعرابده فانه فاء حرف تعلیل ان حرفدر حروف مشبهة بالفعلندن وهاء اسمی مآئدر مثل کاه و عینه یختص مضارع معروف و مستقر فاعلی مآئدر مثل کاه و عینه و جمله خبر ان در و قولهم مبتدأ و ضمیر نحو یله راجعدر و سعید مبتدای محذوفه خبردر ای هذا سعید و کرز مضاف الیه و بوجه محلا منصوب مقول قولدر و نحوه اکامعطوف متأول خبر مبتدادر (محصول ترکیب) بر اسم که بر اسم مشابه و مماثل اوله عمومده و خصوصده بری برینه اضافتی جائز دکدر اعیانده لیث و اسد کبی و معانی واجدانه حبس و منع کبی زیرا بواضافتک هیچ قائده سی یوقدر و اول نسنه که مقصوددر لفظ مضافدن مفهوم اولور اضافتدن قطع نظر پس اضافت لغو اولور عامک خاصه اضافتی بونک خلافتجهدر نحو کل الدراهم و عین الشیء و نفس زید بواضافتله عام تخصیص کسب ایدر ایمدی اضافتک قائده سی اولور * و حربک سعید کرز و زید بطه و عمرو قفه دیدکری ظاهرا انی کوسترکه ایکی لفظ عموم و خصوصده متساوی اوله ل و بر نسنه نیک علی اوله ل بری برینه اضافتی جائز اوله جواب بودر که بونک کبیلر متأولدر که مراد لفظ اول دن که مضافدر ذات مسمی در و مراد لفظ تایدن که مضاف الیه در نفس لفظدر پس سعید کرزک معنایی بودر که

تخصیص معرفه ده مضاف اولسه بوجه دندر که حسن الوجه نکره اولور و نکره به صفت اولور
معرفه به صفت اولاز پس مررت بر جل حسن الوجه جائزدر امازید حسن الوجه جائز دکلدر
زیرا نکره معرفه به صفت اولاز و جاز الضارب یا زید یعنی بوترکیب جائزدر زیرا تخفیف حاصلدر که نونک
حذفدر الضارب نون و الضارب نون دن نون تنبیه و جمع اسم فاعله واسم مفعوله و صفت مشبهه ده کاه
اولور که مفرده اولان حرکت و تنویندن عوض اولور ضارب ان و ضاربون و کاه اولور که حرکتدن عوض
اولور انحق الضارب ان و الضاربون کی که اگر تنویندن عوض اولسیدی الف و لامه جمع اولماز دی
و کاه اولور که بالکثر تنویندن عوض اعتبار ایدرلر نحو ضارب زید و ضاربون زید اما الضارب زیده
چونکه نونک الف و لامه اجتماعی اعتبار ایدرلر حرکتدن عوض اولور اما چونکه اضافت سببیه
نونک حذفی اعتبار ایدرلر تنویندن عوض اولور الضارب زید متمتع اولدی زیرا بواسطه لفظیه دن
هیچ تخفیف حاصل اولماز زیرا ضارب دن تنوین الف و لام واسطه سببیه دوشمدر اضافتله دکل اما فرأ
نحوی دیر که الضارب زید جائزدر زیرا که اول ضاربی اضافت ایدرلر زیده و تنوین اضافت
سببیه دوشدی و ضارب زید اولدی و چونکه ضاربی تعریف ایلک مراد ایدرلر الف و لام کتور و ب
الضارب زید اولدی اما جمهور قوی اصحدر زیرا الف و لام ضاربک اولنده در پس آنک اعتباری
اضافتدن مقدم اولمق کر کدر که آخرده ظاهر در بویه اولنجه اضافتک تخفیف فاعله سی اولماز
و ضعف الواهب المائنه الهجان الخ قیاس بوایدیکه بوترکیب جائز اولمیدی زیرا که و عید هـا مائه
معطوفدر پس مضاف که الواهب در مقدر اولور ایدم تقدیری الواهب عید هادر و بوالضارب
زید کیدر اضافتک فاعله سی اولما مقده لیکن چونکه مضاف ذکر می معطوفده مقدر در تبعیله ملفوظ دکل
حالبو که تابعده بعض سنه جائز اولور که مبتوعده اولماز بوجهتدن و عید هائی عطف ایلک الواهبک
معمولنه جائز اولدی ضعفله و انما جاز الضارب الرجل جواب سؤال مقدر در کانه دیندی الضارب
الرجل ترکیبی جائز اولدی تخفیف منتفی ایکن زیرا تنوین لامه ساقط اولدی اضافتله دکل جواب
و برر که قیاس جائز اولماق ایدی لیکن جائز اولدی حلاله قول مختاره الحسن الوجه ده که وجه مجروردر
اضافتله که تخفیفی مفیددر ضمیر حذفله فاعل دن زیرا اصلی الحسن و جمه ایدی و وجه جل اشترا کدر
مضاف صفت و مضاف الیه اسم جنس معرف باللام اولمقه و الضاربک معطوفدر الضارب الرجل یعنی
لضاربک و الضاربک و الضاربک ضاربک به جل اولوب جائز اولدی شول کسنه نک قوی اوزره که الضاربک
و غیر بی مضاف اوله و کاف محل مجرور مضاف الیه اوله و وجه جل اضافتدن اول تنوینک حذفده در
اضافت ایه مقدر تنوینک حذفله تخفیف فاعله ایدر زیرا ضمیر اتصالیه ساقط اولان تنوین لام و اضافتسر
یعنی لام و اضافت اولما یحک تنوین مقدر اولور پس اضافت اعتبار اولیجک تقدیردن ساقط اولور
اوله لفظده تخفیف حاصل اولور حکما زیرا مقدر ملفوظ کی در و لا یضاف موصوف الی صفته
ولا صفة الی موصوفها و مثل مسجد الجامع و جانب الغربي و صلوة الاولى و بقلة الحمقاء متأول و مثل جرد
قطیفة و اخلاق ثاب متأول و لا یضاف فعل نفی استقبال بناء مجهول موصوف قائم مقام فاعلی الی
صفته لا یضاف به متعلق و ضمیر موصوفه راجعدر و لا صفة معطوفدر موصوفه الی موصوفها ینسه
لا یضاف به متعلق و ضمیر صفته راجعدر مثل مبتداً مسجد الجامع ترکیب اضافی حکایه مرفوع اوقنور
و جانب الغربي اکامعطوف و اعرایده آنک کیدر و صلوة الاولى بوده سابق کیدر و بقلة الحمقاء بوده

زیرا که نکره به اضافت مضافه تخصیص با فاده ابر بر صورتده ایسه مضاف معرفه در پس اضافت بی قائده
 اولور * اما کوفیل در بر طائفه اعدادده که اضافت کندی میرته مضاف اوله و میرلام تعریفله معرف اوله
 اول اعدادی لام تعریفله معرفه قلی جائز طوتمشدر در نحو الثلاثة الاثواب والاربعه الرجال کبی لیکن
 بخلاف قیاسدر واستعمال فصحا به مخالفدر زیرا که آنر ثلاثة الاثواب واربعة الرجال استعمال ایلدیلر
 * واللفظية ان تكون صفة مضافة الى معمولها مثل ضارب زيد وحسن الوجه ولا تقيد الانحفيقا
 في اللفظ ومن ثمه جاز مررت برجل حسن الوجه وامتنع زيد حسن الوجه * وجاز الضارب زيد
 والضارب زيد وامتنع الضارب زيد خلافا لفراء * وضد هـ الواهب المائة الهجان وعبدها وانما جاز
 الضارب الرجل جلا على المختار في الحسن الوجه * والضاربك وشبهه فيمن قال انه مضاف جلا على ضاربك *
 واللفظية مبتدا ان حرف نصب تكون فعل ناقص مستكن اسمی قائدر اضافته صفة خبری مضافه نعت صفة در
 الى معمولها مضافه متعلق وضمیر صفته راجعدر وجه خبر مبتدا مثل معروف ضارب زيد صفت مضاف
 الى معمولها یعنی مفعولها وحسن الوجه اكا معطوف ومجموعی محلا مجرور مضاف الیه در * ولا تقيد
 فعل نفي استقبال مستكن قائم الى قائدر اضافت لفظیه به الاحرف استثناء تخفیف مفعول به زیرا
 بواسطه مفرغدر علی حسب العوامل معرب اولور * فی اللفظ اكا متعلق اولور من حرف جر سببی
 ثم محلا مجروردر آنکه اشارتدر که اضافت لفظیه تخفیفدن غیر نیست فاده المدیکنه جار مجرور یله
 بوندن صکره فعله متعلقدر * جاز ماضی * معروف ومررت فعل وفاعل و برجل مفعول به حسن الوجه
 صفت رجل در وبوکلام محلا مرفوع فاعل جازدر ای جاز هذا التركيب * وامتنع زيد حسن الوجه
 جاز به معطوفدر و امرایه آنک کبی در * و جاز الضارب زيد والضارب زيد وامتنع الضارب زيد بمجموعك
 وجهی ظاهر در ماسبقدن * خلافا مفعول مطلق ویا مصدر مخدوفه صفتدر ویا امتنع فاعلندن حالدر
 تقدیری خواریه خلافا ویا امتنا مخالفا ویا امتنع ان يقول جاز الضارب زيد لعدم التخفيف حال کون
 هذا القول مخالفا لقوله حيث اجاز هذه الاضافة للفراء اكا متعلق وضد ماضی * معروف الواهب
 المائة مضاف الیه الهجان صفت مائتدر ویا مضاف الیه در مائه * دخول لام عدد مضافه کوفیلر
 قنده جائزدر و عبدها معطوفدر مائه و ضمیر مائه قائدر و اضافت ادنی ملاسه ایچوندرو ترکیب
 محلامرفوع فاعل ضعفدر ای ضعف هذا التركيب بوشعرک اولی معلوم دکدر که الواهبك امرای ظاهر
 اولیدی * وانما کلمه حصردر جاز الضارب الرجل وجهی ظاهر در * جلامفعول مطلق ای جل جلاویا
 مفعول له و عاملی مقدر در و اما قلینا جاز الضارب الرجل للحمل علی کذا ویا عاملی ملفوظدر که جازدر اگر
 آنکه مصدر مجهول مراد اولور سه علی المختار جلا لفظنه متعلق فی الحسن الوجه مختاره متعلق والضاربك
 الضارب الرجل به معطوفدر وشبهه به اكا معطوفدر فی حرف جر من موصول ویا موصوفدر قال
 ماضی * معروف ومستكن فاعلی قائدر من اسمنه انه مضاف مقول قول در وانه ضمیری قائدر والضاربك
 به وجهه صل ویا صفتدر منه موصول صل ویا موصوف صفتیه محلا مجروردر فی حرفیه جار
 مجرور یله متعلقدر جازیه جلا علی ضاربك جلا علی المختار کبیدر (محصول ترکیب) اضافت
 لفظیه اولدر که مضاف صفت اوله یعنی اسم فاعل ویا اسم مفعول ویا صفة مشبهه وبوصفت مضاف اوله
 معموله یعنی مفعولنه ویا فاعلنه نحو ضارب زيد وحسن الوجه * اولکی مثال مفعولنه مضافه در و ثانی
 فاعلنه زیرا حسن صفة مشبهه در و اضافت لفظیه نك قائده سی لفظه تخفیفدر آنجی نه تعریفدر ونه

ایلمکیچون * و شرط اضافت که حرف جر تقدیر یله در اولدر که مضاف بر اسم اولی کرک تنویدن و تنبیه و جمع نونندن مجرد اوله * و هی یعنی حرف جر تقدیر یله اضافت اینکی قسم در بریسی معنوی و بری لفظی در معنوی اولدر که آمده مضاف بر اسم اوله صفتدن غیریکه اول صفت کندی معموله مضاف اوله ایمدی اضافت معنویه ده مضاف اسم اولی کرک نحو غلام زید و خاتم فضا و جائز در که مضاف اسم اوله اول اسم صفت اوله اما معموله مضاف صفت اولیه مصارع مصر و کریم البلد کی * و هی اما بمعنی اللام یعنی اضافت معنویه اوج قسم اوزرینه در * بریسی لام معناسنه در اول بر یرده در کم مضاف الیه جنس مضاف اولیه یعنی مضاف الیه مضافه صادق اولیه ینه بونک کی مضاف الیه ظرف مضاف اولیه نحو غلام زید بونده زید غلامک جنسی دکل یعنی غلامه صادق دکل غلامک ظرفیده دکل ایمدی غلام زید اضافتی لام تقدیر یله در ای غلام زید دیمکدر * اضافتک ایکنجی قسمی من معناسنه در که مضاف الیه مضافک جنسی اوله یعنی مضافه صادق اوله نحو خاتم حدید حدید خاتم صادق و خاتمک اصلیدر و اضافت من معنا سنه در ای خاتم من حدید * اضافتک او چنجی قسمی فی معناسنه در اول بر یرده اولور که مضاف الیه ظرف مضاف اوله نحو ضرب الیوم یوم بونده ظرف ضرب در و اضافت فی معنا سنه در ای ضرب فی الیوم و اضافتک بوقسمی قلیل در * و بعضی نحو یلر دیدیکه اضافت فی معناسنه موجود دکلدر و ضرب الیوم مثلنی تأویل المثلدر که بومی مضروب به تشبیه المثلدر در مبالغه طریقه پس یوم که مفعول فیه در مفعول به تشبیه اولمشدر و اضافت لام معناسنه در ای ضرب الیوم کو یایوم مضروب اولمشدر * و بعضیلر بویه تأویل المثلدر که ضرب الیوم معناسی ضرب له اختصاص بالیوم بملابسه الوقوع فیه * نحو یلر خلاف المثلدر که مضاف الیه مقدر حرف جرله می مجرور در بوقسه مضافله می جمهور قولی بویه در که مضاف الیه ده حامل مضافدر مقدر حرف جر نیابتیه * و تفید تعریفا مع المعرفة و تخصیصا مع النکرة و شرطها تجرید المضاف من التعریف * و ما أجازہ الکوفیون من الثلاثة الاثواب و شبهه من العدد ضعیف * و تفید مضارع معروفدر افعال باندن و مستکن فاعلی مآئدر اضافته تعریفا مفعول به مع المعرفة تعریفه متعلقدر و تخصیصا مع النکرة تعریفه معطوفدر * و شرطها مبتدا مضافدر معنویه به راجع ضمیره تجرید خبر مبتدا در المضاف مضاف الیه من التعریف تجریده متعلق و ما موصول و یا موصوفه أجازہ الکوفیون فعل و فاعل و مفعول به و جله صله و یا صفتدر مابه من حرف بیان الثلاثة مجروردر آنکله الاثواب مضاف الیه و شبهه ما قبلته معطوفدر من العدد بیان شبهه در موصول و یا موصوف صله سبیل و یا صفتیه مبتدا و ضعیف خبری (محصول ترکیب) اضافت معنویه معرفیه مضاف اولور سه مضافه تعریف افاده ایدر یعنی مضاف الیه معرفه اولور سه غلام زید کی مراد غلام معینه اشارتدر الامثل و غیر و شبه بونلر معرفیه مضاف اولور سه تعریف کسب الخزلر زبر ابونلر ایهامده توغل المثلدر اما اضافت معنوی نکرهیه مضافه اولور سه تخصیص افاده ایدر نحو غلام رجل اگر چه غلام بونده معین دکلدر اما غلام امرأذن اختصاص کسب المثلدر * و شرطها یعنی اضافت معنویه نکره شرطی مضاف تعریفدن مجرد اولمقدر زبر اگر مضافه الف و لامه و یا علمیتله تعریف اولور سه آنک معرفیه اضافتی جائز دکلدر زبر او اضافت مضافه تعریف افاده ایدر پس اگر مضاف الف و لامه و یا علمیتله معرف اولسه ایمدی آنک تعریف ایچون اضافتی لغو اولوردی زبر بالفعل تعریفی حاصلدر پس جائز دکلدر که الغلام زید دبه سن و یازدکم مکرکه بر قاج کسنه نکر آدی زید اوله و زیدکم دیمکله تخصیص افاده ایده * ینه معرفه نکرهیه ده مضاف او لماز

ملفوظا او مقدر را مرادا فی العمل قال تقدیر مبتدا وفاء حرف تفسیر شرطها مبتدای ثانی ای تقدیر حرف
الجران حرف نصب یکنون فافصده المضاف اسمی و اسمها خبری مجردا صفت اسم در تنوین قائم مقام
فاعلیدر مجرد که لاجلها مجرد متعلق و ضمیر اضافته راجع در و بوجه مبتدای ثانی به خبر در و مبتدای ثانی
خبر به خبر در مبتدای اوله و هو مبتدا مآئدر اضافته مضویه خبر مبتدادر و لفظیه اکامعطف و قدر فالصنویه
مبتدا و فاء حرف تفسیران حرف نصب یکنون مضارع معروف المضاف اسمی و غیر صفة خبری و مضافه
صفت صفة در الی معمولها مضافه نه متعلق در و ضمیر صفته راجع در و بوجه خبر مبتدادر و هو مبتدا مآئدر
اضافته اما وجه حصر کله ده یکدی به معنی اللام خبر مبتدادر فی حرف جر ماموصول و یا موصوف عبارت در
اسم مضاف الیه دن یا خود مامصدر به در مضای محذوف که حین و وقت در ای فی وقت تجاوز المضاف الیه
و عدا ماضی معروف جاوز معنائه و مستکن فاعلی مآئدر مایه جنس مفعولی المضاف مضاف الیه
و بجه صله و یا صفت در مایه موصول صله سیله و یا موصوف صفتیه مجرور در فی حرفیه جار
مجرور به متعلق در معنی اللام متعلق اولدیفی سنه به و ظرفه مفعولی المضاف بوده معطوف در سابقه
جنس المضاف معطوف در معنی اللام قولنه و بمعنی فی ظرفه ای ظرف المضاف بوده معطوف در سابقه
و هو ای اضافت بمعنی فی مبتدا قلیل خبری مثل معلوم غلام مبتدا زید مضاف الیه تقدیری غلام
زید قائم و یا غلام زید جانی تا کم کلام تمام اوله و بجه محلا مجرور مضاف الیه در و خاتم فضة و ضرب
البوم معطوف در غلام زید نه (محصول ترکیب) مجرورات خبر مبتدای محذوف در ای هذا بحث المجرورات
یا خود خبری محذوف مبتدادر ای من العربات المجرورات پس ایکی وجه اوزره بیه و هو ضمیری
مجرورات ضمننده مجروره راجع در و جائز در که مجرورات مبتدا اوله و هو مبتدای ثانی اوله و ما شتمل
خبر مبتدای ثانی اوله و مبتدای ثانی خبر به مبتدای اوله خبر اوله و هو ضمیری که مجروراته راجع در مفرد
مذکر در زیرا که ما شتمل لفظ جهندن مفرد مذکر در اگر چه معنی جهندن جمع مؤنث در و هرگاه که
ضمیر مذکر له مؤنث بیننده واقع اوله که بر سنه دن عبارت اوله اول ضمیر تذکیری و تأنیثی جائز
اولور کویا که دیشدر که المجرورات هی اسماء شتمل علی حکم المضاف الیه و علم مضاف الیه جر در
نه که اول کتابه معلوم اولشیدی و بومقامده مضاف الیه دن مراد هر اسم در که اکابر سنه منسوب اوله
حرف جر واسطه سیله که اول حرف جر ملفوظ اوله و یا مقدر و ترکیده مراد اوله یعنی اثری ظاهر اوله
حاصلی مابعدی مجرور اوله دیمکدر نحو مرت زید مرور حرف جر واسطه سیله زید منسوب
اولدی پس زید بر سنه نك منسوب الیه اولدی ملفوظ حرف جر واسطه سیله ینده بونك کی در
غلام زید ترکیبی که غلام زید منسوب اولشدر مقدر حرف جر واسطه سیله که لامدر و بومقامده مراد در
زیرا که آنک اثری که جر در باقیدر مراد قیدیه احتراز ایلدی مفعول فیه له مفعول له دن زیرا
حرف جر آنزده مقدر در اما مراد دکلدر زیرا اثریکه جر در باقی دکلدر مضاف و مضاف الیه
واضافت استعمالی حرف جر مقدر اولوب مراد اولان برده زیاده در حرف ملفوظ اولان بردن
مرت زید کی اگر چه حقیقتده مضاف الیه در اول معنایه ذکر اولدی و بالتقدیر چونکه معلوم اولدیکه
مطلق اضافت ایکی قسمدر بریسی ملفوظ حرف جرله و بریسی مقدر حرف جرله در و قسم اولده
اضافت جهندن بحث بوقدر بوندن غیریکه حرف جر مابعدی مجرور ایلر نه که مباحث حروفده
معلوم اولسه کرك بونکچون قسم ثانی بی ذکره تخصیص ایلدی اکامتعلق اقسام و احکامی بیان

خبر ماوایه هو المسند ابتداء کلام اوله ویا خبر مبتدا اوله وهو ضمیر فصله المسند خبر خبر اوله بعد ظرف مسند در دخول مضاف الیه * هما ینه بویه در و ضمیر دخولهما ده مآئدر ماوایه وهی مبتدا مآئدر مقدر لغته که لغت اهل الحجاز اکادلات ایدر لغته اهل الحجاز خبر مبتدا ای لغته استعمالها بمعنی ایس لغته اهل الحجاز دیمکدره و اذا اداة شرط زیدت ماضی مجهول فعل شرط ان لفظی مراد قائم مقام فاعلی مع ظرف مکان و ماضف الیه ینه لفظی مراد در و اوحرف عطف انتقض ماضی معروف النفی فاعلی بالا انتقض به متعلق و بوجه معطوف در زیدت بجهله سنه او تقدم الخبر فعل و فاعل معطوف در زیدت بجهله سنه بطل العمل فعل و فاعل جواب شرط و اذا ظرف زمان شرطی متضمن عطف ماضی مجهول فعل شرط علیه قائم مقام فاعلی و ضمیر اجمدر خبر ماوایه بموجب متعلقدر عطفیه و یا علیه به جمیک کسر یله بحرف موجب یعنی مثبت مابعد و مفید ایجاب النفی دیمکدر فارفع خبری محذوف مبتدا تقدیری و اذا عطف اسم علی خبر ماوایه بحرف عطف موجب ای مثبت مابعد وهی بل و لکن فارفع لازم لمعطوف (محصول ترکیب) منصوباتن بمصدر ایس به مشابه ماوایه خبری و مانک ایس به مشابهتی لادن زیاده زیرا که مانفی حال ایچوندر ایس کی بوجهتندر که لانک علی نادر در که و ماوایه ایس کی علی اهلی حجاز لغتیدر و قرآن شریف بولفتنک اوزرینه وارد در قوله تعالی * ما هذا بشرا * و ما هن امهاتهم * و بنی تمیم لغتده ماوایه عمل الیزیرا بونلر اسماء و افعاله داخل اولور ل افعاله ایسه عمل الیزیرا ینه بونک کی اسماده عمل الیزیرا فاذا زیدت یعنی هرگاه که مادن صکره ان حرفی زیاده اوله علی باطل اولور زیرا که ماعامل ضعیفدر پس هرگاه که آنکه معمولی یننه بر فاصله تداخل ایسه عملدن قالور * ینه بونک کی هرگاه که الا ایله معنای نفی منتقض اوله علی باطل اولور نحو ما زید الا قائم * ینه بونک کی اگر خبر اسم اوزرینه مقدم اولور سه علی باطل اولور زیرا چونکه حامل ضعیفدر ترتیب برنده ایکن عمل ایله که قادر در اما ترتیب یرندن آیرلدنک صکره عمل ایله که قادر اولماز نحو ما قائم زید کی * و هرگاه که ماوایه خبر نه حرف موجه عطف قصد اولنسه یعنی مابعدنی اثبات ایدر حرفله عطف اولسه معطوفده رفع واجبدر نحو ما زید قائم بل قاعد و لارجل قائم لکن قاعد بونلرده رفع واجبدر اگر چه که معطوف علیه منصوبدر زیرا که معنای نفی حرف موجب سیله باقی قالماز پس خبرک محمله عطف ایله کرک که اول مبتدا خبر لفیله مرفوعدر ایدی بل قاعدا دیمز سن زیرا که معنای نفی که آنک عملنه سبب در باقی قالماز اما ایس زید قاعدا نصبه جاژدر زیرا که عمل ایس نفی سیله دکلدر بلکه فعلیت جهتندن در نه کمستنی ده معلوم اولمشیدی و المجرورات هو ما شتمل علی علم المضاف الیه و المضاف الیه کل اسم نسب الیه شیء بواسطة حرف الجر لفظا او تقدیرا مراداه قائلقدیر شرطه ان یکون المضاف اسم مجردا تنوین لاجله و وهی معنویة و لفظیة فالمعنویة ان یکون المضاف غیر صفة مضافة الی معمولها وهی اما بمعنی اللام فیما عدا جنس المضاف و ظرفه او بمعنی من فی جملة المضاف او بمعنی فی ظرفه و هو قلیل مثلا غلام زید و خاتم فضة و ضرب الیوم و المجرورات هو ما شتمل علی علم المضاف الیه المرفوعات هو ما شتمل علی علم الفاعلیة کیدر اعرابده و المضاف الیه مبتدا کل خبری اسم مضاف الیه نسب ماضی مجهول الیه کا متعلق شیء قائم مقام فاعلی بواسطة نسبیه متعلق حرف مضاف الیه الجر بوده مضاف الیه در لفظا خبر کان در تقدیری لفظا کان حرف الجر و یا حالدر حرفدن زیر اسماده مفعولدر او تقدیرا معطوفدر اکا * مرادا خبر بعد الخبر در کان به و یا حال بعد الحالدر یعنی حال مترادفه در و جهله یعنی نسب جهله سی صفتدر کل اسم تقدیری کل اسم نسب الی ذلک الاسم شیء بواسطة حرف الجر حال کونه

آنکه مجرور در محاله اشارت در لا اباله ده الفک اثباته و لا غلامی له ده نونک حذفه اصل معناده مشارکت
 ایچون • لم یجز فعل جحد مطلق لا ابا فیها فاعلی ای لم یجز هذا التركيب لاجل المعنی الذی ذکرناه و لیس
 افعال ناقصه دن و مستکن اسمی مآذدر لا اباله و لا غلامی له ده اولان نقیه • بمضاف خبری لفساد المعنی
 لیس به متعلق • خلافا منقول مطلق ای خولف خلافا • لسیویه خلافه متعلق و یحذف مضارع مجهول
 و مستکن قائم مقام فاعلی مآذدر اسم لایه کثیر اصفت مصدر محذوف در و یا ظرف محذوف ای حذف کثیرا
 اوز مانا کثیرا فی حرف جر مثل آنکه مجرور و مضاف در لانی جنس ایچوندر و اسمی محذوف و علیک
 خبری ای حرف تفسیر در محذوفی ای لا بأس دیمکدر مجموعی مضاف الیه در (محصول ترکیب)
 لانی اسم مبنی سنه عطف ایکی وجه اوزرینه در بر بسی لفظه و یا محل قرینه عطفدر که ایکسینک
 بیله حکمی بر در که معطوفک نصبی در بر سیده محل بعیده عطفدر که رفمدر نه که قول شا مرده
 واقعدر • بیت • ولا اب و ابنا مثل مروان و ابنه اذا هو بالمجد ارتدی و تأزرا • واکرلاب و ابن
 دیسک رفعله جائزدر • و لا اباله لاب له کیدر و بومفرد نکره در قح اوزره مبنی لا اباله وله خبری
 ای لاب حاصل له دیمکدر لیکن بونک اصل معناده مضافه مشارکتی و ارکه اول نسبت اب در صاحب
 ضمیره پس بونک ایچون بر اف زیاده ایلدیلر که کویا که اب مضافدر و الفله نصبه مستحقر و جائز
 دکلدر که لا اباله حقیقتله مضاف اوله زیرا که لامک وجودی لفظه اضافه مانعدر پس نیجه مضاف
 اولور زیرا اگر مضاف اولسیدی ضمیره معرفه اولوردی و رفع و تکرار واجب اولوردی نه • لا اباله
 کیدر الفک اثباتیه لا غلامی له و لا ناصری له نونک سقوطیله یعنی بونکده مضافه مشارکتی و ار
 اصل معناده کی نسبت غلامیندر اول ضمیره که لامدن صکره در پس بو مشابعت ایچون نونی بوندن
 حذف ایلدیلر حقیقتله مضاف اولدینی ایچون دکل بلکه حقیقی و اصلی لا غلامیندر نه که لا اباله ده
 بیان اولدی • و من ثمه یعنی لا اباله ده الفک زیاده می و لا غلامی له ده نونک حذفی اصل معناده
 مضافه مشارکت ایچون اولدینی ایچوندر که جائز دکلدر لاب فیهاده الف زیاده ایدوب لا ابافیها
 دیدلر زیرا ابک داره اضافتی فی معنائه اولق ممکن دکلدر • امدی لاب فیهانک مشارکتی مضافه
 اصل معناده اولماز پس مضافه تشبیهله الف زیاده ایلک جائز دکلدر • نه بونک کی لاریقین علیهای
 علی الدار و علی المرأة و علی الامتعة نونک حذفیه جائز دکلدر زیرا که رقیبیک اضافتی علی معنائه متصور
 دکلدر پس آنک اصل معناده مضافه مشارکتی اولماز امدی نونک حذفی مضافه تشبیهله جائز دکلدر
 و لیس بمضاف یعنی لا اباله و لا غلامی له مضاف دکلدر اول سبیله که معنی فساد اولور زیرا اگر مضاف
 اولسیدی رفع و تکرار واجب اولوردی زیرا که اب معرفه اولوردی لا اباله دن مراد خود نفی اب
 منکر در یعنی جنس اب زیرا که معنی بویه در که هیچ باباسی یوقدر آنک دیمکدر • نه لا غلامی له ده ده
 سوز بویه در که مقصود نفی جنس غلامیندر پس اگر مضاف اولسیدی غلامین معرفه اولوردی
 و رفع و تکرار واجب اولوردی • پس اولکه سیویه دیمشدر که مضاف در و اظهار لام تأکید
 اضافت ایچوندر صحیح دکلدر • و قد یحذف اسم لا کاه اولور که لانی اسمی حذف اولور نحو
 لا علیک ای لا بأس علیک دیمکدر • خبر ما ولا المشبهین بایس هو المسند بعد دخولها وهی لفه
 اهل الحجز و اذا زیدت ان مع ما او انتقض النفی بالا و تقدم الخبر بطل العمل و اذا عطف علیه • و وجب
 قارفع • خبر مبتدا مامضاف الیه و لا اکا • معطوف • المشبهین ما و لا نک صفتیدر بلیس اکامتعلق
 هو مبتدای ثانی المسند خبر مبتدای تأیدر و جله خبر اول در و یا خبر خبری محذوف مبتدا اوله ای منها

داخل اوله لانك اسمی متغیر اولماز دخول همزه سببیه یعنی مبنی ایسه بناسی اوزره باقی قالور معرب
ایسه اعرابی اوزره باقی قالور و بعضیلر توهم الیدیلر چونکه همزه لاء جنسیه یه داخل اوله که اسمی
مبیدر اول بنایی که اعرابه تغیر ایدوب منصوب ایدر نته که قول شاعرده واقعدر * مصرع * الارجلا
جزاه الله خیرا * اما بومصر اعله استشهد صحیح دکلدر زیرا که تقدیر کلام بوبله در الاتروننی رجلا
پس بولاه جنسیه دکلدر بلکه حرف نفی در که اول فعله داخل اولمشدر ورجلا اول فعل مقدرک
مفعولیدر ایدمی لاء جنسیه یه داخل اولان همزه نك معناسی یا استفهامدر ألا رجل فی الدار کبی ویا
عرضدر نحو الاتزول منك ههنا ویا تمنی در نحو ألاما اثر به بریده دینور بوسوزکه آنده مار جاسی
اولیه ﴿ و نعت المبنی الاول مفردا بلیه مبنی و معرب رفعا و نصبا نحو لارجل ظریف و ظریفا
والا فالاعراب ﴾ و نعت مبتدا المبنی مضاف الیه * الاول نعت صفتدر * مفردا مقدر کان نك خبریدر تقدیری
اذا کان مفردا ویا حالدر ضمیر مبنی دن * بلیه صفت مفردادر و ضمیر مبنی به مائددر و مبنی و معرب
نعتدن خبریدر رفعا و نصبا مصدر نوعیلدر ویا نزع خافضله منصوبلدر ای معرب برفع و نصب
نحو معلوم لانفی جنس ایچونددر رجل اسمی قتح اوزره مبنی ظریف یه قتح اوزره مبنی نعت رجلدر
ظریف رفعله و ظریفا نصبله یه نعتلدر رجله و جله محلا مجروردر اضافتله * وان حرف شرط
لاحرف نفی یکون اسم و خبریله مقدردر ان لاقربنه سیله * فالاعراب مبتدا خبری محذوف جزاء شرط
واقعدر تقدیری وان لایکن نعت المبنی کا ذکرنا فالاعراب لازم (محصول ترکیب) لایله مبنی اولان
اسمک صفتی که اولکی صفت اوله و ثانی و ثالث اولیه و مفرد اوله و مضاف و مشابه مضاف
اولیه و اول اسم مبنی به متصل اوله یعنی ارالنده فاصله اولیه اول اسمده اوج وجه جائزدر ﴿ بری
قح اوزره مبنی اولق نحو لارجل ظریف کبی زیرا معنی جهتدن بوصف تمة موصوفدر و لایله
نفی بوجوه واقعدر پس کویا کم آخر اسم لاء اول صفتدر ایدمی اسم لا کبی قح اوزره مبنی اولور * ایکنجیسی
رفعله معرب اولقدر محل بعیده جل ایلکه که محلی رفعدر ابتدالفله * اوکنجیسی نصبله معرب اولقدر
بالفظه جل ایلکه ویا محل قریبه ﴿ والا فالاعراب یعنی هرگاه که نعت مبنی اولیه ویا نعت اول
اولیه بلکه ثانی و ثالث اوله ویا نعت اول مفرد اولیه ویا اول مبنی به متصل اولیه بلکه ارالنده فاصله اوله
پس بواقسامک هر برنده رفع و نصبله اعراب ثابتدر و بنا جائز دکلدر نحو لا غلام لارجل ظریفا و ظریف
ولارجل عاقل ظریفا و ظریف ولارجل ذمال و ذومال ولارجل فیها ظریفا و ظریف ﴿ و العطف
علی اللفظ و علی المحل جائز مثل لابل و ابنا و مثل لابلاله و لا غلامی له جائز تشبیها له بالمضاف لمشارکته له
فی اصل معناه و من تمة ام یجز لا بآبایها و لیس بمضاف لفساد المعنی خلافا لسیبویه و یحذف کثیرا فی مثل
لا علیک ای لا بآس ﴿ و العطف مبتدا علی اللفظ اکا متعلق و علی المحل اکا معطوف و جائز خبری
مثل لابل لارجل کبیدر اعرابه و ابنا اکا معطوف مثل مبتدا مضاف لانفی جنس ایچوندرا با اسمی له
خبری و جله مضاف الیه و لا غلامی له لابلاله کبیدر و اکا معطوف * جائز خبر مبتدا تشبیها مفعول له
و عاملی جائزدر که اگر آنکه مصدر مجهول مراد اولور سه و عاملی مقدردر اگر مصدر معروف مراد
اولور سه یعنی انما جوز دیمکدر یا خود مفعول مطلق اوله ای شبه تشبیها * له تشبیه متعلق لما بعد
لا دیمکدر بالمضاف یه اکا متعلقدر لمشارکته ای لمشارکته ما بعد لا تشبیه متعلقدر مفعول له تعلقیله
* له ای لمضاف یه لمشارکته متعلقدر * فی اصل معناه ای معنی المضاف لمشارکته متعلق * من حرف سبب * تمة

و محلی رفعدر ابتد الفله و ایکنجیسی ایکنجینکدر و محلی نصبدرو بو تقدیرجه ایکی جله اولور یا خود
 ثانیده نفی جنس ایچوندر و بوندن صکره کلان اسم مرفوع اولور ابتد الفله تکرار سز مبرد قوی اوزره
 * و رفهمامعطفو قدر قحهمایه ای رفع الاول و الثاني یعنی یا هر بریسی ابتد الفله مرفوعدر و هر برینه
 بر خبر تقدیر اولور یعنی لاحول الا بالله و لا قوة الا بالله پس جله ابتد الفله ابتدایه معطوف
 اولور * ابعدی بو طریق ایله ایکی جله اولور یا خود اولکی ابتد الفله مرفوع اولور و ایکنجیسی
 ا کا عطفله عطف مفرد علی المفرد طریقله و ایکنک خبری بر اولور تنبیه و مجموعی بر جله اولور
 و جائزدر که اولکی مرفوع اوله لیس معناسنه لایله و ثانی معطوف اوله عطف مفرد علی المفرد
 طریقله و خبر لری بر اولور تنبیه و ایکنجیسی بو وجه اوزرینه زائد اولور * و جائزدر که اولکیسی
 لیس معناسنه لایله مرفوع اوله و خبری محذوف اوله و ایکنجیسی مبتد الفله مرفوع اوله و خبری
 محذوف اوله و لاء ثانیه زائده اوله و ایکی جله اوله * و رفع الاول معطوف در قحهمایه و یا مبتدای محذوفه
 خبر اوله تقدیری و الخامس رفع الاول اما بالابتداء عند المبرد یعنی اولکی نك رفعی مبرد قننده
 ابتد الفله در و یا لایس معناسنه دره علی ضعف خبر مبتدای محذوفدر و هذا ای رفع الاول علی ضعف
 دیمکدر و فتح الثاني رفع اوله معطوفدر (محصول ترکیب) هر کا هکله لاکله سی مفرد نکره ایله مکرر
 اوله و ثانی اوله معطوف اوله نحو لارجل فی الدار و لا امرأه و لا حول و لا قوة الا بالله آئده بش
 وجه جائزدر که * اولکی وجه اولدر که ایکی لایله نفی جنس ایچوندر و ایکی مفرد نکره فتح اوزره
 مبنی اولور بو وجه زیاده روشندر * ایکنجی وجه اولدر که لاء اول نفی جنس ایچوندر و اسمی فتح
 اوزره مبنی اولور و لاء ثانی زائد اولور تدکیر نفی ایچون و کا لامذکره نفی دیرلر و لاء مذکره دن
 صکره اسم منصوب و منون اولور لاء اولک اسمک لفظی اوزره عطفله زیرا فقه بنائیه عروض
 سببیه حرکت اعرا بیه مشابهدر * و جائزدر که لاء اولک اسمی محلته عطف اوله یعنی محل قرینه زیرا
 کله لایله محلا منصوبدر * وجه ثالث بواسطه اوزره در که وجه ثانیده سوبلدک لیکن مابعد لامذکره
 مرفوع اولور اسم لانک محل بعیدنه عطفله نه که سابقده اسم لانک محل قرینه عطفله منصوب اولور دی
 * در دنجی وجه اولدر که ایکی لانک بیه مابعدی مرفوع اولور تنوین ایله * ابعدی ایکی کله لایله نفی جنس
 ایچون اولور لیکن ایکنسک بیه مابعدی مرفوع اولور جواب سؤاله مطابق اولسون ایچون
 کویا که سائل سؤال ایدر که أحول وقوة بغير الله پس جواب لاحول و لا قوة الا بالله اولور تا که جواب
 سؤاله مطابق اوله مرفوع اولمده * و مثل لارجل ده اگر چه تقدیر سؤال اطلب ممکندر اما بونده
 رعایت مطابقت قصد التماسلر در زیرا که مطابقته اتمام شول سؤال و جواب ارا سنده اولور که آئده تعدد
 و تکرر اولیه * وجه خامس اولدر که لاء اول لیس معناسنه اوله و اسمی مرفوع و منون اوله و لاء
 ثانی نفی جنس ایچون اوله و اسمی فتح اوزره مبنی اوله و بو وجه ضعیفدر زیرا که لانک
 لیس معناسنه استتمالی نادر در و چونکه حول وقوت بر مضایه در بو جهتنددر که الا بالله مستثنیه
 مفرغدر ایکنسنه بیه خبر و افعدر و احتیاج بو قدر که لاحول ایچون بشقه خبر تقدیر اولنه * و اذا دخلت
 الهمة لم تغير العمل و معناها الاستفهام و العرض و التثنی * و اذا اداة شرط دخلت فعل شرط الهمة فاعلی
 لم تغير فعل جمحد مطلق العمل مفعولی و بو جله جواب شرطدر و معناها مبتدأ و ضمیر لایه راجعدر الاستفهام
 خبر مبتدا و العرض ا کا معطوف و التثنی ده بویه (محصول ترکیب) چونکه همزه لاء جنس بیه

بوجه ایچون المنصوب بلا دیدی مثال اول مضافه کوره در و مثال ثانی مشابه مضافه کوره در
 فان کان مفردا یعنی اسم لامفرد و نکره اولورسه یعنی مضاف و یا مشابه مضاف اولمازسه مبنی اولور
 اول حرکت و حروف اوزرینه که معرب ایکن نصبی آنکه ایدی مثلاً لارجل قهقهه اوزره مبنی در * لارجلین
 ماقبلی مفتوح بایه مثال * یا هلین یانک ماقبلی کسره به مثال * لاضاربات الف و تایلّه جمعه کسره به مثالدر
 بونده قح اوزره مبنی اولمده جائزدر قول شاعرده لاضاربات کبی اسمی لانک مفرد و نکره اولدقه بناسنه
 سبب معنای حرفی تضمین در زیرا که لارجل نک تقدیری لا من رجل در و هرگاه که بر اسم معنای حرفی
 متضمن اوله مبنی اولور * وان کان معرفه یعنی اسم لامعرفه اولورسه کر کسه مضاف اوله و کر کسه مفرد
 و کر کسه لایله اسم معرفه نک مایتنده فاصله اوله کر کسه اولیه اول اسم معرفه بی مرفوع ایلک واجبدر
 زیرا لاه جنسید نک معرفه ده عملی اولماز تا کم ان مرتبه سندن آنک مرتبه سی منخط اوله زیرا ان نکره ده
 و معرفه ده عمل ایله و معرفه نک تکراری ده لازم اولور نته که لازمه فی الدار و لا عمرو دیرسن و بو
 تکرار آنک ایچون واجبدر که لاصلنده فی جنس ایچوندر و جنسده تعدد اولور و چونکه معرفه ده
 تعدد اولماز تکرار قائم مقام تعدد جنسی اولور * یه بونک کبی لایله اسمی یتنده فاصله واقع اولورسه
 آنده رفع و تکرار واجبدر نته که لافیه ارجل و لامرأة دیرسن * زیرا بو کلام جواب سؤال مقدر در کویا که
 بر کیسینه سؤال ایدوب دیر آفیه ارجل او امرأة پس جواب سؤاله مطابق اولسون ایچون مفصولده رفع
 و تکرار واجب اولدی * و تأویل قضیه و لا باحسن لها اولدر که و لا مثل ابی حسن دیمکدر و مثل معرفه
 اضافله معرفه اولماز زیرا تنکیر ده توغلی وار پس نصبی قهقهه ایله واجب اولدی و چون مثل که مضافدر حذف
 ایلدیلر و مضاف الیه آنک قائم مقامی اولدی مضافک اعرابی که نصیدر اخذ ایلدی لیکن نصب بونده الفله در
 و مضافده قهقهه ایله ایدی و بو سوز حضرت امام عمر کدر حضرت امام علی کرم الله وجهه حقنده یعنی هذه
 قضیه یا خود لنا قضیه و لا مثل علی حاصل لها ا کر بو تأویل اولیایدی رفع و تکرار واجب اولوردی پس
 بویه دیمک اولوردی و لا ابو حسن لها و لا معاذ * و فی مثل لاحول و لا قوة الا بالله خسه اوجه قهقهه
 و نصب الثانی و رفعه و رفعهما و رفع الاول علی ضعف و قح الثانی * فی حرف جر مثل مجرور و مضافدر
 مابعدنه لاجنسیه * حول اسمی و لا قوة آنک کبی و بو مجموع محلا مجرور اضافله جار مجرور بیه محلا مرفوع
 خبره خسه مبتداً اوجه مضاف الیه قهقهه بدل بعضدر خسه دن و یا مبتدای محذوفه خبر تقدیری
 الاول منها قح المتفقین نحو لاحول و لا قوة هر بریسی فی جنس ایچون اولمده مفتوحدر تقدیری
 لاحول الا بالله و لا قوة الا بالله پس اولکینک خبری حذف اولدی ثانینک دلالتیچون بو عطف الجملة
 علی الجملة در * و جائزدر کم ثانی اوله معطوف اوله عطف المفرد علی المفرد طریقیله تقدیری لاحول
 و لا قوة کائنان الا بالله و نصب الثانی معطوفدر فقهما به و یا مبتدای محذوفه خبردر تقدیری وجه
 ثانی نصب ثانی مع قح الاولدر نحو لاحول و لا قوة لاول فی جنس ایچوندر و ثانی زائددر فی تأکید
 ایچون و اسمی نصب ایدرسن تنوینله اولکینک محله عطفله زیرا محلی معربدر و رفعه نصب ثانی
 کبیر اهر ایده و عطفده ای رفع الثانی مع قح الاول نحو لاحول و لا قوة اولکبسی فی جنسدر
 * و ایکنجیبسی یازایددر و آنده نکره اسم معطوفدر محل منفیه و محلی رفعدر ابتدا ایله و بو وجهده
 خبر تنبیه اولور زیرا ایکی اسمدن خبردر که بری برینه معطوفدر و جمله بردر * و یا لیس معنایه در
 اگر چه لالیس معنایه عمل ایلکد فلیدر پس بوجه اوزره ایکی خبردن لازمدر بریسی اولکینک

ایله ای الذی اسند الیه خبرها خبر مبتدای ثانی و جمله خبر اول و یا خبر اول محذوف اوله ای من الملحقات اسم ان بعد ظرف دخولها مضاف الیه و ضمیر اسم ان به واحدی اخواتها به راجع در فهو معلوم ان حرف در حروف مشبهه بالفعلین وزید اسمی و قائم خبری و جمله محلا مجرور در اضافتله (محصول ترکیب) انک و اخواتک اسمی اصلده مبتدادر و بو حروف آتی رفعدن نصبه کنودی پس اکا و حروفک اسمی دبر لر ابدی بو حروفک اسمی مسند الیه اولور بو حروفک دخولندن صکره تنه که خبری مسند اولور بو حروفک دخولندن صکره شویله که مرفوعانده مرور ابدی بو حروفک مباحثی مستوفی مذکور اولسه کرک حروف بمشده ان شاء الله تعالی المنصوب بلا التي لنفی الجنس هو المسند الیه بعد دخولها یلیها نكرة مضافا او مشبها به مثل لا غلام رجل ولا عشرين درهما لك فان كان مفردا فهو مبنی علی ما ینصب به وان كان معرفة او مفصولا ینبه و بین لا و وجب الرفع والتکریر و مثل قضية ولا ابا حسن لها متاول المنصوب مبتدا خبری محذوف ای من الملحقات المنصوب بلا منصوبه متعلق التي اسم موصول لنفی الجنس فعل مقدره متعلقه که کان در و کان متعلقه صله در موصول صله سیله صفت لادره هو مبتدأ المسند الیه خبری بعد ظرف مکان دخولها مضاف الیه و ضمیر لایه راجعدره یلیها فعل مضارع معروف و مستکن قائم مقام فاعلی مآئدر منصوبه و یا المسند الیه و ضمیر بارز مفعول به راجعدر لایه نكرة حالددر یلیها فاعلندن مضافا حال مترادفه و یا صفت نكرة در او مشبها معطوفدر مضافه به متعلقدر مشبهه و ضمیر راجعدر مضافه مثل معلوم لانفی جنس ایچوندر غلام منصوب اسمی رجل مضاف الیه فیها خبری و ضمیر داردن عبارتدر و لاسابق کیدر عشرين مشابه مضافدر درهما تمیزی لک خبری فان حرف شرط کان فعل شرط و مستکن اسمی مآئدر لادن صکره واقع اسم مفردا خبری فهو مبتدأ مبنی خبری جمله اسمیه جزاء شرط و تعدر آنک ایچون اولنه فا داخل اولدی و علی حرف جر و ما موصول و یا موصوف ینصب مضارع مجهول و مستکن قائم مقام فاعلی مآئدر لادن صکره واقع اسم به ینصب به متعلق به ضمیری مایه مآئدر و بو جمله صله و یا صفتدر مایه موصول صله سیله و یا موصوف صفتیه محلا مجرور در علی ایله و بو جار مجرور به مبنیه متعلقدر تقدیری فان کان الاسم الذی بعد لانفی الجنس مفردا ای لا یكون مضافا ولا مشبها به فذلك الاسم مبنی علی الثنی الذی ینصب ذلك الاسم بذلك الثنی من حرکت او حرف لو نصبه وان کان معرفة ان کان مفردا کبی در ابرایده او مفصولا معرفة معطوفدر یعنی فصل واقع اولور سه ینبه ظرف مکان مضافدر اسم لایه راجع ضمیره و بین معطوفدر اکا و مضافدر لایه و وجب ماضی معروف الرفع فاعلی والتکریر رفعه معطوف و بو جمله جزادر وان کان معرفة قولنه مثل مبتدا مضاف قضية مبتدای محذوفه خبردر و لانفی جنس ایچوندر و اسمی محذوف و ابا آنک مقامنه قائم و ابرای اکا و برلدی حسن مضاف الیه لاه خبر لادر و ضمیر قضیه به راجعدر قضية الخ مضاف الیه متاول خبر مبتدادر ای مثل هذا الکلام متاول تقدیری هذه القضية حکم ولا قاضی مثل ابی حسن لها (محصول ترکیب) نفی ایچون اولان لاکله سی انک عملنی ایلر جل نقیض علی التقیض و یا جل نظیر علی النظر طریقیه زیرا ان تا کید اثبات ایچوندر و لانا کید نفی ایچوندر پس بوده نواسخ مبتدا و خبر ایچوندر اما علی که بعض یرده نصبدر اوج شرطله ظاهر او اور بریمی اولدر که لایله اسمی ارا سنده فاصله اولیه ایکنجیمی اولدر که اسم نکره اولقی کرک او چنجیمی اول نکره مضاف و یا مشابه مضاف اولقی کرک

وَأَنْتَ بَوْلِدَاشْ لِرَبِّكَ هَرَبَرَبِّكَ خَبَرِي مَسْتَدَّرْ كَانْكَ وَاخْوَانِكَ اسْمُهُ بَوْلَرْدَن هَرَبَرَبِّكَ دَخُولْدَن
صَكْرَه وَبُو مَسْنَدَكْ بِالْفَعْل خَبَر كَانْ دَر اَصْلَنْدَه خَبَر مَبْتَدَا دَر كَانْ كِه اَوَّلَه دَاخِل اَوْلَدِي مَبْتَدَا فَاعِل
اَوْلَدِي كِه اَصْطِلَاحَه اَكَا اسْم كَان دِيرَلر وَخَبَر مَبْتَدَا خَبَر كَان اَوْلَدِي وَمَنْصُوب اَوْقُونْدِي مَفْعُولَه
مَشَابَهْتَلَه چُونَكِه كَان فَاعِلِيلَه كَلَام تَام دَكْلَر آكِه فَعْل نَاقِض دِيدِيلَر وَبُو خَبَرِكَ اَمْرِي وَحَالِي خَبَر
مَبْتَدَا كَبِيرِدِر اَوَّل اَقْسَام وَاَحْكَام وَشَرَايُطَه كِه خَبَر مَبْتَدَا دَر كَر اَوْلَدِي پس كَان مَفْرُود اَوَّلُور جَلَه
اَرَلُور وَجَلَه دِه بَر مَانْد كَر كَدْرَكِه اسْمُهُ رَاجِع اَوَّلَه تَه كِه آئِنْدَه مَعْلُوم اَوْلَدِي لِيَكِن خَبَر كَان مَعْرُفَه
اَوَّلَجِه اسْمِي اَوَزْرَه مَقْدَم اَوَّلَمَقِ جَاژْدَر اَمَّا مَبْتَدَا وَخَبْرَه بُو جَاژ دَكْلَر زِيْرَا بُوْنْدَه اسْم وَخَبْرَا عَرَابَه
مَخْتَلَفْ دَر پَس تَقْدِيم وَتَاخِير لِه التَّاسِ وَاَقْع اَوَّلَا مَبْتَدَا وَخَبْرَه كَبِي يَنَه مَقْصَاوِيْن دِه حَال بُوْلَه دَرَكِه
تَقْدِيم وَتَاخِير بُوْنْدَه جَاژْدَر اَمَّا مَبْتَدَا وَخَبْرَه جَاژ دَكْلَر زِيْرَا بُوْنْدَه اَعْرَاب مَخْتَلَفْ اَمَّا آئِنْدَه دَكْلَر
وَبُو تَقْدِيم شُول زَمَانْدَه جَاژ دَر كِه اَبِكْسِي نَك يِلَه وَاَبَرِي سَنَك اَعْرَابِي لَفْظِي اَوَّلَه وَفَدِي مَحْذُف
طَامَلَه بَعْنِي كَاه اَوَّلُور كِه عَامِل خَبَر كَان حَذْف اَوَّلُور جَوَاز طَرِيقِلَه نَحْو النَّاس مَحْزُون بَأَعْمَالِهِمْ
اَنْ خَيْرًا فُخِير وَاَنْ شَرًا فُتِر * وَاَلَمْ يَمُوتْ بِمَاقِلَ بَه اَنْ سَيِّفًا فُسِيف وَاَنْ خَبْرًا فُخِير بُوْنَك
كَبِيرْدَه دَر دُرُوجَه جَاژْدَر * وَجَه اَوَّل نَصْب اَوَّل وَرْفَع ثَانِي * وَاَبِكْنَجِيْسِي بُوْنَك هَكَسْنَجِه
* وَاَوْجَنْجِيْسِي اَبِكْسِي نَك يِلَه نَصْبِيلَه * وِدَر دَنْجِيْسِي اَبِكْسِي نَك يِلَه رَفْعِيلَه اَمَّا اقْوَاي وَجُوه وَجَه اَوَّلُر
وَتَقْدِير كَلَام بُوْلَه دَر كِه اَنْ كَان عِلْم خَيْرًا فُجَزَاؤَه خَيْرِدَر شَرْطَه كَان اَسْمِيلَه يِلَه مَحْذُوف دُرُوجَه خَبَرِي بَاقِي دَر
وَجَزَاؤَه مَبْتَدَا مَحْذُوف وَخَبَرِي بَاقِي دَر * پَس كَلَامْدَه مَحْذُوف آذَر دُرُوجَه مَعْنَا سِي كَال صَحْنَدَه * وَهَكَس وَجَه
اَوَّل اَضْعَف وَجُوه اَرَبْعَه دَر تَقْدِير كَلَام بُوْلَه دَر كِه اَنْ كَان فِي عِلْم خَبَر كَان جَزَاهُمْ خَيْرًا پَس
شَرْطَه كَان خَبَر يِلَه كِه جَار وِمَجْرُور دَر مَحْذُوف دُرُوجَه اَسْمِي بَاقِي وَجَزَاؤَه كَان اَسْمِيلَه مَحْذُوف دُرُوجَه خَبَرِي بَاقِي * پَس
بُو وَجَه دِه حَذْف چُوق وَمَعْنَا سِي ضَعِيف دَر زِيْرَا كِه هَر كَاهَكِه عَمِلْدَه اَيْلَك اَوَّلَه لَازِم دَكْلَر كِه جَمِيع جَزَاهُ
خَيْر اَوَّلَه * وَاَوَّل اَبِكِي وَجَه قُوت وَضَعَف آرَه سَنْدَه مَتَوَسْطِر دَر اَبِكْسِي يِلَه مَرْفُوع اَوَّلَجِه تَقْدِير كَلَام
بُوْلَه اَوَّلُور كِه اَنْ كَان فِي عِلْم خَبَر فُجَزَاؤَه خَيْر پَس شَرْطَه مَحْذُوف چُوق دُرُوجَه مَعْنَا ضَعْف چُوق
وَجَزَاهُ حَذْف وَجَه اَوَزْرَه دَر * اَمَّا اَبِكْسِي يِلَه مَنْصُوب اَوَّلَجِه تَقْدِير كَلَام بُوْلَه دَر كِه اَنْ كَان عِلْم خَيْرًا
كَان جَزَاؤَهُمْ خَيْرًا پَس شَرْطَه حَذْف اَوَّلَكِي كَبِيرِدِر بَعْنِي وَجَه اَوَّل كَبِيرِدِر اَمَّا جَزَاؤَه حَذْف چُوق دَر اَبْدِي
بُو اَبِكِي وَجَه مَتَوَسْطِر وَجَه اَوَّلَه هَكَسِي يَنْدَه * وَيَحْبِبُ بَعْنِي خَبَر كَان نَك طَامَلَتِي حَذْف اَيْلَك وَاجْبِدِر
اَمَّا اَنْتَ مَطْلَقًا اَنْطَلَقْتَ كَبِي بَرْدَه بُو كَلَامَكِ اَصْلِي بُوْلَه دَر كِه لَان كَنْتَ مَطْلَقًا اَنْطَلَقْتَ دَر * اَمَّا اَنْتَ نَك
اَصْلِي لَان كَنْتَ دَر * پَس لَام قِيَاسًا حَذْف اَوْلَدِي زِيْرَا اُنْ وَاُنْ دِن حَرْف جَر حَذْف اَيْلَك
قِيَاسِيْدَر آئِنْدَه صَكْرَه كَان حَذْف اَوْلَدِي اَخْتِصَار طَرِيقِلَه پَس ضَمِير مَتَصِل مَنفَصَلَه مَنقَلَب اَوْلَدِي
وَمَا كَلَه سِي زِيَادَه اَوْلَدِي آئِنْدَه صَكْرَه كَان بَرِيْنَه آئِنْدَن هُوْض وَنُون اَنْ مِم مَابَه اَدْغَام اَوْلَدِي وَخَبَر
كَان بَاقِي قَالْدِي بَرْنَدَه * پَس اَمَّا اَنْتَ مَطْلَقًا اَنْطَلَقْتَ اَوْلَدِي بُو تَقْدِير قَتَح هَمْزِيَه كُورَه دَر اَمَّا كَسْرِيَه
اَوَّلَسَه تَقْدِيرِي اَنْ كَنْتَ مَطْلَقًا اَنْطَلَقْتَ اَوَّلُور اَبْدِي بُوْنَك عَمَلِي اَوَّلَكِي كَبِيرِدِر اَلَا حَذْف لَامْدَه
دَكْلَر زِيْرَا بُو صُورْتَه لَام بُو قَدْر كِه حَذْف اَوَّلَه اَمَّا مَصْنَف اَوَّلَكِي صُورْت اَوَزْرَه قَصْر اَبْلَدِي اَشْهَر
اَوْلَدِي چُون * اسْم اَنْ وَاخْوَانَهَا هُو الْمَسْنَد اِلَيْه بَعْد دَخُولهَا نَحْو اَنْ زَيْدًا قَاتِم * اسْم مَبْتَدَا اَنْ لَفْظِي
مَرَاد مَضَاف اِلَيْه * وَاخْوَانَهَا مَعْطُوف دَر اَنْ يَه هُو ضَمِير فَصْل وَيَا مَبْتَدَا مَانْدَر اَسْم اَنْ يَه * الْمَسْنَد

زیرا که بر تو یا یکی و یا غیر یکی طقوزه و ارنجه او نه داخلدر بقینا * الانک صفت محمول مثالرندن
 بعضدر بوآیت کریمده واقع اولان مثال نحو لوکان فیہما آلہۃ الا اللہ لفسدنا الی بوندہ غیر معنا سنددر
 و آلہ بہ صفتدر کہ جمع منکور غیر محصوردر و چونکہ الاحرفدر و قابل اعراب دکلددر اول
 اعراب کہ غیرک حقیدر الانک مابعدنہ و یردیلر * و ضعف فی غیرہ یعنی الای غیرہ جل الملک تابع
 منکور غیر محصور اولدیغی وقت ضعفدر زیراکہ اول مقامده استثناء ممکندر و الای کندی اصلنہ
 جل الملک اولی در نند کہ بویندہ واقعدر بیت * و کل اخ مفارقه اخوہ * لعمروایک الا الفرقدان *
 الا بوندہ غیر معناسنہ در و کلہ صفتدر کہ مرفوعدر و اعراب رفع الانک مابعدنہ و یرلدی کہ فرقداندر
 اصل بوندہ بوایدیکہ الادات استثناء اولیدی و الا الفرقدین دینلیدی زیراکل اخ جیع قرداشلرہ یارار
 ابعدی فرقدین آندہ داخلدر و مستثنیٰ متصل اولوردی * اما جهور صفت اوزربنہ اتفاق ایلدیلر
 و اعراب سوی سابقا ذکر اولدی کہ سوانک و اخوانک اعرابی استثناءه نصبر طرفیت مقدرہ
 اوزرہ پس جائی القوم سوی زید یعنی زیدک غیریمی کلدی حاصلی زیدک غیری قوم کلدی بویر
 مقدر ظرفدر محقق دکل و نصب مقصورہہ تقدیر اولور و ممدودہ لفظی اولور بعضیلر دینلیر کہ اعرابہ
 سوانک و اخوانک حکمی استثناءه غیرک حکمیدر اما قول اول اصحدر * خبرکان و اخوانها هو
 المسند بعد دخولها نحو کان زید قائما و امرہ کأمر خبر المبتداء و یتقدم معرفہ و قد یحذف مالمہ فی مثل
 الناس یجزیون بأعمالہم ان خیرا فخیروان شرافتہر و یحوز فی مثلہا ربعة واجہ و یجب الحذف مثل اما انت
 منطلقه انطلقت ای لان کنت * خبر مبتدأ کان لفظی مراد مضاف الیہ و اخوانها کان بہ معطوف و ضمیر
 کان بہ راجعدر کلہ اعتباریہہ ہو ضمیر فصل و یا مبتدای ثانی عائددر خبرکان بہ المسند خبر مبتدأ * بعد
 ظرفدر مسندہ دخولها مضاف الیہ و ضمیر عائددر کان بہ مبتدای ثانی خبریہہ خبر مبتدای اولدر و یا خبر
 اول محذوف اولہ ای من الملتفات خبرکان دیکدر و جملہ ثانیہ مینہدر جملہ اولایی و یا مستأنفہدر
 مثل معلوم کان نافضہ * زید اسمی قائما خبری و جملہ محلا مجروردر اضافلہ و امرہ مبتدأ مضافدر
 خبرکان بہ راجع ضمیرہ * کأمر خبر المبتداء خبری و یتقدم مضارع معروف و مستتر قائم مقام فاعلی عائددر
 خبرکان بہ معرفہ حالدر یتقدم فاعلندن و قد حرف تقلیل یحذف مضارع مجهولہ مالمہ قائم مقام فاعلی
 و ضمیر خبرکان بہ راجع در فی حرف جر و مثل مجروردر آنکلہ * الناس مبتدأ مجزبون خبری بأعمالہم
 مجزبونہ متعلقہ ان حرف شرط و فعلی محذوفدر ان قرینہ سبلہ کہ کاندر و خیرا خبری فخیر خبر مبتدای
 محذوفدر و بو جملہ جزاء شرطدر تقدیری ان کان عملہم خیرا فجزاؤہم خیر * وان شرافتہر
 ماقبلی کیدر و جملہ یعنی الناس مجزبون محلا مجروردر اضافلہ و یحوز مضارع معروف فی مثلہا ای
 فی مثل هذه الامثلة و یا هذه العبارة یحوز بہ متعلقہ اربعة فاعل یحوزدر اوجه مجرور بمیز * اولکیسی
 ان خیرا فخیر اولکیسی منصوبدر خبرکان اولغلہ و ایکنجی مرفوعدر خبر مبتدأ اولغلہ * وجهک
 ایکنجیمی ان خیر فخیرا اولکیسنک عکسجہ ای ان کان فی عملہ خیر فکان جزاؤہ خیرا * وجه ثالث
 ان خیرا فخیرا ایکیسنک نصیبہ ای ان کان عملہ خیرا فکان جزاؤہ خیرا * و درنجی وجه ان خیر فخیر
 رفعلہ ایکیسندہ بلہ ای ان کان فی عملہ خیر فجزاؤہ خیر * و یجب مضارع معروف الحذف فاعلی فی مثل
 حذفہ متعلق ان مصدریہ و ما کن دن عوض و انت اسمی مطلقا و منطلقا خبریہ انطلقت فعل و فاعل
 ای لان کنت اما انت عبارتنی تفسیردر (محصول ترکیب) یعنی منصوبات ملحقہ مدن بعضدر خبرکان

(وآنک)

شروعده غیر مبتدا وصفه صفتی حلت صفت صفتدر یاخود مستأنفه در ضمیر صفتیه راجعدر
یاخود غیره کله اعتباریله علی الاجلته متعلق فی الاستثناء حالدرای حال کونها واقعه و یا جلته متعلق
کاف حرف جر و یا اسمدر مثل معنائه محلا منصوب مصدر محذوفه صفت و ما مصدریه و یا موصوله
و حلت ماضی مجهول والا قائم مقام فاعلی علیها جلته متعلق فی الصفة بنه بویه اذ ظرف حلت
مضافدر مابعدنه جمله به کانت افعال ناقصه دندر مستقرا سمی مآذدر الیه و تابعه خبر کانتدر
لجمع تابعه متعلق منکور صفة جمدر غیرده بویه در محصور مضاف الیه لتعذر الاستثناء کما جلته
متعلق تقدیری و کلمه غیر صفة فی الاصل حلت علی الا فی الاستثناء جلا مثل حل الا علی غیر او جلا
مثل الحمل الذی حلت الاعلیا فی الصفة وقت کونها تابعه لجمع منکور غیر محصور لاجل تعذر الاستثناء
معموم معلوم لو حرف شرط بر نسنه ک امتناعی ایچوندر غیرنک امتناعندن او توری کان فعل شرط
فیهما خبر کاندر آله اسمی الا الله صفة آله در ای غیر الله و قنک حرفک اعرابدن حظی اولمدیه
کنندن صکره اسمده ظاهر اولدیکه الله دره لفسدنا جواب شرط وضعف ماضی معروف مستر
فاعلی راجعدر حل الا علی الصفة به که حکما مذکوردر زیرا حلت کا دلالت ایدره فی غیره ضعفیه
متعلق و ضمیر مقدره راجعدر ای فی غیر الجمع المنکور بالشروط المذكورة و اعراب مبتدا و سوی
مضاف الیه و سواء اکامعطوف النصب خبر مبتدادر علی الظرف نصبه متعلق علی الاصح مبتدای محذوفه
خبردر تقدیری النصب علی الظرف علی القول الاصح دیمکدر (محصول ترکیب) مستثنی مجروردر
غیر دن و سوی دن و سوادن صکره اضافله و حاشا دنصکره زیر احرف جردر اکثر نحو بلر قولنجه
اما بعضیلر قولنجه فلدنر و مابعدی منصوبدر مفعول به لغله نه که خلا و عداده ذکر اولندی و اعراب
غیریه یعنی غیر لفظی که استثناء واقعه اوله اعرابی الانصکره کن مستثنی کی در یکن تفصیل او زره
یعنی کلام موجب نصکره و مستثنی مقدم اولدنده و مستثنی منقطعه مثلا جائی القوم غیرزید
و ماجانی غیرزید احد و ماجانی القوم غیر جار نصبه * و ما جائی احد غیرزید بدلیله مرفوع
و مستثنی لغله منصوب * و ماجانی غیرزید تعریفله مذکوردر لفظ غیرنک اعرابدر اما مابعدی
اضافله مجروردر الیه و لفظ غیر صفتدر استثناء الیه حل اولندی یعنی اصل وضعده صفتدر نه که
جانی رجل غیرزید بر سن و بوجه او زره استعمال چوقدر اما کاه اولور که غیر الیه حل اولور و استثناء
مستعمل اولور و الانک مابعدی اضافله مجرور ایدر و اعرابی مابعد الانک کندی قبول ایدر و الانک اصلی
حرف استثناء اولقدر نه که معلوم اولدی و کاه اولور که غیره محمول اولوب صفت اولور پس غیرنک اعرابی
الانک مابعدنه و بر بلور و بوه که الا غیره محمول اولوب صفت اولور شول برده کیم الابر جمع منکور غیر محصور
دنصکره واقع اوله یعنی بر جمدنصکره واقع اوله که نکره اوله و محصور و معین اولیه نه که جائی رجال الا
زید بونده الا فی صفته حل الله نک وجهی بودر کم استثناء متعذردر زیر استثنی متصلده الانک مابعدی ماقبله
داخل اولقی کرک یقینا تا کیم اخراج منصور اوله و مستثنی منقطعه مابعدی ماقبله داخل اولقی کرک یقینا
و مذکور مثاله زید جماعت رجاله داخل اولقی و ارا لمقی و اریس ایکی قسمی یله بونده ممکن دکلدر اما اگر
جانی الرجال الا زیدا دیسک بومکندر زیرا معرف باللام رجال جمعی شاملدر و زید داخل اولور
آنره یقینا و استثناء متصل اولور * مصنف رحمه الله جمع منکوری غیر محصوره تقید ابدی زیرا
محصور اولسه استثناء آنده جائز اولور نه که زید علی عشرة دراهم الا واحدا و یا الا اثین الی غیر ذلک

موجبه اوله که کلام مفید اوله زیرا موجب اولسه مفید اولماز تنه که یکن مثالردن معلوم اولدی
نحو ما جانی الا زید یعنی ما جانی احد الازید معنای بکا کیسه کلدی الا زید کلدی بوا یسه
ممکندر * اما کلام موجب اولسه نحو جانی الازید با که هب دنیا خلقی کلدی الازید کلدی دیمکدر
بوا یسه ممکن دکلدر * حاصلی مستثنی مفرغ کلام موجبده اولماز مکرکه معنی مستقیم اوله نحو قرأت الایوم
کذا یعنی قرأت فی جمیع الایام الایوم الجمعه بو کلام موجبدر و مستثنی منه محذوفدر معنی ده مستقیمدر
* ومن ثمه یعنی اعراب علی حسب العوامل کلام موجبده اولماز مکرکه معنی مستقیم اوله جائز دکلدر
ما زال زید الاعمال ترکیبی زیرا زالک معنای نفیدر و نفی ثبات افاده یادر پس معنی بوبله اولور که
زید جمیع صفاته متصفدر العلم صقیله دکل بوا یسه منصور دکل پس معنی مستقیم اولماز * و اذ انهدر
البدل یعنی قحانکم مستثنی منه نیک لفظندن بدل متعذر اولسه بر مانع سبيله مستثنی منه نیک محله جل
ایدر لکه معنی مستقیم اوله نحو ما جانی من احد الازید ایدمی بونده زید من احدنک موضعندن بدلدر که
رفعدر فاعله و من حرف زائددر * و نحو لا احد فیها الازید بونده زید لانک اسمی محلندن بدلدر که مرفوعدر
ابتداء الفله و فیها ضمیر مقدر داره راجعدر * و نحو ما زید شیئا الا شیئ لا یعزبه ایدمی شیئ بدلدر شیئانک
محلندن که خبر مبتدادر لفظندن دکل که خبر مادر * بعضی نسخه ده لا یعزبه و اقدرد لا یتبرهنه مناصه در
مذکور مثالره ب محلندن بدلدر لفظندن بدل اولغه قابل دکلدر زیرا من کله منی اثباته نصکره زیاده
اولماز نفی دن مستثنی خود اثباتدر پس اگر لفظ احددن بدل اولسه کله من اثباته زیاده اولقی لازم کلور
بو خود مخالف متعارفدر مایله لا خود الانصکره حامل تقدیر اولماز زیر بونلرک حامل اولدقری
معنای نفی متضمن اولدقری ایچوند نفی خود الایله منقض اولدی زیرا نفی د نصکره الایاتی
موجبدر بو خلاف لیس در که آنده لفظ مستثنی منه دن بدل الملک صحیحدر تنه که لیس زید شیئا الا شیئا در سن
زیرا لیس فعل اولد یغیچون عمل الملشدر پس الایله معنای نفیک انتقاضنده تأثیر یوقدر زیرا شول امر که
لیس آنک اجلیمون عمل ایلر که فعلیتدر اول باقیدر نفی منقض اولد یسه الایله * و من ثمه یعنی لیس فعل
اولد یغیچون عمل ایدوب و معنای نفیک انتقاضی هله نقصان و بر مدیکیمون جائز اولدی لیس زید
الاقاما نصبه لیس نیک خبری اولغه بونک بر یله که مبتددر الایله * اما منع اولدی ما زید الا قاما نصبه
زیرا مانک عملی منقض اولدی لیس به تشبیهی موجب نفیک انتقاضی سبيله * و مخفوض بعد غیر و سوی
و سواء و بعدا شافی الا کثر و اعراب غیریه کاعراب المستثنی بالا علی التفصیل * و غیر صفة جل
علی الا فی الاستثناء کاجلک علیها فی الصفة اذا كانت تابعة لجمع منکور غیر محصور لتعذر الاستثناء
نحو لو کان فیما آلهة الا الله لفسدناه و ضعف فی غیره و اعراب سوی و سواء المنصب علی الظرف علی الاصح *
و مخفوض معطوفدر علی منصوب به شول یرده که و هو منصوب اذا کان بعد الا غیر الصفة دیدی بعد
ظرف مکان غیر مضاف الیه و سوی سبک قحی و ضمیله و قصرله * و سواء سبک قحی و کسریله و مدله
معطوفدر غیره * و بعدا شامعطوفدر غیره فی الا کثر خبر مبتدای محذوفدر و هو فی قول الا کثر دیمکدر
و اعراب مبتدای غیر مضاف الیه فی صفت غیره متعلق و ضمیر مستثنیه راجعدر ای کاش فی الاستثناء * کاعراب
المستثنی خبر مبتدادر بالامستثنی به متعلقدر علی التفصیل کاعراب المستثنی متعلق اولد یغه متعلقدر تقدیری
و اعراب غیر فی الاستثناء یکنون ذلك الاعراب کاعراب المستثنی علی التفصیل * و غیره مبتدأ و صفة خبری یا خود
غیره مبتدأ و خبری محذوف اوله و صفة مبتدای محذوفه خبر اوله تقدیری و غیر کله هی صفة * بعض

مثل معلوم ماضی بنی ماضی بنی و ضربنی فعل و مفعول به. الاحرف استثناء و زید فاعل ضرب در
 الاحرف استثناء ان یستقیم تأویل مفردده آن حرفیه المعنی تقدیرا مرفوع فاعلی مستثنی ابله مستثنی منه
 محذوفدر ای فلیقع فی الموجب فی جمیع الاحوال الاحال استقامه المعنی بعض شروحه فی غیر الموجب دن
 استناد ای عدم ذکر المستثنی منه انما هو فی غیر الموجب الا ان یستقیم المعنی فانه یحوز حینئذ عدم ذکر
 المستثنی منه فی الایات ابضا مثل معلوم وقرأت فعل وفاعل الاحرف استثناء یوم مستثنی کذا مضاف الیه
 و مستثنی منه محذوف تقدیری قرأت جمیع الایام الایوم کذا مراد جمیع الایام دن قرائته صالح اولان
 کونردر عمری کونردن عقل و عرف دلالتیه و من ثمه جار و مجرور لم یجزه متعلقدر مقدم اولدی
 حصرا یچون لم یجز فعل جمحد مطلق مازال ماضی معروف اخوات کان دن زید اسمی الاحرف استثناء
 عالاخری و بو کلام فاعل لم یجزدر ای لم یجز هذا التركيب و اذا اداة شرط تعذر فعل شرط البدل
 فاعلی علی اللفظ بدله متعلق فعلی الموضع جزاء شرط ای فهو ثابت علی الموضع مثل معلوم ماضی بنی
 جاء ماضی معروف و فی مفعولی من حرف جر احد مجروردر آنکله محلا مرفوع جانی نک فاعلی
 الاحرف استثناء زید احد دن مستثنی در و رفع محلی من احد دن بدلیته در و نصبی استثناء فله در و لاحرف
 نفی جنس ایچوندر احد اسمی مبنی در فتح اوزره و فیما خبری الاحرف استثناء زید بدلدر اسم لانک محلدن
 مالیه مشابه و زید اسمی و شیئا خبری الاحرف استثناء و شیء مستثنی در رفعله و شیئا محلدن بدلفله
 زیرا اصلنده خبر مبتدادر و نصیله استثناء فله و بوابی جمله معطوفدر ما جانی الازید جمله سنه
 پس محل رفعه اولور لره لام حرف جر آن حرفدر حروف مشبهه بالفعل دن من افضی مراد محلا منصوب
 اسمی لاتزاد نفی مستقبل و مستتر قائم مقام فاعلی عائددر من حرفه بعد ظرف مکان الایات مضاف الیه
 و بوجه خبر ان از اسمیه و خبریه تأویل مفردده محلا مجروردر و ما و لا معطوفدر من حرفه
 لاتقدر ان نفی مستقبل بناء معلوم و ضمیر بارز قائم مقام فاعلی عائددر ما و لایه ماملتین خالدن بارزدن و یامیز
 و یامفعول ثانیدر لاتقدر ان به جعل معناسی تضمین الیکله بعد ظرف مکان مضافدر الیه راجع ضمیره
 لانهم ای لان ما و لا عملتا ماضی معروف و ضمیر بارز فاعلی عائددر ما و لایه لانی علتایه متعلق و قد حرف
 تحقیق و انتقض ماضی معروف و مستتر فاعلی عائددر رفیه بالا انتقض به متعلقدر و بوجه حالدر
 مجرور دن که نفی در و عملتا قولی خبر لانهم در و لان من قولی الخ مقدره متعلقدر تقدیری و انما تعذر
 البدل فیما علی اللفظ لعدم زیاده من بعد الایات و لعدم تقدیر ما و لا حال کونهما عاملتین بعدهما لاجل عملها
 لانی و الحال ان لانی قد انتقض بالا بخلاف خبر مبتدای محذوفدر ایس زید شیئا الاشیا جمله فعلیه
 مضاف الیه واقع اولش لانها ایس علت و لفعلیه جار مجرور یله بخلاف به متعلق تقدیری و هذا الذی
 ذکرناه من عمل ما و لا لانی ملتبس بخلاف ایس زید شیئا الاشیا لاجل عمل ایس لفعلیه لانی و فلا اثر
 لنقض معنی النفی اصرابی لاحد فیما دن ظاهر در و فائتیمه ایچوندر بقاء جار مجرور یله اثریه متعلقدر
 و اضافتی مصدرک فاعله در که الامر دره العامه صفة مینه سیدر الامر که هی یعنی ایس لاجل العامه به
 متعلق و ضمیر امره راجعدر یاخود العامه ده که الف و لامه تقدیری و اذا کان كذلك فلا اثر لنقض
 النفی بقاء الامر الذی علت کلمه ایس لاجل ذلك الامر و من ثمه جاز ایس زید الاقائما اصرابی ماسبقدن
 ظاهر در (محصول ترکیب) گاه اولور که مستثنی عوامل حسبجه اعراب اولور یعنی حامل رافع
 اولور سه مرفوع اوقنور نحو ما جانی الازید ناصب اولور سه منصوب اوقنور مارایت الازیدا
 جار اولور سه مجرور اوقنور نحو ما مررت الازید مستثنی نک بوقعنه مفرغدر مستثنی منه ذکر دن
 فارغ و خالی اولدیغی ایچون و بو مستثنی مفرغ اول وقت اولور که مستثنی منه مذکور اولیه و غیر

وهو منصوب یعنی مستثنی منصوب اولور چنانکه کلام موجبده الاوغیر صفتد نصکره واقع اولسه
 نه که جاء القوم الازیداده مذکور اولدی * کلام موجب اولدر که آنده نفی ونهی واستفهام اولیه
 مستثنی منصوب اولور مستثنی منه اوزر بنه مقدم اولسه مثل ما جاءنی الازید احد * واکر الازیداه مؤخر
 اولسیدی احدثن زیدده ابکی وجه جائز اولوردی بری استثناء لفظه منصوب اولوق وبری بدایتله مرفوع
 اولوق بنه بونک کبی اگر مستثنی منقطع اولور سه منصوب اولور اکثر لغتده و بعض عربک لغتده مستثنی
 منقطع مرفوعده کلمشدر نحو ما جاءنی احد الاحار رفع جارله احدثن بد لفظه و بولفت زیاده ضعیفدر
 زیر ابونده هیچ بدل منصور دکدر بدل غلطدن غیری اول خود بر کلامده اولور که غفلت و صهو طریقله
 واقع اوله واستثناء منقطع بر کلامده اولور که طریق فکر و فرا سبیله صادر اولمش اوله * بنه مستثنی
 منصوب اولور اگر خلادن وعدا دنصکره واقع اولور سه اکثر لغتده زیر ابونرفل ماضیدر خلا
 یخلو خلوا وعدا بعدو عدوان و فاعل لری کندیلرده مسترو مابعد لری مقول به لفظه منصوب اولور
 نه که جاء القوم خلا زیداه وعدا زیداه دیرین یعنی خلا الجائی زیداه وعدا الجائی زیدادیمکدر *
 و بعض لغتده بونر حرف جر در و مابعد لری مجرور اولور * و بنه مستثنی جمیع لغتده منصوب اولور
 اگر ماخلا و ماعدا دنصکره واقع اولور سه زیر ابونقدیر چه فعلی لری متحقق اولور زیر اکلمه ما حرف
 مصدر در داخل اولماز اللفظه و بوماء مصدری تقدیر زمانی مقتضی در نحو جاءنی القوم ما خلا زیداه
 و ماعدا زیداه ای جاء القوم زمان خلوه زیداه و زمان عدو الجائی ای مجاوزته زیداه و بنه مستثنی منصوب
 اولور لیس و لایکون دنصکره زیر ابویکی فعل افعال ناقصه دندر و اسم لری تحتند مضررر و مابعد لری
 خبر لفظه منصوبدر نحو جاء القوم لیس زیداه و لایکون زیداه ای لیس الجائی زیداه اولایکون الجائی زیداه *
 و یحوز یعنی مستثنی ده نصب جائز و بدل مختار در هرگاه که الا دنصکره کلام غیر موجب نامده واقع اوله
 یعنی مستثنی منه مذکور اوله نحو ما جاءنی احد الازید رفعله بدل طریقله و الازیداه استثناء طریقله
 و ما مررت بأحد الازید بد لفظه مجرور و الازیداه نصبله مستثنی * و ما رأیت احدا الازید ابکی طریقله بیل
 منصوبدر لیکن بد لفظه مختار و مستثنی لفظه جائزدر بوده بوقیلدنر مافعلوه الاقلیل الاقلیل اولکی بدل
 ثانیهی مستثنی در * و یعرب علی حسب العوامل اذا کان المستثنی منه غیر مذکور و هو فی غیر الموجب
 لیفید نحو ماضربنی الازید الا ان یستقیم المعنی نحو قرأت الیوم کذا * و من ثم لم یجز ما زال زید الا طاملا
 و اذا تعذر البدل علی اللفظ فعلی الموضع نحو ما جاءنی من احد الازید و لا احد فیها الازید و ما زید شینا الا
 شی * لان من لا تزد بعد الاثبات * و ما ولا لا تقدیران ماملتین بعده لانهما علمتا لنفی و قد انتقض بالاجتلاف
 لیس زید شینا الا شینا لان اعملت للفعلیه فلا اثر لنقض معنی النفی ببقاء الامر العامله هی لاجله و من ثمه جاز
 لیس زید الا قائما و امنع ما زید الا قائما * و یعرب مضارع مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی مستثنی به
 حائذ * علی حسب العوامل یعرب به متعلق اذا ظرف زمان کان افعال ناقصه دن مستثنی منه اسمی غیر
 مذکور خبری و جمله محلا مجرور مضاف الیه در و هو مبتدا مآئدر ترک مستثنی منه به یا خود اعراب
 علی حسب العوامله یا خود مستثنی منه غیر مذکور اولفته و یا مستثنی الا دنصکره اولوب مستثنی منه
 مذکور اولفته فی غیر الموجب خبر مبتداء لیفید مضارع معروف لام کی الیه منصوب مستتر فاعلی مآئدر
 ترک مستثنی منه به و یا اعرابه و مقدره متعلقدر تقدیری و اما اشتراط کونه فی غیر الموجب لیفید المعنی
 و جائزدر کم فی غیر الموجب متعلق اولدیفنه متعلق اوله تقدیری و هو بکون فی غیر الموجب لیفید

(مثل)

فی الاكثر او ماعدا و اخلا و ليس و لا يكون و يجوز فيه النصب و يختار البدل فيما بعد الا في كلام غير موجب
و ذكر المستثنى منه مثل ما فعلوه الاقليل و الاقليل * المستثنى مبتدأ متصل خبري و منقطع اكامعطوف فالمتصل
مبتدأ و فاحرف تفسيره هو ضمير فصل و يابنداء ثاني المخرج خبري عن متعددا كما متعلق لفظا تمييزا من متعددين
او تقديرا اكامعطوف بالاخرجه متعلق * و اخوانها اكامعطوف و ضمير الايه راجع للمخرج متعلقا به
خبر مبتدأ ثاني و اول خبريه خبر اول و المنقطع مبتدأ المذكور خبري بعد ظرف مذكور و هامضاف اليه
راجع الى الايه و غير الحال مذ كورده مستتر و مخرج مضاف اليه تقدير كلام و المستثنى المنقطع
الشيء الذي يذكر بهدالا او احدي اخوانها حال كون ذلك الشيء غير مخرج و هو مبتدأ جاددر مستثنى به
منصوب خبري و اذا ظرف و كان ماضى معروف و مستتر اسمى جاددر مستثنى به و بعد خبر كان در و الا
مضاف اليه غير نعت الا و يا حالد اى حال كون الا غير الصفة مضاف اليه * في كلام كان به متعلق و يا خبر
مبتدأ محذوف دره موجب صفة كلام در وجهه محلا مجرور در مضاف اليه در او مقدا بما بعد الايه
معطوف در على المستثنى مقدمه متعلق منه مستثنى به او منقطع مقدمه معطوف على الاكثر مبتدأ محذوف
خبر در كه هو در اى وجوب النصب في المنقطع في القول الاكثر * او كان معطوف در كان بهدالا و مستتر
اسمى جاددر المستثنى به بعد خلا خبري و مضاف اليه و عدا اكامعطوف في الاكثر اعرابي سابق كيدر
او ماعدا و ما خلا خلايه معطوف در و ليس و لا يكون كذلك بوافعالك مضاف اليه واقع او المرى دليل در
استثناؤه واقع و لان افعالك اسمى اول قدرينه * و يجوز مضارع معروف النصب فاعلى * و يختار
مضارع مجهول البدل قائم مقام فاعلى في حرف جر و ما موصول و يا موصوف و بعد ظرف و عاملي مقدر در
اللفظي مراد مضاف اليه در * في كلام فعل مقدره متعلق و يا خبر مبتدأ محذوف دره غير نعت كلام در
موجب مضاف اليه فعل مقدر فاعليه و متعلقه صله در و يا صفت در ما به موصول صله سيله و يا موصوف
صفته في حرفه مجرور در جار مجرور به يختاره متعلق در و ذكر ماضى مجهول المستثنى منه قائم مقام فاعلى
و بوجه معطوف در صله مضافي و يختار البدل في الاسم الذي وقع بهدالا في كلام غير موجب
و ذكر المستثنى منه قبله حقيقة مثل معلوم ما حرف نفي فعلوه فعل و فاعل و مفعول به الاحرف استثناء
قبل فعلوه فاعل من مستثنى در رفع و اودن بدل در معنى فعلوه و اودن و نصبي مستثنى لعله در * و الاقليل مثال
نصي مثال رفعه عطف در (محصول تركيب) مستثنى نحو بلر اصطلاحه ابكى معنى او را تاسنده مشترك در
زبسنه مستثنى متصل دبرل و بربسنه مستثنى منقطع و منفصل دبرل مستثنى متصل اول در كه بر متعددين
مخرج اوله كه اول متعددا لفظا و يا تقدرا مذ كور اوله و اول اخراج الاكلمه سيله و اخواتيه اولور كه
بوندر نسكره ذكر اوله جقدر ان شاء الله تعالى * مقصود بود در كم بر امر متعدده بر حكم متعلق اولور
و الا و اخواتيه اول متعددا بعضى اول حكمدر اخراج ايدرل * پس اول بعضك ماعداسى
باقى قالور اول حكمدر مندرج شويه كه جاء القوم الازيدا دبسك زيد كلمه الايله مخرج اولشدر حكم
مجبى دنكه قومه متعلق دره متعددا و لفظا مذ كور در پس قومدر زيددر غير مى حكم مجبى ده داخل
قالدى * يه بونك كيدر ما جاء في الازيدا اى ما جاء في احد الازيد بوندر حكم عدم مجبى دن مخرج اولشدر كه
متعلق در بر متعدده كه تقدرا مذ كور در كه احد لفظيدر * و مستثنى منقطع اولدر كه الادن و اخواتندن
سكره مذ كور اوله اما متعددا مخرج اوليه زيرا كه مستثنى منه مستثنى منقطعه شامل و اكمتا و
دكدر ما جاء في احد الاجارا جار احد جنسندن دكدر زيرا كه احد اولدر كه مخاطب اولفه صالح اوله

نصب المثل بلکه زیدک عالمی نصب ایلر * بعضیلر طاب زید با معناسی زید خوشدر کندی بابا اولدیغی
جهتدن و متعلقنک معناسی زید خوشدر باباسی اولدیغی جهتدن دیمشدر * اما اگر اسم مذکور ی ما انتصب
عنه دن تمیز املک صحیح اولماز سه پس ما انتصب عنه نک متعلقنک اسمی اولور و مقصوده مطابق اولور
افرادده و تنبیه ده وجهده ایکی مذکور صورته یله ایدمی طاب زید ابا دیرسن ا کر ابدن زید کندی
مراد اولور سه ینه بویه در اکر بر باباسی مراد اولور سه اما ا کر ایکی باباسی مراد اولور سه طاب
زید ابون دیرسن اما ا کر زیاده مراد اولور سه طاب زید آباه دیرسن و ا کر طاب الزیدان دیسک
و بونلرک کندلربی تمیز کنورسک ابون دیرسن و ا کر ایکی سنک باباسی مراد اولور سه و ایکی سنک باباسی
برکشی اولسه طاب الزیدان ابا دیرسن اما هر برینک علی حده باباسی اولسه ابون دیرسن * و ا کر باباری
وده ده لری مراد اولسه آباه دیرسن و هر بار یکه طاب زید دارا دیرسن بردار مراد اولور * و ا کر ایکی دار
مراد ایدرسک طاب زید دارین دیرسن و ا کر زیاده مراد ایدرسک صیغه جمع کنورسین * پس تمیز مطابق
اولور مقصوده افرادده و تنبیه ده وجهده الی بروفنده که تمیز جنس اوله یعنی قبل و کثیره متناول اوله
ایدمی اول وقت تنبیه و جمع ایلر نه که ذات مذکور نک تمیز نده معلوم اولمشدر ایدمی طاب زید علماو طاب
الزیدان علماو طاب الزیدون علما دیرسن مکر اسم جنسه ایکی نوع مراد ایلله سن پس تنبیه ایدرسن طاب
زید علین و انواع مراد ایلله سن طاب زید علوما دیرسن * و هرگاه که تمیز صفتده اولان نسبتدن اوله
یعنی اسم فاعلدن و غیریدن اوله اول صفت ما انتصب عنه نک اولور متعلقنک اولماز و افراد و تنبیه
وجهده و تذکیر و تأنیثده مطابق اولور ما انتصب عنه یه نه که لله در زید فارسا و در الزیدین فارسین
و در الزیدین فوارس دیرسن مراد ما انتصب عنه نک فرو سینندن تعجیدر یعنی زیدک خوب آتلیلخی
و فرو سیننده ایلکی و اهلیتی خدانکدر یعنی خدایه لایقدر نه که ترکیده اناسندن امدکی سوت حلال
اولسون دیرلر مقام استغرا بده بونک کبیرلی خدایه نسبت ایدرلر زیرا عجائب و غرائبی خالق اولدر
* و احتملت الحال یعنی مذکور صفت حالده اولمغه محتملدر نحو لله در زید فارسا معناسی تمیز اولدقده
له فرو سیه زیده حال اولدقده دیرسن لله در زید حال کونه فارسا * و لا یقدم التمیز یعنی مفرددن
تمیز اول مفرد اوزرینه مقدم اولماز مثلا عشرون درهماده درهما عشرون دیمک جائز دکدر زیرا
مقصود عددی مبهم ذکر ایدوب صکره بر جنس معینله تفسیر املکدر و تمیزی اسم مفرد اوزرینه
تقدیم املک بومقصودی مفوتر و سائر مفردات تمیزی لینه کوره بوا قیاسدر * والا صحیح یعنی بر فضل که
تمیز آنک نسبتدن ابهامی رفع ایلسه اول تمیزی اول فضل اوزره تقدیمه اختلاف ایدیلر جمهور جائز
دکدر دیدیلر یعنی نفسا طاب زید دیمزلر زیرا مقصود ابهام صکره تفسیردر و ابهامی ازاله ایدوب فعل
اوزره تقدیم املک بومقصوده ماندر * اما مازنی و مجرد و فراء تمیزی فعل اوزره مقدم ایللمکی جائز
طوتمشدر زیرا که فعل حامل قویدر متقدم و متأخرده تصرف املکه قادردر و بویتنله استشهاد
المشدر * بیت * انهجر لیلی بالفراق حبیها * و ما کاد نفسا بالفراق تطیب * دیدیلر که نفسا تطیبدن
تمیزدر و اوزرینه مقدم اولمشدر اما جمهور دیرکه روایت بوجه اوزرینه درکه * و ما کاد نفسی
بالفراق تطیب * لیکن قول جمهورا صحدر نه که بیان اولدی * المستثنی متصل و منقطع فالتصل هو المخرج
عن متعدد لفظا و تقدیرا بالا و اخواتها و المنقطع المذکور بعدها غیر مخرج و هو منصوب اذا کان بعد
الاغیر الصفة فی کلام موجب او مقدما علی المستثنی منه او منقطعا فی الاکثر او کان بعد دخلا و عدا

قام مقام فاعلی عائددر مایه وجاهله صله ویا صفندر مایه موصول صله سبله ویا موصوف صفیله
مفعول بطابق دره والاحرف استثناء ان یکون مستقبل معروف منصوبدر ان حرفیله ومستکن اسمی
عائددر تمیزه جنسا خبری وبو کلام مستثنی در فیطابق قولندن ومستثنی منه محذوفدر تقدیری فیطابق
فیهما ماقصد فی جمیع الالوان الا کونه جنسا فانه لا بطابق ماقصده الا ان یقصد الانواع مستثنی در
الا ان یکون جنسا قولندن اعرابی الا ان یقصد الانواع قولندن معلومدره ان حرف شرط کان فعل
شرط ومستتر اسمی عائددر تمیزه صفة خبری * کانت جزاء شرط ومستتر اسمی عائددر صفة خبری
وطبقا معمول معه تقدیری کانت الصفة مختصة له مع طبقه * ولهده و طبقه ده ضمیر را عائددر ما انتصب عنه به
واحتملت ماضی معروف ومستکن فاعلی عائددر صفة الحال مفعول به در * ولا یقدم نفی استقبال
التمیز فاعلی والا صح مبتدا ان لا یقدم نفی مستقبل معروف منصوبدر ان حرفیله ومستتر فاعلی
عائددر تمیزه علی الفعل اکا متعلق خلافا مفعول مطلق * للمازنی اکا متعلق والمبردا کا معطوف تقدیری
خولاف خلافا لقول المازنی والمبرد وجاهله خبر مبتدادر (محصول ترکیب) وفتنا کم مصنف رحمه الله تمیزک
قسم اولنی که ذات مذکوره دن ابهای رفع ایدر بیان ایلدیسسه قسم ثانی به شروع ایدوب
یورورکه تمیزک قسم ثانیهی اولدرکه ابهای ذات مقدره دن رفع ایدر یعنی جله ده واقع نسبتدن
ابهای رفع ایدر نحو طاب زید نفسا بونده طاب فعلنی زیده نسبتدن ابهام حاصل اولدی زبرانه
جهتدن طیب اولدیغی معلوم اولمازی پس نفسا دیمکله بیان ایلدی که نفس زید طیب ایمش تقدیری
طاب نفس زید دیمکدر * ویا جله به مشابده اولان ابهای رفع ایدر مثلا اسم فاعل ویا اسم
مفعول ویا صفة مشبهه ویا افعل تفضیل ده اولان نسبتدن ابهای رفع ایدر نحو زید طیب
ابا طیب صفت مشبهه در زیده راجع ضمیره اسناددن ابهام حاصل اولدی وابا ابهای رفع ایلدی
یعنی زید کندی بابا اولدیغی جهتدن ایدر ویا بابامی اولدیغی جهتدن ایدر * ویا اضافه اولان
نسبتدن ابهای رفع ایدر نحو یعنی طیه بابونده طیبک زیده راجع ضمیره اضافتدن ابهام حاصل
اولدی وابا آتی رفع ایلدی * جله ده اولان نسبتدن رفع ابهامه بر مثال کنوردی اما مشابته اضافه
کثرت امثله ابراد ایلدی اصناف تمیزاته اشارت ایچون بعضی نحو یلر دیدی که مراد ذات مقدره دن
نفس نسبتدر که طاب نک زیده اسنادندن ناشی اولور * پس بو اسناد دن ابهام حاصل اولور که
بیانه محتاجدر که نه جهتندر ایلدی بونسته ذات مقدره دیرلر و احتیاج یوقدر که آنده برنسنه تقدیر
ایده لر اما قول اول اصحدر زبرا ذات مقدره بی برنسنه به که مبهم ومقدردر اطلاق ایلک نفس نسبت
اطلاق ایلکندن اولی در ذات مقدره نک امثله اضافه سندن بعضدر لله دره فارسا ترکیبی یعنی لله در
فرو سینه بو آتلی لکندن تعجب مقامنده استعمال اولنور * در دالک قحی ورائک تشدیدله اصلده سوت
معناسنه در که عجم شیردیر صکره خیر معناسنه استعمال ایلدیلر لله خیر فرو سینه یعنی خدا نکدر زیاده
آتلیلکی خبری یعنی خدایه لا یقدر مراد کوزل آتلیلکندن تعجیدر * ثم ان کان اسما چونکه نسبتده
واقع اولان ذات مقدره دن تمیزی یلدر کیسه بیل که اول نسبت ایکی قسمدر بریمی اولدر که اسم اوله
وبریمی اولدر که صفت اوله پس اگر تمیز اسم اولوب ما انتصب عنه دن آتی تمیز ایلک صحیح اولور سه
آندنه آتی تمیز ایلک جائزدر متعلقندنه نحو طاب زید ابا ایلدی بونده آب بر اسمدر که آتی ما انتصب
عنه دنکه زیددر تمیز ایلک جائزدر پس آب زید اوور * و جائزدر کیم بابامی اوله یعنی زیدابی بابادر
و یا انک ابا بابامی وارددر * معلوم اوله که زید کی اسمره ما انتصب عنه دیمک مجازدر زبرا زید تمیزی

و تمر و ماه کبی نحو هندی رطل زیتا و رطلان زیتا و اربطال زیتا کبی الا چنه جنسله ایکی نوع مراد
ایلیه سن پس تنبیه ایدرسن نحو هندی رطلان زیتین و انواع قصدا بدرسک جمع کنور رسن نحو هندی
ارطال زیوتا غیرا جناسده بو کافیا سدر اما کر تمیز جنسدن غیری اولور سه آنی جمع ایدر لر نحو هندی
صندوق کتبا او اثوابه ثمان کان یعنی بونی یلدکسه آندن صکره بیلکه اول مفرد مقداری که تمیز
کنور رسن اگر آنده تنوین و یانون تنبیه اولور سه تنوینی و نون تنبیه بی حذف ایدوب مابعدنه اضافت
الملک جائز در نحو هندی رطل زیت و منواسمن اما اگر اول مفرد ده جمع نونه مشابه نون اولور سه عشرون
درهما کبی و یا اضافت اولور سه علی التمره مثلها زیدا کبی اول نونی و اول اضافتی حذف الملک
و بمیزنه اضافت قلمی جائز دکلدر اعدی عشرون درهم و مثل زید دیمک جائز دکلدر و شول مفردی که
تمیز ایدر لر اکثر مقدار اولور ذکر اولان اقسام کبی غیر مقداره اولور نحو خاتم حدیدا
و باب ساجا کبی بوقسمده اضافتله خفض اکثر در پس استعمالده خاتم حدید زیاده در خاتم حدیدا دن
و الثانی عن نسبة فی جمله او ماضاهاها مثل طاب زید نفسا و زید طیب ابا و ابوة و دارا و علما اونی
اضافه مثل یهجینی طیب ابا و ابوة و دارا و علما و لله دره فارساه ثمان کان اسماء یصح جمعه لما انتصب
عنه جاز ان یكون له و متعلقه و الالفو متعلقه فیطابق فیهما ما قصد الا ان یكون جنسا الا ان یقصد
الانواع و ان کان صفة کانت له و طبقه و احتملت الحان و لا یقدم التیمیز علی حامله و الا صح ان لا یقدم
علی الفعل خلافا لالازی و المبرد و الثانی تقدیرا مرفوع مبتدا عن نسبة خبری فی جمله نسبتته متعلق
او حرف عطف موصول و یا موصوف ضاهاماضی معروف و مستتر فاعلی مآذدر مایه و هاء مفعول
به مآذدر جمله به موصول و یا موصوف صله سیله و یا صفیله معطوفدر جمله به محلا مجرور مثل
معلوم طاب ماضی معروف زید فاعلی نفسا جمله ده نسبتدن تمیزدر و جمله محلا مجرور در
اضافتله وزید مبتدا و طیب خبری و ابا جمله به مشابه اولان نسبتدن تمیزدر و ابوة اکا
معطوف و دارا و علما بونلرده و او حرف عطف فی اضافه فی جمله به معطوفدر مثل معلوم یهجینی
فعل و مفعول طیب فاعلی ابا اضافتده کی نسبتدن تمیزدر و ابوة و دارا و علما اکا معطوفدر و لله
مقدم خبره و در مؤخر مبتدا و فارسا اضافتده نسبتدن تمیزدر و ثم حرف عطف ان حرف شرط
کان فعل شرط مستتر اسمی مآذدر تمیزه اسماء خبری یصح مضارع معروف جمعه فاعلی مضافدر اسم
راجع ضمیره و لام حرف جر و موصول یا موصوف انتصب ماضی معروف و مستکن فاعلی مآذدر تمیزه
عنه انتصبیه متعلق و ضمیر مایه مآذدر و جمله مایه صله و یا صفندر موصول صله سیله و یا موصوف
صفیله محلا مجروردر جار مجروریه متعلقدر جمله به و جمله یعنی یصح جمعه لما انتصب عنه نعمتدر
اسماء لفظیه و عنده من حرف جر مجاوزه معنایه در ای لما انتصب مجاوز عنه و یا بعد معنایه در نحو قوله تعالی
طبقا عن طبق ای حالا بعد حال بوظاهر در و حاصلی بر در جاز ماضی معروف ان حرف نصب
یکون مستقبل معروف و مستتر اسمی مآذدر تمیزه و له خبری و متعلقه اکا معطوف و بو کلام
تاویل مفردده فاعل جازدر و جزاء شرط لهد و متعلقده ضمیر لرایه مآذره و الا یعنی ان لا یصح ذلك
پس فعل حذف اولدی حرف شرط اکا دلالت ایلدیکی ایچون و نون لامه ادغام اولوب الاولدی
فهو مبتدا و متعلقه خبری جمله جزاء شرطدر آنکیچون اولته فاعل داخل اولدی و فیطابق مضارع معروف
و مستتر فاعلی مآذدر تمیزه و فیهما یطابقیه متعلق موصول و یا موصوف قصد ماضی مجهول و مستتر

جمله که اول اسمک هیچ بریسی حامل اولیه اول جمله نک مفهومی تأکید و تقریر الملکدر شرطی
 التیمیز ما یرفع الابهام المستقر عن ذات مذکوره او مقدرة فالاول عن مفرد مقدار غالباً اما فی
 العدد نحو عشرون درهما و سیاتی * و اما فی غیره نحو رطل زیتا و منوان سمناء و علی التمره مثلها
 زیدا فیرد ان کان جنساً الا ان یقصد الانواع و یجمع فی غیره ثم ان کان بتوین او بنون التثنیہ جازت
 الاضافه و الا فلا و عن غیر مقدار نحو خاتم حدید و الخفض اکثر * التیمیز مبتداً خبری محذوف
 ای من المنصوبات التیمیز او من الملحقات بالمفعول التیمیز یا خود مبتدای محذوفه خبر در ای هذا
 بیان التیمیز * پس بویکی وجه اوزره ما یرفع خبر مبتدای محذوف او لورای هو ما یرفع دیمکدر موصول
 و یا موصوفه * یرفع مضارع معروف مستقر فاعلی عائد در مایه * الابهام یرفع نک مفعول به در المستقر
 صفت مستقر ثابت دیمکدر * بن ذات یرفع به متعلق در مذکوره صفت ذات در او مقدرة ا کا معطوف و بو
 جمله صله و یا صفت در مایه موصول صله سبله و یا صفتیله خبر مبتدای محذوف در تقدیری هو ما یرفع دیمکدر
 فالاول فاحرف تفسیر و ما بعدی مبتداً عن مفرد خبری و مقدار صفتی * غالباً ظرف و یا حال و یا مصدر محذوفه
 صفت و یا مقدر یکون دن خبر در تقدیری فالاول یرفعه عن مفرد مقدار فی غالب الاحوال او حال کون المفرد
 المقدار غالباً علی غیر المقدار او محییاً غالباً و یکون عن مفرد مقدار غالباً اما فی العدد فعل مقدر متعلق در که کا عن
 مفرد قولی دلالت ایدرو یا خبر مبتدای محذوف در و یا صفت مفرد در تقدیری یقع فی العدد و یا هو فی العدد و یا
 و عن مفرد کا ثن فی العدده نحو معلوم عشرون مبتداً خبری محذوف و تقدیری لی و یا له در * هما تیمیز و جمله
 محل جر در اضافتله و سیاتی مضارع معروف مستقر فاعلی عائد در تیمیزه و اما حرف عطف فی غیره معطوف در
 فی العددیه و ضمیرا کا را جملدر نحو رطل زیتا عشرون درهما کبیدر اعرابده و منوان سمناء آنک کبیدر
 و رطل زیتا لفظنه معطوف و علی التمره خبر محذوفه متعلق در و یا خبر در * و مثلها مبتداً مضافدر تمریه مائد
 ضمیره زیدا تیمیز در مثلها دن و بو جمله معطوف در رطل زیدا جمله سنه * فیرد مضارع مجهول و مستقر
 قائم مقام فاعلی تیمیزه عائد ان حرف شرط کان فعل شرط و مستقر اسمی عائد در تیمیزه و جنس خبری
 و جزاء شرط محذوف در فیرد قولی دلالتله * و الا حرف استثناء ان حرف ناصب یقصد مضارع
 مجهول منصوب در ان حرفیله الانواع قائم مقام فاعلی بولکلام فیرد قولندن مستثنی در و مستثنی منه محذوف در
 و استثناء مفرد تقدیری فان کان جنساً فیرد فی جمیع الاحوال الاحال قصده الانواع و یجمع مضارع مجهول
 و مستقر فاعلی عائد در تیمیزه فی غیره ای غیر الجنس یجمع به متعلق ثم حرف عطف ان حرف شرط کان فعل شرط
 و مستقر اسمی عائد در تیمیزه بتوین خبری او بنون التثنیہ ا کا معطوف جازت ماضی معروف الاضافه فاعلی
 و جمله جزاء شرطه و الا وجهی یکدی نیچہ کره فلا ای فلا یحوز الاضافه و عن غیر مقدار معطوف در مقدار
 نحو خاتم حدید و الخفض مبتداً اکثر خبری (محصول ترکیب) تیمیز بر اسمدر که ذات مذکورده دن و یا مقدرده دن
 ابهام ثابتی رفع ایلله اولکیسی که ذات مذکورده دن ابهام ثابتی رفع ایلر او لدر که مفرد دن ابهامی رفع ایلر
 مفردده یا عددده اولور نحو هندی عشرون درهما * بحث عدد و تیمیزی مستوفی کله جکدر ان شاء الله
 تعالی و یا غیر عددن اولده یا موزون اولور نحو هندی رطل زیتا و منوان سمناء کبی یا مکیلدن اوله
 یعنی کیله ایلله او لچولندن اوله نحو هندی فقیران برا و یا مقیاسدن اوله علی التمره مثلها زیدا کبی
 فیردان کان جنساً یعنی بر تیمیز که مفرد دن ابهامی رفع ایلر اول تیمیزی مفرد کتور مک کرک اگر اول تیمیز
 جنس اوله جقی اولور سه * و جنس دن بو مقامده مراد قلبه و کثیره شامل اولندر زیت و عسل و سمن

خبردر * اومقدرة اكامطوف تقدیری ظاهرة كانت اومقدرة ياخود قدندن حالدر تقدیری لايد
من ذكر قدفيه حال كونها ظاهرة اومقدرة * ويجوز مضارع معروف حذف فاعلی * العامل
مضاف اليه كاف حرف جر ويا مثل مناسنه اسم قول مجرور در حرف جرله ويا اضافله مضافر كاف
خطابه * للمسافر كقولك به متعلق * راشدا حالدر مقدر فاعلندن تقدیری اذهب ويا مسافر حال كونك
راشدا مهديا حال بعدا ل حال یعنی حال مترادفه وجاهه مقول قولدر * ويجب مضارع معروف ومستتر فاعلی
ماندر حذفه في المؤكدة يجب به متعلق مثل معلوم زيد مبتدا وابوك خبری وعطوفه حال مؤكدة وجاهه
محلا مجرور در اضافله وای حرف تفسیر * واحقه فعل وفاعل وفعول وشرطها مبتدا مضافر حاله
راجع ضميره * ان حرف نصب يكون آنكه منصوب مضارع ومستتر اسمی ماندر حاله مقرر خبری
لمضمون مقرر متعلق جله مضاف اليه اسمیه صفت جله در (محصول تركيب) حاله لایق اولان
بودر که مفرد اوله نه کم امثله دن معلوم اولدی جله ده اولور زیرا بیان هیئت مفردله اولدینی کی
جله ایله ده اولور * پس جله اولنجه اكا برابط لازمدر که آنی ماقبلنه ربط ایلیه زیرا جله ده
استقلال وار افاده ایدی برابطه محتاجدر * پس اگر جله اسمیه اولور سه آنی رابط و او
و ضمیر اولور جانی زید وابوه قائم کی * یالکز واورده اولور جانی زید والشمس طالعه کی * یالکز
ضمیرده اولور کلمته فوه الی فی کی * اما یالکز ضمیرله ربط ضعیفدر زیرا جله اسمیه ده استقلال
مقرردر ایدی برقوی رابطه محتاجدر که بو جله نك صدرنده واقع اوله وجوب طریقله ضمیر خود
لایق بودر که صدر جله ده اولیه جله اسمیه بویه * اما اگر حال جله فعل مضارع مثبت
اولور سه آده رابط ضمیردر انحق زیرا مضارع مثبت اسم فاعل کی در واسم فاعل که مفرد اوله
رابط ضمیرندن غیری اولماز * وهر جله که بویکی جله دن غیریدر یعنی جله اسمیه ومضارع
مثبت جله سیدر یعنی ماضی مثبت ومنفی ومضارع منفی در بونلرده رابط واوله ضمیردر ویا بونلرک
برسیدر هر قعیسمی اولور سه * پس مضارع مثبتده دیرسن جانی زید یرکب بونده واوله یرکب
دیمز سن * ومضارع منفی ده دیرسن جانی زید لایرکب یاخود ولایرکب دیرسن اولکی مثال یالکز
ضمیرله دره ثانی و او و ضمیرله دره اما ماضی منفی ده جانی زید مارکب دیرسن * وماضی مثبتده جانی
زید قدرکب دیرسن * معلوم اوله که ماضی مثبتده لفظ قدلازمدر یا ظاهر یا مقدر ظاهر دیدیکز کی ومقدر
الله کلامنده کی اوجا که حصرت صدور هم ای قد حصرت دیدیکدر بو حکمک علی ان شاء الله بر غیر ی پرده
معلوم اولور * و یجوز حذف العامل یعنی عامل حال حذف ائلك جائزدر شویله که سفره کیده جک
کسنه به دیرسن راشدا مهديا یعنی مرأواذهب اوسافر راشدا مهديا دیدیکدر * اما حال مؤکده نك ماملنی
حذف ائلك واجبدر واول بر حالدر کیم کلام سابقک مضمونی تا کید ایدر مثالی زید ابوک عطوفه
ایمدی عطوفه بر حالدر که ابوتندن مفهوم اولان محبت وشفقتی تا کید و تقریر ایدر وعاملنی بویه تقدیر
ایدرلر احقه عطوفه افعال بایندن ویا احقه ثلاثیدن یعنی باب اولدن یعنی آنی یلورم محبتلی وشفقتلی
اولدینی حاله * اما سکا کی دبر که احق تقدیرات بنم فتمده یحی عطوفه قدر یعنی محبتلی اولدینی حاله
دیریلر حاصلی عمرنی محبتله یکورده و حال مؤکده نك مقابلی حال مقیده در که مضمون کلام سابق مقید
ایدر مثلاً جانی زید را کبا رکوب بونده مجیه قید اولدی * وشرطها حال مؤکده نك ماملنی حذف
ائلك وجوبنک شرطی مضمون جله اسمیه مقرر ومؤکد اولقدر یعنی ایکی اسمدن ترکب اولان

(جمله که)

اوزره مقدم اولماز و حال عامل لفظی اوزره مقدم اولور زیرا عامل لفظی عامل قویدر مقدمه
 و وخرده تصرف ایدر اما عامل معنوی که عامل ضعیفدر مقدمه تصرف ایدر من * اما ظرف عامل
 معنوی اوزره مقدم اولور زیرا ظرفده توسع وارد که غیریده اول توسع اولماز زیرا کلامده
 ورودی لحو قدر ته که اکل بوم لک ثوب دیر سن کل بوم منصوبدر عامل معنوی ایله که لک لفظیدر
 * و لا علی المجرور یعنی ذوالحال مجرور ک اوزرینه حال مقدم اولماز پس مررت بزید مجردا عن نیابه ده
 لایق دکلدر که مجرور مقدم اوله زیداوزرینه زیرا ابو حال مجرور ک تتمه سندندر * ایدمی جارك مابعدنده اولور
 و هر نسنه که جارك مابعدنده در اول جارك اوزرینه مقدم اولماز ته کم مجرور جار اوزره مقدم اولماز کر که
 جار حرف اولسون کر که مضاف * علی الاصح اشارتدرا کا کم بعضیلر ذوالحال مجرور اوزرینه تقدیم حالی
 جائز طوتمشدر زیرا حال فضله در ذوالحال مجروره تعلقی و ارایمدی مجرور جار اوزرینه مقدم اولماز دیندن
 لازم دکلدر که متعلق مجرور جار اوزره مقدم اولیه شول و قنده که عامل حال فعل لفظی اوله اما قول اول
 اصصدر * و کل مادل علی هیئت بعضیلر دیکلر که شرط حال اولدر که مشتق اوله و یا معنای مشتقه اما بوقول
 صحیح دکلدر زیرا هر نسنه که بر هیئتاه وصفته دلالت ایدر حال اولفه لایقدر اسم جامدده اولور سه
 شوبله که قوری خرمایه اشارت ادوب دیر سن هذابیرا اطیب منه رطباً و ایکی منصوب بیله حالدر
 زیرا که بسیرت و رطیت هیئتاه دلالت ایدر ل اگر چه جامددر * و بوعبا رتک معنایی بودر که
 بومشار الیه بسر حالنده ایکن بیکر ک ایدمی رطب حالنده ایکندن حاصلی بسر حالی رطب حائندن یک ایدمی
 * بسر خرمانک صررمی حالنده بر لر * و رطب قزرمی حالنده بر لر ایکی سیده خرمانک چقاله سیدر رطبه
 عامل افضل تفضیل در یعنی اطیب نحو بلر اتفاقی ایله بسراده عامل ینه بودر مصنف قنده کویا که بوبله
 دیر سن هذازاد طیب بسرا علی طیبه رطباً * ایدمی اطیب اصلی طیب اعتبار بیله عاملدر رطبه و زیاده لک
 اعتبار بیله که افضل تفضیلده و اربا عاملدر بسراده * بعضیلر دیمشدر که بسراده عامل معنای هذادر
 ای اشیر الیه حال کونه بسرادیمکدر اما بوقول صحیح دکلدر زیرا لایق اولان بودر که بواسارت خرما قوری
 اولدیفی حالنده اوله چقاله * یکن اولیه ته کم معلوم اولدی پس اشارت بسر حالنده اولماز ایدمی
 بسراده عامل اولفه جائز دکلدر * و یکن جلة خبریه فالاسمیه بالواو والضمیر أو بالواو او بالضمیر
 علی ضعف والمضارع المثلث بالضمیر وحده و ما سواهما بالواو والضمیر معاً و بأحدهما و لا بد فی الماضي
 المثلث من قد ظاهرة او مقدرة و يجوز حذف العامل كقولك للمسافر راشداً * و يجب فی المؤکدة
 و مثل زید ابوک عطوفا ای احقه * و شرطه ان تكون مقررۃ لمضمون جلة اسمیه * و تكون مضارع
 معروف و مستتر اسمی قائدر حاله * جلة خبریه خبریه صفتی فالاسمیه مبتداً بالواو خبر مبتداً والضمیر
 و او معطوف او بالضمیر ما قبله معطوف * علی ضعف خبر مبتدای محذوف در تقدیری و هو ای کونها
 بالضمیر علی ضعف و یا مقدر یکن ینه متعلقدر تقدیری او یکن الجملة الاسمیه بالضمیر علی ضعف والمضارع
 مبتداً المثلث صفتی * بالضمیر خبر مبتداً * و حده حالدر ضمیر دن تقدیری والمضارع المثلث یکن بالضمیر حال
 کونه منفردا و ما اسم موصول سوی تقدیرا منصوب در فعل مقدرله حصل و یا بحصل دیمکدر
 پس جله اولور مایه صله موصول صله سبله محلامر فوع مبتداً * هما یعنی جله اسمیه و جله فعلیه که
 مضارع مثبت اوله مضاف الیه * و ادر * بالواو محلامر فوع خبر مبتدادر * والضمیر و او معطوف
 او بأحدهما یعنی بأحد المذکورین من الواو والضمیر ما قبله معطوف * و لا حرف نفی جنس
 بد اسمی و فی الماضي خبریه * المثلث صفت ماضی * من قد بدیه متعلق ظاهرة مقدر کان ینه

ملتبسة بخلاف الظرف ياخود مخافة للظرف • ولا على الجبرور على العاملة معطوف دره • في الاصح مبتدای
مخدوفه خبر در تقدیری هوای عدم تقدمها على الجبرور على القول الاصح ياخود ولا نصكره مقدر
يتقدم به متعلق اوله ای ولا يتقدم الحال على الجبرور على القول الاصح • وكل مبتدأ واما موصول واما موصوف
دل ماضی معروف ومستتر فاعلی مایه مائده • على هيئة دل به متعلق وجهه صله ویا صفتدر مایه موصول
صله صله ویا موصوف صفتبه مضاف الیه دره • صح ماضی معروف ان حرف ناصب یقع آنکله منصوب
مضارع در ومستتر فاعلی مائدر کله • وحالا حالدر فاعل صح دن ای صح وقوعه حالا وبوجه خبر
مبتدادر مثل معلوم هذا مبتدأ ویرا حالدر واطیب خبری ومنه اطیبه • متعلقدر ربطانه حالدر • بعضیلر قنده
بسراده عامل کان • تامه در تقدیری اذا کان ببرا اطیب منه اذا ربطا • وبعضیلر قنده اسم اشارت ریا
حرف تنبيه در اما مصنف قنده اطیب در فقط وجهه اسمیه محلا جبرور در اضافته (محصول ترکیب)
مصنف حضرت نری منصوبات اصلیه دن که • فاعیل خسه در فارغ اولیسه ملحقانه شروع ابدوب
بیورر الحال یعنی ملحقاندر بریسی حالدر وحال اصطلاح نحو یلر ده اول نسنه در کم فاعلک صفت
وهیئی بیان ایدر فاعل دن فعل صادر اولدینی وقت ویا هیئت و صفت مفعول بهی بیان ایدر اوزرینه
فعل واقع اولدینی وقت • و فاعل ومفعول بهک هر بریسی لفظی اولور معنوی اولور شویله که ضربت
زید قائما کر قائم ضربت تاسدن حال ایسه مبین هیئت فاعل لفظی اولور آدن ضرب صادر اولدینی
وقت • اما کر زید دن حال اولور سه مبین هیئت و صفت مفعول به لفظی اولور اوزرینه ضرب واقع
اولدینی وقت • وزید فی الدار قائما حالدر بو ظرف ده مستتر ضمیر دن که حاصل دن بو ظرفه
منتقل اولشد در اول ضمیر فاعل معنوی در زیراکه بو ظرف معنای فعلی متضمندر • وهذا زید قائما حالدر
زید دن که مفعول معنوی در تقدیر کلام انبه علی زید ویا اشیرالی زید حال کونه قائما دیمکدر پس بو حال
معنوی مفعول بهندر زیراکه هاه تنبیه و ذال اشارت معنای فعلی متضمندر و زید اول ضلک مفعول
بهیدر حرف جر واسطه صله • و عاملها یعنی عامل حال فاعل او اور نه که ضربت زید قائما ده در ویا شبه فعل
اولور نه کم زید مضارب غلامه را کبا ویا معنای فعل اولور نه کم زید فی الدار قائما ده در • وهذا زید قائما ده
بعضیلر ظرفی شبه فعل قبیلندن طو تدیلر اما کلام مصنف دلالت ایدر که ظرف فعل معنوی قبیلندن نه کم
معلوم اولدی • و شرطیم ان نکون نکره یعنی حالت شرطی نکره اولمقدر زیرا که حال مبین صفت فاعل ویا
مفعول بهدر و هیئت و صفتی بیاننده تعریفه احتیاج بو قدر نکره اباده اولور • پس تعریف حال
مستدرک اولور ملنفت الیه اولد زحی اگر حال صورت معرفده او اور سه تأویل ایدر لر نه که ارسلها
العراک دو مرتبه و حده ده تقدیری ارسل الجمال الابل معترکه دیمکدر • پس عراک اگر چه لامله
مرفدر اما نکره اباده و مأولدر که معترکه در و معنای تعریفک بیان صفتده هیچ مدخلی بو قدر ایددی لام
حقیقته زیده اولور ویا مأول اولور بو وجهه که ارسلها تعترک العراک پس تعترک حال اولور و عراک
مصدر تله منصوب اولور و الف و لام معنای مصدر یتک معلوم یقینه اشارت اولور ای تعترک العراک الذی
تعرفد دیمکدر و مرتبه و حده مأولدر منفرد دیمکله ویا مأولدر بنفرد و حده دیمکله • وصاحب حال
یعنی ذوالحال اکثر معرفه اولور زیرا که حقیقته محکوم علیه در حاله محکوم علیه ده اصل تعریفدر • اما کر
ذوالحال نکره اولور سه حالی آنک اوزرینه تقدیم ایلک کرک وجوب طریقه تا کم حالت نصیده حال صفتنه
مشبهه اولما سون نه کم رأیت رجلا را کباده مشبهه اولور اما حال مقدم اولنجه اشتباه قائما زیر ا صفت موصوف

وا كرفل معنوی اولوب و او ك مابعدینی ماقبلنه عطف جائز اولور سه عطف متعین اولور مثلا
مازید و عمرو ديسك یعنی زیدله عمرو نه اولدی یعنی زید و عمرو نه ایشلر دیمکدر * بونده همرو زیده
عطفله مجرور اولور منصوب اولوق جائز دکلدر مفعول معه فله زیرافعل معنوی عامل ضعیف در
و کیرلیدر عطفایسه بر امر ظاهر در * پس بر امر ظاهر ی اول امر ضعیف خفی ایچون ترك ایلک
جائز دکلدر * اما کر فعل معنوی اولوب عطف جائز ازلما ایچق اولور سه نصب متعین اولور مفعول
معه فله پس بوجه ضعیفی یعنی عامل ضعیفی اعتبار ایلک واجب اولور زیرا غیر وجه جائز دکلدر
مثال مالک وزید و ماشانک و عمرو یعنی زیدله و عمرو له نه ایشلر سن دیمکدر بونده عطف جائز دکلدر
زیرا ضمیر مجروره عطف اعاده جار سنز جائز دکلدر کر کسه حرفله مجرور اولسون کر کسه اضافله
نه که کسه کر کدر ان شاء الله تعالی * الحال مایبین هیئة الفاعل او المفعول به لفظا او معنی نحو ضربت
زیداً قائماً وزید فی الدار قائماً و هذا زید قائماً * و عاملها الفعل اوشبهه او معناه و شرطها ان تكون نكرة
و صاحبها معرفة غالباً * و ارسلها العراك و مررت به و وحده و نحوه متأول فان كان صاحبها نكرة و وجب
تقديمها و لا يتقدم على العامل المعنوی بخلاف الظرف و لا على المجرور فی الاصح * و كل ما دل على هیئة
صح ان يقع حالاً نحو هذا بسرا اطلب منه رطباً * الحال مبتدأ و ما موصول ای اللفظ الذی و یا موصوف
ای لفظ نكرة * بین فعل مضارع معروف و مستتر فاعلی مایه مآئده هیئة مفعول به مضافر الفاعله او المفعول به
معطوف در کا و موصول صله سیله و یا موصوف صفتیه خبر مبتدأ و یا مبتدای محذوفه خبر در و خبر اول
محذوف در تقدیری و من المنصوبات الحال و هو مایبین الخ لفظاً تمیز در فاعل دن و یا مفعول به دن * او معنی
اکامعطوف در و جائز در که بونلردن حال اوله لر تقدیری حال کونهما ملفوظا او مقدر ان نحو خبر مبتدای
محذوف در ضربت فعل و فاعل زیداً مفعولی قائماً حال در فاعل و یا مفعول ملفوظ دن و جله محلا مجرور در
اضافله و زید مبتدأ و فی الدار خبری و قائماً حال در فعل مقدرك فاعل دن که ظرفا کالالت ایدر تقدیری
زید استقر فی الدار حال کونه قائماً و بوجه سابق اولان جله یه معطوف در و هذا مبتدأ و زید خبری
و قائماً حال در مفعول مقدردن که اکاحرف تبیه و یا اسم اشارت دلالت ایدر تقدیری هذا زیدانه علیه
او اشیر الیه حال کونه قائماً * و عاملها مبتدأ مضافر حاله عائد ضمیره الفعل خبر مبتدأ اوشبهه یعنی شبه
فعل اکامعطوف در او معناه یعنی معنی الفعل بوده اکامعطوف در و شرطها مبتدأ مضافر حاله راجع
ضمیره ان حرف ناصب تكون آنکله منصوب مضار مدر و مستتر اسمی و نكرة خبری و جله خبر مبتدأ در
و صاحبها معرفة مبتدأ و خبر ضمیرینه حاله راجع در * غالباً ظرفیتله منصوب در ای فی غالب الاحوال یا خود
مقدر یكون نك خبریله ای یكون هذا الحكم غالباً دیمکدر و ارسلها فعل و فاعل و مفعول به العراك
مفعول دن حال در معترکه معنائه و بوجه محلا مرفوع در ابتد الفله قوله تقدیرنه و مررت به فعل
و فاعل و مفعول به در * وحده حال در فاعل دن و یا مفعول دن منفردا معنائه و بوجه محلا مرفوع
معطوف در سابقیه * و نحوه رفعه معطوف در سابقیه * متأول خبری و ان حرف شرط کان فعل شرط
صاحبها ای صاحب الحال اسمی و نكرة خبری و وجب ماضی معروف تقدیمها یعنی تقدیم الحال فاعل
و جب در وجه جزای شرط واقع در و لا يتقدم فی مضارع معروف و مستتر فاعلی مآئدر حاله علی العامل
یتقدمه متعلق در * المعنوی صفتی بخلاف الظرف مبتدای محذوفه خبر در تقدیری هو یا خود هذا ای عدم
تقديمها علیه ثابتة بخلاف الظرف و یا حال اوله معنایی و لا يتقدم الحال علی العامل المعنوی حال کونه

وجود ده ﴿ المفعول معه هو مذکور بعد الواو لمصاحبة معمول فعل لفظا او معنى فان كان الفعل لفظا و جاز العطف قالو جهان مثل جئت انا وزيدا والاتعين النصب مثل جئت وزيدا * وان كان معنى و جاز العطف تعین العطف مثل ما زید و عمرو والاتعين النصب مثل مالک و زیدا و ما شانک و عمرو الان المعنى ما تصنع ﴿ المفعول خبری محذوف مبتداً ای منه المفعول معه و یا خبر در مبتدای محذوف ای هذا بیان المفعول معه و یا مبتدادر خبری مذکور در * هو ضمیر فصل و یا مبتدای خبری مذکور در بعد ظرف مذکور در و مضاف در الواو * لمصاحبة مذکوره متعلق و معموله اضافی مصدرک مفعولانہ اضافتی دره فعل مضاف الیه * لفظا مقدر کان نک خبریدر او معنی اکامعطوف ووجه فعله صفتدر و جاز در که تمیز اوله لم معمول فعل دن ای من حیث اللفظ والمعنى * فان حرف شرط و ما سبق تفسیر ایچوندر * کان ماضی * معروف فعل شرط * الفعل اسمی و لفظا خبریدر ملفوظ معناسه و یا خبری مقدر مذکور اوله و لفظا ظرف اوله ای فی اللفظ * جاز ماضی * معروف العطف فاعلی و بوجه معطوفدر کان الفعل لفظا بجه سنه یا خود حاله اوله ای حال انه قد جاز العطف علی معموله * قالو جهان خبری محذوف مبتداً ای فیه الوجہان العطف والنصب و بوجه اسمیه جزء شرط واقدر آنکیچون اولنه فا داخل ار لدی مثل معلوم * جئت فعل و فاعل انا کید و زیدا نصبه مفعول معدر فعله معطوفدر انا یه * والا ای وان لا یخیر العطف بجه * شرطیه * تعین النصب بجه جزایه مثل معلوم جئت فعل و فاعل و زیدا مفعول معه و بجه محل جرده در اضافتله * وان کان معنی و جاز العطف فان کان لفظا و جاز العطف کی در تعین ماضی * معروف العطف فاعلی و بوجه جزء شرطدر و مثل معلوم و ما استفهامیه مبتداً و زید جار مجرور خبری و عمرو معطوف در زیده و بجه محل جرده در اضافتله * والاتعين النصب وجهی یکدی * و مثل مالک ما زید کی در زیدا مفعول معه و ما استفهامیه مبتداً و شانک خبری و عمرو مفعول معه و لام حرف جر وان حرف در حروف مشبهه بالفعل دن * المعنى اسمی ما تصنع خبری وان اسمیه و خبریله محل مجرور در لامه جار مجرور یله مقدره متعلق تقدیری انما تعین النصب فیها لکون معناه معنی ما تصنع (محصول ترکیب) مفعول معه بر اسمدر که او دنصکره مذکور اوله بر فاعل معموله مصاحبت و قرارت ایچون کرکسه فعل لفظی اولسون کرکسه معنوی * حاصلی مفعول معه بر اسمدر که مع معناسه و او دن صکره واقع اولور که او مفعول معنی فاعل معموله مصاحب ایدر کرکسه معمول فاعل اوله استوی الم و الخشب کی کرکسه مفعول اوله کفانک و زیدا درهم کی * ایدی استوی فعلدر و معمولی الماء در و او خشبه که مفعول معدر مایه مصاحب و مقارن قلی ایچون ذکر اولتمشدر کتی ده فعل در و معمولی کاف خطا بدر و او زیدا که مفعول معدر کافه مصاحب و مقارن قلی ایچون دره * پس فعل لفظی اولور سه و او ک مابعدینی ماقبلنه عطف ایلک جائز اولور سه آندیه یکی وجه جائزدر مثلاً جئت انا و زیدا دبسک اگر زیدی مرفوع او قوسک فاعل فاعلی که ضمیر مرفوع متصلدر اکامعطوف اولور لیکن ضمیر مرفوع منفصله تا کید اولشدر بوجهتندر که عطف جائز اولشدر * و اگر زیدی منصوب او قوسک مفعول مع لفظه اولور * اما بوضورتده که فعل لفظی اوله و او ک مابعدینی ماقبلنه عطف جائز اولیه نصب متعین اولور مفعول مع لفظه مثلاً جئت و زید ادبسک عطف جائز دکلدر زیرا که ضمیر مرفوع متصل کلمه نک جزئی حکمیده در و ضمیر منفصل سببیه استقلالده بولما مشدر و کلامده معطوف و معطوف علیه بیننده فاصله ده بوق ایدی بونده عطف جائز دکلدر تنه که معلوم اولور ان شاء الله تعالی

رفع يوم الجمعة ما صحت فيه ويوم الجمعة سرت فيده ﴿ المفعول له هو ما فعل لاجله فعل مذکور مثل
 ضربته تأديبا وقعت عن الحرب جنباً خلافاً لزجاج فانه عنده مصدر * وشرطه نصبه تقدير اللام
 وانما يجوز حذفها اذا كان فعلا فاعلا على الفعل المثلل ومقارناله في الوجود ﴿ المفعول له مبتدأ محذوفه
 خبرای هذا بيان المفعول له * ياخود خبری محذوف مبتدأ ای من المفاعیل المفعول له وله قائم مقام فاعلیدر
 المفعول و ضمير الف و لامه راجع مدرکه الذي معناه در * هو ضمير فصل و یا مبتدأ ما اسم موصول * فعل
 ماضی مجهول لاجله جار مجرور فعل به متعلق و ضمیر مایه راجعدر فعل قائم مقام فاعلیدر فعل نك
 مذکور نعت فعل در و جله صله سیدر موصول و موصول صله صله خبر مبتدأ در * مثل ضربته فعل
 و فاعل و مفعول * تأديبا مفعول له و جله محل جر در * اضافته * وقعت عن الحرب جنباً مثال اوله معطوف
 و قدرت فعل و فاعله * عن الحرب اكا متعلق * جنباً مفعول له * خلافاً مفعول مطلق ای خولاف خلافاً لزجاج
 اكا متعلق * فانه عنده مصدر خلافي بيان ایدر * انه ضمير مفعول له راجعدر * وعنده ضميری زجاجة
 * و شرط نصبه تقدير اللام و شرط نصبه تقدير في كي در اصر ایدر * وانما اداة حصر در * و يجوز مضارع
 معروف حذفها فاعلي و ضمير لامه راجعدر * اذا ظرف زمان كان فعل در ناقصه دن و مستتر اسمی و فعلا
 خبری جله * فعلیه مضاف اليه در اذ ایه * لفاعل الفعل جار مجرور فعلا لفظنه متعلقدر * المثلل صفت الفعل در
 و مقارنا معطوفدر فعلا لفظنه * له مقارنه متعلقدر و ضمير فعل معطوف راجعدر * في الوجود مقارنه متعلقدر
 (محصول تركيب) مفعول له شولشي * در که آنکي چون برايش ايشلنه که افظا و یا تقدير مذکور اوله
 اول ايش بوده ایکی قسمدر * بریسی اولدر که فعلدن حاصل اوله و اكا مترتب اوله ته که دیر سن ضربته
 تأديبا ایدمی تأديب ضربدن حاصلدر و ضربته مترتب و بوقمه علت غائی فعل و غرض و مقصود
 فاعلي دیرل * قسم ثاني اولدر که فعلدن اول حاصل اوله و فاعل اول فعل اوزره اولغه سبب اولور
 نه که دیر سن قدرت عن الحرب جنباً * جن جيمک ضمی و بانک سکونيله قور قويه دیرل یعنی خوفه
 صفة مشبهة می جبان کلور * ایدمی جبن قعوددن اول حاصل در و باعث جبانه قعوده و ایکی قسميله
 فاعلک فعله اقدامه شریکدر و فاعله اول فعل اوزرینه اولغه باعث و سیدر * و مفعول له کلام عربده
 ثابت و واقعدر اکثر نحاة قولي اوزره زجاجة مخالفتله که اولدر که اولکه نحو یلرا اکا مفعول له دیرل
 حقیقتده اول مصدره راجعدر زیرا تقدیر کلام بودر که ضربته ضرب تأديب و قدرت قعود جبن * پس
 مفعول له منصوب بدن باشقه بر قسم اولماز بلکه مصدره داخل اولور * اما اصح جهور قولیدر زیرا
 مفعول له دن معنای تعلیل مفهومدر اما مصدره راجع اولسه معنای تعلیل مفهوم اولماز دی
 آند نصکره مفعول له ده معنای لام معتبردر نه کم مفعول فيه ده معنای في معتبردر پس مفعول فيه قیاس
 آنک نصبک شرطی لامک تقدیری در زیرا لام مذکور اولسه مفعول له مجرور اولور منصوب اولماز
 و لامنی حذف ایلک جائزدر ایکی شرطله * بریسی اولدر کم مفعول له بر فاعلک فعلی اولمی کرکدر کم
 اول فعل مفعول له ایله معلل اوله یعنی مفعول له اول فعله علت اوله * ایکنجیمی اولدر کم مفعول له
 وجودده اول فعل معلله مقارن اوله یعنی زمانده متحد اوله نه کم ایکی مقدم مثاله تأديب و جبن
 فعل معلک فاعلک فعلیدر یعنی تأديب ضاربک فعلی و جبنی قاعدک و وجودده اول فعله مقارن در
 نه کم ضرب تأديبه و جبن قعوده مقارن در زمانده اما کر دیسک که جئتک لا کر امک ایای لامک
 حذفی جائز اولماز زیرا اکرام فعل مخاطبدر و مجی فعل مشکمدر پس فاعل بر اولمادی ینه بونک کی
 اگر دیسک که جئتک البوم لا کر امی ک غذا لامک حذفی جائز دکل زیرا اکرام مجیه مقارن دکلدر

مبتدادر والا جله شریطه معطوف در جله شریطه اصلی وان لایکن ظرف مکان مبهم فلا یقبل
النصب فتأمل * وفسر فعل ماضی مجهول المبهم قائم مقام فاعلی * بالجهات فدریه متعلق الست
صفت جهاتدر * وحل ماضی مجهول * علیه حل به متعلق وضمیر مبهمه راجعدر عندلفظی مراد قائم مقام
فاعلیدر حل نك ولدی اكا معطوف وشبههما كذلك وضمیر عندولایه راجعدر * لابهامهما لام حرف
تعلیل حل به متعلق * ولفظ عنده معطوف المكان مضاف الیه * لكثرة لام حرف تعلیل حل به متعلق
وما اسم موصول * بعد ظرف مكان دخلت لفظی مراد مضاف الیه جله ظرفیه صله واقدر موصول
صله سبله معطوفدر ماسبق اسمله ومضایبی وحل علی الجهات الست لفظ مكان لكثرة الاستعمال
والشیء الذی ثبت بعد دخلت لكثرة ایضا ومثل معلوم دخلت فعل وقاعل * الدار مفعول به جله
فعلیه محلا مجرور مضاف الیه * علی الاصح مبتدای مخذوفه خبردر که هو در ای حل مابعد دخلت
علیها علی القول الاصح * وينصب مضارع مجهول ومستتر قائم مقام فاعلی عائددر مفعول فیه * بعامل
ینصب به متعلق * ومضمر صفتی * وعلی شریطة التفسیر بعامل لفظه معطوفدر * وهو مبتدأ راجعدر
شریطة تفسیره * مثل المفعول به خبر مبتدادر (محصول ترکیب) مفعولدرن او جنجیسی مفعول فیه در
اول بر زمان ویا مکاندر که آند لفظا ویا تقدیر امد کور فعل یعنی ایش ایشله * امدی بونده معنای فی لازمدر
لکن منصوب اوله نك شرطی فی مقدر اولمقدر زیرا فی مذ کور اولسه مابعدی که مفعول فیه در مجرور
اولور منصوب اولماز مثلا جلست فی المسجد وسكنت فی الدار کی زیرا که حرف جر لفظ اولماز البتہ عمل
ایدر وظروف زمانك جیبی اگر محدودی واکر مبهمی فی تقدیر به نصب قبول ایدر * مثال محدود الیوم والشهر
والسنة ومثال مبهم یوما وشهر او سنة * اما ظرف مكان مبهم وآ نك حکمنده اولانر فی تقدیر به نصبی قبول
ایدر اما مکان محدوددر قبول المنزل * بعض نحو یلر مكان مبهمی جهات ستله تفسیر ایلدی لکه فوق وتحت
وقدام وخلف ویمین ویساردر * ومذ کور مبهمه حل ایشلدر عندولدی ظرف لینی زیرا بوئلدره اہم امدن
بر نوع واردره بوئلره مشابہ اولانده بوئلره حل اولندی دون وسوی کی ولفظ مکانه مبهمه حل اولندی
معینده اولور سه جلست مکانك کی کثرت استعمال ایچون جهات ست کی اہم ایچون دکل زیرامعینده
بو حکم جاریدر * پس جائزدر که دیه سن جلست قدامك وعندك ولدی زید ومكان زید * اما جائز
دکدردر دیه سن جلست المسجد وقعدت الیت زیرا که بوئل مبهم دکلدرد ومبهمه محمولده دکلدرد *
دخلت نك وبو کا مقارن اولنرک مابعدی ده مبهمه حل اولندی مثلا دخلت الدار ونزلت الخان وسكنت
الفرقة کی اصح قول اوزره بعضیلر دیدیلر که بوئل متعدی مابعدی مفعول به در لیکن مصدری دخول وزنی
اوزره کلیمک وخروج که لازمدر ضندی اولقی لزومنی ترجیح ایدرلر * حاصلی اصح بودر که مفعول فیه
اوله وکثرت استعمال واسطه سبله دخلت وغیر یلری بواکنہ فی تقدیر به نصب ایدرلر ویا تخفیف طریقہ
فی کلمه سنی حذف ایدوب نصب ایدرلر ویا مصنف ذکر ایلدی کی مبهمه حل ایلکله نصب ایدرلر * معلوم
اوله که مفعول فیه مفعول به کی حامل مضمرله منصوب اولور تنه که متی صمت دیه نك جوابنده یوم الجمعة
دیر سن وبونکده عاملی علی شریطة التفسیر طریق اوزره منصوب اولور اول وجه اوزره که مفعول به ده معلوم
اولمش ایدی پس نصب واجیدر ان یوم الجمعة صمت فیه ده ومختاردر اذ یوم الجمعة سرت فیه ده واقطرت
یوم الخميس ویوم الجمعة صمت فیه ده * ایکی امر برابردر زیدسار ویوم الجمعة سرت فیه معده * ورفع
مختاردر اما یوم الجمعة سرت فیه ده ولقت زیدا فاذا یوم الجمعة صام فیه ده * اما امتناع نصب ووجوب

معروف مسنددر ضمیر خطابه که انت در وایاک معمول فعل مقدر که باعددر* من الاسد باعدہ متعلق
 وجله محلا منصوب مقول قولدر* ومن ان تحذف ایاک من الاسد کیدر واکا معطوفه وایاک ان تحذف
 ایاک من الاسد معطوفدر بتقدیر من تقول به متعلق* ولا تقول فعل نفی استقبال ضمیر خطابه مسند
 ایاک الاسد مقول قولدر لامتناع تقدیر من جار و مجرور لا تقول به متعلق و بوجله سابق اولان جله*
 فعلیه به معطوفدر (محصول ترکیب) مفعول بهک عاملنی وجوبا حذف الیک مواضعندن در دنجی
 موضع تحذیردر* لغتده قور قتمقدر و صاقددر قدر* اما تحویلر اصطلاحنده بر معمولدر اتق و یا نخ
 ویا بعد تقدیر به بوده ایکی قسمدر* برسی اولدر که اتق تقدیر به منصوب اوله و آئی مابعدندن
 قور قدر و یا صاقددر* برسیده اولدر که اتق تقدیر به منصوب اوله که اول منصوب مکرر محذر
 منه اوله ایدی تحذیردن قسم اولی مابعدندن محذردر و قسم ثانی مکرر محذر منه در و ایکی قسم بیه
 شریکدر بومعناده که ایکیسی بیه اتق تقدیر به منصوبدر مثال قسم اول* ایاک والاسد و ایاک وان
 تحذف یعنی صقندر کندوکی ارسلاندن و ارسلانی کندکدن* و کندکی اربی عصا ایله اور مقندن
 صقندر و حذف کندکدن صقندر* قسم ثانی الطریق الطریق یعنی شو بولدن صاقین که بوبولده آفت
 و زرقم اولده که محذر اولامد کوردر و آندن صکره محذر منه مذ کوردر آنده جائزدر که محذر منه
 محذرا زینه و اوله معطوف اوله دینلن کی* و جائزدر که من حرفیه مذ کور اوله شو بیه که دیر سین
 ایاک من الاسد و ایاک من ان تحذف* و جائزدر که حرف جری حذف ایلیه سین و ایاک ان تحذف دیه سین
 زیرا که حرف جری آن و آنده حذف الیک قیاس مطرددر اما وای حذف الیک جائز دکلدر
 زیرا که حرف عطفی حذف الیک جائز دکلدر بونددر که ایاک الاسد جائز دکلدر زیرا که حرف عطف
 تقدیر الیک جائز و متصور دکلدر و من حرفنی اسم صریحندن حذف الیک جائز دکلدر* پس ایاک دلفکره
 اسد ذکر ایکی وجهله در و اوله و من حرفیه* و ان تحذف ذکر ای اوج وجهله در و اوله و من
 حرفیه و حذف من له* المفعول فیه هو مافعل فیه فعل مذ کور من زمان او مکان و شرط نصبه
 تقدیری* و ظروف الزمان کما قبل ذلک و ظروف المكان ان کان مبهم قبل والا فلا* و فسر المبهم بالجهات
 الست* و حل علیه عند ولدی و شبههما لا بهما* و لفظ المكان لکثرته* و ما بعد دخلت مثل دخلت
 الدار علی الاصح وینصب بعامل مضمع و علی شریطة التفسیر و هو مثل المفعول به* المفعول فیه
 خبری محذوف مبتدا ای من المنصوبات المفعول فیه یا خود مبتدای محذوف خبر اوله ای هذیان المفعول
 فیه و یا مبتدا اوله و خبری مافصل فیه* و هو ضمیر فصل اما اولکی ایکی وجه اوزره استینافیه در* فیه قائم
 مقام فاعلیدر المفعولک و ضمیر فیه عائددر الف و لام موصوله ای الاسم الذی و یا موصوفه ای اسم
 فعل ماضی مجهول* فیه اکا متعلق و ضمیر مایه عائددر فعل قائم مقام فاعلیدر فعلک مذ کور نعمت
 فعلدره من حرف بیان* زمان آنکله مجروردره او مکان اکا معطوف موصول صله سیله و یا موصوف
 صفیله خبر مبتدادر و جائزدر که بوجله المفعول فیه دیدیکنه خبر اوله و شرط مبتدا نصبه مضاف
 الیه و ضمیر المفعول فیه راجعدر* تقدیر خبر مبتدادر* فی لفظی مراد مضاف الیه و ظروف الزمان
 مبتدا* کما تأکید قبیل مضارع معروف و مستتر فاعلی عائددر ظروفه* ذلک محلا منصوب مفعول
 به در و جله خبر مبتدادر و ظروف المكان مبتدا ان کان مبهم شرطیه* کان ناقصه دندر اسمی تحتنده
 مستتر ظرف مکانه مائد مبهم خبر کاندر* قبل فعل ماضی معروف جواب شرطدر و جله شرطیه خبر

تخصیضدن صکره زیرا بونلک فعله دخولی واجبدر * اعمدی رفع جائز اولماز مثل ان زیدا ضربته ضربک والا زیدا ضربته * ولس مثل ازید ذهب به منه یعنی هراسم که آند نصکره فعل اوله و آندن ضمیرنه مشتقل اوله اما کر اول فعلی و یا شبهنی اول اسمہ تسلیط ایلسه لر نصب ایلک ممکن اولماسه اول ماضر مامله قیلندن که بحثز آندندراولماز مثلا ذهب فعلنی ا کر زیده مسلط ایلسک بر پایه محتاج او اور مثلا ذهب بزید کی بوتقدیر جه زید مجرور او اور منصوب اولمازا کر مناسبتی تسلیط ایلسک که اذهبدر زید مرفوع اولور قائم مقام فاعلی اولغله * پس ازید ذهب به ده رفع واجبدر یا ابتدایا اذهب تقدیر یله اعمدی منصوب مفعول به قیلندن اولمازو کذلک کل شیء فعلوه فی الزبینه ماضر مامله قیلندن دکلدر هر صورته که آنده اسم مذکور دن نصکره بر فعل اوله که آنی اسمک ماملنی مفسر ایلکه قابل اولیه الله کلامی کی که کل شیء فعلوه فی الزبردر ا کر بوفعلی که فعلوه در کل شیء اوزرینه تسلیط ایلسه لر معنی فاسد اولور زیرا دیک اولور که هر شیء زبرده ایشلدیلر یعنی هر نسنه بی صحایف اعمالده ایشلدیلر زیرا زبر ملکر یازد قلمری اعمل دفترینه دیرلر * پس معنای صحیح بودر که هر نسنه که دنیاده ایشلدیلر صحائف اعمالده مکتوب و ثابتدر دیک اولور * ونحو الزانیة و الزانی فاجلدوا کل واحد منهما ظاهر بودر کیم بو آیت و السارق و السارقة آیتی ماضر مامله علی شریطة التفسیر قیلندن اوله و نصب مختار اوله زیرا مفسر فعل امر در امر در اما قرأ سبعه رفع اوزره اتفاق ایلدیلر و بونلک اتفاق مرجوح اوزره جائز دکلدر پس تأویلله احتیاج اولندیکه آنی ماضر مامله دن اخراج ایلده * اعمدی مبرد بویه تأویل ایشدر که بوفاه که فاجلدوا فاقطعوا ده در فاه جزاء حکمنده در پس لایق دکلدر که آنک مابعدی ماقبلنده عمل ایلده اعمدی بوفعل بوجه اوزره دکلدر که آنی اول اسمک اوزرینه تسلیط ایلک اوله تا کم ماضر مامله دن اولغله قابل اوله * اما سیویه بویه تأویل ایشدر که تقدیر کلام بویه در کم فیما تلی علیکم حکم الزانیة و الزانی و یا حکم السارق و السارقة * پس بوجه بر اسمدر که خبری محذوفدر و مبتدایان مضاف محذوفدر و فاجلدوا ایله فاقطعوا بر جله* اخیره در جله* سابقی تفصیل ایچون و شک یوقدر که بر فعل که بر جله ده اوله لایق دکلدر بر اسمده عمل ایلده که بر غیر جله ده در * پس بومثال ماضر قیلندن اولد * اما کر بویکی تأویلک بریسی اولسه نصب مختار اولوردی و قرآنک اتفاق وجه مرجوح اوزرینه اولوردی بو خود باطلدر تنه کم بیان اولندی پس تأویل لازمدر * الرابع التحذیر و هو معمول بتقدیر اتق تحذیرا بما بعده او ذکر المحذوم منه مکررا مثل ایاک و الاسد و ایاک وان تحذف و الطريق الطريق و تقول ایاک من الاسد و من ان تحذف و ایاک ان تحذف بتقدیر من و لا تقول ایاک الاسد لا متناع بتقدیر من * الرابع مبتدأ التحذیر خبری و هو مبتدأ تحذیر عائد معمول خبری * بتقدیر ظرف مستقر معموله صفتدر اتق محلا مجرور مضاف الیهدر * تحذیرا مفعول مطلقدر حذر تحذیرا دیکدر و یا مفعول له و عالمی مقدر ذکر در سابق کلام قرینه سیله * و من حرف جر و موصول و یا موصول بعده جله* ظرفیه صله و یا صفتدر مایه و ضمیر معموله راجعدر و موصول و یا موصول و یا موصول بعده جله* یا صفتیه محل جرده در من حرفیه و جار مجرور یله تحذیره متعلقدر * او حرف عطف ذکر ماضی مجهول المحذوف قائم مقام فاعلی * و منه محذوره متعلق و مکررا حالدر محذردن و بو جله ناصب تحذیره معطوفدر مثل مبتدای محذوفه خبردر ایاک منصوبدر فعل مقدرله و الاسد ا کا معطوف و جله مضاف الیهادر * و ایاک وان تحذف ایاک و الاسد کیدر و ا کا معطوف و الطريق منصوبدر اتق تقدیر یله الطريق تأکیددر آنی و تقول مضارع

(معروف)

بود که هر سنه بی بز قدرله خلق ایلدک دیمکدر تقدیری انا خلقنا کل شیء بقدردر * و بستوی الامران
 فی مثل زید قام و عمرو ا کرمته و یجب النصب بعد حرف الشرط و حرف التحضیض مثل ان زیدا
 ضربته ضربک و ألا زیدا ضربته * و لیس مثل ازیذ ذهب به منه فارفع و كذلك و کل شیء فعلوه
 فی الزبر * و نحو الزایة و الزانی فاجلدوا کل واحد منهما الفاء بمعنی الشرط عند المبرد و جلتان عند سیویه
 و الا فاختار النصب * و بستوی مضارع معروف الامران فاعلی یعنی رفع و نصب * فی مثل بستوی به
 متعلق زید مبتدا قام ماضی معروف تحتندہ مستتر ضمیر فاعلی زیدہ راجع و جله خبر مبتدا در و عمرا
 مفعول فعل مقدر در و ا کرمته آنی مفسردر و بو جله زید قام جله سنه معطوفدر و معطوفده حامل
 مقدر در فیه و یا فی داره دیمکدر * و یجب مضارع معروف النصب فاعلی و بعد ظرفی * حرف مضاف الیه
 الشرط به بویه در و حرف التحضیض معطوفدر حرف شرطه * مثل خبر مبتدای محذوفدر * ان حرف
 شرط زیدا مفعول فعلی * قدردر و ضربته مفسری و ضربک جزأ شرط و جله محل جرده در اضافله
 ألا حرف تحضیض زیدا ضربته وجهی ماسبقدن معلومدر * و لیس افعال ناقصه دن اصلی لیس در
 علموزنی اوزره صکره یا ساکن اولدی خلاف قیاس اوزره * مثل اسمی * ازیذ مبتدا ذهب ماضی مجهول
 و به جار مجرور به قائم مقام فاعلی و جله خبر مبتدا و مبتدا خبریله مضاف الیه * و منه جار مجرور به
 خبر لیس در و ضمیر مقدر به راجعدر تقدیری ای لیس مثل هذا القول من باب شریطة التفسیر
 فارفع مبتدا خبری محذوف فاحرف جزاء تقدیری فاذا عرفت هذا فارفع فی زید لازم * و كذلك
 کاف مثل معنائه مبتدا و خبردر جار مجرور به اعتبار اولورسه و کل شیء مبتدا * و فعلوه فعل
 و فاعل و مفعول محلا مجرور شیئه صفندر * فی الزبر محلا مرفوع خبر مبتدای تقدیری و کل شیء مفعول
 لهم ثابت فی الزبر مبتدا خبریله مبتدایر و یا خبردر تأویلیله معنای و مثل قوله ازیذ ذهب به قوله
 تعالی و کل شیء فعلوه فی الزبر یا خود و کنقوله ازیذ ذهب به قوله تعالی و کل شیء فعلوه فی الزبر
 فی انه لیس من باب ما ضمیر ماله علی شریطة التفسیر * و نحو الزایة معطوفدر کل شیء نه و مبتدا *
 و الزانی ا کا معطوف * فاجلدوا کل واحد منهما فعل و فاعل و مفعول به محلا مرفوع خبر
 مبتدایر تأویلیله تقدیری بقول فیه اجدوا مبتدا خبریله محل جرده در اضافله * و الفاء مبتدا و بمعنی
 الشرط خبری * و جائزدر که الزایة و الزانی مبتدا اوله و الفاء مبتدای ثانی و بمعنی الشرط خبر مبتدای
 ثانی و جله خبر مبتدای اولدر * و با حرف سیدر * عند المبرد متعلقدر بمعنی الشرط متعلق اولدیفته ای فاء
 فاجلدوا سبب معنی الشرط فی الابتداء عند المبرد * و یا خبر مبتدای محذوفدر که هو درای الفاء بمعنی الشرط
 عند المبرد * و جلتان خبر مبتدای محذوفدر تقدیری و الکلام جلتان عند ظرفدر مفهوم کلامدن تقدیری
 حکم بذلک عند سیویه * و الاصلی ان لایکون * ان حرف شرط لاحرف ننی نون لامه ادغام اولنوب
 الا اولدی پس فعل شرط حذف اولدی ان قرینه سبله زبر احرف شرط فعله مخصوص صدر لفظا و یا حکما
 * فاختار النصب مبتدا و خبردن مرکب جزاء شرطدر آنک ایچون او نه فا داخل اولدی (محصول
 ترکیب) رفع و نصب برابر اولور هر بار که معطوف علیه اولان جله اولی ایکی جله بی مشتمل اوله
 بری جله اسمیه کبری و بری جله فعلیه صغری زید قام و عمرو ا کرمته اگر جله کبریه نظر
 ایدر لورسه رفع اولی در اگر جله صغریه نظر ایدر لورسه نصب اولی در پس ایکی جهت بری بریله
 متعارض اولورلر * ایلدی رفع و نصب متساوی اولورلر هیچ بر بستنک بر بستنر جمعی اولور پس
 هر قنغیسنه قصد متعلق اولورسه مختار اول اولور * اما نصب واجبدر حرف شرطدن صکره و حرف

داخلدر مذ کور اسم بوشمرطه که مذ کور اسمدن مشتقل اولان فعل امر ونهی ودعاء اولیه یعنی فعل طلب اولیه مثل لقیبت القوم واما زید فأکرمته * پس بوجه فعلیه به عطف قرینه نصب در واما که معنای ابتدائی متضمندر قرینه رفع در لیکن بومرجح اولدی حذفدن سلامت سببیه وطلبدن خالی اولمغله * اما کبدر اذا مفاجأة رفعی ترجیح المده نحو خرجت فاذا زید لقیته زیرا اذا مفاجأة دن صکره اکثر اسم واقع اولور * پس نصب قرینه سنه مرجح اولدی حذفدن سلا متیحون زیرا نصبده اگرچه عطف فعلیه به * ناسبتی وارا ما حذفدن سلامت یوقدر * وینتار النصب بالعطف علی جملة فعایة للتناسب وبعد حرف النفی والاستفهام واذا شرطیه وحيث وفي الامر والنهی اذهی مواضع الفعل وعند خوف لبس المفسر بالصفة مثل انا کُل شیء خلقناه بقدر * وینتار النصب بالعطف وینتار الرفع بالابتداء کبدر اعرابده * علی جملة عطفه متعلق * فعلیه صفت جملة در * للتناسب بختاریه متعلق بعد ظرف مکان مضاندر حرفه حرفه نفیه والاستفهام ده معطوفدر نفیه * واذا حرفه معطوف * الشرطیه صفت اذا در کله تأویلبله * وحيث اذا به معطوف وفي الامر بعطفه معطوف * وانتهی الامر معطوف اذ اصلنده ظرفیت ایچوندر اما بونده تعلیل ایچوندر یعنی مذ کور لردن صکره نصب اختیار الملهک تعلیلی ایچوندر * هی محلا مرفوع مبتدا مآئدر مذ کور مواضعه که آنردن صکره نصب مختاردر مواضع الفعل خبری بوجه یعنی بعد حرف النفی الی آخره معطوفدر وینتار النصب به * وعند خوف لبس المفسر بعد حرف النفی کبدر اعرابده و عطفده بالصفة ابسه متعلقدر مثل مبتدای محذوفه خبر مضاندر ما بعدنه * انا ان حرفدر حروف مشبهة بالفعلدن واکا متصل الف محلا منصوب اسمی * کُل شیء نصبیه مفعول به و عامل مضمحل خلقناه آتی تفسیر ایدر * بقدر خلقناه متعلقدر وان اسم و خبریه محلا مجرور مضاف ایدر (محصول ترکیب) اسم مذ کورده عطفله نصب مختاردر * یعنی بر جمله که مذ کور اسم آنده واقع در بر غیری جمله که آندن مقدمدر آنک اوزرینه عطف سببیه نصب مختاردر ایکی جمله بیننده تناسبدن او توری فعلیت جهندن خرجت فزیدا لقیته کبی فاحرف عطفدر زیرا لقیته جمله سنی خرجت جمله سنه عطف ایدر تقدیری خرجت فلقبت زیدا در * حرف نفیدن صکره ده نصب مختاردر یعنی ما ولا وان حرفندن صکره ما زیدا ضربته تقدیری ماضربت زیدا در * حرف استفهامدن صکره ده نصب مختار در ازیدا ضربته کبی تقدیری ماضربت زیدا در حرف استفهام دیدی زیر اسم استفهامدن صکره رفع مختار در من اکرمته کبی * اذا شرطیه دن صکره ده نصب مختار در اذا زیدا ضربته ضربت تقدیری اذا ضربت زیدا ضربت در * حيث دن صکره نصب مختاردر حيث زیدا تجده فأکرمته کبی تقدیری حيث نجد زیدا فأکرمته * وفي الامر والنهی یعنی مذ کور اسمدن صکره امر ویا نهی واقع اولسه نصب مختاردر نحو زیدا اضربه اولاتضربه * زیرا بومقامات مواضع فعلدر یعنی حرف نفیدن وحرف استفهامدن واذا شرطیه دن وحيث دن صکره و امر ونهی ماقبلی فعل محللدر آنک ایچون بونده واقع اولان اسم منصوب اولور وبربرده که مفسر صفته ملتبس اولقی خو فی اوله آنده ده منصوب او قنور اسم مذ کور مثل انا کُل شیء خلقناه بقدر پس بونده کلبی مرفوع ابدوب مبتدا ایلسک وشیء * مضاف ایه وخلقناه خبر مبتدا نصبه موافق اولور اداء مقصوده لیکن خلقناه ماقبله صفت اولقی خو فی اولوب معنی فاسد اولقی زیرا معنی بویه اولوردی که هر سنه بی که بز خلق ایدک قدریله در اما مقصود بود کلددر بلکه مقصود

مضارع معروف و ضمیر متصل فعله عائد در * ما اسم موصول و یا موصوف فعلدن عبارتند بعده
صله در و یا صفتدر مایه و ماضیه سبله و یا صفتیه فاعل یفسردر و بعده ضمیر اسم را جعدرو بوجه
فعلیه صفت فعل دره بنصب معمولیه محلا مرفوع خبر ابتدای محذوفدر معناسی الاسم المذكور و هو
زید فی النظا ثر المذکوره بنصب ذلک الاسم بفعل مضمر یفسره ذلک الفعل بالفعل الذی ثبت بعد ذلک الاسم
ای حرف تفسیر بونده فعل مضمری تفسیر ایدر ضربت محلا مجرور زیر مجروری تفسیر ایدر که بفعل
مضمر در و جاوزت و اهنت و لا بست ضربت کیدر و اکامعطو فردر (محصول ترکیب) درت باب که
آند مفعول بهی نصب ایدن عامل حذفی و اجبر آنرا و چنجیمی شول بادر که آند عامل اضمار اولور
یعنی تقدیر اولور تفسیر شرطی اوزره شریطه و شرط بر معنایه در * حاصلی بر عامل تقدیر ایدر
صکره بیان ایدر تعریف ایدر که هر اسم در که آند صکره بر فعل و یا شبه فعل که اسم فاعل در و غیره
واقع اوله و هر بریسی مذکور اسم در عمل یلکدن اعراض ایلیه ضمیر نه یا مطلقه مشغول اولقی سبیل
• اشتغال عن حرفیله استعمال اولسه اعراض معناسند در و بایله استعمال اولسه اقبال معناسند در * مقصود
بودر که اگر فعل و یا شبه فعل اسمک ضمیر نه و یا متعلقه و یا ضمیری متعلقه عمل الملکله مذکور اسم در
عمل یلکدن اعراض ایلیه یعنی آند عمل ایلاسه اما شویله که فعلی و یا شبه فعلی اول اسمک اوزرینه
حواله و مسلط ایلست یعنی بونلر آند عمل الملکله توجه ایلست البته آنی نصب ایدر کر که فعل
و یا شبه فعل کنندی مسلط اوله و کر که آنک برینه مناسی مسلط اوله اول اسمی نصب ایدر * زیدا
ضربته کی زیده راجع ضمیره اشتغاله مثالدر * زیدا مررت به مناسی تقدیر مثالدر * زیدا ضربت
علامه متعلقه اشتغاله مثالدر * و مناسی تقدیر زیدا حبست علیه لاجله دیکدر * ایدر بونلر منصوب
اولور بر فعل مقدرله که اول فعلی مابعدی تفسیر ایدر یا فعل و یا شبه فعل که ضمیره و یا متعلق ضمیره مشغولدر
هر بریسی اسم در عملدن معرض پس مفسر فعللری بیان ایدر * ای ضربت زیدا ضربت ده اصلی ضربت
زیدا ضربته در اولکیسی تقدیر اولندی مفسر موجود اولدیغیچون * و جاوزت مررت فعلنی
مفسردر مرادفیه * و اهنت لازمیله تفسیردر زیر کشک قولنی اورمقی افتدیسنه اهانتدر
* و لا بست مستلزمیله تفسیردر زیر حبسندن مراد انتظار و ملا زمتدر * و یختار الرفع بالابتداء
عند عدم قرینه خلافه او عند وجود اقوی منها کما مع غیر الطلب * و اذا للمفا جأه * و یختار
مضارع مجهول * الرفع قائم مقام فاعلی * بالابتداء یختاره متعلق * عند ظرف یختاردر عدم مضاف الیه
قرینه خلافه او عند وجود اقوی ماقبلی کیدر اعرا بده * منها اقوایه متعلق و موصوف محذوفک
صفیدر معناسی و یختار الرفع بالابتداء عند وجود قرینه اقوی من قرینه خلافه کما مکاف حرف جر
و یا مثل معناسه اسم * اما محلا مجرور کاف حرفیله و یا مضاف الیه مثله مجموعی رفع محظنه خبر ابتدای
محذوفدر تقدیری هی یعنی قرینه کما مادر * مع غیر الطلب جار و مجرور مقدره متعلق * و اذا
امایه معطوفدر * للمفا جأه بوده بر مقدره متعلقدر تقدیری کما ما الکائنه مع غیر الطلب و اذا الکائنه
للمفا جأه و جاؤدر که حال اولدر تقدیری کما ما الکائنه حال کونه مع غیر الطلب و اذا ثبت حال کونه
للمفا جأه (محصول ترکیب) اسم مذکورده ابتدای کلامده رفع مختاردر یعنی عوامل لفظیه دن اسناد
ایچون مجرد اولقی مرفوع اولسنی تصحیح ایدر فعلک خلافه که نصب در قرینه قائم اولما دینی
وقت و یا خلاف رفعه قرینه قائم اما رفعه قرینه سی اقوی اولسه آندن * حاصلی رفعه
و نصبه قرینه قائمدر اما رفعه قرینه سی نصب قرینه سندن اقوی اولسه رفع مختاردر اما کی که

موصول اولسه یا ایما الرجل ویا بهذا الرجل کی اجمدی ایمادن وایمزدادن حرف ندا حذف اولماز ذوالالمله موصول اولمجه موصولانده حرف ندا حذف اولور نحو من لا یزال محسننا احسن النبی اما مضمراتی ندا ایتک شاذدر یا انت ویا یا ک کی اما اسم جنسندن حرف ندایی حذف ایتک شاذدر مثل اصبح لیل یعنی یایل حرف ندا حذف اولدی اسم جنسندن شاذیکن بوسوز امری القیسک عورتک سوزیدر که آغزی قویسنندن متأذی اولدی وبوسوزی سوبیلدی وعلی الصباح آندن بوشاندی پس ضرب مثل اولدی کجه اوزنلغندن شکایتده وافتد مخنوق یا مخنوق تقدیرنده بوده ضرب مثلدر که بر کیمسه آرقه سی اوزره یاتورکن بریمی اوزرینه دوشوب بوغازینی صقار ویدر که مال ویرمکه کندیکی قورتار اجمدی بو ضرب مثلدر مال ویرمکه اضطرابی دفع الیلانه واطرق کرا یعنی یا کر امراد یا کرو اندر بونده اوج جهندن شنود واردر اولاسم جنسندن حرف ندایی حذف ایتک و علم اولمایی ترخیم ایتک و مرخی مستقل اسم قلی بوده ضرب مثلدر ضعیفک انقیاده کنیدن اقوایه و اعلایه تمام مثل اطرقت کرا اطرقت کرا ان النعمه فی القری بفضیل دیدیلر که بکروان اولور مرغ صید ایلیمکی چون عربک افسویندر نعمه دوه قوشنه دیر لر ای کروان نعمه بویه عظیم طیر ایکن شکار اولدی وقریه لره ایلدیر سن خود بر مرغ ضعیف سن که شکار ایتک نه جزیدر بو افسونی اوقونجه همان یاتورسکز شویله کال ایل طوتارلر وکاه اولور که منادی حذف اولتور قرینه قائم اولدیی وقت یعنی حذفنه و تعییننه دلیل اولسه جوازا منادی حذف اولتور مثل الا یا سجودوا یا اوزره وقف ایدوب واسجدوا دن ابتداء ایدر سن بونده قرینه حذف حرف ندا فعل اوزره داخل اولماقدیر اما الا یسجدوا اوقونجه الا انک تشدیدیه و یسجدوا فعل مضارع ایله بوقیلدن اولماز حاصلی باب ندا دن اولماز الثالث ما ضمیر عامله علی شریطة التفسیر و هو کل اسم بعده فعل او شبهه مشتغل عنه بضمیره او متعلقه لوسلط علیه هو او مناسبه لنصبه مثل زید اضربه و زیدا مررت به و زیدا ضربت غلامه و زیدا حسبت علیه ی نصب بفعل بفسره مابعد ای ضربت و جاوزت و اهنت ولا بست الثالث مبتدا ما اسم موصول و یا موصوفه ضمیر ماضی مجهول عامله قائم مقام فاعلی و ضمیر مفعول به عائددر علی شریطة التفسیر اضربه متعلق و جمله صله در و یا صفتدر مایه عائد محذوفدر ای الذی اضربه دیمکدر موصول صله سیله و یا موصوفه صفتیه محلا مرفوع خبر مبتدادر و مفعول به دن عبارت و هو مبتدا عائددر مفعول به کل خبری مضافدر اسم بعده فعل مبتدا و خبر و یا فعل و فاعل و جمله صفت اسمدر و بعده ضمیر اسم راجعدر او شبهه فعله معطوفدر و ضمیر فعله راجعدر مشتغل صفتدر هر برینه عنه مشتغله متعلق و ضمیر اسم راجعدر بضمیرینه مشتغله متعلقدر و ضمیرینه اسم راجعدر او متعلقه ضمیره معطوف و ضمیرینه سابق کی و جائزدر که متعلقه ضمیری ضمیره راجع اوله ولو حرف شرط سلط ماضی مجهول علیه اک متعلق و ضمیر اسم راجعدر هو سلط نخنده مستتری تأکید ایدر که قائم مقام فاعلیدر فعله راجع او مناسبه فعله معطوف و ضمیر اکا راجعدر لنصبه جواب لودر انک ایچون اولنه لام داخل اولدی نصب ماضی معروفدر و آنده مستتر فاعلیدر که فعله عائددر و ضمیر متصل اسم عائددر مثل مبتدای محذوفه خبردر زید فاعل مضمر که مفعول بهیدر و جمله محلا مجروردر اضافته ضربته مفسر فعل مضمردر و زیدا مررت به اک معطوف و زیدا ضربت غلامه بوده بویه و زیدا حسبت علیه نصب مستقبل مجهول و مستتر آنده قائم مقام فاعلیدر محذوف مبتدایه عائددره بفعل نصبیه متعلق مضمر صفت فاعلدره بفسره

دبر سن ﴿ و لا یندب الا المعروف فلا یقال وارجله و امتنع و ازید الطویله خلا قال یونس ﴿ و لا یندب فعل نفی
استقبال بناء مجهول و الاحرف استثناء المعروف قائم مقام فاعل یدرب یندب نك استثناء مفرغ در زیر استثنائی منه
مذکور دكلدر تقدیری و لا یندب اسم من الاسماء الا الاسم المعروف فلا یقال لا یندب كبی در و ارجله
قائم مقام فاعل یدرب لا یقال نك و بوجه فلیه معطوف در لا یندب ید و امتنع فعل ماضی معلوم مثل فاعلی
و ازید الطویله مضاف الیه خلافا مفعول مطلق ای خوفا خلافا لیونس یا خود مصدر محذوفه
صفت در ای و امتنع و ازید الطویله امتناعا مخالفا لقول یونس یا خود امتنع فاعل شدن حال در
ای و امتنع هذا القول حال كونه مخالفا لقول یونس * لیونس جار مجرور خلافته متعلق در (محصول
تركيب) مندوب اولماز الامشهور اولان کیسینه تا کیم نادبك فریاد و فغانی و نضرع و جواری
معذور طوتلا و نادبك اضطراب و بکاسی عبث یر و اولماذی معلوم اوله ﴿ پس مجهول کیسینه مندوب
اولماز تا کیم بومعنی سبب مخزیه و افسوس و الماسون ﴿ معلوم اوله که مندوبك علامتی صفت و یرمز لر
پس و ازید الطویله دیمز لر زیر صفت بر اسم در موصوفدن غیری مندوب خود موصوف در ایددی
آنك علامتی غیره و یرلك جائز دكلدر ﴿ اما یونس نحوی مندوبك علامتی صفت و یرر زیر صفت
موصوفك تته سندندر و كلام عربده وارد اولشدر * و امن حفر بئر زمزمه ماه ﴿ پس لایق اولان
بودر کیم و ازید الطویله ده جائز اوله * حفر قازمقدرو بئر قوی معناسنه در ای زمزمه قویسنی قازان کیسینه که
مراد امام علی حضرت یدر کیم کرم الله زمزم قیوسنی اول قازمشدر ﴿ و یجوز حذف حرف النداء الامع
اسم الجنس و اسم الاشارة و المستغاث و المندوب نحو یوسف اعرض عن هذا و ایما الرجل و شذا صبح لیل
و افتد مخنوق و اطرق کراه و قد یحذف المنادی لقیام قرینه جوازا مثل الا یا اسجدوا ﴿ و یجوز فصل
مضارع معروف * حذف فاعلی حرف مضاف الیه النداء مضاف الیه * الاحرف استثناء مع ظرف زمان
و یا نکان محلنه کوره اسم مضاف الیه الجنس مضاف * استثناء مفرغ در زیر استثنائی منه مذکور دكلدر تقدیری
و یجوز حذف حرف النداء مع کل اسم الاسم الجنس و الاشارة و المستغاث و المندوب بری برینه معطوف در
مثل مبتدای محذوفه خبر در * یوسف منادی مفرد معرفه حرف نداسی محذوف ای یا یوسف * و اعرض
فعل امر مفرد مخاطب ضمیر مستتره مسند که انت در * عن هذا امرضه متعلق بو کلام محل جرده مضاف الیه در
یا ایما الرجل معطوف در مابقبله * شذ ماضی معروف اصبح مثل اعرض لیل منادی مفرد معرفه حرف
نداسی محذوف و بو کلام فاعل شذر و افتد مثل اصبح مخنوق مثل لیل و اطرق مثل اصبح و کرا مثل
لیل و شذ حذف النداء فی لیل و مخنوق و کرا فی قولهم اصبح لیل و افتد مخنوق و اطرق کرا * پس و شذ معطوف در
و یجوز حذف حرف النداء قوله و قد یحذف المنادی لقیام قرینه جوازا و قد یحذف الفعل لقیام قرینه جوازا
کبدر فتأمل * مثل مکرر یکدی * الا حرف تنبیه یا حرف نداسی محذوف که قوم در اسجدوا امر مخاطب
ضمیر بارزه که مسند که او در و جمله محل جرده در اضافته (محصول تركيب) حرف ندائی حذف انك
جائز در قرینه قائم اولدقه الاسم جنس الیه که ندادن اول نکره اوله زیر اجنسی معرف حرف نداسی
آنك حذفی ملبس او اور و آند نصکره یا لام تعریفدن نا بدر پس اگر حذف اولسه نائب و منوب حذف اولق
لازم در اسم اشارت ده حرف ندا حذف اولماز زیرا ایما ده اسم جنس کبدر مستغاث و مندوب ده حرف ندا
حذف اولماز زیرا بونرله مطلوب مد صوتدر حذف خود منافیدر ﴿ پس معارفدن حرف ندا حذف
اولق جائز اولان معرفه علم در یوسف اعرض عن هذا یا یوسف دیمکر * و لفظه ای در ذواللامه

ترکیب (ترخیم ایچون محذوف اولانک ماقبلی ثابت حکمنده در اکثر استعمالدهده پس اولحر فکه محذوفک ماقبلندهدر حالی اوزره قالور * اعدی یا حار دیرلر رانک کسریله ویاثمو دیرلر واولک ثبوتله ویمیک ضمیله ویاکرو واولک فحیله * وگاه اولور که باقی قلاتی ترخیم ایدرلر صکره علی حده اسم اعتبار ایدرلر واوزربنه احکام منادایی اجرا ایدرلر * پس یا حار دیرلر ضم را ایله زیرا که منادایی مفرد معرفه در ویاثموده یائی دیرلر و او طرفده ماقبلی مضموم اولدیفیچون وای یایه وضمیله کسریله تبدیل ایدوب یائی دیرلر ویا کرده یا کرا دیرلر و او متحرک ماقبلی مفتوح الفه قلب ایدوب یا کرا دیرلر * و قد استعمالوا صیغه النداء فی المندوب وهو المنفجع علیه یا اووا واختص بوا وحکمه فی الاعراب والبناء حکم المنادی ولک زیاده الالف فی آخره فان خفت اللبس قلت واغلامکمه واغلامکموه ولک الهاء فی الوقف * وقد حرف قلیل استعمالوا ماضی معروف ضمیر بارزه مسندکه و او در نحاته ویا حربه ماضی * صیغه لفظاً منصوب مفعولی * النداء مضاف الیه صیغه ندادن بونده یا مراد در * فی المندوب صیغه متعلق * و هو مبتدا ماضی در مندوبه المنفجع خبری * علیه قائم مقام فاعلی و ضمیر عائد در الف ولامه ویا تفجعه متعلق در او ویا به معطوف * اختص ماضی مجهول مستتر قائم مقام فاعلی مندوبه راجع در بوا اختص به متعلق یا خود قائم مقام فاعلی بوا وله و تحتند ضمیر اولیه و حکمه مبتدا و ضمیر مندوبه راجع * فی الاعراب حکمه به متعلق والبناء کا معطوف * حکم خبر مبتدا * المنادی تقدیر ايجور و مضاف الیه در * ولک مقدم خبر * زیاده الالف مؤخر مبتدا فی آخره زیاده به متعلق و ضمیر مندوبه راجع در * فان حرف شرط خفت ماضی معروف مسند در تا خطابه فعل شرط واقعه در اللبس مفعول به قلت خفت کبیر جزء شرط واقعه در * واغلامکمه محل نصبده مفعول قولدر * وا حرف ندا * واغلامکمه مندوب مضاف در کافه ویا تطویل صوت ایچوندر وها حرف وقف * واغلامکموه کا معطوف * ولک مقدم خبر الهاء مؤخر مبتدا فی الوقف مقدره متعلق تقدیری ولک زیاده الهاء فی حالة الوقف (محصول ترکیب) گاه اولور که صیغه ندایی که یادر مخصوص مندوبده استعمال ایدر عرب * مندوب لغته شول میتدر که آتی آجیوب اوستنه آغلرلر وایکارلر بنی اکارلر تا کیم خلق یلسونلر که آنک فوتی براولو قصه در تا کیم آغلدیغنی معذور یلوب یله آغلبه * اما اصطلاحده مندوب متوجع منه یا رأسه کبی ویا تفجیع علیه در یازیده کبی و او دن ویا دنصکره * توجع تفعل بابندن مصدر برنسنه نلک آغریسنی اظهار الملکه یعنی آغریدن شکایت اتمکه دیرلر * تفجیعده مصدر تفعل بابندن برنسنه ایچون ویا برکسنه ایچون غم و غصه اظهار الملکه یعنی محزون اولفده دیرلر * و مندوبک متعین بر صیغه سی وارد در که آتی مناداده استعمال ایلرلر در که اول صیغه وادر * و مندوبک ایکی استعمالی وار * بریسی سائر منادا لر کبی ضم اوزره مبنی اولقدر اگر مفرد معرفه ایسه و منصوب اولقدر اگر مضاف ویا مشابه مضاف ایسه * و بریسیده آخربنه الف الحاق الملکدر وازیدا واعبدا مالکا وامن حفر بئرزما کبی وگاه اولور که آندنصکره برهه سکت الحاق ایدرلر وازیده کبی اما اگر الف زیاده لکنندن التباس لازم کلورسه الف برینه یا ویا و او زیاده ایدرسن شویله که واغلامکده مفرد مؤنث مخاطبه نلک غلامی ندبه ایدرسن اگر الف زیاده ایدوب واغلامکا دیرسک مفرد مذکر مخاطبک غلامی ندبه الملکه مشبه اولور پس بریا زیاده ایدرسنکه کسریله مناسبدر واغلامکی دیرسن وحالت وقفده برها زیاده ایدوب واغلامکمه دیرسیننه بونک کبی واغلامکمه بر الف زیاده ایدوب واغلامکما دیسک جمع مذکر مخاطب تنبیه سنه مشبه اولور پس بر او زیاده ایدوب واغلامکمو دیرسن وحالت وقفده برها زیاده ایدوب واغلامکموه

مضاف الیه مبتدای محذوفه خبر تقدیری هو مثل اسماء * و مروان اکامعطوف پس بوکلامک معناسنی فان کان فی آخر المنادی الجائز ترخیمه زیادتان بابتنان فی حکم الزیاده الواحده هو مثل اسماء و مروان * و او حرف عطف * حرف زیادتانه معطوفدر * صحیح صفت حرفدر قبله مقدم خبره مده مؤخر مبتداجله اسمیه صفت ثانیدر حرفه و هو مبتدوا کثر خبری * و من حرف تفضیل و اربعة مجروردر من حرفله احرف مضاف الیه بمیز اربعه در * حذفنا ماضی مجهول ضمیر بارزه مسند که الفدر مائدر ایکی حرف مذکور و بو جله جزای شرطدر که فان کاندر (محصول ترکیب) ترخیمی مراد اولان اسم منادانک اگر آخرنده ایکی زیاده اولورسه که بر زیاده حکمنده در اسماء کبی که الف تأیث آنده براو غوردن زیاده اولمشدر تأیث معناسنی افاده ایتمک ایچون فعلاه وزنی اوزره و سامندن حسن معناسنه و او همزه به قلب اولمشدر اناءه کبی که اصلی و ناءه در ونی دن که سست معناسنه یعنی ضعیف و واحد کبی در که اصلی و حددر تو حیددن حاصلی بونک کبیلده همزه و او دن مقلوبدر اما اسماء اسمندن اولسه وزنی افعال اولوردی فعلاه اولمازدی پس بو حکمه داخل اولمازدی مروان ده ده الف و نون دفعه واحده زیاده اولمشدر تذکیر ایچون ایمدی ترخیمه ایکیسی براو غوردن حذف اولنور اما اسم منادانک آخری حرف صحیح اولسه و ما قبلی حرف مد اولسه یعنی حرف علت ساکن و ما قبلنک حرکتی جنسندن اولسه و حال بو که اول اسم منادانک حروفیده درندن زیاده اولسه آننده ایکی حرف حذف اولنور بری آخرده حرف صحیح و بری ماقبلنده حرف علت عمار و مسکین و منصور کبی پس بونل ترخیم اولدقند نصکره یا اسم و یا مرو و یا عم و یا مسک و یا منص دیرلر قسم ثانیده درت حرف زیاده شرط اولندی زیرا درت حرفلی اولسه ایکی حرف حذفله اجاف کلمه لازم کلوردی و وان کان مرکبا حذف الاسم الاخیر و ان کان غیر ذلک فحرف واحد فان کان ذکر ی پکدی و ضمیر مستکن اسمی منادایه راجعدره و مرکبا خبری حذف ماضی مجهول الاسم قائم مقام فاعلی الاخیر صفت اسمدر و جله جزای شرط و ان کان غیر ذلک و ان کان مرکبا کبیدر اشارتدر ایکی حرف حذف اولان مواضعه و اسم اخیره فحرف مبتدوا واحد صفتی و خبری محذوف تقدیری فحرف واحد حذف و جائزدر که فعل مضارع تقدیر اوله تقدیری فیحذف حرف واحد متعین و جله اسمیه و یا فلیسه جزاء شرط آنک ایچون اولنه فا داخل اولدی (محصول ترکیب) اگر منادی اسم مرکب اولورسه معدی کرب و بعلبک کبی ترخیمه اسم اخیر حذف اولنور زیرا که بو اسم تاء تأیث حکمنده در که اولکی کلمه لاحق اولمشدر و هرگاه که منادی مذکور اوج قسمدن خبری اوله که مذکور اولدی آنک ترخیمی بر حرفک حذفله اولور شوبله که خالده یا خال و مالکده یا مال دیرلر و هو فی حکم الثابت علی الا کثر فیکال یا حار یا ثمو و یا کرو و قد یجعل اسماء برأسه فیکال یا حار و یا ثمی و یا کرا و هو مبتدا مائدر محذوفه و فی حکم الثابت خبر مبتداه علی الا کثر مبتدای محذوفه خبردر و هو دیکدرای هو ثبوته علی قول الا کثر و یا علی مذهب الا کثر فیکال مضارع مجهول و فاجائزدر که شرط محذوفه جزاء اوله تقدیری و اذا کان الامر ما ذکرنا فلا جرم یقال و یا حرف ندا و حار منادای مرخم و بو منادای مرخم قائم مقام فاعلیدر یقالنک و یا ثمو و یا کرو معطوفدر یا حار به * و قد حرف تقلیل یحصل فعل مضارع مجهول مستتر آنده قائم مقام فاعلیدر یجعلنک مائدر منادای مرخمه * اسماء مفعول ثانیدر یجعلنک برأسه با واسطه سیله مفعول ثانیدر و یا صفت اسماء در فیکال یا حار و یا ثمی و یا کرا (محصول

ولا جلة ويكون اما علما زائدا على ثلاثة واما بتاء التانيث * وترخيم مبتداء المنادى مضاف اليه
وجاؤه خبر مبتداء * وفي حرف ظرف غير آنك له مجرورها مضاف اليه مناديه مائدر * وضرورة
مفعول له معناني ترخيم منادى صحت كلامه جائدر وغير مناداه ضرورت ايچون جائدر
يعني جائر للضرورة * وهو مبتداء ترخيمه مائد وحذف فاعلى ومفعولى متروك خبر مبتدادر *
في آخره حذفه متعلق و ضمير مناديه راجعدر ويا اسمه زيرا بحث اسمده در * تخفيفا
مفعول له در ويا مفعول مطلق مضاف حذفه اى حذف تخفيف ويا ضمير اى من حيث التخفيف لامن
حيث القلة * وشرطه مبتدا و ضمير ترخيم مناديه مائدر * ان حرف نصب ولا حرف نفي ويكون
ناقصه ومستكن اسمى مناديه مائد * ومضافا خبرى * ولا مستغنا ولا جلة مضافه معطوف لدر ولا لار
تا كيد ايچوندر زيرا مضافه معطوف لدر اول ايسه منفي در پس منفي به معطوف اولان منفيدر * ويكون
ناقصه ومستتر اسمى مائددر مناديه * اما تفصيلي تقسيم كدهد بكدى * علما خبر يكون در زائدا خبر بعد
الخبيردر ويا صفت علمادر * على ثلاثة زائده متعلق در * اما حرف عطف * بتاء التانيث جار مجرور به
مقدره متعلق تقديرى واما مؤنثا بتاء التانيث علمانه معطوفدر (محصول تركيب) ترخيم لغته تليين
معنائه در يعني يموشتقى اما نحويلر اصطلاحنده اسمك آخرنده حذفدر تخفيف ايچون * ايمدى اسم
مناداده ترخيم جائدر اما غيريده ضرورت ايچون جائدر وترخيمك شرطى تركيب اضافى اولما مقدر
زيرا مضاف اليه دن حذف واقع اولسه آخر منادى دكل ومضافدن آخرى حذف ايلسك ترخيم وسط
كدهد واقع اولور زيرا مضاف ومضاف اليه معناده بر كله منزلنده در كه بر شخصه علم اولمش اوله
* مستغناده اولمق كرك مندوبده زيرا بوايكيسنده يله مد صوت مطلوبدر ترخيم خود مدصوته منافيدر
* جلهده اولماق كرك زيرا علم اولان جلهده تغيير وتصرف جائر دكلدر * ويكون يعني ترخيم منادى
اولور ايكي امر ك بر سيله يا اوج حرفدن زيادهلى علم اولمق كرك ويا مناداده تاء تانيث اولمق كرك
يعني هر كاهكه مناداده تانيث اوله ترخيمى جائدر علم اولسون اولماسون واوج حرف دن
زيادهلى اولسون اولماسون مثلثة جماعت معنائه در ياتبة اقبلى اى جماعت يوزيكزى بكا دوندر ك
ديمكدر * كاه اولور كه بونى بر شخصه علم ايدرلر وندا ايدوب ياتبة اقبلى ديرلر ترخيم ايدوب ياتب
ديرلر * هبةده بونك كى در كه ياهبة ديرلر ترخيم ايدنجه ياهب ديرلر * معلوم اوله كه ترخيمده
علميت انك ايچون معتبردر كه علم اولمق چوق اولور ديللرنده پس آنده تخفيف مناسبدر آنك ايچون
ثبه وهبه كيلرده زياده على الثلاث شرط اولنمى * اما سائر اعلامده ايلديلر زيرا ثلاثيلر خصوصا كه
ساكن الاوسط اوله لر خفيفدر واعدل اوزاندر * ايمدى تخفيفه محتاج دكلدر حاصلى مناداده هر بار كه
تاء تانيث اوله اول تاني ترخيم طريقه حذف ايلك جائدر علم وزياده على الثلاث اولمزسهده زير انا تانيث
حقيقته كدهد بر امر زاندر پس آنك حذفيله كدهد اجماف لازم كلز * فان كان فى آخره زيادتان فى حكم
الواحدة كاشما * مروان وحرف صحيح قبله مدة وهو اكثر من اربعة احرف حذفنا * فاشرط محذوفك
جزاسنه داخل اولمشدر تقديرى فاذا ثبت ذلك ياخود كيت محذوف ترخيمى تفسير ايچوندر * وان حرف
شرط كان فعل شرطى فى حرف جر آخر مجروردر آنكله وضمير مناديه راجعدر و جار مجرور به محلا منصوب
خبر كان دره وزيادتان اسمى فى حرف جر حكم مجروردر فى حرفيه نعت زاندر * الواحدة مقدر موصوفه
صفتدر تقديرى الزيادة الواحدة در كاشما * كاف حرف جر ويا مثل معنائه اسمدر جار مجرور ويا مضاف

وهو بالهاء وقفاً. یا فعل محذوفه متعلق اوله ای یوقف علیه بالهاء وقفاً. یا خود ظرف اوله ای
 فی الوقف (محصول ترکیب) یاء متکلمه مضاف اولان مناداده درت وجه جائز دره بریسی یا غلامی
 و غلامی یانک قحی. سکونی ابه اصلی مفتوح اولمقدر کاف خطاب کبی وسکون تخفیف ایچوندره و یا
 غلام یانک حذفله کسره ایله اکتفاء ایدوب و یا غلاما یابی الفه و کسره بی قحه قلب ایتمکله و وقف حالنده
 هایلله یا غلامه دیرسن ﴿ و قالو یابی و یا ای و یا ابت و یا امت قحها و کسرا و بالالف دون الیه ﴾
 و قالوا ماضی معروف ضمیر بارزه مسندک و اودر نحاته قائمدرکه حکما مذکورلدره یابی یا غلامی
 کیدر اعرابده و وجوهده و اواج وجه زیاده در آنک اوزرینه محلا منصوب مقول قالوادر و یا
 ای اکا معطوف و یا ابت و یا امت معطوفلدره ماقبلنده قحها و کسرا مصدرلدره حالتله منصوب
 قالو آنک فاعلندن کر حال فاعل معناسنه اولورسه ای قالو یا ابت و یا امت حال کونهم فاتحین تاه هما و کاسرین
 كذلك و یا مفعولدن حالدرکه یا ابت و یا امت درا کر مفعول معناسنه اولورسه ای قالو یا ابت
 و یا امت حال کونهما مفتوحان و هما مکسورا تاؤهما یا مفعول مطلقلدره ای تفتح تاؤهما قحها و تکسر
 تاؤهما کسرا و جائزدرکه نزاع خافض لغله منصوب اوله لر تقدیری و قالو یا ابت و یا امت بفتح التاؤ و کسرها
 و بالالف بر محذوفه عطفدر تقدیری بغیر الالف و بالالف و یا جار مجرور بله بر فعل مقدره متعلقدرکه قالو
 در ماسبق قرینه سیله ای قالو یا ابت و یا امتا بالالف بعد التاء * دون ظرف قالوادر و یا مضاف الیه (محصول
 ترکیب) یاء متکلمه مضاف اولان اب و یا ام اولسه یا غلامی ده اولان وجوه آنده جاریدر و اواج وجه زیاده
 * بریسی اولدرکه یابی تاه مکسوره تبدیل ایدرلر و یا ابت دیرلر زیرا کسره یاه مناسبدر * بریده یابی
 تاه مفتوحه یه قلب ایدرلر خفت ایچون و یا ابت دیرلر * بریسیده یابی تا و الفه ابدال ایدرلر و یا ابت
 دیرلر زیرا ایکی عوضی جمع ایلک جائزدر یعنی تا و الف که یادن عوضدیرلر جمع ایلک جائزدر اما
 یاه و تابی جمع ایدوب یا بتی دیمزلر زبراعوض و معوض عنه جمع اولماز و یا ابتادن صکره وقف حالتنده
 برهه زیاده ایدوب یا ابتا دیرلر ﴿ و قالو یا ابن ام و یا ابن عم خاصه مثل باب یا غلامی و یا ابن ام و یا
 ابن عم ﴾ و قالو سابق کبی در * یا حرف ندا ابن منادای مضاف و ام مضاف الیهما بوده مضافدر یاه متکلمه
 پس حذف اولدی کسره کا دلالت ایلدیکچون * یا ابن ام محلا منصوب مقول قولدر و یا ابن عم اکا
 معطوفدر و خاصه مثالی کچدی * مثل مبتدای محذوفه خبردر باب مضاف الیه بوده مضافدر غلامی به
 و یا ابن ام و یا ابن عم مقول قوله معطوفدر الا بوقدر و ارکه یادن مقلوب الف حذف اولدی قحه دلالتیچون
 (محصول ترکیب) هرگاه که منادی یاه متکلمه مضاف اولسه آنک احوالی معلوم اولدی اما اگر یاه
 متکلمه مضافه مضاف اولسه جمیع اول وجوه جائز دکدر مکرکه منادی ابن اوله و امه و یا عمه
 مضاف اوله و آنلرده یای متکلمه مضاف اوله لر پس بونده جمیع مذکور وجوه جاریدر زیرا عرب
 دیننده بوت کیلر کثیر الاستعمالدره در بر زیاده وجه ده دخی جائزدرکه یادن مقلوب الفی حذف ایدرلر ماقبلنده
 قحه دلالت ایلدیکچون بوده همان بوت کیلره مخصوصدر انجق مثلاً یا ابن اخی و یا ابن خالی
 دیمزلر بلکه غیر مناداده دیکلری کبی دیرلر * مصنف رحمه الله باب یا غلامی بیوردی یعنی آنده یاه
 متکلمه نه حکم و برلر سه بونده و برلر * پس امثله سی یا ابن ای و یا ابن عمی و یا ابن امی و یا ابن عمی
 * و یا ابن ام و یا ابن عم و یا ابن ام و یا ابن عم و یا ابن عم قحله اکتفاء ایدوب ﴿ و ترخیم
 المنادی جائزاً و فی غیره ضروره و هو حذف فی آخره تخفیفاً و شرطه ان لا یكون مضافاً و لاستغناء

معرفی ندا ائلك حالو كه حرف ندا لا اله جمع و اق جائز دكلدر زيرا ايكي سي بيله حرف تعريفدر *
 پس بر يسي لقوا و لمق لازم كلوردي اگر جمع اواسله * ايمدي ناچار بر اسم مبهمه توسل ائلك كر كدر كم
 صورتا اول منادي اوله و لا اله معرف اك صفت اوله و حقه قنده منادي لا اله معرف اوله و اسم مبهم
 ياي در و يا هذا و اخواتيدرو يا ايندادر بيله مثلا يا ايها الرجل و يا هذا الرجل و يا ايها الرجل دير سن *
 پس حكم منادي اول اسم مبهم اوزره جاري او اور صورتا اما حقه قنده منادي رجل دره ايمدي
 بو جه تدنبر كه اعرا اي رفع التزام التلشدر و انصب جائز دكلدر زجا حله مازني دن غيريك
 قنده توابع رجلمده رفع التزام ايلدبر مثلا يا ايها الرجل ذوالمال دبر زيرا توابع معرفدركه رفتدن
 غيري اعرايي يوقدر و معرفه تابع اولان باب نداده بهر حال افظنه تابع اولور * حرف تعريف
 حرف ندا جمع اولزلر الا الله افظنده مخصوصا زيرا حرف تعريف لفظ الله الهك فاه الفصلي
 همزه سندن عوضدر اصلي الا الهدر * پس همزه نك حركتي ماقبلنده لامه و بر دبر كه ساكن ايدي
 و همزه بي تخفيف طريقي له حذف ايلدبر الا اله اولدي لام اولي ساكن ايدوب لام ثانيه اداغام
 ايلدبر الله اولدي * پس حرف تعريف همزه دن عوض اولوب جز كله منزله سنده اولدي و معني
 تعريفدن چيقيدي * ايمدي حرف نداء ايله جمع اولق جائز اولدي پس بو تقدير جه همزه بي اثبات ايدركه
 عوض اولمده آنكده دخلي واردر و بو همزه اثبات ائلك نديا مخصوصدر اما ندان غيري برده
 همزه الله همزه و صلدر كه در حله ساقط اولور نه كه والله و بالله دير سن * و لك في مثل ياتيم عدي
 الضم و انصب * و لك مقدم خبره و في حرف جر و مثل مجروردر آنكده يا حرف ندا و تيم منادي
 مفرد معرفه ضم اوزره مبنى * الضم مؤخر مبتدا * و انصب كا معطوف و تيم ثاني تا كيدا و اور عدي به
 اولكي سي مضاف اولنجه و تنوين سقو طي صورت اضافنده اولدي بغير چوندر يا خود ضرورت وزن
 ايچون اما اولكي سي مضاف اولمدي بغير تقدير جه ثاني آندن بدل اولسه جائز * عطف بيان اولسه جائز *
 حرف نداسي محذوف مناداي مضاف اولق جائز و عدي بهر حال مجرور و مضاف اليه در و بواكلام
 يعني ياتيم تيم عدي محلا مجرور مضاف اليه و اقدر (محصول تركيب) لك اصل خطاب معينه در
 و كاه اولور كه غير معينه او اور بونك كي في مثل ياتيم تيم عدي دن مراد مناداي مفرد معرفه مكرر
 اولسه و آردنجه اضافله مجرور بر اسم كلسه اولكيده ايكي وجه جائزدر * بر يسي ضم اوزره
 مبنى اولق زيرا مناداي مفرد معرفه در * و ايكي سي مابعدنه مضاف اولور * وجه ثاني منصوب
 اولمدر مذكور عدي به اضافله و ايكي سي تيم تا كيد افظي مضافله مضاف اليه فصل التلشدر
 و جائزدر كه تيم اول بر محذوف عدي به مضاف اوله مذكور قرينه سيله اما تيم ثاني البته منصوبدر
 يا اضافله و يا مضافه تبينه فتامل تمام ييت بويه در * ياتيم تيم عدي لا الهكم * لا بليقنكم في سوء عمر *
 و المضاف الى يا المتكلم يجوز فيه يا غلام و يا غلاما و بالهاء و قفا * و المضاف مبتدا
 الى يا المتكلم مضافه متعلق * يجوز مضارع معروف فيه ظرف يجوز * يا حرف ندا غلامي يا متكلمه
 مضاف منادي فاعل يجوزدر و وجه خبر مبتدا در * و يا غلام حذف يايه يا غلامي به معطوف * و يا غلاما
 ياي الفه قبله به مطوفدر * و بالهاء جار و مجرور فعل مقدره متعلق در * و قفا حالدر فعل مقدره
 فاعلندن اگر فاعل معناسنه اولور سه قدري و تقول بالهاء حال كونك و افتاء يا مفعولدن حالدر كه
 مناداي مذكوردر اگر مفعول معناسنه اولور سه اي و تقول يا غلاما بالهاء حال كونه موقوف عليه و يا
 مفعول له اوله اي للوقف و يا مفعول مطلق اوله اي وقف و قفا يابتدای محذوفه خبر اوله اي

محذوفه صفت ماموصول و ذکر ماضی مجهولی و مستتر قائم مقام فاعلی عائد در مایه و جمله مایه صله در موصول صله سبب مجرور در اضافته حکمه ابتدای ثانی مضایف ضمیره که هر برینه راجع در علی سبیل البدل حکم خبر مبتدای ثانیه و ثانی خبریله خبر مبتدای اولدره و المستقل مضایف الیه در مطلقا مفعول مطلقدر ناصبی مقدر در ای اطلاق الحکم اطلاقا و یا حال مؤکده در زیرا و قنایم و حکمه حکم المستقل دیدیمه آندن اطلاق فهم اولندی زیرا انی اعراب و بنادن بر نسنه ایله قید ایلمدی پس و قنایم مطلقا دیدیمه مضمونی تأکید ایلمدی ایلمدی زید ابوک عطوف کبی اولدی پس ناصبی حذف ایلمک واجب اولدی که اثبت دره راجز در که مطلقا زمانه صفت اوله ای زمانا مطلقا دیمک اوله (محصول ترکیب) بدل و معطوف که اوله یا داخل اولمغه قابل اوله بونلردن هر برینک حکمی منادای مستقل حکمیدر یعنی بوابیکیسی توابع حکمنده دکل بلکه نفس منادی حکمنده در مطلقا یعنی مفرد اولدقرنده و مضایف و مشابه مضایف و نکره اولدقرنده منادای مستقل حکمنده در بدله مثال یازید بشر مفردین در منادی و بدل و یازید اخامرو بدل مضایف و یازید رجلا صالحا بدل نکره و یازید طالعاجبلا مشابه مضایف و مثال المعطوف یازید و عمر و یازید و اخامرو و یازید و طالعاجبلا و یازید و رجلا صالحا و العالم الموصوف باین مضایف الی علم آخر یختار قتمه و العلم مبتدا الموصوف صفتی باین موصوفه متعلق مضایف باین دن حالدر زیرا لفظی مراد در پس معرفه در علم حکمنده یا خود خبر در مقدر کان دن تقدیری اذاکان الابن مضایف و یا مفعول مطلق در و ناصبی مضمیر در تقدیری اذاضیف مضایف الی علم مضایف نه متعلق یختار قتمه مضارع مجهول قائم مقام فاعلیله و ضمیر منادایه راجع در جمله فعلیه خبر مبتدادر (محصول ترکیب) منادی که علم اوله و ابن له و یابنت له موصوف اوله و مضایف اوله بر آخر علمه اول منادانک قتمی یختار در اگر چه ضم اوزره بنا سیده جائز دره مثالی یازید بن عمرو و بواسلوب اوزره کلام یعنی ابن بن العلبن واقع اولمق استعمالی مریده چوق اولد یغیچون منادانک ضمه سن قتمه به تبدیل ایدر لر تخفیف قصد ایدوب و هرگاه که مذکور شرائط بوائمه یعنی منادی علم اولماسه و یا ابن علمه مضایف اولماسه و یا هیچ بریسی علم اولماسه مثلاً یارجل ابن عمرو و یازید ابن اخیناه و یارجل ابن اخینا بو تقدیر چه ضم اوزره بناسی لازم در و اذاتودی المعرف باللام قبل یا أبها الرجل و یا هذا الرجل و یا ایها الرجل و التزموا رفع الرجل لانه المقصود و توابعه لانها توابع معرب و قالوا یا الله خاصه و اذادات شرط نودی ماضی مجهول فعل شرط و المعرف قائم مقام فاعلی باللام معرفه متعلق قبل جزای شرط و یا حرف ندا و ای منادای مفرد معرفه و یا حرف تنبیه مضایف الیهدن عوضدر و الرجل صفت ای در و یا ایها الرجل کلامی قائم مقام قبل در و یا هذا الرجل معطوف در یا ایها الرجل به هذا منادای مفرد معرفه در و رجل صفتی و یا ایها الرجل بوده معطوف در ماقبلنه ای منادای مفرد معرفه و هذا صفتی و الرجل صفت هذا دره و التزموا ماضی معروف مسنددر نجاته عائد ضمیره که و او در رفع مفعول التزموا دره الرجل مضایف الیهدر لام حرف جر ان حرفدر حروف مشبهه بالفعلن و وها ضمیر غائب عائددر الرجل المقصود خبر ان در که اسم و خبریله تأویل مفردده در قصد معانسه محلا مجرور در لامله جار مجروریله التزموا به متعلق و اکادیلدر امازجاج و مازنی الرجل نک نصبی تجویز ایلمدیلر منادای مبهمک صفتنه قیاس ایدوب و توابعه جرحله معطوف در الرجل لانها توابع العرب لانه المقصود کبی در معناسی و التزموا رفع توابع الرجل لتبعها معربا و قالوا التزموا کبی در یا الله محلا منصوب بقول قالوا در و خاصه مفعول مطلقدر ای خص خاصه دیمکدر (محصول ترکیب) هرگاه که مراد ایلمد لر لامله

ما سبقك دلالتیه (محصول ترکیب) منادای مبنی نك توابعی مفرد اولسه یعنی مضاف و مشابه مضاف اولسه
 و توابع تأکید معنوی اولسه یا تمیم اجمعون و اجمعین و یا صفت اولسه یا زید العاقل و العاقل و یا عطف بیان اولسه
 یا زید بشر و بشر ادخی شول معطوف که اکایا، اندا داخل اولغه تمتع اوله یعنی معرف باللام اوله یا زید و الحارث
 و الحارث کبی ایدمی بونلر منادانك لفظه جل اولغه مرفوع او قنور زیر اضمی رفعه مشاهد عرو ضده
 و اطرا دده زیر بنای منادی عر ضیدر پس معربه مشاهد رو بو وجهله منادانك لفظه تابع اولق جائز درو محنده
 جل ایدوب منصوب او قنور زیر امینی به تابع اوله نك حتی محله تابع اولقدر بونك ایه محلی نصیدر مفعولیتله
 پس توابعی منصوب او قنور جائز در و الخلیل فی المعطوف بختار الرفع و ابو عمرو و النصب و ابو العباس
 ان كان كالحسن فكالحلیل والافكائی عمرو و الخلیل مبتدا * فی المعطوف بختار به متعلق بختار مضارع
 معروف و متحنده مستتر خلیله راجعدر * الرفع نصبه مفعول بختار در و وجهله خبر مبتدادر و ابو عمرو
 معطوفدر خلیله و یا مبتدا و النصب معطوفدر رفعه و یا مقدر بختارنك مفعولیدر و وجهله فعلیه خبر
 مبتدادر و ابو العباس مبتدا ان حرف شرط کان فعل شرط و مستکن اسمی عائدر معطوفه و كالحسن
 خبر کان در فكا الخلیل وجهله اسمیه در تقدیر اجزای شرط و اقدر انکی چون اولنه فاء داخل اولشدر معناسی
 فقولہ مثل قول الخلیل فی اختیار الرفع صکره اختصار اولندی و وجهله شرطیه جزاسیله خبر مبتدادر
 «الاصلى ان لادر نون لامه ادغام اولوب الا اولدی * ان حرف شرط * و لا حرف نفی فعل مقدره داخل
 اولشدر در که فعل شرطدر * فكا بی عمر فكا الخلیل کیدر معناسی و ان لم یکن المعطوف مثل الحسن فقولہ
 مثل قول ابی عمرو فی اختیار النصب وجهله اسمیه جزای شرط و اقدر (محصول ترکیب) منادای مبنی نك
 توابعنده ابکی وجهله جائز اولدقدن صکره برو جهنده که معرف باللام معطوفدر اختیارنك اختلافی
 بیان ایدوب بیورر خلیل ابن اجد ازدی که سیویمک استادیدر معرف باللام معطوفده رفعی اختیار ایدر
 یعنی نصیده تجوز ایدر اما رفعی مختار طوتار زیر امعنی جهندن منادای مستقلدر کویاکه اکا یا داخل
 اولشدر پس اکا بر حرکت اختیار ایدر که یانك ثیدر که رفعدر * اما ابو عمرو بن علاکه عبدالله بن اسحاق
 حضرمی شا کردیدر و خلیل دن بر مقدار مقدم در اول نصی اختیار ایدر زیرا معرف باللامه
 یا داخل اولماز پس آنده ادعونك اثرنی اختیار ایدر که نصیدر یانك اثرنی ایسا ز که رفعدر کر چه
 آئیده تجوز ایدر * اما ابو العباس مبرد در که اگر معطوف مذکور الحسن کی ایدم یعنی آندن حرف تعریفی
 سلب الملکه قابل ایه زیرا علم اولدیغی تقدیر چه بونك کبی اسملر دن لامی کیدر مکه قابلدر ایدمی مبرد
 خلیل کبی رفعی اختیار ایدر زیرا لام وقتا کم معرضی سلبد اولدیه اکا اعتبار الیلاز اما اگر مذکور
 معطوف الحسن کبی اولمازه نزع لامك تجوزنده النجم و الصق کبی آنده مبرد ابی عمرو کبی نصی
 اختیار ایدر معلوم اوله که بواعلامی بوجهله سوق ایلک بو کتابك لطافتنددر * و المضافة تنصب *
 و المضافة مبتدا تنصب مضارع مجهول متحنده مستتر مضافة راجعدر (محصول کلام) و المضافة
 المفردیه معطوفدر یعنی منادای مبنی نك توابعی مضاف اولسه اضافت معنویه ایه نحو یازید صاحب الفرس
 و یا بشر ذا الجمه ایدمی بویه توابع منصوب اولور زیرا حرف ندا داخل اولسه بونلره البته منصوب
 اولور پس تابع اولسه ل بطریق الاولی منصوب اولور زیرا حرف ندا داخل اولماز یا تمیم کلهم تأکیدده
 و یازید ذا المال صفتده و یازجل ابا عبدالله عطف بیانده * و البذل و المعطوف غیر ماذکر حکمه حکم
 المنادی المستقل مطلقا * و البذل مبتدا و المعطوف اکا معطوف غیر معطوفه صفت و یا ندن بدل و یا مبتدای

وینخفض یرفع کبدر اعرابده و مائده بلام متعلقدر یخفص به الاستغاثه مجرور در اضافتله نحو معلوم و یازید
یا حرف ندا و لام حرف استغاثه و زید آنکه مجرور منادی مستغاثدر و یفتح مثل یخفص لام حرف جر الحاق
آنکه مجرور * الفهاده مجرور در اضافتله ضمیرده الفله مائدر استغاثه به * و لاجنسیه لام اسمی و خبری
محدوف فیه دیمکدر و جله حالیه در معنای و یفتح آخر المنادی لاجل الحاق الاستغاثه حال کونه خالیاعن اللام
و مجرورده هئامثل یازیده منادی مستغاثدر و هاوقف ایچوندروینصب مستقبل مجهول و ما اسم و موصول
و سوی ظرفدر مایه صله و اقعدر پس مقدر بجملة اولور و همامضاف الیه مائدر مفرد معرفه به و مستغاثه
و موصول صله سیله نصبک قائم مقام فاعلی در یا حرف ندا و عید منادی مضاف و الله مضاف الیه و یا حرف
ندا و طالعا مشابه مضاف و جبلا مفعول طالعادر * و یار جلا منادی نکره * لام حرف جر غیر مجرور در آنکه
مضافدر معینه جار مجرور به متعلقدر مقدره یعنی و مثل قولک یار جلا لغیر معین یا خود اذ کان لغیر معین
دیمکدر (محصول ترکیب) مفعول بهی نصب ایدن فعلک و جوبا حذفک ایکنجی موضعی منادادر لکن
اولکی موضعه حذف سماعی ایدی و بواج موضعه قیاسیدر منادی اسم مفعول در مفاعله باندن چاغراش
دیمکدر اما اصطلاحده منادی شول کشیدر که سکا یونله سی مطلوبدر بش حرفک بریسیله که ادعو و یازید
و یا طلب مقانته قائمدر * و اول بش حرف یا و یا و هیا و ای و همزه در * مناداده لفظا و یا تقدیرا اوله
و یا حرف لفظا و یا تقدیرا اوله و منادی حین نداده مبنی قلنور اول نسنهک اوزرینه که قبل النداء آنکه
مرفوع اولوردی که ضمه و الف و او در اگر منادی مفرد معرفه اولور سه * بوباده مفرد مضاف
و مشابه مضاف اولیانه دیرله مثالی یازید قبل النداء معرفه به مثالدر * و یار جل ندانصکره معرفه به مثالدر
و بونده ضرورت حیننده تنوین جائزدر بیت * سلام الله یا مطر علیها * و لیس علیک یا مطر السلام * و یازید ان
الف اوزره مبنی به مثالدر * و یازیدون و او اوزره مبنی به مثال در بواج مثال حرف ندا دخولیه تعریف
کسب التلش شخص معین قصدیه * منادانک جله احکامندندر اوانه لام استغاثه داخل اولقی یعنی
بر لام که دلالت ایدر فریاد و فغان ایله که حاصلی بره مددهای دیو چاغرمغه و لام مفتوح اولور و منادی انک
دخولیه مجرور اولور زیر ابولام جار در کرم بومقامده مفتوح اولور یازید کبی * و دخی منادانک
احکامندندر آخرنده الف استغاثه اولقی پس بوتقدیرجه لام اولماز زیرا آرا رنده منافاة و ارکه لام جر
اقتضای ایدر و الف قمع انکیچون مصنف و یفتح لالحاق الفها و لا لام فیه دیدی مثالی یازیده و ها وقف ایچون
زیاده اولمش در منادانک بوابی قمعندن غیر یسی منصوب اولور یعنی منادی مفرد معرفه و مستغاثک
ایکی قمعندن غیر یی منصوب اولور مثل یا عبدالله و یا طالعا جبلا و یار جلا * عبدالله منادی مضاف *
طالعا جبلا مشابه مضاف * و رجلا نکره غیر مقصوده یعنی غیر معین * و توابع المنادی المبنی المفردة
من التأکید و الصفة و عطف البیان و المعطوف الممتنع دخول یا علیه ترفع علی لفظه و تنصب
علی محله مثل یازید العاقل و العاقل * توابع مبتدا المنادی مضاف الیه المبنی صفت منادی المفردة صفت
توابعدر من حرف بیان توابع التأکید مجروردر من الیه و الصفة و عطف البیان و المعطوف تأکید
معطوفدر الممتنع صفت معطوفدر دخول فاعلی تمتعدر و یا مضاف الیه علیه دخوله متعلقدر و ضمیر
معطوفه راجعدر ترفع مضارع مجهول و مستکن قائم مقام فاعلی مائدر توابعه و خبر توابعدر علی لفظه
ترفع به متعلق و ضمیر منادی مبنی به راجعدر و تنصب علی محله ترفع علی لفظه کبدر اعرابده و ضمیرده مثل
یازید مثالی یکدی * العاقل صفت زیددر جلا علی لفظه و العاقل جلا علی محله به صفت زیددر بوزیده یا خود
عاقله معطوف دکل بلکه عطف المثال علی المثال در تقدیری یازید العاقل یازید العاقل در صکره اقتصار اولدی

مفعول به شول کله نك اسمیدر که فاعلی فعلک اوزرینه واقع اوله مراد فعل اک متعلق اولقدر حرف واسطه اولمقسزین ضربت زیدا کی کاه اولور که مفعول به فعل اوزرینه مقدم اولور بر مانع اولدینی وقت ایاک نعبدکی زیرا فعل عملده قویدر مقدم ده عمل ایدر مؤخرده ده و کاه اولور که مفعولی نصب ایلین فعل حذف اولور قرینه قائم اولدقه جوازا و وجوب جوازا مثالی سنک زیدا دیدیکک کی شول کیمسه به که من اضرب دیر بهی کیمی اوره بن دینه اور زیدی دیمکدر سؤال قرینه سیله ﴿ووجوبی اربعة مواضع الاول سماعی مثل امرأ ونفسه و انتھوا خیرا لکم و اهلا و سهلا و مرحبا﴾ و وجوب معطوفدر جوازا اوزرینه فی حرف ظرف اربعة مجرور در فی ایله مواضع جمع موضع مجرور در اضافتله جار مجرور یله متعلقدر و وجوب متعلق اولدینی شیئه = الاول مبتدا سماعی خبری = مثل مبتدا محذوفه خبر در امرأ منصوبدر بر فعل مضمرله ای دع و یا ترک و نفسه مفعول معه و یا معطوفدر ماقبلته و جله موضع جرده در اضافتله * و انتھوا فعل امر مخاطبدر مسنددر ضمیر بارزه که و اودر = خیرا منصوبدر فعل مضمرله که اقصدا فعلیدر * لکم جار مجرور یله متعلقدر اقصدا فعلته بومثال مثال اوله معطوفدر * اهلا منصوبدر فعل مقدرله که آیت دره و سهلا کا معطوف و مرحبا بوده کا معطوفدر (محصول ترکیب) مفعول بهی ناصب اولان فعلی و وجوبله حذف ایلک درت موضعده در * اولکیمی سماعیدر امرأ و نفسه یعنی کشتی کندی نفسیله قونیلد و کندن قالسون * امرأ ده قاعده بودر که عینی لامه تا بعدر امر ابده * و انتھوا خیرا لکم انتھاء بر نسنه دن قاچنوب یفلتمقدر تقدیری تثلیثدن قاچنک یعنی خدایه اوج دیمکدن و کندی کزه خیر قصد ایدوب خدای بر یلک یعنی الله تعالی بر در دیک و اهلا آیت مکانا مأهولا ای معمورا لا خرابا یا خود اهلا لا اجانب و سهلا ای و طئت سهلا من البلاد لا حزن او مرحبا ای بلغت منزل را حبا ای و اسعلا ضیقا ﴿الثانی المنادی و هو المطلوب اقباله بحرف نائب مناب ادعو لفظا او تقدیرا و بینی علی ما یرفع به ان کان مفردا معرفة مثل یازید و یا رجل و یا زیدان و یا زیدون و یخفص بلام الاستغاثه مثل یازید و یفتح لاحاق الفها و لا لام حیثه مثل یازید و ینصب ماسوا همما مثل یا عبد الله و یا طالعاً جبلاً و یا رجلاً لغير معین﴾ الثانی تقدیرا مرفوع مبتدا المنادی ینه بویه خبری و هو محلا مرفوع مبتدا عائددر منادایه * المطلوب خبری اقباله قائم مقام فاعلی و ضمیر منادایه را جعدر بحرف جار مجرور یله مطلوبه متعلق نائب صفة حرف = مناب = منصوبدر نائبه مفعول اولقله و ادعو لفظی مراد مضاف الیه منابدر * لفظاً تمیز و تقدیرا کا معطوفدر و یا خود حالدر حرفدن مفعول معنائه حرف واسطه سیله مطلوبک مفعول ثانیدر یا خود نائبده حرفه راجع ضمیردن حالدر معنسی الذی یطلب اقباله بحرف حال کونه ملفوظا او مقدرا * و الذی یطلب اقباله بحرف نائب ذلک الحرف مناب ادعو حال کون ذلک الحرف ملفوظا او مقدرا یا خود اعنی تقدیر یله مفعوله به اوله * و بینی مضارع مجهول و مستتر ضمیر فاعلی عائددر منادایه و علی بینی به متعلق و ما موصول و یا موصوفه بر رفع مضارع مجهول و مستتر فاعلی عائددر منادایه * و به یرفع به متعلقدر و ضمیر مایه عائددر و جله صله در و یا صفتدر مایه ماصله سیله و یا صفتیه محلا مجرور در علی ایله * و ان حرف شرط کان ناقصه در فعل شرط و مستتر اسمی عائددر منادایه و مفردا خبری معرفة صفتی و یا خبر بعد الخبر در کان به و جزئی شرط محذوفدر بینی قرینه سیله ای ان کان المنادی مفردا معرفة بینی علی ما یرفع به * مثل معلوم و یا حرف ند و زید منادی مفرد معرفة و جله محل جرده در اضافتله و یا زیدان و یا زیدون معطوفدر یا زیدیه

محمّل میك قحیله اسم مفعول اسمی. ولها خبری غیره قائم مقام فاعلیدر محتملک. ولها ضمیری جله به راجعدر و غیره ضمیری مفعول مطلقه نحو مثل کبیدر معناده و اعرابه. له خبر علی اکا متعلق و یا عکسجه الف مبتدا درهم مضاف الیه. اعترافا مفعول مطلق الاعتراف معناسنه و ناصبی مقدردر اعترفت دیمکدر و یسمی مضارع مجهول و ضمیر مستتر قائم مقام فاعلیدر راجع مفعول مطلقه. توکیدامفعول ثانی. لنفسه توکیده متعلق و ضمیر مصدره راجعدر (محصول ترکیب) مذکور مواضعدن بعضدر شول موضع که آنده مصدر بر جله نك مضمونی واقع اوله که اول جله نك بومصدردن غیرى مضمونی اولیه حاصلی جله نك معناسی همان مفعول مطلق معناسی اوله مثلا له علی الف درهم اعترفا. ایمدی اعترفا مصدردر که جله نك مضمونی واقعدر که اول جله له علی الف درهم در زیرامعناسی اعترافدر و بومضمونك بوندن غیرى احتمالی بوقدر پس فلانك بنم اوزرمده يك آنچه سى وارد در دیمك همان اعترافدر بونك کبی به توکید و تقریر لنفسه دبرلر. و منها ماوقع مضمون جله لها محتمل غیره نحو زید قائم حقا و یسمی توکیدا لغیره. و منها ماوقع مضمون جله سابق کبیدر اعرابه. لها مقدم خبر محتمل مؤخر مبتدأ غیره قائم مقام فاعلیدر محتملک و ضمیرینه مصدره راجعدر و یسمی توکیدا لغیره اعرابه سابق کبیدر (محصول ترکیب) مذکور مواضعدن بریسیده شول موضعدر که آنده مصدر بر جله نك مضمونی واقع اولور که اول جله نك مذکور مصدردن غیرى احتمالی اوله زید قائم حقا کبی. ایمدی بونده حقا مصدردر که بر جله نك مضمونی واقعدر که اول زید قائمدر و بونك غیره احتمالی وار که صدق اولق وار کذب اولق وار و حق و باطل اولق وار و حقا که دیدی تعیین ایلدی مرادی و تقدیری حق حقاد بر نك کبی مصدره توکید لغیره دبرلر یعنی لدفع غیره و بالغایرة غیره. و منها ماوقع مشنی مثل لبیک و سعیدك. ماوقع مثنی ماوقع مثبتا کبی در. لبیک مصدر مطلقدر لب و الب اقام دیمکدر الب لب اقام اقامه دیمکدر. ایمدی لبیک نك معناسی اقیم خدمتک اقامه بعد اقامه مراد تکرار و تکثیدر یعنی خدمتکده تکرار تکرار طوررم بر ساعت آندن زائل اولم و سعیدك نك معناسی اسعدك الله اسعادا بعد اسعاد یعنی الله تعالی سکا سعادت و یرسون قات قات دیمکدر یعنی تکرار تکرار. المفعول به هو ماوقع علیه فعل الفاعل نحو ضربت زیدا و قد تقدم علی الفعل و قد یحذف الفعل لقیام قرینه جوازا نحو زیدا لمن قال من اضرب. المفعول خبری محذوف مبتدأ به. اکا متعلق و ضمیر الف و لامه راجعدر که الذی معناسنه در تقدیری و مما شتمل علی علم المفعولیه المفعول به. و جازدر که المفعول مبتدا اوله و هو مبتدای ثانی و یا ضمیر فصل ما اسم موصول وقع ماضی. معروف. علیه اکا متعلق و ضمیر ما به راجعدر فعل فاعلی وقع در الفاعل مضاف الیه و جله ما به صله در موصول صله سبله خبره مبتدای ثانی در مبتدای ثانی خبریه خبر اولدر بوقدر جله المفعول ابتدای کلام اولور. اما وجه اول اوزره معظوفر المفعول المطلق اوزرینه نحو مبتدای محذوفه خبردر ضربت فعل و فاعل و زیدا مفعول به و جله محلا مجرور مضاف الیه بعض نموده اعطیت زیدا درهما و اقدر پس اعطیت فعل و فاعل و زیدا مفعول اولی در و درهما ثانیه. و قد مکرر یکدی یتقدم مضارع معروف و ضمیر مستتر فاعلی راجعدر مفعول بهه علی الفعل یتقدم به متعلق. و قد یحذف الفعل لقیام قرینه جوازا مثلی مرفوعانده یکدی. کقولک زیدا فعل محذوفك مفعولك اضرب زیدا تقدیرنده در. لمن لام حرف جر قوله متعلق من اسم موصول. قاله اضى. معروف تحتند ضمیرمن راجع صله سیدر منك. من اسم استفهام محلا مرفوع مبتدأ اضرب مضارع معروف نفس متکلم و حده محلا مرفوع خبری و جله مفعول قالدر (محصول ترکیب)

ايراد ابدی بری مفرد و بری مضافه ﴿ و منها ما وقع تفصیلا لاثر مضمون جمله متقدمة مثل فشدا
الوئاق فاما هنا بعد واما فداء ﴿ منها ما وقع تفصیلا منها ما وقع مثبتا کیدر اعرابده * لام حرف جر * اثر
مجرور در آنکه و مضمون اثرله و جمله مضمونه * و متقدمة صفتدر جمله جار مجرور به متعلقدر
تفصیله * مثل معلوم * فشدا فعل امر جمع مذکر مخاطب مستنددر ضمیر بارزه که و اودز * الوئاق مفعول
صریحی * فاما دابل حصردر ذکر یکندی منا مفعول مطلق و ناصبی مقدر تمنون در بعد ظرف مبنی در
ضم اوزره * و اما حرف عطف فداء مفعول مطلق و ناصبی مقدر تقدون در و بوجه * مقدره معطوفدر
جمله * مقدره به (محصول ترکیب) مفعول مطلق نصب ایلین فعلی و جوابا بما حذف الیک مقاماتدن
بعضدر اول مقامکه آمده مفعول مطلق بکن جمله نیک معناسنک فائده سنی تفصیل ایلیه * مثل اعرابی
مکرر یکدی * فشدا الوئاق جمله فعلیه در یعنی اسیر لربنک باغنی باغلت حاصلی بنده گرفتار ایدک
بوش قوماک * ایددی بوجه نیک معناسی باغنی باغلقدر و فائده سنی منت و یافدادر پس خدای تعالی باغلامنک
فائده سنی تفصیل بیورر که سز مسلمانلر اسیر لربنکی ضبط ایلک آندنصکره یا آزاد ایلیه سز و یا بهایه
کسه سز تقدیری اما تمنون منا و اما تقدون فداءدر ﴿ و منها ما وقع للتشیه علاجا بعد جمله مشتله
علی اسم بمعناه و علی صاحبه نحو مررت به فاذا له صوت صوت جار و صراخ صراخ الشکلی ﴿
للتشیه وقع به متعلق * علاجا حالدر مصدر دنکه مفعول مطلقدر ای حال کون المصدر دالا علی
الحدث * بعد و وقع به ظرفدر مضافدر جمله به و مشتله صفة جمله دره و علی اسم مشتله به متعلق * بمعناه
صفت اسمدر و ضمیر مفعول مطلقه راجعدر * و صاحبه اسم معطوفدر و ضمیر اسمیه راجعدر نحو
اعرابده مثل کیدر و مررت فعل و فاعل و به مفعول به در با واسطه سیله * فاذا اداة مفاجأة اعرابی سابقا
یکدی * له مقدم خبر صوت مؤخر مبتدا و ضمیر به وله زیده راجعدر * و صوت منصوبدر مفعول
مطلق اولفله حاملی مقدر بصوتدر و جار مضاف الیه در * و مررت به جمله سنی محلا مجرور * مضاف
البهادر و صراخ رفعله صوت نه معطوفدر * صراخ الشکلی صوت جار کیدر اعرابده (محصول
ترکیب) مذکور مواضعدن بعضدر شول موضع که مصدر آمده تشیه ایچون اوله یعنی تشیه
معناسنی افاده ایده و فعلی علاجیده اوله یعنی جوارح و آلات بدنیه محتاج اوله فعل قلب اولیه
و بر جمله دن صکره واقع اوله که اول جمله بر اسمی مشتمل اوله مفعول مطلق معناسنه و اول اسمک صاحبنی
یعنی اول جمله ده ایکسیده اوله مثالی مررت بزید فاذا له صوت صوت جار ای بصوت صوت
جار ایددی صوت جار تشیه افاده ایدر مصدر در و فعلی علاجیدر که محتاجدر حلقوم و حنجره به یعنی
آلات بدنه و بر جمله دنصکره واقعدر که اول جمله مشتملدر بر اسمی مصدر معناسنه که له صوت ده کی
صوتدر و مصدرک صاحبنی که زیده راجع له ضمیریدر ﴿ بر مثال دخی بودر که مررت
بزید فاذا له صراخ صراخ الشکلی حاصلی مثال سابقه هرنه کیم وار ایهه بونده و ار تقدیری بصرخ
صراخ الشکلی در معناسی بن ناکاه زیدک باندن یکدمکه آنک جار صوتی کی صوتی وار ابدی
یعنی جار کی باغرردی و بن زیدک باندن یکدمکه آنک شکلی آوازی کی آوازی وار ابدی شکلی
ثانک ضمیمه او غلبنجی فوت او ماش خاتون کشیه دیرلر یعنی زید او غلبنجی فوت او ماش هورت کی
فریاد و فغان ایدردی ﴿ و منها ما وقع مضمون جمله لا محتمل لها غیره نحوه علی الفدرهم اعترافا
و یسمی توکیدا لنفسه ﴿ منها ما وقع مضمون جمله منها ما وقع مثبتا کیدر اعرابده لانفی جنس ایچوندر

ای بحذف بالسماع تقدیرنده * مثل مبتدای محذوفه خبردر * سقا مفعول مطلقدر و ناصبی مقدرای
سقا الله سقا دیمکدر ورعیا رعا الله رعیا دیمکدر * و خیه ای خاب خیه * وجدما ای جدع جدما
بورون و قولاق کسمکه جدع دیرل * وحدا ای جدت جداء و شکرا ای شکرت شکرا * و عجا ای
عجبت عجا (محصول ترکیب) گاه اولور که مفعول مطلق نصب ایلین فعل جوازا حذف اولنور
قرینه قائم اولدیغی و قنده سنک سفردن کلن کسنه به خیر مقدم دیدیکل کی ای قدمت قدوما خیر
مقدم * بونده خیر اسم تفضیلدر و مصدر لغی موصوف اعتباریه در که قدومادر یا خود مضاف الیه
اعتباریه در اسم تفضیل مضاف الیه حکمنده در * وجوب سماعله حذف اولنور مفعول مطلق
نصب ایلین فعل یعنی حذفی سماعا و اجبدر سقا ورعیا الی آخره امدی بومصدر لک طالعارینی استعماالرنده
اظهار ایده کلامشدر پس سماعا حذفی واجبک معناسی بودر قدبر * و قیاسا فی مواضع * منها ما وقع
مثبتا بعد نفی او معنی نفی داخل علی اسم لایکون خبرا عنه * او وقع مکررا نحو ما انت الاسیر او ما
انت الاسیر البریده و انما انت سیرا * وزیدا سیرا سیرا * و قیاسا معطوفدر سماعا لفظنه * فی حرف جر
مواضع مجروردر فی حرفیه غیر منصرف اولدیغیچون جری قحله در جار مجروریه متعلقدر قیاسا
عاملنه * من حرف جر تبعیض ایچون هاجروردر من حرفیه مآذدر مواضعه * ما موصول وقع فعل
ماضی * معروف و ضمیر مستتر فاعلی مآذدر مفعول مطلقه * مثبتا حالدر وقع نك فاعلندن * بعد ظرف مثبتادر
نفی مضاف الیه و او حرف عطف معنی معطوفدر نفی اوزرینه و نفی مضاف الیه * داخل صفت نفی در
و علی اسم داخله متعلقدر * لایکون نفی استقبالدر افعال ناقصه دن فاعلی یعنی اسمی ضمیر مستتر مآذدر
مفعول مطلقه * خبرا خبر لایکون در * عنه خبره متعلق و ضمیر اسمه راجعدر و بو جمله اسمه صفتدر
و جمله سابقه متعلقا تیه مایه صله در مآذایسه محذوفدر موصول صله سیله مبتدا و منها مقدم خبر * و او
حرف عطف * وقع ماضی * معروف و مستتر فاعلی مفعول مطلقه مآذ مکررا وقع ضمیرندن حالدر
و بو جمله وقع مثبتا جمله سنه معطوفدر * مثل معلوم * ما حرف نفی و انت مبتدا * الاحرف استثناء و سیرا
مفعول مطلق و عاملی مقدر فعل مضارع خبر مبتدادر تقدیری ما انت الاتیسیر سیرا و جمله محل جرده در
اضافه * و ما انت الاسیر البرید اعرابده سابق کیدر * و انما بر حرفدر که حصر افاده ایدر انت مبتدا
و سیرا مفعول مطلق و عاملی فعل مقدر * وزید مبتدا و سیرا مفعول مطلق و عاملی مقدر فعل مضارع
و سیرا تأکید لفظی و ناصبی سابق کی فعل مضارعدر و جمله خبر مبتدادر و بو جمله ما انت
الاسیرا جمله سنه معطوفدر (محصول ترکیب) مفعول مطلق نصب ایدن فعلی و جوبا سماعا حذف
ایلدگری مواضعدن بعضدر شول موضعکه آنده مفعول مطلق مثبت واقع اوله حرف نفی دن و یا معنای
نفی دن صکره که هر بریسی داخل اولمش اوله بر اسمکه مفعول مطلق اول اسم دن خبر اولیدزیرا اول
اسمدن خبر اولسه مرفوع اولوردی خبر لافله و مصدر اولفله منصوب اولمازدی * یا خود مفعول مطلق
مکرر واقع اوله یعنی مذکور اسمدن خبر موضعنه واقع اوله اما خبر اولفله صالح اولیه * حرف عطفله
ایکی ضابطه بر حکمده جمع ایلدی زیرامشتر کلدر * بر اسمدن صکره واقع او اب آندن خبر اولفله صالح
اولماده نحو ما انت الاسیرا یعنی تسیر سیرا نکره به مثال * ما انت الاسیر البرید ای تسیر سیرا البرید
معرفه به مثال * برید پیکه دیرلر یعنی تسیر سیرا سیرا کسیرا البرید * و انما انت سیرا ای تسیر سیرا معنای
نقیه مثالدر * وزید سیرا سیرا ای بسیرا سیرا مکرره مثالدر * حرف نفی دن صکره اولنه ایکی مثال

محذوفه جلست فعل و فاعل جلوسا مفعول مطلق و جمله محل جرده در اضافتله و جلسه جلوسه معطوف و جلسه ده بویه در فالاول مبتدایثنی مستقبل مجهول و ضمیر مستتر مفعول مالم یسم فاعلی مآنددر الاوله و لایجمع و لایثنی کیدر و اکامعطوف و جمله خبر مبتدادر * بخلاف جار مجرور بیه محلا مرفوع خبر مبتدای محذوف در تقدیری هذا بخلاف اخویه و یا محلا منصوب حالدر لایثنی ضمیرندن تقدیری و الاول لایثنی و لایجمع حال کون الاول ملتبسا بخلاف اخویه و یا محلا منصوب الیه و علامت جریدار و مضافدر الاوله راجع ضمیره و قد حرف تقلیل یکن افعال ناقصه دن و نمخندند مستتر مآنددر مفعول مطلقه * بفر جار و مجرور بیه خبر یکن در و لفظ مضاف الیه مضافدر فله راجع ضمیره و جمله معطوفه و یکن لثنا کیده و لثنه * مثل قعدت جلوسا جلست جلوسا کیدر اعرابده (محصل ترکیب) المنصوبات جمع منصوب در تقدیری الاسماء المنصوبات در یعنی کلام عربده نصبه او فذان اسمدر یمکدر که تعداد اولسه اون بشه ینشور یعنی منصوبات شول اسمادر که علامت مفعولیتی مشتمل اوله یا حقیقه و یا حکما که آنرد در تدره قعه و کسره و الف و یادر مفعولده یا حقیقه اوله یا حکما پس علامت مفعولیتی مشتمل اولاندن بعضدر مفعول مطلق یعنی اول نسنه نک اسمیدر که آنی ایشلیه بر فعلن فاعلی که اول فعل لفظا و یا تقدیرا مذکور اوله و اول اسمک معناسنه اوله مثلا ضربت ضربا لفظ ضربا بر اثر در که آنی احداث الی شدر ضربت نک فاعلی که متکلمدر و بوفعل که ضربت در اول اسمک معناسنه در و لفظده بری برینه موافقدر * و کاه اولور که مخالف اولور ضربته سوطا کبی * بو تعریفک حاصلی اولدر که مفعول مطلق بر اسمک اثریدر کیم بر مذکور فعلن فاعلندن صادر اولشدر که اول فعل اول اسمک معناسنه در پس اول فعل مصدر معناسنه تأثیردر و مفعول مطلق اول اثرک اسمیدر و اکا حاصل بالمصدر دیرلر * و بومفعول مطلق اوج نوعدر * بر نوعی تأکید افاده ایدر که فعل مفهومندن مفهومی زیاده اولماز جلست جلوسا کبی * بر قسمیده نوع افاده ایدر یعنی فعلن انوا عندن بعضی نوعه دلالت ایدر جلست جلسه کبی بر در او او توریش او توردم یمکدر * بر نوعیده عدد افاده ایدر جلست جلسه کبی اولکیسینه مصدر مطلق و ایکنجیسینه بناء نوع و او چنجیسینه نه بناء مره دیرلر ایمدی تأکید افاده ایلین مفعول مطلق تنبیه و جمع اولماز زیر فعل تنبیه و جمع اولماز پس آنک معناسنه اولان مصدرده اوله در * اما بناء نوعله بناء مره بونک خلافتجه در که تعدده احتمال ایدرلر * و کاه اولور که مصدر مطلق فعل لفظنه مضارر اولور ماده جهندن قعدت جلوسا کبی و یا باب جهندن انبتکم نباتا حسنا و بتل الیه تبیلا کبی * و قد یحذف الفعل لقیام قرینه جوازا کقولک لمن قدم خیر مقدم و وجوبا سماما نحو سقیا و رعیا و خیه و جدا و جدا و شکر او عجا * و قد یحذف الفعل لقیام قرینه جوازا نظیری مرفو مآنده یکمشدر بعینه * کقولک کاف حرف جر و یا مثل معناسنه اسمدر و قول مجرور در حرف جر له و یا اضافتله * و کاف خطاب محلا مجرور در اضافتله * لمن لام حرف جر قوله متعلق من محلا مجرور در لامه من موصول و یا موصوف در * قدم فعل ماضی معروف و ضمیر مستکن فاعلی مآنددر من اسمنه و جمله صله و یا صفتدر منه من محلا مجرور لامله خیر منصوبدر مفعول مطلق لقله و مضافدر مقدمه تقدیری قدمت قد و ما خیر مقدم صکره اقتصار اولندی یا خود مصدرده اضافتله مفعول مطلق اعتبار اولنه که مقدمدر پس کانه که کنندی مصدردر و جمله موضع نصبده در زیر مقل قولدر * و وجوبا معطوفدر جوازا لفظنه * سماما یعنی سما عیا یا خود یحذف حذف سماع یا خود حذف مسموما یا خود ترع خافض لفظله

الكاشية متعلقدر* الجنس مضاف اليه يعنى مصدر ك مفعولنه اضافتدر تقديرى لالتى الكاشية لفى الجنس
بعد ظرف مكان مسنده متعلق* دخولها مضاف اليه وضمير لايه راجعدر مثل لا غلام رجل ظريف فيها لا
جنسيه غلام لفظا منصوب اسمى مضافدر رمله* ظريف مرفوع خبرى* فيها خبر بعد الخبردر* يحذف مستقبل
مجهول تحتندسته مستتر ضمير عائددر خبر لايه* كثيرا منصوبدر مقدر ظرفه وبامصدره صفت اولفله تقديرى
يحذف خبر لازما كثيرا ويا حذفا كثيرا وبنوبداً تميم مضاف اليه* لا يثبتونه فعل نفي استقبال خبر مبتدادر
و ضمير خبر لايه راجعدر ومله ابتدائيهدر (محصول تركيب) نفي جنس ايجون لانك خبرى مسنددر
اسمه بونك دخولند نصكره نفي جنس ديمكده مسامحه وار زبرا لاجنسى نفي التلاز بلكه حكمنى نفي ايدر
مثلا لارجل قائم نفي قيام افاده ايدر نفي رجل التلاز فندبر* مثالى لا غلام رجل ظريف فيها ايكي مثال ايراد
ايلدى خبره برى ظرف وبرى غيرى حاصلى دارده ظريف غلام يوقدر يعنى بر رجلك دارده ظريف
غلامى يوقدر* و بو خبر لا چوق كره حذف اولنور وبنو تميم يعنى تميم اهلى هيچ اثبات التلاز يعنى لانك
خبرنى اصلا ذكر التلاز* و بولانك خبرى اسمى اوزرينه مقدم اولماز ظرف اولدقده انك خبرى ظرف
اولدقده مقدم اولدقغى كى* اسم ما ولا المشبهتين بليس هو المسند اليه بعد دخولها مثل ما زيد قائما
ولارجل افضل منك وهو فى الاشاذ* اسم مبتداً مامضاف اليه ولا اكا معطوف* المشبهتين صفة
ما ولادر بليس اكا متعلق هو المسند اليه جله اسميه خبر مبتدادر* واليه قائم مقام فاعلى وضمير اسمه
راجعدر* وجازدر كه اسم ما خبرى محذوف ابتدا اوله وهو المسند جله مستأنفه* وجازدر كه اسم ما مبتدا
اوله وهو ضمير فصل والمسند اليه خبر اوله بعد دخولهم سابق كيدر* ما حرف نفي ليس معنائه درزيد
قائمزيد لفظا مرفوع اسمى وقائم لفظا منصوب خبرى ومله مضاف اليه مثلدر* ولارجل افضل منك
ولا حرف نفي در ليس معنائه ورجل اسمى وافضل خبرى* ومنك جار مجرور افضله متعلق و بوجه
مازيد قائم جله سنه معطوفدر وهو مبتداً* فى لالفظى مراد جار و مجرور يله خبر متعلق اوزرينه
مقدم اولدى حصر ايجون شاذ خبر مبتدادر (محصول تركيب) ليس به مشبه ما ولاده مرفوعاتدن
بعضد اولده مسند اليهدر ما ولا انك دخولند نصكره مثالرى معلوم* مانك سى معرفده اولور
نكرده اولور اما لانك اسمى نكره اولور انجق آنكيچون اسمى نكره كتوردى* وعمل ليس ياخود
اجراى حكم ليس ياخود تشبيه ليس به لاده شاذدر زبرا لانك ليس به مشابهتى ناقصه در كه لا مطلق
نفي ايجوندر وليس نفي حال ايجوندر ماده نفي حال ايجوندر* پس لانك على سماعه موقوفدر يعنى قياسى
دكل وقتا كم مصنف رجه الله مرفوعاتدن فارغ اولديسه منصوباته شروع ايدوب بيوردر* المنصوبات هو
ما شتمل على علم المفعولية فنه المفعول المطلق وهو اسم مافعله فاعل فعل مذكور بمعناه ويكون للتاكيد
والعدد والنوع مثل جلست جلوسا وجلسة وجلسة فالاول لا يثنى ولا يجمع بخلاف اخويه وقديكون
بغير افظه نحو قدمت جلوسا* المرفوعات هو ما شتمل على علم الفا عليه فنه الفاعل كيدر اعرابه
وهو مبتدا عائددر مفعول مطلقه* اسم خبرى ما به مضاف كه اسم موصولدر* فعله ماضى* معروف وضمير
متصل مفعولى عائددر ما به فاعل فاعلى فعل مضاف اليه مذكور صفت فعلدر* بمعناه صفت ثابتهدر فعله
وياحالدر مذكور ك مستتر ضميرندن وضمير بمعناه راجعدر يعنى حال كون الفعل المذكور بمعنى ذلك
الامم ومله صلدر ما به موصول صله سيله مجروردر اضافته ويكون فعلدر ناقصه دن ومستكن
اسمى ما ئددر مفعول مطلقه* لئنا كيد خبر يكوندر والعدد اكا معطوف والنوع ده بويه مثل خبر مبتدای

مبتدایه بونده علمانك اختلافی وار كثر سواددن امراض ایدوب یازمدق ❀ خبرك رجوبا حدقك
 او چنجی مقامی كل رجل وضیقه در تقدیری كل رجل مقرون مع ضیقته یعنی حرفته و فقه
 ایدمی بو خبرك حذفی واجبدر زیرا و او خبره دلالت ایدر كه مقرون در و معطوفده خبرك موضعنه
 اقامت اولندی پس حذفی واجب اولدی مراد بودر كه هر مبتدایه آكا مع مضامنه و اوله برشی
 عطف اولنه خبرینك حذفی واجبدر مع معناسنه اولان و او آدن اغنا ایدوب مقامنه قائم اولدیغی
 ایچون ❀ رجوبا حذف خبرك در دنجی مقامی هر مبتدایه در كه مقسم به اوله و خبری قسم اوله لهر ك
 لافعلن كذا ای لهر ك و بقاؤك ما قسم به کی بونده خبرك حذفی واجبدر جواب قسم مقامنه قائم
 اولدیغیچون ❀ مقسم به اوزرینه آند ایچیلن نسنه به دیر لر هر سینك قهی و ضمیمه لغتدر اما لامه اولیجی سینك
 قهیله در انجق ❀ خبران و اخواتها هو المسند بعد دخول هذه الحروف مثل ان زیدا قائم و امره كامر
 خبر المبتدأ الا فی تقدیمه الا اذا كان ظرفا ❀ خبران مبتدایه مضافدر ان به اخوات معطوفدر ان به
 و ضمیر مضاف الیه راجعدر ان به هو مبتدای ثانی المسند خبری جمله اسمیه خبر مبتدای ثانی و جائزدر كه
 خبران مبتدای اوله خبری محذوف تقدیری و من المرفوعات خبران و اخواتها و هو مبتدای المسند خبری
 و ضمیر راجعدر خبران به و بعد ظرفدر مسنده دخوله مضاف اولده هذه الحروف صفة هذه در
 و یا عطف بیان مثل كراته سابق کی دره ان حرفدر حروف مشبهه بالفعلدن وزید اسمی و قائم خبری
 و جمله محل جرده در مثلك اضافیه و امره مبتدای مضافدر خبره راجع ضمیره كاف حرف جر در تشبیه
 ایچون یا اسمدر مثل معناسنه امر مجروردر حرف جرله و یا اضافیه و خبر مضاف الیه و مضافدر مبتدایه
 جار مجرور یله خبر مبتدایه ❀ الاحرف استثناء فی حرف جر و تقدیمه مجروردر فی الیه مضافدر خبره راجع
 ضمیره جار مجرور یله مستثنی و مستثنی منه محذوفدر تقدیری و امره كامر الخبر فی جمیع الوجوه التي مرت
 فی كونه مفردا و جمله و نكرة و معرفة و متحد و متعدد و مثبتا و مقدا و مؤخر الا فی هذا الوجه و الاحرف
 استثناء و اذا ظرف در ظرف زمانیه دن مضافدر كان به كه افعال ناقصه دندر و آنده مستكن اسمی عبارتدر
 خبران دن و ظرفا خبری و جمله موضع خبرده در اذالك اضافیه و بو مستثنی در فی تقدیمه قولندن بعض
 نهجده الا ان يكون ظرفا و اقدر یعنی الا وقت كونه ظرفا دیمكدر (محصول تركيب) مرفوعاتدن
 بعضدر خبران یعنی حروف مشبهه بالفعل ملك خبری خواندن مراد امثال و اشباهدر ❀ ایدمی بو خبر اسمیه
 مسنددر بو حروفك دخولندن صكره مثل ان زیدا قائم ایدمی بونده قائم مسنددر اسمنه انك دخولندن
 صكره و بونك امری یعنی شانی و حكمی مبتدای خبرینك حكمی و شانی کی در اقسامنده مفرد و جمله
 اولمقده و متعدد و مذکور و محذوف اولمقده شرائطنده ده مثلا جمله اولدیغی وقت بر عاذل لازم در لیكن مخالفدر
 مبتدای خبرینه صدر كلام اقتضا ایدر نسنه فی متضمن مفردا و لازم الانقیدیمده دكل یعنی جمیع او صافنده
 خبر مبتدایه كیدر ابو صفنده دكل یعنی خبر مبتدایه مقدم اولور اما خبران مقدم اولماز یعنی تقدیمی جائز
 دكل جمیع او قائده الا ظرف اولدیغی حالد پس بو حالد تقدیمی جائزدر زیر اظرفده توسیع وارددر كه
 غیریده بویه اولماز ❀ خبر لا التي لنفی الجنس هو المسند بعد دخولها مثل لا غلام رجل ظریف فیها و یحذف
 كثیرا و بنوعیم لایشونه ❀ خبر مبتدایه مضاف الیه هو مبتدای ثانی المسند خبر ثانی و جمله خبر مبتدای
 اولدر ❀ و جائزدر كه هو المسند مستأنفه اوله و یا هو ضمیر فصل اوله و المسند خبر مبتدای اوله و جائزدر كه
 خبر لا خبری محذوف مبتدای اوله و منها خبر لا تقدیرنده التي محلا مجرور صفت لادر ❀ لنفی لام مقدر

مضاف الیه و ضیعتہ کلمہ معطوفہ مع معناسہ و اولہ و خبری محذوفہ و تقدیری کل رجل و ضیعتہ مقرونان * و دیدیلر کہ کل رجل و ضیعتہ ای مع ضیعتہ دیمکدر * و لہر مبتدا مضافہ کاف خطابہ و خبری محذوفہ قسمی دیمکدر * لافعلن جواب قسم در زیرا لہرک دیدوی قسمدر (محصول ترکیب) کاه اولور کہ مبتدا حذف اولور قرینہ لفظیہ و یا عقلیہ قائم اولدینی وقت حذف جوازہ * و کاه اولور کہ وجوبہ حذف اولور نعم الرجل زید و بش الرجل عمرو و هو تقدیریلہ * مستہلک قولی کی یعنی ہلالی کور و ب ایشہ ہلال دیوب چاغران کیسہ نک قولی کی الہلال و اللہ یعنی ہذا الہلال و اللہ دیمکدر قرینہ حالیہ الیہ یعنی خلق ہلالہ ناظر ایکن بویلہ دیمہ نک معناسی بودر قسمی ذکر ایلدی زیرا خلق ہلالی کوردکدہ بویلہ دیرو دخی وقف حالتندہ ہلال منصوبدر دیو ظن اولماسون * و کاه اولور کہ خبردہ حذف اولور جوازا قرینہ قائم اولدقدہ برینہ برنسنہ اقامہ ایلکمزین مثل خرجت فاذا السبع تقدیری خرجت فاذا السبع واقف * و کاه اولور کہ خبر وجوبہ حذف اولور قرینہ قائم اولدقدہ شول ترکیبہ کہ خبر کی برینہ غیر بیسی یعنی خبر کی خبری التزام اولنہ بودہ مصنف ذکر ایلدی کی اوزرہ درت یردہ در * بریسی شول مبتدا در کہ لولادن صکرہ واقع اولہ مثل لولایید لکان کذا یعنی لولایید موجود دیمکدر زیرا لولالامتناع الشیء لوجود غیرہ در یعنی برشیء موجود اولدیفچون غیر بیسی متممدر لولاعلی لہلک عمر کی یعنی حضرت علی موجود اولماسہ امام عمر ہلاک اولوردی * بولکلام حضرت امام عمر دن ایکی یردہ واقع اولمشدر * بریسی اولدر کہ عرب شعر اسندن بریسی حضرت رسول اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلمہ بر قصیدہ او قوردی و امام عمر رضی اللہ عنہ آندہ حاضر ایدی قصیدہ بی تمام ایلد کدنصکرہ حضرت پیغمبر عمرہ نظر ایدوب دیدی و اربونک دیلنی کس اولدہ شاعری سیاست کاهہ ایلدوب کیدر کن امام علی رضی اللہ عنہ راہ راست کادی ندر بویا ہر دیدی اولدہ قصہ بی ذکر ایلدی پس دیدی یا نیچہ ایلک استرسن دیدی دیلنی کسیرین دیدی حضرت تک مراد شریف برنسنہ احسان الیہ دیمکدر امام عمر رضی اللہ عنہ فوری دونوب حضرتہ سؤال ایلدی کہ مراد شریف دیلن کسمکدن ندر بیور دیلر کہ برنسنہ احسان الیہ کہ بزدن دیلنی کسسون دیو پس امام عمر بیور دیکہ لولاعلی لہلک عمر * بریسی بودر کہ امام عمر خلافتی زمانندہ برخاتون زادن حامل بولندی پس آنی رجم بیوردی امام علی ایتدی خاتونک زنا ایچون رجمہ استحقاقی و اریاجنینک جرمی ندر وضع جل ایلسون صکرہ رجم ایلک دیدی بوندہ امام عمر حضرتلری لولاعلی لہلک عمر بیور مش مقصود بودر کہ لولابرشیک امتناعی ایچوندر غیر بیسی موجود اولدینی ایچون تہ کہ بوندہ عمرک ہلاکی متمم اولدی علی نک موجود اولدینی ایچون یعنی علی رضی اللہ عنہ موجود اولماسہ ہر رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرتلری بویکی قضیہ دہ ہلاک اولوردی حاصلی خطا ایدردی * ایمدی جواب لولاخبر برینہ التزام اولندی پس حذف واجب اولدی قرینہ قائم اولدینی ایچون و غیرہ مقامنہ ملتزم اولدینی ایچون * بوذ کر اولنان حذف خبر عام اولدقدہ در اما خاص اولدقدہ حذف واجب دکل تہ کہ امام شافعی حضرت تریک نظمندہ واقعدر بویتہ و لولالشعر بالعلماء بزیری لکننت الیوم اشعر من ابید * خبر وجوبہ حذف اولنان مقامک ایکنجیمی ہر مبتدا در کہ صور ناویا تا ویلہ مصدر اولہ و فاعلہ و یا مفعولہ و یا ایکسنہ بیلہ مضاف اولہ و آندنصکرہ حال مفردہ اولہ و یا جملہ پس بویلہ مبتدایک خبر بینی حذف ایلک واجبدر حال مقامنہ قائم اولدینی ایچون مثل ضربی زید قائمنا و قائمین و ان ضربت زید قائمنا بصریلر دیرلر کہ تقدیری ضربی زید حاصل اذا کان قائمادر قائمنا حال و کان تامہ و اذا ظرف مستقر خبردر جثہ اولیان

و ضمیر لیت و لعل به راجع در (محصول ترکیب) کاه اولور که مبتدا مضای شرطی متضمن اولور یعنی ثانی نك اولکی به ملازمتی و یا اولک ثانی به سببیتی متضمن اولور پس فاء داخل اولقی صحیح اولور اگر سببیت و ملازمت قصد اولنور سه ترکی ده جائز در امدی اول حینده سببیت خارج عبارتدن مستفاد اولور بوده ابکی قسمدر * برسی اسم موصولدر فعله یعنی صله سی فعل اوله و یا ظرف * برسیده بونلره موصوف نکره اوله پس بویه اول یحقی فاء داخل اولقده جائز ترکی ده جائز در مثل الذی یأتینی و یا الذی فی الدار فله درهم * و کل رجل یأتینی و یا فی الدار فله درهم یعنی شول که با که کلور و یا شول که اوده در برانچه آنکدر دخی هر آدم که با که کلور و هر آدم که اوده در برانچه آنکدر * اما لیت و لعل بونجیلن مبتدا و خبره فاء داخل اولفه مانع در زیر لیت انشاء تمی ایچوندر و لعل انشاء ترجی ایچوندر پس بونلر کلامی اخباردن انشایه ایلدیرلر بویه اولنجه مبتدا و خبرک شرط و جزایه مشابتهی زائل اولور زیرا که شرط و جزا خبر قبیلندندر پس لایقی دکلدر که لیت و یا لعل الذی یأتینی او فی الدار فله درهم دیه سن * و بعضی نحویران مکسوره بی ثانی دخولدن مانع اولده لیت و لعل به الحاق المثلث اما اصح بودر که ان مانع اولیه ان زیرا ان مغیر کلام دکلدر خبریتدن بلکه فائک دخولی ان خبرنه و اقمدر نه کم کلام شریفده و اقمدر * قل ان الموت الذی تقرون منه فانه ملا فیکم * و قد یحذف المبتدأ لقیام قرینه جوازا کقول المستهل الهلال والله * و الخبر جوازا مثل خرجت فاذا السبع * و وجوبا فیما التزم فی موضعه غیره مثل لولا زید لکان کذا و مثل ضربی زیدا قائما و کل رجل وضیعته * و لعمرك لا فطن کذا * و قد یحذف المبتدأ لقیام قرینه جوازا و قد یحذف الفعل لقیام قرینه جوازا کبدر امرایده * کاف حرف جر و یا اقمدر مثل معانسه مضافدر قوله و قول مجروردر حرف جرله و یا اضافله و مضافدر المستهله * الهلال مبتدای محذوفه خبردر و او حرف جردر قسم ایچون الله مقسم به در و جمله محلا منصوب مقول قولدره و الخبر المبتدایه معطوفدره جوازا یعنی حذف جائزا مثل * خرجت ماضی معروف مسنددر ضمیر متکلمه * فاعرف عطف * و اذا مفاجأة ایچوندر * مبرد قنده ظرف مکاندر پس جثه دن خبر اولور امدی خبر تقدیریه احتیاج یوقدر معنایه خرجت فی ذلك المكان السبع * اما غیر قنده ظرف زماندر پس جثه دن خبر اولفه صالح دکل امدی ظرف زمان اولور مفاجأة معانسه و خبری محذوف اولور موجود و یا حاصل معانسه و بوجه ابتدایه در السبع مبتدأ خبری محذوف تقدیری واقف او موجود در و بوجه مضاف الیهادر * و وجوبا معطوفدر جوازا اوزرینه * و فی حرف جر و ما موصول * التزم ماضی مجهول * فی موضعه جار مجرور یله التزمه به متعلق و ضمیر خبره راجعدر * غیره قائم مقام فاعلی مضافدر خبره راجع ضمیره و جمله موصوله صله در و مایه مائد محذوفدر موصول صله سیله مجروردر فی یله و بوجار مجرور یله بر مقدر فعله متعلقدر تقدیری و یحذف الخبر حذف واجباً فی الکلام الذی التزم فیهِ فی موضع الخبر غیر الخبر مثل * لولا لامتناع الشئ لوجود غیره و زید خبری محذوف مبتدا که موجود در * لکان فعلدر افعال ناقصه دن و یا تامه در ثبت معانسه و کذا فاعلی مثل ذامعانسه و جمله جواب لولا در آنک ایچون لام داخل اولدی اکاه و ضربی زیدا قائما اصلی ضربی زیدا حاصل اذا کان قائما پس ضربی مبتدأ مصدر مضافدر فاعلنه و زیدا مفعولی و حاصل خبری و اذا کان ظرف در حاصله متعلق و کان تامه در و قائما حالدر کان ده مستتر ضمیردن و کل مبتدا و رجل

مثلاً مؤخر مبتدا مضاعف در ترمه هائى ضميره وزيدا تمیز در مثل هادن او حرف عطف خبرا معطوف در
صحیحاً لفظنه عن حرف جر وان مجرور در عن حرفیله جارو مجرور متعلق در خبرا لفظنه مثل عندی انك
قامن ان اسمیله و خبریله مفرد معناسنه مبتدا و عندی مقدم خبری مقدم اولدی اوزرینه مفتوحه مكسوره یه
ملتبس اولسون دیو عندی قیامك دیمكدر و جب جزا در و اذ انضمین یه و معطوفلرینه تقدیمه فاعل و جب در
و ضمیر خبره را جعدر (محصول ترکیب) فچنكیم خبر مفرد اولسه یعنی صور تاجله اولیان خبر کر كسه حقیقنده
جمله اوله کر كسه اولیه صدر کلام اقتضایدر معنای متضمن اولسه استفهام کی این زیدده این کی که زید مبتدا
و این استفهامی متضمن اسم خبری و بو ظرف مکاتدر اگر فعلله تقدیر اولسه حقیقنده جمله اولور و صورتده مفرد
هر نه ایله تقدیر اولسه صور تاجله اولماز بونکله احتراز ایلدی زید این ابو کیدن که تأخیرله صدارتی باطل
اولماز بر اکندی جمله سنك صدر نده در حاصلی استفهام صدر کلام اقتضایدر اما هر کلامك صدر فی دکل
بلکه کندی کلامك صدر فی اقتضایدر انجق یا خود خبر مقدم اولفله مبتدای صحیح اولسه یعنی مبتدایکره
مخصص اواسه که مبتدا اولفله لایق اوله فی الدار رجل کی بونده فی الدار تقدمله رجلی تخصص
الیشکه مبتدا اولفله لایق اولمش یا خود خبره متعلق مبتداده بر ضمیری اولسه اول متعلقه راجع
آنده خبر مقدم اولقی لازم در اضمار قبل الذکر لازم کلمیه لفظاومعنی علی التمره مثلها زیدا کی
ایمدی مثلها مبتدادر و ضمیر متعلق خبر کدر که ترمه در زیر اخیر علی الترمه در ترمه خود خبره متعلقدر
تعلق الجزء بالکل قبیلندن و جائزدر که خبر مقدم حاصل و یا حاصل اوله زیر اجارو مجرور بونوره متعلقدر
پس علی التمره متعلق خبر اولور لامك کسریله یا خود خبران دن خبر اوله یعنی ان اسمیله و خبریله
تأویل مفردده مبتدا اوله و عندی اوزرینه مقدم خبری زیرا تأخیر اولماسه ان یه ملتبس اولوردی
کسر همزه ایله پس معناسی عندی قیامك دیمكدر ایمدی بو صورتلرک جبعنده خبر مقدم اولقی و اجعدر
و قدیتعدد الخبر مثل زید عالم عاقل قد حرف تقلیل یعدد مضارع معروف الخبر فاعلی مثل یکدی کر اتله
زید مبتدا عالم خبر و عاقل خبر ثانی و جمله ابتدائه و قد یتضمن المبتدا معنی الشرط فیصح دخول الفاء
فی الخبر و ذلك الاسم الموصول بفعل او ظرف او النكرة الموصوفة بهما مثل الذی یأتینی او فی الدار فله درهم
و کل رجل یأتینی او فی الدار فله درهم و لیت و لعل مانعان بالاتفاق و الحق بعضهم ان بهما و قد مکرر یکدی
یتضمن مضارع معروف المبتدا فاعلی معنی تقدیرا منصوب مفعولی الشرط مضاف الیه فیصح مستقبل
معروف دخول فاعلی الفاء مضاف الیه فی الخبر دخوله متعلق و بوجه معطوفدر و قد یتضمن جمله سنه
اول و قدیتعدد جمله سنه و ذلك محلامر فوع مبتدا اشارتدر مبتدایه الاسم خبره مبتدا الموصول صفتی
بفعل متعلقدر موصوله او ظرف فعله معطوف او النكرة الاسمه معطوفدر الموصوفة صفت نکره در بهما
متعلقدر الموصوفة به و ضمیر فعل و ظرفدر اجعدر مثل یکدی الذی موصول یأتی مستقبل معروف و مستکن
فاعلی الذی یه راجع و فی مفعولی او فی الدار یأتینی یه معطوف و جمله موصوله صله در و موصول صله سیله
محلامر فوع مبتدا فله خبر مبتدای ثانی در اوزرینه مقدم اولمش زیر محلامر آتی درهم مبتدا و بوجه خبر مبتدای
اولدر معنای شرطی متضمن اولدیغیچون اولنه فاعداخل اولمشدره و کل مبتدا رجل مضاف الیه یأتینی صفت
رجل در او فی الدار کا معطوف فله درهم جمله اسمیه خبر مبتدای اولدر و ضمیر ایکی له دهده یله مبتدایه
راجعدره و لیت لفظی مراد محلامر فوع مبتدا و لعل کا معطوف مانعان خبر مبتدایه و بالاتفاق مانعانه متعلق
و الحق ماضی معروف و بعضهم فاعلی مضاعفدر نحو یلره راجع ضمیره و ان مفعول الحق و بهما مفعول ثانی

بوصیرله مذهیدر * اما کوفیلر دیرلر که اول طرف اسم فاعله . متعلقدر مثلاً زید فی الدار دیسک بصیرلر
 دیرلر که حاصل فی الدار دیمکدر کوفیلر دیرلر که حاصل فی الدار دیمکدر ایکسکنده دلیلری مطولانده
 مذکوردر * و اذا کان المبتداً مشتملاً علی ماله صدر الکلام نحو من ابوک او کاناً معرفتین او متساویین نحو افضل
 منك افضل منی او کان الخبر فعلاً له مثل زید قام و جب تقدیمه * اذا اداده شرط کان فعلدر افعال ناقصه دن
 المبتداً اسمی مشتملاً خبری علی حرف جر مشتملاً متعلقه . ما اسم موصول و یامو صوف له جار مجرور
 صله به متعلق صدر الکلام فاعل ظرفدر و یا خبری مقدم مبتداً و جله صله و یا صفتدر مایه . نحو مبتدای
 محذوفه خبردر . من محلاً مرفوع مبتداً ابوک لفظاً مرفوع خبری کاف خطاب محلاً مجرور مضاف الیه
 . او حرف عطف کاناً ماضی . معروف افعال ناقصه دن ضمیر بارز متصل که تنبیه الفیدر اسمی و معرفتین
 خبری . او حرف عطف متساویین لفظاً منصوب معرفتین لفظنه معطوف مثل معلوم افضل مبتداً . منك
 جار مجرور یله . اکا متعلق افضل منی خبر و امر ای آنک کیدر او کان ذکر ی مکرر یکدی . الخبر اسمی
 فعلاً خبری له فاعله . متعلقدر و ضمیر مبتدایه عائددر زید قام کی زید مبتداً و قام آنک فعلیدر و جب ماضی .
 معروف تقدیم فاعلی و ضمیر محلاً مجرور مضاف الیه عائددر مبتدایه (محصول ترکیب) بومبتدایک
 تقدیمنی موجب اولان اسبابک بیانته شروعدر یعنی قنکیم مبتداً صدر کلام اقتضایدر اسبابی شامل اوله
 استفهام کی من ابوک کی بونده من معنای استفهامی متضمن اسمدر * پس صدر کلامده اولقی لازمدر
 تا اول کلامده معلوم اوله بو کلام نه جنس کلامدر بومذهب سیویه در * و بعضیلر دیدیلر که ابوک مؤخر
 مبتداً و من مقدم خبر بونه صدر کلام اقتضایدر استفهامی متضمن اولدیفیمچون معناسی باباک کیدر دیمکدر
 زید میدر بکر میدر یوقسه غیر میدر * مبتداً و خبر ایکسی بیله معرفه اولسه لرینه مبتداً مقدم اولقی کرک
 که التباس واقع اولسون الله الهنا و محمد نبینا کی بونلرک هر بریسی مبتداً اولغه لایقدر ایدمی مبتدایی
 تقدمندن بیلورز خبردن * و مبتداً و خبر تعریفده و تخصیصده متساوی اولسه لرینه مبتدایی مقدم ایدرلر
 زیرا هر بری مبتداً اولغه صالح . قابلدر ایدمی هر قنفسی مقدم ایسه آتی مبتداً ایدرلر التباس لازم کلسون دیو
 * معلوم اوله که قیاس متساویتین دیمک ایدی تا ایله لکن بعضیلر دیدیلر که مذکری اولیان صفاتک رعایت
 تأییدی ساقطدر حامل و حائض کی مثال متساویین افضل منك افضل منی بونده ده مبتداً خبردن تقدمندن
 فرق اولنوره . او حرف عطف کان معطوفدر کانیه یعنی خبر مبتدایک کندی فعلی اولسه تقدیمی لازمدر
 فعل او زینه فاعله مشبهه اولماسون دیو زید قام کی * ایدمی بوضورتلرک جیبنده تقدم مبتداً لازمدر
 حاصلی تقدم مبتداً صدر ایچون و یا التباس ایچون واجبدر * و اذا تضمن الخبر المفرد ماله صدر الکلام
 نحو این زید او کان محکماله مثل فی الدار رجل اولتعلقه ضمیر فی المبتداً مثل علی التمره مثلاً زید او خبرا
 عن ان مثل عندی انک قائم و جب تقدیمه * اذا مکرر یکدی تضمن ماضی . معروف . الخبر فاعلی و المفرد
 صفتی و ما موصول له مقدم خبر صدر الکلام مؤخر مبتداً و جله صله و موصول صله سیله مفعول
 تضمندر و ضمیرله مایه راجعدر مثل این زید وجهی سابقدن معلومدر . او کان ذکر ی یکدی ضمیر
 مستکن اسمی عائددر خبره . محکما خبری له محکمه متعلق و ضمیر مبتدایه راجعدر فی الدار رجل کی
 وجهی سابقدن معلومدر او کان محکماله جله سی معطوفدر جله شرطیه به * او حرف عطف لمتعلقه
 جار مجرور یله مقدر کان نک خبریدر که مذکور کان اکا دلالت ایدر ضمیر اسمی در * فی المبتداً جار مجرور یله
 مقدر کان به متعلقدر و جله نه شرطیه به معطوفدر . مثل یکدی علی التمره محذوف خبره متعلق یا خود خبردر

تخصیص کسب الخش ای سلت سلاما علیک کویا که دیمش سلام سکا در غیره دکلدرد سلاما منصوب
ایکن مرفوع ایلدیلردوام واستمرار قصدیه * بعضیلر دیدیلرکه مبتدا انکره اولور شول زمانده که
مبتدای نکره و خبرله فائده حاصل اوله ایمدی مبتدا نکره اولفک مدار صحتی حصول فائده در
مذکور تخصیصاته دکلدرد زیرا که مذکور تخصیصاتک بعضی زیاده ریکدرد و بعضیمی نفسنده
صحیح دکلدرد شویله که بوفنده مدون اولان کنبده مذکور در مبتدای نکره حصول فائدهیه موقوف
اولدیفیچون کوکب انقض الساعه جائزدر و قائم رجل جائز دکلدرد * والخبر قدیکون جمله مثل
زید ابوه قائم وزید قام ابوه فلا بد من مائد و قد یحذف * وما وقع ظرفا فلا کثر انه مقدر بحمله * والخبر
مبتدا قد حرف تقلیل یکون مضارع معروف افعال ناقصه دن و آنده مستکن اسمی مائدر خبره و جمله
خبری و جمله فعلیه خبر مبتدادر * مثل مبتدای محذوفه خبردر زید مبتدا و ابوه مبتدای ثانی و قائم
خبرثانی و ثانی خبریله مبتدای اوله خبردر و جمله مضاف الیهادر * وزید مبتدا و قام ماضی معروف و ابوه
فاعلی و فعل فاعلیله خبر مبتدادر و بوجه معطوفدر زید ابوه قائم جمله سنه * فلا قد حرف جزاء لا جنسبه
وبد اسمی و من عائد خبری * و جائزدر که خبری مقدر فیها اوله و من عائد آکا متعلق و بوجه
جزای شرط محذوفدر آنک ایچون جزایه فاء داخل اولمشدر تقدیری و اذا کان الخبر جمله فلا بد فیها
من مائد * و جائزدر که فاء حرف عطف اوله و الخبر قدیکون جمله جمله سنه و قد حرف تقلیل یحذف
مضارع مجهول و تحتند ضمیر مستکن نائب عن الفاعلیدر و مائدر مائده و ما اسم موصول و یا موصوف
ای الخبر الذی او خبر * وقع ماضی معروف و آنده مستکن فاعلی مائدر مایه و ظرفا حالدرد وقع نک
فاعلند و جمله صله در و یا صفتدر و ماصله سیله و یا صفتیه معنای شرطی متضمن مبتدا فلا کثر مبتدای
ثانی ای اکثر النحاة انه ان حرفدر حروف مشبهه بالفاعلند و ضمیر اسمی مائدر مایه و مقدر خبری و بحمله
جار مجرور یله مقدره متعلق و ان اسمیله و خبریله خبر مبتدای نائیدر مفرد تقدیرنده یعنی تقدیرده بحمله دیمک در
مبتدای ثانی خبریله خبردر شول مبتدایه که معنای شرطی متضمن اولدی آنکیچون اولنه فاء داخل اولدی
(محصول ترکیب) کاه اولور که مبتدا خبری جمله اولور بونکله اشارت ایدر که خبرده اصل افراددر
زیرا کلامک بر کنیدر * مصنفک بوعبارتی صالحدر خبر جملهیه مثال اولفقه ایمدی کاه خبر جمله اولور زیرا
تعریف خبر اکاشامل و صادقدر و مبتدایه حکم نیچه کیم مفردله اولور جمله ایله اولور * زید ابوه قائم جمله اسمیه
خبر اولدیفنه مثالدر * وزید قام ابوه جمله فعلیه خبر اولدیفنه مثالدر * پس هر یرده که خبر جمله اوله آنده
ربط ایچون بر مائد لازمدر که آتی مبتدایه ربط ایله زیرا جمله جمله اولدیفنی جنتدن مستقلدر افاده ده
پس اکابر رابط کرکدر که آنکله مبتدایه خبر اولدیفنی معلوم اوله مائده کاه ضمیر اولور و کاه غیرنی نم الرجل
زیدده الف و لام کی * و ظاهری ضمیر موضعنه وضع الیک کی القارعة و الحاقه ما الحاقه کی * و خبر مبتدای
مفسر اولق کی نحو قل هو الله احد * و کاه اولور که مائد حذف اولنور نحو البروالکربستین درهما و العین
منوان بدرهم کی الکرمه و منوان منه دیمکدر زیر ابری و سمنی صنان غیره نرخ و یرمز بونلره و یر
* و شول خبر که ظرف واقع اوله و یاز کیده ظرف اولدیفنی حالد و افع اوله فلا کثر یعنی اکثر نحاة بونده
فامعنای شرطی متضمن اولان مبتداتک خبرنه داخل اولمشدر زیر افعله موصوالتدر نه کم بیانی کسه کرک
حاصلی خبر که ظرف اوله اکثر نحاة قوی بودر که خبر ظرف جمله ایله تقدیر اولنور یعنی کرکسه ظرف
زمان و کرکسه ظرف مکان و کرکسه جار مجرور اولسون فعله متعلق تقدیر اولنور که جمله اوله

معطوفدر جازیه فاعلی مقدر ترکیدر صاحب مبتدا مضافدر داره راجع ضمیره فی الدار جار مع مجرور خبر مبتدادر جمله فعلیه معطوفدر جمله فعلیه به (محصول ترکیب) مبتداده اصل خبردن مقدم اولقدر فچنکیم بر مانع ظهور التماسه زیرا معنی جهنندن موصوف حکمندهدر و آندن صکره عمده بانددر مبتداده اصل واولی تقدیم اولدیفیچون فی داره فید ترکیبی جائز اولدی بونک بریله که ضمیر لفظاً متأخر زیده راجعدر اما مرتبه سی مقدم اولدیفیچون جائزدره لکن صاحبها فی الدار ترکیبی ممنوع اولدی ضمیر داره ماندا اولدیفیچون اولایسه خبر خبردهدر که اصلی تأخیردر پس ضمیر لفظاً ورتبه متأخره راجعهدر اولور یوایسه بودلده جائز دکلددر ﴿وقد یكون المبتدأ نكرة اذا تخصصت بوجه ما مثل ولعبد مؤمن خیر من مشرک﴾ و أُرِجل فی الدار ام امرأة و ما احد خیر منک و شرأ هر ذاناب و فی الدار رجل و سلام علیک ﴿قد حرف تقلیل یكون مضارع معروف افعال ناقصه دن المبتداء اسمی نکره خبری اذا محلا منصوب ظرف یكون در تخصصت ماضی معروفدر تفعل باندن و ضمیر مستتر فاعلی عائددر نکره به بوجه جار مجرور بریله محلا منصوب متعلقدر تخصصت فعلنه ماصفت بوجه درو تأکید ایچون حرف زائد و بوجه محلا مجروردر اذا ناک اضافتیه مثل خبر مبتدای محذوفدر مضافدر ولعبد نه که مبتدا نکرهدر مؤمن صفتی خیر خبری من مشرک خیره متعلقدر بوجه محلا جریدهدر مضاف الیها و لفظه و أُرِجل مبتدا و فی الدار خبری و ام حرف عطف و امرأة معطوفدر رجله و ما حرف نفی و أحد مبتدا خیر خبری و منک خیره متعلق و شر مبتدا و هر ماضی معروف و مستکن فاعلی راجعدر شره ذا مفعول به مضافدر نابه و جمله خبر مبتدا و فی الدار خبر مقدم و رجل مؤخر مبتدا و سلام مبتدا و علیک خبری بوجه لربری برینه معطوفدر (محصول ترکیب) معلوم اوله که مبتدا اصل معرفه اولقدر اما کاه اولور که نکره اولور چن بوجهله تخصیص کسب ایسه که آنک سببیه شیوعی و اشتراکی قلت اوزره اولسه ولعبد مؤمن کبی که عبد مؤمنه و کافره شاملدر پس مؤمن که دیدی عبد کافردن احتراز ایدوب عموم و شیوعی تقلیل ایدوب معرفه قریب ایلدی ﴿وارجل فی الدار ام امرأة بونده نکره متکلمک علیه تخصیص کسب التلش یعنی متکلم المادر که دارده بوایکی جنسک بریسی وار لکن تعینندن سؤال ایلر پس بونده نکره صفتله تخصیص کسب ایدن نکره کبدر ﴿وما احد خبر منک بونده صفت عمومیه تخصیص کسب التلش زیرا سندن خیرلی یوق دیچک سن جمیع خیرلی افراددن خیرلیسون دیمکدر پس سنی غیریلردن تخصیص و تعیین ایلدی واردی معرفه قریب اولدی ﴿و شرأ هر ذاناب بونده ده مبتدا نکرهدر لکن تخصیص کسب التلش معناده فاعل اولفظه تقدیری ما هر ذاناب الا شر در فاعل بونده نکره اولفظه لایقدر زیرا فعلی که کندی اوزرینه مقدم اولمشدر وصف قوتندهدر پس کویا که موصوف اولمشدر اول حکمله و بعضیلر دبدیلر که نکره بونده نوبندن مستفاد صفتله موصوفدر تقدیری شر عظیم دیمکدر بومعنی وجه اولدن ظاهر در قدر بوجربده ضرب مثلدر برمودی و جافی حقنده کیم بر حادثه ده زیاده ماجر قاله ﴿و فی الدار رجل هر کاه که خبر ظرف اوله و مبتدا اوزره مقدم اوله اول مبتدا نکره اولقی کرک زیرا چونکه خبر مقدمدر و مبتدایه قوت و صفدهدر پس کویا که مبتدا بروقتنده مذکوردر که اول خبرله که مقدمدر قوت موصوفدهدر ﴿اما کر خبر ظرف اولماسه و مبتدا اوزره مقدم اولسه مبتدا نکره اولقی لایق دکلددر مثلاً قائم رجل جائز دکلددر زیرا که ظرفده اتساع وارددر که غیریده یوقدر ﴿و سلام علیک بونده مبتدا نکرهدر تکمله

فاعل و مبتدا و خبر و خبران و خبر لائنی الجنس و لیس به مشابه اولان و اولانک اسمی * مبتدا ایکی قسمدر * قسم اول براسمدر لفظا و یا تقدیرا عوامل لفظیه سماعیدن و قیاسیدن خالی مسند الیه اولدینی حالده یعنی آنده عامل لفظی بولنجه زیرا عامل لفظی اولدقده اول اسمیه کنیدی حکمنی ویرر و اسمی مبتدالی حکمندن چیقاریر مثلا ان زیداً قائم ديسك بونده زید مبتدا ایکن مبتدالقدن چیقوب نصب الیه اسم ان اولور سائر عواملده بویلهدر * ایکنجی قسمی مبتدالک برصفتدر اسم فاعل و اسم مفعول و صفة مشبهه و اسم منسوب کبی که اول صفت واقع اوله حرف نفیدن صکره ماو لاکبی و الف استفهامدن صکره * وهل و من و ما و متی و ابن و کیف و کم و ايان الف کیدر * اما بعضیلر همان الفه تخصیصی ایلدیلر انجق اول صفتده اسم ظاهری رافع اوله یعنی ضمیر مستتردن غیر یسنی تا کیم أقائم اتنا تعریفه داخل اوله * اسم ظاهر قیدیه احتراز ایلدی أقائم الزیدان و أقائمون الزیدون کیدن زیرا أقائمون الزیدان و زیدونه راجع ضمیری رفع ایلدر و بواسطه ظاهری رفع ایلسه تنبیه و جمع اولمازدی مفرد اولوردی * نحو زید قائم * مبتداندن قسم اوله مثالدر * و ما قائم الزیدان * حرف نفیدن صکره واقع اولان صفتده و أقائم الزیدان * حرف الف استفهامدن صکره واقع اولان صفتده * اما اگر مذکور صفت کند ندن صکره واقع اسمیه مطابق اولسه افرادده یعنی ایکیسیده مفرد اولسه نحو ما قائم زید و اقائم زید آنده ایکی وجه جائزدر * بریمی اولدر که قائم مبتدا و زید فاعلی قائم مقام خبر و بو مبتدا ایکنجی قسمده داخل اولور * بریسیده زید مبتدا و قائم خبری و بونده مبتدا قسم اوله داخل اولور و قائمده بر ضمیر مستتر اولور زیده راجع * پس بو مقامده اوج صورت اولور * بریمی أقائم الزیدان بونده زیدان مبتدا اولغه تعیین اولور و قائمان مقدم خبری * ایکنجی صورت أقائم الزیدان بونده قائم مبتدا و زیدان فاعل ساد مسد الخبر اولور * او پنجمی صورت اقائم زید بونده ایکی وجه جائزدر نه که یکیدی مثالی * والخبر هو المجرد المسند به المغایر للصفة المذكورة * و الخبر مبتدا هو ضمیر فصل و یا مبتدای ثانی * المجرد خبر مبتدای ثانی المسند خبر بهد الخبر به جار مجرور به نائب عن الفاعلیدر مسندک و ضمیر خبره راجعدر * و جائزدر که المسند المجرد صفت اوله و ضمیر آ که راجع اوله * و جائزدر که ضمیر المسندک الف و لامنه راجع اوله زیرا الذی مناسنهدر * المغایر خبر بهد الخبر و یا صفت بعد الصفة اوله * للصفة مغایره متعلق المذكورة صفت صفتدر * و جائزدر که المجرد بر مقدر اسمده و بالفظه صفت اوله تقدیری و الخبر هو الاسم و اللفظ المجرد و مبتدای ثانی خبر لیه مبتدای اوله خبر اوله (محصول ترکیب) خبر مبتدا براسمدر و یا لفظ که عوامل لفظیهدن مجرد اوله کړك اسم اولسون کړکسه جمله بونکله مجرد اولمباندن احتراز ایلدی مسندده اوله مبتدایه مغایرده اوله صفت مذکور به یعنی صفة واقعه بعد حرف النفی و الف استفهام رافعه لظاهر اولیه بونکله مبتدالک قسم ثانیسندن احتراز ایلدی * معلوم اوله که مبتدا و خبرده عامل معنای ابتدادر یعنی اسمک عوامل لفظیهدن خالی اولمسیدر یا بر نسنه یی ا کا اسناد ایلحکمیچون که مبتدادر و یا آئی بر نسنه یی اسناد ایلحکمیچون که خبردر و عامل و رافع ایکیسیده بله معنای ابتدادر بصره علماسی قننده و بو مذهب راجعدر غیر یلر مذهبی اوزره که * دیمشل ابتدا عاملدر مبتداده و مبتدا عاملدر خبرده * و بعضیلر دیمشل که بری بونده عاملدر * و اصل المبتدا التقدیم و من ثمه جاز فی داره زید و امتنع صاحبها فی الدار * اصل مبتدا مضافدر المبتدایه التقدیم خبر مبتدادر * من حرف جر * ثم ظرف مکان جاز فعل ماضی معروف فاعلی مقدر ترکیبدر فی داره جار مجرور به ترکیبه متعلقدر و ضمیر اضممار قبل الذکر طریقله زیده راجعدر * و امتنع

اسناد تام الیه فعل کا مسند اولسہ ہم مسند ہم مسند الیہ اولیٰ لازم کلور بونک برلہ کہ ایکسینک
 یلہ اسنادی تامدر * باب اعلمتک مفعول ثالثہ قائم مقام فاعل اولماز زیرا آنک حکمی علمتک مفعول
 ثالثی حکمی کبدر مسند اولمتده یعنی مفعول ثانی بہ مسنددر التباس اولدینی یرده مفعول ثانی ده
 قائم مقام فاعل اولماز نحو اعلم موسیٰ عیسیٰ اخاه * باب علمتدن مراد ایکی مفعولہ تعدیہ ایدن فعلدردر * و باب
 اعلمتدن مراد اوج مفعولہ تعدیہ ایدن در لام سزاو لان مفعول له ده قائم مقام فاعل اولماز زیرا نصب آندہ
 بر فعلہ علمت اولدیفنه دلالت ایدر پس مسند الیہ اولسہ اول دلالت ضایع اولور اما مفعول له
 لاملہ اولسہ قائم مقام فاعل اولور ضرب للتأدیب کی مفعول معده قائم مقام فاعل اولماز زیرا
 و او اسنادہ مانعدر و ترکواو مفعول مع صورتنی بوزار حاصلی علمتک ثالثی و اعلمتک ثالثی
 اولماذینی کی مفعولہ و مفعول معده اولماز اما چنانکیم کلامده مفعول بہ واقع اولسہ سائر مفاعیلہ
 فعل مجهول اسنادنہ اول تعین اولور زیرا فعل کا اسناد ایچون مجهول اولمشدر و فعل مجهول کا
 اسنادی حقیقی در و غیر ی ملا بساتہ مجازیدر پس حقیقی و ارایکن غیرہ و اولماز امکان و ارایکن ایمدی سن
 دیرسک ضرب زید یوم الجمعة امام الامیر ضرباشدیدا فی دارہ پس بوندہ قائم مقام فاعل اولمغه زید تعین
 اولدی اما مفعول بہ یولمسه جمیع مفاعیل برابردر فعل اسنادنہ زیر اچینہ اسناد مجازیدر اما اعطیت
 و کسوت بانی کہ مفعول ثانی اولک غیریدر ایمدی اولکی مفعولہ اسنادنایدن اولی در زیرا آخذو مکنتی در
 نحو اعطی زید درهما و کسی زید جبة عکسیدہ جائزدر نحو اعطی درهم زیدا و کسی جبة زیدا
 * و منها المبتدأ والخبر * قالیبتدا هو الاسم المجرد عن العوالم اللفظية مسندا الیہ او الصفة الواقعة بعد
 حرف النفي والفاء الاستفهام رافعة لظاهر نحو زید قائم و ما قائم الزیدان و أقائم الزیدان فان طابقت مفردا
 جاز الامران * مثل أقائم زید و منها مقدم خبر ضمیر مرفوعاتہ راجعدر بعض نخذہ و منه درو ضمیر
 ماضی ماسنہ راجعدر و بعض نخذہ المبتدأ والخبر واقعدر و بو ماقبلہ و مابعد نہ مناسبدر زیرا
 فاعلدن صکرہ جمیع مرفوعاتہ نہ منها کثیر مشدر و نہ منه بلکه بواسلوب اوزرہ کثیر مشدر فاعلده
 منها الیہ اکتفاء بلد کیچون المبتدأ مؤخر مبتدأ والخبر اکامعطوف * قالیبتدا حرف تفسیر * هو ضمیر فصل
 یا مبتدأ ثانی الاسم لفظیاتیقدر خبر مبتدای ثانی و جله خبر اولدر و اول خبر الیہ جله مستأنف * المجرر صفت
 اسمدر * عن حرف جر العوالم مجروردر عن حرفیله متعلقدر المجرر * اللفظية صفت عواملدر مراد ماہیت
 عواملدر یعنی آندہ عامل لفظی بولونیمہ مسند حالدر المجرر ضمیرندن الیہ نائب عن الفاعلیدر مسند اعبارتک
 و ضمیری اسمہ راجعدر او حرف عطف * الصفة اسمہ معطوفدر * الواقعة صفتی بمد ظرف مکایدر واقعہ نک
 مضافدر حرفه و اول نقیہ * والالف حرف نقیہ معطوف الاستفهام مضاف الیہ رافعة حالدر واقعہ ده
 مستتردن لظاهر رافعتہ متعلق مثل خبر مبتدای مجروردر و زید مبتدأ و قائم خبری و جله مضاف الیہ و ما
 حرف نفی قائم مبتدأ او الزیدون ساد مسد الخبر فاعلیدر و أقائم الزیدان آنک کی و بو ایکی جله زید
 قائم جله سنہ معطوفدر فان حرف شرط * طابقت فعل ماضی * معروف فعل شرط نخذہ ضمیر
 فاعلی راجعدر الصفة الواقعة * مفردا موصوف مقدرہ صفتدر اسما واقعا مفردا دیمکدر طابقتہ
 مفعول بہدر * جاز فعل ماضی * معروف الامران فاعلیدر جزای شرط معناسی فان طابقت الصفة الواقعة
 بعدہما اسما مفردا جاز فیہ الامران (محصل ترکیب) مرفوعاتدن مبتدا و خبر بعضدر یا خود
 مرفوعدن مبتدا و خبر بعضدر و معلوم اولہ کہ کلام عربده رفعلہ او قونان یدیدر فاعل و قائم مقام

یا بن بوقدر کاله نیچون ابر شمیم حاصلی ایکی فعل بیه قلبه توجه ایلمسه ناقص لازم کلوردی یعنی ادنی معیشت کفایت ابدوب ادنی معیشتی طلب ایلک لام کلور زیرا لوحرفی انتفاء لازم ایچوندردی بوقدر ﴿﴿﴾ مفعول مالم بسم فاعله کل مفعول حذف فاعله و اقیم هو مقامه و شرطه ان تغییر صیغه الفعل الی فعل او بفعل ﴿﴿﴾ مفعول مبتدا ماموصول ای الفعل الذی یا موصوف ای فعل لم جازمه بسم مجزوم در آنکله و علامت جزم لام الفعل سقو طیدر فاعله نائب عن الفاعلیدر لم بسم نک و ضمیر مائدیر مایه و بوجه صله در و یا صفندر مایه مابونزله مضاف الیه در و کل خبر مبتدا در مضافدر مفعوله و یا مبتدای محذوفه خبر اوله و اولکی مبتدای خبری مقدر اوله تقدیری من المرفوعات مفعول مالم بسم فاعله و هو کل مفعول * حذف ماضی مجهول و فاعله نائب عن الفاعلیدر و جله صفت کل در و ضمیر مفعوله راجعدر * و اقیم ماضی مجهول نائب عن الفاعلی مهود * مفعول لفظیدر یعنی ضمیری هو اقیم ضمیری تأکیدایدر نائب عن الفاعل دکلدر اقیمه بوقدر مفعوله راجعدر * مقامه مفعول فیبیدر اقیم نک و ضمیر فاعله راجعدر * و شرطه مبتدا مضافدر مفعول مالم بسم به راجع ضمیره * ان حرف ناصبه تغییر مستقبل مجهول * صیغه نائب عن الفاعلیدر * الفعل مضاف الیه الی حرف جر فعل مجرور در الی حرفیه جری قح ایله در زیر الفظی مراد غیر منصرف در وزن فعل و علمتله جار مجرور بیه متعلقدر تغییره و بفعل اکامه طوف (محصول ترکیب) مفعول مالم بسم فاعله و نائب عن الفاعل و قائم مقام فاعل بر معنایه در * ایدمی بونده مراد مفعول فعل او شبه فعل لم یند کر فاعله یعنی فعلک و یا شبه فعلک مفعولیدر که فاعلی آنکله بیه اکلمیه پس فعلی مجهول ایدر لر و فاعلی حذف ایدوب مفعولنی برینه اقامت ایدر لر یعنی مرفوع ایدوب فاعل برینه ذکر ایدر لر و بویه ایلد نک شرطی صیغه فعل فعلیه و بفعلیه تغییر اولمقدر یعنی ماضی * و مضارعی معروف ایکن مجهول ایلد نکدر ثلاثیه و مزیدانده ﴿﴿﴾ و لایقع المفعول الثاني من باب علمت و لا الثالث من باب اعلمت و المفعول له و المفعول معه كذلك * و اذا وجد المفعول به تعین له نقول ضرب زید يوم الجمعة امام الامیر ضربا شديدا فی داره فتعین زید فان لم یکن فالجميع سواء و الاول من باب اعطيت اولی من الثاني ﴿﴿﴾ و لایقع فعل نی استقبال المفعول فاعلی الثاني صفتی و من حرف بیان باب مجرور در آنکله مضافدر علمت به و لا الثالث من باب اعلمت معطوف در ما قبلته و المفعول له مبتدا و المفعول معه اکامه طوف کذاک خبر مبتدا در * اذا ظرف زمان معنای شرطی متضمن * و جد ماضی مجهول فعل شرط * المفعول به قائم مقام فاعلی تعین ماضی معروف و ضمیر مستقر فاعلی مائددر المفعول بهه * له تعینیه متعلق و ضمیر بارز مائددر مفعول مالم بسم فاعله و یا اسناده و قیامه که آنلر معنای مذکور لر در و بوجه جزای شرطدر * نقول مضارع معروف و ضمیر مستتر انت فاعلی ضرب ماضی مجهول و زید قائم مقام فاعلی * يوم الجمعة ظرف زمان * امام الامیر ظرف مکان مبهم * ضربا مفعول مطلق شديدا صفتی فی داره ظرف مکان محدود * فتعین ماضی معروف و زید فاعلی و بوجه معطوفدر نقول به * و ان حرف شرط و لم حرف جزم و یکن مضارع معروفدر افعال ناقصه دن لم ایله مجزوم تحتند ضمیر مستتر اسمی راجعدر مفعول بهه و خبری محذوفدر تقدیری و ان لم یکن المفعول به مذکور و جائزدر که یکن تامه اوله تقدیری و ان لم یوجد المفعول به هر نه ایسه فعل شرط و اقعدر * فالجميع مبتدا و سوا خبری و جله جزاء شرطدر که اولنه فا داخل اولمشدر و الاول مبتدای مقدرك صفتیدر ای المفعول الاول من حرف بیان باب مجرور در آنکله مضافدر اعطيت به اولی خبر مبتدا در من حرف تفضیل و الثاني مجرور در آنکله جار مجرور بیه متعلقدر اولی به (محصول ترکیب) علمت باینک مفعول ثانیهی قائم مقام فاعل اوله من زیرا ثانیهی اولکی به مسنددر

فاعل اقتضا ایدر کن ثانی به عمل ایدر مک جائز در فرایه مخالفه زیرا اول اولکی به عمل ایدر
 پس اگر ثانی فاعل اقتضا ایدر سه اضمار ایدر مثلا ضربنی واکرمائی الزیدان و ضربنی واکرمائی
 الزیدون الخ اولکیسی فاعل اقتضا ایدر سه حال ذکر اولان کبی در امامفعول اقتضا ایدر سه حذف
 ایدر سن اندن استغنا اولنور سه واکر اولنماتر سه اظهار ایدر سن مثالی حسینی منطلقا وحببت
 زیدان منطلقا زیرا حببت باینک بر مفعولنی حذف ایتک جائز دکلدر اضماریده جائز دکلدر فضله ده اضمار
 قبل الذکر لازم کلمسون دیوقدبر ﴿وان اعلمت الاول اضمرت الفاعل فی الثانی والمفعول علی المختار
 الا ان یمنع مانع فظهر وقول امری القیس﴾ کفائی ولم اطلب قلیل من المال ﴿لیس منه فساد المعنی﴾
 وان اعلمت الاول اضمرت الفاعل فی الثانی وان اعلمت الثانی کیدر امرایده و المفعول معطوفدر الفاعله
 علی المختار جار مجرور بیه متعلقدر عامل مفعوله الاحرف استغنا مستثنی ایله مستثنی منه محذوفدر اکر
 متصل تقدیر اولسه تقدیری اضمرت المفعول علی الوجه المختار فی جمیع المواضع التي تنازع الفعلان فیها
 الا فی موضع ملتبس بأن یمنع مانع ان حرف ناصب ویمنع آنکله منصوب فعل مضارع عذر ومانع فاعلیدر
 فظهر فعل مضارع معروف منصوبدر ان یمنع به عطفله وضمیر مخاطب تحتنده انت فاعلیدر وقول مبتدا
 مضافدر امرایده القیس کفائی فعل ماضی معروف ونی مفعولی ولم جزم واطلب مستقبلدر مجزوم
 لم ایله وضمیر متکلم انا تحتنده فاعلی وقلیل فاعل کفائی در من حرف بیان متعلقدر قلیله والمال مجروردر
 من ایله ووجه مقول قولدر ولیس فعل در افعال ناقصه دن اصلی لیس در یانک کسریله صکره یاخلاف
 قیاس اوزره ساکن قلندی تحتنده مستکن اسمی عائددر قوله و منه خبری ووجه خبر مبتدادر لام حرف
 جر فساد مجروردر آنکله مضافدر المعنایه جار مجرور بیه متعلقدر لیس به (محمصول ترکیب) اما اگر فعل
 اوله یعنی عامل اوله عمل ایدر سک کوفیلر اختیاری اوزره عامل ثانی نك فاعلی آده اضمار ایدر سن
 نحو ضربنی واکرمائی الزیدان و ضربنی واکرمائی الزیدون الی آخره مفعولیده عامل ثانی ده اضمار
 ایدر سن قول مختار اوزره نحو ضربنی واکرمته زید و ضربنی واکرمتهما الزیدان و ضربنی واکرمتهم الزیدون
 جمیع زمانده عامل فایده مفعولی اضمار ایدر سن مکریم بر مانع ظهور ایله پس اظهار ایدر سن نحو حسینی
 وحببتهم منطلقین الزیدان منطلقا ﴿اعمدی حسینی به عمل ایدر دیلر فی مفعول اولی اولدی الزیدان فاعلی
 ومنطلقا مفعول ثانسی وحببتهماده مفعول اول اضمار اولدی وثانسی اظهار اولدیکه منطلقین در
 زیرا مفرد اضمار اولسه مفعول اوله مخالف اولور که همدار واکر تنبیه اضمار اولسه مرجع الیه
 مخالف اولور که منطلقادر تنبیه وجمعه و مذکرده مؤنثه بوکه بکزر فتأمل ﴿واما امری القیس﴾
 قوی ﴿کفائی ولم اطلب قلیل من المال﴾ تنازع بایندن دکل زیر امعانده فساد وار بو کوفیلر جو ایدر که دیدیلر که
 امری القیس افسح شعری صریدر بویه ایکن اولکی فعله عمل ایدر دی که کفائی در که فاعل اقتضا ایدر
 ولم اطلبه عمل ایدر مدی که مفعول اقتضا ایدر ﴿مصنف بیورر که بویه دکلدر بلکه کفائی قلیله توجه ایدر
 فاعلینه ولم اطلب بر مقدره که مجدو شرف در معناسی کفائی قلیل من المال ولم اطلب المجدو الشرف دیمکدر
 نه که بیت ثانی بوکادالات ایدر ﴿ولکنما سعی لجدو مؤئل وقیدرک المجدو مؤئل امثالی﴾ ایکی بیتک محصولی
 اکر بن ادنی مابعاش به به سعی ایدیدم یعنی معیشتک و دیر لکک جزو سبله قانع وآزاجفه رضایریدم بکا مالک
 قلیلی کفایت ایدردی و دولت وعظمت طلب ایتزدم اما بویه دکل بلکه مجدو شرف مؤثله یعنی موصله
 سعی وکوشش ایدرم حالوکه بنم انالم اکابرو بکمر مجد مؤثله و ملک مؤیده ایریشوب واصل اولبورلر

فعلین دن ای حال کون الفعلین مختلفین فی الاقتضاء یعنی یقتضی الاول الفاعل والثانی المفعول او بالعکس
 و یختار فعل مضارع معروف البصر یون فاعلی اعمال یختارک مفعول به در افعال باندن مصدر مضافدر
 مفعولنه و فاعلی متروکدر که بصریوندر للثانی ای عامل ثانی مضاف الیه دره و الکوفیون اعمال الاول
 معطوفدر اعمال الثانی به (محصول ترکیب) قیاسکم ایکی فعل یعنی ایکی عامل کندیلدر نصکره بر معمولده تراج
 ایلسه لر یعنی هر بریسی آند عمل ایلمکه توجه ایلسه بوتناز عده کاه فاعلیتده او اور یعنی هر بریسی مذکور
 اسم ظاهری کندی به فاعل ایستمرضربنی واکره نی زید کبی و کاه او اور که ترا دلمی اسم ظاهر که مفعولیتده
 اولور یعنی هر بریسی آتی مفعول ایستمرضربنی واکرمیت زید کبی و کاه اولور که مقتضای
 مخالف اولور یعنی بری اسم ظاهری فاعل ایستمر و بری مفعول مثلاً ضربنی واکرمیت زید و ضربت
 واکرمی زید بر قاج صورته دخی محتملدر فتأمل بوتناز عده بصره عالمی عامل ثانی به عمل ایستمر
 اختیار ایندیلر یعنی اختلاف اختیار و اولویتده در یوقسه جوازده متقلدر بر جزیای سابقه
 و یا محذوفه معطوفدر یعنی و اذا تنازع الفعلان ظاهراً بعدهما یجوز اعمال کل منهما و یختار البصریون
 کذا یعنی بصریلر عامل ثانی به عمل ایندیرمکی اختیار اینلدی و کوفه عالمی عامل اوله عمل ایندیرمکی
 اختیار اینلدی فان اعمال الثانی اضمرت الفاعل فی الاول علی وفق الظاهر دون الحذف خلافاً لکسانی
 و جاز خلافاً لافراء و حذف المفعول ان استغنی عنه و الاظهرت فاحرف تفسیر و ان حرف شرط اعمالت
 ماضی معروف افعال باندن فعل شرط و ضمیر متصل بارز فاعلی الثانی یعنی العامل الثانی مفعولی اضمرت
 فعل و فاعل اعمالت کبیرد الفاعل مفعولی جله فعلیه جزای شرطه فی الاول ای العامل الاول اضمرت به
 متعلق علی حرف جر و فوق آنکله مجرور مصدر مضافدر الظاهره بوده مضاف الیه مفعول و فوق در
 و فاعلی متروک که لفظ فاعل در و جار مجرور فاعلن حالدر یعنی اضمرت الفاعل فی الاول حال کونه ثابتاً علی
 موافقه الظاهر دون ظرف اضمرت الحذف مضاف الیه خلافاً مفعول مطلقدر خولف فیهِ خلافاً له یا خود
 اضماره صفتدر ای اضماراً مخالفه و یا حالدر اضمرت فاعلندن یعنی اضمرت حال کونه مخالفه زیرا
 اول اولکی عاملندن فاعلی حذف ایدر لکسانی جار مجرور خلافه متعلقدر و جاز ماضی معروف
 و تخنده ضمیر ماضی در اعمال ثانی به که معنی مذکوردر زیرا فان اعمالت قولی اکادالت ایدر خلافاً مصدر
 محذوفه صفتدر تقدیری جوازا مخالفاً لقول الفراء دیمکدر یا حالدر جاز فاعلندن ای حال کون هذا القول
 مخالفاً لقوله الفراء جار مع المجرور خلافه متعلقدر و حذف ماضی معلوم ضمیر بارزه مسند اضمرت به
 معطوفه المفعول مفعول به در حذفیه ان حرف شرط استغنی فعل ماضی مجهول فعل شرط عنه جار
 مجرور یله قائم مقام فاعلیدر استغنی نک و ضمیر مفعوله راجعدر و جزای شرط محذوفدر حذفت قرینه سبله
 تقدیری ان استغنی عنه حذفه الامر کبیر ان ایله لادن نون لامه ادغام اولندی پس الاولدی ان حرف
 شرط و لا حرف نفی مقدر بر فله داخلدر یعنی ان لم یستغن دیمکدر اظهرت جزای شرط و بوجه
 معطوفه در ان استغنی جله سنه (محصول ترکیب) اگر کامل ثانی به عمل ایندیرسک بصریلر قولنجه
 اولکی عامل فاعل طلب ایلمدی تقدیرجه فاعلی اضمار ایدر سن اسم ظاهره موافق افراد و تشبیه
 و جمع و تذکیر و تأیید مثلاً ضربنی واکرمی زید ضربانی واکرمی الزیدان ضربونی واکرمی الزیدون
 الی آخره حذف الخزن کسانی کبی زیرا کسانی اولکی ماملک فاعلی حذف ایدر اضمار قبل الذکردن
 احتراز ایدوب مثلاً ضربنی واکرمی الزیدان و ضربنی واکرمی الزیدون الی آخره اولکیبی

وجه محل جرده در اضافله (محصول ترکیب) کاه او اور که قاعلی رفع ایلین فعل قرینه قائم
اولدقده حذف اولنور جواز طریقله جواب سؤال مقدر اولان برده مثلا سنک زید دیدیکک کی
من قام دیدنک جوابنده یعنی قام زید دیمکدر دیرسک قام زید دیرسک و دیرسک زید دیرسک بالکز
وضار نهشلی نک بنده کی که یزیدن نهشله مرید سوبلر دیرک یزیدن نهشل آجنسون و آغلنسون
سؤال کلدیکه کیم آغلاسون جوابنده دیرک ضارع آغلاسون یعنی عاجز و ذلیل آنی آجیوب آغلاسون
خصوصت وقتنده اعداء ایلله * زیرا عاجزلرک طهری و ذلیللرک معنی ابدی دخی آنی مختبط آجیوب
آغلاسون * مختبط واسطه و وسیله سزرنسندیلین کسه به درلر * بمطابق ایلک به متعلق اولنجه دیمک
اولور که یزید آغلاسون مطهر یعنی مهلکتر یزیدی اهلاک ایلدیکچون زیرا ظاهر ضارعین و معین
دیمک اولور که یزیدی مختبط آغلاسون مانی مهلکتر اهلاک ایلدیکچون زیرا ظاهر ضارعین و معین
ضمعفا و معطف مختبطین ابدی * و کاه او اور که قاعلی رفع ایلین فعلی وجوب طریقله حذف ایدرلر
بوآیت کریمه ده که کی تقدیری وان استبحارک احد من المشرکین در تفسیر بعد الابهام معتبر اولدبغی
ایچون استبحارک فعانی حذف ایدوب ابهام واقع اولدی صکره مثبته تفسیر ایلدیلر ایددی بونک
کی مواضعده حذف واجیدر مفسرله مفسر جمع اولماسون دیو * و قد یحذفان معا فی مثل تم
لمن قال أقام زید * و قد حرف تقابل و یا محقق * یحذفان فعل ضارع مجهول ضمیر بارز مفعول
ما لم یسم فاعلیدر فعله و فاعله مائد * معا ظرفیله منصوبدر توبین مضاف الیه دن عوضدر یحذفان
ضمیرندن حاله متعلقدر ای کاشاکل واحد مع صاحبه ای عنده یا خود مصدره متعلقدر ای
حذف کل واحد مع صاحبه * مثل مبتدای محذوفه خبردر و مضافدر نهمه * لمن لام حرف جر متعلقدر
المقولة و یا مقولة نه * و من مجرور در لامه * قال فعل ماضی فاعلی ضمیردر منه راجع * أه حرف
استفهام قام فعل ماضی زید فاعلی و جملله مقول قالدر (محصول ترکیب) و کاه اولور که فعل
و فاعل بیلله حذف اولنور جواز طریقله نم دیدیکک کی أقام زید دین کسه به یعنی نم قام زید
دیمکدر * و اذا تنازع الفعلان ظاهرا بعدهما * فقد یكون فی الفاعلیة مثل ضربنی واکرمنی زید
* و فی المفعولیة نحو ضربت واکرمت زیدا * و فی الفاعلیة و المفعولیة مختلفین و یختار
البصیرون اعمال الثانی و الکوفیون اعمال الاول * اذا بر کلمدر معنای شرطی متضمن تنازع فعل
ماضی معروف * الفعلان فاعلی * ظاهرا مفعول تنازع * بعدهما صفت ظاهرا ای ظاهرا واقعا
بعدهما * هما محلا مجرور مضاف الیه مائددر فعلا * فقد ذکر ی بحدی * یكون فاعلدر افعال ناقصه دن
آنده مستتراسمی مائددر حکما مذکور تنازعه فی الفاعلیة جارو مجرور مقدره متعلق خبر کاندر
تقدیری قد یكون التنازع واقعا فی الفاعلیة جزای شرط * مثل خبر مبتدای محذوف مضافدر مابعدنه
ضرب فعل ماضی معروف و فی مفعول به * واکرمنی اکامعطوف و زید فاعلی اکرمنی در
بصریلر قولی اوزره و ضربنی نک فاعلی مضمردر * و کوفیلر قولی بونک عسکنجه در وجهله
مضاف الیهادر * و فی المفعولیة معطوفدر فی الفاعلیة به * مثل سابق ککی در ضربت
جمله فعلیه مضاف الیه واقدر واکرمت اکامعطوف زیدا اکرمت نک مفعولی به در و مفعول ضربت
محذوفدر بونک دلتیله و فی الفاعلیة معطوفدر ماسبقه و المفعولیة فی الفاعلیة به معطوفدر مختلفین حالدر

ضمیر مفعول او وقع بعد الاو معناها او اتصل مفعوله و هو غیر متصل به و جب تأخیره ﴿ و اذا اتصل
و اذا اتنی کیدر اعرابه * به اتصل به متعلق و ضمیری فاعله راجع در ضمیر فاعل اتصل در مفعول
مضاف الیه ﴿ او وقع بعد الاو معناها و جوی ظاهر در سابقدن و ذکر ی مکرر یکدی و اتصل ماضی معروف
مفعوله فاعل اتصل در و ضمیر مضاف الیه در راجع فاعله و او حالیه هو محلا مرفوع مبتدأ راجع در
فاعله و غیر خبری مضاف در متصله و بوجه حالیه در و ذوالحال مفعوله ضمیر در و جله حالیه و سابق اولان
ایکی جله و اذا اتصل جله سنه معطوف در ﴿ و جب تأخیره و جب تقدیمه کیدر اعرابه و بوجه
شرطیه معطوف در جله سابقه (محصل ترکیب) چنانکیم فاعله ضمیر مفعول متصل اولسه ضرب زید
غلامه کی باخود فاعل الادن صکره واقع اولسه ماضرب عمرو الا زید کی باخود معنای الادن
صکره واقع اولسه که انما در نحو انما ضرب عمرو زید باخود مفعول فعله متصل اولسه و فاعلی ضمیر متصل
اولسه ضربک زید کی فاعلک مفعولدن تأخیری و اجیدر بوضوئ ترک جعنده ﴿ اما ضمیر مفعول
لفظا فاعله متصل اولسه اضمار قبل الذکر لازم کلسون دیو لفظا و رتبة ﴿ و اما الادن و معنای الادن
صکره واقع اولسه تا کیم حصر مطلوب منقلب و لما سون ﴿ و اما مفعول ضمیری متصل اولسه و فاعل ضمیری
متصل اولسه زیرا اتصال مفعول منافیدر فاعل غیر متصلک مفعوله فعل او رتاسنه توسطنی ﴿ اما
فاعله ضمیر متصل اولسه بوقدیر جله فاعل ضمیری مقدم اولق و اجیدر ضربتک کی ﴿ و قد
یحذف الفعل لقیام قرینه جوازا فی مثل قولک زید لمن قال من قام ﴿ و لیک زید ضارع لخصومه ﴿
و مختبط بما تطیح الطوایح ﴿ و وجوب فی مثل وان احد من المشرکین استبحارک ﴿ و قد حرف تقلیل و یا
تحقیق یحذف فعل مضارع مجهول الفعل نائب عن الفاعلیدر یحذف نکه لام حرف جرقیام مجرور در آنکه
مضاف در قرینه یه جار مجرور بیه متعلقدر یحذف یه جوازا مصدر محذوفه صفتدر ای حذف جازا
دیگدره فی حرف جر مثل مجرور در آنکه جار مجرور بیه ظرف جوازا در مضاف اولشدر قوله
قوله کافه و ظرف ده متعلقدر یحذف یه زید بدلدر قولدن و حکایتله مرفوع او فنور لام حرف جر
ومن موصوله ای الشخص الذی و یا موصوفه ای شخص * قال فعل ماضی معروف و مستکنی
فاعلیدر تأیدر منه و من استفهامیه مبتدأ و قام ماضی معروف و تحتند ضمیر فاعلی منه راجع در
و فعل فاعلیله خبر مبتدادر و بوجه کلام مقول قال در پس محلا منصوب اولور و جله سابقه بوجه ابله
صله در و یا صفتدر منه و موصول و موصوف صله و صفتیه محلا مجرور در لامه جار مجرور بیه
متعلقدر مقدره که قولدر تقدیری فی مثل قولک زید لمن قال * بعضی نهخته قول عبارتی اولمادیغه
کوره در بواعراب و او حرف عطفدر بیتدن ذکله لیک امر فائب مجهول زید نائب عن الفاعلیدر
ضارع فعل مقدرك فاعلیدر کائمه جواب سؤال مقددر تقدیری من یکیه جواب و یردیکه لیکیه
ضارع لیک قرینه سیله * لخصومه لام وقت معناسنه در و یا حرف تعلیل لیکیه متعلق و یا ضارعه
و مختبط ضارعه معطوف * و بما من حرف جر و ما مصدریه جار مجرور بیه مختبطه متعلق تطیح تأویل
مفردده در ما ابله اطاحت معناسنه الطوایح فاعل تطیح در خلاف قیاس اوزره کلمش زیرامردی
مطیح در * و وجوبا معطوفدر جوازا عبارتیه یعنی یحذف حذف واجبا * فی مثل جار مجرور بیه واجبه
متعلق * ان حرف شرط فعل مقدره داخله واحد فاعلیدر من حرف بیان المشرکین مجرور در من له
استبحار ماضی معروف و مستکن فاعلی تأیدر احده و کاف مفعولی و بوجه فعل مقدر فعلک مفسریدر

اوزره اوله ویا آنک حکمنده اوله اسم فاعل و صفت مشبهه کبی قام زید فعلک اسنادنه کوره در وزید
 قائم ابوه بوشبه فعلک اسنادنه کوره در و الاصل ان یلی فعله فلذلک جاز ضرب غلامه زید
 و امتنع ضرب غلامه زیدا و الاصل مبتدا و ان حرف ناصب یلی فعل مضارع معلوم منصوبدر
 ان حرفیله و مستکن فاعلی مآئدر فاعله فعله مفعول به و ضمیر فاعله راجعدر و جله تأویل مفردده
 خبر مبتدادره فاحرف عطف و لام حرف جرّه ذلک اشارتدر اصله و مجروردر لافله جار مجرور یله
 متعلقدر جازیه مقدم اولدی حصر ایچون جاز ماضی معروف و ضرب کبی و غلامه مفعول
 مضافدر زیده راجع ضمیره و زید فاعلی و بو کلام تأویل مفردده جازیه فاعل واقع اولشدر جاز
 هذا التركيب دیمکدر و امتنع ماضی معروف معطوفدر جازیه و ضرب کین کیدر غلامه فاعلی
 وزیدا مفعولی و بو جله فاعل امتنعدر (محصول ترکیب) اصل بونده اولی معناسنده اولی دبسه
 ولی لفظنه زیاده مناسب ایدی یعنی اولی بودرکه فاعل فعلک یاننده واقع اوله بلا فاصل یعنی فاعل
 فعلک و لاسنده و قربنده واقع اولقی اولی اولدیفی ایچون ضرب غلامه زید ترکیبی جائز اولدی اما
 ضرب غلامه زیدا جائز اولمادی زیرا اولکیده اضممار قبل الذکر همان لفظدهدر انجی رتبه دکل
 زیر امرتبه سی مفعولدن مقدم اولمقدرا مآئیده لفظا و رتبه اضممار قبل الذکردر بوايسه بولدده جائز دکدر
 و اذا انتفی الاعراب لفظا فیهما و القرینة او کان مضمرّا متصلا او وقع مفعوله بعد الا او معناها
 و جب تقدیمه اذا برکلهدر معنای شرطی متضمن محلا منصوبدر ظرفیله عاملی جوابدر انتفی
 ماضی معروف الاعراب فاعلیدر لفظا منصوبدر تمیز لکله ای من حیث اللفظ لا من حیث التقدير
 و المحل اصلی انتفی لفظ الاعراب فیهما جار و مجرور انتفی متعلقدر و ضمیر مجرور فاعل و مفعوله
 مآئدره و القرینة الاعرابه معطوفدر و او حرف عطف کان افعال ناقصه دندر آئنده مستکن هو اسمی در فاعله
 مآئد مضمر اخبار کاندر متصلا خبر بعدا خبردر و یا صفت مضمرادر و جله معطوفدر و اذا انتفی الاعراب یه
 او حرف عطف وقع ماضی معروف مفعوله فاعلی و مضافدر فاعله راجع ضمیره بعد منصوبدر ظرفیت
 اوزره مضافدر لفظ الایه او معناها معطوفدر الایه و مضافدر الایه راجع ضمیره بو کلام معطوفدر و اذا
 انتفی جله سنه سابق کبی و جب ماضی معروف تقدیمه فاعلی مضافدر فاعله مآئد ضمیره و جله جزء شرط
 واقعدرکه و اذا انتفیدر (محصول ترکیب) چنانکیم فاعله مفعولده اعراب امتنع اولسه نحو ضرب
 مرتضی مجتبی کبی قرینه ده منتفی اولسه بونک کبی یعنی لفظا و معنا بخلاف ضربت موسی سدی و اکل الکثری
 یحیی یاخود فاعل فعله متصل ضمیر بارز اولسه ضربت زیدا کبی یاخود فاعلک مفعولی الادن صکره واقع اولسه
 ایکینسک اور تاسنه تداخل شرطیله نحو ماضرب زید الاعرا و یاخود معنای الادن صکره واقع اولسه که
 انما در نحو انما ضرب زید اعمرا در و جب تقدیمه یعنی فاعلی مفعولک اوزرینه بوضوئرتک جیعنده
 تقدیم یلک واجبدر اما اعراب و قرینه منتفی اولان برده التباسدن احتراز ایچون و اما فاعلی ضمیر متصل
 اولدیفی برده زیرا اتصال انفصالی مانعدر و اما مفعول الادن صکره واقع اولسه و الا توسط ایلسه یعنی
 ارالنده واقع اولسه تقدیمده و تأخیرده حصر مطلوب منقلب اولماسون زیرا ماضرب زید اعمرا دن
 مفهوم زیدک ضاربیتی عمروه حصردر بونک برله که عمرو بر غیرینک مضروبوی اولقی جائزدر اما ماضرب
 عمرا الازیددن مفهوم عمروک مضروبیتی زیده حصردر بونک برله که زید شخص آخری ده ضارب
 اولقی جائزدر پس اگر بری برینه منقلب اولسه حصر مطلوب منقلب اولور و اذا انصل به

(ضمیر)

منجر اولور اما صورت فتح ابله منجر اولور * اما لام و اضافتدن صکره صورت کسرله منجر اولور
 (المرفوعات هو ما شتمل علی علم الفاعلیة) المرفوعات مبتداهو مبتدای ثانی مائدر مرفوعات دلالت ابلیغی
 مرفوعه و افراد و تکییری خبر اعتبار ابله در که مادر یا خود کل واحد تقدیر اولنه و جائز در که المرفوعات مبتدای
 محذوفه خبر اوله تقدیری هذا باب المرفوعات * و هو ما شتمل جله متأنقه اوله * و ما اسم موصول
 ای الاسم الذی او الاسماء الی باخود موصوفه اوله ای اسم او اسماء * شتمل فعل ماضی معروف ضمیر
 مستتر فاعلی مائدر مایه علی حرف جر علم مجرور در آنکله جار مجرور ابله مفعول به غیر صریح بدر
 شتمل نك الفاعلیة مضاف الیه و جله فعلیه صله در و یا صفتدر مایه و ما صله سیله و یا صفتبیه خبر
 مبتدای ثانیدر و بوجه مبتدای اوله خبردر (محصول ترکیب) المرفوعات تقدیری الاسماء المرفوعات در
 الف و تابه جمع اولدی زیرا الف و تاء و ثنه استعمال اولدیغی کی صفات غیر عقلا دهه مستملدر
 الجبال الراسخات و الکواکب الطالعات دیرل * بومعربیتقسیدر اقسام اعرابه کوره * هو ضمیر فصلدر
 ماهر بندنه کنایت اولور اسمدن اولدیغی کی * علمدن مراد علامتدر یعنی نشان بوندن مراد علامت
 رفعدر که حرکت و حرفدر که رفع و او والفدر لفظا یا تقدیر یا محلا * بعضیلر دیککه اعراب محلی لفظ
 مشتمل دکدر پس جانی هؤلاء مرفوع اولماز زیرا رفع محلی نك معنای اولدر که اول بریده در کیم
 اگر آنک یرنده بر معرب اولسه البته مرفوع اولور * بعضیلر دیکدیلر که تعریف لفظی به و تقدیری به
 شامل اولدیغی کی محلی به ده شاملدر زیرا احوال فاعلنده بحث ایلر ضمیر مرفوع متصل اولدقه اول
 خود مبتدیر و اعرابی محلیدر * الفاعلیة یاسی نسبی اولسه جائز ای الخصلة المنسوبة الی الفاعل مصدر به ده
 اولور سه اولور ای کونه فاعلا حقیقه او حکما قائل (فقه الفاعل و هو ما اسند الیه الفعل او شبهه و قدم
 علیه علی جهة قیامه به مثل قام زید و زید قائم ابوه) فاحرف تفسیر و یا رابط جواب من حرف تبعیض
 و ضمیر مرفوعات متضمن اولدیغی مرفوعه راجعدر و یا ما شتمل علی علم الفاعلیة * الفاعل خبری
 مقدم مؤخر مبتدادر * و هو محلا مرفوع مبتدادر و ما اسم موصول یا موصوف ای الاسم الذی او اسم
 اسند افعال بایندن فعل ماضی مبنی للفعول * الیه اکا متعلق و ضمیری مایه راجعدر * والفعل
 اسند نك مفعول مالم یسم فاعلیدر * او شبهه اکا معطوفدر و ضمیر فعله راجعدر و قدم اسندیه
 معطوفدر نائب عن الفاعلی الفعله و شبهه فعله راجع ضمیردر * علیه جار و مجرور ربه قدم به
 متعلقدر و ضمیر اسم راجعدر * علی حرف جر اسندیه متعلقدر * جهة مجروردر آنکله
 و قیام مضاف الیه و مضافدر فعله و یا شبهه فعله راجع ضمیره * به متعلقدر قیامه و ضمیر ینه اسم
 راجعدر و جله فعلیه متعلقا بیه صله در و یا صفتدر مایه و بوجه خبر مبتدادر که هودره مثل مبتدای
 محذوفه خبردر و قام ماضی معروف و زید فاعلی و جله فعلیه محلا مجرور مضاف الیه در و زید
 مبتدای قائم مبتدای ثانی و ابوه خبر مبتدای ثانی در و مضافدر زید راجع ضمیره مبتدای ثانی خبر بیه
 خبر مبتدای اولدر و بوجه معطوفدر ما قبلنده جله به (محصول ترکیب) فقه الفاعل تقدیری
 فاذا صرفت ما شتمل علی علم الفاعلیة فقه الفاعل یعنی فاعل علم فاعلی مشتمل اولدر دن
 بعضدر فاعلی سائر مرفوعات اوزره مقدم ابلیدی زیرا مرفوعاتک اصلیدر که جله فعلیه نك جزیدر که
 جله لرك اصلیدر * ایدم فاعلی تعریف ایدر که فاعل شول اسمدر که فعل و یا شبه فعل اکا مستند اوله
 و فعل و شبه فعل اول اسمک اوزرینه مقدم اوله اول اسمله قائم اولمق طریقیه یعنی معلوم صیغه سی

فعلده شرط دکل ایکن مؤثر اولور یعنی منع صرفه سبب اولور بونلر ایلسه براسمه جمع اولمازلر یعنی عدل صیفه لری وزن فعل صیفه لری ایله متخالفدر یعنی ضدلردر بر ماده ده جمع اولمازلر که علیت کتد کدنصرکه ایکسینک اجتماعی منع صرفه سبب اوله پس علیت کتد کدنصرکه بر سببه قاور هر بریمی * ایمدی اسم نکره قلندقدنصرکه بلا سبب قاور علیت شرط اولدیغی برده زیر اشرط کیمتکله مشروط یله کیدرو ضویله صلوة کی یار سببه قاور شرط اولما دیغی برده عدل و وزن فعلده کی که بونلر علیتله مشروط دکل ایدیلر که شرط کیمتکله مشروط بله کیده و مخالف سیبویه الاخفش فی مثل اجر علما اذ انکر اعتبارا للصفة بعد التکیر ولا یلزمه باب حاتم لما یلزم من اعتبار المتضادین فی حکم واحد و او حرف ابتدا خالف فعل ماضی مبنی للفاعل مفاعله باندن سیبویه محلا مرفوع فاعلی الاخفش لفظا منصوب مفعولی مکسیده جائزدر * فی حرف جر مثل مجرور در فی حرفیله * اجر مضاف الیه جری ظاهر اولمادی غیر منصرف اولدیغی ایچون * علما حالدر معنای مماثله دن ای ما یماثل اجر حال کونه علما یا خود اجر دن حالدر یا خود تمیزدر مثل اجر دن ای خالف فیه من حیث العلم فی وقت تنکیر اذ معنای شرطی متضمن ظرف زمان نکر فعل ماضی مبنی للمفعول تحتندہ مستقر نائب عن الفاعلیدر اجره راجع * اعتبارا سیبویه فاعل اولیحق اعتبارا مفعول له اولور یا خود جله دن تمیزدر یا حالدر فاعل تأویلیله معتبرا دیمکدر یا خود حالدر مضاف حذفیله ای حال کونه ذا اعتبار للصفة یا خود ظرف زماندر زیرا کاهی مصدر حین معناسنه قلنور بو وجوه له نصب اخفش اولی در اما سیبویه مفعول اولسه ذکر اولتان وجوه کجیجی جائزدر الا مفعول له زیرا فاعل متحد دکل وقتله اما سیبویه دن بدل اشمالده قاتی اولور یعنی خالف الاخفش ذلك الاعتبار للصفة اعتباره متعلقدر بعد ظرف اعتبار ادر * التکیر مضاف الیه * ولا یلزمه فعل نفی استقبال و ضمیر متصل مفعول به راجعدر سیبویه باب لفظا مرفوع فاعلیدر مضافدر حاتم لام حرف جر مامو صول یا موصوف و یلزم مضارع معلوم و آتده مستکن ضمیر فاعلی در مایه عائد و ضمیر مفعول محذوف عائددر سیبویه من بیان ماذر و اعتبار مجروردر من حرفیله و متضادین مضاف الیه در فی حکم یلزمه یا اعتباره متعلق واحد صفت حکم در و جله صله در و یا صفتدر مایه ماصله سیله و یا صفتیله مجروردر لام له که متعلقدر لا یلزمه (محصول ترکیب) سیبویه اخفشه مخالفت ایلدی اجر کی صفتدرده که علم اوله صکره نکره قلنسه سیبویه اعتبار ایلدی کچون صفت اصلیه نه اولکی کی غیر منصرف قلنور اما اخفش دیر که علم اولغله و صفت زائل اولدی پس کیمش نستهیه وجود و یروب اعتبار ایلک باردر * ایمدی حاتم و طاهر و ظاهر کی رده علیت حیننده وصف اصلی پی اعتبار ایدوب لا ینصرف ایله دیر اخفش سیبویه * مصنف دیر که بوسؤل سیبویه لازم کلز زیرا بو اعتبار دن اجتماع ضدین لازم کلور زیر او صفت عموم اقتضا ایدرو علیت خصوص اما اجر کبیدن علیت زائل اولغله و وصف اصلی پی اعتبار ایلکه بر مانع بو قدر قدر * و جیع الباب باللام او الاضافة بنجر بالکسر * جیع مبتدا الباب مضاف الیه لام عهد ایچون کلور باب غیر منصرف دیمکدر * باللام یعنی لام تعریف دیمکدر با حرف سبب در بنجریه متعلق او الاضافة اللامه معطوفدر بنجر فعل مضارع معلوم فاعلی تحتندہ مستقر عائددر جیهه * بالکسر بنجریه متعلقدر جله فعلیه متعلقدر خبر مبتدادر (محصول ترکیب) جیع باب غیر منصرف لام تعریف داخل اولمق سیبویه مجرور اولور کمر له یعنی صورت کمر له لفظا و یا تقدیرا زیرا کسر القاب نادندر انکله منجر اولمازل بلکه صورتیله منجر اولور زیرا غیر منصرفدر

زیاده اوله یعنی اتین حرفلرندن بریسی اوله اما تابی قبول ایلیه یعنی آخرنه تاداخل اولیه افعول تفعول و ینفعل تفعول و افعول امر مخاطب و لاتفعول نهی مخاطب کبیر انک ایچون اجر کی غیر منصرف اولدی زیرا اولنده فعل زیاده سی کی زیاده وار و تابی قبول ایلز یعنی اجرة دیمزلر اما بعمله منصرف اولدی تابی قبول ایلد کیچون زیرا جل بعمل و ناقه بعمله دیرلر خدمنده قوی اولان دوه به و مافیه علیه مؤثره اذانکر صرف لمتین من انما لاتجامع مؤثره الاماهی شرطیه الاعدل و وزن الفعل و هما متضادان فلا یکون الا احدهما فاذا نکر یق بلا سبب او علی سبب واحد * ما اسم موصول الاسم الذی دیمکدر یا اسم موصوف اسم * فیه مقدم خبر علیه مؤخر مبتدا مؤثره صفت علیه در وجه صله در و یا صفتدر مایه و ما بونلرله مبتدا * اذامعناى شرطی متضمن ظرف زماندر نکر فعل ماضی * مجهول قائم مقام فاعلی تحتنده ضمیر مائدر مایه فعل شرط واقعدر صرف اعرابه نکر کی در جزای شرط واقعدر و جله شرطیه خبر مادمعناى الاسم الذی فیه علیه مؤثره صرف ذلک الاسم وقت نکره لام حرف جر و ما موصول و یا موصوف * تین فعل ماضی مبنی للفاعل ظهر دیمکدر و مستتر ضمیری فاعلیدر مایه مائدر و جله صله در و یا صفتدر مایه و ما صله سیله و یا صقیله مجرور در لامه جار مجرور یله متعلقدر صرفیه معنای صرف النکره لدلیل اولدلیل الذی ظهر من جهة کذا من حرف بیاندر مای تینیه متعلقدر ان حرفدر حروف مشبهه بالفعلین وها اسمی مائدر علیه * لاتجامع فعل نفی استقبال ضمیر مستتر فاعلی راجعدر علیه مؤثره حالدر مذکور ضمیردن یا خود صفت اوله مفعول مقدره یعنی تجامع العلیه عله مؤثره دیمک صکره موصوف حذف اولندی و صفت برینه اقامت اولندی * الاحرف استثناء و ما موصوله ای السبب الذی یا موصوفه ای سیاهی مبتداء راجعدر علیه و شرط خبری و فیه جار مجرور یله بر مقدره متعلقدر و شرطه صفتدر یعنی شرط محذوف ثابت فیه و ضمیر مایه مائدر و مبتدا خبر یله صله در و یا صفتدر مایه و ما صله سیله و یا صقیله مستندار و مستثنی منه محذوف چان کیم مؤثره حال اولسه استثناء مفرغدر تقدیری لاتجامع العلیه سیبامن الاسباب حال کونها مؤثره لا السبب الذی اوسیباهی فیه شرط * الاعدل مستثنی دن مستثنی در تقدیری لاتجامع غیر مایه شرط فیه الاعدل و وزن الفعل فانها تجمعهما مع انها لیست بشرط فیهما * و وزن الفعل معطوفدر الاعدله و زک فعله اضافتی مامک خاصه اضافتی در و لاتجامع جله سی الخبراندر و ان اسمیله و خبر یله تأویل مفردده محلا مجروردر من حرفیله و هما مبتدأدر راجعدر عدله و وزن فعله * متضادان خبر مبتدادر و جله حالدر عدل و وزن فعلدن تقدیری الاعدل و وزن الفعل قانهما تجمعهما و الحال انها متضادان ای خبر مجتمعتین فی اسم واحد * فلا یکون فعل نفی استقبال کان تامدر جواب شرط محذوفدر الاحرف استثناء احدهما فاعلی تقدیری فاذا لم یجتعا فلا یوجد الا احدهما فاذا نکر فاذا صرف کی دره بقی فعل ماضی معلوم * بلا باحرف جر لا غیر معنائه سبب مجروردر یاله جار مجرور یله متعلقدر بقیه او حرف عطف علی سبب معطوفدر بلا سببه واحد * سیه صفتدر بقی متعلقیه جزای شرطدر شرط جزا سیله جله مستانقه (موصول ترکیب) هراسم غیر منصرف که آتده علیه منع صرفده تأثیر ایدر یعنی منع صرفده شرط اوله هرابار که اول اسم نکره قلنه رب سعاد و قطام کی اول اسم منصرف قلنور زیر اظاهر اولمشیدی سابقا اسباب منع صرفی بیان ایتکدن و شرائطی ذکر ایتکدن که بونلر منع صرفده مؤثر اولدینی حالده مجتمع اولمازلر الا شرط اولان یرده که تأیث بالتادر لفظا و معنا و عجزدر و ترکیب و الف و نون زیادتادر ایدمی بونلرک هر بریسی علیه مشروطدر الاعدل و وزن

خبر مبتدای محذوف مضافدر فعلايه تقدیری و قبل شرطها وجود فعلی جمله اسمیه مقول قولدر
 من حرف سبب ثمه محلا مجرور من حرفیه فعلايه صفت اواديفنه اشارتدر یاخود شرطده مخالفته
 جار مجرور به متعلقدر اختلاف به اوزرینه مقدم اولدی حصر ایچون اختلاف فعل ماضی مجهول
 فی رجان جار مجرور به اختلاف نك مفعول مالم بسم فاعلیدردون ظرفیتله منصوبدر مضافدر سکرانه که
 غیر منصرفدر آنکیچون جری ظاهر اولمادی ندان معطوفدر سکرانه ومنصرفدر آنکیچون جری ظاهر
 اولدی (محصول ترکیب) اسمک آخرنده الف و نون زائدان اولسه لر اسمی صرفدن منع ایدر لر زیر اصحرانك
 ایکی الفنه بکر لر تاء تأنیث داخل اولما مقده پس بوالف نون اسمده واقع اولسه لر اول اسمک شرطی
 علم اولمقدر عمران و سلمان و عثمان کی تا که ایکی الف تأنیثه مشابته متحقق اوله زیرا مشابته
 متحقق اولما سده تاء تأنیث دخولنه مانع اولماز سعدان و سعدانه و مرجان و مرجانه کی اما الف و نون
 صفتک آخرنده اولسه مؤنثی فعلايه وزنی اوزره کلمک کرک تا کی مذکور مشابته متحقق اوله
 بعضیلر دیدیلر مؤنثی فعلی وزنی اوزره کلمک کرک زیرا بویه اولجه فعلايه نك انتفاسنی مستزدر
 اما صحیح قول اولدر زیرا وجود فعلی بالذات شرط دکلدر ایمدی صفتده اولان الف و نونك شرطنده
 مخالفت واقع اولدیفی ایچون رجانه نك صرفنده و عدم صرفنده اختلاف ایلدیلر زیرا مؤنثی بودر که
 فعلايه و یا فعلی وزنی اوزره کله بلکه خدا نك صفت خاصی در غیره اطلاق جاژد کلدلر پس انتفاء فعلايه
 شرط ایلین لای نصرف او قور اما وجود فعلی شرط ایلین صرف ایدر زیرا مؤنثی بودر که فعلی وزنی
 اوزره کله اما سکرانده اختلاف ایلدیلر زیرا مؤنثی سکرانی در سکرانه دکل پس ایکی شرطه بیه
 موافقدر که غیر منصرف قلدیلر مصاحب معضانه اولان ندانده ده اختلاف ایلدیلر صرف ایلدیلر
 زیرا مؤنثی فعلايه کلور لکن پشیمان معضانه اولان ندان غیر منصرفدر بالاتفاق زیرا مؤنثی ندی کلور
 وزن الفعل شرطه ان یختص به کشر و ضرب او یكون فی اوله زیاده کز یاده غیر قابل لئاء و وزن مبتدای الفعل
 مضاف الیه شرطه مبتدای ثانی مضافدر وزنه راجع ضمیره ان یختص تأویل مفردده ان الیه فاعلی یختصده
 ضمیر عائددر وزنه به جار مجرور متعلقدر ان یختص به و ضمیر فعله عائددر ان یختص متعلقیه خبر مبتدای
 ثانیدر وجه خبر مبتدای اولدر کشر مبتدای محذوفه خبردر هو مثل شمر دیکدر و ضرب اکا معطوف
 او یكون اعرابی یکدی معطوفدر ان یختص به فی حرف جر اوله مجروردر فی حرفیه مضافدر وزن
 فعله راجع ضمیره محلا منصوب مقدم خبریدر یكون نك و زیاده مؤخر اسمیدر کاف حرف جر و زیاده
 مجروردر آنکه مضافدر فعله راجع ضمیره و بوجار و مجرور زیاده به صفتدر یاخود کاف مثل معناسنددر
 وینه زیاده به صفتدر غیر منصوبدر قدر کان نك خبری اولقی اوزره تقدیری ان یكون الاسم غیر قابل لئاء
 یاخود اوله ضمیر ندن حال اوله ای حال کون الاسم غیر قابل لئاء یاخود مرفوع زیاده به صفت اوله قابل مجرور
 در اضافله لئاء جار مع المجرور قابل متعلقدر و من ثمه ای من اجل اشتراط عدم قبول لئاء منع
 فعل ماضی معلوم آخر لفظا مرفوع فاعلیدر و انصرف و معطوفدر ان منع به بعمل لفظا مرفوع
 فاعلیدر انصرف نك (محصول ترکیب) وزن فاعلک منع صرفده ایکی شرطی و یا فعله مخصوص وزن کرک که
 اسمده بولیمه الامجدین عربی به منقول بقم و شلم کی بقم معروف اغا جدر و شلم بقم وزنی اوزره شامده برک
 اسمیدر و دیر لر که بیت المقدس شهر نك اسمیدر عراقی دلچیه یاخود فعل مریدن اسمه منقول اوله شمر کی که
 بر فرسه اسم قلدیلر و بدر کی که بر مایه یعنی صویه آد قلدیلر و ضرب بناء مفعول صیغه سی اوزره برر جمله نام
 ایلدیلر و تفعل و تفاعل و افتعل و انفعل و استفعل بوقیلدندر یاخود اولنده فاعلک زیاده سی کی

بویله در که سر او بل مفرد در سرواله معناسنه نه جعفر ونه منقولدر جعفرن بو وزن خود منع المیز
 الابونکله وجه جواب بودر کیم یا حکما جعفر وزنداشلرینه حل ایلکله یا خود تقدیرا فرض ایلکله که
 جمع سرواله در مفرد معناسنده استعمال ایلدیلر یعنی سرواله معناسنه ایدی بولفظ صرف اولدیغی
 وقت حال بوکه استعمالده صرف اولماق اکثردر * پس کیمی دیدیکه بجعفر که عربده وزنداشلرینه حل
 او انوب صرف اولمادی یعنی دنانیر و قنادیل کبی * وکی دیدی عربدر تقدیرا سرواله نیک جعفر یعنی
 فرض ایلدیلر که سرواله نیک جعی اوله * ایدی بو اختلاف غیر منصرف اولدیغی تقدیرجه در * اما
 منصرف اولدقدنه اشکال قالماز که مفرد میدر جمع میدر و تحقیقی میدر بوقسه تقدیریمی * واما جوار کبی
 اسمی یعنی مقوصلر که آخری یا ویا و او اولوب ماقبلی مکسور اوله و فواعل وزنی اوزره اوله یائی
 جوار کبی و وای دواعی کبی رفع و جر حالتند قاض کبدر صورتده یا خود اعلال ایله یا حذف
 اولده و آندن تنوین عرض ایلده نحو جاتنی جوار و مررت بجوار * واما نصب حالتند یا متحرک
 و مفتوح در نحو رأیت جوار کبی پس حالت نصبند اشکال یوقدر زیرا اسم غیر منصرفدر جمعیت و صیغه
 منتهی الجموعله واما رفع و جری اصلی جوار کبی و جوار کبی در تنوینله زیر اهر اسمک اصلی انصرافدر
 معرب اولدیغی تقدیرجه پس یا اوزره ضمه ثقیل حذف اولندی اجتماع ساکنین اولدی یادن و تنویندن
 یائی حذف ایدوب و تنوینی ماقبلنه ویردک جوار و دواع اولدی بونک اعلالده دخی و جوه وار
 لیکن کثرت سودادن اعراض ایلدک * ترکیب شرطه العلمیه وان لایکون باضافه و لا اسناد مثلا بعلبک *
 ترکیب مبتدا شرطه مبتدای ثانی مضافدر ترکیبه راجع ضمیره العلمیه خبر مبتدای ثانیدر مبتدای
 ثانی خبریله خبر مبتدای اولدر * وان لایکون اعرابی سابق کبی درواسمی ترکیبه راجع ضمیردر * باضافه
 جار مجرور یله اعرابدن محلا منصوب خبریدر بوفصل اسمیله و خبریله تاویل مفردده ان ایله اعرابدن محلا
 مرفوع معطوفدر العلمیه و لا اسنادده باضافته مثل خبر مبتدای محذوفدر بعلبک مضاف (محصول
 ترکیب) ترکیب باب غیر منصرفده ایکی کلمه یی یا زیاده یی ر کله ققدر بر جزوی حرف اولمافله ایدی شرطی
 علم اولقدر تا کیم علم اولمافله مصون اوله زوالدن ترکیب لازم اولق ایچون و یا سبب ثانی ثابت اولق ایچون
 دخی ترکیب اضافی ده اولماق کرک زبیر ترکیب اضافی غیر منصرفی منصرف و یا منصرف حکمنده قیلور پس
 منع صرفده نیجه تأثیر ایدر ترکیب اسنادیده اولماق کرک زبیر ترکیب اسنادی یائی موجبدر ایدی اعرابک
 ملزومی اولان منع صرفی نیجه موجب اولور که بناء اعرابه منافیدر حاصلی اعراب و باضافه در بریده جمع
 اولر مثال بعلبک در که شام قصبه لرندن بر قصبه نیک اسمیدر مرکبدر بعلدن که اسم ضمندر و بکدن صاحبک
 آدیدر که ایکسی بر اسم قلندیلر که ارالنده نسبت اضافت و اسناد یوقدر * الالف والنون ان کانا فی اسم
 فشرطه العلمیه کهمران اوصفه قاتقاء فعلا نه و قبل وجود فعلی و من ثمه اختلاف فی رحمان دون سکران
 وندمان * الالف مبتدا النون معطوفدر که ان حرف شرط کانا فعل ماضی در افعال ناقصه دن واسمی ضمیر بارز
 مائددر الف ونونه فی اسم جار مجرور یله اعرابدن محلا منصوب خبر کانا دره فشرطه مبتدا مضافدر
 اسم راجع ضمیره العلمیه خبری و بوجه جزای شرط واقدر و جله شرطیه خبر مبتداده کهمران
 کاف مثل معناسنه مضافدر عمراه جار مع المجرور محلا مرفوع خبر مبتدای محذوفدر یعنی هو مثل عمران
 اوصفه محلی اسم معطوفدر * قاتقاء خبر مبتدای محذوفدر * فعلا نه مضاف الیه و جله جواب شرط
 مقدردر تقدیری الالف والنون ان کانا فی صفة فشرطها انتفاء فعلا نه * قبل فعل ماضی مجهول و وجود

ضمیر عائد در سر او بجهت فاعله هو ضمیر فاعله محلا مرفوع مبتدا عائد در سر او بیل غیر منصرفه * الا کثر خبر مبتدا و بوجه حالیه مترضه در شرط و جزا آورده سنه که فقد قبل در فاعله رابط جزا در قد حرف تقریب قبل فعل ماضی مجهول جزای شرط و جملہ شرطیه خبر مبتدا در * انجمی مبتدای محذوفه خبر در اعنی هو انجمی و جملہ اسمیه هذا القول تأویلندہ قائم مقام فاعلیدر حل فعل ماضی مجهول ضمیر مستکن تحتندہ مفعول مالم بسم فاعلیدر سر او بجهت فاعله و جملہ صفت انجمی در یاخود مبتدای محذوفه خبر بعد الخبر در علی حرف جر جملیه متعلق * موازنه مجرور در علی ابله و مضاف در سر او بجهت راجع ضمیره و او حرف عطف * و قبل عربی قبل انجمی کبدر اعرابه * جمع خبر بعد الخبر در سر او لفظانه مضاف تقدیر امصدر در ای قبل به اعنی قبل هذا القول تقدیر و فرضی یاخود علت در ای قبل هو جمع افروض ذلك یاخود عاملی محذوف در مصدر در ای قدر تقدیر او فرضا یاخود مفعول اعنی در تقدیری اعنی تقدیرا دیکدر بعض و جوهه دخی تحملی وارد لیکن کثرت سواددن اعراض ابلدک * و اذا ظرف زمان معنای شرطی متضمن صرف فعل ماضی مجهول فعل شرط قائم مقام فاعل تحتندہ ضمیر عائد در سر او بجهت فاعله * فلا حرف رابط جواب در ولا نافیہ جنسیه در * اشکال فتح اوزره مبنی اسمی و خبری محذوف در تقدیری لا اشکال فی صرفه و جملہ جزای شرط در انکیچون اولنه فا داخل اولدی و نحو مبتدا جوار مضاف الیه رفعا و جرا مفعول مناسبه مقرر کانک خبریدر کقاض خبر مبتدا در معنای جوار کبدر قچان مرفوع و مجرور اولسه قاض کبدر لام الفعلک حذفندہ و تنوین و یرمده و محتمل در که ظرفیله منصوب اوله و نحو جوار فی حال الجر و الرفع کقاض (محصول ترکیب) ایکی سبک مقامه قائم اولان جمعک شرطی صیغه منتهای جوع و زنی اوزره اولقدر که اولی مفتوح و او پنجیمی الف جمع و الفدن صکره ایکی حرف یا اوج حرف آورده حرفی ساکن و یا حرف مشدد اکا لیب کی که اکلبک جعیدر و انا هم کی که انعامک جعیدر بونلر ایکیش کره جمع اولندر اما بر کره جمع اولان مساجد و مصابیح کی در بوندن مراد وزن عروضیدر تصریفی دکل بواولدر که بردخی تکسیرله جمع اولماز اما تصحیله جمع اولور نه که حدیث شریفده واقع اولمش انتن صواحبات یوسف بغیرها مراد هادن مفردله جنسی فرق ایچون کلن حرف در رومی ایله روم کی و عمره ایله عمر کی زیرا تاوقفده هایه قلب اولور ابدی قایله اولسه مفردلر و زنی اوزره اولور فرازنه و صیاقله کی که کراهیه و طواغیه و زنی اوزره اولور * کساجد الفدن صکره ایکی حرف اولدیفنه مثالدره و مصابیح الفدن صکره اوج حرف اولوب آورده سی ساکن اولدیفنه مثالدر * اما فرازنه و ملائکه و صیاقله کبیلر منصرفدر زیر اجمعک شرط تأثیری هاسبیلله فوت اولدی * و حضاجر علما لاضیع جواب سؤال مقدر در تقریر سؤال بویه در که حضاجر سرطلان جنسنه علمدر اما آزه و چوغه شاملدر ارسلان جنسنه اسامه دیدکری کی پس بونده جمعیت بولتماز صیغه منتهای جوع خود اسباب منع صرفدن دکلدر بلکه جمعیت شرطدر بویه اولنجه منصرف اولقی کرک ایدی لیکن غیر منصرفدر تقریر جواب بویه در کیم حضاجر ضبعه علم اولدیفنی حینده غیر منصرفدر بالفعل جمع اولدیفنیچون دکل بلکه جمعیت اصلیه ایچون زیرا جعدن مقولدر مفردی خضجر کلور عظیم البطن مناسبه ابدی منع صرفده معتبر جمعیت اصلیه در صحاح جوهریده دیمشکه تعریفده و تنکیرده غیر منصرفدر زیرا جمع بنیه سی اوزره اسم واحد در * و سر او بیل اذا لم یصرف جواب سؤال مقدر در تقریر سؤال

شرطی افت عجمی ده حراب دینندن غیری دبلده علم اولمقدر حقیقه ابراهیم کی باحکما
 قالون کی که روم دیننده اسم جنس ایدی ابی دیمکدر صکره نافع قرائتی روایت ایلینه نک برینه
 دبدیلر مکر برکون اثنای کلامده قالون دیمش سؤال البشر قالون ندر دیو دیمش که روحه ابی
 دیمکدر بوسه بیلله آدنی قالون دیمشله ایدی بوروجه آدی دکل ایدی بلکه عیسی ایدی اما بوبله
 دبدیکچون قالون دبدیلر ایدی بو حکما علمدر زیرا عرب تصرفدن اول علم اولدی پس
 عجمده علمت شرط اولدی تا کیم انده کندی لغتری کی تصرف ایلدر الف ولام واضافت
 ادخال ایلک وغیرسی کی بوبله اولجه عجمک ضعیف اولوب منع صرفه سبب اولماز* پس
 عجمده شرط اول علم اولمقدر کندی دیلارنده باحقیقه و باحکما* و شرط ثانی ایکی امرک
 بریدر یا تحرک الاوسط و یا اوج حرفدن زیاده اولمقدر تا کیم خفت ایکی سبک برینه معارض
 اولیه* پس نوح مصنف قنده منصرفدر زیرا ساکن الاوسطدر و شرکه دیار بکرده برقلعه اسمیدر
 صرفدن ممنوعدر زیرا متحرک الاوسطدر و ابراهیم زیاده علی الثلاثه در پس صرفی ممنوعدر
 معلوم اوله که جمیع انبیاک و ملکک اسامیی لابنصرفدر الا التي کیمسه نک تنه که یورمشلر
 قطعده هرکه هست از پیران و ملک* هست لابنصرف مکرشش کسن* صالح و هود و لوط و باز
 شعیب* باز نوح و محمد آمد و بس* الجمع شرطه صیغه منتهی الجموع بغیر هاء کساجده و مصابیح
 و اما نحو فزانة فنصرف و حضاجر علما للضبع غیر منصرف لانه منقول عن الجمع* و سراویل
 اذا لم بصرف وهو الاكثر فقد قبل اعجمی حل علی موازنه و قبل عربی جمع سروالة تقدیرا
 و اذا صرف فلاشکال* و نحو جوار رفعا و جرا کقاضی* الجمع مبتدا شرطه مبتدای ثانی مضافدر
 جعه راجع ضمیر صیغه خبر مبتدای ثانی در وجه خبر مبتدای اولدر منتهی مضاف الیه و مضافدر جوعه
 مصدرک فاعلنه اضافتیه* بغیر هاء جار مجرور یله متعلقدر مقدر منتهی الجموعک صفتیه تقدیری
 شرطه صیغه منتهی الجموع الثابتة بغیر هاء* منتهی الجموع صفتیه خبر مبتدای ثانی در وجه خبر مبتدای
 اولدر* کساجده جار مع المجرور یا مضافه مضاف الیه اگر کاف مثل معنائه تقدیر اولسه یا محلا
 مرفوع خبر مبتدای محذوفدر هو دیمکدر یعنی الجمع کساجده و مصابیح کا معطوفدر* و اما و او
 حرف ابتدا امامعناى شرطی متضمندر فزانة مبتدا فنصرف خبری و بوجه جواب امدار
 انکچون فا داخل اولدی جوابنه لکن فانک حق صدر جمله واقعه اولمقدر لیکن بونده مؤخر
 اولدی شرط و جزا حرفی متوالی اولسون دیو تقدیری مهما یکن من شیء فزانة منصرف دیمکدر
 منصرفده تا کلدی لفظی مراد اولدینی ایچون لفظ فزانة دیمکدر و حضاجر مبتدا علما حالدر غیر منصرف
 ضمیرندن تقدیری علم ثابتة للضبع یا خود علما لفظنه کوره لابنصرف حال کونه علما للضبع بعض نسخده علم
 واقع اولمقدر رفله خبر مبتدای* و للضبع علمه صفتدر تقدیری علم ثابت للضبع یا خود علما لفظنه متعلقدر
 حال اولدینی تقدیرجه علما للضبع دیمکدر* غیر خبر بعد الخبردر منصرفه مضاف لام حرف جر ان
 حرفدر حروف مشبهة بالفعلدن ضمیر محلا منصوب اسمی مآددر حضاجر منقول خبریدر* عن الجمع
 جار مجرور یله متوله متعلقدر وان اسمیه و خبر یله مجروردر لامه تأویل مفردده تقدیری غیر
 منصرفدر جمدن نقل اولدینی ایچون و سراویل مبتدا اذا کلمه شرط ظرف زمانچون عاملی
 جوایدر ولم حرف جزم و بصرف مضارع مجهول لم یله مجزوم فعل شرط نخبند قاتم مقام فاعلی

سمى نك و ضمير تأنيث معنوي به راجع مدر * مذ كرقا ثم مقام فاعل بدر سمي نك فشرطه مبتدا مضافدر
 تأنيث معنوي به راجع ضميره * الزيادة خبر مبتدادر و بوجه اسميه جزاي شرطدر آنك ايچون اولنه
 فاذا دخل اولدى * فقدم منصرف مبتدا و خبر شرط محذوفه جزا واقع اولشدر تقديرى فاذا عرفت
 هذا فقدم كذا و عقرب ممتنع مبتدا و خبر معطوفدر فقدم منصرفه (محصول تركيب) تأنيث
 لفظى كه تايله اوله يعنى الفله اوليه آنك مانع صرف اولده شرطى علم اولقدر يعنى اول اسم مؤنث
 علم اولقى كركه مائشه و فاطمه كي تأنيث معنوي ده ده شرط علم اولقدر يعنى ايكي سنده ده منع صرفه
 شرط علم اولقدر الالبوقدر فرق وار دركه تأنيث بالتاده عليت منع صرفه و جوبنك شرطيدر اما
 تأنيث معنويه جوازبنك شرطيدر * اما تأنيث معنوي نك منع صرفه تأثير ايلك و جوبنك شرطى
 اوج نسنه نك برسيدر * اولكيسى كلمه نك حرف لرى اوچدن زياده اولقدر زينب كي * ايكيچيسى حرف
 اوسط متحرك اولقدر سقر كي * اوچنجيسى عجه اولقدر يعنى لفظ عجم اولقدر حاصلى عربدن خبرى
 دليلده اولقدر * پس هندكي تأنيث معنوي نك صرفى جائزدر زيرا و جوبنك شرطى بولندى عدم
 صرفيده جائزدر ايكي سبب بولنديغى ايچون يعنى تأنيث و علم * اما زينب كي تأنيث معنوي زياده ايله
 بولنديغى چون عدم صرفى واجيدر و سقرده تحرك اوسطله تأنيث معنوي و ماه و جورده عجه ايله
 تأنيث معنوي بولركه هر بريسى لاينصرفدر زيرا و جوبنك شرطى بولندى * اما كر تأنيث معنوي يى
 بر مذكره اسم ايلسه لر پس شرطى اول اسمك اوج حرفدن زياده اولقدر * ايمدى قدم كي كه تأنيث
 معنويدر بر رجه آنى علم ايلسه لر منصرف اولور زيرا مذكره اسم اولقله مؤنثلك اعتبار اولتمز پس
 يالكر عليتله غير منصرف اولماز * اما عقرب كه تأنيث معنويدر مذكره اسم ايلسه لر صرفدن ممتنع اولور
 زيرا اوج حرفدن زاندر ايمدى شرط بولندى مشروط دخی * المعرفة شرطها ان تكون عليه *
 المعرفة مبتدا شرطها مبتداى ثانی مضافدر المعرفة راجع ضميره ان حرف ناصب تكون فعل
 مضارع افعال ناقصه دن منصوبدر ان حرفيله اسمى تحتنده مستتر راجعدر المعرفة عليه خبر تكوندر
 و تكون اسم و خبريله خبر مبتداى ثانيدر مبتداى ثانى خبريله جمله اسميه خبر مبتداى اولدر كه جمله
 ابتدائيةدر (محصول تركيب) مانع صرفك در دنجيسى معرفدر يعنى تعريفدر زيرا منع صرفه
 سبب اولان تعريفدر ذات معرفه دكلدر پس منع صرفه تأثير نك شرطى علم اولقدر زيرا معارف
 بشدر مضمرات و مبهمات و معرف باللام و بالاضافة و علمدر مضمرات و مبهمات مبنياندر غير
 منصرف خود معرباندر لامله و اضافتله تعريف اولان خود غير منصرفى منصرف قلور پس
 قائمى الاتعريف علمى حاصلى مانع صرف اولان تعريف علمدر * العجمة شرطها ان تكون عليه فى العجمة
 و تحرك الاوسط او زيادة على الثلاثة فتوح منصرف و شتر و ابراهيم ممتنع * العجمة مبتدا شرطها مبتداى
 ثانى مضافدر عجمه راجع اولان ضميره * ان تكون عليه اعرابى سابق اولدى فى العجمة جار مجرور و
 عليه نه صفتدر اى عليه ثابتة فى اللغة العجمة * و تحرك معطوفدر عليه مضافدر الاوسطه او زيادة
 معطوفدر تحركه * على الثلاثة جار مجرور و ربه متعلقدر زياده به جمله فعليه خبر مبتداى ثانيدر و جمله اسميه
 خبر مبتداى اولدر و بوجه سابق جمله لر كي در فتوح منصرف فقدم منصرف كيدير و شتر مبتدا و ابراهيم
 اكامعطوف ممتنع خبر مبتدادر كل واحد منهما تقدیرنده (محصول تركيب) عجه كلمه نك اوضاع عربك غير نك
 اولقدر يعنى عربك وصفى اوليه هر نه دليلدن اولور سه اولسون ايمدى عجه نك منع صرفه تأثير نك

(شرطى)

اسود و ارقم حال کونهما صفتین للحمية و ادهم معطوف بر ارقم به لاقبل الحية کيد در اعرابده و ضعف فعل ماضی معلوم معطوف در صرف به منع لفظا مرفوع فاعلیدر ضعف نك افعی تقدیرا مجرور مضاف الیهی در منعك و الحمية اولکی کی در اعرابده • واجدل افعی به معطوف در و لاصقر للحمية کی در و اخیل معطوف در اجدله و اللطائر سابقدر کیدر (محصول ترکیب) صرفی مانع اولان و صفك شرطی اصلی اولمقدر یعنی اصل و ضعهده و التقدیر پس وصف اصلی به غلبه اسمیه ضرر ایلز یعنی سبیت منع صرفدن کلمه بی اخراج ایلز اجر و اصغر و ایض کی حاصلی نه و صفت اصلی به اسمیه عارضه ضرر و رر و نه اسمیت اصلی به و صفت عارضه ضرر و رر بلکه و صف اصلی البته منع ایدر و عارضی منع یلز البته و صفت اصلی شرط اولوب غلبه اسمیه ضرر و برمدیکچون اربع اسمی منصرف اولدی مررت بنسوة اربع ترکیبنده زیرا اصل و ضعهده عدد معینک اسمیدر صکره استعماله و صفت عارض اولشدر غلبه اسمیت و صف اصلی به ضرر و برمدیکچون اسود و ارقم و ادهم منصرف اولمادیلر زیرا اسود اصل و ضعهده هر سباهه صفتدر صکره قره یلانده استعمال ایلدیلر • و ارقم اصلنده هر الاجبه وضع اولندی صکره آقی قرالی یلانده استعمال ایلدیلر • و ادهم اصلنده هر سباهه وضع اولندی صکره قره دموردن بوقاغیده استعمال ایلدیلر • ایدمی بونلر اسمیت غلبه سیله عدم صرفدن چقمزلر بلکه بنه غیر منصرفدر وصف اصلی و وزن فعلاه تنه که اسمیتدن اول بویه ایدی عدم انصرافده و صف اصلی شرط اولدیغیچون یلان اسم اولان افعاپی و چافرطوغانه اسم اولان اجدلی و الاجه قرغه اسم اولان اخیلی صرفدن منع ایدنه منعی منع اولدی زیرا بونلرک و صف اصلینده جزم یوقدر • اما غیر منصرف ایدن دیرکه افعی فعتدنند که برامزاق معنا سنه واجدل جلدلندرکه قوت مضامنه در و اخیل خیالندندرکه تخیل معنا سنه در زیرا بو طیر غایتله و هامدر سائر طبور کی دکل عرب بونکه تشام ایدر یعنی برامز قال ایدر • التأیث بالتاء شرطه العلمیه و المعنوی كذلك و شرط تحتم تأثیره الزیاده علی الثلاثة و تحرك الاوسط او الجملة فهندیجوز صرفه و زینب و سقر و ماه و جور تمتع • فان سمی به مذکر شرطه الزیاده فقدم منصرف و عقرب تمتع • التأیث لفظا مرفوع مبتدا بالتاء جار مع المجرور اعرابدن محلا مرفوع صفتی تقدیری التأیث المنصق بالتاء شرطه مبتدای ثانی مضافدر تأیثه راجع ضمیره العملية لفظا مرفوع خبر مبتدای تأییدر و جله خبر مبتدای اولدر و بوجه نك اعرابدن محلی بوق جله ابتدایه دره و المعنوی مبتدای محذوفه صفتدر تقدیری و التأیث المعنوی كذلك محلا مرفوع خبریدر اشارت تأیث بالتاء در و تشبیه اشتراط علمینده دره و شرط لفظا مرفوع مبتدا مضافدر تحتمه تحتمه تأثیره تأثیرده تأیث معنوی به راجع ضمیره تحتم فعل بایندن مصدر در و جوب مضامنه در الزیاده خبر مبتدادر علی الثلاثة الزیاده به متعلقدر او حرف عطف تحرك معطوفدر الزیاده به مضافدر الاوسط او الجملة اکا معطوف فندمبتدا یجوز فعل مضارع معلوم و صرف فاعلی مضافدر هنده راجع ضمیره و جله خبر مبتدادر و بوجه اسمیه جزاء شرط مقدر در تقدیری و اذا کان كذلك فندیجوز صرفه هنده راجع ضمیری مذکر ایراد ایلدی تأیث معنوی ایکن لفظه کوره که علامت تأیث یوقدر یا خود لفظ هندد بمکدر و زینب مبتدا و سقر و ماه و جور معطوف در زینبه تمتع خبر مبتدا تقدیری تمتع کل واحد منها یا خود هر برینه بر تمتع تقدیر اولنه فندبره فان حرف شرط سمی ماضی مجهول فعل شرط به جار و مجرور مفعول به غیر صریحیدر

جمع جمعاء مؤنث اجمع در و کتب و بصع و تبع بونک کبی در ایدمی جمع معدولدر جمع دن یا جاعی دن
 جمعوا و اتدن زبرا جمع جمعاء در و جمعاء ا کر صفت ایسه حتی فعل و زنی اوزره جمع اولمقددر
 جراه و جراه جمع اسم اولور سه حتی فعالی و فعلاوات و زنی اوزره جمع اولمقددر صحرا صحاری
 و صحراوات و زنی اوزره جمع اولدیغی کبی * پس وقتا که فعل و زنی اوزره جمع اولدیسسه معلوم
 اولدیکه ذکر اولناک بر بستندن معدول اولمقددر بود کرا و لناظر تحقیقا معدول اولانلردر * اما تقدیرا
 معدول اولان عمرو زفر و زحل کبی در بونلر غیر منصرف بولندیلر حالبوکه بونلردن سبب ظاهر
 بولندی علیندن غیر ی پس عدل اعتبار ایلدیلر عدل ایسه بر معدول عنه اقتضا بونلرده ایسه وجودنه
 بر دلیل بولندی منع صرفدن غیر ی پس هر برینه بر معدول عنه تقدیر ایلدیلر عمره عامر و زفره
 زافر و زحل زاحل کبی * باب قطام دن مراد فعال و زنی اوزره اعیان مؤنث علیدر که آخری راه
 اولیه امدی اکثر بنی تمیم بونک کیلرده عدل اعتبار ایلدی رای اولان اعلام مؤنثه جل ایلیمکیچون
 حضار و طهار کبی ایدمی بونک کیلر مبیدر حالبوکه بونلرده ایکی سبیدن غیر ی یوقدر ایکی سبب
 ایسه بنای موجب دکلدر پس بونلرده عدل تقدیر ایلدیلر سبب بنا حاصل اولقی ایچون ایدمی
 وقتا کیم رای فعالی ده سبب بنا ایچون عدل اعتبار اولدیسسه اول وزن اوزره اولان معرب غیر
 منصرفده اعتبار اولدی نظائرینه جل ایلیمکیچون عدله احتیاج یوق ایکن زبرا منع صرفه
 ایکی سبب حاصلدر که تأیید و علمیدر ایدمی باب قطامده عدل اعتبار ایلک نظائرینه جل ایچوندر
 یوخسه سبب منع صرف حاصل در بالفعل بلا عدل انکیچون بعضیلر دیدیلر که باب قطام ذکر ی بوجه
 مناسب دکل زبرا کلام سبب منع صرف ایچون عدل تقدیر ایلده در نظائرینه جل ایچون دکل
 مصنف رحمه الله فی تمیم دیدی زبرا جازیلر بونک کیلری مبنی فلورلر پس بزم بختمه داخل دکل اکثر بنی
 تمیم دیدک زبرا اقلی رای فعال وزن اوزره اولنلری مبنی قزلر بلکه غیر منصرف فلورلر ایدمی
 سبب بنا ایچون انلرده عدل تقدیر ایدوب ماعداسنی انلر جل ایلکه احتیاج یوقدر * الوصف
 شرطه ان یكون فی الاصل فلا تضره القلبیة فلذلک صرف مررت بنسوة اربع و امتنع اسود و ارقم
 للحیة و ادهم للقیة و ضعف منع افعی للحیة و اجدل للصقر و اخیل للطائر * الوصف لفظا مرفوع
 مبتداء شرطه مبتدای ثانی مضافدر وصفه راجع ضمیره ان حرف نصب یكون فعل مضارع افعال
 ناقصه دن منصوبدر ان حرفیله تمخذه ضمیر مائدرو وصفه فی الاصل خبر یكون درو بو فعل اسمیله
 و خبریله خبر مبتدای ثانیدر و بو خبریله خبر مبتدای اولدر و بو جمله نك اعرابدن محلی یوق جمله
 ابتدایه در * فاحرف جواب شرط یعنی جوابی شرطه ربط ایدره لا تضره فعل نفی استقبالها مفعولی
 راجعدر و وصفه * القلبیة لفظا مرفوع فاعلیدر فاعلک فاحرف رابط جزاء لام حرف جر ذلک اسم اشارتدر
 ایکی شیئه مذکور تاویلبله بریسی اصلده اولمقددر و بریسی غلبه اسمیه ضرر و بر ما مکدر یا خود شرطه
 ان یكون فی الاصل به اشارت اوله پس جار مجروریله صرف به متعلقدر اوزرینه مقدم اولدی
 اهتمام و حصر ایچون صرف فعل ماضی مجهول مررت فعل و فاعل و بنسوة مفعول به غیر
 صریحی اربع لفظا مجرور صفیدر بنسوة نك و جمله قائم مقام فاعلیدر صرف نك اصل ترکیب صرف
 اربع فی مررت بنسوة اربعدر و او حرف عطف امتنع فعل ماضی معلوم معطوفدر صرفه به اسود
 لفظا مرفوع فاعلیدر امتنع نك و ارقم اسوده معطوف للحیة جار مع المجرور متعلقدر محذوفه تقدیری امتنع

فاعلی مانند در مایه * مقامها منصوب در ظرفیتله و علتینیه راجع ضمیره مضاف و جله صله در و یا صفتدر
 مایه و ما صله سیله و یا صفتیه اعرابدن محلا مرفوع مبتداء الجمع لفظا مرفوع خبر مبتداء * الف التانیث
 الجمع معطوفدر اصلی الفان ابدی اضافیه نون دوشدی پس التقاء ساکنین اولدی تنبیه الفیه
 لام تعریفدن زیرا همزه وصلیه ماقط اولور تنبیه الفیده التقاء ساکنین ایچون پس الف التانیث قالور
 مراد الف حبلی و حرا در (محصول ترکیب) شول بر علت طقوز علتد نکه ایکی علت مقامنه قائم قائم اولور
 ایکی علتدر که هر برنده تکرار بولنور * بر بسی منتهای جوهره و اصل و بالغ اولان جعدر زیر انده جمعیت
 مکرر اولور یا حقیقتیه کالیب و اساور و اناعیم کی یا خود حکم و تقدیر له منتهای جوهره مرتبه سنه و اصل
 اوله یعنی عدد حروف و حرکات و سکنا تده و اصل اوله اما حقیقه تکرار جمعیت یوق مساجد
 و مصایج کی * ایکنجیسی الف مقصوره مایله و یا الف ممدوده مایله اولان اسمدر حبلی و حرا کی زیرا بوالفک
 هر بر بسی ایکی علت مقامنه قائم اولور بر بسی تأنیث بر سیده لزوم تأنیثدر یعنی بولنر بولند فلی اسم
 تأنیث لازمدر که اندن مفارق اولماز بالوضع حبلی دیر لر حبیل دیمز لر و حرا دیر لر جردیمز لر پس اسم لازم
 اولمزی تأنیث آخره منزله سنده قلندی ابعدی بونک کبیلده تأنیث مکرر اولدی کویا که هر برنده ایکی علت
 موجوددر * فالعدل خروج عن صیغه الاصلیه تحقیقا کثک و مثلث و آخر و جمع و تقدیرا
 کهر و باب قطام فی تمیم * فالعدل لفظا مرفوع مبتداء و فاحرف تفسیر مذکور اولان علتدر تفسیر
 ایدر خروج لفظا مرفوع خبر مبتداء مضاف اولمشدر اسم راجع ضمیره و عن حرف جر متعلقدر
 خروج صیغه مجروردر عن مایله و مضافدر اسم راجع ضمیره * الاصلیه لفظا مجرور صفة صیغه در
 تحقیقا مصدر محذوفه صفتدر مفعول معنائه خروج محققا دیمکدر و یا خود مفعول مطلقدر عاملی
 محذوفدر یعنی حقیقی تحقیقا یا تمیزدر خروج ک اسم راجع ضمیره اضافتدن یعنی طیه ابا کی کاف
 حرف جر و یا مثل معنائه اسمدر محلا مرفوع خبر مبتدای محذوفدر یعنی هو مثل ثلث یا خود هو کخروج ثلث
 یا خود مصدر محذوفه صفت ثانیه در یعنی خروج محققا کثا کخروج ثلث * و مثلث معطوفدر ثلث به
 و آخر و جمع بولنرده معطوفلر در ماقبله * او حرف عطف تحقیقانه معطوفدر کهر اعرابه کثک
 کی در و باب معطوفدر کهره مضافدر قطام به * فی تمیم جار مع المجرور اعرابدن محلا مرفوع خبر
 مبتدای محذوفدر تقدیری هو فی الفه بنی تمیم (محصول ترکیب) عدل اسمک چقما سیدر صیغه
 اصلیه دن بر غیر صیغه به عدل بونده فعل مجهولک مصدریدر یعنی عدل عدلا ای کون الاسم
 معدولا انکچون تفسیرنده خروج دیدی اخراج دیدی یعنی اسمک ماده سی و یا معنای چقما سیدر صیغه
 اصلیه دن صیغه اخرا به یعنی بر صورتدن چقما سیدر که اصل و قاعده اقتضا ایدر و بواسمک اول صورت
 اوزره اولسنی یا تحقیقا صیغه اصلیه دن چقما سیدر ثلث و مثلث و رباع و مربع بونک کی در احاد و موحد
 و ثناء و مثنی بعضیلر دیدیلر عشار و معشر و ارنجه بوقیاس اوزره در بونک هر بر بسی بر اصلدن
 معدولدر زیرا هر برینک معنائه تکرار و ارا مال فظنده و صیغه سنده یوق مثلث ثلثه ثلثه و رباع اربعة
 اربعة دن فقس و آخر معدولدر الاخر دن یا آخر من دن جاءت معنائه زیرا اسم تفضیلدر اسم تفضیل
 خود اوج وجهله مستعملدر یا اضافتله و یا لامه و یا من حرفیه اضافت خود تنوین و یا بنا و یا کندی کی به
 بر اضافت اقتضا ایدر حینثذ تنوینه مثال و قبل ثابه مثال و تیم تیم عدی کندی کی به اضافت مثال اخرده
 ایسه بولنرک بر بسی یوق پس تعیین اولدیکه صکره کی ایکی نک بریسندن معدول اولمشدر و جمع

و جمله خبر مبتدأ در که حکمه در و لا تنوین اعرابده لا کسر کبدر و اکامعطو فدر (محصول ترکیب)
 غیر منصرف حکمی و انک اوزرینه مقرب اولان اثری و خاصه سی ایکی علتی مشتمل اولدیفی جهندن
 و یا برینی که ایکسینک مقامنه قائم اولور آنده کسر و تنوین اولیه کسری تقدیمده اشارت وارد که
 قنده منعی قصدیدر تبعی دکلدر بعضیلر دیدیکی کی لای نصرفک خاصه سی جرو تنوین داخل اولماقدر
 زیرا بوطقوز علت که ذکر اولدی هربری برنسنه نك فرعیدر مثلاً عدل معدول غنک فرعیدر وصف
 موصوفک فرعیدر تأنیث تذکیرک فرعیدر زیرا اول عالم در سن صکره عالمه تعریف تذکیرک فرعیدر زیرا
 اول رجل در سن صکره الرجل * بحجه کلام عربده عربینک فرعیدر زیرا هر دبلده اصل غیری دبل
 اکافر صماقدره جمع واحدک فرعیدر ترکیب افرادک فرعیدر الفونون زیادنان مزید علیک فرعیدر
 وزن فعل وزن اسمک فرعیدر زیرا هر نوعدده اصل اکا غیر نوعه مخصوص اولان وزن فرشماقدر
 پس قریشان وزن قریشلانه نسبت فرع اولور پس هرگاه که براسمه بوعلتلردن ایکی علت جمع اوله
 و یا بر علت ایکی علتک یرینی طوته آنده ایکی فرعیت بولنور ایددی بوطریقله فعله مشابه اولور که
 آنده اتهمه نسبت ایکی فرعیت بولنور بریمی اشتقاق جهندن که فعل مشتق در مصدر دن که اسمدر
 بریسیده افاده جهندن در که فعل افاده ده اسم محتاجدر اما اسم آندن مستغنیدر پس چونکه اسم بوا یکی
 فرعیتله فعله مشابه اولدی آندن ایکی نسنه بی منع ایلدیلر که فعلده یوقدر بریمی کسره و بریمی
 تنویندر کسره دیدک جردیدک زیرا که غیر منصرفده جروار نهایی بوکیم تابع نصبدر مررت بأحد کی
 جمع مؤنث سالم و جمع مذکر سالم بونک عکسجه در که انلرده نصب تابع جردر * و یجوز صرفه
 للضرورة اولتناسب مثل سلاسله و اغلاله * و یجوز فعل مضارع معلوم یعنی یصح و لایمتنع دیکدر
 تا کیم ضروریه و غیر ضروریه شامل اوله * صرفه لفظاً مرفوع فاعلیدر غیر منصرفه راجع ضمیره
 مضاف للضرورة جار و مجرور یجوزیه متعلقدر * او حرف عطف للتاسب للضرورة معطوف
 مثل خبر مبتدأ محذوفدر تقدیری الصرف للتاسب مثل سلاسله مضاف الیه و اغلاله اکامعطوف
 بونلر مثلاً اضافیه مجرور اولدیلر زیرا منقول اولان ترکیبدن حکایت طریقله واقع اولمشدر در
 (محصول ترکیب) یجوزک معناسنی یصح و لایمتنع دیدک زیرا یجوزدن ایکی صورته یله صرفک
 وعدم صرفک جوازی و یرلیکن بویه دکل بلکه ضرورت وزن ایچون صرفی واجبدر
 اگر چه تناسب ایچون جائزدر واجب دکل پس جوازدن مراد امکان مامدر که جانب عدمدن ضرورتی
 سلبله مقیددر یعنی منع صرفده ضرورت یوق دیکدر ایددی ضرورت و قنده وجوب صرفی مشاو لدر
 و تناسب قنده جواز صرفی وعدم جوازی قنبر * ایددی ضرورت وزن ایچون غیر منصرفی * صرف
 حکمنده قلیق منظومه نسبی دیاجه سنده کی بیت * ثم فتاوی زفر و بعده ماهو قول الشافعی وحده
 و امری القیس سبعة معلقة ده دیمش بیت * و بوم دخلت الخدر خدر عنبره * فقالت لك الویل انك
 انك مرجل * و سقط الزندده یر بیت * فكن في الملك يا خيرا البرايا سليمان و كن في العمر نوحا * مصنف ضرورت
 شعریه ایچون مثال ایراد ایلدی و تناسب ایچون ایلدی زیرا اضرائر وزن ایچون غیر منصرفی منصرف
 حکمنده قلیق چوقدر اما تناسب ایچون آذرر سلاسله و اغلاله و صغیرا امدی سلاسله لفظنی اغلاله
 مناسب اولق ایچون صرف ایلدی * و ما يقوم مقامهما الجمع والفا التأنیث * ما اسم موصول
 ای العلة التي یاخود اسم موصوف ای شیء من علة * يقوم فعل مضارع معلوم تحتنده مستکن ضمیر

ماندن کنایت در حاصلی مایه را جعفر من حرف جر باینه تسع آنکه مجرور و میز محذوف در تقدیری من تسع
علل در اندنصکره تمیز حذف او انوب تنوین عوض قلندی و جائز در که تسع الله صفت اوله من علل تسع
تقدیرنده او حرف عطف واحده لفظا مرفوع علتان معطوف در و منها واحده لفظی بیاندر و ضمیر تسع به
راجعدر تقوم فعل مضارع معلوم و تخنده ضمیر فاعلی راجعدر واحده نه مقامهما تقوم نك مفعول
فیه در و مضافدر ثنیه ضمیر نه که مآثر علتان و بوجه واحده نه صفتدر و فیه علتان مایه صله و یا صفت
اولدقدنصکره متعلقاتیله جمله خبر مبتدادر (محصول ترکیب) غیر منصرف بر اسم معرب در که آمده کله جک
طقوز علتدن ایکی علت بولنه یا خود طقوز علتدن بر علت که ایکنیک یرینه قائم اوله یعنی ایکی علت
ایله دو کی تأثیری بر می ایلیه و هی عدل و وصف و تأیث و معرفه و عجه تم جمع ثم ترکیب و النون
زائده من قبله الف و وزن الفعل و هذا القول تقرب و هی محلا مرفوع مبتدا عدل لفظا مرفوع خبر
و باقیلری اکام معطوف در و زائده لفظا مرفوع صفة النون در الف و لام زیاده سیله یا خود بدلدرد و صوف حذفیه
تقدیری و النون نون زائده و یا مبتدا ای محذوفه خبر در تقدیری هی زائده و جمله معترضه در و صوف بینیه که
النون در و صفتی بینیه که من قبله الف در الف و لام زیاده سیله یا خود جمله مذکوره صفتدر النونه
موصول حذفیه تقدیری و النون التي هی زائده و جائز در که حالتیه منصوب اوله تقدیری و یمنع النون
الصرف حال کونها زائده یا خود اعنی تقدیر اوله و النون اعنی زائده من حرف جر قبلها مجرور در آنکه
و مضافدر النونه راجع ضمیره الف لفظا مرفوع فاعل من قبلها در و یا مؤخر مبتدا مقدم خبر در و بوجه
صفت آخری در النون به و یا حالد زائده فاعلندن و هذا محلا مرفوع مبتدا و القول لفظا مرفوع صفتی
و یا عطف بیانی و تقرب لفظا مرفوع خبر مبتدادر و جمله معطوف در و هی عدل جمله سنه (محصول
ترکیب) و هی عدل ده هی عبارتی متدندر نظمدر دکل نظمک اولی بویه نظم موافق الصرف تسع کما
اجتمعت ثنات منها فالصرف تصویب عدل و وصف الخ و معلوم اوله که و معرفه تنوینله او قونق
کر که موزون اوله بوکاجر بسیط دیر لر عجم بحوری کبی سالم و مستعمل دکل بلکه ایاتی تقطیع ده متخالفدر
بعضی ثنایله عطف ایلدیکی محافظه وزن ایچوندر فقط و هذا القول تقرب و یا در دینی نظمه یعنی
علل تسعی نظمه ایراد ایلک حفظه تقریدر زیرا کلام منظومی حفظ ایلک آسان رقددر کلام منشوردر
یا خود امور تسه نك هر برینه علت دیمک تقریدر تحقیق دکل زیر احقیقته علت طقوزک ایکی سدر بری
دکل یا خود علت طقوزدر دیمک صوابدر زیرا عددنده اختلاف ایلدیلر بعضیلر دیدیلر طقوزدر
و بعضیلر دیدیلر ایکیدر و بعضیلر دیدیلر اون بر در لیکن طقوزدر دیمک صوابه تقریدر یعنی اوج مذهبدر
یا صوابدر علل مذکوره بی نظمه ذکر اولان ترتیب اوزره بیان ایدوب مثل عمر مثل عدلدر و ااجر
مثال و صفدر و طلحه تأیث بالنا و یا معرفه و زینب مثال معرفه و یا تأیث معنوی
تأیثک ایکی قسمنه بیه مثال ایراد ایلدی زیرا الشبه ظن اولنور طلحه نك تأیث لغنده مذکر حقیقی ایله
انک ایچون فعلنی مؤنث صیغه سی اوزره کنور منزل قالت طلحه دیمر و ابراهیم مثال عجه و معرفه
و مساجد مثال جمع و معدی کرب مثال ترکیب و عمران مثال الف و نون واحد مثال وزن
فعل مثل خبر مبتدای محذوف در تقدیری مثل عمر مضاف الیه در جری قومه ایله باقیلری اکام معطوف در و حکمه
ان لا کسر و لاتوین و حکمه لفظا مرفوع مبتدا و ضمیر مضاف الیه راجع در غیر منصرفه ان مخففدر
ان دن تقدیری ان الشان در لانی جنس ایچوندر و کسر قمع اوزره معنی اسمی در و خبری محذوف در فیه در

الاعراب دیکدر یاخود الاعراب التقديری فی حرف جر وما مصدریۃ حینہدر ای التقدير کائن
 فی وقت * تعذر فعل ماضی معلوم قاعلی مقدر در تقدیری تعذر تلفظ اعرابه * ما اسم موصول و یا اسم
 موصوف اوله یعنی فی المعرب الذی یا فی معرب تعذر تلفظ اعرابه * که صا بدلدر مادن یعنی
 فی مثل عصا یاخود مبتدای محذوفه خبردر هو مثل عصا یا مصدر محذوفه صفتدر ای تعذرا مثل
 تعذر اعراب عصا مراد مثل دصادن هراسم مقصوددر * که صا کافی حرف جریا اسمدر مثل معناسنه
 و محلی رفندر مبتدای محذوفه خبر اولفله که هودر و غلامی معطوفدر عصا لفظنه مراد مثل غلامیدن
 حرکنله اعراب او اوب یا به مضاف اولان اسمدر مطلقا زمان محذوفه صفتدر ای زمانا مطلقا
 یاخود مصدر می در اطلاق معناسنه ای اطلاق اطلاقا و یا غلامیدن حال اوله و عامل آنده معنای فعلدر که
 کافدن فهم اولنور مضامی اعراب تقدیری ثابدر شول اسمده کی آنده اعراب متعذر اوله و بو اسم
 عصا کیدر و غلامی کیدر یعنی غلامی به مشابهدر اطلاق اوزره اولدینی حالده یعنی اوج حالده
 بیله حاصلی جیع احوالده و او حرف عطف استقل فعل ماضی مجهول معطوفدر تعذریه و قائم مقام فاعل
 تحتند ضمیر اعرابه راجعدره کقاض اعرابه که صا کیدر رفعا و جرا ظرفدر یعنی وقت رفع العامل
 و جره یاخود حالدر ای فی حال رفع العامل و جره و نحو مرفوعدر مبتدای محذوفه خبر اولی اوزرینه
 کقاض لفظنه عطفله ای و اعراب نحو مسلی فی الرفع کقاض ای هو مثل کقاض یعنی تقدیری اعراب
 مسلی کیده حالت رفنددر انحق حالت نصبده و جرده دکل (محصول ترکیب) اعراب تقدیری اولی
 عصا کیده در یعنی اسم مقصوده در که آخری الف اوله که تلفظ اعراب ممکن اولیه و حرکنله
 معرب اولان اسمکه یای مشکلمه مضاف اوله بونک کیدر در رفع و جرا و اوج اعراب بیله تقدیر اولنور زیرا
 تلفظی متعذردر و قاضی کیدر در رفع و جره تقدیر اولنور یعنی اسم منقوصده که آخری
 یا ماقبلی مسکور اوله زیرا یانک اوزرنده رفع و جره ثبیلدر یعنی تلفظی ممکندر اما مستقلدر
 و مسلی کیده در رفع تقدیر اولنور یعنی جمع مذکر سالم که یا مشکلمه مضاف اوله مسلی کی اصلی مستلوی
 یایه اضافتله نون ساقط اولندی پس و اوله یا جمع اولدی سبقت احدهما بالسکون و اوی یایه
 قلب ایلدیلر و یای یایه ادغام ایلدیلر صیانه لیا ضمه کسره به تبدیل ایلدیلر مسلی اولدی پس علامت رفع که
 و اودر تلفظده بولنامه لیه حالت رفی تقدیری اولدی و اما نصب و جری لفظی اولدی زیرا ادغام
 یایی حقیقتندن چقار مزینه یا ادر * و اللفظی فیما عدا * و اللفظی لفظا مرفوع مبتدای محذوفه
 صفتدر تقدیری و الاعراب اللفظی در * فی حرف جر ما اسم موصول و یا اسم موصوف عدا فعل ماضی
 معلوم قاعلی تحتند مستقر ثابدر مایه ضمیر مفعولی ثابدر معربه و جله مایه صله و یا صفتدر و یا
 موصولیه و یا صفتیه مجروردر فی حرفیه و جله ظرفیه اعرابدن محلامر فوع خبر مبتدادر و جله
 انیمه معطوفدر ماقبله (محصول ترکیب) اعراب لفظی مذکورک ماعدا سیدر یاخود متعذر
 و مستقلک ماعدا سیدر * غیر المنصرف ماقبله علتنان من تسع او واحده منها تقوم مقامهما * غیر لفظا
 مرفوع مبتدا المنصرف لفظا مجرور مضاف الیه مانکره موصوفه خبر غیر المنصرفدر و غیرا اگرچه
 اضافتله تعریف کسب الیکن تخصیصدن قائلان اما بویله اولنجه خبر معرفه اولماز پس ماموصول
 اولفله مانعدر و جائزدر که ماموصول اولوب مؤخر مبتدا اوله و غیر مقدم خبره فیہ ظرف و علتنان
 فاعلیدر و یا مؤخر مبتدا فیہ مقدم خبر و جله صله در و یا صفتدر مایه و فیہ ضمیری اسم معربه ثابدر که

رفعی ضمّه ایله در ونصب و جری کسره ایله در بونده نصب جره تابعدر جمع مذکر سالمه کی که اصلدر جمع مؤنثه نسبت نه که کسه کرک نحو جانی مسلمات و رأیت مسلمات و رأیت بمسلمات غیر المنصرف بالضمّه والفتحه غیر لفظا مرفوع مبتداه مضافدر المنصرفه بالضمّه خبر مبتدادر یعنی رفعی ضمّه ایله در والفتحه اکا معطوف یعنی نصب و جری قحّه ایله در بونده جر نصبه تابعدر نحو جانی احد و رأیت احد و مررت بأحد اخوک و ابوک و جوک و هونوک و فوک و ذومال مضافه الی غیره المتکلم بالواو والالف والباء اخوک لفظا مرفوع مبتدایر رفعی واوله در مضاف اولشدر ضمیر خطابه غیر یلری بوکا معطوفدر جوک ده کاف خطاب مکسور او قنور زیر احم عورتک خصم لینه در لر پس مضاف اولماز الا ضمیر مؤنثه وهن لفظی ذکر مستکره و مستعجن اولان اشباهه مستعجلدر کشیده ادب یری وصفات ذمیه و اخلاق قبیحه کی و فو لفظی دائما ضمیره مضاف اولور و ذو لفظی ضمیره مضاف اولدی زیرا دائما اسماء اجناسه مضاف اولور * معلوم اوله که دردی منقوصات و او بر دره و بشجیسی اجوف و او یدر که لام الفعی هادر اصلی فوه دره التجیسی لفیف مقرون در ایکی واوله اصلی ذوودر اولکی در دنده اضافت غالبدر و بشجیده و التمجیده اضافت لازمدره مضافه منصوبدر خبر کان اولمله تقدیری اذا كانت هذه الاسماء مضافه یا خود حالدر فعل مقدرك مفعولندن که اکا بالواو دلالت ایدر زیر اطرف مستقردر محدوفه متعلقه یربدر اعراب قرینه سیله تقدیری ابوک و اخواته یرب بالواو والالف والباء حال کون هذه الاسماء الستة مضافه والی حرف جرا کا متعلق و غیر مجروردر انکله مضافدر یاه اولده المتکلمه بالواو خبر مبتدادر والالف اکا معطوفدر والیاده بونک کی (محصول ترکیب) وقتا کیم مصنف اعراب بالحرکاتک اقسامندن فارغ اولدیه اعراب بالحروفک انواعی بیانه شروع ایدوب بیورر اخوک و اخواتی هر یرده کی یاه متکلم غیرینه مضاف اوله حروف ثلاثه ایله اعراب اولور مثلا جانی اخوک و ابوک و رأیت اخاک و اباک و مررت بأخیک و بأیک در لر حاصلی اسماء سته نك استعما لر نه اختلاف وار تفصیلنه واقف اولق ایستین الفیه ابن مالک و شروخنه نظر ایلسون و المثنی و کلا مضافا الی مضمّر واثان واثتان بالالف والباء المثنی تقدیرا مرفوع مبتدا و کلا اکا معطوف * مضافا مضافه کی ایکی وجهله اعراب اولنوره الی مضمّر جار و مجرور مضافا لفظنه متعلق بونکله احتراز ایلدی ظاهره اضافندنکه اعرابی تقدیریدر عصا کی نحو جانی کلا الرجلین و مررت بکلا الرجلین واثان کلا به معطوف واثتان ینسه بویه بالالف خبر مبتدادر یعنی رفعی الفله در والباء اکا معطوف یعنی نصبی و جری یا ایله در ماقبلی مفتوح اولدینی حالده نحو جانی کلاهما و رأیت کلیمها و مررت بکلیمها جمع المذکر السالم والو و عشرون و اخواتها بالواو والباء جمع المذکر السالم جمع المؤنث السالم کیدر اعرابده واولو جمع ذودر اما لفظندن دکل جمعه معطوفدر و عشرون ماقبلنه معطوفدر و اخواتها یعنی امثالها حاصلی عشرون دن مائه و ورنجه اولان عشرات بالواو خبر مبتدادر که جمع المذکر و والباء اکا معطوفدر حاصلی بونلرک رفعی واوله ونصبی و جری یا ایله در (محصول ترکیب) جمع مذکر سالم مسلمان کی و صیغه سی اوزره اولان یعنی ثون و قلون و لفظ اولو و عشرون و مافوقی بوزه و ورنجه رفعی واوله ونصبی و جری یا ایله در ماقبلی مکسور اولدینی حالده التقدير فيما تعذر كمصا و غلامی مطلقا و استقل كقاض رفعا و جرا و نحو مسلی رفعا التقدير لفظا مرفوع مبتدا و الف و لام عهد ایچوندر یعنی تقدیری

انواع اعراب اسم او چدر رفع ونصب و جر در پس رفع اسم معربك فاعلى اولسينك علامتيدر
يا حقيقته فاعل كى و يا حكم و تقديرله سائر ملحقات كى كه هر برنده بروجهله اعتبار اول نور نصب
دخى اسم معربك مفعول اولسى نك نشانيدر يا حقيقته مفاعيل خسه كى و يا حكما سائر ملحقات كى
جرده علم اضافتدر يا حقيقته غلام زيد كى و يا حكم و تقديرله يعنى صور تا اكا اضافت ديدلر
بحسبك درهم و اضارب زيد و حسن الوجه كى * العامل مابه يتقوم المعنى المفتضى للاعراب *
العامل لفظا مرفوع مبتدا و الف و لام مضاف اليه بدل تقديرى عامل الاسم در پس لام عهدا بچون اولور
و ما اسم موصول و يا اسم موصوف به جار و مجرور يتقوم به متعلقدر مقدم اولدى اهتمام اچون و ضمير مجرور
مابه راجعدر و با حرف سبب و يا حرف استعانت يتقوم فعل مضارع معلوم بحصل ديمكدر * المعنى تقدير
مرفوع فاعلیدر * المفتضى تقدير ا مرفوع صفتدر معنائك * للاعراب جار و مجرور متعلقدر المفتضى به
محلا منصوب مفعول به غير صريحدر فعل متعلقايله صله در و يا صفتدر مابه و جلهسى خبر مبتدا در
و بو جله ما قبلينده كى جله ايله يعنى فالعرب المركب به معطوفدر (محصول تركيب) عامل لفظى و ا كر
معنوى نحو يلر قنده شول نسنه در كه آنك سبيله و يا استعانه سيله اعرابى مقتضى و موجب معنى
حاصل اوله كه فاعليت و مفعوليت و اضافتدر مثلا * ضرب زيدده ضرب عامل در كه آنك سبيله
زيدده معنای فاعليت حاصل اولدى پس ا كا رفع علامت قلندى * و ضربت زيدا ده ضربت عامل در كه
آنك سبيله حاصل اولدى زيدكه معنای مفعوليت پس نصب ا علامت قلندى * و مررت زیدده با عامل در كه
آنك سبيله حاصل اولدى زيدده معنای اضافت پس جر ا كا علامت قلندى * پس عامل غيرى و فاعليت
و مفعوليت غيرى و اضافت غيرى و اعراب غيرى اولدى قدبر * وقتا كيم اعراب يا حر كته و يا حروفله
اولديسه اعراب بالحركات ده حر كات ثلاثه ايله اوله و يا اوليه اوليانده يا كسره قحه به محمودلر
و يا عكسنجه * اعراب بالحروفده يا ثلاثه ايله اوله و يا ايكى حرفله * ايكى حرفله اولانده يا رفعى و اوله اوله و يا انقله
بويله اولنجه مصنف اقسام سته نك ترتيبيله بيانده شروع ايلدى و اعراب بالحركات مقدم ايلدى و ثلاثه
اولانى تقديم ايلدى زيرا اصل اعرابده حر كاته اولانده ثلاثه ايله اولاندر پس بيورديكه * فالمر فرد
المنصرف و الجمع المكسر المنصرف بالضمه و رفعوا الفتحه نصبا و الكسرة جرا * فالمر فرد مبتدا و فانواع
معربى تفسير اچوندر المنصرف صفة مفرد و الجمع معطوفدر مفردة المكسر صفة جمعدر * المنصرف
صفة بعد الصفتدر * بالضمه جار مجرور ايله ظرف مستقر * مقدر يعرب به متعلق بيان اعراب قرينه سيله
رفعا منصوبدر ظرفيله يعنى وقت رفع العامل و يا حال اوله مرفوعا معناه و يا مصدر نوعى يعرب
بالضمه رفعا ديمكدر و يا تمين اوله بالضمه رفعه تقديرنده * و الفتحه نصبا بالضمه رفعا كيدر و ا كامعطوفدر
و الكسرة جراده بويله در (محصول تركيب) اسم مفرد منصرف رجل كى و جمع مكسر منصرف
رجال كى حالت رفعلى ضمّه ايله در و حالت نصبلى قحه ايله در و حالت جرلى كسره ايله در
* معلوم اوله كه رفع و نصب و جر القاب اعرابدر و ضم و فتح و كسر القاب بنادر و ضمّه و قحه و كسره
مشتركدر حر كات اعراب و بنا بيننده * جمع المؤنث السالم بالضمه و الكسرة * جمع لفظا مرفوع
مبتدا المؤنث مضاف اليه السالم جمع صفتدر جار مجرور ايله مقدر يعرب به متعلقدر خبر مبتدا در
و الكسرة ا كامعطوف در جله اسميه اعرابدر محلى بوق جله ابتدائيه (محصول تركيب) جمع مؤنث
سالم الف و نا ايله جمع اولندر جمع مكسردن احتراز ايلديكه حكمى كچدى ايمدى بونك اعرابى حالت

(رفعى)

واباك وایك كې ویاخود صفة اعراب حرکتله ایسه زید وزیدا وزید کبی و بو اختلاف عوامل اختلافله اولقی کرک نحو جانی ابولورایت اباک ومرتت بأیک اعراب حر و فله اولدقده * و جانی زید و رایت زیدا ومرتت زید اعراب حرکتله اولدقده * بونده معربکده عواملکده اختلافی لفظا اما تقدیرا اختلاف جانی مسلمی و رایت مسلمی ومرتت بمسلمی بونده اعراب حر و فله در تقدیرا * و جانی فتی و رایت فتی ومرتت بفتی بونده اعراب حر کاتله در تقدیرا * الاعراب ماختلف آخره به لیدل علی المعانی المنورة علیه * الاعراب تقدیری اعراب الاسم در مضاف الیهی حذف ابدوب الف ولاهی اندن عوض ایلدیلر پس الف ولام عهد ایچون اولور * الاعراب لفظا مرفوع مبتدا ما اسم موصول ویا موصوف * اختلاف فعل ماضی مبی لافاعل * آخره لفظا مرفوع فاعلی مضافدر معربه راجع ضمیره * و به حالدر اختلاف فاعلندن ویا محذوفه متعلق و ضمیر مجرور مایه راجعدر که حرکت و حرفدن کنایتدر فعل متعلقا بیه صله در یاخود صفتدر مایه و جله خبر مبتدا در و بوجه مستأنفه در * لیدل لام حرف ناصبه در ان تقدیرله ویدل آنکله منصوب فعل مضارع معلوم وآنده مستکن ضمیر فاعلیدر و بو لام معمولیله اختلافیه متعلقدره و علی حرف جر و المعانی تقدیرا مجروردر علی ایل * المتورة لفظا مجرور صفتدر معانییه و مستکن فاعلیدر معانییه طائد وافرادی جائز اولدی زیرا ضمیر موصوفه مسند اولانک حکمی فعل حکمی کیدر النساء جاءت و جن کبی وعلیه معنورهیه متعلقدر و ضمیر مجرور معربه ویا اسم راجعدر (محصول ترکیب) اعراب شول حرکت ویا حرفدر که اول حرکت ویا حرف سییله معربک آخری مختلف اوله * بعضیلر اعراب نفس اختلافدر * و بعضیلر قنده مایه الاختلافدر مصنفک بیوردیغی کبی یعنی حرکت و حرفدر که اسم معربک آخری آنک سییله مختلف اولور تا کیم اختلاف ویا مایه الاختلاف دلالت ایلده اسم معربک اوزرینه متعاقب اولان معانییه یعنی فاعلیت و مفعولیت و اضافت معنارییه * معنوره اسم فاعلدر افتعال باندن متعاقبه دیمکدر یعنی عوامل معانی اسم معربک اوزرینه خبثله طو تجیدر حاصلی کاهی فاعلیت معناسنی و کاهی مفعولیت و کاه اضافت معناسنی اقتضا ایدر * و انواعه رفع و نصب و جر فالرفع علم الفاعلیة والنصب علم المفعولیة والجر علم الاضافة * و او حرف عطف انواع لفظا مرفوع مبتدا مضافدر معربه راجع ضمیره * رفع لفظا مرفوع خبری و نصب اکا معطوف و جرینه بویه فالرفع مبتدا و فاحرف تفسیر علم خبر مبتدا مضافدر * الفاعلیة یا حرف مصدردر یعنی اسم معربک فاعل اولسیدر حقیقه فاعل کبی ویا حکما خبران و سائر ملحقات کبی یاخود یای نسبیدر یعنی فاعله منسوب حالتکه مبتداده مسند الیه اولقی و خبرده جله دن جزء ثانی اولقی وان باینک خبرنده و سائر ملحقاتک هر بریسنده بوجهله اعتبار اولنور قنامله والنصب علم المفعولیة * اعرابده سابق کبی در ویا بیه حرف مصدر اوله یعنی حقیقه مفعول اوله مفاعیل خسه کبی ویا حکما سائر منصوبات کبی * ویا حرف نسبت اوله یعنی مفعوله منسوب حالت اول حالت فضلاتده فضله اولسیدر مفعولر کبی وان باینک اسمنده ولانک اسمنده وکان باینک خبرنده ومانک ولانک خبرنده مرفوعیله تمام اولمیدن صکره واقع اولقدردر * والجر علم الاضافة اعرابده سابق کبی در بونده علم الاضافیه دیمدی زیرا اضافت مصدردر ذاتنده پس آفی یا وناکتور مکله تکرار مصدر قلفه احتیاج یوقدر و دخی جرک ملحقاتی رفعک و نصبک کبی پس الحاقی اشعار ایدر یاکتور مکله احتیاج یوقدر (محصول ترکیب)

جمله الاسم مادل به معطوفدر (محصول ترکیب) اسمک بعض خواصندندر لام تعریف داخل اولوق بعض دیدک زیرا اسمک علاماتی و خواصی چوقدر * لام تعریف افاده ایلک سیویه مذهبدر و اولنده همزه ابتداء بالسکون ممکن اولدیغی ایچونددر و اما سیو یهک استادی خلیل قنده ال در بل و هل کبی اما مبرد قنده بالکزه همزه در لام همزه استغهای فرق ایچون کلشدر و العلم عندالله جر و حرف جر اسم مخصوصدر زیرا حرف جر معنای فعلی اسم اولاشدر و تنوین اقسامیله یعنی تریم و فالیدن غیریکه تنوین تنکیر و تمکن تعظیم و تحقیردر اسم مخصوصدر مسند الیه اولقده اسم مخصوصدر زیرا فعل دائما مسند اولور مسند الیه اولماز و حرف نه مسند اولور و نه مسند الیه اضافه اسم مخصوصدر یعنی حرف جر تقدیریه مضاف اولوق اسم مخصوصدر * وهو معرب و مبنی * و او حرف عطف هو محلا مرفوع مبتدا جائدر اسم معرب لفظا مرفوع خبری و مبنی معطوفدر معربه و جمله اسمیه معطوفدر ماقبله (محصول ترکیب) معرب اسم مفعولدر افعال بایندن لغته اظهار و ازاله فساد دیرلر پس معرب مظهر فیه یعنی محل اظهار معانی و مزال فساددر و مبنی اسم مفعولدر بناییندن مأخوذدر بنا دنکه مراد قرار و عدم تغیردر بوکلی جزئیاته تقسیدر * فالعرب المركب الذی لم یشبه مبنی الاصل * فاحرف تفسیر المعرب الف و لام عهد ایچونددر و معهود معرب اسمادر مطلق معرب دکل المعرب لفظا مرفوع مبتدا المركب لفظا مرفوع صفت خبر مخذوفدر تقدیری الاسم المركب در یعنی ركب مع الفیردیمکدر الذی اسم موصول لم حرف جزم یشبه فعل مستقبل للم مجزوم حاصلی جحد مطلق در مبنی لفظا منصوب مفعولیدر لم یشبک الاصل لفظا مجرور مضاف الیه در فعل فاعلیله و مفعولیه اعرابدن محلی یوق صله سیدر اسم موصول * موصول صله سیله صفت ثانیه در خبر مخذوفه که الاسم در و بوجه خبر مبتدادر (محصول ترکیب) معرب شول اسمدر که غیریه مرکب اوله بر ترکیله یعنی بر وجهله که عاملی کندویه متحقق و موجود اوله پس زید قائم و غلام زید بو تعریفه داخل اولور زیرا عاملی کندویرینه مقرردر * مبنی اصله ده مشابه و مناسب اولیه که فعل ماضی و امر بغیر اللامدر یعنی امر مخاطب و حرفدر بر وجهله مشابه و مناسب اولیه که منع اعرابه سبب اوله یعنی بونلرک بریسنه مناسب و مشابه اولور سه معرب اولمز مبنی اولور نه که مبنیات اسمده هر برینک مبنی اصله مشابها و مناسبتی بیان اولسه کرک ان شاء الله تعالی * و حکمه ان یختلف آخره باختلاف العوامل لفظا و تقدیرا * و او حرف عطف حکم لفظا مرفوع مبتدا مضافدر اعرابه راجع ضمیره * ان یختلف تأویل مصدرده در ان حرفیه و آخره لفظا مرفوع فاعلی مضافدر معربه راجع ضمیره باختلاف باحرف جر متعلقدر ان یختلف به اختلاف آنکه مجرور مضافدر * العوامل لفظا و تقدیرا اختلاف آخری تفصیلدر ای اختلاف ملفوظا او مقدر دیمکدر و یا اختلاف عواملی تفصیلدر یعنی سواء کانت العوامل ملفوظة او مقدرة دیمکدر حاصلی تمیزلر در ان یختلف نك آخره نسبتندن تقدیری ان یختلف لفظ آخره صکره لفظ حذف اولدی و فعل آخره نسبت اولنوب تمیزلر لکه منصوبه اولدی و جائزدر که مصدر مخذوفه صفت اولار یعنی اختلاف ملفوظا او مقدر و جائزدر که مفعول مطلق اوله بر مضاف حذفیه تقدیری اختلاف لفظ دیمک اوله * تقدیرا لفظانه معطوفدر و بوجه تأویل مفردده اعرابدن محلا مرفوع خبر مبتدادر که و حکمه در و مبتداء خبریه معطوفدر سابق اولان مبتدا و خبره (محصول ترکیب) معربک احوال و احکامندن بعضدر آخری مختلف اولوق ذاتا اعراب حروفله ایسه ابوک

بر برینه بروجله نسبت ایلمکدرکه مخاطبه فائده ویره حاصلی کلام برلفظدر اسناد سبيله ایکی کله بی متضمن اوله ﴿ و لا یتأتی ذلک الا فی اسمین او فی اسم و فعل ﴾ و او حرف عطف و لا یتأتی فعل نفی استقبال لایحصل دیمکدر ذلک اسم اشارت محلا مرفوع فاعلیدر و اشارتدر کلامه یاخود مانضمن کلمتین بالاسناده یاخود مذکور تضمنه یاخود اسناد اصلی مقصود لذاته یه فندبر و الاحرف استثناء و فی اسمین مستثنی و مستثنی منه محذوفدر و مفرغدر تقدیری و لا یتأتی ذلک فی شیء من الاقسام الستة الا فی اسمین و او حرف عطف اسم معطوفدر اسمینه و فعل اسم بوجله فعلیه معطوفدر جله اسمیه یه که الکلام مانضمن در (محصول ترکیب) کلام و یا اسناد و یا تضمن مذکور و یا مانضمن کلمتین بالاسناد و یا اسناد اصلی مقصود لذاته حاصل اولز اقسام سته دن که ایکی اسم و ایکی فعل و ایکی حرفدر و بر اسم و بر فعل و بر اسم و بر حرف و بر فعل و بر حرفدر الا ایکی ترکیبدن زیرا کلامه اسناد لازمدر و اسناده مسند و مسند الیه لازمدر و مسند الیه حاصل اولز الا ایکی اسمده که بریسی مسند اوله و بریسی مسند الیه و یا بر فعل و بر اسمده که فعل مسند اوله و اسم مسند الیه اوله و باقی درت ترکیبدن سنه حاصل اولز زیرا انلرده اسناد بولمز فتأمل بعض نسخده و فعل و اسم و افعلد ﴿ الاسم مادل علی معنی فی نفسه غیر مقترن بأحد الازمنة الثلاثة ﴾ الاسم لفظا مرفوع مبتداء ماسم موصول و یا اسم موصوف دل فعل ماضی معلوم مستتر فاعلیدر مایه مآذ و علی حرف جر معنی تقدیرا مجروردر علی حرفیله متعلقدر دلیه فی نفسه ده دلیه متعلقدر مضافدر مایه مآذ ضمیره بوقدیر جره فی با معناسته در یعنی لفظ نفسیله دلالت الیه ضمیمه الیه دکل حرف کبی و جائزدر که فی نفسه معنایه صفت اوله ای کلمه دلت علی معنی حاصل فی نفسها لافی غیرها کالحرف و جائزدر که ضمیر معنایه مآذ اوله ای علی معنی مقترن فی نفسه لافی متعلقه کالحرف زیرا حرف غیریده اولان معنایه دلالت ایدر الرجل کبی که لام رجلده اولان تعریفه دلالت ایدر وضع ترکیبی اعتباریله تنه که سابق ده اولدی غیر جره معنایه صفتدر و نصبه اندن حالدر زیرامعاده مفعولدر یاخود دلدن مستشادر اما رفعه الاسم دن خبر بعدالخبردر و یاخود مبتدای محذوفه خبردر یعنی هو غیر مقترن دیمکدر و جله معنادن حالدر و اکا صفتدر فندبره مقترن لفظا بمجرور مضاف الیه بدر تقدیری غیر مقترن جزء المعنی * بأحد متعلقدر مقترن نه الازمنة لفظا بمجرور مضاف الیه بدره الثلاثة صفتدر ازمنه یه و جله فعلیه صلدر و یا صفتدر مایه مآصله سبيله و یا صفتیه خبر مبتدادر که الاسمدر (محصول ترکیب) اسم بر کله در که نفسیله و یا نفسنده اولان معنایه دلالت الیه غیرینک انضمامیله و یا غیرین معنایه دلالت الیه یه حرف کبی مدلول معنائک جزئی اوج زمانک برینه مقارن اولیه فعل کبی که معنائک بر جزئی زماندرأمل تدر ﴿ تحسین مصنفه که اولاضمن دلیلده اقسام ثلاثه نك حدودینه اشارت ایلدی اندنصکره و قد علمدیمکه تنیه ایلدی اندنصکره اقسام ثلاثه نك هر برینک تعریفی مصرح ذکر ایلدی مراتب طبایعک اختلافه کوره و قناکم مصنف تعریف و تفسیر اسمدن فارغ اولدیسسه دلبدیکه بعض علاماتی و خواصنی ذکر ایلده که طالبه زیاده بصیرت حاصل اوله پس ﴿ و من خواصه دخول اللام و الجر و التوین و الامداد الیه و الاضافة ﴾ دیدی و او حرف عطف من خواصه ده من حرف جار تبعیضیه و خواص مجروردر من حرفیله اسمدر اجمع ضمیره مضافدر دخول لفظا مرفوع مبتداء و من خواصه مقدم خبری اللام لفظا بمجرور دخولک مضاف الیه بدره و الجر رفعه دخول معطوفدر و من خواصه الجر دیمکدر و یا مدخوانه دخول الجر تقدیرنده و التوین امر ابده ماقبلی کیدرو الاسناد دخول معطوفدر و الیه اسناده متعلقدر و ضمیر اسمدر اجمعدرو الاضافة اسناده معطوفدر و بو

انکچون ارالنده طاطی ترک ایلدی و الاول و او حرف عاطف الاول لفظا مرفوع مبتداه اما سابق
 کبی حرفدر ان یقترن ان تدل کبدر اعرابه یعنی و حال الاول اما اقتران یاخود و الاول اما ذو
 اقتران در * بأحد جار مجرور یله اعرابدن محلا منصوب مفعول به غیر صریحیدر یقترنک یعنی اکا
 متعلقدر * الازمنة لفظا مجرور مضاف الیهیدر بأحدنک و الثلاثة لفظا مجرور صفتیدر الازمنةک
 و ارالنده تطابق معنوی ثابتدر و جارزدر که بدل اوله ازمنه دن و بوجه خبر مبتدادر و مبتداه خبر یله
 جله اسمیه معطوفدر جله سابقه یه اوله اعرابه سابق کی دره الثاني الاسم الثاني الحرف کی در
 اعرابه و الاول مبتداه الفعل خبری و جله معطوفدر ماقبلنه (محصول ترکیب) کله بواج قسمه
 منقسمدر زیرا حالی یا نفسنده منابه دلالتدر یادککدر ایکنجیسی یعنی نفسنده معنابه دلالت الطین
 حرفدر زیرا حرف غیریده معنابه دلالت ایدر الرجلک لای کی که وضع ترکیبی اعتبار یله مابعدنده که
 اسم متضمن اولدینی معنای تعریفه دلالت ایدر یعنی لامله ترکیب اولدینی حینه رجل متضمن اولدینی
 تعریفه دلالت ایدر سائر ادواتده بویه در ففس و اولکیسی یعنی نفسنده معنابه دلالت ایلین اول
 معنایکده برجزوی یا وچ زمانک بری اوله که ماضی و حال و استقبالدر یاخود اولیه ایکنجیسی یعنی
 نفسنده معنابه دلالت ایلیه و اول معنایک برجزوی زمانه مقارن اولیه اسمدر و اولکی یعنی نفسنده
 معنابه دلالت ایلیه و اول معنایک برجزوی وچ زمانک بری اوله اول فعلدر حاصلی حرفده معنی
 یوقدر بلکه مقارن اولدینی کله ده اولان معنابه دلالت ایدر وضع ترکیبی اعتبار یله اما اسمده معنی
 وار لیکن برجزوی وچ زمانک بریسی دکل اما فعلده معنی وارددر که برجزوی وچ زمانک بریسیدر
 * معلوم اوله که بوقریر سعدالدینک و هندینک روشی اوزره در اما سید و جامی دیر که حرفده معنی
 و اریکن دلالتده مستقل دکل ضمیمه به محتاجدر و العلم عندالله و قد علم بذلك حدک و احدها *
 و او حرف عطف تقدیری قدتین و قد علم دیمکدر و قد حرف تقریب و یا حرف تحقیق علم فعل ماضی
 مبنی للفعل بذلك با حرف استعانت و یا حرف سبب و ذلك اسم اشارتدر بعیده محلا مجروردر با یله
 جار مع المجرور علم یه متعلقدر حد تعریف جامع و مانع دیمکدر علمک مقام فاعلیدر مضافدر کله اولده
 واحده منهاین حرف بیان و ضمیر محلا مجرور من ابهر راجعدر کلمات ثلاثیه جار مع المجرور اعرابدن
 محلا مجرور صفت واحددر (محصول ترکیب) تحقیق ظاهر اولدی و یلندی دلیل مذکورله انواع
 ثلاثهک هر برینک تعریف جامع و مانعی الکلام ما تضمن کلین بالاسناد الکلام لفظا مرفوع مبتداه
 ما اسم موصول و یا اسم موصوف یعنی اللفظ الذی تضمن یا لفظ تضمن و تضمن فعل ماضی مبنی للفاعل
 و تحتنده مستتر ضمیر فاعلی راجعدر ما اسمنه و کلین مفعول به صریحیدر و بالاسناد با حرف استعانت و یا
 سبیت و یا حرف الصاق تضمن یه متعلقدر و یا مصدر محذوفه صفتدر ای تضمننا متبعا و یا کلتنه
 صفتدر ای کلین ملتبتین بالاسناد (محصول ترکیب) کلام لغتده سوزه دیرلر آ و ا کر چرق و اما نحو یلر
 اصطلاحنده بر لفظدر که ایکی کلمه بی متضمن اوله یعنی ایکی کلمه دن مرکب اوله حقیقه و یا حکما
 یعنی کلمهک هر بریسی کلامک ایچنده اوله پس متضمن اسم فاعل وزنی اوزره مجموعهیدر و متضمن
 اسم مفعول وزنی اوزره هر بریسیدر مثلا زید قائم دیسک مجموعی متضمندر زیدی و قائمی پس
 متضمنه متضمن بر اولز اسناددن مراد اسناد اصلی مقصود لذاته در مثلا مبتداه یله خبر و فاعل و فاعل
 اره سنده اولان اسناد اصلی و مقصود لذاته در اما زید ابوه قائم و یازید قام ابوه دیسک ابوه قائم و قام
 ابوه اولان اسناد مقصود لذاته دکل در مبتداه خبر اولقی ایچوندر حاصلی اسناد کلامده ایکی کلمه بی

مرفوع منفصل تقدیر ایدرلر هو هی انت کی و بونلره احکام لفظی دیرلر پس بونک کیلر حکما
و تقدیرا اولور حقیقه اولمز و محذوف اولان حقیقه لفظدر زیرا کاهی انسان آتی تلفظ ایدر و خدا
کلماتی تعریف لفظده داخلدر زیرا انسان آتی تلفظ ایدر و وضع لفظده قومقدر اما اصطلاحده بر لفظی
بر معنایه دلالت ایلمکچون تعیین الیکدر و وضع یا افرادی اولور یا ترکیبی افرادی اولدر که هر لفظی
یعنی اسم و فعل و حرفی بر معنایه تعیین الیکدر باشقه باشقه پس واضح یار اولور یا متعدد اما وضع
ترکیبی ایکی لفظی یا زیاده استعمالده معنای افرادیلرینه دلالت ایتمکچون تعیین الیکه دیرلر پس
واضح متعدد اولور بلا شک زیرا مستمللرک نهایی یوقدر یعنی واضع لک حصری و حدی یوقدر
یعنی بر شیلله قصد اولنانه دیرلر کر کسه لفظ اولسون کر کسه غیر یسی مفرد لفظه صفت اولدقه
دیمک اولور که لفظک جزئی معنایک جزئیه دلالت ایلمه معنایه صفت اولدقه دیمک اولور که
لفظ کندییه مقسم اولیه لفظه صفت اولوب مرفوع اولقی اولادر معنایه صفت اولوب
مجرور اولقدن زیرا افراد حقیقه لفظه صفتدر معنایه صفت اولقی تبعیله در اگر چه ذاتیه کوره
مرکبده اولور سه جیمه افعالک معنایی کی (محصول ترکیب) کلمه بر لفظدر که معنای مفرد
ایچون موضوع اوله یا خود کلمه بر لفظ مفرددر که معنایه دلالت ایچون موضوع اوله و یا معنی مفرد
اولدینی حالده و یا لفظ مفرد اولدینی حالده یعنی کلمه بر لفظ موضوعدر معنایه دلالتیچون معنی
مفرد اولدینی حالده و یا لفظ مفرد اولدینی حالده و هی اسم و فعل و حرف و هی و او حرف
عطف هی محلا مرفوع مبتداء اسم لفظا مرفوع خبری و فعل و حرف معطوفدر اسم اوزرینه و بوجه
معطوفدر الکلمه جله سنه معلوم اوله که ضمیر مذکر لیه و نث بیننده واقع اولسه تذکر و تأنیثی جا ندر
و بوقسیم کلی الی جزئیانه در تقسیم کل الی الاجزاء دکلدر حاصلی کلمه بونلره صادقدر و بواجب قسمه منقسمدر
دیمکدر حیوانی انسانه و فرسه و غیر یلره تقسیم کی در سر کنجینی عسله سر کیمه تقسیم کی دکلدر
(محصول ترکیب) دخی کلمه اسم و فعل و حرف در لانها اما ان تدل علی معنی فی نفسها اولالثنائی
الحرف و الاول امان یقترن بأحد الازمنه الثلاثه اولالثنائی الاسم و الاول الفعل لانها لام حرف
جر متعلقدر مقدر انحصرت فعلانه تقدیر انحصرت الکلمه فی هذه الاقسام الثلاثه لانها یعنی لان
حالتها انک اسمیه بر مضاف تقدیر ایلک کرک کیم حل صحیح اوله زیرا ان تدل تأویل مصدرده در
پس بر سنه تقدیر اولماسه حل صحیح اولمز یا خود ان تدل که دلالت معناسنه در بر مضاف تقدیر
ایدوب دیرز لانها اما ذات دلالت اولای پس حل صحیح اولور اما بر حرفدر معطوف علیه
اوزرینه تقدیمی واجبدر امای عاطفه ایله و یا او عاطفه ایله مستعمل اولسه * ان حرف ناصب تدل
فعل مستقبل منصوبدر ان حرفیه فاعلی نحتنده مستتر راجعدر کلمه به علی حرف جر معنی تقدیرا
مجروردر علی ایله جار و مجرور محلا منصوب مفعول به غیر صریحیدر * ان تدلک فی حرف جر
نفسها مجروردر فی حرفیه و مضافدر کلمه به راجع ضمیره جار مجرور یله اعرابدن محلا مجرور صفقدر
معنایه و مجموعی متعلقدر ان تدلیه که محلا مرفوع خبریدر انک وان اسم و خبریه اعرابدن محلا
مجروردر لامیه و جار مجرور یله اعرابدن محلا منصوب متعلقدر مقدر انحصرت فعلنه او حرف
عطف و لا حرف نفی مقدره داخلدر که ان تدل اکا قرینه در تقدیری اولای تدلدر و بوجه معطوفدر
ان تدل جله سنه الثانی تقدیرا مرفوع مبتداء الحرف لفظا مرفوع خبری و بوجه اولایه مبنی در

ایلدی عنبسة الفبل ونیجه اشیاء زیاده ایلدی واندن میون الاقرن ابو عبدالله اخذ ایلدی ونیجه اشیاء
زیاده ایلدی واندن عبدالله بن اسحاق الحضرمی وآندن ابو عمرو بن الصلاح و یونس بن حبيب و ابو
الخطاب الاخفش و عیسی بن عمر الثقفی و آندن خلیل بن احمد الازدی واندن جاد بن سلمة بن دینار
ونضر بن شمیل و ابو محمد یزیدی و علی بن نصر البجهمی و ورخ السدوسی و عمرو بن عثمان سیویه
ومذکور لده آنک کی کیمسه کلدی ونحو آنک فتند نهایت بولدی و آندن چوق کیمسه تلذ ایلدی اما
ارالنده سید بن مسعدة الاخفش امتیاز بولدی و سیویه دن اسن ایدی یعنی یاشلی ایدی اما خلیلدن تلذ
ایلدی سیویه دن ایلدی حاصلی مذکور لر بری برندن ارتری نحو سیویه تمام اولدی و جیع علوم مبادی
وضعد شیء بسیر وضع اولدی صکره زیاده ایده ایده تدریج له کاله ایرشدی ثم کلام المطرزی
* معلوم اوله که اکثر علمای نحو دأبنددر کتابلریک اولانی کلمه و کلام ایله ابتدا ایلک زبر ابونر
نحوک موضوعلریدر علمک موضوعی اولدر که علمده اول موضوعک ذاته عارض اولان احوالندن
بحث اوله مثلا علم طبده موضوع بدن انساندر که آنده بدن انسانه عارض اولان اشیا دن بحث
اولتمشدر صحت ومرض و اغذیه و اثر به و البسه کی نحوه کلمه و کلامه عارض اولان اعراب
و بنادن و بونله متعلق اولان احوالندن انصراف و عدم انصراف و تعریف و تنکیر و تشبیه و جمع
الی مابینها بحث اولور * و کلمه بی کلام اوزره تقدیم ایلدیلر زیرا کلمه کلامک جزئیدر لفظی
لفظندن مفهومی مفهومندن و اعراب بالذات لفظی و تقدیریا و محلیا کلمه به راجعدر اولو وجهیه
محلا ثانی و بعضلر دیدلر که موضوع نحو کلمه عربیه در فقط و بعضلر دیدیکه کلمه و ترکیبدر اسنادی
اولسون غیر ی اولسون * مصنف حضر نلری بو کتابک اولنده سائر کتابلری کی جد و ثنائی و صلوة
و نحتی یازمدی و دلیلدن ذکر یله و یا کوکلدن یکجور مکالمه اکثفا ایلدی کیچون پس جدی ترک ایلدی
دیگه موجه دکلدن ایلمدی مصنف بسماله و جمله ذکرندن صکره * الکلمه لفظ وضع لعنی مفرد *
دیدی الکلمه لفظ مرفوع مبتداء لفظ مرفوع خبری وضع فعل ماضی مبنی للمفعول قائم مقام فاعل
تخنده مسترهور اجمدر * لفظه لعنی تقدیرا مجرور لامله جار مع المجرور مفعول به غیر صریحدر وضع نك
یعنی ا کا متعلقدر مفرد لفظا مجرور معنایه صفتدر و رفعله لفظه صفتدر و نصبه مجرور دن حالدر و یا
وضع ده مستکندن و جمله فعلیه صفت لفظدر * معلوم اوله که الکلمه ده لام تعریف جنس ایچوندر
یعنی تعین ماهیت و حقیقت ایچون حاصلی علمه نحو اراسنده معتبر اولان کلمه دیمکدر مطلق دکل پس
تاو حدة نوعیه اولور یعنی حقایقندن برنوعی حقیقت دیمکدر که حقیقت کلمدر و کلم اسم جنس
جمعیدر که اسم و فعل و حرفندن مرکب اولان ترکیبده مستعملده برسی ترکیبده اولسه کلم دیمزلر
آنک ایچون ابن مالک الفیه سنده * و اسم و فعل ثم حرف الکلم * واحده کلمه بیورمش پس کلامه کلم
بینده عموم و خصوص من وجه وار زیرا کلام ایکی کلمه دن مرکبه دیرلر و دخی زیاده ده معنی
دار اولمق کرک اما کلم اسم و فعل و حرفندن مرکب اولمق کرک کرکسه معنایی اولسون کرکسه اولسون
لفظ صحاح جوهریه آغزدن آتمغه دیش یعنی پس کرک اصلنده مصدر اولدیفیچون تذکیر و تأنی
برابر در اما بونک کی برلده ملفوظ معنایه در پس علمای نحو نقل ایلدیلر لفظ انسان سوبلیدیکه
دینور حقیقه و حکماء مهمل اولسون موضوع اولسون مفرد اولسون کرکسه مرکب لفظ حقیقی زید
و ضرب و فی کبیدر و حکمی زید قام و یقوم کی زیرا بونک کی افعالت تخنده مستر اولان ضمائر
اصوات و حروفندن دکلدرو آنکیچون لفظ وضع اولماشدر بلکه استعاره طریق له بونک ایچون بر ضمیر

قاسم انباری امالی نام کتابنده و حافظ ابو القاسم بن عیسیٰ کر تاریخ دمشق کتابنده ابن ابی ملیکه دن روایت ابیشرکه حضرت امام عمر ک خلافتی زمانده مدینه به بر اعرابی کلدی و دبیکه الله تعالی حضرت محمد صلی الله علیه وسلمه انزال ایلدی بکا کیم او قودر بر کسه دبیکه بن او قوده یم پس بوکا سوره بر ائندن تعلیم الیکه باشلدی و دبیکه (ان الله بری من المشرکین و رسوله) لامک کمریله چونکه اعرابی دبی بلوردی دیدی که الله تعالی رسولندن بریمدر اکر الله تعالی رسولندن بری ایسه بنده رسولندن بری ام دیدی بوسوز حضرت امام عره ایرشدی و اعرابی بی دعوت ایلدی و دیدی یا اعرابی اللهم رسولندن بری می اولورسون اعرابی دیدی یا امیر المؤمنین بن مدینه به کدم و قرآن شریفی میلزدم و دبیکه قرآن عظیمی او کریم بر کیمه بکا سوره برایی تعلیم ایلدی و دیدی (ان الله بری من المشرکین و رسوله) پس بن دیدم الله تعالی رسولندن بریمدر اکر الله تعالی رسولندن بری ایسه بنده بری اولورم حضرت عمر دیدی بویه دکلدر یا اعرابی (ان الله بری من المشرکین و رسوله) لامک ضمیمه پس اعرابی دبیکه بنده والله بری او اورم الله و رسولی بری اولان کیمه دن اندن صکره حضرت عمر تنبیه ایلدی که قرآن کریمی تعلیم ایلسون الالفت عربیه عالم اولان کیمه * و ابو الاسود دؤلی به امر ایلدی تا نحوی وضع ایلدی * اما ابو القاسم عبدالرحمن بن اسحاق الزجاجی نحوی امالی نام کتابنده عنقه ایله ابو الاسود دؤلیدن روایت ایدر که دیدی بر کون حضرت امام علی به واردم کوردمکه باشین اشاعه ایلدوب فکره طالش دیدمکه یا امیر المؤمنین ندر فکرک دبیکه بوسرک شهر کرده یعنی بصرده لحن ایشتمد پس دبیکه بر کتاب وضع ایدم اصول عربینده دیدمکه اکر بویه ایدرسک بزى احیاء ایدرسک و بو لغتی ابقاء ایدرسک آندن او چکوندنصکره بنه یاتنه واردم پس بکا بر مکتوب صوندیکه آنده یازمش * بسم الله الرحمن الرحیم الکلام کله اسم و فعل و حرف فالاسم مانبا عن المسمى * یعنی اسم شول کله در که معمادن و ذاتدن خبر و یر * والفعل مانبا عن حركة المسمى * یعنی فعل شول کله در که معمک حرکت و حالتی ییلدر * والحرف مانبا عن معنى ليس باسم ولا فعل * یعنی حرف شول کله در که بر معنایه دلالت ایلیه که اول معنی اسم و فعل معناسی دکل اندن صکره بکا دبیکه سنده تتبع ایله خاطریکه کلنی زیاده ایله اندنصکره بکا دیدی * اعلم یا ابا الاسود ان الاشياء ثلاثة ظاهر و مضمرة و شئ ليس بظاهر ولا مضمرة * یعنی اشیا او چدر بر قسمی اسم ظاهر در و بر قسمی اسم مضمردر و بر قسمی نه ظاهر و نه مضمردر بو اولدر بعض محلرده بر ضمیر مرفوع استعاره ایدر لر مثلا زید قام و یقوم کی فتأمل * ابو الاسود دبیکه امام بویه دبیکه کدنصکره بنده نیجه اشیا جمع ایلدم و اکا عرض ایلدم و ارا رنده حروف نصب و ارا ایدی اکا ان ولیت و لعل و کان حرفنی ذکر ایلدم و لکن حرفنی ذکر ایلدم پس دبیکه نیچون آنی ترک ایلدک بن دیدم بونی آنلردن ظن ایلدم دیدی بلی آنلردنر بونی آنلره زیاده ایله بنده زیاده ایلدم انهی کلام سیوطی * سیرافی دبیکه محبوب بصری خالد حداددن روایت ایلدی که عربیتی اول وضع ایلین نصر بن ماصدر اما ابن لهجه ابو نظردن روایت ایدوب دیدی اول واضع عربیت عبدالرحمن بن هزمزدر انهی ما اورده السیرا فی * معلوم اوله که اول واضع ابو الاسوددر دینلردخی نیجه سبب یازمشل لیکن کثرت سواددن اعراض ایدوب ایکی سبب اوزره اختصار ایلدک امام طرزی مقامات حریری شرحنک آخرنده اصمعی دن روایت ایدر که نحوی اول واضع بصرده ابو الاسوددر اندن اخذ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سودی

الحمد لولیه * والصلوة علی نبیه * وعلی آله واصحابه المهتدين بهدایته * وبعد بومسترك منقشی
وبو محررك مرقتی ضعیف ونحیف وقاصر ومقصر سودی كناهكار حقیر جعل الله ذنبه مغفورا
وعیه مستورا ایدر كه بركون اشرف اوقاته واسعد ساعاته سرآمد وسر افراز آغایان اولان وجود
شریفك وعنصر لطیفك مجلس شریفیله ومحفل منیفیله مشرف ومستعد اولق میسر اولدی
الكلام یجر الكلام وينساق الى المرام حسب نجه فن نحو ده كافیه كه طالبینه وافیه ودر دلینه شافیه
كافیه در تذكر اولندی ابتدیه كه نه اولیدیكه بو محذره صاحب جلالك ونوعروس بحمله خیالك
پردۀ افغانی وحجاب امتناعی رفع ایدر تركی لباسله بر شرح اولیدی تا كیم مشكلاتنی بیان ومعضلاتنی
عیان ایدوب عباراتی معلوم واستعمالاتی مفهوم قانونی مضبوط واسلوبی مربوط دوشیدی ایتدیكه
بعینة بزدان وهمت دوسنان بوقضیه نك حصولی بر ادنی التفاته موصولدر هماندم اولصاحب
سعادت * وعدا لكریم دین وخلفه شین * دیوب لباس التماس دامن محكم طو توب كریز بولارین سد
وبهانه سوزلرین رد قیلدی * اگر چه كیم تركی عبارت ظرافتدن دور لیكن المأمور معذوردر
وچونكه بو عجماله صورت تحریر وسمت تقریر بولدی تفألا دیباجه سنی القاب دولت نصاب سعادت
اكتساب صاحب همت عالیله واهب مزاید عالیله شول ذات شریفیكه سده رفیعده سی ملتئم شفاه
ارباب فضائل وشول عنصر لطیفیكه سادت منیعده سی محط رجال افاضل وامثالدر شمس فلك اقبال
بدر سماء شرف وكمال نور سعادت جبهه سنده باهر ونور سیادت وجنه سنده زاهر ونامدار وسردار
آغایانكه آغای یكچیر یاندر حسن اغا نام همابونیه مطرزومعنون قلدیم لازال اذبال آخر الزمان مطرزة
بطراز آرایه ورقاب الناس مطوقة بطوق آلائه ما یرق الغمام ویطوق الحمام * معلوم اولهكه
جلال الدین عبدالرحمن سیوطی الفیه سنك شرحنده علوم عربیه نك شرف وفضلنده وتعلم وتحصیلنده
اولقدر احادیث مرفوعه وآثار موقوفه ومقطوعه ایراد ایشلدر دلائل وبراهینله واسانیدو عنعنله لرله
جیعنی ذكر ایلسك بر جزؤ مقداری یره انجق صغار لیكن بونده مناسب واضع اولنی و سبب
وضعی بیان ایلکدر * معلوم اولهكه علماء بو خصوصده اختلاف ایشلدردر پس ابو بكر محمد بن

الجزء الثالث من

شرح الكافي سرياً على شيخنا

كافية ذوى الارب في علم كلام العرب

ترجمة الكافية بالتركي لولانا سودى

مترجم مشار اليه بوصف هو يد رء مامله كالاى علم وعرف الله رأس المال كالدين وابه دار و بازار اعتبارده مظهر
سوديشمار اولوب طريق سعادت رفيقه سالك ورهبرده عقبات ومسالك اولدوقد نصكره بر مقدار وظيفة
تقاعديله تقاعدات تشيدى ابراهيم باشا سراينده اولان غلمان خاص شهنشاهى به معلم تعيين اولنوب اول مشغله
شريفه ايله بيك حدودنده سرمايه عمرى اتمام وعزم راحتكده دار السلام ايلدى مولاناى مرقوم
سودا كر جنس فاخر علوم مباني مقدماتى سديد معلم مفيد ايلدى مشوى شريفه شرحى وكافيه وشافيه به
ترجمه سى واردر (ذيل اشقايق لعطائى افندى)

مترجم مغفور لهك (كستانان) مصلح الدين شيخ سعدى به وحافظ شيرازى قدس الله سرهماك (ترجمان
لسان الغيب) ايله مشهور اقام ديوان شريفه شرحلى بالدفعات طبع ونشر اولنديغندن ترجمه حالى
تعريفدن مستغنى واشبو كافيه ترجمه سى فضل وكالنه دليل كافيدر

معارف نظارت جليله سنك ۱۶ ربيع الاول ۱۳۱۱ و ۱۴
تشرين اول ۱۳۰۹ تاريخ و ۴۸۵۰ نومرولى رخصتنامه سيله
مطبعة عامر ده طبع اولتمشدر

ناشرى

مصحح كتيب مطبعة عامر عثمان حليمى قهره حصار

واضربان ولاتدخلهما الخفيفة خلافا لـيونس وهما في غيرهما مع الضمير البارز كالمفصل فان لم يكن فكالمفصل ومن ثم قيل هل ترين وترون واغزن واغزن والمخفة تخذف لساكن وفي الوقف فیرد ما حذف والمفتوح ما قبلها تقلب الفا ﴿ ازجمله حروف نون تأکید است و او برد و قسم است یکی خفیفه ما کنه و این بر اصل خود است زیرا که این حرفست و اصل حرف بنا است و اصل بنا سکون است قسم دوم ثقیله مفرکه بسبب التقاء ساکنین و حرکت او قححه است با غیر الف از جهت خفت قححه و بالف حرکت او کسره است بسبب مشابعت با تون امرایی که در فعل مضارع است بعد از الف خواه آن الفی که قبل از نون تأکید است الف ثنیه باشد خواه الف فاصله چون اضربان و اضربان و نون تأکید مخصوص است بفعلی که درو معنی مستقبل باشد و درو معنی طلب باشد چون امر و نهی و استفهام و تمنی و عرض و قسم و اندکست نون بانفی بنابر مشابعت با نهی اگر چه درو معنی طلب نیست چون زید لا یقوم و نون تأکید لازم است در جواب قسم چون فعل مضارع مثبت باشد مثل بالله لاعلمن و بالله لا یکدن از جهت آنکه تأکید با قسم بغایت مطلوب است و بسیار است در استعمال ﴿ نون تأکید با فعل مضارعی که شرط باشد و کلمه شرطش این باشد مؤکد بما چون اما تذهبن بک و اما تخافن و در ما تقدم اشارتی رفت باین معنی که چون حرف شرط که وسیله است مؤکد شود شرط که مقصود است اولی تأکید باشد ﴿ و ما قبل نون تأکید با ضمیر جاعت مذکرین که آن واوست مضموم باشد چون اضربن و هل تضربن و بایائی که ضمیر مخاطب مؤنث است مکسور باشد چون اضربن و هل تضربن و در ما عدا ی این دو مفتوح باشد یعنی در مفرذ مذکر خواه مخاطب باشد و خواه غائب چون اضربن و هل تضربن و هل یضربن زید ﴿ و در مفرذ مؤنث غائبه چون هل تضربن هند و هل تضربن هند و در ثنیه و جمع مؤنث قبل از نون تأکید الف باشد یا الف ثنیه یا الف فاصله میان نونات در جمع مؤنث ﴿ و الف قابل حرکت نیست و ما قبل الف البتة مفتوح باشد و درین دو موضع یعنی ثنیه و جمع مؤنث نون تأکید خفیفه در نیاید زیرا که التقاء ساکنین شود لاعلی حده و یونس از نحو یان جائز داشته است دخول خفیفه را درین دو موضع چون اضربان و اضربان و ضمف قول او ظاهر است ﴿ و بحث در آنست که افتادن و او در مثل اضربن از جهت التقاء ساکنین است لاعلی حده یا از جهت ثقل و او است بعد از ضمه و قبل از نون مشدده ﴿ جمعی گفته اند که از جهت التقاء ساکنین است زیرا که در التقاء ساکنین علی حده شرط آنست که هر دو ساکن در یک کلمه باشند و نون مشدده کلمه دیگر است در مثل اضربان الف انداخته نشد که اگر انداخته شدی نون مشدده مفتوح کشتی و صورت ثنیه ملتبس بصورت مفرد بودی زیرا که هر دو را صیغه اضربن است و در جمع مذکر این التباس نیست ﴿ و در مثل اضربان الف از برای فصل است میان نونات اگر انداخته شود اجتماع نونات که مکروه است لازم آید ﴿ و بعضی دیگر گفته اند که در التقاء ساکنین علی حده شرط نیست که هر دو ساکن در یک کلمه باشد پس اضربان و اضربان بر اصل خود اندامادر اضربن اگر چه التقاء ساکنین علی حده است لیکن و او را بواسطه ثقل انداخته اند و ضمه دلیلست بروی و یا را از برای ثقل انداختند و کسره دلیل بروی ﴿ و بدانکه چون نون تأکید متصل شود بفعل معرب آن فعل مبنی گردد و حرکت امرایی از وسائط شود چون هل تضربن که مبنی شد بر قح و هل تضربن و هل تضربان که نون امراب ازین الفاظ ساقط شد و بسبب بنا آنست که نون اگر کلمه دیگر است اما از جهت شدت اتصال بمنزلة جزؤ شده است پس علامت امراب پیش از و نشاید که لازم آید که در وسط کلمه بود و بعد از و نشاید که لازم آید از آنکه امراب فعل جاری بر حرفی شود که کلمه دیگرست حقیقتا والله اعلم ﴿ تم طبع الکتاب ﴿

مسند الیه است پس آنجا اخراج کلمه از اصل خود لازم نیاید تا ضعیف باشد یا آنکه در بعض مواضع حال تأیید
 مسند الیه و تد کبروی مشتبّه باشد و تأیید فعل ظاهر شود چنانکه در اسماء اعلامی که مذکور و مؤنث اطلاق
 کرده شود ﴿التوین نون ساکنه تتبع حرکت الاخر لا تأکید الفعل و هو التکین والتشکیر والعوض والمقابله
 والترنم و یحذف من العلم الموصوف باین مضاف الی علم آخر﴾ از جمله حروف توین است و آن نویست ساکن
 که تابع حرکت آخر کلمه باشد نه از برای تأکید فعل ﴿نون ساکن کفیم قانون متحرک بیرون رود که آن توین
 نیست﴾ و مراد از سکون آن نون آنست که در اصل ساکن باشد و شاید که بواسطه ماضی متحرک شود
 چون عاده الاولى ﴿و کفیم که تابع حرکت آخر باشد زیرا که نون ساکن چون تابع حرکت آخر کلمه
 نباشد آنرا توین نکوبند چون نون عن و نون من و نون من ﴿و باین قید که از برای تأکید فعل
 نباشد بیرون رفت نون تأکید خفیفه چون اضر بن ﴿و توین بر پنج قسم است ﴿اول توین نمکن که دلالت
 میکند بر امکنیت اسم یعنی بر آنکه اسم معربست و منصرف چون زید و رجل و اسم معرب را متمکن خوانند
 یعنی استوارست در اسمیت زیرا که اصل در اسم امر است پس اسم مبنی متمکن نباشد در اسمیت و هرگاه که اسم
 معرب و منصرف باشد آنرا متمکن امکن خوانند و اگر معرب باشد لا ینصرف آنرا نمکن غیر امکن خوانند
 و توین نمکن مخصوص است بتمکن امکن ﴿دوم توین تشکیر که فارقت میان معرفه و نکره چنانکه کویی
 صه بلاتوین ای اسکت السکوت الذی تعرفه و صه بتوین ای اسکت سکوتا ما و برین قیاس است مه و مه
 ﴿سیوم توین عوض از مضاف الیه چنانکه در یومئذ و لیئذ و عا ثمذای یوم اذکان کذا یوم مضافست
 باذ و اذ مضاف بجملة که بعد ازوست چون آن جمله را از برای تخفیف انداخته اند بتوین عوض آن
 مضاف الیه باز داده اند تا کلمه ناقص نماند و ازین قبیلست و کلاً آتینا ای کلام ﴿چهارم توین مقابله و آن
 توینی است که در آخر جمع سلامت مؤنث باشد که در مقابله نونیست که در آخر جمع سلامت مذکر
 است ﴿و بزید یک بعضی این توین داخل در حکم توین نمکن است و هرگاه که مثل معلمات را علم شخصی سازند
 منصرف باشد زیرا که این تا برای محض تأیید نیست بلکه علامت جمعیت است مع التأیید پس در منع
 صرف معتبر نباشد و تقدیر تاه دیگر جائز نیست زیرا که این تاه وجود مانعست از تقدیر تاه دیگر ﴿و بزید یک
 بعضی معلمات در حالت علیت لا ینصرف باشد بواسطه علیت و تأیید و توینی که در او باشد توین مقابله
 است و در قسم نمکن داخل نیست ﴿پنجم توین ترنم و آن در آخر ایات و مصرعهای باشد از برای ترنم
 و سرایدن و آن دو قسم است یکی ترنم غیر غالی که عوض شود از حرف اطلاق چون ﴿یا بااعلاک
 او عسا کا ﴿که عوض است از الف عسا کا که حرف اطلاقست ﴿دوم ترنم غالی که عوض از حرف اطلاق
 نباشد چنانکه ﴿و قائم الاعماق حاوی المخترق ﴿و هرگاه که علم موصوف شود یا بنی که مضافست با علمی دیگر
 توین از علم اول ساقط شود از جهت کثرت استعمال این ترکیب در کلام پس خفت دروی مطلوب باشد
 چون جانی زید بن عمرو و اگر موصوف باین علم نباشد یا مضاف الیه این علم نباشد توین در آنجا ساقط
 نشود چون زید بن اخینا و در هر صورتی که توین ساقط شود از موصوف در تلفظ الف از این ساقط شود در
 کتابت نیز خفت باشد و هر جا که توین ساقط نشود الف نیز در کتابت ساقط نشود و حکم آنکه در آنچه
 گفته شد از سقوط توین در تلفظ و سقوط الف در کتابت چون حکم این است ﴿نون التأکید خفیفه
 ساکنه و مشدده مفتوحه مع غیر الالف تختص بالفعل المستقبل فی الامر والنهی والاستفهام
 والتنئی والعرض والقسم و قلت مع النفی و لزمت فی مثبت القسم و کثرت فی مثل أمات فعلن و ما قبلها مع
 ضمیر المذکر بن مضمر و مع المخاطبة مکسور و فی اعداد ذلک مفتوح و تقول فی التثنية و الجمع المؤنث اضر بن

باشد و خواه نباشد مثلا هرگاه که کفتی اما زید فطلق زید که مبتدا بود و در حیز فاعل جزا بود و این زمان
مقدم شد تا فاصله باشد و تنبیه باشد بر آنکه زید مستلزم انطلاق است همچنانکه شرط مستلزم جزاء
است یعنی زید البته منطلق است و این مبالغه البته از هما یکن من شیء باین معنی مستفاد میشود لیکن بودن
زید بمنزلت شرط از آنجا معلوم نبود و همچنان مبتداء است و منطلق خبر او است و این جمله بحقیقت
جواب اما است و همچنین هرگاه که کوی اما یوم الجمعة فزید منطلق یوم الجمعة در حیز جزا بود
و معمول منطلق بود این زمان مقدم کشت تا فاصله باشد و بمنزلت شرط باشد در استلزام انطلاق
زید و همچنان منصوبست بمنطلق و مذهب دوم آنکه آن فاصله معمول مملیست محذوف نه جزئی
از آنچه در حیز جزاء بوده است خواه آنجا مانعی دیگر باشد غیر فاعل خواه نباشد پس تقدیر اما زید
فطلق اینست که مهمانند که زید فهو منطلق پس زید مرفوعست بآنکه قائم مقام فعل محذوفست
و تقدیر اما یوم الجمعة فزید منطلق اینست که مهمانند که یوم الجمعة فزید منطلق پس یوم الجمعة منصوبست
که مفعول به آن فعل محذوفست و مذهب سیوم آنست که اگر آنجا مانعی دیگر نباشد آن فاصله
جزئی باشد از آنچه در حیز فاعل است همچون مذهب اول و اگر آنجا مانعی دیگر باشد چنانکه کوی
اما یوم الجمعة فان زیدا منطلق در آنجا جائز نباشد که آن فاصله جزئی از ما بعد فاعل باشد زیرا که مخالفت
دو مانع که یکی فاعل است و دیگری آنکه طالب صدر است متعذر باشد و حینئذ یوم الجمعة منصوب باشد بفعل
مقدرای مهمانند که یوم الجمعة چنانکه در مذهب ثانی حرف الردع کلا و قد جاء بمعنی حقا کلمة کلا حرفیست
از برای ردع و زجر است چنانکه شخصی ترا کوید فعلت کذا در جواب کوی کلا ای از دجروا ردع عن هذا
القول و گاه باشد که کلا بمعنی حقا آید چون کلا ان الانسان لیطغی و درین کلا خلاف است که حرفست
همچون کلا ردعی پس مبنی الاصل باشد یا اسم است که مبنی شده است بواسطه مشابهت در لفظ با کلا ردعی
تا التأیث الساکنة تلیق الماضي لتأیث المسند الیه فان ظاهر غیر حقیقی فخیر و اما الحاق علامة التثنية
والجهمین فضعیف تا تأیث ساکنه لاحق میشود بفعل ماضی از برای دلالت بر آنکه مسند الیه آن فعل مؤنث
است خواه فاعل باشد چون ضربت هند و خواه قائم مقام فاعل باشد چون ضربت هند و تأیث را تعقید کرد
بساکنه زیرا که تأیث متهرک لاحق میشود با سماء متقه چون ضاربة و مضروبة و حسنة و ندمانة و مراد
از سکون تا آنست که در اصل ساکن بوده باشد و اگر چه در بعضی مواضع متهرک کرد چون قائماتا و هرگاه که
مسند الیه فعل اسمی ظاهری باشد و تأیثش غیر حقیقی بود در آنجا تو مخیری در آوردن فاعل و نیا و ردن وی
چون طلع الشمس و طلعت الشمس و این سخن درین مقام تذکیر و بیاد دادن آن تفصیلی است که در ماتقدم
گذشت تا معلوم شود که مراد از الحاق علامت تأیث بفعل الحاق این تاها صاکنه است و اما الحاق علامت
تثنی و هر دو جمع بفعل از برای تنبیه بر حال فاعل ضعیفست بخلاف الحاق علامت تأیث بر آن وجه که
مذکور شده است در ماتقدم که آن ضعیف نیست بلکه در بعضی مواضع واجبست و در بعضی مواضع
جائز پس اگر زن آنکه کوی قاما رجلا او قاموا رجالا و قن نساء آن ضعیف باشد زیرا که این علامات
در اصل ضمائراند و باین صفت در کلام بصیر مستعمل اند پس بیرون آوردن ایشان از آنکه ضمیر باشد
و استعمال ایشان از برای مجر دانکه علامت حال مسند الیه فعل باشند که آن مثنی است یا جمع مذکر است یا جمع
مؤنث است چون اکلونی البراغیث مثلا ضعیف باشد بآنکه این احوال در مسند الیه ظاهر است زیرا که
صیغه مثنی و جمع مذکر یا مؤنث از یکدیگر ممتاز اند و تا تأیث ساکنه اصلا ضمیر نیست بلکه علامت حال

چنانکه کوی و الله ان آیتنی لا کرمتک چون قسم مقدم است و در صدر کلام است اهتمام تمام بجانب وی است پس جواب را بحسب لفظ بودی باید داد و علامت جواب قسم در آن جواب بیاید آورد و چون کلمه شرط از آنچه جواب اوست بحسب معنی معزول شده است بحسب لفظ پس التزام کرده اند که عبارت شرط ماضی باشد لفظاً و معنی تا چنانکه کلمه شرط بحسب لفظ عمل نکرده است در جزا در شرط نیز عمل نکند * و اگر از آنکه قسم متوسط شود در کلام بآنکه شرط یا غیر شرط بر قسم مقدم باشد در آنجا جزا نباشد که قسم را اعتبار کنند و جواب را از آن اوسازند و در شرط ماضی را اعتبار کنند و جزا ترتیب قسم را الفا کنند و جواب وی جزای شرط سازند و احکام جزا را بر آنجا اجرا کنند پس آنجا چهار صورت باشد و از برای الفا است یکی بتقدم شرط و دیگری بتقدم غیر شرط مثال اول ان تأتینی و الله آنک جواب از آن شرط است زیرا که او اهم است بواسطه تقدم و مجموع شرط و جزاء سادسده جواب قسم باشد * مثال دوم ان الله ان تأتینی لا تک چون قسم متوسط شود آن اهتمام تمام که بود در آن وقت که در صدر کلام بودی باقی نماند پس جواب از آن شرط شد و شرط و جزاء هر دو خبر مبتدأ اند و مبتدأ با خبر خود سادسده جواب قسم بود مثال سیوم ان آیتنی فوالله لا یتینک جواب بقسم دادند و قسم را با جواب خود جزاء شرط کردند پس فواجب شد تا مقضی هر دو موفی باشد * مثال چهارم ان الله ان آیتنی لا کرمتک جواب را بقسم دادند بحسب لفظ و معنی و بشرط دادند بحسب معنی و مجموع قسم با جواب خود خبر مبتدأ کردند و هرگاه که قسم مقدم باشد در کلام حکم آن قسم مقدم حکم قسم ملفوظ باشد پس در شرطی که بعد از وقت مضی لازم باشد و جواب بحسب لفظ از آن قسم باشد و بحسب معنی از آن شرط کقوله تعالی لئن اخرجوا لا یخرجون معهم * ای والله لئن اخرجوا پس شرط ماضیست و لا یخرجون جواب قسم است و اگر جزاء شرط بودی اولی جزم بود و لام لئن اخرجوا را لام موطئه قسم خوانند یعنی قسم را بر شرط میکنند و رند و بجواب شرط میرسانند تا آن جواب بحسب لفظ مر قسم را باشند شرط و اما التفصیل والتزم حذف فعلها و عوض بینها و بین فائها جزو ممافی حیرها و هو مفعول لما فی حیرها مطلقاً مثل امایوم الجمعة فزید منطلق و قبل هو معمول المحذوف مطلقاً و قبل ان کان جائزاً التقدیم فی الاول والاخری الثاني * کلمه اما از برای تفصیل مجملست غالباً چنانکه کوی جائنی اخوتک اما زید فاکرمته و اما عمرو فاعطیته و اما خالد فاهنته * و شاید که مجمل در کلام مقدم باشد و باقرائن مخاطب را معلوم باشد پس امای اولی را از برای تفصیل آن مجمل ذکر کنند غالباً کفتم زیرا که مادر او ائیل خطب مذکور میباشند از برای تفصیل مجمل و هرگاه اما از برای تفصیل مجمل باشد و اجبت که مکرر شود لفظ چنانکه گفته شد یا تقدیراً کقوله تعالی فاما الذین فی قلوبهم زینغ فیتبعون المحکمات و یردون الیهما المتشابهات * و حکم آنکه کلمه اما از برای شرطست بواسطه لزوم فاست در جواب اما * و اصل اما زید فمطلق این بود که مهمایکن من شیء فزید منطلق پس کلمه اما قائم مقام مهماست و شرط وی که لفظ یکن من شیء است واجب الحذفست از برای اختصار و نکته دیگر که معلوم شود چون اما بجای مهمای استناد و فعل انداخته شد عبارت چنین شد که اما فزید منطلق * پس علامت شرط و علامت جزا یکدیگر متلاصق شدند و این تلاصق بعید بود پس احتیاج افتاد فاصله میان هر دو * و در آن فاصله سه مذهب است * اول آنکه آن فاصله جزئیست از آنچه در حیر فاء جزا بوده است مقدم گردانیده شد از برای فصل میان علامتی شرط و جزاء خواه آن فاصله مرفوع باشد و خواه منصوب و خواه آنجا مانعی دیگر از تقدیم غیر فاء جزا

براخت وی که همزه است و نمیشاید که هل زید قام جائز باشد جلا علی الهمزة بنا بر آنکه فعل محبوب هل است پس هرگاه که در حیر هل فعلی باشد اوراقی نشود که در میان وی و محبوب فاصله باشد و هرگاه که در حیر وی فعلی نباشد گویا که محبوب خود را فراموش کرد * و همزه از آن جهت که اصلست در استفهام و اخفاء است و تصرف در وی بحسب استعمال زیاده از تصرف در هل است پس شاید که کوبی ازیدا ضربت بتقدیم مفعول بر فعل و نشاید هل ازیدا ضربت * و همچنین شاید که کوبی انضرب زیدا و هواخوک از برای انکار ضرب برادر و نشاید که کوبی هل تضرب زیدا و هواخوک از برای انکار ضرب برادر و همچنین شاید که کوبی ازید عندک ام عرو و نشاید که بکوبی هل زید عندک ام عرو یعنی ام متصله قرین همزه شود و قرین هل نشود * و همچنین جائزست که همزه را در سر حرف عاطفه که ثم و فو و او است ان ولو در آوری کقولہ تعالی اثم اذا ما وقع * و ه افن کان * و ه اومن کان و در هل این جائز نیست * حروف الشرط ان و لو و اما لہ اصدر الکلام فان للاستقبال و ان دخلت علی الماضي و لو عکسہ و تلزمان الفعل لفظا و تقدیرا * این سه حرف از برای معنی شرطیت اند و هر سه را صدر کلام است زیرا که دلالت میکنند بر نوعی از انواع کلام * و اصل در باب شرطیت لفظ ان است زیرا که معنی وی استقبالت و اگر چه در فعل ماضی رود و معنی شرطیت و تعلیق بطریق تحقیق در استقبالت متصور گردد چنانکه کوبی ان تضربنی اضربک اگر بزی مرا بزنم ترا و لفظ لو از برای شرطیت و تعلیق تقدیر است زیرا که معنی مضی است و اگر چه در فعل مضارع رود چنانکه لویطبعکم ای لواطعکم و شرطیت و تعلیق در ماضی تقدیری بوده تحقیقی چنانکه کوبی ان ضربتني اضربک اگر میریدی مرا میردم ترا * و این هر دو لفظ مقتضی فعل اند و از وی جدا نشوند لیکن آن فعل شاید که ملفوظ باشد و این بسیار است و شاید که مقدر باشد کقولہ تعالی و ان احدم المشرکین استجارک ای ان استجارک احدو در لو انتم تملکون که اصلش لو تملکون بوده چون خواستند که فعل را حذف کنند تا مبهم باشد و بعد از آن تفسیر کنند تا در ذهن سامع نیک متمکن گردد فعل را حذف کردند و فاعل او که ضمیر متصل بود بمنفصل مبدل گشت و لو انتم شد و بعد از آن تملکون مذکور مفسر آن فعل محذوف گشت * و من ثمه قبل لو انک بالفتح لانه فاعل و انطلقت بالفعل موضع منطلق لیکن کالعوذی فان کان جامدا جائز لتعذر * و از اینجا که لفظ لو مستلزم فعل است و اجبست که در مثل لو انک همزه مفتوح باشد زیرا که ان بآنچه در حیر اوست فاعل آن فعلیست که بعد از او مقدر است ای لو ثبت انطلقت ثبت انداخته شد زیرا که کلمه لو اقتضاء فعلی میکند مطلقا و کلمه ان دلالت میکند بر تحقیق و ثبوت پس هر دو با هم قرینه معنی ثبت شدند و درین موضع که ان بعد از او واقع شود و اجبست که خبر ان فعل باشد لفظ ان فعل بمنزله هوض باشد از آن لفظ فعلی که انداخته شده است مثلا چنین کوبی لو انک انطلقت و نشاید که کوبی لو انک منطلق * و این وقتی میسر شود که خبر ان اسمی مشتق باشد فاعلی که بمعنی وی است بجای آن باشد و اگر خبر ان اسم جامد بود او را فعلی نباشد که بمعنی وی بود اینجا خبر ان شاید که اسم باشد کافی قوله تعالی و لو ان ما فی الارض من شجرة اقلام چون فعلی نیست که در معنی اقلام باشد ناچار بود از بقاء اسم در خبر ان بعد از لو * و اذا تقدم القسم اول الکلام علی الشرط لزمه المضی لفظا و معنی و کان الجواب بالقسم لفظا و معنی مثل و الله ان اتیني او ان لم تأتني لا کرمتک و ان توسط بتقدم الشرط او غیره جاز ان يعتبر و ان بلغی کقولک انا و الله ان تأتني لانتک و ان اتیني و الله لا تینک و تقدیر القسم کاللفظ نحو قوله تعالی ان اخرجوا الایجر چون و ان اطعموهم انکم لمشرون * چون قسم در اول کلام باشد مقدم بر شرط در آنجا و اجبست که شرط ماضی باشد لفظا و معنی و جوابی که بعد از هر دو مذکورست از آن قسم باشد بحسب لفظ و بحسب معنی و از آن شرط باشد بحسب معنی فقط

سری و ماسعر * ای فی بثر حور و حور جمع حائست من حار اذا هلك * و افظة من و باولام ذکر زیادتی ایشان در حروف جر گذشت * زیادتی کاف را ذکر نکرد زیرا که اندکست * حرفا التفسیر ای و آن وهی مختصه بمانی معنی القول * چون در کلام ابهام میباشد احتیاج افتاد بتفسیر و ادات تفسیر این دو حرفست ای و آن * و کلمه آن مختص است بآن چیزی که در و معنی قول باشد کقولک کتبت الیه ان قم چون در کتابت که بمعنی قول است ابهامی بود که از بجه عبارتست بآن تفسیر کرده شد و کقوله تعالی و نادیناه ان یا ابراهیم چون در نداء که بمعنی قول است ابهامی بود از جهت عبارت مفسر شد بکلمه ان * و تفسیر قول صریح بکلمه ان جائز نباشد نشاید گفتن قلت له ان قم بلکه باید گفت قلت له قم * و کلمه ای تفسیر واقع شود در جمیع مواضع خواه قول صریح باشد خواه نباشد چنانکه کوبی قلت ای تلفظت و رأیت غضنفرای اسدا و ضربت فی الارض ای سافرت * حروف المصدر ما و آن و آن فالاولان لفعلیه و ان للاسمیه * حروف مصدر سه است یکی ماء مصدری کقوله تعالی و ضافت علیهم الارض بمارحبت ای بر حبا * و دوم ان مصدری چون اعجبنی ان ضربت زیدا ای ضربک زیدا و این هر دو مختص اند بجملة فعلیه و آن فعل را تاویل مصدری آورند * و حرف سیوم مصدران مفتوحه است که از حروف مشبیه که مخصوص است بجملة اسمیه و وجهه خود را در تاویل مفرد آورد پس اگر خبرش مشتق است در تاویل مصدر خبر باشد مضاف باسم چنانکه اعجبنی انک قائم ای اعجبنی قیامک و اگر مشتق نباشد بلکه در معنی مشتق باشد مأول شود بآن خبری که شبه مصدر است مر خبر را چون اعجبنی ان زیدا اخوک ای اعجبنی اخوة زیدا و اگر خبر هیچ کدام ازین دو نباشد بکون تقدیر باید کرد چون اعجبنی انک زیدا ای کونک زیدا * حروف التحضیض هلا و الاولولا و لوما لها مصدر الکلام و یلزما الفعل لفظا و تقدیرا * این حروف را حروف تحضیض و تندید خوانند اگر در ماضی روند برای تندید باشد چون هلاقت چرا بر نخاستی و اگر در مستقبل روند از برای تحضیض و ترغیب باشد چون هلا تقوم چرا بر نخیزی * و این حروف در سر فعل روند زیرا که تحضیض و تندید در افعال باشند لیکن آن افعال شاید که ملفوظ باشد چون هلا ضربت زیدا و شاید که مقدر باشد چون زیدا ضربته ای هلا ضربت زیدا ضربته * حرف التوقع قد و هوی فی المضارع للتقلیل * کلمه قدر احرف توقع خوانند زیرا که در سر خبری رود که مخاطب را توقع اخبار بآن خبر هست * و این کلمه در ماضی از برای تقریب باشد بحال چنانکه کوبی قدر ضرب یعنی درین نزدیکی زد و در مضارع از برای تقلیل باشد چنانکه کوبی ان الکذوب قد یصدق یعنی دروغ گو اندک است گوید * و گاه باشد که از برای تحقیق بود چنانکه قد یعلم الله یعنی البته میداند * حرفا الاستفهام الهمزة و هل الهماصدر الکلام تقول ازید قائم واقام زیدا و كذلك هل و الهمزة ام تقول ازیدا ضربت و اتضرب زیدا و هو اخوک و ازید عندک ام عمرو و اثم اذا ما وقع و اثن کان و اومن کان * همزه و هل دو حرف از برای استفهام یعنی طلب فهم و ابشارا صدر کلام است زیرا که دلالت میکند بر نوعی از انواع کلام * و جائز باشد که در جمله اسمی روند چون ازید قائم و هل زیدا قائم و در جمله فعلی روند چون قائم زیدا و هل قائم زیدا لکن همزه در جمله اسمی رود که خبرش فعل باشد چون ازید قائم و هل زد * پس نشاید که گفت هل زیدا قائم بنا بر آنکه اصل هل آنست که بمعنی قد باشد کقوله تعالی هل اتی علی الانسان ای قداتی * لکن او را با همزه در استفهام بسیار استعمال کرده اند و همزه را انداخته اند پس او بحقیقت متضمن معنی همزه است و چنانکه قد زیدا قائم جائز نیست هل زیدا قائم نیز جائز * اگر سائلی گوید که بایستی که هل زیدا قائم جائز نبود چنانکه قد زیدا قائم جائز نیست * در جواب گویم که کلمه هل آنجا محمول است

ماقام زید أو اماقام زید در جواب گویند نم معنی این باشد نم مقام زید اینست معنی نم بحسب اصل لغت و ازین جهت گفته اند در صورت قوله تعالى الست بر بکم قالوا بلی ا کر نم بجای بلی واقع شدی آن کفر بودی زیرا که معنی این بودی نم الست بر بنا * لکن اگر در عرف شخصی گوید بازید الیس لی عليك الف درهم وزید گوید نم آن اقرار باشد و نم قائم مقام بلی باشد از برای تقریر اثبات بعد از نفی * و کلمه بلی مختص است بایجاب نفی یعنی بعد از نفی آید و افاده اثبات کند و آن نفی را رفع کند خواه آن نفی در خبر باشد خواه در استفهام چنانکه کوبی لم یتم زید او لم یتم زید و در جواب گویند بلی معنی این باشد بلی قام زید * و بعد از اثبات کلمه بلی مذکور نشود در لغت عرب * و کلمه ای بعد از استفهام آید از برای اثبات و قسم لازم اوست چنانکه کوبی اماقام زید تود رجواب کوبی ای والله * و اجل و جبر و ان از برای تصدیق مخبراند نه مستفهم چنانکه کوبی قد اتاک زید فتقول اجل او جبر او ان * و کلمه ان درین باب قلیل الاستعمال است * و در قول ابن زبیر آمده است شخصی بأو کفت لعن الله ناقة جلتنی البک او در جواب کفت ان و صاحبها * ان از برای تقریر دعا است * حروف الزیادة ان و ان و ما و لا و من و الباء و اللام فان مع ما النافية و قلت مع المصدرية و لما * و ان مع ما الوین لو و القسم و قلت مع الکاف * و ما مع اذا و متى و ای و این و ان شرطاً و بعض حروف الجر و قلت مع المضاف * و لا مع الواو بعد النفی و بعد ان المصدرية و قلت قبل اقسام و شدت مع المضاف * و من و الباء و اللام تقدم ذکرها * این حروف را حروف زیاده خوانند از برای آنکه در بعضی مواضع زیاده میباشند در جمیع مواضع و حروف صله نیز گویند و فائده زیادی ایشان نوعیست از تأکید در کلام یا تزیین نظمست * ان بکسر همزه و سکون بعد نون زیاده باشد بعد از ماه فایه از برای تأکید نفی کقولک ما ان زید قائم * و همچنین اندکی زیاده مییابد بعد از ماه مصدریه چون اجلس ما ان جلس القاضی ای مده جلوسه * و همچنین اندکی زیاده میشود بعد از لما چون لما ان وقتت ای لما وقتت * و ان بفتح همزه و سکون نون زیاده میباشد بسیار بعد از لما چون قوله تعالى فلما ان جاء البشیر و نظائر آن * و همچنین زیاده مییابد میان قسم و لونیحو و الله ان لو وقتت و اندکیست زیادی او بعد از کاف چنانکه شاعر گوید * کان ظیبة تعطو * الی ناظر السلم * ای کتبیة * و لفظة ما زیاده کرده میشود باین کلمات شرط که مذکورست در متن چون اذا ما وقتت و متى ما وقتت و اینجا جلست جلست و قوله تعالى وایما تدهو قوله الاسماء الحسنی * وایما تدهب بک * و هرگاه که کلمه ان شرطیه مؤکده شود بماء زائده واجب است که فعل شرط مؤکده شود بنون تأکید چون اما تدهب بک و اما تخاف و نظائر آن زیرا که چون حرف که وسیله مقصودست مؤکد شود شرط که مقصودست بتأکید اولی بود * و همچنین لفظ ما زیاده باشد بعد از بعضی حروف جر چون قوله تعالى فبما رجة ای فبرجة و بما خطایهم ای من خطایهم * و اندکست زیادی مابین مضاف و مضاف الیه چون غضب من غیر ما جرم * و لفظة لا زیاده کرده شود باوا و ماطفه که بعد از نفی باشد از برای تأکید آن نفی چون ما جانی زید و لا عمرو و این لا را مؤکده نفی و مذکره نفی خوانند و همچنین زیاده شود بعد از ان مصدریه چون قوله سبحانه لا یعلم اهل الکتاب ای یعلم و ما منک ان لا تعبدای ان تعبد * و اندکست زیادی لایش از اقسام چون قوله تعالى لا اقسام یوم القیامة ای اقسام * بعضی نحو یان گفته اند که لازمه نیست و معنی اینست که لا اعظم یوم القیامة بالاقسام یعنی بسو کند خوردن بوی او را معظم نمی سازم بلکه او فی نفسه معظم است * و شاذ است زیادی میان مضاف و مضاف الیه کقول الشاعر * فی بئر لا حور

نیست و اگر نه پیش از معطوف علیه واقع نشدی همچنانکه حروف عاطفه دیگر * و ایضا و او داخل است بر اما پس نشاید که حرف عطف باشد زیرا که لازم آید اجتماع دو حرف عطف و یکی لغو باشد * جواب از اول آنست که اما سابق بر معطوف علیه حرف عطف نیست بلکه از برای تنبیه است بر شك در ابتداء کلام و اما ثانیه حرف عطف است * و جواب از ثانی آنست که این واو عاطفه عطف میکند اما دوم را بر اما اول و اما دوم عطف میکند مابعد خود را بر مابعد اما اول * و لا و بل و لکن لاحدهما معینا و لکن لازمه لنفی * این هر سه حرف از حروف عاطفه از برای نسبت حکم اند با حد الامرین از معطوف و معطوف علیه علی التعمین * و کلمه لانفی میکند از مابعد خود آن حکمی که ثابت شده است معطوف علیه را باشد علی التعمین و معطوف را نباشد چنانکه کوبی جانی زید لا عمرو و حکم بجی زید راست و عمرو را نیست * و کلمه بل بعد از اثبات از برای صرف حکم است از معطوف علیه بمعطوف چنانکه کوبی جانی زید بل عمرو ای بل جانی عمرو پس حکم در اینجا بمعطوف را باشد دون معطوف علیه بر عکس لا و حال معطوف علیه در صورت اثبات آنست که او در حکم مسکوت باشد کویا هیچ حکمی برو زفته است نه بجی و نه بعدم بجی و ازین اخبار از وی بجی بطریق قصد نبوده است * پس ازین جهت آن حکم بکلمه بل صرف کرده شد از معطوف علیه بمعطوف و معطوف علیه در حکم مسکوت ماند * و اما کلمه بل بعد از نفی چنانکه ما جانی زید بل عمرو در وی خلافت بعضی گفته اند که کلمه بل آن حکم نفی را از معطوف علیه صرف میکند بمعطوف ای بل ما جانی عمرو و معطوف علیه در حکم مسکوت است بر همان طریقه که در اثبات بود یعنی اخبار آنجا بنفی بجی از معطوف علیه بقصد نبوده است پس ازین جهت بل مصروف باشد بمعطوف و معطوف علیه مسکوت ماند * و بعضی گفته اند که کلمه بل در صورت نفی اثبات میکند بر معطوف را آن حکم که منفی گذشته است از معطوف علیه و معطوف علیه در حکم مسکوت است یا حکم از منفی است پس معنی ما جانی زید بل عمرو این باشد که بل جانی عمرو و زید منفی است از وی بجی یا در حکم مسکوت است * و کلمه لکن در عطف مفردات که بحث در آنست واجبست که ماقبل وی نفی باشد چنانکه کوبی ما جانی زید لکن عمرو ای لکن جانی عمرو * پس حکم بجی از زید منفی باشد و عمرو را ثابت بود * حروف التنبیه الا و اما و ها * این سه کلمه از برای تنبیه مخاطب اند در صدر جمله تا هیچ چیز از کلام فوت نشود از وی چون الازید قائم و اما زید قائم و هازید قائم لکن کلمه هاد در مفرداتی که آن اسماء اشاره اند داخل میشود زیرا که معنی اسماء اشارت بی اشارت متعین نکردد پس کلمه هاد را اول اشارت در آید تا مخاطب متنبه شود و از اشارت که متعین معنی اسماء اشارتست غافل نباشد * حروف النداء یا أیها و یا و هیا للبعید و ای و الهیمة للقرب * این پنج حرف از برای ندا اند و کلمه یا مستعمل شود در نداء قریب و بعید و یا و هیا از برای ندا بعید و ای و الهیمة از برای ندا قریب اند * و احوال منادی در صدر کتاب مذکور شده است * حروف الایجاب نم و بلی و ای و اجل و جبر و آن * فتم مقررۃ لما سبقها و بلی مخصوصه بالایجاب النفی و ای اثبات بعد الاستفهام و یلزمها القسم و اجل و جبر و آن تصدیق للمخبر * این حروف از برای ایجاب اند یعنی اثبات ما تقدم باین تفصیل کلمه نم از برای تقریر و تحقیق آن کلامیست که سابق است بروی * پس آن کلام اگر اثبات است در صورت خبر یا در صورت استفهام نم تقریر آن اثبات کند چنانکه کوبی قام زید او قام زید در جواب کوبیدم معنی این باشد نم قام زید و اگر آن کلام نفی باشد در صورت خبر یا در صورت استفهام نم آن نفی را تقریر کند چنانکه کوبی

الحاج حتى المشاة ودر ثم این واجب نیست * و فرقی دیگر آنست که مهلت در ثم بحسب خارج است چنانکه در جانی زید ثم عمرو و در حتی مهلت بحسب ذهن است زیرا که در ذهن مناسب آنست که موت اول متعلق شود بغیر انبیاء و بعد از آن بانبیاء و اگر چه در خارج موت انبیاء در اثناء موت سائر مردمانست و همچنین در ذهن مناسب آنست که قدم اول مر سواران حجاج را باشد و بعد از آن مر پیادگان را و شاید که در بعض اوقات امر بر عکس باشد که قدم پیادگان پیشتر بود و مع ذلك آنجا توان گفت قدم الحاج حتی المشاة * و او و اما و ام این سه کلمه از حروف عاطفه مشترکند بایکدیگر در آنکه دلالت میکنند بر آنکه نسبت حکم یکی است از معطوف علیه و معطوف بر سبیل ابهام * و ام بر دو قسم است یک قسم ام متصله که لازم همزه استفهامست یعنی از وجودا نمی شود هر جا که ام متصله باشد لازم وی همزه استفهام باشد لفظا یا تقدیرا و این هر دو با مدخول خود یک کلام باشند * و شرط ام متصله آنست که یکی از دو مستوی مثل اسمین یا فعلین یا حرفین بلی ام باشد و دیگری از مستویین بلی همزه باشد بعد از آنکه احد المستویین لای علی التعین معلوم باشد متکلم را و مقصود از سؤال تعیین باشد چنانکه کوبی ازید عندک ام عمرو یعنی میدانم که یکی از این دو بزدیک تو است لکن علی التعین نمیدانم همچنانکه کوبی اضربت زیدا ام اگر متدیعنی میدانم که یکی از این دو کار بازید کرده * لیکن علی التعین نمیدانم * و از اینجا که واجبست که احد المستویین بلی ام متصله باشد و دیگری بلی همزه * جائز نیست ترکیب ارأیت زیدا ام عمر از برا که ام بلی اسم است و بلی همزه فعل است این کلام سخن مصنف است لیکن منقول از کلام سیبویه آنست که هر گاه که احد المستویین بلی ام باشد و دیگری بلی همزه آن احسن و افصح باشد و هر گاه که نه چنین باشد یعنی مستویین بلی ام و همزه نباشد آن کلام جائز باشد جواز احسن * و حینئذ ترکیب ارأیت زیدا ام عمر احسن باشد نه احسن یعنی درست و فصیح باشد و اگر چه احسن و افصح نباشد و از این جهتست که در بعض نسخ کافیه که مقرو بوده است بر مصنف و بر آنجا خط وی بود بعد از بلیها احد المستویین و الاخر الهمزه عبارت علی الافصح واقع شده است و بدل و من ثم لم یحز و من ثمه ضعف واقع شده است لیکن و من ثمه ضعف مناسب علی الافصح نیست چنانکه پوشیده نیست * و بالجملة مصنف را درین مقام اضطرابی بوده است و ازین جهت عبارت را تغییر کرده است و حق آنست که منقولست از سیبویه * و من ثمه کان جوابها بالتعین دون ثم أولا و ام المنقطعة کبل و الهمزة مثل انها لابل ام شاة و اما قبل المعطوف علیه لازمة مع اما جائزة مع أو * و از آنجا که سؤال بهمزه و ام از تمین باید کرد و لا ونم نشاید که گفت زیرا که مقصود حاصل نشود بخلاف أو و اما که باهمزه باشند چنانکه کوبی اجاءک زیدا ام عمرو یا اجاءک اما زیدا ام عمرو در اینجا جواب بلا ونم توان گفت زیرا که مقصود آنست که یکی ازین دو لای علی التعین پیش تو آمده اند یا نه * و قسمی دیگر ام منقطعه است که بمعنی بل و همزه است یعنی اعراضست از کلام سابق و سؤالت از آنچه مذکور شده بعد از ام و ام منقطعه شاید که بعد از کلام سابق خبر باشد مثل انها لابل ام شاه ای بل هی شاه پس اضراب کرد از خبر سابق و استفهام کرد از آنچه مذکورست بعد از ام * و شاید که بعد از استفهام باشد چنانکه کوبی ازید عندک ام عندک عمرو از استفهام اول اضراب کردی با استفهام ثانی * و بدانکه در کلمه اما عاطفه واجبست که اما دیگر قبل از معطوف علیه مذکور باشد چنانکه کوبی جانی اما زیدا ام عمرو و اما از ابتداء معلوم شود که کلام مبنی بر شک است و در او تقدم اما بر معطوف علیه واجب نیست بلکه جائزست چنانکه کوبی جانی اما زیدا ام عمرو * بعضی از نحویان گفته اند که اما از حروف عطف

آن ان که مذکور است باوی مصدریه نباشد و اگر نه دو حرف که هر دو بمعنی استقبال اند بایکدیگر جمع شوند پس متعین شود که آن ان مخففه است * یا نظر کنند بآن فعل مضارعی که بعد از حرف ننی است اگر منصوب باشد آن مصدریه بود و اگر مرفوع باشد آن مخففه باشد * و کائنات تشبیه و تخفیف فلانی علی الافصح و لکن للاستدرالمتوسط بین کلامین متغایرین معنی و تخفیف فلانی و تجوز معالواو * کلمه کائنات برای انشاء تشبیه است چون کائنات زید الاسد * و کائنات چون مخفف کرد دلفت افصح آنست که او را از عمل الغاء کنند چنانکه شاعر گفته است * و نحر مشرق الاون * کائنات بیا حقان * و اجمال نیز جائزست چنانکه کوی کائنات بیه حقان لکن غیر افصح است بنابر آنکه کائنات فروترست از آن مشابهاً با فعل و کلمه لکن از برای استدراکست بآن معنی که دانسته شد پس واجبست که واقع شود میان دو کلام که متغایر باشد بحسب معنی در ننی و اثبات خواه بحسب لفظ نیز متغایر باشند چنانکه کوی جافنی زید لکن عمرا لم یجی و لم یجی زید لکن عمرا جاف و خواه بحسب معنی فقط چنانکه کوی زید حاضر لکن عمرا غائب * و چون لکن تخفیف شود دهلوی باطل شود بکلی زیرا که وی از کائنات در مشابهاً با فعل اضعفت و چون لکن مخفف شود جائزست که در وی داخل شود و او عطفه تافرق ظاهر شود میان لکن مخففه و لکن که حرف عطفست و دخول و او در وی جائز نیست * و لیت للتمنی و اجاز الفرائط زید قائما و لعل للترجی و شذالجرها * و کلمه لیت از برای انشاء تمنی است چون لیت زید قائم * و فرائد جائز داشته است که بعد از لیت هر دو معمول منصوب باشد چون لیت زید قائم بنابر آنکه لیت بمعنی اتنی است کویا که گفته است اتنی زید کائنات علی صفة القيام پس هر دو جزو مفعول معنی لیت باشد * و کسانی جائز داشته است نصب جزو ثانی بتقدیر کان ای لیت زید کان قائم و متمسک هر دو قول شاعرست * یالیت ایام الصبار و اجما * فراء کوید ای اتنی ایام الصبار و اجما و کسانی کوید که ای لیت ایام الصبار کانت رواجما * و بزیدک محققان رواجما منصوبست بآنکه حالست از ضمیر مستتر در خبر محذوف ای لیت ایام الصبار لانا کائنات لانا حال کونهار اجما * و لعل للترجی کلمه لعل از برای انشاء ترجی است * و فرق میان ترجی و تمنی آنست که تمنی در مستحیلات و ممکنات باشد و ترجی نباشد الا در ممکنات * و شاذ و خارج قیاس است جبر بکلمه لعل چنانکه در قول شاعر آمده * لعل ابی الفوارنک قریب * الحروف العاطفة الواو و الفاء و ثم و حتی و او و اما و ام و لا و بل و لکن فالاربعة الاول للجمع فالواو للجمع مطلقا لا ترتیب فیها و الفاء للترتیب و ثم مثلها بمله و حتی مثلها و معطوفها جزء من متبوعه لیفید قوة اوضعفا و او و اما و ام لاحد الامرین مبهما و ام المتصلة لازمة للهمزة الاستفهام یلیها أحد المستویین و الاخر الهمزة بعد ثبوت احدهما لطلب التضمن و من ثم لم یجز ارایت زید ام عمرا * حروف عاطفه بر مذهب اصح ده است چنانکه در متن مذکورست * چهار اولین که او و فاء و ثم و حتی است از برای جهست درین معطوف و معطوف علیه در حکمی که معطوف علیه راست لکن و او از برای جمع مطلق است یعنی دلالت نمیکند نه بر ترتیب و نه بر معیت پس جائنی زید و عمرو احتمال دارد که هر دو با هم آمده باشند و احتمال آن دارد که زید و اول آمده باشد و عمرو بعد از او بملهت یا بی مهلت و احتمال دارد که عکس این باشد * و قادات می کنند بر ترتیب بی مهلت مثلا جائنی زید فمر و دلالت میکند که زید و اول آمده و عمرو در عقب وی بی مهلت * و ثم دلالت میکند بر ترتیب بامهلت پس معنی جائنی زید ثم عمرو آنست که اول زید آمد و بعد از آن بملهتی عمرو آمد * و حتی مثل ثم است در دلالت بر ترتیب و مهلت * و فرق میان این هر دو آنست که ما بعد حتی عاطفه باید که جزو وی باشد از ما قبل حتی باقوی چنانکه کوی مات الناس حتی الانبیاء یا اضعف چنانکه کوی قدم

فتل ممالام و حیثیذ یحوز الفاواها و هم از برای این که مکسوره تغییر معنی بجمله نمیکند جائزست که لام ابتداء بران داخل شود یا در خبر و یا در اسم بشرط آنکه فصلی باشد میان این واسم وی و یا بر امری که متوسط شود میان اسم و خبر چون ان زید القائم و ان فی الدار زیدا و ان زید الطعامک آکل و جائز نیست که کوئی ان زیدا آکل طعامک زیر که این لام ابتداءست و حق وی آن بود که در صدر جمله باشد چون زید قائم لیکن چون ان و لام هر دو از برای تأکید نسبت اند جمع کردن میان هر دو کراهت داشته اند و چون بواسطه ان از صدارت افتاد نشاید که از همه اجزاء جمله که عمده باشد متأخر شود و دخول لام بالکن بان تقصیل که در آن گذشت ضعیف است و اگر چه در استعمال وارد شده است چنانکه شاعر گفته است و لکنی من جبهه العلیل و سبب فرق میان مکسوره و لکن درین حکم آنست که لکن چون مقتضی سبق کلام دیگرست پس کویا که از صدارت افتاده است پس اجتماع لام که طالب صدرست با وی چنان مستحسن نباشد بخلاف مکسوره که او مقتضی تقدم کلام دیگر نیست و گاه باشد که ان مکسوره را تخفیف کنند پس صورت وی همچون ان نافیہ باشد و ازین جهت لام با ان مکسوره مخففه لازم بود تا اشتباه نشود اما در صورتی که مکسوره را بعد از تخفیف هل ندهند تا جاست ازین فرق تا معنی نفی و اثبات بیکدیگر مشتبه نکرند و اما در صورت اعمال مخففه مکسوره لزوم لام طرد الالباب باشد و یحوز دخولها علی فعل من افعال المبتدأ خلافاً للکوفین فی التعمیم جائزست در آمدن مکسوره بعد از تخفیف بر سرفعل که از دو اخل مبتدأ و خبر باشد چون باب کان و باب علت کقوله تعالی و ان کنت من قبله لمن العافین و ان وجدنا اکثرهم لفاسقین و جائز نیست دخول وی بر افعال دیگر پیش بصریان زیر که اصل مکسوره و حق وی آنست که داخل شود بر مبتدأ و خبر و چون مخفف شد و از آن مرتبه عمل در مبتدأ و خبر ساقط گشت و در فعل داخل شد باید که آن فعل از دو اخل مبتدأ و خبر باشد آنچه مقتضی و اصل ان است بقدر امکان باقی ماند و کوفیان جائز داشته اند دخول وی بر سایر افعال و تمسک کرده اند بقول شاعر و جبت علیک عقوبة المتمدن و تخفف المفتوحة فتعمل فی ضمیر شان مقدر فتدخل علی الجمل مطلقاً و شذائعها فی غیره و یلزمها مع الفعل السین و سوف او قد او حرف النفی اولو و ان مفتوحه چون تخفیف کرده شود عمل کند بر سیل و جواب در ضمیر شان مقدر و حیثیذ جائز باشد دخول وی جمیع جمله ها مطلقاً زیرا که چون ضمیر شان مقدر اسم وی باشد هر جمله که مفسر ضمیر شان باشد خبر او واقع شود خواه اسمی و خواه فعلی و خواه آن فعل از دو اخل مبتدأ و خبر باشد یا نباشد و سبب در تقدیر ضمیر شان آنست که مشابَهت مفتوحه با فعل پیش از مشابَهت مکسوره است چنانکه گذشت و اعمال مکسوره بعد از تخفیف در سعه کلام آمده است کقوله تعالی و ان کلاماً لایوفینهم و اعمال مفتوحه بعد از تخفیف در سعه کلام نیامده است و حیثیذ بحسب ظاهر لازم آید که اضعف را جمع گردد بر اقوی و این جائز نیست پس ضمیر شان تقدیر کرده شد تا مفتوحه بعد از تخفیف همچنانکه حامل باشد در مبتدأ و خبر چنانکه در اصل بود و مکسوره گاه عامل باشد و گاه نباشد و نادرست عمل مفتوحه مخففه در غیر ضمیر شان مقدر چنانکه شاعر گفته و فلوانک فی بوم الرخاء سألنی و فراقک لم یحل و انت صدیق و مخففه در سرفعل داخل شود لازم است او را سین یا سوف یا قد یا حرف نفی اما لزوم یکی از سه اول از برای فرست میان ان مفتوحه مخففه و ان مصدریه که این سه حرف با ان مصدریه جمع نمی شوند و فرق میان مخففه مصدریه بمجرّد حرف نفی حاصل نشود زیرا که با هر دو جمع میشود پس فرق بوجه دیگر باید کرد چنانکه گویند که اگر آن حرف نفی بمعنی استقبالت آن

پس حق آنجا قطع باشد زیرا که او با معمولی خود در موضع مبتدا واقع شده است و مبتدا مفرد است
 و لذلك جاز العطف علی اسم المكسورة لفظا او حکما بالرفع دون المفتوحة مثل ان زيدا قائم
 وعمر ویشترط مضي الخبر لفظا او تقدیرا خلافاً للکوفیین ﴿ واز برای آنکه ان تفسیر
 معنی جله نمیکند میساید که ان را بمنزلة معدوم گیرند و چیزی را برفع عطف کنند بر محل اسم
 ان که در اصل مرفوع بابتداء بوده است خواه ان مکسوره باشد لفظاً چنانکه ان زيدا قائم وعمر و خواه
 مکسوره باشد حکماً چون علت ان زيدا قائم وعمر اگر چه ان در اینجا لفظاً مفتوح است بنا بر آنکه واقع
 در مقام مفعولست لیکن حکماً مکسور است زیرا که او با معمولی خود قائم مقام دوم مفعول علت است
 و آن دوم مفعول بایکدیگر جله اند بحسب معنی یکی مسند و دیگری مسند الیه ﴿ ودر آن مفتوحه که حکماً
 مکسوره نباشد عطف بر محل اسم وی جائز نبود بواسطه آنکه چون معنی جله را تفسیر کرده است فرض
 عدم او نمی تواند کرد که تا محل وی معتبر گردد ﴿ ودر عطف بر محل اسم مکسوره شرط آنست که خبر ان
 گذشته باشد پیش از معطوف لفظاً یا تقدیراً لفظاً چنانکه کوبی ان زيدا قائم وعمر و تقدیراً چنانکه کوبی ان زيدا
 وعمر و قائم ای ان زيدا قائم وعمر و قائم ﴿ پس خبر ان در تقدیر گذشته باشد و محذوف شده باشد بنا بر آنکه خبر
 معطوف دلالت میکند بروی ﴿ و اشتراط مضي خبر از جهت آنست که اگر خبر نکذشته باشد نه لفظاً و نه
 تقدیراً اجتماع دو مامل لازم آید بربك اعراب معمول واحد چنانکه ان زيدا وعمر و ذاهبان و شکی نیست که
 ذاهبان خبر است از هر دو معطوف و معطوف علیه ﴿ پس از آنجا که خبر اسم ان است مامل در رفع وی
 ان باشد و خبر است از عمر و مامل در رفع وی ابتدا باشد پس ان و ابتداء هر دو جمع شده باشد بربك
 رفع و این باطلست ﴿ و جماعتی از کوفیان این شرط نکرده اند بنا بر آنکه ان عمل در اسم میکنند و بس
 و خبر وی مرفوع است بابتداء همچنانکه در اصل بود پس اجتماع ماملین بر اعراب واحد لازم نیاید
 ﴿ و لا اثر لکونه مبني خلافاً للمبرد و الکسائی فی مثل انک و زيد ذاهبان ﴿ و هیچ اثری نیست مبني بودن اسم
 ان را در جواز عطف بر محل آن اسم قبل مضي الخبر پس جائز نباشد انک و زيد ذاهبان چنانکه جائز نیست
 ان زيدا وعمر و ذاهبان بنا بر آنکه ان محذور که گفته شد مشترکست بین المثلین ﴿ و پیش مبرد و کسائی
 هرگاه اسم ان مبني باشد جائز بود عطف بر محل آن اسم قبل مضي الخبر زیرا که چون ان در اسم او بواسطه
 بناء ظاهر نشد پس کویا که او در خبر مامل نیست ﴿ پس آن محذور لازم نیاید و این سخن ضعیف است
 زیرا که ان در محل اسم خود که آن نصب است عمل کرده است ﴿ فایة مافی الباب آن نصب بواسطه
 بناء ظاهر نشد و چون در خبر هیچ مانع نیست ان در وی مامل باشد پس آن محذور لازم آید
 ﴿ و لکن كذلك ﴿ لکن در جواز عطف بر محل اسم وی همچون ان است بنا بر آنکه او نیز تفسیر معنی
 جله نمیکند و معمولین وی بر همان معنی سابق که بوده اند باقی مانده اند و این معنی استدراک که در لکن
 است منافی بقاء آن معنی نیست پس جائز باشد که اعتبار محل اسم وی کنند و چیزی را برفع بر آنجا عطف کنند
 چنانکه در ان مکسوره دانسته شد ﴿ و معنی استدراک ابطال و همی باطلست که از کلام سابق ناشی شده
 باشد پس ناچار باشد لکن را از کلام سابق بروی تا استدراک متصور گردد چنانکه کوبی لم يخرج زيد لکن
 عمر اخرج و بکر ﴿ و در باقی حروف مشبهه عطف بر محل اسم جائز نیست زیرا که معنی اصلی که در حالت
 ابتداء بود با کلمه ليت و لعل و كان باقی نماند پس اعتبار محل اسم نتوان کرد ﴿ و لذلك دخلت اللام مع المكسورة
 دونها علی الخبر اوعلى الاسم اذا فصل بينه وبينها اوعلى ما بينهما وفي لکن ضعیف و تخفف المكسورة

اول الامر آن نوع مفهوم گردد و آن مفتوحه بر عکس آن باقی حروفست یعنی واجبست که اورا صدر نباشد زیرا که با اسم و خبر خود در تأویل مفردست و ناچارست اورا از تعلق بجزی دیگر تا کلام تام شود و حینئذ اگر در صدر افتد مشتبّه بان مکسوره شود در صورت کتابت و ازین جهتست که چون آن با اسم و خبر خود مبتدا شود واجبست که از خبر مؤخر شود چون عندی انک قائم چنانکه گذشت و این حروف را تخفیف لاحق شود بمحذف تشدید و آن بمحذف حرف اخیر مخرکست و بعد از تخفیف عمل ایشان باطل شود در لغت فصیح تر زیرا که بعضی از مشابهات لفظی تخفیف زائل گردد و در بعض لغات عمل کردن ایشان نیز آمده است و لاحق شود باین حروف کلمه ما تا باز دارد ایشانرا از عمل و ازین جهت آرا ما کافه خوانند چون انما زید قائم و انما یقوم زید فان لاتغیر معنی الجملة و آن مع جملتها فی حکم المفرد و من ثمه وجب الکسر فی موضع الجمل و الفتح فی موضع المفرد فکسرت ابتداء و بعد القول و بعد الموصول و قمت فاعلة و مفعولة و مبتداء و مضافا اليها و قالوا لولانک لانه مبتدا و لولانک لانه فاعل شروع کرد در بیان تفصیل احوال این حروف مشبهه و گفت که کلمه ان مکسوره تغیر نمیکند معنی جمله را از آنچه بر آن بود بلکه زیاده میکند بر معنی جمله تا کید و تحقیق را مثلاً زید قائم کلامی نام است چون ان درآید تا کید و تحقیق زیاده شود بر آن کلام تام مستقل بنفس خود و آن مفتوحه تغیر میکند جمله را که مدخول اوست و بتأویل مفرد می آورد و محتاج میگرداند بجزی دیگر تا کلام تمام شود و هرگاه که کفّی ان زیدا قائم معنی آنست که بدرستی و تحقیق که زید قائمست و هرگاه که کفّی ان زیدا قائم معنی آنست بدرستی که زید قائم است پس جمله را در صورت ان مفتوحه استقلالی نماند و ازینجا مکسوره تغیر معنی جمله نمیکند و مفتوحه جمله را بتأویل مفرد می آورد و واجب شد کسر در موضع جمله و قح در موضع مفرد پس مکسور شود همزه در ابتداء کلام که موضع جمله مستقله است چون ان زیدا قائم و بعد از موصول زیرا که صله جمله باشد نه مفرد چون جانی الذی ان اباه عالم و بعد از قول زیرا که مقول قول جمله مستقله باشد چون قلت ان زیدا قائم و مفتوح شود وقتی که در مقام فاعل باشد یا در مقام مفعول یا در مقام مبتدا فقط یا در مقام مضاف الیه چون بلغنی انک عالم و کرهت ان زیدا فاسق و عندی انک فاضل و اعجبتی اشتهار انک فاضل و بعد از لولا امتناعیه همزه مفتوح باشد زیرا که بعد از لولا مبتدا بی است که خبرش محذوفست پس آن با اسم و خبر در موضع مبتدا فقط باشد که مفردست و بعد از لو نیز همزه مفتوح باشد زیرا که لو حرف شرطست و مقتضی فعل پس ان با اسم و خبر در محل فاعل باشد کقوله تعالی و لو انهم صبروا ای لو ثبت انهم صبروا ای ثبت صبرهم فان جاز التقدير ان جاز الامر ان مثل من بکرمی فانی اکرمه و اذا انه عبد القفا و الالهام و شبهه اگر در موضعی جائز باشد تقدیر جمله و تقدیر مفرد در آن موضع کسرو قح هر دو جائز باشد چنانکه کوبی من بکرمی فانی اکرمه اگر ملاحظه آن کنی اصل کلام اینست که فانا اکرمه پس این جمله اسمیه باشد که جزاء شرط شده باشد در آنجا ان بکسر باید خواند زیرا که آنچه مذکورست بعد از وجهه است و اگر ملاحظه آن کنی که اصل کلام اینست که فجزاؤه انی اکرمه پس درینجا ان بفتح باید گفت زیرا که ان با ما بعد خود در محل خبر مبتدایست محذوف و اصل خبر مبتدا مفردست و همچنین است حال در مثل قول شاعر و کنت اری زیدا کما قبل سیدا اذا انه عبد القفا و الالهام اگر درینجا چنین تقدیر کنی اذا هو عبد القفا پس این جمله اسمیه باشد که بعد از اذای مفاعله است و حق آن درینجا کسره باشد و اگر ملاحظه آن کنی که ان با آنچه در حیر اوست در تأویل مفردست که آن مبتداء است و خبر وی محذوفست ای فاذا عبوديته للقاء و الالهام حاصله

لکن اخفش ترب الکعبة روایت کرده است * و قسم را ناچارست از جوابی که آنرا قسم علیه خوانند و آن نیز جله باشد * و در صدر مقسم علیه باید که این یا لام باشد در صورت اثبات یا حرف نفی باشد در صورت نفی اما اعتبار حرف نفی در صورت نفی اشتباه ظاهرست زیرا که مقصود نفی است اما اعتبار این و لام که دلالت میکند بر تأکید از برای آنست که تادلات کند که مدخول ایشان جواب قسم اشتباه نیست * و میخذف جوابه اذا اعترض او تقدمه ما بدل علیه * جواب قسم انداخته شود چون قسم متوسط شود در میان چیزی که دلالت میکند بر جواب وی یا متأخر شود از وی چون زید والله قائم و زید قائم والله * و آنچه مذکورست اگر چه جواب قسم است بحسب معنی لیکن بحسب لفظ او را دال بر جواب خوانند نه جواب و ازین جهتست که علامت جواب قسم در آن مذکور نیست یعنی ذکرش واجب نیست * و من للمجاوزة * کلمة عن از برای مجاوزة است چون زمیت السهم عن القوس * و علی للاستعلاء و قد یكونان اسمین بدخول من علیهما * و کلمة علی از برای استعلاءست چون زید علی السطح * و هرگاه که لفظ من در عن و علی در آید من اسم می باشد بمعنی جانب چون جلست من عن یمنه ای من جانب یمنه و علی اسم می باشد بمعنی فوق چون عدت من علیه ای من فوقه بنابر آنکه حرف جر که من است داخل در اسم شود نه در حرف * و الکاف للتشیه و زائدة و قد تكون اسما * کلمة کاف که از برای تشیه است چون زید کالاسد و زائدة نیز باشد چون قوله تعالی لیس کثله شیء ای لیس مثله شیء و اسم باشد چون * یضحکن عن کالبرد المنهم * ای یضحکن عن مثل البرد * و منذ و منذی الزمان للابتداء فی الماضي و الظرفیة فی الحاضر نحو ما رأیته مذشرنا و منذ یومنا * در ما تقدم دانسته شد که مذومند اسم می باشد از قبیل ظروف مبتدیه گاه بمعنی ابتداء مدت و گاه بمعنی جمیع مدت و منذ و منذ درین مقام از حروف جر اند و از برای زمان اند و معنی ایشان چون در زمان ماضی در آیند ابتداء مدت باشد چون ما رأیته منذ السنة الماضية او منذ یوم الجمعة الماضي یعنی ابتداء نادیدن از سال یا از روزست * و معنی ایشان چون در زمان حاضر در آیند معنی فی باشد یعنی ظرفیت چنانکه کویی ما رأیته منذ سنتنا و شهرنا و یومنا یعنی ندیدن درین زمان بوده است * و حاشا و خلا و عدا للاستثناء * این سه کلمه فعل می باشند چنانکه در مباحث استثناء حکم ایشان معلوم شد و حرف جر می باشند و ما بعد خود را مجرور کردند و در ایشان معنی استثناء باشند درین وقت که نیز که حرف جر اند تقول جانی القوم عدا زید و خلا زید و شتمنی القوم حاشا زید * الحروف المشبهة بالفعل این و آن و کأن و لیکن و لیست و لعل لها صدر الکلام سوی آن فهمی بعکسها و تلحقها ما تلغی علی الافصح و تدخل حیثند علی الافعال * این حروف شش گانه مشابعت دارند بالفعل در معنی زیرا که در ایشان معنی افعال هست چنانکه مشهورست و مشابعت دارند در لزوم اسماء یعنی داخل در اسماء میشوند همچون افعال * و مشابعت دارند بافعال از جهت لفظ زیرا که بر سه حرفند و زیادت و آخر ایشان مفتوحست چون آخر فعل ماضی * و لفظ آنرا مشابعت در لفظ بیش است و بسبب مشابعت در معنی و لفظ این حروف را عمل افعال دارند * و عمل افعال بر دو وجه است یکی اصلی و آن تقدیم مرفوع است بر منصوب دوم فرعی و آن تقدیم منصوبست بر مرفوع و این حروف چون عمل بمشابهت میکنند فرع افعال باشند پس ایشانرا عمل فرعیست افعال داده اند و منصوب ایشان بر مرفوع مقدم داشته اند * و این حروف را غیران مفتوحه صدر کلامست زیرا که دلالت میکنند بر نوعی از انواع کلام پس باید که در صدر باشند تا من

و سلم آورده است خیر بودی ایشان یعنی مؤمنان سبقت نبردندی * و بمعنی و او قسم باشد از برای تعجب چون
 * الله بقی علی الایام ذو حید * بشمخربه الظیان والاس * ای الله بقی این نهجیست از آنکه در وی روزگار
 نخواهد ماند هیچ چیز حتی بزکوهی که در شاخ وی کرهها باشد و او در کوهی باشد که در آنجا ظیان باشد
 یعنی نبی مخصوص طبیب الرائحه و در آنجا مورد باشد * کله رب در اصل از برای انشاء تقلیل است
 در مقابله کم خبری که از برای انشاء تکثیر و کله رب از برای انشاء تکثیر بسیار مستعملست و اگر چه
 کم خبری از برای انشاء تقلیل مستعمل نیست * و کله رب را صدر کلام است از برای آنکه معنی وی انشاء است
 همچنانکه کم خبری را صدر کلام است ازین جهت و کله رب مخصوص است بدخول بنکره موصوفه
 اما نکره از جهت آنکه محتاج بتعریف نیست و اما وصف آن نکره از جهت آنکه رب از برای تقلیل نوعیست
 از جنسی و از وصف نکره نوعی از جنسی مفهوم میکردد * و علی الاصح اشارتست بآنکه جاعلی جائز داشته
 اند دخول رب بر نکره غیر موصوفه لکن قول اول اصح است * و فعلی که رب بدان تعلق دارد فعل
 ماضی باشد زیرا که رب از برای تقلیل محقق است و این در ماضی متصور گردد و آن فعل محذوف می
 باشد در اکثر استعمالات زیرا از قرائن آن فعل معلومست چون رب رجل کریم ای لقیته یعنی اندک * مرد
 کریم یا بسا مرد کریم که من دیدم او را و رسیدم بوی * و گاه باشد که لفظ رب داخل شود بر ضمیری مبهم که آن ضمیر
 میر شود بنکره منصوبه همچون ضمیر باب نم * و آن ضمیر که مدخول رب است دائماً مرد مذکر باشد زیرا که
 راجعست بامبهمی که در ذهن است چون ربه رجلا و ربه رجلی و ربه رجلا و ربه امرأة و ربه امرأتین
 و ربه نسوة همچنانکه ضمیری مبهم که فاعل نم است دائماً مرد مذکرست * و کوفیان در باب رب خلاف
 کرده اند و گفته اند که آن ضمیر باید که مطابق میر خود باشد در افراد و تنبیه و جمع و تدکیر و تأنیث و قول
 بصریان اصح است * و لاحق میشود بکلمه رب لفظه ماه کافه که رب را از عمل باز دارد و حیثیث رب در جمله
 داخل شود از برای تقلیل یا تکثیر آن نسبتی که در آن جمله است چون ربما قام زید و نشاید ربما یقوم زید بنا بر
 آنچه دانسته شد که رب از برای تقلیل محقق است و در تکثیر محقق نیز مستعمل میشود پس قول باری
 تعالی ربما یولد الذین کفروا در معنی ربما و است زیرا که در اخبار باری تعالی احتمال کذب نیست بلکه صدق
 او محقق است همچنانکه صدق ماضی * و اوها تدخل علی نکره موصوفه * و او رب در حکم
 رب است یعنی در نکره موصوفه را داخل شود چون قول شاعر * و بلدة لیس بها انیس * و او القسم
 انما تكون عند حذف الفعل لغیر السؤال مختصة بالظاهر * بدانکه اصل در قسم با است که با فعل
 اقسام مذکور باشد چون اقسام بالله و این باء الصاق است که معنی اقسام را بنام خدا ملصق گردانیده
 است * پس قسم عند التحقيق جمله باشد که آن را جمله قسمی گویند و الله را مقسم به خوانند و ازین
 جهت مصنف باء قسم را علی حدة حرفی از حروف جر نشمرد و اکثر در استعمال آنست که اقسام انداخته
 شود و اکتفاء به بالله کرده شود چون بالله لافعلن و این باء که اصل اقسام است در استعمال مام است مع الفعل
 مستعمل باشد و بدون فعل نیز مستعمل شود در اسم مظهر و در ضمیر و در چون بك لافعلن و در قسم
 استعطافی مستعمل باشد چون بالله اخبرنی أو لا تخبرنی * و او قسم بدلت از باو مستعمل با فعل نباشد
 و در ضمیر زود فلا یقال لك لافعلن * و در قسم استعطافی مستعمل نشود پس نکونیند والله اخبرنی
 أو لا تخبرنی * و التاء مثلها مختصة باسم الله و الباء اعم منهما فی الجمع و یتلحق القسم باللام و ان و حرف
 النقی * تاه قسم بدلت از او و مخصوصست بك اسم ظاهر که آن لفظ الله است چون تالله لا کیدن

ذنوبکم زیر اخدای تعالی ان الله یغفر الذنوب جمیعاً فرماید * وجواب از تمسک اول آنست که لفظه من در موجب بطریق حکایت است کویا سائل کفته است هل کان من مطر پس در جواب او گفته شد قد کان من مطر پس این من حکایت آن من است که در غیر موجب بوده است * وجواب از تمسک دوم آنست که یغفر لکم من ذنوبکم خطاب بامت نوح است علیه السلام و ان الله یغفر الذنوب جمیعاً خطاب بامت محمد است صلی الله علیه وآله وسلم و از اینجاست که جمیع ذنوب از امت محمد صلی الله علیه وآله وسلم مغفور گردد لازم نیست که جمیع ذنوب از امت نوح علیه السلام مغفور گردد پس من در یغفر لکم من ذنوبکم از برای تبیض باشدنه زائده * والی للاتهاء و بمعنی مع قلیلا و حتی کذلک و بمعنی مع کثیرا و مختص بالظاهر خلافا للمبرد * و فی للظرفیة و بمعنی علی قلیلا * والباء للالصاق والا ستعانة والمصاحبة والمقابلة والتعدية والظرفیة وزائدة فی الخبر فی الاستفهام والنفی قیاسا و فی غیره تماماً نحو بحسبک زید والی بیده * کلمه الی از برای اثناء غایت است چنانکه من از برای ابتداء است تقول سرت من البصرة الی الکوفة * و کاه باشد که الی بمعنی مع آید چون قوله تعالی * من انصاری الی الله ای مع الله ولا تأکلوا اموالهم الی اموالکم ای مع اموالکم * و کلمه حتی همچون الی است در آنکه بمعنی اثناء است * و بمعنی مع لکن بمعنی اثناء بسیار است و بمعنی مع اندک است * و حتی بمعنی مع بسیار مستعمل است * و کلمه الی در مظهر و مضر مستعمل است چون الی زید والی والیک والیه و کلمه حتی مختص است باسم ظاهر چون تمت البارحة حتی الصباح و مبرد جائز داشته است دخول حتی بر مضر زیر اکه در استعمال حرب حتاک آمده * و پیش دیگران این شاذ است بر و قیاس توان کرد * و لفظ فی از برای ظرفیت است اما حقیقة همچون المال فی الکیس و اما مجازا نظرت فی الکتاب و النجاة فی الصدق * و کاه باشد بمعنی علی باشد و این اندک است چون لا صلبنکم فی جذوع النخل ای علی جذوع النخل * و لفظه بار امضیها است * اول الصاق حقیقتا چون به داء یا مجازا چون مررت بزید ای بموضع یقرب من موضع زید * و دوم بمعنی استعانت چون کتبت بالقلم * سیوم مصاحبت چون دخلت علیه بئیات السفر ای مع ثیاب السفر * چهارم مقابله چون اشتريت هذا بذلک * پنجم ظرفیت چون صلیت بالمسجد ای فی المسجد * ششم تعدیه چون ذهبت زید یردم زید را با خود * هفتم زیاده و این در خبر نفی چون ما ولیس و در استفهام قیاس است چون ما زید بقائم ولیس زید بقائم و هل زید بقائم و در غیر خبری که بعد از و نفی و استفهام است زیادتی با بطریق سماع است خواه در مرفوع چون کنی بالله و بحسبک زید و خواه در منصوب چون قوله تعالی ولا تلقوا ابائکم ای ولا تلقوا ابائکم ای انفسکم * واللام للاختصاص والتعلیل وزائده و بمعنی عن مع القول و بمعنی الواو فی القسم لتعجب * و رب للتقلیل لها صدر الکلام مختصة بنکرة موصوفة علی الاصح و فعلها ماضی محذوف غالبا و قد تدخل علی مضر مبهم بمنزلة منصوبة والضمیر مفرد مذکر خلافا للکوفین فی مطابقة التمییز و تلحقها ما تدخل علی الجملة * لام از برای اختصاص باشد بی ملکیت چون الجمل للفرس و باملکیت چون المال لزید * و از برای تعلیل چون ضربته للتأدیب و زیاده باشد چون قوله تعالی ردف لکم ای ردفکم و بمعنی عن باشد باقول چون قوله تعالی وقال الذین کفروا للذین امنوا لاالذین نه صله قولست تامعنی این باشد که گفتند کافران با مؤمنان و خطاب کردند بایشان که اگر چنین بودی ما سبقتمونا بایستی گفت پس آن لام بمعنی عن است یعنی گفتند کافران از جهت مؤمنان و در شان ایشان که اگر آنچه محمد صلی الله علیه وآله

نمیشود از حال خود بنا بر آنکه راجعت با امری مبهم پس کوی حبذازید حبذازیدان حبذاالزیدون
 حبذاهند حبذا الهندان حبذا الهندات وبعد از لفظ ذا در حبذا مخصوص بمذکور شود
 چنانکه گفته شد * و اعراب این مخصوص چون اعراب مخصوص نم است یعنی در اعراب
 او همان دوقولست * و فرقی در میان ذا در حبذا و ضمیر در نم آنست که تمیز آن ضمیر واجبست که
 اگر آن تمیز نبودی مفهوم نکشتی که در نم ضمیر هست و در کلمه ذاتمیز واجب نیست بلکه جائزست
 که قبل مخصوص و یا بعد مخصوص نکره مذکور شود که تمیز ذاباشد چون حبذا رجلازید و حبذا
 زید رجلا * و مبنای این فرق آنست که ذاکلمه ایست ظاهر که دالست بر امر مبهم و ضمیر نم چیز نیست پوشیده که
 بی تمیز مفهوم نمیکرد داصل پس این لفظ ظاهر مبهم را احتیاج تمیز نه در آن مرتبه است که ضمیر مبهم
 مستترا باشد پس ازین جهت تمیز ضمیر واجبست و تمیز ذاجائزست نه واجب و همچنین جائزست
 که مذکور شود در حبذا قبل مخصوص و بعد نکره که حال باشد چون حبذازید را کبا و حبذا
 را کبازید * الحرف مادل علی معنی فی غیره و من غده احتیاج فی جزئینته الی اسم و فعل * حروف الجر ما وضع
 للافضاء بفعل او معناه الی مایلیه * چون فارغ شد از بیان اسم و فعل و احکام آن شروع کرد در بیان
 حرف و احکامی که تعلق بدان دارد و حرف چنانکه دانسته شد در صدر کتاب کلمه ایست که دلالت
 میکند بر معنی که در نفس آن کلمه نباشد بلکه در غیر وی باشد و از آنجا احتیاج شد حرف در آنکه جزو
 کلام شود خواه عمده و خواه فضله بفعلی چون قد ضرب یا اسمی چون من البصرة قاصنی از وی
 مفهوم شود * و از جمله اقسام حرف حروف جراند و آن حرفی چنداند که موضوع شده اند
 از برای رسانیدن فعل یا معنی فعل بآن چیزی یلی حرف جرست خواه اسم صریح باشد چون
 مررت بزید و انا مارزید و خواه در تأویل اسم باشد چنانکه قوله تعالی و ضاقت علیهم الارض بما
 رحبت ای بر حبها و ازین جهت است که این حروف را حروف اضافت خوانند یعنی نسبت فعل یا معنی
 فعل بواسطه این حروف تعلق میکند بیا بعد این حروف و حروف جر نیز میخوانند یا از جهت آنکه
 میکشند معنی فعل را بیا بعد خود یا از جهت آنکه اثر ایشان حرکت جرست * و هی من والی و حتی
 و فی و الباء و اللام و رب و و اوها و و او القسم و تاؤه و باؤه و عن و علی و الکاف و مذومند و خلا و عدا
 و حاشا * و آن حروف جر این حروفست که مذکور شده است در متن * فمن للابتداء و التیین و التبعض
 و زائده فی غیر الموجب خلافا للکوفیون و الاخفش و قدکان من مطرو شبهه متأول * کلمه من از
 حروف جر بر چهار وجهست * یکی آنکه بمعنی ابتداء است خواه از مکان چون سرت من البصرة
 و خواه از زمان چون قوله سبحانه الله الامر من قبل و من بعده و علامت این وجه صحت انتهاء است
 در مقابله وی چون سرت من البصرة الی الکوفه * دوم آنکه بمعنی تبیین باشد چون قوله تعالی فاجتنبوا
 الرجس من الاوثان و علامت این آنست که اگر الذی یا متصرفات وی بجای او نهند معنی راست باشد
 ای فاجتنبوا الرجس الذی هو الوثن * سیوم آنکه بمعنی تبعض باشد چون اخذت من الدارهم و علامت
 وی آنست که اگر لفظ بعض بجای وی نهند راست باشد ای اخذت بعض الدارهم * چهارم آنست که
 زائده باشد و علامت وی آنست که اگر بپند ازند معنی مقصود مختل نشود چون ما جانی من احد
 ای ما جانی احد و زیادت من در کلام غیر موجب باشد یعنی در نفی و استفهام و در موجب
 من زائد نباشد پیش اهل بصره و کوفیان جائز داشته اند زیادت من در موجب و تمسک کرده اند بقول
 بعضی از اعراب قدکان من مطرای قدکان مطرو بقول باری تعالی یغفر لکم من ذنوبکم ای یغفر لکم

و ماقبله خبره او خبر مبتدا محذوف مثل نم الرجل زید و شرطه مطابقة الفاعل و بئس مثل القوم الذين كذبوا و شبهه متأول و قد يحذف المخصوص اذا علم بالقرينة مثل نم العبد و فم الماهدون مراد از افعال مدح و ذم فعلی چندانکه موضوع شده اند از برای انشاء مدحی یا ذمی پس مثل مدحت و ذمت و کرم و لو لم که از برای اخبار اند از مدح یا از ذم درین تفسیر داخل نباشد و اصل در افعال مدح نم است و در افعال ذم بئس و شرط افعال مدح و ذم آنست که فاعل ایشان بر یکی از سه وجه باشد یا معرف بلام چون نم الرجل و بئس الرجل و یا مضاف بمعرف بلام چون نم صاحب القوم و بئس صاحب القوم و یا ضمیری مبهم میسر و مفسر بنکره باشد چون نم رجلا و بئس رجلا و یا مبهم بما که بمعنی شینا باشد چون فقهای ای نم شیناهی ای الصدقات و بعد از ذکر فاعل بر یکی ازین وجوه ثلاثه مخصوص بمدح یا بذم باشد چون نم الرجل زید و بئس الرجل عمرو و در اعراب مخصوص بمدح نحو یا را دو مذهب است یکی آنکه مخصوص بمدح مبتداء است و آن جمله که پیش از وی است خبر ست و الفلام در مثل نم الرجل زید قائم مقام ضمیر است و دیگری آنکه مخصوص بمدح خبر مبتدای محذوفست بنابر آنکه چون گفتی نم الرجل کویا سائل میگوید من هو و تو در جواب میگوی زید بتقدیر هو زید و این مذهب اصح و اولی است چنانکه در کتب دیگر معلوم شود ان شاء الله تعالی و شرط مخصوص بمدح آنست که مطابق فاعل باشد در جنس و افراد و تشبیه و جمع و تذکیر و تأنیث زیرا که او بحسب معنی همان فاعل است چون نم الرجل زید و نم الرجلان الزیدون و نم المرأة هند و نم المرأتان الهندان و نم النسوة الهندات و برین قیاس کن حال را در بئس و اگر در بعض مواضع مطابق ظاهر نباشد احتیاج افتد بتأویل چون قول باری تعالی بئس مثل القوم الذين كذبوا و در اینجا یکی از دو تأویل باید کرد اول آنکه تقدیر کلام اینست بئس مثل القوم مثل الذين كذبوا پس الذين كذبوا که مخصوص است مطابق فاعلست که مثل الذين است در آنچه گفته شد تأویل دوم آنست که الذين كذبوا صفت قوم باشد و از تمة فاعل و مخصوص بمدح و ذم محذوف باشد ای بئس مثل القوم الذين كذبوا مثلهم المذکور و هو المشبهة بمثل الحمار و گاه باشد که مخصوص بمدح محذوف گردد بنابر آنکه معلومست چنانکه حق تعالی بعد از ذکر ایوب گفته است نم العبد ای نم العبد هو ای ایوب و ساء مثل بئس و منها حبذا و فاعله ذا و لا یغیر و بعده المخصوص و اعرابه کاعراب مخصوص نم و یجوز ان یقع قبل المخصوص و بعده تمیز احوال علی وفق مخصوصه ساء که مأخوذ باشد از سوء بفتح سین یعنی بدی از افعال ذم است و حکم بئس دارد پس فاعل او یا معرف بلام باشد یا مضاف بمعرف بلام یا ضمیر مبهم میسر بنکره چنانکه در مباحث بئس دانسته شد قال الله تعالی ساء مثل القوم الذين كذبوا فاعل ساء در اینجا ضمیر مبهم است و مثلاً میسر است و مخصوص بذم القوم است بتقدیر مضاف ای ساء مثل القوم و اما ساء که مأخوذست از مساة و سوء بضم سین بمعنی غمکین کردن آن مستعمل است در خبریت و از افعال ذم نیست یقال ساءنی بسوءنی و از جمله افعال مدح حبذا است و این مرکبست از لفظ حب من حب الشيء اذا صار حبیبا او حب الشيء ای صار محبوبا و از لفظ ذا و فاعل حب لفظ ذا است بر آن تقدیر که حب لازم باشد اما بر آن تقدیر که متعدی باشد و از لفظ حب متغیر شده باشد بالفظ حب جهت تشبیه بر تقدیر معنی از خبر بانشاء کله که قائم مقام فاعل باشد لکن همان حکم فاعل دارد و ازین جهت مصنف فرق نکرد و گفت فاعله ذا و لفظ ذا ازین حال خود متغیر نمیشود بلکه دائماً بر صیغه مفرد مذکرست بنابر آنکه اشارتست بمشار الیه مبهم همچنانکه ضمیر نم متغیر

وینوصل فی المنع بمثل ما اشد استغراجه و اشد باستغراجه و لا یتصرف فیهما بتقدیم و تأخیر و لا فصل و اجاز المازنی الفصل بالظرف ﴿ یعنی افعال تعجب بر دو صیغه است و متصرف نیستند و افعال تعجب را تفسیر کرده است بما وضع الی آخره یعنی افعال تعجب فعلی چند اند که موضوع از برای انشاء تعجب اما محبت و تعجب که از برای اخبار اند بتعجب ازین تفسیر خارج باشند و مثل ما احسن زیدا و احسن بزید و نظائر ایشان درین تفسیر داخل باشند ﴿ و افعال تعجب بر دو صیغه اند یکی ما فاعله چون ما احسن زیدا و دیگری افعله چون احسن بزید و این بناء کرده نشوند الا از آن چیزی که افعله تفضیل از آن بناء کرده شود یعنی از ثلاثی مجرد که نه لون باشد و نه عیب و سبب درین آنست که تعجب آنجا مناسب زیاده است در فعل تفضیل ﴿ و اگر خواهند که تعجب از غیر آن کنند و وصل باید کرد بمثل اشدوا کثر و احسن و اقیح چنانکه کوبی ما اشد استغراجه و اشد باستغراجه و ما اکثر حرجه و اکثر بحمرته و ما اقیح عوره و اقیح بعوره و درین دو صیغه تعجب تصرف کرده نشود بتقدیم و تأخیر و فصل زیرا که این دو صیغه بواسطه معنی انشاء مشابه حروف اند پس باید که در ایشان تصرف نباشد همچنانکه در حروف تصرف نیست پس نشاید که گفتن ما زیدا احسن و زیدا ما احسن و ما احسن الیوم زیدا و بزید احسن و احسن الیوم بزید و مازنی جائز داشته است فصل بطرف چنانکه کوبی ما احسن بالرجل ان یتصدق ﴿ و ما ابتدایه نكرة عند سیویه و ما بعدها الخبر و موصولة عند الاخفش و الخبر محذوف و به فاعل عند سیویه فلا ضمیر فی افعله و مفعول عند الاخفش و الباء للتعذیه او زائده فیه ضمیر ﴿ در اعراب اصلی ما احسن زیدا سه وجه است ﴿ یکی آنکه کلمه ما بمعنی شیء است و در محل رفعت که مبتداء است و ما بعد وی که آن احسن است با ضمیر مستتر راجع بما و با مفعول در محل رفع ﴿ خبر مبتداء است و باین تقدیر از قبیل شر اهر ذاتاب است و این مذهب سیویه است ﴿ وجه دوم آنست موصوله است و این جمله بعد از وصله اوست و مجموع موصول با صله در محل رفعت که مبتداء است و خبرش محذوف است ای الذی احسن زیدا شیء و این مذهب اخفش است ﴿ وجه سوم آنست که ما استفهامی است و در محل رفعت که مبتداء است و جمله بعد از و خبر اوست و این وجوه بحسب اصل ترکیب است نه باعتبار معنی ﴿ مراد که انشاء تعجب است زیرا که باعتبار معنی تعجبی هیچ اقتضاء اعراب در اجزاء این عبارت موجود نیست ﴿ و زید در احسن بزید فاعل احسن است پیش سیویه بنا بر آنکه اصل ترکیب احسن زید بود بمعنی صار زید ذا احسن صیغه احسن را که خبرست تفسیر کردند با احسن که امرست و معنی بر همان خبریت است و باز آمده است در فاعل چنانکه قوله تعالی و کفی بالله شهیدا ﴿ و بزید اخفش صیغه احسن امرست بمعنی خود نه بمعنی خبر و باز آمده است در مفعول اگر احسن مأخوذ باشد از احسن متعدی همچنانکه قوله تعالی و لا تلقوا بایدیکم الی التهلكة و یا ا از برای تعدیه است اگر احسن مأخوذ باشد از احسن لازم آید که بمعنی صار ذا احسن باشد و علی التقذیرین احسن امرست مر هر مخاطب را با آنکه زید را وصف کند بحسن کویا که گفته است با هر مخاطب صفت زیدا احسن و ازین اصلی امری مقول شده بانشاء تعجب همچنانکه بمذهب سیویه مفعول شد آن معنی خبری از برای انشاء تعجب ﴿ و پوشیده نیست که بمذهب سیویه در احسن هیچ ضمیر نیست زیرا که فاعلش مذکورست و بمذهب اخفش در وی ضمیرست مستتر راجع با کل أحد از مخاطبین ﴿ افعال المدح والذم ما وضع لانشاء مدح او ذم فنها نم و بئس و شرطهما ان یکون الفاعل معرفا باللام او مضافا الی المعرف بها او مضرا میرا بنكرة منصوبة او بمائل فتماهی و بعد ذلك المخصوص و هو مبتدأ

عسی آن یافتند تشبیهها بکاد چون عسی زیدان بخرج و کاد بمعنی خبرست نه انشاء و کاد کله ایست که متصرف است از وی صیغه مضارع و غیر آن مستعمل است ﴿ و اذا دخل النبی علی کاد فهو کالافعال علی الاصح و قبل بکون اللاتبات مطلقا و قبل بکون فی الماضي للاتبات و فی المستقبل کالافعال تمسکا بقوله تعالی و ما کادوا یفعلون و بقول ذی الرمة ﴿ اذا غیر الهجر المحین لم یکد ﴾ رئیس الهوی من حب مبهیح ﴿ و الثالث جعل و طفق و کرب و اخذ و هی مثل کاد و اوشک و هی مثل عسی و کاد فی الاستعمال ﴿ و هرگاه که در آید نفی بر کاد و متصرفات وی چون یکاد ﴿ حکم کاد و متصرفات وی درین حال همچو حکم سائر افعال است بمعنی مقصود نفی بمعنی کاد و متصرفات وی باشد چنانکه کوی ما کاد زید بخرج و لم یکد زید بخرج نزدیک نبود نه بود که زید بیرون آید و مذهب اصح اینست قیاس بر سائر افعال ﴿ و بعضی گفته اند که کاد و متصرفات وی بعد از دخول نفی بمعنی اثبات اند ﴿ و بعضی دیگر تفصیل کرده اند و گفته اند که نفی در ماضی چون ما کاد از برای اثباتست و در مستقبل چون لم یکد از برای نفی است و متمسک درین باب قول باری تعالی است ﴿ فذبحوها و ما کادوا یفعلون و اگر زانکه ما کادوا از برای نفی بودی مناقض فذبحوها بودی و این دلیل دلالت میکند بیک جزو از مذهب اطلاق و بر تمام مذهب آنکمی که گفته است در ماضی از برای اثباتست ﴿ زیرا که این کمی را در آنکه در مستقبل از برای نفی است احتیاج نیست بدلیل خارج از قیاس بر سائر افعال چنانکه مذکور شد ﴿ و جواب ازین متمسک آنست که و ما کادوا یفعلون از برای نفیست و مناقض فذبحوها نیست زیرا که معنی کلام اینست که ایشان ذبح کردند و پیش از ذبح نزدیک نبودند بذبح کردن بنا بر آن تفتیشها که از ایشان صادر شده بود و متمسک بر جزو ثانی مذهب اطلاق آنست که بعضی از فقهاء و بلفظه تخطئه کرده اند ذوالرمة را درین بیت مذکور پس اگر زانکه لم یکد از برای اثبات براح و رئیس هوی نبودی این تخطئه ایشان وجهی نداشتی ﴿ و جواب آنست که این تخطئه ناصوابست و شاید که مخطی را اعتقاد بوده باشد که حال کاد و متصرفات وی در نفی نه همچنانست که در سائر افعال و بنا برین اعتقاد باطل خود تخطئه کرده باشد قول ذوالرمة را که بطریق صوابست ﴿ و می شاید که مذهب اصحاب تفصیل در جزو ثانی مدعی خود متمسک کنند بقول ذوالرمة زیرا که مقصود اینجائیست بطریق مبالغه بمعنی رئیس هوی از حب میه نزدیک نبود بزوال فضلا عن الزوال و شکی نیست که نفی قرب زوال ابلغ است از نفی زوال ﴿ و ازین قبیل است قول باری تعالی لم یکدیراها یعنی قرب رؤیت نیست چه جای رؤیت ﴿ سو مین از افعال مقاربه که دلالت میکند بر دو خبر از جهت شروع و این افعال مذکوره است و چهار فعل اند در استعمال همچو کاد اند بمعنی خبر ایشان فعل مضارع است بی آن چون جعل بفعل کذا و طفق بفعل کذا تا آخر ﴿ و اوشک در استعمال تارة بأن است در خبر همچو عسی و تارة بی آن است همچو کاد چنانکه کوی اوشک زید ان بخرج و اوشک زید بخرج ﴿ افعال التعجب ما وضع لانشاء التعجب ﴿ واقع درین نسخه صیغه جمع است و در بعض نسخه صیغه تشبیه است باین عبارت که فعلا التعجب و هر دو صحیح است زیرا که اگر نظر با صیغه میکنیم تشبیه مناسب است و اگر نظر با مواد میکنیم که این دو صیغه دران موادست جمع مناسب است زیرا آن افعالی که بروزن ما فعله آمده است نا محصورست چون ما احسن زیدا و ما اکرم زیدا الی غیر ذلک و همچنین موادی که بر صیغه افعال به آمده است نا محصور اند چون احسن زید و اکرم زید و حمل زید و اصبر زید الی غیر ذلک لکن جمع مناسب ترست با قول ﴿ و هی صیقتان ما فعله و افعاله و هما غیر متصرفین مثل ما احسن زیدا و احسن زید و لاینیان الایمانی منه افعال التفضیل

نافیه و خواه مصدر به * اما نافیه از جهت آنکه نفی را صدر کلام است پس نشاید که معمول وی بر وی مقدم شود * و اما مصدر به از جهت آنکه ما مصدری و آن مصدری و آن مفتوحه حروف موصوله اند که با ما بعد خود بمنزله یک چیز اند پس همچنانکه در موصولات اسمی چیزی که در حین صله باشد مقدم بر موصول نشود درین نیز حال برین وجه باشد * و این کیسان از نحویان در مادام خلاف کرده است بر جمهور و در آن چهار فعل خلاف نکرده است و تقدیم خبر ایشان جائز داشته است بنا بر آنکه کلمه اما اگر چه حرف نفی بود اما چون در فعلی داخل شود که معنی او نفی است و افاده نفی نفی کرد حاصل معنی وی ثبوت مستمر باشد پس گویا که در اینجا خود نفی نیست بلکه این افعال بمنزله کاندید پس تقدیم خبر ایشان جائز باشد و معتبر مذهب جمهورست زیرا که استمرار ثبوت فرع نفی نفی است پس آن اصل درین افعال ملحوظ باشد * قسم سوم مختلف فیه است میان نحویان و آن لیس است جماعتی بر آنند که خبر لیس بر لیس مقدم نشود بنا بر آنکه لیس از برای نفی است و نفی را صدر کلام است * و جماعتی بر آنند که مقدم شود و عمل لیس از جهت فعلیت است نه از جهت نفی چنانکه در ما تقدم گفته شد * پس در معمول خود که شبیه بمفعولست مقدم تصرف تواند کرد کقوله تعالی * الیوم یأتیهم لیس مصروفا عنهم دلالت میکند بر جواز تقدیم زیرا که یوم معمول مصروفا است که خبر لیس است پس معمول خبر لیس جائزست که بر لیس مقدم شود پس تقدیم خبر لیس بر وی جائز باشد بطریق اولی زیرا که هر جا که معمول واقع تواند شد حامل آن معمول نیز واقع تواند شد * افعال المقاربة ما وضع لدنوا الخبر رجاء او حصولاً و اخذاً فیه * فالاول عسی و هو غیر متصرف تقول عسی زید ان یخرج و عسی ان یخرج زید و قد یحذفان * و الثانی کاد تقول کاد زید یحیی و قد یدخل ان * یعنی افعالی که دلالت میکنند بر قرب و این افعال از اخوات افعال ناقصه اند که محتاج اند باسم و خبر لیکن ممتاز اند از افعال ناقصه با آنکه خبر ایشان فعل مضارع باشد با آن بای آن و این افعال فعلی چندانکه موضوع شده اند از برای نزدیک شدن خبر آن افعال از جهت رجاء یا حصول یا شروع کردن در وی * اولین یعنی آنچه دلالت میکنند بر قرب خبر از جهت رجاء کلمه عسی است و این کلمه غیر متصرف است یعنی از وی صیغه مضارع و امر و اسم فاعل نیامده است بلکه همین صیغه ماضی آمده است چون عصیت الی آخره * و استعمال عسی بر دو وجه است یکی آنکه فاعل وی اسم محض باشد و خبر وی فعل مضارع با آن بنا بر آنکه رجاء متعلق بمستقبل باشد و آن علم استقبالست چون عسی زید ان یخرج * دوم آنکه فاعل وی آن با فعل مضارع باشد چون عسی ان یخرج زید * و برین استعمال عسی فعل تام باشد که با فاعل کلام تام باشد و زید درین ترکیب فاعل یخرج است و در استعمال اول فعل ناقص باشد محتاج باسم و خبر لیکن چون در خبر وی آن است با فعل مضارع از جهت مناسبت با رجاء پس آن فعل مأول بمصدر باشد و احتیاج شود بتقدیر مضافی ای عسی زید ذاخروج یا با آنکه مصدر در معنی اسم فاعل باشد ای عسی زید خارجا * و بعضی نحویان گفته اند که عسی در استعمال اول بمعنی قارب است ای قارب زید الخروج و در استعمال دوم بمعنی قرب است ای قرب خروج زید از اینجا توهم آن شود که ان یخرج مفعول عسی باشد نه خبر وی * و بالجملة کلمه عسی بر همه استعمالات و تقادیر بمعنی انشاء رجاء است نه خبر از رجاء * و دومین یعنی آنچه دلالت میکنند بر قرب خبر از جهت حصول کلمه کاد است و خبر وی فعل مضارع باشد بی آن چون کاد زید یخرج یعنی نزدیک شد خروج زید با آنکه حاصل شود و گاه باشد که ان در خبر کاد در آید تشبیها بصی همچنانکه از خبر

صبح اقتران مضمون جمله اوست بزمان صبح چون اصبح زید غنیا کشت زید توان کرد وقت صبح
معنی دوم اصبح بمعنی صارا است یعنی انتقال از حال بحال بی ملاحظه وقت صبح چون اصبح زید فقیرا
کشت زید درویش و اصبح باین هر دو معنی فعل ناقص است محتاج بخبر و معنی سوم اصبح دخول است در
وقت صباح چون اصبحنا و امسینا و اصبح باین معنی فعل تام است محتاج بخبر نیست و برین قیاس کن
امسی و اضحی و ظل و بات لا اقران مضمون الجملة بوقتیها و بمعنی صار و کلمه ظل و بات دلالت
میکند بر اقتران مضمون جمله ایشان باین دو وقت ایشان که روزست و شب چنانکه کوی ظل زید سائرا
یعنی در همه روز سیر کننده بود و بات زید مصلیای معنی زید در همه شب نماز گذارنده بود و گاه باشد که
این دو کلمه بمعنی صار باشد یعنی انتقال بی ملاحظه آن دو وقت کفوله تعالی ظل وجهه مسودا و بات
وجهه مسودا ای صار و مازال و ما برح و مافتی و ما انفک لاستمرار خبرها لفاعلها مذقوله و یلزما
النفی این چهار فعل ناقص از برای ثبوت خبر ایشان است مرفاعل ایشانرا از آن زمانی که فاعل
ایشان قابل خبر ایشان بوده است پس معنی مازال زید امیرا اینست که همیشه زید امیرا است از آن زمانی که
زید را قابلیت و صلاحیت امارت و حکومت بود و سبب دلالت ایشان برین استمرار آنست که این افعال
معنی نفی اند چنانکه ظاهرست و چون ما نافیه برایشان درآمد معنی ایشان نفی نفی شدن نفی استمرار
ثبوت است و اعتبار قابلیت و صلاحیت بحسب عقل معلومت و حرف نفی لازم این افعالست لفظا
یا تقدیرا زیرا که استفاده معنی استمرار ازین افعال موقوفست بر دخول حرف نفی برایشان چنانکه
گفته شد پس باید که حرف نفی مذکور شود لفظا و این ظاهرست یا تقدیرا چنانکه در قول باری تعالی
تَاللّٰهِ تَفْتَوْنَدُ کَرِیْوَسَفَ اِیْ لَا تَفْتَوْنَدُ و مادام لتوقيت امر بمدة ثبوت خبرها لفاعلها و من ثمه احتیاج
الی کلام لانه ظرف کلمه مادام از برای تعیین وقت کاریست بمدة ثبوت خبر وی مراسم او را چنانکه
اجلس مادام زید جالسا تعیین وقت جلوس مخاطب کردی بمدت ثبوت جلوس مرزیدرا و تحقیق
این کلمه آنست که لفظ ما مصدریه است و فعل بعد از و بتأویل مصدرست ای اجلس دوام جلوس زید
و زمان آنجا مصدرست ای اجلس زمان دوام جلوس زید بسبب آنکه معنی مادام راجع شد بزمانی که ظرفست
محتاج کشت بکلامی زیر که ظرف فضله است در کلام مستقل بالا قاده نباشد و این قسم از ما مصدریه را
ما مدت نام نهاده اند و لیس نفی مضمون الجملة حالا و قبل مطلقا و يجوز تقديم اخبارها کما علی
اسمائها و هی فی تقدیمها علیها علی ثلاثة اقسام قسم يجوز و هو من کان الی راح و قسم لا يجوز و هو ما
فی اوله ما خلافا لابن کیسان فی غیر مادام و قسم مختلف فیه و هو لیس لفظ لیس از برای نفی مضمون
جمله است در زمان حاضر پس معنی لیس زید قائما اینست که زید قائم نیست در این زمان و اگر تعقید کنند
بزمان حاضر آن تأکید باشد و زیادتی تعیین و نزدیک بعضی آنست که لیس از برای نفی مطلق است
خواه در زمان حاضر و خواه در زمان دیگر و تقدیم خبرهای افعال ناقصه بر اسماء آن افعال جائزست
بلا خلاف زیرا که اینها افعال اند و قوت تصرف در معمولات خود دارند خواه مرفوع مقدم باشد
و خواه منصوب لیکن این افعال در تقدیم اخبار ایشان بر نفس ایشان بر سه قسم است يك قسم
آنست که باتفاق جائزست و آن از کان است تاراج بآن ترتیبی که در کتاب مذکورست زیرا که این
افعال اند و عمل در شبه مفعول که مقدم برایشان باشد می توانند کرد و هیچ مانعی نیست و قسمی دیگر
آنست که تقدیم خبر بر نفس او جائز نیست و آن هر فعلی ناقصیست که در اول او کلمه ما باشد خواه

نمی کند بر معنی معینی که او را صلاحیت مسندی باشد بلکه دلالت بر مجرد نسبت یا زمان نسبت * پس
 معنی وی ناقص باشد از معنی فعل تام يك جزو و ازین جهت فعل ناقص با فاعل خود کلام تام نشود بلکه
 محتاج شد با آنکه چیزی دیگر مذکور شود که صلاحیت مسندیش باشد مثلاً کان هرگاه که بمعنی ثبوت الشیء
 فی نفسه باشد آن کان نامد بود و با فاعل خود کلامی تام باشد * و هرگاه که مراد از وی بودن فاعل وی باشد
 بر صفتی که آن صفت خارج معنی کان است آن کان ناقص بود چون کان زید قائماً مراد از کان در اینجا
 وجود زید نیست فی نفسه تا کان نامد باشد بلکه مراد بودن زید است بر صفت قیام تا قیام مذکور
 نشود کلام تام نگردد * و سیویه در کتاب خود چهار مثال از فعل ناقص آورده است و گفته که هر فعلی
 که بر نسبی این افعال اربعه باشد اونیز فعل ناقص بود محتاج بنجر * و مصنف بهفده مثال تصریح
 کرده است که افعال ناقصه اند * و گفته که جائیز فعل ناقص میباشد در مثل ما جاءت حاجتك اگر کلمه ما
 نافیله است ضمیر جات راجع بود بامؤنثی که مذکور شده است در ما تقدم و حاجتك خبر او باشد یعنی نیامد
 آن مؤنث مذکور بقدر حاجت تو یعنی احتیاج تو زیاده از آنست * و اگر کلمه ما استفهامی باشد معنی این
 باشد ای حاجه جات حاجتك و ضمیر جات راجع باشد بامعنی ما که مؤنث است و حاجتك خبرش باشد
 و همچنین گفته است که قد نيز فعل ناقص آمده چنانکه در قول امرابی حدد شفرته حتی قعدت کا آنها
 حربة یعنی نیز کرد کثاره * او را تا کشت آنچنانکه کویا هم نیزه است و ظاهر آنست که قعد درین مثال
 ناقص است و پس بخلاف جاء که در غیر مثال مذکور هم ناقص آمده است چنانکه کوی کلت البر فجاء
 فقیرین * و افعال ناقصه داخل میشوند بر جمله اسمیه از برای آنکه بدهند خبر جمله اسمیه را حکم
 معنی خود مثلاً صار که معنی وی انتقالست و وقتی که در آید در جمله اسمیه چون زید غنی بدهد خبر را که
 غنی است حکم معنی خود که منتقل الیه است چون صار زید غنی * و برین قیاس کن دیگر افعال ناقصه را
 پس لفظ حکم مستدرک نباشد و اضافت او بامعنی اضافت بیانی نباشد و الله اعلم و مرفوع میگرداند
 جزو اول را با آنکه فاعل ایشان است علی التحقیق و منصوب میگرداند جزو ثانی را با آنکه خبر
 ایشان است و مشبه است بمفعول * فکان تكون ناقصه ثبوت خبرها ماضیاً دائماً و منقطعاً و بمعنی صار
 و یکون فیها ضمیر الشان و تكون تامة بمعنی ثبت و زائده و صار للانتقال * لفظ کان ناقصه باشد محتاج
 باسم و خبر و این بحقیقت بر سه قسم است * یکی ناقصه مطلقه که دلالت کند بر ثبوت خبر و وی مراسم
 او را در زمان ماضی خواهم آن ثبوت دائمی باشد در همه ازمند کقوله تعالی و کان الله علیاً حکماً یا مستقطع
 باشد چنانکه کوی کان زید قائماً * دوم ناقصه که بمعنی صار باشد و دلالت کند بر انتقال همچون دلالت
 صار چنانکه شاعر گوید * کانت فراخا بیوضها * ای صارت بیوضها فراخا * سیوم ناقصه که در وی
 ضمیر شان باشد چون کان زید عالم ای کان الشان زید عالم * و کان نامد باشد بمعنی ثبت و حصل که با فاعل خود
 کلام تام باشد چنانکه کوی کانت الکائنه ای حصلت الحادئ * و کان زائده باشد بحسب لفظ و معنی چون
 قول شاعر * سراً بنی ابی بکر تسامی * علی کان السومة العرب یا بحسب لفظ و پس چنانکه کوی ما کان
 احسن زید ای ما حسن زید اکان بحسب لفظ زائده است لیکن بحسب معنی دلالت میکند بر آنکه تعجب از حسن
 زید است در زمان ماضی نه از حسن وی در زمان حال * کلمه صار از برای انتقال است از صفتی با صفتی
 چون صار زید غنی یا از حقیقتی بحقیقتی چون صار الماء جراً * و اصبح و امسى و اضحی لاقتزان
 مضمون الجملة باؤها و بمعنی صار و تكون تامة * هر یک از این سه کلمه بمعنی آمده است مثلاً معنی اول

این جائز نیست پس نشاید که کوبی ضربت بی و لا ضربت و لا زید ضرب به بقصد آنکه فاعل ضرب ضمیمه است
مستتر راجع بازید و ضمیمه مفعول نیز راجع باوی است * سبب عدم جواز این حکم در سائر افعال آنست که
غالب در افعال جوارح تعلق بغیر فاعل است مثلاً ضرب زید غالب آنست که تعلق گیرد بغیر زید
نه بنفس زید پس اگر تو کوبی ضربت بی سامع ازین عبارت فهم کند معنی ضربت بی را بنابر آنکه غلبه
تعلق فعل جوارح بغیر فاعل و از ضمیمه تا منته نشود که مقصود معنی است خلاف غالب یا از جهت
غفلت سامع از حرکت تاپس تصور کند که تا مفتوح بوده است تا کلام بر من غالب باشد و یا از جهت
آنکه تصور کند که متکلم را سهوشده است بجای قبحه تا تلفظ بضمه کرد پس هرگاه که در افعال
جوارح خواهند که بیان کنند که برخلاف معنادست و تعلق بفاعل گرفته است ضمیمه دوم را بدل
کنند بلفظ نفس و گویند ضربت نفسی و ضربت نفس و زید ضرب نفسه تا بواسطه سماع لفظ نفس
سامع معلوم کند که این لفظ برخلاف معنادست و اگر برخلاف معناد نبود لفظ نفس در ایست
نکستی * و سبب جواز این حکم در افعال قلوب آنست که معنی افعال قلوب یا علم است یا ظن و تعلق
علم شخصی و ظن او بر افعال و صفات او اولی و اغلب است در مثل علتی منطلقاً و هم آن باشد که
سامع خلاف مقصود فهم کند و علتی اخفاست از علت نفسی پس جائز باشد * و بعضی افعال قلوب را
معنی دیگر هست که آن بان معنی یک مفعول تعدی کند و بس مثلاً ظننت بمعنی اهتمت متعدی یک
مفعولست و علت بمعنی عرفت متعدی یک مفعولست و تفصیل آنست که شناخت بر دو قسم است
یکی شناخت شیء فی نفسه و دیگر شناخت شیء علی صفة و علم باین معنی دوم بسیار مستعملست پس
متعلق نسبت بین شیئین باشد از آن هر دو شیء مفعول او باشد * و گاه باشد که علم معنی اول باشد و حیثی
تعدی یک مفعول کند همچنانکه عرفت و اگر عرفان را استعمال در معنی ثانی کنند جائز باشد
و حیثی تعدی بدو مفعول شود همچون علت لیکن مشهور در عرفت معنی اولست و غالب در علت معنی
ثانی * و همچنین است رأیت بمعنی ابصرت متعدی یک مفعول باشد یعنی رؤیت قلبی که علم است
تعدی بدو مفعولست و رؤیت بصری متعدی یک مفعول * و همچنین وجدت بمعنی صادفت متعدی
یک مفعولست چنانکه کوبی وجدت الضالة ای أصبتها و صادفتها * و هرگاه که بمعنی وجدان الشیء
علی صفة باشد متعدی بدو مفعول بود چون وجدت زیداً عالماً پس وجدان نیز بدو معنی است یکی
وجدان الشیء علی صفة و دیگری وجدان الشیء فی نفسه و اولین متعدی بدو مفعولست و دومین
یک مفعول * الافعال الناقصة ما وضع لتقرير الفاعل علی صفة و هی کان و صار و أصبح و امسى
و اضحی و ظل و بات و آض و عاد و غدا و راح و مازال و ما انفك و ما فتی و ما برح و مادام و لیس
و قد جاء ما جات حاجتك و قدت کا نها حربة و تدخل علی الجملة الاممية لاعطاء الخبر حکم معانها
فترفع الاول و تنصب الثاني مثل کان زیداً قائماً * افعال الناقصة فعلی چند اند که موضوع شده اند
از برای تقریر فاعل خود بر صفتی و افعال التامة فعلی چند اند که موضوع شده اند از برای
صفتی با تقریر فاعل بر آن صفت * پس موضوع له تامة مجموع صفت باشد با تقریر فاعلی بر آن
صفت و موضوع له افعال ناقصة مجرد تقریر فاعلست بر صفت نه مجموع مرکب از صفت با تقریر
فاعل * پس درین تفسیر افعال ناقصة در افعال تامة داخل نشود * و تفصیل سخن آنست که فعل تام مثل
ضرب دلالت میکند بر معنی معینی که صلاحیت آن دارد که مسند شود بغیر و دلالت میکند بر نسبت
آن معنی و بر زمان آن نسبت پس مدلول ضرب مشتمل باشد بر سه چیز و فعل ناقص چون کان دلالت

وحذف یکی از مفعول ثانی و ثالث وی نسبتا منسیا جائز نیست زیرا که هر دو بحقیقت مفعولی باب علت اند پس اگر بر یکی اقتصار کنند همان محذور لازم آید که گفته شد * و اما آن افعال دیگر مثل خبر تا آخر در تعدی بسه مفعول اصل نیستند بلکه تعدی ایشان بسه مفعول از برای آن است که مشتملند بر معنی اعلام * افعال القلوب ظننت وحسبت و خلت وزعت و علت و رأیت و وجدت تدخل علی الجملة الاسمية لیان ماهی عنه فتصب الجزین * یعنی فعلی چند که تعلق بدل دارند و از و صادر میشوند نه از جوارح و اعضاء ظاهره و آن هفت فعل است سه بمعنی علم است علت و رأیت و وجدت و سه بمعنی ظن است ظننت وحسبت و خلت و یکی گاه بمعنی علم است و گاه بمعنی ظن و آن زعت است بمعنی اعتقدت خواه اعتقاد علمی و خواه اعتقاد ظنی و این افعال داخل میشوند بر جله اسمیه از برای آنکه بیان کنند که آن جله ناشی از علم شده است یا از ظن مثلا هر گاه که کفتی زید قائم احتمال دارد که این حکم از تو از سر علم باشد و احتمال دارد که از سر ظن باشد و هر گاه که کفتی علت زید قائم معلوم شده که از سر علم است و هر گاه که کفتی ظننت زید قائم معلوم شده که از سر ظن است پس این افعال آن هر دو جزو کلام را که مبتدا و خبر بوده اند منصوب گردانند بمفعولیت * و من خصائصها انه اذا ذکر احدهما ذکر الاخر بخلاف باب اعطیت * و منها جواز الالفاء اذا توسطت و تأخرت لاستقلال الجزین کلاما * و منها انها تعلق قبل الاستفهام و النفی و اللام مثل علت ازید عندک ام عمرو * و منها انه يجوز ان یکون فاعلها و مفعولها ضمیرین لشیء واحد مثل علتنی منطلقا و لبعضها معنی آخر یتعدی به الی واحد فظننت بمعنی انهمت و علت بمعنی عرفت و رأیت بمعنی ابصرت و وجدت بمعنی اصبت * و از جله چیزهای مختص بافعال قلوب آنست که اختصار باحد المفعولین ایشان جائز نیست یعنی این که یک مفعول باشد و مفعول دیگر محذوف باشد نسبتا منسیا جائز نیست بنابر آنکه دانسته شد لازم آید که مسند الیه باشد بی مسند یا مسند باشد بی مسند الیه لیکن حذف بواسطه قرینه جائزست و اگر چه قلیلت چنانکه گذشت اما حذف هر دو مفعول بطریق نسبا منسیا جائزست * و در باب اعطیت حذف هر دو مفعول و حذف احد المفعولین بطریق نسبا منسیا جائزست چنانکه گذشت * و از جله خصائص افعال قلوب جواز الفاست وقتی که متوسط شوند بین المفعولین یا متأخر شوند از هر دو چنانکه کویی زید علت قائم و زید قائم علت درین دو صورت اعمال جائزست و ابطال عمل بحسب لفظ و معنی جائزست و حینئذ این افعال در معنی ظرف باشند و آن مبتدا و خبر بر حال خود باقی باشند کلاما ما کویا کفته زید فی علی قائم و زید قائم فی علی و الفا در دیگر افعال جائز نیست * و از جله خصائص افعال قلوب تعلیق است یعنی ابطال عمل این افعال بطریق وجوب بحسب لفظ دون معنی وقتی که پیش از استفهام و نفی و لام ابتداء واقع شود چنانکه کویی علت ازید قائم ام عمرو و علت مازید قائم و علت زید قائم درین صورت واجب است که عمل افعال قلوب بحسب لفظ باطل شود تا صادرات استفهام و حرف نفی و لام ابتداء باطل نکردد لیکن بحسب معنی عمل باقی باشد و جزه من منصوب الیهل باشند بمفعولیت کویا که گفته علت احدهما بعینه قائم و علت زید غیر قائم و علت زید قائم * پس فرق میان الفاء و تعلیق از دو وجه است یکی آنکه الفاء جائزست نه واجب و تعلیق واجبست دوم آنکه الفاء ابطال عملست در لفظ و معنی و تعلیق ابطال عملست در لفظ نه در معنی * و از جله خصائص افعال قلوب آنست که جائزست که فاعل و مفعول این افعال هر دو ضمیر متصل باشند راجع بایک چیز چنانکه کویی علتنی منطلقا و در دیگر افعال

اصلش یختیر و یثمود بود و او یاه متحرک بود و ماقبل مفتوح با لف کردن و همچنین است در یقام و یستخار که اصلش یقوم و یستخیر بود و او یاه مفتوح بود و ماقبل حرف صحیح ساکن پس قحیه نقل کردند و او و یارا قلب کردند با لف یقام و یستخار شد و پیدا نکند فعل مجهول از متعدی بناء کرده شود وقتی که بمفعول صریح اسناد کنند این ظاهرست و از فعل لازم نیز بناء کرده شود وقتی که آن فعل لازم را بغیر مفعول به از سایر مفاعیل اسناد کنند ﴿المتعدی و غیر المتعدی﴾ فالمتعدی مایتوقف فهمه علی متعلق کضرب و غیر المتعدی بخلافه کقعد و المتعدی یکون الی واحد کضرب و الی اثنین کاعطی و الی ثلاثة کاعلم و أری و نبأ و نبأ و أخبر و خبر و حدث فهذه مفعولها الاول کفعلول اعطیت و الثاني و الثالث کفعلولی علمت ﴿فعل بر دو قسم است متعدی و غیر متعدی متعدی آن فعلیست که فهم وی موقوف باشد بر متعلق وی چنانکه ضرب که تعلق دارد بمضروب بر وجهی که فهم ضرب بی فهم مضروب محالست و آن متعلق را مفعول به خوانند لیکن فهم ضرب بی فهم زمان و مکان و غایت و هیئت فاعل یا مفعول ممکن است ﴿و غیر متعدی آن فعلیست که فهم وی موقوف نباشد بر فهم متعلق وی چون قعد که او را هیچ متعلق نیست که فهم وی موقوف باشد بر فهم آن متعلق و اگر چه قعود را تعلق هست بزمان و مکان و غایت و هیئت فاعل لیکن فهم وی با غفلت از بن متعلقات جائزست چنانکه در مضروب گفته شد ﴿اگر سائلی گوید که قعد تعلق بفاعل دارد و فهم وی موقوفست بر فهم فاعل پس باید که متعدی باشد نه لازم در جواب گوئیم هر فعلی را که هست ناچارست از فاعلی و فهم وی موقوفست بر فهم فاعل لکن نسبت فعل با فاعل بطریق صدور و قیام و اسنادست پس گویند که این فعل صادرست از فاعل و قائمست بوی و مسندست بوی و نکویند در اصطلاح که متعلقست بوی بلکه تعلق نسبت فعلست با غیر فاعل و حاصل آنکه اگر فهم فعل موقوفست بر فهم غیر فاعل آن فعل را متعدی خوانند و آن غیر را مفعول به و اگر فهم فعل موقوف بر فهم غیر فاعل نیست آنرا غیر متعدی و لازم خوانند ﴿و فعل لازم را متعدی توان ساخت بهمزه افعال چون اکرمت زیبا و تضعیف تعیل چون فرحته و الف مفاعله چون ماشینه و سین استفعال چون استخر جته و بحرف جر چون ذهبت به و متعدی منقسم است بسه قسم ﴿اول آنکه تعدی کنند بیک مفعول چون ضرب و نصر و طلب و این در کلام بسیارست ﴿دوم آنکه تعدی کند بدو مفعول و این بر دو قسم است زیرا که مفعول ثانی وی میشاید که عین مفعول اول باشد بحسب ذات چنانکه در افعال قلوب که مفعول ثانی وی عین مفعول اولست و مسندست بوی و یکی مسند و یکی مسند الیه است پیش از دخول فعل بر ایشان چون علمت زیبا قائما و در بن قسم جائز نیست که اختصار بر یکی مفعول کنند و آن مفعول دیگر محذوف باشد نسبتا منسیا زیرا که مسند الیه بی مسند و یا عکسش لازم آید و این باطلست لیکن حذف احد المفعولین با آنکه مراد و مقصود باشد بواسطه قرینه جائزست و اگر چه در استعمال اندکست ﴿و میشاید که مفعول ثانی وی غیر اول باشد بحسب ذات و در میان ایشان پیش از تعلق فعل ارتباطی نباشد چنانکه در اعطیت و اخوات وی که در آنجا حذف احد المفعولین نسبتا منسیا جائزست چنانکه کوی اعطیت زیبا و مراد نباشد که زیبا را چه داده یا کوی اعطیت در هم و مراد نباشد که بکه داده اما حذف هر دو مفعول در بن هر دو قسم یعنی باب علمت و اعطیت بطریق نسبتا منسیا جائزست ﴿سیوم آنست که متعدی باشد بسه مفعول و این در کلام اندکست و اصل در بن قسم اعم و آری است که بواسطه همزه افعال یک مفعول دیگر زائد شده بر مفعولی علم و آری و آن مفعول که بواسطه همزه زائد شده آنرا مفعول اول خوانند و حذف آن بطریق نسبتا منسیا جائزست همچنانکه در باب اعطیت

(و حذف)

مضموم گردانند و ماقبل آخر او را مکسور گردانند اگر مکسور نباشد چون نصر و علم و شرف و اکرم و فرح و دحرج و اکتفاء بکسره ماقبل آخر نکرند زیرا که اشتباه لازم آید در میان معلوم و مجهول در مثل علم و اکتفاء بضم اول نکرند زیرا که در مثل اکرم که اکرم گفته شود مشتبه شود مجهول مضارع که آن اکرم است اینست حکم در آن ماضی که اول او همزه وصل نباشد و تا نباشد که اگر همزه وصل باشد مثلاً استخرج حرف ثالث را با همزه وصل مضموم باید کرد و استخرج باید گفت که اگر حرف ثالث مضموم نشود همزه وصل در درج بیفتد و صیغه مجهول ماضی بصیغه امر مخاطب مشتبه گردد در مثل الاستخرج و همچنین است حال اخوات و ی چون انطلق و افعل و سایر اخوات و ی و همچنین اگر در اول تاباشد چون فعل و تقاعل و تفعل حرف دوم را با نامضموم باید کرد چون تصرف و تصور بکه اگر حرف دوم مضموم نشود و در تصرف تصرف گویند مشتبه شود بمعلوم مضارع خرج و پوشیده نیست که چون در فاعل حرف اول مضموم شود الف منقلب کرد دباو و همچنین در تفاعل چون حرف ثانی مضموم شود الف منقلب گردد دباو و معتل العین از ثلاثی مجرد چون بناء کرده شود از برای مفعول در وی سه وجهست * یکی افصح است که آن قبل و بیع است که در اصل قول و بیع بوده است کسره برو او بعد از ضمه ثقیل بود بما قبل نقل کردند بعد از سلب حرکت ماقبل او و منقلب شد یا و اصل بیع بود کسره یا را بما قبل نقل کردند بعد از سلب حرکت ماقبل بیع شد * و دوم متوسط است و آن وجه آنست در تلفظ بقیل اول ضم شفتین کنند بی تلفظ بضمه تا دلالت بر آنکه اول این کلمه در اصل مضموم بوده و بعد از آن تلفظ کنند بکسره و چون اشمام عبارت ازین است که گفته شد آنرا بصیر باید نه اعمی بخلاف روم که آن اختلاس حرکت است و خفت و ی که بصیر و غیر بصیر آنرا بقوه سامعه دریابد و ازین که گفته اند * قد یدرک الروم البصیر و غیره * و لایدرک الاشمام غیر بصیر * وجه سیوم قول و بوع است بآنکه کسره وارا بیندازند و همچنین کسره یار انیز بیندازند تا یا منقلب شود دباو و این وجه ضعیف است * و همچنین معتل العین از باب افعال و انفعال چون از برای مفعول بناء کرده شود در وی سه وجه باشد افصح آنکه اختیر و انقید که اصلش اختیر بوده است * و متوسط آنست که بعد از ضمه همزه ضم شفتین کنند و بعد آزان بکسره تا و قاف تلفظ کنند * و وجه ضعیف آنست که اختور و انقود گویند و بالجمله تیر در اختیر همچون بیع و قود در انقود همچون قول است پس آن سه وجه که دانسته شد در اینجا نیز جاری * و اما معتل العین از باب افعال و استفعال چون اقیم و استخیر در وی یک وجه بیش نیست زیرا که اقیم اصلش اقوم بوده است کسره برو او ثقیل بود بما قبل دادند و او منقلب شد یا و استخیر در اصل استخیر بود حرکت یار بما قبل دادند پس این دو بار با معتل العین ثلاثی مجرد مناسب نیست تا آن سه وجه در وی جاری شود * و اگر فعل مستقبل باشد اول او را که حرف مضارعست مضموم گردانند اگر مضموم نباشد و ماقبل آخر او را مفتوح گردانند اگر نباشد چنانکه کوبی نصر و بضرب و یعلم و اکتفاء بضم اول نکرند زیرا که در مثل یکریم و یدحرج و یفرح و یضارب معلوم بمجهول مشتبه گردد و اکتفاء بفتح آخر نکرند زیرا که در مثل یعلم بمجهول بمعلوم مشتبه گردد * و معتل العین از مضارع در بناء مجهول منقلب گردد با ثف پس در بیع و یقول بیاع و یقال گویند که اصلش یقول و بیع بوده است و او و یاه مفتوح و ماقبل حرف صحیح ساکن بفتحه اولی نقل قهه کردند و او و یادر موضع حرکت بودند و ماقبل مفتوح منقلب کنند با ثف و همچنین است حال در یخار و یقادر که

نحویان اطلاق کرده میشود بر امر فاعل خواه معلوم و خواه مجهول و بر امر حاضر خواه معلوم و خواه مجهول. لکن امر حاضر معلوم را امر بالصیغه گویند و آن سه دیگر را امر بحرف خوانند که آن لام است و لفظ امر هرگاه که مذکور شود متبادر از وی امر حاضر معلوم است پس ازین جهت مصنف گفت الامر صیغه یطلب بها الفعل الی آخره و شکی نیست که صیغه متناوب اقسام اربعه است و بقید فاعل امر فاعل و امر حاضر که مجهول باشد خارج شد و بقید مخاطب امر فاعل مخاطب معلوم بیرون رفت و بقید بحذف حرف المضارعة بیرون رفت امر فاعل مخاطب چون بلام باشد چنانکه در قرات شاذه وارد است فذلک فاتقروا و قیاس آن بوده که بر تقدیر خطاب فاقروا گفته شود و حکم آخره حکم المجزوم و حکم آخر امر فاعل مخاطب حکم مجزوم است یعنی همچنانکه در صورت جزم کاه حرکت انداخته شود و کاه حرف علت و کاه نون آنجانب نیز همچنین باشد پس اضرب اغارم اخش اضربا اغزوا کوئی لیکن این حذف از قبیل جزم نیست زیرا که این امر از قبیل مبنی الاصل است همچو ماضی و مشابیهتی که فعل مضارع را بسبب آن معرب ساخته اند درین امر باقی نیست اما چون این امر با آن سه قسم دیگر که مجزوم اند مشارکت دارند در معنی امریت و طلب فعل ازین جهت حکم آخر او حکم مجزوم شد و پیش کوفیان آنست امر فاعل مخاطب مجزوم است و لام امر در او مقدسست و بزیدیک بصریان این امر موقوفست نه مجزوم و این مذهب بصواب نزدیکترست فان کان بعده ساکن و لیس بر باعی زیدت همزه وصل مضمومة این کان بعده ضمة و مکسورة فیمسوا و نحو اقل و اضرب و اعلم و ان کان رباعیا مفتوحه مقطوعه و طریقت گرفتن صیغه امر بمثل آنست حرف مضارعت انداخته شود چنانکه گفته شد اگر مابعد حرف مضارعت متحرک باشد آخر وی را حکم جزم دهند و بهمان امر کنند پس کوئی از تعدد و از تضارب ضارب و از تکرم ا کرم و از تدرج درج و از تدرج تدرج و از تصرف تصرف و چون این قسم ظاهر بود مذکور نشد و اگر مابعد حرف مضارعت ساکن باشد و آن مضارع چهار حرف نباشد یعنی از باب افعال نباشد در آن صورت همزه وصل کرده شود بتلفظ آن ساکن و آن همزه مضموماً باشد اگر زانکه مابعد آن ساکن ضمه است بنابر آنکه حق این همزه وصل آنست که مکسور باشد زیرا که او در اصل ساکنست و الساکن اذا حرك حرك بالكسر اما انتقال از کسره بضمه ثقیلست پس آن همزه را از برای اتباع ضمه دادند چون اقل و هرگاه که بعد از ساکن ضمه نباشد خواه فتحه باشد و خواه کسره آن همزه وصل مکسور باشد چنانکه اصل او است کقولک اضرب و اعلم و اگر آن مضارع از باب افعال باشد چون تکرم آن همزه قطع محذوف را باز آوردند و مفتوح باشد پس کوئی که ا کرم مأخوذست از تو کرم و مابعد حرف مضارعت در اینجا متحرکست و بدانکه حذف همزه افعال در مضارع بواسطه اجتماع همزین بود در متکلم و حذف دیگرش را از برای طرد و بمجموع باب بریک طریقه است و این علت در صیغه امر بمثل موجود نیست لاجرم همزه عود کرد باصل خود و فصل مالم یسم فاعله هو ما حذف فاعله فان کان ماضیا ضم اوله و کسر ما قبل آخره و یضم الثالث مع همزة الوصل و الثاني مع التاء خوف اللبس و مثل العين الافصح قبل و یبع و جاء الاشمام و الو او و مثله باب اختیار و انقیدون استخیر و اقم و ان کان مضارعاً ضم اوله و فتح ما قبل آخره و مثل العين تنقلب فیه ألفاً فعل آن مفعولی که فاعل او را نام نبرده اند فعلیست که فاعل او را حذف کرده باشند و مفعولی را از مفاعیل قائم مقام او داشته باشند و لباس فاعل پوشانیده و طریقت صیغه آن فعل آنست که اگر فعل ماضی باشد اول او را

اوا احتمال حال و استقبال دارد و بواسطه حرف شرط محض شده باستقبال پس حرف شرط را درو تأثیر
 بقطع احتمال حال پس احتیاج بفاء نباشد و از جهت آنکه استقبال يك معنى اوست پس او مستعمل در معنى
 خود باشد و باین اعتبار حرف شرط را درو تأثیری نباشد پس مناسب بود که او را ربط کنند بفاء و بعضی
 گفته اند که اگر مضارع مثبت را خبر مبتدای محذوف کردانی احتیاج بفاء نباشد و اگر نکردانی احتیاج
 نباشد و اما در مضارع منفی بلا اگر نظر کنی بآنکه لازماً برای نفی استقبال کلمه شرط را در جزاء هیچ
 تأثیر نبود و احتیاج بفاء نباشد و اگر نظر کنی بآنکه لازماً برای نفی مطلق است احتمال حال و استقبال دارد
 و حرف شرط را در جزاء تأثیر بود بقطع احتمال حال و احتیاج بفاء نباشد قسم سیوم آنست که درو فاء
 واجب بود و آن جزا نیست که غیر این دو قسم سابق بود و چنینند یا ماضی باشد بقدر لفظاً چنانکه کوبی
 ان ا کرمتی الیوم فقد ا کرمتک امس یا تقدیراً چنانکه کوبی ان ا کرمتی الیوم فاکرمتک امس بتقدیر
 قد چنانکه در قرآن مجید آمده فصدقت هو فکذبت و آنجا فاء واجب بود زیرا که ماضی بر معنى خود باقی
 مانده است و حرف شرط را درو تأثیر نیست پس احتیاج باشد برابطه فاء یا جله اسمی باشد یا جله
 فعل امری یا نهی دغای یا فعل مضارع منفی بما یابن در جمیع این مواضع فاء واجب بود زیرا که تأثیر
 حرف شرط در جزاء موجود نیست و نهی اذ امع الجملة الاسمية موضع الفاء اذای مفاجاه که در معنى قریب
 است بفاء واقع میشود بجای فاء در جزای شرط و فقی که آن جزاء جله اسمی باشد کقولہ تعالی و ان تصبهم
 سیئة بما قدمت ایدهم اذاهم یقنطون ای فهم یقنطون و تقييد بحمله اسمی از جهت آنست که اذای مفاجاه
 داخل در جله اسمی میشود الا نادراً و ان مقدرة بعد الامر والنهی والاستفهام والتثنی والعرض
 اذا قصدت السببية نحو اسم تدخل الجنة ولا تکفر تدخل الجنة وامتنع لا تکفر تدخل النار خلافاً
 للكسائی لان التقدير ان لا تکفر در ما تقدم دانسته شد که فعل مضارع مجزوم میشود بان مقدرة
 پس درین موضع شروع کرد در بیان آنکه کلمه ان مقدم میشود بعد از اشیاء خسه مذکوره در متن
 بنابر آنکه این اشیاء خسه دلالت میکنند بر طلب و غالباً طلب مطلوب بنابر آنست که فائده بر آن مطلوب
 مترتب میشود که آن مطلوب سبب آن فائده است و آن فائده مسبب او پس هرگاه که بعد از اشیاء خسه
 فعل مضارع مذکور شود که مسبب ما تقدم خود تواند بود متکلم قصد معنى سببیت کند و آن فعل را
 مجزوم کرد اند بان مقدر بشرط و این معنى شرطیست ازین اشیاء خسه بواسطه مناسبتی که گفته شد
 و مفهوم گردد چنانکه کوبی اسم تدخل الجنة ای ان تسلم تدخل الجنة ولا تشتم یکن خیراک ای
 ان لا تشتم و این بیتک از رک ای ان تعرفنی بیتک از رک و لیت زید اعندنا یجد ثنائی ان یکن عندنا و الا نزل
 تصب خیرا ای ان نزل و در مثل لا تکفر تدخل الجنة هیچ خلاف نیست که جائز است ای ان لا تکفر پس
 نهی قرینه شرط منفی باشد چنانکه در لا تشتم یکن خیراک و در مثل لا تکفر تدخل النار و لا تدن
 من الاسد یا کلک خلافت جهور نجاه برانند که جائز نیست زیرا که نهی قرینه شرط منفی شود بسبب
 مناسبتی که میان ایشان است و چنینند تقدیر کلام این باشد که ان لا تکفر تدخل النار و ان لم تدن من الاسد
 یا کلک و این معنى ظاهر الفساد است و کسائی گوید که جائز است زیرا بحسب حرف این معنى مفهوم
 میگردد که ان تکفر تدخل النار و ان تدن من الاسد یا کلک پس نهی بواسطه حرف در مثل این مواضع قرینه
 شرط مثبت میشود و در آنجا هیچ خللی نیست اما اگر حرف برین تقدیر دلالت نکردی جائز فکری
 الامر صیغه یطلب بها الفعل من الفاعل المخاطب بمحذوف حرف المضارعة صیغه لفظ امر در اصطلاح

قرات مخاطب در قرات خود امری دشوار است * و اما باذا از جهت آنکه شرط مقتضی ابهام و عموم است و کلمه اذا از برای تعیین و خصوص است پس مناسب مجازاة نباشد و اگر چه در استعمال وارد شده است چنانکه شاعر گفته است * و اذا نصيبك خصاصة تقبيل * و همچنین فعل مضارع مجزوم شود با آن مقدره چنانکه معلوم گردد * فلم يلق قلب المضارع ماضيا و تقيبه و لما مثلها و تختص بالاستغراق و جواز حذف الفعل * شروع در تفصیل احوال جوازم * کلمه لم جزم کند فعل مضارع را بحذف حرکت یا تون یا حرف علت و مضارع را قلب کند بمعنی ماضی و منفی گرداند و لما مثل وی است لیکن کلمه لما مختص است باستغراق نفی تا زمان تکلم چنانکه کوبی ندم و لما ینفعه الندم یعنی بشیماں شود هنوز بشیماں او را سود نکرد و این استغراق نفی در لم ینفعه الندم نیست * و همچنین مختص است لما بجواز حذف فعل چنانکه در مقامی که ذکر رکوب امیر رفته است کوبی جئت و لما ی رکب الامیر و جازئ نباشد که کوبی جئت و لم یرکب الامیر و ایضا در لما توقعی هست که در لم نیست * و این لما جازمه غیر آن لما است که بمعنی حین است در مثل قول تو لما جانی زید جانی اعمرو * و لام الامر المطلوب بها الفعل ولا التهی المطلوب بها الترك * لام امری لامی است که بوی طلب فعل کرده شود چنانکه لیضرب زید باید که بزید و لانهی ضد لام امر است یعنی مطلوب بلا ترک فعل است چنانکه لا یضرب زید باید که نزید * و کلمه المجازاة تدخل علی الفعلین لسیبیه الاول و مسیبیه الثاني و یسمیان شرطا و جزاء فان كانا مضارعین أو الاول فالجزم و ان كان الثاني فالوجهان * کلمه مجازاة آنست که دانسته شد و این کلمه داخل میشود بر دو فعل تا دلالت کند بر آنکه اولین سبب دوم است و دومین مسبب اول است چنانکه کوبی ان تضربنی اضربک و فعل اول را شرط خوانند و دوم را جزاء و ملزوم لازم نیز گویند * پس اگر ز آنکه هر دو فعل مضارع باشد جزم هر دو واجب باشد زیرا که هر دو فعل قابل جزم اند و جازم موجود است و هیچ مانع نیست * و همچنین اگر اولین فعل مضارع بود و دوم ماضی جزم اول متعین باشد زیرا که جازم بی اوست و او قابل جزم است و اگر عکس باشد یعنی اول ماضی بود و ثانی مضارع در دوم دو وجه جائز بود * یکی جزم جهت آنکه این دوم قابل جزم است و مامل جزم موجود است و آن مانعی که در فعل اول بود که آن بناء است در دوم نیست و این در استعمال بسیار است * دوم رفع ثانی از جهت آنکه چون کلمه مجازاة در معمول اول خود عمل نتوانست کرد بسبب مانع که آن بناء است ضعف با و راه یافت پس مناسب آن باشد که در دوم نیز عمل نکنند و این وجه در استعمال قلیل است لیکن وارد است چنانکه شاعر گوید شعر * و ان اتاه خلیل يوم مسغبة * یقول لافان مال و لا حرم * و هرگاه که هر دو فعل ماضی باشند حال ظاهر است زیرا که کلمه مجازات در هیچ کدام عمل نتواند کرد پس ازین جهت این قسم را ذکر نکرد * و ان كان الجزاء ماضیا بغير قد لفظا او معنی لم یجز الفاء و ان كان مضارفا مثبتا او منفیا بلا فالوجهان و الا فالفاء * بدانکه شرط نباشد الاجله فعلی خبری و اما جزاء میباید که جله فعلیه باشد بجمیع اقسام او و میباید که جله اسمیه باشد و جزاء باعتبار دخول فاء منقسم است بسه قسم یکی آنکه دخول فاء و جائز نباشد و آن وقتیست که جزاء فعل ماضی باشد لفظا یا معنی بی لفظه قدملفوظ یا مقدر چنانکه کوبی ان ضربتني ضربتك و ان ضربتني لم اضربك در اینجا مجاز نیست زیرا که کلمه شرط در جزاء تأثیر کرده است و او را بمعنی مستقبل برده است پس با وجود این تأثیر احتیاج بر رابطه فاء نباشد بلکه ربط بفالفو باشد * قسم دوم آنکه جزاء فعل مضارع مثبت باشد یا منفی بلا درین دو موضع ادخال فاء و ترك وی جائز بود اما در مضارع مثبت از جهت آنکه

اواستفهام اونفی اوغرض ﴿ تقدیر ان ناصبه فعل مضارع بعد از فاعل مشروط است بدو شرط یکی سببیت یعنی ماقبل فاعله باشد دوم آنکه قبل از فاعلی از اشیاء سته باشد امر چون زرنی فاکرمک ای لیکن منک زیارة فاکرام منی یانهی چون لاشتمنی فاضربک ای لایکن منک شتم فاضرب منی یانفی چون ماتانینا فمحدثای لیس منک اتیان فمحدث منی یا استفهام چون هل تأتینی فاکرمک ای هل یكون منک اتیان فاکرام منی یاتمنی چون لبت لی مالا فاتفق منه ای لبت لی ثبوت مال فاتفق منی یا عرض چون الانزل بنا فاصب خیر ای ای الیكون منک نزول فاصابة خیر منی در جمله این مواضع معنی سببیت مقصودست وفاء دلالت میکند بر آن وما بعد قادر تاویل مصدر بست معطوف بر مصدری دیگر که از ماقبل فاعله معلوم شود چنانکه تقدیر کرده شد ﴿ والواو بشرطین الجمعیة وان یكون قبلها مثل ذلک ﴿ وبعده از واو ان ناصبه مضارع مقدر باشد چنانکه تقدیر کرده بدو شرط یکی قصد معنی جمعیت و دیگری آنکه قبل از واو یکی از اشیاء سته مذکور باشد ﴿ وامله واوله مان امله فاست ببدال فابواو وبهمان تقدیر مثلاً کوی زرنی واکرمک ای لیجمع الزیارة والا کرام ولاتأکل السمک وتشرب اللبن ای لا یجتمع منک اکل السمک مع شرب اللبن وعلى هذا القیاس ﴿ وأوبشرط معنی الی ان ﴿ کلمه اوکه بعد از و فعل مضارع منصوب گردد بآن مقدر بمعنی الی باشد وحينئذ حرف جر بود وواجب باشد تقدیر ان بعد از و تا حرف جر در اسم داخل شده باشد چنانکه کوی لازم منک او تعطینی حتی ای لازم منک الی ان تعطینی حتی یعنی مفارقت نمیکنم از تو تا آنکه بدهی حتی مرا ﴿ وبعضی گفته اند که او اینجا بمعنی حتی است پس در حکم الی باشد ﴿ وبعضی گفته اند که بمعنی الاست ای لازم منک حتی تعطینی حتی اوالاتعطینی حتی ای کل فی وقت الا وقت اعطائه حتی ﴿ والعاطفة اذا کان المعطوف علیه اسما و یجوز اظهار ان مع لام کی والعاطفة یمجب مع لافی اللام ﴿ بعد از حرف عطف ان مقدر باشد وفعل مضارع بوی منصوب گردد وقتی که معطوف علیه اسم باشد تا لازم یابد عطف فعل بر اسم چنانکه شاعر گوید شعر ﴿ لبس عباءة و تقر عینی ﴿ احب الی من لبس الشفوف ﴿ یعنی وان تقر وناچار است در اینجا از تقدیر ان تا این فعل مقدر بمصدر اسمی باشد و معطوف شود بر آن اسم سابق ﴿ واین کلماتی که ان ناصبه بعد از ایشان مقدر است بر سه وجهست ﴿ یکی آنکه اظهار واضمار هر دو درو جائز باشد وآن حرف عاطفه است چنانکه کوی ﴿ لبس عباءة و تقر عینی ﴿ وان تقر عینی ولام کی است وقتی که بلاه نافیہ جمع نشده باشد چنانکه کوی جئت لتکرمنی ولان تکرمنی ودر جمود اظهار جائز نیست برای جهت فرق ﴿ دوم آنکه اظهار واجب باشد وآن لام کی است وقتی که بلاه نافیہ جمع شده باشد کقوله تعالی لتلا یعلم و اظهار درو واجب است تا دو لام جمع نشود ﴿ سیوم اظهار درو جائز نیست وآن ماعدای لام کی است وحروف عاطفه ﴿ وینجزم بلام ولام الامر ولا فی النهی وکلم المجازاة وهی ان ومهما واذ ما وحيثما واین ومتی ومن وماوای وائی وامامع کیما واذ افشاذ وبان مقدرة ﴿ فعل مضارع مجزوم گردد باین چهار حرف مذکور ﴿ ودو فعل مضارع مجزوم گردد بکلمه مجازاة که آن حرف ان است واسمایی که متضمن معنی وی اند بر آن وجهی که تفصیل معلوم شود ان شاء الله تعالی ﴿ وکلمه اذمقرون بلفظة ما جازم است لیکن اذنتها جازم نیست ﴿ و همچنین کلمه حبت بی لفظه ما جازم نیست ﴿ وهربکی از این ومتی بالفظه ما و بی لفظه ما جازم اند ﴿ وجزم فعل مضارع با کیما کلمه اذ بالفظه ما و بی لفظه ما شاذ است اما با کیما از جهت آنکه عموم احوال لازم آید چنانکه کوی کیما تقرأ افرأ معنی این باشد که بر هر وجهی وهر حال که تو قرائت کنی من نیز چنان قرائت کنم وظاهر این معنی متعذر مینماید زیرا که رعایت همه کیفیات

كقوله تعالى لكي لا يكون على المؤمنين * پس لفظه كي حرف جر نباشد و معنى على المذهبين سيئت است چنانكه
كويي اسلمت كي ادخل الجنة اسلام سبب دخول جنت است * كلة حتى نصب كند فعل مضارع را
بتقدير ان وقتي كه مابعدوى مستقبل و مترقب بنسبت باماقبلوى خواه مستقبل باشد بنسبت بازمان
حاضر چنانكه كويي اسير حتى ادخل البلد و خواه نباشد چنانكه سرت امس حتى ادخل البلد
رقم دى تادرايم در شهر دخول در شهر مترقب است بنسبت باسيرا و اگر چه بانسبت بازمان حاضر
مترقب نيست و دخول درين صورت شايد كه واقع باشد و شايد كه نشده باشد بلكه مراد آنست كه سير
از براى دخول بلد بود و دخول در زمان سير مترقب بود * و اين حتى ناصبه حرف جرست كه از خواص
اسم است پس واجبست كه بعد ازو آن مقدر باشد تافعل را بتأويل مصدر آورد و اين حتى بمعنى كي
است يعنى بمعنى سيئت است فالباقى چنانكه كويي اسلمت حتى ادخل الجنة * و كه باشد كه بمعنى الى بود
يعنى بمعنى انتهاى فايث و آنجا سيئت نباشد چنانكه سرت حتى تغيب الشمس * و اگر مراد بفعلى كه بعد
از حتى است زمان حال بطريق تحقيق يابطريق حكايث آن حتى حرف جر نباشد و آنرا ابتدائيه
و استينافيه خوانند و مابعدوى كلام مستقل باشد و سيئت واجب بود تا ارتباط لفظى و معنوى بكملى
منقطع نكردد چنانكه كويي مرض فلان حتى لا يرجونه فلان رنجور شد بحيثيتي كه درين زمان حاضر
اميد حياتش نيست يا كويي كنت سرت امس حتى ادخل البلد ادخل درين موضع حكايث حال
ماضي است كويا كه تو در زمان دخول حال بلد اين عبارت ساخته بودى و اين زمان آن حكايث
ميكني بر آن وجهي كه ساخته بودى و در آن عبارت رفع بود پس در حكايث نيز رفع باشد و اين را حكايث
حال ماضيه خوانند و چون مراد حال باشد تحقيقا و حكايثا آنجا آن تقدير نتوان كرد زيرا كه آن علامت
استقبالست * و من ثمة امتهع الرفع فى كان سيري حتى ادخلها فى الناقصة و اسرت حتى تدخلها و جاز
فى الثامة كان سيري حتى ادخلها و ايهم سار حتى يدخلها * و از آنجا كه دانسته كه هرگاه كه مراد
از فعل مضارع بعد از حتى حال باشد تحقيقا و حكايثا آن حتى ابتدائيه باشد و مابعدوى كلام مستقل
پس متمنع است كه كويي در كان ناقصه كان سيري حتى ادخلها برفع زيرا كه كان ناقصه بي خبر ماند بتاير
آنكه مابعد حتى جمله است مستقلة نه از ثمة كلام سابق * و جائزست كه چنين كويي در كان تامه و معنى
اين باشد ثبت سيري فانا ادخل الان و از آنجا كه واجبست كه ماقبل حتى استينافيه سبب مابعدوى
باشد جائز نيست كه كويي اسرت حتى ادخلها برفع زيرا كه اين جزم باشد بحصول دخول كه مسبب
است بآنكه سبب وى كه سيرست مشكوك است بواسطه استفهام ليكن جائزست كه كويي ايهم سار
حتى يدخلها برفع زيرا كه سير درين مقام محقق است و شك در تعيين فاعلست پس جائزست كه مسبب
متحقق الحصول باشد * و لام كي مثل اسلمت لا دخل الجنة * لام كي حرف جرست از براى تعليل چون
در فعل مضارع داخل شود در تقدير آن بايد كرد تا حرف جر داخل اسم باشد فعل چنانكه در حتى جاره
كفته شد مثل اسلمت لا دخل الجنة * و لام الجحود هي لام تا كيد بعد النفي لكان مثل و ما كان الله ليعذبهم *
و لام جمود هم حرف جرست كه آورده اند نه از براى تعليل بل از براى تا كيد نفي كه در لفظ كان
باشد و چون در سرفعل مضارع رود ناچار باشد از تقديران چنانكه دانسته شد مثالش قوله تعالى
و ما كان الله ليعذبهم و انت فيهم * و الفاء بشرطين احدهما السية و الثانى ان يكون قبلها امر و نهى

نحو یقوم زید و ینصب بائن و لن و اذن و کی و بائن مقدرة بعد حتی و لام بی و لام الجعود و الفاء و الواو
 و أو * فأن مثل ارید ان تحسن الی و ان تصوموا خیر لکم و التي تقع بعد العلم هی المخففة من المثقلة و لیست
 هذه نحو علت ان سيقوم و ان لا یقوم و التي تقع بعد الظن فیهما الوجهان * اعراب فعل مضارع
 نصب است و آثرا عاملی معین هست چنانکه هر دو دانسته شود رفع است و عامل آن مجرد است
 از ناصب و جازم با وقوع بموقع اسم چنانکه کوبی زید بضرب بجای زید ضارب * پس عامل رفعش معنوی است
 چنانکه معلوم شد و در عوامل معنوی دو قید است یکی عدمی و آن مجرد است از ناصب و جازم و یکی وجودی
 و آن وقوع است بموقع اسم همچنانکه در عوامل معنوی مبتدا و خبر دو قید است یکی عدمی و آن مجرد است
 از عوامل سماعی و قیاسی و دیگری وجودی و آن قصد اسناد است * پس مناسب آنست که در رفع
 فعل مضارع و وقوع بموقع اسم اعتبار کرده شود * و ناصب فعل مضارع این کلمات چهار گانه است
 و کلمه أن ناصبه شاید که ملفوظ باشد چنانکه در ارید ان تحسن الی و قوله تعالی و ان تصوموا خیر لکم
 نصب در اول بقمحه است و در ثانی بمحذف نون و شاید مقدر باشد بعد از حتی و اخواتی که مذکور است
 بعد از وی و تفصیل آن معلوم کردن دان شاه الله تعالی * و کلمه أن که بعد از علم واقع شود آن مخففة از
 مثقلة باشد نه آن ناصبه زیرا که مخففة از برای تحقیق است و مناسب علم است و ناصبه از برای رجا
 و طمع است و مناسب علم نیست لیکن مخففة را از مثقلة واجب که بعد از وی یکی از چهار چیز باشد سین
 یا سوف یا تاء یا لام نافیه چنانکه باید * و کلمه أن چون بعد از ظن واقع شود جائز بود که مخففة باشد و ناصبه
 و هر گاه که بعد از فعلی واقع شود که نه بمعنی علم باشد و نه بمعنی ظن آن معین است که ناصبه باشد * و لن
 مثل لن ابرح و معناها نفی المستقبل و اذن اذالم تعمد ما بعدها علی ما قبلها و كان الفعل مستقبلا مثل اذن
 تدخل الجنة و اذا وقعت بعد الواو و الفاء فالوجهان * و کی مثل اسلمت کی ادخل الجنة و معناها السیبة
 و حتی اذا كان مستقبلا بالنظر الی ما قبله بمعنی کی اوالی مثل اسلمت حتی ادخل الجنة و کنت سرت
 حتی ادخل البلد و اسیر حتی تعیب الشمس فان اردت الحال تحقیقا او حکایة کانت حرف ابتداء فیرفع
 و تجب السیبة مثل مرض فلان حتی لا یرجونه * و لن ناصبه از برای فعل مستقبل است بطریق
 تأکید چنانکه کوبی لن افعل هرگز نکنم این کار پس او ابلغ است در نفی از لا * و بعضی گفته اند که
 اصل لن لا است الف را قلب کردند بنون * و بعضی دیگر گفته اند که اصلش لا آن است تخفیف کردند
 و کلمه اذن نصب کنند فعل مضارع را بدو شرط یکی آنکه ما بعد اذن اعتماد نکرده باشد بر ما قبل اذن که
 اگر اعتماد کرده باشد عمل نکند چنانکه کوبی انا اذن اکر مک در جواب کسی که گوید انا آتیک و دیگری
 آنکه فعل بمعنی مستقبل باشد بمعنی حال چنانکه درین مثال گفته شد * و اگر زآنکه بمعنی حال باشد
 عمل نکند چنانکه اذن اظنک کاذبا کسی که باتو حدیث میکند و این شرط را از برای آن اعتبار کرده اند که
 حاصل معنی اذن جواب است و جزا و جزا بحقیقت در مستقبل باشد نه در حال * و هر گاه که کلمه اذن بعد
 از واو و یا فا واقع شود در ما بعدش دو وجه جائز است رفع و نصب * رفع از برای آنکه بواسطه
 واو و یا فاء ما بعد وی اعتماد کرده است بر ما قبل پس عمل نکند و نصب از برای آنکه معطوف مستقل است
 بنفس خود زیرا که جمله است * مثال واو در قرآن قوله تعالی و اذن لا یلبثون و لا یلبثوا * و مثال
 فا اذن اکر مک و اکر مک کی حرفیست ناصب فعل مضارع است بأصالت چنانکه آن و لن
 بیش بصریان و پیش کوفیان آنست که کی حرف جر است و آن بعد زو مقدر است و فعل مضارع
 منصوب است بائن مقدر * و مذهب اول اصح است زیرا که لام که حرف جر است داخل میشود در کی

باشد بانون نحن وناز برای مخاطب است مطلقا تاموافق باشد بانای انت واز برای مؤنث غائبه و غائبین و ظاهر آن بود که درین دو غائب نیز یا باشد همچنانکه در غائب مذکر مطلقا و جمع غائب مؤنث لیکن چون تا اخف از یابود دورا از غائب ملحق بمخاطب ساختند و تادر آوردند تا آنچه اخف باشد استمالش بیشتر بود * و حروف المضارعة مضمومة فی الرباعی و مفتوحة فیما سواه و لایعرب من الفعل غیره اذا لم یصل به نون تأکید و لانون جمع المؤنث و اعرابه رفع و نصب و جزم ^{الصحيح} المجرد من ضمیر بازر مرفوع للثنية و الجمع و المخاطب المؤنث بالضمه و الفتحه لفظا و السكون مثل یضرب و المتصل به ذلك بالنون و حذفها مثل یضربان و یضربون و تضرین * حرکت حرف مضارعت ضمه است در هر مضارعی که ماضی وی بر چهار حرف باشد و آن چهار بابست افعال و تفعل و مفاعله و فعلله و هر چه ملحقست بفعلله حکم وی دارد * و اختیار ضم از برای فرقت و عدم التباس بر مثل اضرب یضرب که اگر یضرب گفته شود در اینجا همچنانکه در ثلاثی مجرد التباس پیدا گردد و دیگر هارا قیاس کردند بر باب افعال از جهت آنکه ماضی ایشان چهار حرفیست و حرکت حرف مضارعت در ماسوی رباعی فتحه است از برای خفت * و از فعل هیچ چیز معرب نیست الا فعل مضارع که وی معربست بواسطه مشابهت با اسم در آنچه مذکور شده است * و مضارع وقتی معرب باشد که بوی متصل نشده باشد نون تأکید ثقیله یا خفیه که اگر متصل شده باشد آن فعل مضارع مبنی باشد زیرا که نون تأکید بواسطه شدت اتصال بمنزلت جزو کلمه است پس اعراب نشاید که پیش از نون تأکید باشد و اگر نه اعراب در وسط کلمه باشد * و نشاید که بر نون باشند و اگر نه اعراب کلمه بر کلمه دیگر باشد حقیقه نا و همچنین هرگاه که نون ضمیر متصل شود بفعل مضارع مبنی گردد چون یضربن و تضربن زیرا که این اقتضای آن میکند که ماقبل اوساکن باشد همچنانکه در ضربن * پس بسبب مشابهت ضربن مبنی باشد * و اعراب فعل مضارع رفعت و نصب که مشترکست میان وی و میان اسم و جزم که در افعال بمنزلت جراست در اسماء * و هرگاه که فعل مضارع صحیح باشد یعنی حرف اخیر او حرف علت نباشد پس اگر مجرد باشد از ضمیر باز مرفوع از برای تنبیه مذکر و مؤنث و برای جمع مذکر خواه حاضر و خواه غائب و از برای واحده مخاطبه مؤنث و آن چهار لفظست یضرب و تضرب و در و موضع و اضرب و تضرب اعراب وی در حالت رفعی بضمه باشد و در حالت نصبی بفتح و در حالت جزمی بسکون یضرب و لن یضرب و لم یضرب * و اگر باو متصل باشد این ضمائر مذکور و آن در پنج لفظست اعراب وی در حالت رفعی بثبوت نون باشد و در حالت جزمی بحذف نون که قائم مقام حرکتست و نصب در اینجا تابع جزم است چنانکه در اسماء تابع جرست * و المعتل بالواو و الباء بالضمه تقدیرا و الفتحه لفظا و الحذف * و المعتل بالالف بالضمه و الفتحه تقدیرا و الحذف * فعل مضارع چون آخر او حرف علت باشد پس آن حرف علت اگر واو است یا بااست چون یدعو و یرمی رفعش بضمه تقدیری باشد زیرا که ضمه برواو و یا ثقیلست انداخته شود پس کوبی یدعو و یرمی بسکون واو و یا و نصبش بفتح باشد لفظا چون لن یدعو و لن یرمی زیرا که فتحه خفیف است و جزمش بحذف واو و یا باشد چون لم یدع و لم یرم زیرا که جازم چون حرکت نیافت حرفی را که مناسب حرکتست بپنداخت * و اگر آن حرف علت الف باشد رفع و نصبش تقدیری بود زیرا که الف قابل حرکت نیست و جزمش بحذف باشد چنانکه دانسته شد * و برقع اذا مجرد عن الناصب و الجازم

از وی عین است بر تقدیر ثانی * و این عبارت سیوم مثل آنست که در شعر شاعر شده است چنانکه شاعر گفته است شعر * مررت علی وادی السباع ولااری * کوادی السباع حین یظلم وادیا * اقل به ركب اتوه تأیة * و اخوف الاما و فی الله ساریا * زیرا که شاعر در آنجا مفضل علیه را مقدم داشته است و چنین گفته ولااری کوادی السباع اگر رؤیت رؤیت بصریست وادیا مفعول اوست و کوادی السباع صفت این مفعول بود چون مقدم شد حال کشت * و اگر مراد رؤیت قلبی است وادیا مفعول اول است و کوادی السباع ثانی و حین یظلم ظرفیست که حال شده است از وادی السباع ای لاری وادیا بشبه وادی السباع کاشا فی زمان اظلامه و اقل اسم تفضیل که صفت وادیا است بحسب ظاهر و بحسب معنی صفت ركب است که آمده اند با آن وادی * و تأیة بمعنی توقفا تمیز است از نسبت اقل بار ك ب که فاعل اوست و مرفوع کشته است بوی چنانکه کحل بلفظ احسن و اخوف معطوفست بر اقل لکن اوصفت وادی است حقیقتا و معنی و در وی ضمیر وادی است و کلمه مامصدری است ای لااری وادیا اخوف من وادی السباع فی وقت من الاوقات الا فی وقت وقایة الله من کان ساریا فی وادی السباع * پس آنچه از بن شعر مثل عبارت ثلثه است اینست که لاری کوادی السباع اقل به ركب و اخوف و مابعد وی تعلقی بعبارت ثلثه نه دارد * و چون وادیا در شعر مذکور است از آنجا معلوم گردد که در عبارت ثلثه عین مقدرست ای ما رأیت کعین زید عینا احسن فیها الکحل چنانکه در یک وجه گفته شد و اگر لفظ وادیا مذکور نبودی احتیاج بتقدیر نیفتادی زیرا که متبادر از کوادی السباع وادی نیست مثل وی و حینئذ اقل صفت کاف باشد که بمعنی مثل چنانکه در وجه دیگر گفته شد * الفعل مادل علی معنی فی نفسه مقترن باحد از زمنة الثلاثة * چون از مباحث اسم که قسم اولست از کلمه و اشرف اقسام است زیرا که صلاحیت دارد که مسند و مسند الیه شود فارغ شد * شروع کرد در بیان احوال فعل که قسم ثانی است و فر و ترست از اسم و اشرفست از حرف زیرا که صلاحیت دارد که مسند شود * و فعل کلمه ایست که دلالت کند بر معنی که در نفس وی است و آن مقترن است باحد از زمنة ثلاثة کلمه هر سه قسم را شاملست * و بقید فی نفسه حرف بیرون رفت زیرا که وی کلمه است که دلالت میکند بر معنی لیکن آن در نفس وی نیست بلکه در دلالت کردن بر معنی محتاجست بغیر چنانکه گذشت * و بقید مقترن بیرون رفت اسم زیرا که معنی وی اگر چه در نفس ویست لیکن مقترن نیست باحد از زمنة ثلاثة چنانکه معلوم شد * و من خواصه دخول قد و السین و سوف و الجوازم و لحوق تاء التانیث سا کنة و نحو تاء فعلت * از خواص مشهورة فعل دخول افظ قد است از برای تقریب ماضی بحال یا تحقیق ماضی و از برای تقلیل فعل مضارع یا تحقیق وی و چون این معانی مختص است بافعال لاجرم دخول قد از خواص فعل باشد * و از جمله خواص فعل دخول سین و سوف است از برای آنکه مضارع را که مشترکست میان حال و استقبال تخصیص کند باستقبال همچنانکه لام ابتداء تخصیص میکند مضارع را بحال پیش بعضی و تأثیر در سوف بیشتر است از سین * و از جمله خواص فعل دخول کلمات جازمه است خواه حروف باشد و خواه اسماء زیرا که جزم که سبک است مخصوصست بفعل که تقلیست همچنانکه جر ثقیلیست مخصوصست باسم که سبک است پس دخول جوازم از خواص فعل باشد * و از جمله خواص فعل لحوق تاء تانیث سا کنه است تا دلالت کند بر آنکه فاعل فعل مؤنث است چون ضربت هند * و تقید تا بسکون از جهت آنست که تاء تانیث مفرکه در اسم می باشد چون ضاربة و مضروبة و حسنة * و از جمله خواص فعل ضمار مرفوعة متصلة بارزه است چون ضربت و ضربت

(و ضربت)

شرط مذکور بود مساوی نفی ظاهر کشت * و چون نفی در آورده شود آن تفضیل که در اثبات بود منفی گردد و شرط تمامی حاصل شود و علت عمل وی درین صورت آنست که اسم تفضیل در سیاق نفی بمعنی فعلست هرگاه که کفّی مارأیت رجلا احسن من زید معنی وی در عرف لغت آنست که من ندیدم مردی که او نیکو باشد همچون زید پس اگر چه بحسب اصل معنی نفی احسن از زید مستفاد شود لیکن در متعارف لغت نفی احسن و مساوی مفهوم گردد * پس گویا که گفته مارأیت رجلا احسن کزید و حیثیث درین مثال مذکور معنی بحسب عرف لغت این معنی باشد که مارأیت رجلا احسن فی عینه الکحل مثل حسنه فی عین زید * پس این افعّل تفضیل بمعنی فعل باشد و عمل کرد و کحل را مرفوع گردانید بآنکه فاعل ویست پس اعتبار نفی تفضیل از برای آنست که تا افعّل تفضیل بمعنی فعل شود و عمل او تواند کرد * و باقی قیود که در شرطست از برای آنست که تا اسم تفضیل را معمول ظاهر پیدا کرد تا در آن عمل کند که اگر آن باقی قیود نباشد اسم تفضیل عمل در ضمیر کند چنانکه در مارأیت رجلا احسن من زید * مع انهم لورفعوا فصلوا بین احسن و معموله باجنبی و هو الکحل * یعنی در اعمال احسن درین مثال مذکور در کحل باعنی دیگر هست که مؤید آن علت مذکور است زیرا که اگر احسن در کحل اعمال نکنند احسن را مرفوع باید گردانیدی تا خبر مبتدای باشد که آن کحل است و این جمله صفت رجل باشد * و حیثیث این مبتدا که اجنبی است از خبر و معمول وی نیست فاصل شود میان احسن و معمول وی که آن منه است و این جائز نیست * و پوشیده نیست که حق منه بواسطه رجوع ضمیر با کحل آنست که مؤخر باشد از کحل اما اگر تقدیم وی کرده شود بر کحل جائز باشد بنا بر آنکه کحل در رتبت مقدمست بر آنچه متعلقست بخبر وی و برین تقدیر آن فصل لازم نیاید لیکن رکاکتی در معنی پیدا شود * و بدانکه مشهور آنست که متعلق شی را سبب خوانند و مصنف رحمه الله متعلق را مسبب خوانده است و در اینجا مناقشه نیست * و لا ان تقول احسن فی عینه الکحل من عین زید فان قدمت ذکر العین قلت مارأیت کعین زید احسن فیها الکحل مثل * مررت علی وادی السباع و لاری * کوادی السباع حین یظلم وادی * اقل به ركب اتوه تأیة * و اخوف الا ما وقی الله ساریا * یعنی مسئله کحل و شرائط آن و عبارت از آن بروجهی که مطابق معنی مقصود باشد و در اینجا حذفی و تقدیری نباشد آنست که گذشت و ترا هست آنکه تعدیل از آن معنی مقصود به عبارتی اختصار از آن عبارت گذشته و کوی مارأیت رجلا احسن فی عینه الکحل من عین زید پس ضمیر منه و کله فی محذوف کشت و عبارت باین مقدار مختصر شد * و اگر زانکه تو عین زید را که مفضل علیه است مقدم داری بر افعّل تفضیل و چنین کوی مارأیت کعین زید احسن فیها الکحل پس کله من نیز که دو حرفست انداخته شد و کاف که يك حرفست بجای او استاد و ازین جهت نیز زیادتی اختصار پیدا شد * و شکی نیست که متبادر از لفظ کعین زید مثل عین زید است علی الاطلاق و آن عین دیگر باشد پس ترا جائز باشد که کوی که تقدیر کلام اینست که مارأیت عینا کعین زید یا کوی مارأیت کعین زید عینا احسن فیها الکحل و حیثیث احسن بحسب ظاهر صفت آن عین مقدر باشد همچنانکه کعین زید صفت اوست * و جائز باشد آنکه کوی چون متبادر از عین زید عین دیگرست پس احتیاج نباشد بتقدیر آن موصوف زیرا که معنی مقصود مفهوم می گردد از آنچه مذکورست و حیثیث اختصار زیاده شود بآنکه احتیاج بتقدیر موصوف نیست بلکه کاف که بمعنی مثل است موصوفست بحسب ظاهر و ضمیر فیها یا راجع است با عین مقدر بر تقدیر اول یا راجع است با کاف که بمعنی مثل است و مراد

باشد مثلاً هرگاه که کوبی الناقص والاشبع اعدلا بنی مروان معنی آن باشد که این دو کس موصوف اند
 بزایدی عدل نه بر مضاف الیه تا شرکت بنی مروان در عدل باین دو کس لازم آید و معنی گردد زیرا که
 بنی مروان غیر این دو کس ظالم بودند بلکه معنی اینست که این دو کس موصوفند بزایدی عدل
 و ایشان از قبیلہ مروان اند* و حیثند جائز باشد یوسف احسن اخوته زیرا که باضافت احسن باخوه
 یوسف از برای توضیح حال یوسف است که مشهور شده است بقصه برادران خودنه از برای تفضیل
 او بر اخوه وی تا دخول وی واجب باشد چنانکه در معنی اول مذکور شد* و يجوز فی الاول
 الافراد والمطابقة لمن هو له* و اما الثاني والمعرف باللام فلا بد فیهما من المطابقة والذي بمن مفرد مذكر
 لا غیر* اسم تفضیل هرگاه که مستعمل باشد بمن واجبست که مفرد مذكر باشد چنانکه کوبی زید افضل
 من عمرو والزیدان افضل من عمرو والزیدون افضل من عمرو و هند افضل من دعد والهندان افضل
 من دعد والهندات افضل من دعد بنابر آنکه کلمه من بواسطه شدت اتصال معنوی با اسم تفضیل بمنزلت
 جز است از وی و بحسب لفظ کلمه است بسر خود* پس نشاید که علامت تنبیه و جمع و تأنیث قبل
 از کلمه من واقع شود* و اگر نه لازم آید که این علامات در وسط کلمه باشد حکما و نشاید که بعد از کلمه من
 باشد و اگر نه لازم آید که این علامات بکلمه دیگر باشد* و هرگاه که معرف بلام باشد واجب باشد
 در وی رعایت مطابقت با آن چیزی که اسم تفضیل از آن وی است در افراد و تنبیه و جمع و تذکیر و تأنیث
 زیرا که مقتضی مطابقت هست و هیچ مانعی نیست* و هرگاه که مستعمل باشد باضافت اگر مراد معنی ثانی
 اضافت باشد مطابقت در اینجا هم واجب باشد همچنانکه معرف بلام زیرا که مقتضی مطابقت هست و يجوز ترك
 مطابقت نیست* و اگر مراد معنی اول باشد اتحاد و وجه جائز بود یکی رعایت مطابقت که اصلست دوم
 ترك مطابقت بنابر مشابهاست اسم تفضیل درین موضع با اسم تفضیل مستعمل بمن در آنکه مفضل علیه مذکورست
 لفظا پس جائز بوده که این مضاف را حکم مستعمل بمن دهند و مفرد مذكر سازند دائما* و لا یعمل فی مظهر
 الا اذا كان صفة لشيء وهو فی المعنی مسبب مفضل باعتبار الاول علی نفسه باعتبار غیره منقبا مثل
 ما رأيت رجلا احسن فی عینه الکحل منه فی عین زید لانه بمعنی حسن* اسم فاعل و اسم مفعول
 و صفت مشبیه و اسم تفضیل جائزت عمل کردن ایشان در ضمیر بی شرطی و اما عمل در اسم ظاهر که
 اقوی است از ضمیر مشروط است در اسم فاعل و اسم مفعول و صفت مشبیه با آن شرائط که مذکور
 شد* و در اسم تفضیل بواسطه بعدوی از معنی فعل جهت دلالت بر زیاده مشروطست باین شرطی که آنجا
 مذکورست و آن شرط اینست که اسم تفضیل بحسب لفظ جاری باشد بر شیء و بحسب معنی از آن متعلق آن شیء
 باشد و آن متعلق مفضل باشد باعتبار اول که آن شیء است و بر نفس خود باعتبار غیر آن شیء تفضیلی منفی مثلاً چنانکه
 کوبی ما رأيت رجلا احسن فی عینه الکحل منه فی عین زید درین صورت اول ملاحظه اثبات باید کرد
 تا معنی کلام ظاهر شود و بعد از آن ملاحظه دخول حرف نفي* پس در رأيت رجلا احسن فی عینه
 الکحل منه فی عین زید اسم تفضیل که احسن است صفت شیء است که آن رجل است بحسب ظاهر
 اما بحسب حقیقت صفت کحل عین رجل است که مسبب و متعلق رجل است و این مسبب مفضل شده
 باعتبار اول که آن رجل است و بر نفس خود باعتبار غیر او که آن عین زیدست زیرا که معنی این عبارت
 مثبت آنست که من دیدم مردی که سرمه در چشم وی خوبترست از سرمه در چشم زید پس آنچه درین

آید مثلا اگر خواهی که از استخراج و از دخرج افعل تفضیل بناء کنی و هیچ حرف نیندازی از وی این صیغه متصور نشود * و اگر نیندازی و در استخراج اخرج کوپی و در دخرج ادحرا یا اخرج کوپی معلوم نشود که معنی اخرج زیادتست در خروج یا در استخراج و معنی ادحرا زیادتست در دحور یا در دحراج و معنی اخرج زیادتست در دخرج یا در دحراج * و همچنین شرط افعل تفضیلست آنکه آن ثلاثی مجرد از قبیل لون و عیب نباشد زیرا که از ألوان و عیوب افعلی هست که از قبیل صفت مشبهه است و در وی معنی زیادتی نیست پس اگر افعل تفضیل از وبناء کرده شود التباس لازم آید و معلوم نکرد که معنی اصغر و احرز زیادتست در لون یا ثبوت اصل لون * و همچنین در اعور و اعمی معلوم نکرد که معنی اصل عیب است یا زیادتست در عیب * و هرگاه که خواهند که زیادتی و تفضیل در غیر ثلاثی مجرد که نه لونست و نه عیب و مناسب معنی آن باب باشد که بیان زیادتی در مقصودست مثلا هرگاه که خواهی که زیادتی در استخراج و در جرحه و در صرفه و در رمی و در عور بیان کنند توصل باید کرده باشد و مثل وی و مصدر آن باب را تمیز باید ساخت و چنین باید گفت که هواشدمنک استخراجا و جرحه و صرفه و رمی و عورا و دحرجه و نظائر آن * و قیاس در اسم تفضیل آنست که از برای فاعل باشد زیرا که بیان حال فاعل اهم است و نیز فاعل اکثر است از مفعول به و گاه باشد که از برای مفعول چون اعذر والوم واشهر واشغل واصرف ونظائر آن * و يستعمل علی احد ثلاثه اوجه مضافا او بمن او معرفا باللام فلا یحوز نحو زید الافضل من عمرو ولا زید افضل الا ان یعلم فاذا اضیف فله معنیان احدهما وهو الاكثر ان تقصده الزیاده علی من اضیف الیه فی شرط ان یکون منهم مثل زید افضل الناس فلا یحوز یوسف احسن اخوته لخروجهم عنهم باضافتهم الیه والثانی ان تقصده زیاده مطلقه ویضاف للتوضیح فیحوز یوسف احسن اخوته * اسم تفضیل استعمال کرده شود بر یکی از سه وجه مضاف یا بمن یا معرف بلام * والتزام یکی ازین سه وجه از برای آن کرده اند تا مفضل علیه معلوم شود زیرا که هرگاه که بمن مستعمل شود آن من ابتدائی باشد و ما بعد وی مفضل علیه باشد چون زید افضل من عمرو * و هرگاه که معرف بلام باشد آن لام عهد باشد پس مفضل علیه بتبعیت معهود باشد چون الافضل ای هو ذلک الافضل الذی علم افضلیته و چون افضلیت معلوم و معهود باشد مفضل علیه نیز بتبعیت وی معهود باشد * و هرگاه که مضاف باشد معنی مشهور وی تفضیل است بر مضاف الیه که مذکورست * و جمع میان دوازین وجوه ثلاثه جائز نیست پس نکویند زید الافضل من عمرو و نکویند زید افضل زیرا که یکی ازین دو وجه لغو باشد وترك وجوه ثلاثه نیز جائز نیست الا وقتی که معلوم باشد که جائزست که ترك کنند و مثل قول باری تعالی یعلم السر و اخفی من دروی مقدرست ای و اخفی من السر * و اسم تفضیل چون بمضاف مستعمل شود او را دو معنی است * یکی آنکه با وقصد زیاده کنند بر مضاف الیه * فحینهذ باید که وی را داخل باشد و شریک یا غیر خود در اصل معنی و باین اعتبار مضاف شد با آن مضاف الیه چنانکه کوپی زید افضل الناس زید زناست و شریک است بایشان در اصل فضل و ممتازست بزیداتی فضل * پس جائز نباشد که کوپی الملك افضل البشر زیرا که ملک در بشر داخل نیست * و همچنین جائز نباشد یوسف احسن اخوته با این معنی اول زیرا که چون اخوة مضاف شد بضمیر یوسف یوسف در اخوة داخل نباشد * دوم آنکه با وقصد زیادتی کنند مطلقا یعنی زیادتی که مقید بمضاف الیه نیست همچنانکه در معنی اول بود * و اضافت از برای توضیح

مقصودست حاصل مذکور نیست و آن چهار وجه است * و ضابطه در معرفت حال ضمیر آنست که در معمول صفت است ضمیر است بازر و معلومست بحسن که موجودست یا نیست فاما ضمیر صفت بواسطه آنکه مستترست در ونوع خفائی هست * و دانستن بدین وجه است که اگر صفت مابعد خود مرفوع گرداند در وی هیچ ضمیر نباشد و حینند حکم او حکم فعل باشد پس تذکیر و تأنیث وی کرده شود بحسب فاعل لیکن تنبیه و جمع نشاید همچنانکه در فعل * و هرگاه که صفت مابعد خود را مرفوع نکرده خواه منصوب باشد و خواه مجرور در صفت ضمیری باشد راجع باموصوف خود و حینند تذکیر و تأنیث و افراد و تنبیه و جمع رعایت باید کرد چنانکه حال موصوف * و اسما الفاعل والمفعول غیر المتعدین مثل الصفة فیما ذکر * اسم فاعل که متعدی بمفعول به نباشد یعنی مشتق باشد از فعل لازم چون قائم و اسم مفعولی که متعدی نباشد بمفعول به یعنی مشتق باشد از فعلی که متعدی بیک مفعولست تخینند آن یک مفعول قائم مقام فاعل وی شود و او را مفعول به منصوب نباشد چون مضروب این چنین اسم فاعل و اسم مفعول مثل صفت مشبه اند در آنچه مذکور شد از مسائل هجده گانه اند و دو متمنع و یک مختلف فیها و نه احسن و دو حسن و چهار قبیح چنانکه دانسته شد * پس کوی زید قائم ابوه و قائم اباه و قائم ایله این سه مسئله باشد یکی احسن و یکی حسن و یکی مختلف فیها * و برین قیاس است تا آخر یعنی معمول اسم فاعل مذکور را مرفوع گرداند علی الفاعلیه منصوب گرداند در معرفه علی التشبیه بالمفعول و در نکره علی التمییز و مجرور گرداند باضافت * و همچنین معمول اسم مفعول مذکور را مرفوع گرداند علی انه فاعل او قائم مقامه علی المذهبین و منصوب گرداند در معرفه علی التشبیه بالمفعول و در نکره علی التمییز و مجرور گرداند باضافت * و این مسائل در اسم فاعل متعدی و اسم مفعول متعدی باین یازده جاری نیست زیرا که موجب التباس است مثلاً هرگاه که کوی زید ضارب ایسه معلوم نشود که اب فاعل ضربست که اضافت کرده اسم فاعل را بوی یا مفعول ضرب است که اضافت کرده ضارب را بوی * و همچنین اگر کوی زید معطی ایله معلوم نشود که اب قائم مقام فاعل معطی است که اضافت کرده بوی یا مفعول تأنیست که اضافت کرده بوی پس اضافت در مثل این اسم فاعل و اسم مفعول و نصب علی التشبیه بالمفعول او علی التمییز موجب التباس است پس جائز نباشد بخلاف اسم فاعل که او را مفعول به نیست و اسم مفعول که او را مفعول به ثانی نیست در آنجا التباس نباشد پس این مسائل بر آن وجه که گفته شد در آنجا جاری باشد * اسم التفضیل ما مشتق من فعل لموصوف بزیاده علی غیره و هو افضل و شرطه ان یبنی من ثلاثی مجرد لیکن البناء لیس بلون ولا عیب لان منهما افعول لغیره مثل زید افضل الناس فان قصد غیره توصل الیه باشد و نحوه مثل هو اشد منه استخراجا و یا ضا و می * و قیاسه للفعل و قد جاء للمفعول نحو اعدز والوم واشغل و اشهر * خواستند که بیان کنند زیاده فی در فاعلیت یا در مفعولیت از برای این بیان وضع کردند صیغی مخصوص که آن افعول است غالباً و مشتقات از وی و آن را اسم التفضیل و افعول التفضیل نام نهادند * غالباً گفتیم زیرا که بعضی را از صیغه فعل تغییر کرده اند چون خیر منک و شر منک که اصلش اخیر و اشر بوده است * پس اسم التفضیل اسمیست مشتق از مصدری از برای موصوفی بزیاده بر غیر در فاعلیت یا مفعولیت * و شرط اسم تفضیل آنست که بنا کرده شود از ثلاثی مجرد تا ممکن باشد بنا صیغه افعول از وی و اگر از غیر ثلاثی مجرد بنا کرده شود حرفی چند از آنجا باید انداخت تا صیغه افعول از آنجا حاصل شود و حینند التباس لازم

فهنه ستة والمعمول في كل واحد منها مرفوع ومنصوب ومجرور صارت ثمانية عشر فالرفع على الفاعلية والنصب على التشبيه بالمفعول في المعرفة وعلى التمييز في النكرة والجر على الإضافة * صفت مشبهة اسميست که مشتق از فعلی لازم یعنی مصدری لازم برای آنکسی که آن فعل قائمت باو بمعنی ثبوت نه بمعنی حدوث چنانکه اسم فاعلست * پس ضیق اورا گویند که اوتنک باشد وضائق آنرا گویند که تنگی درو نوشده باشد و برین قیاس است حسن و حاسن * وصیغه صفت مشبهة مخالف صیغه اسم فاعلست با آنکه هر دو شریکند در آنکه اسم آن چیز اند که معنی مصدر باو قائم و در آنکه هر دو را افراد و تنبیه و جمع و نذ کیر و تأیید کرده و ازین جهت اورا صفت مشبهة گفته اند یعنی مشبهة است باسم فاعل * وصیغ صفت مشبهة سماعیست نه قیاسی بخلاف صیغه اسم فاعل و اسم مفعول که هر دو قیاسی اند چنانکه گذشت * و صفت مشبهة عمل فعل خود کند پس حسن عمل حسن کند و در عمل وی زمان حال و استقبال شرط نیست زیرا که او بمعنی ثبوت است نه حدوث تا در وی اعتبار کرده شود لیکن اعتماد بر صاحب خود یا همزه یا حرف نفي شرطست در عمل وی * و تقسیم مسائل صفت مشبهة آنست که صفت مشبهة یا معرف بلام باشد و یا مجرد از لام و بر هر دو تقدیر معمول وی یا مضاف باشد یا معرف بلام یا مجرد از هر دو و حاصل ضرب دو در سه شش باشد و در هر یکی ازین وجوه شش گانه مجرد معمول یا مرفوع باشد یا منصوب یا مجرور و چون سه را در شش ضرب کنی حاصل هجده باشد * و رفع در معمول صفت مشبهة بر فاعلیت است چنانکه کوبی الحسن وجهه * و نصب اگر در معرفه است چنانکه کوبی الحسن وجهه علی التشابه بالمفعول به است بمفعولیت زیرا که لازمست و نصب در نکره چنانکه الحسن وجهه اعلی التیغیرست * و جبر باضافت است چون حسن الوجهه * و تفصیلها حسن وجهه ثلاثه و كذلك حسن الوجهه * و حسن وجهه * الحسن وجهه * الحسن الوجهه الحسن وجهه اثنان منها متمنعان الحسن وجهه الحسن وجهه و اختلف فی حسن وجهه والبواقی ما کان فیہ ضمیر واحد احسن و ما کان فیہ ضمیر ان حسن و ما لا ضمیر فیہ قبیح و متی رفعت بها فلا ضمیر فیها فیهی کالفعل والافقیها ضمیر الموصوف فتؤنث وتثنی و تجمیع * و تفصیل صفت مشبهة آنست که کوبی حسن وجهه و حسن وجهه و حسن وجهه این سه وجهست * و همچنین است حسن الوجهه و حسن الوجهه و حسن الوجهه و کوبی الحسن وجهه الحسن وجهه الحسن وجهه این نیز سه است * و همچنین وجهه الحسن وجهه این نیز سه است * و همچنین وجهه الحسن وجهه الحسن وجهه این نیز سه است مجموع هجده باشد * دو وجه ازین هجده متمنعست * یکی الحسن وجهه باضافت زیرا که درین اضافت لفظی تخفیف نیست * دوم الحسن وجهه زیرا که بحسب صورت اضافت معرفه است بانکره و یک وجه مختلف فیه است و آن حسن وجهه است * بعضی گفته اند که متمنع زیرا که اضافت شیء است الی نفسه بنا بر آنکه حسن مین وجه است و مضافست بوی و بعضی گفته اند که حسن اعم است از وجه پس اضافت مام باشد باخاص همچنانکه در نفس زید و کل الیوم و حق این سخن است و آنچه باقی ماند از وجوه هر چه در وی یک ضمیرست آن احسن است زیرا که مقصود حاصلست و در کلام زیاده نیست و آن نه وجهست * و هر چه در وی دو ضمیرست حسن است زیرا که مقصود حاصل است لیکن زیاده هست و آن دو وجه است * و هر چه خالی است از ضمیر قبیح است بنا بر آنکه آنچه

معنی موافق فعل ماضی است و بحسب لفظ موافق فعل مضارع پس با هیچ کدام مشابهتی تمام ندارد پس عمل هیچ کدام تواند بلکه واجب باشد که او را اضافت کنند اضافت معنوی بآن چیزی که منصوب میکشت بوی در آن وقتی که بمعنی حال یا استقبال میشود * و کسائی قائلست که اسم فاعل بمعنی ماضی عمل میکند پس اضافت وی برین تقدیر که بمعنی ماضیست اضافت لفظی باشد پیش وی و اگر زانکه درین صورت که اسم فاعل بمعنی ماضی است و مضاف شده است با آنچه گفته شد معمولی دیگر باشد منصوب چنانکه کویی زید معطی عمرو درهما اسم آن معمول منصوب با اسم فاعل نباشد پیش جهور بلکه بفعل مقدر باشد ای اعطی درهما * و هرگاه که در اسم فاعل الف لام در آید عمل کند مطلقا خواه بمعنی ماضی باشد و خواه بمعنی حال و خواه بمعنی استقبال زیرا که اسم فاعل برین تقدیر صله موصولست و بحسب معنی فعلست و اگر چه بحسب صورت اسم است چنانکه گذشت * و ما وضع منه للمبالغة كضراب وضروب و مضراب و علم و حذر مثله * و المثنی و المجموع مثله و يجوز حذف النون مع العمل و التعريف تخفيفا * صیغ مبالغه را از اسم فاعل حکم اسم فاعل دارد در عمل و شرط عمل چنانکه کویی زید ضراب عمرو الان او غدا او الضراب عمرو الان او غدا او امس بنا بر آنکه مشابهت لفظی با فعل مضارع معلوم اگر چه فوت شد لیکن مبالغه در معنی قائم مقام آنست و عمل بر همان نسق باقی ماند * و مثنی و مجموع اسم فاعل مثل وی اندر عمل و شرط عمل چنانکه کویی ازیدان ضاربان عمرو الان او غدا و الضاربان عمرو الان او غدا او امس * و همچنین است حال مجموع چنانکه کویی ازید و ن ضاربون عمرو الان او غدا و الضاربون عمرو الان او غدا او امس * و هرگاه که مثنی و مجموع معرف بلام باشند و مابعد خود را منصوب گردانیده باشند جائزست که نون ایشانرا از برای تخفیف بیند ازید چنانکه شاعر گوید * الخافض و اعورة العشرة * و سبب در ارتکاب این تخفیف آنست که الف لام موصولست و بواسطه عمل صله در آن منصوب طولی در کلام پیدا شد و تخفیف مناسب گشت * اسم المفعول ما اشتق من فعل لمن وقع عليه و صیغه من الثلاثی المجرد علی مفعول و من غیره علی صیغه الفاعل بیم مضمومه و فتح ماقبل الاخر کمخرج و مستخرج * و امره فی العمل و الاشتراط کأمر اسم الفاعل نحو زید معطی غلامه درهما * اسم مفعول اسمیست که مشتق شده باشد از فعلی یعنی مصدر از برای آنکسی که فعل واقع شده است بروی و صیغه اسم مفعول از ثلاثی مجرد بوزن مفعول باشد چون مضروب و مأ کول و از غیر ثلاثی مجرد بر صیغه فاعل آن باشد بآنکه تغییر که آن فتح ماقبل آخرست * و تفصیل سخن آنست که اسم فاعل از غیر ثلاثی مجرد بر صیغه مضارع معلوم آن باب باشد بآنکه بیم مضموم نهاده شود بجای حرف مضارعت و ماقبل آخر مکسور گردد چنانکه گذشت * و اسم مفعول از غیر ثلاثی مجرد بر صیغه مضارع مجهول آن باب باشد بآنکه نهاده شود بیم مضموم بجای حرف مضارعت و ماقبل آخر مفتوح گردد و کار اسم مفعول در عمل و شرط عمل همان است که در اسم فاعل گذشت پس باید که پیش جهور بمعنی حال باشد یا استقبال و اعتماد کرده باشد بر صاحب خود یا بر همزه یا بر حرف ننی و هرگاه که معرف بلام باشد بمعنی ماضی نیز عمل کند پس اسم مفعول قائم مقام فاعل را مرفوع گرداند و اگر مفعول دیگر باشد بر نصب باقی ماند چنانکه کویی زید معطی غلامه درهما * الصفة المشبهة ما اشتق من فعل لازم لمن قام به علی معنی اثبوت و صیغتها مخالفة لصیغة اسم الفاعل علی حسب السماع كحسن و صعب و شديد و تعمل عمل فاعلها مطلقا و تقسیم مسائلها ان تكون الصفة باللام او مجردة عنها و معمولها مضافا او باللام او مجردا عنهما

بفاعل یا بمفعول و آن دیگر بحال خود ماند چون اعجبی ضرب زید عرا و اعجبی ضرب زید و عمرو
و عمل برین وجه اقلست از عمل بروجه اول و ازین جهت گفت و يجوز اضافه بآنکه اضافت بفاعل
بیشترست از اضافت بمفعول و ازین جهت گفت و قد یضاف الی المفعول * سیوم آنکه مصدر معرف
باشند بالف و لام و عمل فعل کنند چنانکه شاعر گوید * شعر * ضعیف النکایة اعداءه * بحال الفرار
یراخی الاجل * اعداءه منصوبست که مفعول النکایة است که مصدرست و عمل برین وجه بغایت
اندکست در استعمال و قیاس مقتضی قللت زیرا که مصدر در عمل مأولست بآن بافعل و دخول لام
تعریف در آن بافعل جائز نیست لیکن چون مصدر بر صورت اسم بود ادخال لام جائز شد علی قلة
اینست حال مصدر در عمل وقتی که مفعول مطلق نباشد و هرگاه که مفعول مطلق باشد ا کر بدل از فعل
نباشد عمل مرفعل را باشد نه مصدر را خواه فعل مذکور باشد لفظا چنانکه ضربت ضربا زیدا و خواه
مذکور نباشد لفظا چنانکه ضربا زیدا در مقامی که مخاطب متوجه ضرب باشد ای اضرب ضربا زیدا
* و اگر مفعول مطلق بدل از فعل باشد چنانکه کوبی سقیا زیدا آنجا دو وجه جائزست یکی آنکه عمل
مرفعل را باشد که اصلست در عمل دوم آنکه عمل مفعول مطلق را باشد از آن جهت که بدل از فعل است و قائم مقام
اوست * اسم الفاعل ما مشتق من فعل لمن قام به بمعنی الحدوث و صیفته من الثلاثی المجرد علی فاعل و من
غیره علی صیفة المضارع بیم مضمومة و کسر ما قبل الاخر نحو مخرج و مستخرج * چون خواست که
بیان کند عمل اسم فاعل را محتاج شد بتفسیری و بیان آنکه صیفت او از مصادر چه گونه است پس
ازین جهت گفت که اسم فاعل آن اسمیست که مشتق باشد از فعل یعنی از مصدر که اسم حدث است
از برای آن کمی که فعل قائمست بوی بمعنی حدوث * ما مشتق من فعل شامل همه اسماء مشتقه است
از مصادر * و بقید لمن قام به خارج شد اسم مفعول * و بقید بمعنی الحدوث خارج شد صفت مشبیه و افعل
تفضیل که دلالت میکنند بر ثبوت نه بر حدوث * و صیفة اسم فاعل از ثلاثی مجرد بر وزن فاعل باشد
چون ضارب و قاتل و ماشی و آکل و هر چه از مصادر ثلاثی لمن قام به نه برین صفت باشد نه اسم
فاعلست بلکه صفت مشبیه یا فاعل تفضیل یا صیفة مبالغه چون حسن و أحسن من زید و مضارب
* و صیفة اسم فاعل از غیر ثلاثی مجرد بر طریقه مضارع فعل معلوم آن باب بود باین مقدار تغیر که بجای
حرف مضارعت نهاده شود میم مضمومه خواه حرف مضارع مضموم بوده باشد و خواه نباشد و ما قبل
آخر مکسور گردد خواه در مضارع مکسور بوده باشد و خواه غیر مکسور چنانکه در تصریفها
روشن گشته * و بعمل عمل فاعله بشرط معنی الحال أو الاستقبال و الاعتماد علی صاحبه أو الهمزة
أو ما فان کان للماضی و جبت الاضافة معنی خلافا لکسانی و ان کان معمول آخر بفعل مقدر
فان دخلت اللام استوی الجميع * اسم فاعل عمل فعل خود کند خواه فعلش لازم باشد و خواه
متعدی لیکن شرط وی درین عمل آنست که بمعنی حال باشد یا استقبال چنانکه کوبی زید ضارب
غلامه عرا الا ان او غدا بر مذهب بصریان * و همچنین شرط عمل ویست آنکه اعتماد کرده باشد بر صاحب
خود چون مبتدا و موصوف و ذوالحال یا اعتماد کرده باشد بر همزه یا بر کلمه نافیة چون قائم زید و قائم
الزیدان و ما قائم الزیدان * و سبب عمل اسم فاعل برین وجه که گفته شد آنست که او موافق مضارع معلومست
از باب خود در وزن و در اصل معنی و در احتمال زمان حال و استقبال * پس اگر اسم فاعل بمعنی ماضی باشد
عمل نکند یعنی فاعل ظاهر را مرفوع نکر داند و مفعول به را منصوب نکر داند زیرا که برین تقدیر بحسب

در جمع تکسیر و آن جعی است که بناء و احدوی شکسته باشد چون رجال و افراس و فلوس و نظائر آن که بسیارست و جمع باعتبار معنی منقسم است بدو قسم جمع قلت و جمع کثرت جمع قلت آنست که چون معری بود از قرینه او را بر عشره و مادون وی اطلاق کنند و جمع کثرت چون صیفه جمع از قرینه خالی شود بر عشره و مافوق او اطلاق کنند جمع قلت آنست که ترا ضبط کرد تا معلوم شود که ماعدای آن صیغ همه جمع کثرت اند و صیفه جمع قلت شش است چهار از جمع تکسیر افعل چون اطلب و افعال چون افلاس و افعلة چون اشربة و فعله چون غله و در جمع صحیح مذکروه و مؤنث و ماعدای این شش از صیغ جوع همه جمع کثرت اند و گاه باشد که جمع کثرت را در موضع قلت استعمال کنند چون ثلاثة قروء و اربعة رجال و عکس این نیز جائزست وقتی که قرینه باشد المصدر اسم الحدث جاری علی الفعل و هو من الثلاثی سماع و من غیره قیاس مثل اخرج اخراجا و استخرج استخرجا و یعمل عمل فعله ماضیا و غیره اذالم یکن مفعولا مطلقا و لا یقدم معموله علیه چون خواست که بیان کند عمل مصدر را احتیاج افتاد بتفسیر مصدر و بیان آنکه بکافیاسی است و بکافیاسیست و مصدر اسم حدیثیست که جاری باشد آن اسم بر فعل خود و مراد از حدث معنی است قائم بغیر و مراد از جریان بر فعل خود آنست که اورا فعلی باشد که آن اسم مذکور شود از برای تأکید یا بیان آن فعل از جهت نوع یا از جهت عدد چنانکه جلست جلوسا و جلسته و جلسته و مثل ویلاه و ویحاله که فعل از مشتق نیست مصدر نباشد و اگر چه مفعول مطلق است و مصدر از ثلاثی مجرد سماعیست و عدد اوزان او مرتقی است تامی و دو چنانکه در تصریفها مقررست و از غیر ثلاثی مجرد قیاسیست چنانکه در تصریف معلوم شده است و مصدر وقتی که مفعول مطلق نباشد عمل فعل خود کند خواه معنی ماضی باشد و خواه معنی حال و خواه معنی استقبال چنانکه اعجبی ضرب زید عمرا امس و الاثنی عشر و معمول مصدر متقدم نشود بر مصدر زیر که مصدر در عمل بتأویل آن مع الفعل است و آن حرف موصولست و ما بعد او بمنزلت جزو اخیرست از کلمه پس نشاید که مقدم شود همچنانکه در موصولات اسمی پس همچنانکه روانیست که کوبی اعجبی عمرا و ضرب زید زبرا تأویل اعجبی ان ضرب زید عمرا است و لا یضمر فیه و لا یلزم ذکر الفاعل و تجوز اضافه الی الفاعل و قد یضاف الی المفعول ضمرا کرده نشود در مصدر یعنی جائز نیست که فاعل را در مصدر ضمرا کنند و اگر نه لازم آید که در مثنی و مجموع مصدری فاعل ضمرا کرده شود بر قیاس واحد فینثذ از برای اضمار فاعل در مثنی و مجموع دو تنبیه و دو جمع لازم آید یکی از برای مصدر و یکی از برای فاعل و چون در فعل تنبیه و جمع باعتبار فاعلست نه باعتبار نفس فعل این محذور آنجا لازم نیاید و همچنین است حال اسم فاعل و اسم مفعول و صفت مشبهه که تنبیه و جمع ایشان بحقیقت را جمع است با فاعل بخلاف مصدر که اورا بحسب نفس خود تنبیه و جعی هست و ذکر فاعل مصدر لازم نیست چنانکه کوبی اعجبی ضرب زیدا و اگر ذکر فاعل لازم بودی اضمار در مصدر لازم آمدی وقتی که مسند باشد بضمیر و اضافه مصدر با فاعل خود جائزست و در استعمال بسیارست و حینثذ فاعل مجرور باشد لفظا و معمول اگر مذکور باشد منصوب گردد چنانکه کوبی اعجبی ضرب زید عمرا و گاه باشد که مصدر را اضافه کنند با معمول و حینثذ اگر فاعل مذکور شود مرفوع باشد و اعماله باللام قبل فان کان مطلقا فاعل للفعل و ان کان بدلا منه فوجهان عمل مصدر بر سه وجهست یکی آنکه منون باشد و عمل فعل خود کند چون اعجبی ضرب زید عمرا و این اصلست در عمل مصدر دوم آنکه مصدر مضاف گردد

بمعنی مفعول می باشد پس در رجل جریح جریحون نکوبند زیرا که چون درمفرد میان مذکر ومؤنث
 فرقی نیست چنانکه کوبی رجل جریح وامرأة جریح پس اگر درمذکر جریحون جائز باشد و این صیغت
 جمع را بر مؤنث اطلاق توان کرد پس درمؤنث جریحات باید گفت و حیثی در جمع که فرع
 فرقی شود میان مذکر ومؤنث پس فرع را بر اصل مربی باشد و فرع مخالف اصل باشد و چنانکه
 در فاعل بمعنی فاعل می باشد پس در صبور در رجل صبور صبورون توان گفت و همچنین در مفعول که
 صیغه مبالغه است و مذکر ومؤنث در و یکسان است این جمع در و روان باشد پس در مفضل مفضالون
 نشاید و علت همانست که در جریحون گفته شد و از جمله شرائط آنست که آن صفت که مذکر و از
 اولی العقل است در وی تأیید از جهت مبالغه باشد چنانکه در علامه و فروقه و راضیه زیرا که
 اگر چه بحسب معنی مذکر است اما از جهت لفظ در وی تأیید که علم تأیید موجود است پس اینچنین
 جمع اشرف از خواص اسماء مذکوره است در چنین اسماء جائز نباشد و نون جمع محذوف شود در
 اضافت چنانکه نون تنبیه ﴿وقد شد نحو سنین وارضین﴾ در چند الفاظ این جمع سلامت مذکر
 جاریست با آنکه شرائط گذشته درین الفاظ موجود نیست چون ارضون و ارضین و سنون و سنین
 و قلون و قلین و ثبون و ثبین و حرون و حرین و اوزون و اوزین پس این جمع درین الفاظ بطریق
 شذوذ باشد و بعضی از نحویان بعضی ازین الفاظ را در ضابطه داخل کرده اند و مناسبتی گفته اند
 چنانکه در کتب دیگر معلوم گردد ان شاء الله تعالی ﴿المؤنث ملحق آخره الف و تاء و شرطه
 ان کان صفة و له مذكر فأن یکون مذكره جمع بالواو و النون و ان لم یکن له مذكر فأن لا یکون مجردا
 کحائض﴾ جمع سلامت مؤنث آن اسمیست که لاحق شده باشد بخروی الف و تاء دلالت کند بر آنکه
 باوی است اکثر از وی از جنس وی و آن اسمی که خواهند که او را این جمع کنند یا صفت باشد یا غیر
 صفت اگر صفت باشد او را یا مذکری باشد یا نباشد اگر آن صفت را مذکر باشد شرط وی درین جمع
 کردن آنست که مذکر او را جمع سلامت کرده باشند پس مسئله را بر مسائل جمع کنند زیرا که مسلم را
 بر مسلمون جمع کرده اند لیکن فعلی که بمعنی مفعول باشد چون جریح و فعلی که بمعنی فاعل باشد
 چون صبور و مفعول و مفعیل که از بهر مبالغه است اینها را جمع مؤنث سلامت توان کرد زیرا که
 مذکر اینها را جمع سلامت مذکر نکرده اند چنانکه دانسته شد و اگر آن صفت را مذکری نباشد
 شرط وی درین جمع کردن آنست که مجرد از تاء تأیید نباشد پس حائض و طامث بر حائضات و طامثات
 جمع توان کرد و حائضه را بر حائضات جمع توان کرد تا فرقی باشد میان لفظ حائض و حائضه درین جمع
 سلامت و چون لفظ حائض بمعنی ذات حیض است یعنی بمحد بلوغ رسیده بی اعتبار حدوث حیض
 و معنی حائضه آنست که حیض حادث شده است پس لفظ حائضه اسم فاعل باشد حقیقتا که دلالت
 بر حدوث حیض میکند همچون فعل و تأیید اسم فاعل متفرع بر تأیید فعل است از برای تأیید فاعل پس
 این لفظ بجمع سلامت اولی باشد از لفظ حائض که بر صیغه اسم عمل است و حقیقتا اسم فاعل نیست زیرا که
 دلالت بر حدوث نمیکند و الا جمع مطلقا جمع انکسیر مانعیر بناء واحده کرجال و افراس و جمع القلة
 افضل و افعال و افهنة و ففلة و الصبح و ماعدا ذلک جمع کثرة یعنی اگر آن اسمی که او را این جمع
 کنند صفت نباشد بلکه اسم محض باشد این جمع در و جائز باشد بی شرطی پس در مثل طلحة و شجرة
 و زینب و هند طلحات و زینبات و شجرات و هندات روا باشد چون از هر دو قسم جمع فارغ شد شروع

باشد باخروی و اوی که ماقبل وی مضمومست و نون مفتوحه در حالت رفعی یا لاحق شده باخروی
 یایی که ماقبل وی مکسورست و نون مفتوحه در حالت نصبی و جری چون زید و ن و زیدین و مسلون
 و مسلین * و اگر اسمی در آخر وی یایی باشد که ماقبل او مکسور باشد خواه یا ملفوظ باشد چون القاضی
 و الراعی و خواه مقدر چون قاض و راع چون آن اسم را جمع سلامت مذكر کنند آن یا ساقط شود چنانکه
 القاضون که اصلش القاضیون بود ضمیه بر یا ثقیل بود بماقبل دادند بعد از سلب حرکت ماقبل یاء بالتقاء
 ساکنین یفتاد و همچنینست حال قاضون که اصلش قاضیون بود و برین قیاس است حال نصبی و جری
 چون القاضین که اصلش القاضیین بود کسره بر یا ثقیل بود بسبب اجتماع دو کسره و دو یا حرکت یاء
 انداختند یا بالتقاء ساکنین یفتاد * و اگر اسم مقصور باشد یعنی در آخر وی الف باشد یا مقدر چون مصطفی
 و مجنبی و مرتضی و مبتغی یا ملفوظ چون المصطفی آن الف بالتقاء ساکنین ساقط شود پس کوی
 مصطفون و مصطفین و شاید که کوی در اصل مصطفیون و مصطفین بود یا متحرک بود و ماقبل مفتوح
 قلب یا الف کردند و الف بالتقاء ساکنین یفتاد و ماقبل واو و یاء جمع درین صورت مقصور که گفته شد
 بر قححه باقی ماند پس آنکه کفیم که ماقبل او مضموم باشد و ماقبل یا مکسور اهم است از آنکه در حال
 باشد یا در اصل بوده باشد * و شرطه ان کان اسما فذكر علم یعقل و ان کان صفة فذكر یعقل * و ان
 لا یكون افعلا فاعلا مثل اجر جراء و لا فعلا نفعی مثل سکران سگری و لا مستویا فیه مع المؤنث مثل جریح
 و صبور و لا بناءا لتأنیث مثل علامة و تحذف نونه بالاضافة * آن اسمی که او را جمع سلامت کنند و او
 در نون یا با و نون یا اسم محض باشد یا صفت باشد * اگر اسم محض باشد شرط وی در صحت این جمع سه است
 * اول آنکه مذكر باشد یعنی تاء تأنیث در وی نه ملفوظ باشد و نه مقدر پس مثل طحمة و حجرة را این جمع
 سلامت نکند اما مثل ورقاء و حراء که علم مذكر واقع شود شاید که او را این جمع کنند همچنانکه ورقاؤن
 و حراؤن بنا بر آنکه علم تأنیث است نه الف پس تا مانع باشد از این جمع که از برای نکره است بخلاف الف
 * دوم آنکه علم باشد پس مثل رجل که مذكر و اولو العقل است اینچنین جمع نکنند و رجلون نگویند
 بنا بر آنکه علم در تعیین معنی اقوی است از اسم جنس پس این جمع را که اشرفست تخصیص کردند بعم
 * سوم آنکه از اولی العقل باشد پس اعوج و لاحق را که از اعلام فرس اند اینچنین جمع توان کرد از جهت
 آنکه اولی العقل اشرف اند از حیوانات و مستحسن نباشد * و اگر صفت باشد شرط وی در صحت این
 جمع چند چیزست * از آن جمله آنست که آن صفت مذكری باشد از اولی العقل پس ضارب و مضروب
 و حسن را که صفت انسان باشد جمع بر ضاربون و مضروبون و حسنون توان کرد و مثل ضاربة را
 اگر چه صفت انسان باشد و مثل مضروب و حسن را که صفت غیر انسان باشد اینچنین جمع روا نباشد
 * و از جمله شرائط آنست که آن صفت که مذكر و از اولی العقل است افعلا نباشد چون اجر که او را
 بر احرون جمع نکنند تا فرق باشد میان وی و میان افعلا تفضیل که او را این جمع کرده اند چون اعلون
 و افضلون و عکس نکرده اند زیرا که افعلا تفضیل اشرفست و اقوی در وصفیت بنا بر دلالت بر زیاده
 * و از جمله شرائط آنست که آن صفت که مذكر و از اولی العقل است فعلا نفعی نباشد مثل عطشان
 و سکران سکران و نگویند تا فرق باشد میان وی و فعلا نفعلا مثل ندمان که در وی ندمان و نگویند و عکس
 نکرده اند بنا بر آنکه فعلا نفعلا اصلست در طریقت فرق میان مذكر و مؤنث که بتای باشد * و از جمله
 شرط آنست که آن صفت که مذكر و اولی العقلست مامؤنث مساوی نباشد در لفظ چنانکه در فعیل

همزه اگر همزه وی اصلی باشد آن همزه در تنبیه وی ثابت باشد پس در قره قرآن و قرین باید گفت زیرا که حق حرف اصلی آنست که بحال خود باقی باشد و اگر همزه وی از برای تأنیت باشد چنانکه در صحراء و حراء آن همزه را در تنبیه قلب باید کرد و او پس صحراوان و حراوان باید گفت زیرا که همزه از جنس الفست و حرف ثقیلست پس نباید که در میان دو الف واقع شود بآنکه اصلی نیست و قلب بواو کرده اند نه بیا زیرا که او در ثقل مناسبت دارد با همزه و تأنیت * اگر همزه وی نه اصلی باشد و نه از برای تأنیت و از آنجا دو وجه جائز باشد یکی ابقاء همزه بحال خود و دیگری رد باصل خود در کساء کسا آن و کساوان جائز بود و در رداء ردا آن و ردایان روا باشد و عبارت مصنف دلالت میکند بر آنکه آن دو وجه یکی ابقاء همزه است بحال خود بنا بر مناسبت با همزه اصلی و دیگری قلبست بواو پس در مثل رداء ردا آن و رد او ان باید گفت نه ردایان لیکن مشهور ردایان است * پس بایستی که مصنف چنین گفتی و الافوجان بی الف و لام تعریف و نون تنبیه همچون تنوین مؤذنتست بانفصال پس حذف وی در اضافت واجب بود همچنانکه حذف تنوین و در تنبیه تا تأنیت که در آخر کلمه است انداخته نمیشود پس در شجرة و ثمره شجران و ثمرتان باید گفت * الا در دو لفظ که حذف تا در تنبیه وی جائزست و آن لفظ خصیه و الیه است پس خصیان و الیان گویند بآنکه خصیتان و الیتان جائزست و سبب جواز حذف آنست که این دو چیز از هم جدا نمیشود پس لفظ تنبیه در آنجا بمنزله کلمه مفرده باشد و اثبات بمنزله آن باشد که فاء تأنیت در وسط کلمه مفرده باشد و این معنی مناسب نیست * المجموع مادل علی آحاد مقصوده بحروف مفرده بتغییر ما فتحو و نحو ركب ليس يجمع علی الاصح و نحو فلاك جمع * و هو صحیح و مکسر فالصحیح لذ کرو مؤنث * فالذ کر مالحق آخره و او مضموم ما قبلها و اویه مکسور ما قبلها و نون مفتوحة لیدل علی ان معه اکثر منه فان کان آخره یاء قبلها کسرة حذف مثل قاضون و ان کان مقصورا حذفت الالف و بقی ما قبلها مفتوحا مثل مصطفون * دانسته شد که تنبیه و جمع از خواص اسمست و در فعل تنبیه و جمع راجعست بافاعل * و مثال رجال را در اصطلاح نحو یان مجموع و جمع خوانند همچنانکه مثل رجلان را در آن اصطلاح مثنی و تنبیه خوانند و جمع اسمیست که دلالت کند بر آحاد مقصود با حروف مفرده خود باندک تغیری * و در مادل علی آحاد مقصوده مثل قوم و رهط و ثلاثة و اربعة داخلست و بقید حروف مفرده این اسماء بیر و نرفت زیرا که این اسماء مفردی نیست که حروف آن مفرد درین اسماء باشد و لفظ تغیر ما اشارتست بآنکه در جمعیت اندک تغیری میان جمع و مفرد وی کافی است چنانکه دانسته شود * و ظاهر آنست که حرف جر در بحروف مفرده متعلق بدل بر آنکه ظرف مستقر باشد یعنی آن اسم دلالت کند بر آحاد مقصوده در حالتی که ملتبس باشد آن اسم بحروف مفرد خود بنا برین تفسیر جمع لفظ تمر جمع تمره نیست در کلام ظاهر مشهورست بلکه تمر اسم جنس است و متناول قلیل و کثیر تمره و احدا این جنس است پس لفظ تمر دلالت بر آحاد مقصوده نکند و همچنین لفظ ركب جمع را کب نیست زیرا که صیغه فعل جمع صیغه فاعل نیامده است پس را کب مفرد ركب نباشد و ركب در تفسیر داخل نشود * و لفظ فلاك و لفظ هجان و امثال آن تارة جمع است و تارة مفرد و در میان ایشان تغیرست تقدیری زیرا که ضم فلاك مفرد چون ضمة فقل است و ضمة فلاك جمع چون ضمة اسد و کسره هجان مفرد چون کسره کذاب و جارست و کسره هجان جمع چون کسره رجال جمع است * و جمع بردو قسم است یکی صحیح که بنیه واحد در وی بسلامت باشد دیگری مکسر که بنیه واحد در وی شکسته باشد و جمع صحیح بردو قسم است یکی از برای مذکور و دیگری از برای مؤنث و جمع صحیح مذکر مذکر آن اسمیست که لاحق شده

کئی فعل را با ظاهر مؤنث لفظی توخیر باشی میان تأنیث و ترك تأنیث چنانکه کویی طلعت الشمس و طلعت الشمس * و هر جمعی که هست خواه جمع مذکر حقیقی چون الرجال و خواه مذکر غیر حقیقی چون الایام و خواه جمع مؤنث حقیقی چون نسوة و خواه جمع مؤنث غیر حقیقی چون عرفات هرگاه که فعل را اسناد کنی بظاهر این جمعها جائز باشد تأنیث فعل و ترك تأنیث همچنانکه در ظاهر تأنیث غیر حقیقی گفته شد پس کویی جاء الرجال و جاءت الرجال و مضی الایام و مضت الایام و قال نسوة و قالت نسوة و علما العرفات و علت العرفات * و در اسناد فعل بظاهر این جمعها فرقی نکرده اند زیرا که جمع در همه بتأویل جماعت است و جماعت مؤنث لفظیست پس حکم ظاهر این جوع حکم مؤنث لفظی باشد * و هرگاه که اسناد فعل کنی با ضمیر این جمعها اگر جمع مذکر حقیقی باشد چون الرجال پس آنجا دو وجه جائز باشد یکی آنکه ضمیر مفرد مؤنث آوری نظر بتأویل جماعت و کویی الرجال جاءت و دیگری آنکه ضمیر جماعت مذکر عقلا آوری نظر بامعنی و کویی الرجال جاؤا و اگر جمع حال مذکر غیر حقیقی باشد چون الایام یا جمع مؤنث حقیقی باشد چون النساء آنجا نیز دو وجه جائزست یکی آنکه ضمیر مفرد مؤنث آوری نظر بتأویل جماعت و دیگری آنکه ضمیر جماعت مؤنث آوری نظر بامعنی بنابر آنکه جمع مذکر حقیقی را حکم جمع مؤنث داده اند پس کویی الایام مضت و مضین و النساء مشیت و مشین * المثنی ملحق آخره ألف او یاء مفتوح ماقبلها و نون مكسورة لیدل علی ان معه مثله من جنسه و المقصور ان كان الفه عن واو و هو ثلاثی قلبت واوا و الاقبالیاء * تنبیه و جمع زخو اص اسمست و در فعل تنبیه و جمع را جمع با فاعلست نه بانفس فعل * و مثنی آراسمست که لاحق شده باشد باخروی الی و نون مكسور و این در حالت رفعی است یا لاحق شده باشد یا بی که ماقبلش مفتوح باشد و نون مكسوره و این در حالت نصبی و جری است تا دلالت كند آن لحوق یا آن لاحق بر آنکه با آن اسمست مثل او یعنی یکی دیگر از جنس او * و این قدیم جنسه اشارتست بآنکه لفظ مشترك را باعتبار دو معنی تنبیه نتوان کرد زیرا که از يك جنس نیستند پس نشاید که مراد زقرآن طهری و حیضی باشد بلکه مراد دو طهر باشد یا حیض که ز جنس یکدیگر نکرند * و حال مثنی در اسم صحیح چون زید و ملحق بصحیح چون دلو و ظی * و ناقصی که در آخر او یاء ثابت باشد چون القاضی یا قدر باشد چون قاض ظاهرست از تفسیر مثنی پس کویی زیدان و ظبیان و قاضیان در حالت رفعی و در حالت نصبی و جری بجای الف یا نهاده شود لیکن در تنبیه اسمی که در آخر او الف مقصوره است یا ممدوده بجای هست پس ازین جهت گفت و المقصور * و ضابطه اینست که هر اسمی که در آخر او الف مقصوره است اگر ثلاثی باشد و الفش منقلب از او باشد در تنبیه آن الف را رد کنند با او او پس گویند عضو ان و عضوین * و اگر نه چنین باشد آن الف را رد کنند بیا پس اگر زیاده بر ثلاثی باشد خواه اصل آن الف و او باشد چنانکه در ملهی و خواه یا باشد چنانکه در اغشی و خواه آن الف را هیچ اصلی نباشد چنانکه در حباری بر جمع این تقادیر الف یا منقلب شود پس کویی ملهیان و ملهین و اغشیان و اغشین و حباریان و حبارین * و همچنین اگر اسمی ثلاثی باشد و الفش از یا باشد یا الفش هیچ نباشد بر هر دو تقدیر الف یا باشد پس کویی رحبان و رحیین و رمیان و رمیین و متیان و متیین در دو شخص که معمی بلفظ متی شوند * و الممدودان کانت همزه اصلیه تثبت * و ان کانت للتأنیث قلبت واوا والا فاولو جهان * و تحذف نونه بالاصالة و حذف تاء التأنیث فی خصیان و آنان * اسم ممدود یعنی اسمی که در آخر او الف باشد و بعد از الف

و حادیه عشره حدى عشره از برای مؤنث الى ناسع عشر و تسعة عشره و تسعة عشره نسم عشره و جائز باشد که عشره را از آن اسم متعدد بپندازی زیرا که در اسم عدد مذکورست و دلالت میکند بر وی و حینئذ جزو اول از اسم متعدد معرب سازی زیرا که ترکیب که سبب بنا بود باقی نماند پس مررت ثالث ثلاثة عشر کوبی * المذکر و المؤنث * المؤنث مافیه علامه التأنيث لفظا و تقدیرا و المذکر بخلافه و علامه التأنيث التاء و الالف مقصورة او ممدودة و هو حقیقی و لفظی فالحقیقی ما بازائه ذکر من الحيوان کامرأة و ناقة و اللفظی بخلافه کظلمة و عین * تذکیر و تأنيث از خواص اسماء است همچون تعریف و تنکیر و اطلاق تنکیر بر فعل و جله بطریق عماره مجازست * و تأنيث در مثل فعلت از برای دلالت است بر تأنيث فاعل پس آن تأنيث بحقیقت راجعست با فاعل و همچنینست تقول که از برای غائب مؤنث است * و مؤنث عبارتست از آن اسمی که در وی علامت تأنيث باشد لفظا یا تقدیرا * و علامت تأنيث الفی است ممدود یعنی الفی که زائد باشد و بعد از وی همزه باشد زائده چون حراء و صحراء ویا الف مقصورة یعنی الف زائده که بعد از وی همزه زائده نباشد چون حبلى و بشرى * پس الف در کسب آورداء و در العصا و الرحا علامت تأنيث نباشد و این دو علامت در اسم ملفوظ باشند نه مقدر * و علامت سبوم تا است زائده در آخر کلمه و این علامت شاید که ملفوظ باشد چون ضاربة و ضاربات و ظلمة و غرقة و شاید که مقدر باشد چون هند و زینب و چون عین و عقرب و دلیل بر تقدیر تا در هند و عین که ثلاثی است آنست که تا در تصغیر ظاهر شود چون هنيدة و عینة * و در زینب و عقرب که زائده اند بر ثلاثی از جهت قیاس بر ثلاثیات و در تصغیر ایشان نا ظاهر نشد بنا بر آنکه حرف چهارم قائم مقام تا است چنانکه در باب ما لا ینصرف اشارتی بآن رفته است و مصنف تارا از علامت تأنيث مقدم داشت زیرا که عمده در تأنيث اوست * و مذکر آنست که در وی علامت تأنيث نباشد نه لفظا و نه تقدیرا * و مؤنث بر دو قسم است یکی حقیقی و آن نثی است که در مقابل وی ذکرى است از حیوان چون مرأة و ناقة خواه در وی الف ممدوده باشد چون حراء که صفت مرأ باشد و یا مقصورة باشد چون حبلى * و یا تا باشد لفظا چون ضاربة یا تقدیرا چون هند و زینب * دوم مؤنث لفظی و آن مؤنثی است غیر مؤنث حقیقی خواه در و الف ممدوده باشد چون حراء که صفت مشتمله باشد یا مقصورة باشد چون بشرى یا تا باشد ملفوظ چون غرقة و ظلمة یا مقدر چون عین و عقرب و لفظی درین موضع مقابل حقیقی است و در باب ما لا ینصرف لفظی در مقابل معنوی است * و مؤنث معنوی آنست که در وی تا مقدر باشد خواه مؤنث حقیقی باشد چون هند و خواه غیر حقیقی باشد چون عین و عقرب و مراد از لفظی در آنجا آنست که تا در وی ملفوظ شود خواه مؤنث حقیقی باشد چون امرأة و ضاربة یا غیر حقیقی باشد چون غرقة و ظلمة * و اذا اسند الیه الفعل فبالتاء و أنت فی ظاهر غیر الحقیقی بالخیار و حکم ظاهر الجمع غیر المذکر السالم مطلقا حکم ظاهر غیر الحقیقی و ضمیر العاقلین غیر المذکر السالم فعلت و فعلوا و النساء و الايام فعلت و فعلن * هرگاه که فعل مسند شود با ظاهر مؤنث حقیقی یا با ضمیر وی الحاقی علامت تأنيث بفعل واجب باشد پیش مصنف چون جاءت امرأة و امرأة جاءت * و بعضی گفته اند که اگر فاصله باشد میان فعل و میان ظاهر مؤنث حقیقی ترک تأنيث جائز باشد چون جاء القاضى اليوم امرأة و همچنین اگر مؤنث حقیقی نه از آدمی باشد ترک تأنيث فی فاصله جائز باشد چون سار النقة * و اگر فعل مسند شود با ضمیر مؤنث لفظی تأنيث فعل واجب باشد چنانکه کوبی لشمس طلعت و جائز نباشد لشمس طلعت * اما اگر اسناد

دلالت میکند بر جنس و اثبیت پس ازین جهت درین دو موضع عدد باینمیز جمع نشود بطریقه بمیز
چنانکه در سائر اعداد است لیکن عدد را درین دو موضع صفت مؤکده بمیز توان ساخت چنانکه
اله واحد والهین واثین و تقول فی المفرد من المتعدد باعتبار تصییرہ الثانی والثانیة الی العاشر والعاشرۃ
لا غیر و باعتبار حاله الاول والثانی والاولی والثانیة الی العاشر والعاشرۃ * الحادی عشر والحادیة
عشرة * المثانی عشر والثانیة عشرة الی التاسع عشر والتاسعة عشرة ومن ثمه قبل فی الاول ثالث اثین
ای مصیرهما من ثلاثهما و فی الثانی ثالث ثلاثه ای احدها و تقول حادی عشر أحد عشر علی الثانی
خاصة وان شئت قلت حادی احد عشر الی تاسع تسعة عشر فتعرب الاول * حال اسماء عدد مکشوف
و ظ هر کشت از ما تقدم ابن زمان شروع کرد در بیان اسماء هر مفردی از متعدداتی که معروض اعدادند
و بدانکه این اسماء بدو معنی مستعمل اند یکی بمعنی تصییر یعنی گردانیدن عدد اندکتر بیک مرتبه با عددی که
آن اسم از وی مشتق باشد مثلاً ثانی که مشتقست از اثین معنی وی باعتبار تصییر اینست که دو گردانیده
یکی و این تخفیف اسم فاعلی است مشتق از تنبیه یعنی دو گردانید یکی را و برین قیاس است حال ثالث
و اخوات وی تا ما مشرو بس زیرا که اسمارا افعال چند هستند بمعنی تصییر که این اسماء از آن افعال مأخوذ اند
چون ثلث و ربعت و عاشرت * و ابتداء این اسماء بمعنی تصییر از ثانی است نه از واحد زیرا که کمتر
از واحد عددی نیست تا تصییر او بواحد متصور گردد * و درین اسماء تذکیر و تأنث بر قاعده تذکیر
و تأنث اسم فاعلست پس در مذکر کوبی الثانی و در مؤنث کوبی الثانیة تا عاشر و العاشرۃ * و این
اسمارا باین معنی هر که که اضافه کنند با عدد نشاید که عددی باشد از دبر آن عدد مشتق منه زیرا که معنی
تصییر ممکن نباشد پس نکویند باین معنی ثالث ثلاثة و لثالث اربعة بلکه اضافه ایشان با عددی باشد
اقل بیک مرتبه از عدد مشتق منه پس کویند ثانی واحد ثالث اثین رابع ثلاثة کقوله تعالی ما یکون
من نجوى ثلاثة الا هو رابعهم و لا خمسة الا هو سادسهم * دوم بمعنی حال آن مفرد از متعدد و ابتداء این اسماء
از واحد است لیکن چون واحد مستعمل در عدد دست بجای او از برای متعدد لفظ اول استعمال کرده اند
پس کوبی از برای مذکر الاول والثانی و از برای مؤنث الاولى والثانیة الی العاشر و العاشرۃ
و این اسماء از ثانی تا عاشر اگر چه بصیفت اسم فاعل اند لیکن بحقیقت اسم فاعل نیستند و معنی فعل که
حدوث است در ایشان نیست و ایشان را عمل نصب نباشد همچنانکه در معنی تصییر بود کقوله تعالی هذا
ثالث اثین و اضافه این اسماء باین معنی با عددی باشد مساوی آن عدد که این اسماء مأخوذند از آن چنانکه
ثانی اثین * و نشاید که اضافه ایشان با عدد اقل باشد لیکن اضافه با عدد اکثر جائز است و اگر چه اضافه
با مساوی اکثر و اشهر است پس جائز است که کوبی ههنا و جوه عشرة اولها و ثانیها و ثالثها کذا یعنی متعددی
از آن ده که در مرتبه اولست یا دوم یا سوم و علی هذا القیاس * و چون از عشره در گذشته اسماء مفردات
از متعددات باعتبار حال باشند باعتبار تصییر زیرا که در احد و مافوق او هیچ فعلی نیست که از وی معنی تصییر
پیدا شود تا اسم متعدد از آن مأخوذ گردد بطریقه اسم فاعل بمعنی تصییر پس از برای مفرد متعددی مافوق
عشره کوبی از برای مذکر الحادی عشر بتذکیر هر دو جزو و از برای مؤنث الحادیة عشرة بتأنث هر دو
جزو الی التاسع عشر و التاسعة عشرة و هر دو جزو مبنی باشد همچنانکه در عدد * و چون خواهی که
اسم متعددی را که مأخوذست از احد عشر و اخوات وی اضافه کنی با عددی باید که آن عدد مساوی
عددی باشد که اسم آن مفرد از آن عدد مأخوذ باشد پس کوبی حادی عشر احد عشر از برای مذکر

اسماء احکامی چند خاصه هست پس ازین جهت در لرزد و لغت که اسماء در رسمیه چند اند
موضوع شده اند زیرا کیت آحاد اشیاء یعنی از برای بیان چندی آحاد اشیاء چنانکه کوی ثلاثه رجال
نامعلوم شود که آحاد رجل سه است * و بنا برین که گفته شد در تفسیر اسماء عدد واحد و اثنان از اسماء
عدند زیرا که در جواب کم واقع میشوند چنانکه کوی کم رجلا عندک فتقول واحد او اثنان * و بعضی
از اهل حساب در عددیت واحد و اثنین خلاف کرده * و اصول اسماء عدد دوازده کلمه است یکی تاده
و صد و هزار * و دیگری مراتب اعداد ازین دوازده کلمه مأخوذ میشوند یا ترکیب بی عطف یا بهطف
یا بصیغه تنیّه یا بصیغه جمع و ای یا غیر قیاسی چنانکه شش راون و اخوات هفت کانه وی بصیغه جمع اند
نه بر قیاس چنانکه کوی مأت و مائین و آلف و ألوف بر قیاس جمع و چنانکه مائنان و الفان بر قاعده
تنیّه * و تفصیل این سخن آنست که از ابتداء اعداد برای مذکر چنین کوی واحد و اثنان و از برای مؤنث
واحدة و اثنتان و اثنان و تثنیث در اینجا بر آرزو وجه است که مشتهر است * و چون رسیدی از برای
مذکر در لغت عرب تا آوری و کوی ثلاثه رجال الی عشرة رجال و از برای مؤنث تا آوری و کوی
ثلاث نسوة الی عشر نسوة و این مخالف مشهور است * و سبب آنست که مذکر مقدم است بر مؤنث
در اعتبار و چون مذکر رسیده جماعت باشد و جماعت مؤنث لفظیست پس از برای رعایت تأیید
او تا آورند در عدد و در مؤنث ترك تا کردند تا فرق باشد * و چون ازده در گذشته بیان عدد بر ترکیب
باشد پس کوی احد عشر رجلا و احدی عشرة امرأة و این تخفیف ترکیب واحد و واحد است
با عشرة لیکن واحد را تغییر کردند باحد و واحد را باحدی از برای تخفیف در صورت ترکیب کردند
* و لفظ عشرة در حالتی که تنها بود از برای مذکر تا داشت و از برای مؤنث خالی بود تا با برخلاف
قیاس مشهور و چون در ترکیب افتاد عود کرد باصل که تأیید است از برای مؤنث و تذکر است
از برای مذکر * پس ازین جهت از برای مذکر چنین گویند که احد عشر رجلا و از برای مؤنث
احدی عشرة امرأة و برین قیاس است اثنا عشر رجلا و اثنتا عشرة امرأة * و چون بسپرده
رسید جزو اول از عدد بر آن وجه باشد که در افراد بود و عشرة باصل خود عود کرده باشد پس
کوی ثلاثه عشر رجلا و ثلاث عشرة امرأة تا تسعة عشر رجلا و تسع عشرة امرأة * و در عشرون
و اخوات وی که بر صورت صیغه جمع مذکر سالم اند میان مذکر و مؤنث فرقی نیست پس کوی عشرون
رجلا و عشرون امرأة * و چون از عشرون در گذشته ترکیب بهطف باید گفت پس زرای مذکر
کوی احد و عشرون رجلا و اثنان و عشرون رجلا و ثلاثة و عشرون رجلا تا تسعة و عشرون
رجلا * و از برای مؤنث کوی احدی و عشرون امرأة و اثنتان و عشرون امرأة و ثلاثة و عشرون
امرأة تا تسع و عشرون امرأة * و برین قیاس است حال عددی که میان می و چهل است تا عددی که میان
نود و صد است یعنی بطریق عطف باشد و از برای مذکر احد و اثنان کوی و از برای مؤنث احدی
و اثنان و از برای مذکر ثلاثة کوی و از برای مؤنث ثلاثه * و همچنین است اخوات ثلاثة و چون
بصدر رسیدی میان مذکر و مؤنث فرقی نیست کوی مائة رجل و مائة امرأة و چون از مائة در گذری
لفظ احد و اثنان را ذکر کنی از برای مذکر واحد و اثنان از برای مؤنث و عطف کنی مائة را برین
الفاظ و کوی احد و مائة رجل احدی و مائة امرأة و چون ثلاثه رسی مائة را مقدم داری و کوی
مائة و ثلاثة رجال و مائة و ثلاث نسوة و همچنین که بی مائة و تسعة عشر رجلا و مائة و تسع عشرة

بر فتح که اخف است و در حکم این ظروفست در جوار اعراب و بناء لفظ مثل وغير وقتی که بعد از ایشان
لفظ ماوأن مصدر تبين یا آن باشد زیرا که ایشان مشابهاست دارند با آن ظروف در استلزام اضافت و چون
بعد از ایشان این کلمات باشد مضاف با جمله باشند چنانکه آن ظروف مضاف با جمله بودند پس اعراب
و بناء بر فتح هر دو جاثر باشد چنانکه کوبی قیامی مثل مقام زید و مثل ان قام زید او مثل ان زیدا قائم یا کوبی
قیامی غیر مقام زید تا آخر در لفظ مثل و غیر اعراب و بناء بر فتح درین صورت که گفته شد جاثر باشد
المعرفة والاشکرة * المعرفة ما وضع لشيء بعينه وهي المضمرات والاعلام والمبهمات وما عرف باللام
او بالنداء المضاف الى أحدهما معنى * والعلم ما وضع لشيء بعينه غير متناول غيره بوضع واحد و اعرفها المضمر
المتكلم ثم مخاطب * والاشکرة ما وضع لشيء لا بعينه * از جمله اصناف اسماء معرفة و نكرة ما است معرفة
آن اسمیست که موضوع شده باشد از برای شیء معین * ما وضع لشيء متناولست معرفة و نكرة را * و قد بعينه
مخرجست نكرة را از تعریف تفسیر معرفة و اقسام معرفة پنج است یکی مضمرات که در ما تقدم مذکور شد *
دوم اعلام * سوم مبهمات که عبارتست از موصولات و اسماء اشارت چنانکه گفته شد * چهارم معرفة بندا *
یا بلام * پنجم مضاف یکی ازینها اضافتی معنوی چون غلامك و غلام زید و غلام هذا * علم آن اسمیست که
موضوع شده باشد از برای شیء معین و متناول نباشد بغیر آن شیء را بوضع واحد * ما وضع لشيء معین
متناولست همه معارف را * و بقید غیر متناول غیره بیرون رفت همه معارف * و بقید بوضع واحد داخل
شد در تعریف هر علمی که مشترك باشد چون زید که نام دو کس سازند زیرا که زید درین صورت متناول
غیر هست لیکن بیک وضع نیست بلکه بدو وضع است بخلاف اتاوانت و هذا و الرجل که بیک وضع
متناول امور متعدد اند چنانکه دانسته شود در کتب دیگر ان شاء الله تعالی * و اعرف معارف بقول جمهور
مضمرات است زیرا که در ضمیر متکلم هیچ اشتباه نیست پس اعرف معارف ضمیر متکلم باشد و بعد از آن ضمیر
مخاطب و بعد از آن اعلام و بعد از آن مبهمات و مضاف بر هر یکی ازینها در مرتبة مضاف الیه خود
و بعضی گفته اند که اعرف معارف علم شخصیتست که بیک وضع متناول نیست الا یک چیز را بخلاف مضمرات
و سایر معارف که بیک وضع متناول امور متعدده اند * و بعضی گفته اند که اعرف معارف اسماء اشارتست که
معنی وی بقل و حس معلومست و مذهب اول اظهر و اشرست * و معرف بندا در ما تقدم معلوم شد
چنانکه یا رجل کوبی و قصد شخصی معین کنی * و معرف بالام یا از برای جنس باشد چنانکه کوبی الرجل خیر
من المرأة یا از برای استغراق چنانکه قوله تعالی ان الانسان لفي خسر الا الذين امنوا و عملوا الصالحات
یعنی همه آدمیان زبان کاری اند الا آنان که ایمان آوردند و عمل صالح کردند * یا از برای عهد چنانکه
کوبی جاني الرجل و قال الرجل * و در مضاف یکی ازینها شرطست که اضافت معنوی باشد زیرا که
اضافت لفظی مفید تعریف مضاف نیست و نكرة آن اسمیست که موضوع شده باشد از برای شیء نامعین
چون رجل و امرأة و انسان و فرس * اسماء العدد ما وضع لکمية آحاد الاشياء اصولها اثنا عشرة
کلمة و احدی عشرة و مائة و الف تقول و احد اثنان و احدى اثنان * ثلاثة الى عشرة ثلاث الى
عشر * احد عشر اثنا عشر احدى عشرة و ثنا عشرة * ثلاثة عشر الى تسعة عشر ثلاث عشرة
الى تسع عشرة و تمیم تکسر الشين فی المؤنث * عشرون و اخواتها فیها احدى عشرون و عشرون
ثم بالعطف بلفظ ما تقدم الى تسعة و تسعين * مائة و الف مائتان و الفان فیها ثم بالعطف علی ما تقدم و فی
ثماني عشرة فتح الباء و جاء اسكانها و حذفها بفتح النون * از جمله اصناف اسماء اسماء عددست و این

معنی استفهامست یا شرط و برین قیاس است سائر اخوات ایشان * و از جمله مبذبه متی است و او از برای زمانست بطریق استفهام یا شرط چنانکه کوبی متی القتال ای فی ای زمان القتال و متی تجلس اجلس ای فی ای زمان تجلس اجلس * و مشهور پیش نحویان آنست که متی و اخوات وی چون این و آنی معمول شرطست زیرا که او اقربست از جزا و اگر چه آن نیز در معنی صحیحست چنانکه گفته شد * و از جمله ظروف مبذبه ایان است و او از برای استفهام است از زمانی که انرا واقعی و محفاتی باشد در افهام چنانکه ایان یوم القيامة ای ای زمان او فی ای زمان یوم القيامة * و از جمله ظروف مبذبه کیف است و او از برای سؤالست از حال چنانکه کوبی کیف زید ای اصحیح زیدام سقیم و هرگاه که بعد از کیف اسم باشد چنانکه گفته شد او محل رفع باشد و خبر آن اسم باشد که مبتدأست و هرگاه که بعد از و فعل باشد چنانکه کوبی کیف جئت او در محل نصب باشد علی الحالیة ای علی ای حال جئت ارا کبا ام ماشیا * و از جمله ظروف مبذبه مذومند است و ایشان را دو معنی است یکی اول المدة و حیثند ما بعد ایشان باید که اسمی باشد مفرد معرفه تا اول مدة معین گردد و مجموع مدة بتبعیت معلوم شود چنانکه کوبی مارأینه مذیوم الجمعة او منذ یوم الجمعة و دیگری جمیع المدة پس یکی ایشان باشد مجموع مدتی که مقصودست بعد چنانکه کوبی مارأینه مذیومان او شهران او سنتان و سبب بناء ایشان در حالت ظرفیت آنست که لفظ ایشان درین حالت موافق لفظ ایشان است در حالت ظرفیت و در معنی متقاربت * و گاه باشد که بعد از مذومند و مذواقع شود مصدر چون مارأینه منذ سفره یا چون مارأینه منذ سافر و آن مخففه چون مذآن سافر و آن مثقله چون مذانه سافر و درین صور اربع ناچارست از تقدیر زمان زیرا که معنی بر آنست ای مذ زمان سفره تا آخر مدت و مذ و منذ بر جمع تقدیر مذکوره در محل رفع اند که مبتدا اند و ما بعد ایشان خبر ای اول المدة یوم الجمعة او جمیع المدة یومان و اول المدة زمان سفره تا آخر * و زجاج گفته است که ما بعد ایشان مبتدا است و ایشان خبر اند و اینجا لازم آید که در مذیومان مبتدا نکره باشد و خبر که جمیع المدة است معرفه و این جائز نیست * و منها لدی ولدن و قد جاء لدن ولدن ولدن ولدن ولدن و قط للماضی المنفی و عوض للمستقبل المنفی و الظروف المضافة الی الجملة و اذیحوز بناؤها علی الفتح و كذلك مثل و غیر مع ما و آن و آن * و از جمله ظروف مبذبه لدی ولدن بمعنی عند و فرق آنست که المال عند زید توان گفتن در مالی که حاضرست پیش او و در مالی که در خزینة اوست و حاضر نیست * و المال لدی زید و لدن زید توان گفتن در مالی که حاضرست پیش وی و بسبب بناء لدی ولدن و اخوات ایشان اینست که بعضی لغات ایشان چون لدولد بر هیئت وضع حروف اند پس همه را مبنی کردند طرد الباب و لدی دائما مضافست با ما بعد خود و ما بعد وی مجرورست لیکن در بعضی لغات عرب لفظ غدوة بعد از لدن منصوبست بنا بر آنکه نون لدن شبیه است بنون در آنکه گاه نابتست و گاه محذوف پس چنانکه رطل زیت میگویند * و از جمله ظرف مبذبه قط است از برای استغراق ماضی منفی و عوض از برای استغراق مستقبل منفی و سبب بناء آنست که ایشان دلالت میکنند بر استغراق مبنی لام حرفیست * و ظروف مضافه بحمله یا بکلمة اذ جائزست بنا کردن آن ظروف بر فتح و جائزست اعراب آن چنانکه در هذا یوم یففع الصادقین جائزست که یوم مبنی شود بر فتح بواسطه اضافت با جمله که بعد از اوست و جائزست که معرب باشد برفع که خبر مبتدا باشد * و همچنین آنکه در قول باری تعالی و من خزی یومئذ جائزست که یوم مجرور شود بآنکه مضاف الیه است و جائزست که مبنی باشد بر فتح بنا بر آنکه مضافست با ذک مضافست با جمله زیرا که تقدیر کلام اینست که یومئذ کان کذا مضاف الیه اذ انداختند و ثوبین عوض او آوردند پس یوم بواسطه اذ مضاف با جمله باشد پس اکتساء بناء کنند

باشد که میراند حته شود چنانکه کوی کم مالک در کم ضربت ای کم - رهها او درهم مالک و کم ضربه و ضربه
 او کم مرة او مرة ضربت * الظروف منها ما قطع عن الاضافة كقبل وبعد و اجری مجراه لا غیر و ایس
 غیر و حسب * و منها حیث لا یضاف لا الی جلة فی الاكثر * و منها اذا و هی للمستقبل و فیها معنی الشرط غالباً
 فلذلك اختیر بعدها لفعل و قد تكون للمفاجأة فیلزم المبتدأ بعدها * و منها ادله ضی و تقع بعدها جلتان *
 چون اکثر ظروف معرباند و اندکی از آن مبنی است ازین جهت در ماتقدم گفت و بعضی الظروف
 و در اینجا بقوله الظروف اشارت کرد بان ظروف مبنیه * و از جله آن ظروف مبنیه آن ظرفیست که
 مقطوع شده باشد از اضافت با آنکه آن ظرف مقتضی اضافتست و چون مضاف الیه محذوف گردد
 و منوی باشد بحسب معنی آن ظرف مبنی گردد بسبب مشابهت او با حرف در احتیاج بغير که آن مضاف الیه
 است * از آن هرگاه که مضاف الیه مذکور باشد باوی احتیاج در غایت قوت نباشد و حینئذ منصوب شود علی
 الظرفیه چنانکه کوی جئت قبل زیداً و بعده یا بحر و ر شود بحر ف جر چنانکه کوی جئت من قبل زیداً ما چون
 مضاف الیه محذوف شود و در معنی مراد است احتیاج ظرف بان مضاف الیه قوت گرفت پس او مبنی گشت
 بر حرکت ضمه تا حرکت بنایی او مخالف حرکت امرانی باشد و ازین قبیلست قوله تعالی الله الامر من قبل و من
 بعد ای من قبل ذلك و من بعد ذلك * و گفتیم که مضاف الیه باید که معنوی باشد که اگر محذوف باشد نسبتاً منسیباً
 آن ظرف معرب باشد بحال خود چنانکه شاعر گوید * فساغ لی الشراب و كنت قلیلاً * اکاد اغص الماء الفرات *
 و برین قیاس حال جهات مت چون قدام و امام و خلف و عین و یسار و فوق و تحت و لفظ غیر که مضاف الیه وی
 انداخته شده است در لا غیر و ایس غیر و لفظ حسب که مضاف الیه وی انداخته باشند در مثل فحسب جاری
 مجاری ظرف مقطوع اندر بنا بر ضم از جهت مشابهت در حذف مضاف الیه با کثرت استعمال همچون ظروف
 مقطوعه * و از جله ظروف مبنیه لفظ حیث است و او از برای مکان نسبتی است که در جله باشد و ازین جهت
 غالباً مضاف با جله باشد و از جهت احتیاج وی بجملة مشابه حروفست و مبنی است بر ضم و هرگاه که و را
 اضافت با مفرد کنند چنانکه شاعر گوید * امتری حیث سهیل طالعا * شاید که معرب سازند زیرا که
 علت بنا اضافت با جله بود که مبنی الاصلست و شاید که علت اضافت با جله اعتبار کنند و در اینجا نیز
 او را مبنی دارند * و از جله ظروف مبنیه کلمه ذا است و او از برای زمان مستقبلیست و متضمن معنی شرط
 است غالباً و ازین جهت مبنی است و فعل بعد زوی بخمارست چنانکه در ما ضمیر عالمه علی تریطة التفسیر
 معلوم شد و گاه باشد که کلمه ذا از بهر مفاعلاً باشد چنانکه خرجت فاذا السبع و اقف ای خرجت فمفاجأت
 زمان السبع و وقف و مکان السبع و اقف و بعد از اذای مفاجأة مبتدأ لازمست غالباً تا فرق باشد میان
 اذای مفاجأة و اذای شرطیه و اذای مفاجأة بجای کلمه فاوقع یشود در جواب شرط چنانکه معلوم شود
 ارشاد الله * و از جله ظروف مبنیه کلمه انست از برای زمان ماضی هر دو جله فعلیه و اسمیه واقع
 شوند و سبب بناموی آنست که وضع او همچون وضع حروفست همچون مروهل و نظائر آن * و منها
 این وائی للمکان استفهاماً و شرطاً و متی لازمان فیهما * و این لازمان استفهاماً و کیف للمحال استفهاماً
 و منها مذمومذ بمعنی اول المدة فیلیهما المفرد المعرفة و بمعنی جمع المدة فیلیهما المنصوب بالعدد و قد یتم
 المصدر او الفعل او أن یقدر زمان مضاف و هو مبتدأ و خبره ما بعده خلافاً للزجاج * از جله ظروف
 مبنیه این وائی است از برای مکان جهت استفهام یا شرط چنانکه کوی این زید وائی زیدای فی ای مکان
 هو و این مجلس اجلس و فی مجلس اجلس ای فی ای مکان مجلس اجلس * و فی ای مکان ظرف شرطست
 یا ظرف جز است ای فی ای مکان مجلس اجلس فی ای مکان مجلس فی مجلس * و سبب ناهر دو متضمیر

وجه خواهد پس شاید که مفعول به باشد چنانکه کوبی که رجلا ضربت و کم رجلا ضربت * و شاید که مصدر باشد چنانکه کوبی که ضربه ضربت و کم ضربه ضربت * و شاید که ظرف باشد چون کم بوم صمت و کم بوم صمت * و هر کی که پیش از حرف جر باشد یا اسمی مضاف باشد آن کم مجرور المحل باشد بآن حرف یا آن مضاف چنانکه کوبی بکم رجلا مررت و بکم رجلا مررت و غلام کم رجلا ضربت و غلام کم رجلا ضربت و غلام درین مثال منصوب باشد که مفعول به است از آن ضربت و یا ضربت * و بواسطه حرف جر و مضاف صدارت کم باطل نشود زیرا که جار با مجرور و مضاف با مضاف الیه بمنزلات کلمه واحد اند پس معنی استفهام پیش از حرف جر و مضاف تقدیر باید کرد کویا چنین گفته ابعشرین رجلا مررت ام ثلاثین و اعلام عشرین رجلا ضربت ام غلام ثلاثین و هر کی که بچنین نه باشد یعنی بعد از آن چنان فعلی که مذکور شد نباشد و پیش از حرف جر و مضاف نباشد آن کم مرفوع باشد و حقیقت اگر آن بمعنی ظرف نباشد مرفوع علی الابتدا باشد خواه بعد از فعلی باشد مشتغل از و بضمیر وی یا متعلق ضمیر وی چنانکه کوبی کم رجلا ضربته او ضربت غلامه و کم رجلا ضربته او ضربت غلامه و کم رجلا ضربته او ضربت غلامه خواه ظرفی باشد چون کم درهما عندک یا اسمی باشد معرفه چون کم درهما مالک در جمیع این مواضع کم در محل رفعت که مبتداست و ما بعد او خبر او بمذهب سیدویه * و در مذهب دیگران در مثل کم درهما مالک کم در محل رفع که خبر مبتداست و مالک مرفوع است که مبتداست بران قیاس که درمن ابوک دانسته شد * و مذکور درین کتاب مذهب سیدویه است و اگر کم بمعنی ظرف باشد مرفوع شود بآنکه خبر مبتدا باشد و ما بعد وی مبتدا بود چنانکه کوبی کم بوماسفرک و کم بوماصیانت * و کذاک اسماء الاستفهام و الشرط و فی مثل تمیز * کم عمه لک یا جریر و خاله * ثلاثة اوجه * همچون کم است در جوه اعراب اسماء استفهام بضمیر اسماء یا متعلق ضمیر آن اسماء منصوب باشد بآنکه مفعول آن فعل اند چنانکه کوبی من ضربت ای ای شخص ضربت و من تضرب اضرب ای ای شخص تضرب اضرب پس اگر آنکه من مفعول شرط باشد که اقربست مفعول جزاء محذوف باشد ای ای شخص تضرب اضربه و اگر او را معمول جزاء کردانی مفعول شرط محذوف باشد ای ای شخص تضربه اضرب و اگر پیش ازین اسماء حرف جری یا مضافی باشد آن اسماء را مجرور المحل باشد چنانکه کوبی بمن مررت او غلام من ضربت و غلام درین موضع مفعول ضربت باشد چنانکه بمن تمر امرر و غلام من تضرب اضرب * و اگر هیچ کدام ازین دو قسم که مذکور شد نباشد آن اسماء مرفوع محل باشد چنانکه کوبی من عندک و من ابوک بمذهب سیدویه * و در مثل بمبر این بیت یعنی لفظ عمه سه وجه جائزست * یکی نصب بر آنکه کم استفهامی باشد * دوم جر بر آنکه کم خبری باشد و بر هر دو تقدیر کم در محل رافع باشد که مبتداست و جمله حلیت علی عشاری خبر وی باشد * سیوم رفع بر آنکه بمبر کم محذوف باشد ای کم مرة او کم حلیه و دران محذوف نصب و جر جائز باشد بنابر آنکه استفهامیست یا خبری و علی تقدیرین کم منصوب المحل باشد بمصدری یا ظرفی و عمه مرفوع باشد که مبتداست و لاک صفت وی است و جهة قد حلیت خبر این مبتداست و حینئذ عمه تمیز کم نباشد چنانکه در حالت نصبی و جری بود و خاله و فدهاء تابع لفظ عمه اند در رفع و نصب و جر اول بعطف دوم بوصفیت * و این بیت فرزدق است همچو کرده است جر بر را بآنکه قبیله پدر و مادری خدمتکار فرزدق بوده اند * و در لفظ علی اشاره است بآنکه فرزدق کراحت داشته است خدمتکاری ایشان را بواسطه خدمت ایشان * و قد محذوف فی مثل کم مالک و کم ضربت * کاه

عشرة و چون حادی عشر و حایة عشرة تا ناسع عشرة و نامۀ عشر که درین مجموع هردو جزو مبنی اند بسبب آنکه گفته شد الاثنی عشر و اثنی عشرة که جزو اول درین هردو معرب اند بواسطه مشابهت ایشان با مضاف از جهت حذف نون در ترکیب یا آنکه جزو ثانی مبنی * و اکر ثانی متضمن معنی حرف نیست جزو ثانی معرب باشد و جزو اول مبنی در اقصای لغات چون بعلبک و معدی کرب و حضرموت و بخت نصر که اینها همه اعلام اند و اعراب بر آخر ایشان جاریست با منع صرف و جزو اول مبنی است * و درین قسم دو لغت دیگر هست یکی آنکه جزو اول را معرب دارند و اضافت کنند بجزو ثانی و ثانی را منصوب کرد اند چنانکه کوی هذه بعلبک و رأیت بعلبک و مررت بعلبک * و دوم آنکه جزو اول را اضافت کنند با ثانی و ثانی را لا یصرف دارند چنانکه کوی هذه بعلبک و رأیت بعلبک و مررت بعلبک لیکن لغت اولی اقصی است و اولی * الکسایات کم و کذا للعدد و کیت و ذیت للحدیث فکم الاستفهامیة میزها منصوب مفرد و الخبریة مجرور مفرد و مجموع و تدخل من فیهما و اللهم اصدركلام * از جمله مبنیات کنایاتست * و مراد بکنایت لفظیست که دلالت کند با بهام بر معنی که روشن است در عبارتی دیگر * و مقصود درین موضع کنایت مبنیه است نه کنایات معربه چون فلان و فلانه زیرا که بحث در مبنیاتست * و لفظ کم برین تفسیر که گفته شد از قبیل کنایات نیست زیرا که وی سؤالت از عددی مبهم یا اخبار است از عددی کثیر مبهم و در هیچ کدام معتبر نیست * آنکه آن عدد مبهم مفهومی باشد در عبارتی دیگر پس او را از بهر مناسبت کذا و ذیت و کیت آورده اند در ابهام * و کم استفهامی مبنی است بواسطه تضمن معنی همزه استفهام و کم خبری بواسطه موافقت او در لفظ با کم استفهامی و کذا بواسطه آنکه در اصل از اسماء اشارتست و کیت و ذیت از جهت آنکه کنایت اند از اجل که مبنی الاصل است و میز کم استفهامی منصوب باشد و مفرد زیرا که او را اجل کرده اند بر عدد متوسطه با فوق عشره و مادون مائة است و میز در آن منصوب و مفرد باشد چنانکه دانسته شد و میز کم خبری مجرور باشد باضافت کاه مفرد همچنانکه در عدد کثیر چون مائة رجل و کاه جمع همچنانکه در عدد قلیل ثلاثه رجال * و داخل میشود کلمه من در میز هردو و حیثه آن میز مجرور باشد بمن زیرا که حرف جر را و اگر چه زائده باشد العا باشد * و گفته های و خبری هردو را صدر کلام است اما استفهامی را از جهت آنکه دلالت میکند بر نوعی از انواع کلام که آن استفهامست * پس تقدیم در صدر کلام واجب شود تا بن اول الامر نوع کلام معلوم گردد و مخاطب را دغدغه نشود * و اما خبری را یا از جهت مشابهت وی با کم استفهامی و یا از جهت آنکه او دلالت میکند بر انشاء تکثیر و او را خبری از برای آن گفته اند که مابعد وی خبرست * و اگر چه او را از برای انشاء رجل بنزدیک متکلم بطریق خبر است اما استکثار او مرر رجل را بطریق انشاءست و این نیز نوعیست از انواع کلام * و کلاهما یقع مرفوعا و منصوبا و مجرورا فکل مابعد فعل غیر مشتغل عنه بضمیر کان منصوبا معمولا علی حسبیه و کل ماقبله حرف جر أو مضاف فمجرور و الا فرغ من مبتدا ان لم یکن ظرفا و خبر ان کان ظرفا * هر یکی از کم استفهامی و خبری کاه مرفوع المحل باشند و کاه منصوب و کاه مجرور * پس هر کم خبری یا استفهامی که باشد بعد از فعلی که آن فعل مشتغل نباشد از عمل کردن درو بضمیر و یا بتعلق ضمیر او یعنی آن فعل ضمیر او را یا بتعلق ضمیر او منصوب نکرده اند است بر آن قیاس که در ماضی عامله علی شرطه التفسیر معلوم شد آن که در محل نصب باشد و معمول او فعل باشد در آن و همی که آن فعل معمول بر آن

و معنی ایشان معنی فعلست آنرا اسماء افعال خوانند و آنرا ظر و دو قسم اند یکی مسمی آنکه بمعنی امر حاضر باشد چون روید زیدا ای امهله و بله زیدا ای دعه و قسمی دیگر آنکه بمعنی فعل ماضی باشد چون هیهات و شتان بمعنی بعد و افتراق و این هر دو قسم مبنی اند بواسطه مشارکت در معنی بامبنی الاصل که آن فعل ماضی و امر حاضرست و از جمله اسماء افعال صیغه فعال است که بمعنی امر حاضر باشد و این صیغه از ثلاثی مجرد قیاسیست چون تزل بمعنی انزال و تراك بمعنی ترك و ضرب بمعنی اضرب و مناع بمعنی امنع و در بناء این فعال هیچ بحثی نیست و همچنین مبنی است باتفاق فعال که معدولست از مصدر معرفه چون فجار که معدولست از الفجره و جاد که معدولست از الحمدة و فعال که معدولست از صفت مؤنث چون یافساق که معدولست از فاسقه و یاخبات که معدولست از خبیثه و یا نکاح که معدولست از لکعاه این هر دو مبنی اند بواسطه مشابَهت بافعال که بمعنی امرست و از اسماء افعال است در وزن و عدل لیکن در فعال که علم اعیان مؤنثه است چون قطام و حذام و غلاب و حضار و نظائر آن اختلاف واقعست در لغت عرب نزد اهل جاز این نیز مبنی است همچون أخوات ثلاث خود و بنزدیک اکثر بنی تمیم مجموع این قسم معرب است الا آن چیزی که در آخر آور باشد که پیش اکثر این که آخر او راست مبنی است بر کسر و این جمهور بنی تمیم که معرب داشته اند فعال را که علم اعیان مؤنثه است او را اینصورت گردانیده اند بواسطه علمیت و تأنیث چون جاءنی حذام و رأیت حذام و مررت بحذام و درین منع صرف احتیاج تقدیر عدل نیست چنانکه تنبیه رفت در ماتقدم و این جمهور حضار را مبنی گردانیده اند بر کسر زیرا که را حرفی مکررست و احتیاج است باماله از برای تخفیف و چون مبنی باشد بر کسر در حضار حضار توان گفت و اگر معرب باشد کسر در و زود و اماله متصور نگردد و بعضی اندک از بنی تمیم فرقی نکرده اند میان حذام و حضار و هم را معرب گردانیده و قول این بعضی بقیاس اقرب است و آن کسانی که در مثل قطام عدل تقدیر کرده اند از منع صرف در لغت بنی تمیم با آنکه احتیاج نیست بان تقدیر تمسک ایشان در آن آنست که چون سه فعال عدل هست چنانکه معلوم شد پس مناسب آن باشد که در اینجا نیز عدل تقدیر کنند و اگر چه احتیاج نیست بوی از برای منع صرف و از اینجا گفته شد معلوم گردد که باب قطام در اکثر نسخ کافیست در باب منع صرف از بهر چه مذکور شد و در بعضی نسخ از بهر چه مخدوف گشت و الا صوات کل لفظ حکمی به صوت او صوت به لبهاتم فالاول کفای و الثاني کنخ از جمله مبنيات لازمة البناء اسماء اصوات و آن عبارتست از هر لفظی که حکایت کرده شود بوی صوتی از اصوات همچنانکه غاق که حکایت صوت غرابست یا لفظی که بوی آواز کنند بان بهاتم را چنانکه کوبند نخ در وقت خوابانیدن شتر و اسماء افعال و اسماء اصوات بسیارند و محتاجند بضبط تفصیل آن و آنچه درین کتاب مذکورست بجملیست مختصر اران تفصیل بوجه کلی و المركبات کل اسم من کلین لیس بینهما نسبة فان تضمن الثاني حرفا یبدا کخمسة عشر و حادی عشر و أخوانها الاثنی عشر و الا حارب الثاني کعبلیک و بنی الاول فی الافصح از جمله مبنيات مرکبات اند و مراد بمرکبات درین مقام هر اسمیست که مرکب شده باشد از دو کلمه که میان آن دو کلمه نسبتی نباشد و حینئذ اگر جزو ثانی از بن اسم مرکب ز کلین متضمن معنی حرف باشد هر دو جزو مبنی شوند اما جزو اول بواسطه آنکه بنزلت جزو کلمه است چون زه زید و اما جزو ثانی بواسطه تضمن معنی حرف چون احد عشر و خمسة عشر تا تسعة عشر و همچنین احدی عشر تا تسع

ماند و اگر راجع شود بآن مستحق موصول بی عائد مانند پس در مثل زید ضربت غلامه اخبار از غلام
 نشاید زیرا که ضمیری که بجای او واقع شود اگر عائد شود باموصول زید بی ضمیر ماند و اگر راجع
 شود بازید موصول بی عائد گردد و هر دو باطلست * و ما الاسمیه موصولة واستفهامیه و شرطیه
 و موصوفه و تامه بمعنی شیء و صفة * و من کذا لک الافی التامة و الصفة و ای و آیه کن * کلمه ما حرف باشد
 چون ما کافه در انما زید قائم و ما نافی در ما ضربت زیدا و ما زید قائما * و اسم باشد و حیث مذم موصوله باشد نحو
 معرفت ما شترینه و استفهامیه باشد چون ما عندک و ما فعلت و شرطیه باشد چون ما تصنع اصنع و قوله
 سبحانه و ما یفتح الله للناس من رحمة فلا ممسک لها و موصوفه باشد یا یغفر ذنوب الذین یحبون الله و ما
 معجب ای بشیء معجب یا بعمله چون قول شاعر * ربما تکره النفوس من الامر * و تامه باشد بمعنی شیء چون
 قوله تعالی فتماهی ای قم شیء هی و صفت باشد چون لا مرما یسود من یسود ای لا مر من الامور * و کلمه
 من همچون کلمه ما است در جمیع اقسام الادر تامه و صفت که کلمه من برین دو وجه نیامده است
 * موصوله چون معرفت من ضربته * و استفهامیه چون من عندک * و شرطیه چون من تضربه اضربه
 و موصوفه چون رب من انصحت غلط صدره ای رب شخص موصوف بماد کر * کلمه ای و آیه همچون
 من است در جمیع و صفت نیز آمده است زیاده بر اقسام من موصوله چون لتزعن من کل شیعة ایهم اشد
 علی الرحمن غنیا و استفهامیه چون ایهم عندک و شرطیه چون ایهم ضربت ضربت و موصوفه چون
 ایها الرجل و یا ایها النفس و صفت چون مررت بر رجل ای رجل و بأمرأة ایه امرأه * و هی معربة
 و حدها الا اذا حذف صدر صلتها و فی ما ذا صنعت و جهان احدهما ما الذی و جوابه رفع و الاخرای
 شیء و جوابه نصب * کلمه ای بامؤنث خود معربست نهادر همه اقسام مذکوره وقتی که موصوله باشد
 و صدر صله وی محذوف باشد چنانکه در قوله تعالی لتزعن من کل شیعة ایهم اشد علی لتزعن من کل شیعة
 ایهم هو اگر هو مذکور بودی ایهم منصوب بودی علی المفعولیه و چون محذوف شد ای مبنی کشت
 بر ضم * و سبب اعراب آنکه موصولات مجموع مبنی اند بواسطه مشابهت با حرف در احتیاج بغیر
 آنست که ای مستلزم اضافت است و ازین جهتست که هاء تنبیه در یا ایها الرجل زیاده کرده اند تا عوض
 ز مضاف الیه باشد و اضافت از خواص اسم است پس اسمیت ای باضافت متقوی گردد و اصل در اسماء
 اعرابست پس ازین جهت رجوع کرد باصل خود لیکن چون صدر صله محذوف شود احتیاج
 متضاعف گردد پس اضافت مقاومت با مشابهت با حرف نتواند کرد و ازین جهت مبنی شود بر ضم
 همچنین که در صورت ندا * و در ما ذا صنعت دو وجه است * وجه اول آنکه ما استفهامی باشد و ذامعنی
 الذی باشد ای ما الذی صنعته مابتدا باشد و ما بعد وی خبر او یا عکس و حیث مذم جواب او بر رفع باشد
 چنانکه کو بی خیر ای الذی صنعته خیر تا جواب مطابق سؤال باشد در آنکه هر دو جله اسمی اند * وجه
 دوم آنست که ما استفهامی باشد در محل نصب بفعلی که در ما بعد او مذکور است و لفظ ذانند باشد ای
 ای شیء صنعت و حیث مذم جواب او بنصب باشد نامطابق سؤال باشد در آنکه هر دو جله فعلی اند چنانکه
 کو بی خیر ای صنعت خیر * اسماء الافعال ما کان بمعنی الامر او الماضی مثل روید زید ای امهله
 و هیئات ذاک ای بعد و فعال بمعنی الامر من الثلاثی قیاس کنزال بمعنی انزل و فعال مصدر را معرفة
 کفجار و صفة مثل یا فساق مبنی لمشابهته لعدلا و زنة و علما لایعیان مؤثنا کقطام و غلاب مبنی فی اهل
 الجز و معرب فی بنی تمیم الا ما آخره را نحو حضار * الفاظی بخند که صیغه ایشان نه صیغه فعلست

والفلام عبارست از آن مبهمی که فی الواقع زیدست و ضارب متکلمست پس این صفتی باشد جاری علی غیر من هی که فاعل او را ابراز باید کرد چنانکه معلوم شد * پس اگر بالذی خبر دهی کوی الذی ضربه زید چنانکه گذشت و اگر بالف و لام خبر دهی کوی الضارب به انا زید چنانکه معلوم شد * فان تعذرا منهما تعذرا الاخبار و منعه امتنع فی ضمیر الشأن و الموصوف و الصفة و المصدر العامل و الحال و الضمیر المستحق لغیرها و الاسم المشتمل علیه * چون متعذر شود امری از بن امور ثلاثه که شرط اخبارند بالذی متعذر شود آن اخبار * و از بن جاست که اخبار بالذی ممنوع است از ضمیر شان بنابر آنکه ضمیر شان واجبست که در صدر جمله باشد که مفسر اوست تا مخاطب او لا امری مبهم فهم کند و مشتاق شود بدانشین آن و توجه بآن تا چون تفسیر او مذکور گردد در ذهن مخاطب مقرر و ممکن شود پس تأخیر ضمیر شان از موضع خود و گردانیدن او خبر از موصول جائز نباشد پس در مثل هوزید منطلق چنین کوی الذی هوزید منطلق هوتا هو تا هو اول که بجای ضمیر شانت راجع شود بموصول و هودوم که ضمیر شانت خبر گردد از موصول * و همچنین متعذرست خبر دادن از موصوف و حده زیرا ضمیری که بجای آن موصوف واقع شود باید که موصوف گردد بصفه آن موصوف لیکن ضمیر صلاحیت موصوفیت ندارد چنانکه معلوم شد پس در مثل جانی زید العالم نشاید که کوی الذی جانی هو العالم زید زیرا که این هو بجای زید واقع شده باید که موصوف گردد بعالم و این باطلست * و همچنین اگر آن ضمیر مستتر شود در فعل چنانکه واجبست درین مثال لازم آید که ضمیر مستتر موصوف شود بعالم * و همچنین از صفت و حدها خبر نتواند داد مثلا از عالم درین مثال اخبار بالذی متصور نشود زیرا که ضمیری که بجای العالم واقع شود صفت زید باشد و ضمیر صلاحیت و صفتیت ندارد چنانکه صلاحیت موصوفیت ندارد اما خبر از مجموع موصوف مع الصفت جائز باشد چنانکه درین مثال کوی الذی جانی زید العالم آن ضمیر که بجای موصوف مع الصفت نهاده مستتر شد در فعل راجع باموصول و مجموع موصوف با صفت خبر گشت از آن موصول * و همچنین ممنوع است اخبار بالذی از مصدری که او عمل کرده باشد زیرا که ضمیر که بجای آن مصدر واقع شود باید که آن عمل کند که مصدر کرده بود لیکن ضمیر را آن عمل نمی توان کرد پس در مثل اعجبتی ضرب زید عرا نشاید اخبار کردن از ضرب و حده زیرا که ضمیری که بجای او واقع شود باید که فاعل را مرفوع گرداند و مفعول را منصوب و این معنی متصور نیست لیکن اخبار از مصدر بامعمول خود جائز باشد چنانکه کوی الذی اعجبتی ضرب زید عرا آن ضمیر که بجای مصدر بامعمول خود واقع شود مستتر گشت در فعل و راجع باموصول و آن مصدر بامعمول خود خبر شد آن موصول را * و همچنین متعذرست خبر دادن از حال زیرا که حال واجبست که نکره باشد و ضمیر معرفه است پس نشاید که ضمیر بجای حال واقع شود * و همچنین متعذرست اخبار از ضمیری که مستحق غیر موصول است زیرا که ضمیری آن ضمیر واقع شود باید که مستحق آن ضمیر راجع گردد پس موصول را در صله ضمیری رابط نباشد و این باطلست و اگر آن ضمیر موضوع راجع باموصول اول راجع کردانی باموصول آن مستحق محروم گردد مثلا در زید ضربه نشاید خبر دادن از بن ضمیر مفعول که راجعست بازید بنابر آنکه ضمیری بجای این ضمیر واقع شود اگر راجع شود باموصول زید محروم گردد از ضمیری که مستحق آنست که و اگر راجع گردد بازید موصول بی ماند ماند * و همچنین متعذرست اخبار از اسمی که مشتملست بر آن ضمیری که مستحق غیر موصولست زیرا که ضمیری که بجای آن اسم واقع شود اگر راجع شود باموصول آن مستحق محروم

و جری از برای مثنی مذکر * و اللتان و اللتین از برای مثنی مؤنث و الاولى و الاولى الذین از برای جمع مذکر و باقی از برای جمع مؤنث * و از جمله موصولات لفظه من و ما است من از برای اولی العلم و ما از برای اولی العلم و غیر آن * و این هر دو بحسب لفظ مفرد مذکر اند و بحسب معنی شامل اند جمیع اقسام را مفرد و مثنی و جمع و مذکر و مؤنث * و کلمه ای و آیه است ای از برای مذکر و آیه از برای مؤنث * و همچنین کلمه ذو موصولست در لغت قبيله طی چنانکه شاعر ایشان گوید * فان الماء ماء ابی و جدی * و بئری ذو حفرت و ذو طوبت * ای بئری التي حفرتها و التي طوبتها * و این ذو غیر آنست که از اسماء سته است بمعنی صاحب است * و همچنین کلمه ذا موصولست لیکن بعد از ماء استفهامیه در جای دیگر و این غیر آن ذاست که از اسماء اشارتست * و زجمله موصولات الف و لامست و این مخفف الذی و اخوات اوست مثلاً الذی را تخفیف کرده اند بحذف یا و گفته اند الذ و بعد از آن تخفیف کرده اند بحذف حرکت ذال و بعد از آن تخفیف کرده اند بحذف ذال و اقتصار کرده اند بر الف و لام و برین قیاس است حال اخوات الذی پس الف لام بمعنی الذی و التي باشد تا آخر * و این الف لام غیر الف لام تعریفست زیرا که این الف لام اسم موصولست و آن الف لام حرفیست از برای تعریف * و العائد المفعول یحوز حذفه * ضمیری که عائد باشد بموصول چون مفعول باشد حذف او در کلام جائزست و بسیارست زیرا که مفعول فضله است و موصول با صله طولی دارد پس تخفیف بحذف مطلوب باشد * و تأنید اگر مرفوع باشد و فاعل باشد حذفش جائز نباشد * و اگر مبتدا باشد حذفش جائز باشد اما بسیار نیست در کلام * همچنین اگر مجرور باشد حذفش اندکست زیرا که مؤدی بحذف جارست پس کثرت محذوف لازم آمد * و اذا خبرت بالذی صدرتها و جعلت موضع الخبر عنه ضمیرا لها و آخرته خبرا فاذا خبرت عن زید من ضربت زیدا قلت الذی ضربته زید و كذلك الالف و اللام فی الجملة الفعلية خاصة لیصح بناء اسم الفاعل او المفعول * هرگاه که باستعانت الذی یا اخوات او خبر دهی تعیین از اسم مبهمی که واقع شده است طرف نسبت خبریه معلومه مر مخاطب را خواه نسبت اسنادی باشد و خواه غیر آن آنجا سه چیز رعایت باید کرد * اول آنکه موصول را در صدر کلام آوری * دوم آنکه در موضع آن اسم مبهم که مقصود تعیین است بنزد مخاطب ضمیری بنهی که راجع باشد بآن موصول * سوم آنکه آن اسم را که خصوصیتش مخاطب را معلوم نبود مؤخر کردانی و خبر سازی از آن موصول با صله خود مثلاً در زید منطلق * اگر مخاطب را معلوم باشد که شخصی منطلق است و نداند که آن شخص کیست علی التبعین چنین باید گفت الذی هو منطلق زید * و اگر مخاطب را معلوم باشد که زید را حال نیست و نمی داند که آن انطلاقت یاقیم چنین باید گفت الذی زید هو منطلق و در مثل ضربت زیدا چون مخاطب را معلوم باشد که تو شخصی را زده و آن شخص را علی التبعین نمی داند چنین باید گفت الذی ضربته زید * و در مثل ضربت زید عمرا اگر خصوصیت زید را نداند چنین باید گفت الذی ضرب عمرا زید * آن ضمیر که بجای زید نهاده شد است مستر کشت در فعل و اگر عمر را بخصوصه نداند چنین باید گفت الذی ضربه زید عمر و آن ضمیر که بجای عمر واقع شده متصل کشت بفعل و مقدم شد بر فاعل * و حکم الف لام در اخبار حکم الذی است لیکن باخبار الف لام در جمله فعلی متصور شود تا زانجا اسم فاعلی یا اسم مفعولی که صله الف لام شود توان ساخت و در جمله اسمی این معنی متصور نیست پس اگر زانکه خبر دهی از زید در ضربت زیدا باستعانت الف لام چنین باید گفت الضاربه انا زید زیرا که چون اسم فاعل از فعل ساختی و صله الف لام کردانیدی

فرقی نکرده اند و اگر چه در تنبیه فرقی کرده اند برعکس حال ضمائر * یکی از ان اسماء ذات است از برای مفرد مذکر از هر جنسی که باشد * دوم از برای تنبیه مذکر ذان در حالت رفعی و ذین در حالت نصبی و جری * سیوم از برای واحد مؤنث که آن قاست و مراد قات وی * چهارم از برای تنبیه مؤنث و آن تان است در حالت رفعی و تین است در حالت نصبی و جری * پنجم از برای جمع خواه مذکر و خواه مؤنث و آن اولاء است ممدود و مقصور و لاحق میشود با اول اسماء اشارت هاء تنبیه تا مخاطب غافل نشود ز اشا رتی که با اسم اشارت مقارنت و بواسطه آن اشارت مشار الیه متعین میگردد * و متصل میشود با آخر اسماء اشارت حرف خطاب * و آن پنج صیغه است بر طریقه ضمائر متصل مخاطب که در میان تنبیه مؤنث و مذکر فرقی نیست و چون پنج اسم اشارت را ضرب کنند درین حروف خطاب پنجگانه یعنی هر یکی را از اسماء اشارت با حروف خطاب پنجگانه مقترن گردانند مجموع بیست و پنج شود مثلا در ذاک کوبی ذاک ذاکذا کم ذاک ذاکن این پنج است و برین قیاس است حال دیگر اشارت چنانکه کوبی ذاک ذانکما ذانکم ذانک ذانکن * و بالجملة در اسم اشارت ملاحظه حال مشار الیه باید کرد در افراد و تنبیه و تذکیر و تأنیث و در حرف خطاب ملاحظه حال مخاطب باید کرد درین حالات که گفته شد * و يقال ذاللقرب و ذاللبعید و ذاک للمتوسط و ذاک و ذانک و تانک مشدد تین و اولالک مثل ذلک * و امائم و هنا و هناك فللمکان خاصة * در میان نحویان گفته میشود که اسم اشارت چون معری باشد از کاف خطاب و از لام و آنچه قائم مقام لامست آن اشارت بقریب باشد چنانکه ذاک و اگر با کاف خطاب باشد بی لام و بی قائم مقام لام آن اشارت بمتوسط باشد میان بعید و قریب چون ذاک و اگر بالام باشد آن اشارت به بعید باشد چنانکه ذلک و ذلکما و ذلک و تلکما و اولالک * و همچنین اگر باشد ذلک قائم مقام لامست اشارت بعید بود چنانکه کوبی ذانک و تانک * و کلمه ثمه و آنچه مذکور بعد از و از برای اشارتند بکان خاصه بخلاف اسماء اشارت سابقه که ایشان نام در همه اشیا که مشار الیه باشد * و چون اسماء اشارت در تعیین مراد محتاج اند بغیر که آن اشارتست مشابه شدند با حروف در احتیاج بغیر پس مبنی کشند * و نحو یا زار درین ذان و ذین و تان و تین خلافت که معرب اند یا مبنی و صحیح آنست که مبنی اند لیکن از برای مرفوع صیغی نهاده اند و از برای منصوب و مجرور صیغی دیگر بر قیاس ضمائر و این موجب اعراب نیست ﴿الموصول ما لا يتم جزأ الا بصله و ما تد وصلته جلة خبریه و العائد ضمیره و صلة الالف و اللام اسم فاعل او مفعول و هو الذی و التی و الذان و اللتان بالالف و الیاء و الاولی و الذین و اللان و اللان و اللای و اللاتی و الهواتی و ما ومن و ای و آیه و ذو الطایفه * و ذابعدما للاستفهام و الالف و اللام ﴿ از جله مبنیات که از قبیل مبهماتست اسماء موصوله است و اسم موصول آن اسمیست که نکرده جزء تمام از کلام خواه عمده و خواه فضله الا بصله و ما تدی * و صله موصولات جله باشد خبری نه انشائی * و عائد بموصول ضمیری باشد راجع باو * و الفلام بمنازست از سائر موصولات بآنکه صله وی در صورت اسم فاعلست یا اسم مفعول بنا بر آنکه مشابعت دارد با الفلام تعریف که مخصوصست با اسماء پس از آن جهت جله خبریه که صله موصول میشود صورت اسم فاعل یا اسم مفعول ساخته اند تا او را بالام تعریف رعایت کرده باشند و بحسب معنی آن اسم فاعل و اسم مفعول بمعنی جله فعلی خبری باشند مثلا الضارب والمضروب بمعنی الذی ضرب و الذی ضرب است * و موصولات این کلماتست که مذکور شده است الذی از برای مفرد مذکر و التی از برای مفرد مؤنث و الذان در حالت رفعی و الذین در حالت نصبی

بنابر آنکه اعتماد بر اوست در جدا کردن خبر از صفت و شرط توسط این صیغه آنست که خبر معرفه باشد تا اورا احتمال و صفت مبتدای معرفه باشد و احتیاج اقتضای جدا کردن خبر از صفت * یا فاعل تفضیلی باشد مستعمل بن زیرا که این فاعل تفضیل مشابیهت دارد با معرفه در آنکه مفضل علیه معلوم همچنانکه در افعال تفضیل معرفه باللام مفصل علیه مفهوم و معهودست در مثل زید هو الافضل پس بواسطه این مشابیهت افعال من گذار احکم معرفه دادند و آن صیغه را آوردند و اگر چه این خبر که افعال من گذاشت احتمال و صفت مبتدای معرفه ندارد چنانکه کوبی کان زید هو افضل منك * و بنزدیک خلیل این صیغه حرفست نه ضمیر و ازین جهتست که اورا هیچ محلی از اعراب نیست * و در لغت بعضی از عرب این صیغه را ضمیر میدانند و ما بعد اورا خبر میگردانند چنانکه در قراءه شاذه آمده و ما ظنناهم ولكن كانوا هم الظالمون پس هم با ما بعد خود جمله باشد اسمی در محل نصب بنابر آنکه خبر کان است * و بتقدم قبل الجملة ضمیر غائب یسی ضمیر الشان یفسر بالجملة بعده و یکون منفصلا و متصلا مستترا و بارزا علی حسب العوامل نحو هو زید قائم و کان زید قائم و انه زید قائم و حذفه منصوبا ضعیف الاعم ان اذا خفت فانه لازم * پیش از جمله اسمی یا فعلی ضمیری مفرد غائب متقدم میشود و آن ضمیر را ضمیر شان و قصه خوانند * زیرا که مفرد مذکرست بمعنی امر و شان است چنانکه کوبی هو زید قائم و قل هو الله احد ای الامر و الشان زید قائم و الله احد * و اگر مفرد مؤنث است بمعنی قصه است چنانکه کوبی هی هند ملیحه و آن غائب مفسر شود بآن جمله که بعد از اوست * و آن ضمیر شاید که منفصل باشد چنانکه گفته شد * و شاید که متصل بارز باشد چنانکه کوبی انه زید قائم و فانه لا تعمی الابصار * و شاید که متصل مستتر باشد چنانکه کوبی کان زید قائم * و در کان ضمیر شانتست که اسم اوست و این جمله خبر کان است و مفسر آن ضمیرست * و این انفصال و اتصال و بروز و استتار بحسب عوامل است یعنی اگر عامل اقتضای انفصال کند چنانکه عامل در آن ابتدا باشد آن ضمیر منفصل بود * و اگر عامل ان و اخوات وی باشد آن ضمیر متصل بارز باشد * و اگر عامل کان و اخوات وی باشد آن ضمیر متصل مستتر گردد * و حذف ضمیر شان در حالتی که منصوب باشد ضعیفست الا بان مخففه از مثله که آنجا تقدیر ضمیر شان کردن لازمست * بنابر آنکه مشابیهت آن با فعل بیش مشابیهت این است * و آن مخففه در بعض مواضع عمل کرده است و عمل این مخفف هیچ ظاهر نیست پس ازین جهت گفته اند که اسم آن مخففه دائما ضمیر شان محذوفست * و ازین لازم نیاید که اقوی عمل نکنند و اضعف عمل کنند * و بدانکه این ضمیر در استعمال وقتی مؤنث باشد که در آن جمله که بعد اوست مؤنثی باشد عمده چون هی هند ملیحه و فانه لا تعمی الابصار * و هرگاه که در آن جمله مؤنث نه باشد یا مؤنثی باشد که عمده نباشد در کلام بلکه فضله باشد آن ضمیر در استعمال مؤنث نیامده است و اگر چه قیاس جواز تأیید است پس مثل هی زید قائم و هی ضربت هذا در کلام عرب نیافته اند * اسماء الاشارة ما وضع لمشار الیه و هی خسة ذا الذکر و لثاه ذان و ذین و للؤنث تا و تی و ته و ذی و ذه و تهی و ذهی و لثاه تان و تین و لجمعهما اولاء مداو قصر او یلحقها حرف التنبیه و یصل بها حرف الخطاب و هی خسة فی خسة فتکون خسة و عشرين و هی ذالک الی ذالک و ذانک الی ذانک و کذلک البواقی * اسماء اشارت در اصطلاح نحویان اسمی چند اند که موضوع شده اند زیرا که بوی اشارت کرده * و آن اسماء پنج اند و قیاس آن بود که شش بودندی سه برای مذکر واحد و ثنیه و جهم و سه از برای مؤنث برین قیاس لیکن در جمع میان مذکر و مؤنث

این ضمیر فاعلست و متصل شده است بفعلی که حاملست در وی * و در بعض لغات عساک عسا کما تا آخر آمده است * اخفش گوید که این کاف ضمیر منصوب است واقع در موقع مرفوع * و سیبویه گوید که عسی اینجا محمولست بر لعل در عمل بواسطه تقارب ایشان در معنی ایشان پس در اینجا نیز اخفش تصرف در ضمیر کرده است و سیبویه در فعل که عامل آن ضمیرست * و نون الوقایه مع الیاء لازمه فی الماضي و فی المضارع عریاعن نون الایراء * و انت مع النون الاعرابیه فیہ و مع لدن وان و اخواتها مخیر و یختر فی لیت و من و عن و قد و قط و عکسها ل * هرگاه یا که ضمیر متکلمست متصل شود بفعل ماضی نون وقایه واجب باشد در همه صیغتهای ماضی تا کمره در فعل در نیاید و ازین جهت این را نون وقایه خوانده اند پس ضربنی باید گفت نه ضربی * و برین قیاس است ضربانی و ضربونی تا آخر * و همچنین واجبست نون وقایه بایاد فعل مضارع و فنی که عاری باشد از نون اعراب چنانکه کویی بضربنی و تضربنی و اضربنی و تضربنی و یضربنی و یضربنی و یضربنی و یضربنی * و اگر نون اعراب باشد با فعل مضارع تو بخیر باشی در آوردن نون وقایه و ترک آن پس جائز باشد که کویی یضربانی و یضربانی و تضربانی و تضربانی و یضربونی و یضربونی و تضربونی و تضربونی و تضربنی و تضربنی و تضربنی اگر نون آوری قیاس باشد بر اخواتی که عاری اند از نون اعراب * و اگر ترک کنی بنا بر آن باشد که نون اعراب خارجست از فعل پس احتیاج نباشد که نون را از کمره نگاه داری نمی بینی که این نون بعد از الف تشبیه مکسور میباشد * و همچنین تو بخیری در لدن اگر خواهی که سکون آخر او را باقی داری نون آوری و نون لدن را در وی ادغام کنی و کویی لدنی و اگر خواهی نون وقایه ترک کنی و نون لدن را که اسمست نه فعل مکسور کردانی و کویی لدنی * و همچنین بخیری در آوردن نون دران و اخوات وی که آن است و کان و لیکن و اگر نون آوری بنا بر مشابعت این حروف باشد با فعل و اگر ترک کنی بنا بر کراهت اجتماع نونات باشد * و در لیت نون آوردن مختار و اولی است زیرا که مشابعت هست و اجتماع نونات نیست * و همچنین مختار در من و عن و قد و قط آوردن نونست تا این حروف و اسماء أفعال باقالت حروف این کلمات باقی باشد بر سکون خود پس منی و عنی و قدنی و قطنی اولیست از منی تا آخر * و کلمه لعل عکس لیت و اخوات اوست یعنی مختار در وی ترک نونست پس لعلی اولیست از لعلنی بنا بر آنکه حروف این کلمه بسیارست و نون بالام قریب المخرجست پس ترک وی در اینجا بهتر باشد با وجود و مشابعت او با فعل * و توسط بین المبتدأ و الخبر قبل العوامل و بعدها صیغه مرفوع منفصل مطابق للمبتدأ یعنی فصلاً یفصل بین کونه خبراً و نعتاً و شرطه ان یکون الخبر معرفة او افعول من کذا مثل کان زید هو افضل من عمرو و لا موضع له عند الخلیل و بعض العرب یجمله مبتدأ و ما بعده خبره * در میان مبتدا و خبر متوسط میشود صیغه ضمیر مرفوع منفصل موافق مبتدا در افراد و تشبیه و جمع و تذکیر و تأنید تا فصل کند میان آنکه ما بعد وی صفت ماقبل وی است یا خبرست از وی یعنی دلالت میکند بر آنکه ما بعد وی خبرست نه صفت و این توسط قبل از دخول عوامل مبتدا و خبر میباشد چنانکه کویی زید هو العالم اگر کلمه هو نبودی احتمال بود که العالم خبر باشد از زید و احتمال بودی که صفت وی باشد و خبر بعد از آن مذکور شود بواسطه کلمه هو معین شد که العالم خبرست نه صفت و بعد از دخول عوامل میباشد چنانکه کویی کان زید هو القائم * و این صورت ضمیر مرفوع منفصل را فصل میخوانند پیش بصریان از جهت آنکه او جدا میکند خبر را از احتمال صفت * و محمد میخوانند پیش کو فیان

واعطيتك اياه وضربك وضربى اياك والافهو منفصل مثل اعطيه اياك أو اياه * چون دو ضمير
بايكديگر جمع شوند واولين متصل باشد بهامل اكر يكي از ايشان مرفوعست ناچار مقدم باشد و ضمير
ثاني متصل بايد بود البته بنا بر آنكه ضمير مرفوع را شدت اتصال باعامل پس كويا هيچ فاصله
ميان عامل و ضمير ثاني نيست پس اتصال ثاني واجب بود خواه آن ضمير مرفوع اعرف باشد از آن
ضمير ديگر چنانكه كوبي ضربك و خواه اعرف نباشد چنانكه كوبي زيد ضربك * و نشايد كه كوبي
ضربت اياك و زيد ضرب اياك * و اگر هيچ کدام از اين ضمير مرفوع نباشد پس حال خالي نيست
از آنكه يكي از اين دو ضمير اعرفست از آن ديگر يا اعرف نيست اكر اعرف باشد و آن اعرف را مقدم
داشته نودر ضمير ثاني مخير باشي * اكر خواهي متصل آوري چنانكه در اعطيتكه كاف كه ضمير
مخاطب است اعرفست از ضمير غائب و او را مقدم داشته * و اگر خواهي منفصل آوري چنانكه
در اعطيتك اياه بنا بر آنكه آنچه مقدمست اعرفست پس كويا او فصل نميكنند ميان عامل و ضمير
ثاني و از آن جهت كه ضمير اول مرفوع نيست و شدت اتصال چنانكه در مرفوعست ندارد پس
كويا فصل کرده است ميان عامل و ضمير ثاني پس ضمير ثاني منفصل بايد بود * و همچنينست حال در
ضربك زيرا كه ضمير مجرور متكلم كه مقدمست اعرفست از ضمير مخاطب پس جائزست كه ضمير
مخاطب متصل باشد چنانكه كوبي اعجبني ضربك و جائزست كه منفصل باشد چنانكه كوبي ضربى
اياك بنا بر آن دو جهت كه گفته شد در اعطيتكه و اعطيتك اياه * و اگر هيچ کدام از ضميرين اعرف
نباشد فصل ثاني واجب چنانكه در اعطيه اياه * يا اعرف باشد و آن اعرف مقدم نباشد ضمير ثاني منفصل
بايد بود چنانكه در اعطيه اياك بنا بر آنكه چون دو ضمير متساوي اند ضمير اول فصل ميكند ميان
عامل و ضمير ثاني * و همچنين وقتي كه اعرف مقدم نباشد غير اعرف فاصله باشد بطريق اولي پس فصل
ضمير ثاني واجب باشد * و المختار في باب خبر كان الاتصال والاكثر اولانت الى آخرها و عسيت الى
آخرها و جاء لولاك و عساك الى آخرهما * مختار در خبر باب كان آنست كه ضمير منفصل باشد چنانكه
كوبي كان زيد قائما و كنت اياه زيرا كه خبر كان در اصل خبر مبتداست و خبر مبتدا ضمير منفصل بايد
بود زيرا كه عامل وى معنويست و اتصال نيز جائزست چنانكه كوبي و كنه بنا بر آنكه خبر كان
شبهت بمفعول و ضمير مفعول در مثل ضربته واجب الاتصال است پس بايد كه در شيه مفعول اكر اتصال
واجب نباشد لاقول جائز باشد ليكن رعاية اصل وى كه خبر مبتداست مختار و اولي باشد از رعايت
مشابهت او با مفعول و اكثر در استعمال آنست كه بعد از لولا ضمير مرفوع منفصل باشد چنانكه كوبي
لولانت لكان كذا زيرا كه آن ضمير مبتدا ييست كه خبر او واجب الحذفست چنانكه دانسته شد
* و در بعض لغات لولاك لكان كذا آمده است * اخفش كويد كه كاف بعد از لولا ضمير مجرور ييست كه بجاي
ضمير مرفوع واقع شده است و همچنان مبتداست كه ضمير مرفوع بود بنا بر آنكه بعضي از ضمائر
بجاي بعضي واقع ميشود چنانكه كوبي ما انا كائنت انت درين مقام ضمير ييست مرفوع واقع بجاي
مجرور پس جائز كه باشد كاف در لولاك ضميرى باشد مجرور واقع بجاي مرفوع * و سيويه كويد كه
لولاك درين حرف جرست و كاف ضمير مجرورست و واقع در موقع خود پس اخفش تصرف کرده است
در ما بعد لولا و سيويه تصرف کرده است در نفس لولا * و همچنين اكثر در استعمال آنست كه
متصل بهى و اخوات وى ضمير مرفوع باشد و چنين گفته شود كه عسيت عسيتا تا آخر آن زيرا كه

در ضارب هم مستترست که فاعل اوست و در الزیدان ضاربان هما مستترست که فاعل اوست و در الزیدون ضاربون هم مستترست که فاعل اوست و این الف و واو حرف اهرابند نه ضمیر فاعل و برین قیاس است حال ضاربة و ضاربان و ضاربات * ضمیر مرفوع کفیم زیرا که ضمیر منصوب و مجرور مستتر نشوند * و مرفوع متصل کفیم زیرا که مرفوع منفصل کلمه ایست که استناروی متصور نباشد لیکن ضمیر مرفوع متصل که بمنزلت جزو کلمه است جائزست در وی استنار که غالب انصالت * و لایسوغ المنفصل الی تعذر المتصل و ذلك بالتقدم علی عامله أو بالفصل لغرض أو بالحذف أو بكون العامل معنویا أو حرفا و الضمیر مرفوع أو بكونه مسندا الیه صفة جرت علی غیر من هی له مثل ایاک ضربت و ما ضربک الانا و ایاک والشر و أنا زید و ما أنت قائما و هند زید ضاربه هی * و جائز نیست آوردن ضمیر منفصل الانجا که متصل متعذر باشد بنا بر آنکه متصل اخف است و مادام که مقصود بأخف حاصل شود مناسب نیست عدول باثقلی و این تعذر متصل با تقدیم ضمیر باشد بر عامل خود چنانکه کوبی ایاک ضربت اگر ضمیر مؤخر بودی ضربتک بایستی گفت نه ضربت ایاک * و یا بانفصال میان ضمیر و عامل وی چنانکه ما ضرب الانا اوانت و الا هو چون کلمه الافصل کرد میان ضمیر و عامل وی اتصال ممکن نبود پس ازین جهت منفصل باشد فاعل از فعل و این فصل بکلمه الابرای قائده حصرست * و همچنین کلمه انما در مثل انما ضرب انا اوانت او هو سبب فصل ضمیر میشود زیرا که در قوه ما والا است ای ما ضرب الانا * و اگر فصل واقع شود میان ضمیر و عامل بجزبری که در فصل بأو غرضی نباشد جائز نبود پس نشاید که کوبی ضرب فی الدار انا اوانت او هو بلکه باید گفت ضربت فی الدار * و یا بحذف چنانکه کوبی ایاک والشر اصلش اتفک بود بدل اگر دند باقی نفسک نادو ضمیر متصل که یکی فاعل باشد و یکی مفعول و هر دو را جمع یک شیء جمع نشوند و چون اتق انداخته شد ضمیر عود کرد و چون عامل محذوف بود منفصل شد زیرا که اتصال ضمیر به عامل وی باشد * و یا تعذر بسبب آن باشد که عامل ضمیر معنوی باشد چنانکه کوبی ضمیر مبتدا واقع شود یا خبر چون انا زید و زیدانا زیرا که اتصال ملفوظ بأمر معنوی معقول نیست * و یا بسبب آنکه عامل در ضمیر حرف باشد و ضمیر مرفوع باشد چنانکه کوبی ما انت قائما در اینجا انفصال ضمیر واجبست که اگر متصل شود لازم آید که در بعض مواضع مستتر گردد اما اگر ضمیر منصوب یا مجرور باشد بحرف متصل تواند بود همچون انه و له زیرا که آن محذور لازم نمی آید * و یا بسبب آن باشد که ضمیر مسند شده است بوی صفتی که آن صفت جار بست بر غیر آن کس که این صفت از آن اوست خواه در محل اشتباه باشد چنانکه کوبی زید عمرو ضاربه هوا کر این ضمیر که فاعل ضارب است منفصل نشود معلوم نکرد که زید ضارب عمروست یا عمرو ضارب زیدست لیکن چون منفصل شده معلوم گشت که زید ضارب عمروست و ضارب صفت اوست و جاری کشته و خبر شده است از عمرو * اگر چنین کوبی که زید عمرو ضاربه بی انفصال ضمیر معلوم شود که عمرو ضارب زیدست و این صفت جاری بر صاحب خودست و خواه محل التباس نباشد چنانکه کوبی هند زید ضاربة هی در اینجا انفصال ضمیر التباس نیست زیرا که از تأیید ضاربة و تذکر ضمیری که بعد از اوست شود که هند زید را زده است * و اگر مقصود آن باشد که زید هند را زده است عبارت چنین باید گفت هند زید ضاربها و انفصال درین محل از برای طردا للباسست * و اذا اجمع ضمیران و لیس أحدهما مرفوعا فان كان أحدهما اعرافا و قد منه فلك الخيار فی الثانی فی مثل اعطینک

و هو مرفوع و منصوب و مجرور فالرفوع والمنصوب متصل ومنفصل والمجرور متصل فذلك
خسة انواع * الاول نحو ضربت و ضربت الى ضربن و ضربتن * والثاني انا الى هن * والثالث ضربني
الى ضربهن و انني الى انهن * والرابع اياي الى اياهن * والخامس غلامي ولى الى غلامهن و لهن * ضمير
برسه قسم است مرفوع و منصوب و مجرور یعنی از برای هر حالتی از رفع و نصب و جر صیفتی وضع
کرده شده است مثلاً انت از برای مرفوع است و اياك از برای منصوب است و يادرمثل غلامی ولى از برای
مجرور است * و چون صیغه بحسب اختلاف این حالات مختلف میشود بعضی توهم کرده اند که اعراب
بر دو قسمت * یکی صریح چنانکه در جاتی زید و رأيت زيدا و مررت بزید چه صیغه زید بر حال
خودست و حرکات مختلف میشود از برای دلالت بر معانی معتوره چنانکه مذکور شد * و دیگری
غیر صریح و این در مضمرات است که صیغه مختلف میشود بحسب اختلاف حالات رفعی و نصبی و جری
و این سخن ظاهر است و حق آنست که مضمرات از جمله مبنیات حقیقی اند نمی بینی که هر يك از انت
و اياك موضوعند در مفردات لغت و اگر چه آنجا معانی معتوره موجود نیست پس این اختلاف
از برای دلالت معتوره نباشد و این اختلاف را اعراب نگویند بلی این اختلاف را مشابهتی هست
با اختلاف اعراب * و هر يك از دو قسم اول یعنی مرفوع و منصوب منقسم شوند بمتصل و منفصل * و قسم
سوم که مجرور است متصل باشد زیرا که مجرور از جار منفصل نمیشود خواه جار حرف باشد و خواه
مضاف پس اینجا احتیاج با تفصل نباشد بخلاف مرفوع و منصوب که هر يك از ایشان میسایند که متصل شود
بعامل خود و میسایند که منفصل شود پس اقسام ضمائر پنج است اول ضمیر مرفوع متصل مثل ضربت
و ضربت و این دوازده صیغه است از برای هجده معنی * دوم ضمیر مرفوع منفصل مثل انا تا آخر
و این نیز دوازده صیغه است از برای همان هجده معنی * سوم ضمیر منصوب متصل مثل ضربنی و اننی
تا آخر و این نیز دوازده صیغه است از برای همان هجده معنی * چهارم ضمیر منصوب منفصل مثل اياي
تا اياهن و این نیز دوازده صیغه است از برای همان هجده معنی * قسم پنجم ضمیر مجرور و آن جر متصل نیست
و صیغ او همچون صیغ منصوب متصل است مثلاً كاف ضربتك و كاف مررت بك صیغه است مختلف
بحسب نصب و جر که از عامل معلوم شود * و المرفوع المتصل خاصة يستتر في الماضي للغائب والغائبة
وفي المضارع للمتكلم مطلقا والمحاطب والغائب والغائبة وفي الصفة مطلقا * ضمیر مرفوع متصل
على الخصوص مستتر و پوشیده میشود در فعل ماضی از برای واحد مذکر غائب و واحد مؤنث غائب
چنانکه کوبی زید ضرب و هند ضربت در ضرب هو مستتر است راجع بازید و در ضربت هی
راجعست با هند لیکن در ضرب زید و ضربت هند هیچ ضمیر نیست بلکه فاعل این دو فعل ظاهر است
و همچنین مستتر میباشد در فعل مضارع از برای واحد غائب مذکر و واحد غائب مؤنث چون زید
بضرب و هند تضرب بر آن قیاس که در ضرب و ضربت دانسته شد * و همچنین مستتر میشود
در مضارع از برای واحد مخاطب چون تضرب و دائماً فاعل این فعل ضمیر مستتر است تا اگر کوبی
تضرب انت این است تا کید آن مستتر باشد نه فاعل این فعل * و همچنین مستتر میشود دائماً در فعل مضارع
از برای متکلم مطلقا خواه واحد و خواه متعدد چون اضرب و تضرب که فاعل ایشان نیز دائماً
مستتر است * و همچنین مستتر میشود در صفت خواه اسم فاعل و خواه اسم مفعول و خواه صفت مشبهه
مطلقا خواه واحد و خواه تثنيه و خواه جمع و خواه مذکر و خواه مؤنث چنانکه کوبی زید ضارب

الرجل باشد و ازین قبیلست انا الضارب الرجل زید درینجابدل نمیشود بلکه عطف بیان است
 * و در پیشتر مواضع عطف بیان و بدل کل در ترکیب جائز میباشد هر یکی عوض آن دیگر مثلا جانی اخوك
 زید میباشد که زید بدل باشد و میباشد که عطف بیان باشد و از جهت لفظ هیچ مانعی نیست پس اگر متکلم
 قصد نسبت بازید کرده است و اخوك را توطئه و مقدمه ساخته است زید بدل کل باشد و اگر قصد نسبت
 باخ کرده است و مراد وی از ذکر زید توضیح اخ است عطف بیان باشد و برین قیاس حال اقم بالله ابو
 حفص عمر * المبنی ما ناسب مبنی الاصل او وقع غیر مرکب * و حکمه ان لا یختلف آخره لا ینتقل
 العوالم و ألقابه ضم و فتح و کسر و وقف * چون فارغ شد از بیان اسم معرب و احوال وی شروع
 کرد در بیان اسم مبنی و احکام وی * و گفت اسم مبنی بر دو قسم یکی آنکه او را مناسبت بامبنی الاصل که
 آن حرفست و فعل ماضی باتفاق و فعل امر حاضر معلوم بقول اصح و جمله نیز من حیث انها جمله
 مبنی الاصلست و استحقاق وی مرا اعراب محلی را بواسطه وقوعست در موقع مفرد و این قسم از مبنی
 مضمرات است و اخوات وی چنانکه معلوم گردد * و مناسبت اعم است از مشابَهت زیرا که مشابَهت آنست
 که یک چیز مشترک باشد میان اسم مبنی و مبنی الاصل همچنانکه احتیاج بفیر در تعیین معنی مشترک است
 میان حرف و مضمرات مثلا * و مناسبت شاید که برین وجه باشد و شاید که بروجه دیگر باشد چنانکه
 ظرف که مضامین گردد با جمله اینجا مناسبت و تعلق هست و اگر چه مشابَهت نیست و حیثند واجب بود
 بر مصنف که در تعریف معرب لمیناسب ذکر کند بجای لمیشبه * دوم آن اسمیست که در ترکیب واقع نباشد
 چون زید و عمرو و خالد و امثال اینها و اگر چه این اسماء مناسبت بامبنی الاصل ندارند لیکن چون سبب
 استحقاق اعراب ترکیب است و ازین اسماء در صورت تعداد منتفی است پس ایشان را استحقاق اعراب
 نباشد پس مبنی باشند و سکون ایشان بنائی باشد * اینست مذهب مصنف و اگر چه مخالف قول اکثر
 نحاة است و حکم مبنی آنست که مختلف نشود آخروی باختلاف عوامل یعنی حکم وی مخالف حکم
 معربست * و القاب حرکات و سکون مبنیات ضم است و فتح است و کسر است و وقف * و این القاب حرکات
 را در معربات نیز استعمال کنند لیکن القاب حرکات اعرابی را در مبنیات استعمال نکنند مثلا در جانی زید
 گویند که زید مضموست و در مبنی نگویند که مبنی بر رفع است * و هی المضمرات و اسماء الاشارة
 و الموصولات و اسماء الافعال و المركبات و الاصوات و الکنایات و بعض الظروف * اسماء مبنیه این
 انواع معدوده است که مذکور شد * و تقید کرد ظرف بعض زیرا که بعض ظرف از قبیل معربات اند
 * المضمر ما وضع لتکلم او مخاطب او غائب تقدم ذکره لفظاً او معنی او حکماً و هو متصل و منفصل فالمنفصل
 المستقل بنفسه و المنصل غیر المستقل * مضمر آن اسمیست که موضوع شده باشد برای آنکسی که بوی
 تلفظ کند چون انا و نحن یا موضوع باشد برای آنکسی که مخاطب شود با آن لفظ چون انت و انما یا موضوع
 باشد از برای غائب یعنی آنکسی که نه متکلمست و نه مخاطب * لیکن شرط وضع از برای غائب آنست که
 متقدم شده باشد ذکر آن غائب لفظاً چون زید و هو القائم * یا معنی چون اعدا و هو اقرب للتقوی لفظاً و هو
 راجعست باعدلی که مذکورست معنی در اعدا و هو یا حکماً چنانکه در ضمیرشان و در نفم رجلا و در ربه
 رجلا مذکور شود ان شاء الله تعالی * و ضمیر بر دو قسم است متصل و منفصل و منفصل که مستقل باشد در تلفظ
 چون انت و ایاک یعنی تلفظ با و توان کرد بر قانون لغت بی سببی لفظی دیگری بروی و متصل آنست که
 مستقل نباشد بلکه بر قاعده لغت تلفظ بوی نتوان کرد بی سببی لفظی دیگری چنانکه ضربت و ضربت

معرفه باشند یا هر دو نکره باشند یا اول معرفه باشد و دوم نکره یا بر عکس پس این اقسام چهار باشد
 بدل نیز چهار قسم است و چهار در چهار شازده باشد * مثال معرفتین در اقسام چهار
 کانه بدل جانی زید اخوک و ضربت زید ارسه و سلب زید ثوبه و رأیت زید الحمار * مثال نکر تین
 ازین اقسام جانی شخص رجل صالح و ضربت رجلا راسا و سلب رجل ثوب له و رأیت
 رجلا حمارا * و امثله مختلفین ازین مذکور ماخوذ گردد بآنکه مبدل منه را از چهار مثال اول گیری
 و بدل را از چهار مثال دوم گیری یا بر عکس پس امثله شازده کانه معلوم شود * و هرگاه که نکره بدل
 شود از معرفه وصف کردن آن نکره را واجبست پیش مصنف * و پیش دیگران احسن و اولی است نه
 واجب * و یکونان ظاهرین و مضمیرین و مختلفین و لا یبدل ظاهر من مضمیر بدل الکل الامن الغائب
 مثل ضربته زیدا * بدل و مبدل منه شاید که هر دو ظاهر باشند و شاید که هر دو مضمیر باشند و شاید که
 هر دو مختلف باشند پس این اقسام نیز چهارست با اقسام چهار کانه بدل شازده قسم باشد بر آن قیاس
 که دانسته شد * مثال ظاهرین در بدل کل جانی زید اخوک و در بدل بعض جانی القوم ثلاثهم و در بدل
 اشمال اعجمی زید علمه و در بدل غلط جانی زید حمار * و مثال مضمیرین در بدل کل زید ضربته اياه
 و در بدل بعض رأس زید ضربته اياه بر آن تقدیر که ضمیر ضربته زید را باشد و ضمیر اياه رأس را باشد
 و در بدل اشمال علم زید اعجمی هو بر آن تقدیر که فاعل اعجمی راجع بازید باشد و ضمیر هو راجع
 با علم او باشد و در بدل غلط چنانکه در موضعی که ذکر حمار و زید رفته باشد کو بی رأیه اياه و ضمیر اول
 زید را باشد و دوم حمار را * و امثله مختلفین ماخوذ گردد ازین امثله ثانیة مذکوره بر آن قیاس که
 دانسته شد * و جمیع اسم ظاهر بدل کل نشود از ضمیر الا از ضمیر غائب زیرا که ضمیر متکلم و مخاطب در
 مرتبه اعلی است از تعریف و وضوح پس نشاید که اسم ظاهر که در مرتبه فرو ترست و مقصود بالنسبة
 است قائم مقام وی شود * و اگر نه مقصود بالنسبة در مرتبه فرو تر باشد از مقدمه و توطئه خود و این
 حکم مخصوصست ببدل کل که مدلول ثانی عین مدلول اولست پس تنزل از اول در مرتبه جائز نباشد
 اما در دیگر بدلها جائزست که ظاهر بدل از ضمیر متکلم و مخاطب گردد زیرا که معنی مختلفست و تفاوت
 در مرتبه بنسبت بادو جائزست لیکن وقتی که یکی باشد نشاید که مقصود بالنسبه ادنی مرتبه باشد * عطف
 البیان تابع غیر صفة یوضح متبوعه مثل * اقم بالله ابو حفص عمر * و فصله من البدل لفظا فی مثل *
 انا ابن التارک البکری بشر * عطف بیان تابعه نیست غیر صفت یعنی دلالت نمی کنند بر معنی قائم بذات
 متبوع چنانکه صفت دلالت میکند * و عطف بیان موضوع خودست و این قید خارج شد آن سه
 تابعی دیگر * و حاصل آنست که عطف بیان تابعه نیست که موضوع متبوع خودست نه بر آن وجه که صفت
 ایضاح متبوع خود میکند زیرا که صفت دلالت میکند بر معنی قائم بذات متبوع خود و آن ذات با آن
 معنی واضح شود و متمایز میگردد از غیر * و عطف بیان اسمیست که با آن اسم متبوع او واضح میگردد * و فرق
 میان عطف و بدل کل بحسب معنی در غایت روشنی است زیرا که بدل کل مقصود بالنسبة است و عطف
 بیان مقصود بالنسبة نیست * و اما فرق میان ایشان بحسب لفظ در مثل این قول شاهرست * انا ابن التارک
 البکری بشر * علیه الطیر برقه و قوا * که درین ترکیب که بشر بدل باشد از بکری و اگر نه البکری در حکم ساقط
 و مآل ترکیب این باشد انا ابن التارک بشر و این جائز نیست زیرا که از قبیل الضارب زیدست پس متعین
 شود که عطف بیان باشد و البکری در عطف ساقط نباشد و ترکیب التارک البکری از قبیل الضارب

زوی الاجیری که اورا اجزاء باشد که آن اجزاء از یکدیگر جدا توانند بود در حس چنانکه اگر مت
 القوم کلام یا از یکدیگر جدا نه توانند بود در حکم چنانکه اشتربت العبد که که درین دو موضع تا کید را
 بکل واجمع فائده ظاهر باشد و هر چیزی که اورا اجزاء نباشد برین وجه که گفته شد اورا تا کید بلفظ کل
 واجمع نشاید زیرا که بی فائده باشد پس نشاید که کوی جانی زید که زیر که اجزای زید بنسبت با حکم
 محیی متفرق تواند بود پس تا کید لغو باشد و چون ضمیر مرفوع متصل را خواهند که تا کید کنند
 بلفظ نفس یا عین اول آنرا تا کید لفظی باید کرد بضمیر مرفوع تا نوعی از استقلال اورا پیدا شود
 بعد از آن تا کیدوی بلفظ نفس و عین جائز بود بنا بر آنکه ضمیر مرفوع متصل بمنزله جزو کلمه است
 و لفظ نفس و عین بواسطه قبول انواع اعراب استقلال تمام دارند و نشاید که اینچنین مستقل سازند
 الا وقتی که آن نامستقل را نوعی از استقلال پیدا شود ضمیر مرفوع متصل کفیم زیرا که مرفوع منفصل را
 این حکم نیست و این شرط در لفظ نفس و عین است نه در کل و اخوات وی زیرا که ایشان را آن چنان
 استقلالی نیست که لفظ نفس و عین را هست لفظ اکتع و دو برادر وی که اکتع و ابصع است چون با جمع
 مذکور شوند در عقب وی باشند بنا بر آنکه دلالت اجمع بر معنی تا کیدی اقوی است پس تقدیم وی اولی
 و آخری باشد و ذکر این الفاظ ثلاثه بی اجمع ضعیفست و ترتیب میان این سه لفظ آنست که اول اکتع
 مذکور شود و بعد از آن اکتع و بعد از آن ابصع و در بعد نسخ لفظ ابصع بضاد مجمعه مذکورست در الفاظ
 تا کید و بنا برین اکتع را اخوات ثلاثه باشد چنانکه در بعض نسخ کافیه است و البدل تابع مقصود بمانسب
 الی المتبوع دونه و هو بدل الكل و بدل البعض و بدل الاشتمال و بدل الفلظ فالاول مدلول الاول
 والثانی جزؤه والثالث بینه و بین الاول ملائمه بغير هما و الرابع ان تقصد الیه بعد ان غلطت بغيره
 بدل تابعیست که مقصودست بنسبت آن چیزی که منسوب شده است بمتبوع وی و آن متبوع مقصود
 بالنسبه نیست بلکه وی توطئه و مقدمه تابع خودست چنانکه کوی جانی زید اخوك مقصود ازین
 کلام نسبت محیی است باخ و ذکر زید توطئه و مقدمه و است تابع همه توابع را شامل است و بقید مقصود
 بالنسبه از توابع بیرون رفت چنانکه دانسته شد و بقید دونه عطف بحرف خارج شد و بدل بر چهار
 قسم است بدل کل بدل بعض بدل اشتمال بدل غلط بدل کل آنست که مدلول ثانی عین مدلول اول باشد
 چنانکه در آن مثال مذکور شد چه ذات اخ عین ذات زیدست و بدل بعض آنست که ثانی جزو اول باشد
 چنانکه کوی ضربت زید ارسه و جانی القوم ثلاثهم و بدل اشتمال آنست که میان ثانی و اول ملائمه
 باشد بغير کلیت و جزئیت خواه اولین مشتمل باشد بر ثانی چنانکه قوله تعالی یسألونک عن الشهر
 الحرام قتال فيه و خواه ثانی مشتمل باشد بر اول چنانکه سلب زید ثوبه و خواه هیچ کدام بر دیگری مشتمل
 نباشد چنانکه اعجبنا زید علمه و تسمیت وی بدل اشتمال از جهت آنست که اول کلام دلالت میکند
 بر اجمال بر آخر کلام پس کوی بمنزله مشتمل است بر ثانی مثلاً هرگاه که کفتی اعجبنی زید علمه معلومست که
 ذات زید معجب نیست پس کویا که کفتی اعجبنی شیء من زید و این معنی شاملست بر علم غیر آن
 و این سبب تسمیه همه اقسام بدل اشتمال را شاملست و بدل غلط آن بدلیست که تو قصد آن کرده باشی
 و آورده بعد از آن که غلط کرده بذکر غیر وی چنانکه کوی جانی زید جار مجبواستی که کوی جانی
 جار ناگاه زبان غلط کرد و زید مذکور شد پس آن غلط را تدارك کردی بذکر جار و یکونان معرفین
 و نکر تین و مختلفین و اذا کان نکره من معرفه فالنعت مثل بالناصیه ناصیه کاذبه بدل و بدل منه یا هر دو

نه زید بلکه پسر وی یا غلام وی باشد و نسبت مجئی را بازید بطریق سهو و نسیان یا تجوز بوده باشد و هرگاه که کفتی جانی زید زید معلوم شد بذکر زید ثانی که تا کیدست که نسبت مجئی زید بطریق تحقیق بوده است نه بطریق سهو یا نسیان یا تجوز پس زید ثانی که تا کیدست مقرر و استوار گردانید نسبت مجئی را بازید اول که متبوعست * و همچنین هرگاه که کفتی جانی زید بنفسه او عینه معلوم گشت که نسبت مجئی زید بطریق تجوز نبوده است لیکن سهو و نسیان باین تا کیدکه نفس و عین است زائل نکردد * و تقریر امر متبوع در شمول چنانست که کوبی جانی القوم کلهم أو اجمعون لفظ القوم اگرچه شاملست همه را اما احتمال دارد که مراد اکثر قوم باشد و بلفظ کلهم أو اجمعون آن شمول مقرر شد و معلوم گشت که مراد جمیع قوم است چنانکه هیچ کس خارج نیست * و تا کید بر دو قسمت یکی تا کید لفظی و آن تکریر لفظ اولیست چنانکه در جانی زید زید و این تکریر در همه الفاظ جاریست * در حرف چون ان ان زید اقام * و در فعل چون ضرب ضرب زید * و در جمله چون ضرب زید ضرب زید * و در اسم چنانکه گفته شد و مراد درین مقام از تا کید تا کیدست که در قسم اسم باشد * و دوم تا کید معنوی و آن بلفظی چندست مخصوص که یاد گرفته شود و بر آنجا قیاس نتوان کرد الفاظ دیگر را * و هی نفس و عینه و کلاهما و کله و اجمع و اکتع و اتبع و ابصع فالاولان یعمان باختلاف صیغتهما و ضمیرهما تقول نفسه نفسها انفسهما انفسهم انفسهن * آن الفاظ محفوظه نفس این الفاظ مخصوصه که میسرمد یعنی لفظ عین یا آخر * و دو اول که لفظ نفس و عین است عام و شاملست همه اقسام را یعنی مفرد مذکر و مؤنث و تثنیه مذکر و مؤنث و جمع مذکر و مؤنث و این تناول ایشان باختلاف صیغ و ضمیر میباشد پس در مفرد مذکر کوبی نفسه و در مفرد مؤنث نفسها و در تثنیه مذکر و مؤنث معا کوبی نفسهما و قیاس آن بود که نفساها گفته شود لیکن هرگاه که مثنی مضاف شود یا مثنی و مضاف متصل باشد بمضاف الیه آن لفظ مثنی که مضافست مبدل میشود بصیغه جمع در اکثر استعمال پس نفساها و ظهراهما و اوراها گفته نشود بلکه کوبند انفسهما و اظهراهما و رؤسهما * و از برای جمع مذکر کوبی انفسهم و از برای جمع مؤنث کوبی انفسهن * پس اختلاف در لفظ نفس آنست که کاه مفرد باشد و کاه جمع و اختلاف ضمیر آنست که ضمیر وی کاه مفرد مذکر باشد و کاه مفرد مؤنث و کاه تثنیه مذکر و مؤنث بربك طریق * و کاه جمع مذکر و کاه جمع مؤنث و برین قیاس است حال لفظ عین * و الثانی للثنی نحو کلاهما و کلناهما و الباقی لغير المثنی باختلاف الضمیر فی کله و کلها و کاهم و کلهن و الصیغ فی البواقی اجمع جماء اجمعون جمع * قسم دوم که کلا و کلنا است مخصوصست بمنثی زیرا که معنی وی مثنی است پس در مفرد و جمع مستعمل نشود و از برای تا کید تثنیه مذکر باشد کلاهما و از برای تا کید تثنیه مؤنث باشد کلناهما * و باقی الفاظ مخصوص اند بغير مثنی پس در لفظ کل صیغه مختلف نشود بلکه ضمیر مختلف شود پس کوبی اشتریت العبد کله و الجاریه کلها و العبد کلهم و الجواری کلهن * و در غیر کل ازین الفاظ اختلاف صیغه باشد پس کوبی از برای مفرد مذکر اشتریت العبد اجمع و از برای مفرد مؤنث اشتریت الجاریه جماء و از برای جمع مذکر اجمعون و از برای جمع مؤنث جمع و دیگر الفاظ برین قیاس است * و لا یؤکد بکل و اجمع الا ذوا أجزاء یصح افتراقها حسا و حکما مثل اکرمت القوم کلهم و اشتریت العبد کله بخلاف جانی زید کله * و اذا اکتد الضمیر المرفوع المتصل بالنفس أو العین اکتد بمنفصل مثل ضربت انت نفسك و اکتع و اخواه اتباع لاجمع فلا یقدم علیه و ذکرها دونه ضعیف * تا کید کرده نشود بلفظ کل و نه بلفظ اجمع و آنچه مشتقت

باشد جائز باشد و از اینجا که معطوف در حکم معطوف علیه است جائز نیست درین ترکیب مازید بقائم
 او قائما و لا ذاهب عمرو الارفع ذاهب زیرا که اگر مجرور شود یا منصوب شود معطوف باشد
 بر خبر زید و عمرو فاعل ذاهب باشد و حینئذ لازم آید که ذاهب عمرو خبر شود از زید و تقدیر کلام
 این باشد که مازید بذاهب او ذاهب عمرو و شکی نیست که ذاهب عمرو را بیدارتباطی نیست تا صلاحیت
 آن باشد که خبر شود از وی پس رفع ذاهب واجب شد بر آنکه عمرو مبتدا بود و ذاهب خبر و این جمله
 معطوف شود بر جمله مازید قائما و انما جاز الذی بطیر فی غضب زید الذباب لانها فاء السببية و این
 ترکیب جائز است بآنکه بغضب معطوف است بحسب ظاهر و صله موصول که آن بطیر است و در صله
 واجبست ضمیری که راجع شود باموصول و در بغضب زید هیچ ضمیر نیست که راجع شود بالذی پس
 بایستی که جائز نبودی و سبب جواز وی آنست که این فاء سببیت نه ماطفه پس ازین جهت جائز
 شد و بعضی گفته اند فاء سببیه نیز فاء ماطفه است و تقدیر کلام درین ترکیب اینست که فی غضب من طیرانه
 زید پس ضمیر در معطوف مقدر باشد و اذا عطف علی عاملین مختلفین لم یجز خلافا لافراء الا فی نحو
 فی الدار زید و الحجر عمرو خلافا لسیویه و انما کید تابع یقرر امر المتبوع فی الذبیه او الشمول وهو
 لفظی و معنوی فاللفظی تکریر لفظ الاول مثل جانی زید زید و یجری فی الالفاظ کلها و المعنوی بالتفاظ
 مخصوصه و چون عطف کرده یک حرف عطف بر دو معمول دو عامل مختلف آن عطف روا نباشد
 زیرا که حرف عطف قوه آن ندارد که قائم مقام دو عامل مختلف شود پس نشاید که کوبی از زید و فی الدار
 و عمرو و فی الحجر تا عمرو معطوف شود بر زید و حرف عطف قائم مقام این در عمل نصب و الحجر معطوف
 شود بر دار و حرف عطف قائم مقام فی شود در عمل جر و اما کر یکی حرف عطف دو چیز را عطف
 کنند بر دو معمول یک عامل آن جائز باشد چنانکه کوبی کان زید قائما و عمرو قاعدا و این زید و قاعدا
 غنی زیرا که یک حرف عطف قائم مقام یک عامل شده باشد در دو عمل و درین خلاف نیست و فراء جائز
 داشته است که یک حرف عطف قائم مقام دو عامل شود در عمل پس پیش وی عطف بر معمولی عاملین مختلفین
 مطلقا جائز است و پیش سیویه اصلا جائز نیست و بعضی از نحویان چنین گفته اند که اگر زانکه معمول
 یک عامل مجرور باشد و معمول عاملی دیگر یا مرفوع یا منصوب باشد و مجرور بر مرفوع یا منصوب مقدم
 باشد و در معطوف نیز همین معنی رعایت کرده شود آن عطف جائز بود چنانکه کوبی فی الدار زید و الحجر
 عمرو و او قائم مقام حرف جر شود در جر و قائم مقام ابتدا باشد در رفع و همچنین جائز بود اگر کوبی این
 فی الدار زید و الحجر عمرو او قائم مقام فی شود در جر و جره و قائم مقام این شود در نصب عمرو و متمسک
 این طائفه اینست که اینچنین ترکیب در کلام بسیارست پس مناسب آن باشد که این صورت را که بسیار
 و اقمست جائز داریم و تاویل نکنیم و از آن قاعده که قیاس اقتضا کرد که یک عطف قائم مقام دو عامل
 نتواند شد این صورت را مستثنی سازیم و پیش مصنف مختار این تفصیلست و عامل را بمختلفین تقید
 کردیم تا مثل کان زید قائما و عمرو قاعدا بیرون رود زیرا که کان دوم موافق اولست در عمل بلکه
 این دو عمل بحقیقت از آن کان اولست و کان دوم تأکید اوست و در عمل مدخل ندارد پس بحقیقت
 این راجع شود بآنکه عطف بر معمولی عامل واحد باشد و اگر چه بحسب ظاهر عطف بر معمولی عاملین
 متفقین است در عمل و تابع تأکید تا بهیست که تقریر کنیعنی ثابت و استوار گرداند امر متبوع خود را
 در نسبت یاد شمول مثلا که کفتی جانی زید و نسبت کردی مجی را بزید احتمال دارد که جانی

باید که وصفی لفظی باشد که از انجا حقیقه مشارالیه معلوم گردد و اسماء داله بر حقیقی اسم اجناس
 وند واصل در تعریف اسماء اجناس لازمست پس ازین جهت لازم شد که وصف باب هذا اسم جنس باشد
 معرف باللام دال بر حقیقت تا آنچه مقصودست حاصل شود و ازینجا که مقصود از وصف باب هذا از الیه
 ابهامست و بیان حقیقت ضعیفست مررت بهذا الایض زیرا که ایض اگر چه معرف باللامست
 دلالت بر حقیقت مشارالیه نمیکند و احتمال حقائق مختلف دارد و خوب است مررت بهذا العالم
 زیرا که از عالم معلوم میشود که مشارالیه انسانست ﴿ العطف تابع مقصود بالنسبة مع متبوعه و توسط
 بین و بین متبوعه أحد الحروف العشرة و سیاتی مثل قام زید و عمرو و اذا عطف علی المرفوع المتصل
 اکد بمنفصل مثل ضربت انا و زید الا ان یقع فصل فیجوز ترکیه مثل ضربت الیوم و زید ﴿ و اذا عطف
 علی المضمحل المجرور اعیاد الخافض مثل مررت بک و زید ﴿ عطف بحرف تابعیست که مقصودست
 او بنسبت با متبوعش یعنی هر دو مقصود اند بنسبت آن چیزی که منسوب شده بمتبوعش تابع همه توابع را
 شاملست ﴿ و بقید مقصود بالنسبة خارج شدنست و تأکید و عطف بیان که ایشان مقصود بالنسبة
 نیستند بلکه مقصود بنسبت متبوع ایشانست ﴿ و بقید مع متبوعه خارج شد بدل که او مقصودست
 بنسبت بدون متبوع بلکه متبوع وی توطئه و مقدمه و یست چنانکه کوبی جانی زید اخو ک ﴿ و قید
 توسط الی آخره بیان واقعست ﴿ و حروف عشرة بیاید در مباحث حروف مثل قام زید و عمرو و عمرو
 تابعیست که مقصودست بنسبت قیام همچنانکه متبوعش مقصودست باین نسبت و متوسطست در میان
 ایشان یکی از حروف عشره که آن او است ﴿ و هرگاه که عطف کرده شود چیزی بر ضمیر مرفوع متصل
 باید که آن مرفوع متصل را تأکید کنند بضمیر منفصل تا آن متصل را بواسطه این منفصل نوعی
 استقلال شود و جائز باشد که معطوف علیه گردد و اگر نه از برای این تأکید باشد لازم آید که عطف
 کنند اسمی مستقل بر نام مستقلی که بمنزله جزؤ کله است و این جائز نیست ﴿ پس در مثل ضربت انا و زید
 زید معطوفست بر آن ضمیر متصل که متقوی شده است باین منفصل نه معطوفست بر ضمیر منفصل و اگر
 نه لازم آید که زید تأکید آن ضمیر متصل باشد و این ظاهر البطالانست و تأکید منفصل را رها نتوان کرد
 الا وقتی که فاصله واقع شود میان ضمیر مرفوع متصل و میان معطوف بروی فحیث ترک تأکید بمنفصل
 جائز باشد چنانکه ضربت الیوم و زید کویا که بواسطه آن فاصله متصل را نوع استقلال شود پس
 ترک تأکید توان کرد بواسطه طول کلام ﴿ و هرگاه که عطف کرده شود بر ضمیر مجرور خافض یعنی جار
 و ی را اعاده باید کرد در معطوف و بی اعاده جار نشاید عطف کردن مثلاً شاید که کوبی مررت بک و زید
 یا مررت به و زید بلکه چنین باید گفت مررت بک و زید و به و زید زیرا که ضمیر مجرور بمنزله جزؤ
 کله است ﴿ پس اگر اعاده جار نکنند عطف مستقل لازم آید بر جزؤ کله و این جائز نیست ﴿ و همچنین
 است حال وقتی که جار اسم مضاف باشد بضمیر پس چنین کوبی که جانی غلامک و غلام زید ﴿ و المعطوف فی حکم
 المعطوف علیه و من ثم لم یجز ما زید بقاء او قائما و لا ذاهب عمرو الا الرفع ﴿ معطوف در حکم معطوف علیه
 است در آنچه معطوف علیه را واجب است بامتنعست بامتقدم پس اگر جمله معطوف شود بر جمله دیگر که
 خبر بتداست واجب شود در معطوف عاندی که راجع شود بابتدا همچنانکه در معطوف علیه واجبست
 پس جائز باشد که کوبی زید قائم به و ذهاب اخوه و نشاید که کوبی زید قائم به و ذهاب اخوه و نشاید که کوبی
 زید قائم به و ذهاب عمه و رآن تقدیر که ذهاب عمه و عطف باشد بر قائم به اما اگر عطف بجمعه عزید قائم به

وی باشد پس وصف را نیز تذکیر و تانیث بظرف فاعل وی باشد نه بظرف موصوف پس کوبی جانی
 رجل حسن غلامه و حسن غلامه و حسن غلامه با فرد چنانکه در فعل همچنین کوبی جانی رجل
 حسن غلامه و حسنه جاریته و جاء تنی امرأه حسن غلامها و حسنه جاریتها و تذکیر و تانیث کنی
 باعتبار فاعل نه باعتبار موصوف ﴿ و من ثمه حسن رجل قاعد غلامه و ضعف قاعدون غلامه و يجوز قعود
 غلامه ﴾ و از اینجا که وصف متعلق تابع موصوفست در پنج اول و در وافی همچون فعلست خوبست
 آنکه کوبی قام رجل قاعد غلامه با فرد چنانکه در فعل کوبی قام رجل قعد غلامه او بقعد غلامه با فرد فعل
 و ضعفست آنکه کوبی قام رجل قاعدون غلامه چنانکه ضعفست قام رجل بقعدون غلامه زیرا که
 و او در قعدون فاعلست پس غلامه فاعل او نباشد و احتیاج افتد بتأویل بآنکه و او در قعدون علامت
 جمعیت فاعلست همچنین آنکه در ضربت هند علامت تأنیث فاعلست و این خلاف ظاهرست زیرا که
 استعمال و او باین معنی در فعل محقق نشده است یا بآنکه غلامه بدل از و اوست و این نیز خلاف
 ظاهرست پس ازین جهت این ترکیب ضعفست ﴿ و همچنین قاعدون غلامه ضعفست زیرا که شبیهست
 بقعدون غلامه و اگر چه و او در قاعدون ضمیر نیست بلکه حرف امر است ﴿ و قام رجل قعود غلامه
 جائزت زیرا که قعود جمع تکسیرست و شبیه نیست بمثل بقعدون که ضعفست پس جائز باشد نه
 خوب باشد و نه ضعیف ﴿ و المضر لایوصف ﴿ مضر که اعراف معارفست بقول اصح محتاج نیست
 بتوضیح که قائده و صفتست پس ازین جهت مضر موصوف نباشد ﴿ و لایوصف به ﴿ همچنین آنکه
 مضر موصوف نباشد صفت نیز نباشد و صفت نیست که آن دلالتست بر قیام معنی بذاتی بلکه ضمیر
 دلالت میکند بر نفس ذات نه بر معنی قائم بذات پس ازین جهت با مضر و صف نکند چیزی را و الله
 اعلم ﴿ و الموصوف اخص او مساوی و من ثمه لم یوصف ذو الالام الا بمثل او بالمضاف الی مثله ﴿ موصوف
 میباید که اعراف باشد از صفت یا مساوی باشد با صفت زیرا که صفت تابع موصوفست و از برای وی
 مطلوبست پس نشاید که از موصوف خود اعراف و اقوی باشد و دانسته شد که ضمیر نه موصوف
 میشود و نه صفت ﴿ و او اعراف معارفست بقول اکثر ﴿ و بعد از و مرتبه علمست ﴿ و بعد از علم اسم اشارت
 و موصولست که در یک مرتبه اند پدش جعی و از قبیل مبهمات اند و بعد از ایشان معرف بلامست
 ﴿ و مضاف با هر معرفه در مرتبه آن معرفه است پس مضاف با ضمیر در مرتبه ضمیرست و مضاف با علم
 در مرتبه علمست و علی هذا القیاس ﴿ و حیثند علم را و صف توان کرد بمضاف الی العلم چنانکه کوبی
 مررت بزید صاحب هر و نه بمضاف الی المضر پس نشاید که کوبی مررت بزید صاحب و همچنین علم
 شاید که موصوف شود با اسم اشارت نحو مررت بزید هذا ای المشار الیه و موصوف شود بموصول نحو مررت
 بزید الذی یحفظ القرآن و موصوف شود بمعرف باللام نحو مررت بزید الابيض و برین قیاس میکن
 و چون معرف باللام نازلترست از سایر معارف ﴿ پس نشاید که او را وصف کنند بهیچ معرفه الا بش
 خود که معرف باللام است نحو مررت برجل الفضل و یا مضاف بمثل خود که آن نیز در مرتبه و بست
 چنانکه کوبی مررت بالرجل صاحب القوم ﴿ و انما التزم و صف باب هذا بذی اللام لایهامها و من ثمه
 ضعف مررت بهذا الابيض و حسن مررت بهذا العالم ﴿ کویا بکی مکیوید که اسم اشارت
 اعرفت از معرف باللام و اعرفت از مضاف معرف باللام پس بایستی که و صف باب هذا بهر دو جائز
 بودی لیکن و صف وی نیست الا بمعرف باللام ﴿ جواب آنست که قیاس آن بود که کفی لیکن در باب هذا
 ایهام است حقیقت مشار الیه از لفظ معلوم نیست و بیان حقیقت و زاله ایهام امری مهمست پس

و بزیه هذا و هیچ رقی نیست میان آنکه نعت مشتق باشد یا غیر مشتق بلکه مداروی بر آنست که دلالت کند بر معنی در ذات متبوع خواه مشتق باشد چون ضارب و مضروب و نظائر آن و این قسم در استعمال بسیارست و ازین جهت است که بعضی توهم کرده اند که شرط نعت آنست مشتق باشد همچنانکه در حال توهم کرده اند و خواه مشتق نباشد و این قسم بر دو وجه است یکی آنکه موضوع باشد از برای دلالت بر معنی در ذاتی بطریق عموم یعنی در همه استعمالات وی در دلالت مستفاد گردد چنانکه تمیمی و ذومال چه دائما دلالت میکند بر آنکه نسبت بقبیله تمیم حاصلست ذاتی را و ذومال دلالت میکند بر آنکه ذاتی صاحب مالست و دوم آنکه در بعضی مواضع دلالت کند بر حصول معنی در ذاتی و حیثند جائز باشد که نعت نشود و در بعضی مواضع دلالت نکند پس نشاید که نعت باشد مثلاً ای رجل در مررت بر جلای رجل دلالت بر معنی کمال رجولیت پس نعت باشد و همچنینست حال رجل در مثل جانی هذا الرجل در اینجا رجل بعد از هذا مذکورست و هذا دلالت میکند بر ذاتی مبهم و رجل بر ذاتی معین و خصوصیت ذات معنی بمنزات معنیست در ذات مبهم پس ازین جهت رجل صفت هذا باشد و بعضی گفته اند که بدایست نه نعت و در هر موضعی که رجل دلالت بر این معنی نکند نشاید که صفت باشد و برین قیاس است مررت بزید هذا ای بزید المشار الیه پس هذا درین موضع دلالت میکند بر معنی در ذات پس صفت وی باشد و در مواضع دیگر که نمیکند نشاید که نعت باشد و توصف النکره بالجملة الخبریة و یلزم الضمیر و یوصف بحال الموصوف و بحال متعلقه مثل مررت بر جل حسن غلامه فالاول یتمعه فی الاعراب و التعریف و التکبر و الافراد و التثنية و الجمع و التذکیر و التأنیث و الثانی یتمعه فی الخمسة الاول و فی الباقی کالفعل اسم نکره جائزست که موصوف شود بجملة خبریه زیرا که جمله در حکم نکره است و صفت نکره تواند بود و صفت معرفه نتواند بود پس جائزست جانی رجل ابوه عالم و جمله را قید کریم بخبریت زیرا که جمله انشائیة صفت واقع نشود الا بتأویل بعید چنانکه کوبی جانی رجل اضربه ای مقول فی حقه اضربه یعنی مستحق آنست که امر کنند بضرب او و ناچارست در جمله که صفت واقع شود از ضمیری که راجع باشد باموصوف تاربط کند صفت را باموصوف و اگر ضمیر نباشد آن جمله اجنبی باشد از موصوف و صفت وی واقع نتواند شد چنانکه کوبی جانی رجل زید عالم و وصفشی بر دو قسم است یکی آنست که او را وصف کنند بحال خود چنانکه کوبی جانی زید العالم او را رجل عالم که صفت واقع شده است حالیت از احوال موصوف خود و دیگری آنست که وصف کنند بحال متعلق او چنانکه کوبی جانی زید العالم ابوه او جانی رجل عالم ابوه درین دو صورت حال موصوف نیست بلکه حال متعلق موصوفست که آن ابوه است و قسم اول از وصف تابعست باموصوف درده چیز یعنی ناچار باشد او را از موافقت باموصوف در چهار چیز از ده چیز در یکی اعراب از سه اعراب و در یکی از سه حال از افراد و تثنیه و جمع و در یکی از تأنیث و تذکیر و در یکی از تعریف و تذکیر و قسم ثانی از وصف موافق باشد باموصوف در پنج چیز اول بر آن وجه که مصنف ذکر کرده است یعنی ناچارست که موافق باشد در دو چیز از پنج چیز یعنی در یکی اعراب و تثنیه و تذکیر و در خسته متأخره حکم آن وصف حکم فعل باشد یعنی همچنانکه فعل مفرد میباشد خواه فاعلش مفرد باشد و خواه تثنیه و خواه جمع باشد و نیز وصف این وصف نیز مفرد باشد خواه فاعلش مفرد باشد و خواه تثنیه و خواه جمع باشد و همچنانکه فعل را تذکیر و تأنیث کنند نظر مافعل

چنانکه در لغت سابق معلوم شده * دوم آنکه مهموز الاخر باشد چون خب و در اعراب مثل هو باشد پس کوبی حنک و حنک و حنک * سیوم آنکه آخرش و او باشد و ما قبلش سا کن چون دل و پس کوبی جوک و جوک و جوک * چهارم آنکه و اولام فعل او منقلب شود با ثف همچنانکه مصابیس در هر سه حال رفع و نصب و جر کوبی حاک همچون در حالت اضافت بیا متکلم و در حالت افراد از اضافت پس بر قیاس مصابیس و در هن افقی دیگر هست غیر آنچه گذشت بآنکه همچون بد باشد در همه حالات اضافت بغیر متکلم و اضافت بیا متکلم و قطع از اضافت چنانکه در جم گفته شد * و کلمه ذو اضافت کرده نشود بضمیر نه بضمیر متکلم و نه بضمیر غیر متکلم و اگر چه در بعضی لغات جهش را اضافت بضمیر کرده اند چنانکه ذووه و ذویه * و همچنین کلمه را قطع از اضافت نکنند و الله اعلم * التوابع کل ثان با اعراب سابقه من جهة واحدة * توابع جمع تابهست که در اصطلاح نحویان بمنزل اسم است و فاعل اسمی را جمع کنند بر فوایل چنانکه کاهل و کواهل * و توابع در اصلاح نحویان هر تابهست که با اعراب سابق خود باشد از جهت واحدة * ثانی کفیم زیرا که اول تابع نباشد * و با اعراب سابق کفیم تاهر ثانی که با اعراب نیست چون خبر کان و خبر ان آن تابع نیست * و جهت واحدة کفیم تا خبر مبتدا و مفعول ثانی از باب علت خارج شود زیرا که ایشان از توابع نیستند بنا بر آنکه اعراب ایشان از آن جهت نیست که اعراب سابق مثلا در ظننت زیدا قائما قائما منصوبست بآنکه مضمونست و زید منصوبست از آن جهت که مضمون فیه است * و خبر مبتدا مرفوعست از آن جهت که تجرید از عوامل لفظی از برای اسناد مقتضی مسندست و مبتدا مرفوعست از آن جهت که آن اسناد مقتضی مسند الیه است و در مثل جانی زید العالم هر دو مرفوعند از آن جهت که جاء مقتضی فاعلست و چون علم بازید متحدست کسوة او پوشیده است از آن جهت که او پوشیده است و برین قیاس است حال سائر توابع * النعت تابع بدل علی معنی فی متبوعه مطلقا و فائده تخصیص او توضیح و قد یکون مجرد التثاء او الذم او التأكید مثل نفخة واحدة * نعت تابهست که دلالت میکند بر معنی در متبوع خود مطلقا یعنی حصول آن معنی در آن متبوع مقید نیست بزمان صدور فعل از وی یا زمان وقوع فعل بر وی همچنانکه حال مقیدست بر آن وجه که دانسته شد * پس قید اطلاق تنبیهست بر فرق میان نعت و حال در مثل جانی زید الراکب و جانی زید را کباچه نعت دلالت میکند بر حصول معنی رکوب در زید بی تقیید بآنکه این رکوب در زمان بھی است * و حال دلالت میکند بر حصول معنی رکوب در زید مقید بزمان بھی * پس فرق میان حال و نعت ظاهر شد و اگر چه حال در تابع داخل نیست * و فائده نعت در نکرات تخصیص است چنانکه کوبی جانی رجل عالم این نعت که عالم است رجل مخصوص گردانید و از احتمال جاهل بیرون برد * و فائده نعت در معارف توضیحست چنانکه کوبی جانی زید التاجر در وقتی که زید نام دو کس باشد پس این نعت که تاجرست زید را از ابهام بیرون برد و روشن گردانید که مراد کدامست * و کاه باشد که از برای مجرد ثا باشد چنانکه در بسم الله الرحمن الرحیم * و کاه باشد که از برای مجرد دم باشد چنانکه اعوذ بالله من الشیطان الرجیم الامین الخبیث * و کاه باشد که نعت از برای تأکید معنی باشد که از متبوع معلوم شده است چنانکه در نفخة واحدة از لفظ نفخة معنی واحدة ضما معلوم شود و فائده لفظ واحدة تأکید آن معنی است * و لافصل بین ان یکون مشتقا و غیره اذا کان وضعه لغرض المعنی عموما مثل تمیمی و ذی مال او خصوصا مثل مررت بر رجل ای رجل و بهذا الرجل

در آخره والیه مفتوحه او ما کنه فان کان آخره الف ثابت وهدیل تعلبها لغیر التثنیه یاء و ان کان یاء ادغمت وان کان وارا قلبت یاء و ادغمت و قمت الیاء اما کنین ﴿ اسمی که اضافه کرده شود بیای متکلم حرف آخر وی یا حرف صحیح باشد یا ملحق بصحیح که آن و او و یانست که ماقبل ایشان ساکن باشد و بر هر دو تقدیر آخر آن اسم مکسور شود از بهر مناسبت یا و چنین کوی غلامی و عدوی و قوی و ظی و دلی و یاء متکلم درین صورت جائزست که مفتوح باشد چنانکه کوی غلامی و جائزست که ساکن باشد چنانکه کوی غلامی لیکن بعضی گفته اند که قحه اصلست و سکون ماضی قیاس بر ضمیر مخاطب در مثل غلامک و بعضی گفته اند که اصل سکونست زیرا که با حرف ثقیلست و قح بواسطه مناسبت است با ضمیر مخاطب ﴿ و اگر در آخر اسم حرف علت باشد و ملحق نباشد بحرف صحیح همچنانکه الف آن الف ثابت شود خواه الف تنبیه باشد چنانکه در غلامی و مسلمای و خواہ آف غیر تنبیه باشد چو عصای و رهای یا ضمیر درین حالت مفتوح باشد تا التقاء ساکنین لای علی حده لازم نیاید در وقف اسکان یا جائز باشد ﴿ و همچنانکه و او و یا که ماقبل ایشان مضمرک باشد پس اگر باشد ادغام کرده شود در یا ضمیر چون جانی قاضی و مروت بمسلی و یای ضمیر مفتوح باشد بنا بر آنکه گفته شد ﴿ و اگر و او باشد آن و او منقلب شود بیجا چنانکه در جانی مسلمون اضافه کنی و کوی مسلموی و او را یا باید کرد و حرکت ماقبل و او را با کسره و یا را در یا ادغام باید کرد و یا ضمیر را قحه باید داد و چنین باید گفت جانی مسلمی و یانست که اعراب وی در حالت رفعی تقدیر است ﴿ و اما الاسماء الستة فاشی و ابی و اجاز البر دأخی و ابی و تقول حی و هنی و يقال فی فی الا کثر فی و اذا قطعت قبل آب و أخ و ح و هن و فم و قح الفاء افسح منهما و جاء حی مثلید و خب و دلو و عصا مطلقا و جاء هن مثلید مطلقا ﴿ و ذو لا یضاف الی مضمر و لا یقطع عن الاضافه ﴿ دانسته شد که اسماء ست در حالتی که مضامند بغیر یاء متکلم اعراب ایشان بحر و فست چنانکه گذشت ﴿ و هرگاه که ضاف کنی بیا یا متکلم در آب را خ کوی ابی و اشخی زیرا که لام فعل این هر دو افتاده است نسیامنسیا پس آخر ایشان حرف صحیح باشد و از برای مناسبت یا آن حرف را مکسور باید کرد و یا ماضی و یا ماضی یا ساکن چنانکه در غلامی معلوم گشت ﴿ و بر دجائز داشته است که لام فعل این هر دو را که و او بوده است باز آرند و آن و او را یا با قلب کنند و در یا یا متکلم ادغام کنند و کویند اشخی و ابی ﴿ و در ح و هن چون اضافه کنی بیا یا متکلم میمونور را که آخرین دو کله اند بعد از حذف لام فعل نسیامنسیا مکسور کردانی و یا مفتوح باشد یا ساکن علی قیاس ماسبق ﴿ و در فوه چون اضافه کنند بیا یا متکلم آن و او را که عین فعلست ادغام کنند در یا یا متکلم و فارا مکسور گردانند و کویند فی که اصلش فوی بوده و لام فعل درین کله ها بوده است بدلیل جمع وی بر افواہ لیکن آلام الفعل محذوف شده است نسیامنسیا و لغت اکثر اینست که گفته شد ﴿ در بعضی لغات فی کویند بنا بر آنکه چون قطع اضافه میکنند و او را بامیم باید کرد که مناسبت دارد با و او در آنکه هر دو از مخرج شفه اند که اگر قلب نکنند و اعراب برو او جاری گردانند منقلب شود بآلف و تنوین یفتد و کله معربه بر یک حرف مانند و این جائز نیست ﴿ و چون در حالت قطع اضافه تم کنند در حالت اضافه بیا یا متکلم فی باید گفت بر قیاس اخوات خود ﴿ و چون این اسماء خمسہ را از اضافه قطع کنند مطلقا اعراب بحرکات بر ایشان جاری شود چنانکه کوی ابی و اش و ح و هن و فم و قح فا فصحست ﴿ و در جماعتی چند دیگر هست یکی آنکه همچون بد باشد در اعراب خواه مضاف بغیر یا یا متکلم چنانکه حک و حک و حک و خواه مضاف بیا یا متکلم و خواه مقطوع از اضافه

متصل تخفیف مطلوب نبوده باشد پس زین جهت الضاربك جائز باشد و اگر چه ز برای اضافه
تخفیف نباشد پس اضافه لفظی باضمار منتهی از سائر اضافات لفظی در آنکه تخفیف در وی
ارجح است اضافه مطلوب نیست ﴿ و لایضاف موصوف الی صفت و لاصفة الی موصوفها و مثل
مسجد الجامع و جانب الغربي و صلاة الاولى و بقلة الحقاء متأول و مثل جرد قطیفة و اخلاق ثياب
متأول ﴿ موصوف را با صفت اضافه تواند کرد زیرا که ذات صفت و موصوف هر دو یک است پس
اضافه الشئ لی نفسه لازم آید ﴿ و ایضا صفت تابع موصوفست در اعراب پس اگر مضاف الیه شود
در مجرور باشد و متابع موصوف در اعراب متصور نگردد ﴿ و صفت را نیز اضافه با موصوف
توان کرد بنا بر اتحاد ذات ﴿ و ایضا صفت باید که تابع موصوف باشد در اعراب و مؤخر باشد از موصوف
پس نشاید که مضاف شود با موصوف خود و اگر نه مقدم باشد متابع متصور نگردد ﴿ و مثل چند مثال
در کلام عرب بحسب ظاهر از قبیل اضافه موصوفست با صفت و محتاجست بتأویل ازین جهت
اشارت کرد بآن ﴿ و مسجد الجامع بتأویل مسجد الوقت الجامع است زیرا که جامع همچنین است
مسجد میشود صفت وقت نیز میشود و درین ترکیب صفت و وقتست تا مسجد مضاف با وقت باشد
و وقت موصوف بجامع پس از قبیل اضافه موصوف با صفت خود نباشد و بر همین قیاس تقدیر جانب
الغربي اینست که جانب المكان الغربي ﴿ و تقدیر صلاة الاولى اینست که صلاة الساعة الاولى ﴿ و تقدیر
بقلة الحقاء اینست که بقلة الحبة الحقاء ﴿ و همچنین در کلام عرب مثالی چند هست که بحسب ظاهر
از قبیل اضافه صفتست با موصوف چنانکه جرد قطیفة و اخلاق ثياب زیرا که جرد صفت قطیفة
است ای قطیفة جرد و اخلاق صفت ثياب است ای ثياب اخلاق ﴿ و تأویل آنست که جرد و اخلاق را
استعمال کردند معرا از موصوف چنانکه ابهام بمعنی ایشان راه یافت و معنی جرد این شده که جرد
ریشه و معنی اخلاق این شده که کهنه و چون خواسته اند که این ابهام را زایل کنند اضافه کردند هر یکی را
بآن چیزی که صلاحیت آن داشت که موصوف شود بایشان و اگر چه درین حال اضافه قصد
موصوفیت او ندارد پس این از قبیل اضافه صفت با موصوف نباشد ﴿ و لایضاف اسم مثلی
للمضاف الیه فی العموم و الخصوص کلیت و اسد و حبس و منع لعدم الفائدة بخلاف مثل کل الدارهم و عین
الشئ فانه يختص به ﴿ هر اسمی که مانند اسمی دیگر باشد در عموم و خصوص نشاید اضافه کردن
یکی از ایشان بادیگری چنانکه لیث و اسد در اعیان و جنسیت و حبس و منع در معانی و احداث
زیرا که این اضافه را هیچ فائده نیست و آن چیز که مقصودست از لفظ مضاف مفهوم میشود با قطع
نظر از اضافه پس آن اضافه لغو باشد بخلاف اضافه عام با خاص چنانکه در کل الدارهم و عین
الشئ و نفس زید زیرا که باین اضافه مضاف که عام بود مختص میشود بمضاف الیه پس این اضافه را
فائده باشد و جائز بود ﴿ و قولهم سعید کرز و نحوه متأول ﴿ و در مثل سعید کرز و زید بطه و هر وقفه
توهم آن میشود که دو اسم اند که ایشان در عموم و خصوص متساوی اند و علم يك چیزند اضافه
میان ایشان جائزست ﴿ و جواب آنست که این امثله متساویست بآنکه مراد از لفظ اول که مضافست
ذات مسمات و مراد از لفظ ثانی که مضاف الیه است نفس لفظست پس معنی سعید کرز اینست که ذاتی که
ز آن لفظ کرزست یعنی معنی و ملقب ما و ستمت چون مراد ز اول معنی باشد و از ثانی لفظ پس این
ز نفس اضافه مسمی باشد اسم نه ز نفس مسمی مامسمی ﴿ و اذا ضیف الاسم الصحيح للمحق به الی باء التثنية

لوی ضارب و صاربون و گاه باشد که عوض حرکت باشد چنانکه در الضاربان و الضاربون که اگر عوض تنوین بودی بالف و لام جمع نشدی و گاه باشد که اعتبار عوضیت وی کنند از تنوین چنانکه کوبی ضارب بازید و ضاربوزید و در مثال الضارب بازید چون اعتبار اجتماع نون کنند با الف و لام عوض حرکت باشد و چون اعتبار حذف نون کنند با ضافت عوض تنوین باشد و الضارب زید جائز نیست زیرا که ازین اضافت لفظی هیچ تخفیفی حاصل نشد از جهت آنکه تنوین ضارب بواسطه الف و لام افتاده است نه بواسطه اضافت و فراء نحوی گوید که الضارب زید جائز است زیرا که اول ضارب را اضافت کردند بازید و تنوین بسبب اضافت یافتند چنان شد که ضارب زید و چون ضارب را خوانند که تعریف کنند الف و لام در آوردند الضارب زید شد و قول جمهور را صحیح است زیرا که الف و لام در اول ضارب است پس مقدم باشد اعتبار وی بر اضافت که در آخر شود و حینند اضافت را فائده تخفیف نباشد و ضعف الواهب المائة الهجان و عبدها و انما جاز الضارب الرجل جلا علی المختار فی الحسن الوجه و الضاربك و شبهه فین قال انه مضاف جلا علی ضاربك و قیاس آن بوده که مثل الواهب المائة الهجان و عبدها جائز نباشد زیرا که عبدها عطف است بر مضاف الیه که آن المائة است پس مضاف که آن الواهب است مقدر باشد کویا که چنین گفته است و الواهب عبدها و این مثل الضارب زید است در آنکه تخفیف درین اضافت نیست لیکن چون ذکر مضاف در معطوف مقدر است بطریق تبعیت نه ملفوظ و در تابع تحمل کرده میشود چیزی که در متبوع متحمل نیست ازین جهت عطف و عبدها بر معمول الواهب جائز است و ضعیفست اگر سائلی گوید که الواهب المائة و الضارب الرجل نظیرند مر الضارب زید را در آنکه اضافت را در ایشان فائده تخفیف نیست پس بایستی که جائز بودی در جواب کوبیم حال برین وجه است که گفته شد لیکن در باب صفت مشبه الحسن با ضافت از جمله وجوه مختار است و الضارب الرجل و الواهب المائة با وی مشابعت دارند در آنکه صفت و معمول هر دو معرف بلام اند پس ازین جهت ایشان را حل کردند بر الحسن الوجه بخلاف الضارب زید که او بالحسن الوجه این مشابعت ندارد پس جائز نباشد درو الضاربك و شبهه وی که آن الضاربك و الضاربك است و دیگر امثله دو قول است يك قول آنست که این ضمائر مفعول اسم فاعل اند یعنی الذی ضربك و التي ضربتك و حینند درین سه صیغه که مذکور شد صریحا هیچ اشکال نیست زیرا که تنوین بالف و لام افتاد و در اینجا اضافتی نیست تا تخفیفی مطلوب باشد و در باقی امثله یعنی الضاربك و الضاربك و الضاربك اشتباهی هست زیرا که چون اضافت نیست نون از بهر چه افتاد و جواب آنست که نون بمنزلت تنوین است و مود نیست بانفصال مابعد خود ز ماقبل خود پس با ضمیر متصل جمع نتواند شد زیرا که میان اتصال و انفصال منافات است پس حذف نون از جهت ضمیر است نه از جهت اضافت و قولی دیگر اینست که این ضمائر مجرورند با ضافت و حینند حذف نون ظاهر باشد اما در الضاربك و الضاربك و الضاربك برین قول اشکال باشد زیرا که این اضافت لفظی را هیچ تخفیفی نیست وجه اعتذار آنست که مثل الضاربك بتقدیر اضافت محمول است بر ضاربك که باتفاق مضاف است با ضمیر با آنکه این اضافت را هیچ تخفیفی نیست بلکه حذف تنوین و نون در مثل ضاربك و ضاربك از جهت اتصال ضمیر است و چون این ضمیر متصل شد با اسم فاعل بروجهی که مضاف الیه او باشد تنوین و نون محذوف شدند بواسطه اتصال ضمیر بنا بر آنچه گفته شد از منافاة میان اتصال و انفصال پس تخفیف درین صورت مقارن اضافت باشد نه از برای اضافت پس در اضافت با ضمیر

ای غلام زید * دوم معنی من و آن وقتی باشد که مضاف الیه از جنس مضاف باشد یعنی صادق باشد بر مضاف
 و اصل وی باشد چنانکه کوبی خاتم حدید حدید بر خاتم صادقست و اصل ویست و اضافت بمعنی من
 است ای خاتم من حدید * سیوم آنست که بمعنی فی باشد و آن وقتیست که مضاف ظرف باشد چنانکه ضرب
 الیوم یوم ظرف ضربست و اضافت بمعنی فی است ای ضرب فی الیوم و این قسم سیوم از اضافت قلیبست
 * و بعضی از نحویان گفته اند که اضافت بمعنی فی موجود نیست و مثل ضرب الیوم را تأویل کرده اند
 بآنکه یوم را تشبیه کرده اند بمضروب از برای مبالغه پس یوم فیه است مشبه بمفعول به و اضافت بمعنی
 لامست ای ضرب الیوم کو یا یوم مضروب شده است * و نحویان خلاف کرده اند که مضاف الیه مجرورست
 بحرف جر مقدر یا بمضاف * جهور بر آنند که عامل در مضاف الیه مضافست بنیابت حرف جر مقدر
 و تقدید اضافت معنوی اگر با معرفه است افاده کند تعریف مضاف را چنانکه کوبی غلام زید و مراد
 اشارتست بغلام معین و اگر بآنکه است افاده کند تخصیص مضاف را چنانکه کوبی غلام رجل اگر چه
 غلام در اینجا معین نیست لیکن تخصیص یافته است بآنکه غلامیت مرأه از وی نیست * و شرطها
 تجرید المضاف من التعریف * و ما اجازه الکوفیون من الثلاثة الاثواب و شبهه من العدد ضعیف *
 شرط اضافت معنویه آنست که مضاف مجرد گردانیده شود ز تعریف زیرا که اگر در مضاف تعریفی باشد
 بآلف لام یا بعلمیت اضافت وی بمعرفه جائز نباشد زیرا که من صاف مفید تعریف مضافست و تقدیر
 آنست که مضاف معرفه است بآلف لام یا بعلمیت مثلاً پس اضافت وی از برای تعریف لغو باشد زیرا که
 تعریف او حاصلست پس نشاید که گویند الغلام زید و نشاید که گویند زید کم الا وقتی که لفظ زید علم متعددی
 باشد و بلفظ زید مسمی زید کشند تا نکره شود و این اضافت او با ضمیر مفید تعریف او گردد بی این تقدیر
 و تنکیر زید اضافتش جائز نباشد زیرا که تعریف او بعلمیت حاصلست * و همچنین اضافت معرفه بآنکه
 جائز نباشد زیرا که این اضافت بآنکه مفید تخصیص مضافست و مضاف درین صورت تعریف
 دارد که اقوی از تخصیص است پس این اضافت بیکبار کی بی فائده باشد * و جماعتی کوفیان در اعدادی که
 مضاف باشند بمنیر خود و آن بمنیر معرف بلام باشد جائز داشته اند تعریف آن اعداد بلام چنانکه الثلاثة
 الاثواب و الاربعة الرجال و نظائر آن و این خلاف قیاس است چنانکه دانسته شد و مخالف استعمال
 فصحا است زیرا که استعمال ایشان ثلاثة الاثواب و اربعة الرجال الف و لام در مضاف که آن عددست
 * و اللفظة ان تكون صفة مضافة الى معمولها مثل ضارب زید و حسن الوجه و لا تقدیر الانحقیق فی اللفظ
 و من جملة جاز مررت بر رجل حسن الوجه و امتنع مررت برید حسن الوجه * اضافت لفظی آنست که
 مضاف صفتی باشد یعنی اسم فاعل یا اسم مفعول یا صفت مشبهه و آن صفت مضاف باشد بمعمول خود که
 آن مفعولست یا فاعل است چنانکه کوبی ضارب زید و حسن الوجه * و این اضافت لفظیه فائده نمی دهد
 الانحقیق در افظ نه تعریف در مضاف و اگر چه مضاف بمعرفه باشد و ازین جهت مثل حسن الوجه
 نکره باشد و صفت نکره واقع شود و نشاید که صفت معرفه شود پس جائز باشد که کوبی مررت بر رجل
 حسن الوجه و جائز نباشد مررت برید حسن الوجه زیرا که نکره صفت معرفه نشود * و جاز الضارب
 زید و الضارب زید و امتنع الضارب زید خلافاً للفراء * یعنی این ترکیب جائزست زیرا که تخفیف
 باضافت لفظی حاصلست که آن حذف نونست از الضاربان و الضاربون و نون تشبیه و جمع در اسم فاعل
 و اسم مفعول و صفت مشبهه کام باشد که عوض حرکتی و تنوینی بود که در واحد بوده است چنانکه

شود و اگر چه معطوف علیه منصوب باشد بنا بر آنکه معنی نفی نفییت آن حرف موجب باقی نماند پس عطف بر محل خبر باید کرد که آن رفعت بخبریت مبتدا چنانکه کوبی مازید قائما بل قاعد بل قاعدا بنصب جائز نباشد زیرا که معنی نفی که سبب عمل ماست باقی نماند اما لیس زید قائما بل قاعدا بنصب جائز باشد زیرا که عمل لیس از جهت معنی نفی نیست بلکه از جهت فعلیت است چنانکه دانسته شد ﴿الجرورات هو ما شتمن علی علم المضاف الیه و المضاف الیه کل اسم نسب الیه شیء بواسطه حرف جر لفظا و تقدیرا مراد﴾ الجرورات یا خبریست مبتداش محذوف یا مبتدایست خبرش محذوف چنانکه گفته شد در منصوبات و علی التقدیر بن هوراجعت باجرور که در ضمن مجرورات مذکور است ﴿و احتمال دارد که مجرورات مبتدا باشد و هو مبتداء دوم و ما شتمن خبر مبتداء دوم و مبتداء دوم با خبرش خبر مبتداء اول باشد و ضمیر هو که راجعت باجرورات مفرد مذکور است بنا بر آنکه ما شتمن بحسب لفظ مفرد مذکور است و اگر چه بحسب معنی جمع مؤنث است و هرگاه که ضمیر متوسط شود میان مؤنثی و مذکری که عبارت باشند از یک چیز آن ضمیر را تذکیر و تأنث جائز باشد کوبیا چنین گفته است که الجرورات هی اسماء شتمن علی علم المضاف الیه ﴿و علم مضاف الیه جرست چنانکه در صدر کتاب معلوم شد و مراد از مضاف الیه در بن مقام هر اسمیست که نسبت کرده شده باشد با و چیزی بواسطه حرف جری که ملفوظ باشد یا مقدر و مراد باشد چنانکه مررت زید مرور بواسطه حرف جر منسوب شد زید پس منسوب الیه چیزی باشد بواسطه حرف جر ملفوظ ﴿و همچنین غلام زید غلام منسوب شده است زید بواسطه حرف جر مقدر که آن لامست و در بن مقام مرادست زیرا که اثر وی که جرست باقیست ﴿و قید مراد احتراز است از مفعول فیه و مفعول له که حرف جر آنجا مقدر است لیکن مراد نیست بنا بر آنکه اثر او باقی نیست و استعمال لفظ مضاف و مضاف الیه و اضافت در آن صورتست که حرف جر مقدرست و مرادست نه در آن صورت که حرف جر ملفوظست چون مررت زید و اگر چه عند التحقیق مضاف الیه بآن معنی است که گفته شد ﴿فالتقدیر شرطه ان یکون المضاف اسم مجرد اتونیه لاجلها ﴿چون دانسته شد که مطلق اضافت بر دو قسمست یکی بلفظ حرف جر و دیگری بتقدیر حرف جر و در قسم اول بحثی نبود از جهت اضافت غیر آنکه حرف جر مابعد خود را مجرور کند چنانکه در مباحث حروف معلوم شود از بن جهت حرف تخصیص کرد قسم دوم را بذکر از برای بیان احکام اقسامی که متعلقست بوی و شرط اضافتی که بتقدیر حرف جرست آنست که مضاف اسمی باشد مجرور کرده از تنوین و قائم مقام تنوین از بهر اضافت ﴿و هی معنوی و لفظیه فالاول ان یکون المضاف غیر صفة مضافه الی معمولها ﴿و این اضافت که بتقدیر حرف جرست بر دو قسمست یکی معنوی و دیگری لفظی و اضافت معنوی آنست که مضاف در وی اسمی باشد مغایر صفتی که مضاف با معمول خود باشد پس شاید که مضاف در معنوی اسمی باشد غیر صفت مطلقا چنانکه در غلام زید و خاتم حدید و شاید اسمی باشد که آن اسم صفتست لیکن آن صفت مضاف با معمول خود نباشد چنانکه کوبی مصارع مصر ﴿و هی اما بمعنی اللام فی اعداد جنس المضاف و ظرفه او بمعنی من فی جنس المضاف او بمعنی فی فی ظرفه و هو قلیل مثل غلام زید و خاتم فضة و ضرب الیوم و تقید تعریفامع المعرفة و تخصیصامع النكرة ﴿اضافت معنوی بر سه قسمست ﴿یکی بمعنی لام و آن وقتی باشد که مضاف الیه جنس مضاف نباشد یعنی صادق بر مضاف نباشد و همچنین مضاف الیه ظرف مضاف نیز نباشد چنانکه غلام زید که زید بجنس غلام نیست یعنی صادق بر وی نیست و نه ظرف غلام است پس اضافت غلام زید بتقدیر لامست

دو نیست که آن نصبت در معطوف * دوم عطف بر محل بعید که آن رفعت مثل قول شاعر * لا اب و ابنا
 مثل مروان و ابنه * اگر کوبی تو لا اب و ابن جائز نباشد و مثل اباله اصل لا اباله لا اب له است و این مفرد
 نکره است . بنی بر قبح بلا وله خبر وی است ای لا اب حاصل له لیکن او را مشارک نیست با مضاف در
 اصل معنی که آن نسبت اب است یا صاحب ضمیر پس ازین جهت الف زیاده کردند کویا که اب مضافست
 و مستحق نصبت بالف و نمی شاید که لا اباله مضاف باشد حقیقتا زیرا که وجود لام در لفظ مانعست
 از اضافت وجه گونه مضاف که اگر مضاف بودی بضمیر معرفه بودی و رفع و تکریر واجب شدی
 * و همچنینست حال در لا غلامی له یعنی او نیز مشارکت دارد با مضاف در اصل معنی که آن نسبت غلامین
 است بان ضمیر که بعد از لامست پس بنابرین مشابهت نون را از وی انداخته اند نه از جهت آنکه مضافست
 حقیقتا بلکه اصل وی لا غلامین له است چنانکه در لا اباله گفته شد * و من نمه لم یجز لا ابافیها و ایس
 بمضاف لفساد المعنی خلافا لسیبویه * از اینجا که زیادتی الف در اباله و حذف نون در غلامی له بواسطه
 مشاکت ایشانست با مضاف در اصل معنی چنانکه گذشت جائز نیست که در لا ابافیها الف زیاده کنند
 و گویند لا ابافیها زیرا که اضافه اب بدار بمعنی ممکن نیست پس لا ابافیها را مشارکت با مضاف در اصل
 معنی نباشد پس الف زیاده نتوان کرد علی التشبیه بالمضاف * و همچنین در لاریقین علیها ای علی الدار
 او علی المرأة و الا تمتعه حذف نون جائز نباشد زیرا که اضافت رقیقین بمعنی علی متصور نیست پس
 او را مشارکت در اصل معنی با مضاف نباشد پس حذف نون علی التشبیه بالمضاف جائز نباشد چنانکه
 در غلامی له جائز بود * و ایس بمضاف مثل لا اباله و لا غلامی له از قبیل مضاف نیستند بسبب آنکه معنی فاسد
 شود زیرا که اگر مضاف بودی رفع و تکریر واجب شدی از جهت آنکه ابامعرفه بودی و مقصود
 از لا اباله نفی اب منکرست یعنی جنس است زیرا که معنی اینست که هیچ اب نیست او را و همچنینست
 سخن در لا غلامی له که مقصود نفی غلامین است پس اگر مضاف بودی غلامین معرفه شدی و رفع و تکریر
 واجب بودی پس آنچه سیبویه گفته است که این از قبیل مضافست و اظهار لام از برای تأکید اضافه
 صحیح نیست * و قد یحذف اسم لافی مثل لا علیک ای لا بأس علیک * گاه باشد که اسم لا انداخته شود
 چنانکه در لا علیک ای لا بأس علیک * خبر ما و لا المشبهین بلیس هو المسمند بعد دخولهما و هی لافه
 اهل الحجاز * از جمله منصوبات خبر ما و لا المشبهین بلیس است و مشابهت ما بلیس بیشترست از
 مشابهت لا زیرا که ما برای نفی حالت همچون بلیس و ازین جهتست که عمل لانا درست و اعمال ما و لا
 بعمل لیس لغت اهل حجازست و قرآن ماین واردست قوله تعالی (ما هذا بشرا * ما هن امانهم) و در لغت
 بنی نیم لا و ما را علی نیست زیرا که ایشان داخل میشوند در اسماء و در افعال عمل ندارند پس همچنین
 در اسماء نیز عمل نکنند * و اذ ازیدت ان مع ما و انتقض النفی بالا و تقدم الخبر بطل العمل و اذا عطف علیه
 بموجب قارفع * هرگاه که زیاده کرده شود لفظ این بعد از کلمه ما عمل وی باطل شود زیرا که او حامل نیست
 ضعیف پس هرگاه که فاصله شود در میان وی و میان معمول عمل تواند کرد * و همچنین هرگاه که معنی نفی
 منقض گردد بالا عمل وی باطل شود چنانکه دانسته شد در مازید الاقام * و همچنین اگر خبر مقدم
 شود بر اسم عمل باطل شود زیرا که چون عامل ضعیفست وقتی عمل تواند کرد که معمولین بترتیب باشد
 و هرگاه که در معمولین ترتیبی شود عامل از عمل فروماند چنانکه کوبی ما قائم زید و هرگاه که عطف
 کرده شود بر خبر ما بحر ف عطفی موجب دلالت کند بر ثبوت ما بعد خود در معطوف رفع واجب

الابالله در اینجا پنج وجه جازئ باشد * اول آنکه هر دو لا از برای نفی جنس باشد و هر دو مفرد نکره مبنی باشد بر قتح و این وجه ظاهر است * وجه دوم آنکه لای اول نفی جنس باشد و اسمش مبنی بر قتح و لای دوم زائد باشد از برای تذکیر نفی و آنرا لای مذکره نفی خوانند و مابعد لای مذکره منصوب باشد منون معطوف بر لفظ اسم لای اول زیرا که قحطه بنایی بسبب عروض تشبیه است بحرکت اعرابی و شاید که معطوف باشد بر محل قریب اسم لای اول که آن نصبست بکلمه لا * وجه سوم بر همین نسق است که در دوم کفتم لیکن مابعد لای مذکره مرفوع باشد بر محل اسم لای اول * وجه چهارم آنست که مابعد هر دو لا مرفوع باشد از جهت موافقت با سؤالی که این سخن جواب آنست کویا سائل گفته است أحول وقوة بغیر الله و حیثند لاحول ولا قوة الابالله جواب او باشد پس از برای مطابقت میان سؤال و جواب مابعد هر دو لا مرفوع باشد * و در مثل لارجل اگر چه تقدیر سؤال توان کرد لیکن اینجا رعایت مطابقت نکرده اند زیرا که اهتمام به مطابقت میان سؤال و جوابی که در وی تعددی و تکثری زیاده از اهتمام است بمطابقت میان سؤال و جوابی که در وی تعددی و تکثری نباشد * وجه پنجم آنست که لای اول بمعنی لیس باشد و اسم مرفوع و منون باشد و لای دوم برای نفی جنس باشد و اسمش مبنی بر قتح و این ضعیفست از جهت آنکه لا بمعنی لیس نادر الاستعمال است و چون حول وقوة يك معنیست ازین جهت الابالله که استثنای مفرغست خبر هر دو است و احتیاج نیست که از برای لاحول خبر دیگر تقدیر کنند * و اذا دخلت الهمزة لم تغير العمل و معناها الاستفهام والعرض والتثنية * چون همزه داخل شود بر لای نفی جنس حال اسم لا متغیر نشود بواسطه همزه کر مبنی باشد باقی ماند بر بنای خود و اگر معرب باشد باقی ماند بر اعراب خود * و بعضی توهم کرده اند که چون همزه در آید در لای که اسم او مبنی است آن اسم را متغیر گردانند از بناء اعراب بنصب چنانکه شاعر گوید * الارجلا جزاه الله خیرا * و این استنشاء صحیح نیست زیرا که تقدیر کلام اینست که الاترونی رجلا پس این لانه نافية جنس است بلکه لای نفیست که داخلست بر سرفصل و رجلا مفعول آن فعل مقدرست و معنی همزه که داخل شود بر لای نافية جنس یا استفهام است چون الارجل فی الدار * یا عرض است چنانکه کوی الاتزل منك ههنا * یا تمنی است چنانکه الاماء اشربه در موضعی که طمع وجود آب نیست * و نعمت المبنی الاول مفرد یا بلبه مبنی و معرب رفعا و نصبا مثل لارجل ظریف و ظریف و ظریف * اسمی که مبنی است بلا چون صفت اول باشد نه ثانی و ثالث و آن صفت اول مفرد باشد نه مضاف و نه شبه مضاف باشد با آن اسم مبنی یعنی در میان ایشان فاصله نباشد در آن صفت سه وجه جازئ است * یکی بناء بر قتح چنانکه لارجل ظریف از جهت آنکه این صفت بحسب معنی از تنه موصوفست و نفی بلا واقع برین مجموعست پس کوی آخر اسم لا آن صفتیست پس همچو اسم مبنی شود بر قتح * دوم اعراب بر رفع از جهت حل بر محل بعید * سیوم اعراب بنصب از جهت حل بر لفظ یا محل قریب * والا فالاعراب * یعنی هرگاه که نعت نعت مبنی نباشد یا نعت اول نباشد بلکه ثانی یا ثالث باشد یا نعت اول مفرد نباشد یا متصل با آن مبنی نباشد بلکه میان ایشان فاصله باشد فحیثند در هر یکی ازین اقسام اعراب ثابت باشد بر رفع و نصب و بناء جازئ نباشد چنانکه کوی لا غلام رجل ظریف و ظریف و لارجل حافل ظریف و لارجل ذمال و ذومال و لارجل فیها ظریف و ظریف * و العطف علی اللفظ و علی المحل جازئ مثل لآب و ابنا و مثل لآباله و لا غلامی له جازئ تشبیه اله بالمضاف لمشارکنه له فی اصل معناه * عطف بر اسم لامبنی بر دو وجه جازئ است * یکی عطف بر لفظ یا محل قریب که حکم هر

اول و در جزاء محذوف بسیار شد پس این هر دو وجه متوسط اند میان وجه اول و عکس و بوجب الحذف فی مثل امانت منطلقا انطلقت ای لان کنت و واجبست حذف عامل خبر کان در مثل امانت منطلقا انطلقت و اصل کلام چنین بوده است که لان کنت منطلقا انطلقت لام از سر آن انداخته شد که این قیاسیست هر دو فعل کان انداخته شد و حده پس فاعلش که تا بود ضمیر منفصل کشت و عوض این فعل محذوف مار آمده آورده شد و نون آن اندر میم مدغم کشت پس چنین شد امانت منطلقا انطلقت و چون کلمه ماء عوض فعلست ذکر آن فعل جائز نباشد و نظیر این عبارت قول شاعر است * انا خراشة امانت ذانفر * فان قومی لم یأکلهم الضبع * اسم ان و اخواتها هو المسند بعد دخولها مثل ان زیدا قائم * اسم ان و اخوات در اصل مبتدأ و خبر بوده است که این حروف مشبهه او را از رفع نصب آوردند و حیثند او را اسم این حروف خوانند پس اسم این حروف مسند الیه باشد بعد از دخول این حروف چنانکه گذشت و مباحث این حروف مشبهه مستوفی مذکورست در مباحث حرف در او آخر کتاب * المنصوب بلا التي لنفی الجنس هو المسند بعد دخولها بلیه مانکره مضافا و مشبها به مثل لا غلام عندک ولا عشرین در همالک * کلمه لانفی جنس عمل ان میکنند بنا بر محل نقیض بر نقیض یا نظیر بر نظیر زیرا که ان از برای تأکید اثباتست و لا از برای تأکید نفی پس او نیز از دو اخل مبتدأ و خبرست لیکن عمل وی که آن نصبست در بعضی مواضع ظاهر میشود بدیهه شرطه یکی آنکه میان لا و اسم وی فاصله نباشد * دوم آنکه آن اسم نکره باشد * سیوم آنکه آن نکره مضاف باشد یا شبیه مضاف و ازین جهت گفت المنصوب بلا التي الی آخره * مثال اول از آن مضافست و دوم از آن مشبهه مضاف * فان کان مفردا فهو مبنی علی ماینبص * اگر اسم لا مفرد نکره باشد مبنی شود بر آن چیزی که نصب او در حالت اعراب بر آن چیز بوده باشد پس لا بر رجل مبنی شود بر قحوه و لا بر جلین مبنی شود بر یا * و بنا سبب اسم لا در حالتی که مفرد نکره باشد تضمن معنی حرفست زیرا که لا بر رجل بمعنی لا من رجل است و هرگاه که اسم متضمن معنی حرف شود مبنی گردد * و ان کان معرفة او مفصولا بینه و بین لا واجب الرفع و التکریر و مثل قضیه و لا ابا حسن لهما تناول * و اگر اسم لا معرفه باشد خواه مضاف خواه مفرد و خواه فاصله باشد لا و آن معرفه و خواه نباشد واجب شود رفع آن معرفه زیرا که کلمه لا را در معرفه عمل نیست تا منقطع باشد مرتبه و از مرتبه ان و واجب شود تکریر معرفه چنانکه کوبی لا زیدی الدار و لا عمرو و این تکریر و واجبست از جهت آنکه لا در اصل از برای نفی جنس است و در جنس تعدد هست و چون در معرفه تعدد نیست تکریر قائم مقام تعدد جنسی باشد * و همچنین اگر میان لا و میان اسم وی فاصله شود در اینجا نیز رفع و تکریر واجبست چنانکه کوبی لا فیها رجل و لا امرأه بنا بر آنکه این کلام جواب آنست که شخصی کویدا فیها رجل او امرأه پس از برای مطابقت میان جواب و سؤال واجب شد در مفصول رفع و تکریر * در تأویل قضیه و لا ابا حسن لها آنست که و لا مثل ان حسن و مثل باضافت الی المعرفة معرفه نمیشود پس واجب شود نصب وی بفقحه و چون مثل را که مضافست انداخته اند و مضاف الیه قائم مقام وی شد اعراب مضاف را پوشد که او نصب است لیکن نصب اینجا با آنست و در مضاف بفقحه و این سخن عمرست رضی الله عنه در علی رضی الله عنه ای هذه قضیه اولنا قضیه و لا مثل علی حاصل لها و اگر این تأویل نبودی رفع و تکریر لازم شدی پس چنین بایستی گفت و لا ابو حسن لها و لا معاذ * و فی مثل لا حول و لا قوة الا بالله خسته و وجه فقهما و نصب الثاني و رفعه و رفعهما و رفع الاول علی ضعف و قبح الثاني * هرگاه که کلمه لا با مفرد نکره مکرر شود و ثانی معطوف باشد بر اول چنانکه کوبی لا رجل فی الدار و لا امرأه * و لا حول و لا قوة

غیر و صفت آلهه است که جمع منکور غیر محصور است و چون الاحرف است و قابل اعراب نیست آن اعرابی که حق
غیر بود بر ما بعد الا انداخته شد و وضعف فی غیره و اعراب سوی و سواء النصب علی الظرف علی الاصح
و جل الابر غیر در وقتی که تابع جمع منکور غیر محصور نباشد ضعفست زیرا که در آن موضع استثناء
ممکنست و جل الابر اصل خود اولیست چنانکه در قول شاعر و کل اخ مفارقه اخوه * امرایک
الا الفرقدان * الادرا بنجامعنی غیر ست و صفت کل است که مرفوعست و اعراب رفع انداخته شد بر ما بعد
الا که فرق دانست و اصل آن بود که الاستثناء باشد و چنین گویند الا الفرقدین زیرا که کل اخ عامست همه
برادران ریس فرقدین در اینجا داخل باشد متصل باشد و الله اعلم * و اعراب سوی در ما تقدم ذکر کردیم
که اعراب سوی و اخوات وی در استثناء نصب است بر ظرفیت مقدره پس معنی جاء فی القوم سوی زید
آنست که آمدند همه قوم بجای زید یعنی زید نیامد و این ظرفیت مقدرست نه محقق و این نصب در مقصور
تقدیری باشد و در محدود افعلی و بعضی گفته اند که حکم سوی و اخوات وی در اعراب حکم غیرست
در استثناء و این قول اصح است خبر کان و اخواتها هو المند بعض دخولها مثل کان زید قائما و امره
کامر خبر مبتدأ و یتقدم علی اسمها معرفة * و از جمله منصوبات ملحقه خبر کان و اخواتست و آن مسند است بعد
از دخول کان و اخوات وی و این مسند که خبر کان است در اصل خبر مبتدأ بوده است چون کان در آمد
مبتدأ فاعل او شد و او را اسم کان خوانند و چون کان با فاعل خود کلامی تام نیست او را فصل ناقص
گویند و خبر مبتدا خبر کان باشد و منصوب کشت علی الفشیه بالمفعول * و ازین جهتست که حال خبر کان
همچون حال خبر مبتدأست در آن احکامی که در خبر مبتدأ معلوم شد پس خبر کان مفرد باشد و جمله باشد
و در جمله ناچار باشد از عائدی چنانکه آنجا معلوم شد لیکن خبر کان چون مرفعه باشد جائز باشد که بر اسم
کان مقدم شود و اگر چه در مبتدأ و خبر این جائز نیست زیرا که اسم و خبر اینجا در اعراب مختلفند پس
بتقدیم اشتباه نشود چنانکه در مبتدأ و خبر می باشد و همچنین است حال در متساوین که اینجا تقدیم خبر
بر اسم جائزست و در مبتدأ جائز نیست بنا بر آنکه اعراب اسم و خبر مختلف اند بخلاف اعراب مبتدأ و خبر
و این جواز تقدیم خبر بر اسم وقتی باشد که هر دو را یک اعراب لفظی باشد و قد یحذف عامله فی مثل الناس
مجزیون بأعمالهم ان خیرا فخیروا ان شرافشر و یحوز فی مثلها اربعة اوجه * گاه باشد که انداخته شود عامل
خبر کان بر سبیل جواز در مثل الناس مجزیون بأعمالهم ان خیرا فخیروا * و المرءه مقتول بمقتل به ان سیفا سیف
و ان خیرا فخیروا * و در مثل این چهار وجه جائزست نصب اول و رفع ثانی و عکس او و نصب هر دو
و رفع هر دو و اقوی وجوه وجه اولیست و تقدیر کلام اینست که ان کان علمهم خیرا فخیروا * هم خیر پس
در شرط کان با اسم خود محذوفست و خبرش اقی و در جزاء مبتدأ محذوفست و خبرش باقی پس محذوف در کلام
اندکست و معنیست در غایت صحت * و عکس وجه اول اضعف و وجه اربعه است و تقدیر کلام اینست ان کان
فی علمهم خیر کان جزاؤهم خیرا پس در شرط کان با خبر وی که جار و مجرورست محذوفست و اسمش باقی و در
جزاؤ کان با اسم خود محذوفست و خبر او باقی پس درین وجه حذف بسیارست و معنی وی نیز ضمیمهست زیرا که
هر گاه که در عمل نیکی باشد لازم نیست که همه جزا ایشان خیر باشد و آن دو وجه دیگر متوسط اند میان قوه
و ضعف و تقدیر کلام بر وجه رفع هر دو اینست که ان کان فی علمهم خیر فخیروا * هم خیر پس درین شرط محذوف
بسیارست و در معنی نیز ضمیمهست و جزاء در حذف بر حال وجه اولیست و تقدیر کلام بر وجه نصب
هر دو اینست که ان کان علمهم خیرا فکان جزاؤهم خیرا پس درین شرط حذف همچنانست که در وجه

نباشد نقض نفی را در صورت لیس زیرا که آن معنی که لیس از جهت او عمل میکنند که آن فعلیست باقیست بحال خود پس ابدال مستثنی از لفظ خبر لیس جائز باشد و اگر چه این معنی در خبر مجاز نیست و از اینجا که عمل ما از جهت نفی است و عمل لیس از جهت فعلیت جائز است که لیس عمل کند در خبر خود که بعد از الا واقع باشد چنانکه کوی لیس زید الا قائما بنصب قائما بر آنکه خبر لیس است و منسوبست بوی از جهت فعلیت و جائز نیست که کلمه ما عمل کند در خبر خود که بعد از الا باشد چنانکه کوی ما زید الا قائما زیرا که الا معنی نفی را نقض کرد پس نشاید که کلمه ما عمل کند در مابعد الا و منصوب گرداند او را بر آنکه خبر او است زیرا که سبب عمل وی نفیست و نفی باقی نماند پس عمل وی متصور نکردند و مخفوض بعد غیر و سوی و سواء و بعد حاشا فی الا کثر مستثنی مجرور است بعد از غیر و سوی و سواء و آنکه مضاف الیه است و مستثنی مجرور است بعد از حاشا در اکثر لغات زیرا که حرف جر است و در بعضی لغات حاشا فعل است و مابعد او منصوبست بآنکه مفعولست چنانکه در عدو خلا گفته شد بر اکثر لغات و اعراب غیر کما مراب المستثنی بالا علی التفصیل و غیر صفات علی الا فی الاستثناء کما جلت الاعلیها فی الصفة اذا كانت تابعة لجمع منکور غیر محصور لتعذر الاستثناء مثل لو کان فیہما آلهة الا الله لفسدتا لفظ غیر چون در استثناء واقع شود بجای الامستثنی مجرور گرداند بآنکه مضاف الیه او است چنانکه دانستی اما اعراب لفظ همان اعراب باشد که مابعد الا راست در استثناء کویا که غیر چون مابعد لا را مجرور گرداند اعراب او را قبول کرد چنانکه کوی جانی القوم غیر زید احد و ما جانی غیر زید احد و ما جانی احد غیر جار بنصب غیر و چنانکه کوی ما جانی احد غیر زید بنصب غیر علی الاستثناء و بر رفع او علی البدل و چنانکه کوی ما جانی غیر زید بر رفع علی الفاعلیه و در سوی اعراب ظاهر نشود و در سواء ظاهر شود و بعضی گفته اند که آن اعراب نصب لفظی باشد علی الظرفیة و در سوی نصب تقدیری باشد هم علی الظرفیة زیرا که معنی جانی سواء الا زید آنست که قوم آمدند بجای زید یعنی زید نیامد و بعضی دیگر گفته اند کلمات بمعنی غیر اند و اعراب ایشان غیر است لفظا یا تقدیرا و اصل غیر آنست که صفت شود چنانکه جانی رجل غیر زید و استعمال وی برین وجه در کلام عرب بسیار است و گاه باشد که غیر محمول شود بر الا و مستعمل گردد در استثناء و مابعد الا را مجرور گرداند باضافت و اعراب مابعد الا را خود قبول کند چنانکه گفته شد و اصل الا آنست که استثناء باشد چنانکه دانستی و گاه باشد که الا محمول گردد بر غیر و صفت شود و حینئذ اعراب غیر بر مابعد الا نهاده شود و این که الا محمول شود بر غیر و صفت باشد و قیست که الا در پس جمعی باشد منکور یعنی نکره غیر محصور یعنی شمرده و معین نباشد چنانکه کوی جانی رجال الا زید و جل الا اینجا بر صفت از جهت آنست که مستثنی منه متعدد است زیرا که در استثناء متصل باید که مابعد الا داخل باشد بقیقین در مقابل الا و درین مثال زید پیشاید که داخل باشد درین جماعت رجال و میشاید که داخل نباشد پس هیچکدام ازین دو قسم استثناء منکر نباشد بخلاف آنکه کوی جانی الرجال الا زید که اینجا الرجال معرف بلام شامل همه است پس زید داخل باشد در وی بقیقین و استثناء متصل باشد و جمع منکور را تقیید کرد بغیر محصور از جهت آنکه اگر محصور باشد استثناء در وی جائز نباشد چنانکه زید علی عشرة دراهم الا واحد او اثین الی غیر ذلک زیرا که یکی و دو و غیر آن از اعداد تانه همه درده داخل اند بقیقین و از جمله امثله الی محمول بر صفت قول باری تعالی است (لو کان فیہما آلهة الا الله لفسدتا) الا اینجا بمعنی

ما زال زید الاعالما ﴿ و از اینجا که حذف مستثنی منه در کلام موجب جائز نیست الاوقتی که معنی مستقیم باشد ظاهر شده که ما زال زید الاعالما جائز نباشد زیرا که ما زال در معنی اثبات است از جهت آنکه نفی نفی راجع باثبات است ﴿ و ازین کلام که موجب است معنی مستقیم نمی شود زیرا که معنی اینست که زید را همیشه همه چیز بود الا عالم نبود و این معنی درست نیست زیرا که محالست که زید را همه صفات متضاده ثابت باشد الا این یک صفت که علمست ﴿ و اذا تعذر البذل علی اللفظ فعلی الموضع مثل ما جاء فی من احد الا زید ولا احد فیها الا زید و ما زید شیئا الا شیء لان من لا تزاد بعد الاثبات و ما ولا لا تقدیران عاملین بعده لانهم اعملا لانی و قد انتقض بالاختلاف لیس زید شیئا الا شیئا لانها علمت للفعلیة فلا اثر لانتقض معنی النفی لبقاء الامر العاملة هی لاجله و من ثمة جائز لیس زید الا قاعما و امتنع ما زید الا قاعما ﴿ چون متعذر شود در بدل کردن بواسطه مانعی از حل کردن مستثنی بر لفظ مستثنی منه واجب شود حل کردن بر محل چنانکه کوی ما جانی من احد الا زید اگر زید را منصوب کردانی در استناد را اینجا بحثی نیست ﴿ اما اگر خواهی که زید را بدل کردانی از احد جائز نباشد حل کردن بر لفظ احد تا زید مجرور باشد زیرا که احد مجرور است بمن زائده از برای مبالغه در استغراق پس اگر بدل از لفظ وی باید که من مقدر باشد بعد از الای که درین موضع از برای اثبات است پس لازم آید زیادی من در اثبات و این جائز نیست پیش جهور چنانکه بیاید و حیث مذمتین کرد که زید را حل کنند بر محل من احد که آن رفعت زیرا که فاعلست و چنین گویند الا زید ﴿ و چنانکه کوی لا احد فی الدار الا زید چون زید را بدل کردانی از احد نشاید که حل کنی بر لفظ وی که مفتوح است و اگر چه این فحیه شبیهست بحرکت اعرابی زیرا که سبب این فحیه کلمه لاست و عمل وی از جهت نفی و معنی نفی منتقض شده است بالا پس کلمه لا را تقدیر نتواند کرد بعد از الا بروجهی که شبه عمل از وی صادر شود ﴿ و همچنین نشاید حل کردن بر محل قریب وی که آن نصب است بکلمه لا زیرا که چون معنی نفی شکسته شد متصور نکردد عمل لا در ما بعد الا پس نشاید که بدل منصوب باشد بلی بدل را حل باید کردن بر محل بعد که رفعت علی الابتداء و چنین باید گفت که الا زید ﴿ و چنانکه کوی ما زید شیئا الا شیء لا یعبأ به اینجا بدل را حل بر لفظ مستثنی منه نتوان کرد زیرا که عامل آن لفظ که کلمه ماست از جهت نفی و آن نفی منتقض شد بالا پس متصور نکردد تقدیر کلمه ما بعد از الا بروجهی که اثر عمل وی در بدل ظاهر شود بلکه واجب شود حل کردن بدل بر محل مستثنی منه که آن شیء است و آن رفعت علی انه خبر المبتدأ بخلاف یعنی بدل را حل کردن بر لفظ جائز نیست در صورتی که عامل در مستثنی ما و لاست چنانکه گفته شد ﴿ و این بخلاف لیس است که در اینجا جائزست حل کردن بر لفظ چنانکه کوی لیس زید شیئا الا شیء لا یعبأ به و حل کنی مستثنی را بر بدل از لفظ مستثنی منه بآنکه عامل در مستثنی منه لیس است که بمعنی نفی است ﴿ و فرق میان لیس و ما بمعنی لیس از آن جهتست که عمل ما بواسطه معنی نفی است و بس و آن شکسته شد بالا پس بمنع شد اثر عمل ما بعد از الا بطریق بدلیت از لفظ معمول ما که قبل از الاست ﴿ و عمل لیس از جهت فعلیت است نه از جهت معنی نفی پس جائز نباشد که کوی لیس زید شیئا الا شیء لا یعبأ به و ما بعد الا را بدل سازی از لفظ ما قبل الا که معمول لیس است زیرا که اگر چه معنی نفی منتقض شد بالا لیکن عمل لیس از جهت فعلیت اوست پس لیس بمنزلت فعلیست که در وی نفی داخل شده باشد مثل لا یكون و ما کان پس کویا که چنین گفته ما کان زید شیئا الا شیئا لا یعبأ به و این الانتقض کرد معنی نفی را که در سر کان است و معنی کان را نقض نکرد بلکه او باقیست بحال خود پس عمل کند در ما بعد الا پس هیچ اثری

مستثنی منصوب باشد وقتی که بعد از الا غیر صفت باشد در کلامی موجب چنانکه مذکور شد که آن جانی
 القوم الازید است * و مراد از کلام موجب آنست که نفی و نهی و استفهام نباشد * و همچنین منصوب
 باشد مستثنی هرگاه که مقدم شود بر مستثنی منه چنانکه کوبی ما جانی الازید احد * و اگر الا مؤخر
 بودی از احد در زید دو وجه جائز بودی نصب علی الاستثناء و رفع علی البدل * و همچنین اگر مستثنی
 منقطع باشد منصوب باشد بر اکثر لغت و در لغت بعضی از عرب در استثناء منقطع غیر نصب نیز آمده
 است چنانکه ما جانی احد الا حار بر رفع حار بنا بر آنکه بدلت از احد و این لغت ضعیف است زیرا که
 هیچ بدل انجام منصرف نیست غیر بدل غلط و آن کلامی باشد که بطریق سهو و غفلت صادر شده باشد
 و استثناء منقطع در کلامی می باشد که بطریق رویت و طعنان صادر شده باشد * و همچنین مستثنی
 منصوب باشد اگر واقع شود بعد از خلا و عدا در اکثر لغت بنا بر آنکه این هر دو فعل ماضی اند من
 عدا بعد و عدا ای جاوزه و خلا یخلو خلوا و فاعل ایشان در ایشان مستتر است و ما بعد ایشان
 منصوب است با آنکه مفعول به است چنانکه کوبی جانی القوم خلا زید او عدا زید ای خلا الجانی او عدا
 الجانی زید * و در بعضی از لغات این هر دو حرف جر اند و ما بعد ایشان مجرور بایشان * و همچنین مستثنی
 منصوب باشد در همه لغات وقتی که واقع باشد بعد از ما عدا و ما خلا زیرا که برین تقدیر فعلیت خلا
 و عدا محقق است از جهت آنکه کلمه ما مصدریست داخل نمیشود الا در فعل و این ماه مصدری
 مقتضی تقدیر زمانست چنانکه کوبی جانی القوم ما عدا زید و ما خلا زید ای جانی القوم
 زمان عدو الجانی ای مجاوزته زید او زمان خلوه زید * و همچنین مستثنی باشد بعد از ایس
 و لایکون زیرا که هر دو فعل ناقص اند و فاعل ایشان در ایشان مضمر است و ما بعد ایشان منصوب است
 با آنکه خبر ایشان است چنانکه کوبی جانی القوم لیس زید او لایکون زید ای ایس الجانی او لایکون
 الجانی زید * و بجزوفیه نصب و مختار البدل فیما بعد الا فی کلام غیر موجب و ذکر المستثنی منه مثل
 ما فملوه الا قلیل و الا قلیلا * و جائزست در مستثنی نصب و مختارست در وی بدل وقتی که واقع
 باشد بعد از الا در کلام غیر موجب تام یعنی مستثنی منه مذکور باشد چنانکه کوبی ما جانی احد الازید بر رفع
 علی البدلیة و الازید انصب علی الاستثناء * و ما مررت باحد الازید یجر علی البدلیة و الازید انصب علی
 الاستثناء * و ما رأیت احدا الازید انصب یا بطریق بدلیت و این مختارست یا بطریق استثناء و این
 جائزست * و بعرب علی حسب العوامل اذا کان المستثنی منه غیر مذکور و هو فی غیر الموجب لیفید مثل
 ما ضربنی الازید الا ان یستقیم المعنی نحو قرأت الایوم کذا * اعراب داده شود مستثنی بر حسب عوامل وقتی که
 مستثنی منه مذکور نباشد و این که مستثنی منه در کلام مذکور نباشد و مستثنی اعراب داده شود بحسب عوامل
 در کلامی غیر موجب می باشد تا فائده بدهد و معنی صحیح از آنجا مفهوم گردد چنانکه کوبی ما جانی الازید
 ای ما جانی احد الازید نیامد پیش من هیچ کس الازید و این معنی درستست * و نشاید که در کلام
 موجب باشد زیرا که آنجا معنی درست مفهوم نکردد پس نشاید که کوبی جانی الازید یعنی همه کس آمدند
 پیش من الازید و این معنی درست نیست بلی شاید که در بعضی مواضع مستثنی منه انداخته شود
 از کلامی موجب و مستثنی معرب گردد بحسب عوامل بنا بر آنکه در آن مواضع معنی مستقیم مفهوم
 شود از آن کلامی موجب چنانکه کوبی قرأت الایوم الجمعة ای قرأت کل یوم من ایام الاسبوع الایوم
 الجمعة و این معنی درستست که او در همه روزهای اسبوع خوانده الازید جمعه * و من ثمة لم یجز

تمام دارد بهر دو طرف پس میشاید ابوة را جل کردن بر ابوة ما انتصب عنه که متعلق است بفرزندوی
و میشاید جل کردن بر ابوة پدروی که تعلق تمام دارد بوی بخلاف علم که او صفت نیست حقیقی قائم بعالم
و اورا تعلق و اضافتی هست با معلوم پس صحیح نیست که گویند خوش شد زید از جهت علمی که قائم است
بذات وی و نوع تعلق دارد بمعلوم و صحیح نیست که گویند خوش زید از جهت علمی که قائم است بعمر و
نوع تعلق دارد با زید که معلوم آن علمت و این معنی با ندک تأملی ظاهرست و الله اعلم بالصواب
و هرگاه که تمیز از شبه صفت باشد آن صفت بر ما انتصب عنده باشد و مطابق او باشد در افراد و تنبیه
و جمع و درند کبر و تأیید چنانکه کویی لله در زید فارسی و در زیدین فارسی و در زیدین فواریس
و مراد تعجب است از فرو سبت ما انتصب عنه یعنی خدای راست بسیاری خیر و خوبی فرو سبت زید و نسبت
بباری تعالی از جهت آنست که خالق غرائب و عجائب اوست و واحتمالات الحال که یعنی آن صفت
احتمال دارد که حال باشد پس در الله در زید فارسی و در قال الله عن قائل فارسی عبارتست از زید و قائل عبارتست
از الله تعالی پس اگر جل کرده شود بر تمیز معنی آن باشد که الله در فرو سبت زید و عن قائله الله و اگر جل
کرده شود بر حال معنی این باشد که الله در زید حال کونه فارسی و عن الله حال کونه قائل و لا یقدم التمییز
والاصح ان لا یقدم علی الفعل خلافا للمأزنی والمبرد تمیز از مفرد مقدم نشود بر آن مفرد مثلاً در
عشرون درهما نشاید که گفته شود درهما عشرون زیرا که مقصود آنست که عدد مذکور شود مبهم
و بعد از آن مفسر گردد بجنس معین و تقدیم تمیز بر آن مفرد مفوت این مقصود و برین قیاس است
سائر مفرداتی دیگر بنسبت بتمیزات خود و در تقدیم تمیز بر فعلی که آن تمیز رافع ابهام است از نسبت وی
خلافت جهور بر آنست که نشاید چنین کویی نفساً طاب زید زیرا که مقصود ابهام است و بعد از آن تفسیر
و از الله ابهام و تقدیم بر فعل منفی این مقصودست و این قول اصح است و مازنی و میر تقدیم تمیز بر فعل جائز
داشته اند زیرا که فعل عاملی قویست تصرف تواند کرد در متقدم و متأخر و استشهاده کرده اند بقول
شاعر انهم را بلی بالفراق حیدها و ما کاد نفسا بالفراق تطیب و نفسا تمیز است از تطیب و مقدم است
بر وی و جهور گفته اند که روایت برین وجهست که و ما کاد نفسی بالفراق تطیب و قول جهور اصح
بنابر آنکه گفته شد المستثنی متصل و منقطع فالتصل هو المخرج عن متعدد لفظاً او تقدیراً بالا و اخواتها
مستثنی در اصطلاح نحویان مشترکست میان دو معنی یکی را مستثنی متصل خوانند و دیگر را مستثنی
منقطع مستثنی متصل آنست که مخرج باشد از متعددی که مذکورست آن متعدد لفظاً یا تقدیراً و اخراج
وی بکلمه لا و اخوات او باشد و محصول این آنست که حکمی متعلق شود با امری متعدد و بکلمه الا
و اخوات وی بعضی از آن متعدد را از آن حکم اخراج کنند پس ماعدای آن بعضی باقی ماند مندرج
در آن چنانکه کویی جائی القوم از زید بکلمه الا مخرج شده است از حکم محیی که متعلقست بقوم که
متعدد است و مذکورست لفظاً پس غیر زید از قوم داخل ماند در حکم محیی و همچنین ما جائی الا زید
ای ما جائی احد الا زید و زید در اینجا مخرج شده است از حکم عدم محیی که متعلقست بمتعددی که
مذکورست تقدیراً که آن احد است و المنقطع المذكور بعدها غیر مخرج و مستثنی منقطع آنست
که مذکورست بعد از الا و اخوات و مخرج نباشد از متعددی بنابر آنکه مستثنی منه متناول مستثنی
منقطع نیست چنانکه کویی ما جائی احد الا جار اجار از جنس احد نیست زیرا که احد آنست که
صلاحیت آن دارد که مخاطب شود و هو منصوب اذا کان بعد الا غیر الصفة فی کلام موجب او مقدما
علی المستثنی منه او منقطعاً فی الا کثر او کان بعد خلا و عدا فی الا کثر و ماعدا و ما خلا و ایس و لا بکون

باشد گردانیدن آن اسم از برای آن چیزی که تمیز منصوب گشته از جهت وی جائز باشد گردانیدن آن از برای
 مانتصب عنه و از برای متعلق او چنانکه کوبی طاب زید اب اولفظ اب اسمیست که درست است گردانیدن
 وی از برای مانتصب عنه که زیدست پس جائزست که اب زید باشد و جائزست که پدر وی باشد یعنی
 زید خوش پدریست یا اورا خوش پدریست و اگر درست نباشد گردانیدن وی از برای مانتصب
 عنه متعین شود از برای متعلق وی چنانکه کوبی طاب زید دارا یعنی زید را خوش سرایست ﴿فیطابق
 فیها ما قصد الا ان یکون جنسا الا ان قصد الانواع وان کان صفة کانت له وطبقه﴾ پس آن تمیز مطابق
 باشد درین هر دو صورت با آن چیزی که مقصودست با آن تمیز خواه واحد و خواه تنبیه و خواه جمع
 پس کوبی طاب زید با اگر مراد باب زید باشد و همچنین اگر مراد یک پدری او باشد اما اگر مراد
 دو پدر باشد چنین باید گفت طاب زید ابون و اگر زیاد از دو باشد طاب زید آباء باید گفت و اگر کوبی
 طاب الزیدان و تمیزی آوری که بن ایشان باشد ابون باید گفت و اگر مراد پدر ایشان باشد پس اگر هر
 دور ایک پدر باشد اب باید گفت و اگر هر یکی را علی حده پدری باشد ابون باید گفت و اگر آباء و اجداد
 خواهی آباء باید گفت و هرگاه که کوبی که طاب زید دارا مراد یک مراد باشد و اگر قصد دوسرا کنی
 دارین باید گفت و اگر قصد زیاده کنی صیغه جمع باید آورد پس تمیز مطابق شود با آن چیزی که مقصودست
 در افراد و تنبیه و جمع الا وقتی که تمیز جنس باشد یعنی متناول قلیل و کثیر که آن جنس را تنبیه و جمع
 نکند چنانکه گفته شد در تمیز از ذات مذکوره پس کوبی طاب زید علما و طاب الزیدان علما و طاب الزیدون
 علما الا وقتی که با آن اسم جنس دو نوع و زیاده مقصود باشد پس تنبیه و جمع باید کرد چنانکه کوبی طاب زید علین
 علوما و بر مصنف اعتراض کرده اند که نفی سادر طاب زید نفسا صحیحست جعل وی از برای مانتصب عنه
 بآنکه در دو وجه جائز نیست بلکه او نفس مانتصب عنه است نه متعلق بوی و همچنین ابوة در طاب
 زید ابوة احتمال دومنی دارد ابوة زید مرفر زید خود را و ابوة پدر وی مرورا بآنکه اسم ابوة جائز
 نیست گردانیدن وی از برای مانتصب عنه و ممکنست که در جواب گویند که معنی گردانیدن وی از برای
 مانتصب عنه آنست که او را بر مانتصب عنه اطلاق توان کرد بوجهی که اضافت وی بمانتصب عنه جائز
 نباشد و حینئذ میگویم که نفی سادر طاب زید نفسا صحیح نیست گردانیدن وی از برای مانتصب عنه باین
 معنی که گفته شد زیرا که نفسا اگر چه بر زید اطلاق کرده میشود لیکن اضافت وی باوی جائزست چنانکه
 کوبی نفس زید بخلاف ابادر طاب زید ابوة وقتی که مراد از اب زید باشد که در اینجا اضافه متصور نیست
 و مراد بمتعلق مانتصب عنه آنست که او را اضافه بمانتصب عنه توان کرد بی واسطه چنانکه کوبی نفس
 زید و علما زید و ابوة زید و دار زید و با بواسطه چنانکه کوبی ابوة اب زید و چون این معنی مقرر شد ظاهر
 گشت که نفی سادر طاب زید نفسا از قبیل متعلقست که جائز الا اضافه است بمانتصب عنه و همچنین ابوة
 از قبیل متعلقست بمانتصب عنه خواه ابوة وی باشد مرد دیگر را و خواه ابوة دیگری باشد مرورا زیرا که
 اولین مضاف میشود بمانتصب عنه بی واسطه چنانکه کوبی ابوة زید و دومین مضاف میشود بواسطه
 چنانکه کوبی ابوة اب زید پس ظاهر شد که نفس و ابوة بهر دو معنی از قبیل متعلقند بمانتصب عنه باین
 معنی که دانسته شد و در ضابطه داخلند آنجا که گفت و الا فهو متعلقه باقی ماند فرق میان علم و ابوة که
 ابوة را بر دو معنی حل میتوان کرد و هر دو از قبیل متعلقند و علم را حل نمی توان کرد الا بر علمی که قائم بما
 انتصب عنه نه بر علمی که قائم باشد بغير وی و وجه فرق آنست که ابوة اضافیست میان پدر و فرزند و ارتباط

الابهام المستقر عن ذات مذکوره او مقدره فالاول عن مفرد مقدار غالبا اما في عدد نحو عشرون درهما
وسیائی و اما في غیره نحو رطل زیتا و منوان سمناء و فقیران برا و علی التمره مثلها زبدا * تمیز اسمیست که
رفع کند ابهام قرار گرفته را از ذات مذکوره یا مقدره * و اول که رفع ابهام مستقر میکند از ذات مذکوره
آنست که رفع ابهام کند از مفرد و آن مفرد مقدار باشد غالبا یا در عدد چنانکه کوبی عندی عشرون درهما
و بحث عدد و تمیز نوی مستوفی خواهد آمد ان شاء الله تعالی * و یاد در غیر عدد خواه موزون باشد چنانکه کوبی
عندی رطل زیتا و منوان سمناء خواه مکیل باشد چنانکه کوبی عندی فقیران برا یا بمقیاس باشد چنانکه کوبی
علی التمره مثلها زبدا * و بفردان کان جنسا الا ان تقصد الانواع و تجمع فی غیره * یعنی تمیزی که رفع ابهام
کند از مفرد آن تمیز را واحد باید آورد اگر زآنکه آن تمیز جنس باشد * و مراد از جنس درین مقام آنست که
برقلیل و کثیر اطلاق تواند کرد چنانکه زیت و صعل و ماء و سمن پس کوبی عندی رطل زیتا و رطلان
زیتا و ارطال زیتا الا وقتی که بآن جنس قصد و نوع کنی پس تنبیه باید کرد چنانکه کوبی عندی رطلان
زیتین یا قصد انواع کنی پس جمع باید کرد چنانکه کوبی ارطال زیتونا * و برین قیاس است حال دیگر اجناس
و آن تمیز را جمع باید کرد اگر غیر جنس باشد چنانکه کوبی عندی صندوق کتبا او اثوابا * ثم ان کان
بتوین او بنون التثنیة جازت الاضافة والافلا و عن غیر مقدار مثل خاتم حدیدا و الخفض اکثر * و بعد
ازین که دانستی بدان که آن مفرد مقداری که او را تمیزی آوری اگر در وی توین باشد یا نون تنبیه باشد
جائز باشد که توین و نون تنبیه را بیدازی و اضافه کنی چنانکه کوبی عندی رطل زیت و منوان سمن و اگر در آن
مفرد نون شبیه بجمع باشد چنانکه در عشرون درهما یا اضافه باشد چنانکه علی التمره مثلها زبدا نشاید که
آن نون جمع را و آن اضافه را بیدازد و آن مفرد را اضافه کند بتمیزی پس نشاید که کوبی عشرو درهم و لا
مثل زبدا * و مفردی که او را تمیز کنند غالبا مقدارست بآن اقسام که گفته شد و شاید که غیر مقدار باشد چنانکه
کوبی عندی خاتم حدید او باب سا جاو درین قسم اضافه و خفض اکثرست پس خاتم حدید در استعمال بدشترست
از خاتم حدید * و الثانی من نسبة او ماضاها مثل طاب زید نفسا و زید طیب ابا و ابوة و دار او علما و فی اضافه
نحو یحیی طیبہ ابا و ابوة و دار او علما و لله دره فارسا * و قسم ثانی از تمیز که رفع ابهام میکند از ذات مقدره
آنست که رفع ابهام کند از نسبتی که آن نسبت در جله باشد چنانکه در طاب زید نفسا یا در چیزی باشد که شبیه
است بجمعه چنانکه زید طیب نفسا یا در اضافه باشد چنانکه در اعجبی طیبہ نفسا * و این قسم رفع ابهام مستقر
میکند از ذات مقدره بنا برآنکه معنی طاب زید نیست که طاب شی زید و نفسا تمیز میکنند آن شی را که
ذاتیست مقدر و برین قیاس است حال زید طیب نفسا و اعجبی طیبہ نفسا * و بعضی از نحو بان گفته اند که
مراد از ذات مقدره آن نسبت است که درین اشیاء ثلاثه است مثلا در طاب زید نسبت طیب بازید * بهمست
و محتاجست بآنکه بیان کند که از چه جهتست پس این نسبت ذات مقدره خوانند و احتیاج نیست که
شی در آنجا تقدیر کنند و این قول اصح است زیرا که اطلاق ذات مقدره بر شی که بهمست و مقدرست
او ایست از اطلاق ذات مقدره بر نفس نسبت * و از جله امثله اضافه مقدره لله دره فارسا است یعنی لله
در فرو سینه و این تعجبست از سواری وی * و در دراصل این است و بعد از آن مستعمل شده است بمعنی
خیرای لله خیر فرو سینه مرخدای راست بسیار خیر فرو سیه وی و مقصود تعجبست از حولی سواری
وی * ثم ان کان سما بصح جمعه لما انتصب عنه جاز ان یکون له و لم تعلقه و الا فهو لم تعلقه * چون دانستی
تمیز بر آنکه آن ذات مقدره در نسبت * بدانکه تمیز بر دو قسمست * یکی آنست که اسم باشد اگر صحیح

اشارت کنی بخرمائی خشک و کوبی هذا بسرا اطبب منه رطبا این هر دو منصوب حال باشند زیرا که دلالت میکند بر هیئت بسریت و رطبت و اگر چه اسم جامدند و معنی این عبارت اینست که این مشار الیه در محالیتی که بسر بود خوشتر بود از و در حالتی که رطب بود و عامل در رطبا افضل تفضیلت یعنی اطبب باتفاق نحاة و عامل در بسر همین در افضل تفضیلت کوبیا که چنین گفته هذا زاد طيبة بسر اعلی طيبة رطبا پس اطبب باعتبار اصل طیب ماملست در بسر و بعضی گفته اند که حامل در بسر بمعنی هذامت ای اشیر الیه حال کونه بسر و این قول صحیح نیست زیرا که می شاید که این اشارت در وقتی باشد که خرما خشک باشند غور و چنانکه گفته شد پس اشارت در حالت بسریت نباشد و حیثند نشاید که در بسر مامل شود و نکون جمله خبریه فالاسمیه بالو او و الضمیر او بالو او و بالضمیر علی ضمه و المضارع المثبت بالضمیر و حده و ماسوا هما بالو او و الضمیر معا او بأحدهما و لا بد فی الماضي المثبت من قد ظاهراً و مقدرة حال می شاید که مفرد باشد او گفته شد و می شاید که جمله باشد و حیثند ناچار باشد از رابطی که جمله را ربط کند بماتقدم پس اگر جمله اسمی باشد شاید که رابطه او یا ضمیر باشد چنانکه کوبی جانی زید و ابوه را کب و شاید که او باشد تنها چنانکه کوبی جانی زید و الشمس طالعه و شاید که ضمیر تنها باشد چنانکه کوبی جانی زید و ابوه را کب و این ضعیفست زیرا که جمله اسمیه ظاهرست در استقلال پس محتساج باشد بر رابطی قوی که درین جمله باشد بطریق وجوب و ضمیر می شاید که در صدر جمله نباشد و اگر جمله فعل مضارع مثبت باشد رابطه بجز ضمیر نباشد زیرا که فعل مضارع مثبت چون اسم فاعلست و در اسم فاعل که مفردست رابطه بجز ضمیر تواند بود و هر جمله که غیر این دو باشد خواه مضارع منفی و خواه ماضی مثبت یا منفی رابطه در آنجا یا و است یا ضمیر یا أحد هماست تنها خواه او و خواه ضمیر پس در مضارع مثبت چنین کوبی جانی زید بر کب و نشاید که کوبی و بر کب و در مضارع منفی چنین کوبی جانی زید لا بر کب او و لا بر کب و در ماضی منفی کوبی جانی زید ما بر کب و در ماضی مثبت چنین کوبی جانی زید قدر کب و ناچارست در ماضی مثبت از افتاد قدا ظاهر چنانکه کفیم یا مقدر چنانکه در قول باری تعالی جاؤکم حصرت صدورهم ای قد حصرت و علت این حکم در جایی دیگر معلوم گردد ان شاء الله و يجوز حذف العامل كقوله للمسافر اشدا مهديا ويحب في المؤكدة مثل زيدا بولك عطوفای احقه و شرطها ان تكون مقررۃ لمضمون جمله اسمیه جائز باشد انداختن عامل حال چنین کوبی مر کسی را که بسفر می رود را شد مهدیا ای مر او مسافر را شد مهدیا و واجبست حذف عامل در حال مؤکده و آن حال است که تأکید کند مضمون کلام سابق را چنانکه کوبی زید بولك عطوفای احقه و تأکید میکند عطف و شفقت را که از ابوه مفهوم شده است و تقدیر عامل برین وجهست احقه او احقه عطوفای یعنی بدستی می شناسم او را در حالتی که مهر بانست و بعضی گفته اند که تقدیر اینست که بجای عطوفای یعنی او می آید ای بجای در حالتی که عطوفست و در مقابل حال مؤکده حال مقیده است که مضمون کلام سابق مقیده میگرداند چنانکه کوبی جانی زید را کبار کوب قدیمی شده و شرط حال مؤکده در وجوب حذف عامل آنست که مقرر باشد با مضمون جمله اسمیه را که در آنجا ماملی نباشد و برین تقدیر می شاید که حال مؤکده در عقب جمله فعلیه باشد و ماملش محذوف نباشد چنانکه در قول باری تعالی (انا نزلناه قرآنا عربیاً) و بعضی نحو یان گفته اند حال مؤکده مخصوصست بآنکه در عقب جمله اسمیه باشد که در آنجا ماملی نباشد و حیثند حذف عامل مؤکده مطلقاً واجب باشد و قول اول اصحست چنانکه از کتب دیگر معلوم کرد دان شاه الله التبیان ما یرفع

صدور ضرب از وی و اگر حال از رید باشد مبین هیئت مفعول لفظی باشد در وقت وقوع ضرب بروی
 و در مثل زید فی الدار قائما قائما حالت از ضمیر مستتر درین ظرف که از حاصل یا حاصل منتقل شده است
 آن ضمیر باین ظرف و آن ضمیر فاعل معنویست زیرا که این ظرف متضمن معنی فعل است و در مثل هذا
 زید قائما قائما حالت از زید که مفعول معنویست و تقدیر کلام اینست که انبه علی زید او اشیر الی زید حال
 کونه قائما پس این حال از مفعول بهی است معنوی زیرا که هاه تنبیه و ذام اشارت متضمن معنی فعلند
 و زید مفعول به آن فعلست بنسبت حرف جر و عاملها الفعل او شبهه او معناه و عامل حال یا فعل
 باشد چنانکه در ضربت زید قائما یا شبهه فعل باشد چنانکه زید ضارب غلامه را کبا یا معنی فعل چنانکه
 در زید فی الدار قائما و در هذا زید قائما و بعضی ظرف را از قبیل شبهه فعل گرفته اند و کلام مصنف دلالت
 کرد که ظرف از قبیل معنویست چنانکه گفته شد و شرطها ان تکون نكرة و صاحبها معرفة غالبا
 و ارسلا العراک و مررت به وحده و نحوه متأول فان کان صاحبها نكرة و جب تقدیمها و لا یقدم علی
 العامل المعنوی بخلاف الظرف و شرط حال آنست که نکره باشد زیرا که حال مبین هیئت
 فاعلست یا مفعول به و در بیان احتیاج تعریف نیست پس تعریف حال مستدرک باشد و ملتفت نباید شد
 اگر زانکه حال درین صورت معرفه باشد تاویل باید کرد چنانکه در ارسلا العراک و مررت به
 وحده ای ارسلا الجمال الابل معتز که پس عراک اگر چه معرفه است بلام مأولست بنکره که آن معتز که است
 و معنی تعریف را در بیان هیئت حینئذ مدخلی نیست فحینئذ لام بحقیقت زیاده باشد یا مأولست
 باین تقدیر ارسلا یعترک العراک یعترک حال باشد و عراک منصوب باشد علی المصدریه و الف و لام اشارت
 باشد بمعلومیت آن معنی مصدر ای یعترک العراک الذی تعرفه و چنانکه در مررت به وحده مأولست
 بمنفرد یا مأولست باین تقدیر که یفرد وحده و صاحب حال یعنی ذوالحال معرفه است غالبا زیرا که
 بحقیقت محکوم علیه است بحال و اصل در محکوم علیه تعریفست و اگر صاحب حال نکره باشد
 حال را بروی مقدم باید داشت بطریق وجوب تا در حالت نصبی حال مشتبه نکردد بصفت چنانکه
 در قول تو رأیت رجلا را کبا مشتبه میگرد و چون مقدم شود اشتباه نباشد زیرا که صفت
 بر موصوف مقدم نشاید داشت و حال بر عامل لفظی مقدم تواند بود زیرا که عامل لفظی ماملیست
 قوی تصرف تواند کرد در مقدم و متأخر بخلاف عامل معنوی که او عامل ضعیف است در مقدم تصرف
 تواند کرد لیکن ظرف بر عامل معنوی مقدم تواند بود زیرا که ظروف بواسطه کثرت در ایشان توسعات
 بسیارست چنانکه کوی اکل یوم لک توب کل یوم منصوبست بعامل معنوی که آن لک است و لاعلی
 المجرور فی الاصح و حال مقدم نشود بر ذوالحال که مجرور باشد پس در مثل مررت زید مجردا عن
 ثیابه شاید که مجردا مقدم شود بر زید از جهت آنکه این حال از تمة آن مجرورست پس در حیز جار
 باشد و هر چه در حیز جارست بدان جار مقدم نشود چونکه مجرور مقدم بر جار نشود خواه جار
 حرف جر باشد و خواه مضاف و علی الاصح اشارتست بآنکه بعضی جار داشته اند تقدیم حال بر
 ذوالحال مجرور بنابر آنکه این حال فضله تعلق دارد بذوالحال مجرور و از اینجا که مجرور بر جار
 مقدم نشاید داشت لازم نیست که متعلق مجرور مقدم نشود بر آن جار وقتی که عامل حال فعل لفظی
 باشد و قول اول اصح است و کل ما دل علی هیئت صحیح ان یقع حالا مثل هذا بمر اطیب منه رطبا
 بعضی گفته اند که شرط حال آنست که مشتق باشد یا در معنی مشتق باشد و این شرط صحیح نیست
 زیرا که هر چه دلالت کند بر هیئتی و صفتی می شاید که حال شود و اگر چه اسم جامد باشد چنانکه

مفهوم میگرد و بر تقدیری که راجع باشد با مصدر معنی تعلیل مفهوم نمی گردد و معنی لام در مفعول له معتبرست همچنانکه معنی فی در مفعول فیه پس بر آن قیاس شرط نصب وی تقدیر لام باشد که اگر لام ملفوظ گردد مفعول له مجرور باشد * و حذف لام از مفعول له جائزست بدو شرط * یکی آنکه مفعول له فعل باشد از آن فاعلی که فعل وی معلل گشته است بآن مفعول له * دوم آنکه مفعول له مقارن باشد در وجود بآن فعل معلل همچنانکه تأدیب و جبن در آن دو مثال متقدم فعل فاعل معلل اند و مقارن اند بآن فعل در وجود * اما اگر کو بی جئت لا کرامت ایای حذف لام جائز نباشد زیرا که اگر ام فعل مخاطبست و محیی فعل متکلم * و همچنین اگر کو بی جئتک البوم لا کرامی لک غذا حذف لام جائز نباشد زیرا که اگر ام مقارن محیی نیست در وجود * المفعول معه هم مذکور بعد الواو لمصاحبه معمول فعل لفظا او معنی فان کان الفعل لفظا و جاز العطف فالوجهان مثل جئت أنا و زید و زیدا و الا تعین النصب مثل جئت و زیدا و ان کان معنی و جاز العطف تعین العطف مثل ما زید و عمرو و الاتعین النصب مثل مالک و زیدا و ماشانک و عمرا لان المعنی ما تصنع * مفعول معه اسمیست که مذکور باشد بعد از واوی که بمعنی مع است از برای مصاحبت معمول فعلی لفظی یا معنوی یعنی مفعول معه اسمیست بعد از واوی که بمعنی مع است از برای مصاحبت معمول فعل خواه آن معمول فاعل باشد چنانکه در استوی الماء و الخشب * و خواه مفعول باشد چنانکه در کفالت و زیدا درهم و خواه آن فعل لفظی باشد و خواه معنوی * پس اگر زانکه فعل لفظی باشد و ما بعد او را عطف کردن بر ماقبل جائز باشد آنجا دو جهر و او چنانکه در جئت انا و زیدا اگر زید را مرفوع گردانی معطوف باشد بر فاعل آن فعل که ضمیر متصلست لیکن مؤکد شده بضمیر منفصل و ازین جهت عطف بر و جائزست و اگر زید را منصوب گردانی نصب وی بآن باشد که مفعول معه است و اگر درین صورت که فعل لفظیست عطف ما بعد او بر ماقبل او جائز نباشد نصب متعین گردد بآنکه مفعول معه است چنانکه در جئت و زیدا اینجا عطف جائز نیست زیرا که ضمیر مرفوع متصل بمنزات جزو کلمه است و استقلال نیافته است بضمیر منفصل و در کلام فاصله نیست میان معطوف و معطوف علیه پس اینجا عطف جائز نباشد چنانکه معلوم گردد ان شاء الله و اگر زانکه فعل معنوی باشد نه لفظی و عطف ما بعد او بر ماقبل او جائز باشد متعین شود عطف چنانکه کو بی ما زید و عمرو ای ای شی ثبت زید مع عمرو ای ما تصنع زید مع عمرو درین صورت عمرو مجرور و معطوف باشد بر زید و نشاید که منصوب گردد بآنکه مفعول معه باشد زیرا که فعل معنوی عامل ضعیف است پوشیده و عطف امریست ظاهر پس نشاید این ظاهر را ترک کردن بر آید ان امر خفی ضعیف * و اگر زانکه عطف جائز نباشد نصب متعین گردد بآنکه مفعول معه است و واجب شود اعتبار این عامل ضعیف درین که وجه دیگر جائز نیست چنانکه کو بی مالک و زید او ماشانک و عمرا ای ما تصنع مع زید او مع عمرو و عطف درین صورت جائز نیست زیرا که عطف بر ضمیر مجرور بی اماده جار خواه حرف جر باشد خواه مضاف و انباشد چنانکه بیاید ان شاء الله تعالی * الحال مابین هیئة الفاعل او المفعول به لفظا و معنی مثل ضربت زیدا قائما و زید فی الدار قائما و هذا زید قائما * چون فارغ شد از منصوبات اصلی که مفاعیل خسه است شروع گردد در منصوبات ملحقه بمفاعیل و از آن جمله حالست و حال در اصطلاح نحویان آن چیز است که بیان کند هیئت و صفت فاعل را در وقت صدور فعل از وی یا هیئت و صفت مفعول به را در وقت وقوع فعل بر وی و هر یکی از فاعلی و مفعول به شاید که لفظی باشند و شاید که معنوی چنانکه کو بی ضربت زیدا قائما اگر لفظ قائما حالست زنا ضربت مبین هیئت فاعل لفظی باشد در وقت

چون حین و دهر و زمان همه قابل نصب اند بتقدیر فی چنانکه کویی صمت الیوم او یوما او شهرها
 اوسنه و جلست حینا اوزمانا و صمت دهرها و ظرف مکان اگر مبهم باشد یا در حکم مبهم باشد قابل نصبست
 بتقدیر فی و اگر نه چنین باشد قبول نصب نکند بتقدیر فی و مبهم را بعضی نحو یان تفسیر کرده اند بجهات
 ست که او را حد و نهایی نیست چون فوق و تحت و قدام و خلف و یمن و یسار و بعضی دیگر از نحو یان
 مبهم را تفسیر کرده اند بمکانی که او را اسمی باشد بواسطه امری که آن امر در معنی داخل نباشد و برین
 تفسیر جهات ست و عند ولدی و مکان و فرسخ و میل و نظائر آن هم مبهم باشند زیرا که اسم ایشان بواسطه
 امریست که در معنای ایشان داخل نیست بخلاف بیت و مسجد و دار و بلد و مدینه که اسم ایشان بواسطه
 امریست که در معنای ایشان داخل است و حیثی در مابعد دخلت احتیاج بتأویل افتد بخلاف عند
 ولدی و لفظ مکان که ایشان در مبهم باین تفسیر داخل اند زیرا که آنرا حد و نهایی معین نیست چون
 فوق و تحت و قدام و خلف و یمن و یسار و حل کرده اند برین که مذکور شد لفظ عند ولدی را که
 در ایشان نوعی از ابهام هست و همچنین حل کرده اند بر مبهم لفظ مکان را بواسطه کثرت استعمال
 این لفظ یا بواسطه کثرت مکان شخص پس در روی نیز نوعی از ابهام باشد پس جائزست که چنین کویی جلست
 قدامک و عندک و لدی زید و مکان زید و جائز نباشد که کویی جلست الدار و البیت و المسجد زیرا که این
 ظروف مبهم نیستند و مابعد دخلت مثل دخلت الدار فی الاصح وینصب بعامل مضمی و علی شریطة
 التفسیر یعنی از دخلت و تصاریف آن امکانه معینه واقع میشود منصوب چنانکه کویی دخلت
 المسجد و الدار و البیت و نحو یا زار دین خلافت بعضی گفته اند که هر مکانی معین که بعد از دخلت
 منصوب گردد آن مفعول به است و اصح آنست که مفعول فیه است و بواسطه کثرت استعمال دخلت
 و متصرفات وی آن امکانه را منصوب گردانیده اند بتقدیر فی یا ز جهت تخفیف بحذف کلمه فی یا از جهت
 حل بمکان مبهم و مفعول فیه همچون مفعول به منصوب گردد بعامل مضمی چنانکه کویی بوم الجمعة در
 جواب آنکمی که کویده متی صمت و همچنین مفعول فیه عامل وی مضمی گردد علی شریطة التفسیر
 بر آن وجهی که در مفعول به معلوم گشت چنانکه بوم الجمعة صمت فیه و همان بحثی که در آنجا گذشت
 همین جا منصور گردد پس گاه باشد رفع اولی باشد و گاه دو برابر بود و گاه نصب اولی باشد و الله اعلم و المفعول له
 هو ما قبل لاجله فعل مذکور مثل ضربته تأدیباً و قعدت عن الحرب جناً اخلاقاً لئلا زجاج فانه عنده مصدر
 و شرط نصبه تقدیر الام و انما يجوز حذفها اذا كان فعلاً لفاعل الفعل المعلن و مقارناله فی الوجود
 مفعول له آن چیز نیست که کرده شده باشد از برای وی فعلی که مذکورست لفظاً یا تقدیراً و این دو قسمت
 یکی آنکه حاصل شود از فعل و مرتب گردد بروی چنانکه کویی ضربته تأدیباً که تأدیب مرتب است
 بر ضرب و این قسم را علت غائی فعل و فرض و مقصود فاعل خوانند و دیگری آنکه
 حاصل باشد قبل از فعل و باعث گردد فاعل را بر آن فعلی چنانکه قعدت جیناً جین که بدلیست
 حاصلست قبل از قعود و باعث است فاعل را بر قعود و هر دو قسم شریک اند در آنکه علت اقدام فاعلند بر فعل
 و حاصل و باعث فاعل اند بر آن فعل و مفعول له ثابت است در کلام بقول اکثر نحاة خلاف
 زجاج که او بر آن رفته است که آنچه نحو یان آنرا مفعول له می خوانند بحقیقت راجعت به مصدر
 بنابر آنکه تقدیر کلام اینست که ضربته ضرب تأدیب و قعدت قعود جین پس مفعول له منصوبی
 نباشد علی حده بلکه داخل باشد در مصدر و اصح قول جمهورست زیرا که معنی تعلیل از مفعول له

والسارقة فاقطعوا از قبیل ما ضمیر عامله است و نصب در و مختار است زیرا که مفسر فعل امر است لیکن
مجموع قراء سبعة اتفاق کرده اند برفع و اتفاق ایشان بوجه مرجوح جائز نیست پس احتیاج افتاد
بتأویلی که اورا از ما ضمیر عامله علی شریطة التفسیر بیرون برد * و مرد چنین تأویل کرده است که
این فاکه در فاجلدوا * و فاقطعوا است در حکم فاه جزا است پس نشاید که مابعدوی عمل کند در مقابل
پس این نه بوجهی است که اورا تسلط توان کرد بر آن اسم تا از قبیل ما ضمیر عامله تواند بود
* و سیبویه چنین تأویل کرده است که تقدیر کلام اینست فیما یتلی علیکم حکم الزانیة و الزانی * او حکم
السارق و السارقة پس این جمله اسمیست که خبرش محذوفست و از مبتدا مضاف محذوفست
و فاجلدوا و فاقطعوا جمله دیگرست از برای تفصیل جمله سابق * و شکی نیست که فعلی که در جمله
باشد نشاید که عمل کند در اسمی که در جمله دیگرست پس این مثال از قبیل ما ضمیر عامله نباشد *
و اگر یکی ازین دو تأویل نبودی مختار نصب بودی و اتفاق قراء سبعة بوجه مرجوح لازم آمدی و این
باطلست چنانکه کمشد پس ناچارست از تأویل ﴿الرابع التحذیر و هو معمول بتقدیراتی تحذیرا
مما بعده او ذکر المحذر منه مکررا مثل ایاک و الاسد و ایاک و ان تحذف و الطريق الطريق و تقول ایاک
من الاسد و من ان تحذف و ایاک ان تحذف بتقدیر من و لا تقول ایاک الاسد لا متنازع تقدیر من﴾ چهارم
از مواضعی که واجبست در آن حذف عامل مفعول به تحذیرست * و تحذیر در رفت ترسانیدن و پرهیزانیدنست
و بحسب اصطلاح نحویان معمولیست بتقدیراتی و این بردو قسم است * یکی آنکه منصوب باشد
بتقدیراتی و اورا تحذیر کرده باشند یعنی ترسانیده و پرهیزانیده از مابعدوی * دوم آنست که منصوبی
باشد بتقدیراتی آن منصوب محذر منه مکرر باشد * پس قسم اول از تحذیر محذرت از ما بعد خود
قسم ثانی محذر منه است مکرر و هر دو شریکند درین معنی که هر دو منصوبند بتقدیراتی * مثال قسم
اول ایاک و الاسد و ایاک و ان تحذف یعنی به پرهیزان خود را از شیر و شیر را از خود و به پرهیزان
خود را از حذف یعنی ضرب ارنب بعصا و به پرهیزان حذف را از خود * و مثال ثانی الطريق الطريق
یعنی به پرهیز از راه که در وی آفتیست * و در قسم اول که محذر مذکورست اول و لا و بعد از و محذر
منه جائزست که آن محذر منه معطوف شود بر آن محذر بواو چنانکه گفته شد * و جائزست که مذکور
شود بمن چنانکه کوبی ایاک من الاسد و ایاک من ان تحذف و جائزست که حرف ج را از ان تحذف بپندازند
و چنین گویند ایاک ان تحذف زیرا که حرف ج را از ان و آن انداختن زوا نیست و ازین جهتست که
ایاک الاسد جائز نیست زیرا که تقدیر حرف عطف منصور نکرده * و حذف من از اسم صریح هم
روانیست * پس ذکر اسد بعد از ایاک بردو وجه بواو و بمن * و ذکر ان تحذف بر سه وجه باشد بواو
و بمن و بحذف من ﴿المفعول فیه هو ما فعل فیه فعل مذکور من زمان او مکان و شرط نصبه تقدیر فی
و ظروف الزمان کلها قبل ذلك﴾ و ظروف المكان ان کان مبهما قبل و الا فلا * و فسر المبهما بالجهات الست
و حل علیه عند ولدی و شبههما لابهما و لفظ مکان لکثرته * سیوم از مقایع مفعول فیه است و آن
زمانیست یا مکانیست که کرده شده باشد در وی فعلی مذکور لفظا یا تقدیرا پس ناچارست در وی
از معنی فی ایکن شرط نصب مفعول فیه آنست که فی در وی مقدر باشد که اگر ملفوظ باشد مابعد
وی که مفعول فیه است مجرور گردد زیرا که حرف ج را الغائی توان کرد * و همه ظرف زمان خواه
معرفة باشد و خواه نکره و خواه محدود باشد چون یوم و اسبوع و شهر و سنة و خواه نامحدود

و همچنین نصب مختارست وقتی که فعل مفسر امر باشد یا نهی چون زیدا اضر به اولانضربه بنابر آنکه رفع مقتضی آنست که امر و نهی که از قبیل طلب اند خبر مبتدا واقع شوند و این محتاجست بنأویل مثلا هرگاه که کفقی زید اضر به اولانضربه مقدر باشد بزید فی حقّه اضر به اولانضربه و این تقدیر مستبعدست پس نصب بتقدیر فعل اولی باشد ﴿ اذهی مواضع الفعل وعند خوف لبس المفسر بالصفة مثل انا کل شیء خلقناه بقدر ﴾ و ضمیر هی با حرف نفی والف استفهام و اذا شرطیه و حیث یعنی این کلمات مذکوره مواقع فعل اند یعنی وقوع فعل بعد از ایشان اولیست و چون تقدیر فعل اولی بود نصب مختار باشد و همچنین نصب وقتی که رفع سبب التباس مفسر گردد بصفت چنانکه در قول باری تعالی (انا کل شیء خلقناه بقدر) چون کل شیء منصوب باشد تقدیر کلام این باشد انا خلقناه کل شیء بقدر و معنی این باشد که ما فریدیم همه چیز را بآن اندازه و اگر کل شیء مرفوع باشد بائنه احتمال دارد که خلقناه بقدر خبر این مبتدا باشد و معنی این باشد که ما همه چیز را آفریده ایم بآن اندازه و این معنی همان معنی است که در صورت نصب بود ﴿ و احتمال دارد که خلقناه صفت کل شیء باشد و خبر مبتدا این ظرف باشد که بقدرست بقدرست و حینئذ معنی این شود که ما هر چیز را که آفریده ایم آن چیز بآن اندازه است و این معنی مقصود نیست ﴿ و یستوی الامران فی مثل زید قام و عمرا اگر مته ﴿ رفع و نصب هر دو برابرند وقتی که جمله اولی که معطوف علیه باشد مشتمل باشد بر دو جمله یکی از جمله اسمیه که کبر است و دیگری جمله فعلیه که صغراست چنانکه کوبی زید قام و عمرا اگر مته ﴿ اگر نظر بجهت جمله کبری کنند رفع اولی بود و اگر نظر بجهت جمله صغری کنند نصب اولی بود و هر دو جهت با هم متعارض اند پس رفع و نصب متساوی باشد و هیچ یک را بر دیگری رجحان نباشد ﴿ و یجب النصب بعد حرف الشرط و حرف التحضیض مثل ان زیدا ضربته ضربک و الازید اضر به ﴿ و واجبست نصب بعد از حرف شرط و حرف تحضیض زیرا که دخول ایشان بر فعل واجبست پس رفع جائز نباشد مثل ان زیدا ضربته ضربک و الازید اضر به ﴿ و ایس مثل ازید ذهب به منه فالرفع لازم ﴿ یعنی اسمی که بعد از و فعلی باشد مشتغل از و ضمیر او لیکن اگر آن فعل و یا شبه او را بر آن اسم مسلط گردانند آن اسم را منصوب نتوان کرد آن از قبیل ما ضمیر عامله که بحث مادرست نتواند بود مثلا ذهب اگر مسلط شود بر زید احتیاج افتد به با چنانکه کوبی ذهب بزید و حینئذ زید مجرور باشد نه منصوب ﴿ و اگر مناسب او را که اذهب است مسلط کنند بر زید او را مرفوع گردانند بنابر آنکه قائم مقام فاعل اوست پس رفع در مثل ازید ذهب به واجب باشد علی الابتداء چنانکه ظاهرست یا بتقدیرا ذهب پس از قبیل مفعول به منصوب نباشد ﴿ و كذلك کل شیء فعلوه فی الزبر ﴿ و همچنین از ما ضمیر عامله نیست هر صورتی که در آنجا آن فعل بعد از ان اسمست مفسر عامل آن اسم نتوان ساخت زیرا که معنی فاسد شود چنانکه در قول باری تعالی (کل شیء فعلوه فی الزبر) چه این فعل را که فعلوا ست اگر مسلط سازند بر کل شیء معنی فاسد شود از جهت آنکه برین تقدیر معنی این باشد که کرده اند ایشان همه چیز ها را در زبر یعنی در زبر نامه های اعمال و این معنی فاسدست بلکه معنی صحیح آنست که فعلوه صفت کل شیء باشد یعنی هر چه ایشان کرده اند از افعال آن ثابتست در کتبهای اعمال که فرشتگان نوشته اند ﴿ پس کل شیء مبتدا ست و فی الزبر خبرست و این جمله فعلی صفت نکره است ﴿ و نحو الزانیة و الزانی فاجلدوا کل واحد منهما الفاء بمعنی الشرط عند المبرد و جلدوا عند سید و ۴ و الا فاحذر النص ﴿ ظاهر آنست که مثل الزانیة و الزانی فاجلدوا و السارق

علیه هو او مناسبه لنصبه مثل زیدا ضربته وزید امررت به وزید احبست علیه نصب
 بفعل یضمره مابده ای ضربت و جاوزت و أهنت و لایست * ثالث از اقسام اربعه مفعول به که حذف
 واجبست آن مفعول بهی است که عامل او را اضمار کرده اند یعنی انداخته اند بشرط تفسیر آن عامل * و ما ضمر
 عامله علی شریطه التفسیر آن اسمیست که بعد از وی فعلیست یا شبه فعلیست که مشتغلت آن فعل
 از عمل کردن در آن اسم بضمیر وی یا متعلق وی و آن فعل بحیثی باشد که اگر او را یا مناسب او را
 تسلط کنند بر آن اسم با آنکه ضمیر آن اسم را یا متعلق ضمیر او را بپندازند در آن اسم هل دهند آن اسم را
 منصوب کردند * و مفسر عامل مضمّر شاید که در لفظ و معنی موافق باشد چنانکه در زیدا ضربته ای
 ضربت زیدا ضربته * و شاید که در معنی موافق باشد بس چنانکه در زید امررت به ای جاوزت زیدا
 مرتت به * و شاید که نه در لفظ موافق باشد و نه در معنی لیکن مفسر مستلزم مفسر باشد چنانکه در زیدا
 ضربت غلامه ای أهنت زیدا ضربت غلامه زیرا که ضرب غلام مستلزم اهانت خواهه است عرفا
 و همچنین که در زیدا حبست علیه چه محبوس بودن برزید مستلزم انتظار و ملاصقه و یست ای انتظرت
 زیدا اولایست زیدا حبست علیه * و بختار الرفع بالابتداء عند عدم قرینه خلافه او عند وجود اقوی
 منها کما ماع غیر الطلب و اذا لم یفاجأ * در ما ضمر عامله یعنی در آن اسمی که بعد از و فعلیست یا شبه
 فعلی بر آن وجه که مذکور شد رفع و نصب هر دو جائزند رفع بابتدایه و نصب با آنکه مفعول به است
 لیکن گاه باشد که زفع جائز و اولی و ارجح باشد چنانکه در کلام هیچ قرینه که مرجح خلاف رفع باشد
 که آن نصب است نباشد مثل زید ضربته رفعتش اولیست تا احتیاج بقدر فعلی نیفتد * و سیویه گفته
 است نصب عربی و کثیرست و رفع اجودست * و چنانکه قرینه رفع و نصب باشد و قرینه رفع
 اقوی باشد از قرینه نصب اینجا نیز رفع مختارست و قرینه اقوای رفع مثل اماست یا غیر طلب مثل
 قولک ضربت زیدا و اما عمرو فاکرمته اگر چه عطف بر جمله فعلیه گذشته قرینه نصبست لیکن کلمه
 اما قرینه رفعت از اقوی است که بعد از اما اسم غالبست * و گفتیم که اما با غیر طلب زیرا که اگر اما
 با طلب باشد اینجا نصب مختارست چنانکه کوبی اما زیدا فاضربه اضربه بنا بر آنکه رفع مقتضی
 آنست طلب خبر واقع شود و این محتاج بنا و یلست چنانکه دانسته شود * و از جمله قرائن اقوی رفع
 اذای مفاجأست چنانکه کوبی خرجت فاذا زید بضربه عمر و رفع اینجا مختارست زیرا که اذای مفاجأه
 در جمله اسمیه داخل میشود غالباً * و بختار النصب بالعطف علی جمله فعلیه لانتساب و بعد حرف
 النفی و حرف الاستفهام و اذا الشرطیه و حیث و فی الامر و النهی * و گاه باشد که نصب مختار باشد
 بر رفع بواسطه عطف بر جمله فعلیه چنانکه کوبی ضربت زید و عمر اگر چه اینجا نصب اولیست با معطوف
 و معطوف علیه هر دو فعلی باشند چون تناسب ایشان امری مطلوبست * و همچنین نصب مختارست بعد از
 حرف نفی همچنین که کوبی ما زیدا ضربته زیرا که دخول نفی بر فعل اولی است * و همچنین نصب مختارست
 بعد زالف استفهام چنانکه کوبی ازید اضربه زیرا که دخول او بر فعل اولیست و همچنین نصب مختارست
 بعد از اذای شرطیه چنانکه کوبی اذ زیدا ضربته ضربک زیرا که دخول اذ بر فعل اولیست بنا بر
 آنکه در دو معنی شرطیست و چون فعل مقدر باشد نصب باشد * و همچنین نصب مختارست بعد از حیث
 چنانکه کوبی حیث زید انجده فاکرمه بنا بر مشابعت وی با اذ در اضافت بجمله * و معنی شرطیه
 در حیث و فنی ظاهر باشد که کلمه ماوی پیوندد و اسم بعد از وی منصوب باشد بنا بر تضمن معنی شرطیه

تضرع و زاری و کربیه زیاده شود * و مندوب را يك صیغه است خاص بوی که آرا در منادی استعمال نکنند و این لفظواست * و حکم مندوب حکم منادی است در اعراب و بناء پس و ازید مبنی باشد بر ضم چنانکه در منادی مبنی بود و واعبد الله منصوب باشد * و لك زیاده الالف فی آخره فان خفت اللبس قلت و اغلامکيه و و اغلامکيه و لك الهاء فی الوقف * و مر ترا ست آنکه زیاده کنی ألف در آخر مندوب از برای زیادتی تضرع و چنین کوی و ازیدا و در حالت وقف بهاء وقف آوری و کوی و ازیداه و اگر زیادتی الف موجب لبس شود بجای الف یا و او زیاده کنی چنانکه در و اغلامک که مندوب غلام واحده مخاطب مؤنث است اگر و اغلامکا کوی مشتبه شود با آنکه مندوب غلام واحد مخاطب مذکر باشد پس باز زیاده کنی که مناسب کسر است و چنین کوی و اغلامکی و در حالت وقف هارا زیاده کنی و کوی و اغلامکيه * و همچنین که در و اغلامکم اگر الف زیاده کنی و و اغلامکها کوی مشتبه شود جمع به تنبیه پس و او زیاده کنی و کوی و اغلامکو و در حالت وقف هایاوری و کوی و اغلامکوه * و لایندب الا المعروف فلا ینال و ارجلاه و امتنع مثل و ازید الطویلاه خلافا لیونس * نشاید کربست و آواز دادن الامرده را که معروف و مشهور باشد و سامعان دانند که مراد از آن مندوب کیست تا این شخص کربانرا و آواز دهنده را در حرکات و اضطرابات او را معذور دارند پس نشاید که ندبه کند مردی مجهول را غیر همین که این معنی سبب سخریه و افسوس گردد و حقوق علامت مندوب با آخر صفت وی جائز نیست پس نشاید که گفته شود و ازید الطویلاه زیرا که صفت اسمیت ذیر موصوف و مندوب موصوفست پس علامت وی جائز نباشد که لاحق شود بغیر وی که آن صفتست * و یونس حقوق علامت مندوب بصفت وی جائز داشته است زیرا که صفت در معنی ازتمه موصوفست و چون واردست * و امن حفر بئر زمزمه * پس باید که و ازید الطویلاه نیز جائز باشد * و یجوز حذف حرف النداء الامع اسم الجنس و الاشارة و المستغاث و المندوب مثل یوسف اعرض عن هذا و ابها الرجل * و شذا صبح لیل و اقد مخنوق و اطرق کرا * و انداختن حرف النداء از منادی جائزست الا وقتی که منادی اسم جنس باشد مثل یا رجل زیرا که حق وی آن بوده که چنین گویند یا ابها الرجل پس اگر حرف ندا انداخته شود کثرت حذف و اجماع لازم آید * یا اسم اشارت باشد مثل یا هذا حق وی نیز آن بوده که یا ابها کویند * یا مستغاث و مندوب باشد که درین دو مدصوت مطلوبست پس نشاید که حرف ندا از ایشان حذف کنند * و انداختن حرف ندا از علی که مستغاث و مندوب نباشد جائزست چون (یوسف اعرض عن هذا) و همچنین جائزست انداختن وی از آی چون منادی واقع شود مثل ابها الرجل افعل کذا * و درین چند مثال که منادی اسم جنس است حرف ندا انداخته شده است بطریق شدوذه برقیاس چون اصبح لیل در صباح در آی ای شب * و اقد مخنوق خود را باز خرای خبه کرده شده * و اطرق کرا سردر پیش اندازی ای مرغ که کوچک که شتر مرغ که بزرگست حاضر ست * و قد یحذف المنادی لقیام قرینه جوازا مثل الا یا سجدوا * و گاه باشد که انداخته شود منادی وقتی که آنجا قرینه باشد چنانکه الا یا سجدوا بقراءة تخفیف الا حرف تنبیه است بایا که حرف نداست تقدیر اینست که الا یا قوم سجدوا * و اما بقراءة تشدید الا ازین قبیل نیست بلکه یا سجدوا فعل مضارعست که نونش افتاده است به ان که نونش مدغم شده است در لا * الثالث ما ضم عامله علی شریطة التفسیر * و هو کل اسم بعده فعل او شبهه مشتغل عنه بضمیره او متعلیه او ساط

شخصی شده باشد * و مستغاث نباشد و مندوب نیز نباشد زیرا که درین هر دو مدصوت مطلوب است
و ترخیم منافی مدصوت است * و جله نیز نباشد زیرا که در جله که علم واقع شده است تغییر جائز نیست
چنانکه دانسته شد در ماتقدم * و شرطی دیگر از آن ترخیم منادی احد الامرین است * یا آنکه منادی
علمی باشد زائد بر سه حرف یا در منادی تا تأیث بود یعنی هرگاه که تا تأیث در منادی باشد ترخیم وی
جائز باشد خواه نه علم باشد و نه زائد بر ثلاثه چنانکه یائنه اقبلی ای جماعت روی بمن آورید و خواه علم
باشد بی زیاده بر ثلاثه چنانکه کوی یائنه اقبلی در وقتی که نبه علم شده باشد * و علمیت در ترخیم معتبر
از جهت آنست که ندای اعلام بسیارست پس تخفیف در آنجا مناسب باشد * و باید که علم زیاده بر سه
حرف باشد زیرا که سه حرفی خفیفست و اعدل اوزانست و محتاج به تخفیف نیست اما هرگاه که تا
تأیث در منادی باشد حذف آن تا بترخیم جائزست و اگر چه علم و زیاده بر سه حرف نباشد زیرا که
تا تأیث در کلمه بحقیقت امری زائدست پس بحذف وی در کلمه اجماع لازم نیاید * فان کان فی آخره
زیادتان فی حکم الواحدة کاسماء و مروان او حرف صحیح قبله مدوه و اکثر من اربعة حذفوا و ان کان
مرکبا حذف الاخير و ان کان غیر ذلک فحرف واحد * اگر در آخر منادی دو زیاده باشد که در حکم
یک زیاده باشند همچنانکه الفی تأیث در اسماء که علمست و همچنانکه الف و نون مزیدتان در مروان
آن دو زیاده را در ترخیم باهم بندازند و چنین گویند یا اسم و یا مرو زیرا که این دو حرف را باهم زیاده
کرده اند از برای تأیث یا از برای تذکیر پس باهم حذف کنند * و همچنین اگر در آخر منادی حرف
صحیح باشد و ماقبل وی مده باشد یعنی حرف علتی باشد ساکن که حرکت ماقبل وی از جنس وی باشد
و حال آنکه آن اسم زیاده بر چهار حرف باشد چون عمار و منصور و مسکین در اینجا نیز دو حرف انداخته
شود یکی حرف صحیح که در آخرست دوم مده که قبل ازوست پس چنین گویند یا عم یا منص و یا مسک
* و شرط کردیم که آن منادی زیاده از چهار حرف باشد که اگر زیاده نباشد مثل سعید و ثمود و سحاب
در آنجا دو حرف حذف نتوان کرد که اجماع کلمه لازم آید * و اگر زیاده منادی مرکب باشد چون
معدی کرب و بعلبک کلمه اخیره بترخیم محذوف گردد زیرا که بمنزله تا تأیث است که ملحق شده است
بکلمه اولی * و هرگاه که منادی غیر اقسام ثلاثه باشد که مذکور شد ترخیم وی بحذف حرف
واحد باشد چنانکه در یا خالد دال را حذف کنی و کوی یا خال * و هو فی حکم الثابت علی الاکثر
فیقال یا حار و یا ثمو و یا کرو و قد یجمل اسماء برأسه فیقال یا حار و یا ثمی و یا کرا * در اکثر استعمال
لغت عرب آنچه محذوف شده است بترخیم در حکم ثابتست * پس آن حرفی که پیش از محذوف باشد
بر حال خود باقی ماند پس چنین کوی یا حار بکسر را و یا ثمو بثبوت و او مع الضمه و یا کرو بابقاء
و او بحال خود * و گاه باشد که آنچه باقی مانده است از مرخم آنرا بمنزله اسمی گیرند علی حده
و بروی حکم منادی اجرا کنند و گویند یا حار بضم را زیرا که منادی مفرد معرفه است و در یا ثمو چنین
گویند یا ثمی زیرا که این اسمیت از اسماء متمکنه و آخر او واو است و قبل او ضمه و قیاس نصر بی
آنست که او با قلب شود و ضمه با کسره و در یا کرو چنین کوی یا کرا زیرا که او منحرکت
و ماقبل مفتوح و بعد ازو ألف نیست که او را نگاه دارد * و قد استعملوا صیغه النداء فی المنسوب
و هو المنفجع علیه یا اووا * و اختصوا * و حکمه فی الارباب و البناء حکم المنادی * صیغه ندرا
یعنی حرف ندرا استعمال میکنند در مندوب و آن مرده ایست که برو گردند و او را آواز دهند تا

واخوات اولازمست و در اینجا همزه را قطع نکنند و یا الی نگویند زیرا که درین کلمه لام عوض نیست از حرف اصلی چنانکه در الله بود ﴿ و لک فی مثل یتیم عدی الضم و النصب ﴾ صورت منادی مفرد معرفه چون تکرر شود و بعد از آن اسمی مذکور شود که مضاف الیه بما تقدم باشد چنانکه یتیم عدی و یا حاتم حاتم طی جائز باشد در اولین دو وجه ﴿ یکی ضم بنابر آنکه منادی مفرد معرفه است که مبنی شده است بر ضم و دومین مضافست بمابعد خود پس تابعی شود مضاف از آن مبنی بر ضم و درین تابع نصب متعین است چنانکه مذکور گشت ﴿ وجه دوم در اول آنست که منصوب باشد بنابر آنکه مضافست بآن مضاف الیه متأخر و درین حالت دوم راه نصب متعین است زیرا که او تکرار منادی ایست منصوب ﴿ و المضاف الی یاء المتکلم یحوز فیه یا غلامی و یا غلام و یا غلاما و بالهاء و قفا ﴿ منادی مضاف بیا متکلم درو وجوه است ﴿ وجه اول آنست که یا که مضاف الیه است ثابت باشد خواه ساکن خواه مخرج چنانکه کوبی یا غلامی ﴿ دوم آنکه یا انداخته شود جهت اکتفاء رکسره دالست بر یا چنانکه کوبی یا غلام ﴿ سیوم آنکه یا را قلب کنند بآلف از برای خفت و حرکۀ ماقبل یا منقلب شود بالضروره بفتح چنانکه کوبی یا غلاما ﴿ و هرگاه که وقف کنی هاء وقف الحاق کرده شود چنانکه کوبی یا غلاما و اما حذف الف و اکتفاء بفتح مثل یا غلام اگر وارد است نادر و شاذست ﴿ و قالوا یا ابی و یا امی و یا ابت و یا امت فتحا و کسرا و بالالف دون الباء ﴿ چون منادی مضاف بیاء متکلم آب یا ام باشد جائز بود دروی آن وجوه که در یا غلامی جائزست و سه وجه دیگر زیاده بر آن وجوه ﴿ اول آنکه یا متکلم را بدل کنند بتا و تارا مکسور گردانند و یا ابت گویند زیرا که کسره مناسب یاست ﴿ و دوم آنکه یا را بدل کنند بتا و تارا مفتوح گردانند از برای خفت و یا ابت گویند ﴿ و سیوم آنکه جمع کنند تا و الف که هر دو عوض یابند و یا بنا گویند زیرا که جمع میان دو عوض جائز بود ولیکن میان تا و یا جمع نکنند و یا ابی نگویند زیرا که عوض و معوض هه بایکدیگر جمع نشوند و در یا ابتا که هر دو عوض جمع شده اند وقف کنند و هاء وقف بیاورند و چنین گویند یا ابتاه ﴿ و یا بن ام و یا بن عم خاصه مثل باب یا غلامی ﴿ و قالوا یا ابن ام و یا بن عم ﴿ هرگاه که منادی مضاف بود بیاء متکلم وجوه دروی آنست که دانسته شد ﴿ اما اگر منادی مضاف باشد یا مضاف بیاء متکلم دروی جمع آن وجوه جائز نباشد الا وقتی که منادی ابن باشد مضاف یا ام یا عم که مضاف باشد بیاء متکلم و در اینجا همه آن وجوه جاریست بواسطه کثرت استعمال در کلام عرب ﴿ و جائزست درین قسم آنکه الی که عوض یاست انداخته شود بنابر دلالت قبح بروی چنین گفته شود یا بن ام و یا بن عم از جهت کثرت کلمات درین منادی و اگر چه این وجه در باب یا غلامی جائز نیست چنانکه گفته شد ﴿ و ترخیم المنادی جائز و فی غیره ضروره و هو حذف فی آخره تخفیف و شرطه ان لا یکون مضافا ولا مستغاثا ولا مندوبا ولا جله و یکون اما علما زائدا علی ثلاثة احرف و اما بناء التانیث ﴿ ترخیم صوت بحسب لغت عبارتست از تلین او و ترخیم منادی بحسب اصطلاح حذفیست در آخر منادی از برای تخفیف نه از برای علتی ﴿ و ترخیم منادی جائزست در سه کلام بی ضرورت و در غیر منادی جائزست در ضرورت شعر چنانکه شاعر گوید ﴿ دیار میه اذ می تساعفنا ﴿ و لایری مثلها عجم ولا حرب ﴿ براقه الجید والابات واضحه ﴿ کائنا ظیفة اقصی بهالبب ﴿ و شرط ترخیم منادی آنست که مضاف نباشد زیرا که ترخیم منادی مضاف جائز نباشد بنابر آنکه اگر از مضاف الیه چیزی محذوف گردد آن ترخیم در منادی نباشد زیرا که مضاف الیه بحسب لفظ مستقل و اگر از مضاف چیزی محذوف گردد لازم آید که ترخیم در وسط منادی باشد زیرا که مضاف و مضاف الیه بحسب معنی بمنزلة یک کلمه اند که علم

اورا منادی باستقلال نمی توان ساخت پس اعتبار تبعیت باید کرد * و توابع مذکوره چون مضاف
 باشند نصب در ایشان متعین و رفع جائز نیست زیرا که اگر ایشان منادی بودند حق ایشان نصب
 بود پس بطریق اولی وقتی که تابع منادی باشد حق ایشان نصب باشد * و البدل و المعطوف غیر ماذکر
 حکم حکم المستقل مطلقا * بدل از منادی مبنی بر ضم و معطوف بر وی غیر آن معطوف که
 مذکور شد یعنی معطوفی که در وی لام نباشد حکم هر یک ازین دو حکم منادی مستقل است
 زیرا که بدل مقصود در کلام اوست پس کویا که حرف ندا در وی درآمده است و معطوف
 بحرف منادی ایست باستقلال فی الحقیقه * و چون تابع دخول حرف ندا موجود نیست پس
 حرف ندا در وی مقدر باشد و حیثند منادی مستقل باشد و مطلق اشارتست بآنکه هر یک از بدل
 و معطوف شاید که مفرد باشد و شاید که مضاف باشد و شاید که معرفه باشد و شاید که نکره باشد و بر همه
 تقادیر حکم ایشان حکم منادی مستقل باشد بی ملاحظه متبوع ایشان * و العلم الموصوف باین مضافا
 الی علم آخر یختار قحمة * هرگاه که منادی مبنی بر ضم علم باشد و موصوف شود و بلفظ این که مضاف
 باشد بر علمی دیگر حق آن منادی آن بود که مبنی باشد بر ضم و حق این صفت او که مضافت آن بود
 که منصوب باشد * و چنین گفته شود یازید بن عمرو بضم زید لیکن نداء این چنین منادی موصوف
 باین واقع بین علمین در کلام عرب بسیارست پس ازین جهت ضمه منادی را بدل کردند بفتح از برای
 خفت و چنین گفتند یازید بن عمرو بفتح دال * و هرگاه که منادی علم نباشد یا این مضاف با علم نباشد
 یا هیچ کدام نباشد حکم منادی و صفت وی همان باشد که دانسته شد در ماتقدم چنانکه کوی یا رجل این
 عمرو یازید باین اخینا و یا رجل این اخینا * و اذا تودی المعروف باللام قبل یا ایها الرجل و یا هذا الرجل
 و یا ایها الرجل * و التزموا رفع الرجل لانه هو المقصود و توابعه لانها توابع معرب * هرگاه که
 خواهند معرف بلام را ندا کنند و حال آنکه اجتماع حرف ندا بالام جائز نیست زیرا که هر دو
 آلت تعریفند در اجتماع ایشان یکی لغو باشد ناچار توسل باید کرد باسمى مبهم که آن بحسب صورت
 منادی باشد و معرف باللام صفت او باشد و بحقیقت منادی او باشد * و آن اسم مبهم ای است و هذا و اخوات
 او و ای هذا معا چنانکه کوی یا ایها الرجل و یا هذا الرجل و یا ایها الرجل پس حکم منادی بر آن اسم مبهم جاری
 شود و در جل بحقیقت منادی باشد * و ازین جهت که التزام رفع او کرده اند و نصبش جائز نداشته اند تا آن
 حرکت رفعی دلالت کند که مقصود بهذا اوست و رفع توابع رجل نیز التزام کرده اند زیرا که ایشان
 توابع معرب اند که آن رجل است و توابع معرب تابع لفظ او باشد * و قالوا یا الله خاصة * جمع میان حرف
 ندا و لام تعریف جائز نیست چنانکه گفته شد الادر افظ الله بنابر آنکه این حرف تعریف در لفظ الله
 عوضست از همزه که فاعل اله است و اصل الله الاله بوده حرکت همزه را به قبل دادند که ساکن بود و
 همزه را بطریق تخفیف پنداختند الله شد لام اول ساکن کردند و در دوم ادغام کردند الله شد پس
 این حرف تعریف عوض شد از آن همزه و بمنزله جزو کله شد و از معنی تعریف بیرون رفت
 پس جائز باشد که با حرف ندا جمع شود و حیثند همزه را اثبات کنند که او نیز در عوضیت مدخلی دارد و این
 اثبات همزه مخصوص بنداست و در غیر همزه الله و صلت در درج ساقط شود چنانکه کوی اعوذ بالله
 و من الله و در غیر لفظ الله حرف ندا بالام تعریف جمع شده است بطریق شد و چنانکه شاعر گوید * من اجلت
 با اتی نیت قلی * و انت بخيلة بالوصل عنی * و این اجتماع بطریق شد و جائز شد بنابر آنکه لام در الاتی

مشابهت و بست با حرف خطاب که در ذلک است در آنکه هر دو از بهر خطابند و مفردند * و حرف خطاب مبنی الاصلست و این اسم معرب باوی مشابهنی یافت درین دو صفت در حالت ندا مبنی کشت بر آنچه رفع او که اقوای اعراب است بآن بوده باشد * و از جمله اقسام منادی آنست که در اول وی لام استغائه باشد یعنی لامی که دلالت کند بر فریاد خواستن و این قسم مخفوض باشد یعنی مجرور باشد و معرب زیرا که این لام جار است و از خواص اسمست پس آن مشابهنی که مذکور شد بواسطه لام ضعیف گردد و اسم بر حال خود معرب باشد و این لام عمل خود بجای آورد و منادی را مجرور گرداند بر آن وجهی که جرش باشد همچنانکه یازید و یا لعبد الله * و از جمله اقسام منادی آنست که که در آخر وی الف استغائه باشد و حینند لام استغائه در اول وی نباشد زیرا که میان لام و الف منافاتست بنابراین آنکه لام اقتضاء جرمیکند و الف اقتضای فتح میکند پس یازید یا جاز نباشد * و از جمله اقسام منادی آنست که نه مفرد معرفه باشد و نه در اول وی لام استغائه باشد و نه در آخر وی الف استغائه باشد و این قسم منصوب باشد زیرا که مفعول به است و هیچ مغیری او را از حال خود نکر ندانیده است مثل یا عبد الله و یا طالعاجلا و مثل یا رجلا * و توابع المنادی المبنی المفردة من التاء کیدو الصفة و عطف الیسان و المعطوف الممتنع دخول یا علیه ترفع علی لفظه و تنصب علی محله مثل یازید العاقل و العاقل * توابع منادی مبنی بر ضم و قتی که آن توابع مفرد باشند خواه تأکید و خواه صفت و خواه عطف پس آن خواه معطوف بحر ف که در آن معطوف دخول حرف ندا جائز نباشد یعنی معرفه باشد بلام در آن توابع دو وجه جائز باشد * یکی رفع از جهت حل بر لفظ آن منادی مبنی بر ضم زیرا که آن حرکت ضمه ا کر چه بنایست لیکن بواسطه عروض مشابهت دارد با حرکت اعرابی پس آن منادی مشابه معرب باشد و جائز باشد که تابع وی تابع لفظ وی شود * دیگری نصب از جهت حل بر محل آن منادی مبنی زیرا که حق توابع مبنی آنست که تابع محالش باشد * پس در تأکید چنین کویی یا قوم اجمعون اجمعین * و در صفت کویی یازید الظریف الظریف * و در عطف بیان کویی یا غلام بشر و بشر * و در معطوفی که ممتنع است دخول یا در وی چنین کویی یازید الحارث و الحارث * توابع مبنی کفیم زیرا که توابع منادی معرب تابع لفظ او باشد * و توابع را قید کردیم بمفردة که اگر مضافه باشد در وی وجه بیش جائز نیست که آن نصب است چنانکه مذکور شود چون یازید صاحب عمرو و یاتیم کلکم و یا عتیق ابابکر و یازید و الحسن الوجه * و الخلیل فی المعطوف مختار الرفع و ابو عمرو و النصب و ابو العباس ان کان کالحسن فکالخلیل و الانفکابی عمرو و المضافة تنصب * بنزدیک خلیل بن احمد که استاد سیویه است در معطوف مذکور رفع مختارست زیرا که معطوف بحر ف فی الحقیقة منادی است پس او را آن حرکت باید داد که اگر منادی بودی آن حرکت داشتی و آن حرکت ضمه است لیکن چون حرف ندا مباشرت او نیست آن حرکت اعرابی باشد و آنرا رفع دهند * و بنزدیک ابو عمرو و نحو وی قاری که پیش از خلیل بوده است در آن معطوف نصب مختارست زیرا که چون تقدیر حرف ندا بواسطه لام نمی توان کرد پس او را حکم تبعیت باید داد و تابع مبنی تابع محل وی باشد که آن نصبست در منادی مذکور * و ابو العباس مبرد میگوید که اگر آن معطوف همچون الحسن باشد یعنی تزع لام از او توان کرد مختار رفع است همچنانکه در مذهب خلیل زیرا که او را منادی باستقلال می توان ساخت و اگر آن معطوف همچون الحسن نیست یعنی تزع لام از او نمی توان کرد مثل النجم و الصمق مختار در وی نصبست همچنانکه در مذهب ابو عمرو زیرا که

ماوقع مضمون جمله لها محتمل غیر نحو زید قائم حقا و یسمى توکیداً لغیره * و از جمله آن مواضع آنست که مصدر واقع شود مضمون جمله که آن جمله را محتملی دیگر باشد همچنانکه زید قائم حقا ای حق ذلك حقابنی درست است این سخن درست بودنی * و حقا مصدریست که واقعت مضمون جمله زید قائم و این جمله را محتملی دیگر هست که حق نباشد بلکه باطل باشد و ازین جهت این مصدر را تأکیداً لغیره خوانند * و منها ما وقع مثنی نحو لیک و سعیدک * و از جمله آن مواضع آنست که مصدر واقع باشد مثنی بمعنی تکثیر چنانکه کوی لیک یعنی ایستاده ام از برای جواب تو ایستادنی من الی بالمكان والی ای اقام به * و همچنینست سعیدک ای اسعدک اسعاداً بعد اسعاد یاری میکنم ترا یاری کردن * المفعول به هو ما وقع علیه فعل الفاعل مثل ضربت زیداً و قد تقدم علی الفعل و قد یحذف الفعل لقیام قرینه جوازا کقولک زیداً لمن قال من اضرب * و وجوباً فی اربعة مواضع الاول سماعی مثل امرأ و نفسه و اتھوا خیراً لکم و اهلاً و سهلاً * مفعول مطلق را مقدم داشت زیرا که بحسب لفظ و معنی شده اتصال دارد بفعل و بعد از و ذکر کرد مفعول به را که اتصال او بفعل از سائر مفاعیل متأخره اقوی است * و مفعول به آنست که فعل فاعل بر و واقع باشد یعنی تعقل فعل موقوف باشد بروی همچنانکه موقوفست بر فاعل خواه منسوب شود بوی بطریق اثبات چون ضربت زیداً یا بطریق نفی چون لم اضرب زیداً بر آن قیاسکه فاعل میباشد در ضرب زید و لم بضرب زید و مفعول به گاه باشد که مقدم شود بر فعل چون زیداً ضربت زیرا که فعل ماملیست قوی پس جائزست که معمولوی مقدم و مؤخر باشد * و گاه باشد که فعلی ناصب مفعول به است انداخته شود بر سیل جواز چون اینجا قرینه باشد که دلالت کند بروی چنانکه کوی زیداً در جواب آن کسی که گوید من اضرب کرا بزم ای اضرب زیداً بزن زید را * و گاه باشد که انداخته شود بر سیل وجوب و این در چهار موضعت یکی سماعیست که ضابطه ندارد و دیگرها قیاسی که ضابطه دارند سماعی مثل امرأ و نفسه ای دع امرأ رها کن مرد را بانفس تا چنان کند که اوداند * و مثل اتھوا خیراً لکم ای اتھوا عما انتم فیہ و اقصدوا خیراً لکم * و مثل اهلاً و سهلاً و مرحباً ای آیت اهلاً لا جانب و وطئت سهلاً لا حزناً و بلغت منزلاً رحباً و اسعاً لا مکاناً ضیقاً * الثانی المنادی و هو المطلوب اقباله بحرف نائب مناب ادعو لفظاً او تقدیراً و بینی علی ما رفیع به ان کان مفرداً معرفة مثل یزید و یارجل و یازیدان و یازیدون و یخفف بلام الاستعانة مثل یازید و یفتح لاحق الفها و لا لام مثل یازیداه و ینصب ماسواهما مثل یا عبدالله و یا طالعا جبلاً و یارجل لغیر معین * دوم از مواضع اربعة که حذف مامل مفعول به در و واجبست منادی است و منادی آن اسمیست که مطلوب شده باشد در آوردن وی بحرف که نائب مناب ادعواست خواه آن حرف مذکور باشد لفظاً مثل یازید و خواه تقدیراً مثل یوسف اعرض عن هذا * و منادی منقسمت باقسام از جمله اقسام وی منادی ایست که مفرد باشد یعنی مضاف و شبه مضاف نباشد و معرفه باشد خواه پیش از حرف ندا و خواه بعد از دخول حرف ندا و این قسم از منادی مبنی است بر آن چیزی که رفع وی بآن بوده باشد خواه ضمیه و خواه الف و خواه واو مثل یازید * و این مبنی است بر ضم و معرفه است قبل از دخول حرف ندا * و یارجل و این نیز مبنی است بر ضم و معرفه است بدخول حرف ندا با قصد شخصی معین * و یازیدان مبنی است بر الف و یازیدون مبنی است بر واو و هر دو معرفه شده اند بدخول حرف ندا با قصد تعین * و سبب بنای این قسم از منادی

قدمت خیر مقدم * و شاید که فعل ناصب انداخته شود بر سبیل وجوب و این بر دو قسم است
قسم اول سماعیست یعنی ضابطه و قاعده ندارد که بروقیاس توان کرد بلکه در وی بسمع اقتضای باید
کرد چنانکه درین امثله مذکوره مثل سقیاله یعنی آب دادن بادآور و رعیاله نکه داشتن باد اورا
و خبیله بی بهرکی باد اورا و جذاله بریدن اطراف چون بریدن کوش و بینی بادآور و جداله ستایش
مر اوراست و شکراله سپاس اورا و عجباله تعجب میکنم از وی چون این مصادر بالام که بعد از
ایشانست و داخلست در فاعل یا در مفعول چنانکه تصویر کرده شد ذکر فعل ناصب ایشان در کلام
عرب جائز نیست * و قسم دوم قیاسیست یعنی ضابطه دارد که بنا بر آن بروقیاس توان کرد و این حذف
قیاس در مواضع بسیارست * منها ما وقع مثبتا بعد نفي او معنی نفي داخل علی اسم لایکون خبر اعنه او وقع
مکررا مثل مانت الاسیر و مانت الاسیر البرید و انما انت سیر اسیرا و زید سیر سیرا * اسم تواند بود
همچنانکه مانت الاسیرا و مانت الاسیر البرید تقدیر این آنت مانت الاتسیر سیرا و مانت الاتسیر
سیر البرید ای تسیر سیرا سیرا کسیر البرید * و همچنینست حال مصدر که واقع شود مثبت بعد از معنی
نفي که داخل باشد بر چنان اسمی که گفته شد چنانکه کو بی انما انت سیرا ای مانت الاتسیر سیرا
* و همچنینست حال مصدر که واقع شده باشد مکرر بعد از اسمی که صلاحیت آن ندارد که مصدر خبر او
شود همچنینکه زید سیرا سیرا * اما اگر مصدر واقع شود مثبت بعد از نفي یا معنی نفي که داخل باشد
اسمی را که آن مصدر خبر از وی تواند بود آن مصدر از قبیل مفعول مطلق نباشد و مرفوع بخبریت چنانکه
ماسیری الاسیر البرید و انما سیری سیر البرید * و همچنینست که مکرر شود بعد از اسمی که خبر از وی تواند
بود همچنینکه سیری سیر البرید سیر البرید * و منها ما وقع تفصیلا لاثر مضمون جمله مقدمه مثل فشدوا
الوثاق فاما منابعد و اما فداء * از جمله مواضع وجوب حذف عامل مفعول مطلق بطریق قیاس
آنتست که مصدر واقع شود تفصیل فائده مضمون جمله مقدمه چنانکه فشدوا الوثاق فاما منابعد
و اما فداء * و شدوا الوثاق جمله است و مضمون وی شد وثاق و فائده شد وثاق مفصل شده است باین
مصدر که منابعد است ای فاما تمنون منا و اما تقدون فداء * و منها ما وقع للتشیه علاجا بعد جمله
مشتمله علی اسم بمعناه و صاحبه مثل مررت به فاذا له صوت صوت جار و صراخ الصراخ *
و از جمله آن مواضع آنتست که مصدر واقع شود برای تشیه و آن مصدر فعل علاجی باشد یعنی
محتاج ببحوارح و آلات بدنی باشد نه فعل قلب بعد از جمله که مشتمل باشد بر اسمی که معنی آن مصدرست
و بر مصاحبت آن مصدر همچنینکه مررت به فاذا له صوت صوت جار ای بصوت صوت جار
مصدریست از برای تشیه و فعل علاجیست زیرا که محتاجست بآث بدنی از حلقوم و خنجره
و از جمله ایست که آن جمله مشتملست بر اسمی که معنی آن مصدرست که آن صوتست در فاذا له صوت
و مشتملست بر صاحب آن مصدر که آن ضمیر له است ای زید و همچنینست حال در اذا له صراخ الصراخ *
ای بصراخ صراخ الصراخ * و منها ما وقع مضمون جمله لا محتمل لها غیره مثل له علی الف درهم اعترافا
و یسمى توکیداً لنفسه * و از جمله مواضع وجوب حذف عامل بطریق قیاس آنتست که مصدر واقع شود
مضمون جمله که آن جمله را هیچ محتملی و رای این مصدر نباشد چنانکه له علی الف درهم اعترافا ای اعترفت
اعترافا اقرار میکنم اقرار کردنی * اعترافا مصدریست که واقعت مضمون جمله له علی الف درهم
و این جمله را هیچ محتملی دیگر نیست و ازین جهتست که این مصدر را تا کیدا لنفسه گویند * و منها

رجل افضل منك وهو في لاشاذ * و از جمله مرفوعات اسم ماولا المشبهتين بليس است در معنی نفی و آن مسندالبه است بعد از دخول یکی ازین دو کلمه * واسم مامرفه و نکره میباشد و استعمال وی در کلام بسیارست و در قرآن واردست چون (ما هذا بشرا) و این لغت اهل حجازست و در لغت بنی تمیم ماولا را هیچ عمل نیست بلکه اسم و خبر بعد از ما و لا مرفوعند بابتدا چنانکه پیش از دخول این دو کلمه مرفوع بوده اند * و این مخالف آنست که در قرآن واردست و اعمال لادر نکره میباشد و آن نیز قلیل وشاذست و اعمال لامعنی نفی چنانکه گفته شد در کلام بسیارست * المنصوبات * هو ما اشتمل علی علم المفعولية * منصوبات مرفوعات که خبر مبتدای محذوفست یا مبتدایست خبرش محذوف ای هذه المنصوبات او المنصوبات هذه * و لفظ هو را جعست با منصوبی که در ضمن منصوبات مذکور شده است یعنی منصوب آن اسمیست که مشتمل است بر علم مفعولیت که آن نصبست و منصوب همچون مرفوع منقسمست بأصل و ملحق * منصوب اصلی مفاعیل خسه است * و منصوب ملحق ماعدای مفاعیلست * فیه المفعول المطلق و هو اسم مافعله فاعل فعل مذکور بمعناه و یکون للتأکید والنوع والعدد مثل جلست جلوسا و جلسته و جلسته * یعنی از منصوب مفعول مطلقست که مقید نیست به با و نه بنی و نه بلام و نه بمع چنانکه آن چهار دیگر مقید اند یکی ازینها و لفظ مطلق اشارتست بعدم تقیدینه مقید است باطلاق * و مفعول مطلق اسم آن چیز است که کرده باشد آن چیز را فاعل فعلی که آن فعل مذکورست لفظا یا تقدیرا و بمعنی آن اسمست چنانکه ضربت ضربا لفظ ضربا اثر است که کرده است آن اثر را فاعل ضربت که متکلم است و این فعل که ضربت است بمعنی آن اسمست و در لفظ نیز موافق اوست و گاه باشد که در لفظ مخالف باشد همچنانکه ضربت سوطا * و حاصل این تعریف آنست که مفعول مطلق اسم اثر است صادر از فاعل فعلی مذکور باعتبار آن فعل مذکور که بمعنی آن اسمست پس آن فعل تأثیرست و معنی مصدر است و مفعول مطلق اسم اثر اوست و حاصل بالمصدرست لیکن چون معنی مصدری و اثری متعارفانند اهل لغت میان ایشان فرق نکرده اند ازین جهت گفته اند که مفعول مطلق مصدرست و تحقیق آنست که گفته شد * و مفعول مطلق سه قسم است * یکی از برای تأکید فعلی که معنی مستفاد از فعل باشد همچنانکه جلست جلوسا که معنی جلوس از جلست مستفاد شده است * دوم برای نوع چنانکه جلست جلسته نشستم یک نوع نشستن سیوم از برای عدد چنانکه جلست جلسته نشستم یک نشستن * و فالاول لایثنی و لایجمع بخلاف اخویه و قد یکون بغير لفظه مثل قدمت جلوسا و قد یحذف الفعل لقیام قرینه جوازا کقولک لمن قدم خیر مقدم * و وجوبا سماما مثل سقیار و عبا و خیه و جدعا و جدا و شکرا و عجبنا * و قیاسا فی مواضع * مفعول مطلق تأکید را که مدلول او مستفادست از فعل ثنیه و جمع ناچارست از تعدد * و مفعول مطلق نوعی و عددی را ثنیه و جمع جائز باشد زیرا که انواع متعدد چون دو اعتبار کنند ثنیه باشد و چون زیاده از دو اعتبار کنند جمع باشد همچنانکه کوبی جلست جلستین و جلسات * و همچنین حال در عددی چنانکه کوبی جلست جلستین و جلسات و جلوس را ثنیه و جمع روا نباشد زیرا که معنی وی یکست که مطلق جلوس است پس نشاید که کوبی جلست جلوسین و جلوسات الا وقتی که قصد نوع کنند بالا فراد * و مفعول مطلق میباشد که در لفظ موافق فعل نباشد زیرا که موافقت در معنی کافیست نحو قدمت جلوسا و ضربته سوطا یعنی زدم او را یک زدنی بنازبان * و فعلی که ناصب مفعول مطلقست جائزست که انداخته شود چون آنجا قرینه باشد حالی یا مقالی چنانکه کوبی کسی را که از سفر رسید خیر مقدم ای

آنست مبتدا مصدری باشد منسوب بفاعل یا مفعول یا بهر دو بعد از آن حال باشد از فاعل و مفعول یا هر دو و ضربی درین مقام منسوبست بفاعل که ضمیر متکلمست بطریق اضافت و منسوبست بمفعول که زیدست که مذکور شده است و منصوبست بمصدر و قائما حالت از فاعل یا مفعول و تقدیر کلام اینست که ضربی زید حاصل اذا کان قائما * و مراد کان تامه است بمعنی ثبت و حصول و خبر مبتدا را که حاصل است انداختند زیرا که ظرف وی یعنی اذا کان دلالت میکند بروی همچنانکه در مثل زید فی الدار و اذا کان را انداختند زیرا که حال یعنی قائما دلالت میکند وی از برای آنکه حال را با ظرف زمان مشابهتی خاص نمی بینی که معنی جانی زید را کجا اینست که جانی زید فی زمان رکوبه پس این حال دلالت میکند بر آن خبر بواسطه و ذکر این حال در موضع این خبر لازم است پس هرگاه که هر دو شرط و جوب حذف حاصل باشد حذف خبر واجب شود * همچنانکه کوی کل رجل و ضیعتیه و ضابطه آنست که خبر مبتدا معنی مقرون باشد و بر آن مبتدا خبری را عطف کرده باشند بواوی که بمعنی مع است ای کل رجل مقرون بضیعتیه پس این خبر واجب الحذفست زیرا که او بمعنی مع دلالت بر مقارنت میکند و ذکر این معطوف در موضع خبر واجبست پس این خبر حظ لفظ و حظ معنی خود استیفا کرده باشد و حذفش واجب بود * همچنانکه کوی لهرک لافعلن کذا یعنی مبتدا مقسم به باشد و خبر وی قسم باشد ای لهرک قسمی و شکی نیست که لهرک دلالت میکند بر آنکه او قسمست پس قرینه برین خبر موجود باشد و جواب قسم در مقام خبر واجب الذکرست پس حذف این خبر واجب بود * خبران و اخواتها هو المسند بعد دخول هذه الحروف مثل ان زيدا قائم وأمره كأمر خبر المبتداً الا فی تقدیمه الا اذا کان ظرفاً * از جمله مرفوعات خبران و اخواتست و این خبر اسمیست که مسند باشد بعد از دخول این حروف یعنی بحقیقت خبران مسند است که خبر مبتدا بوده است لیکن بعد از دخول این حروف او مرفوع باین حروفست نه بابتدا بر مذهب اصح و ازین جهت او را خبر این حروف خوانند * و حال وی در آنکه متعدد باشد یا غیر متعدد و در آنکه مفرد باشد یا جمله و چون جمله باشد ناچار باشد از عادی همچون حال خبر مبتداست بر آن وجه که دانسته شد الا در تقدیم که خبر مبتدا را تقدیم بر مبتدا جائزست و تقدیم خبران و اخوات وی بر اسم ایشان جائز نیست بنا بر آنکه این مشابهت فعل عمل کند پس عمل او عمل فرعی باشد آن تقدیم منصوبست بر مرفوعه عمل اصلی فعل که آن تقدیم مرفوعست بر منصوب لیکن هرگاه که خبران ظرف باشد تقدیمش جائزست پس ان قائم زیدا جائز نیست و ان فی الدار زیدا جائزست * خبر لانی لانی الجنس هو المسند بعد دخولها مثل لا غلام رجل ظریف فیها و یحذف کثیرا و بنو تمیم لا یثبتونه * از جمله مرفوعات خبر لانی جنس است و کلمه لانی جنس از برای تأکید نفی است همچنانکه ان از برای تأکید اثباتست پس ایشان نقضیاند و در مطلق تأکید متشابهاند پس او را عمل ان دادند اسم را منصوب کردند چون نکره مضاف باشد و خبر را مرفوع چنانکه لا غلام رجل ظریف فیها و کلمه فیها معمول ظریفست که خبر لامت و تنقید ظرافت بحصول فی الدار لطافتی ندارد * و خبر لانی ای جنس مسندست بعد از دخول لا و خبر لا محذوف میشود در کلام بسیار و در قبله بنو تمیم اثبات نمی کنند خبر لا را پس احتمال دارد که در کلام ایشان محذوف باشد دائما و احتمال دارد که لا را احتیاج بر خبری نباشد زیرا که لا قیام در معنی اتفی القیام است و این معنی را احتیاج خبری نیست * اسم ما ولا المشبهین بلیس هو المسند الیه بعد دخولها مثل ما زید قائما ولا

المتبداً معنى الشرط فيصح دخول الفاء في الخبر وذلك الاسم الموصول بفعل او ظرف * او النكرة الموصوفة بهما نحو الذى يأتينى او فى الدار فله درهم وكل رجل يأتينى او فى الدار فله درهم * هرگاه که مبتدا متضمن شود معنی شرط را بآنکه در وی عمومی و ابهامی باشد و مشتمل بود بر چیزی که سبب خبر است دخول فاء خبرش جائز باشد تا تنبیه کند بر سبب و جائز باشد ترك فاء و حیثنشد سببیت از خارج عبارت معلوم شود * و این چنین مبتدا بر دو قسمت یکی موصولی که باوقصد عموم و ابهام کرده باشند و صله وی جمله فعلی باشد یا ظرفی که مؤولست بفعلی باتفاق و معنی آن صله سبب خبر باشد * پس هرگاه که قصد دلالت کنند بر سببیت قادر آورند در خبر بنابر مشابَهت معنی خبر یا خبر او مبتدا با شرط * و باید که صله جمله فعلی یا ظرفی باشد مشابَهت مبتدا با شرط قوت گیرد زیرا که شرط البته فعل باشد * و دوم نکره موصوفه بفعل یا بظرف که در وی ابهامی و عمومی هست و صفت وی فعلست یا ظرفست که در اینجا نیز مؤولست بفعل و آن صفت سبب ثبوت خبر است مرئسندارا پس اگر فاء آورند جائز باشد تا در عبارت دلالت شود بر سببیت و مشابَهت با شرط و جزا * و اگر نیارند هم جائز باشد چنانکه گفته شد * و لیت و لعل مانعان بالاتفاق و الحق بعضهم ان بهما * لیت و لعل چون در مبتدا در آیند مانع باشند از دخول فاء در خبر زیرا که لیت از برای انشاء تمناست و لعل از برای انشاء ترجیحی پس ایشان بیرون میبرند کلام را از خبر بانشاء و حیثنشد مشابَهت مبتدا و خبر با شرط و جزا زائل شود زیرا که شرط و جزا از قبیل خبراند پس نشاید که چنین کوئی لیت اولعل الذى يأتينى او فى الدار فله درهم * و بعضی از نحویان الحاق کرده اند این مکسوره را بلیت و لعل در منع دخول فاء در خبر * و اصح آنست که این مکسوره مانع نیست زیرا که مفید کلام نیست از خبریت بلکه دخول قادر خبر او واقعست چنانکه در قول باری تعالی (قل ان الموت الذى تقرون منه فانه ملائیکم) و در عبارت کشاف در خبر ان مفتوحه فاء واقعست * و قد یحذف المتبداً لقيام قرينة جواز اقول المستهل الهلال والله * و الخبر جوازا مثل خرجت فاذا السبع * و وجوباً فيما التزم فى موضعه غيره مثل لولا زيد لكان كذا و ضربى زيدا قائماً وكل رجل وضعته و لعمر كذا لافعلن كذا * كاه باشد که مبتدا انداخته شود بر سبیل جواز و قتی که قرینه باشد حال یا مقالی چنانکه مستهل كويد الهلال والله اى هذا الهلال او المرقى الهلال * و كاه باشد که مبتدا انداخته شود بر سبیل وجوب و اگر چه در کتاب مذکور نیست چنانکه در قول تو الحمد لله الحميد اى هو الحميد ذکر این مبتدا جائز نیست * و كاه باشد که خبر مبتدا انداخته شود بر طریق جواز و قتی که قرینه باشد چنانکه کوئی خرجت فاذا السبع بیرون رفتم از سرا پس ناکاه شیرى واقف یا قائم او حاضر * و كاه باشد که خبر انداخته شود بر سبیل وجوب و قتی که قرینه باشد و خبری که ذکر او در موضع خبر لازم باشد چنانکه لولا علی لهلك عمر اى لولا علی موجود لهلك عمر و حذف این خبر واجبست زیرا که لولا امتناعیه دلالت میکند بر امتناع ثانى که هلاك عمرست بواسطه وجود اول که وجود علی است پس لولا قرینه است بر خبری که موجود است و جواب لولا لازم الذکرست در موضع این خبر پس این خبر بواسطه این قرینه معنی وی مفهوم گردد پس حظ از جهت معنی مستوفی باشد و چون قائم مقام این خبر در موضع اول لازم الذکرست پس از جهت لفظ حظ خود نیز استیفا کرده باشد و هر خبر که حظ لفظ و حظ معنی خود استیفا کرد حذف او واجب شده که اگر ذکر او کنند محقق لغو باشد چنانکه کوئی ضربى زيدا قائماً و ضابطه

تقدیمه ﴿ تقدیم مبتدا بر خبر اصلست یعنی راجح است و تأخیرش نیز جائز است لیکن هرگاه که مبتدا
مشمول باشد بر خبری که طالب صدر کلام است چون استفهام واجب شود تقدیم مبتدا بر خبر و جائز
نباشد تأخیرش از خبر چنانکه درمن ابوك من که مبتداست مشتمل بر معنی استفهام ای ای شخص
ابوك و استفهام طالب صدر کلامست تا زاول کلام معلوم شود که این کلام از قبیل استفهامست و این
مذهب سیبویه است که گفته شد و پیش بعض نحویان آنست که ابوك مبتداست زیرا که معرفه است
و من خبر و است لیکن این خبر واجب تقدیم است بر مبتدا بواسطه تضمن استفهام چنانکه معلوم شد
و همچنین هرگاه که مبتدا و خبر هر دو معرفه باشد همچنانکه زيدا خوك واجب باشد تقدیم مبتدا
بر خبر زیرا که اگر تأخیر مبتدا درین صورت جائز باشد مبتدا و خبر مشتبه گردند و معلوم نشود که
کدام مبتداست و کدام خبر و این جائز نیست پس واجب شد که هر کدام که مقدم است اوست که
مبتداست و همچنین است حال وقتی که مبتدا و خبر هر دو متساوی باشند در تنکیر و تذکیر و تخصیص
پس هر کدام مقدم باشد مبتدا و باشد تا اشتباه نشود مثل افضل منك افضل منی و همچنین تقدیم مبتدا
واجبست بر خبر وقتی که خبر فعل او باشد چون زيدا قام مبتدا مؤخر شود مثل قام زيد مشتبه بفاعل
گردد و معلوم نشود که جله اسمیست یا فعلی و این تعلیل درین مثال که گفته شد ظاهرست اما در مثل
الزیدان قاما و الزیدون قاموا ظاهر نیست زیرا که ضمیر قاما و قوموا فاعل فعل اند و مانعند از آنکه
زیدان و زیدون فاعل باشند پس اشتباه نشود و بعضی گفته اند که درین دو مثال میساید که زیدان
و زیدون بدل باشند از آن دو ضمیر و حیثند جله فعلی باشد و مبتدا مشتبه شود ببدل فاعل ﴿ و اذا
تضمن الخبر المفرد ماله صدر الکلام مثل این زیده او کان محکماله مثل فی الدار رجل و اولتعلقه ضمیر
فی المبتدا مثل علی الثمرة مثلها زیدا و ابی کون خبرا هن أن مثل عندی انک قائم و جب تقدیمه ﴿ هرگاه که
خبر مبتدا مفرد باشد و متضمن باشد خبری را که طالب صدر کلامست چون استفهام واجب شود تقدیم
وی بر مبتدا چنانکه در این زید زید مرفوعست که مبتداست و این خبر مفرد اوست بحسب ظاهر
و حقیقت اگر مقدار باسم فاعلست و بحسب ظاهر اگر بفعل است زیرا که چون آن فعل واجب الحذفست
و این که قائم مقام اوست مفردست پس خبر مبتدا بحسب صورت مفرد باشد و همچنین است
حکم چیزی که تقدیم وی محکم مبتدا باشد تقدیم آن خبر بر مبتدا واجب بود چنانکه فی الدار رجل
اگر این خبری که ظرفست مقدم بر مبتدا نبودی این نکره مبتدا واقع نشدی چنانکه دانسته شد
و همچنین اگر متعلق خبر را ضمیر باشد در مبتدا واجب شود تقدیم خبر بر مبتدا تا آن ضمیر راجع
باشد بآن متعلق که در لفظ مقدمست و اگر خبر مؤخر شود بآن متعلق لازم آید که ضمیر در مبتداست
راجع شود با خبری که متأخرست لفظا و رتبا و همچنین واجبست تقدیم خبر بر مبتدا وقتی که مبتدا
آن باشد باسم و خبر خود همچنانکه در عندی انک قائم زیرا که درین صورت اگر مبتدا مقدم
شود لازم آید که آن مفتوحه در صدر کلام باشد و بان مکسوره مشتبه گردد ﴿ و قد تعدد الخبر مثل
زيد عالم عاقل ﴿ گاه باشد که خبر مبتدا متعدد شود و حیثند شاید که دوم معطوف باشد بر اول و و او
در آوری چنانکه زید عالم و عاقل و شاید که معطوف نباشد چنانکه زید عالم عاقل ﴿ و شاید که خبر
بصورت متعدد شود و در حقیقت يك خبر باشد چنانکه هذا حاو حاض که بتأویل مرست و اینجا ترك
عطف اولیست و بعضی نحویان نظر بصورت متعدد کرده اند و عطف جائز داشته اند ﴿ و قد يتضمن

بصفتی که مستفادست از تنوین وی ای شر دظیم و این معنی لطیف ترست و این کلام منلیست در حق مودی قوی که در حادثه بغایت عاجز شود * و همچنانکه فی الدار رجل یعنی هرگاه خبر ظرف باشد و مقدم باشد بر مبتدا شاید که آن مبتدا نکره باشد زیرا که چون خبر مقدم است و در قوه و صفت مر مبتدا را پس کویا که مبتدا وقتی مذکور شده است که در قوه موصوفت بآن خبر مقدم اما اگر خبر ظرف نباشد و مقدم باشد بر مبتدا نشاید که مبتدا نکره باشد چنانکه کوی قائم رجل زیرا که در ظرف اتساعی هست که در غیر ظرف نیست * و همچنانکه سلام عليك اینجا مبتدا نکره است لیکن منخصص شده بمنکلم ای سلت سلاما عليك پس کویا که چنین گفته است که سلامی ای سلام من قبلی عليك * و بعضی از نحویان گفته اند که مبتدا نکره واقع در آنجا که از مبتدای نکره و خبر قائده حاصل شود پس مدار صحت آنکه نکره مبتدا باشد بر حصول قائده است نه بر تخصیصاتی که مذکور شد درین مثالها زیرا که توجهات باین تخصیصات بغایت رکب است و بعضی صحیح نیست چنانکه از کتب مطوله معلوم شود پس بنابرین جائز باشد که کوب انقض الساعه و جائز نباشد رجل قائم و این قول بصواب نزدیکترست * اگر سائلی گوید که قائده فی الدار رجل و رجل فی الدار هر دو یکیست پس چرا اولین جائزست و دوم جائز نیست در جواب گوئیم که خبر در مثال ثانی مشتبیه میشود بصفت زیرا که فی الدار صفت رجل میتواند بود پس شاید که سامع توهم کند که این صفت است و خبر بعد ازین خواهد آمد و در غلط افتد و این توهم در مثالی اول متصور نیست زیرا که صفت بر موصوف مقدم نمیشود * و الخبر قد یكون جمله مثل زید ابوه قائم و زید قائم ابوه فلا بد من مائد وقد یحذف * چون بحث آن قسم اسمست خبری که مفرد شد خبر اسمی باشد و جمله در آن تعریف داخل نباشد * پس اشارت کرد بآنکه خبر مبتدایر جمله میباشد خواه اسمی و خواه فعلی * و شرطی و ظرفی را ذکر نکرد زیرا که ایشان را جعند بافعلی و جمله فی الحقیقه دوست نه چهار و هرگاه که جمله خبر مبتدا شود باید که در وی مائدی باشد که راجع باشد بآن مبتدا زیرا که جمله از آن جهت که جمله است میباشد که مستقل باشد بنفس خود و چون خواهی که او را ربط کنی بمبتدا ناچار باشد از رابطی خواه ضمیری که راجع باشد بامبتدا همچنانکه درین دو مثال مذکور * و خواه قائم مقام مثل عموم در قول باری تعالی (ان الذین امنوا و عملوا الصالحات انالانضیع اجر المحسنین من احسن علا) دوم با اسم و خبر خود خبر ان اولیست و در اینجا هیچ ضمیری نیست بلکه عموم من احسن ربط میکند این جمله را با اسم ان اول و خبر ان همان خبر مبتداست که ان داخل شده است در آن مبتدا و خبر * و گاه باشد که ضمیری که رابط جمله است بمبتدا محذوف شود چنانکه در قول تو السمن منوان بدرهم ای السمن منوان منه بدرهم و مثل البر الکربستین ای البر الکرمه بستین * و ما وقع ظرفا فلا کثر انه مقدر بحمله * و هر خبر مبتدا که ظرف باشد خواه ظرف زمان و خواه ظرف مکان و خواه جار و مجرور * اکثر نحویان بر آنند که آن ظرف مقدرست بفعلی پس جمله باشد و این مذهب بصریانست * و نحا کوفه بر آنند که آن ظرف مقدرست باسم فاعل پس مثل زید فی الدار مقدرست پیش اهل بصره زید حصل فی الدار بنا بر آنکه آن مقدر حاصلست در جار و مجرور و اصل عمل مرفعی راست و پیش اهل کوفه مقدرست زید حاصل فی الدار بنا بر آنکه آن مقدر خبر مبتداست و اصل در خبر مبتدا آنست که مفرد باشد * و اذا کان المبتدا مشتملا علی ماله صدر الکلام مثل من ابوک او کانا معرفتین او متساویین مثل افضل منك افضل منی * و او کان الخبر فعلا له مثل زید قام و جب

معلوم شد و صفت درین مقام متناوب است اسم فاعل و اسم مفعول و صفت مشبهه را * و قسم دوم از مبتدا مسندست و خبر ندارد بلکه فاعل او قائم مقام خبر اوست و مشهور نیست همچنانکه قسم اول * فان طابقت مفردا جازا الامران * اگر صفتی که بعد از حرف نفی یا حرف استفهام است مطابق شود با مفردی که بعد از است چون ما قائم زید و اقامت زید اینجا دو وجه جائزست * یکی آنکه قائم مبتدا باشد و زید فاعل او باشد قائم مقام خبر و این مبتدا داخلست در قسم دوم مبتدا * دوم آنکه زید مرفوع باشد با آنکه مبتداست از قسم اول و قائم خبر وی باشد مقدم و در وی ضمیری باشد مستتر راجع بازید پس درین مقام سه صورتست * یکی اقامان الزیدان و در اینجا متعین است که زیدان مبتدا باشد و اقامان خبر مقدم * دوم اقامت الزیدان و اینجا متعینست که زیدان فاعل اقامت باشد قائم مقام خبر * سوم اقامت زید و اینجا دو وجه جائز باشد چنانکه مذکور شد * و الخبر هو المسند به المغایر للصفة المذكورة * خبر مبتدا اسمیست مجرور از عوامل لفظی که مسند به باشد و مغایر باشد با صفت مذکور یعنی صفتی که بعد از حرف نفی و حرف استفهام باشد رافعه لظاهر چون قائم در زید قائم * و بدانکه عامل در مبتدا و خبر معنی ابتداست و آن تجریدست از عوامل لفظی از برای آنکه چیزی را با و اسناد کنند یا او را بچیزی اسناد کنند و اولین مبتداست و دومین خبر وی * و ابتدا عامل و رافع هر دوست بر مذهب نحاة بصره * و این مذهب راجعست بر مذهب دیگران که گفته اند که ابتدا عاملست در مبتدا و مبتدا عاملست در خبر * یا هر یکی از مبتدا و خبر عاملند در آن دیگر * و اصل المبتدأ التقديم و من ثمة جاز فی داره زید و امتنع صاحبها فی الدار * و اصل مبتدا آنست که مقدم باشد بر خبر زیرا که مبتدا ذاتیست و خبر حالیت از احوال وی و ذات مقدمست بر احوال خود و ازین جهتست که جائزست که چنین گفته شود فی داره زید زیرا که ضمیر فی داره راجعست بازیدی که در لفظ مؤخرست لیکن در رتبه مقدمست * و جائز نیست که چنین کوئی صاحبها فی الدار زیرا که ضمیر صاحبها راجعست با دار که مؤخرست لفظا و رتبا و این روا نیست * و قد یکون المبتدأ نكرة اذا تخصصت بوجه ماثل و ابعده مؤمن خیر * و أرجل فی الدار ام امرأة * و ما احدث خیر منک و شرأهر ذاناب * و فی الدار رجل * و سلام علیک * اصل مبتدا آنست که معرفه باشد زیرا که معرفه را معنی معین است و حکم بر امور معینه مطلوبست و مهمست و در کلام بسیارست * و شاید که مبتدا نکره باشد بشرطی که متخصص شده باشد بوجهی از وجوه تخصیصات تا معرفه نزدیک شود چنانکه در مثل قول باری تعالی (و ابعده مؤمن خیر من مشرک) نکره اینجا متخصص شده است بصفت زیرا که عبد متناول مؤمن و کافرست و چون وصف کردی بمؤمن تخصیص یافت و معرفه نزدیک شد و ازین جهتست که مبتداست و خبر خبر اوست * و چنانکه در مثل أرجل فی الدار ام امرأة نکره اینجا متخصص شده است بثبوت حکم مرأحد الامرین را زیرا که متکلم می داند که یکی ازین دو در سراسر است و سؤال از تعیین میکند پس نکره درین صورت که بمنزلة نکره ایست که بصفت متخصص شده باشد * و همچنانکه در مثل ما احدث خیر منک نکره اینجا در حیز نفی است و شامل شده است همه افراد خود را و بواسطه این شمول تعینی و تخصصی یافته زیرا که در جمیع افراد تعددی نیست بلکه مجموع یکیت و همچنانکه در قول شاعر اعراب * شرأهر ذاناب * شرأهجا مبتدا نکره است لیکن متخصص شده است با آنکه در معنی فاعلست یعنی ما هر ذاناب الاشر و فاعل نکره می شاید زیرا که فعل وی ب روی مقدمست در قوه و صفتست پس گویا که موصوف شده است با آن حکم * و بعضی گفته اند که نکره اینجا موصوفست

عطفی باشد بی معطوف علیه زیرا که اصل او اعطفت و عطف بی معطوف علیه صحیح نباشد و اذا وجد المفعول به تعین له تقول ضرب زید یوم الجمعة امام الامیر ضرب باشد فی داره فتعین زید فان لم یکن فالجیع سواء والاول من باب اعطیت اولی من الثاني یعنی هرگاه که فاعل را بیندازند و خواهند که مفعول را قائم مقام او سازند از آن مفعولاتی که قائم مقام فاعل میتواند شد پس اگر در آن کلام مفعول به موجود باشد متعین شود او از برای قیام مقام فاعل از جهت آنکه تعقل فعل همچنانکه موقوفست بر تعقل فاعل موقوفست بر تعقل مفعول به مثلاً ضرب بی ضارب و بی مضروب منصور نکردد و دیگر مفاعیل باین صفت نیند پس باوجود مفعول به نشاید که مفعول به خواه ظرف زمان و خواه ظرف مکان قائم مقام فاعل شود و همچنین نشاید که مصدر مفعول مطلقست و جارو مجرور که شبیه بمفاعیلست و در وی معنی مفعولیتی هست قائم مقام فاعل شوند و هرگاه که مفعول به نباشد هر یکی ازینهارا قائم مقام فاعل توان داشت و هیچ یکی را بر دیگری ترجیح نباشد و فائده و صف ضرب بشدت تنبیه است بر آنکه مصدر بی قیدی مخصوص قائم مقام فاعل نشود پس شاید که کویی ضرب ضرب زیرا که از ذکر این مصدر هیچ فائده حاصل نکردد بنا بر آنکه فعل دلالت میکند بر معنی این مصدر و در باب اعطیت که مفعول ثانی مسند بمفعول اول نیست جائزست که هر یک را قائم مقام فاعل دارند لیکن مفعول اول اولی باشد زیرا که در وی معنی فاعلیتی هست پس در مثل اعطیت زیداً درهماً جائز باشد اعطی درهم زیداً و اولی باشد اعطی زید درهما از جهت آنکه در زید معنی فاعلیتی هست که او آخذست و درهم مأخوذ و منه المبتدأ والخبر فالمبتدأ هو الاسم المجرد عن العوامل اللفظية مسنداً اليه والصفة الواقعة به بحرف النبی والفاء الاستفهام رافعة لظاهر مثل زید قائم و ما قائم الزیدان واقام الزیدان یعنی از جمله مرفوعات مبتدا و خبر و در بعض نسخ و منها یعنی از جمله مرفوعات است و اقسام مرفوعات فاعلست و مفعول مالم یسم فاعله و مبتدأ و خبره و خبران و خبر لالنی الجنس و اسم ما ولا المشبهین بلیس فاعل پیش جهور مرفوع اصلیت و باقی ملحقه بوی بواسطه مناسبت و مشابهاً و بنزدیک بعضی مفعول مالم یسم فاعله از قبیل فاعلست چنانکه گفته شد پس او نیز مرفوع اصلی باشد و بنزدیک بعضی دیگر فاعل و مبتدأ هر دو مرفوع اصلی آنچنانکه در کتب مبسوط مشروح گشته است چون این دانستی بدانکه مبتدا بر دو قسم است قسم اول اسمیست مجرد از عوامل لفظی سماعی و قیاس در حالتی که او مسند الیه است چنانکه زید در زید قائم که مجرد شده است از همه عوامل لفظی از برای آنکه خبر را آن قائم است بوی اسناد کنند و مبتدأ باین معنی مشهورست و مسند الیه است و ناجارست او را از خبری مذکور یا محذوف و قسم دوم از مبتدا صفتیست که واقع باشد بعد از حرف ننی یا حرف استفهام در حالتی که رفع کرده باشد اسمی ظاهر را همچنانکه ما قائم الزیدان قائم مرفوعست که مبتداست و زیدان مرفوعست که فاعل قائم است و قائم مقام خبر این مبتداست و این مبتدا را هیچ احتیاج بخبر نیست گویا که چنین گفته اند که مایقوم الزیدان و نشاید که زیدان درین دو مثال مبتدا باشد و قائم خبر مقدم زیرا که برین تقدیر واجبست که چنین گویند ما قائمان الزیدان و اقائم الزیدان از جهت آنکه خبر مشتقست و در وی ضمیری مبتداست پس باید که موافق وی باشد در افراد و تنبیه و جمع و قید (رافعة لظاهر) احترازست از مثل اقائم الزیدان و ما قائمان الزیدان که صفت در اینجا رافع ضمیر مستتر در وی که آنهاست و الف علامت رفعت چنانکه

طلب قلبی از مال کند پس معلوم شد که لم اطلب تنازع با کفای در قبیل من المال ندارد زیرا که معنی قائم میشود بلکه مفعول لم اطلب محذوفست ای لم اطلب العز والمجد چنانکه بیت متأخر دلالت میکند بر آن اعنی قوله * و لکنما اسمی لمجد مؤنث * و قدیدرک المجد المؤنث امثال * و حیثه معنی کلام مستقیم باشد برین وجه که اگر من سعی کردی برای ادنی معیشتی پسندیده بودی مرا قلبی از مال و طلب مجد و شرف نکردی یعنی سعی از برای ادنی معیشتی نمی کنم و اندکی مرا از مال پسندیده نیست و طلب عز و شرف استوار بانیاد میکنم * مفعول مالم بسم فاعله کل مفعول حذف فاعله و اقیم هو مقامه و شرطه ان تغییر صیغه الفعل الی فعل و بفعل * پیش متقدمان بصریان مفعول مالم بسم فاعله از قبیل فاعلست پس هر اسمی که فعل را یا شبه فعل را بوی اسناد کنند و برو مقدم دارند آنرا فاعل خوانند خواه فعل از او صادر شده باشد چنانکه در ضرب زید و خواه برو واقع شده باشد چنانکه در ضرب زید * بجاعتی متأخران او را از قبیل فاعل نکرته اند زیرا که در تعریف فاعل قید علی جهة قیامه بیاوردند چنانکه مصنف ذکر کرده است و او را مرفوع علی حدة داشته اند و هرگاه که کوئی مفعول مالم بسم فاعله کلمه ما که موصول است عبارت از فعل باشد یعنی مفعول فعلی که نام برده نشده است فاعل او * و هرگاه که کوئی فعل مالم بسم فاعله احتمال این هر دو معنی باشد چون این دانستی * بدانکه مفعول مالم بسم فاعله هر مفعول است که فاعل وی انداخته شده باشد و آن مفعول قائم مقام فاعل داشته شده است پس لباس آن فاعل را که رفعت پوشیده باشد و شرط این مفعول آنست که صیغه فعل را از صیغه معلوم با صیغه مجهول آورد بر آن وجه که در تصریف مقرر شده است و مراد از فعل صیغه مجهولست در ماضی خواه مجرد خواه مزید فیه پس مثل ا کرم و د حرج و غیر آن در فعل داخل باشد و مراد از فعل صیغه مجهولست در مضارع و آنچه تابع اوست پس مثل یستر جمع و تد حرج در فعل داخل باشد * و لایقع المفعول الثانی من باب علت و الاثالث من باب اعلت و المفعول له و المفعول معه کذا * یعنی مفعول ثانی از باب علت واقع نشود بموقع فاعل و قائم مقام او نباشد زیرا که مفعول ثانی وی مسندست بمفعول اول وی که مسند الیه اوست و اقتضای باحد المفعولین در باب علت جائز نیست پس کراهت داشته اند که با وجود مسند الیه که مفعولست مسند را که مفعول ثانیت و قائم مقام فاعل دارند که مسند الیه است * پس جائز باشد علم زید قائما و جائز نباشد علم زید قائم * و همچنین واقع نشود بموقع فاعل مفعول ثالث باب اعلت زیرا که او مفعول ثانی باب علت است و مسند است بوی و هر یکی از مفعول اول و ثانی باب اعلت قائم مقام فاعل شوند پس در مثل اعلت زید اعمرو قائما جائز است اعلت زید اعمرو قائما و اعلت زید اعمرو قائما * و جائز نیست اعلت زید اعمرو قائم بنابر آنکه دانسته شد در باب علت و همچنین مفعول له قائم مقام فاعل نشود زیرا که مفعول له علت اقدام فاعلست بر فعل پس حق وی آنست بلام باشد دلالت کند بر علت وی و هرگاه که لام را انداختند و او را منصوب کردند آن نصب وی دلیل علت اوست پس نشاید که نصب او را برفع بدل کنند زیرا که لازم آید که در وی هیچ چیزی نباشد که دلالت کند بر علت پس جائز نیست ضرب تأدیب اما اگر لام را نیندازی جائز باشد که قائم مقام فاعل گردانند چنانکه کوئی ضرب للتأدیب لیکن اینرا جار و مجرور خوانند که قائم مقام فاعل شده است نه مفعول له که از قبیل منصوبات است * و همچنین مفعول معه قائم مقام فاعل نشود زیرا که اگر فاعل را بیندازند و او را قائم مقام او سازند لازم آید که صورت

تنازع دارند بایکدیگر در مفعول ثانی زیرا که حسب فاعل خود گرفت که زیدانت و مفعول اول خود گرفت که ضمیر متکلم است و حسبتهما فاعل خود گرفت که ضمیر متکلم است و مفعول خود گرفت که ضمیر زیدانت و باقی ماند هر یک را مفعول ثانی که دلالت کند و چون فعل اول را عمل دادی در مطلقا تام مفعول ثانی وی باشد مفعول ثانی حسبتهما را اخبار نمی توان کرد زیرا که اخبار کنی راجع به مطلقا باشد و مطلقا مفرد است پس آن ضمیر نیز مفرد باشد و حیث آن ضمیر مفرد مفعول ثانی حسبتهما نباشد زیرا که مفعول وی میباشد که مثنی باشد همچون مفعول اول وی و حذف نیز جائز نیست زیرا که در باب حسب اقتصار بر احد المفعولین روا نباشد پس واجب شده اظهار کنی و چنین کویی حسبی و حسبتهما منطلقین ازیدان مطلقا تا منطلقین که اظهار کرده شد مفعول ثانی حسبتهما باشد پس هر یکی ازین دو فعل فاعل خود دو مفعول خود بتامی استیفا کرده باشد و این صورت را از قبیل تنازع در مفعول ثانی گرفتن آن وقت ظاهر میشود که مفعول ثانی آن هر دو را ملاحظه برین وجه که اسمیت که دلالت میکند بر انصاف ذاتی بانطلاق بی ملاحظه تنبیه و افراد و اگر نه ظاهر آنست که این صورت از قبیل تنازع در مفعول ثانی نیست زیرا که مفعول ثانی فعل اول واجب است که مفرد باشد و مفعول ثانی فعل ثانی واجب است که مثنی باشد پس ایشانرا در یک چیز تنازع نباشد و قول امری القیس کفافی و لم اطلب قليل من المال ليس منه لفساد المعنى کوفیان استدلال کرده اند از برای مذهب خود که اعمال فعل اول اولی است باین مصراع و چنین گفته اند که کفافی و لم اطلب هر دو متوجه اند بحسب معنی بقلیل من المال کفافی میخواهد که قلیل مرفوع باشد بغایت وی و لم اطلب میخواهد که قلیل منصوب باشد بمفعولیت وی و امری القیس که افصح فصحاء و ابلف بلغاست فعل اول را اعمال کرده پس اگر اعمال ثانی اولی بودی آنرا اختیار کردی زیرا که هیچ کس قاتل بتساوی اعمالین نیست جواب از طرف بصریان آنست که این مصراع از قبیل تنازع نیست بدلیل آنکه مصراع سابق اینست و لو ان ما سعى لادنى معيشة و كلمة لو حرف شرط است که دلالت میکند امتناع جزاء بواسطه امتناع شرط پس هرگاه که شرط و جزا هر دو مثبت باشند بواسطه لو هر دو بحسب معنی منفی شوند چنانکه کویی لو جتنی لا کرمتک و اگر هر دو منفی باشند هر دو بحسب معنی مثبت شوند چنانکه کویی لو لم تضربنی لم اضربک و اگر شرط مثبت باشد و جزا منفی آن شرط بحسب معنی منفی شود و آن جزا بحسب معنی مثبت گردد چنانکه کویی لو جتنی لما ضربت غلامک و اگر شرط و جزا برعکس این باشند معنی برعکس شود چنانکه لو لم تشمتنی لاعطيتك درهما و چون این مقدمه مقرر شد بدانکه ان ما سعى فاعل فعلیت که شرط لوست ای لو ثبت سعی لادنى معيشة و کفافی جزاء شرط است و شرط و جزا درین صورت هر دو مثبت باشند ای لو ثبت سعی لادنى معيشة کفافی قلیل من المال پس هر دو بحسب معنی منفی باشند یعنی من برای ادنی معیشت نیست و قلیل از مال مرا پسندیده نیست و شکی نیست که لم اطلب معطوف است بر کفافی پس او نیز جواب او باشد پس تقدیر چنین باشد که لو ثبت سعی لادنى معيشة لم اطلب پس سعی لادنى معيشة بحسب معنی منفی باشد و لم اطلب بحسب معنی مثبت و حیث آنست که شاید که لم اطلب متوجه باشد بقلیل من المال زیرا که معنی چنین شود که من سعی از برای ادنی معیشتی نمی کنم و قلیلی از مال را طلب میکنم و این هر دو معنی بایکدیگر متضانی اند زیرا که هر کس که طلب قلبی از مال کند سعی از برای ادنی معیشتی کرده باشد و هر کس که سعی از برای ادنی معیشتی نکند نشاید که

الزیدین و در جمع ضربونی واکرمت الزیدین و بر مذهب کسائی کوبی ضربینی واکرمت الزیدین و ضربینی واکرمت الزیدین * و برین قیاس است حال تنبیه مؤنث و جمع مؤنث * و جاز خلافا لفرا * و جائز و رواست اعمال ثانی بآنکه اولین اقتضاء فاعل کند و فراء کویده درین صورت اعمال فعل ثانی جائز نباشد زیرا که برین تقدیر فاعل را بپند ازین اول چنانکه کسائی میگوید یا ضماری کنی قبل الذ کر لفظا ورتبنا چنانکه جمهور گویند و حذف فاعل و اضمار قبل الذ کر هیچ کدام روان نیست پس درین صورت اعمال فعل اول باید کرده واکر ثانی فاعل خواهد اضمار کنی واکرم مفعول خواهد که حذف کنی یا اضمار کنی و هیچ محذور لازم نیاید پس چنین کوبی ضربینی واکرمائی الزیدان و ضربینی واکرمونی الزیدون * و حذف المفعول ان استغنی عنه والا اظهرت * یعنی اگر اعمال فعل دوم کنی چنانکه مذهب بصریست و فعل اول مفعول خواهد آن مفعول را حذف کنی نشاید که آن مفعول را اضمار کنی زیرا که اضمار قبل الذ کر پیش جمهور در فاعل جائز بود که عمده کلام است و در مفعول جائز نیست که فضله است در کلام و این حذف مفعول که کفیم وقتی شاید که مستغنی عنه باشد چنانکه حق مفعول است اما اگر امری عارض شود مفعول را که بواسطه آن حذف وی جائز نباشد فیئذ آن مفعول را ذکر باید کرد نه اضمار قبل الذ کر چنانکه حسینی منطلقا و حسبیت زید منطلقا حسینی و حسبیت بایکدیگر متنازع اند در زید حسینی میخواهد که زید را منصوب گردانند تا مفعول اول وی باشد و چون فعل ثانی را عمل داده اند در زید واجب شد بر مذهب که در حسینی ضمیری باشد مستتر راجع بازید و بر مذهب کسائی فاعل حسینی محذوف باشد چنانکه سابقا دانسته شده و همچنین حسینی و حسبیت بایکدیگر متنازع دارند در منطلقا آخرین چون منطلقا اول مذکور نباشد پس هر یکی از حسینی و حسبیت میخواهد مفعول ثانی وی باشد و چون اعمال فعل ثانی کنی قطع تنازع نشاید که باضمار مفعول باشد در اول چنانکه کوبی حسبیه و حسبیت زید منطلقا و نشاید که قطع تنازع بحذف مفعول باشد از اول چنانکه کوبی حسینی و حسبیت زید منطلقا زیرا که در باب حسبیت اقتضای بر احد المفعولین جائز نیست پس واجب شد که ذکر کنی منطلقا را با فعل اول تا تنازع منقطع گردد * و ان اعلمت الاول اضمرت الفاعل فی الثانی و المفعول علی المختار * واکر اعمال فعل اول کنی چنانکه مذهب کوفیست فاعل را در فعل ثانی اضمار باید کرد * و این اضمار قبل الذ کر نباشد چنانکه کوبی ضربینی واکرمنی زید و زید را فاعل ضرب کردانی دراکرم ضمیر باشد مستتر راجع بازید که در لفظ مؤخر است و در رتبت مقدم و هیچ محذور لازم نیاید نه حذف فاعل و نه اضمار قبل الذ کر و وجهی که جائز نیست و مفعول انیز اضمار کنی بر قولی که مختار است نه حذف کنی زیرا که بر تقدیر حذف توهم آن شود که فعل ثانی را مفعول است بحسب معنی مفایر آنچه مذکور است و چون ذکر کنی و ضمیر راجع باشد بامأخری در لفظ که متقدمست در رتبت هیچ توهمی قاعد و هیچ محذوری لازم نیاید همچنین کوبی ضربینی واکرمته زید * الا ان يمنع مانع قظهر * یعنی اضمار مفعول در فعل ثانی بر قول مختار حذف مفعول از ثانی بر غیر مختار وقتی باشد که آنجا مانعی نباشد از اضمار و حذف * اما وقتی که مانعی باشد ازین هر دو آن مفعول را اظهار باید کرد چنانکه در مثل حسینی و حسبیتها منطلقین الزیدان منطلقا حسینی و حسبیت بایکدیگر متنازع دارند در زیدان حسینی میخواهد که زیدان مرفوع باشد فاعل وی و حسبیت می خواهد که زیدان منصوب باشد بمفعول اول وی و چون فعل اول را اعمال دادی و زیدان را مرفوع گردانیدی مفعول اول حسبیت را باید کرد بر قول مختار و چنین باید گفت که حسبیتها چنانکه دانستی * و همچنین حسب و حسبیت

منوجه بمرور است و میخواهد که او را منصوب گرداند تا مفعول او باشد و برین قیاس است زید ضارب و مکرم غلامه هر یکی از ضارب و مکرم میخواهند که غلام را مرفوع گرداند تا فاعل او باشد پس مناسب آن بود که چنین گفتی (و اذا تنازع الامهالان) لیکن چون فعل در عمل اصلست پس او را ذکر کرد تا حال شبه فعل بمقایسه معلوم گردد و قید اسم ظاهر از بهر آنست که در ضمائر متصله خواه مستتر باشد و خواه بارز تنازع متصور نیست زیرا که ضمیر متصل متصل بعامل خود باشد و عاملی دیگر را در آنجا منازعت متصور نباشد چنانکه در ضربت واکرم تک کاف مفعول اکرم تک باشد و ضربت در آن عمل تواند کرد و اما ضمیر منفصل چون ماضرب و ما اکرم الا انا او الانت او الا هو در آنجا تنازع بین الفاعلین متصور است زیرا که هر یکی ازین دو فعل منفی میخواهد که آن ضمیر معمول و فاعل او باشد لیکن قطع تنازع با ضمیر فاعل درین صورت ممکن نیست زیرا که فاعل بالا ضمیر نتوان کرد از جهت آنکه الا حرفست و در فعل مضمر نشود و ضمیر فاعل بدون الایفساد معنی است زیرا که فعل از آن فاعل منفی شود و معنی مقصود اثبات فعل است مرا و را و بحث مادر تنازع است که قطع آن تنازع با ضمیر فاعل نتوان کرد و پس این صورت از جهت خارجست و بعضی گفته اند که مراد بظاهر آنست که ضمیر متصل نباشد زیرا که ضمیر منفصل همچون اسم ظاهرست در استقلال و قطع تنازع درین صورت بحذف فاعل باشد چنانکه کسانی جائز داشته است و در کتاب مذکور است و قید بعدیت از جهت آنست که اگر آن معمول مقدم بر هر دو فعل باشد یا در میان هر دو فعل باشد معمول فعل اول باشد و ثانی را در آن نزاع نبود لیکن چون متأخر از هر دو فعل باشد هر دو را بایکدیگر تنازع بود و مثال تنازع در مختلفین نشد زیرا که مثالی از آن دو مثال سابق شد بآنکه یک فعل از مثال اول گیرند و فعلی از مثال ثانی بآیا یکدیگر مختلف باشند در فاعلیت و مفعولیت و مناسب آن باشد که آن معمول را اعراب ندهند بحسب لفظ تا تنازع بین الفاعلین منکشف باشد چنانکه مایاد کردیم و بختار البصریون اعمال الثانی والکوفیون الاول فان عملت الثانی اضمرت الفاعل فی الاول علی وفق الظاهر دون الحذف خلافاً لکسانی چون تنازع بین الفاعلین برین وجه مذکور واقع شود اعمال هر یکی از فعلین جائز است باتفاق و خلاف در آنست که کدام اولی و مختار است نجات بصره بر آن رفته اند که اعمال دوم اولی است بسبب قرب و نجات کوفه بر آن رفته اند که اعمال اول اولیست زیرا که فعل اهم است و ازین جهتست که مقدم شده است و اعمال او اولی باشد پس اگر زانکه تو اعمال کنی فعلی دوم را چنانکه مذهب بصریست اگر فعل اول فاعل خواهد باید که فاعل را در وی ضمیر کنی بر وفق آن اسم ظاهر در تذکیر و تأنیث و افراد و تثنیه و جمع و حذف فاعل جائز نباشد خلاف کسانی که اوفاعل از فعل اول حذف میکنند پس در مثل ضربنی واکرمنی زیداکرمنی فاعل اکرمنی کردانی در ضربنی هو مستتر باشد بر مذهب جمهور و پیش کسانی در ضربنی هیچ ضمیر مستتر نباشد و درین صورت میان این دو مذهب فرقی ظاهر نباشد لیکن اگر فاعل تثنیه باشد یا جمع فرقی ظاهر شود پس بر مذهب کسانی کوی ضربنی واکرمنی الزیدان و ضربنی واکرمنی الزیدون و بر مذهب جمهور کوی ضربانی واکرمنی الزیدان و ضربونی واکرمنی الزیدون و در مثل ضربنی واکرمنی زیداکرمنی چون اعمال ثانی کردی و زید را مفعول اکرمت ساختی در ضربنی بر مذهب جمهور ضمیر مستتر باشد خلاف مذهب کسانی و در تثنیه بر مذهب جمهور چنین کوی ضربانی واکرمتی

کنند جائز باشد چنانکه در مثل قول توبید در جواب کسی که او گوید من قام یعنی سؤال کنند و گوید که کیست که برخاست در جواب کوی زید یعنی برخاست زید و چون فعل در سؤال مذکور بود جائزست که در جواب حذف کنند فعلی را و جائزست که ذکر کنند و ازین قبیلست قول شاعر که ولید زید تا آخر زیرا که چون گفت ای یک زید یعنی گریسته شود زید بن نهشل کویا که سائل میگوید من یکبه یعنی که بگریه از برای او پس در جواب گفت ضارع ای یکی ضارع مخصوصه یعنی بگریه از برای وی آنکس که ذلیل و خوار باشد در خصوصت و تواند که باخصم خود برابر شود و مختبط یعنی بگریه از برای وی کسی که سائل محتاجست زیرا که او ذلیلان و محتاجانرا پشت و پناه بودی و ما نطیع الطوائع از آن جهت بگریند برو که او را هلاک کرد حوادث روزگار هلاک کننده پس ضارع فاعل فعلیست محذوف بواسطه آنکه سؤال مقدر دلالت میکند بر آن فعل و دلیل بر آن سؤال مقدر لیک است و نظیر این بیت قول باری تعالی در قراءه بعضی قراء (یسبح) بفتح ما لیه فیها بالغدو و الاصل (رجال) زیرا که رجال درین قراءات فاعل فعلیست محذوف ای بسبحه رجال که دلالت میکند بر وی سؤال مقدر یعنی بسبحه که آن سؤال مقدر مستفادست از یسبح بر صیغه مبنی للمفعول و حذف فعل بر سبیل وجوب اینست که ذکرش جائز نباشد چنانکه در قول باری تعالی (وان احد من المشرکین استجارک فاجره) یعنی اگر یکی از مشرکان زینهار خواهد از تو ای محمد صلی الله علیه و آله پس زینهارده او را تابشود کلام خدای تعالی را احد درین ترکیب فاعل فعلیست محذوف ای وان استجارک احد و چون خواستند که فعل اول را مبهم گردانند و ثانیاً تفسیر کنند پس استجارک را اول انداختند و باین استجارک که بعد از احدست تفسیر کردند و حینئذ حذف آن فعل واجبست زیرا که تفسیر وی قائم مقام اوست و مستغنیست از وی ازین جهت اگر محذوف نباشد و مبهم نگردد تفسیرش جائز نیست و نشاید که احد مرفوع باشد زیرا که این حرف شرطست و ناچارست او را از فعل محذوف و قد یحذفان معا مثل نم لمن قال اقام زید و حذف فاعل و حده جائز نیست چنانکه گفته شد لیکن حذف او بافضل معا جائزست چنانکه کوی نم در جواب اقام زید ای نم قام زید پس این جمله فعل محذوفست و نم در مقام او مذکورست و حذف اینجا واجب نیست بلکه جائزست و اذا تنازع الفعلان ظاهر ابعدهما فقد یکون فی الفاعلیه مثل ضربنی و اگر منی زید و فی المفعولیة مثل ضربت و اگر مت زیدا و فی الفاعلیة و المفعولیة مختلفین چون دو فعل بایکدیگر تنازع کنند در اسمی ظاهر که واقع است بعد از آن دو فعل یعنی هر یکی از آن دو فعل بحسب معنی متوجه و متعلق باشد بآن اسم ظاهر و خواهد که در آن اسم عمل کنند و او را معمول خود سازد و ازین جهت میان ایشان منازعت باشد پس شاید که این تنازع در فاعلیت باشد یعنی هر یکی از آن دو فعل میخواهد که آن اسم را مرفوع گرداند تا فاعل او باشد چنانکه در ضربنی و اگر منی زید چون ضرب او اکرام هر دو از زید صادرند هر یک میخواهد که زید را مرفوع گرداند تا فاعل او باشد و شاید که تنازع در مفعولیت باشد یعنی هر یک از فعلین میخواهد که آن اسم ظاهر را منصوب گرداند تا مفعول او باشد چنانکه در ضربت و اگر مت زید چون ضرب و اکرام هر دو واقعند بر زید پس هر یکی میخواهد زید را منصوب گرداند تا مفعول او باشد و شاید که تنازع در فاعلیت و مفعولیت باشد یعنی احد الفعلین میخواهد آن اسم ظاهر را مرفوع گرداند تا فاعل او باشد و دیگری میخواهد که آن اسم ظاهر را منصوب گرداند تا مفعول او باشد چنانکه در ضربنی و اگر مت زید و در اکرمنی و ضربت زید و بدانکه تنازع در شبه فعل نیز می باشد چنانکه زید ضارب و مکرم عمر و اهر یکی از ضارب و مکرم

موسی * و اگر اعراب لفظی منتفی نباشد همچنین آنکه ضرب عمرو ازید و ضرب زید موسی تقدیم واجب نباشد بلکه تأخیر جائز باشد * و همچنین اگر قرینه باشد تقدیم واجب نباشد چنانکه اکل الکثری موسی * و همچنین هرگاه که فاعل ضمیر متصل باشد تقدیم او بر مفعول واجب باشد خواه مفعول ظاهر باشد چون ضربت زیدا یا ضمیر باشد چون ضربتک اگر مفعول درین صورت بر فاعل مقدم شود فاعل ضمیر متصل نباشد * و همچنین هرگاه که مفعول بعد از الا واقع شود تقدیم فاعل واجب باشد چنانکه ما ضرب زید الاعمر و زیرا که اگر مفعول را مقدم کردانی بدون الا و کوی ما ضرب عمرو الا زید معنی کلام منعکس شود زیرا که معنی اول اینست که زید نزد هیچ کس را الامر و پس زید نشاید که ضارب کسی دیگر باشد و عمرو شاید که مضروب کسی دیگر باشد * و معنی ثانی اینست که نزد عمرو را بجز زید پس عمرو نشاید که مضروب کسی دیگر باشد و زید شاید که ضارب کسی دیگر باشد * و اگر مفعول را بالا مقدم کردانی و چنین کوی که ما ضرب الاعمر و زید تقدیر چنین باشد که ما ضرب احدا احدا الاعمر و ازید * و بعضی گفته اند که حصر در هر دو لازم آید که و معنی اینست که نزد هیچ کس را الامر و زید و این معنی نیز مخالف مقصودست * و بعضی گفته اند که زید آن تمامی ضربتست که مقصودست بر عمرو و چون عمرو بالا مقدم شود لازم آید که ضرب را پیش از تمامی او حصر کرده باشی در عمرو و این مستکر هست و همچنین اگر مفعول بعد از معنی الا واقع شود چنانکه کوی انما ضرب زید عمرو تقدیم فاعل واجب میشود بی شبهه زیرا که تأخیر فاعل مفید عکس معنی مقصودست از جهت آنکه معنی انما ضرب زید عمرو اینست که نزد زید مگر عمرو را و معنی انما ضرب عمرو زید اینست که نزد عمرو را الا زید * و دانسته شد که این دو معنی عکس یکدیگرند * و اذا اتصل به ضمیر مفعول او وقع بعد الا او معناها او اتصل مفعوله و هو غیر متصل و جب تأخیره * دانسته شد که تقدیم فاعل اصلست و تأخیرش جائزست و همچنین دانسته شد که در چهار موضع تقدیم فاعل میشود چنانکه تأخیرش جائز نیست * این زمان شروع کرد در بیان آنکه تأخیر فاعل در چند موضع واجب میشود * یکی آنکه مفعول ضمیر متصل باشد و فاعل ضمیر متصل نباشد چنانکه ضربتک زید که اگر فاعل مقدم شود مفعول ضمیر متصل نماند اما اگر فاعل نیز ضمیر متصل باشد چنانکه ضربتک تقدیم فاعل واجب باشد چنانکه دانستی * دوم آنکه فاعل واقع بعد از الا باشد چنانکه ما ضرب عمرو الا زید زیرا که اگر فاعل مقدم شود بدون الا معنی کلام منعکس گردد و اگر مقدم شود بالا یا حصر لازم آید در فاعل و مفعول معا یا حصر صفت لازم قبل تمامی بر قیاس آنچه مذکور شد در وجوب تقدیم فاعل * سیوم آنکه فاعل واقع شود بعد از معنی الا چنانکه کوی انما ضرب عمرو زید در اینجا تأخیر فاعل واجبست بی شبهه تا معنی کلام منعکس نکردد چنانکه دانسته شد در وجوب تقدیم فاعل * چهارم آنکه در فاعل ضمیری باشد راجع با مفعول چنانکه ضرب زید اغلامه درین صورت تأخیر فاعل واجب باشد که اگر مقدم شود ضمیر وی راجع شود با مفعولی که مؤخرست لفظا و ترتبا و دانسته شد که این جائز نیست * و قد یحذف الفعل لقیام قرینه جواز کقولات زید لمن قال من قام * ولیک زید ضارح لخصوصه * و یختص بمناطق الطوائف * و وجوبا فی مثل وان احده من المشركین استبحارک * حذف فاعل جائز نیست چنانکه مشهورست لیکن حذف فعل جائزست و حذف فعل بردو وجهست * یکی بر سبیل جواز و دیگری بر سبیل وجوب * و حذف بر طریق جواز آنست که اگر ذکر کنند جائز باشد و اگر حذف

پیش ازین بود * و جی دیگر گفته اند که اگر بالام و اضافه آن دو سبب که علت منع صرف بودند باقی ماندند بحال خود آن اسم غیر منصرف باشد * همچنانکه در بالا جر و بحمرا تکم زیرا که در اجر وزن فعل و وصفت باقی اند بحال خود و در جر اتکم تأیث و لزوم تأیث بر حال خودند پس درین اسم دو علت از نه علت موجود باشد پس لاینصرف باشد چنانکه دانستی که غیر منصرف آنست که در وی دو علت باشد از نه علت * و اگر آن دو سبب بر حال خود باقی نماند آن اسم منصرف باشد همچنانکه در بالعم و عثماننا چون دخول لام تعریف در عمر بعد از تنکیر باشد و زوال علت پس در وی دو سبب باقی نباشد و در عثماننا اضافه عثمان بعد تنکیر باشد پس در وی دو سبب باقی نماند و حینذ منصرف باشد * و این قول مناسب ترست بتفسیر مصنف مر غیر منصرف را * المرفوعات * هو ما شتمل علی علم الفاعلیه * فنه الفاعل وهو ما اسند الیه الفعل او شبهه و قدم علیه علی جهة قیامه به مثل قام زید و زید قائم ابو * مرفوعات جمع مرفوعات و ضمیر هورا جمعست با مرفوع که مذکور شده است در ضمن مرفوعات یعنی مرفوع آن اسمیست که مشتمل باشد بر علم فاعلیت که آن رفعت خواه ضمه باشد و خواه واو و خواه الف * و از جمله مرفوعاتست فاعل بلکه اصل مرفوعات اوست پیش جهور * و فاعل اسمیست که اسناد کرده شده باشد بوی فعلی یا شبه فعلی و آن فعل یا شبه فعل مقدم باشد بروی و آن اسناد بر طرز و طریقه قیام آن فعل یا شبه فعل باشد بآن اسم یعنی بصیغه معلوم باشد از فعل * و از شبه فعل بر صیغه باشد که در حکم صیغه معلوم است * پس در اینجا قیودست * اول آنست که فاعل اسم باشد زیرا که فاعل مسند الیه است پس ناچار اسم باشد یا در تأویل اسم * قید دوم آنست که اسناد کرده شود بوی فعلی یا شبه فعلی زیرا که فاعل نیست الا فعل را یا چیزی را که مشتملست بر معنی فعل * قید سوم آنکه آن فعل یا شبه فعل مقدم باشد بر آن اسم زیرا که اگر مؤخر باشد آن اسم فاعل نباشد چون زید قام و زید غلامه ضارب زیرا که در صورت تأخیر فعل در اصطلاح ضمیر مستتر در آن فعل را فاعلی می گویند و اسم مقدم را مبتدای گویند * قید چهارم آنکه اسناد فعل یا شبه فعل بر طریقه قیام باشد یعنی بصیغه معلوم یا آنچه در حکم صیغه معلوم باشد چون اسم فاعل و صفت مشبهه * و قید آخرین احتراز است از مفعول مالم یسم فاعله که وی اسم است و اسناد شده است بوی فعلی یا شبه فعلی و مقدمست بروی لکن بر طریقه صیغه معلوم یا آنچه در حکم صیغه معلوم باشد نیست چون ضرب زید و زید مضروب غلامه * و الاصل ان یلی فعله فلذلک جاز ضرب غلامه زید و امتنع ضرب غلامه زیدا * و اذا اتفی الارب لفظا فیهما و القرینة او کان مضمر متصلا او وقع مفعوله بعد الا او معانها و جب تقدیمه * اصل در فاعل آنست که نزدیک فعل باشد و بر دیگر معمولات فعل مقدم باشد زیرا که فاعل بمنزله جزو فعلست و عده معمولات فعل اوست * پس اگر فاعل بحسب لفظ از دیگر معمولات مؤخر شود بحسب رتبه مقدم باشد و ازین جهتست که جائزست ضرب غلامه زید زیرا که زید که فاعلست و بحسب مرتبه مقدم بر غلامه که مفعولست و ضمیر غلامه را جمعست بازید که در لفظ مؤخرست و در رتبه مقدم و این جائزست * و اما ضرب غلامه زید امتنع است زیرا که ضمیر غلامه را جمعست بازید که لفظا و رتبتا مؤخرست و این جائز نیست * و هرگاه که اعراب لفظی متنی شود در فاعل و مفعول و قرینه نیز متنی باشد تقدیم فاعل بر مفعول واجب گردد نامشبهه بمفعول نشود چنانکه ضرب موسی عیسی و ضرب من علی الباب من علی السطح و ضرب موسی من علی الباب و ضرب من علی الباب

علیت دروی مؤثره باشد چون تنکیر کنند منصرف گردد چنانکه گفته شد و خالف سیویه
 الاخفش فی مثل اجر علما اذ انکر اعتبارا لصفة الاصلية بعد التنکیر (اخفش مشهور ابو الحسن
 اخفش است که شاگرد سیویه است و ازین جهت که گفته اند که اخفش درین عبارت مرفوعست
 و تقدیم سیویه از جهت تفضیل اوست که اگر سیویه قاعل خالف باشد یعنی کلام این بود که استاد باشا کرد
 مخالفت کرد و مستحسن نیست و می شاید که چنین گویند که چون قول شاگرد ظاهر ترست چنانکه
 معلوم شود ازین جهت مخالفت را نسبت با استاد کرد و مراد بمثل اجر اسمیست لاینصرف که دروی
 وصفت اصلیه باشد یاسبی دیگر چون اجر و اصفر و عطشان و سکران و اینچنین اسم قبل از علیت
 غیر منصرف باشد بی شبهه * و هرگاه که این اسم را علم سازند و صفت زائل شود لیکن علیت قائم مقام
 او گردد دو اسم همچنان لاینصرف باشد باتفاق و هرگاه که این اسم را بعد از علیت تنکیر کنند اخفش
 گوید که این اسم درین حالت منصرف باشد چنانکه کوی کم من اجر لقیته بنوین ای بسا شخصی که
 نام او اجر بود دیدم او را و دلیل او بر انصراف آنست که و صفت بعلمت زائل شد و علیت بتنکیر
 زائل شد پس در اسم یک سبب ماند که آن وزن فعلست در اجر و الف و نون مزید تانست در سکران و یک
 سبب منع صرف نکند و این قول ظاهرست * و سیویه گوید که این اسم درین حالت تنکیر بعد از علیت غیر
 منصرفست زیرا که چون علیت زائل شد و صفت اصلیه معتبر گشت همچنانکه در اسود و ارقم و ادهم
 معتبرست بعد از غلبه اسمیه و لایزمه باب حاتم لایزم من ایهام اعتبار متضادین فی حکم واحد جمعی بر سخن
 سیویه اعتراض کرده اند که اگر و صفت بعد از زوال بعلمت معتبر بودی در منع صرف بایستی که حاتم در
 حالت علیت لاینصرف باشد بواسطه علیت و و صفت اصلیه لیکن این باتفاق باطلست و جواب ازین
 اعتراض آنست که میان علیت و و صفت منافاة مضاده است چنانکه گفته شده پس نشاید این که
 هر دو را باهم اعتبار کنند در حکم واحد که منع صرفست اما اعتبار و صفت اصلیه یاسبی دیگر در منع
 جائز باشد چنانکه معلوم شد در اسود و ارقم * اگر سائلی گوید که و صفت محقق با علیت منافی و ضدست
 لیکن و صفت اصلیه که زائل شده باشد با علیت جمع می تواند بود و چنانکه در باب حاتم که علمت و و صفت
 اصلی پس اگر اعتبار و صفت اصلیه کنند با علیت در منع صرف حاتم اعتبار د و ضد در یک حکم لازم
 نیاید در جواب گویم که ملاحظه و تقدیر احد الضدین بعد از زوال باضدی دیگر در حکم واحد مستحسن
 نیست زیرا اگر چه اجتماع ضدین نیست لیکن اعتبار احد الضدین است با دیگری در حکم واحد و این
 مشابه اجتماع ضدین است بوجهی پس پسندیده نباشد و جمیع الباب باللام و الاضافة بنجر بالکسرة همه
 لاینصرف چون معرف گردد بلام تعریف یا مضاف شود ج را و بکسره باشد همچنانکه اصلست در اسماء نحو
 مررت بالاجر و الحمراء و بهرمک و عثماناء و نحو یاز اخلافت که این اسم درین حالت منصرفست یا غیر
 منصرف جمعی گفته اند که منصرفست زیرا که لاینصرفی وی بواسطه مشابهت با فاعل در دو فعل و چون لام
 تعریف یا اضافه که از خواص اسم اند درین اسم لاینصرف در آیند جانب اسمیت قوت گرفته و آن مشابهت
 با فاعل ضعیف گشت پس رجوع کرد با اصل خود که اصل در اسماء صرفست پس کسره دروی در آمد بدون
 تنوین زیرا که تنوین بالام و اضافه جمع نمی شود و جماعتی گفته اند که این اسم درین حالت غیر منصرفست
 و آنچه از لاینصرف ممنوعست بأصالت تنوینست و کسره بتبعیت تنوین ساقط شده بود و چون مشابهت
 با فاعل ضعیف شد این تبعیت نماند و کسره بحال خود عود کرد و تنوین ساقطست بلا لاینصرفی چنانکه

شمر که علم اسمی است و مقولات از شمر بشمر بشمرا پس لای نصرف باشد بواسطه علم و وزن فعل
مختص و همچنین است حال در ضرب وقتی که اورا علم شخصی سازند لای نصرف باشد بواسطه وزن
فعل و علت * اگر سائل گوید که فعل در اسم آمده است همچنانکه بقم پس فعل مختص نباشد بفعل
جواب گویم که بقم لفظیست عجمی که عربان آنرا استعمال کرده اند و مقصود آنست که در اسماء
عربی فعل نیامده است الا منقول از فعل * و دیگر آنکه مختص بفعل نباشد بلکه در اسم یافت شود
بی نقل از فعل لیکن در اول اوزیادتی باشد همچون زیادتی فعل یعنی یکی از حروف اُنین و آن وزن
قبل تا باشد در آخر خود * و ازین جهتست که اجر لای نصرفت بواسطه وصفیت و وزن فعلی که
در اول اوزیادتیست همچون فعل و قابل تأنیست زیرا که در مؤنث او احره نکوند * و بعمل منصرفست
با آنکه صفیست و در اول او زیادتیست چون زیادتی فعل اما چون در آخر او تاء تأنیث منکره درمی
آید چون بعملة ز مشابهت فعل دور افتاد و وزنش در منع صرف معتبر نشد * و مافیه علیه مؤثره
اذانکر صرف لمتین من انها لاتجماع مؤثره الاماهی شرط فیه الا العدل و وزن الفعل و هما
متضادان فلا یکون الا احدهما فاذا انکر بقی بلا سبب او علی سبب واحد * علت جمعی می شود با عدل
و مؤثرست باوی در منع صرف چنانکه در هر لیکن علت شرط عدل نیست زیرا که ثلاث
لای نصرفت بواسطه عدل و علت باوی نیست در اینجا * و همچنین علت جمع میشود و مؤثرست
با وزن الفعل چنانکه در اجد و شرط وی نیست زیرا که اجد لای نصرفت بواسطه وزن الفعل
و علت باوی نیست در آنجا و علت باو صفیت محقق جمع نمی شود زیرا که علت مقتضی خصوصست
و و صفیت مقتضی عموم و میان عموم و خصوص منافات است * و همچنین علت مجتمعه نمیشود با جمعی که
یر جمیت باقی باشد * و اما علم منقول از جمع اگر چه علت باوی جمع میشود و غیر منصرفست چون
حضاجر و مساجد که علم شخصی لیکن آن جمیت اصلی در منع صرف او کافیت و علت را باوی
اعتباری نیست و علت را با تأنیث بآلف مقصوره و ممدوده جمع میشود لیکن مؤثر نیست چنانکه
در جراه و حبلی که علم شخصی شود خواه مذکر و خواه مؤنث زیرا که تأنیث و لزوم تأنیث در منع
صرف این اسم کافیت و احتیاج بعیت نیست و علت مؤثره با تأنیث بتهاء لفظی و معنوی جمع
میشود و شرطست * و همچنین علت مؤثره با بچه و ترکیب و الف و نون مزیدان در اسم جمع میشود
و شرطست * پس ظاهر شد که هر سببی که علت باوی جمع میشود و مؤثرست در منع صرف علت
شرط آن سبب است الا عدل و وزن فعل که باین هر دو میشود مؤثرست لیکن شرط نیست * پس هر اسمی که
در وی علت مؤثره باشد در منع او چون آن اسم را تنکیر کنند منصرف گردد زیرا که با علت مؤثره
اگر غیر عدل و وزن فعلست آن اسم بواسطه تنکیر بی سبب ماند زیرا که چون علت زائل شود
شرط آن سبب دیگر زائل شود پس آن سبب باقی نماند چنانکه در کم من زینب و رب ابراهیم و نظائر
آن و اگر سببی دیگر عدلست یا وزن فعل آن اسم بواسطه تنکیر بر یک سبب ماند که عدلست یا وزن
فعل پس منصرف گردد * و قول مصنف و هما متضادان اشارتست بآنکه عدل با اوزانیت مخصوصه
و هیچیک از آن اوزان و وزن فعلی نیست که معتبر باشد در منع صرف پس نشاید که در یک اسم این
هر دو سبب که عدل و وزن الفعل است با علت جمع شود تا چون آن اسم را تنکیر کنند دو سبب بر حال
خود باقی باشد و اسم بواسطه ایشان لای نصرف باشد و چون محقق شد که این نشاید * پس در هر اسمی که

و این جل بعد از علیت بر آن حالتی که قبل از علیت بود باقی ماند زیرا که نسیمه بجملة مشتمل بر قصه غریب میباشد پس جمله را از حال خود تغییر نکند تا دلالت بر آن قصه کند * و چون ترکیب مشتمل بر اسناد از قبیل مبنیات باشد در منع که از قبیل معربانست متصور نکردد * و اگر سائلی گوید که بر مصنف واجب بوده که چنین گوید و آن لایکون جزء لثانی من المركب صوتا و لامتنعنا لحرف العطف تا مثل سیویه و نطقویه و عمرویه و نظائر آن بیرون رود و مثل خمسة عشر و ستة عشر و نظائر آن بعد از آنکه علم شوند بیرون که نیز از قبیل مبنیات اند * در جواب گوئیم که مصنف بعد از این بیان کرده است که اصوات از قبیل مبنیات است و مثل خمسة عشر و ستة عشر بواسطه تضمن حرف مبنی است پس از آنجا معلوم شود که این ترکیبها در منع صرف معتبر نباشد لیکن جمله را که علم شده باشد ذکر نکرده است که از قبیل مبنیانست پس آنجا احتیاج افتاد باخراج وی * الالف والنون ان كان في اسم فشرطه العلمية كمران اوفى صفة فانتفاء فعلانة وقيل وجود فعلي * الف و نون که در منع صرف معتبرست آنرا مزیدتان خوانند زیرا که در کلمه از حروف اصول نباشد بلکه از زوائد باشد بر آن قاعده که در نصریف دانسته شد * و آنرا مضارعان نیز خوانند زیرا که مشابه الفی تأنیث در منع دخول تاء تأنیث * و نحو یان خلاف کرده اند که الف و نون سبب منع صرفند از آن جهت که زیاده اند و فرع مزید علیه اند یا از آن جهت که مشابه الفی تأنیث و این قول ثانی را جمست چنانکه معلوم گردد * و الف و نون اگر در اسم باشند شرط ایشان در منع صرف علیمست چنانکه عثمان و عمران زیرا که وجود هیچ سببی دیگر متصور نیست * و ابضا هرگاه که علم باشد در وی تادر نیاید پس مشابهت وی بالفی تأنیث باقی باشد و اگر علم نباشد تادر وی در آید و مشابهت باقی نماند چنانکه سعدان و سعدانه که اسم نبتی است * و اگر در صفت باشد در شرط ایشان خلافت بعضی گفته اند که شرط انتفاء فعلاان است یعنی شرط آنست که تاء تأنیث در وی در نیاید تا مشابهت بالفی تأنیث باقی ماند و ازین جهست که عربان منصرفست با آنکه صفتست زیرا که تادری آید و مؤنث را هر یانه گویند پس مشابهت نماند * و بعضی گفته اند که شرط وجود فعلی است زیرا که هرگاه که مؤنث وی فعلی آید فعلانة نیاید و مشابهت بحال خود باشد * و من ثمة اختلف فی رجن دون سکران و ندمان * و ازین جهت که خلاف کرده اند در شرط خلاف واقع شد در لفظ رجن که منصرفست یا غیر منصرف زیرا که در وی رجانه و رچی هیچ کدام نیامده است بنابراینکه رجن خاصیت بیاری تعالی و بر غیروی اطلاق نکرده است نه بر مذکر و نه بر مؤنث * پس بر مذهب کمی که شرط انتفاء فعلانة است رجن غیر منصرف باشد و چنین باید گفت الله رجن بی تنوین بواسطه صفت و الف و نون مضارعان * و بر مذهب کمی که شرط وجود فعلی است رجن منصرف باشد و باید گفت الله رجن بتنوین * و در سکران خلاف نیست زیرا که شرط هر دو مذهب حاصلست از جهت آنکه مؤنث او سگری است نه سکرانه * و در ندمان که بمعنی ندیم باشد خلاف نیست زیرا که بر هر دو مذهب منصرفست و شرط حاصل نیست زیرا که مؤنث وی ندمانه است نه ندیمی و اما ندمان بمعنی نادیم که از ندیم مشتقست بمعنی پشتیبانی او لا ینصرفست با اتفاق زیرا که مؤنث وی ندیمی است نه ندمانه * و وزن الفعل شرطه ان یختص بالفعل کثیر و ضرب او یکون فی اوله زیاده کز یاده غیر قابل للتاء و من ثمة امتنع احر و انصرف * بمل وزن فعل که سبب منع صرفست شرط وی در منع صرف احد الامرین است * یکی آنکه آن وزن مختص باشد بفعل و در اسم یافت نشود الا وقتی که منقول باشد از فعل همچنانکه

بسر و القوس را بیل جمع اوست * و از توجیه اول لازم آید که جمع همچون عدل بر دو قسم باشد تحقیقی و تقدیری * و در لغت بعضی منصرفست و حینئذ اشکالی نیست زیرا که در سر او بیل صیغه منتهی الجموعست بی جمعیت و این علت منع صرف نیست * و نحو جوار رفعا و جرا کفاح * هر فوا علی که جمع قاعده ناقص باشد چون جوار و غواشی و رواجی و دواهی و نظائر آن حکم وی در حالت رفعی و جری حکم قاضیست یعنی یا محذوف باشد در حالت تنکیر و اسم منون چون جاهتنی جوار و مررت بجوار و در حالت نصبی یا ثابت باشد متحرک بحرف که قحبه بی تنوین چون رأیت جوار ی پس در حالت نصبی هیچ اشکالی نیست زیرا که اسم غیر منصرفست بواسطه جمعیت با صیغه منتهی الجموع * و اما در حالت رفعی و جری بعضی گفته اند که این اسم منصرفست و تنوینی که موجودست تنوین صرفست بنابراینکه اعلال مقدم است بر منع صرف زیرا که اعلال راجع با جوهر کلمه و منع صرف با اعراب کلمه و جوهر کلمه مقدمست بر اعراب وی و شک نیست که اصل در اسماء صرفست پس ازین جهت جاهتنی جوار در اصل جوار ی بوده باشد ضمه بر یا تقبل بود یبند اختند و یا بالقاء ساکنین یفتاد جوار شد * پس قبل از اعلال اسم را منصرف داشتند تا اعلال کنند و بعد از اعلال صیغه منتهی الجموع نماید بلکه وزن وی سلام و کلام شد و همان تنوین صرف بحال خود باقی ماند پس این اسم قبل از اعلال و بعد از اعلال منصرف باشد * و بعضی گفته اند که قبل از اعلال منصرف باشد و چون اعلال تمام شود غیر منصرف باشد زیرا که در وجه جمعیت است با صیغه منتهی الجموع از جهت آنکه یا محذوف بمنزلت ملفوظست و ازین جهت است که اعراب بر جاری نشد پس تنوین صرف که قبل از اعلال بود انداخته شد و تنوین عوض یا آورده شد * پس جوار بعد از اعلال غیر منصرف باشد و تنوین در وی عوض یا محذوف یا عوض اسکان یا باشد * و حالت جر بر ابرین قیاس کن پیش بعضی قبل از اعلال منصرف بود و بعد از اعلال همچنان منصرفست * و پیش بعضی دیگر قبل از اعلال منصرف بود و بعد از اعلال لای منصرفست و تنوین عوضست چنانکه گفته شد و برین دو مذهب در لفظ جوار در حالت رفعی و جری هیچ خلاف نیست بلکه خلاف در آنست که او بعد از اعلال منصرفست درین دو حالت تنوین تنوین صرفست یا غیر منصرفست و تنوین تنوین عوضست * و در لغت بعضی از عربان یا در حالت جری ثابت است چون مررت بجوار ی و مبنای این لغت بر آنست که اسم را غیر منصرف دارند قبل از اعلال پس یا در حالت جری مفتوح باشد همچنانکه در حالت نصبی و قحبه خفیفست پس هیچ نباشد و در حالت رفعی جوار ی بوده باشد ضمه بر یا تقبل بود چون انداخته شد و تنوین عوض اسکان یا آورده شد یا بالقاء ساکنین یفتاد جاهتنی جوار شد * پس برین لغت دریک حال اعلال باشد و بر لغت مشهوره در دو حالت اعلال باشد بحال رفعی و حالت جری چنانچه دانسته شد * التركیب شرطه العلمیه و ان لایکون باضافه و لا اسناد مثل بعلک * شرط اعتبار ترکیب در منع صرف علمیتست زیرا که ترکیب با علمیت لازم است پس باقوت باشد و در منع صرف معتبر و هرگاه که با علمیت نیست آن ترکیب اضافی نباشد زیرا که تراکیب اضافی بعد از علمیت حکم اضافت دارد چون عبد الله که علم شخصی باشد و اضافت لای منصرف را منصرف میگرداند یا در حکم انصراف می آورد پس منع صرف نتواند بود و شرط سیوم آنست که آن ترکیب مشتمل بر اسناد نباشد زیرا که اعلام مشتمله بر اسناد از قبیل مبنی است چون تأبط شرا و برق نحره و ذرأ حبا و شاب قرناها

و باقوة پس اعتبار وی باسکون وسط جائز باشد و اما عجمه سببی مقدر و ضعیف زیرا که معنی نوی
آنست که این لفظ در کلام عجم مستعمل بوده است و این زمان در کلام عرب مستعملست و این چنین
سببی ضعیف را باسکون وسط اعتبار نتوان کرد * اگر سائل گوید که در ماه و جور عجمه را اعتبار کردی
باسکون وسط و ازین جهت منع صرف واجب شد پس معلوم گشت که عجمه باسکون وسط معتبر
است * جواب آنست که عجمه در اینجا معتبر شده است از برای تقویت آن دو سبب دیگر تا سکون
مقاومت با هیچ کدام نتواند کرد و از اینجا که عجمه در تقویت سببی دیگر معتبر باشد لازم نیست که اوسبی
باشد معتبر در منع صرف * الجمع شرطه صیغه منتهی الجموع بغیر هاء کساجد و مصابیح و اما فرائض
فمنصرف * معلوم شد که جمع سببی است قائم مقام دو سبب در منع صرف و شرط این جمع آنست که
صیغه منتهی الجموع باشد و در وی ها نباشد * و صیغه منتهی الجموع آنست که اولش مفتوح باشد
و حرف سیومش الف باشد و بعد از الف دو حرف یا شد یا زیاده پس اکالب و مساجد و اناعم و مصابیح
بر صیغه منتهی الجموع اند و در ایشان تایی نیست که منقلب به باشد و در حالت وقف پس این الفاظ بجموع
غیر منصرف اند یا از برای آنکه در ایشان دو جمعیت است تحقیقا یا تقدیرا چنانکه گفته شد یا در ایشان
جمعیت و لزوم جمعیت زیرا که این صیغه در مفرد نیامده است اما ملائکه و صیاقلة و فرائض اگر چه
جمع اند و بر صیغه منتهی الجموع اند لیکن در ایشان ها است و ازین جهت منصرفند زیرا که بواسطه
ها وزن ایشان در مفرد یافت میشود چون کراهیه بمعنی کراهت و طواعیه بمعنی طاعت و چون
وزن ایشان در مفرد یافت جمعی ایشان ضعیف گشت و حیثیث دو جمعیت در ایشان تقدیر کردن
مناسب نباشد و لزوم جمعیت نیز نباشد * و صیغه منتهی الجموع را صیغه منتهی الجموع نام نهاده اند از
برای آنکه آن صیغه را دوبار جمع کرده اند و بنهایت جمع رسیده است چنانکه یکبار دیگر او را جمع
تکسیر نتوان کرد تا صیغه او را تفسیر کند از حالی بحالی لیکن جمع سلامت نتوان کرد * چنانکه ایما را
که جمع ایمن است بر آیین جمع کرده اند * و همچون صواحب که او را بر صواحب جمع کرده اند
زیرا که جمع سلامت صیغه را متغیر نمی گرداند بلکه در آخر او علامتی ملحق میشود * و حضاجر علم
للفضیع غیر منصرف لانه منقول عن الجمع * این جواب سؤال است مقدر * تقدیر سؤال آنست که
حضاجر علم جنس کفنا رست که اطلاق کرده میشود بر یکی و زیاده همچنانکه اسامه علم جنس
شیرست پس بایستی که حضاجر منصرف بودی زیرا که در وی جمعیت نیست و صیغه منتهی الجموع
که در حضاجرست سبب منع صرف نیست بلکه شرط جمعیتست لکن حضاجر لا ينصرف
* تقریر جواب آنست که حضاجر در حالت علمیت اگر چه جمع نیست لیکن منقول از جمعست زیرا که
وی جمع حضجرست بمعنی عظیم البطن و آن جهت اصلی در وی معتبرست همچنانکه و صفت
اصلی و منع صرف وی از آن جهتست * و سر او بل اذالم یصرف و هو الا کثر فقد قبل انه انجی
حل علی موازنه و قبل عربی جمع سر و الة تقدیرا فاذا صرف فلاشکال * در سر او بل لفت اکثر
منع صرفست با آنکه جمع نیست بلکه اسم جنس است که بر واحد اطلاق کرده میشود * و توجیه منع
صرف وی دو گونه است * یکی آنکه اول لفظی عجمیست تقریب شروال چون عربان او را استعمال
کردند و نظار وی از عربی چون مصابیح و اناعم لا ینصرف بودند او را حکم این نظائر خود
دادند * دوم آنکه سر او بل لفظ عربیست و جمع سر و الة است تقدیرا کویا که هر قطعه از وی میامست

منع صرف زیاده بردو باشد سکون وسط مقاومت نتواند کرد تا صرف جائز شود ﴿ فان سمي به مذکر
فشرطه الزیاده قدم منصرف و عقرب ممنوع ﴾ دانستیم که هرگاه که تامل فوظ باشد فرقی نیست در
آنکه آن اسم علم مؤنث باشد یا علم مذکر چنانکه در جزء و طلحه گفته شد لیکن هرگاه تا مقدر باشد اکر
علم مؤنث است حال او در جواز صرف و وجوب منع صرف آنست که مذکور کشت ﴿ و اگر علم
مذکر است شرط وی در منع صرف آنست که حروف کله زیاده از سه باشد پس قدم که اسم جنس است
و مؤنث معنویت اکر علم مذکری شود منصرف باشد زیرا که آن تأیید اصلی بعیت مذکر زائل شده
و هیچ قائم مقام ندارد و علت تنها منع صرف نمیکند پس صرف قدم درین حالت واجب باشد ﴿ و اما
عقرب که اسم جنس است و مؤنث معنویت اکر علم مذکری شود لاینصرف باشد زیرا که تأیید
زائل شده لیکن قائم مقام تأیید موجود است که آن حرف رابع است بدلیل آنکه قدم را چون تصغیر
کنند تا مقدر مملو فوظ کرد در قدیمه گویند و عقرب را چون تصغیر کنند عقرب گویند و تا مقدر مملو فوظ نکرد
و این معنی دلالت میکند بر آنکه حرف رابع قائم مقام تاء است پس عقرب در حالتی که علم مذکر است
در وی دو سبب است علت و تأیید بواسطه قائم مقام تا پس منع صرف او واجبست ﴿ المعرفة
شرطها ان تكون علیة ﴿ تعریفی که در باب منع صرف معتبرست تعریف علیتست زیرا که تعریف
مضمرات و تعریف مبهمات که ائمه اشارتست و موصولات موجود نیست الا در مبنيات و منع صرف
از احکام مهربانست پس این تعریفات در منع صرف متصور نکردد و تعریف بلام و اضافت غیر منصرف را
منصرف میگردانند یا در حکم منصرف می آورد چنانکه دانسته شود پس چگونه سبب منع صرف
شود و حیثیث باقی نماند الا تعریف علی ﴿ البعثة شرطها ان تكون علیة فی الجمعیة و تحرك الاوسط
او زیاده علی الثلاثة فنوح منصرف و شتر و ابراهیم ممنوع ﴿ شرط عجه در باب منع صرف آنست که
علم باشد در افت عجم پس چون عرب آنرا استعمال کنند بعیت و هیچ حکمی از احکام لغت خود
بر آنجا جاری نکردند پس آن عجم را قوی باشد و از آن جهت در منع صرف معتبر کردد و اکر لفظ
عجمی اسم جنس باشد و عرب آنرا بجنسیت استعمال کنند چون لجام و فرند و فرند السیف و آن عجمه
و تعریف بلام بروی جاری کردند چون اللجام و الفرند و لجام الفرس و فرند السیف و آن عجمه
ضعیف کردد پس معتبر نباشد تا اکر لجام و فرند علم شخصی شود منصرف باشد ﴿ اما اکر لفظ عجمی اسم
جنس باشد و عرب آنرا بعیت استعمال کند نه بجنسیت چون قالون که اسمیست روی بمعنی جید
عرب آنرا استعمال کرده اند و علم شخصی معین گردانیده اند عجمه وی ضعیف نشده باشد زیرا که احکام
کلام عرب بروی جاری نگفته است پس قالون لاینصرف باشد و از آنجا معلوم شود که شرط عجمه در
باب منع صرف آنست که عرب آن لفظ عجمی را بابتداء بعیت استعمال کنند نه آنکه در عجمی علم باشد
﴿ و شرطی دیگر از آن عجمه در باب منع صرف احد الامرین است یا آنکه حرف کله زیاده از سه باشد
چون ابراهیم یا سه حرف وسط متحرك چون شتر که علم حصنیت در دیار بکر ﴿ و هرگاه که ازین دو امر با عجمه
نباشد آن عجمه معتبر نباشد و منع صرف نکند و ازین جهتست که نوح و لوط با آنکه اسم عجمی اند و در کلام
عجم علم بوده اند در استعمال عرب منصرف اند ﴿ اکر کو بی که در هند و دعد دو سبب است با سکون وسط
و صرف و منع صرف او هر دو جائزست پس بایستی که نوح و لوط که در ایشان دو سبب است
با سکون وسط صرف و منع صرف ایشان نیز جائز بودی ﴿ در جواب گویم که تأیید سبی ایست محقق

ازین جهت است که اسود وارقم که در اصل و صفند بغلبة استعمال اسم حیه شده اند درین حالت اسمیت نیز
 لاینصرف اند زیرا که وصفت اصلیه قوتی دارد که با وجود غلبه اسمیت آن وصفت را اعتبار می باید
 کرد * پس هر یکی از اسود و وارقم دو سبب منع صرف باشد وزن الفعل و صفت اصلیه و هرگاه که اسود
 و وارقم بمعنی سیاه و سفید در منع صرف ایشان بحثی نیست زیرا وصفت ایشان بافست بمعنی سیاه باشد
 * و همچنین است حال ادهم که در اصل صفت است بمعنی اسود و بحسب استعمال اسم قید شده است پس
 درین حال لاینصرف است بسبب وزن الفعل و صفت اصلیه که زائل شده است و هرگاه که مستعمل شود بمعنی
 اسود و در منع صرف وی اشکال نیست * و ضعف منع افعی للحمية واجدل للصقر و اخیل للطائر *
 یعنی از برای آنکه وصفت معتبره در منع صرف باید که اصلیه باشد پس هرگاه که وصفت اصلیه
 محقق باشد خواه باقی و خواه زائل اسم لاینصرف باشد بر آن وجه که دانسته شد * و هرگاه که وصفت
 اصلیه محقق نباشد بلکه متوهم باشد منع صرف ضعیف باشد چنانکه در افعی که اسم حیه است
 در غایت خبائث زیرا که افعی از افعوان که ذکر و بست و خبیث تر است پس منع صرف افعی بواسطه وزن فعل
 و وصفت متوهمه ضعیف باشد و همچنین است حال دراجدل که اسم چرخ است لیکن در وی توهم
 کرده اند که مأخوذ از جدلست یعنی محکم تا فتن پس منع صرف وی بواسطه وصفت متوهمه ضعیف
 * و همچنین است حال اخیل که اسم طائر است که در وی خالهاست پس توهم کرده اند در وی اعتبار
 و صفت است کویا که معنی اخیل آنست که خالها دارد * پس منع صرف وی از جهت این و صفت
 متوهمه با وزن الفعل پس ضعیف باشد * التائیت بالتاء شرطه العلیه و المعنوی كذلك و شرط تھتم
 تأثیر زیادة علی الثلاثة او تحرك الاوسط او العجمة فھند یحوز صرفه و زینب و سقروما و جور
 بمنع * دانسته شد که تأییت بألف مقصوره و ممدوده کافیست در منع صرف و احتیاج نیست
 باوی سبی دیگر * و اما تأییت بتاخالی نیست که تادروی ملفوظست یا مقدر اکرم ملفوظست شرط وی در منع
 صرف آنست که باعلیت باشد و باوجود این شرط منع صرف لازم باشد چنانکه در طلحة و جزه خواه اسم
 مرد و خواه اسم زن * و اشتراط علیت از جهت آنست که باوجود علیت تأییت لازم باشد و اگر علیت نباشد آن
 تأییت لازم نباشد چنانکه در ضارب و لازم را قویست که بواسطه آن معتبرست در منع صرف و غیر لازم را
 آن قوت نیست * و اگر مقدرست و آنرا تأییت معنوی خوانند شرط او در جواز منع صرف هم
 علیت است لیکن شرط وجوب منع صرف یکی از آن امور سه گانه است یا زیادة حروف کله بر سه
 حرف همچنانکه در زینب یا تحرك وسط همچنانکه در سقربا و وجود عجمه باوی همچنانکه در ماه
 و جور * پس در هند و عد که در ایشان تأییت معنویست و علیت جائزست صرف و منع صرف چنانکه
 شاعر گفته است شعر * لم تلغ بفضل میرزها * دعدو لم تسبق دعدو فی القلب * زیرا که سکون وسط
 موجب خفت است و منع صرف از جهت ثقل است از جهت آنکه مشابھت اسم بد و فرعیت با فعل که
 ثقیل است موجب ثقل آن اسمست پس هرگاه که در هند ملاحظه دو سبب کنند لاینصرف سازند
 و هرگاه که نظر کنند که سکون وسط باقلت حروف موجب خفت اسمست و بایک سبب مقاومت میکنند
 او را منصرف گردانند * و در زینب منع صرف واجبست بواسطه زیادتی حروف وی برثلاثه و در
 سقربا علم طبقه است از طبقات دوزخ منع صرف واجبست بواسطه تحرك وسط و در ماه و جور که
 علم دبلده اند منع صرف واجبست زیرا که باعلیت و تأییت عجمه نیز جمع شده است و چون اسباب

برده باشند بصیغه آخر پس عدل در وی تحقیق باشد و سبب منع صرف عدلست و صفت اصلی * و سبب منع صرف آخر وزن فعلست و صفت اصلی * و همچنین عدل در جمع تحقیق است زیرا که جمع جمع جماء است و جماء فعلایست غیر صفت مثل صحراء و قیاس فعلاء اسم آنست که جمع وی بر فعالی باشد یا فعلاوات چون صحاری و صحراوات پس قیاس جماء آنست که جمع وی بر جماعا باشد یا جماعات پس جمع معدولست از جماعا یا جماعات پس عدل در وی تحقیق باشد و سبب منع صرف وی عدلست و و صفت اصلی * و بعضی گفته اند که عدلست و تعریف تأکید و جماعه که مؤنث اجمعست اگر فعالی صفت قیاس جمع وی بر فعل بودی چون جرکه جمع اجرست و حیثند جمع معدول از جمع بودی و برین تقدیر نیز هم عدل تحقیق بودی لیکن جماعه اجمع در حالتی که تأکید اند اسم اند نه صفت پس قیاس جمع وی آنست که اول گفته شد * و عدل تقدیری آنست که هیچ دلیلی غیر منع صرف دلالت نکند بر آنکه در آن اسم عدلی هست لیکن چون آن اسم در کلام عرب لا ینصرف باشد و بیش از یک سبب منع صرف در وی ظاهر نباشد پس احتیاج اقتدا برای رعایت قاعده منع صرف بتقدیر سببی دیگر و چون غیر عدل سببی دیگر تقدیر نتوان کرد عدل تقدیر باید کرد چنانکه عمرو زفر که در کلام عرب لا ینصرف اند و در ایشان یحز علت سببی ظاهر نیست پس عدل در وی تقدیر کرده اند کویا که اسم او در اصل طامروزا فر بوده است و ازینجا بصیغه عمرو زفر آورده اند * و حیثند ذکر قطام در مقام مناسب نیست زیرا که باب قطام که علم اعیان مؤنث است در لغت اهل حجاز مبنی است همچون اخوات ثلاث خود که * آن فعال است بمعنی امر چون زوال * و فعال معدول از مصدر چون فجار که بمعنی الفجر است * و فعال معدول از صفت چون یافساق و در لغت بنی تیمم اگر چه باب قطام معرب است و غیر منصرف و دیگر اخوات او مبنی لیکن در قطام دو سبب ظاهر است علت و تأیید پس احتیاج بتقدیر عدل نباشد از برای منع صرف اما از برای موافقت با اخوات ثلاث در وی تقدیر عدل میکنند و اگر چه ضروری نیست از برای منع صرف باین تقدیر * پس اولی آنست که قطام درین باب مذکور نباشد چنانکه در بعضی از نسخ کافیه یافت شده است * الوصف شرطه * ان یکون فی الاصل فلا تضربه القلبه فلذلک صرف اربع فی مررت بنسوة اربع و امتنع اسود و ارقم للعبة و ادهم لا قید * اسمی که در مقابل فعل و حرفست منقسم است بدو قسم یکی آنکه دلالت کند بر ذاتی بی ملاحظه صفتی از صفات وی چون رجل و فرس و جدار و شجر و دیگری آنکه دلالت کند بر ذاتی با ملاحظه صفتی از صفات وی چون اجر و اصفر و ضارب و مضروب و شجاع و جبان * قسم اول را اسم خوانند و دوم را وصف و صفت خوانند پس وصف و صفت آن اسمیست که دلالت کند بر ذاتی باعتبار صفتی از صفات وی یعنی حالی از حالات وی و شرط در باب منع صرف آنست که وصفیتش اصلی باشد و خواه زائل و باین اشارت کرده است بقوله فلا تضربه القلبه یعنی مضرت نمی رساند وصف اصلی را در منع صرف زوال و صفت بغلب اسمیت پس بنا برین وصفیت عارضیه در باب منع صرف معتبر نباشد زیرا که عارض را زیاده قوتی نیست و ازین جهتست که اربع در مررت بنسوة اربع منصرفست زیرا که لفظ اربع در اصل اسمیست از اسماء عدد اگر چه درین موضع وصفست لیکن چون وصفیتش عارضیست در منع صرف معتبر نیست که اگر معتبر بودی با وجود وزن فعل بایستی که اربع لا ینصرف بودی و چون وصفیت اصلی در منع صرف معتبر است و اگر چه زائل شده باشد بغلبه اسمیت

وزن الاسم پس هرگاه که در يك اسم دو علت ازین نه علت جمع شود یا يك علت مکرر گردد در وی دو فرعیت باشد پس مشابه فعل شود که در فعل دو فرعیت است بنسبت با اسم یکی از جهت اشتقاق زیرا که فعل مشتق است از مصدر که اسم است و دیگر از جهت افتاده که فعل در فائده دادن محتاج با اسم است و اسم از مستغنی است و چون اسم باین دو فرعیت مشابهت یافت با فعل منع گرد از وی دو چیز که در فعل نیست یکی کسره دوم تنوین و نکفتیم که جرازوی ممنوع است زیرا که در لا ینصرف جر هست لیکن تابع نصب است یعنی بفتحه است همچون مررت بأحد عکس جمع مؤنث سالم و جمع مذکر سالم که نصبشان تابع جر است و یحوز صرفه للضرورة او التناصب مثل سلاسل و اغلال و ما یقوم مقامهما الجمع و التانیث غیر منصرف را جائز است که منصرف و منون سازند بدو سبب یکی ضرورت شعر که رزن راست نیاید الا بتوین چنانکه در قول شاعر صبت علی مصائب لو انھا صبت علی الایام صرن لبالیاء یا وزن راست آید لیکن اندکی خلل باشد که آنرا زحاف خوانند چنانکه در قول شاعر شعر اتوی ابن جر موز غیر شلوه بالقاع منعرا کشلو التولب دوم مناسبت یعنی اسم غیر منصرف با اسم منصرف منون جمع شود پس جائز و مستحسن باشد که آن غیر منصرف را منون گردانند تا مناسب رقیق خود باشد چنانکه سلاسل را بواسطه صحت اغلال و سعیرا منون ساخته اند دو سبب است که هر یکی از ایشان مکرری شوند و قائم مقام دو علت منع صرف میکردند و اسم را لا ینصرف میسازند یکی جمع اقصی که بنهایت جوع رسیده باشد یا جمع الجمع باشد حقیقه همچنانکه اکالب و أساور و اناعم یا در عدد حروف و حرکات موافق آن باشد پس درین جمع دو جمعیت باشد یا تحقیقا یا تقدیرا و بواسطه این در جمعیت اسم لا ینصرف گردد دوم تانیث بآلف مقصوره یا ممدوده چون حبلی و حراء درین اسم تانیث است و لزوم تانیث زیرا که در حبلی جبل نکویند و در حراء جرن نکویند و لزوم بمنزلة تانیث است پس تانیث در وی مکرر باشد و اسم بواسطه وی لا ینصرف شود و فالعدل خروج عن صیغته الاصلیة تحقیقا کثلاث و مثلث و آخر و جمع او تقدیرا کهم و باب قطام فی تمیم و عدل درین موضع مصدر فعل مجهول است بمعنی معدولیت یعنی معدولیت اسم خروج اسم است از صیغه اصلی خود بصیغه دیگر یا تحقیقا یا تقدیرا خروج تحقیقی آنست که دلیلی غیر منع صرف دلالت کند بر آن که این اسم از صفتی دیگر که اصل و بست بیرون آمده است باین صیغه همچون ثلاث و ذلیل بر معدولیت او آنست که لفظ وی مکرر نیست و معنیش مکرر است و اصل آنست که هرگاه که معنی مکرر باشد لفظ نیز مکرر باشد چنانکه در جانی القوم ثلاثة ثلاثة پس معلوم شد که ثلاث معدولست از لفظ مکرر که آن ثلاثة ثلاثة است و برین وجهست حال در احاد و موحد و ثناء و مثنی و ثلاث و مثلث و رباع و مربع و تا اینجا خلاف نیست و در ما و رای و ی ناعشار و معشر خلافت که آمده است یا نه و صواب آنست که آمده است و سبب منع صرف در ثلاث و اخوات وی عدلست چنانکه معلوم شد و دو صفت زیرا که ثلاثة ثلاثة در وی و صفتی هست عارضی و چون ثلاث و مثلث مأخوذ شد از وی و صفت در ایشان اصلی باشد و عدل در آخر تحقیقی است زیرا که آخر جمع آخری است و آخری تانیث آخر است و آخر افعال تفضیلست زیرا که معنی وی در اصل این بود که و پس تر و اگر چه معنی درین زمان که دیگر و شرط اقل تفضیل چنانکه دانسته شود آنست که مستعمل بالام یا اضافه یا کلمه من و لفظ آخر چون مستعمل بالف لام و اضافه نیست اصل وی آن بود که مستعمل بامن باشد بر صیغه افعال من پس اصلش اخر من بوده باشد ازین صیغه اصلی بیرون

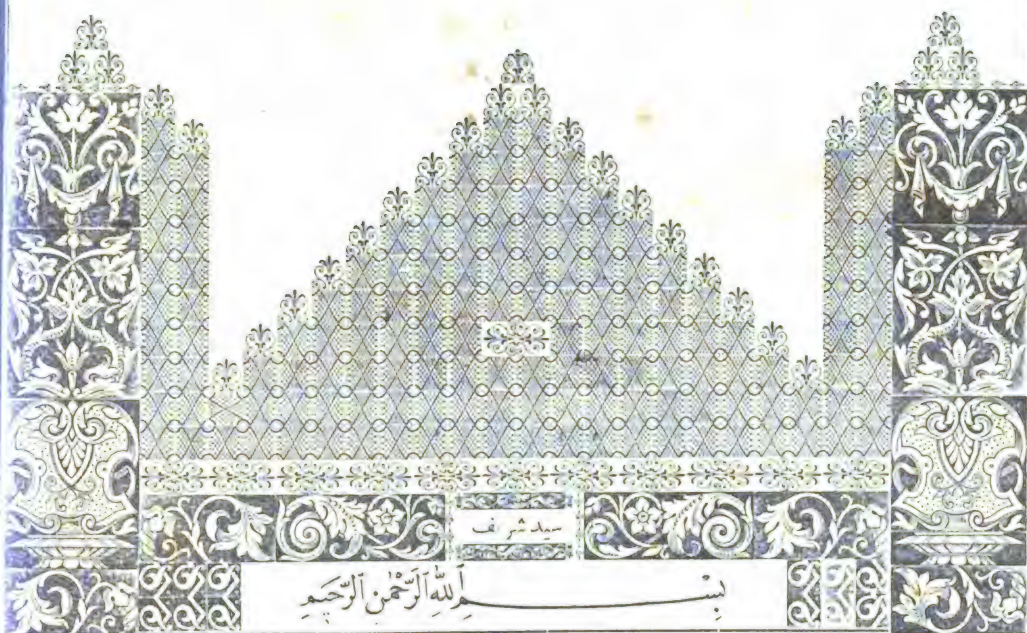
نیاشد همچنانکه اسمی که در آخر الف باشد خواه در لفظ موجود باشد چنانکه العضا و الریح و خواه
مخذوف باشد بالتقاء ساکنین چنانکه عصا و ریح پس اعراب چنین اسم تقدیری باشد همچنانکه
اسم معرب بحركات که مضاف شود بیا متکلم چون غلامی و کتابی و داری زیرا که چون ماقبل یا
متکلم بواسطه مناسبت یا مکسور باشد پس اعراب وی در حالت رفعی و نصبی تقدیری باشد زیرا که
یک حرف در یک حالت قابل دو حرکت مختلف نیست و در حالت جری نیز هم تقدیری است زیرا که
یک حرف در یک دو حرکت متفق قبول نتواند کرد پس اعراب اینچنین اسم مطلقا تقدیری باشد و بعضی
گفته اند که در حالت جری اعرابش لفظیست زیرا که ماقبل یا مکسورست و این نیکو نیست زیرا که
این کسره بواسطه مناسبت یا مودست پیش از درآمدن عوامل جری پس این کسره اعراب نباشد و بدانکه
اعراب تقدیری در حروف نیز موجود است وقتی که حروف اعراب در لفظ ساقط شود چنانکه
جانی أبو القوم و رأیت أبا القوم و مررت بأبی القوم و استنقال آنست که حرفی که محل اعرابست قابل
حرکت اعرابی باشد لما تقیل و کران باشد همچون اسمی که آخر او یا باشد و ماقبل او مکسور مثل قاض
و داع و القاضي و الداعي اعراب اینچنین اسم در حالت رفعی و جری تقدیری باشد یعنی مقدراست بر یا
ملفوظ یا مخذوف زیرا که ضمه و کسره بر یا ثقیل اند اما در حالت نصبی اعرابش لفظیست زیرا که
فقه خفیف است و نحو مسلمی رفعا و اللفظی فیما عداه و این عبارت اشارتست باعراب تقدیری در
حروف چنانکه کو بی جانی مسلمی اصلش مسلمون بوده است نون باضافت افتاد مسلوی شد و او یا
جمع شدند و سابق ساکن و او را بیا قلب کردند و یا در یا ادغام کردند و ماقبل یا مکسور کردند مسلمی
شد و چون واو که علامت رفع بود باقی نماند اعرابش درین حالت تقدیری باشد اما در حالت نصب
و جر چون یا که علامت هروا اعرابست باقیست اعرابش بحرف درین هر دو حالت لفظی باشد زیرا که
ادغام یا که حرف اعرابست او را از حقیقت خود دیدن نبرد پس اعراب بحرف تقدیری می باشد در
بعضی از احوال و بدانکه اعراب بحرف تقدیری می باشد در جمیع احوال چون جانی أبو القوم
و رأیت أبا القوم و مررت بأبی القوم غیر المنصرف مافیه علتان من تسع او واحدة منها تقوم مقامهما
و هی و عدل و وصف و تأیید و معرفه و عجمه ثم جمع ثم ترکیب و النون زائده من قبلها الف و وزن
فعل و هذا القول تقرب مثل عمرو و حجر و طلحة و زینب و ابراهیم و مساجد و معدی کرب و عمران و احد
و حکمه ان لا کسروا لتوین اسم غیر منصرف آنست که در وی دو علت باشد از نه علت یا یکی باشد از نه
که مکرر شود و آن نه علت عدلست تا آخر و امثله این نه علت بر ترتیب ذکر این علتست پس عمر
مثال عدل است و باقی برین قیاس و زائده منصوبست بر آنکه حالست از نون یعنی و یمتنع النون الصرف
حال کونها زائده و هذا القول تقرب یعنی ذکر علل بطریق نظم نزدیک کرد این نیست بیاد گرفتن
چون حفظ شعر آسان ترست و بعضی گفته اند مراد آنست که هر یکی از این نه را علت منع صرف خواندن
مخفی است تقریبی نه تحقیقی زیرا که علت بحقیقت دو است که بایکدیگر جمع شوند یا یکی که مکرر باشد حکم
لا ینصرف آنست که در وی کسره و توین نباشد زیرا که این نه علت که مذکور است همه فرعند
عدل فرع معدول عنه و وصف فرع و تأیید فرع تذکیر و تعریف فرع تنکیر و عجمه فرع
عربی و جمع فرع واحد و ترکیب فرع افراد و الف و نون مزیدتان فرع مزید علیه و وزن الفعل فرع

کردند ز جهت آنکه چون مثنی و جمع سلام مد کر را اعراب بحر فست حواسند که بعضی آحاد را اعراب بحرف باشد نامیان آحاد و مثنی و جمع سلامت بکلی وحشت نباشد شش اسم اختیار کردند زیرا که هر يك از مثنی و جمع سلامت را اعراب است پس هر اسمی در مقابله اعرابی اندوین شش اسم را اختیار کردند زیرا که با مثنی مناسبتی دارند بنا بر آنکه مثنی و غیر تعدد اند مثلاً ب مضمین این است و اخ مثنی از اخ دیگر و علی هذا القیاس و ایضاً در اواخر این اسماء حرفی چند اند که صلاحیت آن دارند که قائم مقام اعراب شوند و کاف در حوک مکسور است زیرا که هم خویشان زن است از جهت شوهر و المثنی و کلام مضافاً الی مضمراً و اثنان بالالف و الباء و جمع المذکر السالم و اولو و عشرون و اخواتها بالواو و الباء و تنبیه در همه اسمی رود رفش بواوست و نصب و جرش بیا و اعراب ایشان از آن جهت که حرف خلاف اصل است و سبب آنست که اعراب بحر که اصل است و واحد اصل است و تنبیه و جمعی که برحد تنبیه است هر دو فرع واحدند و اعراب بحرف فرصت پس اصل را باصل دادند و فرع بفرع و قیاس آن بوده که الف علامت نصب باشد در هر دو و لیکن برین تقدیر فرق میان تنبیه و جمع میسر نمیشد الا بکسر نون تنبیه و فتح نون جمع و در حال اضافت نون ساقط میشود پس تنبیه و جمع یکدیگر مشتبه شوند پس الف را که از آن علامت نصب باشد اسقاط کردند زیرا که موجب التباس بود و یا در حالت نصبی و جری بهر دو دادند و فرق کردند میان تنبیه و جمع با آنکه ماقبل یا در تنبیه مفتوح باشد و نون مکسور و در جمع ماقبل یا مکسور باشد و نون مفتوح و چون نصب را علامتی نبود او را تابع جر گردانیدند و او را بجمع دادند و در حالت رفعی و مستحسن نبود که الف که اخف حروفست بکلی ساقط شود پس این اخف را علامت رفع ساختند که انقل است و به تنبیه دادند که اسبق و اکثر است و کلام مفرد اللفظ است و مثنی المعنی لفظش اقتضاء اعراب کند بحرکات و معنیش اقتضاء اعراب کند بحر و ف پس هر دو را رعایت کردند و هر گاه که کلام مضاف باشد بظهور که اصل است رعایت جانب لفظش کنند که اصل است و اعراب بحرکات دهند که اصل است لیکن بحرکاتش تقدیری باشد زیرا که در آخرش الفست و اگر چه بالتقاء الساکنین بیفتد چون جائی کلا الرجلین و رأیت کلا الرجلین و مررت بکلا الرجلین و هر گاه که مضاف بمضمراً باشد که فرصت رعایت جانب معنیش کنند کم فرصت و اعراب بحر و ف دهند که فرصت بر طریق مثنی چنانکه جائی کلاهما و رأیت کلیهما و مررت بکلیهما و کلنا که مؤنث کلاست حکم او دارد و اثنان اگر چه لفظش مفرد است لیکن صورت او صورت تنبیه است و معنیش معنی تنبیه پس او را اعراب تنبیه دادند چنانکه جائی اثنان و رأیت اثنین و مررت باثنین و او لفظیست مفرد لیکن معنی وی جمع است پس او را حکم اشرف جوع دادند که آن جمع مذکر سلامت پس رفش بواوست و نصب و جرش یا چنانکه کوبی جات اولو مال و رأیت اولی مال و مررت بأولی مال و لفظ عشرون و خواهران هفت کانه او الفاظی اند مفرده لکن در معنی ایشان تعدد است و صورت ایشان صورت جمع پس اعراب ایشان همچون اعراب جمع مذکر سلامت چنانکه کوبی جائی عشرون رجلا و رأیت عشرين رجلا و مررت بعشرين رجلا و التقدير فيما تعذر كهصا و غلاهی مطلقاً و استنقل كهفاض رفعا و جراً و دانسته شده که اعراب بر دو نوعست لفظی و تقدیری و چون اعراب تقدیری اند کست پس او را بیان کرد تا معلوم شود که ماعدای وی همه لفظی اند چنانکه خواهد گفت و اعراب تقدیری را دو سبب است یکی تعذر و دیگری استقلال و تعذر آنست که حرفی که محل اعرابست قابل حرکت اعرابی

باشد چنانکه دانسته شود و از جمله حکم او آنست که آخرش مختلف نشود باختلاف عوامل **لا اعراب** ما مختلف آخره به لیدل علی المعانی المعنویة علیه **بعضی** گفته اند که اعراب اسم اختلاف آخر اسمست باختلاف عوامل و بهتر آنست که اعراب حرکتیست یا حرفیست که با و آخر اسم مختلف شود لفظاً یا تقدیراً **و اعراب را در اسماء و وضع کرده اند تا دلالت کند بر معانی معنوی که در اسم بنوبت در آیند یعنی اسم را دو معنیست یکی معنای وی که از جوهر اسم معلوم شود و دائم لازم او باشد **و دیگری معنایست که بنوبت بر معنای او در آیند چون فاعلیت و مفعولیت و اضافت و جوهر اسم بر معانی معنوی دلالت نمیکند پس احتیاج افتاد بوضع علامتی از برای آن معانی معنوی و آن حرکات و حروفیست که در آخر اسم مختلف شوند باختلاف عوامل **و اعراب را در آخر اسم وضع کردند زیرا که نفس اسم دلالت میکند بر معنی و اعراب دلالت میکند بر صفت معنی پس ناچار است که علامت صفت متأخر باشد از علامت ذات و موصوف **و انواعه رفع و نصب و جر فالرفع علم الفاعلیة والنصب علم المفعولیة والجر علم الاضافة **العامل مابه یقوم المعنی المقضی للاعراب **انواع اعراب سه است رفعست و نصب است و جر **و این اسماء ثلاثه بر حرکات و حروف اعرابی اطلاق کنند و بر حرکات بنایی اطلاق نکنند و ضم و قح و کسره مستعمل در حرکات بنایی اند و گاه باشد که در حرکات اعرابی نیز استعمال کرده شود **و رفع علم فاعلیتست زیرا که فاعل یکبست و رفع ثقیلست پس ثقیل را بقلیل دادند و نصب علم مفعولیت است زیرا که مفعول پنج است و نصب خفیفست پس خفیف را بکثیر دادند و جر علم اصافست زیرا که مضاف الیه اعراب دیگر نمایند که عدوی شود **حاملش نحو یان آنست که بوی متقوم و حاصل شود معانی معنوی که مقضی اعرابند پس در جاه زید جاه حاملست که بوی حاصل شده فاعلیت که مقضی رفعست تا علامت وی باشد و در رأیت زید رأیت حاملست که بوی حاصل شده مفعولیت که مقضی نصب است تا علامت وی باشد و در مررت زید مررت حاملست که بوی حاصل شده یعنی اضافت که مقضی جر است تا علامت وی باشد **فالغیر المنصرف و الجمع المکسر المنصرف بالضمه رفعا و الفتحه نصباً و الکسرة جراً **جمع المؤنث السالم بالضمه و الکسرة غیر المنصرف بالضمه و الفتحه اخوک و ابوک و جوک و هنوک و فوک و ذومال مضافه الی غیره المتکلم بالواو و الالف و الباء **پس اسمی که مفرد منصرف باشد چون رجل و زید و جعی که مکسر منصرف باشد چون رجل و طلبه اعراب وی در حالت رفع بضمه باشد و در حالت نصب بفتح و در حالت جر بکسره چون جانی رجل و رأیت رجلاً و مررت بر رجل و جانی طلبه و رأیت طلبه و مررت بطلبه و اعراب درین موضع بر اصل خود است **و جمع مؤنث سالم که بالف و تا است در حالت رفعی بضمه است و در حالتی نصبی و جری بکسره پس نصب وی تابع جرست چنانکه دانسته شود ان شاء الله **و اسمی که لای منصرف باشد در حالت رفعی بضمه است و در حالت نصبی و جری بفتح پس جروی تابع نصب است چنانکه بعد ازین مذکور گردد **و اعراب اسماء سه از آن جهت که بحروف است خلاف اصلست لکن از جهت آنکه رفع ایشان با و و نصب ایشان بالف و جر ایشان بیاست بأصل است زیرا که این حروف اخوات این حرکات اند و اسماء سه چون مضاف نباشند اعراب ایشان بحرکاتست بر قاعده چون جانی أب له و رأیت أبه و مررت بأب له **و چون مضاف باشند بای متکلم اعراب ایشان تقدیری باشند چون جانی ابی و رأیت ابی و مررت بائی و بنزدیک بعضی نحو یان هر اسمی که مضافست بیه متکلم مبنی و اعراب اسماء سه بحروف********************************

چون اضرب ولا تضرب که هر یکی متضمن دو کلمه اند یکی ملفوظ و دیگری مستتر در میان ایشان اسناد است زیرا که مخاطب را فائده دهد و تفسیر کلمه را بر تفسیر کلام مقدم داشت زیرا که کلمه مفرد است و کلام مرکب و مفرد مقدم بر مرکب و ایضاً در تفسیر کلام کلمه مأخوذ است پس کلمه را باید دانست تا تفسیر کلام معلوم شود و لایق آنکه ثلاثی الا فی اسمین او فی اسم و فعل ترکیب میان کلمات سه گانه برش و جده است سه از یک جنس اسم و اسم فعل و فعل حرف و حرف سه از دو جنس مختلف اسم و فعل اسم و حرف فعل و حرف و کلام حاصل نمیشود الا از دو ترکیب از اسم اسم و اسم فعل زیرا که کلام را ناچار است از اسناد و اسناد را ناچار است از مسند و مسند الیه و مسند و مسند الیه موجود نیست الا در دو اسم که یکی مسند شود و دیگری مسند الیه یا از فعلی که مسند شود و اسمی که مسند الیه شود و از آن چهار ترکیب باقی کلام صورت نپذیرد زیرا که از ترکیب حرف با حرف نه مسند حاصل شود و نه مسند الیه و از ترکیب فعل با فعل مسند حاصل شود بدون مسند الیه و از ترکیب فعل با حرف همچنین باشد و از ترکیب اسم با حرف یا مسند مقود است یا مسند الیه و الا اسم مادل علی معنی فی نفسه غیر مقترن بأحد الا زمنة الثلاثة حد و تفسیر اسم از وجه تقسیم کلمه باقسام ثلاثه معلوم شده بود بطریق تبعیت و ضمنی و اینجا ذکر کرد باصالت و صریح یعنی اسم کلمه ایست که دلالت کند بر معنی که آن معنی در نفس اسم است و اسم در دلالت کردن بر آن معنی مستقل است و محتاج بغیر خود نیست و آن معنی مقترن نیست بأحد از زمنة ثلاثه یعنی افظ اسم بحسب وضع دلالت نمیکند بر اقتران معنی خود یکی از آن از زمنة ثلاثه پس معنی مادل علی معنی مشترکست میان مجموع کلمات و قید فی نفسه حرف را از تفسیر اسم اخراج کرد و قید عدم اقتران بأحد از زمنة ثلاثه فعل را اخراج کرد از حد اسم و من خواصه دخول اللام والجذر والتونین والاسناد الیه والاضافه اسم را تفسیر کرد و بعد از آن بعضی از خواص آن ذکر تا او را همچنانکه بتفسیر شناختن به خاصه و علامت نیر شناختن و از جمله خاصه های مشهوره اسم دخول لام تعریفست یعنی هر کلمه که دروی الف و لام تعریف باشد آن اسم بود همچنانکه الرجل والفرس و لام تعریف مخصوص با اسم شد زیرا که قابل تعریف و تعیین معنی اسمست و در آمدن جر یعنی هر چه دروی جر بود اسم باشد و اختصاص جر با اسم از آن جهتست که حرف جر مخصوص با اسمست تا معنی فعل را با اسم رساند و در آمدن تونین است و آن نویسنده ساکنه که تابع اعراب کلمه باشد چون زید و رجل و زیدا و رجلاً و زید و رجل و تونین مخصوصست با اسم زیرا که معنی وی در اسم یافت شود چنانکه بعد ازین معلوم گردد و از جمله خواص اسم مسند الیه است زیرا که فعل اگر چه مسند شود مسند الیه نتواند بود و حرف صلاحیت بهیچ کدام ندارد و از جمله خواص اسم اضافتست یعنی مضاف و مضاف الیه بتقدیر حرف جر نباشد الا اسم چون غلام زید ای غلام زید و هو معرب و مبنی و المعرب المركب الذی لم یثبه مبنی الاصل و حکم همان مختلف آخره باختلاف العوامل لفظاً او تقدیراً اسم اگر آخر وی مختلف شود باختلاف عوامل آنرا معرب خوانند و اگر مختلف نشود آنرا مبنی خوانند و تفسیر هر دو قسم از آنچه گفته شد معلوم گشت لیکن تفسیر و تعریف معرب بر وجه احسن آنست که معرب اسمیست مرکب کرده شده باشد یا کلمه دیگر و آن اسم مشابه نباشد با مبنی الاصل که آن حرفست و فعل ماضی و امر حاضر و از جمله حکم معرب آنست که آخر وی مختلف شود باختلاف عوامل لفظاً چنانکه جانی زید و رأیت زیداً و مررت بزیداً یا تقدیراً چنانکه جانی فتی و مررت فتی و مبنی آنست که مرکب نباشد یا مرکب مشابه مبنی الاصل

حالت که يك کلمه شده است آن دو اعراب اصلی باقی مانده * و تعریف مصباح این دو اشکال وارد نیست
 و قید افراد معنی در تعریف کلمه بلفظ از برای اخراج مثل الرجل است که در حرف اورا لفظه خوانند
 نه اخراج مثل زید قائم و فی الدار و نظائر * و بدانکه وضع مستلزم دلالتست زیرا که دلالت فهم شیء
 است از فهم شیء دیگر پس ناچار هر جا که وضع باشد دلالت باشد پس بعد از ذکر وضع احتیاج بذکر دلالت
 نباشد لکن دلالت مستلزم وضع نیست زیرا که شاید که دلالت بمقل باشد همچنانکه دلالت لفظ دیز که
 مجموع شود از و رای جدار بر وجود لفظ و شاید که بطبع باشد همچون دلالت اح اح برنج سینه
 پس بعد از ذکر دلالت احتیاج باشد در تعریف کلمه بذکر وضع * و لفظ درین موضع اگر چه بمعنی
 ملفوظ است لکن چون در اصل مصدر بوده است در وی ضمیر نیست که راجع باشد با کلمه نا واجب بود
 مطابقت او با کلمه در تأیید * و مفردا کر مرفوع خوانند تا صفت دوم لفظ باشد شاید زیرا که افراد لفظ
 و معنی ملازم یکدیگر اند چه معنی مفرد آنست که جزؤ وی مستفاد نشود از جزؤ لفظ و لفظ مفرد آنست که
 جزؤ وی دلالت نکند بر جزؤ معنی پس هر چه افراد معنی خارج شود با افراد لفظ نیز خارج شود
 و مثل عبدالله در حالت علیت لفظ مفرد و کلمه باشد تفسیر که او * و هی اسم و فعل و حرف لانه امانا بدل
 علی معنی فی نفسها اول الثانی الحرف والاول امانا تقرن بأحد الا زمانة الثلاثة اول الثانی الاسم والاول
 الفعل * یعنی کلمه متقسم است باین سه قسم زیرا که چون کلمه موضوع است از برای معنی مفرد پس دلالت
 کند بر آن معنی و حینئذ آن معنی مفرد یا در نفس کلمه باشد یعنی بخودی خود دلالت کند بر آن معنی یا در
 نفس کلمه نباشد بلکه محتاج باشد بکلمه دیگر تا بواسطه آن دلالت کند بر معنی مفرد خود * قسم دوم
 حرفست چون من و الی که محتاج اند در دلالت با ابتدا و انتها بکلمه دیگر چنانکه کوی سرت من البصرة
 الی الکوفة * و قسم اول که دلالت میکند بر معنی خود بی احتیاج بغیر خالی نیست که معنی وی مقترنست
 یکی از ازمانه ثلاثه یا مقترن نیست اولین فعل است دومین اسم است * و قد علم بذلك حدی کل واحد منها *
 بدرستی که دانسته شد بآنچه یاد کردیم از وجه تقسیم کلمه حد و تفسیر هر یکی از آن اقسام ثلاثه زیرا که
 معلوم شد که حرف کلمه ایست که دلالت کند بر معنی که در نفس وی نیست یعنی در دلالت کردن بر آن
 معنی محتاج بکلمه دیگر * و فعل کلمه ایست که دلالت کند بر معنی که در نفس اوست و آن معنی وی مقترن باشد
 یکی از ازمانه ثلاثه که آن ماضیت و حال و استقبال چون ضرب و لیضرب و سوف یضرب * و اسم
 کلمه ایست که دلالت کند بر معنی که در نفس وی است و مقترن با حد ازمانه ثلاثه نیست پس کلمه مشترکست
 میان هر سه قسم و حرف ممتاز است از آن دوی دیگر بآنکه در دلالت مستقل نیست بلکه محتاج است
 بغیر و فعل ممتاز است از حرف باستقلال و عدم احتیاج و از اسم باقران یکی از ازمانه ثلاثه و اسم
 ممتاز است از حرف باستقلال و از فعل بعدم اقتران * الکلام ما تضمن کلیتین بالاسناد * کلام در لغت
 سخن است خواه اندک و خواه بسیار و در اصطلاح نحاة لفظیست که متضمن باشد دو کلمه را باسناد
 و مراد باسناد نسبت کلمه ایست با دیگری بوجهی که فائده دهد مخاطب را فائده لفظ متناولست مهملا ترا
 و کلمات را و مرکبات کلامی و غیر کلامی و بقید تضمن دو کلمه بیرون رفت مهملات و کلمات منفرد و بقید
 اسناد بیرون رفت مرکبات غیر کلامی * چون غلام زید و حیوان ناطق که هر یکی ازین دو متضمن
 دو کلمه اند و در میان آن دو کلمه نسبت هست لیکن مخاطب را فائده ندهد پس اسناد نباشد * باقی مانند درین
 حد کلام مرکبات کلامی خواه خبری چون ضرب زید، ضربت هند و زید قائم و خواه انشائی

* الكلمة لفظ وضع لمعنی مفرد * معنی * کلمه در اصل لغت يك سخن است و معنی * وی در اصطلاح
 لفظیست که نهاده شده باشد از برای معنی که مفرد است و الف و لام در کلمه از برای جنس است یعنی
 جنس کلمه و ماهیت او پیش نحویان آنست که مذکور شد * و معنی * لفظ در اصل لغت رمی است یقال
 لفظت الریح الدقیق و بعد از آن مستعمل شده است در رمی از ذهن و این هر دو معنی مصدریست و لفظ
 آنجا بمعنی ملفوظست همچنانکه خلق بمعنی مخلوق و مراد از لفظ درین مقام با اصطلاح نحویان
 صوتیست که خارج شود از ذهن اعتماد کرده بر مخارج حروف خواه يك حرف باشد چون همزه
 استفهام خواه زیاده باشد چون زید خواه مهمل باشد چون جسق خواه مستعمل باشد چون ضرب
 * وضع * معنی وضع در اصل لغت نهادنست و در اصطلاح نحاة تعیین شیء است بازاء شیء دیگر
 و وجهی که چون اول مفهوم گردد ثانی مفهوم شود و اشیاء دالة بر معنی بحسب وضع پنج است الفاظ
 و خطوط و اشارات و عقود و نصب * و غیر الفاظ را دوال اربع خوانند و معنی مقصود یست در ذهن که
 از او خواهند که بیان کنند * و لفظ معنی یا مفعول است بمعنی مقصد یا صیغه مفعول است که اصلش معنی بوده
 است همچون مری بعد از آن تخفیف کردند * و معنی مفرد آنست که جزو لفظ او دلالت نکند بر جزو
 معنی * او * کلمه مفسر و معرفت ما بعد او تفسیر و تعریف او است * و در لفظ چهار چیز داخلست الفاظ
 مهمله و الفاظ مستعملة مفردة و مستعملات مرکبة کلامی چون زید قائم و ضرب زید و مرکبة غیر کلامی
 چون غلام زید و فی الدار و بقید وضع خارج شده ملات و بقید افراد خارج شد مرکبات کلامی و غیر
 کلامی زیرا که جزو لفظ مرکب دلالت کند بر جزو معنی او پس لفظ و معنی او مرکب باشد و باقی ماند
 مستعملات مفردة که آن کلمات اند و دوال اربع در لفظ داخل نیست و مثل عبدالله در حالتی که علم شخصی
 باشد در لفظ داخل است و در لفظه داخل نیست پس مثل عبدالله در حالت علمیت کلمه باشد بتفسیر
 و تعریف کافیه نه بر تفسیر مفصل و مصباح پس بر این حاجب لازم آید که يك کلمه را در يك حالت دو
 اعراب باشد و غیر آنست که این دو اعراب در اصل بوده است که مضاف و مضاف الیه بود و درین

شرح الكافي للشيخ علي بن الحسين

ترجمة الكافية بالفارسية للعلامة المشتهر بالسيد الشريف الجرجاني

شريف الزين لقبه واسمه علي وكنيته ابو الحسن وجرجان قسبة من ولاية استراباد ولد في تلك القسبة في اربعين وسبعمائة وتوفي ببلدة شيراز في سادس ربيع الاخر سنة ست عشرة وثمانمائة كذا قال البعض من تصدى لتحشية شرح المفتاح له

قطعه

استاد بشر حیات عالم سلطان جهان شریف ملت

اندر ششم ربيع ثاني در هشتصد و شانزده هجرت

زين دار فنا بچارشنبه فرمود بدار خلد رحلت

شرح في تأليف شرح القسم الثالث من مفتاح العلوم بديار ماوراء النهر وفرغ من تأليفه أواسط شوال سنة ثلاث وثمانمائة و فرغ من تأليف شرح الفرائض بسميرقند سنة اربع وثمانمائة وفرغ من تأليف شرح المواقيت بسميرقند ايضا يوم السبت قريب العصر من اوائل شوال سنة سبع وثمانمائة وله مصنفات اكثر من ان يحصى منها شرح تصريف الزنجباني و حواشي الوافية في شرح الكافية و حواشي الشمسية تصوراتها وتصديقاتها و حواشي تصورات المطالع و حواشي شرح الطوالع للاصفهاني و حواشي التجريد و حواشي المطول و حواشي التلويح و حواشي حكمة العين و حواشي الكشف و حواشي مختصر ابن الحاجب من الاصول و شرح تبصرة الشيخ ابن سينا من الكلام و شرح الجفميني من الهيئة و حواشي الجاربردي شرح الشافية من الصرف و حواشي شرح الكافية للشيخ رضي الدين الاسترابادي من النحو وغيرها من الكتب والرسائل والتعليقات قدس الله سره و رجه الله رجة واسعة ونفعنا الله بعلومه وشفاعته آمين يا مجيب السائلين

معارف نظارت جليلة سنك (١٦) ربيع الاول (١٣١١) و (١٤) تشرين اول (١٣٠٩) تاريخ و (٤٨٥) نومرولى رخصتنامه سبله مطبعة عامر ده طبع اولتشد

ناشرى

مصحح كتب در مطبعة عامر عثمان حليمي قهصار

100

والخففة تحذف للساكن وفي الوقف فيرد ما حذف والمفتوح ما قبلها تغلب ألفا
تمت المقدمة بحمد الله وتوفيقه والصلوة والسلام على خير خلقه
محمد وآله وصحبه اجمعين

الفعل بكزته فكذلك هذا ثم النون الخففة اذا قلبها ساكن بعد ما وجب حذفها لما يؤدي اليه اثباتها من احد
محذورين في اضربن اذا لاقى مثل القوم تحريكها او اجتماع الساكنين فلذلك تقول في اضربن اذا لاقى مثل
القوم اضرب القوم مع بقاء حكمها ولذلك بقيت الباء مفتوحة لانها في حكم المراد ولو لاذلك لوجب ان تقول
اضرب القوم بالكسر وانما لم يحركوها بالكسر لانهم قصدوا الى ان يجعلوا للنون اللاحقة للاسم على
النون اللاحقة للفعل مزية في الحذف * واما في الوقف فان كان ما قبلها مفتوحا قلبت الفا كقولك
في اضربن اضربا تشبيهها بالتنوين وان لم يكن ما قبلها مفتوحا وجب حذفها كما يحذف التنوين اذ
لا تكون اسعد منه الا انهم اذا حذفوا ردوا ما كانوا حذفوه لاجلها من حرف علة او حرف اعراب
تقول في هل تضربن هل تضربون بواو الضمير ونون الاعراب المحذوفين وتقول في نحو اضربن
اضربوا باعادة واو الضمير وتقول في هل ترين بامرأة وهل تخشون يا قوم هل ترين
وهل تخشون باعادة نون الاعراب * وحاصل ذلك انهم قدروها معدومة
من اصلها بخلاف التنوين في مثل قاض وقاض فان الفصح بقاء
حكمه وان حذف لفظا وانما فرقوا بينه وبين نون
التأكيذ لان التنوين لازم ونون التأكيذ جائزة
فلا يلزم من اعتبار اللازم للكلمة عند
عروض حذفه اعتبار الجائز
عند عروض الحذف
والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب
نجز الاملاء على المقدمة بعون الله تعالى
طبع في دار الطباعة العامة

تختص بالفعل المستقل في الامر والنهي والاستفهام والتثنية والعرض والقسم وقلت مع النفي ولازمت
في مثبت القسم وكثرت في مثل لما تفعلين وما قبلها مع ضمير المذكرين مضموم ومع المخاطبة مكسور
وفيما عده مفتوح وتقول في التثنية وجمع المؤنث اضمربان واضرربان ولا تدخلها الخفيفة خلافا
ليونس وهما في غيرهما مع الضمير البارز كالنقصان لم يكن فكالتصل ومن ثمه قبل هل ترين وترون
وترين واغزون واغزن واغزن

والنهي والاستفهام والتثنية والعرض والقسم لما في ذلك من معنى الطلب وقلت في النفي لمروه عن معنى
الطلب وانما دخلت فيه تشبيها له بالنهي ولازمت في مثبت القسم يعني في جواب القسم لتقرير كونه
جوابا بها وكثرت في مثل لما تفعلين كما أنهم لما اكثروا الحرف بارأوا ان تأييد ما هو المقصود لولي
قوله ولازمت) يعني لهما في غير ذلك ليست لازمة وانما تدخل على جليل الجوارح ما قبلها مع ضمير المذكرين
مضموم لانفخه ضمير بارز هو واو مضموم ما قبلها فاذا لقيت النون ساكنة حذفت الواو على
اصل التقاء الساكنين ومع المخاطبة مكسور لان الضمير الذي فيه ياء ساكنة مكسور ما قبلها وفيما عده
مفتوح واما في التثنية وجمع المؤنث فتلقى الف التثنية والف الفصل فلو ذهبوا يحدفون الف التثنية
لا تسمى الى التثنية وبين الواحد ولو ذهبوا يحدفون الف الفصل لموقعوا فيما فروا منهم من الجمع بين
النونات وكسروا النون بعد الالف تشبيها لهما بنون التثنية لموقعها بعد الالف قوله ولا تدخلها
الخفيفة) يعني التثنية وجمع للمؤنث فلا يقال اضمربان ولا اضرربان لانهم لم يحركوا النون اخرجوها
عن وضعها ولو بقوها ساكنة جعوا بين الساكنين وانما جعوا بين الالف وبين النون المشددة لانها مشددة
وقد جعوا بين الساكنين اذا كانا على هذا الحد كالضالين وقد جاز يونس ادخال النون الخفيفة عليها وجمع
بين الساكنين وهو ودي قوله وهما في غيرهما يعني والنونان في غير التثنية والجمع المؤنث مع الضمير
البارز كالنقصان يعني كالكلمة المنفصلة فيجب ان يعطى آخر الفعل من ضم او كسر او سكن ما هو حكم
الكلمتين المنفصلتين اذا اجتمعا والعرض بيان الافعال المعتلة عند الحاق النون بها فاذا قلت ترين
او ترى واردت الحاق نون التأنيد وجب حذف نون الاعراب لوجوب البناء فتلقى الياء الساكنة
التي هي ضمير الساكن الآخر فيجب الكسر لالتقاء الساكنين لان الاول ياء قبلها فتحة وحكم مثلها
في المنفصل ان يكسر نحو اخشى القوم ولم ترى الناس فلذلك وجب ان تقول اخشين ولا ترين فاذا
قلت ترون او تروا والحقت نون التأنيد ضممت الواو لانها واو ساكنة مفتوح ما قبلها لقيت ساكنة
بعدها هي معه كالنقصان فوجب ضمها كما ضمت في قوله تعالى (ولا تسوا الفضل) ولم تروا القوم واذا قلت
للرأة اخرى او هل تغزين والحقت نون التأنيد اجتمعت مع ياء ساكنة قبلها كسرة وهي في حكم
المنفصل فوجب حذفها لالتقاء الساكنين فلذلك تقول اغزن وهل تغزن كما تقول اغز القوم ولم تغز
القوم واذا قلت للذكرين اغزوا او هل تغزون والحقت نون التأنيد اجتمعت مع واو ساكنة قبلها ضمة
وهي في حكم المنفصل فوجب حذفها لالتقاء الساكنين فتقول اغزن وهل تغزن كما تقول اغز القوم
ولم تغز القوم قوله فان لم يكن فكالتصل) يعني فان لم يكن ضمير بارز كانت النون مع الفعل كالتصل
يعني بجزء من الفعل كقولك للمخاطب رين واخشين واغزون فردا المحذوف في الامر لانه لما بنى لجيء
النون وجب رده لان حذفه للامراب والاعراب فوجب جعل هذه النون معه في حكم الجزاء كالف
التثنية الا ترى انك تقول للاثنتين ريا واخشيا فردا المحذوف في الواحد وتقع لما كانت الالف مع

Digitized by Google

كقولك أنا والله ان تأتني لا آتاك وأن آتيتني لا آتينك وتقدير القسم كاللفظ نحو لئن اخرجوا وان
أطعموهم * وأما التفصيل والتزم حذف فعلها وهوض بينها وبين قائمها جزء مما في حيزها هو معمول
لما في حيزها مطلقا مثل أما يوم الجمعة فزيد منطلق وقيل هو معمول المحذوف مطلقا وقيل ان كان جائزا التقديم
فن الأول والاثن الثاني * حرف الردع كلا وبمعنى حقا *

لانه بصير من باب ما تقدم على الشرط في أول الجملة فنقول أنا والله ان آتيتني لا آتينك وان جعلت
الشرط والجزاء خبر المبتدأ وجب ان تلغيه مثل زيد والله قائم فنقول أنا والله ان تأتني آتاك
وتقدير القسم كاللفظ كقوله تعالى (لئن اخرجوا) ولذلك لم يبحى جوابه الاعلى جواب القسم
وكذلك قوله (وان أطعموهم انكم) يجب حمله على تقدير قسم لان آخر الكلام يدل على تقديره
ولو لا ذلك لوجب فانكم لمشركون فاذا امكن تقدير القسم من غير استبعاد وجب ان يعدل عن تقدير حذف
الفاء المستبعد حذفها قوله وأما التفصيل الى آخره (لان وضعها على ان تفصل به اناس لم يلتزموا
ذكر المتعدد فقد تذكروا لا تذكروا كبريها امر اخرى ولكن يفهم انه ترك الامر كقوله تعالى (فاما الذين
في قلوبهم زيغ) ولم تذكر بعد ذلك اما اخرى لتفصيل آخر * واما مجي المتعدد فيها فكثير فلذلك قال بعضهم
انه لازم وحل عليه قوله تعالى (والراسخون في العلم) على معنى واما الراسخون في العلم وقطعها عن العطف
على قوله (وما يعلم تأويله الا الله) فكأنه قيل واما الراسخون في العلم فيقولون آتانه فهذا وان كان مخيلا في هذا
الموضع الا ان الظاهر بخلافه في غيره كقول القائل اما اننا فقد فعلت كذا ويسكت * ولا اشكال في صحة
مثل ذلك ولما لزمتها الفاء علم بذلك انها كالشرط وان القصد ان هذا مستلزم هذا الحكم كاستلزام
الشرط الجزاء و تقديرهم اياها بمهما كقول سيبويه اذا قلت اما زيد فنطلق فكأنك قلت مهما
يكن من شيء فزيد منطلق تمثيل وتحقيق انها في معنى الشرط لان ذلك في التحقيق معناها * والتزموا
حذف الفعل تنبيها على ان المقصود بها حكم الاسم الواقع بعدها وجعلوا الواقع بعدها عوضا
من الفعل المحذوف وهو في التحقيق جزء مما في حيز جوابها الا ترى انك اذا قلت اما زيد فنطلق فكأنك
قلت مهما يكن من شيء فزيد منطلق فيكون ما يقع بعدها ابدا إما معمولا لما في حيز ما بعد الفاء واما
مبتدأ نحو اما يوم الجمعة فزيد منطلق فيوم الجمعة معمول لمنطلق * وقال قوم هو معمول الفعل المحذوف
مطلقا فاذا قلت اما يوم الجمعة فزيد منطلق فكأنك قلت مهما تذكروا يوم الجمعة فزيد منطلق وليس ذلك
بشيء فانه يوجب جواز الرفع بتقدير مهما حصل يوم الجمعة وشبهه. وكذلك اذا قلت اما زيد فقد
ضربت قائم وان وجب له النصب بتقدير مهما تذكروا فيجب النصب كقولك اما زيد فنطلق وليس ذلك
بشيء فانه قد علم انه اذا قيل اما زيد فنطلق ان الغرض الاخبار عن زيد بالا نطلاق واذا قيل اما يوم
الجمعة فزيد منطلق فالغرض من ذكر يوم الجمعة ظرfa للانطلاق وتحقيق هذا المعنى بطل ما توهموه * وقال
قوم ان كان جائزا التقديم فن الأول والاثن الثاني وهذا القول على نحو القول الأول الا انهم لما را حوا
وقوع امر لا يعمل ما بعده فيما قبله وهو معمول. لامل لفظي وافقوا القول الثاني في كونه معمول لا لفعل
المقدر نحو اما يوم الجمعة فان زيدا منطلق لان ما بعد ان لا يعمل فيما قبلها ولو نظر هؤلاء حق النظر لعلموا ان الباب
كله من هذا القبيل لان ما بعد فاء الجزاء لا يعمل فيما قبلها ولا بد منها لافراق بين قولك اما يوم الجمعة فزيد منطلق
وبين اما يوم الجمعة فان زيدا منطلق فان زعموا انه خالف هذا الاصل في الفاء لغرض ذكر ما هو المقصود
مقدما فلا بعد ان يخالف ايضا في غيرها ما ذكره لغرض * حرف الردع كلا وبمعنى حقا * تقول لمن قال فلان

ولو للمضى ويلزمان الفعل لفظاً أو تقديرًا ومن ثم قبل لو أنك بالفتح لأنه فاعل وانطلقت بالفعل موضع منطلق ليكون كالعوض فلن كان جامداً جاز لتقديره وإذا تقدم القسم أول الكلام جلي للشرط لزمه المضى لفظاً أو معنى وكلنا الجواب للقسم لفظاً ومعنى مثل والله ان آتيني أو ان لم تأتني لا كرمك وان توسط بتقديم الشرط أو غيره جاز أن يعتبر وأن يلغى

جزاه جهاراً ولم تغضب القتل ابن مالك * على معنى أن ثبت ذلك تغضب ثم ادخل الانكار على الغضب المشروط بثبوت جزاء الاذن وقد قبل انما هو بالفتح لاستبعاد أن تكون الشرط ثابتاً في الماضي * ولو للمضى وان دخلت على المضارع نحو لو تكرمني اكرمك ولو اكرمتني اكرمك وقد زعم الفراء انها تستعمل في الاستقبال كان وليس ذلك بواضح ومضاهي ارتباط جوابها بشرطها كارتباطه مع ان الان استعمالها في الماضي يوجب ان يكون امره في الشرطية مقدراً فلزم انتفاء مشروطها ظاهراً ويلزم من انتفائه انتفاء الشرط ولذلك لم تذكر المقدمة الثانية عند استعمال الاولى بل غالباً كقوله تعالى (لو كان فيها آية الا الله لقد دنا) لان المعنى وما صدقنا لكون الامر مقدراً وما جاء من قوله وهو عجز رضى الله عنه نعم العبد صهيبي لو لم يخف الله لم يصعبه على خلاف الغالب فيها كقوله لو اهتني لا كرمك ومقصود التكلم بمثل ذلك ان هذا المشروط لازم لهذا الشرط للذى يتوهم بعده منه فهو في استلزامه غيره اولى واذا استلزم نفي الخوف نفي العصيان كان استلزام الخوف نفي العصيان اولى واذا استلزم الامانة الاحسان فاستلزام الاحسان للاحسان اجدر ومقصود التكلم بمثل ذلك ان يخبره ان هذا المشروط حاصل على كل تقدير لانه اذا استلزم الشيء ونقيضه كان ثابتاً على كل حال لحصول الحصر قوله ويلزمان الفعل لفظاً أو تقديرًا (فاللفظ واضح والتقدير كقوله تعالى (وان احدمن المشركين استجار لك فاجره * ولو انتم تملكون) والفعل محذوف مفسر بملكون وانتم فاعل تملكون المحذوف فلما حذف الفعل وجب ان يكون الفاعل منفصلاً فتعين له انتم على قياس باب الاضمار ومن هذا الباب لو أنك اكرمتني اكرمك فحذف الفصل وان واسمها وخبرها فاعل للفعل المحذوف والمفسر له ما في ان من معنى الثبوت وبه استغنى عن فعل صريح يفسره لما كان يدل عليه معنى ولما كان من لفظهم تقدير الفعل في هذا الباب عند حذفه بفعل ولم يفسروه ههنا بفعل التزموا في ان ان يكون خبرها مفصلاً ليكون كالعوض من لفظ الفعل المفسر نحو لو أنك انطلقت لانطلقت ولا يقولون لو أنك منطلق قال الله تعالى (ولو انهم فطوا) هذا اذا امكن الاتيان بفعل اما اذا تعذر ترك ولو قبل انهم التزموا الفعل الماضي عند امكانه ليطابق مضاهي في المضى لكان قولاً لا قوله واذا تقدم القسم اول الكلام الى آخره (اما لزومه المضى فلانه لما جعلوا آخر الكلام للقسم بطل عمل الشرط فيه فقصدهم الى ان باتوا بالشرط على وجه لا يكون للحرف فيه عمل ليتطابقا فقالوا والله ان آتيني او ان لم تأتني وانما كان الجواب للقسم لانهم لما قدموه وتعدرا ان يكون للشرط والقسم معاً لفظاً وجب ان يحل لاحدهما والشرط ممتزض والمتمترض يلغى لفظاً وايضاً تقديم القسم يدل على العناية به فكان جعله لاهلولى وهو جواب القسم لفظاً ومعنى وجواب الشرط معنى لالفاظ الان الجمين عليه وهو مشروط للاتيان ونفيه قوله فان توسط بتقديم الشرط او غيره جاز ان يعتبر وان يلغى (اما اعتباره مع الشرط مع تأخيره فلما كان اعتبارهما معاً ولذلك تقول في اعتباره ان آتيني فوالله لا ينك فتوفر على كل واحد منهما من الشرط والقسم ما يقتضيه واما الفاء فلما تقدم عليه ما يدل على الاعتبار به فجاز جعل آخر الكلام له فتقول ان آتيني والله لا أنك واما اعتباره مع تقدم غير الشرط فلا خلاف التقديرين فاذا جعلت والله ابتداء جلة هي وما في خبرها خبر المبتدأ وجب اعتباره

فالاولان للفعلية وأن للاسمية * حروف التخصيص هلاولا ولولا ولوما لها صدر الكلام وتلزم الفعل لفظاً أو تقديرًا * حرف التوقع قدوه وفي المضارع لتقليل * حرف الاستفهام الهزلة وهل هما صدر الكلام تقول أزيد قائم وأقام زيد وكذلك هل والهزلة أهم تقول أزيدا ضربت وانضرب زيدا وهو خولك وأزيد عندك أم عمرو وأثم إذا ما وقع وأفنى كان وأومن كان دون هل *
حروف الشرط إن ولو وأما لها صدر الكلام فان للاستقبال

بالجملة الاسمية تدخل عليها فتقلبها إلى تأويل المفرد مأول بمصدر خبرها أو ما في معناه فالاول نحو
أعجبتني أنك قائم والثاني نحو يعجبني أن زيدًا أخوك أي أخوة زيد فان تعذر ذلك قدرته بالكون كقوله تعالى
(ولو ان ما في الارض من شجرة اقلام) أي ولو ثبت كون ما في الارض من شجرة لقلامه حروف التخصيص هلا
والاولولا ولوما * تدخل على الفعل المضارع بمعنى طلبه والحض عليه وعلى الماضي على معنى اليوم
على تركه ولا يلام على تركه الا وهو مطلوب له ولها صدر الكلام لدلائلها على قسم من اقسامه كبيرها
وتلزم الفعل لانها لطلبه فاشبهت لام الامر لفظاً نحو هلا فعلت كذا او تقديرًا نحو هلا زيدا ضربه لان التقدير
هلا ضربت زيدا ولكنه وجب حذفه لما ثبت تفسيره * حرف التوقع قدوه * حرف توقع لانه انما يخبر به
من يتوقع الاخبار بحملته كقول القمى قد قامت الصلاة ويسمى حرف تقريب لانه يقرب الماضي من الحال ولذلك
لزم في الماضي اذا وقع حالا واذا دخل على المضارع كان للتقليل نحو ان الكذوب قديصديق وقد دخل على
المضارع والمراد تحقيق الامر كقوله تعالى قد يعلم الله * حرف الاستفهام الهزلة وهل لها صدر الكلام * لما كانا
لقسم من اقسامه وهو الاستفهام الهزلة وهل يدخلان على الجمعتين الاسمية والفعلية الا انه اذا وقع
في الاسمية الخبر فعلاجاز مع الهزلة وكان تقدير الائم بعدها فاعلا او مفعولا على حسب تعلق الفعل احسن
من تقديره مبتدأ نحو ازيد قائم وأزيدا ضربت او ضربته على ما تقدم في باب أزيدا ضربته واما هل فلا
تقع هذا الموقع الاعلى شذوذا لما ثبت من ان اصلها ان تكون بمعنى قد الاثم تركوا الهزلة قبلها لكثرة
وقوعها في الاستفهام فمن ثمة لم يحيزوا هل زيد خرج الاعلى ضعف كما لا يشارك قد زيد خرج ولا ازيد
خرج وانما جاز هل زيد قائم جلالها على اخنها في بحى الجملة الاسمية الصريحة فاما اذا غيرت الى معنى
ما هو من بابها فاعتبارها في نفسها اولى قوله والهزلة اهم (يريد انما تستعمل فيما لا تستعمل فيه هل
تقول ازيدا ضربت ولا تقول هل زيدا ضربت لما تقدم وتقول انضرب زيدا وهو اخوك منكرا
اضربه وهو على هذه الصفة فاستعملوها لاثبات ما دخلت عليه على وجه الانتكار دون هل لما ثبت
من استعمالها لاثبات ما دخلت عليه على وجه طلب التعيين في قولك ازيد عندك ام عمرو دون هل وانما اختصت
ام المتصلة بالهزلة لان الهزلة هي الاصل فلما قصد الاستفهام عن اخذ الامرين وادخل ما ليس بحرف
استفهام لتعدد المشتبه عند كانت الهزلة افتقد وتدخل الهزلة على حروف التطف كقوله تعالى (اثم اذا
ما وقع اغن كان على ينة * او من كان ميتا) دون هل لما ثبت من تصرفهم فيها فكان استعمالها في هذه الحال
ولى لكونها الاصل ولانها اخصر * حروف الشرط إن ولو واما * وانما لم يندكر معها غيرها من نحو
متى واذا ولانها اسماء وانما كان للجميع صدر الكلام من حيث دلت على قسم من اقسامه على ما تقدم
* فان الاستقبال يجعل الفعل له وان كان ماضيا نحو ان اكرمتني اكرمتك ومعناه ان تكرمني واما
في قولهم ان اكرمتني اليوم فقد اكرمتك امس وقوله تعالى (ان كان قبضه قد من قبل) فعلى معنى ان اكرمتني
اليوم يمكن سبب الاخبار بذلك وان ثبت ان قبضه قد من قبل يكن سببا للاخبار بذلك وقوله انقبض ان اذا قلبية

فان مع ما النافية وقلت مع ما المصدرية ولما * وأن مع لما وبين او والقسم وقلت مع الكاف * و ماع اذا ومتى واى واين وان شرطا وبعض حروف الجر وقلت مع المضاف * ولا مع الواو بعد النفي وبعد ان المصدرية وقلت قبل اقسام وشذت مع المضاف * ومن والباء واللام تقدم ذكرها * حروف التفسير اى وأن فان مختصة بما فى معنى القول * حروف المصدر ما وأن وأن

فتزاد مع ما النافية لتأكيد النفي تقول ما ان رأيت زيدا والمعنى ما رأيت زيدا * وقد زعم بعضهم انها ان النافية دخلت مع ما النافية تؤكد لها وليس يجيد فانهم لا يجمعون بين حرفين مختلفي اللفظ لمعنى واحد ومن ثم لم يقولوا ان زيدا منطلق ولا بالرجل واشباه ذلك وقلت زيادتها مع المصدرية ولما غثال المصدرية انظر فى ما ان جلس القاضى بمعنى ما جلس القاضى والمعنى مدة جلوسه ومثاله ما ع لى فى قولك لما ان جلس زيد جلست وقمها هو المشهور الشائع واما أن فتزاد مع ما كثيرا كقوله تعالى (فلما ان جاء البشير) وبين لو والقسم نحو والله ان لو قت لقت وقلت مع الكاف نحو قوله * كان ظبية تعطو الى وارق السلم * صدره * ويوما توافينا بوجه مقسم * واما ما فتزاد مع اذا ومتى واى واين وان شرطا فزيادتها مع اذا نحو اذا ما تكرر منى اكرمك بمعنى اذا تكرر منى اكرمك بمعنى متى تكرر منى ولا تفيد ما معنى التكرير بل هى على معناها ومن قال انها للتكرير فدخل ما فيها على ما كانت عليه ومن قال انها ليست للتكرير فدخل ما فيها ايضا للتأكيد لا غير * ومثال اى نحو ايا ما تضرب اضرب بمعنى ايا تضرب اضرب ومثال اين نحو اينما تكن اكن ومثال ان قوله تعالى فاما نذهب بك وتلزم فعلها تون التأكد غالباً فيكون مضارعا كما أنهم لما أكدوا حرف الشرط كان المقصود هو الفعل اولى * ومثل اما تم اقم قليل * وقوله شرطا) تنقيده لجميع ما ذكر من اذا ومتى وأى واين وان لانها كلمات تعمل شرطا وغير شرط وزيادة ما فيها مختصة بأن تكون شرطا * وقوله وبعض حروف الجر) يريد فى مثل قوله تعالى (فيما نقضهم ميثاقهم * وبما خطاياهم) وقلت مع المضاف نحو غصبت من غير ما جرم * واما قولهم جئت لاسر ما فقد قيل زائدة وقيل صفة كاتقدم واما الافتراد مع الواو وبعد النفي نحو ما جاني زيد ولا عمرو والمعنى كمنى ظاهر ما جاء زيد و عمرو وهى وان افادت نفي الاحتمال فلا يخرجها ذلك عن كونها زائدة لان الظاهر قديماً كد بالزائد فيصير نصاً ولا تنفك الزيادة عن التأكد وتزاد بعد ان المصدرية كقوله تعالى (ما منعك ان لا تسجد) والمعنى ما منعك ان تسجد وقلت قبل اقسام وعليه حل قوله تعالى (لا اقسام) على انها بمعنى اقسام وشذت مع المضاف كقول الشاعر * فى بئر لاهور سرى وما شعر * حتى ترى الصبح جسر * اى فى بئر حور واما من والباء واللام فقد تقدم ذكرها * حروف التفسير اى وان فان مختصة بما فى معنى القول * تقول فى نحو قوله تعالى (واختار موسى قومه) اى من قومه مریدا بهاتفسيره فلذلك سميت حرف تفسير وان كذلك الا انها اخص منها لاختصاصها بتفسير ما فى معنى القول كقوله تعالى (وانادينا ان يا ابراهيم) مریدا بهاتفسير النداء وكذلك تقول كبيت له ان قم وأمرته ان ارجع وقد اختلف فى تفسير القول الصريح بها فاجازه بعضهم وحل عليه قوله تعالى (ما قلت لهم الا ما امرتني به ان اعبدا الله ربى وربكم) فيجعلها تفسيراً لما قبل وهو ما امرتني به وغيرهم يجعلها مصدرية او زائدة لامفسرة وما يمسك به من قوله تعالى (وانطلق الملائمة ان امشوا) فى انه تفسير لصريح القول ليس بقوى اذ القول المقدر ليس بصريح فى لفظ القول اذ ليس تقدير صريح القول بأولى من تقدير ما فى معناه * حروف المصدر ما وان * فاوان مختصان بالجملة الفعلية يدخلان عليها فيصيران فى تأويل مفرد ما أول مصدر الفعل تقول اعجبني ما صنعت اى صنعتك و اعجبني ان خرجت اى خروجك واما ان فمختصة

حروف التنبيه ألا وأما وها * حروف النداء يا أعمها وأيا وهيا للبعيد وأى والهزمة للقريب * حروف الإيجاب
نم و بلى وإى وأجل وجبر وإن * فتم مقررمة لماسبقها وبلى مختصة بإيجاب النفي وإى اثبات بعد الاستفهام
ويلزمها القسم وأجل وجبر وإن تصدق للمخبر * حروف الزيادة إن وأن وما ولا ومن والباء واللام

وما بعدها والمفرد لا يكون نفيا لأن النفي مخصوص بالجل وإذا وجب أن يكون اثباتا وجب أن يكون
ما قبلها نفيا لتصل المغيرة بخلاف لكن التي تقع بعدها الجل فإنه إذا حصل بعدها النفي كان ما قبلها
مثبتا ولما كانت هذه لا يكون بعدها الاثباتا وجب أن يكون ما قبلها نفيا * حروف التنبيه ألا وأما
وها * وضمت لتنبيه المخاطب قبل الشروع في الجملة لينتظن لما يقال له لأنه قد يفوته على تقدير الغفلة بعض
ما ذكر فإذا جئ بحرف التنبيه وقد رفوته لم يضر وهى كلها تجري في المركبات ولا تجري في المفردات إلاها
في أسماء الإشارة فإنها جرت فيها وإنما اختصت أسماء الإشارة بالتنبيه لما علم من أن شرط دلالتها قيام قرينة
الإشارة فقد نفوت المخاطب قرينة الإشارة على تقدير الغفلة فتصدد إلى التنبيه فيها ليحصل ذلك بخلاف
غيرها من الأسماء فإنها لا تنفرد إلى مثل ذلك * فنال الأقولهم إلا أن زيدا منطلق والإقام زيد قال الله تعالى ألا
يا أسجدوا في قراءة الكسائي والأبوم بآتيهم * ومثال ما قوله * وأما الذي أبكى وأضحك والذي * أمات وأحيى
والذي أمره الأمر * ومثالها في الجملة قوله ها إن تاذرة إن لم تكن قبلت فإن صاحبها قد ناهى في البلد * ومثالها
في اسم الإشارة قوله ها إن تاذرة إن لم تكن قبلت فإن صاحبها قد ناهى في البلد * ومثالها
الإشارة فإنها قد يكون أول الكلام ووسطه على حسب ما يكون اسم الإشارة لأن وضعها لا للجملة *
حروف النداء يا أيا وهيا وإى والهزمة * وكثير من النحويين يذكرونها وأولى ليست في الحقيقة منها لخصوصها
بالندبة وليس المندوب منادى لأن المنادى المطلوب إقباله والمندوب المتجمع عليه فأنفقا * وإنما ذكرت
معها لموافقة لفظ ما بعدها من المندوب لما بعد حرف النداء من المنادى في بناء ونصب على ما تقدم قوله
فيا أعمها (بمعنى أنها تقع في القريب والبعيد (وأي وهيا للبعيد وأى والهزمة للقريب) والصحيح أن هذه
حروف لأسماء أفعال * وهم من قال أنها أسماء أفعال من حيث أنه رأها مستقلة مع المنادى كلاما وقد
استقر عنده أن الحروف لا يكون مع الاسم كلاما ولوتين أن المراد بيا عني أو أريد أو اطلب لتبين أنه لم يكن
كلاما إلا لذلك * حروف الإيجاب نم وبلى إلى آخرها (فتم مقررمة لماسبقها من كلام موجب أو منفي
استفهاما كان أو خبرا تقول لمن قال قام زيد أو أقام زيدتم أي قد قام وتقول لمن قال لم يقيم زيد أو لم يقيم
زيد نم أي لم يقيم هذا وضعها لغة وإن كان العرف على خلاف ذلك ولذلك لو قال بعد قوله اليس لي
عندك كذا نم لازمناه به تغليا للعرف لأن الوضع كذلك * وأما بلى فمختصة بإيجاب النفي استفهاما
كان أو خبرا تقول لمن قال لم يقيم زيد أو لم يقيم زيد بلى أي قد قام * ومنه قوله تعالى (الست بربكم قالوا
بلى) أي بلى أنت ربنا * ومن ثم قيل لو قالوا نعم لكان كفرا على ما تقدم في نم ولا تقول لمن قال قد قام زيد
بلى لأنه موضع نم * وأما أي فاثبات بعد الاستفهام تلزم القسم تقول لمن قال أقام زيد أي والله وإى الله
وأي لعمرى وإى هال الله * وأما أجل وجبر وإن فتصديق للمخبر يقول القائل قد كان كذا فنقول أجل
وجبر وإن * وأما استدلالهم على أن بمعنى نعم في قوله * ويقلن شيب قد علاك وقد كبرت فقلت أنه *
فلا يقوى لاحتمال أن تكون أن الابتدائية وقد حذفوا الخبر لعل به كأنه قال أنه كذلك نعم قول ابن الزبير لمن قال
له لعن الله ناقه جلتنى إليك أن وصاحبها أوضح في ذلك * حروف الزيادة أن وأن وما ولا ومن والباء
واللام * سميت حروف زيادة لأنها قد تنفع زائدة لأنها تقع أبدا زوائد بل أكثر ما تقع غير زوائد فاما أن

وأو وأما وام لاحد الامرين مبهما وام المتصلة لازمة لهزمة الاستفهام يليها أحد المستويين والاخر
لهزمة بعد ثبوت احدهما لطلب التعيين ومن ثم لم يحز رأيت زيدا ام عمرا ومن ثمه كان جوابها
بالتعيين دون نم اولا والمنقطعة كبل والهزمة مثل انها لابل ام شاه وإما قبل المعطوف عليه لازمة مع اما
جائرة مع أو * ولا وبلا ولكن لاحدهما معينا ولكن لازمة للنفي *

للاول فيما اوجبت له من المهلة من قوة اضعف نحو مات الناس حتى الانبياء وقدم الحاج حتى المشاة
قوله (او) واما وام ثلاثتها لاثبات الحكم لاحد الامرين مبهما نحو جازيذا وعمرو والمعنى جاء واحد منهما
من غير تعيين وكذلك جاء إما زيد واما عمرو وأمسك عندك ام كافور لان المعنى ان الحكم ثابت لاحدهما
الا انك لا تعلم بهينه فانت تسأل عن التعيين * والفرق بين او وإما وبين ام ان او واما للاخبار باحدهما
ان كانتا في الخبر او لطلب احد الامرين ان كانتا في الامر فيما اصله المنع نحو خذ اما هذا واما ذاك
اولا باحدا ان كانتا فيما ثبت فضله فيهما نحو جالس الحسن او ابن سيرين * وأما اذا وقعنا في الاستفهام
فالفصل بينهما ان أو وإما سؤال عن احد الامرين مبهما * وام سؤال عن احد الامرين معينا فالسائل
في او واما جاهل بثبوت احدهما فهو يسأل عنه والسائل في ام عالم بثبوت احد الامرين وهو
يسأل عن التعيين * ومن ثمه كان جوابها بالتعيين دون نم اولا وكان الجواب المطابق في أو واما بنم
اولا فان اجيب بالتعيين فزيادة على السؤال فانه يلزم من تعيين احدهما ثبوت واحد منهما فكان
الجواب حاصلا وزيادة * واما ام هذه فهي التي تسمى المتصلة وهي لازمة لهزمة الاستفهام يليها
المستويان بعد ثبوت احدهما عند السائل لطلب التعيين ومن ثمه لم يحز زيد عندك ام عمرو الاعلى الشذوذ
ولم يحز ارأيت زيدا ام عمرا لانه لا يليهما المستويان وانما الوجه ان تقول ازيدا رأيت ام عمرا كأنهم
قصدا الى الايدان من اول الامر بتبيين الامرين المطلوب تعيين احدهما * واما المنقطعة فذلك بمعنى
بل والهزمة كقولك لشبح رأيت انها لابل فاذا حصل الشك في انها شاء قلت ام شاء قاصدا الى الاضراب
عن الاخبار الاول واسئلف سؤال كأنك قلت بل أهى شاء وقد يقال انها بمعنى الهزمة خاصة
وقد تأتي المنقطعة للانكار كأن تأتي الهزمة وعليه جعل قوله تعالى (ام يقولون شاعر * ام يقولون تقوله)
وهو كثير * واما اما العاطفة فيلزمها ان تكون قبلها إما اخرى نحو جاني اما زيد واما عمرو بخلاف أو فان
ذلك لا يلزم معها ولكن يجوز ان تقدم قبلها اما فتقول جاء زيد او عمرو واما زيد وعمرو كأنهم قصدوا
بتقدم اما ان يبينوا من اول الامر ان الحكم ثابت لاحد الامرين * الا ترى انه لو لم تقدم لبنى السامع
على ان الظاهر ان الحكم ثابت للاول فاذا جئى بما او او تين خلاف ما ظنه واذا اتى بما من اول الامر
لم يحمى هذا اللبس * ولتقدم اما ودخول الواو عليها توهم ابو على انها ليست من حروف العطف والقطع
بأنها مثل او موجب فهما من حروف العطف وتقدم اما قبلها لما ذكرناه لان المتقدمة حرف العطف * ولا وبلا
ولكن) ثبت الحكم معها لاحد الامرين معينا فلا يثبت الحكم للاول دون الثاني وبلا ولكن بخلافها
والفرق بين بل ولكن ان بل للاضراب عن الاول موجبا كان او منفيا نحو جاء زيد بل عمرو اذا وقع
الاخبار عن زيد غلطا وما جاني زيد بل عمرو فيحتمل اثبات الجحى لعمرو مع تحقيق نفيه عن زيد ويحتمل
ان يكون بيانا لمن نسب اليه الجحى النفي او لأمثله في الاثبات وقد تأتي بل في الجمل بمعنى ترك الاول
والاخذ فيما هو اهم منه مثل قوله تعالى (ام يقولون افتراء بل هو الحق من ربك) ونظائره كثيرة * ولكن
للاستدراك بعد النفي وانما لزما النفي ههنا لان المراد عطف المفرد ووضعها على المقابلة بين ما قبلها

لكن للاستدراك توسط بين كلامين متغايرين معنى و تخفف فتلغى و تجوز معها الواو * ليت
للتنى وأجاز الفراء ليت زيدا قائما * لعل لترجي وشد الجربها * الحروف العاطفة الواو والفاء و ثم
وحتى وأو وإما وأو ولا ويل ولكن فالاربعة الاول للجمع فالواو لجمع مطلق ولا ترتيب فيها والفاء
لترتيب و ثم مثلها بمهلة وحتى مثلها ومطوفا جزء من منبوعه ليفيد قوة او ضعفا *

الشبه حتى وجب اعمالها في ضمير شان مقدر لما الغيت ان يقال كذلك في كأن لانها ملغاة على الاصح
قوله لكن للاستدراك توسط بين كلامين متغايرين معنى (يعنى ان الاعتبار للتغاير المعنوى لا اللفظى
وافق التغاير اللفظى اولم يوافق تقول ما جاء زيد لكن عمرا قد جاء فالتغاير ههنا حاصل لفظا ومعنى
وتقول سافر زيد لكن عمرا حاضر فالتغاير ههنا حاصل معنى لالفاظا ومنه قوله تعالى (ولكن الله سميع)
لان المعنى ولكن الله ما أراكم كثيرا وتخفف فتلغى كغيرها ويجوز معها الواو كأنك قلت استدركت
او واستدركت قوله ليت للتنى (يعنى لانشاء التنى و اجاز الفراء ليت زيدا قائما بنصب الجزم من معالنها
بمعنى اتنى و اجاز الكسائى على اضمار كان والذى اوقعهما في ذلك قول الشاعر * يا ليت ايام الصبا
رواجعا * وهذا عند البصريين حال من الضمير المقدر في الخبر اى يا ليت ايام الصبا للثنا و اجعالي حاصلة لنا في
حال كونها رواجعا ويضعف قول الفراء بأنه يلزمه مثله في كأن و لعل ولا قائل به ويضعف قول الكسائى لان
اضمار كان ليس بقياس ولو جاز ذلك لجاز ان زيدا قائما بمعنى يكون قائما او كان قائما وتأويل البصريين اسد لانه
لو كان نصا وهو على خلاف القياس واستعمال الفصحاء كان مردودا فكيف وله هذا التأويل الظاهر وقد جاء
ليت ان زيدا قائم لما كانت بمعنى اتنى وهذا مما يقوى قول الفراء ويجوز ان يقال انها دخلت على ما هو
في تأويل المصدر وهى على اصلها والخبر محذوف كأنه قبل ليت قيام زيد حاصل واستغنى باسمها
وخبرها كما استغنى في علمت ان زيدا قائم قوله لعل لترجي (اى لانشاء الترجى وفيها لغات لعل وعل
ولعمرون ولائ وأن وقد حل قوله تعالى (انها اذا جابت لا يؤمنون) فيمن قرأ بالفتح على انها بمعنى لعل
وقد شد الجربها وهو ضعيف ولعله وهم او قصد للحكاية * الحروف العاطفة الواو والفاء و ثم وحتى
وأو وإما ولا ويل ولكن فالاربعة الاول) يعنى الواو والفاء و ثم وحتى تجمع بين الثانى والاول في الحكم
الحاصل للاول نحو جاء زيد وعمرو وجاء زيد وعمرو وجاء زيد وعمرو وجاء القوم حتى عمرو ثم انها تترك
بمد ذلك قوله فالواو لجمع مطلق لا ترتيب فيها (عند المحققين من النحويين والاصوليين والذى يدل
عليه قوله تعالى (وادخلوا الباب سجدا وقولوا حطة) وقال في موضع آخر (وقولوا حطة وادخلوا
الباب سجدا) ولو كانت للترتيب لتناقض الظاهران ولذلك تعين * وايضا وجوب تعيينها في مثل اختصم
زيد وعمرو (وسواء يحياهم ويماتهم) واذابت نفي الترتيب فيها فقد اقرت اخواتها الثلاث لازوما للترتيب
قوله والفاء للترتيب) من غير مهلة كقوله جاء زيد وعمرو وتعتبر ما بعد في العادة مرتبا من غير مهلة فقد بطول
الزمان والعادة تقضى في مثله بانتفاء المهلة وقد يقصر والعادة تقضى بالعكس قال الله تعالى (ثم خلقنا
النفثة حلقة فخلقنا الحلقة مضغة فخلقنا المضغة عظاما فاكسونا العظام لحما) وقال (الم تر ان الله انزل
من السماء ماء فتصبغ الارض محضرة) ومثل ذلك يختلف تعبير الناس فيه فقد يستقرب بالنسبة الى
عظم الامر فتستعمل الفاء وقد يستبعد بالنسبة الى طول الزمان فتستعمل ثم ولا يكون ذلك مخالفا لوضع الفاء
فيما ذكر قوله و ثم مثلها بمهلة) على ما ذكر في الفاء قوله وحتى مثلها) يعنى في الترتيب والمهلة الا ان شرط
مطوفا ان يكون جزءا من المطوف عليه لان الفرض كونه غاية لذلك ومنتهى لقصد بيان مخالفته

وتخفف المكسورة فتلزمها اللام ويحوز دخولها على فعل من افعال المبتدأ خلافاً للكوفيين في التعميم وتخفف المفتوحة فتعمل في ضمير شأن مقدر فتدخل على الجمل مطلقاً وشذ اعمالها في غيره ويلزمها مع الفعل السين أو سوف أو قد أو حرف النفي أو لو * كأن للتشبيه وتخفف فتلغى على الافصح *

على القياس المستعمل ثم حذفت النون الاولى كراهة اجتماع النونات فبقى ولكنى قوله وتخفف المكسورة فتلزمها اللام) وانما لزمتها اللام للفرق بينها وبين ان النافية لانها لما خففت صار لفظها كلفظها فلم تدخل اللام لم يدر اذا قبل ان كان زيدا قائماً أو ان زيد قائم الخففة هي ام النافية وكان مقتضاها اذا عملت ان تلزمها اللام لان الفرق يحصل بالاعمال ولكنهم جعلوا الباب كله واحداً ولان كثيراً من الاسماء لا يظهر فيه اعراب لفظي اما تعدده واما لكونه مبنياً قوله ويحوز الفاؤها) لقوات قوة شبه الفعل لقوات قمع الاخر ونقصانها عن ثلاثة احرف * فالالفاء على ان التشبه كان لاقتضائها الاسمين ولكونها على ما ذكر من قمع الاخر والزيادة على حرفين * والاعمال على ان التشبه المستبرأ ما هو اقتضاؤها اسمين قوله ويحوز دخولها على فعل من افعال المبتدأ) وعم الكوفيون جواز دخولها على الافعال وانما جاز دخولها على ما ذكرت من حيث ان مقتضى موافق عليها اذ الاسمان بعدها مذكوران * الا ترى انك اذا قلت ان كان زيد لقاها كان معناه ان زيدا لقاها واذا كان ما تقتضيه موافقاً بعد دخول هذه الافعال فلا يلزم من جواز دخولها عليها جواز دخولها على ما ليس من مقتضياتها اسمان وما يتعلق به الكوفيون من قوله * بالله ربك ان قلت لسماء * خارج عن القياس واستعمال الفصحى فلا اعتبار به قوله وتخفف المفتوحة فتعمل في ضمير شأن مقدر فتدخل على الجمل مطلقاً وانما حكم النحويون عليها بالاعمال في ضمير شأن مقدر لا مريم * احدهما انهم قد عملوا المكسورة مع تخفيفها من غير شذوذ فاعمال المفتوحة اجدر لان شبهها بالفعل اقوى من شبه المكسورة من حيث انها لها معنى مخصوص كالافعال والمكسورة ليس لها معنى مخصوص غير التأكيد الذي هو معنى الزوائد كلها فاذا عملت المكسورة مع ضعفها فالمفتوحة اجدر * والثاني انهم ادخلوها على الافعال التي لا تقتضى اسمين مع مراعاة ذلك في المكسورة على المذهب الصحيح فلو لا تقدير الاعمال في الضمير المقدر لخرجت عن القياس المتقدم ذكره الا ترى انهم يقولون علمت ان قد قام زيد ولا يقوون ان قام زيد قوله وشذ اعمالها في غيره) يعنى في غير ضمير الشأن كقوله * فلوانك في يوم الرخاء سألتنى * فراقك لم يخل وانت صديق * قوله ويلزمها مع الفعل السين أو سوف أو قد أو حرف النفي) يعنى انهم اذا ادخلوها على الافعال في مثل قولك علمت ان قد قام زيد فلا بد من واحد من هذه الامور المذكورة كأنهم قصدوا الى الفرق بينها وبين المصدرية الناصبة للفعل وكان مقتضى ذلك ان يدخلوا فاصلاً بضم حرف النفي لانه لا مانع يمنع من دخول الناصبة والخففة معه * الا ترى انك تقول علمت ان لا يقوم زيد واريد ان لا يقوم زيد وانما تركوا ذلك لتعذر مجامعة الفاصل المتقدم معه * ونحو قوله تعالى (وان عمى ان يكون قد اقترب اجلهم) وان كانت الخففة على المختار فانما ترك الفاصل امالاً لانه لا حاجة اليه لان الناصبة لا دخول لها على فعل غير متصرف وانما تعذر دخول الفاصل كما ذكر في حرف النفي قوله كأن للتشبيه وتخفف فتلغى على الافصح) كأن لانشاء التشبيه كما ان ليت ولعل لانشاء التمني والترجي * وقد زعم بعضهم انها مركبة من كاف التشبيه وان وان الاصل في قولك كأن زيد الاسد ان زيدا كالاسد فقد مدت الكاف وقطعت لها الهمة لما قصد الانشاء وهي عند بعضهم حرف برأسه وهو الصحيح ومقتضى ما ذكر في ان المفتوحة من قوة

ولذلك جاز العطف على اسم المكسورة لفظاً أو حكماً بالرفع دون المفتوحة مثل انزيدا قائم وعمر و
ويشترط مضي الخبر لفظاً أو حكماً خلافاً للكوفيين ولا اثر لكونه مبنيًا خلافاً للبرد والكسائي في مثل
انك وزيد ذاهبان ولكن كذلك ولذلك دخلت اللام مع المكسورة دونها على الخبر أو على الاسم
إذا فصل بينه وبينها أو على ما بينهما وفي لكن ضعيف

التقدير وكذلك قولك مرادى انك محسن لان هذا الموضع ان لم يكن صالحاً للجملة فالتعريف غير
شامل وان كان موضعاً للجملة فهو خبر المبتدأ وخبر المبتدأ يجوز ان يكون جملة ابتدائية وجملة فعلية
الآتري انك تقول مرادى ثبت الثواب عليه والثواب ثابت عليه قوله ولذلك جاز العطف على اسم
المكسورة لفظاً أو حكماً الى آخره) أي ولان المكسورة لا تغير جاز العطف على اسمها لانها لم تغير
المعنى صح ان تقدر كالممدوم فيعطف على محل ما عملت فيه على تقدير عدمها وهو معنى قولهم يعطف
على محلها مع اسمها * وقوله لفظاً أو حكماً (فاللفظ مثل انزيدا قائم وعمر والحكم مثل عات انزيدا
قائم وعمر لان ان ههنا وما عملت فيه بتأويل الجملة فصح ان يعطف على محلها كالمكسورة صريحاً ولذلك
اورد سيويه في هذا الباب * والا فاعلموا انا وانتم * بغاة ما بقينا في شقاق * مستشهدا به على العطف
على محل المكسورة بتقدير حذف الخبر من الاول قاصداً الى ان المعنى فاعلموا انا بغاة وانتم بغاة وذلك
حكم المكسورة صريحاً فلو لانا في حكم المكسورة صريحاً لما جاز ذلك فلذلك حل قوله تعالى
(ان الله يرى من المشركين ورسوله) على ان ورسوله معطوف على محل اسمها وان كانت مفتوحة لما
كانت في تأويل المكسورة ويشترط في العطف على المحل مضي الخبر لفظاً أو تقديرًا خلافاً للكوفيين
فلا تقول ان زيدا وعمر ذاهبان وانما جاز ان يزيدين والسمرون ذاهبون لان ذاهبون يقدر خبراً عن
الثاني خاصة فيكون خبر الاول قد تقدم تقديره ولذلك لوجعل ذاهبون خبراً عن الجميع لم يجز وانما لم يجز
لما يؤدى اليه من كون الخبر الواحد يكون معمولاً لان غير معمول لان له من حيث هو خبر عن اسم ان
معمول لان ومن حيث هو خبر عن المعطوف على المحل معمول للابتداء غير معمول لان قوله ولا اثر
لكونه مبنيًا خلافاً للبرد والكسائي) لانه لم يثبت ذلك عن المعتبرين من العرب وما ذكرناه من المانع قائم
فيه وقد اورد سيويه أن بعض العرب يغلطون فيقولون انهم اجمعون ذاهبون وانك وزيد ذاهبان
وذلك ان معناه معنى الابتداء فيرى انه قد قال هم واذا خرج بعض العرب عما عليه القياس واستعمال الفصحاء
كان مردوداً عند أهل التحقيق * ووجه كونه مردوداً ان قبول ما يقوله العربي انما كان للظن بأنه على
وفق ما وضعه الواضع فاذا جاء على خلاف القياس واستعمال الفصحاء غلب على الظن التقيض فزال
الموجب لقبوله قوله ولكن كذلك) يريد فيما تقدم من احكام العطف على المحل قوله ولذلك دخلت
اللام مع المكسورة) يعني لاجل ان المكسورة لا تغير المعنى دخلت لام الابتداء معها ولكنها لما كانتا
متفتحتين في معنى التأكيدي لم يحمهما بينهما وانما ادخلوها على الخبر ان تقدم الاسم او على الاسم ان فصل
بينه وبينها او على ما بينهما مما يتعلق بالخبر نحو ان زيدا قائم وان في الدار زيدا وان زيدا في الدار جالس
ولا تقول ان زيدا جالس في الدار ولان زيدا آكل لطعامك لئلا يؤخروها عن الاسم والخبر جعلا مع
ان اصلها ان تدخل على الاسم فاذا منع مانع من ادخالها على الاسم دخلت على جزئها الاخر او على
ما تقدم جزؤه ولا يؤخرونها عن الجزئين معا ودخلها في لكن ضعيف ووجه تقديره لكن ان فكأنها لم تدخل
الامع ان كقوله * ولكنني من حبها لعبيد * كان الاصل ولكن انني فقلت حركة الهمزة وحذفت

(على)

فان لا تغير معنى الجملة وأن مع جلستها في حكم المفرد ومن ثمة وجب الكسر في موضع الجمل والفتح في موضع المفرد فكمسرت ابتداء بعد القول وبعد الموصول وقصحت فاعلة ومفعولة ومبتدأة ومضافا اليها وقالوا لولا انك لانه مبتدأ ولوانك لانه فاعل فان جاز التقدير ان جاز الامر ان مثل من يكرمني فاني اكرمه * واذا انه عبد القفا والهازم * وشبهه

قلت انما زيد قائم فعناه ما زيد الا قائم وانما الهكم الله فعناه ما الهكم الا الله وفي * وانما العزة للكافر * صدره * ولست بالاكثر منهم حصي * ثم شرع في الكلام عليها باعتبار التفصيل فقال * ان لا تغير معنى الجملة اي تدخل على الجملة الاسمية مع بقاء معناها على ما كانت عليه وليس معنى بالجملة الاسمية كل جملة وانما يعني الجمل التي لانضادها فيعلم انها لا تدخل على جملة استفهامية لانها لها صدر الكلام والاستفهام له صدر الكلام فيتضادان وكذلك لا تدخل على جملة نفية لذلك ولما بينهما من التضاد في المعنى وانما ترك الاحتراز عن مثل ذلك للعلم به وانما * ان المفتوحة فهي مع جلستها في حكم المفرد * الا ترى انك اذا قلت زيد قائم ثم ادخلت المكسورة كانت على حالها في استقلالها بافتائها ولو ادخلت المفتوحة صارت الجملة معها بتأويل مصدر من خبرها او ما في حكمه فافترت الى جزء آخر تكون به كلاما نحو اعجبني ان زيدا منطلق فتكون فاعلا وكرهت ان زيدا منطلق فتكون مفعولا وعجبت من ان زيدا منطلق فتكون في موضع جر فهذه احكام المفرد قوله ومن ثمة وجب الكسر في موضع الجمل والفتح في موضع المفرد (يعني ومن اجل ان المكسورة تبقى معها الجملة على قائمتها والمفتوحة تقلبها الى حكم المفرد وجب الكسر في موضع الجمل والفتح في موضع المفرد من حيث كان ذلك معناهما (فكمسرت ابتداء) لانه لا يقع هذه المواقع الا بالجملة ولان المفتوحة لا يبتدأ بها على ما تقدم * وبعد القول) لانه لا يقع بعده الا الجمل * وبعد الموصول) لان الصلة لانكون الاجلة * وقصحت فاعلة ومفعولة ومبتدأة ومضافا اليها لانها امور لا يقع فيها الا المفرد قوله وقالوا لولا انك لانه مبتدأ ولوانك لانه فاعل) يريدان ما بعد لولا من ان واسمها وخبرها انما هو في موضع المبتدأ ولا يقدر جملة مستقلة فتكسر لانه لو كان كذلك لكان يجب عند حذفها ان تقول لولا زيد قائم لا كرمك وهو غير جائز واذا ثبت ان خبر المبتدأ لا بد من حذفه فاذا وقعت قائما تقع في موضع المبتدأ خاصة فلذلك وجب الفتح وانما لوانك انطلقت لانطلقت وشبهه فتفتح ايضا لان ان وما عملت فيه فاعل الفعل المقدر بعد لو اي لو ثبت انك منطلق لانطلقت فلذلك وجب الفتح قوله فان جاز التقدير ان جاز الامر ان) يريدان جاز تقدير الجملة وتقدير المفرد باعتبار ان جاز الكسر على تأويل الجملة والفتح على تأويل المفرد مثل من يكرمني فاني اكرمه ان اردت فانا اكرمه وجب الكسر لانها وقعت في موضع الجملة وان اردت من يكرمني فجزاؤه اني اكرمه وجب الفتح لانها وقعت في موضع المفرد لانه خبر المبتدأ وكذلك قوله * اذا انه عبد القفا والهازم * ان اريد اذا هو عبد القفا كمسرت لانها وقعت في موضع الجملة وان اريد اذا عبوديته حاصلة وحذفت حاصلة وأوقعت ان واسمها وخبرها في موضع عبوديته وجب الفتح لانها وقعت في موضع المفرد لانها وقعت في موضع المبتدأ خاصة وهذا التعريف اولي من تعريف ابي علي في قوله ان كل موضع صلح للجملة الاسمية والفعلية فان فيه مكسورة ومالا يصلح الا لاحدهما فان فيه مفتوحة لان مثل قوله اذا انه لا يصلح الا للمبتدأ والفعل وقد جاءت فيه المكسورة ومثل من يكرمني فاني اكرمه لا يصلح الا للاسمية وقد جاز الكسر فان زعم انه يجوز ان يقدر فجزاؤه الاكرام او فاجزه بالاكرام فيجب عليه ان يوجب الكسر لانه موضع صلح للجملة الاسمية والفعلية على هذا

اسمين بدخول من عليهما * والكاف للتشبيه وزائدة وقد تكون اسما * ومذومند في الزمان للابتداء في الماضي والظرفية في الحاضر نحو ما رأته مذ شهرنا ومند يومنا * وحاشا وعدا وخلاللا استثناء الحروف المشبهة بالفعل ان وأن وكان ولكن وليت ولعل لها صدر الكلام سوى أن فهي بعكسها وتلحقها ما قلن في على الا فصح وتدخل حينئذ على الافعال

اسمين بدخول من نحو جلست من عن يمين زيد فيجب ان يتأول بمعنى جانب وكقوله غدت من عليه اي من فوقه تمام البيت * بعدما ضمؤها * تصل وعن قبض بزراء مجهول * فيجب ان يتأول بمعنى فوق لما ثبت من ان حروف الجر مختصة بالنوع الذي اختص بمعنى الاسم في قوله * والكاف للتشبيه * كقوله زيد كعمرو وزائدة كقوله تعالى ليس كمثل شيء والمعنى ليس مثله شيء * وقد تكون اسما في مثل قوله * يصحكن من كابر والمنهم * اي من مثل البرد لدخول حرف الجر عليها قوله * ومذومند في الزمان للابتداء في الماضي * كقوله ما رأته منذ سنة كذا اي ما رأته من سنة كذا اي ابتداء ذلك من هذه السنة فاستعمالها للابتداء في الزمان كاستعمال من في الابتداء في غير الزمان نحو خرجت من البصرة فاما استعمال مذومند في الزمان فنفق عليه واما استعمال من في غير الزمان خاصة فمختلف فيه فالبصريون يخصصونه والكوفيون يعمونه واستدلوا بقوله تعالى من اول يوم احق ان تقوم فيه فقد دخلت من على الزمان وتأولها البصريون بمعنى من تأسيس اول يوم ولا حاجة الى التأويل قوله والظرفية في الحاضر * نحو ما رأته مذ شهرنا ومذومند كما تقول في شهرنا وفي يومنا فيكون نفيًا للرؤية في الشهر المذكور واليوم المذكور قوله * وحاشا وعدا وخلا للاستثناء استعمال حاشا حرف جر هو الفصح واستعمال عدا وخلا فعلا هو الفصح والعكس في كلا البابين ضعيف على ما تقدم * الحروف المشبهة بالفعل ان وان وكان ولكن وليت ولعل * ووجه شبهها بالفعل المتعدي انها تقتضي امرين كان الفعل المتعدي يقتضي امرين فعلا ومفعولا فاعملت في متعلقيهما كاعمال الفعل المتعدي في متعلقيه وخولف بينهما كما خولف بين متعلق الفعل الان المنصوب ههنا مقدم وفي الفعل مؤخر كأنهم قصدوا الى الفرق بينهما من اول الامر ولانه لما كان عملها فرما عن الفعل جعل عملها كعمل الفعل الفرعي من تقديم المنصوب على المرفوع * وقد يقال اشبهت الفعل لانها على ثلاثة احرف فصاعدا مبنية على الفتح كلافعال ولان معانيها معاني الافعال كأنك قلت اكدت وشبهت واستدركت وتنيت وترجيت قوله لها صدر الكلام سوى ان (يعني سوى ان المفتوحة فهي بعكسها اي لا يكون لها صدر الكلام وانما كان لماعداها صدر الكلام لان كلا منها يدل على قسم من اقسام الكلام وذلك يقتضي التقديم كما ذكر في غير موضع ليتحقق مخاطب المعنى من اول الامر فيبنى عليه ولو لم يقدم لبقى السامع في حيرة جواز التقديرات المتعددة فلا يتفرغ باله الامر بخصوص يبنى عليه * الاترى انه لو جاز تأخير مثال هذه فاذا قال المتكلم زيد قائم لم يدرك السامع اثبات هو ام نفي ام تشبيه ام نفي ام ترجع واذا قال من اول الامر ان او كأن او ليت او لعل تين له من اي قسم هو فينتفرغ باله لغره * واما ان المفتوحة فقد تقدم على كونه لا يكون لها صدر الكلام في المبدأ واختلاف الناس في التعليل قوله وتلحقها ما) يعني وتلحق هذه الحروف لفظة ما قلن في الا فصح عن العمل كقوله انما زيد قائم ونحو قوله تعالى انما الهكم الله وقد جاء النصب في مثل قوله * قالت الاليتما هذا الحمام لنا * الى حاشنا او نصفه فقد * وحلت البواقي عليه لانه باب واحد * وتدخل حينئذ على الافعال يعني اذا دخلت مجاز حينئذ ان تدخل على الجملة الاسمية والفعلية فتقول انما زيد قائم وانما قام زيد وانما يقوم زيد وادخال ما عليها يفيد ما يفيد النفي والاثبات فاذا

ووالقسم انما تكون عند حذف الفعل لغير السؤال مختصة بالظاهر * والتاء مثلها مختصة باسم الله تعالى والباء اعم منهما في الجميع ويتلقى القسم باللام وان وحرف النني ويحذف جوابه اذا اعترض أو تقدمه ما يدل عليه * وعن المجاوزة وعلى للاستعلاء وقد يكونان

ايضا بان اضمار حرف الجر يعمل على خلاف القياس قوله ووالقسم انما تكون عند حذف الفعل (فلا تقول اقسم والله كما تقول اقسم بالله ويلزم من مجيئها حذف الفعل كأنهم جعلوها عوضا من الباء والفعل معا ومن ثمه اجيب لما استدل على جواز العطف على ماملين بقوله تعالى (والليل اذا يقضى والنهار اذا تجل) بأن ووالقسم جرت مجرى الباء والفعل معا فصح افعالها بالا اعتبارين فكانت كأنها عامل واحد * وقوله لغير السؤال (يعني في مثل قولك بالله اخبرني فان الواو لا تستعمل ثم وان كان الفعل محذوفا * وقوله مختصة بالظاهر) يعني انها لا تستعمل الا في الظاهر ولا تستعمل في المضمرة فلا تقول وك كما تقول بك بخلاف الباء والتاء مثلها فيما ذكر مختصة من الظاهر باسم الله تعالى خاصة فلا تقول تزيد ولا تنمرو ولكن تالله وقدروى الاخفش ترب الكعبة * وقوله والباء اعم (يعني اعم من الواو والتاء لانها تكون مع الفعل ومع حذفه ومع السؤال وغيره ومع الظاهر والمضمرة تقول اقسمت بالله وبالله اخبرني ويزيد وبك لافعلن ولا تقول ذلك في الواو والتاء لانها اصل وهما فرمان عليها وقد جاءت اللام ومن مقعما بهما في قولهم لله لا يؤخر الاجل وقولهم من ربي انك لا شر الا ان اللام مختصة بما فيه معنى التعجب كالتاء واما قولهم الله والله فهما همزة الاستفهام وهاتئى للتنبيه عوضا عن حرف القسم وفي لاه الله ذا الفتان قطع الهمزة وصلها فيجئ في الف ها وجهان حذفها ومدھا وفيه قولان * احدهما قول الخليل ان اذا مقسم عليه كأنه قبل للامر ذا تحذف الامر لكثرة الاستعمال * والثاني وهو قول الاخفش ان اذا من جملة المقسم توكيد له كأنه قال ذا قسمي والذي يدل عليه امران * احدهما انهم يذكرون المقسم عليه بعده فيدل ذلك على ان ما تقدم عليه غيره * والثاني انهم يأتون بالمقسم عليه تنقيا ولو كان ذلك بمعنى المقسم عليه لكان المقسم عليه مطابقا * واما ما في الحديث من قول ابي بكر رضى الله عنه لاه الله اذن لا تمعد الى اسد من اسد الله يقاتل عن دين الله فيعطبك سلبه فقد حله بعض النحويين على انه غلط من الرواة لان العرب لا تقول لاه الله الامع دائم ولو سلم انه يقال مع غير ذا فليس هذا موضع اذن لان اذن تفيد الجزاء وهى ههنا على النقيض فكان يقتضى ان يقول اذن تمعد لانه وقع جوابا لقول من طلب السلب وليس يقاتل فقال ان الظاهر ان الحديث لاه الله ذا لا تمعد فصحفها بعض الرواة ثم نقلت كذلك قوله ويتلقى القسم باللام وان وحرف النني (يعني بالقسم ههنا القسم الذى لغير السؤال واما القسم الذى بالسؤال فلا يتلقى الا بما فيه معنى الطلب نحو بالله اخبرني وهل قام زيد ونحوه ولذلك سمى قسم السؤال اى قسم الطلب واما غيره فتلقى باللام وان وحرف النني كأنهم قصدوا الى ان يبينوا ان هذا هو المقسم عليه من اول الامر قالام كقولك زيد قائم ولا فعلن * وان كقولك ان زيدا قائم * وحرف النني كقولك ما زيد بقائم ولا يقوم زيد ويحذف جوابه اذا اعترض نحو زيد والله قائم لانه اعترض بين المبتدأ والخبر وهى في المعنى المقسم عليه فاستغنى عن اعادته وتقدمه ما يدل عليه كقولك زيد قائم والله لان المقسم عليه في المعنى هو ما تقدم فاستغنى عن اعادته قوله وعن المجاوزة (نحو رعى عن القوس لانه يجاوز السهم عنها واطعمه عن الجوع وكساه عن العرى لانه يحملها متجاوزين عنه قوله وعلى للاستعلاء) نحو جلست على الحائط لاستعلاءك اياه * وقد يكونان

* والباء للالصاق والاستعانة والمصاحبة والمقابلة والتعدية والظرفية وزائدة هي الخبر في الاستفهام والنفي قياسا وفي غيره سمايا مثل بحسبك زيد والقي بيده * واللام للاختصاص والتعليل وزائدة وبمعنى عن مع القول وبمعنى الواو في القسم للتعجب * ورب للتقليل ولها صدر الكلام مختصة بنكرة موصوفة على الاصح وفعلها ماض محذوف غالبا وقد تدخل على مضمر مبهم ميم بنكرة منصوبة والضمير مفرد مذكر خلافا للكوفيين في مطابقة التمييز وتحققها ما فتدخل على الجمل * وواها تدخل على نكرة موصوفة *

المبالغة في الاستقرار واستعمل حرف الظرفية لذلك قوله والباء للالصاق) نحو مررت بزيد أي التصق مروري بالمكان الذي يلبسه * والاستعانة نحو كتبت بالقلم * والمصاحبة نحو اشتري القرص بمرجعه ولجامه * والمقابلة نحو بصت هذا بهذا * والتعدية نحو خرجت بزيد * والظرفية نحو ظننت به وجلست بالمسجد * وزائدة في الاستفهام وفي النفي قياسا نحو هل زيد بقائم وما زيد بقائم وفي غيره سمايا كقولهم في حسبك زيد والقي بيده بحسبك زيد والقي بيده قوله واللام للاختصاص نحو جاني أخ له و غلام له وللتعليل نحو جئتك للسمن والبن * ولا كرامك الزائر قوله وبمعنى عن مع القول) يعني في مثل قوله تعالى (وقال الذين كفروا الذين آمنوا لو كان خيرا ما سبقوا إليه) ولم يردانهم خاطبوا الذين آمنوا بذلك إذ كان يجب أن يقال خيرا ما سبقتمو ناليه وإنما المعنى وقال الذين كفروا عن الذين آمنوا وزائدة في قوله تعالى ردف لكم بمعنى ردفكم * وبمعنى الواو في القسم للتعجب كقوله * لله سبي على الأيام ذو حيد * بمعنى والله إلا أنها مخصوصة بما فيه معنى التعجب لا تقول لله لقد قدم زيد ولا يقومون ولكن لله لا يؤخر الأجل والله لتسفرن ونحو ذلك قوله ورب لتقليل لها صدر الكلام) لأن معناها معنى الانشاء في التقليل مثل كم في التكثير فوجب أن يكون لها صدر الكلام كغيرها مما فيه معنى الانشاء * وقوله مختصة بنكرة موصوفة على الاصح) لأن وضعها لتقليل نوع من جنس فاذا ذكرت الجنس ثم خصصته بصفته وقرت عليها ما تقتضيه من نوع من جنس ولا تدخل الأعلى نكرة لأن الفرض يحصل بذلك فلو صرف وقع التعريف ضائعا وفعلها ماض محذوف غالبا لأن المعنى على تقليل محقق فلا يكون فعله إلا ماضيا * وإنما حذف غالبا لما كان معلوما كما حذف متعلق الباء في بسم الله لما لم فاذا قلت رب رجل أكرمني فأكرمني صفة لرجل كقوله * رب ردد هرقته ذلك اليوم * تمامه * وأشرى من مثير أقبال * لأعلى أنه الفعل المتعلق به وقوله غالبا لأنه قد يظهر في مثل قولك رب رجل كريم تحققت أو حصل وهو قليل قوله وقد تدخل على مضمر ميم بنكرة منصوبة) نحو ربه رجلا وهذا الضمير في بهامه كإبهام الضمير في نعم ولذلك كان مفردا مذكرا مثله في نعم خلافا للكوفيين في أنه يجب مطابقتها للتمييز والخلاف راجع إلى أنه هل هو ضمير لقدر ذهني فيجب أفراده كضمير نعم أو هو ضمير لتقدم ذكره فوجب مطابقتها للتمييز قوله وتحققها ما فتدخل على الجمل) لما كان التقليل قد يكون في المفرد وقد يكون في نسبة مخصوصة توسلوا في إدخال حرف التقليل على النسبة بما قالوا ربما قام زيد ويضنون بتقليل هذه النسبة إلى زيد وربما زيد قائم * وقد تستعمل رب هذه المكفوفة بما تحقق النسبة الواقعة بعدها كقوله تعالى (ربما يود الذين كفروا) كما استعملت قد الواقعة قبل المضارع وإن كانت للتقليل لتحقيق كقوله تعالى قد يعلم الله العواقب منكم * قد يعلم ما أنتم عليه قوله وواها) يعني الواو التي تبدأ بها في أول الكلام بمعنى رب كقوله * وبلدة قاصدة * وواها * ماضية زاد الضمى أياؤها * وبلدة ليس بها أنيس * على معنى رب بلدة وقد قيل إن الخفض بها مقدرة وتقديره ورب بلدة وإن الواو واو العطف ورد بان واو العطف لا تكون في أول الكلام * وأحيب أنها قد تستعمل بتقدير جملة أخرى مقدرة وضعف أيضا

فن الابتداء والتبيين والتبعض وزائدة في غير الموجب خلافا للكوفيين والاعفص وقد كان من مطر وشبهه متأول* والى الانتهاء بمعنى مع قليلا* وحتى كذلك وبمعنى مع كثيرا وتخص بالظاهر خلافا للبرد* وفي الظرفية وبمعنى على قليلا

كانت حرفا غير منقلبة وقد جعلت ذلك مانعا في على فليكن مانعا في حاشا وعدا وخلا* فالجواب انا لم نعد حاشا في مثل قولك حاشيته ولا عدا في مثل قولك عدوته ولا خلا في مثل قولك خلوت فان انقلابا مانعا من عدها لاختلاف حروفها وانما عدنا حاشا وعدا وخلا الواقعة في الاستثناء ولما لم تصرف تصرف الافعال اشبهت الحروف فلم يجعل لالفها اصل واذا كان الاسم اذا شبه الحرف لم يكن لالفها اصل فافعل اجدر ثم قال* فن الابتداء والتبيين الخ) فالابتداء يعرف بما يصلح له انتهاء نحو سرت من البصرة لانه يصلح ان تقول الى بغداد وقد نجى في بعض المواضع مستبعدا فيها الانتهاء لعدم القصد اليه وتوفر الفرض للبتداء منه نحو اعوذ بالله من الشيطان الرجيم* واما التبيين فكقوله تعالى (فاجتنبوا الرجس من الاوثان) وتعرفها بان تجعل مكانها الذي صفة فيستقيم المعنى لان المعنى فاجتنبوا الرجس الذي هو وثن* والتبعض نحو اخذت من الدراهم وتعرفها بأنك لو جعلت مكانها بعضا لاستقام المعنى* وزائدة في غير الموجب نحو ماجاني من احد وهل جاءك من احد وتعرفها بأنك لو حذفتهما لبقى اصل المعنى على حاله نحو ماجاني احد* وقد خالف الكوفيون والاعفص فقالوا تجاوز زيادتها في الموجب واستدلوا بمثل قوله تعالى (يغفر لكم من ذنوبكم) بقولهم قد كان من مطر وليس بواضح* اما يغفر لكم من ذنوبكم فيموزان يكون المراد يغفر لكم بعض ذنوبكم فان زهوا انه يدفعه قوله تعالى (ان الله يغفر الذنوب جميعا) قلنا لا بعد في ان يغفر بعض الذنوب لقوم وجميعها لقوم ولو سلمنا ان قوله تعالى (يغفر الذنوب جميعا) عام لجميع هذه الامة فليس قوله يغفر لكم من ذنوبكم خطا لهذه الامة وانما هو خطاب لقوم نوح ولا يلزم من غفرانه لهذه الامة جميع الذنوب غفرانه لقوم نوح جميع الذنوب* واما قوله قد كان من مطر فيتحتمل ان يكون المعنى قد كان شيء من مطر اما لتبعض واما للتبيين ولا يثبت مثل هذا الاصل مع هذه المحتملات قوله (والى الانتهاء الخ) اختلف في معنى الى قبيل ظاهرة في الانتهاء فلا يدخل ما بعدها فيما قبلها الا مجازا وقيل ظاهرة في الدخول فلا تستعمل في غيره الاجازا وقيل مشتركة فيهما وقيل ان كان ما بعدها ليس من جنس ما قبلها لم يدخل وان كان من جنسه دخل والمذهب الاول* ووجوب فصل المرافق والكعين على القول باوجوب على هذا المذهب ليس مأخوذا من الآية وانما هو مأخوذ من يانه صلى الله عليه وسلم قوله وحتى كذلك) يعني انها بمعنى الانتهاء الا انها ظاهرة في ان ما بعدها يدخل فيما قبلها نحو اكلت السمكة حتى رأسها ونمت البارحة حتى الصباح والمعنى اكل الرأس ونيم الصباح وتخص بالظاهر فلا يقال حثاه كما يقال اليه خلافا للبرد والذي يدل على امتناعها انها مستعملة كثيرا كاستعمال الى واو كان ذلك جازا لوقع ولو وقع لنقل مع توفر المستقرين والناقلين وحكمة ترك استعماله كراهة لبقاء الفاء اول تغييرها مع الاستثناء عنها بالي لانهم لو قالوا حثاه خالفوا باب الالفات التي لا اصل لها في انها اذا اتصلت بالمضمر قلبت ياء كمل والى والى في قولهم عليك واليك ولديك ولو قلبوها ياء خالفوا القاعدة الاصلية في ان الضمير لا يغير الكلمة* وجهة المبرد انها حرف كالي فدخلت على المضمر مثلها والجواب ما قدمناه قوله وفي الظرفية) فهو جالس في الدار وفي المجد ولذلك قدر الظرف بها (و بمعنى على قليلا) ومنه قوله سبحانه ولا صلبنكم في جذوع النخل وقد قيل انها على ما بها وانما قصد

واعرابه كاعراب مخصوص نم ويجوز أن يقع قبل المخصوص أو بعده تمييز أو حال على وفق مخصوصه
* الحرف مادل على معنى في غيره ومن ثم احتاج في جزئيته إلى اسم أو فعل * حروف الجر ما وضع
للافضاء بفعل أو معناه إلى ما يليه وهي من وإلى وحتى وفي والباء واللام ورب وواو واو القم
وتاؤه وباؤه ومن وعلى والكاف ومذ ومنذ وحاشا وعدا وخلا *

أو مؤثنا كأنهم ماملوه معاملة المضم في نم في أنه لا يختلف باختلاف أحوال المدوح لما يمكن اسما ظاهرا
فجعلوا للظاهر على غيره في المطابقة مزية وعراب المخصوص بالمدح في حبذا كاعراب المخصوص
في نم قوله ويجوز أن يأتي قبل المخصوص أو بعده تمييز أو حال على وفق مخصوصه * نحو حبذا رجلا
زيد وحبذا زيدا رجلا وحبذا راكبا زيدا وحبذا زيدا راكبا * وإنما يلزموا التمييز في حبذا والتميز في نم
إذا كان الفاعل مضمرا الأحرار * أحدهما أن الفاعل مهناله لفظ بخصه والفاعل في نم مستتر لفظه فجعل
أفعل المفعول به على المفعول مزية في البيان * والثاني أنهم لو لم يميزوا في نم لالتبس الفاعل بالمخصوص بالمدح
في كثير من المواضع وذلك في مثل نم رجلا السلطان فلو ذهبت تحذف رجلا لم يدرك السلطان فاعل والمخصوص
بالمدح محذوف أو سيد كرام الفاعل مضمرا والسلطان المخصوص بالمدح بخلاف حبذا فان لفظ ذا يرشد
إلى أنه الفاعل وأما مجيء الحال فواضح قال * الحرف مادل على معنى في غيره * قد تقدم أن وضع الكلمات
لإفادة معناها للأفرادى على ضربين * أحدهما أن توضع دالة على معناها بنفسها من غير أن تتوقف
دالتها على معنى متعلق لها وذلك الاسم والفعل فان تعرض لأحد الأزمنة فهو فعل والآخر اسم
* والثاني ما تتوقف دلالتها على معناها على متعلق لها باعتبار الوضع وذلك هو المسمى بالحرف وهو
معنى قولهم مادل على معنى في غيره وهو متعلقه قوله ومن ثم احتاج في جزئيته إلى اسم أو فعل * يريد
ومن أجل أن دلالة باعتبار الوضع تتوقف على متعلقه لم يكن بد من ذكر ذلك المتعلق وذلك إما اسم أو فعل
* فالاسم مثل أن زيدا قائم والفعل مثل قد قام زيد فلا يستقل جزأ الإبا اسم أو فعل فإذا لم يستقل جزأ إلا
باسم أو فعل لم يكن على انفراد جزأ من أجزاء الكلام لثلا يؤدي إلى استعماله على خلاف وضعه لأن
وضعه دالا على معناه للأفرادى مشروط بذكر متعلقه فلو استعمل مجردا عنه لكان خروجاً عن وضعه
* ثم شرع في تقاسيم الحروف فيها * حروف الجر وهي ما وضع للافضاء بفعل أو شبهه أو معناه إلى ما يليه
يعنى بفعل أو شبهه أو معناه نحو مررت بزيد وأما ما بزيد وعروري بزيد وأما معناه فهو زيدا
في الدار لا كرامك وهذا في الدار أبوك فالعامل فيهما ما في الدار من معنى الاستقرار وما في هذا من معنى
الإشارة عمل ذلك في الجار والمجرور على نحو عمله في الظرف والحال * ثم شرع بعدها في العشرة الأولى
لأن تكون الأحراف والخمسة التي تليها تكون حرفاً واسماً والثلاثة الباقية تكون حرفاً وفعل * فان
قلت فقد عد قوم على أسماء وفعل وحرف فلم تعد كذلك * فالجواب أنه إنما قصد إلى هذا التقسيم باعتبار
المحافظة على اللفظ والمعنى الأصلي والأعدت اللام حرفاً وفعل في قولك زيدا إذ لفظها لفظ قولك
زيد وكذلك من لأنه أمر من مان يمين وكانت إلى تعد حرفاً واسماً في قولك إلى زيد بمعنى نعمة زيد ولكنهم
اعتبروا اللفظ والمعنى الأصلي معاً فلم يعدوا اللام لخروجها عن معناها الأصلي ولأن لفظها في الأصل
مخالف لفظها في الحرف وكذلك من وكذلك إلى * ألا ترى أن إلى التي هي التبعة أصل الفهاية
والتي هي حرف لأصل لفظها وكذلك علا التي هي لفظة أصلها من واو والتي في الاسم والحرف
لأصل لفظها فافتراً * فان قلت فيلزمك أن لا تعد حاشا وعدا وخلا لأن الفها إذا كانت فعلاً منقلبة وإذا

بنكرة منصوبة أو بما مثل ففهماى وبعد ذلك المخصوص وهو مبتدأ ماقبله خبره أو خبر مبتدأ محذوف مثل نعم الرجل زيد وشرطه مطابقة الفاعل * وبئس مثل القوم الذين كذبوا وشبهه متأول وقد يحذف المخصوص اذا علم مثل نعم العبد ونعم الماهدون سواء مثل بئس * ومنها حبذا وقاعلهذا ولا يتغير وبعده المخصوص بنكرة منصوبة كذلك لانهم لما جوزوه لواحد في الذهن من الجنس جوزوه للمدوح معهود في الذهن فاضمروه لذلك ثم فسروه اما باسم جنس لما قصدوا اضمار واحده واما بما بمعنى شئ وهو راجع الى ذلك كقوله تعالى ففهماى ونحو قوله (بشما اشتروا به انفسهم) يجوز ان يكون الفاعل مضمرًا بميزا بما * والمخصوص اما محذوف في مثل قوله تعالى (ولبشما شروا به انفسهم) على معنى ذلك واما مذكور مثل قوله تعالى (بئس ما اشتروا به انفسهم ان يكفروا) ويجوز ان تكون مافيه بمعنى الذى ويكون المخصوص بالذم على الوجهين وجاز ان تقع فاعلة لمافيهما من الابهام كالعرف باللام * واما المخصوص بالمدح والذم ففي امر به وجهان احدهما ان يكون مبتدأ ماقبله خبره كان الاصل زيد نعم الرجل واستغنى عن العائد الى المبتدأ لما ذكر ظاهره كقوله لا ارى الموت يسبق الموت شئ * بفص الموت ذا الفنى والفقير * هى فى معنى يسبقه شئ * وهذا خير من قول من قال انما استغنى عن العائد لما فى الفاعل من معنى العموم لما تقدم من ان جعله للعموم غلط اذ لم يقصد المتكلم به مدح الجنس وانما قصد مدح ما يطابق هذا الفاعل المذكور فجعله للعموم غلط ثم غير بالتقديم والتأخير ليحصل الابهام والتفسير المقدم ذكرهما * والوجه الثانى ان يكون خبر المبتدأ محذوف كأنه لما قيل نعم الرجل سئل عن تفسيره ف قيل هو زيد ثم حذف المبتدأ فصار الكلام بمعنى انشاء مدح عام لزيد فجرى بعد ذلك مجرى الجملة الواحدة فالوجه الاول الاصل فيه كلام واحد والوجه الثانى الاصل فيه كلامان ثم جرى مجرى كلام واحد قوله وشرطه مطابقة الفاعل) يعنى شرط المخصوص ان يكون مطابقا للفاعل فى افراده وتثنيته وجمعه وتذكيره وتأنيته فتقول نعم الرجل زيدونم الرجلان زيدان ونعم الرجال الزيدون ونعمت المرأة هند لانه فى المعنى تفسير له فوجب مطابقته وقوله تعالى (بئس مثل القوم الذين كذبوا) او وداعتراض بالبئس لانه قد يتوهم ان الذين نفسه هو المخصوص بالذم فلا يطابق الفاعل وهو قوله مثل القوم لان الذين كذبوا ليس مثل القوم وقد تأول على وجهين * احدهما ان يكون المضاف محذوفا كأن اصله بئس مثل القوم مثل الذين فحذف المضاف واقم المضاف اليه مقامه * والثانى ان يكون الذين صفة للقوم ويكون المخصوص بالذم محذوفا كأنه قيل بئس مثل القوم المكذبين مثلهم قوله وقد يحذف المخصوص اذا علم (يريدانه قد تقوم قرينة بتبين به معنى المخصوص بالمدح او الذم فيحذف اللفظ الدال عليه اختصارا كقوله تعالى (نعم العبد انه اواب) لانه قد علم من سياق الآية ان تفسيره ابوب فكأنه قيل نعم العبد ابوب او نعم العبد هو وكذلك قوله نعم الماهدون لانه قد علم من سياق الآية ان المعنى نعم الماهدون نحن قوله وساء مثل بئس) يعنى انها تستعمل استعمالها وبمعناها وان كانت تقع فى الاخبار كقولك ساء فى ذلك وهو تقيض سرى وقد حل قوله تعالى ساء مثلا القوم على انها بمعنى بئس وقد مر مضاف محذوف ليطابق المخصوص الفاعل فقبل التقدير ساء مثلا مثل القوم كأنه الوجهين فى بئس مثل القوم * ومنها حبذا (يعنى ومن الافعال التى لانشاء المدح حبذا ولذلك عاملوه معاملة نعم فى كونهم جعلوا فاعله مبهما ثم فسروه بالمخصوص على نحو ما فعلوا فى نحو قولهم نعم الرجل زيد وذا ههنا وان كان من الفاظ لاشارة لم يرد به مشار اليه بعينه وانما يرد به مشار اليه فى الذهن كما قبل فى الرجل فى قولهم نعم الرجل ولا يتغير ذاعن هذا اللفظ وان كان المدح مشى او مجموعا او مذكرا

ولا يتصرف بهما بتقديم ولا تأخير ولا فصل وأجاز المازني الفصل بالظرف * وما ابتداء نكرة عند سيويه
ما بعدها الخبر وموصولة عند الاخفش والخبر محذوف وبه فاعل عند سيويه فلا ضمير في أفعال
مفعول عند الاخفش والباء للتعدي أو زائدة فقيه ضمير * افعال المدح والذم ما وضع لانشاء مدح أو ذم
* فنها هم وبئس وشرطهما أن يكون الفاعل معرفا باللام أو مضافا الى المعرف به او مضرا ميمرا

ما شبهه قوله ولا يتصرف فيهما فلا يقال زيدا ما احسن ولا ما زيدا احسن ولا يزيد احسن وقد اجاز
المازني الفصل بالظروف في قولهم ما احسن بالرجل ان يصدق وانما لم يتصرف فيهما لما تضمنته
من معنى الانشاء الذي له صدر الكلام واما الفصل فنراها بالمنع راي انها كالامثال التي لا يتغير فاجروها
على طريقة واحدة * واما الاعراب فصيغة ما فاعله ما مبتدأ نكرة عند سيويه كان اصله شيء حسن
زيدا كما تقول امرأته عن الخروج بمعنى ما فاعله الامر وما بعدها من الفعل والفاعل والمفعول
في موضع رفع خبرها * ومذهب الاخفش ان اصلها ان تكون موصولة والجملة بعدها صلة لها
وخبرها مبتدأ محذوف كان اصله الذي حسن زيداني * فحذف الخبر وهي عند بعضهم استفهامية مبتدأ
ما بعده الخبر كان اصله اي شيء حسن زيدا وهذه التقديرات كلها باعتبار الاصل لاهل انما الان
بهذا المعنى وانما مضاهي الانشاء كما تقول في بعث فعل ماض وفاعل يعني في الاصل اذا كنت مرديا به معنى
الانشاء فكذلك هذا * ومذهب سيويه اظهر من وجه وهو انه لا تقدير فيه ولم يقل من انشاء الى انشاء
بخلاف مذهب الاخفش فانه يلزم منه حذف الخبر * ومذهب غيره فانه يلزم منه النقل من انشاء الى انشاء
وهو بعيد ومذهب الاخفش اوجه من حيث ان استعمال ما الموصولة ثابتة واستعمال ما بمعنى شيء مبتدأ
لم يثبت وهذا بعينه موجود في الوجه الاخر لان استعمال ما الاستفهامية كثير واكنه يضعف من حيث
انه نقل من الاستفهام الى التعجب كما تقدم * واما احسن زيد فاصله احسن زيد عند سيويه * وفيه
شذوذاً احدهما استعمال الامر بمعنى الماضي والاخر زيادة الباء في الفاعل ولا ضمير عنده في افعال
لان يزيد عنده هو الفاعل * ومذهب الاخفش وغيره الى ان افعال في الاصل امر لكل احد بان يحمل زيدا
كربا او حسنا او ما شبهه في افعال ضمير الفاعل لا بد منه الا انه جرى مستترا للواحد والاثنين والجماعة
لانه جرى مجرى المثل فاعتبر لذلك * والباء على هذا الوجه الثاني اما زائدة مثلها في قوله تعالى (ولا
تلقوا باليديكم الى التهلكة) كان اصل اكرم زيد اكرم زيد ثم زيدت الباء فقبل اكرم زيد * وقبل
الباء للتعدي كان اكرم مثل قولهم اكرم زيد أي صار ذا كرم فتقدر الهمزة للصيرورة مثلها في اغد
البعير اذا صار ذا غدة ثم جئ بالباء ليصير متعديا فيصير ما كان فاعلا مفعولا بها ويحمل الفعل ضمير الفاعل
لذلك قال * افعال المدح والذم ما وضع لانشاء مدح او ذم (افعال المدح والذم التي يوب لها ما وضع لانشاء
مدح او ذم وليس مثل قولك مدحته ولا ذمته ولا شرف ولا كرم ولا حق ولا لؤم من هذا الباب لانها
للاخبار لا للانشاء قوله فنها هم وبئس وشرطهما ان يكون الفاعل معرفا باللام الى آخره) وانما فعلوا ذلك لما
فيه من معنى الابهام او لا يقع في النفس منه موقعا ليس لما وقع مفسرا من اول الامر ثم يفسر بعد ذلك
فان الشيء اذا ابهى او لا ثم فسر كان اوقع في النفس من وقوه مفسرا او لا وليس التعريف
في فاعله تعريف واحد معهود وانما هو لتعريف المعهود في الذهن وذلك مبهم ومن ثم توهم كثير
من التحوين انه للعموم وليس الامر على ذلك اذ لا يفسر العموم بالواحد ولا بثنى ولا يجمع والمفسر
هذا بالواحد وثنى وجمع دل على انه ليس للعموم والمضاف الى المعرف باللام كذلك والمضمر المميز

والتالث طفق و كرب و جعل و اخذوهى مثل كاد* و اوشك و هى مثل عسى و كاد فى الاستعمال * فضلا التعجب ما وضع لانشاء التعجب و هى صيغتان ما أفعله و أفضل به و هى غير متصرفة مثل ما احسن زيدا و احسن زريسا لا يبينان الا ما بينى منه افضل التفضيل* و يتوصل فى المنع بمثل ما اشد استخراجه و اشد استخراجه

مية يرح * و لولا انهم فهموا ان المعنى الاثبات فيؤدى الى ان المعنى ان ريس الهوى يرح اى يزول ولكن بعد طول مدة لم يكن لخطبتهم اياه معنى وليس ما احتجوا به بشئ اما قوله تعالى (وما كادوا يفعلون) فعلى معنى انهم ما قربوا ان يفعلوا قبل الذبح والذى يقرره ما سبق من نعمتهم فى قولهم (اتخذنا هزوا) و قولهم (ادع لنا ربك بين لنا ما هى ان البقر تشابه) و هذا التعنت دأب من لا يفعل ولا يقارب ان يفعل و فعلهم بعد ذلك لا ينافى نفي مقاربتهم الفعل قبله فانه قد يلجئ من ذلك دأبه الى الفعل و لولا ما دل على الذبح من قوله فذبحوها وشبهه لم يفهم من نفي الفعل الانفى المقاربة ثم لا يتكرونا ان العرف فى مثل ذلك جرى عليه نحو ذلك فى المعنى فاذا قيل ما كاد زيد يسافر فعناه سافر بعد ان لم يقارب ذلك وهو الذى غرهم حتى توهموا انه صار للاثبات * و اما قول ذى الرمة لم يكدر ريس الهوى فلا ينبغي ان يحمل على التلط الا ترى الى قوله تعالى (او كظلمات فى بحر لجى يمشى) و لو جعل هذا على معنى انه يراها لفسد المعنى ويكون مثل قولك ظلمة عظيمة ليس فوقها ظلمة لشدتها اذا اخرج الانسان يده يراها وهذا ظاهر الفساد فوجب حمله على نفي المقاربة اى اذا اخرج يده لم يقارب رؤيتها وهذا ابلغ من نفي نفس الرؤية لانه اذا انتفت المقاربة للرؤية كانت الرؤية ابعده * و اما قول ذى الرمة فلا ينبغي ان يخطأ بل يحمل قول ذى الرمة على هذا المعنى فيكون قصده انه اذا غير الهجر المحبين لم يقارب حبي التغيير و هذا ابلغ من نفي نفس التغيير لانه اذا اتنى مقارنة التغيير كان التغيير ابعده من خطأ فذهب مذهب من استدل بقوله تعالى (وما كادوا يفعلون) فى انها للاثبات فالدليل على الجميع ناهض و اما من فرق بين الماضى والمستقبل فلما رآه من قوته فى قوله تعالى (وما كادوا يفعلون) و بعده فى قوله لم يكديرها و قد اورد عليهم ان قوله لم يكديرها بمعنى ما كاد فيلزمكم ان يكون للاثبات وفيه فساد المعنى المتقدم ولا يلزمهم ذلك لانه فى سياق الشرط و ما فى سياق الشرط معناه الاستقبال و ان كان قبله بمعنى المضى فبطل اراد ذلك عليهم فبين انه داخل فيما قصدوه من الاستقبال قوله و التالث طفق و جعل و كرب) و اخذ معنى التالث بما هو لد نواخير على سبيل الاخذ الا ترى انك اذا قلت جعل زيد ايقول فعناه اخذ فى القول قوله و هى مثل كاد) يعنى فى الاستعمال بالفعل المضارع من غير ان وقوله فى اوشك و هى مثل عسى و كاد) يعنى فى الاستعمال فتستعملها على المذهبين فى عسى فى اثبات المنصوب و حذفه فنقول اوشك زيدان يمحى و اوشك ان يمحى زيد و كاستعمال كاد فنقول اوشك زيد يمحى قال * فضلا التعجب ما وضع لانشاء التعجب) فقل قولك تعجبت و عجبت ليس من افعال التعجب لانها ليست لانشاء و اما افضل التعجب الذى بوبله ما وضع لانشاء التعجب (و هى صيغتان ما أفعله و أفضل به) نحو ما احسنه و احسن به (و هى غير متصرفة) يعنى انها لا يكون منها مضارع ولا امر ولا نهى و اما لم تنصرف لانها لما تضمنت معنى الانشاء اشبهت الحرف فامتنعت من التصرف لذلك كسمى قوله و لا يبينان الى آخره) و قد تقدم شروط ذلك بعلمها فلا معنى لامادتها كائهم لما قصدوا المبالغة بالتعجب اجره و فيما جرى فيه افضل التفضيل لاتفاقهما فى المبالغة قوله و يتوصل فى المنع بمثل ما يتوصل به الى التفضيل فقالوا (ما اشد استخراجه و اشد استخراجه) كقالت زيد اشد استخراجه و كذلك

وقسم لا يجوز وهو مافى اوله ما خلافا لابن كيسان فى غير مادام وقسم مختلف فيه وهو ليس * افعال المقاربة ما وضع لدنو الخبر رجاء أو حصولا أو اخذافيه * فالاول عسى وهو غير متصرف تقول عسى زيد أن يخرج وعسى أن يخرج زيد وقد يحذف أن * والثانى كاد تقول كاد زيد يجرى وقد تدخل أن واذا دخل النفي على كاد فهى كالافعال على الاصح وقبل يكون للاثبات وقبل يكون فى الماضى للاثبات وفى المستقبل كالافعال تمسكا بقوله تعالى (وما كادوا يفعلون) ويقول ذى الرمة اذا غير الهجر الحسين لم يكذب * رئيس الهوى من حب مية يرح *

عليها كغيرها من المنصوبات * وقسم لا يجوز وهو ما اوله ما وما فى اوله ما قد تكون نافية فى مثل ما برح فيكون المانع ما يلزم من تقديم مافى حيز النفي عليه وقد تكون مصدرية وهى فى مادام خاصة فيتنع ما يلزم من تقديم مافى حيز الصلة على الموصوف وخالف ابن كيسان فى غير مادام مما اوله ما فلا تكون الا النافية ورأى انه لما امتزج مع الفعل وصار بمعنى الثبوت صار كأنه بمعنى ثبت فلاننى محقق يلزم تقديم مافى حيزه عليه واما مادام فلم يخالف فيه لتحقيق المصدرية * وقسم مختلف فيه وهو ليس فى راعى الفعلية فيه جواز التقديم ومن راعى معنى النفي فيه منع التقديم والصحيح الاول لما ثبت فى مثل قوله تعالى (الا يوم يأتيهم ليس مصروفا عنهم) واذا تقدم معمول العامل جاز تقديم العامل ايضا قال * افعال المقاربة ما وضع لدنو الخبر رجاء أو حصولا أو اخذافيه هذه الافعال فى التحقيق من اخوات كان وذلك لانها لتقرير الفاعل على صفة على سبيل المقاربة من رجاء أو حصول أو اخذافيه قد دخل على مبتدأ والخبر لا عطاء الخبر حكم معناها من مقاربة مخصوصة * وانما بوب لها لالتزامهم فى خبرها ان يكون فعلا مضارعا لغرض وقد جاء قوله * وما كدت آتيا على الاصل * فالاول (يعنى الموضوع) للرجاء عسى وهو غير متصرف لتضمنه معنى الانشاء فاشبه الحرف من حيث ان معانى الانشاء اصلها ان تكون بالحروف واسمها لما على ضربين * احدهما ان تقول عسى زيد ان يخرج فتذكر لها مرفوعا ومنصوبا ويشترط فى منصوبها ان يكون ان مع الفعل وانما التزموا فيها ان مع الفعل تقريرها لمعناها فى الترجيح لانه لا يكون الا فى المستقبل فقصدها ان يعبروا عنه بما يطابقه * والثانى ان تقول عسى ان يخرج زيد فجعل ما كان منصوبا فى موضع رفع وتستغنى عن المنصوب كما استغنوا فى قولهم علمت ان زيدا قائم من الخبر من حيث اشتمل على المقصود من منسوب ومنسوب اليه * ومن قال فى علمت ان الخبر محذوف فلا بعد ان يقول مثله ههنا واما اذا وقع الفاعل مضمر فقد تقدم مافيه من الخلاف فى المضمرات قوله وقد تحذف ان (تشيها لها بكاد لمشابهتها لها فى باب المقاربة كما شبهت بها فى جواز ادخال أن * والثانى كاد) يعنى الثانى من الثلاثه الاول وهو ما كان لدنو الخبر على سبيل الحصول تقول كادت الشمس تقرب تريد ان دنوها من اغروب قد حصل والتزموا فى خبرها ان يكون فعل حال تقرير الما يقتضيه معناها من مقاربة الحصول قوله واذا دخل النفي على كاد فهى كالافعال على الاصح * واختلف الناس فى كاد اذا دخل عليها النفي فقال قوم يكون معناها للاثبات ماضيا كان او مستقبلا وقال قوم يكون معناه فى الماضى للاثبات وفى المستقبل كالافعال * وقال قوم هو كالافعال وهو الصحيح الذى يدل عليه علمنا بأن كل فعل لم يدخل عليه حرف نفي فمعناه على حسب ما وضع له فاذا دخل عليه النفي كان نفي ذلك المعنى عن نسب اليه وهذا معلوم من لغتهم فوجب ان يندرج كاد هذا فى الامر العام المعلوم من لغتهم * وشبهة من قال انها للاثبات اما فى الماضى فقوله تعالى (قد يحوها وما كادوا فعلن) وقد ذبحوا * واما فى المستقبل فتحطئة الشعراء ذا الرمة فى قوله * لم يكذب رئيس الهوى من حب

وأصبح وأضحى لاقتزان مضمون الجملة بأوقاتها وبمعنى صار وتكون تامة . وظل وبت لاقتزان مضمون الجملة بوقتيهما وبمعنى صار . وما زال وما انفك وما فتى وما برح لاستمرار خبرها لفاعلها مذ قبله ويلزمها النفي . ومادام لتوقيت أمر بمدة ثبوت خبرها لفاعلها ومن ثمه احتياج الى كلام لانه ظرف . وليس لنفي مضمون الجملة حالا وقيل مطلقا ويجوز تقديم اخبارها كلها على اسمائها وهي في تقديمها عليها على ثلاثة أقسام قسم يجوز وهو من كان الى راح

قوله وأصبح وأضحى وامسى لاقتزان مضمون الجملة بأوقاتها) يعنى انها تدخل تنفيدا هذا الخبر لهذا الفاعل في هذه الاوقات الخاصة التى هى الصباح والضحى والمساء وتكون تامة بمعنى دخل في الصباح والضحى والمساء فلا تحتاج الى منصوب كقولك اصبحنا وضحينا وامسينا اى حصلنا في هذه الاوقات وبمعنى صار وقد تقدم قوله وظل وبت لاقتزان مضمون الجملة بوقتيهما) كما تقدم في أصبح وأضحى وامسى فظل باعتبار النهار وبت باعتبار الليل فاذا قلت ظل زيد سائرا اى ثبت له ذلك في جميع نهاره وبت زيد سائرا اى ثبت له ذلك في جميع ليله وبمعنى صار وقد تقدم قوله وما زال وما انفك وما فتى وما برح لاستمرار خبرها لفاعلها مذ قبله) يعنى ان معناها ان هذا الخبر حاصل للفاعل على سبيل الاستمرار مذ كان قابلا له في المدة لانه لا يفهم من قول القائل ما زال زيد اميرا انه كان كذلك في اول وجوده ويلزمها النفي فيقال ما زال زيد اميرا وكذلك باقيا لان معناها نفي فلو استعملت من غير النفي لانتقض المعنى فلما دخل النفي على النفي صار المعنى الاثبات فكان النفي على النفي مقصودا في افادته الاثبات وانه ما انتفى لانه اذا ثبت ولم ينف استمر وهو المقصود بمعناها بخلاف مجرد معنى الثبوت فانه لا يلزم منه الاستمرار وقد خطئ ذوالرمة في قوله * حراجيج ماتفك الامناخة * على الخسف اوزمى بهابلا قفر * لانه لا يقال كان زيد الامالا فهذه اجدر * واجيب بأنه لم يجز الا بقوله على الخسف فيكون المعنى انها مستمرة على الخسف وهو اسوأ الاحوال في كل حال الا في حال كونها مناخة فيكون مثل قولك لا يزال زيد شجاعا الا ماشيا فعلى هذا تكون الاناخة بمعنى ابراك الابل من قولهم نخ عند قصدهم اناخته وعلى الخسف يتعلق بمحذوف لانه الخبر ويكون نصب مناخة على انه حال لا خبر والاستثناء مفرغ كما تقول جئت الا راكبا ويضعف من جهة ان عامله ظرف متأخر عنه فيكون مثل زيد قائما في الدار وهو ضعيف * وعلى القول المردود يكون على الخسف متعلقا بمناخة ما على معنى ان اناختها على الخسف عوض من اناختها على الارض كقوله * نحية بينهم ضرب وجيع * واما على معنى الالتزام والاهانة والا ذلان كما تقول انخته على كذا اى الزمته اياه قوله ومادام لتوقيت امر بمدة ثبوت خبرها لفاعلها فاذا قلت اكرمك مادمت قائما فعناء ذكر توقيت الاكرام بثبوت الخبر لهذا الفاعل ومن ثمه احتياج الى كلام لانه ظرف والظرف فضلة فلا بد معه من كلام من جملة اسمية او فعلية لفظا او تقديرية كغيره من الفضلات قوله وليس لنفي مضمون الجملة حالا وقيل مطلقا) فاذا قلت ليس زيد عالما فعناء حصول هذه الصفة منفية عن هذا الفاعل * ثم اختلف هل يقتضى وضعها نفي الحال خاصة او للاطلاق واكثرهم على انها لنفي الحال ثم شرع يذكر احكام هذه الاخبار باعتبار التقديم والتأخير فقال * ويجوز تقديم اخبارها كلها على اسمائها) ولا اشكال في ذلك اذ ليس فيه التقديم المنصوب على المرفوع فيما عامله فعل * واما تقديم الاخبار عليها انفسها فهى في ذلك على ثلاثة اقسام * قسم يحوز وهو من كان الى راح) يعنى باعتبار الترتيب التقدم لانها افعال صريحة ولا مانع فيجاز تقديم المنصوب

الافعال الناقصة ما وضع لتقرير الفاعل على صفة وهي كان و صار و أصبح وأمسى وأضحى وظل و بات وآض وعاد وغدا وراح ومازال وما انفك وما فتئ وما برح ومادام وليس وقد جاء حاجات حاجتك وقعدت كأنها حربة تدخل على الجملة الاسمية لا عطاء الخبر حكم معناها فترفع الاول وتنصب الثاني مثل كان زيد قائما فكان تكون ناقصة لثبوت خبرها ماضيا دائما أو مقطعا وبمعنى صار ويكون فيها ضمير الشأن وتكون تامة بمعنى ثبت وزائدة * و صار الانتقال *

الى ما يتعدى الى واحد وعلمت الشيء بمعنى حرفته في نفسه كذلك ورأيت بمعنى ابصرته كذلك وجدت الضالة بمعنى اصبتها كذلك قال * الافعال الناقصة ما وضع لتقرير الفاعل على صفة لانها كلها اشتركت في ان وضعها على ان تنسب الى الفاعل باعتبار صفة له فلذلك لم يكن بد من الخبر والاخولف مقتضى وضعها ولم يذكر سيويه منها الا كان و صار ومادام وليس ثم قال * وما كان نحوهن من الفعل مما لا يستغنى عن الخبر يعني ما وضع لتقرير الفاعل على صفة قوله وقد جاء حاجات حاجتك يعني وقد استعملت جاء في هذا المعنى بمعنى صار لان المعنى اثبات حصول الفاعل على معنى ما ذكر منصوبا فان جعلت مانافية وجب ان يكون ذلك الشيء تقدم ذكره فيكون المعنى نفى ان يكون ذلك على قدر حاجة المخاطب كما لو كان محتاجا الى غرارة فطلب منه لذلك كيل صبرة فقال حاجات حاجتك بمعنى لم تحصل هذا القدر المحتاج اليه وان جعلت مانافية كان في جات ضمير يعود عليها وصح تأنيده للاخبار عنه بالحاجة كقولهم من كانت امك فيكون المعنى انه احتاج من شيء الى مقدار مخصوص لم يتبين له مقداره فيسأله عن تحقيقه باعتبار مقداره فكأنه قال أى شيء حصل باعتبار حاجتك وقعدت كأنها حربة الضمير في قعدت للشفرة لانهم يقولون ارفع شفرته حتى قعدت كأنها حربة اى صارت قوله تدخل على الجملة الاسمية لا عطاء الخبر حكم معناها (تقرير لما تقدم وتبين لمعنى تلك الصفة في انها تحصل للفاعل على حسب معنى ذلك الفعل من اثبات او نفى او صيرورة او باعتبار زمان مخصوص على ما سياتى فيرتفع الاول ويسمى اسمها وتنصب الثاني ويسمى خبرها * ثم شرع في تبين معانيها باعتبار استعمالها فيما يوجب له وفي غيره ان كان لها فقال * فكان تكون ناقصة) فقدم ما الباب له ثم بين معناها وهو ثبوت خبرها لفاعلها ماضيا ثم الماضي بعد ذلك على ضربين احدهما ان تقصد الدوام كقوله تعالى (وكان الله سميعا بصيرا) والثاني ان تقصد الانقطاع كقول الفقير كان لي مال وتكون بمعنى صار ويكون فيها ضمير الشأن وهذه التي فيها ضمير الشأن هي الناقصة في التحقيق الا انه يشترط ان يكون مرفوعا ضمير الحديث فلا يكون خبرها الاجلة ولا يكون فيه ضمير عائد على المبتدأ فلما انقردت بهذه الصفات جعلت قسما برأسه تقريبا على المبتدئ وتكون تامة بسكت على مرفوعها وهذه ليست من هذا الباب لان مدلولها معنى ينسب الى فاعلها من غير تقييد كأنه قال ثبت او وجد كقوله تعالى (وان كان ذو عسرة يسر) تامة لاستغنائها عن الخبر كما سميت افعال هذا الباب ناقصة لاحتياجها الى الخبر وتكون زائدة وهي التي يكون وجودها وعدمها لا يخل بالمعنى الاصل في الجملة كقولهم لم يوجد كان مثلهم وشبهه وقد قيل ان قوله تعالى (لن كان له قلب) يتوجه على الخمسة * و صار بمعنى الانتقال اى انتقل الفاعل الى تلك الصفة وقد يكون انتقالا باعتبار الحقائق كقولهم صار الطين خزا فلو قد يكون باعتبار العواض نحو صار زيد غنيا وقد يكون باعتبار المكان كقوله صار زيدا الى ع و

ومنها جواز الالفاء اذا توسطت أو تأخرت لاستقلال الجزءين كلما بخلاف باب اعطيت مثل زيد علمت قائم . ومنها انها تعلق مع حرف الاستفهام والنفي واللام مثل علمت أزيد عندك ام عمرو . ومنها انه يجوز أن يكون فاعلها ومفعولها ضميرين لشيء واحد مثل علمتني منطلقا ولبعضها معنى آخر يتعدى به الى واحد فظننت بمعنى اتهمت وعلمت بمعنى عرفت ورأيت بمعنى أبصرت ووجدت بمعنى أصبت *

تنبيهها على انها اذا تقدمت علمت لقوتها بالتقدم واما اذا توسطت او تأخرت ضعفت فاجيز فيها الوجه الآخر وقد نقل جواز الالفاء مع تقدمها وهو ضعيف ولا يستدل بمثله قولهم علمت ان زيدا لقائم فان هذا من باب التعليل لا من باب الالفاء * ومنها انها تعلق ومعنى التعليل ان يمنع اعمالها لعارض لزوما بخلاف الالفاء فان معناه انه يجوز ترك اعمالها لعارض وهو التوسط او التأخر فاذا وقع بعدها حرف الاستفهام كقوله علمت ازيد عندك ام عمرو علقته اي امتنع اعمالها لان ما قبل الاستفهام لا يعمل فيما بعده وان كان في المعنى مرادا ومعناه علمت احدهما بعينه عندك مبهما لان المعنى علمت جواب ذلك وجواب ذلك انما يكون بالتعيين وكذلك علمت ما زيدا بقائم لان ما قبل النفي لا يعمل فيما بعده وان كان المعنى علمت زيدا ليس بقائم وكذلك اذا قلت علمت زيدا منطلقا لان ما قبل لام الابتداء لا يعمل فيما بعده وان كان المعنى علمت زيدا منطلقا ولا يرد على ذلك علمت ان زيدا قائم بالكسر لانه امكن اعمالها بحملها على المفتوحة فتكون مفعولا في موضع نصب فلا يعمل الى التعليل مع امكان الاعمال والتقديم كالاتعلق في علمت زيدا منطلقا لامكان الاعمال مع التقديم * وقد اختلف في تقدير علمت ان زيدا منطلقا فالاكثر على انها باسمها وخبرها سدت مسد المفعولين لان المعنى يقتضى منسوباً ومنسوباً اليه وذلك حاصل * وقال بعضهم بل المفعول الثاني محذوف فاذا قلت علمت ان زيدا منطلقا فالتقدير علمت انطلاقه حاصله ولكنه حذف للعلم به وهذا رأى الاخفش والكسائي * ومنها انه يجوز ان يكون فاعلها ومفعولها ضميرين لشيء واحد مثل علمتني منطلقا اي علمت نفسي وعلمت كذا اي علمت نفسك ومنه لقد رأيتنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم بخلاف غيرها من الافعال فانه اذا كان ذلك عدلوا في المفعول عن الضمير الى لفظ نفس مضاف الى ذلك المضمرة كقوله ضربت نفسي وضربت نفسك * وانما ابدلوا المفعول بلفظ النفس في غير افعال القلوب لما تقرر في المعتاد من ان فعل الفاعل لا يتعلق بنفسه غالبا وانما يتعلق بغيره فلو قالوا ضربتني وضربتك لسبق الى الفهم ماهو الغالب من المغايرة بينهما ولم تقو حركة الضمير رافعة لهذا الالباس مع قيام هذا الغالب فابدلوا المفعول بلفظ النفس اي انا بالمدول عن ذلك الغالب بخلاف باب علمت وظننت فانه ليس الغالب فيها المغايرة بل علم الانسان بصفات نفسه وظنه اياها اكثر فكان ذلك الغالب الذي غير الاصل لاجله متنفيا فجرت هذه على اصلها واستعمال المضمرات في محالها من غير تغيير لها وقد جاءت فقدت وهدمت مجرأة مجرى علمت كقوله * لقد كان لي عن ضربتين فقدتني * وعما الاقوى منهما مترجح * وهو على خلاف القياس المقرر وان كان جاريا على القياس الاصل قوله * ولبعضها معنى آخر الى آخره) قد تقرر ان تعدى الافعال انما كان باعتبار معانيها فعلم ان هذه الافعال انما تعدت الى مفعولين باعتبار ان معناها يقتضى منسوباً ومنسوباً اليه فاذا استعملت بعضها على معنى آخر لا يقتضى الا متعلقا واحداً وجب ان تكون مما يتعدى الى واحد فظننت اذا استعملت بمعنى اتهمت لا تقتضى الا متعلقا واحداً فوحبان تخرج عما نحن فيه

وأنبأونبأ وأخبر وخبر وحدث هذه مفعولها الاول كفعول أعطيت والثاني والثالث كفعولي علمت
افعال القلوب ظننت وحسبت وخلت وزعمت وعلمت ورأيت ووجدت تدخل على الجملة الاسمية
لبیان ماهی عنه فنصب الجزین ومن خصائصها أنه اذا ذکر أحدهما ذکر الآخر بخلاف باب اعطيت *

علم وهذان الفعلان متعديان الى ثلاثة من غير اشكال * وقد اجاز الاخفش اظننت واحسبت واخلت
وازعمت فحكمها عند القائلين بها حكم أعلم واری * واما انبأ ونبأ وأخبر وخبر وحدث فقد ذكرها
التحويون في باب المتعدي الى ثلاثة وهي في التحقيق متعددة الى واحد ولكنها لما استلزمت معنى الاعلام
اجريت مجراه لان الاخبار المستقيم انما يكون عن علم او عن ظن والتحقيق ان انبأ يتعلق بمنبأ لا بنبالان
الفعل نفس النبأ ولا يتعلق بنفسه * الا ترى انك اذا قلت انبأته نبأ او اخبرته خبرا او حدثته حديثا
كان منصوبا على المصدر فاذا ذكرت خصوصية ذلك النبأ والخبر فقلت زيدا قائما او عمرا منطلقا
لم يخرج عن كونه مصدرا كما اذا قلت قعد القر فضاء فكان مصدرا مثله في قعدت فعودا بخلاف اعلم فان
المفعول الثاني والثالث ليسا نفس الاعلام ولا العلم بل متعلق العلم * فان قيل فقتضى ذلك ان يحكى
ما حل محل المصدر كما يحكى ما وقع بعد القول في قولك قلت زيد قائم ولما يحكى دل ذلك على انه ليس
من قبيل ما وقع موقع المصدر * فالجواب انه انما يحكى ما وقع بعد القول من جهة انه يطلق ويراد به
نفس اللفظ فصار حاصله راجعا الى معنى الحكاية اذ المراد تلفظت هذا اللفظ فلو عدل عن ذلك لكان
كذبا * الا ترى انه اذا استعمل بمعنى القول النفسى جرى على هذا النحو فتقول أقول زيدا منطلقا
فنصبهما فكذلك ما وقع من المفعول الثاني والثالث بعد انبأونبأ واخبر لان الانباء والاخبار لا يراد بهما
الا المعنى لا اللفظ فلما كان كذلك اجرى مجرى القول المراد به المعنى لفقدان قصد الحكاية وسماها التحويون
مفعولا تانيا وثالثا على طريق المسامحة لما ذكرناه * وهذه المتعدية الى ثلاثة مفعولها الاول كفعول اعطيت
يعنى ان شئت ذكرته منفردا وان شئت تركت ذكره مع ذكر ما بعده فتقول اعلمت كما تقول اعطيت ولا تذكر ما بعده
وتقول اعلمت عمرا منطلقا ولا تذكر ما قبله كما تقول اعطيت ثوبا ولا تذكر من اعطيته * واما المفعول
الثاني والثالث فكفعولي علمت) يعنى انك اذا ذكرت احدهما فلا بد من ذكر الآخر واذا تركتهما
معاساغ لانهما في المعنى مفعولا علمت * وانما وجب عند ذكر احدهما ذكر الآخر لانهما في المعنى
كالبتداء والخبر فكما انه لا بد من المبتدأ عند ذكر الخبر ومن ذكر الخبر عند ذكر المبتدأ فكذلك هذا بخلاف
مفعولي اعطيت فانهما لا ربط بينهما فلم يلزم من ذكر احدهما ذكر الآخر فكان الاول منهما كالمفعول
الاول في اعلمت والثاني منهما كاللثاني والثالث معافى اعلمت قال * افعال القلوب ظننت وحسبت الى آخرها)
تدخل على الجملة الاسمية لبیان ماهی عنه لان النسبة قد تكون عن علم وقد تكون عن ظن فاذا قصدت
بیان انها عن علم قلت علمت ونحوه واذا قصدت انها عن ظن قلت ظننت ونحوه فبین بعلت ان النسبة
عن یقین فی غرض المتکلم وتین بظننت ان النسبة عن ظن فنصب الجزین لانهما متعلقان لها كما تنصب
بأعطيت ونحوه المفعولين * وقد اختلفت هذه بخصائص * منها انها اذا ذكر احد المفعولين فلا بد
من ذكر الآخر بخلاف باب اعطيت لانهما في المعنى على ما كانا عليه من منسوب ومنسوب اليه فلو اقتصروا
على احدهما لا اخل المعنى بخلاف باب اعطيت فان مفعوليها ايما منسوب ومنسوب اليه فلذلك جاز ذكر
احدهما وترك الآخر * ومنها انه يجوز فيها الالفاء اذا توسطت او تأخرت (لانك اذا الغيت استقل
الجزآن كلاما فكان ذكرها كذكر الطرف في المعنى فاذا قلت زيد ظننت قائم فكانك قلت زيد قائم في ظني
بخلاف ما اعطيت لان مفعوليها لا يستقلان كلاما تعذر النسبة بينهما وقال * اذا توسطت او تأخرت)

ومعتل العين الافصح قبل وبيع وجاء الاشمام والواو ومثله باب اختيار وانقيد دون استخير واقيم * وان كان مضارعا ضم اوله وقطع ما قبل آخره * ومعتل العين تقلب فيه ألفا * المتعدى وغير المتعدى * فالمتعدي ما يتوقف فهمه على متعلق كضرب وغير المتعدى بخلافه كقصود المتعدى يكون الى واحد كضرب والى اثنين كأعطى وعلم والى ثلاثة كأعلم وأرى

التاء فقالوا تعلم وتجاهل لا تلبس تعلم بصيغة مضارع علمت ولا تلبس نجاهل بصيغة مضارع جاهلت قوله ومعتل العين الى آخره) يعنى ان ما اعتلت عينه من الثلاثى الماضى نحو قال وباع ففيه ثلاث لغات قبل وبيع افصحها وقبل وبيع بالاشمام وهو فصيح وقول وبوع بالواو وهو قليل * فاما الياء فلان اصله بيع كرهوا الكسرة على الياء بعد الضم فاسكنوها فلم يمكن بقاء هاء ساكنة مع ضم ما قبلها فكان الاولى تغيير الحركة لتغيير الحرف لانه اقل تغييرا ولانه اخف ثم جعلوا قبل عليه لانهما من باب واحد وكان قلب الواو الى الياء اولى من قلب الياء الى الواو فقد علم بذلك ضعف لغة قول وبوع لانهم جعلوا الاخف على الاثقل * واما الاشمام فللايذان بان اصل الضم في اوائل هذه الافعال قوله ومثله باب اختيار وانقيد الى آخره) يعنى ان افعل وانفعل والمعتل العين اذا ضم ما بعد الساكن وهو ما قبل حرف العلة وكسر ما قبل الآخر في هذا البناء صار اصل قولك في اختيار اختيار وفي انقيد انقيد فلم ان تير وقيد مماثل لقولك بيع في اقتضائه الثلاث اللغات المذكورة فوجب ان تجرى فيها دون قولك استفعل وافعل في مثل استخار واقام لان ما قبل حرف العلة فيهما ساكن في الاصل والضم قبل الساكن فلم يكن مثل بيع في اصله وانما هي ياء مكسورة قبلها ساكن وتلك ياء مكسورة قبلها ضمة فافترقا وحكم الياء المكسورة اذا ساكن ما قبلها وكانت مما يهل لاجلها ان تسكن وتلقى حركتها على ما قبلها فلذلك وجب ان يقال استخير واقيم لغة واحدة اذ لم يوجد فيه مقتضى تلك اللغات قوله وان كان مضارعا الى آخره) لانهم لو اقتصروا على الفتح فيا قبل الآخر لم يفد في مثل يعلم ولو اقتصروا على الضم لم يفد في مثل يخرج قوله ومعتل العين) يعنى في قال وباع في جميع الباب (تقلب) فيه العين (الفا) لانها تحرك وما قبلها مفتوح او في حكم المفتوح فيجب قلبها الفا وكذلك معتل اللام واما معتل التاء فيكون فيه واو اسواء كانت ياء في اسمى فاعله او واو اسواء كانت محذوفة في اسمى فاعله او ثابتة فلذلك تقول في يأس يؤيس وفي بوجل بوجل وفي يبعدو بى يبعدو وبوقى قال * المتعدى وغير المتعدى * فالمتعدي ما يتوقف فهمه على متعلق كضرب وغير المتعدى بخلافه كقصود لان المعاني تقسمت قسمين قسم لا يتعلق له بغير من قام به الفعل وقسم يتعلق لنفسه فالتعلق لنفسه فهو لمتعدى كضرب وقتل فانه لا يعقل ضرب الابتلى وهو يستلزم المتعلق فهذا الضرب هو المتعدى فاذا ذكر ذلك المتعلق سمي مفعولا به وما يعقل من غير متعلق كقيام وقعدوا اجر واصفر فهو الذى يسمى غير متعد * ثم المتعدى قد يتعلق بواحد ويسمى متعديا الى واحد كضرب وقد يتعلق باثنين فيسمى متعديا الى اثنين كأعطى وأعلم * الا ترى ان الاعطاء يتعلق باعتبار عقليته بأمرين احدهما المعطى والاخر الشيء الذى يعطاه ولو رفعت عن الذهن تعلقه بهما او بأحدهما لم يعقل الاعطاء وكذلك علم بمعنى علم النسب فانه يتعلق لنفسه بمنسوب ومنسوب اليه لان ذلك من معقول النسب * وقد يتعلق بثلاثة كأعلم وارى الا ترى ان اعلم يتعدى بالهزة عن علم المتعدى الى اثنين وزيادة هذه الهزة توجب للفعل المعنى الذى وضعت له وهو زيادة مفعول هو في المعنى مصير لقيام ذلك الفعل به فاذا قلت اعلمت زيدا اغناه صيرت زيدا مالما وقد علم ان العلم يتعدى الى مفعولين فقد صار باعتبار الهزة يتعلق بمصير وباعتبار العلم يتعلق بمنسوب ومنسوب اليه فصار تعلقه بثلاثة وكذلك ارى من رأى بمعنى

فان كان بعده ساكن وليس رباعي زدت همزة وصل مضمومة إن كان بعده ضمة ومكسورة فيساواه مثل
اقتل واضرب واعلم وان كان رباعيا مفتوحة مقطوعة * فعل مالم بسم فاعله هو ما حذف فاعله * فان
كان ماضيا ضم اوله وكسر ما قبل آخره وبضم الثالث مع الهمزة والثاني مع التاء خوف اللبس

لام الامر ومن ثم توهم الكوفيون انه معرب ولذلك وجب ان تقول اضرب بسكون الباء وارم واغز
واخش بحذف حروف العلة واضربوا واضربوا واضرب في بحذف النون قوله فان كان بعده ساكن (يعنى
انك اذا حذف حرف المضارعة فلا يخلو اما ان يكون بعده في المضارع ساكن وليس رباعي اولا فان
كان الاول زدت همزة وصل ليتوصل بها الى النطق بالساكن مضمومة ان كان بعد الساكن ضمة رفعا
للبس على تقدير الفتح وطلباً للتحفة بالاتباع على تقدير الكسر لانهم لو قالوا اقتل لاتلبس بالمضارع ولو
قالوا اقتل لكان مستقلاً وكسروها فيما سواه لانهم لو ضموا في مثل اضرب لاتلبس بالماضي الرباعي
للم بسم فاعله ولو ضموا في مثل اعلم لاتلبس بمضارع مالم بسم فاعله ولو قهوا في اضرب لاتلبس بالامر
من الرباعي ولو قهوا في اعلم لاتلبس بالماضي الرباعي فتعين الكسر * فان كان رباعيا بالهمزة وهو الذى
قصد بقوله رباعي في مثل قولك يعلم ويرسل جاؤا بالهمزة المحذوفة من المضارع لزوال المقتضى لحذفها
* الا ترى ان اصل قولك يعلم ويرسل يؤمرسل كما تقول دحرج يدحرج لان حروف المضارع
هى حروف الماضى بعد حرف المضارعة وانما حذفوها في المضارع لان منه اعلم وارسل واصله أعلم
وارسل فكرهوا اجتماع الهمزتين في كلمة واحدة فحذفوا الثانية تخفيفاً ثم اجروا حروف المضارعة
كلها مجرى واحداً لانه باب واحد فلما حذفوا حرف المضارعة لبناء صيغة الامر زال موجب حذف
هذه الهمزة فوجب الاتيان بها اجراء للكلمة على اصلها الا ترى انهم لو لم يردوها لاقتضى ان يردوا غيرها
مثلها لانهم لو كسروها لاتلبس بالثلاثى * الا ترى انهم لو قالوا من اضرب يضرب اضرب بكسر
الهمزة لم يعلم امن اضرب هو ام من ضرب ولا وجه للضم لما تقدم والذى يدل على انهم
اتوا بهذه الهمزة لزوال المقتضى لحذفها مجتهد بها في صيغة الامر من يريد ويبعد ويرى وان لم يكن
بعد حرف المضارعة ساكن لانه لو كان الاتيان بها لغرض النطق بالساكن لم يكن للاتيان بها في ذلك
معنى فان لم يكن بعده ساكن نطق به على ما هو عليه لاستغنائهم عن الهمزة لتحركه على أى وجه كان
من صحيح او معتل كما في قولك من يدحرج دحرج وكقولك من يعلم تعلم ومن يقي وتقي ويرى قه وفه وره
والتزموا هاء السكت في مثل ذلك اذا وقفوا لما يلزمهم لو لم يأتوا بها من الابتداء بساكن والوقوف على
متحرك قال * فعل مالم بسم فاعله هو ما حذف فاعله الى آخره (كل فعل حذف فاعله فهو فعل مالم بسم فاعله وقد
تقدم مايقام مقام الفاعل وهو الذى يسمى مفعول مالم بسم فاعله والفرض هنا ذكر ما يلزمه من التغير
عند بناءه للمفعول فان كان ماضيا ضم اوله وكسر ما قبل آخره نحو ضرب وقتل ودحرج * وانما ضموا
اوله لينبها على انه من قبيل هذه الصيغة اذ لو اقتصرنا على الكسر لم ينفذ في مثل علم ولو اقتصرنا
على الضم لاتلبس في باب اعلم بالمضارع لو قالوا اعلم فتبينت فائدة الضم والكسر معا قوله ويضم
الثالث مع الهمزة والثاني مع التاء خوف اللبس) يعنى ان نحو انطلق واقتدر واستخرج اذ انبنى لذلك
ضم ما بعد الساكن مع الهمزة فيقال انطلق واقتدر واستخرج لانهم لو اقتصرنا على ضم الهمزة وهى
همزة وصل تحذف في الدرج لاتلبس حينئذ بصيغة الامر في مثل قولك الا استخرج فضموا ما بعد
الساكن ليرتفع هذا اللبس وكذلك ضموا ما بعد التاء في مثل تعلم وتجاهل لانهم لو اقتصرنا على ضم

والاقالفاء ونجى اذامع الجملة الاسمية موضع الفاء وإن مقدرة بعد الامر والنهى والاستفهام والتمنى والعرض اذا قصدت السببية نحو أسلم تدخل الجنة ولا تكفر تدخل الجنة وامتنع لا تكفر تدخل النار خلافا لكسائى لان التقدير إن لا تكفر * مثال الامر صيغة يطلب بها الفعل من الفاعل المخاطب بحذف حرف المضارعة وحكم آخره حكم المجزوم

قدرته بنفسه هو الجواب تحقق تأثير حرف الشرط فيه للاستقبال فيتمين حذف الفاء فلذلك جاز الامر ان في الموضعين قوله والاقالفاء (يعنى وان لم يكن من القسم الاول ولا الثانى فتعين الفاء لتعذر تقدير تأثير حرف الشرط في غير القسمين الاولين الواجب والجاز كالامر والنهى والجملة الاسمية والفعلية الماضية المحققة والمستقبل بغير حرف الشرط كقوله ان اكرمتنى فلن اكرمك وان اكرمتنى فسوف اكرمك وكذلك الداخل عليه حرف الحال وكذلك ليس وعمى وان كانتا فعلين لتعذر تأثير حرف الشرط * اما ليس فليكونها في الحال * واما عمى فلخروجها عن معنى الزمان او لخروجها معا عن معنى الزمان وان لم يقل ان ليس لنفي الحال * واما قوله تعالى (واذا ما غضبوا هم يغفرون) * والذين اذا اصابهم البغي هم ينتصرون) فلا استعمالها لمجرد الزمان كقوله تعالى (والليل اذا بعثى) * واما قوله تعالى (واذا تلى عليهم آياتنا بينات ما كان يحتملهم) فيحوز ان تكون كذلك ويحوز ان تكون لتقدير قسم محذوف كانه قيل والله كقوله تعالى (وان اطعموهم انكم لمشركون) ولولا ذلك لوجب دخول الفاء لامتناع ان اكرمتنى سأكرمك ونحوه فلو لا تقدير القسم لم يحز قوله ونجى اذامع الجملة الاسمية موضع الفاء (كقوله تعالى (اذا هم يقنطون) بمعنى فهم يقنطون قوله وان مقدرة بعد الامر والنهى والاستفهام والتمنى والعرض اذا قصدت السببية) اى تجزم ان مقدرة بعد هذه الاشياء اذا قصد معناها وهو ان يكون الاول سببا للثانى فان لم تقصد السببية فلا جرم لتعذر تقديرها فترفع * اما على الاستيناف كقولهم لا تذهب به تغلب عليه * واما على الصفة كقوله تعالى (فهب لى من لدنك وليا يرثنى) * واما على الحال كقوله تعالى (ثم نذرهم فى خوضهم يلعبون) وانما صح تقدير ان لما علم من ان هذه الامور الخمسة فيها معنى الطلب والطلب لا ينك عن سبب حائل للطلب عليه فوجوده مسبب عنه واذا كان ذلك مفهوما من الا وامر وذكر المسبب اغنت هذه القرينة عن ذكر حرف الشرط والسبب لما كانت تلك دالة عليها ولذلك لم يقع الجزم فى النفي لانه خبر محض والاخبار لا يلزم ان تكون لتعصيل مسبب عنها بل قد تكون لغرض اطلاع المخاطب على ذلك خاصة ويجب عندها التحقيق ان يكون فعل الشرط على حسب القرينة فى الاثبات والنفي فلا يجوز لا تكفر تدخل النار لان القرينة فى الكفر فاذا قدرت السبب كذلك صار التقدير فائقا ان لا تكفر تدخل النار وهو فاسد وكذلك لا تمدن من الاسديا كلك خلافا لكسائى فانه اجاز مثل ذلك اعتمادا منه على انضاح المعنى فى مثله والاول اصوب قال * مثال الامر * قوله صيغة يطلب بها الفعل من الفاعل المخاطب بحذف حرف المضارعة) وهذا حد لما يسميه النحويون والاصوليون صيغة امر ولا يعنون بصيغة الامر ما يدل على الطلب مطلقا وانما ارادوا نوعا من صيغة وخصوه بهذا اللقب لفيلته فيه وهو كل ما يطلب به الفعل من المخاطب الفاعل بحذف حرف المضارعة فيخرج ليفعل زيد كذا لانه ليس للفاعل المخاطب ويخرج لتفعل كذا لانه ليس بحذف حرف المضارعة وان كان قوامهم لتفعل كذا قليلا ومنه القراءة الشاذة فى قوله تعالى فذلك فلتفرحوا بالثناء قوله وحكم آخره حكم المجزوم) يعنى انك تعامله بمعاملة المجزوم وان لم يكن مجزوما عند البصريين لزوال مقتضى الارباب عنه وهو حرف المضارعة ولكنهم مالموه معاملة المجزوم فى الصورة لموافقته معنى ما فيه

والا نهى المطلوب بها الترك وكلم المجازاة تدخل على الفعلين لسببية الاول ومسيبية الثاني وبسبب
شرطا وجزاء فان كانا مضارعين أو الاول فالجزم وان كان الثاني فالوجهان وان كان الجزاء ماضيا بغير
قدلفظا أو معنى لم تجز الفاء وان كان مضارعا مثبتا أو منفيا بلا فالوجهان

من امر تباله وهى مكسورة ابدافذا دخل عليها الفاء والواو وثم جاز فيها الوجهان كقوله تعالى
وليوفوا ثم ليقتضوا قرى: بهما جميعا بالكسرة على الاصل والاسكان طلبا للتخفيف كما اسكنوا باب كتف
فقالوا كتف * ولا التى لنهى هى المطلوب به ترك الفعل (كقوله تعالى ولا تسرفوا ولا تكون الاجازة
بخلاف التى لمجرد النفي فان تلك لا عمل لها فى الفعل كقوله تعالى (وما لكم لا تؤمنون بالله) وتعرفها بأنها
التى لا تطلب فيها قوله وكلم المجازاة) ما يدخل على شيئين فيجعل الاول سببا للثاني كقولك ان تكرمنى اكرمك ويسمى
الاول شرطا والثاني جزاء فان كان الفعلان مضارعين فليس فيهما الا الجزم كقولك ان تكرمنى اكرمك
وان كان الاول مضارعا ودون الثاني فكذلك وان كان الثاني دون الاول فجاز فيه الجزم والرفع والجزم اكثر
وقد جعل المبرد الرفع فيه شاذا كرفعه اذا كان الاول مضارعا هذا اذا كان مجردا عن الفاء اما اذا جاءت الفاء لم يكن
للشرط فيه عمل * ثم الجزاء باعتبار الفاء ثلاثة اقسام قسم يجب فيه دخوله وقسم يمنع وقسم يجوز فيه الامر ان
* فاما ما يمنع فيه دخوله فان يكون الجزاء ماضيا لفظا او معنى وقصد به الاستقبال بدخول حرف
الشرط كقولك ان اكرمتنى اكرمتك وان اكرمتنى لما اكرمتك كأنهم لما رأوا الجواب يلزم تأثير
حرف الشرط فيه لقلب مضاه الى الاستقبال استغنوا فيه عن الرابطة كقولك ان اكرمتنى اكرمتك وان
اكرمتنى لما اكرمتك لان قولك لما اكرمتك وان لم يكن ماضيا لفظا فهو باض معنى والشرط مؤثر فيه
الاستقبال فهو كالماضى سواء * وانما قال بغير قد يخرج عنه الماضى المحقق الذى لا يستقيم ان يكون للشرط
فيه تأثير كقولك ان اكرمتنى اليوم فقد اكرمتك امس فلو لم يخرج له لدخل فيما لا يجوز فيه الفاء
وهو واجب فيه دخول الفاء وانما وجب فيه دخول الفاء لانه لا يستقيم ان يكون للشرط تأثير
فى معنى الاستقبال فيه لان الغرض به الماضى المحقق فكما وجب دخول الفاء فى الامر والنهى وغيرهما
فلا يستقيم ان يكون للشرط فيه افادة فى معنى الاستقبال فكذلك هذا * والقر موافقه قدلفظا او تقدير
مع الفاء وقد جاء قوله تعالى (ان كان قبضه قدمن قبل فصدت وان كان قبضه قدمن دبر فكذبت) بغير
قدلفظا والفاء لازمة لما ذكرناه * وانما ثبت قد وقدرت ليكون تنبيها على تعذر تأثير الشرط بعدها
لانهما التحقق ان الشئ قد وقع والمشروط متوقع مترقب ولا يستقيم تحقق انه قد وقع مع ترقبه قوله وان كان
مضارعا مثبتا او منفيا بلا الى آخره) وانما جاز الوجهان لصحة تقدير تأثير حرف الشرط فيهما وصحة نفي تأثيره *
وذلك ان النفي بلا ان اجريتها مجرى لن فى اصل وضعها تعذر تأثير حرف الشرط كما تعذر مع لن والسين
وسوف اذ لا يجتمع على الفعل حرفا استقبال فيتعين بهذا التقدير دخول الفاء وان قدرت لاهذه مثلها فى قولك
اريد ان لا تقوم لمجرد النفي صح ان يكون لحرف الشرط تأثير فى الفعل فيمنع دخول الفاء كأنهم لما
قصدها الى نفي الفعل الواقع بعد ان المصدرية جردوا لاه معنى الاستقبال واستعملوها للنفي خاصة
وكانت اولى من لن وما وان * اما لن فلما فيها من التأكيد فكان تجريد مالا تأكيد فيه اقرب * واما
فلكونها الحال * واما لن فلكونها مشتركة او لكونها موافقة لفظ ان او لكونها بمعنى ما * واما المضارع
المثبت فان جعلته خبرا لمبدأ محذوف تعذر تأثير حرف الشرط فيه فيتعين دخول الفاء وايسر بالكثير
لما يلزم من الاضمار من غير حاجة ومنه قراءة حرة ان تفضل احدهما فنذكر احدهما الاخرى وهو قليل وان

وأو بشرط معنى الى أو والعاطفة اذا كان المعطوف عليه اسما ويجوز اظهار أن مع لام كي والعاطفة ويجب مع لافي اللام * ويتجزم بلم ولما ولام الامر ولا في النهى وكلم المجزاة وهى إن ومهما واذا وحاشا وإن ومتى ومن وما وأى وأنى * واما مع كيفما واذا ما فشاذا وإن مقدرة * فلم لقلب المضارع ماضيا ونفيه ولما مثلها وتختص بالاستفراق وجواز حذف الفعل ولام الامر المطلوب بها الفعل

ما ذكر في الفاء وان لم تكن في الواو السببية وتقع في الواجهة السنة تقول اكرمى واكرمك اى تجتمع الاكرامان ومنه قوله * قلت ادعى وادعوان ائدى * لصوت ان بنادى داعيان * ولما تأكل السمك وتشرب اللبن * وما تأتينا وتحدثنا * وانا تأتينا وتحدثنا * ولت لي مالا وافق منه * والا تأتيني وتحدثني قوله وأو تنصب بشرط معنى الى ان او تنصب اذا كان معناها معنى الى ان وقال سيبويه بمعنى الان والامر في ذلك قريب فاذا قلنا بمعنى الى فالكلام في النصب بتقدير ان بعدها على نحو الكلام في حتى واللام وان قلنا بمعنى الا فلا تقتضى الاسم فوجب تأويل الفعل بمصدر ثم يعمل ذلك على ما تقدم قوله والعاطفة اذا كان المعطوف عليه اسما) وشرط النصب بعد حرف العطف ان يكون المعطوف عليه اسما ليصح تقدير ان بعدها لانها التي ثبت تقديرها ناصبة على ما تقدم فوجب عند الحاجة الى التقدير ان يقدر ما ثبت تقديره كقولك يعجبني قيامك ونذهب فنذهب لان التقدير وان تذهب ليصح العطف على الاسم المتقدم بما يحانه في الاسمية قوله ويجوز اظهار ان مع لام كي والعاطفة ويجب مع لافي اللام) اما جواز اظهارها مع لام كي فلغرض الفصل بينها وبين لام الجحود من اول الامر واما مع العاطفة فلغرض الفصل بينها وبين عاطفة صريح الفعل من اول الامر * واما وجوب الاظهار مع لافي اللام فلانهم لا يدخلون حرف الجر على حرف النفي فلو لم يظهر وا أن ههنا لوليت لام الجر لا في النفي وانما لم يدخلوا حرف الجر على حرف النفي لان له صدر الكلام * وانما جوزوا دخول لاهذه جملة صلة لان مثلها في قولك جاءني الذي لا يخرج فلو حذف أن ووليتها حرف الجر كان كحذف حرف الجر عن الموصول وايلانه النفي في الصلة وذلك بمنع * واما بقية المواضع التي ينصب فيها الفعل بتقدير ان فلا يجوز اظهارها في شيء منها كتنى وأو والفاء والواو فلو قلت اسلمت حتى ان ادخل الجنة أو اكرمى فان اكرمك وشبهه لم يجوز * وانما التزموا حذفها في الموضع المذكورة لقيام القرينة الدالة عليها على ما تقدم في تفصيلها مع كون الحذف اخصر فصارت هذه الحروف التي تنصب الفعل بعدها باضمار أن على ثلاثة اقسام قسم يجوز اظهارها وقسم يجب معه وقسم يمنع فذكر الجائز والواجب فعلم ان ما عداهما هو المنع قوله ويتجزم بلم ولما الى آخرها) لم تجزم مطلقا ووضعهما لقلب معنى المضارع ماضيا ونفيه تقول لم يقيم زيد ومعناه ما قام في الماضي * ولما مثلها في ذلك وتختص بالاستفراق الى حين وقتها اى الى حين الكلام بها فاذا قلت ندم زيد ولم ينفعه الندم فلا يلزم استمرار الندم الى حين وقتها اى الى حين الكلام بها واذا قلت ندم زيد ولم ينفعه الندم كان معناه استمرار ذلك الى وقت التكلم بها وتختص ايضا بجواز حذف الفعل تقول خرجت ولما اى ولما تخرج ولما تقول خرجت ولم كأنهم جعلوا ما زاد عليها يوجب مناب المحذوف قوله ولام الامر المطلوب بها الفعل) كقوله تعالى لينفق ذو سعة من سعته ولا تكون الاجازة وتختص بما ليس للمخاطب الفاعل لان المخاطب الفاعل خص بصيغة الامر على ما سأتى وقد جاءت داخلة على المخاطب الفاعل قليلا ومنه القراءة الشاذة في قوله تعالى فبذلك فلتفرحوا وحذفها مع بقاء لفظ المضارع مجزوا بتقديرها شاذ كقوله * محمد فقد نفسك كل نفس * اذا ما خفت

ومن ثم امتنع الرفع في كان سيري حتى ادخلها في الناقصة وأسرت حتى تدخلها وجاز في التامة كان سيري حتى ادخلها وأبهم سار حتى يدخلها * ولا مكي مثل اسلمت لادخل الجنة ولا م الجحود لام تأكيد بعد النفي لكان مثل وما كان الله ليعذبهم والفاء بشرطين أحدهما السببية والثاني أن يكون قبلها أمر أو نهي أو استفهام أو نفي أو تمن أو عرض والواو بشرطين الجمعية وأن يكون قبلها مثل ذلك

* ومثال الحكاية قولك وقد سرت ودخلت فيما مضى سرت حتى ادخل البلد امس اذا قصدت الاخبار عن تلك الحالة الواقعة لغرض الحكاية لها * واما اذا اتفق شرط الاستقبال معها فلا بد أن يكون ما قبلها سببا لما بعدها بخلاف حال الاستقبال فان الامر بين سائقان كأنهم لما استعملوها حرف ابتداء صار ما بعدها مستقلا في الاخبار به فارادوا أن يؤكدوا اتصالها بما قبلها بمعنى السببية لما فقدوا الاتصال اللفظي ومثاله قولهم مرض حتى لا يرجونه فالفعل ههنا فعل حال وما قبلها سبب لما بعدها فاستقامت المسئلة وكذلك قولهم شربت الابل حتى يحى البعير بحر بطنه قوله ومن ثم امتنع كان سيري حتى ادخلها بالرفع لانك اذا جعلت الفعل حالا وجب الحكم به على سبيل الاستقلال وانقطعت الجملة عما قبلها والكلام في كان الناقصة فتبقى بغير خبر فيفسد معناها وكذلك امتنع امرت حتى تدخلها بالرفع لانك اذا جعلته فعل حال وجب أن يكون ما قبلها سببا لما بعدها فتكون حاكما بوقوع السبب شاكا في وقوع السبب لانك استفهمت عنه فاما اذا قلت كان سيري حتى ادخلها وقصدت التامة جاز. الوجهان النصب والرفع لانتفاء مانع الرفع لانه انما كان من حيث احتيج الى خبر فاذا كانت التامة لم تحتاج الى خبر * وكذلك اذا قلت ابهم سار حتى يدخلها يجوز الوجهان لانتفاء مانع الرفع لانه انما استفهم عن السار ولم يشك في السير فحصل السبب محققا فجاز الرفع لذلك بخلاف امرت حتى تدخلها قوله ولا مكي في مثل اسلمت لادخل الجنة ومعناها معنى كي فلذلك سميت لام كي وينصب الفعل بعدها بتقدير ان على ماتقدم قوله ولا م الجحود لام تأكيد بعد النفي لكان مثل (وما كان الله ليعذبهم) لام الجحود لام زائدة للتوكيد ولا تدخل الابد نفي داخل على كان على ما ذكر مثل (وما كان الله ليعذبهم) ولفظها كلفظ لام كي ويفرق بينهما بأن تلك للتعليل وهذه ليست للتعليل وبأن هذه لو اسقطت لم يخل المعنى المراد وتلك لو اسقطت اخلت المعنى وبأن هذه بعد نفي دخل على كان وتلك ليست كذلك قوله والفاء بشرطين أحدهما السببية والثاني أن يكون قبلها أمر أو نهي أو استفهام أو تمن أو عرض * الفاء تنصب الفعل باضمار ان لانها لو نصبت بنفسها لنصب في غير هذا الموضع ولما لم تنصب دل على ان الناصب غيرها ولا ناصب يقدر سوى ماتقدم من ان فاذا قلت اكرمني فاحسن اليك فالمعنى ليكن منك اكرام فاحسان متى فهو في تأويل المصدر لعطفه على المصدر المقدر قبله ولا يقدر الفعل مصدرا الابان او ما او كي ونعذرت كي لتعذر وقوعها بعد الفاء وتعذرت لانها لا تعمل ظاهرة فكيف تعمل مقدرة فتعذرت ان * ولا يستقيم قول من زعم انه منصوب بالفاء لما ذكرناه فان زعم ان ذلك شرط في النصب فلم يعمل في مثل يقوم زيد فاحسن اليه لغوات الشرط فليس بمستقيم لانها ان كانت العاطفة لم يستقم فانها لا تكون عاطفة ناصبة الاعلى تأويلنا وان كانت فاء السببية فهي مع الجملة منقطعة عما قبلها فلا فرق بين ان تكون جملة انشائية او خبرية ولما ثبت من ان فاء السببية تدخل على الاسماء ايضا كقوله تعالى فاتم فيه سواء وشبهه ونواصب الافعال لا دخول لها على الاسماء لانتفاء معناها فثبت ان الفاء لا عمل لها وان العامل ان المقدرة قوله والواو بشرطين الجمعية وان يكون ما قبلها مثل ذلك * والواو حكمها في ان النصب بعدها بتقدير ان تحكم الفاء * وزعم بعضهم انها الناصبة بنفسها والكلام معهم على نحو

و ينتصب بأن ولن واذن وكى وبأن مقدرة بعد حتى ولام كى ولام الجمود والفاء والواو وأوفان مثل ازيد أن تحسن الى وأن تصوموا خير لكم والتي تقع بعد العلم المخففة من المثقلة وليست هذه مثل علمت أن سيقوم وأن لا يقوم والتي تقع بعد الظن فقبها الوجهان * ولن مثل لن ابرح ومعناها نفي المستقبل واذن اذالم يعتمد مابعدها على ما قبلها وكان الفعل مستقبلا مثل اذن تدخل الجنة واذ وقت بعد الواو والفاء فالوجهان * وكى مثل اسلمت كى ادخل الجنة ومعناها السبيبة وحتى اذا كان مستقبلا بالنظر الى ما قبلها بمعنى كى أو الى مثل اسلمت حتى ادخل الجنة وكنت سرت حتى ادخل البلد وأسير حتى تغيب الشمس فان أردت الحال تحقيقا أو حكاية كانت حرف ابتداء فيرفع وتجب السبيبة مثل مرض فلان حتى لا يرجونه

قوله وينتصب بأن ولن الى آخرها ذكر النواصب جملة ثم اخذ يفصلها فلتسكم في التفصيل * فان تنصب متحما بشرط ان لا يقع قبلها فعل على ولا ظن وتنصب جوازا اذا وقع قبلها فعل ظن وهى فيما عدا ذلك غير ناصبة بل مخففة من الثقيلة * مثال الاول قوله تعالى يريدون ان يخرجوا * ومثال الثانى ظننت ان تقوم وان سيقوم * ومثال الثالث علمت ان سيقوم وان لا يقوم قال الله تعالى افلا يرون الا يرجع اليهم قولا لانهما بدفع العلم وقال تعالى وحسبوا ان لا تكون فتنة بالرفع والنصب وسبأتى تحقيق المخففة من الثقيلة وشرائطها في مواضعها * ولن تنصب مطلقا ومعناها نفي المستقبل مثل لافى المعنى الا انها آكد منها تقول لا ابرح فاذا اكدت قلت لن ابرح * واذن تنصب بشرطين * احدهما ان لا يعتمد مابعدا على ما قبلها * والثانى ان يكون الفعل مستقبلا ومعناها الجواب والجزاء تقول لمن قال انا آتيك اذن احسن اليك فقوله اذن احسن اليك جواب لقوله انا آتيك وجزاء له على آتيانه فان فقد من هذين الشرطين شرط بطل النصب كقولك انا اذن احسن اليك فقد انتفى ههنا احد الشرطين وهو انتفاء الاعتماد لانه قد اعتمد مابعد اذن على ما قبلها * ومثال فقد ان الشرط الاخر قولك لمن يحدثك اذن اظنك كاذبا لا تنصب لفقدان احد الشرطين وهو الاستقبال لان اظنك فى معنى الحال فان كان قبلها واو اوفاء فالوجهان الا ان الالتفات اكثر لحصول الاعتماد وبه جاء القرآن قال الله واذن لا يلبثون فاذن لا يؤتون وقد جاء واذن لا يلبثوا فى غير السبعة ووجهه ان الفعل مستقل مع فاعله من غير نظر الى حرف العطف المعتمد * وكى تنصب ومعناها السبيبة اى تدل على ان ما قبلها سبب لما بعدها وقد اختلف هل هى ناصبة بنفسها او باضمار أن والصحيح انها ناصبة لحصول الاتفاق على انها ناصبة فى مثل قولهم اسلمت لكى ادخل الجنة * وحتى تنصب الفعل باضمار ان لانها اعنى الناصبة حرف جر فاذا وقع الفعل بعدها وجب ان يقدر اسما ليصح دخولها عليه ولا يصح ذلك الا بأن أو ما أو كى ولا تصح ما لانها لا تنصب ظاهرة فكيف تنصب مقدرة ولا ينبغي ان تكون كى لانه لم يثبت تقديرها وثبت تقدير أن ولانه يعذر تقديرها فى مثل اسير حتى تغيب الشمس لفساد المعنى فتعينت ان * ومن شرط النصب ان يكون الفعل مستقبلا بالنظر الى ما قبله (يعنى انها تنصب بشرط ان يكون الفعل مترقا بالنظر الى ما قبله ولا يلزم ان يكون مترقا عند الاخبار به الا ترى انك تقول سرت اسر حتى ادخل البلد اذا قصدت الاخبار عن الدخول المترقب عند ذلك السير ولم يتعرض لحصوله وانما قصدت الاخبار بالسير لدخول مترقب فتبين ان الاعتبار كونه مترقا بالنظر الى ما قبله وتكون بمعنى كى غالبا مثل قولك اسلمت حتى ادخل الجنة وبمعنى الى ان كقولك اسير حتى تغيب الشمس فان فقد شرط الاستقبال بطل النصب وصارت حرف ابتداء ويكون الفعل بعدها المقصود به الحال تحقيقا او حكاية * مثال التحقيق قولك سرت حتى ادخل البلد فانت فى حال الدخول مخبر عن الدخول الواقع

ولا يعرب من الفعل غيره اذا لم يتصل به نون تأكيد ولا نون جمع المؤنث واعرابه رفع ونصب وجزم
 * فالصحيح المجرد عن ضمير بارز مرفوع للثنائية والجمع والمخاطب المؤنث بالضممة والفتحة والسكون مثل
 يضرب والمتصل به ذلك بالنون وحذفها مثل يضربان ويضربون وتضربين والمعتل بالواو والياء
 بالضممة تقديرًا والفتحة لفظًا والحذف والمعتل بالالف بالضممة والفتحة تقدير أو الحذف *
 ويرتفع اذا تجرد عن الناصب والجازم نحو يقوم زيد

الاصل والرابعى فرع فجعل الاصل والفرع للفرع * واما لان الرباعى اقل فجعل الضم للاقل لانه
 اقل وترك الفتح للاكثر لانه اخف ائلا يكثر الثقل لو اعطوا الكثير الضم * ولا يرد على ما ذكرناه
 الا قولهم اهرق بهريق واسطاع بسطيع فجاء حرف المضارعة مضموما مع ان الفعل اكثر من اربعة *
 والجواب عنه انه في الحقيقة رباعى وان اصل اهرق اراق واسطاع هو اطاع فزيدت الهاء والسين
 على غير قياس فبقى الفعل على اصله * الا ترى ان هذه الازنة ليست من ابناء الفعل مع ان المعنى
 على الرباعى فلذلك لم يعتد بها قوله ولا يعرب من الفعل غيره اذا لم يتصل به نون تأكيد ولا نون
 جمع المؤنث * انما لم يعرب اذا اتصل به نون تأكيد لانه لو اعرب على ما قبل النون لالتبس من هوله ولو
 اعرب على النون لكان اعرابا على ما شبه التنوين فكان ذلك مانعا من اعرابه * وانما لم يعرب اذا اتصل
 به نون جاعة مؤنث لانه لو اعرب بالحركات لكان على خلاف قياسه ولو اعرب بالنون لادى الى الجمع
 بين ضميرين او نونين مع مخالفة اخواته فلذلك بنى واعرابه رفع ونصب وجزم ولا يدخل فيه جر لامتناع
 معانى عوامل الجرف فيه فجعل الجزم عوضا منه قوله * فالصحيح المجرد عن ضمير بارز مرفوع للثنائية والجمع
 والمخاطب المؤنث بالضممة والفتحة لفظًا والسكون مثل يضرب) تبين لتفصيل انواع الافعال باعتبار
 الاعراب لان لفظه مختلف في انواعها كما اختلف في انواع الاسماء فقما نحو تبينه في الاسماء وبين
 اللفظ والتقديرى فى كل واحد منهما سهولة امره فكل فعل صحيح مجرد عن ضمير بارز مرفوع
 فرفعه بالضممة ونصبه بالفتحة وجزمه بالسكون كقولك هو يضرب ولن يضرب ولم يضرب ولا يكون
 هذا الضمير البارز المرفوع فى مضارع الا لثنائية والجمع والمخاطب المؤنث وانما ذكر تبينا لمحاله قوله
 والمتصل به ذلك) يعنى المتصل به بارز ضمير المرفوع على اختلاف انواعه يرتفع بالنون وينصب
 ويجزم بحذفها كقولك هما يضربان وهم يضربون وانت تضربين ولن يضربا ولن يضربوا ولن
 تضربى وكذلك الجزم وانما اعرب هذا بالنون لانه وافق صورة الثنائية والجمع فى الاسماء * الا ترى
 ان قولك يضربان ويضربون مثل قولك ضاربان وضاربون واما تضربين فليشبهه يضربان ويضربون
 من حيث جاء الضمير فيه بارزا حرف علة فاشبهه بضربان ويضربون فأجرى مجراه * قوله والمعتل بالواو
 والياء بالضممة تقديرًا والفتحة لفظًا والحذف لانه استقلت فيه الضمة على الواو والياء لفظا كما ذكر فى باب
 قاض فى الاسماء ولم تستقل الفتحة فجاءت لفظا وانما كان الحذف فى الجزم لانهم لما ثبت فى كلامهم
 ان يجعلوا الجزم فى غير هذا المحل حذف ما هو آخر المرفوع فى مثل قولك يضربان ومثل قولك
 يضرب فى حذف الضمة ولم تكن آخر هذا الا حرف علة ساكنا جعل جزمه بحذفه * قوله والمعتل
 بالالف بالضممة والفتحة تقديرًا على ما ذكره فى باب عصا (والحذف) فى الجزم على ما ذكرناه فى المعتل
 بالواو والياء قوله ويرتفع اذا تجرد عن الناصب والجازم مثل يقوم زيد) هذا اقرب على التعلم
 من قولهم ويرتفع اذا وقع موقع الاسم لانه ترد عليه اعتراضات مشكلة ونحتاج الى الجواب عنها مثل
 قولهم كاد زيد يقوم واوشك يحى واشباههما واذا عرف بتجرده وضح ولم يرد عليه الاشكال

المرفوع المتحرك والواو المضارع ما شبه الاسم بأحد حروف تأيت لوقوعه مشتركا وتخصيصه بالسين
أوسوف فالهمزة للمتكلم مفردا والنون له مع غيره والتاء للمخاطب والمؤنث والمؤنثين غيبة والياء
للفائبات غيرهما وحرف المضارعة مضموم في الرباعي مفتوح فيما سواه

زيد ضرب في موضع ضارب فلما شبه العرب بنى على حركة تنبيهها بذلك على الشبه * وخص بالفتح لانه
اخف الحركات فاذا اتصل به ضمير مرفوع متحرك كقولك ضربت وضربت وضربنا سكن آخره
كراهة اجتماع اربع متحركات فيما هو كالكلمة الواحدة قوله المرفوع احتراز من الضمير المنصوب
كقولك ضربني زيد فانه لا يسكن وقوله المتحرك احتراز من ضمير المرفوع الساكن في مثل الزيدان
ضربا فانه ضمير مرفوع ولكنه غير متحرك فلذلك لم يسكن آخر الفعل * واذا اتصل بهذا الفعل ضمير
جماعة مذكرين عفلاء كان بالواو وكان ما قبلها مضموما وانما ضم لانهم قصدوا بحانسة حرف العلة حركة
ما قبله لما ثبت مراعاتها في قولك ضربني وضربا قصدوا ان تكون كأختيها قال * المضارع ما شبه الاسم
بأحد حروف تأيت (فقوله ما شبه الاسم) يدخل فيه الماضي لانهم يقولون زيد ضرب كما يقولون زيد ضارب
وقوله بأحد حروف تأيت يخرج الماضي لانه لم يشبه الاسم بذلك وانما هي خصائص المضارع قوله
لوقوعه مشتركا وتخصيصه بالسين اوسوف) تبين الجهة التي بها شبه الاسم الا ترى انك اذا قلت يضرب
صلح للحال والاستقبال فاذا دخلت عليه السين اوسوف قلت سيضرب فخصص بغد ان كان شائعا
كما انك اذا قلت رجل فانه صالح لذات زيد وعمرو فاذا قلت الرجل فأدخلت اللام عليه خصصته
بالعهود منهما بعد ان كان شائعا فقد شبه الاسم من حيث الشباع والتخصيص ولهذا المعنى من الشبه
اعطى الاعراب والافعال فيه ليس لعمان تغتور عليه كافي الاسماء فيكون اصلا وانما اعرابه لشبه
لفظي على سبيل الاستحسان في الاصل بخلاف اعراب الاسماء * الا ترى ان صيغ الافعال تدخل
لندل على المعاني المعنوية عليه بخلاف الاسماء فان صيغها واحدة مع اختلاف معانيها قوله فالهمزة
للمتكلم مفردا) تبين المعاني حروف المضارعة واعلام انها لا تكون كذلك الا باعتبار معانيها لان صور بعضها
قد تكون في غير المضارع * الا ترى انك اذا قلت اكرمت فان اوله همزة ولكنها ليست للمتكلم اثبوتها مع
الفائبات والمخاطب فلذلك لا يكون الفعل بها مضارعا (والنون له مع غيره) فقد دخل في ذلك الواحد العظيم
لانه انما يتكلم عنه وعن غيره غالبا (والتاء للمخاطب والمؤنث والمؤنثين غيبة) وهذا اذ لم من قولهم والتاء
للمخاطب والمؤنث الفائبات لانهم ان ارادوا بالمؤنث المؤنث مطلقا فهو باطل بقولهم النساء يضربن فان
هذا مؤنث من غير تاء وان ارادوا بالمؤنث المفردة فهو باطل بقولهم المرأتان تضربان فانه بالتاء وليس
لفرد فثبت ان قولنا والتاء للمخاطب والمؤنث والمؤنثين غيبة هو الوجه قوله للمخاطب) يعني مطلقا
على اختلاف احواله قوله والياء للفائبات غيرهما) هذا ايضا اولى من قواهم الياء للفائبات لانهم ان ارادوا
بالفائبات الفائبات مطلقا فهو مقبوض بالمؤنث والمؤنثين وان ارادوا بالفائبات المفردة فهو منقوض بقولك
الرجال يضربون والنساء يضربن فانه بالياء وليس بمفرد فثبت ان قولنا والياء للفائبات
غيرهما اولى من ذلك قوله وحرف المضارعة مضموم في الرباعي مفتوح فيما سواه) تبين حركة حرف
المضارعة واصله الفتح لانها اخف الحركات ولان منها الياء فتكره الكسرة عليها وانما ضم الرباعي
خوف التباسه بالثلاثي الا ترى انك اذا قلت في مضارع اضرب يضرب بالفتح وفي مضارع ضرب
كذلك لم يعلم امضارع الثلاثي هو امضارع الرباعي * وخص مضارع الرباعي بالضم اما لان الثلاثي هو

ولك أن تقول احسن في عينه الكحل من عين زيد فان قدمت ذكر العين قلت مارأيت كعين زيد أحسن فيها الكحل مثل * مررت على وادى السباع ولارى * كوادى السباع حين يظلم واديا * اقل به ركب اتوه تأية * واخوف الا ماو في الله ساريا * الفعل مادل على معنى في نفسه مقترن بأحد الازمنة الثلاثة ومن خواصه دخول قد والسين وسوف والجوازم ولحق تاء التأنيث الساكنة ونحو تاء فعلت * الماضي مادل على زمان قبل زمانك وهو مبني على الفتح مع غير الضمير

حسن في عينه الكحل حسنه في عين زيد ولتعدر الرفع على الابتداء لقصوره عن غيره * الاترى انك لو قلت مارأيت رجلا احسن في عينه الكحل منه فرفعت احسن لفصلت بين احسن ومعهوله الذى هو منه بالاجنبى الذى هو الكحل لان الكحل حينئذ مبتدأ ولا يجوز الفصل به بين افعل ومعهوله ولو قدمت منه لرجع الضمير الى غير مذكور قوله ولثان تقول احسن في عينه الكحل من عين زيد) يعنى انك فيما بعد المرفوع عبارة اخصر من تلك والمعنى على ما كان عليه قوله وان قدمت ذكر العين قلت مارأيت كعين زيد احسن فيها الكحل) يعنى انك عبارة ثالثة وهى ان تقدم المفضل عليه في المعنى قبل افعل فتستغنى عما بعد المرفوع وجازت هذه المسئلة وان لم يكن فيها فصل ظاهر لورفعت لانها فرعها ولان الفصل فيها مقدر ايضا على تقدير رفع احسن وهذه المسئلة الثالثة مثل ما نشده سبويه رحمه الله * مررت على وادى السباع ولارى * كوادى السباع حين يظلم واديا * اقل به ركب اتوه تأية * واخوف الا ماو في الله ساريا * لانه قد تقدم ذكر المفضل عليه قبل افعل فكان مثل قولك مارأيت كعين زيد احسن فيها الكحل وكذلك قوله ولا ارى كوادى السباع اقل به ركب فأقل صفة لمفعول ارى وركب فاعل مرتفع بأقل ارتفاع الكحل بأحسن * ولو عبرت بالعبارة الاولى لقلت ولا ارى واديا اقل به ركب اتوه منه بوادى السباع ولو عبرت بالعبارة الثانية لقلت ولا ارى واديا اقل به ركب اتوه من وادى السباع قال * الفعل مادل على معنى في نفسه مقترن بأحد الازمنة الثلاثة * فقوله مادل على معنى) يدخل فيه الكلم الثلاث وقوله في نفسه) يخرج عنه الحرف وقوله مقترن بأحد الازمنة الثلاثة) يخرج عنه الاسم فانه غير مقترن ونعنى بالازمنة الثلاثة على ما تقدم وكل ما ورد من الاعتراض على حد الاسم باعتبار طرده كباب القبوق وباب اسم الفاعل فهو وارد ههنا على حد الفعل باعتبار عكسه وكل ما ورد على حد الاسم باعتبار عكسه كالمضارع والافعال غير المتصرفه كهمى وشبهه فهو وارد على حد الفعل باعتبار طرده والجواب فيه كالجواب فيما تقدم وقد تقدم ذلك كله في حد الاسم (ومن خواصه دخول قد والسين وسوف) وقد تقدم معنى الخاصة * وانما اختص قد بالفعل لما فيها من تقريب الماضي من الحال وذلك معنى يختص بالفعل * واختص بالسين وسوف لانهما موضوعان لتقرير الاستقبال واختصاص الجوازم واضح لانه لا يجزم في الاسماء واختصاص لحوق نحو تاء فعلت ونعني به الضمائر المرفوعة البارزة لان الاسماء لا مرفوع بارز فيها وانما لم يبرز لانه كان يؤدى الى اجتماع النفي التثنية وواوى الجمع الاترى ان قولك ضاربان الالف فيه الف التثنية وليس بضمير بدليل انقلابها يافلو اضمير فيها تثنية لاجتماع الف التثنية التى هى للاعراب والالف التثنية التى هى ضمير وكذلك الكلام فى واو الجمع * واختصاص تاء التأنيث الساكنة لان وضعها ساكنة ليكون فرقاً بين تاء الاسماء وتاء الافعال فوجب اختصاصها بقوله الماضى مادل على زمان قبل زمانك * فقوله مادل على زمان) يدخل فيه الافعال كلها وقوله قبل زمانك) يخرج عنه الحال والاستقبال وقوله مبني على الفتح مع غير الضمير المرفوع المتحرك والواو للجماعة * وانما بنى على الحركة لانه مشبه بالمضارع من حيث قيامه مقام الاسم فى قولك

والثاني أن تقصده زيادة مطلقة ويضاف للتوضيح فيجوز يوسف أحسن أخوته ويجوز في الأول الأفراد والمطابقة لمن هوله * وأما الثاني والعرف باللام فلا بد فيهما من المطابقة والذي بمن مفرد مذكر لا غير فلا يجوز زيد الأفضل من عمرو ولا يبدأ فضل الأن يعلم ولا يعمل في مظهر الا اذا كان صفة لشيء وهو في المعنى مسبب مفضل باعتبار الأول على نفسه باعتبار غيره منفيا مثل ما رأيت رجلا احسن في عينه الكحل منه في عين زيد لانه بمعنى حسن مع انهم لورفعوا احسن لفصلوا بين احسن ومعهوله بأجنى وهو الكحل

زيد الميز في الناس لغرض التفضيل عليه معهم وانما ذكره معهم لغرض التشريك معهم في اصل الفضل فالوجه الذي ذكره معهم غير الوجه الذي فضل عليهم به وصح ذلك لان لأفعل جهتين ثبوت اصل المعنى والزيادة فيه اذ الزيادة فرع ثبوت اصله * والذي يدل على ان لأفعل جهتين في استعمالهم له باعتبارهما قولك زيد قائما احسن منه قاعدا قولك قائما هو الحال المفضل بها وقولك قاعدا هي الحال المفضل عليها والعامل فيهما جميعا افضل فلو ذهبت تجعل نسبة افضل اليهما واحدة لصار القعود مفضلا ومفضلا عليه وهو محال فعملت ان نسبة افضل الى القيام نسبة الافضلية ونسبته الى القعود نسبة اصل الفضل فصح العمل فيهما بهاتين الجهتين فظهر انتفاء ما توهم في قولهم زيد افضل الناس من تفضيل الشيء على نفسه واذا تحقق وجوب اضافته الى ما هو بمضاهى منعت يوسف احسن اخوته لان اخوته مضاف الى ضميره فعلم انه ليس فيهم بدليل انك اذا قلت جاءني اخوة يوسف لم يكن يوسف من جملتهم واذا لم يكن من جملتهم فقد اضافته الى ما ليس هو بمضاهى * والثاني ان تقصد به زيادة مطلقة ويضاف للتفضيل على المضاف اليه لكن لجرد التخصيص والتوصيح كما تضيف ما لا تفضل فيه من جنس قرش وشبهه فلا يشترط ان يكون المفضل بعضا لمن اضيف اليه لان انتفاء المعنى المقنضي لذلك على ما تقدم فعلى ذلك يجوز ان تقول يوسف احسن اخوته اذ ليس الغرض بذلك ما تقدم من قصد الزيادة على من اضيف اليه حتى يشترط ان يكون واحدا منهم بل الغرض توضيحه فان اتفقت مشاركة فليست مقصودة * ويجوز في الأول الأفراد والمطابقة لمن هوله واما الثاني والعرف باللام فلا بد فيهما من المطابقة والذي بمن مفرد مذكر لا غير وانما ازم الأفراد اذا جاءت من لانه جار مجرى التجب ولذلك لم يبين الاما بنى منه التجب فجري مجراه في وجوب الأفراد * وانما جاز في الأول وهو المضاف باعتبار الزيادة على من اضيف اليه لانه شبه الذي بمن لذكر المفضل عليه معه فجري مجراه في الأفراد وخالفه في مجيى الاضافة التي هي من خواص الاسماء فجري مجرى الاسماء * وانما جاء التعرف باللام والثاني من المضاف مطابقا لا غير لان التعرف باللام بعد عن شبه ما أتى بمن لقطعه عنه وعن لفظ موضعه يقوم مقامه ودخله اللام التي هي من خواص الاسماء بعد عن شبه الفعل وعن شبه ما شبهه فجري مجرى الاسماء في وجوب المطابقة لمن هوله قوله ولا يعمل في مظهر الا اذا كان صفة لشيء وهو في المعنى مسبب مفضل باعتبار الأول على نفسه باعتبار غيره منفيا لا يعمل افضل التفضيل في مظهر الابهذه الشرائط المذكورة فلا تقول مررت برجل افضل منه ابوه بخفض افضل ولكن ترفعه على ان يكون خبرا مقدما لابوه فيرفع الاب بالابتداء بأفضل * وانما لم يرفع الظاهر لتقصاه عما تقدم من حيث كان في اصله لا يثنى ولا يجمع ولا يؤنث وشبه الصفة انما كان بذلك فضعف عن شبه الفعل هذا قول التحوين وخبر منه ان يقال انما عمل ما تقدم عمل الفعل لانه فعلا بمعناه واما هذا فليس له فعل بمعناه في الزيادة فلم يعمل لذلك وانما عمل عند حصول هذه الشرائط لكونه فيها بمعنى حسن لان المعنى ما رأيت رجلا

ليس بلون ولا عيب لان منهما أهل لغيره مثل زيد أفضل الناس فان قصد غيره توصل اليه بأشد ونحوه مثل هو أشد منه استخراجا وبياضا وعى * وقياسه للفاعل وقد جاء للمفعول نحو أعذر وألوم وأشغل وأشهر * ويستعمل على أحد ثلاثة أوجه مضافا أو بمن أو معرقا باللام فاذا اضيف فله معنيان * أحدهما هو الاكثر أن تقصده الزيادة على من اضيف اليه فيشترط أن يكون منهم مثل زيد أفضل الناس فلا يجوز بوصف أحسن اخوته لخروجه عنهم باضافتهم اليه *

واستخرج او ما اشبههما افعال مع المحافظة على حروفها لم يمكن فان زعم زاعم انه كان يمكن باسقاط الزائد واللامات في غير الزائد خرج اللفظ عن ذلك المعنى الى أصل آخر بالكسبة اذ لو قيل اخرج من استخراج فخرج المعنى الى كثير الخروج والمراد كثيرا الاستخراج فيخرج الى معنى آخر * وانما اشترط ان يكون ليس بلون ولا عيب لان باب الالوان والعيوب جاءت فيه الصفات على افعال من غير اعتبار الزيادة على غيره فلو بنى منها افعال التفضيل لالتبس بافعال الذي ليس للتفضيل * الا ترى انك اذا قلت زيد الاسود على تقدير بناء افعال التفضيل منه لم يعلم انك اردت انه ذو سواد او انه زائد في السواد قوله فان قصد غيره توصل اليه الى آخره) يعنى انك اذا قصدت التفضيل في هذه المعاني التي تعذر بناء افعال منها بنيت افعال من فعل يصح بناؤه منه من حسن او كثرة او غير ذلك على حسب فرضك الذي تقصده ثم تأتى بمصادر تلك الافعال فتنصبها على التمييز ليتحقق معنى التمييز فيها قوله وقياسه للفاعل وقد جاء للمفعول مثل اعذر والوم الى آخرها) وانما كان قياسه للفاعل لامرين * احدهما انه في المعنى كالصفة وهى للفاعل * الثانى انه في الاكثر لل لازم فلو جعل للمفعول لبقى اكثر الافعال عربية عنه فلذلك كان قياسه للفاعل وقد استعملوه للمفعول على غير قياس كقولهم هو اعذر اى معذور كثيرا والوم اى ملوم واشغل اى مشغول واشهر اى مشهور قوله ويستعمل على احد ثلاثة مضافا او بمن او معرقا باللام) ولا يستعمل الا باحدها وانما التزم فيه ذلك لان الغرض الاتيان به للزيادة على غيره فقصدها الى ذكر الغير ليوافى ما يقتضيه معناه وذلك لا يحصل اذا تجرد عن هذه الثلاثة * الا ترى انك اذا قلت زيد اشرف لم يفهم من هو الذى زاد عليه في الشرف واذا قلته بمن او بالاضافة كان واضحا واذا قلته باللام كقولك زيدا لا اشرف فاما تعرفه تعريف العهد وهو لا يكون معهودا الاعلى الصفة المذكورة فاذا عرفته بالعهد فهم المعهود الذى قد صرف من هم المفضل هو عليهم * ولا يجمع بين من واللام أو الاضافة فلا يقال زيد الافضل من هرو لانهم لم يأتوا بمن الا لما ذكرناه من بيان المفضل عليه وقد علم ان اللام تفيد ذلك فلم يكن للجمع بينهما معنى * وايضا فان معنى التعريف باللام يجعله للمعهود المفضل على من عهد تفضيله عليه ومعنى من تفضيله على من ذكر بعدها دون ما سواء فيصير المعنى عند الاجتماع تفضيله باعتبار المعهود لا باعتبار المعهود وذلك مناقض * وايضا فان من تشعر باحتياجه ونقصانه واللام تشعر باستغنائه وكاله فلو جمع بينهما لكان كالجمع بين النقيضين قوله فاذا اضيف فله معنيان احدهما وهو الاكثر ان تقصده الزيادة على من اضيف اليه فيشترط ان يكون منهم مثل زيد افضل الناس * وانما اشترط في هذا المعنى ان يكون من اضيف اليه داخلا في جلتهم المفضل عليهم لتحصل الشراكة بين الجميع في المعنى لذكره معهم وتمييزه بالتفضيل بلفظ افعال كقولك زيد افضل الناس * وقد توهم بعض الناس انه من قبل التناقض وذلك انك اذا قلت زيد افضل الناس فانت مفضل زيدا على من اضيف اليه افضل ومن جلتهم زيد فانت مفضل زيدا على نفسه وهو محال * والجواب ان

واسما الفاعل والمفعول غير المتعديين مثل الصفة فيما ذكر * اسم التفضيل ما اشتق من فعل لموصوف
زيادة على غيره وهو أفضل وشرطه أن يبنى من ثلاثي مجرد ليكن البناء

لكان جازئاً وليس جمع حسان لاجل رجال لانك تقول مررت برجل حسان غلانه وانما جمع لطابق
مرفوعه وجاز فيه ذلك ولم يحز في جمع السلامة والثنية لخالفته للفعل وموافقة الثنية وجمع السالم
للفعل في صيغة الثنية والجمع فلذلك جرى في التكسير ما لم يحز في الثنية والجمع السالم وقد تقدم ذلك
في الصفة واذا لم ترفع ما بعدها فلا بد ان يكون فيها ضمير الموصوف فتؤنث ان كان الموصوف مؤنثا
ونثى وتجمع ان كان الموصوف كذلك كما في سائر الصفات فتقول مررت برجل حسن الغلام سواء
في ذلك نصب الغلام وخفضه الا انك تحذف ما توجب حذفه الاضافة * واعلم انك اذا رفعت اسما
ترفع على الفاعلية وهو الأصل في اعمالها اذ لا تقتضي الا مرفوعا كفعلمها واذا نصبت نصبت على
التشبيه بالمفعول به ان كان معرفة وعلى التمييز ان كان نكرة * ومنهم من يقول ان النصب في الجمع على
التشبيه بالمفعول * ومنهم من يقول ان النصب في الجمع على التمييز وليس بالجيد اذ لم يثبت في كلامهم
تمييز منصوب وهو معرفة * ووجه تشبيهه بالمفعول انهم لما جروه مجرى اسم الفاعل في العمل واسم الفاعل
يضاف الى معموله المنصوب فقصود التخفيف بالاضافة ههنا شبهه وامر فوعه بالمفعول فتصوبه وتصح الاضافة
اليه وجعلوا الصفة في اللفظ لغيره فلذلك اضمروا فيه لفظ ضمير من جرى عليه في كلتا الحالتين على ما تقدم
* ثم لما شبه باب اسم الفاعل في النصب والاضافة جاز فيه الحسن الوجه ولم يحز الضارب زيد لان التخفيف
في الحسن الوجه تين بحذف الضمير من الوجه واستناره في الحسن بخلاف الضارب زيد فانه لم يقدح في الحسن
كان الحسن الوجه محمولا على ضارب زيد في النصب وصحة الاضافة حل الضارب الرجل على الحسن
الوجه في صحة الاضافة وان لم يقدح تخفيفه او خص التشبيه بأن يكون الثاني باللام لانها في الحسن الوجه هي
الصحة لخفض الوجه فلم يحسن الغاؤها لذلك فظهر الفرق بين الضارب زيد والضارب الرجل خلافا
للفراء وقد تقدم ذلك قوله واسما الفاعل والمفعول غير المتعديين مثل الصفة فيما ذكر (يعني في الوجوه
المذكورة فكل ما ذكرناه في هذا الباب فهو جار في اسم الفاعل اللازم والمفعول الذي ليس له تعدد
الى ثان كقولك زيد حاسن وجهه ومضروب وجهه فيحوز فيه ما جاز في الصفة * والسرفيه ان
النصب والخفض الذين تكررت بهما مسائل الصفة انما جاز لشبهها باسم الفاعل فاذا جاز تشبيه الصفة
باسم الفاعل في ذلك فتشبيه اسم الفاعل باسم الفاعل اجدر وكذلك اسم المفعول * وانما يحى في اسم الفاعل
اللازم مسائل يظهر تعذر استعمالها كالصفة من نحو زيد قائم ابواشبهه من جهة ان الصفة اذا استعملت
هذا الاستعمال صارت في المعنى للموصوف المتقدم على ما تقدم فيصير الموصوف كأنه اكتسب ذلك
المعنى من متعلقه وان كان في الحقيقة لمتعلقه كقولك زيد حسن ابان الانسان يصح ان يتصف بالحسن
لحسن ابيه ولا يصح ان يتصف بالقيام لقيام ابيه فظهر الفرق بينهما لذلك قال * اسم التفضيل ما اشتق
من فعل لموصوف (زيادة على غيره) فقوله ما اشتق من فعل يدخل فيه اسم الفاعل واسم الزمان والمكان
وغيرها وقوله لموصوف (يخرج عنه اسم الزمان والمكان وقوله زيادة على غيره) يفصله عما عداه اذ لا
مشاركة معه في ذلك قوله (هو افعل) يعني انه لا يكون الاعلى هذه الصيغة الا ما جاء من نحو خير
وشر قوله وشرطه ان يبنى من ثلاثي مجرد ليكن البناء ليس بلون ولا عيب لان منهما افعل لغيره (يعني انما
اشتراط ان يكون ثلاثيا مجردا عن الزيادة لتكن هذه البنية * الا ترى انك لو ذهبت تبني من دحرج

وتفصيلها حسن وجهه ثلاثة وكذلك حسن الوجه * وحسن وجهه الحسن وجهه * الحسن الوجه الحسن وجهه * اثنان منها تمتعان الحسن وجهه الحسن وجهه * واختلف في حسن وجهه * والبواقي ما كان فيه ضمير واحد احسن وما كان فيه ضميران حسن ومالا ضمير فيه قببح ومتى رفعت به افلا ضمير فيها فهي كالفعل والافقها ضمير الموصوف فتؤنث وتثني وتجمع *

المعمول في كل واحد من الاقسام الستة لا يخلو من ان يكون مرفوعا او منصوبا او مجرورا فصارت ثمانية عشر لان الستة صارت مضروبة في الثلاثة * وتفصيلها بالتمثيل حسن وجهه بالرفع والنصب والخفض * حسن الوجه بالرفع والنصب والخفض * حسن وجهه بالرفع والنصب والخفض فهذه تسعة والصفة مجردة ويأتي مثلها والصفة باللام كقولك الحسن وجهه * والحسن الوجه * والحسن وجهه اثنان من هذه المسائل تمتعان باتفاق وهما الحسن وجهه والحسن وجهه * فاما الحسن وجهه فيمتنع لانه لم ينفذ فيه خفة بالاضافة واصله لفظية * واما الحسن وجهه فامتنع لانه عكس صيغ اضافتهم اذ هو اضافة معرفة الى ذكره وذلك عكس ما ينبغي في الاضافة فكره لذلك فاطرح * ومسئلة منها مختلف فيها وهي قولك مررت برجل حسن وجهه بالاضافة واكثر الناس على اجازتها * وقد توهم بعضهم انها مشتملة على اضافة الشيء الى نفسه فنعها وهو غير مستقيم لان اضافته لفظية وما ذكره انما هو في الاضافة المعنوية وهذا بعد ان يسلم له ذلك وهو منازع فيه لانه ان اراد باضافة الشيء الى نفسه اضافة حسن الى وجه وهو في المعنى للوجه فهو فاسد من وجوه * احدها انه ليس للوجه بدليل ان فيه ضميرا لمن هو له ولذلك ثني وتجمع فنقول مررت برجلين حسني وجوههما ومررت برجال حسني وجوههم * والثاني لو كان كذلك لم يمتنع اضافته ولم تكن من باب اضافة الشيء الى نفسه من حيث انه عام اضيف الى خاص كافي قولك خاتم حديد وكل الدراهم * والثالث انه منقوض بجواز قولك حسن الوجه باتفاق وهو اقوى المسائل * وان اراد باضافة الشيء الى نفسه اضافة الوجه الى الضمير فليس ذلك منه لان اضافة البعض الى الكل جائزة باتفاق * والبواقي من المسائل ما كان فيه ضمير واحد فهو احسن وما كان فيه ضميران فهو حسن ومالا ضمير فيه قببح * اما الاول فلانه حصل فيه ما يحتاج اليه من غير زيادة ولا نقصان فكان احسن لجريه على القياس * واما الثاني فنقص عنه لما فيه من زيادة ضمير وهو مستغن بأحدهما ولم يقبح لان زيادة الضمير لا تخل به * واما الثالث فقبح لعروءه عن الضمير المحتاج اليه في الصفات وبقائه كالاجنبي عن موصوفه فاذا قصدت الى معرفة الضمائر فاعلم ان الثاني لا يكون ضميره البارزا لانه ضمير مخفوض فلا يكون مستترا واذا لم يكن البارزا كان مدركا بالضرورة وانما اللبس في ضمير الصفة نفسها فالطريق ان تنظر فان كانت رافعة مابعدا وجب عروها عن الضمير لانه لا يكون فاعلان لعامل واحد على غير جهة الاشتراك بحرف العطف وان كانت غير رافعة لما بعدها وجب ان يكون فيها ضمير يعود على موصوفها فعلم بذلك وجود الضمير في الصفة وانتفاؤه وعليه تنبئ معرفة الاحسن والحسن والقبح في هذه المسائل * ثم اعلم انك اذا رفعت بها مابعدا وجب ان تكون مفردة لانها كالفعل رافعا مابعد فلا تثنى ولا تجمع ولا يلحقها تأنيث الا باعتبار مرفوعها كما في الفعل فنقول مررت برجلين حسن وجوههما وحسن غلمانهما ومررت برجلين حسنة جاريتهما كما نقول حسنت جاريتهما * فاما في الجمع فنقول مررت برجال حسن غلمانهم ولا نقول حسنين غلمانهم لما قدمنا ولو قلت مررت برجال حسان غلمانهم يجمع التكسير

اسم المفعول ما اشتق من فعل لمن وقع عليه وصيغته من الثلاثي على مفعول كضروب ومن غيره على صيغة الفاعل
بمع مضمومة وقح ما قبل الآخر كمخرج ومستخرج وأمره في العمل والاشتراط كأمر الفاعل مثل زيد
معطى غلامه درهما * الصفة المشبهة ما اشتق من فعل لازم لمن قام به على معنى الثبوت وصيغتها مخالفة
لصيغة اسم الفاعل على حسب السماع كحسن وصعب وشديد * وتعمل عمل فعلها وتقسيم
مسائلها أن تكون الصفة باللام أو مجردة ومعمولها مضافا أو باللام أو مجردة عنهما فهذه ستة والمعمول
في كل واحد منها مرفوع ومنصوب ومجرور صارت ثمانية عشر فالرفع على الفاعلية والنصب على
التشبيه بالمفعول في المعرفة وعلى التمييز في النكرة والجرح على الإضافة *

التون فلا وجه لتقدير الحذف تخفيفا قال * اسم المفعول ما اشتق من فعل لمن وقع عليه * فقوله ما اشتق من فعل
يدخل فيه اسم الفاعل والصفة المشبهة وغيرهما وقوله لمن وقع عليه (يخرج * عنه جميع ذلك *
وصيغته من الثلاثي على مفعول وبه سمي أيضا لكثرة الثلاثي في كلامهم فصار كأنه الأصل وكان
قيامه أن يكون على زنة مضارعه كما في اسم الفاعل ولذلك يقول النحويون أصله مفعول ولكنهم
كروا ذلك لئلا يلتبس باسم المفعول من الرباعي بالهزرة لأنه حينئذ يكون لفظه كلفظه فغيروا الثلاثي
بزيادة الواو وقح الميم فحصل الفرق بينهما * وكان الثلاثي أولى بالتغيير بالزيادة لأنه أخف لفظه حروفه
ولأنه قد ثبت التغيير في أخيه الذي هو اسم الفاعل في الثلاثي إذ كان الأصل في الفاعل أيضا أن يكون على
زنة المضارع واسم المفعول من غير الثلاثي يجرى على صيغة مضارعه وهي صيغة اسم الفاعل الا انك تفصح
ما قبل الآخر لأنه كذلك في مضارعه ليحصل الفرق بينه وبين اسم الفاعل قوله وأمره في العمل والاشتراط
كأمر الفاعل) يعني أن تلك الأحكام الجارية كلها في اسم الفاعل جارية فيه فلا حاجة إلى أعادتها إلا أن
عمله كعمل فعله تقول زيد معطى غلامه درهما ولا تذكر الفاعل لأن فعله يعطى ولا يذكر معه فاعل لأنها
صيغة موضوعة للم اسم فاعله فذكر الفاعل معها مضافا وضعت له قال * الصفة المشبهة ما اشتق من فعل
لازم لمن قام به على معنى الثبوت * فقوله ما اشتق من فعل (يدخل فيه غيرها من المشتقات وقوله لازم
يخرج عنه اسم الفاعل المتعدي واسم المفعول وقوله لمن قام به (يخرج عنه اسم الزمان والمكان ونظائرهما
مما اشتق من فعل لازم وقوله على معنى الثبوت (يخرج عنه اسم الفاعل من الفعل اللازم كقام ثم وقاعد
فانه مشتق من فعل لازم لمن قام به ولكنه ليس على معنى الثبوت بل على معنى الحدوث كما تقدم تفسيره
في اسم الفاعل ونعني باللازم غير المتعدي لأنه يلزم فاعله ولا يعتمد على المفعول فسمى لازم لذلك قوله وصيغتها
مخالفة لصيغة اسم الفاعل على حسب السماع) لأنهم لم يجروا فيها على قياس يضبط بأصل كما في اسم الفاعل
والمفعول بل أتوا بها مختلفة الصيغ مع اتفاق صيغة الفعل في كثير منها ولم يأت شيء منها على قياس الألوان
والخلى فإنها أنت على فعل كاسود وابيض وادعج واشهل وشبهه قوله وتعمل عمل فعلها) يعني مطلقا
من غير شرط في الزمان لأنها بمعنى الثبوت فلا وجه لاشتراط الزمان وأما الاهتمام بذلك مأخوذ
في أصل وضعها وعملها بعد الهزرة وما قد علم من باب المبتدأ وإنما ذكر مع اسم الفاعل على سبيل التنبيه
والإيضاح والإعلام بانتفاء عمله في مثل قائم الزيدان قوله وتقسيم مسائلها إلى آخره) الصفة المذكورة
لا يخلو ما إن تقع باللام أو مجردة عنها وهذا تقسيم حاصر ولا يصح أن تقسم باعتبار إعرابها في نفسها
فإن ذلك من أحكام إعراب الصفات وقد تقدم وإنما الكلام ههنا في أعمالها لا في إعرابها في نفسها
* ثم معمولها المذكور بعدها لا يخلو من أن يكون مضافا أو باللام أو مجردة عنها وهذه خمسة حاصرة
أيضا فصارت ستة أقسام الصفة باللام مع الثلاثة في أقسام المعمول والصفة مجردة مع الثلاثة * ثم

فان كان للماضى وجبت الاضافة معنى خلافا للكسائى فان كان معمول آخر ففعل مقدر فان دخلت اللام استوى الجميع * وماضع منه للمبالغة كضرب وضروب وعليم وحذر مثله * والمثنى والمجموع مثله ويجوز حذف النون مع العمل والتعريف تخفيفا *

لم يستقل كلاما اذ الصفة لا يثبت استقلالها بفاعلها كلاما لما ذكرناه مقدما * وقد زعم الاخفش انه يجوز قائم الزيدان على ان يكون اسم الفاعل عاملا من غير ما ذكرناه من الاعتماد وليس بمستقيم لانه مخالف للقياس والاستعمال * اما القياس فلان وقوع اسم الفاعل بمعنى الفعل على خلاف القياس اذ الاصل ان يستعمل كل واحد منهما فى معناه * واما الاستعمال فلان ذلك لم يسمع فى كلام فصيح قوله فان كان للماضى وجبت الاضافة معنى خلافا للكسائى (لانه اذا لم يكن له عمل وقصد الى ذكر مفعوله اضيف اليه كما فى سائر الاسماء فكانت الاضافة معنوية لفوات شرط اللفظية فنفيد التعريف ان كان المضاف اليه معرفة فتقول مررت بزيد ضاربك امس ولو قلت برجل ضاربك امس لم يجز لانه معرفة فلا يجزى صفة للكرة بخلاف مررت برجل ضاربك الآن او غدا على ما تقدم فى الاضافة * وقد خالف الكسائى فى ذلك فجعل اسم الفاعل للماضى فى العمل مثله فى الحال والاستقبال وليس بمستقيم لمخالفته القياس الذى ذكرناه والاستعمال * وقد تمسك بمثل قوله زيدا معطى عمرو درهم - امس وهى جائزة بالاتفاق فقال اسم الفاعل عمل فى مفعول ثان وهو للماضى فليكن فى المفعول الاول وغيره كذلك وليس بالقوى لانه لو كان يعمل فى لغتهم لوقع عاملا فى المفعول الاول وغيره مع كثرته ولم يقع عاملا فى ذلك فدل على انه لا يعمل وما ذكره من المفعول الثانى فانه منصوب عندنا بفعل مقدر دل عليه اسم الفاعل فتقديره اعطاه درهما واذا كان ذلك محتملا وهو ثابت فى لغتهم اجماعا وما ذكره محتمل غير ثابت فالمصير الى ما ذكرناه هو الوجه قوله فان دخلت اللام استوى الجميع (فى مثل قولك مررت بالضارب ابوه زيدا امس قوله استوى الجميع) يعنى الماضى والحال والاستقبال فتقول مررت بالضارب ابوه زيدا امس كما تقول مررت بالضارب ابوه زيدا الآن او غدا وانما عمل الماضى اذا دخلت اللام لما تقدم فى الموصولات من انها موصول واصلا ان توصل بحملة فعلية وانما سبك الفعل باسم الفاعل لامر استحسانى لفظى فجري مجرى الفعل مطلقا وكان ذلك فيه قائما مقام ذلك الشبه اذا كان حالا * واذا تمسك الكسائى فى اعمال الماضى بمثل ذلك ايضا فالجواب انه على هذه الصفة المذكورة بخلاف ما اذا مرى عن الاف واللام فلا يلزم من اعماله باللام وهو على الصفة التى ذكرناه تشبيها بالفعل اعماله بجر داعنها قوله وما وضع منه للمبالغة كضرب وضروب وعليم وحذر مثله (يعنى مثل اسم الفاعل المتقدم ذكره فى العمل على حسب التفصيل المتقدم فتقول زيد ضارب ابوه عمرا الآن او غدا ومررت بزيد الضارب عمرا امس فيعمل عند دخول اللام وانما عملت هذه الصيغة وان فات ما ذكرناه من الزنة لان فيها من معنى المبالغة ما يقوم مقام ذلك الشبه اللفظى وينوب منابه فلذلك عملت مع انها خلف عن اسم الفاعل بمعنى الحال والاستقبال فلذلك لم يعمل للماضى قوله والمثنى والمجموع مثله (اى مثل اسم الفاعل فى العمل كقولك الزيدان ضاربان عمرا والزيدون ضاربون عمرا الآن او غدا كما تقدم ويجوز حذف النون مع العمل والتعريف تخفيفا يعنى فى مثل قوله * الحافظوا عورة العشيرة لا يأتهم من ورائنا وكف * حذف النون مع العمل والتعريف تخفيفا لانه لما نصب باسم الفاعل طالت الصلة فنحقت بحذف نون اسم الفاعل تشبيها لنونه بنون الذين فى مثل قوله * وان الذى حانت بقلج دماؤهم * هم القوم كل القوم بام خالد * فاما اذا خفض المفعول فى مثل قوله الحافظوا عورة العشيرة فحذفها حينئذ للاضافة لانها موجهة لحذف

فان كان مطلقا فالعمل للفعل وان كان بدلا منه فوجهان * اسم الفاعل ما اشتق من فعل لمن قام به بمعنى الحدوث وصيغته من الثلاثي المجرد على فاعل ومن غيره على صيغة المضارع بيم مضمومة وكسر ما قبل الآخر مثل مخرج ومستخرج ويعمل عمل فعله بشرط معنى الحال أو الاستقبال والاعتماد على صاحبه أو الهمزة أو ما

ان لم يمكن ذكر الفاعل معه مضافا فليذكر غير مضاف * والجواب انه لا يمكن في كل فاعل الاترى انه لو ذكر فاعله غير مضاف لادى الى تعذر ذكر الفاعل المضمّر فانه حينئذ لا يستقيم ذكره غير مضاف لما تقدم من ان المصدر لا يضمّر فيه فلذلك قل اعمله باللام قوله فان كان مطلقا) يعنى مفعولا مطلقا وقد تقدمت معرفته فلا يخلو اما ان يكون مما التزم فيه حذف الفعل وصار المصدر بدلا عنه او لا فان كان مما التزم فيه حذف الفعل وصار المصدر بدلا عنه فلاكثر ان المصدر فاعل لا من جهة كونه مصدرا ولكن من جهة كونه بدلا من الفعل وهو كما قالوا في مثل قولهم زيد في الدار ابوه فأبوه مرتفع بالظرف لا من جهة كونه ظرفا ولكن من جهة قيامه مقام استقر او مستقر وكذلك اذا قلت سقيا زيدا فزيد منصوب بسقيا من حيث قام مقام سقى لا من حيث كونه مصدرا فالوجه الذى عمل به المصدر في قولك العجبنى ضرب زيدا غير الوجه الذى عمل به في قولك سقيا زيدا * وان لم يكن بدلا (من الفعل بل كان الفعل مذكورا او محذوفا حذف غير لازم فالعمل للفعل لانه مراد لفظا او تقديرا وليس المصدر بدلا عنه فيعمل كالاول بل حكمه حكم المذكور كما ان المذكور فعله لفظا لا عمل له باتفاق فكذلك اذا كان مرادا يجوز ذكره لانه كالملفوظ به كافي سائر العوامل التى تقدر قال * اسم الفاعل ما اشتق من فعل لمن قام به بمعنى الحدوث * قوله ما اشتق من فعل (يدخل فيه المحدود وغيره من اسم المفعول والصفة المشبهة وغير ذلك وقوله لمن قام به) يخرج عنه ما عدا الصفة المشبهة لان الجميع ليس لمن قام به قوله بمعنى الحدوث يخرج عنه الصفة المشبهة لان وضعها على ان تدل على معنى ثابت ولو قصد بها الحدوث ردت الى صيغة اسم الفاعل * الاترى انك تقول زيد حسن بمعنى ان هذه الصفة ثابتة له فان قصدت الحدوث قلت زيد حاسن الآن او غدا و لذلك قيل فى ضيق لما قصد الحدوث ضائق قال الله تعالى وضائق به صدرك قوله وصيغته من الثلاثي المجرد على فاعل (وبه سمي لكثرة الثلاثي فجعلوا اصل الباب له ثم لما قصدوا وضعه من غيره قصدوا الى ان يكون فى لفظه ما يشعر بما هو منه فجعلوه على صيغة المضارع ووضع حرف المضارعة ميم مضمومة وكسروا ما قبل اللام ان لم يكن مكسورا فقالوا من اخرج مخرج ومن استخرج مستخرج وكذلك سائرها قوله ويعمل عمل فعله بشرط معنى الحال او الاستقبال والاعتماد على صاحبه او الهمزة او ما) وانما اشترط معنى الحال او الاستقبال ليقوى شبهه بالفعل لفظا ومعنى لانه اذا كان بمعنى الحال او الاستقبال فلفظ الفعل حينئذ مضارع فيكون اسم الفاعل موازنا له فى اللفظ وموافقا له فى المعنى فيقوى شبهه فاذا كان صيغة لماض كانت صيغة الفعل له ماضية فلا تبقى فى اسم الفاعل مشابهة لفظية لتباين الصيغتين * وانما اشترط الاعتماد على صاحبه لانه هو اصل وضعه لانه صفة فى المعنى فلا بد من محكوم عليه به والمحكوم عليه به قد يكون مبتدأ مثل زيد ضارب ابوه عمرا وقد يكون موصوفا كقولك مررت برجل ضارب ابوه عمرا وقد يكون ذاك كقولك جاءني زيد ضارب ابوه عمرا * وانما اشترط عند فقدان هذا الاعتماد ان تحلف الهمزة أو ما لانهم لم يستعملوا الصفة قائمة مقام الفعل الا فى هذين الموضعين والذى يدل على انه موضع موضع الفعل لا موضع الاسماء الصفات انه مستقبل بفاعله كلما كقولك أقائم الزيدان واولا انه بمثابة قولك ايقوم الزيدان

وهو من الثلاثي سماع ومن غيره قياس مثل اخرج اخراجا واستخرج استخراجا ويعمل عمل فعله ماضيا وغيره اذ لم يكن مفعولا مطلقا ولا يتقدم معموله عليه ولا يضر فيه ولا يلزم ذكر الفاعل ونحو
اضافته الى الفاعل وقد يضاف الى المفعول واعماله باللام قليل

ضربا قوله (وهو من الثلاثي سماع) يرتقى الى اثنين وثلاثين بناء واما في غير الثلاثي فيأتي قياسا
تقول من افعلا ومن انفعلا ومن افعلنا ومن استعملنا ومن استعملنا وكذلك سائرهما الا
انك تقول من فعل تفعللا ومن تفعل تفعللا ومن فاعل مفاعلة وفعالا ومن فعلل فعمللة وفعلا لا
وفعلا لا ايضا * قال * ويعمل عمل فعله ماضيا وغيره (يعني انه لا يشترط فيه زمن الحال والاستقبال كما
في اسم الفاعل بل يعمل مطلقا تقول اعجبني ضرب زيد اس كما تقول الان او غدا وانما اشترط الزمان
في اسم الفاعل ليقوى الشبه * الاترى ان شبه ضارب يلضر ليس كشبه ضارب بضر وبلم يخرج
في المصدر الى ذلك لامرين * احدهما ان شبه قوى اذ معناه معنى الفعل بخلاف اسم الفاعل فانه
اسم لمحل الفعل فلم يخرج في المصدر الى زيادة تقوية * الثاني ان المصدر لم يوضع لزمان اصلا فلما اشترط
فيه الزمان لادى الى ابطال اعمال الاقوى مع اعمال الاضعف قوله اذ لم يكن مفعولا مطلقا) يعني اذا
لم يكن منصوبا بفعله المذكور معه لفظا وتقديرا فان كان منصوبا بفعله فسيأتي تفصيله قوله ولا يتقدم
معموله عليه) يعني انك لا تقول في اعجبني ضرب زيد اعجبني زيدا ضرب لانه مقدر بأن والفعل فكما
انه لا يتقدم معمول ما بعد ان عليها لانها موصولة فلا يتقدم ما في حيز الموصول عليه لانه بجزء الكلمة
منها فكما لا يتقدم ما في حيز الكلمة على اولها فكذلك لا يتقدم ما في حيز الموصول عليه قوله
ولا يضر فيه) كما يضر في اسم الفاعل وغيره لانه لو اضر فيه لادى الى مالا يستقيم لانه
لو اضر فيه لاضر المثنى والمجموع ولو اضر المثنى والمجموع لجمع الاسم له وثنى ولو جمع له
وثنى لبطلت تثنيته وجمعه لنفسه وهو مستحق لذلك باعتبار مدلوله فكان يؤدى الى
جمعين او تثنيين في اسم واحد وهو غير مستقيم او الى اسقاط تثنية الاسم وجمعه المستحق
هما هو لنفسه لامر عرض له من فاعله ولا يلزم ذلك في اسم الفاعل والمفعول وغيرهما اذ
ليس له مدلول بغير مدلول فاعله لان الغرض فيه الدلالة على الفاعل لا غير فاذا ثنى لم يثن الا باعتبار
فاعليته فوجب فيه الاضمار لذلك وامتنع الاضمار في المصدر لما تقدم قوله ولا يلزم ذكر الفاعل)
بل يجوز ان تقول اعجبني ضرب زيدا ولا تذكر الفاعل وانما لم يلزم ذكر الفاعل لان التزامه كان
يؤدى الى الاضمار فيه عند ما يكون لغائب مقدم ذكره او متكلم او مخاطب اولانه لا يقع فاعله
احد جزئى الجملة فلم يحتاج اليه كما يحتاج اليه في الفعل لانه احد جزئى الجملة فلا يلزم من وجوب ذكره
في موضع يختل الكلام بتركه وجوب لزوم ذكره في الموضع الذى لا يختل بتركه الكلام * قال (ونحو
اضافته الى الفاعل وقد يضاف الى المفعول) فقال الاول اعجبني دق القصار الثوب ومثال الثانى
اعجبني دق الثوب القصار والاول اكثر وانما جازت اضافته لانه اسم لمدلول غير الفاعل والمفعول
فكانت نسبتها الى فاعله كنسبة اليد والرجل فجاء ان تقول ضرب زيد كما تقول يد زيد وانما كانت
اضافته الى الفاعل اكثر لانه اخص من حيث كان محله والمفعول كافضلة فلما كان اخص به وقعت
اضافته اليه اكثر قوله واعماله باللام قليل) لامرين * احدهما انه في عمله مقدر بأن والفعل واذا دخلت
اللام تعذر تقديره بها لامتناع دخول اللام على الحرف فلذلك قل اعماله باللام * والثاني هو انهم اعملوه
على وجه يمكن ذكر الفاعل معه مضافا فاذا دخلت اللام تعذر ذكر الفاعل معه مضافا * فان قيل

فذكر علم يعقل وان كان صفة فذكر يعقل وان لا يكون افعال فعلاء مثل أخرجوا ولا فعلا فاعلى
مثل سكران سكرى ولا مستويا فيه مع المؤنث مثل جريح وصبور ولا بناء التأنيث مثل علامة وتحذف
نونه بالاضافة وقد شذ نحو سنين وارضين * والمؤنث مالحق آخره ألف وتامو شرطه ان كان صفة قوله
مذكرا فان يكون مذكرا جمع بالواو والنون وان لم يكن له مذكر فان لا يكون مجردا كحائض والاجمع مطلقا
* جمع التكسير ما تغير بناء واحده كرجال وأفراس وجمع القلة افعال وفعلة وفعلة والصحيح
وما عدا ذلك جمع كثرة * المصدر اسم الحدث الجارى على الفعل

يكون مذكرا علما يعقل وكان يستغنى عن قوله مذكرا لان الكلام في جمع المذكر وانما ذكره لرفع
وهم من يظن انه كالقلب او يذهل عن تقديم التذكير او يظن ان نحو طلحة داخل ولذلك لم يجمع نحو
عين هذا الجمع لفقدان الثلاث ولم يجمع نحو ثوب هذا الجمع لفقدان العلمية والعقل ولم يجمع نحو
اعوج اسم فرس هذا الجمع لانه لا يعقل وجمع نحو زيد وعمرو لوجود الشرائط الثلاث قوله وان
كان صفة فذكر يعقل وان لا يكون افعال فعلاء مثل اخرجوا وانما لم يجمع نحو اخرجوا هذا الجمع لانهم قد جمعوا
افضل التفضيل هذا الجمع فقصدوا الفرق بينهما في الجمع لبينة البابين وكذلك لم يجمعوا افعلا فعلى كسكران
لان لهم فعلا فعلا لانه يجمع مثل ندما فقصدوا الى ان يفرقوا بينهما في الجمع قوله ولا مستويا فيه مع
المؤنث مثل جريح وصبور لانهم لما وافقوا بينهما في المفرد لم يخالفوا بينهما في الجمع فلم يقولوا جريحون ولا
جريحات ولا بناء التأنيث مثل علامة ونشابة وكان يستغنى عن ذلك لانا قد قلنا شرطه ان يكون مذكرا وعلامة
مؤنث وانما ذكره لقطع وهم من توهم ان المراد بالتذكير من جهة المعنى فقطع ذلك الوهم قوله وتحذف نونه
بالاضافة على ما ذكرناه في نون التثنية قوله وقد شذ نحو سنين وارضين وحرون واوزون وقلون وهو
جمع قلة وقد تكلف لتوجيه الشذوذ في سنة وقلة لانه تعويض عما حذف منه وفي نحو حرة وإرزة بانه
كالتعويض لما كانت العين واللام حرفا مشددا فاشبه الحرف الواحد فصار كالحذوف لانه وفيه
تعسف * قوله والمؤنث مالحق آخره ألف وتامو شرطه ان كان صفة وله مذكر فان يكون مذكرا جمع بالواو
والنون * وسببه اذا لم يكن مذكرا جمع بالواو والنون كحمر اخرجوا وسكرى سكران وجريح وصبور انه لو جمع
مصححا بالالف والتاء لجل للمؤنث على المذكر مزبنة وان لم يكن له مذكر فان لا يكون مجردا كحائض لانه لو كان
مجردا كحائض كان اسما لحصول ذلك المعنى لا باعتبار الحدوث وتأنيثه باعتبار الحدوث كقوله حائضة
اذا قصدت الحدوث فأرادوا ان يفرقوا بين البابين وان لم يكن صفة جمع بالالف والتاء مطلقا من غير
نظر الى شرط ما ذكرناه بخلاف الصفة فانها للمذكر والمؤنث على حال سواء * واما الاسماء فكل واحد
منها له باب مستقل في المذكر والمؤنث فلم يكن بينهما ربط فلذلك جمعت الاسماء المؤنثة كلها بالالف والتاء
* جمع التكسير ما تغير بناء واحده وهو يخالف جمع الصحيح بذلك كرجال وأفراس * وينقسم الجمع كله
الى جمع قلة وجمع كثرة فجمع القلة من المكسر افعال وفعلة وفعلة كائلس واثواب واجربة
وغلة * وجمع الصحيح كله جمع قلة وما عدا ذلك فهو جمع كثرة * ونعني بالقلة انه يطلق على العشرة
فادونها ظاهرا فيه فلذلك حسن ثلاثة اثواب اكثر من ثلاثة ثياب وقد يستعمل كل واحد منهما في موضع
اخره على سبيل الاستعارة كقوله تعالى ثلاثة قروء في موضع اقراء وكقوله ثلاثة رجال وان لم يكن
من لفظ جمع القلة قال المصدر اسم الحدث الجارى على الفعل * فقوله اسم الحدث يعمد داخل فيه ما ليس
جاريا على الفعل قوله الجارى على الفعل) يعنى الذى له فعل يصح ان يجرى عليه بيان المذلوله مثل ضربت

بحروف مفردة بتغيير ما فحو ترو ركب ايسر يجمع على الاصح ونحو فلك جمع * وهو صحيح ومكسر *
فالصحيح لذكر ومؤنث * فالذكر مالحق آخره واو مضوم ما قبلها أو ياء مكسور ما قبلها ونون مفتوحة لتدل
على أن معاً أكثر منه فان كان آخره ياء قبلها كسرة حذفت مثل قاضون وان كان مقصوراً حذفت الالف وبقى
ما قبلها مفتوحاً مثل مصطفون * وشرطه ان كان اسماً

بحروف مفردة بتغيير ما * قوله ما دل على آحاد) يشمل المحدود وغيره من اسماء المجموع نحو رط ونفر
قوله مقصودة بحروف مفردة) يخرج عنه نحو رط ونفر قاته لا مفرد له بحر وفه ونحو ترو ركب فانها وان
اطلقت على آحاد فليست مقصودة بحروف مفردة كما قصد بنحو رجال بل هي في وضعها كوضع رط ونفر
وانما اتفق ان ثمة لفظاً موافقاً للنظما يطلق على مفرد وانما حكمنا بذلك لدليل دل عليه * فاما نحو
تمر فالذي يدل على انه ايسر يجمع انه في وضعه للجنس كوضع عسل وماء فكما ان هذا النحو للجنس
ايسر يجمع فكذلك هذا والذي يدل على انه كذلك صحة اطلاقه على القليل والكثير * وانما وقعت الشبهة
لمن قال انه جمع لما رأى من اطلاقهم ثمرة على الواحد بخلاف عسل وماء وسيد ان له مفرداً يميز فصيح اطلاق
الصفة منه عليه وتحقيق ذلك انك تقول عندى خمسة ارطال تمر كما تقول عندى خمسة ارطال عسل فهذا
وضع لا يقع فيه تمييز الاسم الجنس فقد صرح وضع تمر موضع عسل فدل على انه مثله ولو قلت خمسة
ارطال تمر لا لتغير المعنى كما يتغير بقولك خمسة ارطال عسل * ومنها ان تصغيره تميز واو كان جمعا
لكان جمع كثرة اذ ليس من انية القلة ولو كان جمع كثرة لم يصغر على بناءه ثبت انه ليس بجمع
* وايضاً فان فعلاً لم يثبت كونه من انية الجمع ومثل ذلك لا يثبت الا بثبت * واما نحو ركب فلا يستقيم
ان يدعى فيه انه كوضع عسل لانه مفهوم منه آحاد فيبقى الوجهان الاخران وهما التصغير وكونه على
بناء فعل قوله بتغيير ما) اشارة الى نحو الفلك فان النحويين يزعمون انه مفرد وانه يطلق جمعا
وبقدر الضمة التي في الجمع كالضمة التي في اسد ويجعلونها غير الضمة التي في فلك المفرد ومثل
ذلك عندهم قوله نافة هجان ونوق هجان قال * وهو صحيح ومكسر) فالصحيح ما سلت فيه بنية
الواحد ويكون لذكر ومؤنث * فالصحيح المذكر مالحق آخره واو مضوم ما قبلها أو ياء مكسور ما قبلها ونون
مفتوحة * ثم لا يخلو الاسم المجموع هذا الجمع من ان يكون آخره ياء مكسوراً ما قبلها أو الفاء أو غير
ذلك فان كان آخره ياء حذفت فتقول في قاض قاضون في الرفع وقاضين في النصب والجر واصله
قاضبون في الرفع حذفت الضمة استتقالاتها على الياء بعد الكسر فالتقى ساكنان الياء وواو الجمع
فحذفت الياء لاتقاء الساكنين ثم قلبوا الكسرة التي على الضاد ضمة ليتمكن النطق بالواو فصار
قاضون * واما قاضين فاصله قاضيين كرهوا الكسرة على الياء بعد الكسرة فحذفوها فالتقى ساكنان
فحذفت وبقى ما قبل ياء الاعراب مكسوراً على ما كان عليه اذ لم يحتاج الى تغييره وكذلك تقول متمون
ومصطفون في منتم ومصطف ومنتمين ومصطفين في النصب والجر * وان كان آخره الفاء حذفت الالف
وبقى ما قبلها مفتوحاً على ما كان عليه كقولك مصطفون في الرفع ومصطفين في النصب والجر واصله
مصطفبون ومصطفبين فحذرت الياء وانفتح ما قبلها فقلت الفاء فالتقى ساكنان الالف وحرف الاعراب
فحذفت الالف لاتقاء الساكنين وبقى ما قبلها على حاله اذ لا ضرورة تلجى الى تغييره فلذلك قبل مصطفون
في الرفع ومصطفين في النصب والجر قوله وشرطه) اى وشرط جمعه جمع التصحيح اذا كان اسماً

(يكون)

والمقصود ان كانت الفه عن واو وهو ثلاثي قلبت واوا والافالياء * والممدود ان كانت همزته أصلية ثبت وان كانت للتأنيث قلبت واوا والافالوجهان وتحذف نونه بالاضافة وحذفت تاء التأنيث في خصيان وألبان * المجموع مادل على آحاد مقصودة

وارد على تثنية العلم وجمعه من غير هذه الجهة * وجوابه ان يقال ان العلم واقع في كلامهم كثيرا فلو لم يشوه ويجمعه لادى الى مثل ما كرهوه في مثل جاني رجل ورجل مع كونه اقل منه ولما علموا انهم اذا اجمعه ادى الى ذلك الاشكال المذكور فقصدوا الى جمعه على وجه يراعى معه ما يدفع به ذلك فعوضوه الالف واللام التي للتعريف لتكون كالعوض مما فاته من العلمية المذكورة فكان فيه توفية بالامر بن جميعا فكان اولى من تعطيل العلم من التثنية والجمع وكان تعريفه وتوحيده من العلمية الفاشقة عند تثنيته وجمعه اولى من اخراجه عن معناه الاصلية بالكتابة قوله والمقصود ان كانت الفه عن واو وهو ثلاثي قلبت واوا والافالياء * اعلام بأن بعض الاسماء يغير عن لفظ المفرد لعارض فلا يخلو المثني من ان يكون آخره الف او همزة قبلها الف او غير ذلك فان كان غير ذلك لم يغير عما ذكرناه فيقال في قاض قاضيان باثبات الياء كالصحيح وما آخره الف ينظر فان كانت الفه عن واو وهو ثلاثي قلبت واواردا لها الى اصلها لتعذر بقائها الفا لان الواو والياء اذا وقعت بعدهما الالف صحت بدليل دعوا وربما * وانما اشترط في قلبها واوا ان يكون ثلاثيا لانها اذا زادت على ذلك استقلت لكثرة حروف الكلمة فغيروها الى اخف منها أولانها اذا زادت وجب قلبها ياء في بعض متصرفاتها ثم حلت بقية الاوزان عليها * الا ترى انك اذا قلت اغزا وهو من الغزو فصارعه يغزى فتقلب الواو ياء لانكسار ما قبلها فاذا قلت اغزيت قلبتها ياء ايضا لتوافقها في يغزى واذا اورد على هو لا تغازبت ومضارعه يتغارى قالوا اصل تغازى من غازى ومضارعه يغازى فكان فرعا لما قلبت فيه الواو ياء فجرى الفرع مجرى الاصل فاذا لم تكن على هذه الصفة وجب قلبها ياء لانها ان كانت عن الياء فقد ردت الى اصلها وان كانت عن الواو فقد ذكرنا علة قلبها ياء للوجهين المذكورين قال * وان كان ممدودا لم تخل همزته من ان تكون أصلية أولا واذا لم تكن أصلية لم تخل من ان تكون للتأنيث ام لا فان كانت للتأنيث قلبت واوا لآخر الا في لغة ردية وان كانت أصلية بقيت همزة على حالها وان كانت غير ذلك جاز الامر ان * فاما تبقية الاصلية على حالها فلقوتها بأصالتها واما قلب همزة التأنيث واوا فلانها زائدة لا اصل لها في الهمزة لانها الف في الاصل وانما قلبت همزة لتعذر اجتماعها مع الالف التي قبلها فلما وقعت في الموضع الذي صارت فيه كالتوسطة قلبت حرف لين ايذانا بزيادة ومفارقة الاصلية وخصت بالواو لانها مثل الهمزة في الثقل فكانت اقرب اليها من الياء وانما جاز الامر ان فيما سواهما ردا له الى التشبيه بكل واحد منهما كقولك كسان وكسا وان فن جهة كونها غير زائدة اشبهت همزة قراء فبقيت همزة ومن جهة كونها ليست همزة في الاصل اشبهت همزة التأنيث فقلبت واوا قوله ونحذف نونه بالاضافة لان النون في المثني بمثابة التنوين في المفرد فكما ان التنوين يحذف عند الاضافة فكذلك نون التثنية * وحذفت تاء التأنيث في خصيان وألبان (يعنى ان تاء التأنيث لا تحذف عند التثنية لانها من جملة دليل الاسم المثني فوجب بقاؤها كما يجب بقاء غيرها من الزوائد واستثنى عن ذلك قولهم خصيان وألبان تثنية خصية وألية وهو وان كان مخالفا للقياس فوجهه انهما لما كانا على حال لا يفرقان نزلا منزلة ما وضع وضعهما ولا قال * المجموع مادل على آحاد مقصودة

ضمير الصاقلين غير المذكور السالم فعلت وفعلا والنساء والايام فعلت و فعلن * المثني مالحق
آخره الف أو ياء مفتوح ماقبلها ونون مكسورة ليدل على أن معه مثله من جنسه *

يعتمد بالتأنيث المعنوي في مثل جاء الضوارب لان ذلك ليس بازائه ذكر بخلاف المثني فان لفظ الواحد
فيه باق مراد فتأنيث الفعل له اجدر ولم يفعل ذلك في مثل الزينيات وان كان لفظ المفرد فيه اجراء
لباب الجمع مجرى واحدا ولان الجمع بالالف والنساء تجرى في صفات من لا يعقل وان كان مذكرا
وفي صفات من يعقل اذا كان مؤنثا فكرهوا ان يلتزموها في الجمع في مثل جاء الضاريات فيوهم انه
مؤنث حقيقة في الجميع فاعتبروا فيه الجماعة فمجرى مجرى غير الحقيقي لما ذكرناه * واما ضمير الجمع فان
كان جمعا لمذكر يعقل فلك ان تقول الرجال فعلت وفعلا وان كان غير ذلك فلك ان تقول فعلت
وفعلن وهو في ثلاثة اقسام مذكر لا يعقل ومؤنث يعقل ومؤنث لا يعقل تقول الايام والنساء والحيون
فعلت وفعلن * فاما الاتيان في الجمع بالتاء فلانها جماعة فأتى بضمير الواحد المؤنث على تأويل الجماعة
* واما الاتيان بفعلا في جمع المذكور العاقل وفعلن في غير ذلك فلانها جوع ققصودوا ان تكون
لها ضمائر تشعربها * واما تخصيصهم فعلا بالمذكر وفعلن بما سواه فلغرض الفرق بين المذكور العاقل
وغيره كما فعلوا ذلك في غيره من الضمائر والظواهر * واما خصومه بالواو دون النون ولم يعكسوا لان
الواو من حروف المد وهي في هذا الباب اقعد من الحروف الصحيحة بدليل ابراهيم الاسماء بها والافعال
بالنون فلذلك خصوا المذكور العاقل بها وجعلوا النون لمن دونه وهذا الضرب من التفرقة
بين جمع المذكور العاقل وبين غيره جار في جميع الضمائر على اختلاف اصنافها تقول في ضمير المرفوع
المنفصل انتم وانتن وهم وهن وفي المنصوب المتصل ضربكم وضربكن وضربهم وضربهن وفي ضمير
المنصوب المنفصل اياهم اياهن واياكم واياكن وفي المجرور غلامكم وغلامكن وغلامهن وغلامكن قال * المثني
مالحق آخره الف أو ياء مفتوح ماقبلها ونون مكسورة لتدل على ان معه مثله من جنسه * فقوله لتدل على ان معه
مثله من جنسه تنبيه على ان الاسماء المشتركة لا تنى باعتبار ما اشتركت فيه وانما تنى باعتبار كل واحد
من مدلولاتها فاذا قلت قرأنا فاعني به حبيضين او طهرين لاطهرا وحبيضا وكذلك جوتان وما شيهما
هذا هو المعروف من استقراء لغة العرب * وهذا يشير الى ضعف قول من زعم ان الاسماء المشتركة اذا
وقعت بلفظ العموم او موضح العموم عمت في مدلولاتها المختلفة اذ حكم الجمع في ذلك حكم التثنية ولو
صح عمومها لصحت تثنيتهما * وقد اورد على ذلك تثنية العلم ووجهه فقالوا نسبة العلم الى مسمياته كنسبة المشترك
الى مسمياته وقد صح ان يقال الزيد ان وايزيدون بالاتفاق فليصح ان يقال القرآن والقروء مثل ذلك وهذا
قاسد من وجهين * احدهما ان العلم لم يوضع الا باعتبار ذات بماهى ذات لشخص بعينه من غير نظر الى
كونه آدميا أو غير آدمي فاذا اجتمع معهم مسمى آخر بذلك الاسم صح تثنيته لانه من جنسه ومثال
هذا قولك مضروبان للفرس والحمار ومثل ذلك جائز ثم ان سلم ما ذكره فلا يلزم لان الاعلام
ليس لها اجناس تؤخذ آحادها فتثنى وتجمع حتى اذا عدل عنها في التثنية والجمع الى المشترك تورث
لبسا بخلاف الاسماء المشتركة فانه لو عدل عما ذكرناه جاء اللبس فلا يلزم من صحة تثنية العلم تثنية
الاسماء المشتركة باعتبار اختلاف وضعها * واما صحة تثنية العلم مع كونه اذا ثنى خرج عن حقيقة كونه
علما اذ يصير نكرة ولم يوضع المعرفة فصار مثل قولك جاءني زيد وزيد آخر وذلك قليل في استعمالهم
مخالف للقياس فليكن الزيد ان كذلك لاخر اجمعه من حيث العلم الذي هو وضعه الى تعريف آخر فلاشكل

بخلافه وعلامة التأنيث التاء والالف مقصورة أو ممدودة وهو حقيقي ولفظي فالحقيقى ما بآزائه ذكر من الحيوان كأمراة وناقته واللفظى بخلافه كظلمة وعين * وإذا اسند اليه الفعل فالتاء وانت في ظاهر غير الحقيقى بالخيار وحكم ظاهر الجمع مطلقا غير المذكر السالم حكم ظاهر غير الحقيقى

بخلافه * فقوله لفظا يعنى مثل قولك ضاربة وظلمة وصحراء وذ كرى ويعنى بالتقدير مثل قولك اذن وعين فان التاء مقدرة لقولك اذينة وعينية فبحيثها في التصغير يدل على انها مرادة اذلا تجمى التاء قياسا لفظا او تقديرا الا فيما هو على صيغة المذكر ولم يأت في التقدير الا التاء (والمذكر بخلافه) أى لا تكون فيه علامة التأنيث قال * وعلامة التأنيث التاء والالف مقصورة او ممدودة * وقد زاد بعضهم الياء في قولهم هذى امه الله وزعم انها للتأنيث وليس ذلك بحجة لجواز ان تكون صيغة موضوعة للمؤنث او تكون الياء بدلا من الهاء في قولك هذه امه الله ثم الكلام في المذكر والمؤنث في قسم المتكمن وهذه من اقسام المبنيات فلا وجه لذكرها قال * وهو حقيقى ولفظى فالحقيقى ما بآزائه ذكر في الحيوان كقولك امرأة لان بازائها رجلا وناقته لان بازائها جلا ولا فرق بين ان تكون فيه تاء لفظية او مقدرة كجدى وعناق واللفظى بخلافه وهو ان لا يكون بازائه ذكر في الحيوان كظلمة وعين ولا فرق بين ان يكون حيوانا وغيره كدجاجة وحمامة اذا قصد به مذكر فانه مؤنث لفظى ولذلك كان قول من زعم ان التلمة في قوله تعالى (قالت تلمة) انثى او رودة تاء التأنيث في قالت وهما لجواز ان تكون مذكرا في الحقيقة وورود تاء التأنيث كورودها في فعل المؤنث اللفظى ولذلك يقال عندى ثلاث من البط ذكور فيأتون بالعدد مؤنثا وان كن ذكورا لما كان مفردا لبط بطة فالتأنيث لفظى وليس ذلك كتأنيث اسماء الاعلام فانه لا يعتبر فيه الا المعنى دون اللفظ خلافا لبعض الكوفيين * والسرفيه انهم نقلوها من معناها الى مدلول آخر فاعتبروا فيها مدلول الثانى ولو اعتبروا تأنيثها لكان اعتبارا للدلول الاول فيفسد المعنى فلذلك لا يقال عندنا في الاعلام اعجبتنى طلحة خلافا لبعض الكوفيين * قال (واذا اسند اليه الفعل فالتاء وانت في ظاهر غير الحقيقى بالخيار * قوله اليه يعنى الى المؤنث مطلقا كقولك قامت هند وهد قامت واعجبتنى العين والعين اعجبتنى والحقاهم هذه التاء للايدان من اول الامر بان الفاعل مؤنث فان كان المؤنث حقيقيا لزم في ظاهره ومضمره لمطابقة المعنى واللفظ جميعا وان كان المؤنث غير حقيقى لزم في مضمره وانت بالخيار في ظاهره فتقول العين اعجبتنى بالتاء لا غير واعجبتنى العين بحذف التاء واثباتها * وانما جاز ذلك في الظاهر لان التأنيث فيه لفظى لا معنوى وفي لفظه ما يشعر به فاستغنى عن الحاق التاء في الفعل لذلك ولذلك لم يستغن عنها في مضمره لقوات الصيغة الظاهرة الدالة على كونه مؤنثا فان صيغة الضمير الراجع الى المؤنث في هذا الموضع مثله في المذكر وحكم الاثنين مما ذكرناه في المؤنث على اختلاف اقسامه حكم المفرد في هذه العلامة فلذلك تقول قامت الهندان والهندان قائمتا والعينان اعجبتاى بالتاء في الثلاثة وتقول اعجبنى العينان واعجبتنى العينان فتكون بالخيار فيما كما في المفرد * واذا فصل بين الفعل و ظاهر المؤنث اللفظى حسن حذف التاء اكثر منه لو لم يفصل فقولك جاء الزيد بن بنة احسن من قولك جاء بينة الزيد بن قوله وحكم ظاهر الجمع مطلقا حكم ظاهر غير الحقيقى) يعنى بقوله مطلقا جمع مذكر او مؤنث يعقل او لا يعقل فلذلك تقول جاءت الرجال والزينات والمسلمات والايام باثبات التاء في الفعل وحذفها * فاما اثباتها فلانها في المعنى جاعة واما حذفها فلان تأنيث الجماعة من باب التأنيث اللفظى فلم

وتقول في المفرد من المتعدد باعتبار تصديره الثاني والثانية الى العاشر والعاشرة لا غير وباعتبار حاله الاول والثاني الى العاشر والعاشرة * الحادى عشر والحادية عشرة * الثاني عشر والثانية عشرة الى التاسع عشر والتاسعة عشرة ومن ثم قيل في الاول ثالث اثنين أى مصيرهما من ثلاثتهما وفي الثاني ثالث ثلاثه أى احدها وتقول حادى عشر أحد عشر على الثاني خاصة وان شئت قلت حادى احد عشر الى تاسع تسعة عشر فتعرب الاول * المذكر والمؤنث * المؤنث مافيه علامة التأنيث لفظا أو تقديرًا والمذكر

فلا يقال واحد درهم ولا ثنادرهمين قوله وتقول في المفرد من المتعدد باعتبار تصديره الثاني والثانية الى العاشر أو العاشرة لا غير (يعنى انك تشتق من لفظ العدد اسما للمفرد تارة باعتبار تصديره لانه هو الذى صير ما انضم اليه على العدد المشتق هو من اسم فقول الثاني للمذكر والثانية للمؤنث الى العاشر والعاشرة لا غير اى لا يتعدى باعتبار هذا المعنى العاشر والعاشرة لانه انما اطلق باعتبار كونه مصيرا عددا اقل منه بواحد الى ذلك العدد الذى اشتق منه وذلك من قولهم ثلثتهم وربعتهم وانما يكون ذلك فيما كان اقل منه بواحد واما ما تعدى العشرة فليس ثم فعل بمعنى جعلتهم احد عشر فافوقه فيشتق منه اسم لذلك وتارة باعتبار حاله من غير ان يتعرض فيه الى انه مصير لكن معناه واحد من جملة على هذا العدد فاذا قلت الثاني فمعناه واحد من اثنين واذا كان كذلك استعملته فيما زاد على العشرة ايضا لذهاب المانع فتقول الحادى عشر في المذكر والحادية عشرة في المؤنث وكذلك التاسع عشر والتاسعة عشرة * وانما بنى للتركيب المقضى لبناء الاسمين معا مثله في احد عشر لان المعنى تاسع وعشرة كما في قولك الثالث والعشرون بهذا المعنى الا انه ثم لم تحذف منه الواو فلم يبين وههنا حذفت منه الواو فبنيا مثلهما في ثلاثة وعشرون وثلاثة عشر * وقديع في بعض المصنفات الحادية عشر الى التاسعة عشر في المؤنث وكذلك وقع في المفصل وهو غلط لانهم لما ذكروا الاسمين في الحادى عشر والثالث عشر اثنا الاسمين في الحادية عشرة الى التاسعة عشرة وانما ذكروا الاسمين في الحادى عشر ولثالث عشر لانه اسم لواحد مذكر فلامعنى للتأنيث فيه بخلاف ثلاثة عشر وثلاث عشرة فانه للجماعة على تقدم قوله ومن ثم قيل في الاول ثالث اثنين (يعنى انك اذا اضفته فانما تضيفه الى عدد اقل منه فلو اضفته الى عدد اكثر منه مساو فسد المعنى لان ثالثا لا نصير ثلاثة ثلاثة وانما نصير اثنين ثلاثة وكذلك رابع وخامس على هذا التقدير ومنه قوله تعالى (ما يكون من نجوى ثلاثة الا هو رابعهم ولا خمسة الا هو سادسهم) وتقول في المعنى الثاني ثالث ثلاثة تضيفه الى موافقه في العدد لان المعنى واحد منه فلو اضفته الى اقل او اكثر فسد لان الثالث في هذا المعنى ليس واحدا من اثنين ولا من اربعة وانما هو واحد وثلاثة فوجب اذا اضيف ان يضاف اليه ومنه قوله تعالى (لقد كفر الذين قالوا ان الله ثالث ثلاثة) قوله وتقول حادى عشر احد عشر على الثاني خاصة الى آخره (يعنى انه اذا زاد على العشرة لا يستعمل لا على المعنى اثنى كما تقدم لتعذر المعنى الاول فلا يضاف اذن الا الى مساويه في العدد فتقول حادى عشر احد عشر الى تاسع عشر تسعة عشر وحادية عشرة احدى عشرة الى تاسعة عشرة تسع عشرة وان شئت حذفت عشر من الاول تخفيفا فقلت حادى احد عشر وحادية احدى عشرة الى تاسع تسعة عشر وتاسعة تسع عشرة لان ذلك لا يشبهه وينبغى ان يكون الاول على هذه اللفظة معربا لذهاب التركيب المقضى للنساء فيه قال * المذكر والمؤنث مافيه علامة تأنيث لفظا أو تقديرًا والمذكر

الا في ثلاثمائة الى تسعمائة وكان قياسها ميثاث أو ميثين * ومير أحد عشر الى تسعة وتسعين منصوب مفرد ومير مائة وألف وتثنيتهما وجعه مخفوض مفرد * واذا كان المعدود مؤنثا واللفظ مذكرا أو بالعكس فوجهان ولا يميز واحد واثنان استثناء بلفظ تمييزه عنهما مثل رجل ورجلان لا قاذته النص المقصود بالعدد *

ينصبونه لصار مالم يس بمقصود كائمه المقصود * لا ترى انه الذي يوصف دون الاول في مثل قوله تعالى (اني ارى سبع بقرات سمان) ولا يرد على ذلك احد عشر الى تسعة وتسعين * اما في العقود فلتعذر الاضافة اذ لا يستقيم بقاء النون ولا حذفها لانها ليست كنون الجمع حقيقة اذ ليست عشرون جمالشيء وانما هو عدد مرتجل للجمع * واما في احد عشر وبابه فكر اهله ان يصيروا ثلاثة اسماء كالاسم الواحد فان قلت فقد قالوا خمسة عشر زيد وهذه خمسة عشر قلت ليس هذا مثل ذلك لان المضاف اليه ثم هو المقصود بالاول في المعنى وانما جيء به لبيانه فكان الجمع كالشيء الواحد والمضاف اليه ههنا مفاير للاول فلم يكن معه كالشيء الواحد وانما كان مجعوما ليطابق العدد في معنى جمعه لفظا كقوله ثلاث رجال او معنى كقوله ثلاث رهط وثلاث دور قوله (الا في ثلاثمائة الى تسعمائة) استثناء من قوله مجموع لانهم لم يجمعوا مائه اذ اميروا بها ثلاثا وكان القياس جمعها على ما تقدم فيقال ثلاث ميثاث او ميثين ولكنهم كرهوا الجمع لما تكرر فيه معنى التأنيث فعاملوه بالخفة لذلك لا ترى انك اذا قلت ثلاث مائات امرأة وجعت مائة صار فيما هو كالاسم الواحد تأنيثا وجمع فتركو اجمعه لذلك بخلاف ثلاثة رجال وبخلاف ثلاثة آلاف قوله ومير احد عشر الى تسعة وتسعين منصوب مفرد) اما نصبه فلما تقدم واما افراده فلانه انما جاء لتبيين الذات مثله في عشرون رجلا وهو حاصل بالافراد كما يحصل بالجمع فكان الافراد اخف قوله ومير مائة والف وتثنيتهما) يعني وتثنية مائة والف كقوله مائتا درهم والف درهم قوله وجمعه) يعني وجمع الالف اذ قد تقدم ان المائة في العدد لا تجمع كقوله ثلاثمائة درهم كما تقدم فلو قال وجمعهما لكان خطأ وانما كان مخفوضا لانه امكن اضافته على قياس اصل العدد فكان اولى لان توين مائة والف ونون اثنتية فيهما وتوين جمع الالف سائغ اسقاطها للاضافة كسوين ثلاثة الى عشرة وانما كان مفردا مع ان القياس جمعه كما جمعه في ثلاثة دراهم لقلة المقدمة لانه لما كثر العدد فيه كرهوا جمع ميمه فأتوا به مفردا لذلك قوله واذا كان المعدود مؤنثا واللفظ مذكرا أو بالعكس فوجهان) يريد مثل قوله شخص اذا اطلقته على امرأة ونفس اذا اطلقته على رجل فالشخص المعدود فيه مؤنث واللفظ مذكروا النفس المعدود فيه مذكروا واللفظ مؤنث فلك ان تعتبر اللفظ وهو الاقيس ولك ان تعتبر المعنى فتقول ثلاثة اشخص وانت تعنى النساء وثلاث انفس وانت تعنى الذكور ويجوز ان تعتبر المعنى فتقول ثلاثة انفس للرجال وثلاث اشخص للنساء * وانما كان اللفظ اقيس لانهم لما حكموا على هذه الالفاظ بالتذكير والتأنيث لم يمتنعوا مدلولاتها الا ترى انك تقول شخص حسن رأيه وان كان مؤنثا ونفس حسنة وان كان رجلا قال الله تعالى (خلقكم من نفس واحدة) والمراد به آدم عليه السلام فلو لا مراعاة اللفظ لم يقل واحدة قوله ولا يميز واحد واثنان الى آخره) لان الفاظ العدد انما قصد بها الدلالة على نصوبة العدد لما يمكن الجمع مفيدا ذلك فلو قالوا رجال لم يعلم عددهم ولو قالوا ثلاثة واقتصروا لم يعلم ما هو فلما كان رجل ورجلان ينبغي عن المعنيين معا استغنى عن لفظ العدد معه فلم يقولوا واحد رجل ولا اثنان رجلين لان قولهم رجل ورجلان يغني عن ذلك فكان ذكر العدد ضائعا وكذلك جميع اسماء الاجناس وتثنيتهما كقوله درهم ودرهمان

أحد عشر اثنا عشر احدى عشرة واثننا عشرة وثلاثة عشرة ثلاثة عشر الى تسعة عشر ثلاث عشرة الى تسع عشرة و تميم تكسر الشين * عشرون واخوانها فيهما احد وعشرون احدى وعشرون ثم بالعطف بلفظ متقدم الى تسعة وتسعين مائة وألف مائتان وألفان فيهما ثم بالعطف على متقدم وفي ثمانى عشرة فتح الياء وجاء اسكانها وشذوذها بفتح النون * ومير الثلاثة الى العشرة مخفوض مجموع لفظا أو معنى

ثم ذكر المؤنث وان كان جماعة ايضا ليفرق بينه وبين المذكر عند عدم المميز أو كراهة ان يجمعوا بين تأنيثين فيما هو كالشيء الواحد لو قالوا ثلاثة نسوة قوله احد عشر اثنا عشر (يعنى للمذكر احدى عشرة اثنا عشرة او ثلثا عشرة يعنى للمؤنث كأنهم راعوا لفظ الواحد والاثني في التذكير والتأنيث باعتبار حاله قبل التركيب لانه هو وراعهوا عشرة في حالها مع اخوانها من ثلاثة عشر الى تسعة عشر الا انهم غيروا لفظ واحد الى احدى واحدة الى احدى للاختصار قوله ثلاثة عشر الى تسعة عشر) يعنى للمذكر ثلاث عشرة الى تسع عشرة يعنى للمؤنث وانما قالوا في المذكر ثلاثة وفى المؤنث ثلاث لانه كان كذلك قبل التركيب فروى بعده * وانما قالوا عشر في المذكر وعشرة في المؤنث من ثلاثة عشر الى تسعة عشر لانهم كرهوا ان يقولوا فى المذكر ثلاثة عشرة وقد امتزجا فيجمعوا بين تأنيثين فيما هو كالكلمة الواحدة وانما كرهوا ان يقولوا فى المؤنث ثلاث عشر على ما كان اصله في التفريق لذهاب المانع من التأنيث مع كونه جماعة لانه كان القياس ان يقولوا فى المؤنث عشرة ايضا ولكنهم راعوا الفرق فلما حصل الفرق ههنا بالتأنيث فى ثلاثة عشر ادخلوا التاء فى ثلاث عشرة على ما يقتضيه اصله كما تقدم قوله وتميم تكسر الشين من عشرة فى المؤنث فتقول ثلاث عشرة الى تسع عشرة كأنهم لمسا كرهوا توالى اربع فتحات فى كلمة واحدة مع الاتزاج بما فيه قحة عدلوا عن قحه الى كسرة وفى النسخى عدلوا عن حركة الى سكون ولا يلزم ذلك فى ثلاثة عشر الى تسعة عشر اذ ليس فى عشر اربع متحركات ولا يلزم ذلك فى عشرة اذ لم يترج بما فيه قحة قوله عشرون واخوانها) يعنى ثلاثين واربعين الى تسعين قوله فيهما (يعنى فى المذكر والمؤنث بلفظ واحد وقوله احد وعشرون) يعنى فى المذكر واحد وعشرون فى المؤنث غير واحد بلفظ واحد الى احدى واحدة الى احدى من احد عشر الى واحد وتسعين فى الاعداد المنبقة على العشرات قوله ثم بالعطف بلفظ متقدم الى تسعة وتسعين (يعنى انك تأخذ المفرد من العشرات بلفظ المتقدم وتعطف عليه الفاظ العقود الى تسعة وتسعين فتقول اثنان وعشرون او اثنان وعشرون الى اثنين وتسعين واثنين وتسعين وثلاثة وعشرون وثلاث وعشرون الى ثلاثة وتسعين وثلاث وتسعين حتى تنتهى الى تسعة وتسعين قوله مائة والف) يعنى اذا تعديت تسعة وتسعين قلت مائة وترك مابين المائة والمائتين لانه قد تبين بقوله ثم على متقدم فيما بين المائة والمائتين على متقدم وما بين المائتين والالف على متقدم لانه سيبين ان مير الثلاثة فيه على خلاف القياس وما بين الالف والالفين على متقدم قوله وفى ثمانى عشرة فتح الياء الى آخره) هذا هو القياس لانها ياء قبلها كسرة وجب لها الفتح فالقياس ان تحمّلها فيقال ثمانى عشرة وجاز اسكانها على سبيل التخفيف مع كونه مركبا واذا جاز فى مثل ه يادار هند عفت الاثافيها فهنا اجوز قوله وشذوذها بفتح النون) لانها اذا حذفت للتخفيف فالوجه بقاء الكسرة كما فى قولك جاني القاض اذا حذفت الياء الا ان الذى يسوغ ذلك فيه كونه مركبا فروى زيادة استنقاله فجعل موضع الكسرة قحة قوله ومير الثلاثة الى العشرة مخفوض مجموع (اما خضه فلانهم استعملوه مضافا وانما استعملوه مضافا لان ما بعده هو المقصود فلو ذهبوا

وهي المضمرات والاعلام والمبهجمات وما عرف باللام أو بالتداء والمضاف الى احدهما معنى * والعم ما وضع لشيء بعينه غير متناول غيره بوضع واحد وأعرفها المضمر المتكلم ثم مخاطب * والنكرة ما وضع لشيء لا بعينه * اسماء العدد ما وضع لكمية آحاد الاشياء * اصولها اثنا عشرة كلمة واحد الى عشرة ومائة والالف تقول واحداً ثانياً واحداً ثانياً أو ثلثان ثلاثة الى عشرة ثلاث الى عشرة

لفظ المعارف وهي نكرات كقولهم أرسلها العراك ومررت به وحده ومررت بهم الجاه الفقير * ولنا نغني بالتعريف ان يكون المدلول معينا للمخاطب حتى لا يلتبس بغيره وانما نغني به ان يكون اللفظ موضوعاً للمعين على خلاف وضع النكرات في كونها موضوعاً لواحد لا بعينه من آحاد مشتركة في معنى كلى ثم قال * وهي المضمرات الى آخرها فالمضمرات وقد تقدم ذكرها والمبهجمات هي اسماء الاشارة والموصولات * وماعرف باللام قد يكون تعريف جنس نحو الرجل خير من المرأة وقد يكون تعريف عهد كقولك ما فعل الرجل لرجل معهودينك وبين مخاطبك وقد يأتي لواحد باعتبار عهده في الذهن لمطابقته اياه كقولهم ادخل السوق وليس بينك وبينه سوق وجودى معهود * والمعرف بالتداء كقولك يا رجل لانه لما قصد قصده بعينه وجب ان يدخل في حد المعرفة والمضاف الى احدهما معنى يعنى اضافة معنى لا اضافة لفظية ليخرج نحو ضارب زيد والحسن الوجه لانها وان كانت مضافة فاضافتها لفظية لا معنوية بخلاف غلام زيد وعلامك قال * والعلم ما وضع لشيء بعينه الى آخره) قوله ما وضع لشيء بعينه هذا جنس للمعارف كلها وقوله غير متناول غيره يخرج غيره من المعارف لانها تستعمل لمعين آخر * الا ترى انك اذا قلت انت وانت تخاطب زيدا صح ان تقول وانت لعمرو اذا خاطبته ايضا قوله بوضع واحد ليندفع وهم من يتوهم ان زيدا اذا سمي به رجل ثم سمي به آخر فهو متناول غيره فلا يكون جامعاً فاذا قيل بوضع واحد خرج ذلك لانه لا يكون الا بوضع آخر * واما اجمع وبابه قائما كان معرفة بتقدير الاضافة ولكنهم التزموا ترك التلغظ بهما لما كان ذلك معروفاً فلا حاجة ان يحمل باباً رأسه قوله واعرهما (المضمر المتكلم) لتعذر تقدير الالتباس فيه ثم المخاطب لانه يتطرق فيه ما لا يتطرق في المتكلم الا ترى انك اذا قلت انما يلتبس بغيره واذا قلت انت جاز ان يلتبس باخر بحضرتك فيتوهم ان الخطاب له ولم يرد بالاعرفية الا ما كان ابعد عن اللبس قوله والنكرة ما وضع لشيء لا بعينه (كقولك جاني رجل وركبت فرسان هذا موضوع لواحد شائع في انه لا يختص واحداً دون آخر باعتبار الوضع بخلاف المعرفة قال * اسماء العدد ما وضع لكمية آحاد الاشياء * فيدرج فيه واحد واثنان لانهما من اسماء العدد عند النحويين وان لم تكن من العدد عند كثير من الحساب وهو خلاف لفظي لا معنوي وبيان دخولهما انه لو قيل لك عندك لصح ان تقول واحد واثنان وتقول قد بينت لك عندى وان لم يكن الا واحد او اثنان * واما كونهما من العدد عند النحويين فلا يطابقهم على عد واحد واثنين مع ثلاثة الى الف قوله اصولها اثنا عشر كلمة) يعنى ان الالفاظ التي يرجع اليها جميع اسماء العدد اثنا عشرة كلمة وما عدا ذلك تفرع عنها اما بتبعية او جمع او تركيب او عطف على ما بين ثم شرع في تبين كيفية استعمالها للمذكر والمؤنث على درجاتها فقال تقول واحد اثنان يعنى للمذكر وواحدة اثنتان أو ثلثان يعنى للمؤنث وجرى واحد واثنان في التذكير والتأنيث على القياس فذكر للمذكر وانت للمؤنث ثم قال * ثلاثة الى عشرة يعنى للمذكر ثلاث الى عشرة يعنى للمؤنث * وخولف باب التذكير والتأنيث من ثلاثة الى عشرة فأنث للمذكر وذكر للمؤنث فقبل ثلاثة رجال الى عشرة رجال وثلاث نسوة الى عشرة نسوة لان الثلاثة جاءت والمذكر سابق فأنث لذلك

ومنها اذا وهى للمستقبل وفيها معنى الشرط غالباً فلذلك اختير بعدها الفعل وقد تكون للمفاجأة
 فيلزم المبتدأ بعدها * ومنها اذا لامضى وتقع بعدها جملتان * ومنها اين واى للمكان استفهاما
 وشرطاً * ومتى للزمان فيهما * واين للزمان استفهاما وكيف للحال استفهاما *
 ومنها مذومنذ بمعنى اول المدة فيليهما المفرد المعرفة وبمعنى الجميع فيليهما
 المقصود بالعدد وقد يقع المصدر أو الفعل او ان فيقدر

فشاذ لا يعمل عليه ولذلك بقيت على ثباتها وقد تدخل عليها ما فتكون للمجازاة * ومنها اذا وانما بنيت
 للمعنى الذى ذكر في حيث ولكن تلك للمكان وهذه للزمان وهى مختصة بمعنى الاستقبال وفيها معنى الشرط
 غالباً فلذلك اختير بعدها الفعل وقد تقع للمجرد الظرفية كقوله تعالى (والليل اذا يشئ) واشباهه لانه
 لوجعلتها للشرط وجب ان يكون جوابها ما دل عليه اقسام المقدّر الانشائي فيفسد المعنى اذ يصير القسم
 مقيداً وكذلك قوله تعالى (والذين اذا اصابهم البغي هم ينتصرون لانك لو جعلتها شرطية وجب ان تقول
 فهم ينتصرون * واما قوله (واذا تلى عليهم آياتنا بينات ما كان جنهم الا ان قالوا فيمكن ان يقال انها للمجرد الظرفية
 لمعنى ما يغير فاه ويمكن ان يقال ان المعنى على قسمين فمجرى الجواب للقسم مثله في قوله تعالى (وان اطعموهم
 انكم لمشركون) ومن يلتزم انه لا يقع بعدها الا الفعل يلزمه وجوب النصب في باب زيدا ضربته اذا وقع
 بعدها كما يلزم في ان ونحوها ما يلزم بعده الفعل * واستعمالها للمجازاة بما او يغير ما ضعيف * وقد تكون
 للمفاجأة فيلزم وقوع المبتدأ والخبر بعدها كقولك خرجت فاذا زيدا قائم وهى ظرف معمول لما دل عليه من معنى
 فاجأت كائلك قلت فاجأت زمان زيد قائم فيلزم المبتدأ بعدها كائهم قصدوا الى الفرق بين معنيها وكان
 قياس ذلك ان يمنع النصب فيما بعدها اذا وقع في باب زيدا ضربته كقولك خرجت فاذا عبد الله بضربه
 عمرو ولكنهم جوزوا النصب على خلاف هذه القاعدة مراعاة لصورة المبتدأ والخبر * واذا لامضى
 وبنائها املا ما ذكر في اذا واما لان وضعه وضع الحروف وتقع بعدها الجملتان لانها بمعنى زمان من غير
 معنى شرط فصح ان تفسر بالفعلية تارة وبالسببية اخرى كحيث في المكان وتصل بها ما فتكون للمجازاة
 والظاهر انها اذا ضمت اليها ما كحيشمالا حرف برأسه * ومنها اين واى وهما للمكان استفهاما وشرطاً
 تقول ابن زيد واين تكن اكن وكذلك اى وقد تستعمل للزمان والحال كئى وكيف وبنائها واضع
 قوله ومتى للزمان فيهما (بمعنى الاستفهام والشرط تقول متى القيام ومتى تأتى أنك * واين للزمان
 استفهاما كئى في الاستفهام كقوله تعالى (ايان يوم الدين) اى متى * وكيف للحال استفهاما تقول كيف زيد
 معناه على أى حال هو واما استعمالها للشرط اذا دخلت عليها ما فضعيف عند البصريين وجائز عند
 الكوفيين قوله ومنها مذومنذ بمعنى اول المدة فيليهما المفرد المعرفة (وبنيتها امالان وضع مذوضع
 الحروف ثم حلت منذ عليها لاتفاقهما واما لان المعنى قطعها عن الاضافة ولذلك بنيت منذ على الضم
 كابنى ما قطع عن الاضافة ومعناها اما اول المدة فيليهما المفرد المعرفة كقولك ما رأيت مذيوم الجمعة
 اى اول المدة التى انتفت فيها الرؤية يوم الجمعة واما اوليها المفرد ليتعين الاولية المقصودة الا ترى انك
 لو قلت يومان او عشرون يوماً لم تعين الاولية * واما اوليها المعرفة ليفيد تعيينها الذى هو مقصود
 بالذكر الا ترى انك لو قلت ما رأيت مذيوم وائت معنى اول المدة لم يفد تعيينا واما بمعنى الجميع فيليهما
 المقصود بالعدد كقولك ما رأيت مذيومان ومذسنة اى جميع المدة التى انتفت فيها الرؤية يومان او سنة
 واما اوليها المقصود بالعدد لان الغرض بيان المدة باسمها قوله وقد يقع المصدر او الفعل او ان فيقدر

والا فرفع مبتدأ ان لم يكن ظرفا وخبر ان كان ظرفا وكذلك أسماء الاستفهام والشرط وفي مثل تمييز * كم عمة لك يا جرير وخالة * ثلاثة اوجه وقد يحذف في مثل كم ماله وكم ضربت * الظروف * منها ما قطع عن الاضافة كقبل وبعد واجرى مجراه لا غير وليس غير وحسب * ومنها حيث ولا يضاف الا الى جملة في الاكثر

لا يبطل عمل الجار بغيره ولا يتقدم معموله عليه فلذلك اغتفروا تقديمه على ماله صدر الكلام لتزلهامنزلة الجزء الواحد تقول بكم رجلا مررت و غلام كم رجلا ضربت ويكون اعراب المضاف كاعراب كم لو لم يكن مضافا اليه ولذلك نصبت في قولك غلام كم رجلا ضربت والافه و مرفوع لانه اذا لم يكن معه جار وليس بعده ما يعمل فيه ولا يتقدم عليه عامل آخر وجب ان يكون مجردا عن العوامل اللفظية فينعين للمبتدأ او الخبر فان لم يكن ظرفا فهو مبتدأ كقولك كم رجلا اخوتك وكم رجلا ضربته لان الفعل قد اشتغل عنه وان كان ظرفا فهو خبر كقولك كم يوم اسفرك لانك اوجه لك كم مبتدأ وهي لازمان تعذر ان يكون خبر هـ السفر كما يتعذر ذلك في مثل متى سفرك فيجب ان يقدر السفر ونحوه مبتدأ ويكون ما تقدم ظرفا في موضع رفع على الخبر مثله في قولك متى القتال ولو قيل يجوز ان نصب فيما اذا اشتغل عنه بضميره في مثل قولك كم رجلا ضربته لم يكن بعيدا ويكون بمنزلة زيد اضربه منصوبا بفعل دل عليه ما بعده الا انه يجب ان يقدر بعد كم لا قبلها لثلايو قعها غير صدر الكلام فيقدر كم رجلا ضربت ضربته فيكون الفرق بينه وبين زيد اضربه بان تقدير الناصب ثم قبل المنصوب وههنا بعده لوجود المانع من تقديمه قوله وكذلك أسماء الاستفهام والشرط (يعني في مواضع الرفع والنصب والجر فاذا قلت بمن مررت وبمن تمرر امر به فمجرور واذا قلت من ضربت ومن تضرب اضرب فنصوب واذا قلت من ضربته ومن ضربته تضربه فرفع على ما تقدم قال * وفي مثل تمييز * كم عمة لك يا جرير وخالة * فدعاء قد حلت على عشاري * ثلاثة اوجه فالنصب على الاستفهامية وان لم يرد معنى الاستفهام ولكنه على سبيل التهكم كانه متحقق ذلك ولكنه ذهل عن كية العدد فهو يسأل عنه والجر على انها كم الخبرية على التحقيق اي كثير من عماتك وخالاتك حلت على عشاري والرفع على ان يكون الميمر مخذوفا على انها كم الاستفهامية على المعنى المتقدم او كم الخبرة اي كم مرة على التهكم او كم مرة على التاكثير فترفع عمة على الابتداء ومحسنة كونه موصوفا بقوله لك وخبره قد حلت وكم على الوجهين اذا رفعت عمة في موضع نصب لان الفعل الواقع بعدها مسلط عليها تسليط الظرفية او تسليط المصدرية وكون الفعل وقع خبرا لا يمنع ذلك من عمله فيما قبل المبتدأ الا ترى انك تقول عمارا زيد ضرب وعمر ازيد ضرب وبوم الجمعة زيد ضرب واذا رفعت عمة رفعت خالة ودعاء واذا نصبتهما نصبتهما واذا خفضتهما خفضتهما وذلك واضح قوله وقد يحذف (يعني الميمر) كقولك كم ماله اي كم درهما او دينارا على حسب ما تدل عليه القرينة وكم ضربت اي كم مرة او كم ضربة قال * الظروف * يعني الظروف المبينة لان بعض الظروف من اقسام المبنيات قوله منها ما قطع عن الاضافة كقبل وبعد) وكذلك فوق وتحت وامام وما شبه ذلك وانما بنيت لاحتياجها الى ذلك المنوى كاحتياج الحرف الى غيره ولذلك لا تبني الا اذا نوى وان لم ينو كانت كالمتعلقة تعرب كقوله * فساغ لي الشراب و كنت قبلا * اكاد اغص بالماء الفرات * وفي القراءة الشاذة من قبل ومن بعد واجرى مجراه لا غير وليس غير وحسب وان لم تكن ظروفًا لكثرتها فلما اشبهت الظروف عوملت معاملة * ومنها حيث وانما بنيت لاحتياجها الى جملة تبيين معناها كاحتياج الموصول الى ذلك ولذلك لا تضاف الا الى جملة لان وضه المكمل نسبة فلذلك افتقرت الى الجملة كافتقار الموصول وما جاء مضافا الى غير جملة

فكم الاستفهامية يميزها منصوب مفرد والخبرية مجرور مفرد ومجموع وتدخل من
فيهما * ولهما صدر الكلام وكلاهما يقع مرفوعا ومنصوبا ومجرورا * فكل
مابعد فعل غير مشغول عنه كان منصوبا معمولا على حسبه * وكل
ما قبله حرف جر أو مضاف فمجرور

ان يكون اكثر الكلمات كنيات والى ان يكون نحو ابن وكيف وايمان ومتى كنيات * نعم قد تطلق الكناية
ايضا على لفظ عبره عن لفظ ليس مثله في السماجة كما يكنى بهن وهنة عن الفرج وكما يكنى بالغائط عن غيره
وكما يكنى بوطئت عن غيره وليس ذلك مراداهنا * وانما سبق كم في باب الكنيات لما وافق كذا في العدد
وهو مبنى حتى لا يجعل له باب آخر كما سبقت ما الاستفهامية والشرطية في ما الموصولة لما وافقتها لفظا وان كانت
تخالفها معنى * وبناء كم في الاستفهامية واضح وفي الخبرية اما لكونها موضوعة وضع الحروف اول شبهها
بأختها او لتضمنها معنى الانشاء وهو بالحروف غالبا فاشبهت ما تضمن معنى الحرف * واما كذا فبنى اما
لان اصله ذا دخلت عليه كاف التشبيه ثم استعمل على اصله واما لكونه يكون كناية عن المبنى في نحو خمسة
عشر فأجرى مجراه لكونه المتوسط * واما كيت وكيت وذيت وذيت فالتأنيب لانهما واقعتان معاموقع
الجملة ولا اعراب للجملة من حيث كونها جملة فأجرى مجراها وهذا البناء يصح ان يقال لانه مما ناسب
مبنى الاصل لانه اشبه الجملة التي لا اعراب لها الفظي ولا تقدرى من حيث هي جملة ويصح ان يقال انه مما
وقع غير مركب لانه لما كان حكاية عن الجملة تعذر وقوعه مركبا فانه انما يركب التركيب المقتضى
للأعراب المفردات واما تركيب الجمل من حيث كونها جملة فلا يقتضى اعرابا قوله فكم الاستفهامية
يميزها منصوب مفرد) لانها لما كانت للعدد ووسط العدد يميزه مفرد منصوب جعل كذلك لانه لو جعل
لاحدا الطرفين لكان تحكما واما الخبرية فميزها مجرور مفرد ومجموع * وانما كان مجرورا لانها للتكثير
والعدد الصريح الكثير يميز مجرور مفرد كائنه والالف فكان خبره كذلك وانما جاء مفردا لان العدد الكثير يميزه
كذلك وانما جاء مجموعا لان العدد الكثير فيه ما ينفى عن كيته صريحا ولما كان هذا ليس مثله في التصريح
جعل جمعه كانه نائب عن معنى التصريح في مثله قوله وتدخل من فيهما) يعنى في الاستفهامية والخبرية
ودخولها في الخبرية اكثر واذا دخلت في الخبرية قدرت الخبرية تامة والمميز مجرور بمن واذا لم تدخل
قدرت مضافة ويجوز ان تقدر تامة وتكون من مقدرة قوله لهما صدر الكلام) اما الاستفهامية
فلا استفهام واما الخبرية فلما تضمنته من المعنى الانشائي في التكثير كما ان رب لما تضمنت المعنى الانشائي
في التقليل وجب اياها صدر الكلام قوله وكلاهما يقع مرفوعا ومنصوبا ومجرورا) لقبولهما العوامل
لذلك فلنستكلم على مواضعهما اليقين امرهما فكل مابعد فعل غير مشغول عنه كان نصبا معمولا على حسبه
كقوله كمر جلاضربت وكم غلام ملكت وكم ضربة ضربت وكم يوم ما ضربت وكم يوم ضربت فتكون مفعولا به
ومصدرا ومفعولا فيه على حسب العوامل لانه مثل قولك اعشرين رجلا ضربت وكثيرا من الغلمان
ملكيت واعشرين ضربة ضربت وكثيرا من الضرب ضربت واعشرين يوما ضربت وكثيرا من الايام
ضربت فلو قدرت متعلقا بالفعل محذوفا على ضعفه صار الفعل حينئذ مشغولا عنه فتكون في موضع
رفع فانه يكون مثل قولك زيد اضربت على معنى ضربته قوله وكل ما قبله حرف جر او مضاف فمجرور) لانه

المركبات * كل اسم من كلمتين ليس بينهما نسبة فان تضمن الثاني حرفا بنيا كخمسمة عشر وحادي عشر وأخواتها الاثني عشر والاعرب الثاني كعليك وبني الاول في الانصاح *
* الكنايات * كم وكذا للعدد وكيت وذيت للحديث

غفلة فان زعم زاعم انما نجد في انفسنا العلم الضروري بالقصد الى ذلك فهو غلط وانما الحاصل القصد الى اتقياده بالصوت المفوظ به لما جرى الله العادة بذلك منه عنده لانه يحاطب ما لا يعقل بطلب الامثال قال * المركبات كل اسم من كلمتين ليس بينهما نسبة الى آخره * انما قال ليس بينهما نسبة ليخرج عن باب المضاف والمضاف اليه فانه وان كان مركبا فليس مبنيا ويخرج عنه باب تأبط شرا لانه محكى على اصله قبل التسمية به وليس الغرض ههنا الا ما حصل بناؤه بالتركيب وهذا المركب على ضربين * ضرب يتضمن الثاني معنى الحرف فيبينان جميعا كخمسمة عشر وحادي عشر اما الثاني فلتضمنه معنى الحرف واما الاول فلكونه اشبه صدر الكلمة فوجب ان يكون مبنيا وكذلك وقعوا في حيص بيص وهو جارى بيت بيت وسهلت الهزمة بين بين وتقرقوا شعر بفرو شعر مذرو شعر مذع وشبهه قوله الاثني عشر (استثناء من باب خمسة عشر لانه مخالف له في البناء وانما اعرب الاول مع قيام العلة المقتضية للبناء في بابيه لما شبه بالمضاف في حذف النون منه لان الاصل اثنان وعشرة فلما حذف الواو بقي اثنان عشرة ففكر هو النون التي تؤذن بالانقصال مع حذف الواو الذي يؤذن بالاتصال فحذفوا النون تشبيها به بالمضاف فلما شبه بالمضاف وجب اجراؤه مجراه في اعطائه حكم الكلمة لاحكام الجزء فوجب البقاء على الاعراب وبقي عشر على بناءه لتضمنه معنى الحرف * الضرب الثاني من تقسيم المركبات ان لا يتضمن الثاني معنى الحرف كباب بعليك فيبني الاول في هذا الباب لتزله منزلة الجزء ويعرب آخر الاسمين باعراب المفرد فيقال هذا بعليك ورأيت بعليك ومررت بعليك فلا ينصرف للعلمين هذا هو الفصح ومن العرب من يستعمل الاول. كالمضاف فيعربه اعراب المضاف بالرفع والنصب والجر ويعرب الثاني اعراب المضاف اليه * ثم تقسم هؤلاء قسمين قسم يعرب الثاني اعراب ما لا ينصرف وقسم يعربونه اعراب المنصرف فيقول الاول هذا بعليك ويقول الثاني هذا بعليك * واما قولهم افعل هذا بادي بدي وبادي بدا وذهبوا ايدي سبا فقد عده لمحققون من باب المبنيات وهو مشكل فان اصل قولك بادي بدي بدي بدي وبادي بدا بادي بدا اي اول مبتدا فهو منصوب على الحال وانما خففت الهمزتان من آخرهما وتخفيف الهمزة لا يوجب بناء الا ترى انك لو قلت في مبتدئ مبتدئ مبتدا وفي بادئ المبتدئ في انه باق على اعرابه وانما غايته انه كان معربا لفظا فصار معربا تقديرا وكذلك ايدي سبا المعنى ذهبوا مثل ايدي سبا في تشبههم وتفرقهم فحذف المضاف واعرب المضاف اليه اعرابه ثم خففت الهمزة من سبا وسكنت الياء من ايدي على التخفيف وذلك لا يوجب بناء والذي يمكن ان يقال في تشبيهه انه كثر حتى صار معنى المضاف والمضاف اليه نسيان نسيان فلا يفهم من ايدي سبا الا مبتدئين ولا يفهم من بادي بدي الاول فشبّه بعليك في ان الاول كالجزء فوجب بناؤه * فان قلت فالاعلام المضافة متحقق فيها ما ذكرته فكان يجب ان يبني الاول بناء ما ذكرت لان معنى المضاف والمضاف اليه غير مراد فالجواب ان الاعلام المنقولة اجريت في كلامهم مجرى الاصول المنقولة هي عنها بخلاف غيرها فلذلك لم يفعل فيها هذا الفعل وفعل في غيرها قال * الكنايات كم وكذا للعدد وكيت وذيت للحديث الى آخره * المراد بالكنايات ههنا المبنية والافعلان وفلانة والفلان والفلانة وبابه كناية وليس بمبنى * والمراد بالكنايات ههنا الفاظ مبهمه يعبر بها عما وقع في كلام متكلم مفسرا اما لابهامه على المخاطب واما لنسيانه فعلى ذلك لا يكون كم من ذلك ولا يستقيم ان تكون الكناية مرادا بها وقوع لفظ عوضا من لفظ او من الفاظ فانه يؤدى الى

وعلم للاعيان مؤثنا كقطاع و غلاب مبنى فى الحجاز معرب فى بنى تميم الا ما آخره راء نحو
حضار * الا صوات * كل لفظ حكى به صوت أو صوت به للبهائم فاولول كغاق والثانى كنخ
وفساق معدول عن فاسقة * واما الزنة فلاتفاقها معا فى بناء فعال * وقول من قال فجار مبنى تضمنه ناه التأنيث
وفساق كذلك ضعيف لان تضمن ناه التأنيث لا يوجب بناء كالا سماء التى هى مؤنثة ولاتاء تأنيث فيها كنفس
واذن وعين وشبهه * ومن قال ان فجار بنى تضمنه لام التعريف لم يبعد لما ثبت فى امس حيث كان بناؤه لذلك
* والضرب الثالث ما وضع علماء الاعيان وانما قال علماء يخرج باب فساق وانما قال للاعيان يخرج باب فجار لانه
وان كان علمافه للمعاني للاعيان وقوله مؤثنا تنبيه على انه لم يقع الا كذلك وهذا القسم مبنى فى لغة اهل الحجاز
لمشابهته ما تقدم فى العدل والزنة وهذا العدل وان كان تقديره بالذليل لنا قاطمة وغالبة عدل عنهما تحقيقا وانما
وجب المصير اليه لعل بأنهم لا يبنون الا مانع من الاعراب ولا مانع يمكن سوى ما قدر فوجب المصير اليه وهو
معرب فى لغة بنى تميم اعراب ما لا ينصرف الا ما كان آخره راء فانهم يوافقون الحجازيين فى بناءه الا القليل
منهم فانهم يعممون الاعراب فى جميع الباب وهؤلاء القليل جروا على القياس اذ لافرق بين ما آخره راء
وغيره فى موجب البناء والاعراب واذا لم يكن فى هذا الباب حلة موجبة لبناء وجب اعرابه ولا فرق بين راء
وغيرها ووجه اللغة الكثرى فى بنى تميم ضعيف لانهم فرقا بين ما آخره راء وغيره لتحصل الامالة بتحقيق
موجبها وهو ضعيف اذ الم يثبت موجب البناء من قصد حصول موجب الامالة * وغاية ما يقال ان تقدير
موجب البناء فى الجميع ممكن كما هو لغة اهل الحجاز وتقدير انتفاؤه ممكن كالقلى فى بنى تميم فقصده الفصحاء
منهم اثبات التقدير فيما يحصل عنه فرض مقصود وهو الامالة ونفيه فيما لا يحصل فيه ذلك الفرض *
وانما اعرابه اعراب ما لا ينصرف لتحقيق العلتين المانعتين للصراف من التأنيث والتعريف وقد قيل ان فيه
على هذه اللغة العدل ايضا لما ثبت من بنائهم حضار والباب واحد وقد تقدم فى تعليل هذه اللغة ما يدفع ذلك
قال * لاصوات كل لفظ حكى به صوت أو صوت به للبهائم الى آخره * انما بنى هذا النوع لان وضعه على
ان ينطق به مفردا لا ترى انك اذا قلت غاق حا كيا لصوت الغراب لم يخرج الى ما يتركب معه لان وضعه
على حكاية لا غير وكذلك اذا قلت نخ وشبهه للبعير وغيره لم تقصد الا الى اسماء هذا الصوت لجرى العادة
باناخته او غير هاء عندهم فلم يخرج باعتبار المعنى الذى وضع له الى جزء آخر يتركب معه فان وقع شئ مركبا
من هذا الباب فانما يقصده لفظ كقولك نخ صوت للبعير وغاق حكاية عن صوت الغراب وتقول قلت غاق
وقلت نخ وتقول يحكى صوت الغراب بغاق ويناخ للبعير بنخ والمعروف حينئذ ان يحكى على ما هو عليه
فى اصل وضعه ولا يعتبر تركيبه فى الاعراب كما لا يعتبر تركيب قد وضرب ونحوه فى الاعراب وان قصده
اللفظ * فان قلت فقد قالوا الف بالى آخرها غير معربة فاذا ركبوا اعربا فلم لا يكون هذا كذلك فالجواب
ان الف باموضوع اسم للمسمى كوضع رجل وفرس والمقصود بوضعه استعماله مركبا واذا استعمل
غير مركب وجب بناؤه كالم استعمال رجل وفرس غير مركب وعدده تعديدا بخلاف ما نحن فيه فانه
اذا استعمل مركبا لم يقصده الى مدلوله اسمه وانما قصد الى ما ذكرناه من حكاية الصوت او التصويت
للبيهة وقد جاء اعرابه مركبا قليلا كقوله * تداعين باسم الشيب فى مثلم * وقوله * داع يناديه باسم الماء
مبغوم * يحتمل الامرين * ومن جعل نخ وبابه ما يصوت به للبهائم من اسماء الافعال فهو مخطى لانها
اذا جعلت من اسماء الافعال وليس فيها شئ هو خبر وجب ان تكون بمعنى الامر والامر باسماء الافعال اقتضاء
الفعل من المخاطب فيؤدى الى ان يكون طالبا لما لا يعقل امتثال الامر بالمخاطب وذلك مما لا يصدر الا عن

وفعال بمعنى الامر من الثلاثي قياس كترال بمعنى انزل وفعال مصدرا معرفة كفجبار
وصفة مثل يا فساق مبنى لمشابهته له عدلا وزنة

في حد الاسم وقد ادخلها معناها في حد الفعل لانها تدل على معنى في نفسه مقترن بأحد الازمنة الثلاثة كقولا
رويد زيدا بمعنى امهل زيدا فالجواب ان المراد بقولهم مقترن بأحد الازمنة الثلاثة في الفعل وغير مقترن في حد
الاسم ان يكون ذلك في اصل الوضع لا باعتبار استعماله على خلافه واذ اثبت خروج هذه عن قبيل الفعل
ودخولها في قبيل الاسم وجب ان يعتقد انها في اصل وضعها للمصدر ثم استعملت الزمان على خلاف
وضعها الاصل كما ان اصل ضارب في أصل وضعه مجرد عن معنى الزمان ثم استعمل للزمان في قولك زيد
ضارب غلامه غدا فكما صح كونه اسماعا اقتترانه بأحد الازمنة فكذلك هذا * فان قلت لو كان في اصل
وضعه على ذلك لاستعمل الاصل كما استعمل قائم على اصل وضعه قلت لا بعد ان يوضع الشيء * وضعا اصليا ثم
لا يتفق استعمال اصله ويستعمل مجازا وان كان قليلا كعسى وفعل التعجب * والنحوين في موضعها
من الاصراب مذهبان * احدهما انها في موضع نصب على المصدر كما * نك قلت في رويد زيدا ارواد زيدا
اي ارودار وادا زيدا * والثاني ان تكون في موضع رفع على الابتداء وفاعله مضمير مستتر والجملة وان كانت
من مبتدأ وفاعل مستغنى عن الخبر فيها كما استغنى في قائم الزيدان لما كانت بمعنى يقوم الزيدان عن الخبر
بالفاعل اذ المقصود منسوب ومنسوب اليه والثاني اوجه لانه اسم مجرد عن العوامل اللفظية فوجب
ان يحكم بالابتداء فيه والفاعل سادس الخبر كما في قولك قائم الزيدان والوجه الاول ضعيف لانه لو كان رويد
منصوبا نصب المصدر لوجب ان يكون فعله مقدر او يخرج حينئذ عن ان يكون اسم فعل * الا يرى ان سقيا
ورعيا وخيبة وجدما ونحوها لما كانت مصدرا وكان الفعل معها مقدر وجب خروجها عن اسماء الافعال
وابضا فانه كان يجب ان تكون معرفة كما في قولك سقيا ورعيا اذ لا موجب حينئذ لبناء اذ معنى الفعلية انما
هو في الفعل المقدر لا فيها وذلك لا يوجب بناء كما ذكرناه ولذلك بنى افعلا لمقصد الى معنى كونه اسم فعل فقالوا
ف ر اف واف وارب لمافصد الى معنى المصدر فقالوا افعه ففهما معنيان مختلفان فظهر ان الوجه الثاني
هو المستقيم ولذلك لما اردوا المصدر في رويد اضا فوه فقالوا رويد زيدو لوقبل على قياس هذه اللغة رويد زيدا
لكان مستقيما * ولا يستدل على المصدرية بدخول اللام في مثل قولهم هيهات لذلك وهيهات لما توعدون لما ثبت
من ان بعد لا تدخل في فاعله اللام ومثل بعد له تدخل اللام لا ناقول ليست هذه بأفعال صريحة فلا يلزم من امتناع
ذلك في الفعل الصريح امتناعه في الفرع الذي هو بمعناه * الا يرى انك لا تقول ضربت زيد وتقول هذا ضارب
زيد قال * وفعال بمعنى الامر من الثلاثي قياس (يعني ان كل فعل ثلاثي فلك ان تبني منه فعال بمعنى افعال كقولا
نزال بمعنى انزل وضارب بمعنى اضرب وتراك بمعنى اترك) واول قبل ان هذه الصيغة من الثلاثي فعل امر
لم يكن بعيدا لانها جرت من الفعل على صيغة واحدة كجريان صيغة افعال ولكنه لم يقبله احد منهم لما رأوا
فعال من صيغة الاسماء ولما رأوا من وجود الكسرة فيه مع تجنب العرب من ادخال الكسر الافعال حتى
قالوا اضربني ويضربني فزادوا النون هربا من دخول الكسر في الافعال قوله وفعال مصدرا معرفة
كفجبار (الى آخره) لما كان من المبنيات ما يوافق فعال في الصيغة وان لم تكن من اسماء الافعال ذكر معه ولم يحمل
له باب آخر كما فعل في ما الاستفهامية والشرطية والموصوفة على ما تقدم وهو على ثلاثة اضرب * ماهو
مصدر معرفة كفجبار * وما هو في معنى الصفة مثل يا فساق ويا خباث وهذا ان البان مبنيان باتفاق لمشابهتهما
فمال الذي هو اسم الفعل من حيث العدل ومن حيث الزنة اما العدل فلان فجار معدول عن الفجور او الفجرة

(وفساق)

وفي ماذا صنعت وجهان أحدهما ما الذي وجوابه رفع والآخر أى شئ وجوابه نصب * اسماء الافعال * ما كان بمعنى الامر أو الماضى مثل رويد زيدا أى أمهله وهيهات ذاك أى بعد

الموصولات الا اذا حذف صدر صلتها * وانما اعربت مع قيام ما يقتضى البناء لارامهم ايها الاضافة دون سائر اخواتها فاذا حذف صدر صلتها رجعوا بها الى البناء على اللغة الفصيحة لافتقارها الى ذلك الصدر كما بنى نحو من قبل ومن بعد لافتقاره في بناءه الى ذلك المقدر ومنه قوله تعالى ثم انزل عن من كل شعبة ايهام اشد على الرجن عتياو التقدير ايهام هو اشد فلما حذف صدر الصلة رجع بها الى البناء الذى هو مقتضى اصلها قوله وفي ماذا صنعت وجهان) أحدهما ان يكون ما استفهامية وذات معنى الذى فيكون التقدير اى شئ الذى صنعت فلا تكون ما لا مبتدا لتعذر ان تعمل الصلة فيما قبل موصولها او يعمل جزء من الخبر في المبتدا وتكون ذات معنى الذى في موضع رفع خبرها * والآخر ان تكون ماذا بكما لها بمعنى اى شئ فيكون التقدير اى شئ صنعت فتكون ماذا في موضع نصب بصنعت فتكون الجملة فعلية قدم مفعولها التضمنه معنى الاستفهام ووجب نصبه لان الفعل تسلط عليه تسلط المفعولية اما لو قدر حذف مضمير منصوب تقديره ماذا صنعت لجاز ان تكون ماذا في موضع رفع على الابتداء وخبره الجملة الفعلية والعائد عليه الضمير المقدر الا ان الوجه ما تقدم اذا حاجة الى تقدير هذا الضمير ولذلك اختير في جواب الوجه الاول الرفع وفي جواب الوجه الثانى النصب ليكون الجواب على طبق السؤال باعتبار القرينة في ان دلالة المبتدا على المبتدا اولى ودلالة الفعل على الفعل اولى * الا يرى انك اذا قلت من ضربت كان قولك زيدا احسن من زيد ولو قلت من المضروب كان قولك زيدا احسن من زيدا لما ذكرناه وعلى كلا الوجهين جاء قوله تعالى ويسألونك ماذا ينفقون قل العفو قرأ ابو عمرو بالرفع وقرأ الباقر بالنصب وعلى الوجه الثانى جاء قوله تعالى وقيل للذين اتقوا ماذا انزل ربكم قالوا خيرا وليس قوله تعالى اساطير الاولين بعد قوله واذا قيل لهم ماذا انزل ربكم بجواب من هذا الباب لان الجواب في هذا الباب ان يقدر المبتدا الذى تكلم به السائل محذوفا من كلام المجيب او يقدر الفعل الذى تكلم به السائل محذوفا من كلام المجيب استغناء بالقرينة الدالة عليه فلا يستقيم ذلك فيما نحن فيه فانه لم يرد ان الكفار قالوا ان الذى انزل ربنا اساطير الاولين ولا انزل ربنا اساطير الاولين اذ لم يكن ذلك معتقدا حدى منهم فلم يرد هذا المعنى وانما قصدوا الى كلام مستأنف على حسب اعتقادهم اى هذا القول اساطير الاولين فهو عدول الى كلام مستأنف اذ قد علم انهم منكرون الانزال فلم يبق الادعوى هذه اساطير الاولين ولذلك تعين الرفع ولما كان المعنى الثانى على خلاف هذا التحوجى به منصوبا تنبيهها على انه على غير هذه الطريقة قال * اسماء الافعال ما كان بمعنى الامر او الماضى الى آخره * انما بنيت اما لان منها ما وضعه وضع الحروف نحو قدك ثم حلت البواقي عليه لانهما من باب واحد واما لشبهها بماهى بمعناه وهو فعل الامر والفعل الماضى فعلى الوجه الثانى لا يستقيم ان يفسر ان معنى انضجروا واه بمعنى اتوجع ولكن تضجرت وتوجعت وعلى الاول لا يمتنع وهذه الالفاظ وان كانت في معنى فعل الامر والفعل الماضى فهى اسماء * والاستدلال على اسميتها بان نحو دعوا نزال ونحو قوله بحجه لا ضعيف لان الفعل الصريح يقع هذا الموضع اذ كان المراد به اللفظ ولا يمتنع ان يقال دعوته أنزل كما تقول قلت له انزل وأمرته بالضرب اى أمرته بهذا اللفظ وقد استدل على اسميتها بدخول التنوين على كثير منها * والذى يدل على اسميتها تعذر الحرفية والفعلية فيها * اما الحرفية فواضح واما الفعلية فصيح ليس منها شئ عليه فوجب ان يحكم باسميتها وايضا فانها بمعنى المصدر بدليل قولهم رويد زيد بمعنى رويد زيدا * فان قيل كيف تدخل

ومن ثم امتنع في ضمير الشأن والموصوف والصفة والمصدر العامل والحال والضمير المستحق لغيرها والاسم
المشتمل عليه * وما الاسمية موصولة واستفهامية وشرطية وموصوفة وتامة بمعنى شئ * وصفة * ومن
كذلك الا في التام والصفة * وأي وأية كمن وهي معرفة وحدها اذا حذف صدر صلتها *

الخبر عنه ضمير اعماداً عليه وتؤخر ذلك خبراً * وانما صدرت بالموصول لانه الذي يقصد بالاختبار
عنه وجعلت موضع الخبر عنه ضميراً لان المعنى على انك علمت تلك النسبة على غير جهة الخبر عنه فلا بد
من ذكر ذلك مضمراً عائداً على الذي * وانما اخترت ذلك الاسم خبراً لان المقصود الاخبار به ليتبين المبهم
من جهته فان تعذر امر من هذه الامور تعذر الاخبار على هذه الطريقة فلا يستقيم الاخبار عن ضمير
الشأن لاستحقاقه صدر الكلام فلو ذهبت تخبر عنه لآخرته خبراً ولا عن الموصوف لانك تجعل موضعه
ضميراً فيؤدي الى ان يكون الموصوف مضمراً ولا عن الصفة لانه يؤدي الى ان تكون الصفة مضمرة
ولا عن المصدر العامل لانه يؤدي الى ان يكون المضمير عاملاً ولا عن الحال لانه يؤدي الى ان يكون المضمير
حالا ولا عن الضمير المستحق لغيرها في مثل قولك زيد ضربته فلا تخبر عن الضمير في ضربته لان غير الذي
استحقه وهو المبتدأ فلو ذهبت تخبر عنه لبقى الموصول بلا عائداً لانك اذا جعلت موضعه مضمراً بقي على ما كان
عليه في عوده على زيد في الموصول بلا عائداً * ولا يستقيم ان يكون الضمير المؤخر خبراً عائداً على الموصول
لانه انما أتى بعد تمام الموصول والعائد على الموصول لا يكون في جزء آخر بعد تمامه قوله ولا عن الاسم المشتمل
عليه (يعني ولا يصح الاخبار عن الاسم المشتمل على الضمير المستحق لغير الموصول نحو قولك زيد ضربت
غلامه فلا يصح الاخبار عن غلامه لانك اذا جعلت موضعه ضميراً فان اعادته على الموصول بقي المبتدأ
بلا عائداً وان اعادته على المبتدأ بقي الموصول بلا عائداً كما تقدم في الضمير المستحق لغيرها قوله وما الاسمية
موصولة واستفهامية وشرطية الى آخره) لما كان في المبنيات ما يوافق لفظ الموصول لم يجعل له باباً رأسه
ويبين في ضمن الموصولات كما سبق ما وافق اسم الفعل في اللفظ من المبنيات في اسماء الافعال كباب فجار و باب
فساق و باب قطام والافكان القياس يقتضي ان يجعل من اقسام المبنيات ابواباً رأسها * فنها ما تكون
موصولة واستفهامية وشرطية وموصوفة وتامة بمعنى شئ * وصفة هذا كله اذا كانت اسماً * واما
اذا كانت حرفاً فلها معان ايس هذا موضعها فالموصولة تقدمت والاستفهامية كقولات ما صنعتك
وما اكلت والشرطية كقولات ما صنعت اصنع واستعمالها فيها لا يبعد استعمال الموصولة والموصوفة
كقوله * ربما تكرر النفوس من الامر * له فرجة لكل العقال * فذكره جملة واقعة صفة لما كانه قبل
رب شئ * تكرر النفوس من الامر ولو قيل ان ما هذه هي ما التي في قولك ربما زيد قائم لكان مستقيماً
وهي المهية لدخول رب على الجملة وانما استحسن ذلك اجراء رب على بابها الكثير ولما يلزم من حذف
الموصوف واقامة الصفة وهي جار ومجرور في محله لان قولك من الامر صفة على هذا التأويل على
معنى تكرر النفوس شيئاً من الامر * والتامة بمعنى شئ * كقوله تعالى فنعما هي اي فنعم شيئاً هي والصفة
كقولات اضربه ضرباً ما اى ضرباً اى ضرب كان وهذه عند بعضهم حرف للتقليل * واما من فقد جاءت مجي
مالا في التام والصفة فالموصولة تقدمت والاستفهامية كقولات من ابوك ومن ضربت والشرطية كقولات
من تضرب اضرب والموصوفة كقولات رب من بكرمى واستعمالها في وجوها فحين يعقل كالموصولة
* وأي وأية كما الا في التام فالموصولة كقولات اضرب ايهم خرج وايهم خرجت والاستفهامية
كقولات اي الرجلين عندك والشرطية كقولات اي من تضرب اضرب والموصوفة كقولات
بابها الرجل وتقع صفة كقولهم مررت برجل اي رجل وهي معرفة وحدها دون سائر

والاولى والذين واللاقى واللاء واللاى واللاقى واللاقى وما ومن وأى وأية وذو الطائفة * وذو بعدما للاستفهام والالف واللام * والعائد المفعول يحوز حذفه * واذا اخبرت بالذى صدرتها وجعلت موضع الخبر عنه ضميرا لها وأخرته خبرا فاذا اخبرت عن زيد من ضربت زيد قلت الذى ضربته زيد وكذلك الالف واللام فى الجملة الفعلية خاصة ليصح بناء اسم الفاعل والمفعول فان تعذر امر منها تعذر الاخبار محل يشبه تغير الاعراب فتوهم اعرابا ولذلك لم يقل اللذان واللتان دفعا لهذا الوهم ولذلك جاز اللذان واللتان فيهما جميعا ولو كان معر بالميسغ ذلك قال * والاولى والذين لجماعة المذكرين والذنون فى الرفع على بعض اللغات مثلها فى الاذان فى الرفع على غير الفصيحة والفصيحة الذين فى الاحوال الثلاث واللاقى بهمزة ويا بعدها وبغير ياء وبالياء بغير همزة مكسورة وسا كنة كل ذلك لغات فيهما * واللاقى واللاقى لجماعة المؤنث * وما فيهما لا يعقل غالبا * ومن فيمن يعقل او هو منزل منزلة من يعقل * واى واية للتفصيل فى المذكر والمؤنث * وذو بمعنى الذى فى لغة طى * وذو بعدما للاستفهام بمعنى الذى على ما سياتى * والالف واللام بمعنى الذى واللى على حسب ما يبينه مآثده * ثم شرع بين ان العائد المفعول يحوز حذفه لئنه على ان امره ينقسم الى ما يحوز حذفه والى ما لا يحوز فتعرض لما يحوز وهو المفعول به فتقول جاء فى الذى ضربته ويحوز ضربته كل ذلك فصيح وكذلك جاء فى اللذان ضربت والذين ضربت لما فى الكلام من قوة الاشعار به ولا يحذف الرفع لانه فاعل والفاعل احد جزئى الجملة فلا يستقيم حذفه * ولا يحذف المحرور لان حذفه يستلزم حذف جاره فيكثر الحذف وهذا الضمير المفعول يحوز حذفه واثباته فصيح فى هذا الباب وان كان الاصل اثباته كقوله تعالى الله يسط الرزق لمن يشاء ويقدر ومنه قوله تعالى وما علمته ايديهم وما نشتهى الانفس قرئ بالحذف والاثبات جميعا والاحسن اثباته اذا وقع فى جملة صفة ماثدا على موصوفها كقولك مررت برجل ضربت او اكرمت واحسن منه فى الاثبات اذا وقع فى جملة خبر للمبتدأ ماثدا على المبتدأ كقولك زيد ضربت لان الصلة والموصول جزء واحد والمبتدأ والخبر جزآن والصفة بينهما فلذلك كان حذفه فى الصلة احسن منه فى الصفة وحذوه فى الصفة احسن منه فى الخبر قوله واذا اخبرت بالذى صدرتها وجعلت موضع الخبر عنه ضمير لها واخرته خبرا الى آخره (معنى قولهم اخبر عن زيد ونحوه من ضربت زيدا او قام زيد ونحوه بالذى اى بين المنسوب او المنسوب اليه اذا كان معلوما على جهة غير كونه زيدا بانه زيد فان المنسوب والمنسوب اليه قديكون مبهما ومبين من جهة غير جهة كونه زيدا فاذا قصد المتكلم الى ان يبينه من جهة كونه زيدا عمل هذا العمل فليس قولهم اخبر عن زيد على ظاهره وانما المعنى اخبر عن مبهم هو زيد فى المعنى زيد * وقولهم بالذى الباء فيها بمعنى الاستعانة كقولهم كتبت بالقلم اى اخبر متوصلا الى هذا الاخبار المقصود بالموصول والا فالذى مخبر عنه لابه وزيد مخبر به لاعنه والمعنى على ما بينته * وكذلك الالف واللام فى الجملة الفعلية خاصة لما تقدم من انها لا تكون صلتهما الاسم فاعل او مفعول ليصح منها بناء اسم الفاعل او المفعول لان الاسمية لا يصح بناء ذلك منها فالجملة الفعلية يخبر فيها بالامرين والجملة الاسمية لا يخبر فيها الا بالذى الا انك اذا اخبرت بالالف واللام وكان الفعل مسندا الى ضمير غير المخبر عنه فى المعنى فقد جرى اسم الفاعل او المفعول على غير من هوله فيجب ابراز الضمير كما تقدم على ما هو مذهب البصريين فاذا اخبرت عن زيد من ضربت زيدا قلت الضاربة أنا زيد لان الالف واللام لزيد والضارب للمتكلم وهو غيره فقد جرى على غير من هوله * وطريقة الاخبار ان تصدر الجملة بالموصول وتجعل موضع

ويقال ذلك القريب وذلك البعيد وذلك للمتوسط وتلك وذاتك وتلك المشددتين واوالاتك مثل ذلك * وأما ثم وهنا وهناك فللمكان خاصة * الموصول * مالا يتم جزأ البصلة وعائد وصلته جملة خبرية والعائد ضمير له وصلة الالف واللام اسم فاعل أو مفعول وهو الذى والتى والذات والتان بالالف والباء

لان الواحد من احد الطرفين ينقص لاجل نقصه من مقابلة ستة ثم ينقص لاجل نقص السادس من الجانب الاخر خمسة من مقابلة فتكون احد عشر قوله ويقال ذلك القريب (يزعم كثير من النحويين ان ذلك القريب وذلك البعيد وذلك للمتوسط ثم يجعل تلك بمثابة ذلك وذاتك وتلك المشددتين بمنزلة ذلك واوالاتك في الجمع بمنزلة ذلك فاما ما هو بمنزلة ذا فواضح وهو ما ذكرناه اولا واما ما هو بمنزلة ذاك فواضح ايضا وهو الاتيان بهام كاف الخطاب من غير زيادة وانما وقع الاشكال فيما هو مثل ذلك الذى البعيد في المؤنث والمثنى والجمع ففرض لبانه ثم قال * وثم وهنا للمكان خاصة) يعنى انه قد وضع للإشارة لفظ اخر يختص بالمكان وهو قولهم هنا وهنا وثم فهنا القريب وهنا وثم البعيد قال * الموصول * وبنيت الاسماء الموصولة اما لان فيها ما وضع ووضع الحروف نحو ما ومن واللام ثم حلت البواقي عليها لانها من باب واحد واما احتياجها في تمامها جزأ الى صلة وعائد فاشبهت بذلك الحرف لاحتياجها الى متعلقه * واما الشبه الذى بلام التعريف من حيث ان وضعها لتكون الجملة الداخلة هى عليها معرفة كما ان وضع اللام ليكون الاسم الداخل هو عليه معرفة فلما كانت للتعريف مثل اللام بنيت ثم جرت الموصولات كلها هذا الجرى وان امتنع بعضها من جريه صفة لما شبهت الذى في كونها معرفة وكونها موصولة قوله في حده مالا يتم جزأ البصلة وعائد الى آخره * وليس ذلك كقولك العالم من قام به العلم لان المراد حد الموصول في الاصطلاح لاحد الموصول لفة ولو جعلت موضع قولك بصلة قولك بجملة ارتفع الاشكال ولكنه جرى في ذلك على الاصطلاح في تسميتها صلة ولذلك فسر الصلة ليرتفع الاشكال وهو اولى من قول من يقول مالا يتم اسمافان الذى بانفراده اسم ولكنه لا يكون احد جزئى الجملة الابجمله وعائد وقوله وعائد) لان من الاسماء مالا يتم الابجمله وليس بموصول في الاصطلاح كيث واذا واذا وما شبهها فلذلك قال وعائد قوله وصلته جملة خبرية) لان الذى وضع وصلة الى وصف المعارف بالجل فكما انه لا يوصف الا بالجملة الخبرية فكذلك لا يدخل الذى الاعليها والبواقي مثلها في المعنى فوجب ان يكون حكمها كذلك قوله والعائد ضمير له) اذ لم يرد بالعائد الا ذلك واحتيج اليه صلته لان الذى لما وضع لفرض التعريف وضع مبهما فاحتيج الى ربط بينه وبين صلته لئلا يكون اجنبية عنه وعن الموصوف * ثم شرع في تبين ان صلة الالف واللام لا تكون الاسم فاعل او اسم مفعول وان كان بمعنى الذى كأنهم لما رأوها للتعريف وهى موافقة للالف واللام في نحو الرجل لفظا ومعنى قصدوا ان لا تدخل الاعلى ما تدخل عليه تلك للمشابهة المذكورة وخصوصا بالجملة الفعلية ليسبكوا من الفعل اسم فاعل او مفعول حسبا يقتضيه المعنى في نحو جاني الذى ضرب تقول الضارب وفي نحو الذى ضرب تقول المضروب ولم تدخل على الجملة الاسمية لتعذر ان يسبك منها مفرد وبصح دخول الالف واللام عليه * ثم شرع في تعدادها فالذى للمفرد المؤنث والذات والتان لمتاهما قوله بالالف والباء) يعنى بالالف في الرفع وبالباء في النصب والجر وهذا التغير عند الاكثرين ليس باعراب لقيام علة البناء مع ذلك وكذلك الالف والياء في هذان وهذين * وقد توهم بعض القاصرين انه اعراب وانما هى صيغ موضوعات للمرفوع والمنصوب وانما اتفق هذا التغير في

وحذفه منصوبا بضعيف الامع أن اذا خففت فانه لازم * اسماء الاشارة ما وضع لمشار اليه * وهي خمسة ذا
لهمذ كروا ولسناهم ذان وذين والمؤنث تاوتى وته وذى وذه ونهى وذهى ولسناهم تان وتين وجمعهما اولاء
مدا وقصرا ويلحقها حرف التنبيه ويتصل بها حرف الخطاب وهي خمسة في خمسة فتكون خمسة وعشرين
وهي ذاك الى ذاكن وذانك الى ذانكن وكذلك البواقي

واذا وقع منصوبا فلا بد ان يكون بارزا اذ لا يستتر المنصوب كقولك انه زيد قائم قوله وحذفه منصوبا
ضعيف (بمعنى في مثل قول الشاعر * ان من يدخل الكنيسة يوما * يلقى فيها جاذرا وطلباء * وفي قوله
* ان من لام في بنت بنى حسان * الله واعصه في الخطوب * وانما ضعف من حيث كان حذفه لضمير مراد
لادليل عليه قوله الامع ان اذا خففت فانه لازم) بمعنى حذفه منصوبا لازم في ان اذا خففت كقوله تعالى
وآخر دعواهم ان الحمد لله رب العالمين * وانما التزموا ذلك لانه قد ثبت ان ان المكسورة اذا خففت جاز
اعمالها كقوله تعالى وان كلاما ليوفينهم ربك اعمالهم مع كونها ابعد عن شبه الفعل من المفتوحة فان
يجواز العمل اجدر ولم يأت اعمالها من المفعول بعدها فلا يقال علمت ان زيدا قائم ولكن ان زيد بالرفع
تقدروا لذلك ضمير الشأن معمولا لان مجذوبا تخفيفا لان الموضع موضع تخفيف لئلا يكون لان الخفيفة
على ان الخفيفة مزية في العمل قال * اسماء الاشارة ما وضع لمشار اليه * انما بنيت اسماء الاشارة امالان
وضمها بالاصالة وضع الحروف ايضا نحو ذان وتاوتى ثم حلت بغيرها عليها لانها من باب واحد واما احتياجها
في وضعها الى ما يتبين به من قرينة الاشارة فاشبهت بذلك الحرف قوله ما وضع لمشار اليه (هذا الحد
وان ذكر فيه لفظ المشار اليه فليس من قبيل قولك العلم ما اوجب لمحله كونه مالم لا لان العالم متوقف على العلم فاذا
حده العلم كان دورا لان المحدود ههنا مسمى باسماء الاشارة في اصطلاح النحويين ولم تجهل الاشارة
القفوية ولا المشار اليه لغة فاذا ذكر في الحد فلا دور اذ لا يتوقف على المحدود ولا يتوقف المحدود عليه اذ
قد تعرف الاشارة القفوية ولا تعرف اسماء الاشارة في الاصطلاح * والمشار اليه في المعنى العقلي على ستة
اضرب مذكر ومؤنث وكل واحد منهما مفرد ومثنى ومجموع الا ان العرب وضعت لفظ الجمع للمذكر
والمؤنث مشتركا فصارت الالفاظ خمسة اربعة نصوص وواحد مشترك * ثم من هذه الخمسة ما ليس له
مرادف كذا وذان وتان * ومنها ما له مرادف كلفظ المفرد المؤنث فانك تقول تاوتى وته وذهى ونهى
وذهى * وحرف التنبيه الذي يلحق بأوائها ليس في الحقيقة منها وانما هو حرف جى به للتنبيه على
المشار اليه قبل لفظه كما جى به للتنبيه في النسب الاسنادية كقولك هازيدا قائم وهاان زيدا قائم * وما يتصل
باسم الاشارة من الكاف واخواتها حروف الخطاب والمخاطب باعتبار المعنى لا يزيد ايضا على ستة كالمضمر
واحد مشترك بين المذكر والمؤنث وهو المثنى بقى خمسة الفاظ اربعة نصوص وواحد مشترك * وهذه
الحروف انما جى بها تنبيها على حال من مخاطبه فاجعل اسم الاشارة لما تشير اليه اولا على طبقه من مفرد
ومن مثنى ومجموع مذكر ومؤنث ثم اجعل حرف الخطاب بعدها على حسب من مخاطبه في ذلك فاذا
اشرت الى واحد مذكر وخاطبت مثله قلت ذاك فان خاطبت مؤنثا قلت ذاك ثم ذاك ثم ذاك ثم ذاك كن فهذه خمسة
مع المفرد المذكر ومثلها مع الاربعة البواقي فتكون خمسة وعشرين لفظا الستة وثلاثين معنى لان المعنى
ستة في ستة والالفاظ خمسة في خمسة وهي ذاك الى ذاكن وناك الى تاكن وذانك الى ذانكن وتانك الى تانكن
واولئك الى اولئك فها بيان الخمسة والعشرين لان كل واحد منهما خمسة وقد ثبت ان كل خمسة منها الستة معان
ولكن لما كان في كل خمسة واحد مشترك وجب ان تكون الستة والثلاثون خمسة وعشرين ينقص احد عشر

* وشرطه ان يكون الخبر معرفة أو أفعل من كذا مثل كان زيد هو أفضل من عمرو ولا موضع له عند الخليل وبعض العرب يجعله مبتدأ وما بعده خبره * ويتقدم قبل الجملة ضمير فائب يسمى ضمير الشأن يفسر بالجملة بعده ويكون منفصلا ومتصلا مستترا أو بارزا على حسب العوامل نحو هو زيد قائم وكان زيد قائم وانه زيد قائم

كون ما بعده خبرا ونفسا لأنك اذا قلت زيد المنطلق جازان توهم السامع ان المنطلق صفة فينتظر الخبر وجازان توهم انه خبر فاذا قلت زيد هو المنطلق تعين الخبر فصارت هذه الصيغة هي التي فصلت بين الخبر والنعت وعينه الخبر * ويسميه الكوفيون عمادا لانه اعتمد عليه في هذا المعنى والفصل اخص اذ كل ما وضع للفصل فقد اعتمد به وليس كل ما اعتمد به في شيء يكون فصلا فكان تسميته فصلا اولى لخصوصيته قوله وشرطه ان يكون الخبر معرفة) لانه اذا لم يكن معرفة لم يقع لبس فلم يخرج الى ما به الفصل اذ لا لبس في زيد منطلق انه خبر وانما اجروا افعل من كذا مجرى المعرفة لانه لما كانت من فيه قائمة مقام اللام قريبة منها ولذلك لم يجمعوا بينهما فلما شبهه اجروه مجراه والا فالقياس ان لا يكون الفصل فيه قوله ولا موضع له عند الخليل) المعروف من قول الخليل انه لا موضع له من الاعراب وبعض النحويين يزعم ان له موضعا من الاعراب وهو له يبنى على انه حرف او ضمير فان قلنا انه حرف وضع للفصل ويتغير بغيره من المبتدأ له في المعنى كاتغيرت صيغة حرف الخطاب في قولك ذلك وذلك وذلكم وذلكم وان كانت حروفا واذا كان حرفا فلا موضع له من الاعراب كغيره من الحروف والذي يبين انه حرف انه لو كان اسما وقد وقع مركبا فلا بد ان يكون موضعه موضع اعراب كالضمائر كلها ولو كان موضعه موضع اعراب لم يخل اما ان يكون تابعا او مستقلا وكلاهما غير مستقيم * اما التبعية فلانه لو كان تابعا لاختلف باختلاف المتبوع وهو لا يختلف ولو كان مستقلا لوجب ان يكون مبتدأ ولا يستقيم لان ما بعده يكون منصوبا كقولك كان زيد هو المنطلق ولو كان مبتدأ تعين رفع ما بعده بالخبر * واما بعض النحويين فيقول هو ضميره موضع من الاعراب ويختار بما تقدم ان يكون تابعا ويحجب عن قولهم لو كان تابعا لاختلف باختلاف المتبوع بأن ذلك مخصوص بغير التأكد بالضمائر واما التأكد بالضمائر فلا يكون في غير هذا الباب الابصينة الضمير المرفوع وان اختلف المتبوع كقولك مررت بك انت وبه وهو وبنائون نحن وكذلك ما شبهه واذا كان كذلك فلا يستبعد ان يكون تابعا على ذلك النحو مع ظهور صيغته في الضمائر واختلافها باختلاف ما تقدم عليها قوله وبعض العرب يجعله مبتدأ وما بعده خبره) هذا واضح فيكون قد اخرج عن الاسم الاول بالجملة الابتدائية وهو الضمير وما نسب اليه فيقول كان زيد هو المنطلق وعليه ما نقل في غير السبعة ولكن كانوا هم الظالمون وشبهه قوله ويتقدم قبل الجملة ضمير فائب يسمى ضمير الشأن والقصة هذا الضمير على خلاف باب الضمائر وانما وضعوه لغرض التعظيم في القصة لاني ذكر الشيء مبها ثم يفسر أو وقع في النفس من ذكره مفسرا من اول الامر قد دروا لذلك الحديث المعهود في الذهن ثم اضمروه لهذا الغرض وجعلوه فائبا لانه للفائبات على التحقيق * وسماه النحويون ضمير الشأن وضمير القصة لانه في التحقيق اضمار لهما فأضافوه الى ما هو ضميره كما تقول في زيد ضربته الهاء ضمير زيد والتزموا تفسيره بالجملة لانها المرادة بالاضمار فلا يستقيم تفسيره الا بها ويكون متصلا ومنفصلا ومستترا وبارزا على حسب العوامل فاعتبر فيه قياس باب الضمائر فاذا وقع مبتدأ وجب ان يكون مرفوعا منفصلا كقولك هو زيد هو قائم فاذا وقع فاعلا وجب ان يكون مستترا لانه ضمير مفرد فائب في فعل فلا يكون الامسترا كقولك كان زيد قائم وايس زيد قائم كما تقول زيد ضرب فلا يكون ضمير الفاعل في مثل ذلك الامسترا

ونون الوقاية مع الباء لازمة في الماضي وفي المضارع عربيا عن نون الارباع * وابت مع النون فيه ولدن وان واخواتها مخير * ويختار في ليت ومن وعن وقد وقط * وعكسها لعل * يتوسط بين المبتدأ والخبر قبل العوامل وبعدها صيغة مرفوعة مطابق للمبتدأ يسمى فصلا لفصل بين كونه نعمتا وخبرا

وهو تغييرا لداخل على المضمر وتغيير المضمر بعد ذلك تبع لا يلزم منه الاتغير واحد ومجيء المضمرات بعد ذلك فيهما جار على القياس * ومذهب الاخفش يلزمه ان يكون قد غير في لولا اثني عشر لفظا من اول الامر وفي عسى كذلك لانه لم يبت على شيء جرى فيه قياسا * ورجح مذهب الاخفش بأن إيقاع الضمائر بعضها مكان بعض شائع كثير واما كون الكلمة بتغير عملها باعتبار حال ما تدخل عليه فنادر ضعيف لا يكاد يوجد الا في مثل لدن كأنهم اجروا ونونها مجرى التنوين لما رأوها تنزع وتثبت اما توها من المغيراته تنوين واما تشبيهه بالتنوين قوله ونون الوقاية مع الباء لازمة الى آخره) بين ان بعض الضمائر مشترط فيه في بعض المحال زيادة حرف آخر غيره وقد يكون ذلك ملتزما وقد يكون مختارا وقد يكون ضعيفا * وهذه النون تلزم بقاء المتكلم مع الفعل الماضي لزوما كقولك ضربني وقتلني واكرمني فلا يجوز حذفها بحال وكذلك المضارع العربي عن نون الارباع كقولك يضربني ويكرمني * وانما قال العربي عن نون الارباع احترازا من مثل يضرباني ويكرمونني وتكرمينني فأنك في ذلك بالخيار فالخلف كراهة اجتماع النونين مع الاستغناء بأحدهما والاثبات جريا على القياس المتقدم * وما هو المحذوف عند الحذف فالصحيح ان المحذوف نون الوقاية لان نون الارباع لان نون الوقاية اذا حذفت قامت نون الارباع مقامها بخلاف العكس ولانها الثانية ومنها نشأ الثقل فكانت اولى بالحذف * وكذلك انت مخير في لدن فتقول لدني ولدني وان لم تكن فصلا ولا حرفا ولكنها لما كانت مبنية على السكون حوفظ على سكونها البتة وحذفت منها اجراء لها مجرى الاسماء لوقوعها على ثلاثة احرف * واما ان واخواتها فان وأن وكان ولكن يجرى فيها الوجهان فاثبات النون على تشبيهها بالفعل من الوجه الذي شبهت به في العمل وحذفها كراهة اجتماع النونات واذا كانتا قد جاوزوا الحذف في ضربوني مع كونه فعلا فلان يجوزوا في اثني اولى * واما ليت فيختار فيها الاثبات لفقدان الامر المقضي جواز حذفها اذ لانون في آخرها وجاز حذفها تشبيها لها بها لانها منها * ومن وعن وقد وقط مثلها في اختيار مجيء النون امان وعن فلوكونها على حرفين مبنيين على السكون لحوفظ على بناءهما ان يدخلهما الكسر كما حوفظ على الفعل ان يدخله الكسر وقد وقط مثلها في كونهما على حرفين وان كانتا سمين وعكسها لعل يعني عكس ليت لان المختار في لعل الحذف * وانما اختير في لعل الحذف من حيث ان من لغاتها لعن واللام الاولى ليس بينها وبين الثانية الاحرف مع شبهها بالنون ففكر هو ذلك فأجر وهافي الاكثر على احد لغتي اخواتها ثم قال * ويتوسط بين المبتدأ والخبر قبل دخول العوامل اللفظية وبعدها الى آخره * يعني انه تكون صيغة هذا الضمير مع وجود العوامل اللفظية في المبتدأ والخبر وعدمها كقولك زيد هو المنطلق وكان زيد هو المنطلق قوله صيغة مرفوعة تنبيه على انه لم يتعين ان يكون ضميرا وانما هو صيغة فيجوز ان يكون ضميرا وان يكون غير ضمير على ما سبقت قوله مطابق للمبتدأ) يريد ان كان مفردا مذكرا كان هذا المتوسط على صيغة المفرد المذكر وكذلك المؤنث والمثنى والمجموع وكذلك لو قدر الاول متكلم او مخاطبا او غائبا كقولك ان الزيد بنهما القاتمان وان الزينبات هن القاتمت وكذلك ان نحن القاتمون وان كن انتن القاتمت * ويسمى فصلا عند البصريين لانه فصل بين

فان كان احدهما اعرف وقدمته فلك الخيار في الثاني مثل اعطيتكه واعطيتك اياه وضربك وضربي اياك والافهو منفصل مثل اعطيته اياك أو اياه والخيار في باب خبر كان الانفصال والاكثر لولانت الى آخرها وعسيت الى آخرها * وجاء لولاك وعساك الى آخرهما *

فداجمع ضميران ولكن احدهما مرفوع وحكم البابين مختلف اذا يجوز في مثل اكرمتك الا الاتصال وفي اعطيتكه يجوز الامر ان قال * فان كان احدا الضميرين اعرف وقدمته جاز ان يكون الثاني متصلا ومنفصلا وهو قوله (فلك الخيار في الثاني) فيحوز ان نقول اعطيتكه واعطيتك اياه وضربك قبيح وضربي اياك قبيح * وانما اشترط في صحة الاتصال ان يكون احدهما اعرف مقدما كراهة ان يقدموا الانفصا على الاقوى فياجعلوه كالكلمة الواحدة * فان قلت فقد قدموا مثل ذلك في ضربتي وضربوك قلت انما صح ذلك من جهة ان الاول متوغل في الجزئية لانه فاعل فصار اولى بالتقديم بخلاف مانحن فيه قوله والافهو منفصل) يعني ان لم يكن احدهما اعرف وهو مقدم فلا بد من الانفصال فقد يكونان من باب واحد وقد يكون الاعرف مؤخرا كقولك اعطاك اياي واعطاه اياي واعطاه اياك واعطاه اياه فلا بد من الانفصال الا انه قد جاء في الغائبين اعطاهما واعطاهما هو وشاذ منه قول الشاعر * وقد جعلت نفسي تطيب لضغمة * لغضيمها يقرع العظم نابها * قوله والخيار في خبر كان واخواتها الانفصال الى آخره) وانما كان كذلك من جهة ان خبرها ليس مفعولا على الحقيقة وانما هو في المعنى حكم على فاعلها والمعنى فيه الخبر على ما كان عليه فأجرى في الانفصال مجراه قبل دخولها تنبيها على استقلاله في الخبرية وخروجه عن المفعول من حيث المعنى ومنهم من يشبهه بالمفعول في ذلك فيجربه في الاتصال مجراه فيقول زبد قائم وكنت يعني وكنت قائما والفصيح وكنت اياه قوله والاكثر لولا انت الى آخرها) وقد جاء لولاك وعساك والاكثر هو الجاري على القياس لانه مضمير مبتدأ أو فاعل محذوف الفعل عند قوم فوجب ان يكون مرفوعا منفصلا وقوله لولانت الى آخرها اي لولانت وانت وانما وانتم وانت وكذلك المتكلم والغائب وان اتفق في الغائب ضمير المثنى والمجموع المذكر والمؤنث في اللفتين جيبا لانك تقول لولاهما ولولاهم ولولا هن الا انه مقدر على الاول مضمرا منفصلا مثله في نحو قولك هما قائمان وهم قائمون وهن قائمات ومقدر على اللغة الثانية متصلا مثله في قولك غلامهما وغلامهم وغلامهن وكذلك عسيت الكثيرى على القياس لانه مضمير لفاعل متصل بفعل ماض فوجب ان يكون كذلك وقوله عسيت الى آخرها يعني عسيت وعسيتا وعسيتما وعسيتن وكذلك المتكلم والغائب بقوله وجاء لولاك وعساك الى آخرهما) يعني في ان لولا وعسى لفة اخرى عند مجئ المضمير معهما على خلاف القياس فأوقعوا بعدلولا صورة الضمير المتصل المحفوض وأوقعوا بعدعسى صورة ضمير المتصل المنصوب وهذه اللغة وان كانت مكثورة بالاخرى الا انها ثابتة في لغتهم وان انكرها بعض النحويين * وقد اختلف في توجيهها فذهب سيوبه وقد حكاها عن الخليل وبنون ان الكاف واخواتها بعدلولا في موضع جر وان لولا على هذه اللغة تعمل جرا في المضمير وشبهها بلدن في عملها الجر في غير غدوة وعملها النصب في غدوة تنبيها على ان اللفظة قد يكون لها حالان مختلفان باعتبار بابين وان الكاف واخواتها في عساك في موضع نصب على معنى املك فأعملوها اعمالا لعل * وعندنا لا خفش ان المضمرات بعد البابين في محل الرفع على ما كان عليه في اللغة الاخرى الا انه استعير لفظ الجرور المتصل للمرفوع المنفصل ولفظ المنصوب المتصل للمرفوع المتصل ورجح مذهب سيوبه بأن فيه تغييرا واحدا

(وهو)

أو بالحذف أو يكون العامل معنويا أو حرفا والضمير مرفوع أو يكونه مسندا اليه صفة جرت على غير من هي له مثل اياك ضربت وما ضربك الا انا وياك والشر وانا زيد وما أنت قائما وهند زيد ضاربه هي * واذا اجتمع ضمير ان وليس احدهما مرفوعا

لان الفصل هنا لا فائدة له اذ ضرب زيدا انا وضربت زيدا بمعنى واحد فقد عدل الى المنفصل من غير تعذر بخلاف قولك ما ضرب زيد الا انا فانه مخالف في المعنى لقولك ما ضربت الا زيدا فوجب الانفصال قوله او بالحذف) يعني او يكون العامل محذوفا فانه يتعذر ان يتصل به الضمير لعدم كالفاعل والمفعول المحذوف فلهما كقولك ان انت قتقت وزيد ان ياه ضربته وضربت ومنه قوله تعالى لو انهم تملكون قوله او يكون العامل معنويا) كالمتبدا والخبر لانه اذا كان معنويا تعذر الاتصال به اذ لا يتصل لفظ بما ليس بلفظ قوله او حرفا والضمير مرفوع) لانه لو اتصل لوجب استناره اذا كان مفردا ثابا فيؤدي الى ان يستتر الضمير في الحرف وهو على خلاف لغتهم كقولك زيدا ما هو قائما على لغة اهل الجواز واما على لغة بني نعيم فهو داخل في باب كون العامل معنويا لانه مرفوع على الابتداء قوله او يكونه مسندا اليه صفة جرت على غير من هي له) فعدلوا فيها الى المنفصل عند البصريين لما يؤدي اليه من اللبس في كثير من مواقعها بخلاف الفعل فانه لا يؤدي الاتصال فيه اذا وقع هذا الموقع الى مثل ذلك ولذلك اوقعوا هذا الضمير في الاسم منفصلا وفي الفعل متصلا فيقولون هند زيد ضاربه هي وزيد هند ضاربها هولاءك اذا قلت نحن الزيدون نضربهم علم بقولك نضربهم انه مسند الى ضمير المتكلمين فلا يلتبس باسناده الى الزيدين وكذلك انا زيدا ضربه وانت زيد نضربه بخلاف ضارب فانه للجميع او ضاربون فانه صالح للمتكلم والمخاطب والغائب ولفظه واحد تقول انا ضارب ونحن ضاربون وانت ضارب وانتم ضاربون وهو ضارب وهم ضاربون بخلاف صيغة الفعل على مائتين * فان قلت الضمير المفعول في قولك انا زيد ضاربه بين ان ضاربا مسندا الى انا اذ لو كان مسندا الى زيد لوجب ان يقال انا زيد ضاربي وفي نحو زيد عمرو يضربه او ضاربه فاللبس حاصل في البابين جميعا فلا يفتني اللبس في الفعل الا ويفتني في اسم الفاعل ولا يحصل في اسم الفاعل الا في الموضع الذي يحصل في الفعل فلا مزية اذن في الفعل * والجواب ان ما ذكرتموه قرينة خارجة عن لفظ اسم الفاعل بخلاف الفعل فان القرينة الدالة على من هو له من لفظه غير خارجة عنه وللعرب في مثل ذلك مقصد ظاهر فلا يجوزون بالقرائن الخارجة اذ كان قصدهم وضع اللفظ دلا على ما قصد دلالة عليه من غير لبس * الا ترى انك تقول اكل زيد خبزا فلا بد من رفع زيد ونصب خبرا وان كانت القرينة المعنوية تدل على ان الآكل زيد والمأكل خبز ولكن وضعهم على ان تكون القرينة في نفس اللفظ لا خارجة عنه ومثل ذلك كثير * وايضا فان المفعول ليس بلازم ذكره واذا حذف فلا قرينة اذن فقصدوا الى ان تكون القرينة لازمة في نفس الكلمة حتى لا يقع اللبس عند الحذف فلا يلزم من الاتصال في الفعل الاتصال في الاسم ثم مثل بمواقع المنفصل على الترتيب المذكور فقال مثل اياك ضربت الى آخرها قوله واذا اجتمع ضمير ان وليس احدهما مرفوعا الى آخره) شرع في تبين مواضع ملتبسة في وقوع المتصل والمنفصل فيهما أو تجوز الامرين * فمن ذلك انه اذا اجتمع ضمير ان وليس احدهما مرفوعا في مثل الدرهم اعطيتك وضربك قبيح فانه قد اجتمع في اعطيتك ضمير ان وهما المفعولان وليس احدهما مرفوعا وفي ضربك ضمير ان وهما المضاف اليه والمفعول وليس احدهما مرفوعا * وانما قال وليس احدهما مرفوعا احترازا من مثل ضربتك واكرمتك فانه

وفي المضارع لمتكلم مطلقا والمحاطب والغائب والغائبة وفي الصفة مطلقا ولا يسوغ المنفصل الاعتذر المتصل وذلك بالتقدم على حامله أو بالفصل لفرض

هي ليس هذا الضمير المستتر لان هذا ضمير منفصل يؤكده ذلك المستتر * وانما جعلوا هذا مستترا دون غيره لانه مفرد والمفرد سابق على المثني والمجموع فجعلت الخفة له اولانه بكثر اكثر من غيره فجعلت الخفة له * وانما خص مفرد الغائب دون المتكلم والمحاطب امالان قرينته لفظية وقرينة غيره حالية واللفظية اقوى * وامالانه بعبره اكثر فكان التخفيف بالكثرة اولى * وانما اغتفروا الاستنار في الغائبة المفردة ولم يغفروه في المثني والمجموع حيث ابرزوا خوف اللبس لان لفظة الغائبة مستلزم تاء التأنيث فارتفع اللبس بها فيجوزوا الاستنار لذلك قوله وفي المضارع لمتكلم مطلقا كقولك اقوم ونقوم فلم يبرزوا مع المتكلم اصلا من حيث كان معه ما يرشد اليه فيجعله كغيره من المضمرات لان الهزمة تدل على انه لمتكلم المفرد والنون تدل على انه لاحد الاربعة * فان قلت كيف أتوا به مستترامع وجود اللبس فيه قلت هذا اللبس مغتفر في غيره من البارز والمنفصل كقولك ضربت وضربنا وانا ونحن فلان يغتفر مع تحقق الخفة اولى قوله والمحاطب والغائب والغائبة وفي الصفة مطلقا) يعني ان الضمير يستتر في المضارع لمتكلم من غير تفصيل والمحاطب اذا كان مفردا مذكرا كقولك لمحاطبك انت تقوم ولا يستتر في المضارع للمحاطب غيره والغائب والغائبة يعني ويستتر في المضارع اذا كان للغائب المفرد المذكر والغائبة المفردة المؤنثة كقولك زيد يقوم وهند تقوم (وفي الصفة مطلقا) يعني ان الضمير المرفوع لا يكون في الصفة الامسترا كقولك زيد ضارب وهند ضاربة والزيدان ضاربان والهندان ضاربان والزيدون ضاربون والهندات ضاربات * وانما وجبوا الاستنار من حيث ان في لفظها ما يدل على من هي له فضارب للمفرد المذكر وضاربة بناء التأنيث للمفرد المؤنث وضاربان بالالف والنون للمثنى في المذكر واتفق ان المثنى المؤنث فيه علامة التأنيث وان كان الفرق بين المثنى المذكر والمثنى المؤنث في باب الاضمار مطرحا وضاربون للجمع المذكر وضاربات للجمع المؤنث * وليست الالف في ضاربان والواو في ضاربون بضمير لانها تقلبان يا في النهب والجر والضمائر لا تتغير من حالها الا ان يتغير ما ملها والعامل ههنا ليس بعامل في الحقيقة في الضمير وانما هو عامل في اسم الفاعل والضمير فاعل له والضمير باق على ما كان عليه في الرفع فلو كانت ضمائر لم تتغير * الا ترى ان الياء في تضرين والنون في يضربن والواو في يضربون والالف في بضربان لا تتغير بوجه لانها ضمائر فلو كانت هذه ضمائر لم تتغير * وما نقل عن الاخفش من ان الياء في تضرين علامة لاضمير غير مستقيم لانه لفظ اتصل بآخر الفعل دال على من هو له فوجب ان يكون ضمير اكالاف في يفعلان والواو في يفعلون والتاء في فعلت وفعلت وفعلت وكذلك جميع الضمائر المرفوعة البارزة قوله ولا يسوغ المنفصل الاعتذر المتصل يريدان اصل الضمائر المتصل المستتر لانه اخصر ثم المتصل البارز عند خوف اللبس لتعذر الاستنار ثم المنفصل عند تعذر الاتصال لان المتصل اخصر فلم يسوغوا تركه الا عند تعذره فلذلك لا يقال ضرب انا ولا ضرب انت وكذلك جميع البواب الا عند تعذره على ما سياتي بيانه * ثم شرع في تبين الامور الموجبة للانفصال فقال وذلك قد يكون بالتقدم على حامله واتصاله انما يكون به بعد تعذر ان يكون مقدما متصلا فوجب العدول الى الانفصال وكذلك اذا فصل بينه وبين حامله كقولك ما ضرب زيدا انا لانه لا يمكن ان يكون متصلا بهامله وقد فصل بينه وبينه فاصل قوله لفرض) احتر ازم من مثل ضرب زيدا انا فانه قد فصل بينه وبينه فاصل ومع ذلك لا يجوز الانفصال

(لان)

وهو متصل ومنفصل * فالمنفصل المستقل بنفسه والمتصل غير المستقل وهو مرفوع ومنصوب
ومجرور فالرفوع والمنصوب متصل ومنفصل والمجرور متصل فذلك خمسة انواع * الاول
ضربت وضربت الى ضربين وضربن * والثاني أنا الى هن * والثالث ضربني الى ضربهن وانني الى انهن
* والرابع اياي الى اياهن * والخامس غلامي ولي الى غلامهن ولهن * والمرفوع المتصل خاصة يستتر في
الماضي للفائب والغائبة

جازعند من يحيره اجرام المسائل باب الفاعلين والمفعولين مجرى واحد وانما فعلوا ذلك استقناء بذكر الظاهر آخر
امرء عن ان يذكر مرتين فسوفوا الاضمار قبل الذكر حتى كأنهم قدموا الثانية على الاولى قوله وهو متصل
ومنفصل فالمنفصل المستقل بنفسه) يعني انه غير محتاج الى كلمة اخرى قبله يكون كالتمتة له ابل هو كالظاهر
في استقلاله كقوله انا وانت واياي واياك الى آخرها (والمتصل غير المستقل) يعني الذي لا بد له من كلمة
قبله تكون كالتمتة لها كقوله ضربت وضربت وضربك وغلامي وغلامك سمي متصلا
لاحتياجه الى ما يتصل به كما سمي الاول منفصلا لان اتصاله عما قبله او عن هذا الاتصال قوله وهو
مرفوع ومنصوب ومجرور) شرع في تقسيم المضمر فقال وهو منقسم الى ما ذكره لانه يوضع موضع الظاهر
فكهما الظاهر يكون مرفوعا ومنصوبا ومجرورا فكذلك جاء المضمر ثم قال * والمرفوع والمنصوب متصل
ومنفصل والمجرور متصل فذلك خمسة انواع) وذلك واضح لانها اذا كانت ثلاثة انقسم منها اثنان كل واحد
منهما الى اثنين وجب ان تكون خمسة انواع) مرفوع متصل ومرفوع منفصل ومنصوب متصل ومنصوب
منفصل والمجرور لا يكون الامتصلا * وانما كان المرفوع والمنصوب متصلا ومنفصلا لانهما يقعان
موقعا ولا شيء قبلهما يتصلان به على ما سيأتي بيانه كقوله انا ضارب واياك وضربت واشباهه فاضطروا
لذلك الى ان وضعوا منفصلا لتعذر المتصل * ولما كان المجرور لا يتقدم على جاره ولا يخذف في محل
يكون مضمرا لم يقع موقعا يجوز الى انفصاله فبقى على أصله في الاتصال وكل نوع من هذه الانواع يكون
لثمانية عشر مدلولاً لان كل واحد منها اما ان يكون لمتكلم او مخاطب او فائب * وكل واحد من هذه الثلاثة
اما ان يكون لمفرد أو مثنى أو مجموع صارت تسعة وكل واحد من التسعة اما ان يكون مذكرا أو مؤنثا
فصار للمتكلم ستة وللمخاطب ستة وللفائب ستة ووضعوا للمتكلم منها اللفظين يدلان على الستة المذكورة
وهما ضربت وضربنا فضربت مشترك للواحد المذكر والواحد المؤنث وضربنا للاربعة المثنى المذكر
والمثنى المؤنث والمجموع المذكر والمجموع المؤنث ووضعوا منها للمخاطب خمسة الفاظ اربعة
نصوصا وهي ضربت وضربت وضربتم وضربتن وواحد مشترك للمثنى المذكر والمثنى المؤنث وهما
ضربتما وحكم الفائب حكم المخاطب في النصوصية والاشتراك كقوله ضرب وضربت وضربا وضربوا
وضربن وبقية الانواع الخمسة جارية هذا المجرى في ان للمتكلم لفظين وللمخاطب خمسة وللفائب خمسة
وهذا التمثيل الذي ذكرناه في المرفوع المتصل انما هو باعتبار الفعل الماضي للفاعل والمفعول مالم يسم
فاعله دون غيره من الفعل المضارع والصفات لان تلك الفاظا تختص بها * وانما قال غلامي ولي تبينها
على ان هذه المضمرات قد يتصل باسم وقد يتصل بحرف جر كما قال في المرفوع المتصل ضربت وضربت تبينها
على انه يكون في الفعل الماضي للفاعل والمفعول مالم يسم فاعله قوله والمرفوع المتصل خاصة الى آخره)
شرع بعد ذلك في تبين محال المتصل من المضمرات على اختلافها فقال المرفوع المتصل خاصة يستتر في الماضي
للفائب والغائبة كقوله زيد قام وهند قامت وليست هذه التاء بضمير فتورد اعتراضا وانما هي حرف
يدل على ان الفاعل مؤنث لا غير مثلها في قامت هند والفاعل مستتر لا يظهر ابدا وما يظهر من قولهم قامت

وألقابه ضم وفتح وكسر ووقف وهى المضمرات واسماء الاشارة والموصولات واسماء الافعال والاصوات والمركبات والكنايات وبعض الظروف * المضمر ماوضع لتكلم أو مخاطب أو غائب تقدم ذكره لفظا أو معنى أو حكما

هذين الوصفين وانما يفسد الحدبها اذا كان المراد بها الشك ولم يقل فى حده ما لا يختلف آخره لان انتفاء اختلاف الآخر فرع عن عقلية فلا يستقيم ان يجعل فرما له فيؤدى الى الدور كما ذكر فى الاعراب قوله والقبه ضم وفتح وكسر ووقف الى آخره) يعنى ان الحركات الثلاث والاسكان تقع فيه كاتقع فى المعرب فالضم كقولهم مندوقبل وبمدوبازيد والفتح كقولهم ابن وكيف ولارجل والكسر كقولهم هؤلاء وامس والاسكان كقولهم من وكم وجعلوا لها تسمية مخصوصه كما جعلوا الحركات الاعراب وسكونه ألقبا مخصوصة ليكون اللقب إذا ذكر منبثا عن انهم ارادوا حركة احد النوعين او سكونه دون الآخر فاذا قال قائلهم رفع علم انها حركة اعراب واذا قال ضم علم انها حركة بناء وكذلك باقياها وكذلك مرفوع ومضموم الى آخرها وهذا الاصطلاح للبصريين المتقدمين والمتأخرين * واما الكوفيون فيجوزون كل واحد من اللفظين لكل واحد من المعنيين وانما ثبتت المضمرات اما لان وضعا بالاصالة وضع الحروف فى نحو ضربت وضربك فاشبهت الحروف بذلك ثم اجريت بقية المضمرات مجراها لانهما منها وان كانت على اكثر من حرفين نحو نحن واتماوها وايى واياك واياه الى آخرها * واما لاحتياجها فى وضعها الى ما تبين به من قرينة المتكلم والخطاب وتقدم الذكر فى الغائب فاشبهت لذلك الحروف قال * المضمر ما وضع لتكلم أو مخاطب أو غائب تقدم ذكره الى آخره * يعنى ان المضمر ما كان لاحد هذه الاشياء فلا يضر ذكره أو على ما تقدم تبينه ولا يرد على ذلك قول المتكلم زيد منطلق وهو يعنى نفسه او مخاطبه او غائبا تقدم ذكره لان ذلك وان صح فليس موضوعا ليدل على انه متكلم ولا مخاطب ولا غائب تقدم ذكره بخلاف قولك أنا وأنت وهو فانه موضوع لما ذكرنا للدلالة على التكلم والمخاطب والغائب المتقدم الذكر * اما المتكلم والمخاطب فواضح * واما الغائب المتقدم الذكر فقد تقدم الذكر لفظا تحقيقا او تقديرا وقد تقدم معنى وقد تقدم حكما * فالتقدم اللفظى تحقيقا مثل ضرب زيد غلامه والتقديرى مثل قولك ضرب غلامه زيد لان زيدا وان كان متأخرا عن الضمير صورة فهو متقدم تقدير او التقدم المعنوى كقوله تعالى اعدلوا هو اقرب للتقوى فان قوله اعدلوا لما دل على العدل صار كأنه متقدم من حيث المعنى وقد يكون ذلك من افظ وقد يكون من سياق فالسياق كقوله تعالى ولا بويه لانه لما تقدم ذكر الميراث دل على ان ثمة مورثا يجرى الضمير عليه من حيث المعنى * والتقدم الحكمى انما جاء فى ضمير الشأن والقصة وفى الضمير فى نعم وبئس ورب وفى الضمير فى نحو ضربنى وضربت زيدا * فاما ضمير الشأن فانما جىء به من غير ان يقدم ذكر قصدا لتعظيم القصة بذكرها مبهمه ليعظم وقعها فى النفس ثم تفسر فيكون ذلك ابلغ من ذكره او لافسار اوصار كأنه فى الحكم عائد على الحديث المتعلق فى الذهن بينك وبين مخاطبك ولا يلزم على ذلك اضممار اسماء الاجناس باعتبار هذا المعنى لتعذرها فى الذهن وكثرها فلا تحصل تلك الفائدة منها * واما الاضممار فى نعم وبابه فلانهم لما قصدوا المدح العام والذم العام نسبوه الى متعلق فى الذهن وعرفوه باعتبار العهد الذهنى باللام فقالوا نعم الرجل ونعم الضارب ونعم العالم زيد فلما كان الغرض انما هو نسبته الى متعلق فى الذهن من ذلك الجنس جوزوا اضمماره باعتبار ذلك المعنى * ولما كان اضمماره اضممارا لجنس ذى حقائق مختلفة التزموا بيان احدى الحقائق بما يتميز به الجنس المقصود فقالوا نعم رجلا ونعم ضاربا او ما شبه ذلك ولذلك لوقلت نعم زيد لم يميز * والاضمار فى رب على نحو الاضممار فى نعم * واما الاضممار فى باب ضربنى وضربت زيدا فانما

ولا يبدل ظاهر من مضمير بدل الكل الامن الغائب نحو ضربته زيدا * عطف البيان تابع غير صفة بوضع متبوعه مثل * اقسام بالله ابو حفص عمر * وفصله من البدل لفظا في مثل * أنا ابن التارك البكرى بشره * المبني ما مناسب مبنى الاصل أو وقع غير مركب وحكمه أن لا يختلف آخره باختلاف العوامل

والاضمار وليس من بقية ذلك التقسيم لانها لا يستقيم ان يكونا نكرتين او مختلفتين وهما مضميران فاذا علمت امتناع دخولهما فيها علمت انه تقسيم آخر وهى بهذا الاعتبار ايضا عشرة فالاول زيد اخوك الى آخر اربعة الاول والخامس كقولك زيد ضربته اياه والسادس يزد يد قطعته اياه والسابع جهل الزيد بن كرهتهما اياه والثامن كقولك بعد تقدم ذكر الحمار والزيد بن كرهتهما اياه ومن التاسع الى السادس عشر على ما ذكر من التاسع الى السادس عشر في انقصة الاولى قوله ولا يبدل ظاهر من مضمير بدل الكل (الامن الغائب) لانهم لو فعلوا ذلك لادى الى ان يكون المقصود بالنسبة اقل دلالة من غير المقصود لان المضمير المتكلم والمخاطب اقوى واخص من الظاهر فلم يقولوا ضربتني اخاك ولا ضربتك زيدا لذلك واما الغائب فلم يكن في القوة كذلك لاحتمال ان يتوهم غيره فيجوزوا ضربته زيدا ولم يجوزوا ضربتك زيدا * واما غير بدل الكل فيجوز ان يبدل فيه الظاهر من المضمير لفقدان المانع لان ما سواه من الابدال ليس مدلول الثاني فيه هو مدلول الاول فيقال ان الاول اقوى دلالة فيمتنع من حيث ان غير المقصود لا يكون اقوى من المقصود لانه مغاير له لان البعض ليس الكل * وكذلك بدل الاشتمال ليس هو المبدل منه وبدل الفلظ اظهر فلذلك جاز ان تقول اشتريتني نصفي واشتريتك نصفك واعجتني علك واعجبتك على وضربتك الحمار وضربتي الحمار ومنه قول الشاعر دعيني ان امرئ لن يطاها وما الفيتني حلى مضاعفا فحلى بدل من الضمير المفعول في الفيتني وهو بدل الاشتمال قال * عطف البيان تابع غير صفة بوضع متبوعه * قوله غير صفة) يخرج الصفة و قوله بوضع متبوعه) يخرج البواق اذ ليس فيها ما يوضح متبوعه غير الصفة * واشراط بعضهم ان يكون عطف البيان أو وضع من متبوعه غير لازم فانه ليس هو المقصود بالنسبة ليعتبر فيه ذلك وانما جاءه وضعا وقدي بوضع الشيء الذي عند اجتماعهما وان كان الاول أو وضع من الثاني لو افترقا * الا ترى انه لو كان جماعة كل واحد يكتفى بأبي محمد واحد اسم عبد الله والاخر عبد الرحمن والاخر عبد الكريم فاذا قلت جاءني ابو محمد عبد الله او ضحت ما كان محتملا وان كان ابو محمد أو وضع من عبد الله لو انفرد قوله وفصله من البدل لفظا في مثل * أنا ابن التارك البكرى بشره * تمامه * عليه الطير تركبه ووقوما * يعنى انك اوجعلت قوله بشر بدلا من البكرى لكان التارك في التقدير داخل في بشر لانه المقصود بالنسبة واذا كان مقصودا بالنسبة كان تقدير العامل له أولى لان البدل في حكم تكرير العامل فكما لا يجوز التارك بشر مصرح به فكذلك لا يجوز مقدرا وهذا كله انما يجري على قول من يقول ان الضارب زيد غير جائز وقوله في مثل اشارة الى انه قد يقع في غير هذا الباب كقولك يا غلام زيد وزيد لانه لو جعل بدلا لم يكن بد من ان يكون له حكم الاستقلال لانه المقصود بالنسبة في المعنى فكان بحكم المنادى أولى واذا جعل عطف بيان كان المقصود هو الاول فجزى كما تجرى الصفات في جواز الامر بن قال * المبني * هذا آخر الكلام في القسم العرب لانه قسم الاسم او لا فقال وهو معرب ومبنى فلما كل المعرب شرع في القسم الاخر وهو المبني فقال هو ما مناسب مبنى الاصل او وقع غير مركب فقوله ما مناسب مبنى الاصل) تنبيه على ان البناء يكون لمساواة ما كان مبنيا بالاصالة وان وجد فيه سبب الاعراب وهو التركيب وقوله او وقع غير مركب) تنبيه على انه قد يبنى الاسم لفقدان سبب الاعراب وهو التركيب الاسنادى فانه اذا وقع غير مركب تعذر الاعراب لفقدان سببه وليست اوهذه بالتى يفسدها الحد لان المراد ههنا ما كان على احد

واكتنع واخواه اتباع لاجع فلا تقدم عليه وذكرها دونه ضعيف * البديل تابع مقصود بما نسب الى المتبوع دونه * وهو بديل الكل وبديل البعض وبديل الاشتمال وبديل الغلط فالاول مدلوله مدلول الاول والثاني جزؤه * والثالث بينهما وبين الاول ملازمة بغيرهما * والرابع أن تقصده اليه بعد أن غلطت بغيره * ويكونان معرفتين ونكرتين ومختلفين واذا كان نكرة من معرفة فالنكت مثل بالناصبة ناصبة كاذبة * ويكونان ظاهرين ومضمرين ومختلفين

المنصوب ليس كالرفوع في شدة الاتصال والمضمر المرفوع المنفصل ليس كالرفوع المتصل لاستقلاله بنفسه والنفس والعين ليستا كغيرهما في استقلالهما فلم يجزيا على غير المستقل وغيرهما غير مستقلين فجزيا على المستقل وغير المستقل قوله واكتنع واخواه اتباع لاجع الى آخره (يريد ان اجمع يكون سابقا عليها وتكون هي اذا جاءت تبعاله فلا تقدم عليه ولا تجي دونه * اما كونها لا تقدم عليه فلانه ادل منها على المعنى المقصود فكان بالتقديم اجدر * واما كونها لا تذكر دونه فلعلوه دلالة على معنى الجمعية فكان اقل ذلك وقد جاء ذكرها دونه وهو ضعيف لقلته واما تقدم بعضها على بعض فالظاهر اكتنع اتباع ابضع اولى قال * البديل تابع مقصود بما نسب الى المتبوع * قوله تابع يجمع التوابع كلها وقوله مقصود بما نسب الى المتبوع يخرج التوابع كلها الا المعطوف وقوله دونه يخرج المعطوف لانه وان كان مقصودا فليس هو مقصودا دون المتبوع بخلاف البديل فانه مقصود بالنسبة دون متبوعه فاذا قلت اشتريت الجارية نصفها فالمشترى النصف واذا قلت جاء زيد وهو فالحجي منسوب الى التابع والمتبوع معا * وهو يتقسم باعتبار دلالة ودلالة متبوعه اربعة اقسام * بديل الكل من الكل * وبديل البعض من الكل * وبديل الاشتمال * وبديل الغلط * وذلك لانه لا يخلو اما ان يكون مدلوله مدلول الاول اولا * فالاول بديل الكل من الكل والثاني اما ان يكون بعض الاول اولا * والاول بديل البعض من الكل والثاني اما ان يكون بين الاول ملازمة بغير البعوضة والكلية اولا * والاول بديل الاشتمال والثاني بديل الغلط والغلط وان كان مما لا يثبت له ولكنه ذكره هنا لانه الذي يقال بعد الغلط لانه غلط واضيف الى الغلط لانه كان سببا للتيان به * الاترى انك اذا اردت ان تقول اشتريت ثوبا فسبقت لسانك الى ان قلت جارثم تبنته كان سببا لان تقول ثوبا فالغلط في ذكر البديل على خلاف ما هو عليه وهو الذي اوجب ذكر البديل فسمى بديل الغلط لذلك واما غيره في التسمية فواضح * واما وقع لبعض النحويين اختلاف في بديل الاشتمال هل الثاني مشتمل على الاول او الاول مشتمل على الثاني فان اريد بالاشتمال التعلق فالثاني متعلق بالاول وان اريد بالاشتمال الدخول فالثاني داخل في الاول فان حسن الدار داخل في الدار اذا قلت اعجبني الدار حسننا ونحوه * وان اريد بالاشتمال الملازمة فكل واحد منهما ملابس للآخر فان زيدا ملابس لعمه وعلمه ملابس له قوله ويكونان معرفتين ونكرتين ومختلفين الى آخره (يعني بقوله ويكونان البديل والمبدل منه وتمثيلها واضح فتصيرت عشرة صورة فالاول زيد اخوك والثاني زيد رأسه والثالث زيد علمه والرابع زيد الحمار والخامس رجل غلام لك والسادس رجل يده والسابع رجل علمه والثامن رجل حارو ومن التاسع الى السادس عشر تأخذ الاول من الاربعة الاول مع الثواني من الاربعة الثواني والاول من الاربعة الثواني مع الثواني من الاربعة الاول فتقول زيد غلام لزيد يده الى آخرها قوله واذا كان نكرة من معرفة فالنكت * كأنهم كرهوا ان يكون المقصود بالنسبة ناقصا في الدلالة عن غير المقصود من كل وجه فأتوا فيه بصفة تكون كالجابر لمافيه من النقص قوله ويكونان ظاهرين ومضمرين ومختلفين الى آخره (وهذا تقسيم آخر باعتبار الظهور

والمعنوى بألفاظ محصورة وهى نفسه وعينه وكلاهما وكله وأجمع وأكتع وأبتع وأبضع فالاولان يعلمان باختلاف حقيقتيهما وضميرهما تقول نفسه نفسها انفسهما نفسهم انفسهن والثانى للمثنى نحو كلاهما وكلتا هما والباقي لغير المثنى باختلاف الضمير فى كله وكلها وكلهم وكلهن والصيغ فى البواقي اجمع جمعاء اجمعون جمع * ولا يؤكّد بكل واجمع الاذواجزاء يصح افتراقها حساً وأحكاماً نحو اكرمتم القوم كلهم واشتريت العبد كله بخلاف جاني زيد كله * واذا اكدا الضمير المرفوع المتصل بالنفس أو العين اكّد بمنفصل مثل ضربت انت نفسك

كقولك جاني زيد زيد وهو جار فى الاسم والفعل والحرف والجملة والظاهر والمضمّر وقد وقع فى كلام الزمخشري وغيره فى مثل يازيد زيد انه بدل وليس بمستقيم لانه يحرم قاعدة باب التوكيد اللفظى فانه لو كان بدلاً لكان جاني زيد زيد بدلاً وايضا فانه لا معنى للبدلية فيه * والمعنوى انما يكون بألفاظ محصورة وهى النفس والعين وكلواكل واجمع واكتع وابتع وابضع مع ما أخذ منها * فالنفس والعين يؤكّد بهما ما يصح توكيده من الاسماء من مفرد او ثنية او جمع او مذكر او مؤنث فيخالف فيه بين الضمائر ليدل على من هوله ويجمع فى الثنية والجمع اما فى الجمع فواضح واما فى الثنية فلانه مثنى اضيف الى مثنى فقياسه الجمع فلذلك تقول زيد نفسه والزيدان انفسهما والزيدون انفسهم وهند نفسها والهندان انفسهما والهندات انفسهن فانفسهما متفق للمذكرين والمؤنثين من حيث ان لفظ الجمع فيهما واحد ولفظ المضمّر فيهما واحد * واما كلا فلا يؤكّد به الا المثنى فيخالف فى ضميره باعتبار من هوله من متكلم او مخاطب او غائب كقولك جئتنا كلانا وجئتما كلاكما وجاءا كلاهما وان كان لمؤنث زيدت التاء فقلت كلتان وكلتاكما وكلتاها والبواقي لغير المثنى من مفرد او جمع من مذكر او مؤنث ويخالف بين ضمائرهما فى كل فتقول اشتراى كلّى واشترانا كلنا واشتراك كلك وكلك وكلكم وكلكن واشتره كله وكلها وكلهم وكلهن وسقط المثنى لانهم لم يستعملوه فيه استفناه بكلا ويخالف بين الصيغ فى البواقي وهى اجمع واكتع وابتع وابضع فيقال للمفرد المذكر اجمع وللؤنث جمعاء وللجمع المذكر اجمعون وللجمع المؤنث جمع ولا يقال للمثنى عنه استفناه بكلا قوله ولا يؤكّد بكل واجمع الاذواجزاء يصح افتراقها حساً وأحكاماً الى آخره (لان كلا واجمع وضعهما فى التأكيد ليفيد الشمول والاحاطة فقصدا ان لا يستعملوهما الا فى المحل الذى يستفاد منهما ذلك فاذا كان المؤكّد ذا اجزاء لا يصح افتراقها حساً ولا حكماً لم يستفد منهما ذلك المعنى كقولك جاء زيد او سافر ونحو ذلك لانك لو قلت اجمع لم تفد شيئاً لم يستفد من قولك جاء زيد فاما اذا قلت اكرمتم القوم وكلهم واشتريت العبد كله ونحوه ظهرت قائدها باعتبار افادتها الشمول اذ لو اقتصرت دونها لجاز ان يكون الاكرام لبعض القوم والشراء لبعض العبد على طريق التجوز فتبينت الفائدة بمجيئها بخلاف جاء زيد كله قوله واذا اكدا المضمّر المرفوع المتصل الى آخره) قوله المضمّر احتراز من الظاهر وقوله المرفوع احتراز من المضمّر المنصوب لانه يؤكّد من غير شريطة قوله المتصل احتراز من المضمّر المرفوع المتصل بغير النفس والعين فانه يؤكّد من غير شريطة * وانما اختص ما ذكرناه بتأكيده بالضمير المنفصل او لا مثل ضربت انت نفسك وضربتما انما انفسكما وشبهه لان المرفوع المتصل بمنزلة الجزء فكرهوا ان يؤكّدوا الجزء بما هو كالمتصل من الظواهر لان النفس تستعمل غير تأكيد فيقال قتل نفسه وفى نفسه وفى نفسك ولا يقال قلت كلكم ولا كلهم * نعم قد استعمل مبتدأ لآخر لما كان العامل فيه غير لفظى فقصدا ان يؤكّدوا اولاً بالضمير تكون بمعنى الاول مستقل ثم يجر وهذا المستقل عليه واما ما سوى ذلك فقد قدوده منه العلة المذكورة لان المضمّر

التوكيد تابع يقرر أمر المتبوع في النسبة أو الشمول وهو لفظي ومعنوي * فاللفظي تكرير اللفظ الاول مثل جاءني زيد زيد ويجري في الالفاظ كلها *

سوداء تمر ولا بيضاء شحمة على ان المضاف محذوف وترك المضاف اليه على اصرابه وكذلك قوله * اكل امرئ تمسين امرأ * ونار توقد بالليل نارا * وتأولوا قوله تعالى ان في السموات والارض لآيات للمؤمنين وفي خلقكم وما يبث من دابة آيات والاية الثالثة واختلاف الليل والنهار الى وتصريف الرياح آيات وآيات على القرائين على ان آيات جئ بها توكيدا للآيات الاولى حتى كأنه قيل آيات آيات * ووجه القائلين بالجواز ما ثبت من ظواهر الامثال المذكورة وما ذكرناه من الترتيب المتقدم في مثل قولك في الدار زيد والحجرة عمرو فوجب تقييد الجواز بالباب الذي ثبت جوازه والبقاء على الاتباع فيما لم يثبت تمسكا بما ذكره المانعون في التعميم فثبت ان الوجه في العطف على ما ملين ما اختاره المتأخرون وان الظاهر من قوله تعالى واختلاف الليل والنهار آيات انه مثل قولك في الدار زيد والحجرة عمرو وكذلك قولهم ماكل سواء تمر ولا بيضاء شحمة وعليه جلوا قوله تعالى والذين كسبوا السيئات جزا سيئة بمثلها عطف على قوله تعالى للذين احسنوا الحسنى وزيادة فالذين كسبوا عطف على للذين احسنوا وجزاء سيئة عطف على الحسنى وزيادة وليس مثل قولك ان زيدا قائم وعمروا منطلق وضرب زيد عمرا وبكر خالدا من ذلك باتفاق لان العامل واحد وان كانت له اعمال متعددة ولو كانت الف ممول جاز العطف عليها بالاتفاق وانما وقع الاختلاف في الموضع الذي يكون العامل فيه متعددا قال * التوكيد تابع يقرر أمر المتبوع في النسبة او الشمول * قوله تابع عام في كل تابع وقوله يقرر أمر المتبوع يخرج عنه الصفة والبذل والعطف وقوله في النسبة او الشمول يخرج عنه عطف البيان لانه لم يثبت به الا ليقرر أمر متبوعه ويحققه ولكن لافي النسبة ولا في الشمول وقوله تعالى نفخة واحدة من باب الصفة لانه من باب التوكيد وقد توهم بعض الناس انه من باب التوكيد لانه من باب الصفة قال والذي يدل عليه ان قوله واحدة دل على ما دل عليه قوله نفخة وهي الواحدة فصارت بمثابة قولك زيد زيد والدليل على انه ليس بتأكيد وانه صفة انه داخل في حد الصفة اذ حدها ما دل على معنى في متبوعه وهذه كذلك وليست بتأكيد لخروجها عن حد التوكيد لان التوكيد تابع يقرر أمر المتبوع في النسبة او الشمول وهذه ليست كذلك لانها لم توضع لتقرير أمر المتبوع الا ترى ان معنى المتبوع النفخة وليس في واحدة دلالة على النفخ وايضا فانه لا يقرر معنى نسبة ولاشمول فخرجت عن معنى التأكيد اجمالا وتفصيلا * فان قلت النفخة تدل على الوحدة وواحدة تدل على الوحدة فثبت انه تابع يقرر أمر متبوعه فيمادل عليه وهو معنى التوكيد وقولكم في النسبة او الشمول لا يقدح فيه لأميرين * احدهما انه لا يصلح للتعريف لما فيه من التردد * والثاني انه يرجع دعوى النسبة غير مدلول عليها فتدعى ههنا * والجواب ان نفخة لم توضع للدلالة على الوحدة على حياها وانما وضعت للدلالة على النفخ والدلالة على الوحدة ضمن لانه مقصود بوضع اللفظ المركب له فقصدنا الى صفة تدل على المعنى قصدا فيكون ابلغ من دلالة الضمن فوضعوا ذلك له * فان قلت فقولا جاءني الزيدان كلاهما توكيد باتفاق فلم يقل انه مثل قولك جاءني رجلان اثنان في كونه صفة * فالجواب انه غير داخل في حد الصفة لانه لم يوضع للدلالة المعنى وهو داخل في حد التأكيد لانه يدل على ما دل عليه الزيدان والدليل عليه انه يفهم من كلا الزيدين ما يفهم من الزيدين فثبت انه يدل على نفس ما دل عليه الاول فاذا دل على عين ما دل عليه الاول مقصودا فهو المعنى بالتأكيد * واذا تقرر الحد فالتوكيد على ضربين لفظي ومعنوي * ونعني باللفظي ان يكرر لفظ الاول بعينه لتقرير النسبة

(كقولك)

الآن يقع فصل فيجوز تركه نحو ضربت اليوم وزيد واذا عطف على الضمير المجرور أعيد الخافض نحو مررت بك وزيد والمعطوف في حكم المعطوف عليه * ومن ثم لم يحز ما زيد بقائم أو قائما ولا ذاهب عمرو الرفع * وانما جاز الذي يطير فيغضب زيد الذباب لأنها فاء السببية واذا عطف على عاملين مختلفين لم يحز خلافا لافراء في النحو في الدار زيد والجرة عمرو خلافا لسيويه *

تأكد انصالة لفظا ومعنى حتى صار كالجزء ولذلك أسكنوا اللام في نحو ضربت فلما صار كالجزء كرهوا العطف عليه في الصورة فأتوا باسم مستقل موافق له في المعنى ليكون كأنهم عطفوا عليه في الصورة الآن يقع فصل فيجوز تركه ويجوز الاتيان به اما الاتيان به فعلى ما تقدم * واما تركه فلطول الكلام كقوله تعالى ما اشركنا ولا آباؤنا ولا حرمنا من شيء وما عبدنا من دونه من شيء نحن ولا آباؤنا قولا واذا عطف على المضمير المجرور أعيد الخافض مثل مررت بك وزيد) لان اتصال المضمير المجرور بالجار اشد من اتصال الفاعل بالفعل فكره ايضا ان يعطف عليه في الصورة وليس للمجرور مضمير منفصل يفعل فيه كالفعل في المرفوع الاول فاعيد العامل ليكون كالمتصل بنفسه فقالوا مررت بك وزيد ولذلك قالوا المال بينك وبين زيد فأعادوا بين لهذا الغرض الا ترى انه لو قيل المال بينك لم يستقم اذ لا تعقل البنية الا في متعدد ثبت انه لم تعد الثانية الا لما ذكرناه قوله والمعطوف في حكم المعطوف عليه) يريد فيما يجب له ويمتنع كما اذا وقع صلة وعطف عليه جملة اخرى فانه يشترط فيها من الضمير ما يشترط في الاولى وكذلك اذا وقع خبرا او حالا او ما شبهه ومن ثم لم يحز في (ما زيد بقائم أو قائما ولا ذاهب عمرو الرفع) لانه لو خفضته لصار مشتركا بينه وبين قائم وقائم خبر عن زيد فيجب ان يكون ذاهب عمرو يصح ان يكون خبرا عن زيد ايضا ولو قلت ما زيد بذاهب عمرو لم يصح فكذلك اذا جعلته معطوفا عليه وكذلك لو قلت ولا ذاهبا عمرو بالنصب لانه ايضا مشترك بينه وبين الخبر فاما اذا قلت ليس زيد قائما ولا ذاهبا عمرو فهذه جائزة ولكن ليس على عطف ذاهبا على قائما وعمرو فاعل لذهاب لانه لو كان معطوفا عليه لفسد على ما ذكرناه ولكن على ان يكون ذاهب عمرو جملة معطوفة على الجملة التي قبلها وقد تقدم الخبر فيها على الاسم كأنك قلت ليس زيد قائما ولا عمرو ذاهبا فان قلت فلم لا تقدر ذلك في المسئلة الاولى وهي ما زيد قائما ولا عمرو ذاهبا * قلت ذلك في ما متعذر لانه لا يتقدم الخبر على الاسم معمولها في الجملة التي تدخل هي عليها فلان لا يكون ذلك في المعطوف عليها لانه فرعها اجدر قوله وانما جاز الذي يطير فيغضب زيد الذباب لانها فاء السببية) وتقرر الاعتراض ان يقال يطير صلة الذي وفيه ضمير يعود عليه وفيغضب زيد معطوف على الصلة ولا ضمير فيه يصح ان يكون صلة فبطل عطفه على يطير * والجواب ان هذه الفاء انما جئ بها للسببية لا للعطف ولذلك لو قلت الذي يطير ويغضب زيد الذباب لم يحز باتفاق واما هذه الفاء فهي فاء السببية وفاء السببية ليس يشترط فيها ذلك قوله واذا عطف على عاملين مختلفين لم يحز خلافا لافراء الا في نحو في الدار زيد والجرة عمرو خلافا لسيويه) العطف على عاملين ممنوع عند البصريين المتقدمين مطلقا * وصورة ان زيد في الدار وعمرو والجرة وجاز عند الفراء وبعض الكوفيين مطلقا وينقسم امر عند كثير من التأخرين كالا هم وغيره فانه ما يجوز ومنه ما يمتنع فيجوزون مثل قولك في الدار زيد والجرة عمرو ويمنعون ما عدا ما ذكر * وضابط ما جوزه ان تقدم المجرور في المعطوف عليه ويتأخر المنصوب او المرفوع ثم يأتي المعطوف على ذلك الترتيب * فاما وجه المانع من فلان حرف العطف فانه من العامل الواحد وقائم مقامه فلم يقوان يقوم مقام عاملين فاذا قلت زيد في الدار وعمرو الجرة فقد أقتنه مقام عاملين ولذلك تأولوا مثل قولهم ما كل

كالفعل * ومن ثم حسن قام رجل قاعد غلانه وضعف قاعدون غلانه ويجوز قعود غلانه والمضمر لا يوصف ولا يوصف به والموصوف اخص أو مساو * ومن ثم لم يوصف ذو اللام الابداله أو بالمضاف الى مثله وانما التزم وصف باب هذا بذى اللام للابهام * ومن ثم ضعف مررت بهذا الابيض وحسن بهذا العالم * العطف تابع مقصود بالنسبة مع متبوعه يتوسط بينه وبين متبوعه أحد الحروف العشرة وسبأى مثل قام زيد وعرو و اذا عطف على الضمير المرفوع المتصلاً كد بمنفصل مثل ضربت أنا وزيد البواقي وهى الافراد والتثنية والجمع والتذكير والتأنيث وانما لم يتبعه فى هذه الخمسة البواقي لان تبعه فيها فى الاول انما كان باعتبار الفاعل وهو ثم ضمير المتقدم فوجب ان يتبعه فيها لذلك والفاعل ههنا غير ضمير المتقدم وهى بالنسبة اليه فى ذلك كالفعل فكما ان الفعل انما يكون مفردا اذا تقدم فكذلك هذه وكما ان الفعل انما يذكر ويؤنث باعتبار فاعله فكذلك هذه قوله ومن ثم حسن قام رجل قاعد غلانه وضعف قاعدون غلانه) يعنى من جهة كونها كالفعل قبل قاعد فوحدوا ان كان فاعله جمعا كما تقول قام رجل قعد غلانه وضعف قاعدون غلانه كما ضعف يقعدون غلانه * وانما جاز قام رجل قعود غلانه لجمية على صيغة لم تشبه بها الفعل بخلاف قاعدون فانه مشبه بقولك يقعدون فلم يلزم من امتناع قاعدون امتناع قعود قوله والمضمر لا يوصف ولا يوصف به) لان الصفة توضح المعارف والمضمر واضح الا ترى ان أنافى نهاية الوضوح وجل عليه باب المضمر لانه منه قوله والموصوف اخص أو مساو) لانه هو المقصود بالنسبة المفيدة والصفة غير مقصودة بذلك ولا يلبق بالقياس ان يجعل المقصود دون غير المقصود فى الدلالة على الذات المرادة قوله ومن ثم لم يوصف ذو اللام الابداله او بالمضاف الى مثله) يعنى ومن جهة كون الموصوف اخص أو مساويا لم يوصف ذو اللام الابداله او بالمضاف الى مثله لان ما عداهما من المعارف اخص منه فلذلك لم يوصف الا بمله او بالمضاف الى مثله قوله وانما التزم وصف باب هذا بذى اللام للابهام (اورد ذلك اعتراضا لكون المبهم لم يوصف بمضاف الى مبهم او بمضاف الى معرف باللام وهو اخص منهما * واجيب عن ذلك بقوله للابهام ومعنى ذلك ان اسم الاشارة لما يمكن له دلالة على حقيقة الذات كان وصفه بما يدل على الذات قبل الصفات هو القياس والاسماء الدلالة على الذات وهى اسماء الاجناس وتعريفها باعتبار معناها فى نفسها انما هو باللام فمن ثم اخص وصف اسم الاشارة بذى اللام قوله ومن ثم ضعف مررت بهذا الابيض وحسن مررت بهذا العالم) يعنى ومن جهة كون الصفة للمبهم الفرض وبها يتبين الذات ضعف مررت بهذا الابيض اذ ليس فى قولك الابيض ما يتبين حقيقة الذات المشار اليها بخلاف قولك مررت بهذا العالم لانه يتبين به ان المشار اليه رجل فكان فى ضمنه تبين حقيقة المشار اليه * قوله العطف تابع مقصود بالنسبة * يخرج عنه الصفة والتوكيد وعطف البيان لانها ليست مقصودة بالنسبة الا ترى انك اذا قلت جازيدا العاقل فالمقصود بالنسبة انما هو زيد والصفة انما جئى لوضح بها وشرطها ان تكون معلومة ليصح الايضاح بها * وقوله مع متبوعه يخرج عنه البديل لانه غير مقصود متبوعه معه الا ترى انك اذا قلت اعجبني زيد علمه فانما الاسناد الى العلم دون زيد فخرج بقولنا مع متبوعه البديل عن هذا الحد قوله يتوسط بينه وبين متبوعه أحد الحروف العشرة) شرط بعد تمام الحد لان الحد قبله قد تم ولم يستغن بقوله تابع يتوسط بينه وبين متبوعه أحد الحروف العشرة لان الحروف قد توسطت بين الصفات وعرضا حدي فصلها عنها فلو حاد العطف بذلك لدخل فيه بعض الصفات وسبأى الكلام على حروف العطف فى فصل الحروف قوله و اذا عطف على المضمر المتصل المرفوع اكد بمنفصل مثل ضربت أنا وزيد (لان المتصل المرفوع

وقد يكون لجرد الشاء أو الذم أو التأكيد مثل نفخة واحدة ولا فصل بين أن يكون مشتقا أو غيره إذا كان وضعه لغرض المعنى عموما مثل تيمى وذى مال أو خصوصا مثل مررت برجل أى رجل و مررت بهذا الرجل و يزيد هذا * وتوصف النكرة بالجل الخبرة ويلزم الضمير ويوصف بحال الموصوف وبحال متعلقه مثل مررت برجل حسن غلامه فالاول يتبعه فى الاعراب والتعريف والتكبير والافراد والتثنية والجمع والتذكير والتأنيث والثانى يتبعه فى الخمسة الاول وفى البواقي

فى مجيئ الصفة وقد نجى لجرد الشاء كأوصاف الله تعالى فى مثل بسم الله الرحمن الرحيم وشبهه وقد تكون لجرد الذم كقولك فعل زيد الفاسق الخبيث فى الموضع الذى زيد متعين فيه قبل ذكر الفاسق وقد تكون لجرد التأكيد كقولك ضربت ضربة واحدة لانها معلومة انها واحدة فلم تعد الا لجرد التأكيد ومنه قوله عز وجل نفخة واحدة قوله ولا فصل بين أن يكون مشتقا أو غيره إذا كان وضعه لغرض المعنى يعنى ان معنى النعت ان يكون تابعا يدل على معنى فى متبوعه فاذا كانت دلالة كذلك صح وقوعه نعتا فلا فرق بين أن يكون مشتقا وغيره ولكن لما كان الاكثر فى هذا المقصود وضع المشتق توهم كثير من النحويين ان الاشتقاق شرط حتى تأولوا غير المشتق بالمشتق والاسماء التى وقعت صفات وهى غير مشتقة منها ما وقع صفة مطلقا فى جميع استعماله وهو معنى قوله عموما مثل المنسوب وذو المضاف الى اسم الجنس واشباهها كقولك مررت برجل تيمى وذى مال * ومنها ما وقع صفة فى بعض احواله كائى فى مثل قولك مررت برجل أى رجل فعناء وصف الرجل بكمال الرجولية * ومنها اسماء الجناس اذا جرت معرفة باللام تابعة لاسماء الاشارة كقولك مررت بهذا الرجل فقولا الرجل ههنا عند المحققين صفة لهذا وان كان وضعه للذات فى غير هذا الموضع وانما اشتمل ههنا صفة لان ما تقدم من اسماء الاشارة دال على الذات فتعين دلالة الرجل على المعنى لتقدم ما يدل على الذات وهو معنى الصفة واختص وصف اسم الاشارة بذلك لانه لا دلالة فيه على حقيقة الذات فاحتجج الى بيان حقيقتها فأتى باسماء الاجناس لذلك ومثل اسم الاشارة فى ذلك قولهم يا ايها الرجل قوله وتوصف النكرة بالجل الخبرة ويلزم الضمير وانما اشترط ان تكون خبرية لانها فى المعنى حكم على صاحبها كالخبر فلم يستقم ان تكون انشائية لذلك ولذلك اتفق على تأويل قوله * جاؤا بمنى هل رأيت الذئب قط * انه مقدر بمنى مقول عنده هل رأيت الذئب قط وانما يلزم الضمير ليحصل الربط بينه وبين موصوفه كما كان ذلك فى الخبر الا ترى انك لو قلت مررت برجل قام عمرو ولم تكن ربطت بينهما بشئ قوله ويوصف بحال الموصوف وحال متعلقه الى آخره (اما الوصف بحال الموصوف فكقولك مررت برجل عالم وهو القياس واما الوصف بحال متعلقه فتتزيل منزلة حاله كما فى الخبر لحصول الفائدة بذلك مثل مررت برجل حسن غلامه قوله فالاول يتبعه فى الاعراب والتعريف والتكبير والافراد والتثنية والجمع والتذكير والتأنيث * والثانى يتبعه فى الخمسة الاول وفى البواقي كالفعل) يعنى بالاول الصفة بحال الموصوف كقولك مررت برجل عالم فذل ذلك يتبعه فيما ذكر * اما تبعه فى الاعراب فلانه معرب من الجهة التى اعرب بها متبوعه فوجب اعراجه بمثله * واما التعريف والتكبير فلانه فى المعنى هو الاول فقصدوا الى موافقتهما فى ذلك لتوافقهما فى قصد المعنى المراد * واما الخمسة البواقي فلانها فى المعنى الذات المتبوعة بها فوجب مطابقتها فى ذلك لئلا يخل المعنى * ونعنى بالثانى الوصف بحال المتعلق فهذا يتبعه فى الخمسة الاول وهى الرفع والنصب والجر التى عبر عنها بالاعراب والتعريف والتكبير وفى البواقي يعنى فى الخمسة

واذا قطعت قيل أخ وأب وحم وهن ونم وقح الفاء أفصح منهما وجاء حم مثل
يدوخب ودلو وعصا مطلقا وجاء هن مثل يد مطلقا وذو لا يضاف الى مضم
ولا يقطع * التوابع كل ثان بأعراب سابقة من جهة واحدة * النعت
تابع يدل على معنى في متبوعه مطلقا وفائدة تخصيص أو توضيح

في فم في * واما وجه في وهي اللغة الفصحى فهو انه انما قيل في المفرد لضرورة تزول عند الاضافة
وذلك انهم لو افردوه على اصل اخواته لقالوا فوقتقلب الواو الفا فيجتمع ساكنة مع التنوين فتعذف
لالتقاء الساكنين فيبقى الاسم على حرف واحد وليس ذلك في المتكلم من كلامهم فاذا اضافوا فقد زال
التنوين من اجل الاضافة فوجب ان لا تحذف العين لعدم مقتضى حذفها واذا وجب ان تثبت العين
وهو واو فقياس هذه الواوات ان يكون ما قبلها من جنسها فصار اصله فوى فوجب قلب الواو ياء
وادغامها في الياء على ما هو قياس مثل ذلك ثم قلبت ضمة الفاء كسرة ليصح النطق بالياء بعدها فصار
في في الاحوال الثلاث قوله واذا قطعت قيل أخ وأب وحم وهن ونم (يعني اذا قطعت عن الاضافة
مطلقا ووقعت مفردة التزموا حذف لاماتها وجعلوا الاعراب على عيناتها كما فعلوا في يدودم ولذلك
قلبو الواو ميما في فم وتخفيف الميم افصح من غيره تشبيهها بأخواتها * ومنهم من يضم الفاء لان الميم عوض
عن الواو فضمت لذلك * ومنهم من يكسرها لانهم لما عوضوا عنها الميم صار كنعويض الياء * ومنهم من يشدها
فيقول فم كأنهم لما عوضوا جعلوها عوضا من العين واللام فشدوا لذلك قوله وجاء حم ايضا مثل
يدوخب ودلو وعصا مطلقا) يعني انه قد جاءت في حم لغات أخر غير اللغة الاولى فالاولى ان تعربه بالحروف
عند الاضافة الى غير ياء المتكلم بالحركات عند قطعه عن الاضافة على ما ذكر * وهذه اللغات احدها ان يكون
مثل يد مطلقا يعني اضيف او لم يضاف فتقول هذه حم وهذه حك فتوافق اللغة الاولى في الافراد ويخالفها
في الاضافة * واللغة الثانية ان يجرى مجرى خب فيقال هذا حو وهذا حوك فيخالف اللغة الاولى في الافراد ويخالفها
في الوجهين جميعا * واللغة الثالثة ان يجرى مجرى دلو فيقال هذا حو وهذا حوك * واللغة الرابعة
ان يجرى مجرى عصا فيقال هذا حاو هذا حاك فيخالفها في هاتين ايضا وجاء في هن لغة أخرى غير ما ذكره
وهي ان يجرى مجرى يد مطلقا فيقال هذا هن وهذا هنك فتوافق اللغة الاولى في الافراد ويخالفها
في الاضافة قوله وذو لا يضاف الى مضم ولا يقطع (يعني ان الكلام عليها باعتبار اضافتها وقطعها
عن الاضافة وذو يمتنع فيها ذلك فلم يخرج الى الكلام عليها في هذا المعنى * وانما لم تنصف الى مضم لان
وضعها ليتوصل بها الى الوصف بأسماء الاجناس كقوله مررت برجل ذي مال فلم تنصف الا اليه
لذلك ولم تقطع لانها ليست مقصودة وانما هي وصلة الى المضاف اليه فلذلك لم تقطع قال * التوابع
كل ثان بأعراب سابقة من جهة واحدة * فقوله كل ثان) يشمل التابع وغيره لان خبر كان وخبر
ان ثوان لاسمائها * وقوله بأعراب سابقة) يخرج عنه مثل ذلك * وقوله من جهة واحدة) يخرج عنه
خبر المبتدأ والثاني والثالث من باب علت واعلمت لانها ثوان بأعراب سابقة لها ولكن من غير جهة واحدة
قال * النعت تابع يدل على معنى في متبوعه مطلقا * فقوله تابع) يدخل فيه النعت وغيره وقوله يدل على معنى
في متبوعه) يخرج عنه ما سواه * وقوله مطلقا يرفع وهم المتوهم في مثل ضربت زيدا قائما لانه داخل في ذلك
فانه ان سلم انه تابع يدل على معنى في متبوعه فليست دلالة على ذلك مطلقا وانما هو مقيد بحال الضرب
كما تقدم قوله وفائدة تخصيص أو توضيح (فالخصيص في النكرات والتوضيح في المعارف هذا هو الغالب

(في مجي)

فان كان ياء ادغمت وان كان واوا قلبت ياءوا ادغمت وقصحت الياء للساكنين * وأما الاسماء الستة فأخى وأبى وأجاز المبرد أخى وأبى وتقول حى وهنى ويقال فى فى الاكثر وفى

كقولاك زحى وعصاى وضاربى وهذيل توافق فى باب ضاربى لما كان للتثنية وتخالف فى غيره فتقلبها ياء فتقول عصى ورعى * ووجهه ان اصله عصوى ورعى فاستقلت الحركة على الواو والياء فحذفت فسكن حرف العلة قبل ياء المتكلم فوجب ادغامه فقالوا عصى ورعى ولم يفعلوا ذلك فى التثنية لأمرين * احدهما ان العلة التى ذكرناها منتفية اذ الالف فى التثنية لأصل لها فى واو او ياء فيمكن ردها اليها حتى يجرى فيها ما يجرى فى عصى ورعى * والثانى انهم لو فعلوا ذلك فى المثنى لالتبس الرفع بغيره لانها علامة الرفع فاذا قلبتها ياء لم تبقى للرفع علامة فان قلت فعصى فى الاحوال الثلاث يلتبس فيه الرفع بغيره قلت الفرق بينهما ان عصى اللبس فيه ليس بقلب الالف ياء لانها لو لم تقلب لكان الامر كذلك فلم يكن القلب فيها مؤديا الى اللبس فلا يلزم من قلب الالف ياء فى الموضع الذى لا يؤدى القلب فيه الى اللبس قلبها فى موضع يؤدى القلب فيه الى اللبس المذكور وان كان آخر الاسم ياء فانك اذا اضفت الى ياء المتكلم ادغمتها فيها كقولاك قاضى وغازى وضاربى لانها لما اجتمعت ساكنة مع ياء المتكلم وجب الادغام لاجتماع المثلين فيما هو كالكلمة الواحدة وان كان آخر الاسم واوا وذلك انما يكون فى المجموع جمع السلامة لا فى غيره فانه اذا لحقته ياء الاضافة قلبت الواو ياء وادغمت ثم لا يخلو ما قبلها من ان يكون مضموما فيكسر كقولاك فى مسلون مسلى اما قلب الواو ياء فلان قياس لغتهم اذا اجتمعت الواو والياء وتقدمت احدهما بالساكنون قلبت الواو ياء وادغمت واما كسر ما قبلها فلانها لما انقلبت ياء ساكنة لم يمكن بقاء الضمة قبلها فوجب تغييرها فركبت بالحركة المناسبة لها فقبل مسلى فان كانت قبل الواو فحتم كان حكم الواو فى قلبها ياء كما تقدم وبقى ما قبلها مفتوحا كقولاك فى مصطفى ومصطفون مصطفى وفى معلون معلى اذ لا موجب لتغيير الفتحة لسهولة النطق بها قبل الياء ياء الاضافة مع ما ذكرناه من حروف العلة مفتوحة لانها لو سكنت لالتقى ساكنان فيلزم تحريكهما بالفتح اما لانه اصلها لما ذكرناه اولها والى من الضم والكسر لاستثقالها عليها وقد جاء الاسكان عليها مع الالف اما لكون الالف مديا يقوم مقام الحركة فيختص بها وامانة الوقف وهو فى قراءة نافع فى قوله تعالى محياى وهو عند النحويين ضعيف قوله واما الاسماء الستة * وهى اخوك وابوك وحوك وهنوك يعنى اذا اضيفت الى ياء المتكلم فانك تقول ابى واخى كما تقول يدي لانهم لما حذفوا حرف العلة من آخره كحذفهم من يدوم صار نسيا منسيا ولذلك امر به على ما قبله فقالوا أخ واب فصار حكمه حكم الصحيح فلذلك قالوا اخى وابى * واما المبرد فيجيز اخى وابى ويتمسك بقول الشاعر * قدراً حلك ذا الجواز وقدارى * وابى مالك ذو الجواز بدار * وليس فيه دليل لاحتمال لن يكون اقسام بالاب مجموعاً فأصله اين فلما اضافة سقطت النون لاجل الاضافة فاجتمعت ياء الاعراب وياء المتكلم فادغمت فيها فصار لفظه ابى والدليل على ان الاب يجمع هذا الجمع قوله فلما تين اصواتنا بكين وفدينا بالايته واذا ثبتت صحة حمله على ما ذكرناه لم يكن لحمله على ما ذكره وجه لانه اثبات لباب بما يحتمل غيره مما هو قياس لغتهم ثم لو سلم له ذلك كان مردودا لانه خلاف القياس واستعمال الفصحاء * واما حى وهنى فانك اذا اضفتها على لغة من اعربهما بالحروف نلت حى وهنى والكلام فيهما كالكلام فى اخى وابى * واما فوك فاذا اضيف الى ياء المتكلم فالافصح فى فى الاحوال الثلاث وقد جاء فى على غير الافصح فاما وجهه فى فانه يقال اذا افر دغو قياس هذه الاسماء ان تلحق بمفردها ياء المتكلم على ما هو عليه كما قبل اخى وابى لانهم يقولون اخ واب فكما قبل فى اخ اخى قبل

* ولا يضاف اسم مماثل للمضاف اليه في العموم والخصوص كليث واسد وحبس ومنع لعدم الفائدة بخلاف مثل كل الدراهم وعين الشيء فانه يختص وقولهم سعيدي كرز ونحوه متأول واذا اضيف الاسم الصحيح والمحقق به الى ياء المتكلم كسر آخره والياء مفتوحة او ساكنة فان كان آخره الفاتحة وهذيل قلبها الغير التثنية ياء حذفوا قطيفة من قولهم قطيفة جرد حتى صار كأنه اسم غير صفة فلما قصدوا تخصيصه لكونه صالحا لان يكون قطيفة وغيره مماثل خاتم في كونه صالحا بأن يكون فضة وغيرها اضافوه الى جنسه الذي يخص به كما اضافوا خاتما الى فضة وقالوا خاتم فضة * وقد شبه النحويون هذا الباب في كونهم حذفوا الموصوف واستعملوا الصفة مكانه فلما احتاجت الى تبين ذكر موصوفها بعدها لوجه من التبيين اعيد بقوله والمؤمن العائذات الطير يسميها * ركبنا مكة بين الفيد والسند * وان لم يكن مثله في الاضافة قوله ولا يضاف اسم مماثل للمضاف اليه في العموم والخصوص كليث واسد وحبس ومنع لعدم الفائدة لان الاضافة لم تأت الا لتخصيص أو توضيح فاذا اضيف الاسم الى مثله كنت كائنك أرضحته بنفسه او خصصته بنفسه وهو غير مستقيم بخلاف كل الدراهم وعين الشيء فانه ليس مثله لان كلا صالح للدراهم وغيرها فاذا اضيفته الى الدراهم فقد حصلت فائدة لم تكن وكذلك عين الشيء ونفس الشيء وما كان مثله فان المضاف تخصص بهذه الاضافة لما فيه من صلاحية ان يكون للمضاف اليه وغيره قوله وقولهم سعيدي كرز ونحوه متأول) هذير داعترضا على قوله لا يضاف اسم مماثل للمضاف اليه في العموم والخصوص * وتقريره ان سعيدا وكرزا اسمان لمسمى واحد كليث واسد من غير ان يكون في احدهما خصوص او عموم وقد صحت اضافة سعيدا الى كرز باتفاق فلتصح اضافة كليث الى اسد * والجواب انه قد تقدم ما يمنع من ذلك فوجب تأويل ما نحن فيه وتأويله ان الاسم يطلق ويراد به اللفظ ويطلق ويراد به المدلول فيجب حمل الاول منهما على المدلول والثاني على اللفظ فكانك اذا قلت جاني سعيدي كرز قلت جاني مدلول هذا اللفظ فهو في الحقيقة اضافة الشيء الى غيره لان مدلول اللفظ غير اللفظ ولا يمكن تقدير العكس فيه لانهك تسند اليه ما لا يصح اسناده الى اللفظ كقولك جاني سعيدي كرز ولم يقولوا كرز سعيدي وان كان يحتمل هذا التأويل لان قصدهم بالاضافة التوضيح والقب اوضح من الاسم فكانت الاضافة الى الاوضح اولى من العكس قوله واذا اضيف الاسم الصحيح والمحقق به الى ياء المتكلم كسر آخره والياء مفتوحة او ساكنة (فالاسم الصحيح ما ليس آخره الفا ولا ياء ولا واو والمحقق به ما آخره واو او ياء قبلهما ساكن * فنال الصحيح ثوبى ودارى والمحقق به ظبي ودلوى لان حرف العلة يخف النطق به فتحركا لسكون ما قبله ووجب كسر ما قبل ياء المتكلم لتناسبها ولان الضم والفتح فيما قبل الياء مستنقل بخلاف الكسر الا ترى انهم يقولون رأيت القاضي ولا يقولون رحي ولا قلنسو بل رحا وقلنس استنقا لذلك * ويجوز في ياء المتكلم الفتح والسكون وقد اختلف في أيهما الاصل والصحيح انه الفتح لانها كلمة على حرف واحد فوجب ان تبني على حركة قياسها على الاكثر في كلامهم كقولك ضربت وضربت واشباه ذلك ثم سكنوها بعد ذلك على سبيل التخفيف وشبهه اولئك انها حرف تلة فيجب ان تبني على السكون وان كان كلمة كواو ضربوا * وجوابه ان تحريك الواو بعد الضم مستنقل والدليل عليه اطراحهم اياه في الاسماء اذا ادى اليه قياس فلا يلزم من رفض الحركة في الواو استنقالا لهما رفض الحركة في غيرها مع انه القياس وانتفاء قول المعارض قوله فان كان آخره الفاتحة وهذيل قلبها الغير التثنية ياء) لا يخلو الاسم المضاف الى ياء المتكلم اذ لم يكن صحيحا ولا لمحقابه من ان يكون آخره ألفا او واو او ياء فان كان الفاتحة ثبتت على حالها في اللغة الفصيحة

(كقولا)

* وانما جاز الضارب الرجل جلا على المختار في الحسن الوجه والضاربك وشبهه فين قال انه مضاف جلا على ضاربك ولا يضاف موصوف الى صفته ولا صفة الى موصوفها ومثل مسجد الجامع وجانب الغربي وصلاة الاولى وبقرة الحقاء متأول * ومثل جرد قطيفة واخلاق ثياب متأول

التابع ما لا يحتمل في المتبوع كما في قولهم رب شاهو * مخلصها بدرهم ولو قيل رب مخلصها لم يحز * وانما جاز الضارب الرجل جلا على المختار في الحسن الوجه لانهم لما شبهوا الحسن الوجه في النصب وصحة الاضافة بالضارب الرجل شبهوا الضارب الرجل في صحة الاضافة بالحسن الوجه وذلك انما كان في الحسن الوجه لمجيء الالف واللام في الثاني فينبغي ان يشبه به ما كان موافقا له في ذلك فلا يلزم من جواز الضارب الرجل جواز الضارب زيد لما ذكرناه * واما الضاربك وشبهه فين قال انه مضاف فلانهم حملوه في صحة الاضافة على ضاربك الا ترى انهم اذا وصلوا اسماء الفاعلين والمفعولين بمفعولاتها وكانت مضمرات متصلات التزموا الاضافة ولم ينظروا الى تحقيق تخفيف لانهم اوثبتوا فيه التنوين او النون لجمعوا بين النقيضين لان التنوين والنون مشعران بالتام والضمير المتصل في حكم تامة الاول فيصير متصلا منفصلا في حال واحدة * ولما التزموا الاضافة من غير تحقيق تخفيف في ضاربك حملوا الضاربك عليه لانه باب واحد قد ثبت انه لا يعتبر فيه تخفيف لما منع فصل من ذلك انه لا يلزم من صحة اضافة الضاربك صحة اضافة الضارب زيد وهذا كله على قول من قال انه مضاف فاما من زعم انه مفعول وليس بمضاف فسؤال القراء مندفع عنه من اصله ولا بعد في لوجهين جيبا قوله ولا يضاف موصوف الى صفته ولا صفة الى موصوفها لتعذر ذلك لفظا ومعنى * اما الاول فلو ذهبت تضيف الموصوف الى صفته لكنك تعرف الاشياء بغير ما لم تقصده الذات الا ترى انك اذا قلت مررت بزيدا عالم فالتقصود بالذات انما هو زيد والعالم لم يجيء الا لفرض الحكم عليه بالعلم * وايضا فان كونه صفة يقتضي له حكم التبعية وكونه مضافا اليه يقتضي له حكم المقصود بالنسبة عليه فكيف يكون الشيء تبعا غير تبع من جهة واحدة * وايضا فان الصفة تقتضي بأن تكون باعراب الموصوف وكونه مضافا اليه يقتضي بأن يكون مخفوضا بالاضافة فيؤدي الى ان يكون الشيء مخفوضا مرفوعا وهو باطل * واما امتناع اضافة الصفة الى موصوفها فالكلام فيه كالكلام في الاول وزيادة وهو انه يؤدي الى تقديم التابع وتأخير المتبوع وهو عكس حقيقةهما ولذلك امتنع تقديم الصفة على الموصوف قوله ومثل مسجد الجامع الى آخر متأول هذا يرد شبهة في اضافة الموصوف الى صفته لانهم يقولون المسجد الجامع والجانب الغربي والصلاة الاولى وبقرة الحقاء فاذا قالوا مسجد الجامع فقد اضافوا الموصوف الى صفته * والجواب انه قد تقدم ما يمنع من ذلك فوجب تأويل هذه المواضع بما يستقيم به جريها على قياس لغتهم فيكون قولهم مسجد الجامع متأولا بمسجد الوقت الجامع وكما يصح وصف الموضع بكونه جامعا لانه موضع الاجتماع فيه يصح وصف الوقت بكونه جامعا لانه وقت يجمع فيه فصحت الاضافة لا باعتبار اضافة المعطوف الى صفته وجانب الغربي متأول بجانب المكان الغربي وصلاة الاولى متأول بصلاة الساعة الاولى وبقرة الحقاء متأول بقرة الحبة الحقاء فاضيفت البقرة الى الحبة التي هي البرز والحقاء صفة للحبة وكما يصح وصف البقرة بالحقاء يصح وصف الحبة بالحقاء قوله ومثل جرد قطيفة واخلاق ثياب متأول (هذا يرد شبهة في اضافة الصفة الى موصوفها لانهم يقولون قطيفة جرد وثياب اخلاق فاذا قالوا جرد قطيفة واخلاق ثياب فانما اضافوا ما كان صفة الى موصوفها * والجواب انه قد تقدم ما يمنع من ذلك فوجب تأويله على وجه يستقيم وتأويله انهم

• وشرطها تجريد المضاف من التعريف • وما حازه الكوفيون من الثلاثة الاثواب وشبهه من العدد ضعيف • واللفظة أن تكون صفة مضافة الى معمولها مثل ضارب زيد وحسن الوجه ولا تقيد بالتخفيف في اللفظ ومن ثم جاز مررت برجل حسن الوجه وامتنع مررت بزيد حسن الوجه • وجاز الضارب زيد والضارب بزيد وامتنع الضارب زيد خلافا للفراء وضعف • الواهب المائة الهجان وعندها •

الى النكرة فواضح قوله وشرطها تجريد المضاف من التعريف (لان الاضافة ان كانت الى معرفة ادى الى الجمع بين تعريفين وهو مطرح في لغتهم وان كانت الى نكرة لم يستقم لان تعريفه ابلغ من تخصيصه قوله وما حازه الكوفيون من الثلاثة الاثواب وشبهه من العدد ضعيف) لانهم جمعوا بين تعريفين الاضافة الى المعرفة ودخول الالف واللام في المضاف وليس مستقيم لمخالفة القياس واستعمال الفصحاء واما القياس فاذا ذكرناه واما استعمال الفصحاء فالسجود منهم ثلاثة الاثواب قال • وهل يرجع التسليم او يكشف العمى • ثلاث الاثافي والديار البلاقع • وقال • مازال مذعذعت يداه ازاره • فقما قادر لك خسة الاشبار • * والذى غر الكوفيين ما نقل عن قوم غير فصحاء ووجهه في القياس ضعيف وهو ان الثلاثة هي الاثواب بخلاف قوله غلام زيد لانهما متغايران ولما كانت هي الاثواب وهي المسند اليها كانت اشبه بالتعريف من الثاني وهذا ضعيف لانها مضافة مضافة مفيدة وليس ما ذكره بالذي يجوز ذلك • الا ترى انك اذا قلت خاتم الفضة فالتخفيف هو الفضة وليس يجوز تعريف الاول فبطل ما تمسكوا به قوله واللفظة ان تكون صفة مضافة الى معمولها مثل ضارب زيد وحسن الوجه • فقوله صفة يخرج ما ليس بصفة وقوله مضافة الى معمولها) لتخرج الصفة المضافة الى غير معمولها كقوله مصارع مصر وشبهه فانها صفة مضافة حقيقة لانها اضيفت الى غير معمولها ونحوه مالك يوم الدين على الاصح وذلك انما تكون في باب اسم الفاعل وباب اسم المفعول وباب الصفة المشبهة بهما وسيأتى لكل واحد منها باب يذكر فيه قوله ولا تقيد بالتخفيف في اللفظ) لانهم لم يقصدوا فيها الا مجرد التخفيف والمعنى كما كان قبل الاضافة الا ترى انك اذا قلت مررت برجل ضارب زيدا كان في المعنى كقوله مررت برجل ضارب زيد فعلم انهم لم يقصدوا الا التخفيف والمعنى على ما كان عليه في العمل وابتدى تدل على انه عندهم كذلك قولهم رب ضارب زيد وقوله تعالى هذا عارض مطرنا اي مطرنا قوله ومن ثم جاز مررت برجل حسن الوجه الى آخره) بمعنى ومن جهة انها لا تقيد بالتخفيف في اللفظ جاز مررت برجل حسن الوجه لانها لو افادت غير ذلك لوجب ان يكون حسن الوجه معرفة فيمنع جريه صفة على النكرة وامتنع بزيد حسن الوجه ولو كان حسن الوجه معرفة لجاز جريه على المعرفة ولما كان نكرة لم يجوز • وجاز الضارب زيد لانه اذا تخفيفا بحذف النون للاضافة وامتنع الضارب زيد لان التنوين زال لاجل الالف واللام فلم تكن الاضافة مفيدة تخفيفا فلذلك امتنع خلافا للفراء فانه اجازها إمالة له توهم ان التعريف انما دخلها بعد الحكم باضافتها • فحصل التخفيف بالاضافة فلما قصد التعريف عرف بما يليق به وإمالة توهم انه مثل قوله الضارب الرجل والضاربك وكلا الامرين غير مستقيم • اما الاول فلان الالف واللام هي السابقة والاضافة انما أتت بعد الحكم بذهاب التنوين فلا يستقيم نسبة حذف التنوين اليها • واما الثاني فسيأتى الكلام عليه قوله وضعف • الواهب المائة الهجان وعندها • وتماه • عوذاتر جي خلفها اطفالها • لان قوله وعندها معطوف على المائة المضاف اليها الواهب والمعطوف حكمه حكم المعطوف عليه فكأنه قال الواهب وعندها فيكون مثل الضارب زيد • وانما جوزه بعد التحوين لانه ليس مباشر وانما هو تابع وقد يحتمل في

❖ واذا عطف عليه بموجب فالرفع ❖ المجزورات ❖ هو ما شتمل على علم المضاف اليه والمضاف اليه كل اسم نسب اليه شيء بواسطة حرف جر لفظا أو تقديرا مرادا ❖ فالتقدير شرطه أن يكون المضاف اسما مجردا تنوينه لاجلها ❖ وهى معنوية ولفظية ❖ فالمعنوية أن يكون المضاف غير صفة مضافة الى معمولها وهى اما بمعنى اللام فيمعدا جنس المضاف وطرقة او بمعنى من في جنس المضاف او بمعنى في في ظرفه وهو قليل مثل غلام زيد وخاتم فضة وضرب اليوم ❖ وتقيد تعريفا مع المعرفة وتخصيصا مع النكرة

فلذلك جاز ليس قائما زيد قوله واذا عطف عليه بموجب فالرفع (مثاله قولك ما زيد قائما بل قاعد وما زيد قائما ولكن قاعدة لا يجوز في هذا المعطوف الالرفع لما ذكرناه من ان عملها يبطل فيهما لما قصد فيه الى الاثبات لانها علمت لاني فاذا كان ذلك مبطلا لعملها في الاصل الذى هو المعطوف عليه فهو في المعطوف الذى هو فرع عليه اجدر ويكون رفعه على العطف على المحل لانه لما بطل معنى النفي فيه صار كانه معطوف على اسم غير معمول لاني فاذا قدر الاول غير منفي باعتبار هذا المعطوف فتحله بالنسبة اليه رفع لوجوب رفعه عند عدم النفي ❖ فاما اذا عطف بغير حرف موجب فتحكمه في الاعراب حكم المعطوف عليه كقولك ما زيد قائما ولا قاعدة ويشترط فيه ما يشترط في غيره لانه منزل منزلة المعطوف عليه فلذلك لم يحز ما زيد قائما ولا قاعدة هرو لانك ان جعلت قاعدة معطوفا على قائما لم يحز لخلو الثانى من الضمير الذى يجب للاول وان جعلته معطوفا عليه عطف الجملة على الجملة الا انك لما قدمت الخبر اعلمت ما في الخبر مقدما وهو غير جائز في الاصل فكيف يجوز في الفرع فاما اذا قلت ليس زيد قائما ولا قاعدة وعرفه هذه جائزة على التقدير الثانى بمنفعة على التقدير الاول قال ❖ المجزورات هو ما شتمل على علم المضاف اليه ❖ لا يميز المجزور الا بذلك كما تقدم في المرفوع والنصوب قوله والمضاف اليه كل اسم نسب اليه شيء بواسطة حرف جر لفظا أو تقديرا مرادا (فدخل تحت ذلك المجزور بالحروف والمجزور بالاضافة والمجزور بالحرف مضاف اليه ايضا لا ترى انك اذا قلت مررت بزيد قد اضفت المرور الى زيد بواسطة حرف الجر ولذلك سمى حرف الجر لانه يجر معاني الافعال الى الاسماء قوله لفظا) ليدخل فيه المجزور بحرف الجر وقوله او تقديرا) ليدخل فيه المجزور باضافة الاسم اليه وقوله مرادا) احتراز من مثل قت يوم الجمعة فانه نسب اليه القيام بواسطة حرف جر تقديرا ولكنه محذوف غير مراد وسيأتى شرط كونه مرادا قوله فالتقدير شرطه ان يكون المضاف اسما مجردا تنوينه لاجلها (هذا تفسير للمحذوف باضافة اسم اليه والفرض ان يندرج فيه المعنوي واللفظي ولا يمكن التشريك بينهما الا بذلك واذا فصل فصل بأخص من ذلك قوله مجردا تنوينه لاجلها) يربد التنوين ومقام مقامه وكذلك ما ليس فيه تنوين يقدر ان لو كان فيه تنوين كان محذوفا لاجلها قوله وهى معنوية ولفظية فالمعنوية ان يكون المضاف الى آخره) فسر المعنوية بأن يكون المضاف غير صفة مضافة الى معمولها لانها لا تنبئ بالابه فاذا قصد تمييزها حصل بذكر ما تنبئ به وهى على ثلاثة اضرب بمعنى اللام وبمعنى من وبمعنى في قليلا * فالتى بمعنى من شرطها ان يكون المضاف نوع المضاف اليه كقولك خاتم فضة * والتى بمعنى في شرطها ان يكون المضاف اسما مضافا الى ظرفه كقولك ضرب اليوم * والتى بمعنى اللام ما عدا هذين القسمين قوله وتقيد تعريفا مع المعرفة وتخصيصا مع النكرة (يعنى الاضافة المعنوية لان الكلام فيها بخلاف اللفظية فانها لا تقيد امرامعنويا على ما سيأتى وانما افادت هذه تعريفا مع المعرفة لان وضعها على ان تقيد ان بين المضاف والمضاف اليه خصوصية ليست لغيره فيما دل عليه لفظ المضاف فلذلك افادت التعريف واما تخصيصها اذا اضيفت

ومثل لا أباله ولا غلامي له جائز تشبيهه بالاضاف اشارته له في أصل معناه * ومن ثم لم يحز لأباً فيها وليس بمضاف لفساد المعنى خلافاً لسيو به ويحذف كثيراً في مثل لا عليك أي لا بأس * خبر ما ولا المشبهين بليس * هو المسند بعد دخولهما وهي لغة أهل الحجاز وإذا زبدت أن مع ما * أو انتقض النفي بالآ * أو تقدم الخبر بطل العمل

واحد * وأما الرفع فعلى المحل لأن البناء فيه مارض على ما تقدم في مثل يازيد الظريف وإن كان الأعراب بالعكس والنصب على اللفظ لأن الحركة في قولك لا رجل ماضية في هذا الموضع فاشبهت لعروضها حركة الأعراب فلذلك جاء النعت عليها ونصب النعت في هذا الباب كرفعه في يازيد الطويل لأن الضمة في يازيد ماضية مثل الفخمة في لا رجل وقد تقدم ما يرشد إليه قوله ومثل لا أب له ولا غلامي له جائز لشبهه بالمضاف لمشاركتيه في أصل معناه (فيجوز على ذلك أن يقال لا أباله ولا غلامي له فتعطى هذا النفي أحكام المضاف فلذلك أثبت الألف في لا أباله وحذفت النون من لا غلامي له لأنه ذلك حكمه إذا كان مضافاً وهو على هذه اللغة معرب لأنه أجرى مجرى المضاف بخلاف اللغة الأخرى فإنه فيها مبني لأنه غير مشبه بالمضاف بل يجري مجرى المفردات * وإنما شبه بالمضاف في هذه اللغة القليلة لمشاركتيه للمضاف في أصل معناه لأن معنى قولك أبوك أبك فقد اشتركا في هذا المعنى وهو نسبة الأبوة إلى المذكور بعد اللام مثلها في الإضافة وإن اختلفا في أن الحذف يفيد قوة الخصوصية حتى يصير معه معرفة وإثبات اللام لا يصير معه كذلك فلما اشتركا في أصل معنى الإضافة حل على المضاف فأجرى مجراه فلذلك قبل لا أباله ولا غلامي له * والذي يوضح أن هذا الحكم في مثل ذلك إنما كان أشبهه بالمضاف فيما ذكرناه أنهم لا يقولون لا أباً فيها ولا رقيبى عليها لأن الإضافة لا تكون بهذا المعنى قوله وليس بمضاف لفساد المعنى خلافاً لسيويوه (فذهب سيويوه ومن تابعه أن ما ذكرناه مضاف واللام لتأكيد الإضافة فلذلك كانت فيها أحكام الإضافة وإنما فرغ من ذلك وجود أحكام الإضافة فظن أنه مضاف وليس بمستقيم لامرين * أحدهما أنا نقطع بأن قولهم لا أبالك بمعنى لا أب لك ولا خلاف أن لا أبالك غير مضاف فوجب أن يكون الآخر مثله * والوجه الثاني أن لا هذه لا تدخل الأعلى التكرات ولو كان مضافاً لكان معرفة وحينئذ يمتنع دخول لا عليه وصحة دخولها دليل على أنه غير مضاف فقد وضع أن الحق ما قدمناه من أنه إنما أعطى هذا الحكم لشبهه بالمضاف لالكونه مضافاً في التحقيق قال * خبر لا وما المشبهين بليس * هو المسند بعد دخولهما * وقد تقدم الكلام على مثل ذلك في خبر أن وهي لغة أهل الحجاز وأما لغة بني تميم فيرفعون ما بعدهما على الابتداء والخبر ولغة أهل الحجاز هي التي جاء عليها التنزيل قال الله تعالى ما هذا بشراً وما هذا أمهاتهم * ووجه شبههما بليس في النفي ودخولهما على المبتدأ والخبر إلا أن ما أقوى شبهاً لكونها نفي الحال فلذلك كان استعمال لا بمعنى ليس شاذاً قوله وإذا زبدت أن مع ما * أو انتقض النفي بالآ * أو تقدم الخبر بطل العمل (أما وجه إبطاله إذا دخلت أن فلأنها عامل ضعيف عمل على خلاف القياس لشبهه ليس بالقوى فلما فصل بينهما وبين معمولها بان ضعفت عن العمل وأما وجه إبطاله إذا انتقض النفي بالآ فلأنها إنما عملت لما فيها من معنى النفي فإذا دخلت الأحصل الإثبات فانتقض معنى النفي وهو المعنى الذي عملت لأجله فبطل العمل * وأما وجه إبطاله إذا تقدم الخبر فلما تقدم من كون عملها على غير القياس فلم تقو في التصرف بخلاف ليس فإنها أصلية في العمل فلم يطل عملها بتقديم الخبر

(فلذلك)

❖ ومثل قضية ولا بأحسن لهامتا أول ❖ وفي مثل لاحول ولا قوة الا بالله خسة أوجه فتحهما ونصب الثاني ورفعه ورفعهما ورفع الاول على ضعف وفتح الثاني واذا دخلت الهزمة لم تغير العمل ومعناها الاستفهام والعرض والتمنى ❖ ونعت المبني الاول مفردا يليه معرب ومبني رفعا ونصبا نحو لارجل ظريف وظريف وظريفا والا فالاعراب ❖ والعطف على اللفظ وعلى المحل جائز مثل لأب وابنا

وفي التكرار وفي الرفع جميعا فهذه علة تصلح لثلاثة الاحكام الفصل والرفع والتكرير ❖ فان قيل فقتضى ذلك ان يجوز ولا فيها رجل جوابا لمن قال أفى الدار رجل ❖ فالجواب من وجهين * احدهما انه ليس جوابا لمثل ذلك على التحقيق وانما جواب مثل ذلك لأنهم ولا يلزم ان لا يجاب الا بذلك لانه قد يجاب بزيادة على ما يحتاج اليه في الجواب كما لو قيل أقام زيد صحح ان يقال ما قام زيد وان كان الجواب في التحقيق لا ❖ والثاني انه لا يلزم من القصد الى مناسبة ألفاظ متعددة مناسبة الفاظ اقل منها قوله ومثل قضية ولا بأحسن لهامتا أول (وجهه اراده انه دخل النفي على المعرفة من غير تكرير ❖ وجوابه انه لم يقصد قصد المعرفة وانما قصد الى نفي المائل وهو في المعنى نكرة فكأنه قال ولا مثل ابى حسن لهامتا وهذا نكرة في المعنى قوله وفي مثل لاحول ولا قوة الا بالله خسة اوجه) اما فتحهما فوجهه ان يقدر كل جملة على حيالها وهى اذا انفردت كانت كذلك * واما فتح الاول ونصب الثاني فتقدر الاولى جملة مستقلة ويقدر الثاني معطوفا على لفظها ولا الثانية مثلها في قولك ما جاني رجل ولا امرأة لتأ كيد معنى النفي فهى على هذا جملة واحدة ❖ ووجه الرفع في الثاني والاول مفتوح مثل وجهه ان نصب الا انه على الموضع * ووجه الرفع فيهما احدا الامرين إما لانه جواب قولهم أرجل في الدار امراة على ما ذكر في قولهم لارجل في الدار ولا امرأة وإما لانهما لوقحا على اصلهما لتوهم التركيب فيهما وليس من جنس كلامهم مثل ذلك ثم كره هؤلاء العدول بأحدهما لما فيه من التحكم فعدلوا بهما جميعا وهذه وجه حسن بهذه اللغة * واما رفع الاول وفتح الثاني فوجهه ان الاولى جعلت لا المشبهة بليس فلذلك قيل على ضعف لان استعمال لا بمعنى ليس قليل * واما فتح الثاني فواضح قوله واذا دخلت الهزمة لم تغير العمل ومعناها الاستفهام والعرض والتمنى (لان العامل لا يتغير عمله لدخول كلمة الاستفهام عليه سواء كان لحقيقة الاستفهام او لما حل عليه وهذا جار في كل باب فلذلك بقي عمل لا بعد دخول الاستفهام فتقول الارجل في الدار مستفهما والأتزول عندى في العرض * والاماء اشربة في التمنى واما قوله * الارجلا جزاء الله خيرا ❖ يدل على محصلة تبين * فهذه عند الخليل ليست لا الداخلة عليها همزة الاستفهام ولكنها حرف موضوع لتخصيص برأسه فكأنه قال الأتزوني رجلا بمعنى هلا تزوني رجلا ولذلك نصب ونون وهى عند يونس لا دخلت عليها همزة الاستفهام لمعنى التمنى وكان القياس الارجل ولكنه نونه لضرورة الشعر والوجهان مستقيمان قوله ونعت المبني الاول مفردا يليه معرب ومبني) فالحكم فيه جواز الامرين البناء والاعراب وقوله رفعا ونصبا تفصيل للاعراب الجائز فيه وانما قال ونعت المبني احتراز من نعت المعرب فانه لا يكون فيه الا الاعراب مثل لا غلام رجل ظريفا فيها وقوله الاول احتراز من النعت الثاني وما بعده لان لا يكون فيه الا الاعراب مثل لارجل ظريف عاقلا وعاقل وقوله مقردا احتراز من نعت مضاف فانه لا يكون فيه الا الاعراب كقولك لارجل حسن الوجه وقوله يليه احتراز من ان يفصل بينهما وبين المنعوت فاصل مثل لارجل في الدار ظريف فانه لا يكون فيه الا الاعراب وذلك مثل قولك لارجل ظريف فيها وظريف وظريفا فيجئ في البناء والاعراب رفعا ونصبا ❖ اما البناء فلتزولهما منزلة شئ

❖ وقد يحذف عامله في مثل الناس مجزون بأعمالهم ان خيرا فخير وان شرا فشر ❖ ويجوز في مثلها أربعة أوجه
❖ ويجب الحذف في مثل أمانت منطلقا انطلقت أي لان كنت ❖ اسم ان وأخواتها ❖ هو المسند اليه بعد
دخولها مثل ان زيدا قائم ❖ المنصوب بل التي لنفي الجنس ❖ هو المسند اليه بعد دخولها يليها نكرة مضافا
أو مشبهاه مثل لا غلام رجل ولا عشرين درهما لك فان كان مفردا فهو مبنى على ما ينصب به وان كان
معرفة أو مفصولا بينه وبين لا وجب الرفع والتكرير

معرفة لا وجه له وهذا ههنا اذا قدر متقدما انتصب فيتعين قصد المتكلم بنصبه قوله ويحذف عامله
في مثل الناس مجزون بأعمالهم ان خيرا فخير وان شرا فشر (هذه المسئلة ونظائرهما يجوز فيها أربعة
أوجه هذا افصحها وعكسه اضعفها ونصبها ورفعها متوسط ❖ فوجه النصب في الاول ان كان خيرا اي ان كان
عمله خيرا ❖ ووجه الرفع في الاول ان كان في عمله خيرا فالنصب اذن اولى لقلة التقدير وقوة المعنى ❖ ووجه
الرفع في الثاني ان يكون خيرا للمبتدأ اي فجزاؤه خير ❖ ووجه النصب ان كان خيرا كان جزاؤه خيرا
فارفع اذن اقوى لان فيه اضممار المبتدأ بعد فاء الجزاء لا غير وهو كثير وفي النصب اضممار كان واسمها
وليس بكثير وايضا فان فيه تقدير الفعل الماضي مع وجود الفاء وهما لا يتجانسان فقد ثبت ما ذكرنا من ان
نصب الاول ورفع الثاني افسح وعكسه اضعف والوجهان الاخران متوسطان قوله ويجب الحذف في مثل
أمانت منطلقا انطلقت اي لان كنت) منطلقا انطلقت حذف اللام حذفًا قياسيا ثم حذف كان اختصارا
فوجب رد المتصل منفصلا لتعذر الاتصال وزيدت ما بعد ان في موضع كان عوضا عن ما دلالة عليها فصار
الكلام أمانت منطلقا انطلقت ومنه قوله ❖ ابا خراشة أمانت ذاتنر ❖ فان قومي لم تأكلهم الضبع ❖ والكلام
عليه وعلى امثاله ❖ كالكلام على ذلك سواء قال ❖ اسم ان واخواتها هو المسند اليه بعد دخولها ❖ مثل
ان زيدا قائم) لا يميز اسم ان عن المبتدأ في المعنى الا بدخول ان عليه فلذلك جعل فضلا والكلام على ان
واخواتها سيأتي في الحروف قال ❖ المنصوب بل التي لنفي الجنس ❖ هو المسند اليه بعد دخولها يليها
نكرة مضافا أو مشبهاه ❖ لما كانت ترجمة هذا الفصل بقولهم المنصوب وجب ان يحد بما يكون معه
منصوبا فلذلك ذكرت هذه الشرائط فلو ترجم باسم لا استغنى بأن يقال هو المسند اليه بعد دخولها
وسنين فائدة اشترط كل واحد من هذا القبول مثل لا غلام رجل ولا عشرين درهما لك ❖ والمعنى بالمشبه
بالمضاف ان يكون الداخل عليه لا متعلقا باسم آخر على غير جهة الاضافة فأجرى مجرى المضاف
لشبهه به في الازتياب قوله فان كان مفردا فهو مبنى على ما ينصب به (هذا اولى من قولهم مبنى على
الفتح فانا نقول لا غلامين لك وليس مبنيا على الفتح وكذلك لا مسلمين لك واذا قلنا مبنى على ما ينصب به
شمل ذلك كله وانما بني المفرد معه لما تضمنه من معناه لان معناه لامن رجل ولم يبين المضاف ولا المشبه به اما لان
الاضافة مانعة لخصوصيتها بالاسماء واما لان البناءاء تركيب ففكره تركيب اكثر من كلمتين مع منع الاضافة
قوله وان كان معرفة أو مفصولا بينه وبين لا وجب الرفع والتكرير) اما وجوب الرفع في المعرفة
فلان وضع لاعلى نفي النكرات ❖ واما التكرير فلانه لما فات التنكير المؤدى الى معنى نفي الاحاد جعل
التكرير كالعوض لما فيه من افادة التعدد وانما وجب الرفع في المفصول بينه وبين لا لما حصل من الفصل
فضعف امرها او لارادة المشاكلة بينه وبين ما يقدر جوابا له على ما ذكره في علة وجوب التكرار ❖
واما وجوب التكرار عند الفصل فلانهم قصدوا مطا بقتة لما هو جواب له فاذا قلت لافيه ارجل ولا
امرأة فهو جواب لقول من يقول أفي الدار رجل ام امرأة فجعل الجواب مشاكلا للسؤال في الفصل

(وفي)

ومحفوظ بعد غير سوى وسواء وبعد حاشا في الأكثر واعراب غير فيه كاعراب المستثنى بالا على
التفصيل * وغير صفة حلت على الا في الاستثناء كاحلت الاعليها في الصفة اذا كانت تابعة لجمع منكور
غير محصور لتعذر الاستثناء نحو لو كان فيها آلهة الا الله لفسدنا * وضعف في غيره * واعراب سوى
وسواء النصب على الظرفية على الاصح * خبر كان وأخواتها هو المسند بعدد خولها مثل كان زيد قائما *
وأمره كأمر خبر المبتدأ ويتقدم على اسمها معرفة

الاقانما كما يقولون ما كان زيد الا قائما ولا يقولون ما زيد الا قائما لما يؤدي اليه من اعمال ما عمل للنفي في الاثبات ولثلاث
يؤدي ذلك الى التناقض المذكور وهذا التعليل المذكور في لاحد فيها الا زيد خير من تعليل ابي علي في انه انما
امتنع البديل على اللفظ لانه يؤدي الى دخول الاعلى المعارف وهي مختصة بالشكرات فانه يرد عليه لاحد
فيها الارجل واشباهه فقد انتفت الملة التي ذكرها والاجماع باق على امتناع البديل على
اللفظ قوله ومحفوظ بعد غير) لانه مضاف اليه فلا يكون المحفوظا وبعد سوى وسواء
لانه كذلك (وبعد حاشا في الاكثر) لانهم يستعملونها حرف خفض وقد جاء منصوبا بعد حاشا في
مثل قولهم اللهم اغفر لي ولمن سمع حاشا الشيطان وابن الاصم وهو قليل ووجهه ان تقدر فعلا بمعنى جانب
بعضهم الشيطان قوله واعراب غير فيه كاعراب المستثنى بالا على التفصيل) يريد اذا استعملت استثناء
واما اذا استعملت صفة فتحكمها حكم الصفات على ما سيأتي فاذا استعملتها استثناء امرتها باعراب
ما بعد الا لانه اسم لا بد له من اعراب وقد وجب لما بعده الخفض بالاضافة فجعل اعرابه الاعراب المستحق لما بعده
الا فلذلك تقول جاني القوم غير زيد وما جاني غير اخيك احده وما جاني احد غير جار وما جاني احد غير زيد
وما جاني غير زيد قوله وغير صفة حلت على الا الى آخره) لانها اسم بمعنى المغايرة وخلاف المماثلة كقولات
مغاير فكما ان مغايرا صفة فكذلك غير واستعمالها في المغايرة على وجهين * احدهما المغايرة في الذات
كقولات مررت برجل غير زيد تريد بانسان آخر * والثاني المغايرة في الصفات وان كانت الذات واحدة
كقواتهم دخلت بوجه غير الوجه الذي خرجت به فهذه مغايرة الصفة قوله وحلت الاعليها في الصفة
اذا كانت تابعة لجمع منكور غير محصور لتعذر الاستثناء) لما جلا غيرا على الا في الاستثناء جلاوا الاعليها
في الصفة في الموضع الذي يتعذر فيه الاستثناء هذا مذهب المحققين كقولات جاني رجال الا زيد لانك
لو جعلت زيدا مستثنى من رجال لم يستقم لان شرط الاستثناء ان يدخل المستثنى لو سكت عنه في المستثنى
منه وهما لا يدخل فيه زيد في قولك جاني رجال اذ لا دلالة له عليه ومثله قوله تعالى لو كان فيهما آلهة
الا الله لفسدنا وقد زعم قوم انها يصح جلاها على الصفة مع صحة الاستثناء وتمسكهم قوله * وكل اخ مفارقة
اخوه * لعرايك الا الفرقدان * وهو شاذ عند الاولين قوله واعراب سوى وسواء النصب) هذا
مذهب صيبويه وهو عنده ظرف من حيث المعنى لانك اذا قلت جاء القوم سوى زيد فكأنك قلت مكان زيد ولم يسمع
عنهم الا منصوبا لذلك التزم فيه النصب وقد اجاز قوم اجراءه مجرى غير وتمسكهم قوله * ولم يبق سوى العدو
ن دناهم كادنا * وقوله * تجانف من جو الجامة ناقتي * وما قصدت من اهلها لسوائكا * اى لفيرك
وليس بعيد وهو عند الاولين شاذ ثم قال * خبر كان واخواتها هو المسند بعد دخولها * مثل كان زيد قائما
لا يتميز خبر كان عن خبر المبتدأ في المعنى الا بدخول كان فلذلك جعل المميز له وهي كان واخواتها سيأتي الكلام عليها
في الافعال * وأمره على نحو خبر المبتدأ فيما يجوز ويمتنع قوله ويتقدم معرفة) تخصيص له عن خبر
المبتدأ لان خبر المبتدأ لا يتقدم معرفة وهذا يتقدم وسبب ذلك ان الحكم على خبر المبتدأ بالتقدم اذا كان

الا ان يستقيم المعنى مثل قرأت الايوم كذا * ومن ثم لم يحز مازال زيدا الاعمالا * واذ تعذر البدل على اللفظ فعلى الموضع مثل ما جاني من أحد الازيد ولا أحد فيها الازيد وما زيد شيئا الا شيئا لا يعبأ به لان من لا تزداد بعد الاثبات * وما ولا لا تقدر ان تاملتين بعده لانها عملتان للنفي وقد انتقض بالانحلاف ليس زيد شيئا الا شيئا لانها عملت للفعلية فلا اثر لنقض معنى النفي لبقاء الامر العاملة هي لاجله ومن ثم جاز ليس زيد الا قائما وامتنع ما زيد الا قائما

الباب لان المستثنى منه محذوف ولا بد من تقديره معنى وانما يقدر ما من جنس المستثنى وهذا التقدير انما يستقيم مع النفي الا ترى انك اذا قلت ماضربني الازيد استقام تقدير ماضربني احدولوقلت ضربني الازيد لم يستقيم فيه مثل ذلك بوجه قوله الا ان يستقيم المعنى (يريد ان ذلك قد جاء قليلا فيما كان فضلا ويستقيم فيها المعنى كقولك قرأت الايوم كذا لانه يجوز ان يقرأ الايام كلها الايوما بخلاف ضربني الازيد فانه لا يستقيم ان يضربه كل احد ويستثنى زيدا قوله ومن ثم لم يحز مازال زيدا الاعمالا) لان معنى مازال ثبت فصار استثناء مفرغا في الواجب فلا يستقيم المعنى فيه ثم لو سلم انه يجوز الاستثناء المفرغ في الواجب فانه لا يستقيم ههنا لان وضع مازال لاثبات ما انتصب بهاء والابعد الاثبات للنفي فيما بعدها وهو خبر مازال فيصير هذا المنصوب مثبتا لكونه خبرا لما زال منفي الوقوعه بعد الابدال اثبات فيصير منفي مثبتا في حالة واحدة وهو محال قوله واذ تعذر البدل على اللفظ ابدل على الموضع مثل ما جاني من احد الازيد ولا احد فيها الازيد وما زيد شيئا الا شيئا لا يعبأ به) اما امتناع البدل على اللفظ في مثل ما جاني من احد الازيد فلانك لو ابدلت على اللفظ لوجب تقدير من بعده الا وهو اثبات فيلزم زيادتها بعد الاثبات وهي انما زيدت في النفي خاصة الا ترى انك لو قلت ما جاني الا من زيد لم يحز * واما امتناع البدل على اللفظ في قولك لا احد فيها الازيد ولا غلام رجل في الدار الازيد فلان العامل لفظا هو لا ولا انما عملت لكونها نفيًا فاذا ابدلت من معمولها على اللفظ وجب تقديرها بعد الاثبات وهي عملت للنفي فكيف يعمل مع انتقاض ما عملت لاجله وايضا فانه يؤدي الى باطل لان الابتغاض اثبات ما بعدها ولا يقتضي نفيه فيصير مثبتا ثانيا في حال واحدة * وهذا بعينه جار في قولك ما زيد شيئا الا شيئا لا يعبأ به لان ما عملت للنفي فاذا ابدلت شيئا من معمولها وجب تقديرها واذ اقدرتها بعد الاثبات واعملتها في الاثبات اخرجتها عن المعنى الذي عملت لاجله وايضا فانه يؤدي الى التناقض المذكور * فاذا اورد على هذا التعليل قولهم ليس زيد شيئا الا شيئا لا يعبأ به وقبل في تقدير امتناعه ما قبل في ما * فالجواب عن الاول انها لم تعمل للنفي وانما عملت لكونها فعلا فلا اثر لنقض معنى النفي لبقاء الامر العاملة هي لاجله وهو كونها فعلا فان الاثبات لا يخرجها عن كونها فعلا بخلاف الاثبات في ما فانه يخرجها عن المعنى الذي عملت لاجله وهو النفي * والجواب عن الثاني وهو التناقض وتقديره انك اذا قدرت ليس بعد الاقصد صار ما بعدها مثبتا بالانفيا بليس وهو محال * فنقول ان ليس لها جهتان احدهما النفي والاخرى الفعلية وعملها انما كان لاجل الفعلية لا لاجل النفي والحاجة ههنا انما هي باعتبار العمل لا باعتبار النفي فتقدر باعتبار الفعلية لا باعتبار النفي فوزانها وان كانت لفظة واحدة وزان قولك ما كان زيد شيئا الا شيئا لا يعبأ به فليس بمعنى ما كان وانت اذا نصبت شيئا بعد الا في مسألة ما كان انما تقدر الفعل العامل الذي هو كان من غير النفي فكذلك اذا قدرت ليس بعد الا في مسألة ليس زيد شيئا الا شيئا انما تقدرها مجردة عن معنى النفي وانما وقع الاشكال من جهة كونها لفظة واحدة افادت ما افاده قولك ما كان وذهل عما فيه من الجهتين والذي يدل على ان اعتبار ذلك لغة صحة قولك ليس زيد

غير الصفة في كلام موجب * أو مقدما على المستثنى منه أو منقطعا في الأكثر أو كان بعد خلا وعدا في الأكثر أو ماعدا وما خلا وليس ولا يكون * ويجوز فيه النصب ويختار البدل فيـا بعد الا في كلام غير موجب وذكر المستثنى منه مثل ما فعلوه الا قليلا والافقلا ويعرب على حسب العوامل اذا كان المستثنى منه غير مذكور وهو في غير الموجب ليفيد نحو ماضربني الازيد

فنها ان يقع بعد الا المذكورة كقولك قام القوم الازيدا واشترطان تكون غير صفة لانها اذا كانت صفة كانت تابعة لما قبلها قوله في كلام موجب (احتراز من القسمين اللذين بعد ذلك فانه لا يكون منصوبا على الاستثناء لازما قوله او مقدما على المستثنى منه) مثل قولك ماجاني الاخاك احد وشرطه ان يتقدم احد جزئي الكلام كالمثال فلو قلت الازيدا ماجاءني اخوك لم يحز قوله او منقطعا (كقولك ماجاءني احد الاحار او بعض العرب يقول الاحار على البدل وليس بشيء لانه لا يستقيم فيه احد الابدال فلم يبق الانصبه على الاستثناء قوله او كان بعد خلا وعدا في الاكثر) لانه قد نقل عن بعض العرب انه يخفض بهما لانهما حرفا جر عندهم * ولم يذكر هذا القول سيويه ولا المبرد قوله او ماعدا وما خلا وليس ولا يكون (لانها افعال مضمر فاعلوها فليبق الانصب المستثنى بها وكذلك علة النصب بخلا وعدا على مذهب الاكثر وما سوى ذلك فنصوب بالفعل بواسطة الا ان كان ثم فعل فان لم يكن فاعمل المستثنى منه بواسطة الحرف هذا هو الوجه في مثل قولك الازيدون الاخاك اصحابك والتحقيق ان العامل المستثنى منه بواسطة الا في الموضعين لحصول المعنى الناصب فيهما ثم قال * ويختار البدل فيما بعد الا في كلام غير موجب والمستثنى منه مذكور قوله غير موجب (احتراز من الموجب فانه قد تقدم انه منصوب ليس الا قوله والمستثنى منه مذكور) احتراز من مثل ماضربت الازيدا فانه لا يجوز فيه البدل ومثاله ما فعلوه الا قليلا منهم وقرأ ابن عامر بالنصب على الاستثناء والاكثر البدل لانه اظهر في قياس عوامل العربية فلذلك كان الاكثر عليه بخلاف الاستثناء فلما امكننا كلاهما كان استعمال ما هو على قياس الاكثر في كلامهم أولى وقد فرى * ولا يلتفت منكم احدا الامر أنك بالرفع والنصب * واکثر القراء على النصب فحمل بعضهم النصب على الاستثناء من قولك فأمر بأهلك والرفع على البدل من قوله ولا يلتفت منكم احد فرارا من ان تحمل قراءة الاكثر على غير البدل وقد ظن انه اتى بما يخلص من ذلك وهو غلط لان القصة واحدة فاذا استثنى من قوله فأمر تأهلك كان غير مسري بامرأته واذا ابدل من قوله ولا يلتفت منكم احدا الامر أنك كان مسريا بها فيؤدى ذلك الى ان يكون مسريا بها وغير مسريا بها وهو باطل وانما يقع في مثل ذلك من يعتقد ان القراءات السبع آحاد يجوز ان يكون بعضها خطأ فلا يبالى في حل القراءتين على ما يتناقضان به فاما من يعتقد الصحة في جميعها فبعيد عن مثل ذلك قوله ويعرب على حسب العوامل اذا كان المستثنى منه غير مذكور (وهذا الذي يسميه النحويون الاستثناء المفرغ لانه فرغ له العامل قبل الاجحذف المستثنى منه وجعل اعرابه لما بعد الا وسمى باسمه وان كان في المعنى مخرجا من مستثنى منه محذوف * الا ترى ان معنى ما قام الازيد ما قام احد الازيد والام يستقيم الاستثناء ولم يفهم وما بدل على انهم اعتبروا ذلك قولهم ما قام الازيد وامتناع قام هندا لان هندا في قولك قامت هند فاعل في التحقيق وقولهم ما قام الازيد فاعل في التحقيق هو المستثنى منه وهند مستثنى ولكنه لما حذف المستثنى منه وفرغ العامل له فعمل فيه عمله في المحذوف قوله وهو في غير الموجب ليفيد مثل ماضربني الازيد هذا هو الكثير في هذا

والمنقطع المذكور بعدها غير مخرج * وهو منصوب اذا كان بعد الا

فيه المستثنى في قصد المتكلم واخرج بالاستثناء * وفي تحقيق معنى المستثنى ثلاثة اقوال * منهم من يقول الاستثناء مبين لغرض المتكلم بالمستثنى منه فهو مثل التخصيص عندهؤلاء في المعنى لافرق بينهما الا من جهة وجوب الاتصال بصيغ مخصوصة وهو غير مستقيم لجوازه عندى عشرة الادرهما والبشرة نص في مدلولها ولا يصح ان يقال ان المتكلم بعشرة اراد بها تسعة وذكر الا واحدا لبيان مراده لبطلان النصوصية واجماع النحويين على ان الاستثناء المتصل اخراج مبطل له ايضا * ومنهم من قال المستثنى منه وآله الاستثناء والمستثنى منه جميعا المعنى واحدا من غير تقدير الاول للمعنى ثم اخرج منه حتى كان العرب وضعت للتسعة عبارتين احدهما تسعة والاخرى عشرة الا واحدا وهو ايضا غير مستقيم لانا قاطعون بأن المتكلم بقوله له عندى عشرة الا واحدا معبر بالعشرة عن مدلولها الذى هو خستين وبالا من معنى الاخراج وبالا واحد عن انه مخرج ولو كان بمثابة تسعة لم يستقيم فهم هذه المعاني المذكورة منها كما لا يستقيم ان يفهم من بعض حروف تسعة عند اطلاقها على مدلولها معنى آخر هذا معلوم من لغة العرب في الطرفين المذكورين ثم هو باطل باجماع النحويين على انه اخراج وايضا فانما لم تعهد كلمات مركبة وضعت لمعنى تعرب في وسطها هذا معلوم اتفاه من لغة العرب * والذى حمل الفريقين على مخالفة الاخراج ما توهموه من لزوم الكذب في كل استثناء * وبانه انه اذا قال له عندى عشرة وقصد اليها على انفرادها يحملها ثم اخرج الدرهم منها كان ما أقربه اولا نافية ثانيا فلزم الكذب في احد الامرين وعند ذلك تعذر الاستثناء في كلام الله تعالى فانه اذا قاله فليت فيهم ألف سنة الا خمسين عاما واريد بألف سنة على الانفراد جميع مدلولها فقد اخبر بانه لبت الجميع فيستحيل ان يخرج شئ لانه يؤدي الى ان يكون لبت اقل من ألف سنة وقد علم انه لبت ألفا وهذا الذى ذكروه يلزمهم امثاله في غير هذا الباب من الابدال كبدا البعض وبدل الاشتمال * ويستحيل على ذلك ايضا وقوعه في كتاب الله وقد قال الله تعالى والله على الناس حجج البيت من استطاع اليه سبيلا واذا كان يجب من ذكر الناس معنى الوجوب على جميعهم فيستحيل ان يذكر مع ذلك ما يدل على انه واجب على بعضهم اذ يصير المعنى امرت الجميع ما امرت البعض في وقت واحد وهو باطل * فان زعم الاولون ان الناس ههنا هم المستطيعون وانه انما ذكر المستطيعون لبيان به المقصود بالناس كان الرد عليهم على ما تقدم وزيادة وهو ان التقدير من استطاع منهم بغير خلاف والضمير في منهم راجع الى الناس فيصير المعنى والله على المستطيعين من استطاع من المستطيعين وهذا ظاهر الفساد * وان زعم الفريق الثاني ان المراد بما سمى بدلا ومبدلا منه عين ما يفهم آخر كما في المستثنى عندهم كان اظهر فسادا لان جميع ما تقدم يبطله ايضا وكذلك الضمير في منهم المذكور لانه يعود عنده على بعض مدلول الكلمة وهو فاسد وايضا فانه يؤدي الى ان يكون بعض الناس والمستطيعين جميعا عبارة عن المستطيعين وفساد هذا مقطوع به * والمذهب الثالث وهو المستقيم المندفع عنه الاشكالات كلها ما فروا منه وما لزهم ان المستثنى منه مراد به الجميع بالنظر الى الافراد من غير حكم بالاسناد فأخرج منه المستثنى على التحقيق ثم حكم بالاسناد بعد تقدير الاخراج ولذلك لا يحكم عالم بلغة العرب على كلام متكلم بالاسناد فيما ذكره الابد تمامه ولو ظن ان المتكلم اذا قال له عندى عشرة عند منطقه بالناء من غير ان يعلم قطعه الكلام عليها انه مقر بعشرة مسند اليها الاقرار لكان مخطئا لعلمنا بأنه يجوز له ان يذكر ما يخرج به قبل الحكم بالاسناد فاندفع بذلك اشكال الكذب في الاستثناء والابدال واندفع ما لزم الفريقين فيما ارتكبه في جميع ما ذكر عنهم قوله وهو منصوب اذا ذكر بعد الا الى آخره شرع بين المواضع التى يكون المستثنى فيها منصوبا

ثم ان كان اسما يصح جعله لما انتصب عنه جاز ان يكون له ولتعلقه والافهو لتعلقه فيطابق فيهما ما قصد
الآن يكون جنسا الآن يقصد الانواع * وان كان صفة كانت له وطبقه واحتملت الحال ولا يتقدم التمييز
والاصح ان لا يتقدم على الفعل خلافا لما زنى والمبرد * المستثنى * متصل ومنقطع * فالمتصل هو المخرج
من متعدد لفظا أو تقديرًا بالاولا وأخواتها *

الى تفسيره للايهام وكذلك في الاضافة فانه قد يضاد الشيء الى امر والمراد اضافته الى ما يتعلق به مثل
نسبة الجملة سواء في التمييز ايضا وهذا الذي يسميه النحويون تمييز جملة قوله ثم ان كان اسما يصح
جعله لما انتصب عنه جاز ان يكون له ولتعلقه والافهو لتعلقه (يريد ان التمييز قد يكون اسما راجعا الى
النسب اليه وقد يكون راجعا الى آخر يتعلق به كافي قولك طاب زيداً فجاء ان يكون زيد هو الاب
وجاء ان يكون الاب لمن ولده وكذلك اذا قلت ابوة فجاء ان يكون لكل واحد من السمينين فهذا معنى
قوله جاز ان يكون له ولتعلقه فان لم يكن الاسما صالحا لذلك كان لتعلق ما انتصب عنه على حسب مدلوله
كقوله دار او فلان فليس يحتمل دار او فلان جهتين كما احتمل ابوة ولا يحتمل الاجهة واحدة على
حسب ما هو له قوله فيطابق فيهما ما قصد الان يكون جنسا الان يقصد الانواع (يريد بالمطابقة
التنية ان قصد التنية والجمع ان قصد الجمع قوله فيهما) يعني اذا جعلته للاول ولتعلقه من ذلك اذا قلت طاب زيد
وقصدت الى ان الاب هو زيد وجب ان تقول طاب زيداً با فلو ثبت زيداً على هذا المعنى لقلت طاب
الزيدان ابوين ونجم اذا جئت ولو قصدت بقوله أبا أبا زيد وقصدت به واحداً قلت طاب زيداً با فان قصدت
الى الاب او الام او جد قلت طاب زيد ابوين فان قصدت الى جماعة من آباءه قلت طاب زيد آباءه فيطابق بالاب
من هو له (الا ان يكون جنسا) مثل قولك ابوة وعلما فانك تأني به مفردا اذا قصدت به الى معنى الابوة والعلم
من حيث هي ابوة وعلم لانه تعذر جمعه على ما تقدم (الا ان يقصد الانواع) والدلالة عليها فيجب التنية والجمع
على حسب القصد كما تقدم في المفرد قوله وان كان صفة كانت له وطبقه واحتملت الحال) يعني به مثل قوله لله
دره فارسا فان التمييز قوله فارسا وهو في المعنى للضمير في دره وهو معنى قوله كانت له ويجب ان تكون مطابقة
له فلو قلت لله درهما لقلت فارسين وكذلك لو جئت قلت لله درهم فارسا * وقال قوم هو حال والمعنى التعجب
منه في حال كونه فارسا عندهم * والصحيح انه تمييز لان المعنى على مدحه بالفروسية مطلقا فاذا جعل حالا
اختص المدح في تقديره المعنى المقصود فلذلك قال الاكثرون بكونه تمييزا قوله ولا يتقدم التمييز والاصح
ان لا يتقدم على الفعل خلافا لما زنى والمبرد) وانما امتنع تقديم التمييز عند المحققين مع الفعل لانه في المعنى فرع
عن الفاعل والفاعل لا يصح تقديمه فالفرع اجدر * والثاني ان الاصل في التميزات ان تكون موصوفات
بما انتصبت عنه وانما خولف بها لفرض الابهام او لانهم التفسير ثانيا وتقدمه مما يحل بمعناه فلما كان تقديمه
يشتمل ابطال معنى كونه تمييزا لم يستقم فاذا امتنع التقديم في الفعل فهو في غيره اجدر * قوله المستثنى متصل
ومنقطع فالمتصل هو المخرج من متعدد لفظا أو تقديرًا بالاولا وأخواتها والمنقطع المذكور بعدها غير مخرج * لا يمكن
حد المستثنى باعتبار المعنى بحد واحد لان احدهما مخرج من حيث المعنى وهو فصله الذي يميزه عن المنقطع
والآخر غير مخرج واذا اختلفا في الحقيقة التي تفصل تعذر جمعهما بحد واحد * نعم يمكن حدهما بحد
واحد باعتبار اللفظ وهو ان يقال هو المذكور بعدها واخواتها * وقد توهم بعض النحويين ان المتصل
هو المستثنى من الجنس وليس بمستقيم فانه يكون مستثنى من الجنس وهو غير متصل كقوله عن قوم
ليس فيهم زيد ضربت القوم الازيد اهنا منقطع وهو مستثنى من الجنس الان يراد بالجنس الذي دخل

التمييز ما يرفع الابهام المستقر عن ذات مذكورة او مقدرة فالاول عن مفرد مقدار غالبا اما في عدد نحو عشرون درهما وسيأتي واما في غيره نحو رطل زيتا ومنوان سمنا وعلى الثمرة مثلها زيدا فيفرد ان كان جنسا الا أن يقصد الانواع ويجمع في غيره ثم ان كان بتنوين أو بنون التثنية جازت الاضافة والا فلا وعن غير مقدار مثل خاتم حديدا والخفض اكثر * والثاني عن نسبة في جملة أو ماضاهاها نحو طاب زيد بنفسا وزيد طبيب أبوا بوة ودارا وعلما * أو في اضافة مثل يعجبني طيبه أبوا بوة ودارا وعلما ولله دره فارسا

قال * التمييز ما يرفع الابهام المستقر عن ذات مذكورة او مقدرة * قوله ما يرفع الابهام (جنس يدخل تحته التمييز وغيره كالحال والصفة واشباههما قوله المستقر) احتراز من مثل قوله ابصرت عينا جارية فانها ترفع الابهام من الذات الاترى ان قولك عينا محملة للجارية والبصرة وغيرهما فاذا قلت مبصرة فقد بينت ذاتا مبهمة ولكنه ليس بمستقر في وضعه وانما وقع الابهام عند مخاطب لحصول الاشتراك وهو موضوع دال على ذات معينة في كل موضع يطلق فيه بخلاف عشرون فانه لم يكن دالا على ذات معينة في اصل وضعه فاذا قلت المستقر خرج الاسم المشترك المذكور ونظائره قوله من ذات) احتراز عن الحال ونظائرها فانها ترفع الابهام ولكن عن غير ذات قوله مذكورة او مقدرة) يشمل نوعي التمييز المنتصب عن المفرد والنسبة دلي ما يفصل فان قيل قولنا رجعت القهقري واصله من المصادر يرفع الابهام المستقر عن ذات لان القهقري نوع لم يكن مفهوما من قولك رجعت في اصل وضعه كما ان الدرهم لم يكن مفهوما من قولك عشرون فقد دخل في الحد ما ليس منه * والجواب ان القهقري وشبهه بيان لهيئة الرجوع لالذات الرجوع والرجوع اسم للذات بوضعه له القهقري في قولك رجعت القهقري مثل راكب في قولك جاءني زيد راكب لانه بيان لهيئته وقد خرج ذلك بقوله من ذات قوله فالاول عن مفرد مقدار غالبا) يعنى بالاول تمييز الذات المذكورة وهو لا يكون الا عن مفرد مقدار غالبا بعدا أو وزنا أو كيلا ومساحة او ما هو بمنزلة من مقادير معروفة عند المخاطبين قوله اما في عدد مثل عشرين درهما) وسيأتي في باب العدد لانه اخص به لثلاث تكرار ذكره قوله واما في غيره مثل رطل زيتا) يعنى في غير العدد مع كونه مقدارا قوله فيفرد ان كان جنسا الا ان يقصد الانواع ويجمع في غيره) يعنى بالجنس ما يطلق على القليل والكثير من جنسه كالتمر والعسل فيفرد لانه لا يستقيم فيه جمع على ما تقدم في المصادر الا ان تقصد الانواع دالا عليها فيجب الجمع لصحته وقصد الدلالة عليه كما تقدم قوله ثم ان كان بتنوين او بنون التثنية جازت الاضافة والا فلا) لانها امكنت اضافته وكما يرفع الابهام بالنصب يرفع بالاضافة فجاز الوجهان لاستواء دلالتهم على الغرض المقصود * والا فلا) اى والا يكن تنوين او بنون تثنية فلا يجوز الاضافة وذلك لتعذرها لانه ان كان مثل عشرين درهما تعذرت اضافته اذ لا يستقيم حذف النون مع الاضافة ولا بقاؤها فتعذرت الاضافة وكذلك على الثمرة مثلها زيدا اذ لا يمكن اضافة مثلها الى زيد مع الضمير وان حذف فسد المعنى قوله وعن غير مقدار) هذا هو الثاني من اقسام المفرد والاول هو المقدار وهو كل نوع اضيف الى جنسه كقولك خاتم حديدا او باب ساجا وما شبهه * والخفض اكثر) لانه ليس من باب المقادير والاضافة مستقيمة وهى الاصل في الباب فكانت أولى لذلك قوله والثاني عن نسبة في جملة او ماضاهاها مثل طاب زيد بنفسا وزيد طبيب أبوا بوة ودارا وعلما او في اضافة مثل يعجبني طيبه أبوا بوة ودارا وعلما) فالتمييز في هذا القسم عن نسبة يقصد بها الى امر يتعلق بالمذكور ثم تمييز بعد ذلك فلو لا ذلك لم يكن ثم ما يحتاج تفسيره للابهام الى تمييز لان قولك طاب زيد لابهام في واحد منهما وانما الابهام نشأ من نسبة الطبيب الى امر يتعلق بزيد فاحتجج

وزيد في الدار قائما وهذا زيد قائما وعاملها الفعل أو شبهه أو معناه * وشرطها ان تكون تكررة وصاحبها معرفة غالبا * وأرسلها العراك ومررت به وحده ونحوه متأول فان كان صاحبها نكرة وجب تقديمها ولا تقدم على العامل المعنوي بخلاف الظرف ولا على المجرور في الاصح * وكل ما دل على هيئة صحيح ان يقع حالا مثل هذا بسرا أطيبت مندرطبا

الفاعل المعنوي زيد في الدار قائما لان التقدير استقر في الدار وفي الدار قائم مقامه * ومثال المفعول المعنوي هذا زيد قائما لان المعنى المشار اليه قائم زيد قوله وعاملها الفعل أو شبهه أو معناه (لان العامل مابه يقوم المعنى مقتضى للاعراب والمعنى مقتضى كونه حالا وكونه حالا انما يقوم بالفعل اللفظي او المعنوي اذ به حصلت الحالية والا كان صفة قوله وشرطها ان تكون نكرة) لانها لو لم تكن كذلك لالتبست بالصفة في مثل قولك ضربت زيدا الراكب (وصاحبها معرفة غالبا) لان الحاجة الى احوال المعارف اهم بخلاف النكرة فان وصفها يغني قوله وارسلها العراك ومررت به وحده متأول (وفي تأويله وجهان * احدهما انها في المعنى تكررات وان كان اللفظ معرفة فمعنى ارسلها العراك ارسلها معتركة ومررت به وحده اى مفردا * والوجه الثاني وهو اختيار الفارسي ان التقدير ارسلها تعترك العراك فالحال هو الفعل المحذوف والعراك مصدر على حاله وكذلك مررت به وحده تقديره يفرد وحده فالحال محذوف وهو يفرد وحده مصدر على حاله قوله فان كان صاحبها نكرة وجب تقديمها (لانها لو آنت مؤخرة لالتبست بالصفة فقدمت لتتميم قوله ولا يتقدم على العامل المعنوي بخلاف الظرف) لان العامل المعنوي ليس يقوى قوة اللفظي فاذا تأخر ضعف لانه وضع غير موضعه فقد يضعف العامل اللفظي بالتأخر فهذا اجدر بدليل جواز زيد ضربت وامتناع ضربت زيد بخلاف الظرف لان الظروف اتسع فيها لكثرة افعالها واعتبر فيها ما لا يعتد في غيرها قوله ولا على المجرور في الاصح (وهو مذهب اكثر البصريين ووجهه انه اذا كان مجرورا فالحال في المعنى له وحكمه منسحب على الحال في المعنى فكما لا يتقدم المجرور على الجار فكذلك على ما هو في حكمه فهذا معنى مناسب لامتناع تقديم حال المجرور ولم يسمع عن العرب مخالفة في الحكم فلا يصر الى سواء بمجرد القياس وتمسك الآخرون بكونه حالا وقد كثر تقديم الحال في كلامهم حتى صار ذلك معلوما غير محتاج الى نقل في موضع مخصوص فجعلا الباب كله واحدا والصحيح ما تقدم قوله وكل ما دل على هيئة صحيح ان يقع حالا (لقيامه بمعنى الحالية فلا حاجة الى اشتراط الاشتقاق ولا الى تكلفه لاستقلال ما يدل على الهيئة مثل هذا بسرا أطيبت مندرطبا فرطابو بسرا حالان لاستقلالهما بدلالة الهيئة وليسامشتقين وقد اختلف العلماء في بسرا ومثله ما للعامل فيه * فذهب قوم الى ان عامله اسم الاشارة * وقوم الى انه اطيبت وهذا هو الصحيح والاول غير مستقيم لوجوه * منها ان اسم الاشارة اذا اتفقد بحال لم يكن الخبر مقيدا به بدليل قولهم هذا زيد قائما فان الخبر يزيد عن المشار اليه غير مقيد بالقيام فان زعم زاعم انه مقيد بأنه اذا كان قائما فهو زيد ايضا فاخباره يزيد انما هو في حال ان قيام لم يستقم لانه يؤدي الى ان يكون غير زيد في غير حال القيام فان زعم زاعم ان ذلك من قبيل المفهوم وهو غير لازم فليس الامر كما زعم لما بيننا ان الحال حكم بالتقييد على ما قديده كقولك جاني زيد راكبا فآنت حاكم على الجي المذكور بقيد الركوب فلو قدر الجي من غير ركوب كان مخالفة للمنطوق لا للمفهوم وانما المفهوم امر وراء ذلك وهو عكسه وذلك هو تقدير غير الركوب عند عدم الجي فاذا ثبت ذلك فلو جعلنا الاخبار يزيد مقيدا بالقيام كان كالاخبار بجاني المقيد

(بالركوب)

وشرط نصبه تقدير اللام وانما يجوز حذفها اذا كان فعلا لفاعل الفعل المعلن ومقارنا له في الوجود *
المفعول معه * هو مذكور بعد الواو لمصاحبة معمول فعل لفظا او معنى فان كان الفعل لفظا وجاز العطف
فالوجهان مثل جئت أنا وزيد وزيدا * والا تعين النصب مثل جئت وزيدا * وان كان معنى وجاز
العطف تعين العطف مثل ما زيد وعمرو والا تعين النصب مثل مالك وزيدا وما شئت وعمرو
لان المعنى ما تصنع * الحال * ما بين هيئة الفاعل أو المفعول به لفظا أو معنى نحو ضربت زيدا قائما

لان المصدرية والتعليل راجع الى المعنى لا الى مجرد امر افظى * وقد توهم بعض الخوئين ان المفعول
من اجله مسبب عن الفعل نظرا الى مثل ضربته تأديبا واسلمت لدخول الجنة وشبهه فان الضرب
سبب التأديب والاسلام سبب دخول الجنة وليس بمستقيم لانه قد ثبت قولهم فعدت عن الحرب جينا
ونظائر * ولا يستقيم ان يقال القعود سبب الجبن بوجه ويستقيم ان يقال التأديب هو السبب الحامل على
الضرب واذا استقام ذلك وجب رد الجميع اليه قوله وشرط نصبه تقدير اللام لانها اذا وجدت وجب
اعمالها لان حروف الجر لا تلغى قوله وانما يجوز حذفها اذا كان فعلا لفاعل الفعل المعلن ومقارنا)
يعنى مقارنا في الوجود للفعل المعلن * وانما اشترط ذلك لانا كثر ما يكون الحامل على الفعل كذلك
والغرض الدلالة على حذف اللام فكان اشتراطهما لانهما ملازمان للتعليل غالبا دليلا على حذف اللام
فاذا فقدنا أو احدهما فلا بد من اللام * فمثال فقدناهما قولك جئتكم لاكمالى غذا وللمنى * ومثال فقدان
الاول جئتكم لاكمالى * ومثال فقدان الثانى جئتكم لاكمالى غذا قال * المفعول معه هو المذكور بعد
الواو لمصاحبة معمول فعل لفظا او معنى * قوله بعد الواو (ليخرج ما وقع بعد غير الواو كالغداو ثم وغيرهما
ومن قال انه مشارك لفاعل فانه توهم اختصاص المفعول معه بذلك لاتفاقهم على ان عمروا في نحو ضربت زيدا
وعمرورا ليس منه ويضعفه إطباقهم على ان زيدا في حسبك وزيدا درهم مفعول معه والمعنى كفكك وزيدا
درهم * والجواب عن مثل ضربت زيدا وعمرورا انه وجد ما هو أولى منه فحمل عليه قوله لمصاحبة
معمول فعل) احتراز بما صاحب معمول غير فعل مثل زيد وعمرورا خواك قوله لفظا او معنى (تفصل
للعامل المراد ليدخل فيه النوعان * فاللفظى مثل قولك جئتكم والمعنوى مثل قولك مالك وما شئت
قوله فان كان العامل لفظيا وجاز العطف فالوجهان (العطف والنصب على المفعول معه قوله وان
لميجز العطف تعين النصب مثل جئت وزيدا) وانما تعين لتعذر العطف وهو فعل صريح واذا جاز
مثل ذلك مع معنى الفعل فهو في صريح الفعل اجوز وان كان العامل معنى وجاز العطف تعين مثل ما
زيد وعمرو لانه الاصل فلا حاجة الى تكلف من جهة اخرى * والفرق بينه وبين الاول ان الاول فعل
صريح فجاز معه النصب مع جواز العطف لقوته وهذا معنى ليس بفعل فليقول تلك القوة فلذلك
تعين العطف قوله (الا تعين النصب) اى وان لميجز العطف فيتعين النصب لتعذر العطف فيجب
الرجوع الى تقدير ما يستقيم مثل مالك وزيدا وما شئت وعمرا لان المعنى ما تصنع فحمل عليه عند تعذر
العطف الذى هو الاصل قال * الحال ما بين هيئة الفاعل أو المفعول لفظا او معنى * قوله الفاعل أو المفعول
احتراز من الصفة لانها تعين هيئة لا باعتبار كونها فاعلا ولا مفعولا لكن باعتبار الذات وهذه باعتبار
نسبة الفعل اليه فاعلا او مفعولا فيتعذر الفعل المذكور بها فاذا قلت جاء زيد راكبا فقد حكمت على
المجئى المذكور بقيد الركوب قوله لفظا او معنى (احتراز من ان يتوهم ان الفاعلية والمفعولية
في اللفظ خاصة فمثال الفاعل والمفعول لفظا ضربت زيدا قائما تجعل قائما حالا من أيهما شئت * ومثال

المفعول فيه * هو ما فعل فيه فعل مذكور من زمان أو مكان وشرط نصبه تقدير في * وظروف الزمان كلها تقبل ذلك وظروف المكان ان كان مبهما قبل ذلك والافلا * وفسر المبهمة بالجهات الست وحل عليه عندولدى وشبههما لابهامهما ولفظ مكان لكثرة ما بعد دخلت مثل دخلت الدار في الاصح وينصب بعامل مضمرة وعلى شريطة التفسير * المفعول له * هو ما فعل لاجله فعل مذكور مثل ضربته تأديبا وقعدت عن الحرب جينا خلافا للزجاج فانه عنده مصدر

قال * المفعول فيه ما فعل فيه فعل مذكور * قوله فعل مذكور (احتراز من قولك يوم الجمعة حسن فانه مما يفعل فيه الفعل ولكنه لم يفعل فيه فعل مذكور قوله وشرط نصبه تقدير في) لانها اذا وجدت وجب الخفض بها فاذا حذفت تعدى الفعل فنصب * وظروف الزمان كلها تقبل ذلك اى يصح ان تنصب بتقدير في من غير تفصيل * وظروف المكان ان كان مبهما قبل النصب بتقدير في وان لم يكن مبهما قبل النظر فيما هو المبهمة * فقال الاكثر من المبهمة ما كان للجهات الست والمعين ماسوا فاجاء منصوبا بتقدير في من غير ذلك فهو عندهم مسموع غير قياسى * وقال قوم الامكنة الواقعة ظروفًا من غير الجهات الست كثيرة فينبغى ان تضبط بغير ذلك فقالوا المبهمة كل مكان كان له اسمه بأمر لا يدخل في سماء والمعين خلافه فدخل في ذلك الجهات الست وما جاء مستثنى عند الاولين وبقيت اسماء امكنة ليست من الجهات الست ولا ما ثبت استثنى وفتح فيهما الخلاف * فن جهة انها ليست من الجهات الست ولا من المستثنى عند الاولين يجب منع وقوعها ظروفًا * ومن جهة انها لها اسمها من جهة امر غير داخل في سماءها يصح وقوعها ظروفًا وانما لم يقع من ظروف الامكنة ذلك الموقع الالمبهمة دون المعين ووقعت ظروف الازمنة كلها ذلك الموقع من جهة ان الافعال التى تعدى اليها وتقضيهما لها دلالة على الزمان المعين فتعدت الى المعين وليس للفعل دلالة على الامكنة المعينة وانما يقتضى مكانا غير معين فتعدت الى غير المعين وهو المبهمة حسبا كان اقتضاؤها قوله وحل عليه عندولدى وشبههما لابهامهما (هذا على قول الاولين واما على القول الثانى فهى داخلية فى حد المبهمة الاصلية وكذلك لفظ مكان قوله وما بعد دخلت) يريد ما يقع بعدها من الامكنة المعينة وهو مستثنى على كل قول لكثرة قوله في الاصح) اشارة الى الاختلاف فان بعضهم يقول ما يقع بعد دخلت من ذلك مفعول به * والنظر فى دخلت هل هو متعد او غير متعد فن رأى انه غير متعد حكم بأن الدار ظرف ومن رأى انه متعد حكم بأنه مفعول به قوله وينصب بعامل مضمرة (يعنى كما ينصب المفعول به كقوله لا لمن قال متى سرت يوم الجمعة اى سرت يوم الجمعة وكذلك ما شبهه وينصب على شريطة التفسير حسبا ذكر فى المفعول به مفصلا فيختار رفعه تارة ونصبه تارة ويستوى الامر ان تارة ويجب النصب تارة كقوله يوم الجمعة سرت فيه ويوم الجمعة سرت فيه وبوم الجمعة سار فيه عبدالله ويوم الخميس سار فيه عمرو وإن يوم الجمعة سرت فيه سرت فيه وهلا يوم الجمعة سرت فيه كل ذلك على نحو ما فصل فى باب ما ضم طامله على شريطة التفسير قال * المفعول له ما فعل لاجله فعل مذكور * قوله فعل مذكور (احتراز من مثل العجبنى التأديب وكرهت التأديب فهو وان كان علة لفعل فلا يس علة لفعل مذكور قوله خلافا للزجاج) فان الزجاج يزعم ان نصبه على المصدر وان قولك ضربته تأديبا نوع من انواع الضرب فانتصب انتصاب قولك رجع القهقرى ويمكن ان يقال المعنى ضربته ضرب تأديب فيكون مصدرا ايضا * وخولف فى ذلك فانهم التعليل مع قطع النظر عن المصدر كقولك ضربته لاجل التأديب وقولك ضربته تأديبا معناه واذا وجب ان يكون ذلك تعليلا وجب فى الآخر

وجلتان عند سيويه والا فالتخار الصب * الرابع التحذير وهو معمول بتقدير تنق تحذيرا مما بعده أو ذكر المحذر منه مكررا مثل اياك والاسد وياك وأن تحذف والطريق الطريق وتقول اياك من الاسد ومن أن تحذف وياك أن تحذف بتقدير من ولا تقول اياك الاسد لامتناع تقدير من

التي هما إن الشرطية لم يفده ذلك لفوات معنى السببية في القضية لأن معنى السببية ههنا انما يستقر اذا كان المنصوب مبتدأ أو في حكمه على قول مخبرا عنه بالجملة التي تضمنت الفاء واذا نصب هذا بفعل مقدر خرج عن ذلك فيفوت المعنى المقصود فلزم خروجه من هذا الباب عندهذا التقدير اذ تقدير الفعل للنصب مخرج لعنى السببية كما تقدم * وقال سيويه التقدير ومما يتلى عليكم حكم الزانية والزاني فهي جملة ابتدائية مستقلة مع قطع النظر عن الفعل الذي بعدها ثم ذكر الفعل جملة مستقلة تبينا للحكم الموعود بذكره و اذا كان كذلك لم يجوز ان يقدر فاجلدوا مسلطا على الزانية والزاني لانه مبتدأ مخبر عنه بغيره وهذا من جملة اخرى ولا يستقيم عمل فعل من جملة في مبتدأ مخبر عنه بغيره من جملة اخرى ومثاله زيد مضروب فأكرمه فلا يستقيم ان يكون فأكرمه مسلطا على زيد مأملا نصبا بوجه لاختلال الكلام بذلك قوله والا فالتخار الصب (لما تقدم من ان ظاهره انه من هذا الباب وقرينة الطلب معه وهي اقوى قرائن النصيب قال * الرابع التحذير * وهو ضمير منفصل معمول بتقدير اتق * قوله ضمير ليخرج عنه ضمير الضمير ومنفصل ليخرج عنه المتصل وقوله معمول بتقدير اتق ليخرج عنه الضمير المنصوب المنفصل المعمول بتقدير غير اتق كقولك اياك لمن قال من ضربت فانه ليس من هذا الباب قوله تحذيرا مما بعده احتراز من قولك اياك لمن قال من اتق فانه ليس من هذا الباب (مثل اياك والاسد) واصله اتقك الا انهم لا يجمعون بين ضميرى الفاعل والمفعول لواحد فعدل الى اتق نفسك ثم حذفوا الفعل لكثرة في كلامهم فعدوا عن افظ النفس لانتفاء موجبها فوجب الرجوع الى الضمير ووجب ان يكون منفصلا لزوال ما يتصل به فتعين الضمير المنصوب المنفصل وهو اياك وبابه على حسب من تأمره * والاسد عطف عليه والمعنى اتق نفسك من الاسد واتق الاسد منك * ولا يلزم اشتراك المعطوف مع المعطوف عليه الا في المعنى الذي كان امرابه بسببه وقالوا اياك من الاسد فن الاسد متعلق بالفعل المحذوف اى باعد نفسك عن الاسد ويقولون اياك وان تحذف وهو مثل اياك والاسد سواء لان ان تحذف بتأويل الاسم كأنه قال اياك والحذف ويقولون اياك من ان تحذف وهو مثل اياك من الاسد سواء وقالوا اياك ان تحذف ولم يقولوا اياك الاسد * والفرق بينهما ان حروف الجر تحذف ومع أن وأن قياسا مستمرا فجاز ان يقال في اياك من ان تحذف اياك ان تحذف اجراء على هذه القاعدة وتعين ان يكون فرعا على اياك من ان تحذف لاعلى اياك وان تحذف لان حروف العطف لا تحذف فاذا استقر ذلك ظهر الفرق بين اياك من ان تحذف و اياك من الاسد وان جل اياك الاسد في الجواز على اياك ان تحذف فخطأ لان حرف الجر لا يحذف من باب الاسد ويحذف عن باب أن وتحذف حرف العطف ممنوع مطلقا فان تمسك الجيز بقوله * اياك اياك المراء فانه الى الشرع والشرع جالب * فليس فيه حجة لأمور * منها انها على خلاف القياس واستعمال البصحاء ومثل ذلك مردود لاثبت به الاصول * الثاني انه في ضرورة الشعر والكلام في سعة الكلام * الثالث ان المراء مصدر بمعنى مصدران تمارى فحمل عليه لكونه بمعناه بخلاف باب الاسد فانه لا يقدر ذلك التقدير فيه * الرابع قول الخليل ان المراء منصوب بفعل مقدر و اياك اياك مستقل ثم شرع في كلام آخر فقال المراء واذا احتمل ذلك لم يتبق فيه حجة لان اصول الابواب لا تثبت بالاحتمالات

وعند خوف لبس المفسر بالصفة مثل انا كل شيء خلقناه بقدر * ويستوى الامر ان في مثل زيد قام وعمر و
اكرمه * ويجب النصب بعد حرف الشرط وحرف التحضيض مثل ان زيدا ضربته ضربك والازيدا
ضربته * وايس مثل ازيد ذهب به منه فالرفع لازم * وكذلك كل شيء فعلوه في الزبر * ونحو الزانية
والزاني فاجلدوا كل واحد منهما الفاء بمعنى الشرط عند المبرد

كاذبا في اقتضاء الفعل غالبا فكانت بالفعل اولى * وفي الامر والنهي لما تقدم من ان جعله خبرا عسير لمناقاة
الطلب للاخبار حتى ترجح النصب مع وجود قرينة الرفع التي هي اما فلان يختار مع عدمها اولى
قوله وعند خوف لبس المفسر بالصفة مثل انا كل شيء خلقناه بقدر * هي ايضا قرينة من قرائن النصب المختار
ووجهه انه لو رفع لكان المعنى المقصود غير متعين بنفس الاخبار * الا ترى انه يجوز اذا رفعت ان يكون خلقناه
خبرا فيفيد المعنى المقصود ووصفة فيفيد غير المقصود لان التقدير معه كل شيء مخلوق لنا بقدر وهو معنى غير المعنى
المقصود فكان النصب اولى لما فيه من البيان للتوصية على المعنى المقصود لانك اذا نصبت نصبت بفعل
يفسره خلقناه فيكون التقدير خلقنا كل شيء خلقناه بقدر فيفيد العموم في المخلوقات وهو المعنى المقصود
قوله ويستوى الامر ان في مثل زيد قام وعمر و اكرمه (لان الجملة الاولى ذات وجهين اسمية من وجه
بالنظر الى الجملة الكبرى و فعلية بالنظر الى الجملة الصغرى فاستوى الامر ان رجحت قرينة الرفع
بالاصل الذي لا تقدير معه رجحت قرينة النصب لقربها من الجملة التي الكلام فيها قوله ويجب النصب
بعد حرف الشرط والتحضيض) لانها حروف لم يقع بعدها الا الافعال وفهم ذلك من استقرار لغتهم فاذا
وقع بعدها الاسم وجب تقدير الفعل مفسرا بفعل بعد الاسم ولذلك التزموه عند الحذف ليكون قرينة
لتقدير الفعل فيقولون ان زيدا ضربته ضربته ولا يقولون ان زيدا مضروب ولا ما شبه ذلك واذا
وجب تقدير الفعل وجب النصب كما تقدم والتحضيض كذلك * ومثاله الازيدا ضربته قوله وايس
مثل ازيد ذهب به منه فالرفع لازم (اي ايس مثل هذه المسئلة من هذا الباب فالرفع فيه لازم على انه
مبتدأ او فاعل لدخوله في جدهما وامتناع تقدير عامل سواهما وبيانه من وجهين * احدهما ان الفعل
شرطه ان يكون مشتغلا عن العمل فيما قبله بضميره على وجه اولم يشتغل عنه العمل فيه
وهذا ليس كذلك لانه اولم يشتغل لم يعمل فيه شيئا لانه يقتضى مرفوعا ولا يعمل الفعل رفعا فيما قبله
* الثاني ان شرطه ان يكون لوسلط عليه لنصبه فلو سلم ان ذهب يعمل فيما قبله لم يكن منه ايضا لان
عمله انما هو رفع قوله وكذلك وكل شيء فعلوه في الزبر (يردانه ليس من هذا الباب ايضا لانه موهوم
اذ هو اسم وبعده فعل مسلط على ضميره فيتوهم المتوهم ايضا انه لوسلط عليه لنصبه فيدخله في هذا
الباب وهو غلط لان تقدير تسليطه على ما قبله انما يكون على حسب المعنى المراد وليس المعنى ههنا
انهم فعلوا كل شيء في الزبر حتى يصح تسليطه على ما قبله وانما المعنى وكل شيء مفعول لهم ثابت في الزبر
وهو مخالف لذلك المعنى فوجب ان لا يكون من هذا الباب فيجب رفعه قوله ونحو الزانية والزاني
فاجلدوا (ظاهره انه من هذا الباب لانه اسم بعد فعل مسلط على ما يتعلق بضميره لوسلط عليه لنصبه
ولكن لما اتفق القراء على الرفع ارشد ذلك الى ان المقصود غير الظاهر * فقال المبرد الالف واللام بمعنى
الذي والفاء جئ بهما للتدل على السببية كما في قولك الذي يأتيني فله درهم وعلى ذلك لا يكون من هذا
الباب لانه لا يصلح ان يعمل ما بعد الفاء الجزائية فيما قبلها فلذلك تعين الرفع كما تعين فيما قبله فان فرق فارق
بين فاء الجزاء وبين هذه الفاء بأن قال فاء الجزاء انما امتنع عمل ما بعدها فيما قبلها اجراء لجملة ما جرى جملة اختها

مابعدہ ائی ضربت و جاوزت و اھنت و لا بست * و یختار الرفع بالابتداء عند عدم قرینۃ خلافہ أو عند وجود اقوی منها کأما مع غیر الطلب و اذا للمفاجأة و یختار النصب بالعطف علی جملۃ فعلیۃ للتناسب و بعد حرف الاستفہام و حرف النفی و اذا الشرطیۃ و حیث و فی الامر و النہی اذہی مواضع الفعل

مابعدہ) ای یفسرہ نوعہ ای ضربت و جاوزت و اھنت و لا بست و انما انتصب لان مابعدہ قرینۃ تدل علی الفعل الناصب لہ و لم یصح ان یکون منصوباً بمابعدہ لان الفعل لا یتستقیم اعمالہ اعمالین من جهة واحدة و هذا المقدران امکن تقدیر مثل الفعل المذکور کان اولی مثل زیداً ضربتہ و ان لم یکن فغناہ مع معمولہ الخاص و ان لم یکن فغناہ مع معمولہ العام و ان لم یکن فالملابسة فالاول زیداً ضربتہ و الثاني زیداً مررت بہ و الثالث زیداً ضربت غلامہ * و الرابع زیداً حبست علیہ قولہ و یختار الرفع بالابتداء عند عدم قرینۃ خلافہ) یعنی عند عدم قرائن النصب المختار و اللازم و القرائن المسویۃ بین الامرین علی ماسیاتی و مثالہ زید ضربتہ قال سیویہ النصب عربی کثیر و الرفع اجود * و انما کان اجود لانه لا یلزم معہ تقدیر و لا حذف و فی النصب یلزم التقدير و الحذف فکان الرفع اولی لذلك قولہ او عند وجود اقوی منها) یرید ان الرفع یختار ایضاً و ان وجدت قرینۃ النصب اذا وجد اقوی منها من قرائن الرفع و مثالہ قام زید و اما عمرو فقد ضربتہ و قام زید و اذا عمرو یضربه بکرفان قولک قام زید قرینۃ من القرائن التی یختار معہا النصب علی ماسیاتی الا انہ لما وجدت اما و اذا للمفاجأة و ہما من قرائن الرفع ترجح الرفع من حیث ان اما حرف یقع بعده المبتدأ غالباً و اذا کان كذلك ترجح الرفع ابقاء لہ لما کان علیہ قبل ذلك من سلامة التقدير و الحذف قولہ مع غیر الطلب) تقييد فی اقتضاء أما الرفع اختیاراً لیعلم انہا اذا كانت مع الطلب الذی هو احد قرائن النصب لا تقوی لمقاومته فی اقتضاء الرفع کاقویت علی غیرہ و ترجحت بل یکون هو مرجحاً علیہا کقولک اما زیداً فاکرمہ * و انما ترجح الطلب فی اقتضاء النصب علی الاصل و علی قرینۃ الرفع التی ہی أمانہ اذا رفع کان الطلب خبرالہ و الطلب لا یصلح خبراً لناقضتہ لہ الا بتأویل بعيد بخلاف النصب فانہ لا یعد فیہ الا وقوعہ علی غیر الا کثر * قال ابو دلی کلما ما معناه انہ کان یظن انہ لا یقع الامر خبراً المبتدأ البتہ لما بینہما من المناقضة حتی وجدت ذلك فی کلامہم فوجب تأویلہ بتقدير مقول فیہ و اذا کان الامر كذلك کان النصب اولی و ان وجدت قرائن الرفع قولہ و یختار النصب بالعطف علی جملۃ فعلیۃ للتناسب) لانه اذا تقدمت جملۃ فعلیۃ علی مانحن فیہ فلورفع لکان جملۃ اسمیۃ فیکون قد عطف جملۃ اسمیۃ علی جملۃ فعلیۃ و هو غیر متناسب و التناسب فی کلامہم مقصود منهم عندہم و رجح ذلك علی ما یلزم من الحذف لان الحذف و ان کان خلاف الاصل فهو کثیر غیر مکروه بخلاف المخالفة بین الجمل المعطوف بعضها علی بعض قولہ و بعد حرف الاستفہام و حرف النفی و اذا الشرطیۃ و حیث و فی الامر و النہی) لان الاستفہام بالفعل اولی فاذا امکن تقدیر الفعل معہ کان اولی توفيراً لہ علی ما یقتضیہ من الاوایۃ و اذا کان تقدیر الفعل اولی کان النصب اولی لانه لازمہ * و انما قال بعد حرف الاستفہام تنبیہا علی ان ذلك لا یکون مع اسماء الاستفہام و ہل * و انما کان النصب مع النفی اولی لاقتضاء الفعل معنی کلا استفہام فعلتہ کعلتہ * و اذا الشرطیۃ لاقتضاء الفعل لما فیہا من معنی الشرط و کان یلزم من مذہبہ ان اذا الشرطیۃ لا تدخل الاعلی الفعل لفظاً او تقدیراً کأن الشرطیۃ ان تكون فی هذا الباب واجبا معہا النصب لوجوب تقدیر الفعل و اذا وجب تقدیر الفعل وجب النصب كما فی ان الشرطیۃ قبویرہم الرفع مع اذا الشرطیۃ دلیل علیہم فی انہ لا یلزم دخولہا علی الفعل * و حیث

ولك الهاء في الوقف ولا يندب الا المعروف فلا يقال وارجله وامتنع مثل وازيد الطويله خلافا
ليونس ويجوز حذف حرف النداء الامع اسم الجنس والاشارة والمستغاث والمندوب نحو يوسف أعرض
عن هذا وأنها الرجل * وشذا صجليل وافند مخوق وأطرق كرا * وقد يحذف المنادى لقيام قرينة
جوازا مثل ألا يا سجدوا * الثالث ما ضمير مامله على شريطة التفسير وهو كل اسم بعده فعل او شبهه
مشتغل عنه بضميره او متعلقه لوسط عليه هو أو مناسبه لنصبه مثل زيدا ضربته وزيدا مررت به
وزيدا ضربت غلامه وزيدا حبست عليه ينصب بفعل بضميره

فان كانت ضمة فالواو وان كانت كسرة فالياء * وبانه انك لو قلت في ندبة غلام مخاطبة واغلاما بالالف
لالتبس بندبة غلام المذ كرفلا او جبت اللبس عدل عنها الى ما يجانس حركة الآخر وهي الياء لان الكاف
مكسورة وكذلك لو قلت في ندبة غلام جعاعة مخاطبين واغلامكمه لالتبس بندبة غلام المثنى فعدل
عن الف وجاءت الواو لان الميم اصلها الضم وكذلك ما شبهه قوله ولك الهاء في الوقف لانها هاء
السمكت التي تلحق لبيان الحركة او حرف المد فتختص بالوقف لانه وضعها قوله ولا يندب الا المعروف فلا
يقال وارجله) لان الغرض بالندبة الاعلام بالتفجع واقامة العذر أو احدهما وذلك لا يحصل بغير
معروف قوله وامتنع مثل وازيد الطويله خلافا لليونس) يريدان الصفة لا لتحققها علامة الندبة وانما
تلحق بالموصوف خلافا لليونس فانه يحير الخاق علامة الندبة بالصفة * قال الخليل لوجاز وازيد الطويله
لجاز جاني زيد الطويله يريدان الاسم الاول هو المندوب وجاءت الصفة بعد كاله يحمله فلو لحقت
علامة الندبة الطويل للتحقق ما ليس بمندوب وكان يجب لذلك ان تلحق ما ليس بمندوب مطلقا قوله
ويجوز حذف حرف النداء الامع اسم الجنس والاشارة والمستغاث والمندوب) يزيد حذف حرف النداء
من المنادى الامع اسم الجنس يريد باسم الجنس كل نكرة قبل النداء يصح تعريفها * وانما امتنع حذف الحرف
منه لان اصله ان ينادى يا أيها الرجل ويا هذا الرجل على ما تقدم فادقيل يا رجل فقد حذفت اللام استغناء
عنها بحرف النداء وحذف ما كان بينهما لحذف اللام فكرهوا حذف حرف النداء ايضا لثلا يجمعوا
بين وجوه من الحذف فخلوا * وكذلك اسم الاشارة ان تقول يا ايها كراهة اجتماع التعريفين ثم
حذفوا المتوسط اما لان التعريفين مختلفتان اولانهم قدروا تعريف الاشارة متفيا كما يقدر
بعضهم انتفاء تعريف العلمية فبقى يا هذا فكرهوا الحذف خوف الاخلال * ولا عن المستغاث
والمندوب لان معناهما يناسب التكثير حتى جوزوا الزيادة على لفظ الاسم فكان معناهما يتنا في الحذف
ولذلك لم يرخم كما تقدم قوله وقد يحذف المنادى لقيام قرينة جوازا مثل ألا يا سجدوا) لانه مفعول وقد
تقدم ان المفعول يحذف لقيام قرينة فلا بعد في حذف المنادى قال * الثالث ما ضمير مامله على شريطة
التفسير * وهو كل اسم بعده فعل او شبهه مشتغل عنه بضميره او متعلقه لوسط عليه لنصبه
قوله كل اسم) هو المقصود قوله بعده فعل) ليخرج عنه ما بعده اسم او غيره مثل زيد منطلق وزيد
ابوه منطلق وزيد في الدار قوله او شبهه) ليدخل فيه ما بعده شبه الفعل مثل قولهم أزيدا انت
محبوس عليه وشبهه قوله مشتغل عنه بضميره) ليخرج ما ليس كذلك مثل قولهم زيدا ضربت فان
ذلك ليس من هذا الباب قوله او متعلقه) ليدخل ما يتعلق الفعل فيه بمتعلق الضمير كقولهم زيدا ضربت
غلامه قوله لوسط عليه لنصبه) احتراز من مثل زيد هل ضربته فانه اسم وبعده فعل مشتغل عنه
بضميره ولكنه لوسط عليه لم ينصبه لانه لا يعمل ما بعد الاستفهام فيما قبله قوله ينصب بفعل بضميره

على الاكثر فيقال يا حارو يا نمر ويا كرو و قد يحمل اسما برأسه فيقال يا حار ويا نمر ويا كرا وقد استعملوا صيغة النداء في المندوب وهو المتفجع عليه يا أووا واختص بوا * وحكمه في الاعراب والبناء حكم المنادى ولك زيادة الالف في آخره فان خفت اللبس قلت واغلامكيه واغلامكموه

على الاكثر) اى على الاكثر في اللغة لانه في حكم الموجود لانه مراد اذا القائل يا حار معلوم منه انه قاصد يا حارث فاذا كان في حكم الموجود لفظا ومعنى فالاولى بقاء ما بقى على ما كان عليه فلذلك يقال يا حارو ويا نمر ويا كرو في حارث ونمر و كرو وان يبق ما قبل المحذوف على حاله قوله وقد يحمل اسما برأسه) هذه لغة قليلة ووجهها انهم قد دون المحذوف نسيما نسيا حتى كأن الاسم بنى على هذه الحروف الباقية فلذلك عاملوه معاملة الاسم المستقل لان الحذف فيه لا لاعلال ومن لغتهم ان ما كان الحذف فيه لا لاعلال يقدر كالمعدوم بدليل قولهم يدوم و هو وعطى واصلها يدى ودمو وهنو وعطى فانهم اعربوه على ما بقى منه لما كان حذفه تخفيفا ولو كان الحذف للاعلال لم يكن كذلك بدليل قولهم عصا وقاض في امتناع الاعراب على الصاد والصادف هذا وجه ظاهر يقوى هذه اللغة مستقرا من لغتهم فعلى ذلك تقول في حارث يا حار بالضم لانه كذلك يكون لو كان مستقلا وتقول في نمر يا نمرى لانك لما حذف الدال وقدرت الباقى اسما برأسه وجب ان يعامل معاملة قياس كلامهم وقياس كلامهم انه اذا وقع آخر الاسم واوقبلها ضمة قلبوا الضمة كسرة والواو ياء فوجب ان يقال يا نمرى وتقول في كرو ان يا كرا بالالف لانك لما حذف الالف والنون بقى آخر الاسم واو متحركة قبلها قحمة وحكم امثالها ان تقلب الفاء فوجب ان يقال يا كرا * ولورخت حولا يا لقلت يا حولا لانك لما حذف الالف بقى آخر الاسم ياء متطرفة بعد الف زائدة بقياسها ان تقلب همزة * وقد زعموا انك اذا رخت قاضون اسم رجل قلت على اللغة الاولى يا قاضى باثبات الياء وعلته ان حذفها انما كان لعارض لفظى وهو وجود صورة الواو فلما حذف في الترخيم زال الموجب لحذفها فوجب ردها * فورد عليهم اذا زخم حجر بقياسه على ذلك ان يقال يا نمر بكسر الراء لان الراء اصلها الكسرة وانما سكنت لعارض الادغام لوجود مثله فاذا رخت فقد زال الموجب للسكون وهم لا يقولونه ويقولون يا نمر باسكان الراء * فأجيب عن ذلك بأن تلك الياء تثبت في كثير من المواضع فلها اصل في الاثبات لفظا وانما زال الاثبات لعارض بدليل قولهم رأيت قاضيا وقاضيه بخلاف الراء في نمر فانها لم تثبت كسرتها فيه بوجه من الوجوه فلذلك وجب الرد في قاضون ولم يجب الكسر في نمر وهذا قول الفارسي قوله وقد استعملوا صيغة النداء في المندوب) ووجه انهما لما اشتركا في باب الاختصاص حل عليه المندوب وكثيرا ما تحمل العرب بابا على باب آخر مع اختلافهما لا اشتراكهما في أمرام ومثل ذلك قولهم أمانا فاعل ايها الرجل وقولهم سواء على أقتام قعدت قوله وهو المتفجع عليه يا أووا) لان المندوب لا يدخل عليه سواهما دون بقية حروف النداء كأنهم حملوه على اللفظ المشهور في النداء وجعلوا له حرفا نصا اذا قصدوا النصوبة عليه وهو وا وهو معنى قوله واختص بوا قوله وحكمه في الاعراب والبناء حكم المنادى) لانهم لما حملوه على لفظه أجروا مجراه في تقاصيله فان كان مفردا ضم وان كان طويلا نصب وكذلك توابعه كتوابع المنادى والعلة واحدة قوله ولك زيادة الالف آخره) لانه لما كان غرضهم تطويل الصوت به جوزوا الزيادة لذلك وكانت الالف اولى لانها اخف وزادتها اكثر قوله فان خفت اللبس قلت واغلامكيه واغلامكموه) يريد ان زيادة الالف اذا كانت توجب ابسا عدل عنها لى غير هامن حروف المدحسب ما يكون في آخر الاسم من الحركات

أن لا يكون مضافاً ولا مستغنياً ولا مندوباً ولا جلة ويكون إما علزاً ثانياً على ثلاثة أحرف وإما ثانياً لتأنيث فان كان في آخره زيادتان في حكم الواحدة كاسماء ومروان أو حرف صحيح قبله مدة وهو أكثر من أربعة احرف حذفوا وان كان مركباً حذف الاسم الأخير وان كان غير ذلك فحرف واحد وهو في حكم الثابت

ان لا يكون مضافاً لتعذر ذلك فيه لانه ان رخم آخر الثاني لرخم مالم يس في حكم المنادى ولورخم الاول لجمله في وسط الاسم لان المضاف اليه من حيث اللفظ اسم مستقل ومن حيث المعنى في حكم جزء من الاول فلما روى الامران تعذر الترقيم ولا يلزم امتناع ترقيم معدى كرب فان امتزاجهما ليس كامتزاج المضاف * الا ترى انك تقول معدى كرب برفع آخره فلو لا قوة الامتزاج لم يعرب هذا الا حراف فقد زال عن الثاني حكم الاستقلال لفظاً بخلاف الاول وهو الوجه الذي منع من ترقيم المضاف اليه فظهر الفرق بينهما بمعنى مناسب للترقيم في معدى كرب وتركه في المضاف اليه قوله ولا مستغنياً لان المستغاث مطلوب رفع الصوت والجواربه فهو مطلوب لتطويله لا للحدف منه ولهذا المعنى زيد في آخره الف قوله ولا جلة لان الجملة تحكى عن اعرابها الاصل في انفصال كل كلمة من الاخرى من جهة اللفظ فهو كالمضاف مع المضاف اليه سواء قوله ويكون إما علزاً ثانياً على ثلاثة وانما اشترطت العلمية لان نداء الاعلام هو الكثير في الكلام فناسب لكثرة التخفيف ولم يكثر غيره كثرته * وانما اشترط ان يكون زائداً على الثلاثة لانه لورخم وهو على ثلاثة لادى الى جعل الاسم على بنية ليست في ابنيهم بالترقيم الذي هو تخفيف لا اعلال ولا سماعاً لفة من يقول يا حار لانه عندهم اسم برأسه والعلمية المذكورة ليست شرطاً مميهاً وانما هي احد شرطين لابد من احدهما لا يميها وهو العلمية المذكورة اوتاء التأنيث * وانما قامت تاء التأنيث مقام العلمية من جهة انها تناسب التخفيف لفظاً ومعنى ولم تشترط مع تاء التأنيث زيادة على الثلاثة لانه اذا رخم انما تحذف تاء التأنيث فلم يؤد الترقيم فيه الى تغيير البنية بخلاف ما تقدم واما التغيير فيه ان كان بغير الترقيم فيوجب الترقيم فيه اخلافاً لقوله فان كان في آخره زيادتان (هذا بيان لما يحذف من المرحم لانه قد يحذف منه حرف واحد وقد يحذف حرفان وقد تحذف الكلمة الثانية فان كان في آخره زيادتان في حكم زيادة واحدة يعنى انهما اجتمعتا معاً في اصلهما لمعنى واحد لان الالفين في صحراء مجتبلتان معاً في اصلهما لمعنى واحد وهو التأنيث وكذلك الالف والنون مجتبلتان معاً في اصلهما لمعنى واحد وهو التذكير مثل سكران وياً النسب اجتمعتا معاً لمعنى النسبة فحذفان معاً ما تكررنا منزلة الزيادة الواحدة قوله أو حرف صحيح قبله مدة) كان يعنى عنه وعن ما قبله ان يقال يحذف حرفان في كل ما كان قبل آخره مدة وهو أكثر من أربعة وياً النسب لانه عدل الى هذا التفسير تنبيهها على علة حذف الحرفين واعلاماً بتفصيل احكام الواقع في كلامهم مما يحذف منه حرف ويراد بقولهم قبله مدة زيادة حرف من حروف المدساكن هذا الذى يعنى بالمدة فلذلك لورخم منصور وعمار ومسكين قيل يامنص وياعم ويامسك ولورخم مختار لقليل يا مختاراً ثبات الالف لانها ليست مدة اذ هي عين الكلمة واصلها مختبر أو مختبر وكذلك مستبين تثبت الياء لانها ليست زائدة وكذلك مستمال وما شبهه قوله وان كان مركباً) يعنى بالركب مالم يس مضافاً ولا جلة لان ذلك قد استثنى * ويحذف الاسم الأخير لانه بمثابة زيادة الحقت بعد تمام بنية الاسم فاشبهت تاء التأنيث والى التأنيث فحذفت بكما لها اجراءه مجرى مشبهه مع ما فيه من الاستقلال بزيادة لفظه قوله وان كان غير ذلك فحرف واحد) لانه لم يوجد مناسب يحذف لاجله أكثر من حرف وهذا هو الاصل والزيادة انما كانت لعارض فاذا زال العارض بقى على الاصل قوله وهو في حكم الثابت

Digitized by Google

وتوابع المبنى المفردة من التأكيذ والصفة وعطف البيان والمعطوف الممتنع دخول ياعليه ترفع على لفظه وتنصب على محله مثل يا زيد العاقل والعاقل والخليل في المعطوف يختار الرفع وأبو عمر والنصب وأبو العباس ان كان كالحسن فكالخليل والافكاثي عمرو* والمضافة تنصب* والبدل والمعطوف غير ما ذكر حكمه حكم المستقل مطلقا* والعلم الموصوف بابن مضاف الى علم آخر يختار فتحه* واذ انودى المعرف باللام قبل يأيها الرجل وباهذا الرجل وبأي هذا الرجل والتزموا رفع الرجل لانه هو المقصود

قال* وتوابع المبنى المفردة من التأكيذ والصفة وعطف البيان والمعطوف بحرف الممتنع دخول ياعليه يرفع على لفظه وينصب على محله* قوله وتوابع المبنى (احتراز من العرب قوله المفردة) احتراز من توابع المبنى المضافة قوله والمعطوف الممتنع دخول ياعليه) يريد ما فيه الالف اللام من نحو الحسن والصعق والرجل ترفع على لفظه لان حركته اشبهت حركة العرب من حيث كانت ماضية فبجعلت حركة التابع وان كان معربا مماثلة لها في الصورة لدخوله معه في الحكم وتنصب على محله لانه في موضع نصب وحكم المبنى ان يجرى على موضعه لا على لفظه* فقال التأكيذ باتميم اجمعون واجمعين* ومثال الصفة يا زيد العاقل والعاقل* ومثال عطف البيان يا غلام بشرو بشرا* ومثال المعطوف الممتنع دخول ياعليه يا زيد والحارث والحارث قوله والخليل في المعطوف يختار الرفع (يعني المعطوف المخصوص ووجه انه منادى ثان في التحقيق فينبغي ان يحرك بحركة المنادى تنبيه على انه منادى ثان كما حرك يايها الرجل بحركة المنادى اتفاقا قوله و ابو عمر والنصب) لان المعطوف على المبيئات انما يجرى على المواضع لا على الالفاظ بدليل ضربت هؤلاء وزيدا قوله و ابو العباس (يعني المبرد) ان كان كالحسن فكالخليل) يعني ان كان المعطوف المذكور مثل الحسن في صحة تقدير نزع اللام فهو كالخليل في اختياره الرفع فيه (والافكاثي عمرو) اي وان لم يكن كالحسن بل كان مما لا يصح تقدير نزعها كالصعق والنجم واشباهها فهو كافي عمرو في اختياره النصب* ووجهه انه اذا كان كالحسن صح تقدير دخول حرف النداء عليه لصحة تقدير نزع اللام فكان اولي ان يحرك بحركة المنادى واذا كان كالصعق لم يصح دخول ياعليه لامتناع تقدير نزع اللام فكان اولي ان يحمل تبعا واذا جعل تبعا فالوضع اولي به قوله والمضافة تنصب (لان الرفع انما كان في التابع المفرد لانسحاب حكم حرف النداء عليه وحكمه في المفرد الضم فجعل اعرابه رفعا لذلك والمضاف لو قدر دخول ياعليه لم يكن الامنصوبا فلم يكن للرفع وجه قوله والبدل والمعطوف غير ما ذكر حكمه حكم المستقل مطلقا) لان البدل هو المقصود بالنداء وفي حكم تكرير العامل فيجوز حكمه حكم ما يباشره حرف النداء قوله والمعطوف غير ما ذكر) مقصود بالنداء ايضا وامكن تقدير حرف النداء لزوال المانع فكان حكمه حكم المستقل ايضا قوله مطلقا) اي في كل موضع بعد المفرد وبعد المضاف مضافة او مفردة قوله والعلم الموصوف بابن مضاف الى علم يختار فتحه (كقولك يا زيد ابن عمر وانما اختير فتحه لطوله بغيره والفتح اخف من الضم وانما اشترط ان يكون مضافا الى علم لانه انما يكثر في ذلك بخلاف قولك يا زيد ابن اخينا فانه لم يكثر كثره قوله واذ انودى المعرف باللام قبل يايها الرجل وباهذا الرجل وبأي هذا الرجل) لانهم لما تعذر عليهم الجمع بين حرفي تعريف أنوافي الصورة بمنادى مجرد عن حرف تعريف واجروا عليه المعرف باللام المقصود بالنداء صفة والتزموا رفعه لانه هو المقصود بالنداء فجعلوا اعرابه بالحركة التي كان يستحقها لو باشره النداء تنبيه على انه المنادى

(قوله)

❊ ومنها ما وقع مضمون جملة لها محتمل غيره مثل زيد قائم حقا ويسمى توكيدا لغيره ❊ ومنها ما وقع مثني مثل ابيك وسعدك ❊ المفعول به هو ما وقع عليه فعل الفاعل مثل ضربت زيدا وقد تقدم على الفعل وقد يحذف الفعل لقيام قرينة جوازا كقولك زيدا لمن قال من اضرب ❊ وجوبا في اربعة مواضع ❊ الاول سماعي مثل امرأ ونفسه وانتهوا خيرا لكم وأهلا وسهلا ❊ الثاني المنادى وهو المطلوب اقباله بحرف نائب مناب أدعو لفظا او تقديرا ويبنى على ما يرفع به ان كان مفردا معرفة مثل يازيد ويارجل ويازيدان ويازيدون ويخفض بلام الاستغاثة مثل يازيد ويفتح لاحاق ألفها ولا لام فيه مثل يازيداه وينصب ماسواهما مثل يا عبدالله ويا طالعا جبلا ويارجلا لغير معين ❊

قال ❊ ومنها ما وقع مضمون جملة لها محتمل غيره ❊ قوله مضمون جملة (احتراز من قولك رجع القهقري فانه مضمون المفرد قوله لها محتمل غيره) احتراز مما قبله في مسألة اعتراضا مثل زيد قائم حقا ويسمى توكيدا لغيره قوله ومنها وقع مثني (وحاصله اعني كونه مثني راجع الى السماع لانه خلاف القياس ووجوب حذف الفعل فيه قياس فاذا وجد المثني حكم بوجوب حذف الفعل له قياسا فهذا معنى القياس وانما حذف الفعل لان التثنية في المعنى تكرير لما قصد اليه فكأنه قيل لباليا وسعدا سعدا فعملوا اللفظ المقدر نائبا مناب الفعل ودالا عليه فلذلك حذف فوه قوله المفعول به هو ما وقع عليه فعل الفاعل) ونعني بالوقوع تعلقه بما لا يعقل الابه ولذلك لم يكن المفعول به الالف الفعل المتعدي وسيوضح ذلك في باب الفعل قوله وقد تقدم على الفعل (لان عمل الفعل اصل فيتصرف في معموله بخلاف ان وما جرى مجراها قوله وقد يحذف الفعل لقيام قرينة جوازا) ظاهر قوله ووجوبا في اربعة ابواب الاول سماعي (وهي مفعولات كثرت في لسانهم فالزموا حذف الفعل فوزانه في المفعول به وزان سقيا ورعيا في المصادر والعلة واحدة قال ❊ الثاني المنادى وهو المطلوب اقباله بحرف نائب مناب ادعو لفظا او تقديرا ❊ قوله المطلوب اقباله) عام يدخل فيه المنادى وغيره لانه قولك انا اطلب اقبالك طلب لاقبال مخاطب قوله بحرف نائب مناب ادعو (يفصله والحرف النائب مناب ادعو هي حروف النداء وهي يا وأيا وهيا وأي والهمزة وستأتي قوله لفظا او تقديرا) تفصيل للحروف فتسال اللفظي يازيد ومثال التقديري يوسف اعرض عن هذا قوله ويبنى على ما يرفع به ان كان مفردا معرفة (هذا اولى من قولهم ويبنى على الضمة لان نحويا زيدان وياريدون مفرد مبني وليس على الضم فاذا قيل ويبنى على ما يرفع به جمع الجميع مثل يازيد ويارجل ويازيدان ويازيدون ❊ ونعني بالمفرد انه ليس بضماف ولا مشبه بالضاف وهو كل اسمين الاول منهما مرتبط بالثاني وعلة بناءه شبهه بالضمير لفظا ومعنى فانه واقع موقعه اذ هو مخاطب معين ومثله في الافراد فأجرى مجراه في البناء ويبنى على حركة اما لان منه ما يسكن ما قبل آخره فلو بنى على السكون لادى الى اجتماع الساكنين وهو محذور فوجببت الحركة وحل باقي الباب عليه لانه منه كراهته ان يخالف به اولان بناءه عارض فبنى على حركة تنبيهها على ان له اصلا في الاعراب قوله ويخفض بلام الاستغاثة مثل يازيد) لان حرف الجر لا يمكن الفوه فكان اعتباره اولى قوله ويفتح لاحاق ألفها (لان الالف لا يكون ما قبلها الا مفتوحا مثل يازيداه قوله ولا لام) يريد انها تعاقب الالف فلولم تعاقبها لانها اثرها اثر الالف فكروها اجمع بينهما لذلك قوله وينصب ماسواهما (يعني ماسوي المفرد المعرفة والمستغاث وهو المضاف والمشببه بالضمير لان علة البناء مفقودة

وقد يحذف الفعل لقيام قرينة جوازا كقولك لمن قدم خير مدم * ووجوبا

سماعا مثل سقيا ورعا وخيبة وجدا وشكرا وعجبا * وقياسا في مواضع * منها ما وقع مثبتا بعد نفي أو معنى نفي داخل على اسم لا يكون خبرا عنه أو وقع مكررا مثل ما انت الاسيرا * وما انت الاسير البريد * وانما انت سيرا * وزيد سيرا * ومنها ما وقع تفصيلا لآثر مضمون جملة متقدمة مثل فشدوا الوثاق فاماننا بعد واما فداء * ومنها ما وقع للتشبيه علاجا بعد جملة مشتتة على اسم بمعنىا وصاحبه مثل مررت بزيدا فاذا له صوت صوت جار وصراخ صراخ التكلبي * ومنها ما وقع مضمون جملة لا يحتمل لها غيره مثل له على ألف درهم اعترافا ويسمى توكيدا لنفسه

فعدت جلوسا لان الشروط ان يكون اسم مفعله فاعل فعل بلفظه كان او بغير لفظه قوله وقد يحذف الفعل لقيام قرينة جوازا ظاهر قوله ووجوبا سماعا اى طريق علما السماء وحاصلها انها مصادركثرت في استعمالهم فتحذف فعلها وجعلوا المصدر عوضا منها لكثرة فهمي في المعنى معللة بالكثرة الا ان الكثرة لما تعذر معرفة ما كثرت فيه بعينه احتجج الى السماء اذ لا يقدر على ضابط يعرف ما كثرت عالم يكثر قوله ويحذف قياسا في مواضع) وانما كانت هذه قياسا لانه قد علم فيها ضابط كلى بالاستقراء وعلم انهم يحذفون معه الفعل لزوما هذامعنى القياس في اللغة عندنا قوله منها ما وقع مثبتا (احتراز من ان يقع منفيا مثل قولك ما زيد سيرا (بعد نفي) احتراز من ان يقع مثبتا من غير نفي كقولك زيد سيرا (او معنى نفي) ليدخل فيه مثل انما انت سيرا لان معناه ما انت الاسيرا قوله داخل على اسم (احتراز من نفي داخل على فعل كقولك ما سرت الاسيرا قوله لا يكون خبرا عنه) احتراز من قولك ما سيري الاسير شديد فاذا وجد هذا الضابط وجب حذف الفعل كقولك ما انت الاسيرا وما انت الاسير البريد قوله او وقع مكررا (كقولهم زيد ضربا ضربا وكذلك ما شبهه كأنهم جعلوا التكرار قائما مقام ذكر الفعل وعوضا عنه ولذلك لم يجمعوا بينهما وليس ذلك مثل ضربت ضربا فان ذلك جائز كقوله نه الى كلا اذا دكت الارض دكاكا وانما المراد تكرير المصدر في موضع خبر عما لا يصح ان يكون خبرا عنه ظاهرا كما تقدم في مثل ما زيد الا فتلا قال * ومنها ما وقع تفصيلا لآثر مضمون جملة * قوله تفصيلا (احتراز من ان يقع غير تفصيل كقولك مننت منا قوله لآثر مضمون جملة متقدمة) احتراز من ان يقع تفصيلا لآثر مضمون جملة متقدمة كقولك زيد اما ان يسافر سفرا قريبا او بعيدا فاذا حصل هذا الضابط وجب الحذف كقوله تعالى فشدوا الوثاق فاماننا بعد واما فداء فقوله فاماننا بعد واما فداء تفصيل لآثر مضمون جملة متقدمة لان فشدوا الوثاق جملة متقدمة ومضمونها شد الوثاق وشدا الوثاق أثره ذلك التفصيل وهو اما ان أو الفداء أو الاسترقاق قال * ومنها ما وقع للتشبيه علاجا بعد جملة مشتتة على اسم بمعنىا وصاحبه * قوله للتشبيه (احتراز من ان يقع للتشبيه كقولك زيد صوت صوت حسن وقوله علاجا احتراز من مثل قولك له علم علم الفهاء وله زهد زهد الصالحاء وقوله بعد جملة (احتراز من ان يقع بعد غير جملة كقولك الصوت صوت جار قوله مشتتة على اسم بمعنىا) احتراز من قولك مررت فاذا له ضرب صوت جار وقوله وصاحبه احتراز من قولك مررت فاذا في الدار صوت صوت جار قال * ومنها ما وقع مضمون جملة لا يحتمل لها غيره * قوله مضمون جملة (احتراز من قولك ضربا فانه مضمون المفرد قوله لا يحتمل لها غيره) احتراز من القسم الذي بعده وسياق ومثله له على ألف درهم اعترافا فقوله له على ألف درهم مضمونها اعتراف ولا يحتمل لها سواء في حذف الفعل ويسمى الخو بون توكيدا لنفسه

● المنصوبات هو ما شتمل على علم المفعولية ● فله المفعول المطلق وهو اسم مافعله فاعل فعل مذكور بمعنىا ويكون للتأكيـد والنوع والعدد مثل جلست جلوسا وجلسة وجلسة فالاول لا يثنى ولا يجمع بخلاف اخويه وقد يكون بغير لفظه مثل قعدت جلوسا ●

للضرورة لافي سعة الكلام ● قال المنصوبات هو ما شتمل على علم المفعولية فله المفعول المطلق وهو اسم مافعله فاعل فعل مذكور بمعنىا ● قوله مافعله فاعل فعل (احتراز عما لم يفعله فاعل) وقوله مذكور احتراز من قولك العجبي القيام فانه اسم مافعله فاعل فعل ولكنه ليس فاعلا لفعل مذكور وقوله بمعنىا احتراز من قولك كرهت قيامي فانه اسم مافعله فاعل فعل مذكور لان القيام اسم مافعله التكلم وهو فاعل الفعل مذكور فاذا قلت بمعنىا وجعلته وصفا للفعل خرج قولك كرهت قيامي لان كرهت ليس بمعنى قيـمى وحكم هذا المفعول ان يكون فعله موافقا للمعناه ● وقوله ههنا اسم ولم يذ كر لفظ اسم في غيره من الحدود لانه لو لم يذ كر لورد عليه ضربت ضربت اذ هو شيء فعله فاعل فعل مذكور بمعنىا ولفظه فاختير بمجي اسم لذلك ● وقد اورد على هذا قولهم ضرب ضرب شديد فانه اسم مافعله فاعل فعل مذكور بمعنىا ولفظه فيجب ان يدخل في الحد واذا دخل في الحد وجب ان ينصب لانه انما حد يعرف فينصب كما ان الفاعل انما حد يعرف فيرفع وهو غير وارد لانه عندنا داخل في الحد ولا شك ان اذ كرنا تعريفه ههنا لينصب ولكن بعد ان عرفنا ان منه قسما يجب رفعه وهو اذا قصد اقامته مقام الفاعل وجعله احدا الجزئين فاذا حصل الاعلام بذلك ثم حد المفعول المطلق باعتبار ما هو مفعول مطلق فيجب دخول المرفوع في الحد وان كان الغرض من حده تعريف نصبه لان ما تقدم يفيد تخصيصه لانه خاص وقد ذكر ان حكمه الرفع فكأنه قيل ههنا ينصب هذا المفعول في غير المحل الخاص الذي عرفنا ان رفعه واجب فيما تقدم واستغنى عن ذكره ههنا لان ذكره راجع الى تكرير محض لا فائدة فيه زائدة لانا لو ذكرناه ذكرنا عين ما تقدم فتبين انه لا حاجة الى الاحتراز منه فلزم وجوب انه لو ذكر لكان خطأ الاترى انه يكون مخرجا من حد المفعول المطلق وقد قلنا ان المفعول المطلق نفسه يرتفع اذا اقيم مقام الفاعل فيصير حاصل الامر هو مفعول مطلق وليس بمفعول مطلق من جهة واحدة وهذا ظاهر الفساد غير خاف بالنظر المستقيم وهو الصرف في حذف امثال ذلك من حدود ذكرت في هذه المقدمة وجعل انشاء ذلك شرطا في نصبه ليس اخر اجاله عن حقيقة فانه في الحقيقة مثله وقد ورد مثل ذلك في المفعول به والمفعول فيه والمفعول معه وغير ذلك على ما سيأتى في المستقبل ان شاء الله تعالى قوله ويكون للتأكيـد والنوع والعدد (فأما للتأكيـد فلا تزيد دلالة على دلالة الفعل ● والذي للنوع هو ان يخص بعض انواع الفعل اما باسم خاص مثل رجـع القهقري او بصفة مع وجوده مثل ضرب بشديدا او مع حذفه مثل ضربت اى ضرب وضربت ضرب الامير او بتعريف عهد مثل ضربت الضرب الذى تعلم ● والذي للعدد هو ما يباغ للرات كقولك ضربت ضربة وضربت ضربتين قوله فالاول لا يثنى ولا يجمع) لانه موضوع للحقيقة بدليل صحة اطلاقه لقليل والكثير منه على اختلاف انواعه واذا كان كذلك تعذرت تذيته وجمعه اذ حقيقة التثنية ان قصد الى امرين متميزين اشتركا في اسم واحد فتزيد علامة في احدهما اختصارا وهذا قد تعذر ان يكون معه مثله لانه للحقيقة على اختلافها فيستحيل ان يحصل معه مثله ● واما الثانى والثالث فيصح ذلك فيه لصحة حصول مثله معه * اما الثانى فلانه للنوع التميز عن نوع آخر فاذا انضم اليه نوع آخر ثبت الامر الذى به تكون التثنية واما الثالث فظاهر قوله وقد يكون بغير لفظه (اى بغير لفظ الفعل مثل

وكل رجل وضيقته * ولعمرك لأفضلن كذا * خبر ان وأخواتها * هو المسند بعد دخول هذه الحروف مثل ان زيدا قائم * وأمره كأمير خبر المبتدأ الا في تقديمه الا اذا كان ظرفا * خبر لا التي لنفي الجنس هو المسند بعد دخولها مثل لا غلام رجل ظريف فيها و يحذف كثيرا و بنو تميم لا يثبتونه * اسم ما ولا المشبهتين بليس * هو المسند اليه بعد دخولهما مثل ما زيد قائما ولا رجل أفضل منك وهو في الاشاذ

تأويل البصريين فوجب القول به * ومنه قولهم كل رجل وضيقته وهو كل مبتدأ عطف عليه بالواو التي بمعنى مع وكان القصد بالاخبار المقارنة فانه يجب الحذف لحصول الامر بن الدلالة على خصوصية الخبر بما في الواو من معنى المعية و وقوع المعطوف في موضع الخبر * ومنه لعمرك لأفضلن كذا وهو كل موضع ابتدئ فيه بمقسم به فانه يجب فيه حذف الخبر لحصول الامر بن الدلالة على خصوصية الخبر بما في الكلام من معنى القسم فيفهم ان المراد بالخبر قسمي او عيني وما شبهه * والاخر وقوع ما لا بد منه في جواب القسم في الموضع الذي كان يكون فيه الخبر كقولك لأفضلن * قوله خبر ان وأخواتها هو المسند بعد دخول هذه الحروف (لانه لا يتميز عن خبر المبتدأ الا بهذه الحروف فوجب تميزه بها (وأمره كأمير خبر المبتدأ) يريد في اقسامه من وقوعه مفردا و جملة واحكامه في ان يكون متعديا ومتعددا ومثبنا ومحدوفا وغير ذلك و شرائطه في انه اذا وقع جملة فلا بد من ضمير ولا يحذف الا اذا علم وفي انه لا يحذف الا لقربة قوله الا في تقديمه (لانك تقول قائم زيد ولا تقول ان قائم زيدا لانهم كرهوا ان يجعل الحرف متصرفا كتصرف الفعل أو قصدوا الى ان يكون عمله عمل الفعل الفرعي لان عمله فرعي او قصدوا التنبيه بالقصور على الفرق بين ما هو فصل وبين ما هو حرف قوله الا اذا كان ظرفا (فانه يجوز ان يقدم ويكون كخبر المبتدأ في صحة التقديم لاتساعهم في الظروف فيجوز ان يقال ان في الدار زيد اقوله خبر لا التي لنفي الجنس هو المسند بعد دخولها (ي بعد دخول لا التي لنفي الجنس لئلا يرد لا غلام خيرا منك فانه مسند بعد دخول لا باعتبار لفظ لا وليس بالخبر المحدود لانه حينئذ خبر لا المشبهة بليس لا خبر لا التي لنفي الجنس وهما امران متميزان قوله مثل لا غلام رجل ظريف فيها) والنحويون يمثلون في هذا الموضع بقولهم لا رجل ظريف و ليس بحسن في التمثيل لامرين * احدهما انه في الظاهر صفة ولا يليق بذى الفهم ان يمثل بمثال ظاهر في غير ما قصد تمثيله و اقله الاحتمال فيكره ايضا لذلك وهذا المثال لا يحتمل ان يكون ظريف الاخبار لان المضاف المنفي لا يوصف الا بمنصوب فوجب ان لا يكون صفة فزال الاحتمال عنه فحسن التمثيل به * الثاني هو ان تقول بعد ذلك و بنو تميم لا يثبتون الخبر مع لا فاذا كان التمثيل لا لرجل ظريف غلب الظن امتناع هذه في لغتهم فيوقع ذلك في الخطأ لانهم يقولون بها قوله و يحذف كثيرا) يريد في لغة من يثبته ومن ههنا كان لا رجل ظريف اظهر في الصفة جلا على الاكثر في حذف الخبر * واما بنو تميم فلا يثبتونه اصلا اما لعلمه وهو مرادوا ولان النفي افنى عنه كما افنى قولك انتني القيام عن تقدير خبره قوله اسم ما ولا المشبهتين هو المسند اليه بعد دخولهما (يعني بعد دخول هذه في مسائلها وهذه في مسائلها لانها يجتمعان لان ذلك معلوم والكلام في ما ولا هاتين كالكلام على التي لنفي الجنس في ان المراد بقوله بعد دخول ما ولا المشبهتين بليس لئلا يرد ما قام زيد ولا غلام رجل ظريف فانه اذا كان المعبر صورة ما ولا وورد قطعا ودخل في الحد ما ليس منه فلا يكون مانعا قوله وهو في الاشاذ) يريد ان الرفع بلا في المسند اليه تشبها بليس قليل وانما باقى

وقد يتعدد الخبر مثل زيد عالم قائل * وقد يتضمن المبتدأ معنى الشرط فيصح دخول الفاء في الخبر وذلك الاسم الموصول بفعل أو ظرف * أو النكرة الموصوفة بهما مثل الذي يأتي أو في الدار فله درهم وكل رجل يأتي أو في الدار فله درهم * ولبت ولعل مانعان بالاتفاق وألحق بعضهم أن بهما موقد يحذف المبتدأ لقيام قرينة جوازا كقول المستهل الهلال والله * والخبر جوازا مثل خرجت فإذا السبع * ووجوبا فيما التزم في موضعه غيره مثل لولا زيد لكان كذا ومثل ضربني زيدا قائما

بهذه صدر الكلام ليحصل الفرق بينهما من أول الأمر وقيل انما فعلوا ذلك كراهة بقاء ان المفتوحة عرضة لدخول العوامل فيؤدي الى دخول إن عليها قوله وقد يتعدد الخبر) لانه حكم وقد يحكم على الشيء بأحكام متعددة كما في الصفات قوله وقد يتضمن المبتدأ معنى الشرط وذلك فيما ذكرنا من الابهام وذ كر ما يصح أن يكون شرطا من فعل مذ كور لفظا او مقدر متعلق للظرف فإذا قصد الى أن الأول سبب للثاني جيء بالفاء لهذا الغرض كما في الشرط قوله ولبت ولعل مانعان بالاتفاق) لانه يؤدي الى تناقض معنوي وذلك أن خبر لبت ولعل غير محكوم عليه بالصدق أو الكذب وما يقع بعد الفاء خبر محض فكان في الجمع بينهما وبين الفاء تناقض * واختلفوا في إن فسيبويه لا يجوز دخول الفاء معها واجازة الاخفش فكان سيبويه نظر الى أن الشرط لا تدخل عليه إن فكذلك ما يشبه الشرط * ومن اجازة نظر الى أن إن لانفير المعنى الاخباري بخلاف لبت ولعل وكل من التعليلين يستقيم * وانما النظر فيما اعتبره الواضع فإن ثبت دخول الفاء مع إن فالتعليل هو الثاني وإن لم يوجد بعد الاستقراء فالتعليل هو الأول * وقد نظروا في وجود دخول الفاء مع إن في قوله تعالى فل أن الموت الذي تفرون منه فانه ملاقيكم وقوله تعالى أن الذين فتنوا المؤمنين والمؤمنات ثم لم يتوبوا فلهم عذاب جهنم فاذن القول ما قاله الاخفش قوله وقد يحذف المبتدأ لقيام قرينة جوازا الى قوله ووجوبا) لا اشكال فيه قوله ووجوبا فيما التزم في موضعه غيره) لان فيه قرينة تشعر بخصوصيته ولفظا ملتزما ذكره في موضعه فكان فيه توفية بالمعنى واللفظ جميعا فالتزم الحذف لذلك وهو في ابواب * منها باب لولا لانها تدل على امتناع الشيء لوجود غيره فكان فيها اشعار بحكم الوجود على ما يذكر بعدها ولها جواب يلتزم بحجته في موضع الخبر فأغنى عن ذكره * ومثل ضربني زيدا قائما وهو كل ما دل على معنى منسوب الى فاعله او مفعوله او اليهما مذ كور بعدهما خال منهما او من احدهما في المعنى وهي لمضمر في الخبر المقدّر فأصله عند البصريين ضربني زيدا حاصل اذا كان قائما حذف حاصل كما تحذف متعلقات الظروف العامة فبقي اذا كان قائما ثم حذف الظرف دلالة الحال عليه فبقي ضربني زيدا قائما فكان الخبر ملتزما حذفه لما ذكرناه من الأمرين الدلالة على خصوصية المحذوف واللفظ الواقع موقعه وهذا أولى من مذهب الكوفيين فانه معمول عندهم لضربني والخبر مقدّر بعده أي ضربني زيدا قائما حاصل وهو فاعل لفظا ومعنى * اما اللفظ فهو أن كل موضع التزم فيه حذف الخبر فلا بد فيه من واقع موقعه وتأويلهم أن يجعل قائما من تمام المبتدأ ومعمولاه لم يقع في موضع الخبر لفظ يقوم مقامه * واما من جهة المعنى فان المفهوم من ضربني زيدا قائما الحكم على كل ضرب مني واقع على زيد بانه في حال القيام وهذا لا يستقيم الاعلى تأويل البصريين لبقاء الضرب الواقع على زيد اما فيكون المعنى كل ضرب مني زيد فانه في حال القيام واذا جعلنا قائما معمولا لضربني خرج عن ذلك العموم وبقي خاصا بضرب مني واقع على زيد في حال القيام محكوم عليه بالحصول وهو معنى آخر مخالف لذلك المعنى من حيث العموم والخصوص والمفهوم منه العموم ولا يستقيم الاعلى

وما حدخير منك * وشراهر ذائب * وفي الدار رجل * وسلام عليك * والخبر قديكون جلة مثل زيد أبوه قائم وزيد قام أبوه فلا بد من مائد وقدي يحذف * وما وقع ظرفا فلاكثر أنه مقدر بجملة وإذا كان المبتدأ مشتملا على ماله صدر الكلام مثل من أبوك * أو كانا معرفتين * أو متساويين مثل افضل منك افضل مني * أو كان الخبر فعلا له مثل زيد قام وجب تقديمه * وإذا تضمن الخبر المفرد ماله صدر الكلام مثل ابن زيد * أو كان مصححاه مثل في الدار رجل * أو متعلقه ضمير في المبتدأ مثل على الثمرة مثلها زيدا * أو خبرا عن أن مثل عندي انك قائم وجب تقديمه

تخصص بثبوت الخبر لاحدهما وانما سئل عن التعين * وباب ما حدخير منك تخصص بما حصل من افادة العموم * وباب شر اهر ذائب قائم تخصص بشبهه بالفاعل اذ معناه ما اهر ذائب الاشر فالوجه الذي تخصص به الفاعل حتى جاز ان يكون نكرة حاصل له * وباب في الدار رجل قائم تخصص بتقديم حكمه عليه فكانت موصوف كافي الفاعل * ولا يلزم جواز قائم رجل وان كان الخبر مقدما لانهم اتسعوا في الظروف ما لم يتسعوا في غيرها ولأنه كان يلتبس بالمبتدأ بخلاف في الدار رجل * وباب سلام عليك تخصص بنسبته الى المسلم اذ اصله سلمت سلاما ثم حذفوا الفعل فبقى سلاما عليك ثم عدل عن النصب الى الرفع لغرض اثبوت والمعنى على ما كان عليه في مدلوله وقد كان مخصصا فوجب ان يكون مخصصا قوله والخبر قديكون جلة * والجملة ضمير بان على ما ذكرناه وصح وضع الجملة خبرا لانها تقيد من الاحكام مثل ما يفيد المفرد * وشرطها الضمير لتحصل الفائدة والا كان لقولهم وقدي يحذف يعني الضمير اذا كان معلوما كقولهم البر الكر بستين والسمن منوان بدرهم اي منه ولكن لما لم يساغ حذفه قوله وما وقع ظرفا في مثل قولك زيد في الدار (فلاكثر انه مقدر بجملة) نظرا الى انه متعلق واصل التعلقات للانفصال * وقبل يتصلق بمفرد نظرا الى انه خبر واصل الخبر الافراد والصحيح الاول لقولهم جاءني الذي في الدار اذ معناه ههنا كمنه في غيره ولا خلاف انه متعلق ههنا بجملة فيجب تعلقه في محل الاختلاف بجملة * وكذلك قولهم كل رجل في الدار فله درهم فجواز دخول الفاء ههنا بديل على تقدير الفعل متعلقا ولذلك امتنع كل رجل قائم فله درهم قوله واذا كان المبتدأ مشتملا على ماله صدر الكلام كالاستفهام والشرط وضمير الشأن وجب تقديمه لما يلزم من تأخيره تأخير ماله صدر الكلام او كانا معرفتين مثل زيد القائم لان في تقدير الاول خبرا مخالفة للاصل من غير فائدة فكان جلة على الاصل هو الوجه وكذلك مسألة افضل منك افضل مني وشبهها قوله او كان الخبر فعلا له احتراز من ان يكون فعلا لغيره مثل قولك زيد قام أبوه فان تقديمه جائز كقولك قام أبوه زيد واذا كان فعلا لم يحجز مثل زيد قام لانك لو قدمته لالتبس باب الفعل باب المبتدأ قوله واذا تضمن الخبر المفرد احتراز من ان يكون جلة ويكون المبتدأ الاول مقدما مثل زيد ابن أبوه وانما جاز ذلك لانه قد وقع الاستفهام في صدر الكلام وما غير الجملة التي هو فيها بخلاف ابن زيد قائم لواخر لخواص هذا الاصل قوله او كان محكمه مثل في الدار رجل يريد تقديمه لانه لو تأخر زال الصحيح فكان قاسدا قوله او متعلقه ضمير في المبتدأ يريد متعلق الخبر قوله على الثمرة مثلها زيدا لانه لو تأخر هذا الخبر لكان الضمير في مثلها راجعا الى غير مذكور فكان قاسدا فهو مثل قولك ضرب غلامه زيدا سواء قوله او خبرا عن ان (مثل قولك عندي انك منطلق كأنهم قصدوا التنبه من اول الامر بتقديم الخبر على انها المفتوحة خوفا من ان تلتبس بموضع المكسورة وقبل انما فعلوا ذلك ليفرقوا بينها وبين ان التي بمعنى لعل لان تلك لا تكون الا في صدر الكلام فمخالفتها

واذا وجد المفعول به تعين له تقول ضرب زيد يوم الجمعة أمام الأمير ضرباً شديداً في داره فتعين زيد فان لم يكن فالجميع سواء والاول من باب اعطيت اولى من الثاني * ومنها المبتدأ والخبر فالمبتدأ هو الاسم المجرد عن العوامل اللفظية مسنداً اليه أو الصفة الواقعة بعد حرف النفي وألف الاستفهام رافعة لظاهر مثل زيد قائم وما قائم الزيد ان وأقائم الزيدان فان طابقت مفرداً جاز الامر ان * والخبر هو المجرد المسند المغاير للصفة المذكورة * واصل المبتدأ التقديم ومن ثم جاز في داره زيد وامتنع صاحبه في الدار وقد يكون المبتدأ نكرة اذا تخصصت بوجه ما مثل ولعبت مؤمن خير من مشرك * وأرجل في الدار أم امرأة

لانه مذكور بحرف العطف فلو اقناه مقام الفاعل لكننا امان نحذف الواو او نبقها فان حذفها خرج المفعول معه عن ان يكون مفعولاً معه فانه لا يعقل بدون الواو وان لم نحذفها امتنع التركيب لما لم يسم فاعله فانه يكون عطفاً على غير معطوف عليه قوله واذا وجد المفعول به تعينه (انما كان كذلك لان المفعول به اقرب الى الفعل مما سواء فان الفعل يستدعي المفعول به كما يستدعي فاعلاً * لا يقال ان استدعاء الفعل للمصدر اقرب فكان يلزم ان يكون الاولى لا نقول ان في الفعل دلالة على المصدر فان اقناه مقام الفاعل لم يكن في الكلام فائدة متجددة فانا اذا قلنا ضرب ضرب لا يفيد شيئاً فان ضرباً شاعبه قوله والاول من باب اعطيت اولى من الثاني) قلنا انما كان كذلك لان الاول من باب اعطيت فيه فاعلية ما من جهة انه الاخذ فاشبه بها الفاعل فترجح قيامه بهامقاه قوله المبتدأ والخبر فالمبتدأ هو الاسم المجرد عن العوامل اللفظية احتراز مما تدخل عليه ان واخوانها وكان واخوانها وظننت واخوانها لانه في المعنى مثله وماتمى الابالنجريد قوله مسنداً اليه) احتراز من الالفاظ التي تعدد بها كالألفاظ العدد والفاظ حروف الهجاء فانها مجردة عن العوامل اللفظية لكنها غير معربة لفقدان سبب الاصراب وهو التركيب الاسنادى قوله أو الصفة الواقعة بعد حرف النفي وألف الاستفهام رافعة لظاهر) ليدخل فيه أقائم الزيدان وشبهه اذ لم يدخل فيما تقدم لانه ليس مسنداً اليه فان أقائم مبتدأ بالاتفاق والزيدان فاعل فلا بد من التعرض له ليدخل تحت الحد وهو كل صفة على ما ذكر قوله رافعة لظاهر) احتراز من توهم متوهم يجوز ان يرفع مضمراً في مثل قولك أقائم انما هما وأقائم انما هما الزيدان فانه لو اقتصر دونه لدخل فيه وليس بمبتدأ باتفاق قوله فان طابقت مفرداً جاز الامر ان) مثل قولك أقائم زيد فانه يجوز ان تقول أقائم مبتدأ وزيد مرتفع بقائم فدخل تحت الحد ويجوز ان تقول زيد مبتدأ وقائم خبر مقدم فلا بد من الحد لانه لم يرفع ظاهراً اذ زيد مرفوع بالابتداء قوله والخبر هو المجرد المسند المغاير للصفة المذكورة) يعنى الواقعة بعد حرف النفي وألف الاستفهام رافعة لظاهر ولولم يبق الخبر بمغايرتها لدخلت في حد الخبر وهي مبتدأ لانها مجردة عن العوامل اللفظية مسندة لان قولك أقائم الزيدان بمعنى يقوم الزيدان وقولك أقائم خبر عن الزيدان وكذلك لولم يضم الى المبتدأ الصفة المذكورة لخرجت عن حد المبتدأ لانها مخبر بها لاعتها قوله واصل المبتدأ التقديم لانه المحكوم عليه فلا بد من تقديم عقليته ليكون الحكم على متحقق قوله ومن ثم جاز في داره زيد وامتنع صاحبها في الدار) فان الضمير في داره عائذ على المبتدأ المؤخر لفظاً المتقدم رتبة والضمير في صاحبها عائذ على الخبر وهو مؤخر لفظاً ومعنى فكان عائذاً على غير مذكور فامتنع هذا * وجاز في داره زيد لما تقدم من ان المبتدأ مقدم في المعنى فكان عائذاً على مذكور وهذا كما سبق في ضرب غلامه زيد وضرب غلامه زيداً قوله وقد يكون المبتدأ نكرة اذا تخصصت بوجه ما) لانه اذا تخصصت قرب من المعرفة فاجرى مجراها * فنه باب ولعبت مؤمن فانه تخصص بالصفة * ومنه باب أرجل في الدار أم امرأة فانه

وحذفت المفعول ان استغنى عنه والا اظهرت وان اعلمت الاول اضمرت الفاعل في الثاني والمفعول على المختار الا ان يمنع مانع فتظهر وقول امرئ القيس * كفاي ولم اطلب قليل من المال * ليس منه لفساد المعنى * مفعول ما بسم فاعله هو كل مفعول حذف فاعله واقيم هو مقامه وشرطه ان تغير صيغة الفعل الى فعل أو يفعل ولا يقع المفعول الثاني من باب علمت ولا الثالث من باب اعلمت والمفعول له والمفعول معه كذلك *

جرى فوقها واستشمرت لون مذهب * قوله وحذفت المفعول ان استغنى عنه) احترازا من ان يكون المفعول ثانيا من باب علمت كقوله حسبي منطلقا وحسبت زيدا منطلقا لانك لو حذفت المفعول الثاني حذفت ما لا يسوغ حذفه وسبأني في بابه وان اضمرته اضمرت مفعولا قبل الذكرك فلما لم يسغ حذف ولا اضمار وجب الهدول الى الظاهر قوله في اعمال الاول ويضم المفعول على المختار الا ان يمنع مانع فتظهر) بمعنى في مثل حسبي وحسبتهما منطلقين الزيدان منطلقا اظهرت منطلقين لتعذر الاضمار لانك لو اضمرته مفردا لم يستقم لانه مفعول ثان لحسبتهما فيجب ان يكون مثنى ولو اضمرته مثنى لم يستقم لانه مآخذ على منطلقا وضمير المفرد لا يكون مثنى فلما منع الاضمار وجب الاظهار * واما قوله * كفاي ولم اطلب قليل من المال * صدره * ولو ان ما سعى لادنى معيشة فقد استدله الكوفيون على ان اعمال الاول هو الافصح لان الشارح فصيح وكان يمكنه اعمال الثاني فلما عمل الاول من غير ضرورة دل على ان اعمال الثاني ليس بالافصح واذا لم يكن الافصح * ثبت ان اعمال الاول افصح اذ لا قائل بغير ذلك * ويقوى ذلك بانه عمل الاول مع ارتكاب ما يلزمه من حذف المفعول من الثاني ولو اعلم الثاني لم يلزمه ارتكاب امر محذور وذلك ظاهر في ان اعمال الاول افصح * والجواب منع ان يكون هذا البيت من هذا الباب وبانه ان شرط هذا الباب ان يكون الفعلان موجهين الى شيء واحد من حيث المعنى ولو وجه الفعلان ههنا الى شيء واحد لفسد المعنى لان البيت * فلوان ما سعى لادنى معيشة * كفاي ولم اطلب قليل من المال * ولوتدل على امتناع الشيء لامتناع غيره فاذا كان بعدها مثبت كان منقيا في المعنى واذا كان منقيا كان مثبتا لانها تدل على امتناعه وامتناع النفي اثبات واذا ثبت ذلك فقوله * فلوان ما سعى لادنى معيشة * فيه نفي للسعي لادنى المعيشة فلو وجه ولم اطلب الى قليل لوجب ان يكون فيه اثبات لطلب القليل لانه في سياق جواب لو فيكون نافيا للسعي لادنى معيشة مثبتا لطلب القليل من المال وهو عين ما ثبت نفيه فيؤدي الى ان يكون نافيا مثبتا لشيء واحد في كلام واحد وهو فاسد ثبت انه ليس من هذا الباب لما دى اليه من فساد المعنى قوله مفعول ما لم بسم فاعله هو كل مفعول حذف فاعله واقيم هو مقامه) يريد في جهة الاخبار عنه قوله وشرطه ان تغير صيغة الفعل الى فعل أو يفعل (يريد الى معنى فعل أو يفعل حتى ان استخرج ودخرج بندرج تحته قوله ولا يقع المفعول الثاني من باب علمت ولا الثالث من باب اعلمت والمفعول له والمفعول معه كذلك) قلنا انما لم يقع الثاني من باب علمت والثالث من باب اعلمت لان افعالهما تدخل على المبدأ والخبر والمفعول الثاني في الاول والثالث في الثاني هما خبر المبدأ في المعنى فلو اقيما مقام الفاعل اصارا مخبرا عنهما وهذا باطل لان الخبر لا يكون مخبرا عنه * وانما قلنا ان المفعول له كذلك لانه قد يكون علة لافعال متعددة تقول ضربت واكرمت واعطيت اكراما يزيد فلو اقيم هذا المفعول مقام الفاعل لكان امانا بقاء مقام المجموع او مقام احدها وعلى كل تقدير فيلزم خلو بعض الافعال عن الفاعل وهو باطل فلما لم تطرد هذه القاعدة لمعرب امتنعوا من اثباتها في هذا الموضع الذي لا تعدد فيه الافعال لذلك * وانما قلنا ان المفعول معه كذلك

(لانه)

وإليك يزيد ضارع لخصومة * ومختبئ بطبع الطوايح * وجوبا في مثل وان أحدهم المشركين استجارك
وقد يحذفان معا مثل نعم لمن قال أقام زيد * واذ تنازع الفعلان ظاهرا بعدهما فقد يكون في الفاعلية
مثل ضربني واكرمني زيد في المفعولية مثل ضربت واكرمت زيدا وفي الفاعلية والمفعولية مختلفين
ويختار البصريون أعمال الثاني والكوفيون الأول فان عملت الثاني أضمرت الفاعل في الأول على
وفق الظاهر دون الحذف خلافا للكسائي وجاز خلافا للفراء

لفعل مقدر على نحو ما تقدم وكذلك قول الشاعر * إليك يزيد ضارع لخصومة * ومختبئ بطبع
الطوايح * لانه لما قال إليك يزيد علم ان نعمة من يبيكه فكأنه قيل من يبيكي قبيل ضارع لخصومة فهو
على ما ذكرناه في الآية قوله وجوبا في مثل وان احدهم من المشركين استجارك) وهو كل موضع وقع
بعد محل الفعل المحذوف فعل او ما ينزل منزله مفسر للفعل المحذوف * وانما التزموا حذفه كراهية ان يجمعوا
بين المفسر والمفسر لانهم لم يأتوا بالثاني الاتسيرا للأول فلو ذكر الأول معه لوقع ذكر الثاني ضائعا
كقولك ان زيد قام قت فلو قلت ان قام زيد قام قت لم يحز لما ذكرناه * ومثال ما ينزل منزلة ذلك الفعل
المفسر ان المفتوحة الواقعة بعد الواء كقولك لو انك جئتني لا كرمتك فالتقدير لو ثبت انك جئتني ولكنهم
حذفوه لما ذكرناه لان ان المفتوحة تدل على الثبوت فكانت كالمفسر فأجريت مجراها لذلك ولذلك
لوقلت في مثل لو انك جئتني لجئتك او بجئتك لجئتك لم يحذفوا لفظ ان المفسرة في المعنى للفعل المحذوف
قوله وقد يحذفان معا (يعنى الفعل والفاعل وذلك ايضا عند حصول القرينة كما اذا قيل أقام زيد
قبيل نعم فالتقدير نعم قام زيد ولولا ما تقدم لم يكن نعم مفيدا شيئا لانه حرف فلا تنقيد الامع جملة فعلية
او اسمية فوجب تقدير الجملة وقدرت فعلية لتكون موافقة لقرينتها وهو اولى من تقديرها اسمية لما يلزم
من المخالفة بينهما وبين قرينتها * واما مثل قواهم لإحاطية فلا أية مرفوعا فهو فاعل ايضا لفعل محذوف
لقيام قرينة عند ايراد هذا الكلام فيما قصدتم جرى مثلا في مثل ذلك وما يقاربه فيقال في كل قضية كان
الانسان اهلا لها مجتهدا فيها ولكنه امتنع عليه لعارض عرض من غير جهته * واصله ان رجلا كان
لا تحظى عنده امرأة فتزوجته امرأة ولم تأل جهدا فيما تحظى بها عنده ولم تحظ بعد ذلك فقالت الاحاطية
فلا الية تم جرى مثلا في ذلك وشبهه قوله واذ تنازع الفعلان ظاهرا بعدهما الى آخره قوله ظاهرا
بعدهما لانهما اذا وجها المضر استويا في صحة الاضمار فيهما لانهما ان كانا لتسكنم قلت ضربت واكرمت
ونحوه وان كانا لمخاطب قلت ضربك واكرمك ونحوه وان كانا لغائب قلت زيد ضرب واكرم فلم يتنازعا
شيئا لان كل واحد منهما يجب له مثل ما يجب للآخر * فان قلت فما تصنع مثل ما ضرب واكرم الانا
او الانت او الاهو ونحوه فانهما فعلاان وجها الى مضمير يتنازعا لانه يصلح ان يكون لكل واحد منهما
كالظاهر * قلت قد ذكر ذلك بعض المتأخرين وهو غلط لانه لو كان من هذا الباب اوجب ان يكون في
احدهما المضر لانه فاعل فيقال ما ضربت واكرم الانا او ما ضربت واكرم الانت وعند ذلك
يفسد المعنى وانما هذا كلام محمول على الحذف وتقديره ما ضرب الانت وما اكرم الانت فحذف ذلك
من احدهما تخفيفا قوله خلافا للكسائي) لانه لا يجوز الاضمار في المسئلة المذكورة بل بوجب الحذف ويظهر
ذلك في التثنية والجمع كقولك ضرباني وضربت الزيدين حذرا من الاضمار قبل الذكر وهو مردود لما علم
من ان العرب لا تحذف الفاعل قوله وجاز خلافا للفراء لان الفراء يمنع هذه المسئلة وامثالها لما يلزم من الاضمار
قبل الذكر او حذف الفاعل وهو مردود لانه ثبت مثله عن العرب كقوله * وكشامد ماء كأن متونها

وإذا انتفى الأعراب لفظا فيهما والقرينة أو كان مضمرا متصلا أو وقع مفعوله بعدا أو معناها وجب تقديمه وإذا اتصل به ضمير مفعول أو وقع بعدا أو معناها أو اتصل مفعوله وهو غير متصل وجب تأخيره * وقد يحذف الفعل لقيام قرينة جوازا في مثل زيد لمن قال من قام *

لذلك قوله وإذا انتفى الأعراب لفظا فيهما والقرينة إلى آخره) بيان لما تعرض في وجب تقديم الفاعل الذي هو الأصل بعد أن كان جائزا تأخيره * فنه أن ينتفى الأعراب في الفاعل والمفعول جميعا والقرينة كقولك ضرب موسى موسى لأنه لو لم يتقدم الفاعل ههنا لادى إلى اللبس فالتزم التقديم لذلك بخلاف قولك أكل موسى الكثرى فهذا وإن انتفى فيهما الأعراب فجائز فيه التقديم لما فيه من القرينة الرافعة للبس إذ لا يشك أن موسى آكل والكثرى مأكول * ومنها أن يقع الفاعل مضمرا متصلا فانه يجب تقديمه على المفعول كيفما قدر كقولك ضربت زيدا لأنه لا يمكن تأخيره لأن وضعه متصل فلو أخر لوجب أن يكون منفصلا وذلك غير سائغ * ومنها أن يقع مفعوله بعدا أو معناها مثال الأول ماضرب زيد الأعرا والثاني إنما ضرب زيد عمرا لأن ما بعدا لا المرفة هو المقصود بالاثبات دون ما عدا من الجنس المنفى قبله ألا ترى أنك إذا قلت ماضرب زيد الأعرا فقد نفيت جنس من وقع عليه ضرب زيد واثبت منه عمرا لا غير فلو ذهبت تقدم وتؤخر فتقول ماضرب عمرا لا زيد انعكس المعنى * وكذلك إذا قلت إنما ضرب زيد عمرا لأن ما يقع ثانيا في مثل ذلك بمثابة الواقع بعد الإيجل الغرض المذكور فوجب فيه ما وجب في المذكور معه ألا قوله وإذا اتصل به ضمير مفعول إلى آخره) بيان لما تعرض له في وجب تقديم المفعول على الفاعل الذي هو خلاف الأصل * فنه أن متصل ضمير المفعول بالفاعل كقولك ضرب زيدا سيده لأنه أن لم يتقدم المفعول ههنا رجع الضمير إلى غير مذكور لالفاظا ولا معنى فيرجع من باب ضرب غلامه زيدا وقد تقدم أن ذلك ممنوع فوجب التأخير لما ذكرناه * ومنها أن يكون المفعول ضميرا متصلا والفاعل غير مضمير متصل نحو ضربني زيد وما ضربني إلا أنت لأنه لو لم يتقدم المفعول لوجب أن يكون منفصلا وقد ثبت له في مثل ذلك الاتصال فممنوع تأخيره لذلك * ومنها أن يقع الفاعل بعد الإكوة لك ماضرب عمرا لا زيد لأن الغرض ههنا أن جنس الفاعلية واثباتها لزيد خاصة عكس ما ذكرناه من قبل عند تأخير المفعول بعدا فلا فلو ذهبت تؤخر المفعول لانعكس المعنى * ألا ترى أنك إذا قلت ماضرب عمرا لا زيد فلو قدرت ضاربا آخر لعمره غير زيد لم يصدق الكلام المذكور ولو قدرت مفعولا آخر غير عمره لم تحل به وإذا قلت ماضرب زيد الأعرا فلو قدرت مفعولا آخر غير عمره لم يصدق الكلام ولو قدرت فاعلا آخر غير زيد لم تحل به فقد تبين أن كل واحدة من المستثنين عكس الأخرى في المعنى فوجب التزام ما ذكر في كل واحدة منهما ألا قوله وقد يحذف الفعل جوازا (وذلك عند قيام قرائن حالية كانت أو مقالية كقولك زيد لمن قال من قام فزيد فاعل لفعل مقدر دل عليه قول السائن من قام ولولا ذلك لم يسغ حذفه * ألا ترى أنك لو قلت زيد من غير قرينة لم تعد ذلك شيئا * ومنه قوله تعالى يسبح له فيها بالقدو والأصا لرجال في قراءة ابن عامر وأبي بكر بفتح الباء وذلك أن قوله رجال لا يصلح أن يكون مرفوعا يسبح لفاعلا ولا مفعولا لما يسبح فاعله أما الأول فلباء يسبح البناء الذي يجب حذف الفاعل معه وأما الثاني فلفساد المعنى لأنه يؤدي إلى أن يكون الرجال هم المسبحون في البيوت المذكورة بالتعظيم فوجب أن يقدر فاعلا حذف فعله ليقدم ما يدل عليه من جملة أخرى لأنه إذا قبل يسبح فقد علم أن ثمة فاعلا ولكنه لم يذكر فكان سائلا سأل عنه وقال من يسبح فقيل رجال أي يسبحه رجال فرجال فاعل

وجمع الباب باللام او الاضافة بنجر بالكسرة * المرفوعات هو ما شتمل على علم الفاعلية *
فقد الفاعل وهو ما اسند اليه الفعل أو شبهه وقدم عليه على جهة قيامه به مثل قام زيد وزيد
قام أبوه * والاصل ان يلى فعله فلذلك جاز ضرب غلامه زيد
وامنع ضرب غلامه زيدا *

ان الوصفية تنافى العلمية في المعنى لان العلمية وضع الشيء لدلول بعينه لا يتجاوزها والوصفية وضع الشيء
لمن قام به ذلك المعنى مطلقا فكيف يكون الشيء محتصا غير محتص فامنع لامتناع اعتبار الضدين في حكم
واحد وهو منع الصرف فلما نكر زال المانع لاعتبار الوصفية فاعتبرت لزوال المانع فوافقت حلة
اخرى فوجب منع الصرف لذلك * ومذهب سيويه اولى لما ثبت مقدما من اعتبار الوصفية الاصلية
وان زال تحققةها معنى * ويلزم الاخفش صرف ما علم ان العرب تمنعه الصرف نحو اسود ومنع صرف
ما علم ان العرب تصرفه نحو مررت بنسوة اربع قوله وجمع الباب باللام او الاضافة) اعني باب
مالا ينصرف اذا دخلته اللام او الاضافة اعني ان يكون مضافا بنجر بالكسرة كقولك مررت بالاجر
ومررت بأحر كم * وانما بنجر بالكسرة امالانه دخل عليه ما هو من خواص الاسماء فقابل شبه الفعل
فرجع الى اصله واما لان الجر لم يتمتع فيه الاتباع لذهاب التنوين للعلمين فلما كان زوال التنوين هنا
لاجل اللام او الاضافة للعلمين زال موجب منع الجر فدخل وهذا قول اكثرهم قال * المرفوعات
هو ما شتمل على علم الفاعلية فقد الفاعل وهو ما اسند اليه الفعل أو شبهه وقدم عليه على جهة قيامه به *
قوله ما اسند اليه الفعل أو شبهه (ليدخل فيه نحو زيد قائم أبوه فانه فاعل لانه اسند اليه ما شبه
الفعل قوله وقدم عليه) ليخرج عنه نحو قولك زيد قام قائم يومهم ان زيدا هو مسند اليه قام فيظن انه
داخل في الحد وليس هو فاعلا وانما هو مبتدأ قوله على جهة قيامه به) احتراز من مفعول مالم يسم
فاعله نحو قولك ضرب زيد فانه اسند الفعل اليه وقدم عليه فلولا لم يحتز منه لدخل في الحد وليس
هو بفاعل عند من حده بهذا الحد والذين يجعلونه من انواع الفاعل لا يحتزرون عنه بهذا القيد واكثر
البصريين المتقدمين هو عندهم فاعل فاذا حدوا الفاعل لم يحتزوا عنه ليدخل في حده * واختير قوله
على جهة قيامه به ولم يقل قائما ليدخل فيه ما هو قائم به على الحقيقة وما هو جار مجراء في التعبير
والتقدير كالنصب والاضافات فالاول مثل قولك علم زيد وشبهه والثاني نحو قولك قرب زيد وبعده وشبهه
والباب كله واحد سواء كان فيه معنى محقق يقوم بالفاعل او يجري مجراء من نسبة او اضافة فاختر
قوله على جهة قيامه به لذلك قوله والاصل ان يلى فعله) لانه احد جزئي الجملة وماعداها فضلا وقد
وجب تقديم الفعل فوجب ان يكون الاصل ان يلى فعله لانه المحتاج اليه والمحتاج اليه اولى بالتقديم
من غيره فان قدم عليه المفعول كان في النية مؤخرا لما ذكرناه قوله فلذلك جاز ضرب غلامه زيد وامنع
ضرب غلامه زيدا) يعني ومن اجل ان اصل الفاعل التقديم على غيره جازت المسئلة الاولى وامتنعت
الثانية * ويانه انك اذا قلت ضرب غلامه زيد فلا بد من متقدم يرجع اليه هذا الضمير تقدما لفظيا او معنويا
وهو راجع الى زيد وهو متأخر لفظا فلولا انه متقدم من حيث المعنى لم يحز ولكنه لما كان فاعلا والفاعل
رتبه التقديم جازت هذه المسئلة لانه في حكم قولك ضرب زيد غلامه وامتنعت المسئلة الاخرى وهى
قولك ضرب غلامه زيدا لان الضمير في غلامه راجع الى زيد وهو متأخر لفظا ومعنى * اما اللفظ فمعلوم
حساة واما المعنى فلانه راجع الى المفعول ورتبه التأخر فرجع الضمير الى غير المذكور فامتنعت المسئلة

غير قابل للتاء ومن ثم امتنع اجر وانصرف يعمل * وما فيه علمية مؤثرة اذ انكر صرف لما تين من انها لاتجتمع مؤثرة الا ماهى شرط فيه الا العدل ووزن الفعل وهما متضادان فلا يكون الا أحدهما فاذا انكر بقى بلا سبب او على سبب واحد * وخالف سيويه الاخفش في مثل اجر علما ثم ينكر اعتبارا للصفة بعد التنكير * ولا يلزمه باب حاتم لما يلزم من اعتبار متضادين في حكم واحد

قوله غير قابل للتاء (احتراز من مثل يعمل في قولهم جل يعمل فلولم يحترز منه اورد نقضا وانما كان قبله التاء مانعا من اعتباره لانه بقبوله التاء يخرج عن شبه الفعل لان الافعال لاتقبل هذه التاء فلما قبل ما لم يقبله الفعل خرج عن شبهه وهو معنى كلام الفارسي قوله ومن ثم امتنع اجر) لانه لم يقبل التاء فالشبه قائم وانصرف يعمل لقبوله التاء قوله وما فيه علمية مؤثرة اذ انكر صرف) الى آخره قوله مؤثرة احتراز من ان تكون لا اثر لها كرجل سمي بمساجد او جراه فانه لا اثر للعلمية فيه لاستقلال الحكم بالجمعية والف التائيت * وانما اعتبر كونها مؤثرة لانك اذ انكرت ماهذه صفة لم تزل الالعلمية وقد ثبت انه لا اثر لها فيبقى الاسم متمنا على ما كان عليه فلولم يحترز . منها لكان الحكم بأنه اذ انكر صرف خطأ لان نحو مساجد اذا نكر لا ينصرف لما ذكرناه . وانما انصرف كل ما فيه علمية مؤثرة اذ انكر لما تين من تفصيل ما تقدم ان العلمية لاتجتمع شيئا من العلل وهى مؤثرة الا وهى شرط فيه الا العدل ووزن الفعل فانها تجمعهما وايست شرطا فيهما * وبيان ذلك ان الوصف لاتجمعه مؤثرة لما بينهما من التضاد فسقط والتائيت ان كان بالالف فلا تجمعه مؤثرة فسقط وان كان بغيرها يعنى بغير الالف فقد تقدم انها شرط فيه والجمعة هى شرط فيها * والجمع لاتجمعه مؤثرة فسقط * والتركيب شرطه العلمية والالف والنون ان كانا في اسم فشرطه العلمية وان كانا في صفة فلا تجمعه لما بينهما من التضاد فلم يبق الا العدل ووزن الفعل فانها تجمعهما من غير شريطة * الا ترى انك تقول ثلاث وآخر وجع فتمعه الصرف للعدل والصفة مع انتفاء العلمية . وكذلك اجر واسود فدل على ان العلمية ليست شرطا فيهما لاستقلال الحكم دونها الا انها متضادان اعنى العدل ووزن الفعل المعتبر * وبيان التضاد وهو ان العدل لا يكون الا بالاوزان المذكورة ولا شئ فيها من اوزان الفعل فلا يكون ابداع العلمية الا احدهما فان لم يكن فيه احدهما بقى بلا سبب اصلا لان العلمية تزول بالتنكير وتزول كون البواقي سببا لكون العلمية شرطا فيها واذا انتفى الشرط انتفى المشروط واذا انكر وفيه احدهما بقى على سبب واحد وهو اما العدل واما وزن الفعل والعلمية تزول بالتنكير وان كان . معهما امر آخر زال لزوال شرطه فبين ان كل ما فيه علمية مؤثرة حكمه اذ انكر ان بصرف قوله وخالف سيويه الاخفش في مثل اجر علما ثم ينكر اعتبارا للصفة بعد التنكير وكل صفة اذا سمى بها وفيها علمية مع الصفة ثم تنكرت فالاخفش بصرفها بعد التنكير ويطرد ما ذكرناه لانه اذ انكر زالت العلمية ولم يبق الا على سبب واحد وسيويه يمنع الصرف ويعتبر الصفة بعد التنكير في منع الصرف لما تقدم من ان المعتبر الوصف في الاصل وهذا وصف في الاصل فوجب اعتباره وان استعملت في غير ذلك كما ثبت في اسود وارقم وادهم بالدليل المتقدم * واشكل ما يرد عليه باب حاتم وضارب اذا سمى به فانه يقال لو صح اعتبار الصفة الاصلية بعد زوالها بالتسمية لوجب امتناع حاتم من الصرف للعلمية والوصفية وهو مصروف بالاجاع واذا ثبت ان الوصفية الاصلية غير معتبرة مع الاسمية اجاما فمن اذ انكرنا لم ننكر الا ما انتفى فيه اعتبار الوصفية فلا وجه لتقديرها بعد الحكم بانفائها * والجواب انه قد ثبت اعتبار الوصفية بعد الاسمية في مثل اسود وارقم وانما لم تعتبر في باب حاتم لما منع خاص وهو اننا لم

● التركيب شرطه العلمية وان لا يكون باضافة ولا اسناد مثل بعليك ● الالف والنون ان كانا في اسم فشرطه العلمية كعمران او صفة فانتفاء فعلاية وقيل وجود فعلى . ومن ثم اختلف في رجحان دون سكران وندمان ● وزن الفعل شرطه ان يختص بالفعل ككسر وضرب أو يكون في اوله زيادة كزيادته

قوله التركيب شرطه العلمية وان لا يكون باضافة ولا اسناد) احتراز بقوله وان لا يكون باضافة من مثل غلام زيد لان الاضافة تدخل الممنوع من الصرف في حكم الصرف فلا اثر لانفع معها على ما سأتى ● وقوله ولا اسناد احتراز من مثل تأبط شرالانه لا يستقيم فيه اعراب ومنع الصرف فرع الاعراب فاذا امتنع الاعراب من اصله امتنع ذلك ● قوله الالف والنون ان كانا في اسم فشرطه العلمية كعمران او صفة الى آخره) وانما اشترطت العلمية في افعال الالف والنون اذا كان اسما لانه يقوى شبههما بالافى التأنيث الا ترى انك اذا قدرت ندمان علما وجدت الالف والنون مشابهة لالفي التأنيث من حيث امتناع دخول تاء التأنيث عليها كامتناع دخولها على الالف فلا تقول في العلم ندمانه كما لا تقول في سكرى سكراته واولا العلمية لقلت ندمانه فقد ظهر لك ان الالف والنون في الاسماء لا تكون مشبهة لالف التأنيث الا باعتبار العلمية ● وانما اعتبر فيها اذا كانت في الصفة انتفاء فعلاية او وجود فعلى على القول الاخر ليتحقق ايضا شبههما بالالف التأنيث لانها اذا كان لها فعلى لم يقل فيها فعلاية استثناء بفعلى وكذلك اذا انتفت فقد انتفى دخول تاء التأنيث عليها فقد حصل الشبه بذلك ومن ثمه يعنى ومن اجل الاختلاف في الشرط اختلف في رجحان ● فنزعم ان الشرط انتفاء فعلاية منعه الصرف اذ ليس له فعلاية ● ومن زعم ان الشرط وجود فعلى صرفه لانه ليس له فعلى ● والاول الاوجه من وجهين احدهما ان الالف والنون عندنا كانتا ممتنعين لامتناع دخول تاء التأنيث عليهما واذا كان رجحان لا تدخل عليه تاء التأنيث فقد صح شبهه بالالف التأنيث ووجود فعلى ليس مقصودا في نفسه وانما المقصود تحقيق امتناع دخول تاء التأنيث عليها فاذا امتنع دخول تاء التأنيث عليها لغيره فقد حصل المقصود ● الثاني انه لو قدر استواء الامر بين فهذا اولى لانه لاكثر في كلامهم فينبغي ان يحمل على الاكثره الا ترى ان باب سكران اكثر من باب ندمان واذا احتمل ان يكون من كل واحد منهما فحمله على ما هو الاكثر اولى ولم يختلف في ندمان لانه لم يتنفذ فيه فعلاية ولم توجد له فعلى ولذلك لم يختلف في سكران في انه ممنوع من الصرف بخلاف ندمان لان انتفاء فعلايته ولو لوجود فعلى ● قوله وزن الفعل شرطه ان يختص بالفعل ككسر وضرب) وفعل ليس من ابناء الاسماء فان وجد في الاسم فلا يكون المنقول عن الفعل كبذر وعثر او أعجبا كبقم قوله او يكون في اوله زيادة كزيادته) هذا اولى من قول النحويين او يكون غالبا على الفعل فانه غير مستقيم لوجهين ● احدهما انه رد الى جهالة اذ لا تعرف كثرته على الاسم الا بعد الاحاطة بما وقع منه في الاسماء والافعال ● والثاني انه باطل بأفعل فان أفعل في الاسماء اكثر منه في الافعال وهو مع ذلك معتبر في منع الصرف فلو كان اعتباره لغلبته في الفعل لم يمنع أفعل لغلبته في الاسم ● والدليل على ان أفعل في الاسماء اكثر انه ما من فعل ثلاثى الا وله أفعل اسما امال: فضيل واما لغيره ● وافعل في الافعال لا يكون الا في بعض ما جاء فيه فعل وفي غير ذلك قليلا وبقيته في القلة وقوم أفعل في الاسماء من غير فعل كأجل واخيل وافعى وارنب واشباه ذلك فثبت ان هذا القول اولى وهو مناسب في منع الصرف لشبهه بالفعل بزيادته وهو معنى كلام سيويه والذي تحقق لك ذلك ان فاعلا في الاسماء لا يكاد يوجد الا في نحو خاتم وهو قليل وفعلا في الافعال اكثر من ان يحصى كضارب وخاصم وقاتل في باب المفاعلة وسافر في غيره ولو سميت بخاتم لصرفته

✽ ونحو جوار رفعا وجرا مثل قاض ✽

لأننا لجمع المانع شرطه صبغة منتهى الجموع وقد فقد ههنا كونه جمعا فلا اثر للشرط عند فقدان السبب ✽ وامان قال لعله كونه لانظيره في الاحاد فلاشكل عليه صرف او لم يصرف ✽ وجوار رفعا وجرا مثل قاض بلاخلاف بين النحويين في اللفظ وان اختلف في التقدير فسيبويه واصحابه يزعمون انه غير منصرف وان التنوين فيه تنوين عوض ✽ وبعضهم يزعم انه منصرف لعدم الموجب لمنع الصرف ويستدل هؤلاء على هذا بأنه لو كان فيه مانع من الصرف لم يكن الا لجمع وشرط الجمع ان يكون بعد الالف حرفان فصاعدا وليس بعد الالف ههنا الاحرف واحد فانتفى الشرط المانع فوجب الصرف لذلك وصار صرفه كصرف سلام وكلام مما وقع بعد الالف فيه حرف واحد ✽ والصحيح ما ذهب اليه سيبويه والدليل عليه انه جمع على صبغة منتهى الجموع فوجب الحكم بمنع الصرف فيه والانخرمت والانخرمت القاعدة المعلومة في باب منع الصرف وما ذكره من الاعلال وبقاء حرف واحد بعد الفه غير مستقيم فاننا قطع باعتبار المحذوف في مثل ذلك ✽ والذي يدل عليه امران احدهما اننا نقول هذه جوار بكسر الراء اعتدادا بوجود الياء ولو كانت الياء في حكم العدم لوجب ان نقول هذه جوار فدل ذلك على انه ليس كسلام واذا ثبت الاعتداد بها في كسر الراء وجب الاعتداد بها في منع الصرف لانه حكم لفظي مثله ✽ والثاني اننا نتفقون على منع صرف مثل قولك زيد اشقي واحوى وما شبهه واصله اشقي واحوى فلما منع منه وزن الفعل والصفة ووزن الفعل انما يكون باعتبار الصيغة التي هي افعال فحركت الياء ونفتح ما قبلها فانقلبت الفافبقى احوى فلو صح ان يكون الاعلال محلا بالزنة لوجب ان لا يعتد بوزن الفعل فيقال هو احوى من كذا بالتنوين لانه حينئذ غير مماثل لوزن الفعل ولا قائل به ✽ فان قال قائل ان احوى مثل افعال بعد الاعلال لثبوت الالف بعد العين فهو قاصد من جهة ان ثبوتها انما كان بعد الحكم بمنع الصرف الا ترى انك لو صرفته لزال الالف كما في جوار فان جوار لو اعلته من غير صرف لبقيت الياء بعده ثابتة ولا وجه لحذفها وانما حذفت لتقدير الانصراف عنده فالذي اوجب عنده ان يصرف جوار هو بعينه موجود في احوى واشقي ولم يصرف باتفاق ✽ فان قيل فاهذا التنوين على مذهب سيبويه قيل هو عنده تنوين عوض قالوا من الياء المحذوفة والاولى ان يقال من اعلال الياء بالسكون لان حذف الياء انما كان بسبب وجود التنوين فكيف يصح ان يكون عوضا عنها ولم تحذف الابد وجوده وانما يكون الشيء عوضا عن الشيء بعد ثبوت حذفه لغيره فوجب ان يقال انه عوض عن الاعلال لان الاعلال ثابت قبل مجيء التنوين فلما جاء التنوين بعد ثبوت الاعلال اجتمع ما كننا نحذف الياء لالتقاء الساكنين وسيبويه يطرد هذا الاصل فاذا نسي امرأة بقاض قال هذه قاض وان كان فيها علتان طردا لاصله في التعويض عن اعلال الياء ومخالفة في جوار لما تعذر عليهم في مثل قاض اسم المرأة ان يقدروه مريا عن العلة المانعة للصرف والتنوين عندهم في مثله تنوين الصرف طردوا اصلهم في حذفه فيقولون جاءتنى قاضى باثبات الياء لان التنوين لما زال بامتناع الصرف وحذفت الضمة اسما ثما لابقيت الياء ساكنة لا موجب لحذفها فاذا جاءوا الى النصب اتفق الجميع على قولهم رأيت جوارى لفظا وحكما ومن العرب من يقول مررت بجوارى في الخفض وهى قليلة ووجهها انه قدره من اول امره ممنوعا من الصرف والممنوع من الصرف حركته الفتحمة في الجر كما في النصب وقد قبل في النصب رأيت جوارى باتفاق خلفه الفتحمة فكذلك هذا ✽

(قوله)

الجمع شرطه صيغة منتهى الجموع بغيرها كساجد ومصابيح • و أما فrazنة فنصرف و حضاجر علم للضبع غير منصرف لانه منقول عن الجمع * وسراويل اذا لم يصرف و هو الاكثر فقد قيل اعجى حل على موازنه • وقبل عربى جمع سرولة تقديرا و اذا صرف فلا شكل *

منها فلذلك قابلتها فلم يكن لها معها اثر قوله الجمع شرطه صيغة منتهى الجموع بغيرها كساجد ومصابيح هذا الجمع هو احد ما يقوم مقام علمين وسببه انه صيغة منتهى الجموع فكأنه جمع مرتين اما تحقيقا في نحو كالب لانه جمع لا كلب واكلب جمع كلب او تقديرا في نحو افاضل وشبهه لانه على تلك الصيغة فاجرى مجراه وهذا أولى من قول الاكثرين لانه جمع لانظيره في الاحاد فان ذلك منقوض بأفلس وبابه وهو اكثر من ان يحصى فأفعل جمع لانظيره في الاحاد فكان جديرا بأن يتمتع من المصروفه واجاب بعضهم عن ذلك بأنه قد جاء افعل في الواحد بناء التأنيث كائتلة في لفظة ردية وقاء التأنيث لا يستدبها لانها زائدة على البنية فقد صح مجيئ افعل في الواحد وهذا فاسد لانه اول اللفه ردية و ثانيا نادرا والصادر لا اعتداده كما في سراويل في ذلك البناء القائل هو به • والثالث اناء التأنيث في مثل ذلك قد اعتد بها بالاجماع في صرف فrazنة لانه مثل كراهية وطواعية وبابه وليس يفارق هذا الباب الذى يقول به الاتباء التأنيث والافتقار اذن مثله في الواحد فلا يصح ان يقال انه لانظيره في الاحاد وهذا هو الذى يجب به هذا القائل في صرف فrazنة وشبهه فانه يقول خرج زيادة التاء الى زنة الواحد الذى هو كراهية وطواعية فلذلك صرف فقد اعتد ببناء التأنيث في خروج هذه البنية عن صيغة الجمع الى صيغة الواحد فكيف يحمل تاء التأنيث في باب افعل غير مخرجة له عن صيغة الجمع الى صيغة الواحد وهل هذا الاناقض بين واذ قبل صيغة منتهى الجموع كان التعليل فيه في قيامه مقام علمين اوضح من قولنا لانظيره في الاحاد واندفع هذا النقض الذى لا جواب عنه * واما فrazنة فنصرف لان شرط هذه الصيغة المعبرة ان تكون بغيرها لانه اذا كانت بالهاء شابهت كراهية وطواعية لفظا ومعنى فكان اجراؤها مجراها جادرا * وحضاجر علم للضبع غير منصرف لانه منقول عن الجمع • ووجه ورود ان يقال حضاجر اسم للضبع مفرد فكيف امتنع من الصرف وهو مفرد ولا يجوز ان يقال لانه صيغة منتهى الجموع لان ذلك شرط الجمع المانع فلا يؤخذ الشرط على انفراده سببا فلا بد من تحقق الجمعية التى هى سبب والشرط جميعا فلذلك قيل لانه منقول عن الجمع والاسماء المنقولة عن الجمع كالاسماء المنقولة عن الصفة مالم يمنع مانع كحاتم * وكذلك لو سمي بمساجد لكان متمنا من الصرف باعتبار الجمع المشروط بما ذكرناه فحضاجر اذن كمساجد اذا سمي به لان حضاجر في الاصل جمع لحضجر والحضجر العظيم البطن فاذا سمي الضبع بحضاجر كان كتسمية رجل بمساجد فكما ان مساجد لا ينصرف عند ذلك فكذلك حضاجر * وسراويل في الاعتراض على هذا الباب اشكل من حضاجر اذا لم يصرف ولذلك اضطرب فيه فقال قوم اعجى حل على موازنه في العربية كصابج فأجرى مجراه تشبيها له به • والممكن من جنس كلامهم اتبعوه مشابيهه فحملوه عليه ويلزم هؤلاء ان يقولوا الجمع وما شبه الجمع وكذلك يقول بعضهم وقال قوم هو عربى ولكنه جمع في التقدير فيحملون سراويل في التقدير جمعا لسرولة ثم اطلق اسم جنس على هذه الالة المفردة وهو بعيد في الاسماء الاجناس فان مثل ذلك لم يثبت الا في الاعلام * وجوابهم ان مثل هذه الصيغة لم يمنع الا اذا كان جمعا وذلك معلوم باستقراء كلامهم وقد ثبت منعها ههنا فوجب حملها على الجمع تقديرا وان كان مخالفا للقياس مراعاة لما علم من كلامهم في هذه القاعدة * واذ صرف فلا شكل على ما ذكرناه

والمعنوى كذلك * وشرط تحتم تأثيره زيادة على الثلاثة أو تحرك الاوسط أو العجمة
فهند يجوز صرفه و زينب وسقر وماء وجور ممتنع * فان سمي به مذكر
فشرطه الزيادة * فقدم منصرف وعقرب ممتنع * المعرفة شرطها
أن تكون علمية * العجمة شرطها علمية في العجمة وتحرك الاوسط أو زيادة
على الثلاثة * فنوح منصرف و شترو ابراهيم ممتنع *

على حاله فاذا انضمت العلمية لزممت فلم تنفك عن الاسم فاعتدبها عند لزومها ولم يعتدبها في غيره والمعنوى
كذلك والكلام فيه كالكلام في التأنيت بالناء لانك تقول مررت بامرأة جريح فتصرفه وان كان فيه تأنيت
وصفة كما ذكرناه في الناء قوله وشرط تحتم تأثيره (يعني تأثير المعنوى لان التأنيت بالناء مع العلمية ممتنع
التأثير على كل حال * وانما هذا مخصوص بالمعنوى لان التأنيت بالناء لا يوجد فيه ثلاثي ساكن الاوسط فلم
يجر ذلك فيه * وانما اشترط في المعنوى احد هذه الاشياء لانه اذا كان ثلاثيا ساكن الاوسط جرى على
ألسنتهم خفيفا ومنع صرفه للثقل فكأن خفته قابلت أحد السببين فصرفت * واما من منعه من الصرف
فلم ينظر الى خفته فاما اذا تحرك الاوسط لم تحصل فيه تلك الخفة المقابلة وكذلك اذا كان مع العجمة وان
سكن وسطه فانها وان لم تكن معه سببا لما سئذ كرأن العجمة لا تكون مع الثلاثي الساكن الاوسط سببا
كما توهمه بعضهم فهي مقوية للتأنيت حتى يحتم تأثيره فلا يلزم من تقويتها امر التأنيت مرجحة له ان تعتبر
علة مستقلة في منع الصرف فهند يجوز صرفه لانه لم يوجد فيه واحدة من شروط القصر وزينب ممتنع صرفه
متمتعا لانه زائد على ثلاثة وهي احد الشروط المعتبرة كل واحد منها في التحتم لانها على البدل وسقر
كذلك لانه وان لم يزد على ثلاثة وليس معه عجة فانه متحرك الاوسط وجور ممتنع لانه مع العجمة
على ما ذكرناه قوله فان سمي به مذكر فشرطه الزيادة (يعني فان سمي بالثلاث المعنوى لان
الكلام فيه فالضمير له * وانما اشترط في المعنوى الزيادة اذا سمي به مذكر لان التأنيت المعنوى
باعتبار مدلوله قد فات بتسمية المذكر به فلم يبق الا اعتبار اللفظ فاعتبر الزائد على الثلاثة
لانه فيه بمثابة تاء التأنيت فكأن فيه تاء ولم يعتبر مادون ذلك لفوات المعنى وفوات ما يقدر بالناء
والذي يدل على ذلك تصغيرهم قدما بقديمة وعقربا بعقرب فدل على ان الحرف الزائد
نائب من باب الناء فاعتبر الزائد ولم يعتبر في قدم اذ لا شيء يقوم مقام الناء والمعنى قد زال اعتباره
كما تقدم قوله المعرفة شرطها ان تكون علمية (لان بقية المعارف امامنية كالشجرات واسماء الاشارة
والموصولات فلا دخول لها في هذا الباب * واما معرفة باللام او مضافة وتلك وان كانت معرفة فحكمها
حكم المنصرف على ما سبأني آخره وهذا انما يكون اذا لم يجعل تعريف باب التوابع اصلا ولم يعتدبه
ايضا فاما اذا اعتدبه في منع الصرف في مثل مررت بالقوم اجمع وشبهه انضم الى العلمية تعريف
التوكيد قوله العجمة شرطها علمية في العجمة وتحرك الاوسط أو زيادة على الثلاثة (والدليل على
اشتراط العلمية في العجمة في الاصل انك لو سميت بدياج لصرفته * وانما اشترط تحرك الاوسط لانهم
لم ينفوا وحوا ولو طاول لم يوجد في كلامهم الا مصروفا وفيه العلمية والعجمة فدل ذلك على ان العجمة في الاصل
لا اثر لها مع سكون الاوسط والعلة في اشتراط العلمية مع العجمة في الاصل انه اذا نقل غير علم اعتبرت عليه
احكام كلامهم من الاضافة والالف واللام فصار كأنه من جنسه فضعف اعتبار العجمة فيه بخلاف
ما اذا نقل علما * واما تحرك الاوسط والزيادة على الثلاثة فلما في مخالفتها من الخفة التي قابلت علة هي اقوى

و جمع أو تقديرا كهمر وباب قطام في تميم * الوصف شرطه ان يكون في الاصل فلا تنضره الغلبة فلذلك صرف أربع في مررت بنسوة أربع وامتنع اسود وأرقم للحية وأدهم للقبدة * وضعف منع افعى للحية وأجدل للصقر وأخيل للطائر * التأنيث بالتاء شرطه العلية

نكرة غير مضاف ان يكون مفردا مقرونا بمن فيقال مررت برجل افضل منك وبامرأة افضل منك وبنساء افضل منك وآخر نكرة غير مضاف فكان قياسه ان يقال مررت بنساء اخر منك فعدل عن صيغة افعل الى صيغة فعل وهذا عدل محقق من صيغة الى صيغة يرتفع معه اعتراض الفارسي من اصله * واما جمع فتحقيق العدل فيه انه جاء جمعا لجمعا وجمعا مؤنث اجمع وقياس فعلاء افعل ان يجمع على فعل فكان قياس جمع ان يكون جمعا فعلا عن صيغة فعل الى صيغة فعل * وقد اعترض الفارسي ايضا على ذلك وقال قياس فعلاء افعل في الالوان والعيوب الممتنع جمع مذكروه بالواو والنون ان يجمع على فعل فاما ما جمع مذكروه بالواو والنون فليس قياسه ان يجمع على فعل وقد جمع مذكر هذا بالواو والنون فليس من باب فعلاء افضل المذكور لانك تقول في مذكروه اجمعون ولا تقول في مذكر اجر احرون فدل على انه من غير باب واذ اثبت انه من غير باب لم يكن جمع معدولا عن جمع اذ لم يثبت العدل الالباء على انه من باب جر احر وقد بطل كونه من باب جر احر * هذا معنى اعتراض الفارسي وجعل القائل به مخطئا و اشار الى ان الاولى ان يقال انه معدول عن جماعي لانه فعلاء الذي ليس بصفة قياسه ان يجمع على فعلى وقبل فيه فعل فهو عدل محقق قوله او تقديرا كهمر) انما جعل هذا من باب التقدير لانه ليس له قياس يستدل به على عدله ولو لم تمنع العرب صرفه لم يحكم فيه بعدل ولكنهم لما منعوه الصرف وقد علم انه لا يمنع الالطين ولم يكن فيه ظاهرا الا العلية حكم بتقدير العدل فيه لا مكانه لانه لو لم يقدر للزم منه خرم قاعدة معلومة من كلامهم فهذا هو الوجه الذي اوجب التقدير ولذلك لم يقدر عدل في مثل اددعلا لما ورد في كلامهم مصروفا قوله وباب قطام في تميم) لان تيمما يعربون هذا الباب ويمنعونه الصرف فيقولون جاءت قطام ورأيت قطام ومررت بقطام ووافقوا المجازيين في نحو حضار فوجب الحكم بالعدل في الباب تقديرا اذ لا قياس يؤدي الى ان يكون معدولا عن صيغة اخرى الا ما ذكرناه من الحكم بالبناء * ثم قال (لوصف شرطه ان يكون في الاصل الى آخره) شرط الوصفية ان يكون الاسم صفة في الاصل فلو قدر غلبته في الاسمية وزوال الوصفية عنه لم ينضر فهذا معنى قوله فلا تنضر الغلبة وتحقيقه منهم صرف اسود وارقم وأدهم وان خرجت عن الوصفية بالغلبة لان اصل وضعها للصفة بدليل استعمالهم اياها صفات فلو قدر استعمال اسم صفة وليس في الاصل صفة لم تعتبر الوصفية بدليل صرفهم أربع في مررت بنسوة أربع فانه صفة لنسوة وهو على زنة الفعل الان وصفية ليست في الاصل لانها من اسماء الاعداد وهي تغير الصفة في الاصل * وانما ضعف منع افعى واجدل واخيل لانه لم يتحقق فيه وصفية اصلية وليس فيه الا وزن الفعل فضعف منع الصرف لذلك * وانما منعه الصرف ناس من العرب لسا رأوا من قوة الاشتقاق في اجدل لانه من الجدل وهو القوة وهو الصقر * واخيل من الخيلان وهو طائر ذو خيلان وهو اما افعى للحية فكانهم توهموا معنى الخيل فظنوا جرى ذلك في الاصل بجرى الصفات وهذا معنى كلام سيويه * ثم قال (التأنيث بالتاء شرطه العلية) والذي يدل عليه صرفهم قائمة في مررت بامرأة قائمة ولو لم يكن كذلك لوجب منع الصرف لان فيه التأنيث والصفة وانما اشترطت العلية لان التاء في غيره غير لازمة لانك تقول مررت برجل قائم وبامرأة قائمة فبجدها تنزع عن الاسم وتثبت ويبقى الاسم

ويجوز صرفه للضرورة او التناسب مثل سلاسل واغلا لا * وما يقوم مقامهما الجمع والفا التأنيث * فالعدل خروجه عن صيغته الاصلية تحقيقا كثلاث ومثلث وآخر

قوله ويجوز صرفه للضرورة او التناسب (اما الضرورة فلانها تجب زرد الشيء الى أصله واصل الاسماء الصرف وقوله او التناسب في قوله تعالى سلاسل واغلا لا وسعيرا وقوله قواريرا الاولى فاما سلاسل فلانه لما انضم الى الاسم اسماء منصرفة حسن ان يردبها الى أصله مراعاة للتناسب * واما قوله قواريرا ونحوه فلانه رأس آية ورؤس الآي في اخواتها بالالف فحسن صرفه لوقوف عليه بالالف فتناسب رؤس الآي * وما يقوله بعضهم من ان صرف مثل ذلك لكونه الاصل اشارة الى تجويز الامرين فيه باطل لامتناع جواز مثل جاء ابراهيم واحد في السعة اجاءا منهم ثبت ان الوجه ما ذكرناه من قصد التناسب * ثم قال (وما يقوم مقامهما الجمع والفا التأنيث) يعني المقصورة والمدودة وانما قام الجمع مقام عشرين لانه صيغة منتهى المجموع فكأنه جعان * وانما قامت كل واحدة من ألفي التأنيث مقام عشرين لانه اسم لزوما لا ينفك عن بحال فجعل لزومهما كالتأنيث ثان فصار كأنه تأنيثان قوله فالعدل الى آخره) العدل معناه ان تعدل عن صيغة الى صيغة اخرى * وذلك على ضربين احدهما ان يتحقق بالنظر اليه في نفسه بدليل يدل عليه والآخر ان يكون غير متحقق وانما صير اليه للضرورة كونه وقع غير منصرف * فالاول منه ثلاث ومثلث وبيان تحقيق العدل فيه ان معنى ثلاث ومثلث في قولك جاء القوم ثلاث وجاء القوم مثلث اى جاء القوم ثلاثة ثلاثة ثلاثة هو الاصل * وبيان انه هو الاصل ان اسماء العدد المستعملة هي من واحد الى عشرة وهو احدها والآخر هو ان معناه الحصر في تقسيم من هو له على الصيغة المشتقة هي منها واصل ذلك في كلام العرب ان يكرر الاسم المراد تقسيم الاشياء عليه فيقال جاء القوم رجلا رجلا ورجلين رجلين وجاعة جاعة فلما وردت ثلاث غير مكررة علم انه فرع عن مكرر وذلك المكرر انما هو ثلاثة ويقال أحاد وموحدو ثناء ومثنى وثلاث ومثلث ورباع ومربع * وهل يقال فيما عداها الى العشرة عشرا ومعهرا ولا يقال فيه خلاف اصحهما انه لم يثبت وقد نص البخاري في صحيحه على ذلك * واما آخر فقيه عدل محقق وصفة فلذلك امتنع من الصرف قال الله تعالى فعدة من أيام اخر وتحقيق العدل فيه انه جمع لاخرى وأخرى تأنيث آخر وآخر افعل التفضيل وهذا الباب قياسه ان لا يستعمل اذا قطع عن الاضافة ومن الابل بالالف واللام كقولك جاني الافضل والفضلي والفضل ولو قلت افضل وفضلي وفضل لم يحز فاذا استعمل آخر من غير اضافة وغير من قياسه ان يستعمل بالالف واللام فاذا استعمل بغير الف واللام فقد عدل به عن صيغته الاصلية تحقيقا اخذا من هذا الاستقراء المعلوم * وقد اورد الفارسي اعتراضا على قول الصويين في ذلك فقال لو صح ان يكون معدولا عما فيه الالف واللام اوجب ان يكون معرفة لان كل معدول عن معرفة فانما يقصده قصد تلك المعرفة فيجب ان يكون معرفة ولما ثبت كونه نكرة بالاجماع بطل ان يكون معدولا عما فيه الف واللام وجهه قادحا ولم يذ كر له جوابا * والجواب عن ذلك انه يصح ان يقال انه معدول عن الصيغة التي هي قياسه ولا يلزم ان يكون معرفة وما ذكره ابو علي من المعدولات انما كان معرفة بقصد ارادة الالف واللام فيها كما في أمس ولذلك بنى ابو بقصد كونه علما كما في مهر ولذلك اعرب ومنع من الصرف واذا كان كذلك فلا يصح ان يكون آخر متضمنا معنى اللام لانه معرب ولا هلا لكونه صفة والصفة تضاد العلمية فثبت انه يجب ان يكون آخر غير معرفة وان كان معدولا عما فيه الالف واللام لبطلان تقدير التعريف فيه * ويمكن ان يقال ان قياس باب افعل التفضيل اذا جرى

التقدير فيما تذكر كصاو غلامى مطلقا او استقل كقاض رفا وجرا ونحو مسلمى رفا * واللفظى فيما عداه * غير المنصرف مافيه علتان من تسع او واحدة منها تقوم مقامهما وهى * عدل ووصف وتأنيث ومعرفة * ومجزة * ثم جمع ثم كيب * والنون زائدة من قبلها ألف * ووزن فعل وهذا القول قريب * مثل عمر واجر وطلحة وزينب وابراهيم ومساجد ومعدي كرب وعمران واحد * وحكمه أن لا كسر ولا تنوين

معناه * معنى المثني ووضع ووضع اجزى مجزأ * ثم قال (التقدير فيما تذكر كصاو غلامى مطلقا) فباب عصا قيامه ان يعرب بالحركات لانه اسم مفرد ولكنه لما كان آخره الفاعل قبوله الحركات لان الالف لا تكون الا ساكنة فوجب اعرابه تقديرا في جميع وجوهه * واما باب غلامى فهو كل اسم كان قبل ياء الاضافة معربا بالحركات ولكنهم لما اوجبوا ان تكون حركة ما قبل ياء المتكلم كسرة لتناسيها تعذر اعرابه بالحركات اما في حال الرفع والنصب فليضا دلتها للكسرة * واما الجر فليضا دته مثله اذ الكسرة تان لا يجتمعان على حرف واحد * وقد زعم بعضهم ان باب غلامى مبنى وهو وهم لان الاضافة الى المضمير لا توجب بناء بدليل غلامك وغلامه فلا وجه لجمعه مبني مع صحة كونه معربا * ثم قال (او استقل كقاض رفا وجرا) لان باب قاض وهو ما كان آخره ياء قبلها كسرة لو اعرب بالضمة في الرفع لفظا والكسرة في الخفض لفظا لقليل جاء في قاضى ومررت بقاضى وذلك مستقل مدرك بالضرورة فحذفوا الضمة والكسرة فاجتمع ساكنان التنوين والياء فحذفت الياء لالتقاء الساكنين فان لم يكن تنوين ثبتت الياء ساكنة كقوله هذا القاضى ومررت بالقاضى فاذا صرت الى النصب اعربته بالفتحة لفظا كقوله رأيت قاضيا خلفه الفتحة على الياء بخلاف الضمة والكسرة فلذلك انقسم أمره فأعرب في الرفع والجر تقديرا وفي النصب لفظا * ثم قال ونحو مسلمى رفا) وهو كل جمع مذكر سالم اضيفته الى ياء المتكلم فأصله في الرفع مسلموى فاجتمعت الواو والياء وسبقت احدهما بالسكون فوجب قلب الواو ياء وادغامها في ياء المتكلم فصار مسلمى فعلم انه عدل عن الواو التى كانت علامة الرفع لاجل الاستقلال لهما مع الياء كما عدل عن رفع قاض بالضمة لاجل الاستقلال فوجب ان نحكم عليه في حال الرفع بالاعراب تقديرا * واما في حال النصب والجر فياء الاعراب فيه ثابتة على حالها تقول رأيت مسلمى ومررت بمسلمى فوجب ان نحكم باعرابه لفظا فيهما لان لفظ الاعراب على حاله لم يتغير بالاضافة الا بالادغام والادغام لا يخرج الحرف من حقيقته وسكونه فلذلك حكم عليه في حال الرفع بالاعراب التقديرى وفي حال النصب والجر بالاعراب اللفظى فاذا انحصرتك مأعرب تقديرا على الوجهين المذكورين من عموم وخصوص فاسوى ذلك معرب لفظا وهو معنى قوله واللفظى فيما عداه يعنى فيما عداه المعرب تقديرا * ثم قال (غير المنصرف مافيه علتان من تسع او واحدة منها تقوم مقامهما) وهى التسع المذكورة في البيتين * وحكم غير المنصرف ان لا يدخله كسر ولا تنوين لشبهه بالفعل وشبهه به لكونه فرعا من جهتين لان العلل كلها فرعية * فالعدل فرع عن المعدول عنه والوصف فرع عن الموصوف والتأنيث فرع عن التذكير والتعريف فرع عن التكبير والجمعة فرع عن العربية لانهما دخيلة في كلامهم والجمع فرع عن الافراد والتركيب كذلك والالف والنون الزائدتان فرع الزيد عليه ووزن الفعل فرع على وزن الاسم واذا ثبت انها فروع وحصل في الاسم اثنان منها صار الاسم بهما فرعا من جهتين فيشبه الفعل الذى هو فرع على الاسم من جهتين * احدهما ان الاسم مستغن عنه وهو غير مستغن وما كان مستغنيا فهو اصل * والثاني ان الفعل مشتق من الاسم على المذهب الصحيح والمشتق فرع عن المشتق منه فلما اشبه الفعل قطع عماليس في الفعل وهو الجر والتنوين

❖ جمع المذكر السالم وأولو وعشرون واخواتها بالواو والياء ❖

لمفردين بالاصالة ❖ ثم قال (جمع المذكر السالم وأولو وعشرون واخواتها بالواو) في الرفع والياء في النصب والجر ❖ واهمل النحويون ذكر اولى في هذا الموضع ولا يصح دخوله في الجمع المذكر السالم لان حقيقة الجمع نبوت مفرد تلحق آخره يا او او ونون وليس اولو كذلك وانما هو اسم موضوع بالاصالة للجماعة بمعنى اصحاب وذوى واما اسقاط ذوو في قولك ذوو مال فلدخوله في جمع المذكر السالم لانك تقول في المفرد ذو مال وفي الجمع ذوو مال ❖ واهملوا ايضا عشرون واخواتها وتقريره كتقرير او او ولا يفيدهم وضع ثلاثه واربعة لان ثلاثين ليس جمعاً لثلاثة وكذلك البواقي ❖ وعشرون واخواتها ليس جمعاً فيندرج في قولنا الجمع المذكر السالم اذ لم يرد جمع عشر في عشرون ولا ثلاث في ثلاثون وانما هو اسم موضوع لهذا العدد الخصوص بخلاف سنون وأرضون فانه وان لم يكن جارياً على القياس فانه من باب الجمع المذكر السالم فقد اندرج فيه وان كان خارجاً عن القياس ❖ واصل ما عرب ان يعرب بالحركات لانها اخف من الحروف فوجب ان لا يعدل عنها الا لفرض * واصل ما عرب بالرفع ان يكون بالضمة فيما عرب بالحركات وبالواو فيما عرب بالحروف وكذلك النصب باعتبار الفتحة والالف والجر باعتبار الكسرة والياء فليطلب لما عدله من ذلك علة * فاما المفرد المنصرف والجمع المكسر المنصرف فجار على القياس المذكور * واما جمع المؤنث السالم فانه جرى على القياس في الرفع والجر ولم يجر على القياس في النصب بل حمل النصب على الجر وعلمته ان جمع المذكر السالم حل فيه النصب على الجر كاسيأتى تعليله فهذا اجدر ان يحمل لثلاث يكون للمؤنث على المذكور مزية ❖ واما غير المنصرف فجرى على القياس في الرفع والنصب وخولف به في الجر فحمل على النصب وعلمته انه اشبه الفعل لما فيه من العلتين الفريتين على ماسيأتى فقطع عن لفظ الجر الذي لا مدخل له فيما شبه به ❖ واما اخوك واخواته والثنى والمجموع فأعربت بالحروف وخولف فيها عن الحركات لانها لما تكثرت وأواخرها حروف تقبل ان تكون اعراباً جعل اعرابها بالحروف * اما تكثر الثنى والمجموع فواضح * واما تكثر اخوك واخواته فلانه لما كان معناه متوقفاً على الاضافة لانها كلها امور نسبية جعل المضاف والمضاف اليه كالثنى الواحد مع كثرتها في الكلام فاما اخوك واخواته فجرى في اعرابه بالحروف على القياس الواو للرفع والالف للنصب والياء للجر ❖ واما الثنى والمجموع فخولف بهما في بعض ذلك فالثنى خولف به في الرفع والنصب والمجموع خولف به في النصب خاصة وعلة ذلك انهما لو جريا على القياس لوجب ان يقال في الثنية ضاربان في النصب وفي الجمع ضاربان ولوقبل ذلك لادى الى اللبس بينهما عند الاضافة لانك كنت تقول رأيت ضارباً زيد فيهما جيمافلاً ادى الى اللبس رفض الاعراب بما جاء اللبس منه وهو الالف في النصب فأسقطت فيهما وحل النصب على اخيه الجر لما ثبت بينهما في غير هذا الباب من المقاربة ❖ ثم لما كانت الالف اخف الحروف وقد سقطت عن النصب قصد الى جعلها بدلاً عما هي اخف منه فجعلت بدلاً عن الواو في الثنى لانه السابق على الجمع فكان أولى بها من الجمع وجعلت في الرفع دون الجر لانه قد ثبت حمل النصب على الجر في الياء التي هي كالكسرة فلم يبق الا التعويض عن الرفع الذي هو بالواو لان الرفع اسبق الاعراب واقواه فكان أولى بهذا الاخف فثبت بذلك تعليل اعراب الثنى بالالف في الرفع والياء في النصب والجر واهملوا في المجموع بالواو في الرفع والياء في النصب والجر ❖ واما كلا فاما عرب بالحروف لكونه وافق الثنى في المعنى وشرطه اضافته الى مضمراً لئلا كد فيه امر الثنية لفظاً ومعنى فلما كدت اجري مجراه ❖ واما اثنان فلما كان

والاعراب ما اختلف آخره به ليدل على المعاني المعنوية عليه . وانواعه رفع ونصب وجرفا لرفع علم الفاعلية والنصب علم المفعولية والجرف علم الاضافة * والعامل ما به يتقوم المعنى المقضى للاعراب * فالفرد المنصرف والجمع المكسر المنصرف بالضممة رفعاً والفتحة نصباً والكسرة جراً * جمع المؤنث السالم بالضممة والكسرة * غير المنصرف بالضممة والفتحة * أبوك وأخوك وجوك وهنوك وفوك وذو مال مضافة الى غير ياء المتكلم بالواو والالف والياء * المثني وكلام مضاف الى مضمرواثنان بالالف والياء

التقدير فعمل ان ما سواه لفظي قوله والاعراب ما اختلف آخره به (هذا اولى من حد الاعراب باختلاف الاخر فانه ان عني باختلاف الاخر ما اردناه فهذه العبارة اسد لا يهام تلك وان عني غيره فهو امر لا يتحقق اذ نحن نقطع بأن المتكلم اذا قال جاء زيد وضربت زيداً ومررت بزيدانه ليس في آخر زيد الاضم اوقع او كسر لامر آخر يسمى اختلافاً ثم وان سلم ان ثمة امراً زائداً فلا بد وان تكون فاشاعن متعدد من الضم والفتح والكسر فاذا نشأ عن متعدد بطل تقسيمه الى ثلاثة . اذ لا يعقل الاختلاف بمد تسليم كونه امراً زائداً عن كل واحد من الثلاثة على انفراده وايضا فانه يؤدي الى ان يكون كل اسم في اول تركيبه غير معرب والذي يدل على انه عند المحققين كذلك وان وقع في بعض عبارات المتأخرين ما يشعر بخلافه انهم متفقون على ان انواعه رفع ونصب وجرف وان الرفع ونصب والجرف اسماء للضممة والفتحة والكسرة في قولك جاء زيد وضربت زيداً ومررت بزيد وهذا عين ما قصدناه قوله ليدل على المعاني المعنوية عليه) تنبيه على علة وضع الاعراب في الاسماء لان الاسماء تطرأ عليها معان مختلفة بالتركيب فلو غيروا الصيغة ادى الى كثرتها ولو بقوها من غير تغيير اصلا ادى الى التباس معانيها فبقوا الصيغة على حالها وغيروا اواخرها فحصل بقاء الصيغة مفردة وانتفى التباس ما حصل من التغيير على اواخرها وهو من حكمة كلام العرب ووضعوا الرفع للفاعلية والنصب للمفعولية والجرف للاضافة قوله والعامل ما به يتقوم المعنى المقضى) فسر العامل ههنا لانه تضمنه قوله وبخلاف آخره لاختلاف العامل والعامل هو الذي يتقوم به المعنى المقضى للاعراب وقد علمنا ان المقضى للاعراب الفاعلية والمفعولية والاضافة خيفة التباسها ولا يتقوم كل واحد منها الا بأمر ينضم اليه في التركيب فذلك الامر الذي يستقبله ذلك المعنى هو الذي يسمى عاملاً ومثاله انك اذا قلت قام زيد فالمقضى للرفع الفاعلية ولم يتقوم الفاعلية في زيد الا بتمام المسند اليه لانك لو قطعت النظر عنه لم تفهم الفاعلية فقام هو العامل وان وقع اختلاف في العامل في بعض الصور فليس اختلافاً في هذه القاعدة وانما هو اختلاف فيما يتحقق به المعنى المقضى * ثم قال (فالفرد المنصرف الى آخره) لما كان الاعراب امراً يطرأ على الاخر على ما تقدم وانواعه رفع ونصب وجرف وكان الرفع بأمر متعددة والنصب كذلك والجرف كذلك احتجج الى تقسيم الاسماء ليعرف ما يستحقه كل واحد من الرفع والنصب والجرف فقسمت باعتبار مواضعها في ذلك * فالفرد المنصرف والجمع المكسر المنصرف بالضممة في الرفع والفتحة في النصب والكسرة في الجرف * واراد بالفرد ما ليس بشئ ولا جمع واراد بالجمع المكسر ما ليس بجمع مصحح واراد بالمنصرف ما عدا غير المنصرف على ما سيأتي بيانه * ثم قال (جمع المؤنث السالم بالضممة والكسرة) ونعني بجمع المؤنث السالم ما لحق آخره الفاء والواو للجمع قوله غير المنصرف بالضممة في الرفع والفتحة في النصب الجرف قوله أبوك وأخوك وجوك وهنوك وفوك وذو مال مضافة الى غير ياء المتكلم بالواو في الرفع والالف في النصب والياء في الجرف قوله المثني وكلام مضاف الى مضمرواثنان بالالف في الرفع والياء في النصب والجرف * واهمل النحويون ذكر اثنين في هذا الموضع وهو وهم لانه لا يصح دخوله في قولهم المثني اذ ليس بمثنى لان المثني كل اسم كان لفردا لحق بآخره الفاء والياء ونون وليس اثنان كذلك لان قولك اثنان ليس بشئ وانما اثنان اسم موضوع

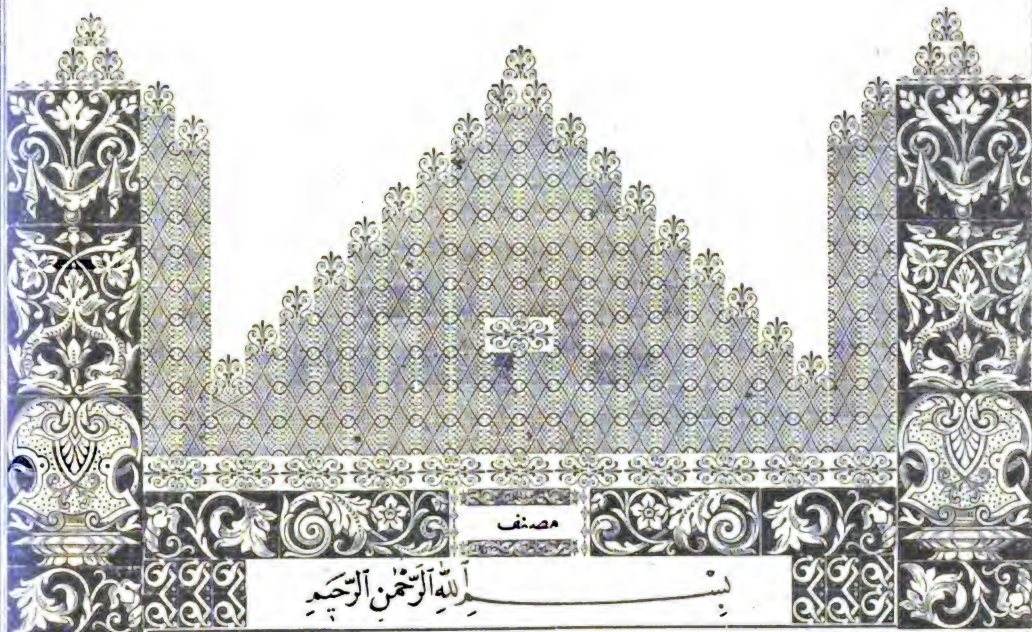
ومن خواصه دخول اللام والجر والتنوين والاسناد اليه والاضافة وهو معرب
ومبنى * فالمعرب المركب الذي لم يشبه مبنى الاصل وحكمه ان يختلف آخره
باختلاف العوامل لفظا او تقديرا *

الزمان عارض واصل وضعها للدلالة على الزمان ولكنها لما اخرجت الى معنى الانشاء
وجب قطعها عن الزمان * ومثاله اذا قلت بعث قاصدا الى معنى الانشاء فانه يجرد عن معنى
الزمان لعروض ذلك فيه ومع ذلك فلا يخرج عن كونه فعلا واذا ثبت ذلك في كلامهم في غير
هذا الباب ثبت مثله فيه ولذلك حكم النحويون فيما يمكن فيه النقل من هذه الافعال بالنقل فحكموا بان نم
منقول عن نم وبئس منقول عن بئس وحبذا منقول عن قولك حب الشيء * وحب اذا صار محبوا بكل ذلك
ليكون تجريده عن الزمان عارضا فيه فيدخل تحت حد الفعل ويخرج عن حد الاسم ولم يمكن ذلك في معنى
فحكم بان اصل وضعها الزمان ولكنهم التزموا فيها الانشاء فوجب تجريدها عن معنى الزمان لهذا الغرض
لفصل من ذلك انها غير داخلية في هذا الحد وان تجردت عن الزمان لعروض التجرد كاذكرناه في ضارب
على العكس لان عروض تجريده الزمان كمعرض حصول الزمان قوله ومن خواصه دخول اللام
لتعريف نحو الرجل والغلام * وانما اختص الاسم بذلك لان التعريف مهما حصل يجعل المحكوم عليه
معينا عند المخاطب والافعال لا تقع محكوما عليها فلم يحتاج الى تعريف اولان الافعال لا تقع الا محكوما
بها والاحكام لا تصح ان تكون الانكرات في المعنى فلم تقبل تعريفا * وانما اختص بالجر ايضا لان الجر
وضع علما للمضاف اليه والافعال لا تقع مضافا اليها فلم يصح دخول الجر فيها وانما تقع الافعال مضافا
اليها لان المضاف اليه في المعنى محكوم عليه والافعال لا تقع محكوما عليها * اولان وضع المضاف اليه
الاهم تعريف المضاف ووضع الافعال على التنكير فلم تقبل الاضافة اليها * وانما اختص الاسم بالتنوين
ونعني به تنوين التثنية والتنكير لا تنوين التزم فان ذلك لا اختصاص له بالاسم لان التثنية لا معنى له في الفعل
لان مضافه كون الاسم لم يشبه الفعل فلم يصح وضعه في الفعل ولا يصح فيه تنوين التنكير لان وضعه على
التنكير فلم يحتاج الى تنوين التنكير * وانما اختص الاسم بالاضافة لانه يقبل التعريف والافعال لا تقبل
التعريف فلم يصح دخول الاضافة فيها * ثم قاله (وهو معرب ومبنى فالمعرب المركب الذي لم يشبه مبنى
الاصل) فقوله المركب يشمل المعرب وغيره من نحو قولك قام هؤلاء فان هذا مركب غير معرب فلا بد
من الاحتراز منه ومن امثاله قوله الذي لم يشبه مبنى الاصل (يخرج امثال هذه المبنيات وان كانت مركبة
ونعني بمبنى الاصل الحروف وفضل الامر والفعل الماضي على ما سياتي في باب البناء ولم يستغن في حد المعرب
بقوله الذي لم يشبه مبنى الاصل لانه لو اقتصر على ذلك لدخل فيه نحو قولهم ا ب ت ث و واحد واثنان
وثلاثة واسماء الاصوات فانها كلها لم تشبه مبنى الاصل وهي مبنية باتفاق لان البناء قد يكون لاتفا سبب
الاعراب وقد يكون لعروض مانع فتعرض في حد المعرب لوجود سبب الاعراب بقوله المركب ولا تنفاه
المانع بقوله الذي لم يشبه مبنى الاصل * وهذا أولى من حد المعرب بأنه الذي يختلف آخره باختلاف العوامل
فانه وان كان كذلك الا انه حد الشيء بما هو اكثر التباسا منه وذلك ان الغرض من تعريف المعرب ليعرف
كونه يختلف آخره فلا يليق ان يحد بالشيء الذي الغرض من معرفته معرفته وما هو الا كمن يحد الفاعل
بأنه المرفوع بالفعل فان الغرض من حد الفاعل ان يعرف ليرفع فلا يليق حده بالرفع ثم * قاله (وحكمه ان يختلف
آخره باختلاف العوامل لفظا او تقديرا) فقوله لفظا وتقديرا تقسيم للاختلاف وسيأتي بيان مواضع

* الاسم مادل على معنى في نفسه غير مقترن بأحد الأزمنة الثلاثة

والحرف فلا يستقيم منهما كلام أصلا أما لعدم المسند وأما لعدم المسند إليه لكون الحرف غير صالح لأحدهما والفعل والفعل لا يستقيم منهما كلام لعدم ما يصلح أن يكون مسندا إليه إذ كل واحد منهما لا يصلح لذلك والفعل والحرف أبعد والحرف مع الحرف أبعد وإذا بطأت الأربعة لم يبق الاقسامان فثبت صحة قوله ولا يتأتى الا في اسمين أو في فعل واسم * قال * الاسم مادل على معنى في نفسه إلى آخره قوله مادل على معنى (بمعنى) يشمل الكلم كلها وقوله في نفسه يخرج الحرف وقوله غير مقترن يخرج الفعل * وقوله بأحد الأزمنة الثلاثة ولم يقتصر على قوله غير مقترن احتراز من الغبوق والصبح لانه لو اقتصر على قوله غير مقترن خرج عن الحد وهو منه لانه من قبيل الاسماء وهو دال على معنى في نفسه ولكنه مقترن بزمان فلو اقتصر على غير مقترن لخرج لان الصبح يدل على شرب في أول النهار والغبوق يدل على شرب في آخره * وكذلك ما شبههما من الاسماء فقيده بأحد الأزمنة الثلاثة ليبقى غير مخرج لانه وإن اقترن فليس مقترنا بأحد الأزمنة الثلاثة التي هي الماضي والحاضر والمستقبل فاذن لا يخرج المقترون أحدهما وهو غير مقترن بأحدهما فلا يخرج فبقي الحد سالما * وقد أورد على هذا الحد الفعل المضارع من نحو يقوم ويقعد فانه يدل على معنى في نفسه غير مقترن بأحد الأزمنة الثلاثة معينا لكون وضعه مشتركا فيهما على المذهب الصحيح وإذا كان الغبوق والصبح داخلا في الحد لكونه لا يختص بأحد الأزمنة الثلاثة معينا فكذلك ينبغي أن يدخل هذا في الحد لكونه لا يدل على أحد الأزمنة الثلاثة معينا وإذا دخل في الحد بطل كونه حيدا لدخول ما ليس من المحدود فيه * والجواب عن ذلك بعد تسليم كونه مشتركا انه مقترن بأحد الأزمنة الثلاثة على التحقيق باعتبار الوضع فان الواضع لم يضع الفعل المضارع الا دالا على أحد الأزمنة الثلاثة أبدا واللبس أنما حصل عند السامع لكون اللفظ يطلق على أحدهما تارة وعلى الآخر أخرى لانه غير موضوع لأحدهما بخلاف الغبوق والصبح فانه لم يوضع قط دالا على أحد الأزمنة لظهور ولا باشتراك فثبت انه ليس في الدلالة على أحد الأزمنة كدلالة يقوم ويقعد فوجب دخول باب الغبوق والصبح وخروج باب المضارع * وأشكل من هذا الاعتراض اسم الفاعل في مثل قولك زيد ضارب عمرا فانه مفهوم منه الدلالة على أحد الأزمنة وإن كانت دلالة مشتركة فليصح خروج ضارب عن الحد لانه دال على أحد الأزمنة وإن كانت دلالة مشتركة * والجواب عن ذلك ان ضارب بموضوع لمعنى من غير زمان في اصل وضعه وانما عرضت فيه دلالة الزمان في بعض مواقفه بدليل قولك زيد ضارب ولا دلالة بضارب على زمن البسة ولو كان موضوعا للزمان لم ينفك عنه كما لم ينفك الفعل عن الدلالة على الزمان لما كان في اصل وضعه دالا على الزمان فاذا ثبت ان وضعه في الاصل لمعنى من غير زمان فقد دخل في حد الاسم فلا اثر لما عرض فيه على غير القياس * الا ترى ان قولك ان قام زيد قت محكوم عليه بكونه فعلا ماضيا لما كان ذلك وضعه في الاصل وان كان المعنى في هذا المحل الاستقبال وذلك عارض فيه بقرينة دخول الشرط * وكذلك قولك لم يضرب على العكس فقد ثبت ان ضاربا داخل في حد الاسم وان صححت فيه دلالة على الزمان فعارضة * وأشكل من ذلك عسى ونعم وبئس وفعلا اتعجب وحيدا فانه تادل على معنى في نفسه غير مقترن بأحد الأزمنة ومع ذلك فانه أفعال وهي داخله تحت هذا الحد فقد دخل في الحد ما ليس منه * والجواب عن هذا ان تجريدها عن معنى

الكلمة لفظ وضع لمعنى مفرد وهى اسم وفعل وحرف لأنها اما أن تدل على معنى فى نفسها اولا والثانى الحرف والاول اما أن يقترن بأحد الازمنة الثلاثة اولا الثانى الاسم والاول الفعل فقد علم بذلك حد كل واحد منها * الكلام ما تضمن كلمتين بالاسناد ولا يتأتى ذلك الا فى اسمين أو فى فعل واسم

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم رب يسر وأعن يا كريم ﴾

قال الشيخ الامام العالم الفاضل المقرئ الاصولى النحوى اللغوى جلال الدين

ابو عمرو عثمان بن عمر المالكي المعروف بابن الحاجب

الحمد لله رب العالمين وصلى الله على خير خلقه محمد وآله اجمعين * الكلمة لفظ لمعنى مفرد قوله لفظ (بشمل الكلمة وغيرها لانه لما تلفظ به سواء وضع لمعنى اولا قوله وضع لمعنى) تخرج عنه المهملات لانها لم توضع لمعنى وقوله مفرد احتراز من مثل قام زيد وشبهه فانه لفظ وضع لمعنى ولكنه مركب وهونسبة القيام الى زيد فلولا اخراجه لدخل الكلام فى حد الكلمة وهما حقيقتان مختلفتان قوله وهى اسم وفعل وحرف (يعنى ان انواعها ثلاثة والدليل على انحصار ذلك انها اما أن تدل على معنى فى نفسه اولا الثانى الحرف والاول وهو ما يدل على معنى فى نفسه اما أن يقترن بأحد الازمنة الثلاثة اولا فان لم يقترن فهو الاسم وان اقترن فهو الفعل فقد علم بهذا الحصر ان انواعها لا تخرج عن ثلاثة وقد علم بذلك حد كل واحد منها لان الاقسام الصحيحة انما تنفصل باعتبار ما تتميز به عن اخواتها وذلك يصلح ان يكون فصلا لها قوله الكلام ما تضمن كلمتين بالاسناد (فانضمن كلمتين يشمل الكلام وغيره لان قولك غلام زيد وفى الدار كنان وليس كلاما وقوله بالاسناد ليخرج ما ليس بكلام ونعنى بالاسناد نسبة احدى الجزئين الى الاخر لافادة المخاطب قوله ولا يتأتى ذلك الا فى اسمين او فى فعل واسم لان وضع الاسم ليسند ويسند اليه ووضع الفعل ليسند ولا يسند اليه ووضع الحرف لمعنى فى غيره لا يسند ولا يسند اليه وغيره والتركيب العقلى لا يزيد على ستة اسم واسم واسم وفعل واسم وحرف وفعل وفعل وفعل وحرف وحرف وحرف فأربعة منها لا يتأتى ان تكون كلاما فلم يبق الاثان اسمان واسم وفعل فاما الاسم

(والحرف)

شرح الكافي عن علي بن ابي طالب

كافية ذوى الارباب

في معرفة كلام العرب

كتاب شرح المقدمة الكافية في علم الارباب مما وضعه مؤلفها الشيخ العالم المحقق الجبر
المدقق ملخص المشكلات وكاشف المضلات المبرز على الاقران المحرز لقصب
السبق في علوم اللسان امام النخبة المحققين وعمدة المقرئين والاصوليين
ذى القول المرتضى المجلى بتأليف الكافيتين والمنتهى ابو عمرو
عثمان بن عمر بن ابي بكر المعروف بابن الحاجب
حامله الله بما هو اهله
ونعم ما قبل في حقها

ما ابصرت عين بمنزل الكافية * مجموعة تدرى المآرب شافية
يا طالباً للنحو ازم حفظها * واعلم بقينا انها لك كافية

معارف نظارت جليله سنك (١٦) ربيع الاول (١٣١١) و (١٤) تشرين اول
(١٣٠٩) تاريخ و (٤٨٥) نومرولى رخصتنامه سيله
مطبعة عامر ده طبع اولت نشر

ناشرى

مصحح كتيب مطبعة عامر عثمان علمى قهصار

شرح لطيف علقه من شرح المصنف لهذه المنظومة ومن غيرها من شروح الكافية وفرغ من تعليقه في شعبان سنة اثنين وعشرين وسبعمائة * ومن شروح الكافية شرح محمود بن محمد بن علي بن محمود الاراني الساكناني وهو شرح مختصر بالقول كالم توسط * ومغرب الكافية لمحمد بن ادريس بن الياس المرعشي اوله * الحمد لله القديم الباري الخ * ومن شروحها شرح الامام تاج الدين ابي محمد علي بن عبدالله بن ابي الحسن الاردبيلي ثم التبريزي نزيل القاهرة المتوفى في رمضان سنة ست واربعين وسبعمائة وهو شرح كبير كشرح الرضوي اوله * الحمد لله جدا يوافي نعمه وبكافي مزبده الخ وفرغ من تسويده ثلاث بقين من محرم سنة اثنين واربعين وسبعمائة * ومنها شرح مختصر اوله * اول ما بيني عليه اساس الكلام الخ قال مصنفه كنت قد كتبت على حدوده وضوابطه بدائع تحقيقات وأوردت على بعض مسأله لطائف تدقيقات فلما اطلعوا على حقايقه طفقوا يلحون على يدراع الاقتراح ان انظم تلك القلائد فأجبتهم واهداه لعلاء الدين عطاء الملك على ما ذكره في خطبه * ومنها (غاية التحقيق) لاصفي ابن نصير وهو شرح مزوج اوله الحمد لله الذي انعم علينا بنعمه العظام الخ وهو من تلامذة الهندي ذكره فيه ومدح حاشيته * وقال ان شروح الكافية ليست بوافية الاحواشي استاذنا شهاب الدين احمد بن عمر الدولة أبدي وكثير من الناس اكتفوا بما فهموه من ظاهرها فانه حقق فيها وسماها غاية التحقيق * ومنها شرح الشريف نور الدين علي بن ابراهيم الشيرازي تلميذ الشريف الجرجاني المتوفى بالدينة سنة ثلاث وستين وثمانمائة * ومنها (الهادية الى حل الكافية) لعبدالله بن علي بن محمد المعروف بفلك العلا التبريزي اوله * الحمد لله رب العالمين الخ اكثر فيه من المسائل المتناولة والقواعد المتداولة بتقرير واضح وكلام لا تمح بوجه لا يحتاج معه الطالب الى شرح ولا يتوقف في تصوير مسأله على مثال واهداه الى الوزير الامير حاجي بن محمد الساجي في حدود سنة سبعمائة وهو شرح مزوج مختصر غير ميمز من المتن * وشرح ضوابط الكافية مختصر ومرتب اوله * الحمد لله الذي فضل نوع الانسان الخ * الضوابط الكافية للتعريف في خلاصة النصوص والتصريف * وشرح الكافية فارسي لمحمد امين الهروي اوله * اى از كهات آرايش هر كلام الخ * وشرحها تقي الدين ابراهيم بن حسين بن عبدالله ابن ثابت النحوي الطائي وسماه (الخفة الوافية) وهو شرح بالقول * ومن شروحها شرح الشيخ الامام تاج الدين بن محمود الجهمي الشافعي * ومن شروحها شرح بقال اقول اوله * ان اول ما بيني عليه اساس الكلام الخ للاصفهندي * ومن شروحها شرح حسن راست وهو شرح مزوج كشرح الصفوي * ومن شروحها شرح يعقوب بن احمد بن حاج عوض اوله * الحمد لله الذي اعرب لغة العرب بالقواعد والاصول وهو مزوج اكبر حجما من الجاهي فرغ مؤلفه من تحرير الشرح في ربيع الاول سنة خمس واربعين وثمانمائة * ومن شرحها المسمى (بالاسرار الصافية والخلاصات الشافية في كشف المقدمة الكافية) لاسماعيل بن ابراهيم بن عطية البهراني اوله * الحمد لله الذي خشعت له الاصوات الخ وهو شرح كبير مزوج مزج غير ميمز عن الاصل فرغ من املاؤه في جاذي الاخرة سنة خمس وتسعين وسبعمائة * ومن شروح الكافية شرح الامام ركن الدين الحديشي وهو مثل شرح الرضوي بحنا وجمعا بل اكثر منه اوله * الحمد لله ذي الطول جدا المؤمنين الخ * واعراب الكافية لحاجي بابا الطوسوي * وللمولى كال الدين المعروف بأق قفتان ألفه بالتركي وفرغ منه في ربيع الاول سنة ثمان وعشرين والف (من كشف الظنون) (بصرف جزئي منا) لمصححه

الخ * وله حاشية ايضا على حاشية العصام جردها من خط الشيخ احمد بن قاسم العبادى على نسخه
 قال وبعضها منسوب الى الاستاذ المحقق السيد قطب الدين عيسى الصفوى نزىل الحرم المدنى
 وقبل قال الشيخ عمر بن عبد الوهاب العرضى فى شرح الكافية للجامى * لله در امام طال ماسطعت *
 انوار افضاله من علمه السامى * الفاظه اسكرت اسماعنا طربا * كما * نما الخمر نسقى من صفا الجام * ومثله
 قول ابن الحنبلى * لكافية الاعراب شرح منقح * ذلول المعانى ذواتساب الى الجامى * معانيه نجلى حين
 تتلى كما * هي الخمر تدوشهم من صفا الجام * ومثله قول عبد الله الدنوشى المصرى * لله شرح به
 شرح الصدور لنا * كما * الدر اوزهار اكمام * قد اسكر السمع اذ تتلى مجابه * والسكر لا عزو
 معروف من الجام * ومن شروح الكافية بالترى شرح المولى سودى التوفى
 فى حدود سنة الف ومأخذه من شرح الجامى والهندي وهو مفيد مختصر كاف فى حل مشكلات
 الاعراب ومعرفة تركيبها * وشمس الدين بن القاضى كمال الدين كنب شرحا لخدام الوزير سنان
 باشا وسماه (فتح الفتاح) وهو تاريخ تأليفه * ومن شروحه بالفارسية غير شرح السيد شرح لمعين العيني
 محمد امين الهروى المتوفى سنة * صنفه لعبد الله خان * وعلاء الدين على بن محمد القوشى المتوفى سنة
 * وفى اربابها كتاب مسمى بالافصح لواحد من علماء الدولة المرادية قدم فى اوله تفسير الفاتحة صنفه
 لولد الشيخ احمد بن يوسف السلايى بشارته * وارباب حاجى بابا الطوسى المتوفى سنة * ومن
 شرح الكافية احمد بن الشيخ ابراهيم الحلبي سماء (اوفى الوافية) قال التقطته من كتاب الهدايى الشهامية
 ومن اراد الاطلاع على اربابها فليطلبه من كتابى هذا وحواشيه وان كنتما صاحب الكشف وكواشيه
 قالهما كحلول المعصرات وزينيله ومائة الكبراء وقديله الخ اوله * الحمد لله الذى خلق الانسان الخ
 * ونظم الكافية ابن حسام الدين اسمعيل بن ابراهيم المتوفى سنة ست عشرة والف * ثم شرحها مير مرتضى
 الشيرازى المتوفى سنة * واخصرها القاضى ناصر الدين عبد الله البيضاوى وسماه (الب) وله على
 الكافية شرح وتوفى سنة خمس وثمانين وستمائة * وشرحه يأتى فى اللام * واخصرها المولى فضيل
 ابن على الجمالى وسماه (الوافية فى مختصر الكافية) وتوفى سنة احدى وتسعين وتسعمائة * وكذا برهان الدين
 ابراهيم بن عمر الجعبرى المقرئ المتوفى سنة اثنين وثلاثين وسبعمائة * ومحمد بن الشيخ محمود المغلوى
 الوفاى المتوفى سنة * وناهيك بمن اختصر مثل الكافية * وجمع حضر بن الياس الكمو وكنوى فوائده
 من الكتب النحوية لكشف مشكلات الكافية وضم اليها اجوبة لطيفة لحل معضلاتها وسماه الاسئلة
 القطبية على كتاب ابن الحاجب صاحب النفس القدسية اوله * الحمد لله الذى خصنا بمنح الهداية
 والايمان الخ * ومن شروح الكافية (انحفة الشافية) * ومنها الدرة البيضاء لبعض المتأخرين اوله *
 خير مبتداً تخبر عنه الحروف والاصوات الخ وهو شرح مزوج سهل العبارة * وشرح الكافية ايضا
 اسحق بن محمد بن العميد الملقب بكبير الدهلوى وهو شرح لطيف واضح اوله * الحمد لله الذى رفع
 من انحفض الخ * ونظم الكافية المسمى بالوافية ارجوزة لمصنفها الشيخ جمال الدين ابى عمرو
 ابن الحاجب وهى على مشطور الرجز نظمها للملك الناصر داود بن الملك المعظم عيسى
 الايوبى وشرحها له كذا ذكره فى خطبته وكان قرأ النحو عليه واول المنظومة الحمد لله على
 ما انعم الخ * ثم شرحها الفاضل الملك المؤيد عماد الدين اسمعيل بن الفضل على الايوبى المعروف
 بصاحب جاء المتوفى سنة اثنين وثلاثين وسبعمائة شرحا اوله الحمد لله الذى علم بالقرآن الخ وهو

مولانا مير حسين الميمني سماه مرضى الرضى اوله * كلمة الله هي العليا في جميع الابواب الخ * ثم ان المولى
 نور الدين عبدالرحمن بن احمد الجامي المتوفى سنة ثمان وتسعين وثمانمائة صنف شرحا لخص فيه ما في
 شروح الكافية من الفوائد على احسن الوجوه واكملها مع زيادات من عنده سماه (الفوائد الضيائية)
 وهو التداول اليوم وقد حصل به اعتناء عظيم * وقد كتب عصام
 الدين ابراهيم بن محمد الاسفرائيني المتوفى سنة خمس واربعين وتسعمائة عليه حاشية ردفيها
 عليه في أكثر المواضع وناقش مع المولى عبدالغفور * وله ايضا شرح على الكافية * وعلى حاشية
 العصام حاشية للمولى محمد الشهير بمنلا زاده الكردي المتوفى بعد سنة سبعين والفر * وعلى اول الجامي
 تعلية لحسن البحري اولها * سبحان مولى المحامدوهى الى قوله ومن خواصه دخول اللام * وتعلية
 للمولى على بن امر الله اولها * سبحان من حفظ لساننا بذكرك ترايب النحو الخ كتبها باسم السلطان
 سليم بن سليمان خان وهى الى قوله يجر بالكسر * وكتب عبدالله الازهرى رسالة وسماها القول السامى
 على كلام منلا جامي اولها * الحمد لله الذى هدى من شاء الى طريق البيان الخ * وصنف المولى علامك
 محمد بن موسى البسنوى حاشية التزم فيها الرد والجواب عن العصام وأتمها في سنة خمس وثلاثين
 والفر * وكتب المولى عبدالغفور اللارى تليذا الجامي الى قريب من نصفه وتوفى سنة اثني عشرة وتسعمائة
 * وكتب المولى محمد عصمة الله بن محمود البخارى الى نصفه ايضا اوله * منك البداية والهداية الخ وتوفى
 سنة * وكتب المولى عبدالله بن طورسون الشهير بفيضى المتوفى سنة تسع عشرة والفر الى
 المرفوعات وكتب مصلح الدين محمد اللارى حاشية تكلم فيها مع المحشين كالعصام وعبدالغفور وجمع
 فوائد كثيرة وتوفى سنة تسع وسبعين وتسعمائة * وكتب شاه محمد بن احمد السمرقندى * وخرس الدين
 احمد بن ابراهيم الحلبي الى آخر المرفوعات وتوفى الثاني سنة احدى وسبعين وتسعمائة * وكتب قره جه
 احمد الحميدى حاشية وتوفى سنة اربع وعشرين والفر * وكتب عليها طائفة اخرى * وترجم الشيخ
 محمد بن عمر المعروف بقوردافندى شرح الجامي بالتركي وتوفى سنة ست وتسعين وتسعمائة * وعلى شرح الجامي
 حاشية لوجيه الدين عمر بن عبد المحسن الارزنجانى اولها * الحمد لله رب العالمين الخ *
 وعلى حاشية العصام حاشية لشهاب الدين احمد بن قاسم العبادى جردها الشيخ ابراهيم بن محمد الميمنى
 عن هوامش نخته * وبعضها منسوبة الى السيد عيسى الصفوى بعلامته عس وباقيها له * وعلى الجامي
 حاشية لبابا سيد بن محمد البخارى المعروف بابا شاه كتبها للسلطان زاده شجاع الدين بن عبيد الله وسماها
 بالحاشية السلطانية اولها * الحمد لله الذى جعل السلطان فى الارض ظله الخ وهى على الاوائل فقط
 * وعلى الجامي ايضا حاشية لابن طورسون اولها * قوله الحمد لوليه مباحث الحمد طويلة الذيل الخ
 * ومن حواشيه حاشية الشيخ الشريف الروشى المعروف بفاضل امير اولها * الحمد لله الذى اعراب
 الكلم من الكلام الخ وتوفى سنة سبع وثمانين وتسعمائة * وعلى الجامي حاشية لميسى بن محمد الصفوى
 الابجى الشافعى المتوفى سنة خمس وخسين وتسعمائة اولها * اما بعد جد الله ولى النعم الخ قال
 ابتدأت تحثيته بمخلص حواشى عصام الدين ابراهيم وجعلت علامتها عص وبعض فوائد مولانا
 عبدالغفور وجعلت علامتها غف وبما سخ للفقر خادم العلم عيسى من مقاصد الحاشية المصامبة مع
 اخذ لبابها وذلك سنة احدى وخسين وتسعمائة * وحاشية لابراهيم المأمونى الشافعى علقها
 على حاشية عبدالغفور وأورد فيها من فوائد عيسى الصفوى بلامته عص اولها * الحمد لله وحده

(كافية في النحو) للشيخ جلال الدين أبي عمرو عثمان بن عمر المعروف بابن الحاجب المالكي النحوي المتوفى
 سنة ست وأربعين وثمانمائة وهي مختصر معتبر شهرته مغنية عن التعريف * وله عليها شرح * ونظمها في
 أرجوزة سماها الوافية * وصنف المولى حسن بن محمد البوريني الشافعي المتوفى سنة أربع وعشرين
 وألف شرحا على شرح المصنف وقد أكب الناس على الاشتغال بها * وشروحها كثيرة أعظمها شرح
 الشيخ رضي الدين محمد بن الحسن الاسترأبادي النحوي قال السيوطي لم يؤلف عليها بل ولا في غالب
 كتب النحو مثله جمعوا وتحقيقا فتداوله الناس واعتمدوا عليه وله فيها أبحاث كثيرة ومذاهب يفردها
 فرغ من تأليفه سنة ثلاث وثمانين وثمانمائة * وعلق السيد الشريف علي بن محمد الجرجاني المحقق حاشية
 على شرح الرضي المتوفى سنة ست عشرة وتسعمائة * وله شرح الكافية بالفارسية * وصنف السيد
 ركن الدين حسن بن محمد الاسترأبادي الحنفي ثلاثة شروح على الكافية كبير * وهو المسمى بالبسيط
 ومتوسط * وهو المسمى بالوافية وهو التداول وصغير وتوفى سنة سبع عشرة وسبعمائة * وعلى المتوسط
 حاشية للسيد المحقق المذكور لم يكملها وكملها ولده محمد * وحاشية أخرى لمحمد بن عبدالله الريني
 أولها * الحمد لله الذي جعل النحو زينة للكلام الخ * ولسراج الدين محمد بن عمر الحلبي المتوفى في أوائل
 سلطنة السلطان محمد خان الفاتح * وشرح اسمعيل بن علي المتوفى سنة آيات شواهد المتوسط وأول
 شرح الآيات لك الحمد يمان صرف قلوبنا في بحر المعاني والبيان الخ وسماه كشف الوافية * ومن شروحها
 شرح جلال الدين أحمد بن علي بن محمود البهيدواني المتوفى سنة أوله * الحمد لله الذي شرح
 صورنا بنور الاسلام الخ التقطه من الشروح واقتصر على فتح فوائده ولا يتجاوز مفهوم الكتاب
 بالسؤال والجواب الأفياندر * وشرح البرقعي أوله * الحمد لله مزين السماء بالكواكب الخ * ولأبي
 بكر الخبيصي وهو الشيخ شمس الدين محمد بن أبي بكر بن محمد الخبيصي شرح مزوج سماه بالمرشح *
 وعليه حاشية للسيد الشريف أيضا * وحاشية للمولى أحمد بن اسمعيل الكوراني سماها المرشح أولها
 * الحمد لله الذي رفع بناء العربية بأدلة وحجج الخ كتبها سنة وتسع وثمانين وثمانمائة * وشرح آيات
 المرشح لبعض علماء الكرمان ألفه لشاه شجاع أوله * الحمد لله الذي أوضح بأثوار هداية منهج الدين الخ
 * وشرحها تاج الدين أبو محمد أحمد بن عبد القادر بن مكتوم القيسي الحنفي المتوفى سنة تسع وأربعين
 وسبعمائة * ونجم الدين سعيد العجمي ويقال له شرح السعيدى المتوفى سنة وهو كبير جعله شرحا
 للمتن والشرح الذي عمله المصنف وفيه أبحاث حسنة * وأحمد بن محمد الحلبي المعروف بابن منلا المتوفى
 في حدود سنة ألف * وشرحها نجم الدين أحمد بن محمد القمولى المتوفى سنة سبع وعشرين وسبعمائة
 في مجلدين سماه تحفة الطالب أوله * الحمد لله العزيز الوهاب وهو شرح بالقول * وشرحها شمس الدين
 محمد بن عبد الرحمن الأصبهاني المتوفى سنة تسع وأربعين وسبعمائة وهو شرح كبير كالرضي قدم فيه
 عشر مقدمات نافعة * وشرحها شهاب الدين أحمد بن عمر الهندي المتوفى سنة تسع وأربعين وثمانمائة
 * وعليه حاشية لمولانا الفاضل ميان الله الجانوري * وعلى شرح الهندي حاشية للتوقاتي وللكارزوني
 ولغيات الدين منصور * وشرحها أحمد بن محمد زيري الاسكندري المالكي المتوفى سنة إحدى
 وثمانمائة * والشيخ عيسى بن محمد الصفوي المتوفى سنة ست وتسعمائة * وعلاء الدين علي الفناري
 * وحكيم شاه محمد بن مبارك القزويني المتوفى في سلطنة السلطان سليمان سماه كشف الحقائق * ومحمد بن
 محمد الاسنوي القدسي سماه (الناهل الصافية في حل الكافية) وتوفى سنة ثمان وثمانمائة * وشرح الكافية